

مقام

دمشكوة الصالح پيشتو شرعه

تاليف

عَلَّمَ الرَّبُّ رُفَاتِي

تَرْجُومَةُ اَوَّلِ اَتَرَتِيْبِ

مولانا محمد الشاہ ولی خان زکی پوری

قسم چاند

کتاب الادب

كتاب الرقاق

کتاب الفتن

۱. حدیثوں کے اعراب سہ

## ٢. تحت لفظی ترجمہ

حد یثولوتخریج

دلفناقیو حل

رنگ بهار از کشتن بهار

# مظاهر حق جديد

د مشكوه المصاييح پښتو شرحه

اتم جلد



تاليف

علامه نواب محمد قطب الدين خان دهلوي رحمۃ اللہ علیہ

تزئين او ترتيب

مولانا عبد الله جاويد غازي پوري (فاضل دارالعلوم ديوبند)

مباحث

كتاب الاداب

كتاب الرقاق

كتاب الفتن

خانگړتياوي

۱: حديثونه د اعراب سره.

۲: تحت لفظي ترجمه.

۳: د حديثونو تخريج.

۴: د لغاتو حل.

صداقت كتابخانه

# بسم الله الرحمن الرحيم

(د مشكوة المصابيح پښتو شرحه)

## مظاهر حق

تاليف: نواب محمد قطب الدين خان دهلوي رحمته الله عليه

ترتيب او تزئين: مولانا عبدالله جاويد غازي پوري (فاضل ديوبند)

خپرندوی: صداقت خپرندويه ټولنه

پښتو ژباړه: محمد رسول سعيد

تصحیح کوونکي: بسم الله رحيمي، مولوي عبدالکريم کریمي، مولوي عبدالجبار

لومړی چاپ: ۱۳۹۲ ش - ۲۰۱۴ ع.

پنځم چاپ: ۱۳۹۹ ل. / ۲۰۲۰ م.

د خپرونو لړ: ۱۸۳

چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

د تر لاسه کولو ځایونه:

## صداقت خپرندويه ټولنه-کندهار

اوله ناحیه، نوی سرک - کریم اعتماد مارکېټ

✉ Sadaqat.books@gmail.com / ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

کندهار: صداقت خپرندويه ټولنه- ارگ بازار- قلم او کتاب مارکېټ ۰۷۰۰۳۰۹۲۴۴.  
کابل: صداقت خپرندويه ټولنه، کوټه سنگي مینه یار مارکېټ او اکسوس کتاب پلورنځی. هلمند: تاج منور  
خپرندويه ټولنه. هرات: صداقت کتاب پلورنځی- کوچه گدام. جلال آباد: مومند خپرندويه ټولنه. ننگرهار  
مارکېټ. غزني: نعماني کتاب پلورنځی. پکتيکا: مجاهد کتاب پلورنځی. خوست: اسلامي کتاب پلورنځی.

د دې کتاب ټول حقوق په خپرندوی اړه لري!

## د مظاهر حق اتم جلد فهرست

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۳۵	حرام عملونه	۱۴	د فخر او تعصب بیان
۳۷	د بل مور او پلار ته ښکښل کول	۱۴	غوره کس
۳۸	د پلار د خپلوانو سره ښه کول	۱۶	د حضرت یوسف علیه السلام مقام
۳۸	د قریبانو سره د صله رحمې ګټه	۱۶	د رسول ﷺ میرانه
۴۰	د صله رحمې اهمیت	۱۸	غوره انسان
۴۲	رحم د رحمان څخه دی	۱۸	د رسول ﷺ عاجزي
۴۴	صله رحمې نه کونکي ...	۱۹	فخر مه کوئ
۴۵	د قریبانو سره ښه چلن	۱۹	د جاهلیت فخر
۴۶	د مور او پلار سره ښه سلوک	۲۱	تعریف
۴۹	د مور او پلار سره د نیکۍ ثواب	۲۲	کرم د تقوا نوم دی
۵۰	د پلار رضا او ناراضګي	۲۳	د جاهلیت نسب
۵۰	پلار د جنت د دروازو څخه دی	۲۵	د قوم بې ځایه حمایت کول
۵۱	د مور او پلار سره ښه کول	۲۵	عصبیت څه شي دی
۵۳	خطرناکه ګناه	۲۶	د قوم حمایت کول پریرې دی
۵۵	د خپلوانو سره ښه چلن	۲۶	د عصبیت بد والی
۵۵	خاله د مور په درجه کې	۲۷	مینه سړی ړوند او کوڼ کوي
۵۶	د مور او پلار د وفات وروسته نیکي	۲۸	عصبیت څه شي دی
۵۷	د رضعي مور بې حليمې احترام	۲۸	په خپل نسب مه نازېږه
۵۷	درې کسان په غاړه کې	۳۰	د نیکۍ او خپلوۍ پالو بیان
۶۲	جنت د مور او پلار تر قدمو لاندې	۳۰	د مور حقوق
۶۳	د پلار د حکم احترام کوه	۳۳	د مور او پلار خدمت
۶۳	د مور او پلار اهمیت	۳۳	د مشرکي مور سره هم ښه چلن
۶۴	د مور او پلار د مرګ وروسته ....	۳۴	د کافرانو سره صله رحمې



صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۸۷	د بد بخته زړه د ...	۶۵	د مور او پلار فرمانبرداري
۸۷	پر مخکې والا رحم وکړه	۶۶	مور او پلار ته د رحمت په نظر کتل
۸۸	پر کشرانو رحم او د مشرانو عزت	۶۶	د مور او پلار نافرمان
۹۰	عالم، حافظ او عادل پاچا	۶۷	د مشر ورور حق
۹۲	د یتیم سره ښه چلن کول	۶۸	د الله ﷻ پر مخلوق شفقت او ...
۹۶	د اولاد ښه تربیت	۶۸	پر مخلوق رحم
۹۸	څوک غیبت کولو ته مه پرېږدئ	۶۸	کوچنیان مچول
۱۰۲	مسلمان د بل مسلمان هنداره ده	۶۹	د لوڼو د روزلو فضیلت
۱۰۳	تهمت ویل	۷۰	د لوڼو د روزني ثواب
۱۰۴	غوره ملگری او همسایه	۷۱	د کونډي او مسکین د خدمت ثواب
۱۰۴	د نیکی او بدۍ معلومول	۷۲	د یتیم روزنه
۱۰۵	د مرتبې سره سم چلن کوه	۷۲	مؤمنان د یوه بدن په ډول
۱۰۷	رښتیا ویل امانت ادا کول	۷۴	د اړکس سفارش کول ښه کار دی
۱۰۸	وږی همسایه	۷۵	د ظالم او مظلوم مرسته
۱۰۹	جنت او د وېخ ته تلونکي ښځي	۷۶	مسلمان د مسلمان ورور دی
۱۱۰	غوره مسلمان	۷۷	مسلمان ذلیل نه گڼل
۱۱۱	کامل مؤمن او مسلمان	۷۹	جنتي او د وېخي
۱۱۲	د مسلمان سره مینه	۸۱	د مؤمن لپاره هغه خوښول چي ځان ته
۱۱۳	د مسلمان اړتیا پوره کول		یې خوښوي
۱۱۳	د مسلمان مرسته کوی	۸۲	همسایه ته تکلیف نه ورکول
۱۱۴	مخلوق د الله ﷻ کورنۍ ده	۸۲	د همسایه سره ښه سلوک
۱۱۴	د همسایه د حقوقو پوښتنه	۸۳	په غوږ کي پټي خبري کول
۱۱۵	د سخت زړه درملنه	۸۴	دین د خیر خواهۍ نوم دی
۱۱۶	د کونډي لور ساتنه	۸۶	د مسلمانانو خیراخواهي

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۱۴۵	د عداوت بدې	۱۱۶	د الله ﷻ سره مينه او د الله ﷻ
۱۴۶	مصلحت آميز درواغ		لپاره د ميني کولو بيان
۱۴۸	درې ځايه درواغ ويل	۱۱۷	روز ازل
۱۴۸	تر درو ورځو زيات خفگان مه کوئ	۱۱۸	د الله تعالی د بنده سره مينه
۱۴۹	د کال ناراضگي د قتل په ډول ده	۱۱۹	د الله ﷻ د رضا لپاره مينه
۱۵۰	تر درو ورځو وروسته خوشحاله سئ	۱۲۰	حب في الله
۱۵۰	د صلح فضيلت	۱۲۱	څوک چي د چا سره مينه کوي ....
۱۵۲	د حسد او بغض بدوالی	۱۲۵	د ښک او بد ملگري مثال
۱۵۲	حسد نيکي خوري	۱۲۵	د الله ﷻ لپاره په خپل منځ کي د
۱۵۴	فساد مه پيدا کوئ		ميني کولو فضيلت
۱۵۴	مسلمان ته تاوان مه ورسوئ	۱۳۰	د ناروغ پوښتنه
۱۵۵	مسلمان ته تاوان رسونکی	۱۳۰	د چا سره چي دي مينه وي هغه ته دي
۱۵۵	د مسلمان عيب مه لټوئ		ووايي
۱۵۸	په ناحقه د چا بې عزتي	۱۳۲	يوازي د مسلمان سره دوستي کوئ
۱۶۲	پر الله ﷻ ښه گمان کوئ	۱۳۳	انسان د خپل ملگري په دين دئ
۱۶۳	د يوې زوجه مطهره څخه ناراضي	۱۳۴	د ميني کولو طريقه
۱۶۴	په قسم هر وخت اعتبار کوئ	۱۳۴	د الله ﷻ لپاره مينه يا بعض
۱۶۵	حسد او مفلس	۱۳۶	غوره خلک کوم دي
۱۶۸	د عذر منل	۱۳۶	يوازي د الله ﷻ لپاره مينه کول
۱۶۹	په کارونو کي د منعه اوزند بيان	۱۳۷	د دنيا او آخرت کاميابي
۱۷۰	مؤمن دوه واره نه چيچل کيږي	۱۳۸	د منعه خبرو، تعلق او دوستي
۱۷۱	دوې غوره خبري		پرېښودلو او عيب ويلو بيان
۱۷۲	په هر کار کي تلوار مه کوئ	۱۳۹	تر درو ورځو زياته ناراضگي ...
۱۷۳	تجربه	۱۴۱	يو څو منعه خبري

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۲۰۵	د حياء تعريف	۱۷۳	د کارپای ته گوره
۲۰۷	حياء او ايمان	۱۷۵	پر بنو تلوار
۲۰۷	د خوش خلقي اهميت	۱۷۶	ميانه روي
۲۰۹	د رسول ﷺ حُسن او اخلاق	۱۷۸	پټه خبره امانت ده
۲۱۰	د ښه اخلاقو دعاء	۱۷۹	مشوره کونکی امين وي
۲۱۱	غوره خلک څوک دي؟	۱۸۰	درې مجلسونه ښکاره کړئ
۲۱۲	درې حق خبري	۱۸۱	د عقل اهميت
۲۱۴	نرمي او مهرباني	۱۸۲	په قيامت کي د عقل سره سم ...
۲۱۵	د غصې او تکبر بيان	۱۸۳	د تدبير ښه والی
۲۱۷	د غصې څخه پرهېز	۱۸۵	په خرڅ کي ميانه روي کول
۲۱۹	جنتي او دوزخي خلک څوک دي؟	۱۸۸	د نرمۍ، حياء او ښه اخلاقو بيان
۲۲۰	متکبر به دوزخ ته ځي	۱۸۹	د نرمۍ او مهرباني فضيلت
۲۲۲	د تکبر حقيقت	۱۹۰	د نرمۍ څخه محروم
۲۲۴	درې لوي دوزخيان	۱۹۱	د حياء فضيلت
۲۲۶	تکبر کول لکه شرک	۱۹۲	حياء د ټولو انبياؤ و تعليم دئ
۲۲۸	تکبر نفس ته دوکه	۱۹۳	نيکي او گناه څه شي دي
۲۲۸	د متکبر انجام	۱۹۴	د ښه اخلاقو فضيلت
۲۳۱	ناحقه غصه شيطاني اثر دی	۱۹۵	د نرمۍ فضيلت او اهميت
۲۳۱	د غصې علاج	۱۹۵	حياء د ايمان جز دئ
۲۳۲	خراب بنده څوک دئ؟	۱۹۵	خوش خلقي
۲۳۴	د غصې زغمل	۱۹۶	بد خلقي
۲۳۵	غصه ايمان خرابوي	۱۹۷	خوش خلقي
۲۳۵	تواضع اختيار کړئ	۲۰۳	د خلکو سره اوسېدل
۲۳۶	خلک معافول	۲۰۴	د غصې په واک کي کولو فضيلت

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۲۸۱	د بني اسرائيلو د تباهي سبب	۲۳۷	درې شيان د نجات او درې د هلاکت
۲۸۲	د بې عمله واعظ حشر	۲۳۹	<b>د ظلم بيان</b>
۲۸۳	په الهي نعمت کي خيانت	۲۳۹	ظالم د قيامت په ورځ
۲۸۴	د ظالم حاکم په وخت کي	۲۴۰	ظالم ته وخت ورکول
۲۸۶	گناه کاران بد نه گڼل	۲۴۱	د قوم ثمود کلی
۲۸۷	د گناهونو د زياتوالي بېره	۲۴۲	د ظالم څخه د نيکۍ اخيستل
۲۹۰	<b>کتاب الرقاق ( درقاق بيان )</b>	۲۴۳	حقيقي مفلس څوک دی؟
۲۹۰	دوه نعمتونه	۲۴۵	د قيامت په ورځ پوره حساب ...
۲۹۱	د دنيا او آخرت مثال	۲۴۶	که څوک بد درسره وکړي ...
۲۹۲	دنيا يو بې حيثيته شی دی	۲۴۷	د الله تعالی رضا تر لاسه کړئ
۲۹۳	د مؤمن لپاره دنيا بنديخانه ده	۲۴۸	د ظلم څخه مراد شرک هم دی
۲۹۴	د کافر د نيکۍ اجر	۲۵۱	اخيرت د دنيا لپاره مه خرابوئ
۲۹۶	د جنت او د وېځ پردې	۲۵۱	شرک نه بخښل کيږي
۲۹۷	د مال او زر خاوند	۲۵۲	د مظلوم د ښېرا څخه ځان وساته
۲۹۹	مالداري ښه شی نه ده	۲۵۳	د ظالم مرسته
۳۰۲	د يو عارف په آند د دنيا مثال	۲۵۳	د ظالم انجام
۳۰۳	د رزق په باره کي دعاء	۲۵۵	<b>د نيکۍ حکم کولو بيان</b>
۳۰۵	د انسان خلاصون	۲۵۵	د امر بالمعروف طريقه
۳۰۵	په مال کي د انسان درې برخي	۲۶۰	د الله ﷻ په حدودو کي سستي
۳۰۷	د مړي سره تلونکي شيان	۲۶۴	بې عمله واعظ
۳۰۹	حقيقي غنا څه شي ده	۲۶۵	امر بالمعروف او نهی عن المنکر
۳۱۰	پنځه نصيحتونه	۲۶۶	گناه بده وگڼئ
۳۱۳	په عبادت کي زړه لگول	۲۶۷	د گناهو څخه نه منع کول
۳۱۳	پرهيزگاري ښه ده	۲۷۰	په اخيره زمانه کي په دين عمل کول



صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۳۴۲	د کامیابی ذریعه	۳۱۴	پنځه شیان غنیمت تر پنځو شیانو
۳۴۳	کافرانو ته دنیا ورکول		مخکي وگنځي
۳۴۴	د زهد خاوندان	۳۱۵	انتظار کول
۳۴۷	د دنیاوي مال جمع کولو څخه لیري سه	۳۱۶	د دنیا بدوالی
۳۴۸	مال او منصب نه غوښتل	۳۱۸	د دنیا حیثیت
۳۴۹	د دنیا څخه پرهیز وکړئ	۳۲۰	د دنیا محبت د آخرت نقصان
۳۵۰	د پروردگار حمد او تسبیح	۳۲۰	د مال غلام
۳۵۰	دنیا په روا طریقہ تر لاسه کول	۳۲۱	حرص
۳۵۱	د خیر او شر خزانې	۳۲۱	د ضرورت څخه زیات سراپونه
۳۵۳	د ضرورت څخه زیات سرای	۳۲۴	کفایت کوی
۳۵۵	دنیا د چاده	۳۲۵	د انسان ضرورتونه
۳۵۶	شراب د ټولو گناهو ټولگه ده	۳۲۶	د الله ﷻ او خلکو مینه حاصلول
۳۵۷	د یو دوه شیان	۳۲۸	د فخر وړ مؤمن
۳۵۹	دنیا د عمل لپاره ده	۳۳۰	د دنیا سره د رسول الله ﷺ بې رغبتی
۳۵۹	دنیا بې دوامه مال دی	۳۳۱	د دنیا اصل نعمتونه
۳۶۱	لږ مال ښه دی تر ډېر	۳۳۲	د نس درې برخي
۳۶۲	د خلکو حرص	۳۳۳	د لوږي لس گټي
۳۶۳	آخرت نژدې دی	۳۳۶	د دنیا موړوالی
۳۶۴	غوره انسان څوک دی	۳۳۶	مال یوه فتنه ده
۳۶۵	څلور گټوري خبري	۳۳۷	د مال جمع کونکی
۳۶۶	د رښتیا ویلو او امانت فائده	۳۳۸	صحت او یخي اوبه
۳۶۶	حضرت لقمان حکیم رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ څوک وو	۳۴۰	پنځه نعمتونه
۳۶۷	د قیامت په ورځ	۳۴۰	غوره والی په تقوا کي دی
۳۷۰	دنیا یادونکي شیان پرېږدئ	۳۴۱	د دنیا څخه زهد

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۴۰۹	د دعوت اسلام په لار کي	۳۷۰	مختلف نصيحتونه
۴۱۲	د نبي ﷺ پر نس مبارک ډبري	۳۷۱	د پرېهزگار فضيلت
۴۱۳	صابر او شا کرڅوک دی	۳۷۴	د شرح صدر علامې
۴۱۴	پر فقر د صبر کونکي فضيلت	۳۷۶	زه د حکمت راوړلي
۴۱۶	د فقراء مهاجرينو فضيلت	۳۷۸	د فقيرانو فضيلت او د نبي ﷺ ژوند
۴۱۷	د اوو خبرو حکم	۳۸۰	د خدای ﷻ نېک بندگان
۴۱۹	د دنيا درې مرغوب شيان	۳۸۱	ځان بڼه بلل
۴۲۱	د الله ﷻ بندگان ارام نه کوي	۳۸۲	غريبانو ته د جنت زيری
۴۲۲	د قناعت فضيلت	۳۸۳	جنتيان او دوږخيان
۴۲۲	په حلاله طريقه روزي	۳۸۳	د غريبانو فضيلت
۴۲۳	تقوا داره او عيالداره مسکين	۳۸۶	د محمد ﷺ کورنۍ
۴۲۴	د حضرت عمر رضی الله عنه تقوا	۳۸۷	د نبي کریم ﷺ خوراک
۴۲۵	د اسلام په شروع کي	۳۸۸	د نبي کریم ﷺ په کور کي
۴۲۵	د حرص او آرزو ګانو بيان	۳۹۰	د دنيا طلب د مؤمن کار نه دی
۴۲۶	انسان د هغه مرګ او د هغه غوښتني	۳۹۲	د اهل صفه غريبي
۴۲۷	مال او عمر	۳۹۳	تر ځان کښته ته ګورئ
۴۲۸	د انسان لپاره عذر نه پاته کيږي	۳۹۶	جنت ته پنځه سوه کاله مخکي
۴۲۹	د انسان حرص او طمع	۳۹۸	د مفلس او مسکين فضيلت
۴۳۰	په دنيا کي داسي اوسه لکه مسافر	۴۰۱	د کمزور برکت
۴۳۲	مرګ ژر راتلونکی دی	۴۰۳	د فاسق دنيا مه غواړئ
۴۳۳	مرګ په ياد لره	۴۰۴	دنيا د مؤمن بنديخانه ده
۴۳۴	د انسان مرګ د هغه تر ارزو مخکي	۴۰۵	الله ﷻ خپل دوستان د دنيا څخه ساتي
۴۳۵	د امت محمدیه عمر	۴۰۶	د مال کمي لوی نعمت دی
۴۳۶	بخل او ارزو	۴۰۷	د فقر لپاره تياري

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۴۸۸	د انسان نیک بختي او بد بختي	۴۳۷	د یقین تعریف
۴۹۱	د رسول ﷺ توکل	۴۳۹	حقیقي زهد څه ته وایي
۴۹۳	د الله ﷻ څخه بیره او رزق	۴۴۲	د الله ﷻ د عبادت لپاره د مال او
۴۹۵	رزق ورکونکی یوازي الله ﷻ دی		عمر سره مینه کولو بیان
۴۹۵	کسب کونکی ورور	۴۴۲	الله ته خوښ بنده څوک دی؟
۴۹۶	د توکل بنودنه	۴۴۴	د عمر او بد والی
۴۹۷	پر خدای ﷻ باور	۴۴۴	ژوند د ښه اعمالو سره
۴۹۷	د صبر او توکل یو واقعہ	۴۴۶	ضروري خبري
۴۹۸	رزق د بنده طلب کوي	۴۴۹	د نیکو اعمالو توفیق
۴۹۹	د نبی ﷺ بې مثاله صبر	۴۴۹	د عاقل او عاجز فرق
۵۰۱	د ریا او شهرت بیان	۴۵۲	د متقي لپاره دنیا بده نده
۵۰۲	د ریا ډولونه	۴۵۲	مال د مؤمن سپردئ
۵۰۴	الله ﷻ زړه ته گوري	۴۵۳	شپېته کاله عمر
۵۰۴	د شرک څخه بیزاري	۴۵۴	د درو مسلمانانو مرگ
۵۰۵	د ریا لپاره عمل	۴۵۶	د عبادت کونکي ژوند
۵۰۶	ښه کار خپله ښکاره کيږي	۴۵۷	د توکل او صبر بیان
۵۰۷	د شرک او ریا په باره کي وعید	۴۵۹	د توکل او صبر په اړه گټوري خبري
۵۰۸	د ریا کارۍ بد والی	۴۶۵	توکل کونکي خلک
۵۰۸	د نیت اخلاص او عدم اخلاص	۴۷۲	د مؤمن شان
۵۰۹	د اخروي مقصد لپاره ښه عمل	۴۷۳	یو څو خاص هدايات
۵۱۱	د ریا کونکي دینداره په باره کي	۴۷۴	پر الله ﷻ پوره توکل کول
۵۱۳	د میانه روی فضیلت	۴۷۷	د رزق حاصلولو لپاره خاص هدایت
۵۱۴	د هر شهرت خطر لري	۴۸۰	اصل زهد څه ته وایي
۵۱۶	د ریا د عمل بد والی	۴۸۳	یوازي پر الله ﷻ توکل کوی

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۵۴۹	مرگ او قبر ډیر یادوئ	۵۱۷	ریا د شرک برابره ده
۵۵۳	د آخرت بیړي سپین بیړی کړم	۵۲۰	صدق او اخلاص
۵۵۴	د صحابه کرامو ډېر احتیاط	۵۲۲	د ریا کار په باره کې پیشگوئي
۵۵۴	د کوچنیو گناهو څخه هم پرهیز کوئ	۵۲۲	د ریا لپاره لمونځ او روژه شرک دئ
۵۵۶	حضرت عمر <small>رضی الله عنه</small> حضرت ابو موسی <small>رضی الله عنه</small> ته څه وویل؟	۵۲۴	ریا کاري د دجال تر فتنې خطرناکه ده
۵۵۸	د نهو خبرو حکم	۵۲۵	ریا کاري شرک اصغر دی
۵۶۰	د الهي بیړي څخه ژړا	۵۲۶	د عمل او اخلاص اثر
۵۶۰	د خلکو د حالاتو د بدلون بیان	۵۲۷	الله <small>ﷻ</small> هر عمل ښکاره کوي
۵۶۱	د خلکو قحطي	۵۲۷	د نفاق بدي ډېره خطرناکه ده
۵۶۲	د مسلمانانو په باره کې پیشگویی	۵۲۸	د ښه نیت اهمیت
۵۶۲	په دنیا کې ښه خلک کمیږي	۵۲۹	د ژړا او بیړي بیان
۵۶۳	یو پیشگوئي چي صحیح ثابتې سوه	۵۲۹	ډیر ژړل کم خنډل
۵۶۴	قیامت به کله قائم سي	۵۳۰	آخروي انجام چا ته نه دی معلوم
۵۶۴	د قیامت یوه نښه	۵۳۱	دوه دودځیان یې ولیدل
۵۶۵	د عیش او راحت ژوند	۵۳۳	د فسق او فجور عذاب
۵۶۸	د فسق او فجور په وخت کې به پر	۵۳۵	د خسف او مسخ عذاب
۵۶۸	دین قائمېدل مشکل سي	۵۳۸	د الهي عذاب نزول
۵۶۸	ژوند کله ښه وي او مرگ کله	۵۳۹	اصل اعتبار د خاتمې دی
۵۶۹	د دنیا سره محبت او د مرگ څخه بهره	۵۴۰	د انسان ناداني او غفلت
۵۷۰	یو څو بدې او د هغو گناه	۵۴۱	یو نصیحت یو ارزو
۵۷۱	د بیړولو او نصیحت کولو بیان	۵۴۳	حکیمانه نصیحت
۵۷۱	د الله <small>ﷻ</small> احکام	۵۴۵	د الله <small>ﷻ</small> ذکر او د الله <small>ﷻ</small> څخه بهره
۵۷۴	قریشو ته د اسلام دعوت	۵۴۶	د یو آیت تفسیر
		۵۴۸	د الله <small>ﷻ</small> ذکرینو ته نصیحت



صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۶۳۱	د فتنو په ماحول کي د خلاصون لار	۵۸۱	د محمدي امت فضيلت
۶۳۵	د قيامت څخه مخکي د	۵۸۳	د مختلفو زمانو پيشگوئي
	ظاهرېدونکو فتنو پيشگويي	۵۸۷	د شرابو په باره کي يو پيشگوئي
۶۳۷	د فتنو په وخت کي به تر ټولو غوره	۵۸۹	د مسلمانانو د مختلفو زمانو .....
	کس څوک وي؟	۵۹۱	<b>کتاب الفتن (د فتنو بيان)</b>
۶۳۹	د فتنې ذکر	۵۹۱	رسول الله ﷺ تر قيامته پوري د ټولو
۶۴۱	د يو څو فتنو په باره کي پيشگويي		فتنو پيشگوئي فرمايلې ده
۶۴۵	د عبدالله ابن زبير رضي الله عنه شهادت	۵۹۲	پر انساني زړه باندي د فتنو وار
۶۴۷	فتنه مختار	۵۹۴	کله چي امانت د زړو څخه ووځي
۶۵۰	د مروان قصه	۵۹۹	کله چي فتنې ظاهري سي
۶۵۱	د دهيماء فتنه	۶۰۴	د فتنو څخه مخکي خپل ....
۶۵۴	د نبوي زمانې وروسته په عربو کي د	۶۰۷	د فتنو پر وخت عافيت ولټوئ
	راتلونکو فتنو پيشگويي	۶۱۱	د فتنو پيشگوئي
۶۵۵	د فتنو او فساد څخه ځان ساتونکی	۶۱۱	يوه خاصه پيشگوئي
۶۵۵	يو څو پيشگوياني	۶۱۴	د فتنو د شدت پای
۶۶۱	د حضرت عثمان رضي الله عنه شهادت	۶۱۶	د فتنو په ماحول کي پر دين باندي ..
۶۶۶	جنگ جمل	۶۱۶	پر مظلومو صبر وکړئ او ....
۶۶۸	جنگ صفين	۶۱۸	رسول الله ﷺ تر قيامته پوري د فتنو
۶۷۰	يوه واقعه او يوه پيشگوئي		په باره کي خبر ورکړی دی
۶۷۱	د يو څو فتنو ذکر	۶۱۹	گمراه کونکی قائد
۶۷۳	<b>د وژلو بيان</b>	۶۲۰	د خلافت راشده د وخت په باره کي
۶۷۳	يو څو شيان د کومو چي د قيامت	۶۲۲	د راتلونکي زمانې په اړه پيشگوئي
	څخه مخکي واقع کېدل ضروري دي	۶۲۷	د خلافت راشده وروسته د راتلونکو
۶۷۹	د ځينو قومو د جنگ پيشگوئي		واقعاتو پيشگويي

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۷۱۲	حضرت عمر <small>رضی اللہ عنہ</small> د فتنو د دروازي په خلاصېدو کي تر ټولو لوی خنډ وو	۶۸۰	د يهوديانو سره د فيصله کونکي جنگ پيشگوئي
۷۱۶	د قسطنطنيې فتح کېدل د قيامت د نژدې کېدو نښه ده	۶۸۱	د يو قحطاني په باره کي پيشگوئي
		۶۸۳	د کسري د خزاني په باره کي
		۶۸۳	د روم او فارس د فتح پيشگوئي
		۶۸۶	هغه شپږ شيان چي د قيامت څخه مخکي واقع کېدل يې ضروري دي
		۶۸۸	د روميانو سره د جنگ او ...
		۶۹۴	د جنگ څخه پرته د يو ښار د فتح کېدو پشگوئي
		۶۹۶	د قيامت د نژدې کېدو هغه پېښي چي يو په بل پسې به ظاهر يږي
		۶۹۸	د جنگ عظيم، فتح قسطنطنيه او د دجال د خروج پيشگوئي
		۷۰۰	د مسلمانانو او عيسايانو په باره کي پيشگويي
		۷۰۱	د حبشيانو په باره کي يولارښوونه
		۷۰۳	د ترکيانو په اړه يو پيشگويي
		۷۰۵	د بصري په اړه پيشگويي
		۷۰۶	په حديث کي د بصري څخه مراد بغداد دی
		۷۰۸	د بصري په اړه يو پشگوئي
		۷۱۰	د بصري د يو کلي د يو مسجد فضيلت

## بَابُ الْمُفَاخَرَةِ وَالْعَصَبِيَّةِ

### (د فخر او تعصب بيان)

د فخر يا فخارة معنی د فخر کولو ده يعنې په خپل حسب، نسب، کورنۍ، قبيلې، قوم، ډلي، علم، اخلاقو يا شتمنۍ وغيره باندي ناز کول او فخر کول، د تفاخر معنی ده يو پر بل باندي فخر کول، د مفاخرت معنی ده په فخر کي د يو بل برابري کول، او د افتخار او تفخر معنی ده يو د بل په مقابله کي زياتېدل.

مفاخرت يعنې د فخر او ناز اظهار کول که چيري د حق په معامله کي وي او د يو ديني مصلحت له کبله وي او د اسلام پر دښمنانو باندي خپل برتري، شان او شوکت او د خپل قوت د اظهار په توگه وي نو جائزه، همدارنگه مفاخرت د صحابه کرامو او سلفو څخه منقول دی او که د مفاخرت تعلق د ناحقه معاملې سره وي او د نفسانيت او غرور په توگه وي نو بد دی او په عامه اصطلاح کي د مفاخرت استعمال په دغه معنی کي زيات کيږي.

د عصبيت معنی ده د عصبي يا متعصب کېدل يعنې د خپل مذهب يا قوت او سختۍ د اظهار لپاره جدل او خصومت کول، عصبه هغه سړي ته ويل کيږي چي د خپل غوره والي او يا د خپل قوم حمايت کوي يا د خپل قوم او ډلي د وقار لپاره په غصه سي، تعصب هم که چيري د حق په معامله کي وي او د ظلم او تعدي سره نه وي نو مستحسن (ښه) دی او که چيري د تعصب تعلق د حق خبري نه منلو، ظلم او تعدي اختيارولو او د خپل قوت بې حايه اظهار کول وي نو بد دی، په عامه توگه د تعصب اطلاق پر خپل خبري، خيال او د خپل قوم په حق کي د ناروا سختۍ اختيارولو او پر نورو باندي ظلم او تېري کول دي لکه څرنگه چي په دغه باب کي د نقل کېدونکو حديثونو څخه به معلوم سي.

## الْفَصْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

### غوره کس

﴿٢٦٧﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيْ النَّاسِ

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه و سول چي څوک بزرگ

اَكْرَمُ قَالَ اَكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ اَتْقَاهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ قَالَ

او مکرم دئ؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل د الله ﷻ په نزد بزرگ او برتر کس هغه دئ چي د الله ﷻ څخه بيريزي، صحابه کرامو وويل: زموږ د سوال مطلب دا نه دئ بلکه موږ د حسب او نسب په اړه د انسان شرافت پوښتو، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل:

فَاَكْرَمُ النَّاسِ يُوسُفُ نَبِيُّ اللَّهِ ابْنُ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنِ خَلِيلِ اللَّهِ قَالُوا

په انسانانو کي بزرگ او شريف حضرت يوسف عليه السلام دئ چي د الله ﷻ د نبي (يعقوب عليه السلام) زوی د الله ﷻ د نبي د اسحاق عليه السلام لمسی او د الله ﷻ د نبي د حضرت ابراهيم عليه السلام کړوسی دئ، صحابه کرامو وويل:

لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ قَالَ فَعَنْ مَعَادِنِ الْعَرَبِ تَسْأَلُونِي قَالُوا نَعَمْ قَالَ  
فَخِيَارُكُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقَّهُوا. متفق عليه.

زموږ د سوال مقصد دا هم نه وو، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل ايا تاسو د عربو د خاندان او قبيلو په اړه زما څخه پوښتنه کوئ؟ صحابه کرامو وويل: هو، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: څوک چي د جاهليت په زمانه کي غوره وو هغه په اسلام کي هم غوره دئ په شرط ددې چي هغه فقيه يعني عقلمند او پوه وي. بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۳۶۲/۸، رقم: ۴۶۸۹، ومسلم ۱۸۴۶/۴، رقم: ۲۳۷۸-۱۶۸.

**تشریح:** د رسول الله ﷺ د آخري جواب مطلب دا وو چي د جاهليت په زمانه کي د کومو خلکو په ذات او شخصيت کي داسي امتيازي صفات او ځانگړتياوي وې چي د هغه په وجه هغوی د نورو خلکو په نسبت زيات غوره او څرگند وه او د هغه صفاتو او ځانگړتياوو په وجه هغوی تر ټولو غوره گڼل کېدل، هغه خلک د خپلو خپلو ځانگړتياوو په وجه د اسلام په زمانه کي هم معزز او مکرم گرځول کېږي په شرط ددې چي هغوی د ايمان او اسلام په قبلولو سره د دين علم او د شريعت احکام او مسائل تر لاسه کړي وي، فرق دادی چي د جاهليت په زمانه کي پر هغوی د کفر سایه، د معصيت تاريخي او د جهل گرد خپور سوی وو او د خواش نفس په دام کي راگير سوي وه او په دې اعتبار سره د هغوی د ذاتي شرافت او صفاتو څه حيثيت نه وو مگر اوس د ايمان او اسلام پاکۍ او د عبادت او علم دين نور د هغوی ذات او شخصيت پاک کړی



دی د هغوی ژوند یې ځلانده کړی دی او هغوی یې د حق پیروان گرځولي دي ، ددې څخه معلومه سوه چي د معادن څخه مراد د خلکو خپل ذوات او شخصیات دي چي ښه صفات او غوره ځانگړتیاوو سره متصف وي لکه څرنگه چي په کتاب العلم کي دا روایت نقل سوی دی چي : الناس معادن كمعادن الذهب والفضة.. الخ، يعني د خلکو هم کانونه وي لکه څرنگه چي د سرو او سپینو زرو کانونه وي، نو کومه کورنۍ او افراد چي د خپل ځانگړتیاوو په اعتبار د جاهلیت په زمانه کي تر ټولو غوره شمېرل کېدل نو د اسلام په زمانه کي هم هغوی تر ټولو غوره دی په شرط ددې چي هغوی د دین علم تر لاسه کړي .

د يوسف عليه السلام مقام

﴿٢٦٧﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَرِيمُ  
ابْنُ الْكَرِيمِ ابْنُ الْكَرِيمِ ابْنُ الْكَرِيمِ يُونُسُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ  
إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ. رواه البخاري.

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل : كريم ابن كريم ابن كريم يوسف بن يعقوب عليه السلام بن اسحاق عليه السلام بن ابراهيم عليه السلام دئ ، بخاري .

**تخریج:** صحیح البخاری (فتح الباری): ۴۱۹۱۶، رقم: ۳۳۹۰.

**تشریح:** مطلب دادی چي د کورنۍ شرافت او عظمت او نسبي غوره والي کومي ځانگړتياوي چي حضرت یوسف عليه السلام ته تر لاسه وي هغه بل چا ته تر لاسه نه دي، تر ټولو لوی شرف د دوی څخه پرته بل چا ته تر لاسه نسو چي نوموړی خپله نبي وو، پلاريې هم نبي وو او د هغه نيکه هم نبي وو، د هغه ور نه که نبي وو، د دغه ځانگړتيا څخه پرته د هغه حسن و جمال، عدل او انصاف، علم او پوهه او حکومت چي کوم صفتونه وه د هغو په اعتبار د هغه ذاتي مکرمات ته تر ټولو غوره مقام تر لاسه دی.

## درسول ﷺ میرانہ

﴿٣٦٨﴾: وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ فِي يَوْمِ حُنَيْنٍ كَانَ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ

د حضرت براء بن عازب رضی اللہ عنہ خنہ روایت دی چہ د حنین پہ ورخ ابو سفیان د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د

الْحَارِثُ أَخِذْ أَيْعَنَانِ بَغْلَتِهِ يَعْنِي بَغْلَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا

غاتري واگي ونيولي او کله چي مشرکان د خلورو خواوو څخه پر رسول الله ﷺ چاپيره سول نو  
 غَشِيَهُ الْمُشْرِكُونَ نَزَلَ فَجَعَلَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ  
 قَالَ فَمَارِي مِنَ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ أَشَدُّ مِنْهُ. متفق عليه.

رسول الله ﷺ د غاتري څخه را کښته سو او دايې ويل زه نبي یم په دې کي درواغ نه سته او زه د  
 عبدالمطلب زوی (يعني اولاد) یم، د راوي بيان دئ په دغه ورځ د رسول الله ﷺ څخه زیات زړه  
 ورهیشوک نه دی لیدل سوی. بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۱۶۴۱۶، رقم: ۳۰۴۲، و مسلم ۱۴۰۰۱۳، رقم: ۷۸-۱۷۷۶.

**تشریح:** دغه حدیث د رسول الله ﷺ پر بې مثال مه پراني دلالت کوي چي په یو داسي جگړه کي  
 چي هلته د هوازن او غطفان د قبیلو سره د عربو نورو ډېرو جگړه مارو قبیلو هم ملگرتیا کړې وه  
 هغوی خپل بې پایه حربي قوت او انفرادي طاقت په ذریعه پر اسلامي لښکر باندي په دومره  
 سختی حمله وکړه چي د ماتي صورت ظاهرېدونکی وو، نبي کریم ﷺ پر غاتري باندي په  
 سپرېدو سره د مجاهدینو سره اوږه پر اوږه وجنگېدی او خپلي غاتري ته یې په پونده ورکولو  
 سره د کفارو پر لښکر حمله کول او بیا کله چي د دین دښمنانو رسول الله ﷺ د هري خوا څخه  
 راگیر کړ او غاتري ته د وړاندي تللو لار ترلاسه نه سوه نو رسول الله ﷺ را کښته سو او پر پښو  
 یې د دښمن پر لښکر په مه رانه حمله وکړه او الله تعالی کفارو ته ماته ورکړه او د رسول الله ﷺ  
 یې فتح په برخه کړه.

که څه هم رسول الله ﷺ په حسب، نسب او کورنۍ شان باندي د فخر کولو او نازېدو څخه  
 منع فرمایلي ده مگر د رسول الله ﷺ د رجز په توگه فرمایلي چي زه د عبدالمطلب فرمانبردار  
 زوی یم، دا داسي اظهار د فخر نه دی چي منع دی ځکه هغه فخر منع دی چي د جاهلیت د  
 زمانې مطابق د بې ځایه اظهار دنامه، تعصب او غرور په توگه وي، حال دا چي د رسول الله ﷺ  
 ذکر سوی فخر د دین د طاقت او شان زیاتولو او د کفارو په مقابله کي خپل رعب او ددبې  
 ظاهرو لو لپاره وو، او داسي فخر جائز دی، ددې څخه پرته یوه خبره دا هم وه چي د جاهلیت په  
 زمانه کي ځینو عربو لکه کاهنانو او اهل کتابو به د رسول الله ﷺ د نبوت ظاهرېدو څخه مخکي  
 د بعثت خبر ورکوی او د نبي اخر زمان کومي نښي او علامې چي به یې ښودلې په هغو کي به  
 یوه نښه دا هم وه چي هغه پیغمبر به د عبدالمطلب د اولاد څخه وي.

## غوره انسان

﴿۳۶۷۹﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاكَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ. رواه مسلم.

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چې يو سړي د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په خدمت كې حاضر سو او عرض يې وكړ اې په مخلوقاتو كې غوره! رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل په مخلوقاتو كې غوره انسان حضرت ابراهيم عليه السلام وو. مسلم.

تخريج: صحيح مسلم: ۱۸۳۹۱۴، رقم: ۱۵۰-۲۳۶۹.

تشریح: دلته يو سوال پيدا کيږي چې کله د صحيح حديثو څخه دا ثابته ده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د ټولو نبیانو سردار او تر ټولو مخلوق غوره دی نو خير البرية يعنې په ټول مخلوق كې غوره مصداق حضرت ابراهيم عليه السلام څرنگه سو؟ ددې درې جوابه دي: يو دا چې د حقيقت په اعتبار په ټول مخلوق كې تر ټولو غوره د رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات دی، د تواضع او انكساری له مخې او د ابراهيم عليه السلام د دغه حيثيت په لحاظ كولو سره چې هغه خليل الله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم جد اعلى (مشر نېكه) دی هغه يې د خير البرية مصداق وگرځوی، لكه څرنگه چې په عامه توگه لېدل كيږي چې يو شريف النفس او خليف انسان خپله تر ټولو زيات مستحق كېدو سربېره ډېر وخت بل چاته پر ځان ترجيح وركوي او د هغه تعظيم كوي، دوهم دا چې په ذكر سوي روايت كې د نبي كريم صلى الله عليه وسلم، حضرت ابراهيم عليه السلام د خير البرية مصداق گرځول د هغه زمانې واقعده كله چې تر هغه وخته پوري دا وحى نازل سوي نه وي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د آدم عليه السلام په اولاده كې تر ټولو غوره دی، دريم دا چې د ذكر سوي ارشاد مطلب دا وو چې حضرت ابراهيم عليه السلام په خپل زمانه كې تر ټولو مخلوق غوره وو، او رسول الله صلى الله عليه وسلم دا خبره په زيات ارزښت سره د بيانولو له كبله دغه الفاظ وفرمايل.

د رسول صلى الله عليه وسلم عاجزي

﴿۳۶۸۰﴾: وَعَنْ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُظَرُونِي كَمَا أَطَرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ فَقُولُوا عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ. متفق عليه

د حضرت عمر رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: تاسو زما په تعريف كې زياتي

مه کوی لکه چي ډېر تعريف د عيسى عليه السلام نصاراوو کوی ، زه خود الله جل جلاله بنده یم تاسو ماته د الله جل جلاله بنده او د هغه رسول وایاست . بخاري او مسلم

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۷۸۱۶، رقم: ۳۴۴۵، ومسلم ۱۳۱۷۲، رقم: ۵-۱۶۹۱.

**تشریح:** عبودیت او بندگي چي تر ټولو لوړه درجه ده دا د رسول الله جل جلاله خاص صفت دی چي حقيقي بنده د رسول الله جل جلاله ذات دی او په عبودیت کي رسول الله جل جلاله تر ټولو کامل دی نو د رسول الله جل جلاله د مدح او تعريف حال او د لوړتيا بيان د همدغه صفت په څرگندولو کي دی نه دا چي د رسول الله جل جلاله د ذات منقبت او د تعريف په داسي الفاظو بيان او د هغه صفاتو په ذریعه وکړل سي چي د هغه څخه د رسول الله جل جلاله مقام عبودیت تر شا پاته سي او هغه حد راسي چي د هغه څخه د معبود صفات پېل کيږي .

### فخر مه کوی

﴿۳۶۸۱﴾: وَعَنْ عِيَاضِ بْنِ حِمَارٍ الْمُجَاشِعِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَيَّ أَنْ تَوَاضَعُوا حَتَّى لَا يَفْخَرَ أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ وَلَا يَبْغِي أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ. رواه مسلم.

د حضرت عياض بن حمار مجاشعي رحمه الله څخه روايت دی چي رسول الله جل جلاله وفرمايل : الله تعالى زه د وحي په ذریعه خبردار کړم چي عاجزي اختیار کړه دومره چي هيڅوک پر چا فخر ونه کړي او نه څوک پر چا ظلم او زیاتي وکړي . مسلم .

**تخريج:** صحيح مسلم ۲۱۹۷۱۴، رقم: ۶۴-۲۸۶۵.

**تشریح:** دغه حديث پر دې خبره دلالت کوي چي داسي فخر چي د غرور او تکبر په توگه وي حرام دی .

## الفصل الثاني (دوهم فصل) د جاهليت فخر

﴿۳۶۸۲﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيَنْتَهَيْنَ أَقْوَامٌ

د حضرت ابوهريره رحمه الله څخه روايت دی چي رسول الله جل جلاله وفرمايل : خلک دي په خپلو پلرونو



يَفْتَخِرُونَ بِآبَائِهِمُ الَّذِينَ مَاتُوا إِنَّمَا هُمْ فَحْمُ جَهَنَّمَ أَوْ لَيْكُونَنَّ أَهْوَنَ عَلَى

او نيکونو فخر کول پرپرېدي او پر هغه پلرونو او نيکونو باندي چي مړه سوه او د دوېځ سکاره  
سول کنه نو د الله ﷻ په نزد به د نجاست د هغه څخه زيات ذليل سي

اللَّهُ مِنَ الْجَعَلِ الَّذِي يَدْهِيهِ الْخِرَاءَ بِأَنْفِهِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبِّيَّةَ

چي نجاست د خپلي پزي سره راباسي ، الله تعالى ستاسو څخه د کبر او پر پلرونو او نيکونو

الْجَاهِلِيَّةَ وَفَخَرَهَا بِالْأَبَاءِ إِنَّمَا هُوَ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ النَّاسُ كُلُّهُمْ بَنُو

آدَمَ وَآدَمُ خُلِقَ مِنْ تُرَابٍ. رواه الترمذي وابوداؤد.

باندي د فخر کولو علت بيولي دی او سيا خو متقي يعني پر هيزگار مؤمن دئ يا فاجر ، بدبخت  
او بدکاره کيدل د ذلت سبب دئ ټول انسانان د آدم عليه السلام اولاد دي او آدم عليه السلام د  
خاورو څخه پيدا کړل سوی دئ . ترمذي او ابوداؤد .

**تخريج:** سنن ابی داود ۳۳۹۱۵، رقم: ۱۱۶، والترمذي ۶۹۰۱۵، رقم: ۳۹۵۵.

**تشریح:** هغوی د دوېځ سکاره سي: مطلب دادی که چيري پلار او ښکه مشرک او کافروي نو  
هغوی به يقينا دوېځ ته ځي او که هغوی کافر او مشرک نه وي نو د هغوی په اړه هم دا کيدای  
سي چي په يو وجه د هغوی خاتمه پر خبر نه وي سوی او هغوی د دغه دنيا څخه د ايمان څخه  
پرته رخصت سوي وي او هغوی په دوېځ کي اچول سوي وي نو په دغه صورت کي هم څرگنده  
ده چي کوم خلک د دوېځ په اور کي په سوځېدو سره د سکارو په ډول سوځلي او تور سوي دي د  
هغوی په اړه غرور کول او په هغوی فخر کول د ناپوهۍ خبره ده .

خلاصه دا چي کوم خلک د جاهليت په زمانه کي په مړه سوو پلار او ښکه تکبر کوي او د  
خپل کورنۍ په دنياوي لويي باندي فخر او غرور کوي نو هغوی ته رسول الله ﷺ د مرداری د  
چينجي سره تشبېه ورکړې ده ، په خپل پلار او ښکه باندي د هغوی فخر کول يې داسي کار  
گرځولی دی لکه د مرداری چينجی چي د خپل بدن څخه مرداري خارجوي ، ددې څخه معلومه  
سوه چي محض د خپل لويي څرگندولو او پر خلکو باندي د خپل ناروا ارزښت لپاره په خپل پلار  
او ښکه باندي غرور کول او د فخر اظهار کول ډېر سخت د نفرت وړ کار دی ، يو چا څومره ښه  
ويلي دي:

دوش دیدم که ابلهی می گفت  
 با وجودیکه نیست معلومم  
 پدر من وزیر خان بود دست  
 خود گرفتم که آنچنان بود دست  
 هیچ کس دیده که گهه خورد دست  
 کین بعهد قدیم نان بود دست

## تعریف

(۴۶۸۳): وَعَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّخِيرِ قَالَ انْطَلَقْتُ فِي وَفْدِ بَنِي

د حضرت مطرف بن عبد الله بن شخیر رضی الله عنه خنجه روایت دی چي د بنی عامر په وفد کی زه رسول

عَامِرٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا أَنْتَ سَيِّدُنَا فَقَالَ السَّيِّدُ

الله ﷺ ته ورغلم، زموږ وفد رسول الله ﷺ ته وویل: تاسو زموږ بادار یاست، رسول الله ﷺ

ورته وفرمایل: بادار

اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قُلْنَا وَأَفْضَلُنَا فَضْلًا وَأَعْظَمُنَا طَوْلًا فَقَالَ قُولُوا قَوْلَكُمْ أَوْ

بَعْضُ قَوْلَكُمْ وَلَا يَسْتَجْرِيَنَّكُمْ الشَّيْطَانُ. رواه ابوداؤد

الله تعالی دی، موږ وویل: تاسو په موږ ټولو غوره یاست، د غوره والي او بخښن په اعتبار

زموږ بزرگ یاست، رسول الله ﷺ وفرمایل دا خبره کوئ او ددې خنجه کمه خو شیطان دي تاسو

خپل وکیل جوړ نه کړي. ابوداؤد.

تخریج: سنن ابی داؤد ۱۵۴۱۵، رقم: ۴۸۰۶.

تشریح: د جري معنی د وکیل ده چي د خپل موکل قائم مقام وي، نو د (لا يستجرینکم

الشیطان) مطلب دادی چي تاسو زما تعریف په داسي الفاظو مه کوئ چي د هغه خنجه دا

معلومه سي چي شیطان تاسو خپل وکیل گرځولی یاست او تاسو د هغه د وکالت په توگه بې

فکره څه چي غواړئ هغه وایاست، نو هغه خلک په سخته گمراهۍ کي اخته دي چي د رسول الله

ﷺ په تعریف کي د حد خنجه تجاوز کوي او نبی ﷺ دومره لوړوي گواکي بنده ته د خدای ﷻ

درجه ورکوي لکه د مروج مولود په قصائدو نقلیه وو کي داسي الفاظ بیان او مختاره کيږي

چي په هغه سره د پروردگار په شان کي ډېره بې ادبي کيږي.

په ځینو روایتو کي په (يستجرینکم) کي د یام پر ځای همزه ده، په دغه صورت کي د جري

پر ځای جرات وي او معنی به یې دا وي چي شیطان دي تاسو زما په تعریف کي داسي بې باکه نه کړي چي غلط او د حقیقت څخه خلاف څه ويل چي غواړئ هغه بې فکر وایاست .  
سردار خو الله ﷺ دی : مطلب دادی چي هغه ذات چي د مخلوق د ټولو چارو حقيقي مالک دی او هغه ذات چي پر هر یوه باندي د حکمرانی وړ دی او د هغه په قدرت کي ټول نظم او تصرف دی یوازي د الله تعالی ذات دی نه بل څوک .

علماء و ليکلي دي چي د رسول الله ﷺ د هغه ډلي له خوا خپل ځان ته د سردار ويلو منع کول په دې وجه نه وه چي هغه خلکو د رسول الله ﷺ سرداري او سيادت ثابت کړی وو ځکه چي رسول الله ﷺ بېله شکه د ټولو انسانانو سردار دی بلکه د رسول الله ﷺ د منع وجه دا وه چي هغه خلکو رسول الله ﷺ د سيد او سردار په لفظ په داسي انداز مخاطب کړی وو لکه څرنگه چي د يو قوم او قبيلې سردار او مشر مخاطب کيږي ، حال دا چي هغه خلکو ته پکار وه چي هغوی رسول الله ﷺ د نبي يا رسول د الفاظو په ذريعه مخاطب کړی وای چي د بشریت تر ټولو لوړه مرتبه ده .

### کرم د تقوا نوم دی

﴿۴۶۸۳﴾ : وَعَنِ الْحَسَنِ عَنْ سَمُرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

الْحَسَبُ الْمَالُ وَالْكَرَمُ التَّقْوَى . رواه الترمذي وابن ماجه .

حضرت حسن رضي الله عنه د حضرت سمرة رضي الله عنه څخه روايت کوي چي رسول الله ﷺ وفرمايل : حسب (فضيلت او عظمت) د مال او کرم د تقوا نوم دی . ترمذي او ابن ماجه .

**تخريج :** سنن الترمذي ۳۶۳۸۵ ، رقم : ۳۲۷۱ ، وابن ماجه ۱۴۱۰۲ ، رقم : ۴۲۱۹ .

**تشریح :** حسب : هغه فضائلو او عاداتو ته وايي چي په يو انسان کي وي نو صاحب حسب انسان د خپل ځان او خپل پلار او نېکه خصائل او فضائل شميري او د هغه په ذريعه خپل حيثيت زياتوي ، کوم د خير صفات چي دي د هغو اطلاق پر ټولو نېکښانو او شرف باندي کيږي ، د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب دادی چي د خلکو په نزد اصل حسب او نسب شتمني ده چي کوم څوک شتمن او خان وي نو هغه حسب والا او د فضيلت خاوند گڼل کيږي او د هغه عزت کيږي که د چا سره مال او شتمني نه وي نو د ټولو په نظر کي کم وي حال دا چي د الله تعالی په نزد اصل فضيلت په تقوا او پرهيزگاري کي دی ځکه چي بېله تقوا هيڅ فضيلت هم اعتبار نه لري ، د الله

ﷺ په نظر کي کریم يعني بزرگ او شریف هغه څوک دی چي پرهیزگار وي لکه څرنگه چي په قرآن کریم کي دي: (ان اکرمکم عند الله اتقاکم)، بېله شکه په تاسو کي زیات تقوا داره د الله تعالی په نزد هغه څوک دی چي په تاسو کي زیات پرهیزگاره وي.

### د جاهلیت نسب

﴿۴۶۸۵﴾: وَعَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ تَعَزَّى بِعِزِّ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَعْضُوهُ بِهَنْ أَبِيهِ وَلَا تَكُنُوا. رواه في شرح السنة.

د حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه څخه روایت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه دا واوریدل کوم سړی چي د جاهلیت په نسب باندي فخر کوي هغه ته وواياست چي د خپل پلار په شرمگاه غاښ ولگوه او په کنایه کي ورته مه وایاست. شرح السنة.

تخریج: البغوي في شرح السنة ۱۲۰/۱۳، رقم: ۳۵۴۱.

تشریح: هَنْ يَا هَنْ هر هغه قبیح او بد شي ته وايي چي په څرگنده یې نوم نه اخیستل کیږي، ددغه لفظ اطلاق پر شرمگاه باندي هم کیږي، يعني که چيري د شرمگاه نوم اخیستل وي نو ددغه مقصد لپاره د هن لفظ استعمالیږي نو رسول الله ﷺ وفرمایل که یو سړی په خپل پلار او ښکې باندي فخر کوي چي د جاهلیت په زمانه کي تېر سوي وي نو هغه ته په څرگنده د پلار ښکې وکړه او د هغه د پلار د شرمگاه په ذکر کولو سره د اشارې او کنایې څخه کار مه اخله بلکه د هغه صریح نوم واخله يعني د هغه سره د ادبي خبرو کولو اړتیا نسته په څرگنده ورته ووايه چي اوس ولاړ سه د خپل پلار شرمگاه وگوره او ددغه ارشاد مطلب د پلار، ښکې او کورني شتمنی او عزت باندي فخر کونکو څخه د سخت نفرت اظهار او هغوی ته سخت خبرداری ورکول مقصد دی چي یو سړی په خپل پلار او ښکې باندي په فخر او مباهاات اخته نه سي.

ځيني حضرات د: من تعزى بعز الجاهلية... الخ: مطلب دا بیان کړی دی چي کوم څوک د جاهلیت د زمانې رسمونه او عادتونه اختیاروي لکه نوحه (ماتم او وېر) وېښتان شکول، جامې څېرل او داسي نورو په ذریعه ماتم کوي نو هغه ته په څرگنده د پلار ښکې وکړه، یا کوم څوک چي د جاهلیت د زمانې په ډول خلکو ته بد او رد وايي نو هغوی ته پېغور ورکوی او هغوی ته ښکې وکړی نو د هغه په وړاندي د هغه د پلار خرابي په کنایه او اشاره نه بلکه په څرگنده بیان

کړی یعنی داسي ورته وواياست چي ستا پلار به د بتانو عبادت کوی ، د فسق او فجور ژوند يې اختيار کړی وو ، په زنا ، شرابو او نورو بديو کي اخته وو که د هغه په مخکي داسي خبره وکړل سي نو بيا به هغه هيچا ته بد نه وایي او د چا بې عزتي به هيڅکله نه کوي .

﴿۳۲۸۶﴾: وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَقْبَةَ عَنْ أَبِي عَقْبَةَ وَكَانَ مَوْلَى مِنْ

حضرت عبد الرحمن بن ابی عقبه د ابی عقبه څخه روایت کوي چي آزاد سوی غلام وو او دی

أَهْلٍ فَارِسَ قَالَ شَهِدْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدًا فَضَرَبْتُ

مولی د اهل د فارس وو روایت دی چي زه د احد په غزا کي د رسول الله ﷺ سره شریک وم او په

رَجُلًا مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقُلْتُ خُذْهَا مِنِّي وَأَنَا الْغُلَامُ الْفَارِسِيُّ فَالْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ هَلَّا قُلْتَ خُذْهَا مِنِّي وَأَنَا الْغُلَامُ الْأَنْصَارِيُّ . رواه ابو داؤد .

مشرکانو کي مي یو سړی په توره یا نیزه ووهی او هغه ته مي وویل واخله یو وار زما څخه هم واخله (یعني زما دلاسه هم یو وار وخوره) او زه یو فارسي غلام یم ، رسول الله ﷺ زما په لور وکتل او وه یې فرمایل : تا داسي ولي نه وویل چي یو وار زما د لوري هم وخوره او زه یو انصاري غلام یم . ابو داؤد .

تخریج : سنن ابی داؤد ۵/۳۴۲ ، رقم : ۵۱۲۳ .

تشریح : د رسول الله ﷺ د خبرداري مطلب دا وو که چیري تا خپل نسبت فارسي ته په کولو سره چي هغوی مجوسیان دي ، ددې پر ځای انصاري ته کړی وای چي ډېر زړه وړ او د الله ﷻ د دین مرسته کونکي دي نو زیات به ښه وای ، او له دې کبله هم موزون وو چي مولی القوم منهم ، (یعني د یو قوم د غلام شمېر د هغه قوم څخه کیږي) ، ددې په موجب ستا تعلق هم د دوی سره دی .

د مولی دوه ډولونه دي ، یو مولی عتاقه ، هغه غلام ته وایي چي هغه مالک ازاد کړی وي او دوهم دا چي هغه خلک چي د هغوی وطني تعلق د غیر عرب سیمو او هیوادو سره وي او اسلام یې قبول کړی وي او په هجرت کولو سره مدینې منورې ته راتلل ، نو هغوی به خپل ځان د مهاجرینو او انصارو په اختیار کي ورکوی او د هغوی د ښه او بد مالک او متصرف به هغوی وه ، داسي خلکو ته مولی مولات ویل کیږي ، حضرت ابو عقبه رضی الله عنه چي د هغه اصل نوم راشد وو ، همدارنگه مولی (غلام) وو چي هغه اصلا د فارس اوسیدونکی وو او کله چي هغه اسلام

قبول کر او د خپل هیواد فارس څخه په هجرت کولو سره مدینې منورې ته راغلی نو د یو انصاري په روزنه کې وو ، د حدیث راوي عبدالرحمن رضی الله عنه د نوموړي (ابو عقبه رضی الله عنه) زوی دی او د هغه شمېر د ثقه تابعینو څخه دی .

### د قوم بې حایه حمایت کول

﴿۳۶۸۷﴾: وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ نَصَرَ قَوْمَهُ عَلَى غَيْرِ الْحَقِّ فَهُوَ كَالْبَعِيرِ الَّذِي رَدَىٰ فَهُوَ يُنْزَعُ بِذَنْبِهِ. رواه ابوداؤد.

د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل : کوم څوک چې په ناحقه د خپل قوم مرسته کوي هغه د هغه اوبن په ډول دی چې په څاه کې ولویږي بیا د هغه لکۍ ونیسي او را کاږي یې . ابوداؤد

**تخریج:** سنن ابی داود ۳۴۱۸۵، رقم: ۵۱۱۸.

**تشریح:** مطلب دادی چې څرنگه یو اوبن په څاه کې په لوېدو سره هلاکيږي همدارنگه هغه سړی په څاه کې په لوېدو سره په روحاني توگه تباه کیږي او د هغه د را ایستلو هیڅ لار نه وي کوم چې په ناحقه معامله کې یا په یو داسي معامله کې چې د هغه حق کېدل مشته وي د خپل قوم او جماعت حمایت او مرستې په ذریعه خپل ځان د لوړولو هڅه کوي .

ځیني حضرات وایي چې رسول الله صلی الله علیه و آله د دغه ارشاد په ذریعه قوم او ډلي د هلاکېدونکي اوبن مشابه گرځولی دی ځکه چې کومه ډله د حق په پرېښودو سره باطل اختیار کړي نو هغه گویا هلاکېدونکي شمېرل کیږي او کوم څوک چې د هغه قوم او ډلي حمایت کوي نو هغه ته یې د هغه اوبن د لکۍ سره تشبیه ورکړې ده لکه څرنگه چې یو اوبن په څاه کې ولویږي هغه د لکۍ په نیولو سره را کښل هغه د هلاکېدو څخه نسي ساتلای ، همدارنگه کوم قوم او ډله چې د باطل کېدو په وجه د هلاکت کندی ته لوېدلې وي نو د هغه هغه حمایتي او مرسته کونکي د هلاکت د کندی څخه خلاصون نسي ورکولای .

### عصبيت څه شي دی

﴿۳۶۸۸﴾: وَعَنْ وَائِلَةَ بِنِ الْأَسْقَعِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْعَصَبِيَّةُ قَالَ أَنْ تُعِينَ قَوْمَكَ عَلَى الظُّلْمِ. رواه ابوداؤد.

د واثله بن اسقع رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې ما وویل : ای دالله رسولہ ! عصبیت څه شی دی ؟ رسول الله ﷺ راته وفرمایل : عصبیت دادی چې ته په ظلم د خپل قوم حمایت وکړې . ابوداؤد .

**تخریج :** سنن ابی داود ۳۴۱۵ ، رقم : ۵۱۱۹ .

**تشریح :** ددې څخه معلومه سوه که چیري د حق په معامله يعني د حق په یوه فیصله کي د خپل قوم او دلي حمایت او رعایت وکړل سي نو دا ښه کار دی لکه څرنگه چې په راتلونکي حدیث کي فرمایل سوي دي .

### د قوم حمایت کول پریردی

﴿ ۴۶۸۹ ﴾ : وَعَنْ سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشَمٍ قَالَ خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ خَيْرُكُمْ الْمُدَافِعُ عَنْ عَشِيرَتِهِ مَا لَمْ يَأْتُمْ . رواه ابوداؤد .

د حضرت سراقه بن مالک بن جعشم رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ زموږ په مخکي خطبه وویل چې په تاسو کي غوره سړی هغه دی چې د خپل قوم د لوري څخه (د ظلم) مدافعت وکړي ترڅو پوري چې په دغه مدافعت کي د گناه مرتکب نه وي . ابوداؤد

**تخریج :** سنن ابی داود ۳۴۱۵ ، رقم : ۵۱۲۰ .

**تشریح :** که چیري دا سوال پیدا سي چې کوم څوک د ظلم او زیاتي دفع کوي نو هغه خپله د ظلم مرتکب څرنگه کیږي ؟ ددې جواب دادی چې د مثال په توگه یو سړی چې هغه د ظلم څخه زباني هدایت او خبرداری او د افهام و تفهیم په ذریعه منع کیدای سي مگریو سړی د هغه ظلم د دفع لپاره خپله ژبه ذریعه گرځولو پر ځای خپل لاسونه ذریعه وگرځوي چې ظلم کونکی ووهي او څرگنده ده چې دا رواه نه دي یا هغه ظلم د دفع کولو لپاره لږ وهل کافي وي ، که یو سړی ډېر زیات وهل وکړي یا یې ووژني نو د هغه دغه کار ته بالکل ناوایسته ویل کیږي ، خلاصه دا چې د یو ظالمانه کار د منع کولو لپاره داسي اقدام کول چې د ضرورت څخه زیات او د واجبي حد څخه متجاوز وي نو د ظلم هغه مدافعت خپله ظلم گرځي .

### د عصبیت بدوالی

﴿ ۴۶۹۰ ﴾ : وَعَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصَبِيَّةٍ وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ وَلَيْسَ مِنَّا



## مَنْ مَاتَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ. رواه ابوداؤد.

د حضرت جبیر بن مطعم رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایل : هغه څوک زموږ څخه نه دی چې خلکو ته د عصبيت دعوت ورکوي او هغه څوک زموږ څخه نه دی چې د عصبيت پر بنياد جگړه کوي او هغه څوک زموږ څخه نه دی چې د عصبيت په حالت کې مړ شي . ابوداؤد .

**تخريج:** سنن ابی داود ۳۴۳۸۵، رقم: ۵۱۲۱.

**تشریح:** مطلب دادی چې په عصبيت کې اخته کېدل يعنې د هغه سړي او قوم ملگرتيا کوي چې پر باطل وي په هر حال کې بد او منع کار دی ، په شرط ددې چې د هغه عصبيت تعلق د دين سره نه وي بلکه محض د ظلم او تعدی په توگه وي .

**مينه سړی ږوند او کون کوي**

﴿۳۶۹﴾: وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ حُبُّكَ الشَّيْءَ يُعْيِي وَيُصِمُّ. رواه ابوداؤد.

د حضرت ابو درداء رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایل : د یو شي سره ستا مينه کول تا ږوند او کون جوړوي . ابوداؤد

**تخريج:** سنن ابی داود ۳۴۶۸۵، رقم: ۵۱۳۰.

**تشریح:** ددغه ارشاد په ذریعه دا حقیقت څرگند سوی دی چې د مینې لیونتوب انسان ږوند او کون کوي چې هغه د مینې د غلبې په وجه دخپل محبوب شي د عیب نه د لېدو صلاحیت لري او نه د اورېدو ، که چیرې په محبوب کې یو خرابي وويني نو هغه هم ښه گڼي او که د هغه څخه یو خرابه خبره واورې نو هغه هم ښه گڼي ، یا دا مراد دی چې مينه انسان د محبوب څخه پرته د شي څخه ږوند او کون کوي چې هغه د جمال د یار څخه پرته بل هيڅ شي ته نه گوري او نه د محبوب څخه پرته بله خبره اورېدل خوښوي .

په دغه باب کې دغه حدیث نقل کول پر دې دلالت کوي چې دغه ارشاد د هغه چا په اړه فرمایل سوی دی چې د چا په مينه کې مغلوب وي ، په باطل او ناروا کارو کې د هغه حمایت او مرسته کوي چې هغه حق نه ويني او نه یې اورې بلکه محض د مینې په وجه د ناحق او باطل ملگری او مرسته کونکی جوړېږي .

## الفصل الثالث (دریم فصل)

### عصبيت ڄڻه شي دئ

﴿۴۶۹۲﴾: عَنْ عُبَادَةَ بْنِ كَثِيرٍ الشَّامِيِّ مِنْ أَهْلِ فَلَسْطِينَ عَنْ امْرَأَةٍ مِنْهُمْ

حضرت عبادہ بن کثیر شامي د خپل قوم د يوې ښځې څخه چې د هغې نوم فسيله وو نقل کوي

يُقَالُ لَهَا فُسَيْلَةٌ اِنهَا قَالَتْ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

چې د فسيله بيان دئ ما د خپل پلار څخه دا اوريدلي دي چې ما رسول الله ﷺ ته وويل: اي دالله

وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمِنَ الْعَصَبِيَّةُ أَنْ يُحِبَّ الرَّجُلُ قَوْمَهُ قَالَ لَا

رسوله! د يو سړي خپل قوم عزيز او محبوب گڼل په عصبيت کي داخل دي؟ رسول الله ﷺ

وَلَكِنْ مِنَ الْعَصَبِيَّةِ أَنْ يَنْصُرَ الرَّجُلُ قَوْمَهُ عَلَى الظُّلْمِ. رواه احمد وابن ماجه

و فرمايل: نه، مگر دا خبره په عصبيت کي داخله ده چې يو سړي په ظلم کي د خپل قوم حمايت او مرسته وکړي. احمد او ابن ماجه.

**تخريج:** مسند الامام احمد ۱۰۷/۴، وابن ماجه ۱۳۰۲/۲، رقم: ۳۹۴۹.

**تشریح:** په دغه ارشاد کي د عصبيت پر مفهوم باندې په ډېر ساده انداز کي رڼا اچول سوې ده او دا خبره څرگنده سوې ده چې د خپل ډلي او قوم جائز ملگرتيا کول او د هغه فطري او قانوني حقوقو تر لاسه کولو او ساتني لپاره داسي هڅه کول چې د نورو حقوقو او مفاداتو باندې تاوان ونه لويږي نو دا د عصبيت په معنی کي داخل نه دی، هو که چيري د خپل قوم او ډلي داسي مرسته وکړل سي چې پر نورو باندې د ظلم جذبات ظاهريږي يا د خپل ډلي او قوم په هڅه کي ظلم او زياتی وي او د هغه هڅه يو قانوني جواز نه وي نو هغه ته عصبيت ويل کيږي او د شريعت په نظر کي به د هغه ملگرتيا او معاونت هيڅ حقيقت نه لري.

### په خپل نسب مه ناز پره

﴿۴۶۹۳﴾: وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ

د حضرت عقبه بن عامر جهني رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل:

أَنْسَابَكُمْ هَذِهِ لَيْسَتْ بِسَبَبَةٍ عَلَى أَحَدٍ كَلُّكُمْ بَنُو آدَمَ طَفُّ الصَّاعِ لَمْ تَمَلُّوهُ

ستاسو نسب يو داسي شی نه دی چي تاسو د هغه په سبب چا ته بد وواياست (يعني خپل ځان شریف وگڼئ او نور خلک ذلیل وگڼئ) تاسو ټول د آدم عليه السلام اولاد ياست، په شان د برابري د کاسې له بلي کاسې سره چي تاسي يې ډکه نه کړئ

لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ فَضْلٌ إِلَّا بِدِينٍ أَوْ تَقْوَى وَكَفَى بِالرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ بَذِيًّا فَاحِشًا بَخِيلًا. رواه احمد والبيهقي في شعب الایمان.

چا ته پر چا فضیلت نسته يوازي د دين او تقوا په سبب فضیلت کيدلای سي د يو سړي د بدۍ لپاره دومره خبره کافي ده چي هغه اوږد ژبی، پالتو خبري کونکی او بخيل وي. احمد او بیهقي په شعب الایمان کي

**تخریج:** مسند الامام احمد ۱۴۵۴، رقم: ۵۱۴۶.

**تشریح:** د صاع څخه مراد پیمانہ ده، د ارشاد خلاصه داده چي څرنگه يو صاع يعني پیمانہ د دوهمي پیماني سره برابر وي يا د دواړو په مینځ کي چي کوم شيان وي هغه يو ډول وي همدارنگه ټول انسانان د يوه پلار آدم ﷺ د پلار کېدو په حیثيت کي برابر دي او هيڅ انسان ته پر بل انسان باندي د نسب په اعتبار هيڅ فوقيت او غوره والی نسته.

د تقوا څخه مراد د شرک خفي او شرک جلي څخه ځان ساتل دي او د لویو او کوچنیو گناهو څخه پرهېز کول دي، د دغه ارشاد مطلب دادی چي انسان د انسان کېدو په حیثيت سره يو پر بل هيڅ فضیلت نه لري بلکه انساني خلقت او نفساني تقاضو په اعتبار ټول انسانان د تاوان او خسران پر مقام دي مگر کوم انسان چي د ایمان او اسلام دولت لري او د هغه سره د تقوا کمال او دین داری هم وي نو هغوی نه يوازي دا چي د آخرت د تاوان څخه خوندي وي بلکه د انسانیت د اعلیٰ مظهر کېدو په وجه پر نورو خلکو باندي فضیلت هم لري نو دغه حقیقت ته په دغه آیت کریمه کي هم ارشاد فرمایيل سوی دی: (والعصر ان الانسان لفي خسر الا الذين آمنوا وعملوا الصالحات) قسم دي په زمانه سره چي انسان په لوی تاوان کي دی، پرته د هغه خلکو څخه چي ایمان يې راوړی دی او نېک کارونه کوي.

شیخ عبدالحق محدث دهلوي رحمته الله علیه د طیبی رحمته الله علیه په حواله سره د دغه حدیث مطلب بیان کړی دی چي د طف صاع معنی د هغه پیماني ده چي پوره ډکه وي نو انسان ته په طف صاع سره

تشبیه ورکول دا حقیقت څرگندوي چي ستاسو د ټولو انسانانو پلار آدم ﷺ دی او آدم ﷺ د خاورو څخه پیدا سوی دی ځکه نو تاسو ټول د خپل نسب په اعتبار په تاوان او د کمال درجې ته په نه رسېدو کي د یو بل بالکل نژدې او برابر یاست چي هر انسان د خپل طبعي جبلت په وجه په تاوان او خساره کي اخته دی مگر هغه انسان د تاوان او خسارې څخه خوندي دی چي د ایمان او اسلام حامل او د تقوا پر مرتبه فائز وي .

خلاصه دا چي یوازي تقوا او پوره دینداري یو داسي وصف دی چي یو انسان معزز او مکرم گرځوي کوم څوک چي مؤمن، متقي او پرهیزگار وي نو هغه انسان د فضیلت حامل کېدای سي او ددغه وصف څخه پرته د نسب په وجه انسان غوره کېدای نه سي او نه محض په کورني شان او شوکت سره یو انسان ته پر نورو انسانانو باندې لوړوالی ورکول کېږي .

=====

## بَابُ الْبِرِّ وَالصَّالَةِ

### (د نېکۍ او خپلوۍ پالو بیان)

بر: د باء په زېر سره دی او معنی یې د نېکۍ او احسان ده، په عامه توګه ددغه لفظ اطلاق پر هغه نېکۍ او خیر باندې کیږي چي د هغه تعلق د مور او پلار د طاعت او فرمانبرداری او د هغوی سره د ښه چلن کولو سره وي ځکه د لغت په کتابو کي لیکلي دي چي د بر معنی د مور او پلار د فرمانبرداری او اطاعت کولو ده، په ذکر سوي عنوان کي هم ددغه لفظ دا معنی مراد ده ، څرګنده دي وي چي ددغه لفظ ضد عقوق دی چي د هغه معنی د مور او پلار نافرمانی کول دي او د هغوی سره د سرکښۍ او تکلیف رسولو چلن کول دي، د صله لغوي معنی د یو ځای کولو او د پېوند لګولو ده مګر په عامه اصطلاحه کي ددغه لفظ معنی د خپل قریبانو او دوستانو سره د ښه چلن کولو او هغوی ته د ورکړي ده نو په عنوان کي ددغه لفظ دغه معنی مراد ده .

### الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

#### د مور حقوق

﴿۴۶۹۳﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ مَنْ أَحَقُّ بِحُسْنِ

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي یو سړي وویل: ای دالله رسوله! زما د ښه چلن

صَحَابَتِي قَالَ أُمُّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ قَالَ أُمُّكَ قَالَ ثُمَّ مَنْ قَالَ أُمُّكَ

لپاره څوک زیات مناسب دی؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ستا مور، هغه بيا وويل: بيا څوک؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ستا مور، هغه بيا وويل: بيا څوک؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل ستا مور،

قَالَ ثُمَّ مَنْ قَالَ أَبُوكَ وَفِي رَوَايَةٍ قَالَ أُمُّكَ ثُمَّ أُمُّكَ ثُمَّ أَبَاكَ ثُمَّ أَذْنَاكَ أَذْنَاكَ. متفق عليه.

هغه بيا وويل: بيا څوک؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ستا پلار، او په يوه روايت کي داسي دي چي رسول الله ﷺ وفرمايل: ستا مور، ستا مور، ستا مور، بيا ستا پلار بيا ستا نژدې خپلوان، بيا ستا نژدې خپلوان. بخاري او مسلم

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۰۱۱۰، رقم: ۵۹۷۱، ومسلم ۱۹۷۴/۴، رقم: ۱-۲۵۴۸.

**تشریح:** ددغه نړۍ د ټولني اصلاح او کاميابي په اصل کي د يو بل حقوق، د تعلق ساتل او د يو بل سره د پرېنه چلن کولو باندې منحصر ده، د شريعت اسلامي تقاضا داده چي انسان دي په دنيا کي د يو بل سره کوم تعلق او قرابت ولري او هغه تعلق او قرابت کي چي د مراتبو فرق دی د حقوقو په ادا کولو کي او په معاملاتو کي ددې لحاظ ضروري دی، څرگنده ده چي د قرابت په اعتبار د مور قرابت تر ټولو زيات دی او د هغې تعلق تر ټولو زيات نژدې دی، نو د يو انسان د احسان او ښه چلن او خدمت تر ټولو زيات چي کوم ذات کيدای سي هغه مور ده، د مور څخه وروسته پلار دی او بيا نور قريبان دی مگر په دغه قرابت کي هم د تعلق او قرابت درجې ډيري او نژدې وي هغو موره به هغه مقدم گڼل کيږي، په ذکر سوي حديث کي دا قاعده بيان سوې ده. ځينو حضراتو ددغه حديث د الفاظو څخه يوه مسئله اخذ کړې ده چي پر يو سړي باندي د مور او پلار سره د ښه چلن او ښېگڼي کولو کوم حقوقو عائد کيږي په هغو کي د مور برخه د پلار څخه درې چنده زياته ده ځکه چي هغه د زوی بار پورته کول، د ولادت تکليف او د تي ورکولو محنت زغمي.

د فقهي په کتابو کي ليکلي دي چي پر اولاد باندي د مور حق تر پلار زيات دی او د هغه سره ښه چلن او ښېگڼه او د هغې خدمت زيات واجب او ضروري دی او که داسي صورت وي

چي په هغه کي په يوه وخت کي د دواړو د حقوقو ادا کول مشکل سي د مثال په توگه د مور او پلار په مينځ کي په يو وجه خنډ راسي، نو که چيري هلک د مور د حقوقو رعايت کوي نو پلار ناراضه کيږي او که د پلار د حقوقو لحاظ ساتي نو مور ناراضه کيږي نو په داسي صورت کي درميانه لار اختيارول پکار دي چي په تعظيم او احترام کي دي پلار ته فوقيت ورکړل سي او په خدمت او مالي مرسته کي دي مور ته فوقيت ورکړل سي.

د مور او پلار د حقوقو فهرست ډېر اوږد دی بلکه که چيري د هغوی مرتبې او درجې ته وکتل سي نو حقيقت دادي که چيري اولاد خپل ټول ژوند د هغوی د حقوقو په ادا کولو کي صرف کړي نو بيا هم د خپلي ذمه داري څخه خلاصيدای نسي مگر شريعت يو څو شيان بيان کړي دي چي د هغو زيات ارزښت دی او د هغو لحاظ کول په هر حال ضروري دی د مثال په توگه تر ټولو مخکي شی دادي چي د هغوی د جائز خواهاشاتو پوره کول او د هغوی فرمانبرداري لازم وگڼل سي او د هغوی رضا او خوشحالي د خپل ځان لپاره يو لوی سعادت وگڼي، د خپل توان سره د هغوی په اړتياوو او راحت کي د خپل مال او سامان مصرفول پکار دي او د هغوی سره داسي چلن کول پکار دي چي د هغوی د شان سره سم وي، اولاد دي د هغوی په مخکي تواضع او انکساري اختياروي او د هغوی په مخکي کي د نرمۍ رويه اختياروي او تر څو چي کيدای سي د هغوی خدمت دي کوي تر دې چي هغوی راضي او خوشحاله وي، د هغوی په فرمانبرداري کي دي هيڅ کوتاهي نه کوي مگر اطاعت او فرمانبرداري په هغو کارو کي پکار ده چي مباح وي، د هغوی سره بايد د بې ادبۍ رويه اختيار نه کړل سي او نه تکبر ورسره وکړي که څه هم هغوی مشرک وي، د خبرو کولو په وخت کي خپل اواز د هغوی د اواز څخه پورته کول نه دي پکار او نه د هغوی په نامه اخيستلو سره د هغوی مخاطب کول پکار دي، په يو کار کي بايد د هغوی څخه مخته والی ونسي او نه د هغوی په مقابله کي د خپل ځان ښکاره کولو هڅه وسي، همدارنگه ددې خبري خيال ساتل پکار دي که چيري مور او پلار غير شرعي کارونه کوي نو د هغوی په مخکي کي د امر بالمعروف او نهی عن المنکر د فريضې ادا کولو پر وخت هم د هغوی احترام وکړل سي او د نرمۍ رويه ورسره اختيار کړل سي، که په يو ځل وينا باندې هغوی منع نسي نو بايد پټه خوله سي او د هغوی په اړه دي استغفار کوي، دا خبره د قرآن کریم د هغه آيت څخه اخذ سوې ده چي د حضرت ابراهيم عليه السلام له خوا د خپل پلار د نصيحت او موعظت يادونه ده.

## د مور او پلار خدمت

﴿۳۶۹۵﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَغِمَ أَنْفُهُ رَغِمَ أَنْفُهُ رَغِمَ أَنْفُهُ قِيلَ مَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَنْ أَدْرَكَ وَالِدَيْهِ عِنْدَ الْكِبَرِ أَحَدَهُمَا أَوْ كِلَيْهِمَا ثُمَّ لَمْ يَدْخُلِ الْجَنَّةَ. رواه مسلم.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل: د هغه چا پزه دي په خاورو لړلې وي، د هغه چا پزه دي په خاورو لړلې وي، د هغه چا پزه دي په خاورو لړلې وي، (يعني هغه دي ذليل او خوار وي) پوښتنه وسول اې د الله رسوله! د چا پزه؟ رسول الله ﷺ وفرمايل د هغه چا چې په خپل مور او پلار کي يې يو يا دواړه په سپين ږيرتوب کي ترلاسه کړل او بيا په جنت کي داخل نه سي. مسلم.

تخريج: صحيح مسلم ۱۹۷۸/۴، رقم: ۲۵۵۱-۹.

## د مشر کي مور سره هم ښه چلن

﴿۳۶۹۶﴾: وَعَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ قَدِمْتُ عَلَى أُمِّي وَهِيَ مُشْرِكَةٌ فِي عَهْدِ قُرَيْشٍ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أُمِّي قَدِمَتْ عَلَيَّ وَهِيَ رَاغِبَةٌ أَفَأَصِلُهَا قَالَ نَعَمْ صِلِيهَا. متفق عليه.

د حضرت اسماء بنت ابي بکر (رض) څخه روايت دئ چې زما مور زما کور ته راغلل (يعني دمکې څخه مدينې ته) او هغه مشرکه وه، او دا د هغه وخت پېښه ده چې د قریشو سره د حديبيې صلح سوې وه، ما وويل: اې د الله رسوله! زما مور ما ته راغلې ده او هغه د اسلام څخه بيزاره ده، ايا زه د هغې سره خپلوي وپالم (ښه چلن وکړم)؟ رسول الله ﷺ راته وفرمايل هو وه يې پاله د هغې سره ښه چلن وکړه. بخاري او مسلم.

تخريج: صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۳۳/۵، رقم: ۲۶۲۰، ومسلم ۶۹۶۱/۲، رقم: ۵۰-۱۰۰۳.

## د کافرانو سره صله رحمي

﴿۴۶۹﴾: وَعَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ آلَ أَبِي فَلَانَ لَيَسُوءَا بِي بِأَوْلِيَاءِ إِنَّمَا وَلِيِّيَ اللَّهُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنْ لَهُمْ رَحِمٌ أَبْلُهَا بِبَلَاهَا. متفق عليه.

د حضرت عمرو بن عاص رضي الله عنه څخه روايت دئ چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه دا اوريدلي دي چې د ابو فلان اولاد (يعني د ابو لهب، ابوسفیان يا نور) زما دوستان نه دي، بلکه زما دوست الله تعالى دئ او نیک بخت مؤمن، مگر ددغه خلکو سره زما خپلوي ده زه يې د هغوی سره کوم (يعني د هغوی سره چې کوم چلن کوم د خپلوی له کبله يې کوم). بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۱۹۱۱۰، رقم: ۵۹۹۰، ومسلم ۱۹۷۱۱، رقم: ۳۶۶-۲۱۵.

**د لغاتو حل:** بيلالها: اي بصلتها والاحسان اليها (ښېگڼه)

**تشرېح:** د (ابو فلان اولاد) په اړه علماؤ ليکلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپل ارشاد کي صريح نوم اخيستی وو مگر راوي د ارشاد بيانولو په وخت کي د هغه نوم صريح ذکر نه کړ بلکه لفظ د ابو فلان په ذريعه يې اشاره وکړه او د صريح نه ذکر کولو وجه دا معلومېږي چې راوي په کومه موقع کي دغه ارشاد بيان کړ هغه وخت د هغه نوم صراحتاً ذکر کولو سره د يو فتنې بېره وه، د بخاري او مسلم په اصل نسخو کي هم لفظ د ابي څخه وروسته خالي ځای پرېښودل سوی دی او يو نوم په صراحت سره ذکر سوی نه دی او ددې علت هم هغه دی، پاته سوه دا خبره چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپل ارشاد کي کوم نوم په صراحت سره فرمايلي وو، نو محققينو ويلي دي چې هغه ابو لهب دی او ځينو حضراتو ابوسفیان يا حکم ابن ابي العاص بيان کړی دی مگر صحيح خبره داده چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ارشاد تعلق د يو خاص فرد سره نه دی بلکه د رسول الله صلى الله عليه وسلم مراد په عامه توگه د خپل قبيلې او کورنۍ افراد دي لکه اهل قریش يا بنو هاشم يا د رسول الله صلى الله عليه وسلم د اکاگانو زمانان،

زما دوست نه دی... الخ: ددغه جملې څخه د رسول الله صلى الله عليه وسلم مراد دا څرگندول وو چې د خپلي کورنۍ د خلکو سره زما مالي مرسته او هغوی ته ورکړه په دې وجه نه ده چې هغوی زما ډېر خوښ دي يا زما د هغوی سره زيات روحاني او باطني تعلق دی بلکه هغوی زما قريبان دي ځکه زه د قرابت حق ادا کولو لپاره د هغوی مالي مرسته کوم، تر څو چې د باطني او روحاني



تعلق او میني سوال دی نو زما تعلق او زیاته مینه د هغه چا سره ده چي مؤمن صالح وي که څه هم هغه زما قریب وي یا قریب نه وي، زما دوست الله ﷻ دی یا نېک بخته مؤمنان، د نیک بخته څخه ټول صالح مسلمانان مراد دي که څه هم ځینو حضراتو ابوبکر رضی الله عنه او ځینو حضرت علي رضی الله عنه مراد اخیستی دی.

### حرام عملونه

﴿۴۶۹۸﴾: وَعَنِ الْبُخَيْرَةِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الْأُمّهَاتِ وَوَادَ الْبَنَاتِ وَمَنْعَ وَهَاتٍ وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَإِضَاعَةَ الْمَالِ. متفق عليه.

د حضرت بخیره رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم وفرمایل: الله تعالی پر تاسو د مور نافرمانی او تکلیف رسول، انجونې ژوندۍ بنځول او بخل حرام کړي دي او قیل وقال (یعني بې گټې بحثونه او مباحثه) زیات سوالونه کول او مال ضائع کول یې مکروه گرځولي دي. بخاري او مسلم

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۶۸۵، رقم: ۲۴۰۸، و مسلم ۱۳۴۱/۳، رقم: ۵۹۳-۱۲.

**د لغاتو حل:** و منع هات: عبر بهما عن البخل والسؤال (بخل او فقر کول)

**تشریح:** په خاصه توګه د مور یا دونه ځکه سوې ده چي پر اولاد باندي د مور حقوق تر پلار زیات وي لکه څرنګه چي مخکي تېر سوي دي چي د مور حق د پلار تر حق درې چنده زیات دی یا د دغه خاصوالي وجه داده چي مور په طبعي توګه د پلار څخه زیاته حساسه او د کمزوري زړه والا وي، پلار خود اولاد لوی تکلیف هم زغملای سي، مګر مور د خپل اولاد په معمولي خبره هم ناراضه کیږي، که چيري اولاد د هغې د حقوقو په ادا کولو کي لږ غفلت او کوتاهي وکړي نو د هغې زړه سمدستي متاثره کیږي او هغه سخت تکلیف محسوس کوي، دا بېله خبره ده چي د اولاد د کوتاهيو څخه چي څومره مور غفه کوي هغو مړه پلار نه کوي او ددې سبب هم د مور د زړه کمزوري کېدل دي.

د منع معنی د بندولو یا محروم کولو ده او ددې څخه مراد بخل دی، (هات) په اصل کي د (ات) په معنی دی چي د ایتا صیغه امر ده او د هغه معنی ده راکړه، دلته دغه لفظ د غوښتلو او سوال کولو یعني د یو چا په مخکي د لاس غزولو په مفهوم کي استعمال سوی دی، علماؤ

ليکلي دي چي منع د هات څخه مراد دادی چي په خپل مال باندي د نورو خلکو چي کوم حق واجب وي نو هغه نه ادا کوي او دنورو د مال څخه هغه شي اخلي چي د هغه لپاره حلال نه دی، ځيني حضرات وايي چي نه يوازي په مال کي منع وهات حرام گرځولی سوی دی بلکه د هر ډول حقوقو نه ادا کول حرام دي که د هغو تعلق د مال سره وي يا د افعالو سره وي او که د اقوالو سره وي يا د اخلاقو سره وي، همدارنگه د يو داسي شي غوښتنه کول چي پر نورو باندي هيڅ ډول حق واجب نه وي او نور خلک د يو داسي شي په ورکولو کي په تکليف کول چي پر هغه واجب نه دی نو دا حرام دی.

(قیل وقال) : دا يوه محاوره ده چي زموږ په ژبه کي هم همدارنگه استعمالیږي، ددغه جملې اطلاق په عامه توگه پر بې گټي بحث او حجت باندي کيږي، دلته په حديث کي هم د قیل وقال مکروه گرځولو مطلب د بې گټي او پالتو خبرو کولو څخه منع کول دي لکه څرنگه چي په عامه توگه کيږي، چي کله بې فکره خلک په خپلو کي يو ځای کښيني نو آخوا دېخوا خبرو کي اخته سي د خبرو هيڅ مقصد نه وي او نه يې ديني او دنيوي گټه وي، د هغوی د خبرو موضوع غلطې واقعي بيانول او د درواغ اقوال بيانول وي، څوک وايي چي فلاني سړي داسي ويلي دي او څوک وايي چي فلاني سړي داسي ويلي دي.

خلاصه دا چي په پالتو او بې گټو خبرو کي په بوختيا سره خپل قيمتي وخت ضائع کوي، ددې څخه معلومه سوه چي د قیل وقال منع په هغه صورت کي ده کله چي هغه بحث او خبرو مقصد د يو مسئلې او معاملې تحقيق نه وي مگر که چيري د يوې معاملې تحقيق او نورو نیکو مقصدو لپاره په خبرو کي اخته سي او د خلکو اقوال بيان کړل سي نو پر دغه خبرو باندي د ذکر سوي منع اطلاق نه کيږي، ځينو حضراتو د قیل وقال څخه مراد ډيري زياتي خبري کول ليکلي دي او دا يې څرگنده کړې ده چي ډيري زياتي خبري کول پر زړه غفلت خپروي، په بې حسۍ او لاپرواهۍ کي اخته کول او د وخت ضائع کول دي.

کثرة السؤال: يعني د سوال د زياتوب څو معناوي بيان سوي دي، يوه معنی يې داده چي د نورو خلکو د احوالو او معاملو ډير زيات تجسس وکړل سي، دوهم دا چي د خپل علم غوره والي څرگندولو لپاره يا د يو بې گټي بحث په وجه ډير زيات علمي سوالونه کول يا پر يو خبره باندي ډيري زياتي پوښتني کول دي، او دريم دا چي ددغه منع مخاطب په خاصه توگه صحابه کرام وه چي هغوی ته دا هدايت سوی وو چي هغوی په ديني احکامو او مسائلو کي د رسول الله ﷺ څخه زيات سوالونه نه کوي او نه دي دلته او هلته د معاملاتو په باره کي پوښتني او گروپږني

کوي، ځکه چې د سوالو د زیاتوالي په وجه نه یوازې دا چې د رسول الله ﷺ طبیعت ته ناراضګي وي بلکه زیاتې پوښتنې کول په احکامو او مسائلو کې د سختوالي او زیاتو پابندیو سبب هم جوړېدای شي، لکه چې په قرآن کریم کې فرمایل سوي دي: (لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ... الخ).

(إضاعة المال): یعني د مال ضائع کولو څخه مراد دادی چې خپل مال او روپیۍ په اسراف کې مصرف کړل سي یا په داسې ځای کې خرڅ کړل سي چې د هغه کار د الله تعالی د رضا سره هیڅ تعلق نه وي لکه یو سړی خپل ټول مال یا د هغه یوه برخه یو بل چا ته ورکړي مګر د هغه خپلوان او قریبان محروم پاته سي چې نه یوازې د خپل تعلق د وجې بلکه دخپل احتیاج او ضرورت په وجه هم د هغه پر مال باندي خپل حق لري، یا یو سړی خپل مال او اسباب او دولت په اوبو کې واچوي یا په اور کې یې وسوځي یا یو داسې فاسق ته یې ورکړي چې هغه یې د ګناه او معصیت په کارو کې مصرفوي.

### د بل مور او پلار ته ښکښل کول

﴿۳۶۹﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عبدالله بن عمرو رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل:

مِنْ الْكَبَائِرِ شَتْمُ الرَّجُلِ وَالِدَيْهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَهَلْ يَشْتُمُ الرَّجُلُ

خپل پلار ته ښکښل کول د کبیره ګناهو څخه دي، صحابه کرامو وویل: ای د الله رسوله! ایا سړی خپل مور او پلار ته ښکښل کولای سي؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: هو، څوک چې د بل چا مور او پلار ته ښکښل کوي او هغه

وَالِدَيْهِ قَالَ نَعَمْ يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَيَسُبُّ أُمَّهُ فَيَسُبُّ أُمَّهُ.

متفق عليه.

دده مور او پلار ته ښکښل کوي (نو داسې ده لکه خپل مور او پلار ته چې یې په خپله ښکښل وکړه). بخاري او مسلم.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۴۰۳/۱۰، رقم: ۵۹۷۳، و مسلم ۹۲۱، رقم: ۱۴۶-۹۰.

**تشریح:** د دغه حدیث څخه دا خبره څرګنده سوه چې خپل مور او پلار ته ښکښل کول او هغو ته بد او رد ویل ګناه کبیره ده مګر کوم څوک چې د بل چا مور او پلار ته ښکښل وکړ

ي نو هغه خپل مور او پلار ته د ښکښل کولو او هغوی ته د بد او رد ویلو سبب جوړیږي ، نو هغه هم لویه گناه ده ، ځکه که چیري هغه د هغه مور او پلار ته ښکښل ونه کړي نو هغه سړی به هم دده مور او پلار ته ښکښل نه کوي ، مور او پلار ته ښکښل کول په عقوق یعني د مور او پلار په نافرمانۍ او سرکښۍ کې داخل دی چي حرام کاردی .

د ذکر سوي حدیث څخه دا مسئله هم راووتل که چیري یو سړی د یو چا د فسق او گناه سبب جوړ سي نو د هغه شمېر به هم د هغه په فسق او معصیت کې د کونکي په حیثیت سره وي او هغه به هم گناه کار وي .

### د پلار د خپلوانو سره ښه کول

﴿۴۷۰۰﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَبَرِّ الْبِرِّ صَلَةَ الرَّجُلِ أَهْلًا وَدَّ أَبِيهِ بَعْدَ أَنْ يُؤَيَّيَ . رواه مسلم .

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : غوره نیکی د یو سړي د خپل پلار د مرگ څخه وروسته د هغه د قریبانو سره احسان او ښه چلن کول دي . مسلم .

تخريج : صحيح مسلم ۱۹۷۹۱۴ ، رقم : ۲۵۵۲ - ۱۳ .

تشریح : مطلب دادی که چیري پلار مړ سوی وي یا یو ځای ته په سفر تللی وي نو د هغه د ملگرو او قریبانو سره ښه چلن کول گویا د خپل پلار سره ښه چلن کول دي او د هغه دغه معامله د خپل پلار په نه شتون کې وي ځکه هغه به غوره نیکی کونکی شمېرل کیږي .  
په حدیث شریف کې یوازي د پلار د قریبانو ذکر کول دې ته اشاره ده چي د مورد دوستانو سره ښه چلن کول به په درجه اولی غوره نیکی وي .

### د قریبانو سره د صله رحمۍ کتنه

﴿۴۷۰۱﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبَسِّطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ وَيُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ . متفق عليه .

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : څوک چي دا غواړي چي د هغه په روزي کې پراخي راسي او په مرگ کې ېې ځنډ راسي نو هغه ته پکار ده چي د خپل قریبانو سره خپلوي پالي (ښه چلن کوي) ، بخاري او مسلم

**تخریج:** صحیح البخاری (فتح الباری): ۴۱۵۱۰، رقم: ۵۹۸۶، و مسلم ۱۹۸۲/۴، رقم: ۲۱-۲۵۵۷.

**د لغاتو حل:** النسء: التأخير (مُخَد)

**تشریح:** اثر په اصل کي د پښو هغه نښو ته وايي چي د تللو په وخت کي پر مخکي لگيږي، او هغه نښه د ژوند علامه وي، چي کوم سړی مړ سو نو د هغه د قدم نښي پر مخکي نه پاته کيږي په دې اعتبار سره په عربو کي مدت عمر ته اثر ويل کيږي.

د حديث دغه جمله چي د هغه په رزق کي پراخي او د هغه په مرگ کي د زند کېدو متعلق دا سوال پيدا کيږي چي د اسلامي عقيدې سره سم د رزق تعلق د تقدير سره دی، د کوم چا په مقدار کي چي څو مړه رزق ليکل سوی دی هغه ته هغو مړه ورکول کيږي په هغه کي نه کمي کيږي او نه زياتوب، همدارنگه د مرگ وخت هم ټاکل سوی دی د کوم چا د مرگ چي کوم وخت ټاکل سوی وي د هغه څخه يوه لحظه مخکي او ورسته نه سي کيدای، لکه څرنگه چي په قرآن کریم کي فرمايل سوي دي: (فاذا جاء اجلهم لا يستأخرون ساعة ولا يستقدمون)، يعني کله چي د هغه وخت ختم سي نو هغه وخت نه يوه لحظه وروسته کيږي او نه مخته کيږي.

ددغه څرگنده عقيدې په رڼا کي د حديث د ذکر سوي جملې معنی به څه وي؟ ددې جواب دادی چي په رزق کي د پراختيا او د عمر د اوږدوالي څخه مراد په رزق کي برکت محسوس کول، شپې او ورځي په خوشحالي او سکون سره تېرول، د عمر په زيات وخت کي د عبادت او طاعت توفيق ترلاسه کېدل او د زړه نورانيت او د باطن پاکوالي په برخه کېدل دي، يا د عمر د اوږدوالي څخه مراد په دنيا کي د نېک نامه پاته کېدل دي يا دا چي د عمر د اوږدوالي څخه مراد صالح اولاد مراد دی چي د خپل مور او پلار د مرگ څخه وروسته د هغوئ په حق کي د مغفرت دعاء کوي او د هغوئ نیک نامي پاته ساتي ځکه ويل سوي دي چي د اولاد پاته کېدل د مړي لپاره دوهم وار پيدا کېدل دي يعني د اولاد خاوند د مرگ څخه وروسته هم د هغه د اولاد په صورت کي خپل وجود باقي لري.

که چيري په زياته توجه وکتل سي نو معلومه به سي چي د رزق او عمر په اړه د ذکر سوي عقيدې او حديث د مفهوم په مينځ کي داسي تضاد نسته چي د هغه د ليري کولو لپاره تاويلات اختيار کړل سي ځکه چي دا يو حقيقت دی چي الله تعالی د قريبانو سره د ښه چلن کول او احسان کول د رزق د پراختيا او د عمر د اوږدوالي سبب گرځولی دی، کله چي هغه د هر شي لپاره يو سبب پيدا کړی دی نو هغه څوک چي په رزق کي برکت او په عمر کي اوږدوالي غواړي نو هغه

ته د قريبانو د حقوقو د ادا کېدو توفيق ورکوي او دا خبره داسي نه ده چي د هغه څخه په تقدير الهي کي د تغير نوم ورکړل سي .

### د صله رحمۍ اهميت

﴿۴۷۰۲﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلَقَ اللَّهُ

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل : الله تعالى مخلوقات پيدا

الْخُلُقَ فَلَئِمَّا فَرَّغَ مِنْهُ قَامَتْ الرَّحِمُ فَأَخَذَتْ بِحَقْوِ الرَّحْمَنِ فَقَالَ لَهُ مَهْ

کړل کله چي ددې څخه فارغ سو نو رَحِم (خپلوي) ودرېدل او د رحمان (الله تعالى) ملا يې ونيول ، الله تعالى پوښتنه وکړه قرار (پرځای) سه څه غواړي ؟

قَالَتْ هَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ الْقَطِيعَةِ قَالَ أَلَا تَرْضَيْنَ أَنْ أَصِلَ مَنْ

وَصَلَكَ وَأَقْطَعَ مَنْ قَطَعَكَ قَالَتْ بَلَى يَا رَبِّ قَالَ فَذَاكَ . متفق عليه .

رحم وويل : دا ځای د هغه سړي د قراريدو ځای دئ چي ستا په ذريعه د قطع رحم څخه پناه غواړي (يعني زه ستا په مخکي ولاړيم او ستا په ذريعه ددې امر څخه پناه غواړم چي څوک ما قطع کړي او د خپلوی عزت قائم ونه ساتي) الله تعالى ورته وفرمايل : ايا ته په دې راضي يې چي څوک تا قائم وساتي نو د هغه سره زه احسان او ښه چلن وکړم او پرېږدم هغه چي ته يې پرې ايښی يې ، رحم وويل : هو زه په دې راضي يم ، نو الله تعالى ورته وفرمايل : ښه دئ . دا (ستاسره) وعده ده . . بخاري او مسلم .

**تخريج :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ۵۸۰/۸ ، رقم : ۴۸۳۰ ، ومسلم ۱۹۸۰/۴ ، رقم : ۲۵۵۴-۱۶ .

**د لغاتو حل :** بعقوي الرحمن : المراد الاستغاثه والاستعانة . (فرياد کول او مرسته غوښتل)

**تشریح :** کله چي د هغه څخه فارغ سو : مطلب دادی کله چي هغه مخلوقات پيدا کړل که څه هم په ظاهري توگه په دغه دواړو جملو کي فرق نسته مگر په دې کي يوه نکته داده چي په لغوي توگه د فراغت حقيقي مفهوم د خپل تحقيق لپاره مخکي د اشتغال متقاضي وي يعني د فراغت مفهوم پر هغه صورت باندي صادقېږي کله چي په يو کار کي بوختيا وي او د هغه کار څخه پرته د نورو کارو څخه يې منع کوي ځکه ويل کيږي چي کله د هغه څخه فارغ سو ، دلته فراغت په خپل حقيقي مفهوم کي استعمال سوی نه دی ځکه چي الله تعالى ددې څخه پاک دی چي هغه يو

کار د بل کار څخه منع کړي لکه څرنگه چې په یوه دعاء کې داسې راغلي دي : سبحان من لا یشتغل شأنه عن شأن .

حقو ، هغه ځای ته وایي چیري چې پرتوگانې تړل کيږي او د پرتوگانې د تړلو صورت داوي چې د هغه د واړو سرونو یو ځای کولو سره تړل کيږي ، په دې اعتبار سره دلته ددغه لفظ د تشبیه په استعمال سره بحقوق الرحمن وفرمایل سول ، یعنی هغه ځای چیري چې د پرتوگانې دواړي څوکی تړل کيږي ، د حقو لفظ اطلاق د پرتوگانې د تړلو پر ځای او د ملا په ډول شیانو څخه پاک دی ځکه دا خبره باید په ذهن کې وي چې دغه جمله پر حقیقي معنی محمول نه ده بلکه د عربو د یو خاص اداء مظهر دی او دلته چې د کومې خبرې بیانول مقصد دي هغه د دوی د کلام په مثالي صورت کې څرگند سوی دی .

د عربو دا عادت وو چې کله به یې یو سړي ته پناه ورکول یا د هغه مرسته به یې کول او د خپلې پناه او مرستې غوښتلو اړتیا به یې په زیات تاکید او ارزښت سره ظاهرول غوښتل نو د چا مرسته یا پناه چې به پکار وه د هغه د پرتوگانې پر ځای به یې دواړه لاسونه وهل چې هغه ته متوجه سي او په دې پوښتنه مجبور سي چې ستا مقصد څه دی او زما څخه څه غواړي ، نو د قرابت قطع کولو څخه د الله تعالی د پناه غوښتلو مفهوم د استعارې په توګه د ذکر سوي عبارت په ذریعه بیان سوی دی ، کله نو په لغوي توګه دلته د حقو حقیقي معنی مراد نه ده او نه د هغه د نیولو دغه مفهوم دی کوم چې د یو انسان د نیولو وي ، لکه څرنگه چې د عربو په نزد کله چې د یو چا په اړه ویل کيږي چې یداه مېسوطان یعنی د هغه دواړه لاسونه خلاص دي نو ددې څخه مراد د هغه ډېر سخاوت دی که څه هم هغه په حقیقت کې د لاسو خاوند وي یا په خلقي توګه د هغه لاسونه نه وي او که څه هم هغه داسې ذات وي چې د هغه لپاره د لاسونو وجود محال وي لکه د الله تعالی ذات .

خلاصه دا چې دا ډول کلام په عربو کې د محاورې په توګه ډېر استعمالیږي چې د هغه الفاظ پر خپل حقیقي مفهوم ادا کولو پر ځای بل مفهوم ته اشاره کوي او د قرآن کریم نزول او د احادیثو صدور د عربو د کلام مطابق سوی دی ځکه قران او حدیث په داسې مقام کې چیري چې دا ډول جملې راځي او پر هغه د متشابهاتو اطلاق کيږي د هغه تاویل او وضاحت لپاره دا خبره یو لوی بنيادي حیثیت لري ، دا هم باید په ذهن کې وي چې رحم یعنی قرابت ذات او جسم خو نه دی چې هغه پر خپلو پښو باندي ودریږي او د الله تعالی څخه د پناه طلبګار سي بلکه په حقیقت کې هغه یوه معنی ده نو د هغه لپاره د درېدو او پناه غوښتلو الفاظ استعمالول د تشبیه او

تمثیل پہ توگہ کیدای سی چي د هغه څخه دا خبره څرگندول مراد دي چي رحم د یو داسي چا په ډول دی چي درېږي او د الله تعالی عزت او عظمت او دهغه د لویی د لمن په نیولو سره د پناه غوښتونکی سی .

همدا ډول خبره نووي ﷺ هم بیان کړې ده، هغه ویلي دي چي رحم ذات یا جسم نه دی بلکه د معاني څخه یوه معنی ده چي د یو ذات او جسم په ډول نه درېدلای سی او نه د هغه څخه کلام صادرېدلای سی نو په دې اړه د ذکر سوي ارشاد مراد په اصل کي د رحم يعني قرابت ارزښت ظاهرول، د قرابت کولو فضیلت بیانول او د قرابت قطع کولو بدې بیانول دي ځکه چي قرابت ساتل في الجملة واجب دی او د هغه ماتول گناه کبیره ده .

که څه هم د صله رحم درجات متعین سوي دي چي په هغو کي ځينو ته زیات ارزښت ترلاسه دی او تر ټولو غوره درجه ترک مهاجرت يعني ملاقات او تعلق اختیارول دي ځکه چي د صله رحم یوه ذریعه کلام او ملاقات هم دی که څه هم محض د سلام تر حد پوري وي .

څرگنده دي وي چي د صله رحم د درجو په مینځ کي د تفاوت او اختلاف بنیاد د مواقعو او حالاتو پر مختلف کېدو باندې دی، ځينو صورتونه داسي وي چي په هغه کي د قرابت د تعلق رعایت او د قریانو سره د نېک چلن کولو زیات ارزښت او ضرورت وي او په ځينو صورتو کي د هغه ارزښت او ضرورت زیات نه وي، ددې څخه پرته په ځينو وختو کي د قدرت او توان فقدان وي په دې اعتبار سره د صله حکم عائد کېږي چي په ځينو صورتو کي زیات اهم وي او په ځينو کي مستحب دي، که یو څوک د قرابت ساتلو حق په جزوي توگه ادا کړي او هغه یې په پوره توگه ادا نه کړلای سی نو هغه ته به د قرابت ماتونکی نه ویل کېږي مگر که یو سړی که د قریانو په داسي حقوقو پوره کولو کي کوتاهي وکړي چي پر پوره کول یې قادر وي او هغه حق پوره کول د هغه لپاره مناسب هم وي نو هغه سړي ته به د قرابت ساتونکی نه ویل کېږي مگر که چیري یو سړی د قرابت په حقوقو کي داسي حقوقو په پوره کولو کي کوتاهي وکړي چي د هغه پر پوره کولو قادر وي او هغه حق پوره کول د هغه لپاره مناسب هم وي نو داسي کس ته به د قرابت پالونکی ویل کېږي .

### رحم در حمان څخه دی

﴿۲۷۰۳﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الرَّحِمَ شَجَنَةٌ



مِنْ الرَّحْمَنِ فَقَالَ اللَّهُ مَنْ وَصَلَكِ وَصَلْتُهُ وَمَنْ قَطَعَكِ قَطَعْتُهُ. رواه البخاري

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ و فرمايل : د رَحْم لفظ د رحمان څخه اخيستل سوي دئ او الله تعالى رحم ته فرمايلي دي څوك چې تا يو ځاى كوي زه به هغه يو ځاى كوم او څوك چې تا پرې كوي زه به هغه پرېكړم . بخاري

**تخريج :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ۴۱۷۱۱۰ ، رقم : ۵۹۸۸ .

**د لغاتو حل :** الشجنة : عروق الشجر المشتكة ، والمعنى انها اثر من آثار رحمة الله المشتكة .

**تشرېح :** لفظ د رحم د رحمان څخه اخيستل سوي دى ، ددې وضاحت په يو بل حديث كې داسي دى چې الله تعالى و فرمايل : ما رحم يعنى قرابت پيدا كړ او د هغه د نامه لفظ يعنى رحم مي د خپل نامه يعنى رحمان د لفظ څخه را وايست ، دا هم كيداى سي چې په حديث كې دغه دواړه لفظونه يعنى رحم او رحمان معنى مراد وي ، په دغه صورت كې به مطلب دا وي چې د رحم قرابت چې د هغه د حق لحاظ كول واجب دي د رحمان د رحمت يو بناخ دى ، ځينو شارحينو د لغت د كتابو په حوالې ليكلي دي چې شجنه په اصل كې د درختي هغه رېښو او څانگو ته وايي چې د خپل تنې سره پيوست وي ، په حديث كې ددغه لفظ په ذريعه دا بنودل مقصد دي چې رحم د رحمان څخه اخيستل سوي دى يا داسي به ووايو چې د رحم لفظ د رحمت څخه مشتق دى چې د هغه څخه د رحمان لفظ وتلى دى لكه څرنگه چې د درختي رېښې د خپل تنې سره يو ځاى وي همدارنگه رحم د رحمان سره يو ځاى دى .

ځينو حضراتو د شجنه لفظ په اړه دا ويلى دي چې ددغه لفظ په ذريعه دې ته اشاره كول مقصد دي چې د رحم په لفظ كې چې كوم حروف دي هغه د الله تعالى په اسم رحمان كې هم موجود دي او د رحم او رحمان اصل يو دي ، يعنى رحمة ، ځكه رحم او رحمن د يو بل څخه بېل كېداى نسي لكه څرنگه چې د يوې درختي څانگې د هغه د تنې څخه بېلېداى نسي ، په دې توگه د حديث معنى به دا وي چې رحم يعنى قرابت په اصل كې د الله تعالى د رحمت د اثارو څخه يو اثر دى او د هغه سره مربوط دى نو د صله رحم حقوق يعنى د قريبانو سره ښه چلن كولو ذمه داري د خپل ځان قطع كونكي ، خپل ځان د رحمت الهي څخه قطع كونكى دى ، او قرابت ساتونكى يعنى د قريبانو سره د نېك چلن كونكى د الله تعالى د رحمت سره خپل ځان جوړونكى دى لكه څرنگه چې په حديث كې فرمايل سوي دي .

لَئِنْ كُنْتُمْ كَمَا قُلْتُمْ فَكَأَنَّمَا تُسْفَهُمُ الْمَلَأُ وَلَا يَزَالُ مَعَكُمْ مِنَ اللَّهِ ظَهِيرٌ عَلَيْهِمْ مَا دُمْتُمْ عَلَى ذَلِكَ. رواه مسلم.

ورته و فرمايل : كه ته داسي كوي لكه څرنگه چي تا وويل داسي مثال لري لكه ته چي د دوى په خولو كي تودې ايرې اچوې نو ستا سره به هميشه د الله ﷻ مرسته وي ترڅو پوري چي ته پر دې صفت قائم يې د هغوى تكليفونه او شربه در څخه دفع كوي . مسلم.

**تخريج :** صحيح مسلم ۱۹۸۲/۴، رقم: ۲۲-۲۵۵۸.

**د لغاتو حل :** العل: اى الرماد الحار الذي يدفن فيه الخبز.

**تشریح :** د اېرو اچولو څخه مراد دادى چي ستا هغه قريب ستا د نېك چلن قدردان نه دى او ستا د نيكي . شكر په نه ادا كوي ځكه ته چي هغوى ته څه ور كوي نو هغه د هغوى په حق كي د حرام مال حكم لري او ستا وركړل سوي شيان د هغوى په نس كي د اور په ډول دي ، يعنې رسول الله ﷺ د هغه قريبانو هغه گناه ته د گرمو اېرو سره تشبيه وركړه چي د هغه شيانو په خوړلو سره هغوى ته لاحق كيږي .

ځينو حضراتو دا مراد بيان كړى دى چي ته د هغوى د خراب چلن د هغوى سره د احسان او نېك چلن په كولو سره هغوى خپله د هغوى د نفس په وړاندي دليل او خوار كړې لكه څرنگه چي يو سړى گرمي ايرې په خوله كي واچوي او هغه نس ته دننه كړي نو د هغه نفس پر هغه لعنت وايي ، ځينو شارچينو دا بيان كړى دى چي د هغوى سره ستا احسان د هغوى په حق كي گرمي ايرې دي چي هغوى سوخي او هلاكوي يې او ځينو حضراتو دا ويلي دي چي ستا احسان د هغوى مخ تورو ي لكه څرنگه چي ايرې د يو چا د مخ په سوځولو سره تور كړي .

## الفصل الثاني (دوهم فصل)

د مور او پلار سره ښه سلوك

﴿۴۷۰۸﴾: عَنْ ثَوْبَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ إِلَّا الْبِرُّ لَا يَرُدُّ الْقَدَرَ إِلَّا الدُّعَاءُ وَلَا يَزِيدُ فِي الْعَمْرِ إِلَّا الْبِرُّ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ. رواه ابن ماجه.

د حضرت ثوبان رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل: د الله ﷻ تقدير پرته د دعاء څخه بل هيڅ شى نه سي بدلولاى او د نيکۍ څخه پرته بل هيڅ شى عمر نه سي زياتولاى او د گناه په وجه انسان د روزي څخه محروم کيدلاى سي چې د هغه ارتکاب يې وکړ (يعني هغه گناه يې وکړل). ابن ماجه

**تخريج:** سنن ابن ماجه ۲۵۱۱، رقم: ۹۰.

**تشرېح:** د تقدير څخه مراد تقدير معلق دى نه قضاء مبرم چې د بدلون وړ نه وي، نو الله تعالى چې دعاء د کوم تقدير د بدلولو سبب گرځولې ده هغه تقدير معلق دى او دا خبره بذات خود تقدير الهي ده يعني الله تعالى دا مقدر کړى دى که بنده دعاء وغواړي نو د هغه مصيبت به ليري کړل سي نو د عالم ټول اسباب او وسائل د قضاء او قدر الهي سربېره دا حکم لري لکه څرنگه چې د شفاء تر لاسه کولو لپاره علاج او دواء، يا جنت او دوزخ ته د تللو لپاره د بندگانو اعمال او داسي نور، ځينو حضراتو دا تاويل کړى دى چې د بنده په دعاء او تدبير کي بوخت کېدل د تقدير فيصله قبلول اسانه کوي او د قسمت په ليک د هغه زړه مطمئن کوي يعني کله چې بنده په يو مشکل کي ولويږي يا د يو تکليف سره په مخامخ کېدو سره په دعاء کولو کي بوخت سي او بيا په پاى کي وويني چې اوس دعاء او تدبير کار نه کوي او د تقدير لېکل نه بدليږي نو هغه د قسمت په وړاندي ولويږي او پر خپل تقدير راضي سي، د هغه نتيجه داسي چې د تقدير هغه فيصله د هغه لپاره اسانه سي او د هغه د زړه څخه بار ليري سي، د دې پر خلاف د هغه د تقدير فيصله که ناخاپه د هغه مخته راسي او کيدونکې خبره ناخاپه پر هغه نازله سي چې نه خو هغه ته په دعاء کي د بوختيا موقع تر لاسه سي او نه پر تدبير باندې د عمل کولو مهلت تر لاسه سي نو د تقدير هغه فيصله ډېره سخته سي، په دې اعتبار سره وفرمايل سول چې دعاء تقدير بدلوي.

شيخ عبد الحق محدث دهلوي رحمته الله عليه فرمايي: زما په نزد د دغه ارشاد مطلب دا هم کيدای سي چې رسول الله ﷺ د دغه ارشاد په ذريعه د دعاء تاثير او د دعاء ارزښت او فضيلت د مبالغې په توگه بيان کړى دى او مراد دادى چې قضا او قدر يو شى نسي بدلولاى مگر که يو شى د دې درجې وي چې هغه تقدير بدل کړي نو هغه به دعاء وي، په دې اعتبار سره ويل کيږي چې دغه ارشاد د هغه حديث په ډول دى چې په هغه کي فرمايل سوي دي که چيري يو شي پر تقدير باندې سبقت وړونکى وي نو هغه بد نظروي.

د عمر د اوږدوالي څخه مراد خیر او برکت دی او د ژوند ښه کارونه، د کامیابی پر لاره او د الله تعالی د رضا پر لاره تلل دي لکه څرنګه چې په مخکي فصل کي په وضاحت سره بیان سوی دی.

د حدیث په آخري برخه کي یو سوال پیدا کیږي، هغه دا چې په دنیا کي د داسي خلکو کثرت دی چې د خپل فسق او فجور او تردې چې د خپل کفر او شرک سرپرته د الله تعالی د ښکړو بندګانو او کامل مؤمنانو په مقابله کي ښه خوراک او څښاک کوي او د زیات رزق خاوندان وي، نو بیا ددې خبري معنی به څه وي چې انسان د خپلو ګناهو په وجه د رزق څخه محروم کیږي؟ نو ددغه سوال د جواب لپاره ځینو حضراتو دا تاویل کړی دی چې په حدیث کي د رزق څخه مراد د آخرت رزق دی یعنې ثواب، او په دې کي شک نسته چې د ګناه او معصیت کول په هغه رزق یعنې د آخرت په ثواب کي تاوان او د هغه څخه د محرومی مطلب د هغه شیانو څخه محروم کېدل دي چې د هغه څخه پرته د مال او شتمنی او د رزق د وسعت سرپرته انسان ته طمانیت او خوشحالي او روحاني عظمت نه ورکول کیږي لکه د رضاء الهي حصول، د ژوند بې فکري او په سکون سره تېرېدل، د زړه او دماغ اطمینان د وخت په ښه کارونو کي مصرفول، د رزق طیب او پاک کېدل او د روح او باطن د هر ډول خیرتوب او ظلمت څخه پاک کېدل، دا هغه اوصاف دي چې د انسان ژوند ته د حیات طیبه درجه ورکوي لکه څرنګه چې په قرآن کریم کي فرمایل سوي دي: (من عمل صالحا من ذکر او انشی وهو مؤمن فلنجحینه حیوة طيبة) یعنې چا چې نیک کار وکړ که سړی وي یا ښځه او هغه ایمان لري نو موږ به هغه ته ښه ژوند ورکړو.

ددې پر خلاف فاسقان او فاجران چې د هغوی د ژوند شپه او ورځ د دنیا د حرص او هوس او د ګناه او معصیت د ظلمت څخه ډکه وي د هغوی د وخت زیاته برخه د مال او شتمنی په پیدا کولو کي تیرېږي د هغوی زړه د مال د تاوان او بربادۍ په پېره کي هر وخت متفکر او پریشانه وي او مختلفو خطرو او نښنو هغوی د ژوند د سکون او اطمینان څخه محروم کړي وي، ددې څخه پرته د الله ﷻ د عبادت او طاعت د نورانیت او د هغه د رحمت څخه محرومي هغوی په داسي تیارو کي اچولي وي چې هغوی په ظاهره ډېر خوشحال او د اسبابو د مالک کېدو سرپرته یو سخت او مشکل ژوند تېروي لکه چې الله پاک فرمایي: (من اعرض عن ذکرې فان له معیشتة ضنکا) یعنې څوک چې زما د ذکر څخه مخ واپروي نو د هغه لپاره به ژوند تنګ کړل سي.

پر دې باندې ګناه کار مؤمن هم قیاس کیدای سي که څه هم هغه په ظاهري توګه مال او شتمني لري مګر په روحاني او باطني توګه د هغه ژوند سخت خو نه وي مګر که چیري په هغه کي د ایمان رڼا په پوره توګه موجود وي نو د ګناه او معصیت پېره د هغه پر زړه په هر حال خپره

وي او د هغه گناه په وجه په عذاب کي د اخته کېدو په بېره کي يقينا هغه اخته وي او په خپل دنياوي ژوند کي که هر څومره مطمئن وي مگر هغه د اطمینان او سکون څخه محروم وي .

خلاصه دا چي د رزق مطلب محض په نس ډکولو سره د انسان د زړه اطمینان او سکون، روحاني طمانیت او بشاشت او د ژوند د وختونو بامقصد تېرولو سره هم دی او دغه شيان يوازي هغه بندگانو ته په برخه کېږي کوم چي د صالح عقائدو او پاکو اعمالو حامل وي .

ځيني حضرات وايي چي د ذکر سوي ارشاد تعلق محض د هغه مؤمنانو سره دی چي د نفس په فريب کي په راتلو سره په گناه او معصيت کي اخته کېږي، په دغه صورت کي به مطلب دا وي چي پر کومو بندگانو باندې د الله ﷻ رحمت متوجه کېږي او هغه غواړي چي هغوی د گناه او معصيت څخه پاک له دنيا څخه پورته کړي نو هغوی په فقر او لوږه کي اخته کوي او د هغوی هغه فقر او لوږه په دنيا کي د هغوی د گناهو کفارو کېږي يا هغوی په يو داسي مصيبت او پريشاني کي اخته وي چي هغوی ته خبرداري تر لاسه کېږي او هغوی د توفيق الهي په وجه د خپلو گناهو څخه د زړه په صدق سره توبه کوي .

خلاصه دا چي کوم مؤمن گناه وکړي او د الله تعالی له خوا لطف خفي د هغه شامل حال وي نو هغه د فقر او لوږي يا بل تکليف په ذريعه د هغه گناه څخه پاکېږي او که خدای مه کړه هغه د دې هم مستحق نه سي چي د الله تعالی لطف او کرم د فقر او لوږي يا بل مصيبت په ذريعه د هغه گناهونه ختم کړي نو بيا هغه پر خپل حال باندې تر پايه پوري په گناهو کي اخته وي او په دغه حالت کي له دنيا څخه ولاړ سي او په آخرت کي به سزا تر لاسه کړي ، نعوذ بالله من ذالک .

### د مور او پلار سره د نیکۍ ثواب

﴿۴۷۰۹﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلْتُ

د حضرت عائشې ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : زه په جنت کي داخل سوم

الْجَنَّةَ فَسَبَّحْتُ فِيهَا قِرَاءَةً فَقُلْتُ مَنْ هَذَا قَالُوا حَارِثَةُ بْنُ النُّعْمَانِ كَذَلِكُمْ

نو هلته ما د قرآن ویلو آواز واوریدئ ما پوښتنه وکړه چي دا څوک دی ، ملائکو راته وویل : حارثه بن نعمان دی . (د دې په اوریدو سره) د صحابه کرامو په زړه کي دا خیال پیدا سو چي حارثه ته دا درجه څنگه په برخه سوه . رسول الله ﷺ د سبب بیانولو سره وفرمايل : دا ثواب دی

الْبِرُّ كَذَلِكُمْ الْبِرُّ وَكَانَ أَكْبَرَ النَّاسِ بِأَمِّهِ . رواه في شرح السنة والبيهقي في

شعب الإیمان وفي رواية قال نمت فرأيتني في الجنة بدل دخلت الجنة.

(د مور او پلار سره) د نيکۍ کولو، دا ثواب دئ (د مور او پلار سره) د نيکۍ کولو او حارثه بن نعمان د مور سره ډير ښه چلن کونکی وو. شرح السنه او بيهقي، او دده په يو روايت کي دي چي نبي کریم ﷺ ويلي دي چي زه بده سوم نو ځان مي په جنت کي وليدی په بدل د داخريدلو جنت ته.

**تخريج:** البغوي في شرح السنة ۷/۱۳، رقم: ۳۴۱۸، والبيهقي في شعب الايمان ۱۸۴/۶، رقم: ۷۸۵۱.

### د پلار رضا او ناراضگي

﴿٢٤١٠﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَضِيَ الرَّبُّ فِي رَضَى الْوَالِدِ وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ. رواه الترمذي.

د حضرت عبداللہ بن عمرو رضی اللہ عنہو څخه روایت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د الله ﷻ رضا مندي د پلار په رضامندی کي ده او د الله ﷻ ناراضگي د پلار په ناراضگي کي ده، ترمذي

**تخريج:** سنن الترمذي ۲۷۴/۴، رقم: ۱۸۹۹.

**تشریح:** دغه حکم د مور هم دی بلکه مور ددې زیاته وړ ده، خلاصه دا که چيري تاسو د خپل خدمت او طاعت او ښه چلن په ذریعه مور او پلار خوشحاله وساتئ نو ستاسو پروردگار به هم ستاسو څخه خوشحاله وي او که تاسو د نافرمانۍ او سرکښۍ په ذریعه مور او پلار ناراضه کړئ نو ستاسو پروردگار به هم ستاسو څخه ناراضه وي.

### پلار د جنت د دروازو څخه دئ

﴿٢٤١١﴾: وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ أَنَّ رَجُلًا أَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ لِي امْرَأَةً وَإِنَّ أُمِّي تَأْمُرُنِي

د حضرت ابو درداء رضی اللہ عنہ څخه روایت دئ چي هغه ته یو سړی راغلی او وه یې ویل زما مور غواړي بطلاقها فقال له أبو الدرداء سبعت رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ چي زه خپل ښځي ته طلاق ورکړم؟ ابو درداء هغه ته وويل: ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي

الْوَالِدُ أَوْسَطُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ فَإِنْ شِئْتَ فَحَافِظٌ عَلَى الْبَابِ أَوْ ضَيِّعٌ. رواه

الترمذي وابن ماجة.

چي پلار د جنت د غوره دروازو څخه دی که ته غواړي ددې دروازې ساتنه وکړې او که غواړې  
دا دروازه ضائع کړې. ترمذي او ابن ماجه .

**تخریج:** سنن الترمذی ۲۷۵/۴، رقم: ۱۹۰۰، وابن ماجه ۶۷۵/۱، رقم: ۲۰۸۹.

**تشریح:** حضرت ابودرداء رضی اللہ عنہ د حدیث بیانولو څخه وروسته د خپل دغه قول (نو تاته اختیار دی.. الخ) په ذریعه پر هغه سړي څرگنده کړه که چیري ته د خپل مور د خواهش سره سم خپلي ښځي ته طلاق ورکړې نو ددې مطلب به دا وي چي تا دهغې د رضا تر لاسه کولو لپاره په جنت کي د داخلېدو لپاره غوره دروازه اختیار کړې ده کنه نو ته به ددغه دروازي پرېښودونکی گڼل کېږي .

د رسول الله ﷺ په ارشاد کي که څه هم د پلار ذکر دی مگر ابودرداء رضی اللہ عنہ دا مسئله اخذ کړه چي کله د پلار په حق کي داسي فرمايل سوي دي نو مور خوبه په درجه اولی ددغه ارشاد محمول گرځول کېږي يا دا چي لفظ د والد څخه يوازي پلار مراد نه دی بلکه جنس يعني پيدا کېدونکی مراد دی او دا خبره زیاته مناسب ده ځکه چي د پيدا کونکي په مفهوم کي پلار او مور دواړه داخل دي .

## دمور او یلار سره ښه کول

﴿٢٤١٢﴾: وَعَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ  
أَبْرُ قَالَ أُمُّكَ قَالَ قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ أُمُّكَ قَالَ قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ أُمُّكَ قَالَ  
قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ ثُمَّ أَبَاكَ ثُمَّ الْأَقْرَبَ فَلَا أَقْرَبَ. رواه الترمذي وأبو داود.

حضرت بهز بن حکیم رضی اللہ عنہ د خپل پلار څخه او هغه د خپل پلار څخه روایت کوي چي ما وویل :  
 ای د الله رسوله ! زه د چا سره نیکی وکړم ؟ رسول الله ﷺ وفرمایل د خپلي مور سره ، ما وویل :  
 بیا د چا سره ؟ رسول الله ﷺ وفرمایل : د خپلي مور سره ، ما بیا پوښتنه وکړه بیا د چا سره ؟  
 رسول الله ﷺ وفرمایل د خپلي مور سره ، ما بیا پوښتنه وکړه : بیا د چا سره ؟ رسول الله ﷺ  
 وفرمایل د خپل پلار سره ، بیا د نژدې خپلوانو سره بیا هغو ته د نژدې خپلوانو سره . ترمذي او ابوداؤد .

**تخریج:** سنن ابی داود ۳۵۱۱۵، رقم: ۵۱۳۹، والترمذی ۲۷۳۱۴، رقم: ۱۸۹۷.

﴿۴۷۱۳﴾: وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه څخه روايت دئ چې ما د رسول الله صلى الله عليه وآله څخه اوريدلي دي

وَسَلَّمَ يَقُولُ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَا اللَّهُ وَأَنَا الرَّحْمَنُ خَلَقْتُ الرَّحِمَ وَ

چي الله تعالى فرمايي: زه الله يم، رحمان يم ما رحم (خپلوي) پيدا کړه او رحم مي د خپل رحمان

شَقَقْتُ لَهَا مِنْ أَسْبِي فَمِنْ وَصَلَهَا وَصَلَّتُهُ وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَّتُهُ. رواه ابو داؤد.

نوم څخه را وايستی، کوم څوک چي خپلوي يو ځای کوي هغه به د خپل رحمت سره يو ځای کړم او څوک چي خپلوي ماتوي هغه به د خپل رحمت څخه ليري کړم. ابو داؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود ۳۲۲۱۲، رقم: ۱۶۹۴.

**د لغاتو حل:** بته: ای قطعه من رحمتي الخاصة.

**تشریح:** زه الله يم: يعني زه واجب الوجود يم چي زما ذات د خپل وجود او خپل حکم او فيصلې په نفاذ کي د چا محتاج نه دی، دغه جمله په اصل کي د مخکي ارشاد د ارزښت څرگندولو لپاره د تمهید په توگه ده او په هغه تمهید کي يې مخکي د اسم خاص ذکر وکړ او بيا د خپل صفت رحمان ذکر يې وکړ چي د هغه لفظي ماده اشتقاق هغه ده کوم چي د رحم ده.

﴿۴۷۱۴﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تَنْزِلُ الرَّحْمَةَ عَلَى قَوْمٍ فِيهِمْ قَاطِعٌ رَحِمٍ. رواه البيهقي في

شعب الإيمان.

د حضرت عبد الله بن ابی اوفی رضي الله عنه څخه روايت دئ چې ما د رسول الله صلى الله عليه وآله څخه دا واوريدل چي فرمايل يې: پر هغه قوم د الله تعالى رحمت نه نازلېږي چي په هغوی کي خپلوي ماتونکي وي. بيهقي په شعب الايمان کي.

**تخريج:** لم نجده عند البيهقي.

**تشریح:** د قوم څخه مراد ټول قوم نه دی بلکه محض هغه خلک مراد دي چي د قرابت ماتونکي مرسته او ملگرتيا کوي يا هغوی د خپلو قريبانو سره د بد چلن او قرابت ماتولو څخه منع نه



کوي . دا هم کيدای سي چي د رحمت خنځه باران مراد وي يعني په کومه سيمه کي چي د قرابت ماتونکی وي نو د قرابت ماتولو په وجه هغه قوم يا سيمه د باران خنځه محروم کيږي .

### خطرناکه گناه

﴿۴۱۵﴾: وَعَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ ذَنْبٍ أَحْرَى أَنْ يُعْجَلَ اللَّهُ لِصَاحِبِهِ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا مَعَ مَا يَدْخِرُ لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْبَغْيِ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ . رواه الترمذي وابوداؤد .

د حضرت ابوبکره رضي الله عنه خنځه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هيڅ گناه ددې وړ نه ده چي الله تعالی د هغه کونکي ته ډير ژر په دنيا کي دهغه بدل وړ کړي او په آخرت کي هم عذاب د هغه لپاره جمع کړي مگر دوه گناهونه ددې وړ دي او هغه دادي چي ظلم (بغاوت) کول او دويم د خپلو پريکول . ترمذي او ابوداؤد .

**تخريج:** سنن الترمذي ۵۷۳۴، رقم: ۲۵۱۱، سنن ابی داود ۲۰۸۵، رقم: ۴۹۰۲.

**تشریح:** ددغه حديث خنځه څرگند يږي چي د خپل هیواد د مشر او حکومت پر خلاف سرکښي کول او د قرابت ماتول يعني د خپلو قريبانو سره بد چلن کول او دهغوئ د حقوقو نه ادا کول ډېره سخته گناه ده ، فرمايل سوي دي چي ددغه دواړو گناهو کونکي ته محض په آخرت کي عذاب نه ورکول کيږي بلکه الله تعالی به هغوئ ته په سزا ورکولو کي تلوار کوي په دې توگه چي هغوئ به په دنيا کي هم د خپلو گناهو سزا خوري ، يعني داسي خلک نه په دنيا کي ارام ترلاسه کولای سي او نه په آخرت کي ، دلته به هم سزا ترلاسه کوي که په هر صورت کي وي او هلته به هم په عذاب کي اخته وي ځکه چي دغه دواړي گناوي داسي دي چي د هغو اثرات يوازي ديني ژوند ته تاوان نه رسوي بلکه په دنيا کي هم خراب نتايج مرتب کوي ، د حکومت پر خلاف په سرکښۍ کولو سره د ټول هیواد نظم او نظام برباد يږي ، ټول قوم په مختلفو مصيبتو کي اخته کيږي او تر ټولو لوی تاوان دا وي چي قومي او ملي توانايي د ناڅاپه انتشار بنکار کيږي چي په هغه سره دښمن ته د غالب کېدو موقع ترلاسه کيږي ، همدارنگه د قرابت په ماتولو سره په خپلو کي نفرت او عداوت پيدا کيږي او په زړو کي خير نتوب پيدا کيږي ،

ددې نتيجه به دا وي چي هغه قريبانو چي په خپلو کي د ميني په ذريعه د يو بل په غم او درد کي اخته کېدل نو هغوئ د جگړو او انتشار په وجه په سخت جسماني او روحاني پريشانو کي

اخته کيږي، د دغه گناهو کونکو ته په دنيا کي زيات وخت نه ورکول کيږي بلکه د الله تعالی له خوا د هغوی د سزا فيصله ژر صادرېږي چي هغوی مخکي خو په دنيا کي د خپلو کړو نو سزا تر لاسه کوي او د نورو لپاره د عبرت سامان جوړېږي او بيا په آخرت کي هم په عذاب کي اخته کيږي او دا خبره څرگنده ده چي په دنيا کي هم سزا تر لاسه کول او په آخرت کي هم په عذاب کي اخته کېدل محض د دغه گناهو سره خاص نه دي، کېدای سي چي نور گناهونه هم داسي وي، مگر په دې کي شک نسته چي دغه دواړه گناهونه ډېر سخت دي.

﴿۲۷۱۶﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنَّانٌ وَلَا عَاقٌ وَلَا مُدْمِنٌ خَمْرٍ. رواه النسائي والدارمي.

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: په جنت کي به هغه څوک نه داخلېږي چي زيات احسان اچونکی وي او نه هغه سپری چي د مور او پلار نافرمانی کونکی وي او نه شرابي. نسائي او دارمي.

**تخریج:** سنن النسائي ۸۰۱۵، رقم: ۲۵۶۲، والدارمي ۱۵۳۱۲، رقم: ۲۰۹۴.

**تشریح:** منان په اصل کي د منة څخه مشتق دی چي معنی يې داده: چا ته چي څه ورکړل سي يا د چا سره چي نيکي وکړل سي او بيا پر هغه احسان و اچول سي، دغه عادت ډېر بد دی، په قرآن کریم کي راغلي دي: (لا تبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی)، په احسان اچولو او تکلیف ورکولو سره خپل خيراتونه مه ضائع کوئ.

ځينو حضراتو د منان لفظ په اړه ويلي دي چي دغه لفظ د من څخه مشتق دی چي د هغه معنی د پرېکولو ده نو د منان معنی دا سوه چي هغه سپری چي قرابت مات کړي.

د عاق څخه مراد هغه سپری دی چي مور او پلار او نورو قريبانو ته بېله يو شرعي وجه تکلیف ورسوي، يا د عاق اطلاق په خاصه توگه پر هغه چا باندې کيږي چي مور او پلار يا د دواړو څخه يوه ته تکلیف ورکړي.

په جنت کي د نه داخلېدو څخه مراد دادی چي داسي خلک به د الله تعالی د هغه نيک او صالحو بندگانو سره په جنت کي نه داخلېږي کوم چي د آخرت د حساب او کتاب په ورځ خلاصون تر لاسه کونکي وي او بېله بنديزه به په جنت کي داخل کړل سي، يا دا مراد دی چي دغه خلک به د عذاب څخه پرته په جنت کي نه داخلېږي يعني مخکي به د خپلو گناهو سزا

خوري او بيا به جنت ته داخليري مگر که الله تعالى و غواړي نو بېله عذاب به يې په جنت کي داخل کړي ځکه چي هغه دا وعده کړې ده چي : (و يغفر ما دون ذلك لمن يشاء) او ددې څخه پرته چاته چي و غواړي بخښي يې .

### د خپلوانو سره ښه چلن

﴿۴۷۱۷﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعَلَّمُوا

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل : خپل نسبونه تاسو يوازي

مِنْ أَنْسَابِكُمْ مَا تَصِلُونَ بِهِ أَرْحَامَكُمْ فَإِنَّ صَلَاةَ الرَّحِمِ مَحَبَّةٌ فِي الْأَهْلِ

دومره زده کړئ چي په هغه سره تاسو د خپل خپلوانو سره صله رحمي وکړلای سئ ځکه چي د خپلوانو سره صله رحمي کول په

مَثْرَاةٌ فِي الْمَالِ مَنْسَأَةٌ فِي الْأَثَرِ. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب.

خپلوانو کي د ميني باعث، په مال کي د زياتوب او برکت سبب او د عمر د اوږدوالي سبب دئ . ترمذي ويلي دي دا حديث غريب دئ .

تخريج : سنن الترمذي ۳۰۹۷۴، رقم : ۱۹۷۹.

د لغاتو حل : منسأة : ای تاخير . (خند)

تشریح : مطلب دادی چي تاسو د خپل پلار، نیکونو، میندو، اناګانو او د هغوی د اولاد او نورو قریبانو سره قرابت کوئ ، د هغوی په نومو ځان خبر کړئ او د هغوی د حالاتو څخه خبردار اوسئ ، ذوی الارحام و پېژنئ چي د هغوی سره ښه چلن کول ستاسو ذمه داري ده او دا پېژندل ضروري او ګټور دي .

### خاله د مور په درجه کي

﴿۴۷۱۸﴾: وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا

رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَصَبْتُ ذَنْبًا عَظِيمًا فَهَلْ لِي مِنْ تَوْبَةٍ قَالَ هَلْ لَكَ مِنْ أُمِّ قَالَ

لَا قَالَ هَلْ لَكَ مِنْ خَالَةٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَبَرَّهَا. رواه الترمذي.

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې یو سړي د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کي وویل چې اې دالله رسوله! ما یوه لویه گناه کړې ده ایا زما توبه قبلیدلای سي؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم پوښتنه ځیني وکړه ایا ستا مور ژوندۍ ده؟ هغه وویل: یا، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم بیا پوښتنه وکړه ایا ستا خاله ژوندۍ ده؟ هغه وویل: هو، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل: د هغې سره ښه چلن کوه. ترمذي.

**تخریج:** لم نجده عند الترمذي.

**تشریح:** ددغه حدیث څخه څرگنده سوه چې د قریبانو سره ښه چلن د گناهو د کفارې ذریعه ده که څه هم هغه لوی گناهونه وي، دا هم کیدای سي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته د وحی په ذریعه ښودل سوي وي چې ښه چلن کول د کبیره گناهو کفارې کېدل د هغه چا سره خاص دي نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته وفرمایل چې ته د خپلي خاله سره ښه چلن کوه نو ستا گناه به وبخښل سي یا دا چې د هغه سړي څخه کومه گناه سوې وه هغه کبیره نه وه بلکه په حقیقت کي صغیره گناه وه مگر د هغه سړي د خپل ټینګ ایمان او احتیاط په وجه هغه گناه لویه وگڼل، ددغه حدیث څخه دا هم معلومه سوه چې خاله د مور درجه لري.

### د مور او پلار د وفات وروسته نیکی

﴿۴۱۹﴾: وَعَنْ أَبِي أَسِيدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

د حضرت ابو اسید ساعدی رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې موږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره ناست وو چې د

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ بَقِيَ مِنْ بَرِّ

قبيله بنو سلمه یو سړی د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کي حاضر سو او عرض یې وکړ اې دالله رسوله! د مور او پلار سره د ښه چلن کولو زما لپاره څه پاته دي

أَبُوِّي شَيْءٌ أَبْرَهُمَا بِهِ بَعْدَ مَوْتِهِمَا قَالَ نَعَمْ الصَّلَاةُ عَلَيْهِمَا وَالِاسْتِغْفَارُ لَهُمَا

چې زه یې د وفات څخه وروسته د هغوی سره وکړم؟ ایا د هغوی د وفات څخه وروسته یو داسي صورت سته چې د هغوی سره ښه چلن وکړم؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل هو، د هغوی لپاره دعاء کوه، استغفار کوه

وَأِنْفَاذُ عَهْدِهِمَا مِنْ بَعْدِهِمَا وَصِلَةُ الرَّحِمِ الَّتِي لَا تُوصَلُ إِلَّا بِهِمَا وَإِكْرَامُ

صديقهما. رواه ابو داؤد وابن ماجه.

او د هغوی وصیت پوره کوه او د هغوی د خپلوانو سره ښه چلن کوه چي د هغوی د خپلوانو سره ښه چلن کول د هغوی د خپلوی په سبب وي او د مور او پلار د دوستانو عزت کوه . ابوداؤد او ابن ماجه .

**تخریج:** سنن ابی داود ۳۴۲۵، رقم: ۵۱۴۲، وابن ماجه ۱۲۰۸۲، رقم: ۳۶۶۴.

### در ضعی مور بی بی حلیمې احترام

﴿۴۷۰﴾: وَعَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ

د حضرت ابو طفیل رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي په جعرانه نامي ځای کي ما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په

لَحْمًا بِالْجِعْرَانَةِ إِذْ أَقْبَلْتُ امْرَأَةً حَتَّى دَنْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

غوښو ویشلو ولیدئ، ناڅاپه یوه ښځه راغلل او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته نژدې ورغلل، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم

فَبَسَطَ لَهَا رِدَاءَهُ فَجَلَسْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ مَنْ هِيَ فَقَالُوا هِيَ أُمُّهُ الَّتِي أَرْضَعَتْهُ.

رواه ابوداؤد

د هغې لپاره څادر وغورځول او پر هغه څادر یې کښینول، ما پوښتنه وکړه: دا څوک ده؟ خلکو راته وویل: دا د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه مور بی بی ده چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته یې په وړکتوب کي تی ورکړی وو. ابوداؤد.

**تخریج:** سنن ابی داود ۳۵۳۵، رقم: ۵۱۴۴.

**تشریح:** په حدیث کي چي د کومي ښځي یادونه سوې ده هغه حلیمه بی بی ده چي هغې ته د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د رضاعي (تی ورکونکي) مور شرف حاصل دی، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته ددغه بی بی څخه پرته بلې بی بی په پیل کي ترڅو ورځو پوري تی ورکړی وو چي د هغې نوم ثوبیه وو چي د ابولهب مینځه وه، د دواړو د اسلام په اړه د علماؤ اختلاف دی.

### الفصل الثالث (دریم فصل)

درې کسان په غار کي

﴿۴۷۱﴾: عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بَيْنَمَا ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایيل: درې کسان روان وه چې

يَتِمَّاشُونَ أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ فَمَالُوا إِلَى غَارٍ فِي الْجَبَلِ فَأَنْحَطَّتْ عَلَى فَمِ غَارِهِمْ

باران ونيول ، هغوی د یو غره په غار ننوتل ، په دغه وخت کې د غار خولې ته

صَخْرَةً مِنَ الْجَبَلِ فَأُطْبِقَتْ عَلَيْهِمْ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ انْظُرُوا أَعْمَالًا عَمِلْتُمُوهَا

یوه لویه ډبره راغلل چې د غار خوله یې بنده کړه، درې سره کسانو یو بل ته وویل پر خپلو نیکو عملونو نظر واچوئ کوم چې مو کړي وي

لِلَّهِ صَالِحَةً فَادْعُوا اللَّهَ بِهَا لَعَلَّهُ يَفْرُجُهَا فَقَالَ أَحَدُهُمُ اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ

خاص د الله جل جلاله لپاره او د هغه عمل په واسطه د الله جل جلاله څخه دعاء وغواړئ، امید دی چې الله تعالی دا ډبره زموږ څخه لیري کړي نو په هغوی کې اول نفر وویل: ای الله! زما مور او پلار

شَيْخَانِ كَبِيرَانِ وَلِي صَبِيَّةً صَغَارًا كُنْتُ أُرْعَى عَلَيْهِمْ فَإِذَا رُحْتُ عَلَيْهِمْ فَحَلَبْتُ

ډیر سپین ډیري وه او زما یو څو کوچنیان بچیان وه ما به پسونه پیول چې د هغو شیدې په دوی تولو وچپښم کله چې به ما ښام سونو کور ته به راغلم شیدې به مې ولویشلې

بَدَأْتُ بِوَالِدَيَّ أَسْقِيهِمَا قَبْلَ وَلَدِي وَإِنَّهُ قَدْ نَاءَ بِي الشَّجَرُ فَمَا أَتَيْتُ حَتَّى

لومړی به مې مور او پلار ته ورکړې بیا خپلو کوچنیانو ته، یوه ورځ داسې وسوه چې د پسو په پیولو پیولو سره ډیر لیري ولاړم او پروخت کور ته نه راوړسیدم ترڅو چې

أَمْسَيْتُ فَوَجَدْتُهَا قَدْ نَامَا فَحَلَبْتُ كَمَا كُنْتُ أَحْلُبُ فَجِئْتُ بِالْحِلَابِ فَقُبْتُ

ماښام سو (کله چې کور ته راغلم) نو وینم چې مور او پلار مې دواړه بیده سوي دي ما د مخکې په ډول شیدې ولویشلې بیا د شیدو لوښی مې واخیست

عِنْدَ رُءُوسِهِمَا أَكْرَهُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا وَأَكْرَهُ أَنْ أَبْدَأَ بِالصَّبِيَّةِ قَبْلَهُمَا وَالصَّبِيَّةُ

مور او پلار ته ورغلم د هغوی سر ته ودریدم د هغوی راویننول راته بد معلوم سول او دا هم راته بد څرگندېدل چې کوچنیانو ته د مور او پلار څخه مخکې شیدې ورکړم کوچنیان

يَتَضَاغُونَ عِنْدَ قَدَمَيَّ فَلَمْ يَزَلْ ذَلِكَ دَائِي وَدَأْبُهُمْ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ فَإِنْ كُنْتَ

زما د پښو سره دلورې څخه لغړېدل او زه شيدې په لاس کي ولاړوم تردې چي سهار سو ،

تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَافْرُجْ لَنَا فُرْجَةً نَرَى مِنْهَا السَّمَاءَ فَفَرَجَ

اې الله تاته معلومه ده که ما دا کار خاص ستا د رضا لپاره کړی وي نو دا ډبره دومره ليري کړې  
چي موږ آسمان وليدلای سو ، نو الله پاک هغه ډبره د غاړد خولې څخه دومره آخوا کړل

اللَّهُ لَهُمْ فُرْجَةً اللَّهُ لَهُمْ يَرَوْنَ مِنْهَا السَّمَاءَ وَقَالَ الثَّانِي اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَتْ لِي ابْنَةٌ

چي هغوی اسمان ليدلای سو (۲) : دويم سړي وويل : اې الله ! زما د عمه يوه لور وه

عَمٍّ أَحْبَبَهَا كَأَشَدِّ مَا يُحِبُّ الرَّجُلُ النِّسَاءَ فَطَلَبْتُ إِلَيْهَا نَفْسَهَا فَأَبَتْ حَتَّى آتَيْتَهَا

زما د هغې سره ډيره مينه وه داسي مينه لکه څرنګه چي د سړي د ښځي سره کيدلای سي ما هغې  
ته د جماع خواش څرګند کړ هغې وويل تر څو پوري چي

بِمِائَةِ دِينَارٍ فَسَعَيْتُ حَتَّى جَمَعْتُ مِائَةَ دِينَارٍ فَلَقِيْتُهَا بِهَا فَلَمَّا قَعَدْتُ بَيْنَ

سل ديناره رانه کړې داسي نه سي کيدلای ، ما کوښښ وکړ سل ديناره مي جمع کړل او د هغو  
دينارو سره راوړسيدم ، کله چي زه کښينستم

رَجُلَيْهَا قَالَتْ يَا عَبْدَ اللَّهِ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَفْتَحِ الْخَاتَمَ فَقُمْتُ عَنْهَا اللَّهُمَّ فَإِنْ

د هغې د دواړو پښو په منځ کي (يعني د جماع لپاره) نو هغې راته وويل اې د الله ﷻ بنده د الله  
څخه ويريږه او مهر مه ماتوه (يعني پيغلټوب مي مه ضائع کوه) زه د الله ﷻ د بيړي څخه  
سمدستي ولاړ سوم (يعني د هغې سره مي جماع ونه کړل) اې الله ! که چيري

كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي قَدْ فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَافْرُجْ لَنَا مِنْهَا فَفَرَجَ لَهُمْ فُرْجَةً

ستا په نزد زما دا کار خاص ستا د رضا لپاره وو نو دا ډبره يو څه ليري کړې ، نو الله تعالی هغه  
ډبره لږ نوره هم ليري کړه .

وَقَالَ الْآخَرُ اللَّهُمَّ إِنِّي كُنْتُ اسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا بِفَرَقِ أَرْزٍ فَلَمَّا قَضَى عَمَلُهُ قَالَ

(۳) دریم کس وویل ای الله! ما یو سړی دیوې پیمانې وریجو په بدله کې په مزدوری ولگوي، کله چې هغه سړي خپل کار ختم کړ ما مزدوري ورکول

أَعْطِنِي حَقِّي فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَقَّهُ فَتَرَكَهُ وَرَغِبَ عَنْهُ فَلَمْ أَزَلْ أَزْرَعُهُ حَتَّى جَعَلْتُ

خو هغه پرېښودل او بیا هغه د خپل حق اخیستو په لور توجه ونه کړل ما د هغه د مزدوری په وریجو سره کښت پیل کړ ترڅو چې د هغه د وریجو په قیمت سره

مِنْهُ بَقَرًا وَرَاعِيَهَا فَجَاءَنِي فَقَالَ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَظْلِمْنِي وَأَعْطِنِي حَقِّي فَقُلْتُ اذْهَبْ

ما ډیر غوایان او غوبه (د غوایانو شپانه) جمع کړل ددې څخه وروسته هغه مزدور ما ته راغلی او وه یې ویل: دا الله څخه و بیرېزه پر ما ظلم مه کوه زما حق ما ته را کړه ما ورته وویل:

إِلَى ذَلِكَ الْبَقَرِ وَرَاعِيَهَا فَقَالَ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تَهْزَأْ بِي فَقُلْتُ إِنِّي لَا أَهْزَأُ بِكَ فَخُذْ

دا غوایان او غوبه (د غوایانو چوپان) بوځه داستا حق دی، هغه راته وویل دا الله څخه و بیرېزه او مسخرې راسره مه کوه، ما ورته وویل زه مسخرې نه در سره کوم

ذَلِكَ الْبَقَرِ وَرَاعِيَهَا فَأَخَذَهُ فَأَنْطَلَقَ بِهَا فَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَأَفْرُجْ مَا بَقِيَ فَفَرَجَ اللَّهُ عَنْهُمْ. متفق عليه.

دا غوایان او غوبه د ځان سره بوځه، هغه ټول یو ځای کړل او د ځان سره یې بوتلل، ای الله څخه! زما دا عمل که ستا په نزد ستا د رضا لپاره وو نو دا ډېره لیري کړې نو الله تعالی هغه ډېره لیري کړه او لاره ورته خلاصه سوه. بخاري او مسلم.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۵۰۵/۶-۵۰۶، رقم: ۳۴۶۵، و مسلم ۲۰۹۹/۴، رقم: ۱۰۰-۲۷۴۳.

**د لغاتو حل:** ناي بي الشجر: ای بعد بي طلب المرعى. يتضاغون: اي يضجون ويصيحون من الجوع. الفرق: مكيال يسع ستة عشر رطلا.

**تشریح:** کله چې هغه زوی زما په پښو کې ولغېدل... الخ: ددې څخه معلومېږي چې دغه پېښه د کوم قوم سره متعلق وه د هغوی په شریعت کې د مور او پلار حق د اولاد پر نفقې او حق باندي مقدم وو ځکه نو هغه سړي خپل مور او پلار ته د شیدو ورکولو څخه مخکې خپلو بچیانو ته شیدې ورکول خوښ نه کړل حال دا چې هغوی د لوږې څخه ژړل مگر د ځینو حضراتو د قول



سره سم کیدای سي چي هغه سړي خپلو کوچنيانو ته د ضرورت په اندازه شيدې ورکړي وي مگر هغوی په دغه اندازه شېدو مطمئن سوي نه وي او د نورو شېدو څېښلو لپاره يې ژړل .

فرق، په مدينه منوره کي د يو پيمانې نوم دی چي په هغه کي شپاړس رطل يعني تقريبا اته سيره غله راځي، دغه پيمانه به په عامه توگه د غلې او نورو شيانو د اندازه کولو لپاره استعمالېدل، د غويانو د خادمانو څخه مراد هغه غلامان دي چي د کرنې، د څارويو د څرولو او ساتنې باندې مامور وه، په حديث کي د هغه وريجو د کښت څخه د تر لاسه کيدونکي مال په توگه يوازي د غويانو او خادمانو ذکر د اکثر او اغلب په توگه دی چي هغه سړي وريجي په خپل کښت کي کرلو سره ډېر څه تر لاسه کړه تر دې چي په هغه سره ډېر مال جمع سو لکه غويان، اوبنان، پسونه او داسي نور .

ددغه حديث څخه مختلف مسائل اخذ کيږي، يوه دا خبره معلومه سوه چي د سخت مصيبت په وخت کي د خپل نېک عمل وسيله جوړول او د الله ﷻ څخه غوښتل مستحب دي لکه څرنگه چي الله تعالی د هغه درو کسانو دعاء قبوله کړه او د رسول الله ﷺ دغه پېښه د مدح، تعريف او فضيلت په توگه د صحابه کرامو په مخکي بيانول ددې دليل دی، او که چيري دا مستحب نه وي نو ددې د جائز کېدو هيڅ شکه او شبه نسته .

دوهمه خبره دا معلومه سوه چي د مور او پلار سره ښه چلن کول او هغوی ته پر اولاد باندې ترجيح ورکول، هغوی ته د تکليف ورکولو څخه ځان ساتل او په هر صورت کي د هغوی د ارام او سکون خيال ساتل لويه خبره ده . دريمه خبره دا معلومه سوه چي کوم څوک بېده وي او هغه سړی د احترام او تعظيم وړ وي نو د هغه د خوب څخه راپورته کول مکروه دي، پرته د هغه صورت څخه کله چي هغه لمونځ نه وي کړی او د فرض لمانځه وخت ختميږي .

څلورمه خبره دا معلومه سوه چي د خوب راحت د خوراک او څېښاک څخه زيات خوندور دی چي د خوب خوند د لوږي په حالت کي هم غالبه وي .

پنځمه خبره دا معلومه سوه چي عفت او د نفس د حرامو کارو څخه ساتل په خاصه توگه په هغه صورت کي کله چي هيڅ ډول خنده نه وي ډېره غوره خبره ده او د انساني کردار د عظمت دليل دی، د نفس خواهش په خاصه توگه جنسي خواهش چي د نورو ټولو خواهشاتو په مقابله کي ډېر زيات غالب او سرکښ دی چي انسان د سختو حالاتو سره مخامخ کوي که چيري يو سړی د هغه په مخکي کي بې بسه سي نو عقل او د حرام او حلال په مينځ کي د تميز کولو صلاحيت ختميږي نو د جنسي خواهش دومره سختي غلبې په صورت کي چي د پوره کولو په

لاره کي خنڊ هم نه وي د يو سړي پر عين موقع باندي نفس وژل او د حرام کار څخه منع کېدل د يو مثالي عظمت مظهر دی .

شپږمه خبره دا معلومه سوه چي د بل چا په مال کي د هغه د اجازې څخه پرته تصرف کول جائز دی ، په شرط ددې چي وروسته هغه ته اجازه ورکړل سي لکه څرنگه چي د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه مذهب دی چي د فضولي تصرف جائز کيږي او دغه جواز د مالک پر اجازې موقوف دی که چيري مالک اجازه ورکړي نو هغه تصرف نافذ العمل گرځي .

اوومه خبره دا معلومه سوه چي نېک عهد او اقرار ، د امانت ادا کول او ښه معامله کول نه يوازي دا چي غوره شی دی بلکه د انسان د آفاتو او مصيبتو څخه د خلاصون باعث دی .

اتمه خبره دا معلومه سوه چي کله بنده په يو مصيبت او آفت کي اخته سي نو د هغه لپاره دعاء کول غوره دي ځکه چي هغه دعاء قبلېږي او بنده ته د هغه آفت او مصيبت څخه د خلاصون ذريعه جوړېږي .

نهمه خبره دا معلومه سوه چي د الله تعالی د نېکو او صالحو بندگانو په ذريعه د داسي شيانو ظاهرېدل چي د عام انساني عادت خلاف وي و هغه ته کرامات ويل کيږي ، پر حق دي او د کرامات په صداقت کي څه شبه کول نه دي پکار لکه څرنگه چي د اهل سنت والجماعت مذهب دی .

### جنت دمور او پلار تر قدمو لاندي

﴿۴۲۲﴾: وَعَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ جَاهِمَةَ أَنَّ جَاهِمَةَ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د معاويه بن جاهمه رضي الله عنه څخه روايت دی چي جاهمه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کي وويل: اي

وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَدْتُ الْغَزَا وَقد جئتُ أُسْتَشِيرُكَ فَقَالَ هَلْ لَكَ

د الله رسوله ! زما جهاد ته د تللو اراده ده زه ستاسو څخه د مشورې اخيستلو لپاره راغلی يم ،

رسول الله صلى الله عليه وسلم پوښتنه وکړه ايا ستا

مِنْ أَمْرٍ قَالَ نَعَمْ فَقَالَ الزَّمُمَهَا فَإِنَّ الْجَنَّةَ عِنْدَ رِجْلِهَا . رواه احمد والنسائي

مورسته ؟ (يعني ژوندی ده) هغه وويل : هو ، رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل د خپل مور خدمت

کوه جنت د مور تر قدمو لاندي دی . احمد ، بيهقي او نسائي .

**تخريج:** مسند الامام احمد ۴۲۹/۳ ، والنسائي ۱۱/۶ ، رقم: ۳۱۰۴ ، والبيهقي في الشعب ۱۷۸/۶ ،

**تشریح:** جنت د مور په قدمو کي دی: مطلب دادی چي ته جهاد ته د تللو پر خای د مور په قدمو کي په پرېوتلو سره د هغې اطاعت او خدمت کول زیات ضروري وگڼه ځکه چي دمور اطاعت او خدمت جنت ته د تللو ذریعه ده، يعني ددغه جملې په ذریعه د هغه تواضع، انکساری او عاجزی بیانول مقصد دي چي د هغه حکم اولاد ته ورکړل سوی دی لکه څرنګه چي د الله تعالی ارشاد دی: (وحفظ لهما جناح الذل من الرحمة): او د مور او پلار په مخکي د شفقت څخه په عاجزی سر کښته کړه.

### د پلار د حکم احترام کوه

﴿۴۲۳﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ كَانَتْ تَحْتِي امْرَأَةٌ أُحِبُّهَا وَكَانَ عُمَرُ يَكْرَهُهَا

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي زما په نکاح کي یوه ښځه وه چي زما ورسره ډیره مینه وه او زما پلار حضرت عمر رضي الله عنه به د هغې څخه نفرت کوي،

فَقَالَ لِي طَلَّقْهَا فَأَبَيْتُ فَأَتَى عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ  
فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَّقْهَا. رواه الترمذي وابدأؤد.

یوه ورځ زما پلار راته وویل: ته دې ښځي ته طلاق ورکړه، ما انکار وکړ، حضرت عمر رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخکي پېښه بیان کړه، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل: دې ښځي ته طلاق ورکړه. ترمذي او ابدأؤد

**تخریج:** سنن الترمذي ۴۹۴/۳، رقم: ۱۱۸۹، وابدأؤد ۳۵۰/۵، رقم: ۵۱۳۸.

**تشریح:** د رسول الله صلى الله عليه وسلم، ابن عمر رضي الله عنه ته دا فرمایل چي هغه ښځي ته طلاق ورکړه، دغه وينا یا خو د استحباب په توګه وه یا کیدای سي چي هغه ښځي ته د طلاق ورکولو یو بل شرعي عذر هم وو چي د هغه په وجه ابن عمر رضي الله عنه ته د هغه ښځي څخه د بېلوالي اختیارول ضروري سوی وو، نو بیا به ویل کیږي چي د رسول الله صلى الله عليه وسلم مذکوره ارشاد د وجوب په توګه وو.

### د مور او پلار اهمیت

﴿۴۲۴﴾: وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا حَقُّ الْوَالِدَيْنِ عَلَى

وَلَدِهِمَا قَالَ هُمَا جَنَّتُكَ وَنَارُكَ. رواه ابن ماجه.

د ابو امامه عليه السلام څخه روايت دئ چې يو سړي وويل: اي د الله رسول! د مور او پلار پر اولاد څه حق دئ؟ رسول الله عليه السلام وفرمايل: مور او پلار د اولاد لپاره جنت هم دي او د ورځ هم. ابن ماجه.

**تخريج:** سنن ابن ماجه ۱۲۰۸/۲، رقم: ۳۶۶۲.

**تشرېح:** د دغه ارشاد په ذريعه په ډېر بليغ انداز کي د مور او پلار ارزښت او د هغوی د عظمت شان ظاهر سوی دی چې هغه ستا لپاره د جنت لار هم اسانه کولای سي او تا د د ورځ مستوجب هم جوړولای سي نو وفرمايل سول چې پر اولاد باندي د مور او پلار حق دادی چې د هغوی د رضا او خوشحالی په هر صورت لحاظ وساتل سي چې جنت د تللو ذريعه ده او د هغوی د نافرمانۍ څخه پرهيز وکړل سي چې د ورځ ته د تللو باعث دی، خلاصه دا که چيري د اطاعت او خدمت په ذريعه مور او پلار خوشحاله وساتي نو جنت ته به ځي او که د نافرمانۍ او بې پرواهۍ په ذريعه مور او پلار ناراضه سي نو په د ورځ کي به واچول سي.

**د مور او پلار د مرگ وروسته د ثواب رسولو ذريعه**

﴿۲۷۲۵﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْعَبْدَ لَيَمُوتُ وَالِدَاهُ أَوْ أَحَدَهُمَا وَإِنَّهُ لَهُمَا لَعَاقٌ فَلَا يَزَالُ يَدْعُو لَهُمَا وَيَسْتَغْفِرُ لَهُمَا حَتَّى يَكْتُبَهُ اللَّهُ بَارًّا. رواه البيهقي.

د حضرت انس عليه السلام څخه روايت دئ چې رسول الله عليه السلام وفرمايل: هر کله چې د يو بنده مور او پلار يا په هغوی کي يو مړ کيږي په داسي حال کي چې د هغوی نافرمانه وي او بيا د هغوی د مرگ څخه وروسته د هغوی نافرمانه زوی د مور او پلار لپاره دعاء او استغفار کوي نو الله تعالی هغه په نيکو خلکو کي ليکي. بيهقي.

**تخريج:** البيهقي في الشعب: ۲۰۲/۶، رقم: ۷۹۰۲.

**تشرېح:** د حديث خلاصه داده چې د مور او پلار د مرگ څخه وروسته د اولاد د هغوی لپاره دعاء، استغفار او ايصال ثواب دومره گټور دی که چيري مور او پلار د اولاد څخه د ناراضگۍ په حالت کي له دنيا څخه رخصت سوي وي نو الله تعالی به د هغوی ناراضگي ختم کړي او د اولاد نوم به په هغه خلکو وشمېري کوم چې د مور او پلار سره نيکي کوي او د هغوی د رضا او خوشحالی غوښتونکي وي.

## د مور او پلار فرمانبرداري

﴿۲۷۲﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : څوک چې

أَصْبَحَ مَطِيعًا لِلَّهِ فِي وَالِدَيْهِ أَصْبَحَ لَهُ بَابَانِ مَفْتُوحَانِ مِنَ الْجَنَّةِ وَإِنْ كَانَ

په داسي حال کي سهار کړي چې هغه د مور او پلار په حق کي د الله جل جلاله د احکامو اطاعت کوي (يعني د مور او پلار حقوق ادا کوي) نو هغه په داسي حال کي سهار کوي چې د هغه لپاره د جنت دوې دروازې خلاصېږي

وَاحِدًا فَوَاحِدًا وَمَنْ أَمْسَى عَاصِيًا لِلَّهِ فِي وَالِدَيْهِ أَصْبَحَ لَهُ بَابَانِ مَفْتُوحَانِ

او څوک چې په داسي حال کي سهار کړي چې د مور او پلار په حق کي د الله جل جلاله نافرمانه وي نو هغه په داسي حال کي سهار کوي چې د هغه لپاره د دوې دروازې خلاصېږي

مِنَ النَّارِ وَإِنْ كَانَ وَاحِدًا فَوَاحِدًا قَالَ رَجُلٌ وَإِنْ ظَلَمَاهُ قَالَ وَإِنْ ظَلَمَاهُ وَإِنْ ظَلَمَاهُ وَإِنْ ظَلَمَاهُ. رواه البيهقي.

او که يو و نو يوه دروازه به ورته خلاصه سي . يو سړي وويل : که څه هم چې مور او پلار يې ظلم پر کوي ، پر دې خبره رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل : که څه هم چې پر هغه ظلم کوي که څه هم چې پر هغه ظلم کوي که څه هم چې پر هغه ظلم کوي . بيهقي

تخريج : البيهقي في الشعب : ۲۰۲۶ ، رقم : ۷۹۱۶ .

تشریح : د حديث څخه معلومه سوه چې د مور او پلار اطاعت او فرمانبرداري کول او د هغوی د نافرمانۍ څخه ځان ساتل د الله تعالی حکم دی ځکه د هغوی اطاعت او فرمانبرداري يا د هغوی نافرمانۍ په حقيقت کي د الله تعالی اطاعت او فرمانبرداري د هغه نافرمانۍ کول دي .

که څه هم مور او پلار پر هغه ظلم وکړي : د رسول الله صلى الله عليه وسلم دغه جمله درې ځله فرمايل د مور او پلار د اطاعت او فرمانبردارۍ د اهميت ظاهرولو او د هغوی د حقوقو د ادا کولو تاکيد زيات بيانولو په وجه وو ، بيا هم څرگنده دي وي چې د ظلم څخه مراد هغه ظلم دی چې د هغه تعلق د دنيوي معاملاتو سره وي نه د ديني امورو سره ځکه چې د مور او پلار داسي اطاعت او

فرمانبرداری جائز نه ده چي په هغه سره د دین مخالفت او د شرعي احکامو خلاف ورزي کيږي.  
**مور او پلار ته درحمت په نظر کتل**

﴿۴۷۲۷﴾: وَعَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ وَلَدٍ بَارٍ يَنْظُرُ إِلَى وَالِدَيْهِ نَظَرَ رَحْمَةٍ إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ نَظْرَةٍ حَجَّةً مَبْرُورَةً قَالُوا وَإِنْ نَظَرَ كُلَّ يَوْمٍ مِائَةً مَرَّةً قَالَ نَعَمْ اللَّهُ أَكْبَرُ وَأَطْيَبُ. رواه البيهقي.

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : کوم زوی چي دمور يا پلار ته درحمت او شفقت په نظر وگوري الله تعالی د هغه په حساب کي د هر نظر په بدله کي د يو قبول سوي حج ثواب ليکي ، صحابه کرامو وويل : که څه هم چي د ورځي سل واره ورته وگوري ؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل هو ، الله تعالی لوی او پاک دی . بيهقي .

**تخريج :** البيهقي في الشعب : ۲۰۲۶ ، رقم : ۷۸۵۹ .

### د مور او پلار نافرمان

﴿۴۷۲۸﴾: وَعَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّ الذُّنُوبِ يَغْفِرُ اللَّهُ مِنْهَا مَا شَاءَ إِلَّا عُقُوقَ الْوَالِدَيْنِ فَإِنَّهُ يُعَجَّلُ لِصَاحِبِهِ فِي الْحَيَاةِ قَبْلَ الْمَمَاتِ. رواه البيهقي.

د حضرت ابوبکره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : هره گناه الله تعالی بخښي يعني په هغه کي چي څومره الله تعالی غواړي مگر د مور او پلار د نافرمانۍ گناه نه بخښي بلکه الله تعالی د هغه سزا په دنيا کي د مرگ څخه مخکي هغه ته ورکوي . بيهقي .

**تخريج :** البيهقي في الشعب : ۲۰۲۶ ، رقم : ۷۸۹۰ .

**تشریح :** مطلب دادی چي کوم څوک د مور او پلار د نافرمانۍ گناه کوي نو هغه ته به ددغه گناه سزا د مرگ څخه مخکي په دغه دنيا کي ورکول کيږي ، او دا هم کيداى سي چي ددغه دنيا د ژوند تعلق د مور او پلار سره وي يعني مور او پلار د خپل اولاد له خوا د نافرمانۍ تکليف زغمي چي هغوی په خپل ژوند کي هغه اولاد د خپلي گناه د نافرمانۍ سزا خوړل وويني بيا هم

په دواړو صورتو کي د آخرت عذاب پاته دی چي نافرمانه اولاد به محض په دغه دنیا کي سزا نه تر لاسه کوي بلکه په آخرت کي به هم د عذاب وړ وي .

ددغه حدیث په اړه یو بل احتمال هم دی هغه دا چي د مور او پلار د حقوقو په ذکر سوي حکم کي ټول حقوق العباد شامل دي یعني څرنګه چي د مور او پلار د حقوقو نه ادا کونکي اولاد د هغه ګناه سزا په دغه دنیا کي تر لاسه کوي همدارنګه هر هغه څوک هم په دغه دنیا کي سزا تر لاسه کوي کوم چي د بندګانو حقوق تر پېښو لاندې کوي، نو د وخت د حکومت پر خلاف بېله یو شرعي او قانوني وجه د بغاوت کونکي او په ناحقه د ظلم کونکي په اړه د ذکر سوي وعید څخه دا ثابتیږي ، خلاصه دا چي د ذکر سوي ارشاد په ذریعه د مور او پلار د حقوقو ارزښت څرګند سوی دی او د هغوی د نافرمانی کونکي ګناه په سخت انداز کي بیان سوې ده .

### د مشرورور حق

﴿۴۷۲۹﴾: وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقُّ كَبِيرٍ الْإِخْوَةَ عَلَى صَغِيرِهِمْ حَقُّ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ . روى البيهقي الأحاديث الخمسة في شعب الإيمان .

د حضرت سعيد بن العاص رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و فرمای : د مشرورور حق پر کشرورور داسي دی لکه د پلار حق پر زوی باندې . بیهقي دا پنځه تیر سوي حدیثونه په شعب الایمان کي روایت کړي دي .

تخریج : البيهقي في الشعب : ۲۰۲۱۶ ، رقم : ۷۹۲۹ .

=====

# بَابُ الشَّفَقَةِ وَالرَّحْمَةِ عَلَى الْخَلْقِ

## (د الله ﷺ پر مخلوق د شفقت اور رحمت بیان)

### الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

#### پر مخلوق رحم

﴿۴۴۰﴾: عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَرْحَمُ اللَّهُ مَنْ لَا يَرْحَمُ النَّاسَ. متفق عليه.

د حضرت جرير بن عبد الله رضی اللہ عنہو څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : الله تعالى پر هغه چا رحم نه کوي څوک چې پر خلکو رحم نه کوي . بخاري او مسلم .  
تخریج : صحیح البخاري (فتح الباري) : ۳۵۸/۱۳ ، رقم : ۷۳۷۶ ، و مسلم ۱۸۰۹۱۴ ، رقم : ۶۶ - ۲۳۱۹ .

#### کوچنيان مچول

﴿۴۴۱﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا اتَّقِبِلُونِ صَبِيَانَكُمْ فَمَا نُقْبِلُهُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ أَمْلِكُ إِنْ نَزَعَ اللَّهُ مِنْ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ. متفق عليه.

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دئ چې يو صحرائي در رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سو (او وه يې ليدل چې رسول الله ﷺ به د صحابه کرامو د کوچنيانو سره مينه کول او هغوی به يې مچول) نو هغه رسول الله ﷺ ته وويل تاسو کوچنيان مچوئ موږ خو کوچنيان نه مچوو ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : ايا زه پردې قادر یم چې ستا د زړه څخه الله تعالى کوم رحمت ايستلی دئ زه هغه بيرته ستا په زړه کي واچوم ؟ بخاري او مسلم .

تخریج : صحیح البخاري (فتح الباري) : ۴۲۶/۱۰ ، رقم : ۵۹۹۸ ، و مسلم ۱۸۰۸۱۴ ، رقم : ۶۴ - ۲۳۱۷ .

تشریح : د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب دا وو چې کله الله تعالى ستا زړه د رحمت او شفقت څخه خالی کړی دی نو دا زما د وس خبره نه ده چې ستا په زړه کي رحمت او شفقت پيدا کړم ، دا



معنی په هغه صورت کي ده کله چي لفظ د ان په الف سره وي لکه خرنګه چي اکثر وراويانو نقل کړی دی او که چيري الف په زېر سره وي يعني ان، نو دا معنی به وي چي زه څه کولای سم که الله تعالی ستا د زړه څخه د رحم جذبه ایستلې ده، په دواړو صورتو کي د روایت مفهوم یو دی، فرق محض د اعراب په وجه دی د حدیث مقصد د بې رحمۍ او سخت زړه والي خلاف د نفرت اظهار او دا ډول خلک په سختۍ سره خبرداره کول دي، په دغه ارشاد کي دې ته هم اشاره ده چي په زړونو کي د رحم او شفقت جذبه د الله تعالی یو غوره ورکړه ده او د هغه پیدا کرده ده، که هغه د چا د زړه څخه د رحم او شفقت او مینې جذبه وباسي نو بیا د چا د وس خبره نه ده چي هغه سړي ته د دغه جذبه دولت ورکړي.

### د لونیو دروز لو فضیلت

﴿۴۳۲﴾: وَعَنْهَا قَالَتْ جَاءَتْنِي امْرَأَةٌ مَعَهَا ابْنَتَانِ لَهَا تَسْأَلْنِي فَلَمْ تَجِدْ

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت چي یوه ښځه ما ته راغلل چي دهغې سره دوې لوني هم وي هغې زما څخه سوال وکړ،

عِنْدِي غَيْرَ ثَمَرَةٍ وَاحِدَةٍ فَأَعْطَيْتُهَا إِيَّاهَا فَقَسَمْتُهَا بَيْنَ ابْنَتَيْهَا وَلَمْ تَأْكُلْ

زما سره په دغه وخت کي یوازي یوه خرما وه هغه مې ورکړه، هغې ښځې خرما نیمه نیمه پر دواړو لونیو ووېشل او خپله یې هیڅ نه وخوړل،

مِنْهَا ثُمَّ قَامَتْ فَخَرَجَتْ فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَنْ ابْتُلِي

بیا هغه ولاړه سوه او د باندې روانه سوه، دهغه څخه وروسته رسول الله ﷺ تشریف راوړ ما ورته پېښه بیان کړه، رسول الله ﷺ وفرمایل: څوک چي

مِنْ هَذِهِ الْبَنَاتِ بِشَيْءٍ فَأَحْسَنَ إِلَيْهِنَّ كُنَّ لَهُ سِتْرًا مِنَ النَّارِ. متفق عليه.

په دې انجونو سره په ازموینه کي اخته سي او هغه د دغه لونیو سره احسان او ښه چلن وکړي نو دا لوني به د هغه لپاره د دوېځ او رته پرده وي. بخاري او مسلم.

تخريج: صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۲۶۱۱۰، رقم: ۵۹۹۵، و مسلم ۲۰۲۷۴، رقم: ۱۴۷-۲۶۲۹.

تشریح: يعني هغه لوني او د هغوی سره نیکي به د هغه سړي او دوېځ د اوږ په مینځ کي حائل سي چي هغه سړی به د هغه لونیو په وجه د دوېځ د اوږ څخه خوندي سي او د لونیو سره د ښه چلن

دغه فضيلت په دې وجه دی چې د هلكانو په نسبت انجونې د خپل مور او پلار سره د مينې ، محبت او د هغوی سره د ښه چلن او احسان زياتي مستحقې وي .

په دې اړه د علماؤ اختلاف دی چې د ابتلاء او آزمائش محمول محض د انجونو پيدا کېدل دي يا په داسې حالت کې اخته کېدل دي چې د لوڼو په وجه پرېشاني او سختې مخته راسي او پر هغه د صبر او تحمل کولو صورت پېښ سي ، په لومړي صورت کې يعنې د ابتلاء او آزمائش تعلق د انجونو د پيدائش سره زيات صحيح دی ، په دغه صورت کې به ويل کېږي چې کوم خلک د انجونو په پيدا کېدو کې د زړه په تنگۍ کې اخته کېږي نو هغوی د دغه حقيقت څخه بالکل ناخبره دي چې انجونې د الله تعالى يو لوی رحمت دی ، د هغوی روزنه او د هغوی سره د مينې چلن کول يو ډېر لوی اخروي سعادت دی ، په دې اړه د علماؤ اختلاف دی چې احسان او ښه چلن څخه مراد هغه نفقه ده کوم چې پر پلار باندې واجب ده يا د واجب نفقې څخه پرته نور ښه چلن کول مراد دي ، راجح قول دادی چې دغه دويمه معنی زيات صحيح ده او څرگنده دي وي چې د ذکر سوي احسان او چلن شرط دادی چې د شريعت موافق وي .

علماؤ دا هم ليکلي دي چې صحيح خبره داده چې د لوڼو سره د احسان او ښه چلن ذکر سوی اجر په هغه صورت کې تر لاسه کېږي کله چې د هغه احسان او ښه چلن لږې جاري وي تر دې چې هغه لوڼې او خویندې د خپل واده کېدو په وجه يا په يو بل صورت کې د پلار د کفالت او د هغه د احسان څخه بې نيازه سي .

### د لوڼو دروزني ثواب

﴿۴۳﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ عَالَ جَارِيَتَيْنِ حَتَّى تَبْلُغَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَا وَهُوَ كَذَا وَضَمَّ أَصَابِعَهُ . رواه مسلم

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چې د دوو لوڼو روزنه وکړي تر څو چې هغه بالغې سي (يعنې واده سي او د خپل خاوند کور ته ورسيږي) نو هغه سړی اوزه به د قيامت په ورځ داسې يو ځای يو لکه څرنگه چې زما دا ګوتي دي (يعنې د شهادت او منځنۍ ګوته) او دواړې ګوتي يې په خپل منځ کې يو ځای کړي وښودلې . مسلم

تخريج : صحيح مسلم ۲۰۲۷/۴ ، رقم : ۱۴۹ - ۲۶۳۱ .

تشریح : رسول الله ﷺ د خپل او هغه کسانو په مينځ کې د کمال قرب او اتصال څرګندولو

لپاره د شهادت گوته او منځنۍ گوتي په یو ځای کولو سره وښودل چي څرنگه تاسو دغه دوي گوتي د یو بل سره یو ځای وینی همدارنگه د قیامت په ورځ به زه او هغه سړی یو بل ته نژدې یو او په محشر کي به مود یو ځای یو یا هغه به زما سره په جنت کي داخلېږي .

### د کونډي او مسکین د خدمت ثواب

﴿۴۳۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّاعِي عَلَى الْأَرْمَلَةِ وَالْمُسْكِينِ كَالسَّاعِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاحْسِبْهُ قَالَ كَالْقَائِمِ لَا يَفُتْرُ وَكَالصَّائِمِ لَا يَفْطُرُ. متفق عليه.

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : د کونډي او مسکين حال پوښتونکي د الله تعالی په لار کي د کوښښ کونکی په ډول دئ (يعني د هغه ثواب د جهاد او حج برابر دئ) د راوي بيان چي زما خيال دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم دا هم وفرمايل : د کونډي او مسکين خبر اخیستونکی د هغه شپه رڼونکی په ډول دئ چي په عبادت او شپې رڼولو کي کوتاهي نه کوي او د هغه روژه نيونکي په ډول دئ چي د ورځي روژه نه ماتوي . بخاري او مسلم

**تخریج :** صحیح البخاري (فتح الباري) : ۴۳۷۱۱۰ ، رقم : ۶۰۰۷ ، و مسلم ۲۲۸۶۱۴ ، رقم : ۴۱ - ۲۹۸۲ .

**تشریح :** فقیر او محتاج هم په دغه حکم کي داخل دی بلکه د ځینو حضراتو په نزد هغه ته پر مسکین باندي ترجیح تر لاسه ده او زما گمان دی چي هغوی دا بیان هم وکړ ، د دغه الفاظو نسبت حضرت عبد الله ابن سلمه قعنبی رضي الله عنه ته کیږي چي د بخاري او مسلم شیخ او د دغه حدیث راوي دی چي هغه د امام مالک رضي الله عنه څخه روايت کړی دی ، د دې خبري وضاحت امام بخاري رضي الله عنه کړی دی ، په هر حال د دغه الفاظو په ذریعه د عبد الله ابن سلمه رضي الله عنه مطلب دادی چي زما گمان دی چي د دغه حدیث راوي امام مالک رضي الله عنه دغه الفاظ : کالقائم لا یفتر .. الخ ، نقل کړي وه مگر د بخاري مذکوره صراحت که مخته نه وي نو د مصایيح او مشکوة ظاهري الفاظو څخه دا مفهوم کیږي چي دغه جمله : او زما گمان دی چي ... الخ ، د حضرت ابوهريره رضي الله عنه جمله ده ، او د ابوهريره رضي الله عنه د دغه جملې په ذریعه دا بیانول غواړي چي زما د گمان سره سم د رسول الله صلى الله عليه وسلم کالقائم لا .. الخ ، الفاظ هم فرمایلي دي ، یا دا هم ویل کیدای سي چي په دغه وخت کي حضرت ابوهريره رضي الله عنه خپل دا شک ظاهر کړی وي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم یا خو : کالساعي فی سبیل الله ، الفاظ فرمایلي وي او یا : کالقائم لا یفتر .. الخ ، الفاظ یې فرمایلي وي ، د دې

تائید د جامع صغیر د هغه روایت څخه هم کيږي کوم چي احمد، شيخينو، ترمذي، نسائي او ابن ماجه څخه نقل سوي دي او د هغه الفاظ داسي دي چي: الساعي علي الارملة والمساكين كالجهاد في سبيل الله او القائم الليل الصائم النهار.

### د یتیم روزنه

﴿۲۷۳۵﴾: وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ لَهُ وَلَعِيرُهُ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا او اشار بالسَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى وَفَرَجَ بَيْنَهُمَا شَيْئًا. رواه البخاري.

د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: زه او د یتیم پالونکی که هغه یتیم یې خپل وي یا پردی په جنت کي به زما سره داسي وي (د دې فرمايلو سره یې د شهادت او منځنۍ گوته وښودلې) او د دواړو گوټو په منځ کي یې لږ ډول پراخي وه. بخاري.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۳۹۱۹، رقم: ۵۳۰۴.

**تشریح:** هغه یتیم که دده وي یا دبل چا وي، يعني دا خبره څرگنده سوې ده چي د مطلق یتیم د کفالت دغه فضیلت دی هغه یتیم که د هغه خپل قریب وي لکه خور، وراره وغیره، یا بل څوک وي، رسول الله ﷺ د شهادت د گوټي او درمياني گوټي په ذریعه په اشاره کولو سره څرگنده کړه چي په جنت کي به زما او د یتیم د روزونکي په منځ کي دومره نژدې علاقه وي لکه څرنگه چي ددغه دواړو گوټو په منځ کي ده او رسول الله ﷺ د دواړو گوټو د پراختیا په ذریعه دې ته هم اشاره وفرمايل چي مرتبه نبوت چي تر ټولو اعلى درجه ده د هغه او د سخاوت او مروت مرتبې په منځ کي دومره زیاته فاصله نسته.

### مؤمنان د یوه بدن په ډول

﴿۲۷۳۶﴾: وَعَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحِيهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ الْوَاحِدِ إِذَا اشْتَكَى عَضْوًا تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى. متفق عليه.

د حضرت نعمان بن بشیر رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: ته به مؤمنان په خپل

مینځ کي داسي رحم کونکي، محبت کونکي او مهرباني کونکي ویني لکه یو بدن، هر کله چي د بدن یو اندام درد کوي نو د بدن ټول اندامونه په هغه درد کي شریک وي او په بیداري او تبه کي ټول بدن شریک وي. بخاري او مسلم.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۴۳۸۱۰، رقم: ۶۰۱۱، و مسلم ۱۹۹۹۱۴، رقم: ۶۶-۲۵۸۶.

**تشریح:** د دغه ارشاد په ذریعه رسول الله ﷺ د مؤمن صفت اتحاد ته اشاره فرمایلي ده، که چيري یو جذبه او تعلق داسي کیدای سي چي د دنیا ټول انسانان د رنگ، نسل، ژبي او تهذیب اختلاف او تفاوت او ذات و قبائل او د علاقې د بېلوالي څخه په خلاصون سره انساني ورورولي او اتحاد یوه لړۍ راتلای سي نو هغه یوازي د ایمان او اسلام تعلق دی، مؤمنان چي چيري هم وي، په کوم رنگ او نسل چي وي د هغوی په ژبه او ټولنه کي که هر څومره اختلاف وي مگر د انسان او مؤمن کېدو په حیثیت هغوی یو دي او د یوې ورورولۍ سره تعلق لري د هغوی په مینځ کي هیڅ انساني لوړوالی او کښته والی نسته د هیڅ کمي او لوړۍ، نفرت او حقارت نسته، هغوی چي د کومي عقیدې حامل او د نظریې حیات منونکي دي، د هغه حقیقت په دغه ارشاد کي ظاهر سوی دی او ټولو مسلمانانو ته د یوه بدن سره تشبیه ورکړل سوې ده چي څرنگه د بدن یو اندام درد کوي نو ټول بدن د هغه درد څخه متاثره کیږي او محض په یوه اندام کي د تکلیف په وجه ټول بدن په تکلیف کي وي، همدارنگه مسلمانانو ته پکار ده چي یو بدن جوړ سي او ټول ملت اسلامي د یوه بدن په ډول سي که چيري یو مسلمان ته تکلیف ورسیري یا په یو مصیبت کي اخته سي نو ټول مسلمانان د هغه په غم او درد کي شریک وي او ټول په یو ځای کېدو سره د هغه تکلیف او مصیبت ليري کړي، دغه مفهوم شیخ سعدی رحمه الله په دغه نظم کي بیا کړی دی:

که در آفرینش زیک گوهر اند  
دگر عضو ها را نماند قرار

بني آدم اعضائي یکدیگرند  
چو عضوي به درد آورد روزگار

﴿۴۷۴﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُؤْمِنُونَ كَرَجُلٍ وَاحِدٍ إِنْ اشْتَكَى عَيْنُهُ اشْتَكَى كُلُّهُ وَإِنْ اشْتَكَى رَأْسُهُ اشْتَكَى كُلُّهُ. رواه مسلم.

د حضرت نعمان بن بشیر رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایلي: ټول مؤمنان په ډول د یو سړي دي (یعني د یوه سړي د اندامو په ډول دي) هر کله چي د هغه سترګه خوږ سي نو ټول

بدن يې درد کوي او که پر سريې درد وي نو ټول بدن يې هغه درد محسوس وي . مسلم

**تخريج:** صحيح مسلم ۱۴/۲۰۰۰، رقم: ۶۷-۲۵۸۶.

﴿۴۳۸﴾: وَعَنْ أَبِي مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُؤْمِنُ  
لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا تَمَّ شَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ . متفق عليه.

د حضرت ابو موسى رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمايل : مسلمان د مسلمان لپاره د يو سراي په ډول دي چې د سراي يوه برخه دويمه برخه ټينگوي ، ددې فرمايلو سره رسول الله صلي الله عليه وسلم د يوه لاس گوتي د بل لاس په گوتو کي دننه کړې او وه يې بنودل چې ټول مسلمانان داسي سره يو ځای دي . بخاري او مسلم .

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۴۹۱۱۰، رقم: ۶۰۲۶، و مسلم ۱۴/۱۹۹۹، رقم: ۶۵-۲۵۸۵.

**تشرېح:** مخکي خو رسول الله صلي الله عليه وسلم مسلمانانو ته د يوه مکان سره تشبيه ورکړه چې د هغه ټول اجزاء او ټولي برخي د يو بل سره ټينگي وي او بيا دا حقيقت رسول الله صلي الله عليه وسلم په مثالي صورت کي د خپل يوه لاس گوتي د دوهم لاس په گوتو کي په اچولو سره وبنودل، چې ټول مسلمانان دغه ډول د يو بل سره متحد دي او د يو بل سره د ميني، محبت او موانست او مرستي په زنځير کي منسلک وي نو ټول ملت اسلامي به ټينگ او مضبوط وي مگر څرگنده دي وي چې د مسلمانانو هغه اتحاد او يووالی مطلوب او مستحسن دی چې د هغه بنياد د حق او حلال پر معاملاتو باندي وي، حرام او مکروه او د گناه موجب اتحاد او اتفاق غير مطلوب دی .

### د اړ کس سفارش کول ښه کار دی

﴿۴۳۹﴾: وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ إِذَا أَتَاهُ السَّائِلُ أَوْ صَاحِبُ الْحَاجَةِ قَالَ اشْفَعُوا فَلْتُؤْجَرُوا وَيَقْضِيَ اللَّهُ عَلَى لِسَانِ رَسُولِهِ مَا شَاءَ . متفق عليه.

د حضرت ابو موسى رضي الله عنه څخه روايت دئ چې نبي کریم صلي الله عليه وسلم ته به يو سوال کونکی يا اړ کس راغلئ نو رسول الله صلي الله عليه وسلم به صحابه کرامو ته وويل : دده سفارش وکړئ د سفارش ثواب به درته ترلاسه سي او (داسي خو) الله تعالی د خپل رسول د ژبي څخه چې کوم حکم غواړي جاري

کوي . بخاري او مسلم .

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۴۴۸۱۱۳، رقم: ۷۴۷۶، و مسلم ۲۰۲۶۱۴، رقم: ۱۴۵-۲۶۲۷.

**تشریح:** د یو چا سفارش کول گویا د هغه سره همدردی کول او د هغه مرسته کول دي ځکه رسول الله ﷺ صحابه کرامو ته حکم وکړ چي تاسو د خلکو سفارش کوئ که څه هم ستاسو سفارش قبول کړل سي که یا، د یو چا کار کېدل یا نه کېدل د تقدیر الهي مطابق دي نو تاسو په دې فکر سره چي کیدای سي زما سفارش قبول نه سي، د سفارش کولو څخه پرهیز مه کوئ او د هغه ثواب د لاسه مه باسئ.

څرگنده دي وي چي د سفارش حکم د هغه امورو او معاملاتو سره متعلق دی چي پر یو ناجائز او حرام مقصد باندي مبني نه وي او که یو سړی په یوه داسي معامله کي ماخوذ وي چي حد یعنی شریعت له خوا ټاکل سوې سزا لازمي نو په دغه صورت کي به سفارش کول جائز نه وي کله چي هغه معامله د وخت امام ته رسیدلې وي او که هغه معامله رسیدلې نه وي نو بیا سفارش کیدای سي، مگر په تعزیري معاملاتو کي په هر صورت سفارش کول جائز دی او دغه ټول تفصیل د هغه صورت سره متعلق دی کله چي هغه سړی موذي او شریر نه وي، د چا سفارش کول چي مقصد وي او د شریر سړي سفارش په هیڅ صورت کي جائز نه دی.

**د ظالم او مظلوم مرسته**

﴿۴۷۴۰﴾: وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ انْصُرْهُ مَظْلُومًا فَكَيْفَ انْصُرْهُ ظَالِمًا قَالَ تَبْنَعُهُ مِنَ الظُّلْمِ فذالك انْصُرْ اياه. متفق عليه.

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: د (خپل) مسلمان ورور مرسته کوه که څه هم هغه ظالم وي یا مظلوم، یو سړی وویل اې د الله رسوله! د مظلوم خوزه مرسته کوم مگر د ظالم څرنگه مرسته وکړم؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمایل هغه د ظلم څخه منع کړه ستاد هغه د ظلم څخه منع کول د هغه مرسته کول دي. بخاري او مسلم

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۳۲۳۱۱۲، رقم: ۶۹۵۲، و مسلم ۱۹۹۶۱۴، رقم: ۵۸-۲۵۸۰.

## مسلمان د مسلمان ورور دی

﴿۴۴۱﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُسْلِمُ

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : مسلمان

أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي

د مسلمان ورور دئ ، نه دي يو پر بل ظلم کوي او نه دي هغه په هلاکت کې غورځوي ، او کوم  
سړی چې د يو مسلمان ورور په اړتيا کې مرسته وکړي الله تعالى به

حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبَاتٍ يَوْمَ  
الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ . متفق عليه .

د هغه اړتيا پوره کړي او څوک چې د يو مسلمان غم او مصيبت او مشکل ليري کړي الله تعالى  
به د هغه مصيبت او غم ليري کړي ، او څوک چې د يو مسلمان (ورور) عيب پټ کړي نو د  
قيامت په ورځ به الله تعالى د هغه پر عيب پرده واچوي . بخاري او مسلم

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۹۷۱۵، رقم: ۲۴۴۲، ومسلم ۱۹۹۶/۴، رقم: ۵۸-۲۵۸۰.

**تشریح:** د حديث د آخري الفاظو مطلب دادی چې د مسلمان ستر پټونکی يا د هغه عيب  
پټونکی چې په دنيا کې کوم عیبونه او گناوي کړي وي د قیامت په ورځ به الله تعالى د هغه د  
عیوبو او گناهو پرده وکړي په دې توگه چې هغه به د اهل موقف په وړاندي ظاهر نه کړي د هغه  
محاسبه او مواخذه به ونه کړي او د عمل نامې د وړاندي کولو په وخت کې به د هغه ذکر په پټه  
توگه وي.

علماء و ليکلي دي چې د کومو مسلمانانو د عیبو پټول مستحب او ښه دي هغه د دې درجې  
مسلمانان وي چې هغوی ته د عزت او حیاء خاوندان ویل کیږي یعنې هغه مسلمان چې د هغوی  
ظاهري ژوند پاک گڼل کیږي او د چا عیبونه چې پټ وي که چیرې د بشریت په تقاضا د هغوی  
څخه یو گناه وسي نو هغوی یې د حیاء په پرده کې پټوي ، پاته سو هغه مسلمان چې د حیاء پرده  
لوڅوي چې د هغه ایذاء رسول او فتنې ښکاره کوي او په ډاگه گناه کولو کې شرم نه کوي ، د  
هغوی معامله بېله ده چې نه یوازې د هغوی پر گناه او عیبو باندي رد واجب دی بلکه د گناه  
څخه منع کول او خبرداری ورکول هم لازم دی که چیرې هغوی د خبرداری سر پرېره منع نسي نو د



هغوئ په اړه حاکم ته اطلاع ورکول پکار دي چي هغوئ په دين کي د فتنې څخه منع کړي همدارنگه د حديثو پز راويانو او مؤرخينو باندې جرح او قدح او پر حکومتي چارواکو او شاهدانو د تحقيق او پلټني او د ظالمانو د حالاتو د ظاهر لپاره هم جائز بلکه واجب او لازم دی ځکه چي په دغه صورتو کي د دين او علم ساتنه او د خلکو د حقوقو ساتنه مقصد وي ځکه چي د ذکر سوو خلکو حالات او عيبنه بيانول د هغوئ د عيبنو په څرگندولو کي داخل نه دي کوم چي منع گرځول سوي دي .

### مسلمان ذليل نه کښل

﴿۴۴۲﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُسْلِمُ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : مسلمان

أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ التَّقْوَى هَاهُنَا وَيُشِيرُ إِلَى

د مسلمان ورور دی يو مسلمان دي پر بل مسلمان ظلم نه کوي نه دي هغه رسوا کوي او نه دي يې ذليل او حقير گڼي ، تقوا په دې کي ده ، د دې فرمايلو سره رسول الله ﷺ

صَدْرِهِ ثَلَاثَ مَرَارٍ بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَمَالُهُ وَعَرْضُهُ . رواه مسلم .

درې واره د خپل سينې په لور اشاره وکړل بيا يې وفرمايل : د انسان لپاره دومره بدې کافي ده چي هغه خپل مسلمان ورور حقير او ذليل وگڼي ، د مسلمان ټول ژوند او ټوله شيان پر مسلمان حرام دي يعني د مسلمان وينه ، د مسلمان مال ، او د مسلمان عزت . مسلم .

تفريغ : صحيح مسلم ۱۹۸۶۱۴ ، رقم : ۲۵۶۴-۳۲ .

تفريغ : هغه دي ذليل او حقير نه گڼي : مطلب دادی چي هيڅ مسلمان دي د بل مسلمان ورور د عيب په ښکاره کولو سره او د هغه د خرابۍ په بيانولو سره نه رسوا کوي او نه دي د هغه سره سخت کلامي کوي او د هيڅ يو غريب او فقير مسلمان بې ادبي دي نه کوي ، چاته څه معلومه ده چي يو مسلمان که څه هم غريب او محتاج وي د الله ﷻ په وړاندې د هغه مقام څه دی او د انجام په اعتبار هغه د کومي درجې دی دغه حقيقت بايد په هيڅ صورت کي هېر نه کړل سي چي کوم څوک پر لاله الا الله محمد رسول الله ، باندي ايمان لري او د الله ﷻ د رسول امتي وي هغه عزت

والا دی او د تکریم وړ دی، ځکه الله تعالی فرمایلي دي: (ولله العزة ولرسوله وللمؤمنين ولكن المنافقين لا يعلمون)، نو د یو مؤمن عزت ایماني په هیڅ حال کې مجروح کول نه دي پکار او په خاصه توګه هغه مؤمن چې د هغه د مخ څخه د دین علم او د عبادت نور ځلېږي د هغه تعظیم او عزت په طریقه اولی وېر ضروري دی، زیات خلک او په خاصه توګه هغه شتمن خلک چې د نفس په ظلمت او غفلت کې اخته وي په عامه توګه د فقیرانو او مسکینانو په وبال کې اخته وي ځکه چې هغوی کمزوري او ذلیل ګڼي او د هغوی سره د سپکتیا معامله کوي او د نتیجې په توګه د مؤمن د ذلیل او حقیر کولو عذاب خپل سر اخلي، هغوی په دې نه پوهېږي چې الله تعالی هغه خلک په دنیا کې هم په ثروت سره نازوي او په آخرت کې هم خلاصون ورکوي کوم چې د داسې مسکینانو او غریبانو سره د مینې چلن کوي، همدا وجه ده چې رسول الله ﷺ به د مسکینانو او غریبانو د مینې تر لاسه کولو لپاره دعاء غوښتل او رسول الله ﷺ ته د الله تعالی له خوا دا حکم ورکړل سوی وو چې د فقیرانو او مسکینانو سره دي ناسته ولاړه اختیار کړي لکه څرنګه چې په سورة کهف کې راغلي دي.

پرهیزګاري په دې کې ده: مطلب دادی چې متقي يعني هغه څوک چې د شرک او ګناهو څخه پرهیز کوي هغه په هیڅ حالت کې هم حقیر او سپک ګڼل نه دی پکار، یا دا مراد دی چې د تقوا مصدر په اصل کې سینه يعني زړه دی او هغه یو داسې صفت دی چې د باطن هدایت او نورانیت څخه پیدا کېږي، په دغه صورت کې به ویل کېږي چې د دغه الفاظو مقصد د ماقبل جملې تاکید او تقویت دی او مطلب به دا وي چې کوم شی یو انسان معزز او عزتمند کوي هغه تقوا ده او کله چې د تقوا تعلق د باطن سره دی او د هغه ځای زړه دی چې یو پټ شی دی چې انسان یې څرګندولای نسي نو بیا یو مسلمان ته څرنګه حقیر او ذلیل ویل کېدای سي حال دا چې د هغه حقیقت معلوم نه دی، یوه خبره دا هم ده چې د تقوا په ویلو سره دې ته اشاره سوې ده چې د چا په زړه کې تقوا وي هغه دي هیڅ مسلمان حقیر او ذلیل نه ګڼي ځکه چې هیڅ متقي مسلمان ذلیل کونکی نسي کېدای دغه مراد که څه هم ځینو علماؤ لیکلی دی مګر لومړی معنی زیاته صحیح او مناسب ده.

د حدیث د آخري الفاظو مطلب دادی چې هیڅ مسلمان دي داسې کار نه کوي او نه دي د خپلې ژبې څخه داسې الفاظ باسي چې په هغه سره د یو مسلمان ورور هلاکول وي یا د هغه مال ضائع سي یا د هغه عزت ته تاوان ورسیږي.

حدیث د خپلو الفاظو د اختصار په وجه لنډ مګر د مفهوم او معنی په توګه جوامع الکلم

دی چي د الله تعالیٰ له خوا رسول الله ﷺ ته خاصه ورکړه ده .

### جنتي او دورځي

﴿۴۷۳﴾: وَعَنْ عِيَاضِ بْنِ حِمَارٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عياض بن حمار رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل :

أَهْلُ الْجَنَّةِ ثَلَاثَةٌ ذُو سُلْطَانٍ مُقْسِطٌ مُتَصَدِّقٌ مُوَفَّقٌ وَرَجُلٌ رَحِيمٌ رَقِيقٌ

درې ډوله خلک جنتيان دي : (۱) يو هغه حاکم چي عدل او انصاف کونکی او احسان کونکی وي او هغه ته د بنسټګرو توفيق ورکړل سوی وي (۲) دويم هغه کس چي مهربانه وي

الْقَلْبِ لِكُلِّ ذِي قُرْبَى وَمُسْلِمٍ وَعَفِيفٍ مُتَعَفِّفٌ ذُو عِيَالٍ وَأَهْلُ النَّارِ خَمْسَةٌ

او د خپلوانو او مسلمانانو لپاره نرم دله وي يعني پر خپل او پر ډيو دواړو باندي مهربانه وي .  
(۳) دريم هغه کس چي د حرامو شيانو څخه ځان ژغورونکی وي ، د سوال کولو څخه پرهيز کوي د اهل او عيال په اړه پر الله تعالیٰ باور کونکی وي ، او پنځه ډوله خلک دورځيان دي :

الضَّعِيفُ الَّذِي لَا زُبَرَ لَهُ الَّذِينَ هُمْ فِيكُمْ تَبِعَ لَا يَبْغُونَ أَهْلًا وَلَا مَالًا

(۱) يو هغه کمزور عقله چي د هغه کمزوري هغه د نامناسبه کارونو څخه منع نه کړي او داسي د هغه خلکو څخه دئ کوم چي ستاسو تابع او خادمان دي هغه تابع او خادم چي د بنځي او مال پروا نه لري (يعني دخپلو بدو کارونو په سبب دخپل بنځي څخه بې پروا وي او په حرام کار کي خوشحاله وي او نه يې د مال پروا سته چي حرام او حلال هر څه چي د نس ډکولو لپاره ورته تر لاسه سي هغه بس ګڼي ،

وَالْخَائِنُ الَّذِي لَا يَخْفَى لَهُ طَمَعٌ وَإِنْ دَقَّ إِلَّا خَانَهُ وَرَجُلٌ لَا يُصْبِحُ وَلَا يُمَسِي

(۲) : دويم هغه سپی چي خیانت کونکي او بد دیانته وي او د هغه طمع هغه پر آرامه ناستي ته نه پریري او هغه دهر پټ شي په لټه کي وي چي هغه تر لاسه کړي او په هغه کي بد دیاتي وکړي که څه هم چي هغه یو ډیر معمولي شی وي . (۳) : دريم هغه کس چي سهار او ماښام ستا

إِلَّا وَهُوَ يُخَادِعُكَ عَنْ أَهْلِكَ وَمَالِكَ وَذَكَرَ الْبُخْلَ أَوْ الْكَذِبَ وَالشَّنْظِيرُ

## الْفَحَّاشُ . رواه مسلم .

په کورنۍ او مال کې د چم کولو په فکر کې وي ، ددې څخه وروسته رسول الله ﷺ د بخیل ، دروغجن او فحش ویونکي ذکر وکړ يعنې پاته دوه کسان دادي چي يو په هغو کې بخیل يا درواغجن وي او دويم بد خلق او بد ویونکی وي . مسلم .

**تخریج :** صحیح مسلم : ۲۱۹۷/۴ ، رقم : ۶۳ - ۲۸۶۵ .

**د لغاتو حل :** زیر : ای لا رای له ولا عقل کاملا یعقله ویمنعه عن ارتکاب ما لا ینبغي .

**تشریح :** په (رجل رحیم رقیق القلب) کې د رحیم څخه مراد صفت فعلیه او د رقیق څخه مراد صفت قلبیه دی ، د صفت فعلیه مطلب دادی چي هغه صفت خپل خارجي وجود هم ساتي او پر نورو باندې دهغه اثرات هم څرگند سي ، حال دا چي د صفت قلبیه تعلق محض د هغه صفت باطني وجود سره وي که هغه په عملي او خارجي توگه سره د هغه اظهاروي یا نه وي .

لفظ د بخل او کذب د مصدر قائم مقام فاعل دی ، د ذکر البخل والكذب .. الخ ، په ذریعه راوي دا بیان کړی دی چي رسول الله ﷺ د دوږخیانو کوم ډولونه بیان کړي دي په هغو کې د بخیل او کاذب ذکر هم وفرمایي او د پوره عبارت مطلب به دا وي چي رسول الله ﷺ د دوږخیانو د ذکر سوو ډولو د بیانولو څخه وروسته وفرمایل چي د دوږخیانو نور ډولونه بخیل او کاذب دي . پاته سوه دا خبره چي راوي د ذکر البخیل والكاذب د ویلو پر ځای ذکر البخل والكذب ولي ووايه ، نو ددې وجه داده چي په دغه ځای کې رسول الله ﷺ کوم ارشاد فرمایلي وه هغه الفاظ بعینه راوي ته په یاد نه وه مگر په صحیح توگه سره دا ورته یاد وه چي رسول الله ﷺ د پاته دوو ډولو په اړه کوم الفاظ فرمایلي وه په هغو کې د بخل او کذب ذکر ضرور وو که څه هم رسول الله ﷺ د البخیل والكاذب فرمایلي وه یا نور الفاظ ، په اکثر روایتو کې د البخل والكذب په مینځ کې د واو پر ځای او دی يعنې البخل او الکذب دی ، په دغه صورت کې به مطلب دا وي چي دلته راوي ته شک واقع سوی دی چي رسول الله ﷺ یا خو البخل وفرمایه او یا الکذب ، يعنې راوي دا بیانول غواړي چي رسول الله ﷺ د دوږخیانو د درو ډولونو بیانولو څخه وروسته د څلورم ډول په توگه یا خو بخیل بیان کړی دي او یا کاذب ، او صحیح خبره همدا ده چي دلته د او حرف دی چي د راوي شک ظاهري او په کومو روایتو کې چي واو دی په هغه کې هم واو د حرف او په معنی کې دی او لفظ و الشنظیر هم مرفوع گرځول صحیح دی او د هغه عطف پر رجل باندې کیږي ، او ځینو حضراتو منصوب گرځولی دی .

### د مؤمن لپاره هغه خوښول چي ځان ته يې خوښوي

﴿۴۴﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ. متفق عليه.

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : قسم په خدای چي د هغه په واک کي زما ساه ده بنده تر هغه وخته پوري پوره مؤمن کيدلای نه سي تر څو پوري چي د خپل مسلمان ورور لپاره هم هغه شی خوښ نه کړي کوم چي د ځان لپاره خوښوي . بخاري او مسلم

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۶۱۱، رقم: ۱۳. و مسلم ۶۸۱۱، رقم: ۷۲-۴۵.

**تشریح:** مطلب دادی چي د یو مسلمان ایمان به تر هغه وخته پوري کامل نه وي تر څو چي هغه د خپل مسلمان ورور لپاره هغه شی خوښ نه کړي کوم چي د ځان لپاره خوښوي . د شي څخه مراد د دنیا او آخرت خیر دی لکه څرنګه چي په یوه روايت کي من الخير لفظ په صريح توګه منقول سوی دی ، پاته سوه دا خبره چي د دنیا او آخرت د خیر او ښېګڼو تعلق د کومو شيانو سره دی نو د آخرت خیر دادی چي نیک اعمال او د ښه احوالو سعادت په برخه سي او خاتمه بالخیر وي ، د قبر د سختیو ، د قیامت د ورځي د پوښتنو او د دوږخ د عذاب څخه خلاصون تر لاسه سي ، د خپلو نیکو اعمالو په سبب او د الله تعالی په فضل سره په جنت کي اعلی درجې تر لاسه کړي او د الله تعالی او د هغه د رسول رضا تر لاسه کړي ، همدارنګه د دنیا خیر دادی چي د عزت او خوشحالی ژوند يې په برخه سي ، مال ، اسباب او راحت تر لاسه کړي ، ښکته ښځه او صالح اولاد يې په برخه سي او دغه ټول شيان د آخرت وسیلي دي چي مسلمان د دنیا او آخرت دغه نعمتونه او خپرونه د ځان لپاره غواړي نو هغه ته پکار دي چي هغه دغه دنیاوي او اخروي نعمتونه د ټولو مسلمانانو لپاره هم وغواړي او دا د ایمان کمال هم دی او د دیني اخوت تقاضا هم ده .

که چيري دا وویل سي چي کوم مسلمانان محض د شیطان په فریب او نفساني حرص په وجه د ځان لپاره مال او د دنیا عزت غوښتونکي وي او د هغه مال په نتیجه کي په ګناه ، فتنو ، فساد او ظلم کي اخته سي نو هغه به ددغه مال خواش د بل لپاره څرنګه کولای سي ؟ ددې جواب دادی چي کوم مال او عزت د دین تاوان او د آخرت د عذاب باعث وي نو هغه د خیر او ښېګڼي په زمره کي شامل نه دی نو هر مسلمان ته پکار ده چي هغه داسي مال او عزت نه د ځان لپاره خوښ کړي او نه د بل مسلمان لپاره ، مګر بیا هم دا خیال ساتل پکار دي چي مال او عزت

پر خپل خای خراب شی نه دی او نه دا په هر حالت کي خرابی ته د رسیدو سبب جوړیږي بلکه ددې تعلق سره د بدۍ یا نیکۍ دار او مدار خپله د انسان ذهن او مزاج او د هغه پر طبعي خاصیت باندي وي ، یو سړی داسي وي چي هغه محض د مال او دولت په وجه د نیکۍ لوی درجې ته ورسېږي که د یو سړي لپاره مال او دولت د آخرت د ثواب سبب جوړیږي لکه د مال او دولت په ذریعه حج کول او د فقیرانو مرسته کوي او د عزت او شان په ذریعه عدل او نصاب کول او د امر بالمعروف او نهی عن المنکر ذمه داري پوره کول، ددې پر خلاف دغه مال او دولت که چیري د بل چا لپاره د دین د گټو پر خای د تاوان سبب وي لکه د هغه مال او عزت په ذریعه فسق او فجور کول ، فتنه او فساد کول نو د اول الذکر سړي مال او عزت د خپل خان لپاره خوښول او د بل چا لپاره نه خوښول به صحیح وي ځکه چي د هغه مال عزت ته به د هغه په حق کي خیر نه ویل کیږي .

### همسایه ته تکلیف نه ورکول

﴿۴۴۵﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ قِيلَ مَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الَّذِي لَا يُؤْمِنُ جَارُهُ بِوَائِقِهِ . متفق عليه .

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : قسم په خدای هغه سړی ایماندار نه دی ، قسم په خدای هغه سړی ایماندار نه دی ، قسم په خدای هغه سړی ایماندار نه دی ، پوښتنه وسول اې د الله رسوله ! څوک ایماندار نه دی ؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : هغه څوک چي د هغه د شر څخه د هغه همسایگان په آمان کي نه وي . بخاري او مسلم .

تخریج : صحیح البخاري (فتح الباري) : ۴۴۳/۱۰ ، رقم : ۶۰۱۶ ،

د لغاتو حل : بوائقه : ای شروره (د هغه د شر څخه)

### د همسایه سره ښه سلوک

﴿۴۴۶﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بِوَائِقِهِ . رواه مسلم .

د حضرت انس رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : هغه څوک به جنت ته نه ځي

چي دهغه همسايه دهغه د شر او فساد څخه خوندي نه وي . مسلم .

**تخريج:** صحيح مسلم ۶۸۱۱، رقم: ۷۳-۴۶.

﴿۴۷۷﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا زَالَ جَبْرِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِثُهُ. متفق عليه.

د حضرت عائشې او ابن عمر (رضي الله عنهما) څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ وفرمايل: جبرائيل عليه السلام به هميشه ما ته د همسايگانو د حقوقو ادا كولو هدايت كاوه تردې چې ما دا خيال وكړ چې جبرائيل عليه السلام به همسايگان وارثان وگرځوي. بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۴۱۱۱۰، رقم: ۶۰۱۴، ومسلم ۲۰۲۵۱۴، رقم: ۱۴۰-۲۶۲۴.

**تشریح:** د دغه حديث څخه د همسايه حقوق يعنې د همسايه سره د احسان، ښه چلن كولو، د هغه سره په غم او درد كې د گډون كولو او هيڅ ډول تكليف كې نه وركولو ارزښت څرگندوي، حضرت جبرائيل ﷺ په دې اړه د الله تعالى له خوا رسول الله ﷺ ته په پابندي سره حكم وركوي د هغه څخه رسول الله ﷺ ته دا خيال پيدا سو چې جبرائيل ﷺ كيدای سي د وحي سره نازل سي او خپل همسايگان د يو بل وارث وگرځوي.

### په غوږ كې پټې خبرې كول

﴿۴۷۸﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فَلَا يَتَنَاجَى اثنانِ دُونَ الْآخِرِ حَتَّى تَخْتَلِطُوا بِالنَّاسِ مِنْ أَجْلِ أَنْ يُحْزِنَهُ. متفق عليه.

د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ وفرمايل: كه تاسو درې كسان يو ځاى ياست نو دوه كسان دي په خپل منع كې په غوږ كې (پټې) خبرې نه كوي ترڅو پوري چې ډير كسان يو ځاى نه سئ (يعنې هر كله چې ډير كسان يو ځاى سي نو بيا د دوو كسانو په خپل منع كې پټې خبرې منع نه دي) او دا له دې كبله چې داسې غوږ كې خبره كولو سره دريم كس خفه نه سي. بخاري او مسلم

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۸۲۱۱۱، رقم: ۶۲۹۰، ومسلم ۱۷۱۸۱۴، رقم: ۲۷-۲۱۸۴.

**د لغاتو حل :** يتناجى : لايتكلما بالسر . (پټي خبري دي نه کوي)

**تشرېح :** مطلب دادی که چيري درې کسان د مثال په توگه يو ځای ناست وي نو په هغوی کي د دوو کسانو لپاره دا جائز نه دي چي هغوی په غوږ کي خبري وکړي چي دريم سړی د هغوی خبره نه اوري مگر که چيري څلور کسان يو ځای ناست وي او په هغوی کي دوه کسان په خپلو کي پټي خبري کوي نو د هغوی دواړو پر پټو خبرو باندي د منع اطلاق نه کيږي .

امام نووي رحمه الله وايي : د دريم سړي په شتون کي د دوو کسانو په خپلو کي پټي خبري کول او همدارنگه د څلورو کسانو په شتون کي د درو کسانو په خپلو کي پټي خبرو کولو ذکر سوي منع د نهې تحريمي په توگه ده نو که چيري دوه کسان وي يا درې او څلور کسان وي يا يوه ډله وي نو د هغوی لپاره دا حرام دي چي هغوی د يوه سړي په پرېښودو سره پاته ټول کسان په خپلو کي پټي خبري کول پيل کړي مگر که چيري د هغه يوه سړي د اجازې څخه وروسته پټي خبري کوي نو څه پرواه نسته ، د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ، امام مالک رحمه الله ، شوافع او جمهورو علماؤ دا مذهب دی او د دغه حکم تعلق د هر ځای او هري زمانې سره دی که په سفر کي وي او که په حضر کي وي .

### دين د خير خواهي نوم دی

﴿۴۷۹﴾ : وَعَنْ تَيْمِ الدَّارِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الدِّينُ النَّصِيحَةُ ثَلَاثًا قُلْنَا لِمَنْ قَالَ لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ . رواه مسلم .

د حضرت تميم داري رحمه الله څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : دين د خير خواهي او نصيحت نوم دی ، رسول الله ﷺ دا الفاظ درې واره وفرمايل ، موږ پوښتنه وکړه (اي د الله رسوله!) دا خير خواهي او نصيحت د چا لپاره دی؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : د الله لپاره ، د الله د کتاب لپاره ، د الله د رسول لپاره ، د مسلمانانو د امامانو لپاره او د عامو مسلمانانو لپاره . مسلم .

**تخريج :** صحيح مسلم ۷۴۱۱ ، رقم : ۵۵-۹۵ .

**تشرېح :** د الله جل جلاله په حق کي د خير خواهي مطلب دادی چي د الله تعالی پر ذات او صفاتو باندي ايمان راوړي د هغه د وحدانيت او حاکميت اعتقاد ولري ، په صفاتو کي د بل چا شریکولو څخه پرهيز وکړي د هغه عبادت په اخلاص سره وکړي د هغه د اوامرو او نواهي



اطاعت وکړي د هغه د نعمتونو اقرار او اعتراف وکړي او د هغه د ښکونکو او فرمانبردارو بندگانو سره مینه ولري او د بدو او سرکښانو بندگانو څخه نفرت کوي .

د الله ﷻ د کتاب په حق کې د خیرخواهی مطلب دادی چې په دې خبره عقیده ولري چې دغه کتاب د الله تعالی له خوا نازل سوی دی ، په دغه کتاب کې چې څه لیکلي دي په هغه په هر حالت کې عمل وکړي ، په تجوید ، ترتیل او غور سره یې تلاوت وکړي او د هغه په تعظیم او احترام کې کوتاهي ونه کړي .

د الله د رسول په حق کې د خیرخواهی مطلب دادی چې ددې خبرې په زړه سره تصدیق وکړي چې هغه رسول او پیغمبر دی ، د هغه په نبوت ایمان راوړي چې هغه د الله تعالی له خوا کوم پیغام او احکام راوړي دي هغه قبول کړي او د هغه اطاعت وکړي هغه د خپل ځان ، اولاد ، مور او پلار او ټولو خلکو څخه زیات محبوب او گران وگڼي او د کورنۍ او صحابه کرامو سره یې مینه وکړي او په سنتو یې عمل وکړي .

د مسلمانانو د امامانو په حق کې خیرخواهی داده چې کوم څوک د اسلامي حکومت مشر وي د هغه سره وفاداري وکړي ، د احکامو او قوانینو په بې ځایه خلاف ورزي کولو سره د حکومت په نظم کې خلل پیدا نه کړي ، په ښو خبرو کې د هغوئ پیروي وکړي او په خرابو خبرو کې د اطاعت څخه پرهیز وکړي که هغوئ د اسلام او عوامو د حقوقو په ادا کولو کې د غفلت او کوتاهۍ ښکار وي نو هغوئ دي په مناسب او جائز طریق سره خبردار کړي او د هغوئ خلاف دي د بغاوت بهرغ نه پورته کوي که څه هم هغوئ ظلم کوي ، علماء چې د مسلمانانو دیني او علمي رهنمایان دي د هغوئ عزت او احترام دي کوي ، په شرعي احکامو او دیني مسئلو کې چې هغوئ د قرآن او سنت مطابق څه وایي ، هغه دي قبول کړي او په هغه دي عمل کوي ، د هغوئ د ښکونکو خبرو او ښکونکو اعمالو پیروي دي کوي .

د ټولو مسلمانانو په حق کې د خیرخواهی مطلب دادی چې د هغوئ دیني او دنیاوي خیر دي غواړي هغوئ ته دي د دین تبلیغ کوي ، هغوئ دي د تاوان څخه وساتي او د هر ډول تاوان رسولو څخه دي ځان وساتي ، څرگنده دي وي چې دغه حدیث هم د جوامع الکلم څخه دی ، د دغه حدیث مختصر الفاظ په حقیقت کې د دین د ټولو خبرو او سعادتو حاوي دی او ټول علوم اولین او آخرین په دغه حدیث کې درج دي .

## د مسلمانانو خير خواهي

﴿۴۵۰﴾: وَعَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ بَايَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى إِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالنُّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ. متفق عليه.

د حضرت جرير رضي الله عنه څخه روايت دى چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم پر لاس ددې خبرو بيعت وکړ يعنې دلمانځه ادا کولو، د زکوٰه ورکولو او د هر مسلمان د خير خواهي. بخاري او مسلم.

**تفريغ:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۳۱۲۱۵، رقم: ۲۷۱۵، و مسلم ۷۵۱۴، رقم: ۹۷-۵۶.

**تشرېح:** د الله جل جلاله د ټول عبادت او طاعت تعلق د دوو شيانو سره دى، يو حقوق الله او بل حقوق العباد، حضرت جرير رضي الله عنه په حقوق الله کي په خاصه توگه د هغه عبادت ذکر وکړ چې په ټولو بدني عبادتو کي د شهادتينو څخه وروسته تر ټولو غوره دي او د اسلام په ارکانو کي له مهمو رکنو څخه دي يعنې لمونځ او زکوٰه، کوم چې د روژې او حج تعلق دى نو کيدای سي چې کله حضرت جرير رضي الله عنه بيعت کړى وي تر هغه وخته پوري پر مسلمانانو باندي دغه دواړه (روژه او حج) فرض سوي نه وي، همدارنگه د حقوق العباد په اړه يې هغه شى ذکر کړ چې د هغه په دائره کي د بندگانو ټول حقوق راځي يعنې خير خواهي.

د حضرت جرير رضي الله عنه يوه واقعه دلته بيانول ډېر مناسب ده او د هغه څخه د نوموړي د ذکر سوي بيعت يوه عملي نمونه مخته راځي، نقل سوي دي چې يو وار حضرت جرير رضي الله عنه يو آس د درو سوو درهمو په عوض کي رانيوى، بيا هغه پلورونکي ته وويل: ستا د آس خو درې سوه درهمه څخه زيات قيمت دى ايا ته ددغه قيمت څلور سوه درهمه اخلي؟ هغه وويل: اي ابن عبدالله! دا ستا خوښه ده، هغه وويل: دغه آس خو د څلور سوه درهمه څخه د زيات قيمت معلومېږي ايا ته ددې قيمت پنځه سوه درهمه اخيستل خوښوي؟ هغه په همدارنگه د سل سل درهمو په زياتولو سره د هغه آس قيمت اته سوه درهمه ادا کړ، خلکو د آس د قيمت زياتولو سبب وپوښتنى نو هغه وفرمايل: اصل خبره داده چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره دا بيعت کړى وو چې د هر مسلمان خير خواهي به کوم کله چې ما وليدل چې د هغه آس خاوند هغه قيمت نه غواړي چې په حقيقت کي کېدل پکار دي نو ما د خير خواهي په وجه هغه ته زيات قيمت ورکړ.

## الفصل الثاني (دوهم فصل)

د بد بخته زړه درحم او شفقت مخه خالي

﴿۴۷۱﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ الصَّادِقَ الْمَصْدُوقَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تُنْزِعُ الرَّحْمَةَ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ.. رواه احمد والترمذي.

د حضرت ابوهريرة عليه السلام څخه روايت دئ چې ما د حضرت ابو القاسم الصادق المصديق عليه السلام څخه دا واوريدل چې رحمت او رحم د چا د زړه څخه نه سي ايستل كيدلاى مگر د بد بخته د زړه څخه. احمد او ترمذي.

**تخريج:** مسند الامام احمد ۴۴۲/۲، والترمذي ۲۸۵۱۴، رقم ۱۹۲۳.

**تشریح:** د صادق معنى د رېښتوني ده او د مصدوق معنى د هغه چا ده چې خلکو رېښتوني منلى وي يا د هغه د رېښتوني خبر الله ﷻ ورکړى وي ، دغه دواړه لقبونه د رسول الله ﷺ صفتونه دي ، رسول الله ﷺ نه يوازې دا چې رېښتوني منل سوې دى بلکه الله تعالى د رسول الله ﷺ د رېښتون کېدو خبر ورکړى دى چې فرمايي : (وما ينطق عن الهوى).

د بد بخته څخه مراد کافريا فاجر دى ، ددغه ارشاد مطلب دادى چې کافر د خپل کفر او فاسق د خپل فسق په وجه په خپل زړه دومره سخت کړى وي چې په هغه کې هغه انساني جذبه هم ختم سي چې يو انسان پر بل انسان باندي رحم او شفقت کولو ته مائل کوي .

**پر مخکه والارحم وکړه**

﴿۴۷۲﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ اَرْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمَكُم مَّنْ فِي

السَّمَاءِ. رواه ابوداؤد والترمذي

د حضرت عبد الله بن عمرو عليه السلام څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چې د الله ﷻ پر مخلوق رحم او شفقت کوي ، رحمان ﷻ به پر هغوى رحم او شفقت کوي ، تاسو پر مخکه والارحم او شفقت کوئ آسمان والا به پر تاسو رحم وکړي . ابوداؤد او ترمذي.

**تخريج:** سنن ابی داود ۲۳۱۱۵، رقم ۴۹۴۱، والترمذي ۲۸۵۱۴، رقم ۱۹۲۴.

**تشریح:** د مځکي په اوسیدونکو کي ټول ساه لرونکي شيان داخل دي که هغه حیوانان وي یا انسانان، او انسان که ښک وي یا بد وي مگر پر بدو خلکو باندي د رحم او شفقت کولو صورت دادی چي هغوی د بدۍ څخه منع کړل سي لکه څرنگه چي د هغه حدیث څخه معلومېږي چي د خپل ورور مرسته کوئ که څه هم هغه ظالم وي یا مظلوم، په تشریح کي ښودل سوي دي چي د ظالم مرسته داده چي هغه د ظلم څخه منع کړل سي او پر مځکي والا باندي د رحم او شفقت کولو مراد دادی چي پر هغه خلکو باندي رحم او شفقت کوه کوم چي ددې وړ وي.

کوم چي په اسمان کي دي: مراد د الله ﷻ ذات دی چي د هغه کمال قدرت او د هغه پاچاهي په اسمان کي ده یا ددې څخه مراد ملائکي دي، په دغه صورت کي به مطلب دا وي چي تاسو پر مځکه والا باندي رحم او شفقت کوئ چي په اسمان کي اوسیدونکي يعني د ملائکو رحم به پر تاسو باندي وي او ستاسو په حق کي د هغوی رحم دادی چي هغوی ستاسو دښمنانو او ضرر رسونکو مخلوق لکه جنات او شياطين او شرير انسانانو څخه ستاسو ساتنه کوي او د الله تعالی په دربار کي ستاسو لپاره دعاء، استغفار او د رحمت طلب کوي.

### پر کشرانو رحم او د مشرانو عزت

﴿۴۷۳﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَلَمْ يُوقِّرْ كَبِيرَنَا وَيَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: هغه څوک زموږ څخه نه دی چي زموږ پر کشرانو رحم ونه کړي او زموږ د مشرانو عزت ونه کړي، دنیکی حکم ور نه کړي او د بدۍ څخه منع ونه کړي. ترمذي ویلي دا حدیث غریب دی.

**تخریج:** سنن الترمذي ۲۸۴۴، رقم: ۱۹۲۱.

﴿۴۷۴﴾: وَعَنِ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَكْرَمَ شَابًّا شَيْخًا مِنْ أَجْلِ سَنَةٍ إِلَّا قَبِضَ اللَّهُ لَهُ عِنْدَ سَنَةٍ مَنْ يُكْرِهُهُ. رواه الترمذي

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: کوم ځوان چي د یو سپین ږيري

سړي د هغه د سپين ږيرتوب له کبله د هغه عزت وکړي الله تعالی به د هغه د سپين ږيرتوب په وخت کي يو داسي سړي وټاکي چي د هغه عزت به کوي . ترمذي

**تخريج:** سنن الترمذي ۳۲۷/۴، رقم: ۲۰۲۲.

**تشریح:** ددغه حديث په ذريعه دا حقيقت څرگند سوی دی چي کوم څوک د نورو تعظيم او خدمت کوي نو د هغه تعظم او خدمت هم کيږي او کوم خلک چي د خپلو بزرگانو تعظيم او خدمت نه کوي او د خپلو سپين ږيرو سپکاوی کوي نو هغوی به په خپل سپين ږيرتوب کي د خپلو کشرانو له خوا ددغه سپکاوي سره مخامخ کيږي .

په دغه ارشاد کي دې ته هم اشاره ده چي د هغه ځوان عمر او ږديږي چي د خپلو سپين ږيرو تعظيم او خدمت کوي .

نقل سوي دي چي يو بزرگ د مصر په بنار کي اوسېدی ، د هغه يو مريد وو چي په خراسان کي اوسېدی ، يو وار هغه مريد د خپل شيخ سره د اوسېدو لپاره مصر ته راوسېدی او هلته تر زيات وخت پوري د شيخ په خدمت کي وو او په هغه ورځو کي د نورو بزرگانو يو ډله د هغه شيخ زيارت ته راتلل ، نو شيخ هغه مريد ته اشاره وکړه چي د هغه بزرگانو د سپرلي حيواناتو سنبال کړه هغه د حيواناتو څارني ته ورغلی مگر په زړه کي يې دا وسوسه پيدا سوه چي زه د دومره ليري څخه په راتلو سره د شيخ خدمت ته راغلی وم د هغه نتيجه دا سوه ، په هر حال کله چي هغه بزرگان د شيخ څخه رخصت سول او هغه مريد د پير په خدمت کي حاضر سو نو شيخ ورته وويل : اي زويه ! هغه وخت چي ما ته د هغه بزرگانو د سپرلي د حيواناتو پر ساتني وټاکلې نو دهغه په وجه کيدای سي ستا په زړه کي وسوسه پيدا سوې وي مگر دومره خبره ياد ساته چي ستا ددغه خدمت به تا ته ډېر اجر تر لاسه سي او ډېر ژر به دي الله تعالی دغه درجې ته ورسوي چي ستا خدمت ته به لوی لوی بزرگان راځي او بيا به د الله تعالی له خوا ستا داسي خلک ټاکل کيږي چي دهغه راتلونکو خدمت به کوي ، ويل کيږي چي هغه شيخ څه فرمايلي وه هغه صحيح ثابت سول او د هغه سړي ملاقات لپاره به د راتلونکو لوی لوی بزرگانو د زياتوب په وجه تل د هغه پر دروازه د غاترو او اسانور ش وو .

خپله ددغه حديث راوي حضرت انس رضي الله عنه د رسول الله ﷺ د خدمت په اړه د دين او دنيا په لوی اجر او انعام سره ونازول سو ، کله چي هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سوی وو هغه وخت د هغه عمر لس کاله وو او تر څو چي رسول الله ﷺ دغه دنيا ته تشریف راوړی نو دهغه د ژوند ټول وخت د رسول الله ﷺ په خدمت کي صرف کيدی ، الله تعالی هغه ته يو لوی

نعمت دا ورکړی وو چي د هغه عمر ډېر اوږد سو هغه تقریبا تر یوسل او درو کالو پوري ژوندی وو ، الله تعالی د مال او شتمنی په دولت سره هم نازولی وو او ډېر اولادونه یې هم ورکړی وه ، ویل کیږي چي د هغه سل زامن وه .

### عالم، حافظ او عادل پاچا

﴿۴۷۵﴾: وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ

د حضرت ابو موسى رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل :

إِجْلَالِ اللَّهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ

د سپين ږيري مسلمان عزت کول د قرآن ويونکي حافظ يا مفسر يا قرآن ويونکي عزت کول چي هغه د قرآن په الفاظو او معنی کي زياتي نه کوي

وَالْأَجَانِي عَنْهُ وَإِكْرَامَ السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ . رواه ابوداؤد والبيهقي في شعب الایمان .

او د عادل پاچا تعظيم کول هم يو ډول د الله تعالی د تعظيم څخه دی . ابوداؤد او بیهقي په شعب الایمان کي .

**تخریج :** سنن ابی داود ۱۷۴۱۵ ، رقم : ۴۸۴۳ ، والبیهقي في شعب الایمان ۴۶۰۱۷ ، رقم : ۱۰۹۸۶ .

**تشریح :** ددغه حدیث په ذریعه د ذکر سوو خلکو د تعظیم او توقیر ارزښت ظاهر سوی دی ، مطلب دادی چي ددغه خلکو په شان کي بې ادبي کول د الله تعالی د تعظیم خلاف عمل دی ، د حامل قرآن یعنی حافظ ، مفسر او قرآن ويونکي تعظیم په دې سره مشروط سوی دی چي نه خو غلو کوونکی وي او نه د قرآن ویلو او ښودلو پرېښودونکی وي ، بلکه د میانه روی اختیارونکی وي لکه څرنگه چي په ټولو عباداتو کي د رسول الله ﷺ عادت وو ، د غلو نه کولو څخه مراد دادی چي د ریا کونکو په ډول د قرآن کریم د الفاظو تجوید او ښه قرائت په صورت کي د حد څخه تجاوز نه کوي ، تلاوت په دومره تیزی سره نه کوي چي نه خو الفاظ صحیح ادا سي او نه معنی په پوهه کي راسي ، د قرآن کریم په الفاظو او حروفو کي د تحریف په ذریعه خیانت ونه کړي او نه غلط تاویلات او د فاسدو عقائدو او نظریاتو په ذریعه د هغه په معنی او مفهوم کي حذف ، اضافه او ترمیم و تبدیل وکړي لکه څرنگه چي د فاسد ذهن او فکر د خلکو

طریقه ده ، او نه د قرآن کریم او هداياتو په باره کي شکونه، شېهي او وسوسې پيدا کړي، همدارنگه د قرآن کریم څخه وروسته نسي ، ددې مطلب دادی چي د قرآن کریم تلاوت ترک نه کړي او د تجوید او ادابو څخه مخ نه واړوي او قرآن کریم چي کوم احکام او مسائل بیان کړي دي په هغه عمل کولو څخه تېښته ونه کړي .

ځينو حضراتو عالي (په قرآن کي غلوه کونکی) هغه څوک گرځولی دی چي د تعلیم او تدریس، تبلیغ او اصلاح، ذکر او فکر او عبادت څخه بالکل په بې پرواه کېدو سره یوازي په تلاوت کي بوخت وي همدارنگه جافي (د قرآن کریم څخه ليري کیدونکی) هغه سړی گرځول سوی دی چي د تلاوت څخه بالکل بې پروا او تېښتېدونکی وي ، د عادل پاچا څخه مراد هغه حاکم او مشر دی چي په حقیقي معنی کي د عدل پیروان وي او پر خپلو عوامو باندي ظلم نه کوي او د هغه هیڅ فیصله او عمل د عدل او انصاف خلاف نه وي او دا د عدل اعلی درجه ده، د عدل ادنا درجه داده چي د هغه عدل د هغه پر ظلم باندي غالب وي ، ددې پر خلاف که چيري د هغه ظلم د هغه پر عدل باندي غالب وي نو هغه ته به عادل نه وایو او داسي پاچا او حاکم څخه ليري کېدل افضل دي ، څرگنده دي وي چي ددغه وخت د اکثر و حاکمانو او مشرانو احوال د هغوی د حکومتي کاروایي او نظم په لېدو سره هغوی ته د ادنا درجې عادل ویل هم ډېر مشکل دي د هغوی له خوا چي پر خپلو عوامو باندي کوم قوانین نافذ کيږي او په کومه توگه چي د هغوی کار کونکي د عوامو سره چلن کوي که هغه د حقیقت په هنداره کي وکتل سي نو عدل او انصاف به نسکور او د ظلم غلبه به معلومه سي، همدا وجه ده چي ځينو علماؤ ویلي دي چي کوم څوک په اوس زمانه کي یو پاچا یا حاکم ته عادل وایي نو هغه به د کفر په حد کي داخل سي که څه هم هر پاچا او حاکم ته د یو ډول عدل څخه بالکل خالي نسي ویل کیدای، په اصل کي ددغه قول بنیاد یوه باریکه نکته ده او هغه دا چي د یو سړي عدل کول او د یو سړي عادل کېدل ددغه دواړو په مینځ کي فرق دی،

که دا وویل سي چي زید عدل کوي نو د هغه د وینا مطلب دا نه دی چي زید عادل دی ځکه چي د عدل کولو اطلاق پر هغه چا باندي هم کیدای سي چي کله نا کله عدل کوي او د عادل اطلاق یوازي پر هغه چا باندي کيږي چي د عدل په صفت سره تل موصوف وي، که چيري داسي وویل سي چي زید لمونځ کونکی دی نو ددې مطلب دادی چي زید په پابندي سره د هر وخت لمونځ کوي او هیڅکله لمونځ نه پرېږدي او که داسي وویل سي چي زید لمونځ کوي نو ددې مفهوم بل څه دی او هغه دا چي زید هم لمونځ کوي که څه هم په پابندی سره یې نه کوي بلکه کله

ناکله یی کوي نو لفظ د عادل چي کوم وسیع او اهم مفهوم ادا کوي د هغه پر بنیاد باندي ددغه لفظ اطلاق نه خو ددغه زمانې پر پاچا او حاکم باندي کیدای سي او نه ددغه زمانې پاچا او حاکم ته د عادل ویلو اجازه سته .

په ذکر سوي حدیث کي د درو ډولو کسانو د عزت او تعظیم کولو حکم دی او په شرح السنه کي د حضرت طاوس رضی الله عنه څخه نقل سوي دي چي دا سنت دي چي تاسو د څلورو کسانو تعظیم او احترام وکړئ ، یو د عالم ، دوهم د سپین بیری ، دریم د پاچا او څلورم د پلار ، ملاعلي قاري رضی الله عنه ددغه وینا څخه وروسته لیکلي دي چي د پلار په حکم کي موهم داخل ده او د عالم څخه مراد باعمله عالم دي ، لکه څرنگه چي په ذکر سوي حدیث کي د پلار د نه ذکر کېدو وجه داده چي اول خو د پلار معامله بالکل څرگنده ده او هر څوک پوهیږي چي د پلار تعظیم کول ضروري دي دوهم دا چي د تعظیم او احترام وړ ګرځولو زیات ضرورت د هغه چا دی چي پردی وي او د هغوی سره نژدې تعلق نه وي ځکه چي د قرابت تعلق په خپله یو انسان د بل انسان پر عزت او احترام باندي مائل کوي ، که چیري پلار سپین بیری وي د قران کریم حافظ او باعمله عالم هم وي او پاچا هم وي او هغه پاچا او حاکم کېدل که د خپل ظاهري منصب په اعتبار وي او که په باطني او روحاني توګه وي نو په دغه صورت کي هغه سړي ته د خپل پلار ډېر عزت کول پکار دي ځکه چي د هغه په ذات کي هغه خصوصیات جمع وي د تعظیم او توقیر واجب کړي .

په دغه حدیث کي د ذکر سوو کسانو عزت د الله تعالی د تعظیم څخه ګرځول سوی دی حال دا چي دیوه روایت سره سم دغه تعظیم او توقیر رسول الله ﷺ خپله د خپل تعظیم او توقیر برابر ګرځولی دی نو خطیب رضی الله عنه په خپل جامع کي د حضرت انس رضی الله عنه څخه نقل کړي دي چي رسول الله ﷺ وفرمایل : (ان من اجلا لي توقیر الشيخ من امتي) یعنی د هغه سپین بیری عزت کول چي زما د امت څخه دی ، زما عزت کول دي .

### د یتیم سره ښه چلن کول

﴿۴۷۶﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ وَشَرُّ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ . رواه ابن ماجه .

د حضرت ابوهريرة رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : د مسلمانانو په کورونو



کي غوره کور هغه دئ چي په هغه کي یتیم وي او د هغه سره احسان او ښه چلن کيږي او د مسلمانانو په کورونو کي بد ترين کور هغه دئ چي په هغه کي یتیم وي او د هغه سره خراب چلن کيږي. ابن ماجه.

**تخریج:** سنن ابن ماجه ۱۲۱۲/۲، رقم: ۳۶۷۹

**تشریح:** د یتیم سره د بد چلن کولو مطلب دادی چي د هغه د کور افراد د هغه د ژوند په اړتیاوو کي غفلت او کوتاهي کوي، د هغه سره داسي چلن کوي چي په هغه سره دده د خپل کمی او بې چارگی احساس وي او هغه ناحقه وهل کيږي او تکلیف ورکول کيږي، مگر د هغه د تعلیم او روزني په توگه وهل او سزا ورکول په خراب چلن کي داخل نه دي بلکه هغه په احسان او ښه چلن کي داخل دی.

﴿۴۵۷﴾: وَعَنْ أَبِي أَمَامَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ مَسَحَ

د حضرت ابو امامه رضی الله عنه څخه روایت دئ چي رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل: څوک چي

رَأْسَ يَتِيمٍ لَمْ يَمْسَحْهُ إِلَّا اللَّهُ كَانَ لَهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ تَمْرٌ عَلَيْهَا يَدُهُ حَسَنَاتٌ

د الله صلی الله علیه و آله د رضا لپاره د یو یتیم پر سر لاس تېر کړي نو د یتیم پر سر د هر ورښته په عوض کي چي پر هغو د هغه لاس تېر سي نیکي لیکل کيږي

وَمَنْ أَحْسَنَ إِلَى يَتِيمَةٍ أَوْ يَتِيمٍ عِنْدَهُ كُنْتُ أَنَا وَهُوَ فِي الْجَنَّةِ كَهَاتَيْنِ وَقَرَنَ بَيْنَ أَصْبَعَيْهِ. رواه أحمد والترمذي وقال: هذا حديث غريب.

او څوک چي د هغه یتیم کوچنی سره چي د هغه په روزنه کي وي احسان کوي نو هغه به (زما سره) په جنت کي داسي وي لکه څرنگه چي دا (زما) دوې گوتي یو ځای دي، رسول الله صلی الله علیه و آله خپلي گوتي مبارکي یو ځای کړي وښودلې. احمد او ترمذي، ترمذي ویلي دي دا حدیث غریب دئ.

**تخریج:** مسند الامام احمد ۲۶۵/۵، والترمذي ۲۸۳/۴، رقم: ۱۹۱۸.

**تشریح:** لفظ د تمر که چيري د تاء په زور او د مهم په پېښ سره وي يعني د مؤنث صيغه وي نو ژباړه يې هغه ده کوم چي پورته نقل سوې ده او که چيري دغه لفظ د ياء په پېښ او د ميم په زېر سره وي يعني يمر په صيغه د مذکر نو په دغه صورت کي به معنی دا وي: (د هر وېښته په

عوض کي چي) پر هغه باندې يو سري خپل لاس راتېر کړي، د مطلب په اعتبار په دواړو کي فرق نسته، د حسنا تو په اړه علماؤ ليکلي دي چي نيکي د کميت او کيفيت په اعتبار مختلفي درجې لري او دا فرق د ښه نيت پر مدار مېني دی .

ښه چلن کوی: مطلب دادی چي د هغه سره د شفقت او مهرباني چلن کوی، د هغه تعليم او روزني ته توجه کوي، کله چي هغه بالغ سي نو د هغه نکاح کوی او که د هغه مال او نور شيان در سره وي نو د هغه ساتنه کوی .

په خرگنده دا معلومېږي چي په يتيمه او يتيم کي حرف د او د تنويع لپاره دی مگر صحيح خبره داده چي دغه حرف شک ظاهروي يعني دلته راوي ته دا شک واقع سوی دی چي رسول الله ﷺ د يتيمه لفظ و فرمايه او که د يتيم، په حديث کي د يتيم د روزنې او د هغه سره د ښه چلن کولو په اړه چي د کومو الفاظو په ذريعه تحسين فرمايل سوی دی په هغه کي د يو سري لپاره د حسن خاتمي زيری دی .

﴿۴۷۵۸﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چي

أَوْ يَتِيْمًا إِلَى طَعَامِهِ وَشَرَابِهِ أَوْ جَبَّ اللَّهُ لَهُ الْجَنَّةَ الْبَتَّةَ إِلَّا أَنْ يَعْمَلَ ذَنْبًا لَا

په خوراک او چېښاک کي يتيم ته برخه ورکړي نو د هغه لپاره الله تعالی جنت واجب کړي ، يقينا تر څو پوري چي هغه داسي گناه ونه کړي

يُغْفَرُ وَمَنْ عَالَ ثَلَاثَ بَنَاتٍ أَوْ مِثْلَهُنَّ مِنَ الْأَخَوَاتِ فَأَدَّبَهُنَّ وَرَحِمَهُنَّ حَتَّى

چي د ښځو لوړنه وي او څوک چي د درو لوڼو يا درو خويندو روزنه وکړي هغوی ته ادب وښيي پر هغوی رحم او شفقت وکړي تر څو چي

يُغْنِيَهُنَّ اللَّهُ أَوْ جَبَّ اللَّهُ لَهُ الْجَنَّةَ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوِ اثْنَتَيْنِ؟ قَالَ

الله تعالی هغوی بې پروا کړي (يعني هغوی بالغی سي او نکاح يې وسي او د خاوند کور ته ولاړي سي) نو د داسي کس لپاره الله تعالی جنت واجب کوي ، يو سري وويل : اي د الله رسول له ! او د دوو لوڼو يا خويندو د روزني څومره ثواب دی ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل :

او اِثْنَتَيْنِ حَتَّى لَوْ قَالُوا أَوْ وَاحِدَةً لَقَالَ وَاحِدَةً وَمَنْ أَذْهَبَ اللَّهُ بِكَرِيمَتَيْهِ

د دوو هم دغه ثواب دی . که صحابه کرامو د یوې لور یا خور د روزني په اړه د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه کړې وای نو د یوې په اړه به یې هم داسې فرمایلي وای ، او رسول الله ﷺ وفرمایل : د چا څخه چې الله تعالی دوه محبوب شیان واخلي (یعني دوی سترگي)

وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا كَرِيمَتَاهُ قَالَ عَيْنَاهُ . رواه في شرح السنة.

نو د هغه لپاره جنت واجب سو ، پوښتنه وسول اې دا الله رسوله ! دوه محبوب شیان کوم دي ؟ رسول الله ﷺ وفرمایل : دوی سترگي . شرح السنة

**تخریج :** البغوي في شرح السنة ۴۴۱۱۳ ، رقم : ۳۴۵۷ .

**تشریح :** کومي گناوي چې د بخښلو وړ نه وي : ددې څخه مراد شرک او حقوق العباد دي ، د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب دادی که چیري یو څوک داسي گناه وکړي چې د توبې او استغفار څخه پرته نه سي معافېدلای نو هغه د جنت وړ نه سي کیدای ، په دې کي دې ته اشاره ده چې هغه ټول گناهونه چې د هغو تعلق د الله ﷻ د حق سره وي بخښل کیږي مگر د شرک گناه نه بخښل کیږي . که چیري صحابه کرامو د لور یا خور په اړه پوښتنه کړې وای : دغه خبره د راجح او مختار مذهب په رڼا کي بالکل څرگنده ده چې په هغه کي دا منل سوې ده چې د احکام شرعيه نفاذ د رسول الله ﷺ پر صواب دید باندي دی چې رسول الله ﷺ څرنگه غواړي هغه نافذ کړي او څوک چې غواړي مقید او مستثنی کړي مگر کوم حضرات چې دا قول نه مني هغوی د ذکر سوي عبارت دا تاویل کوي چې رسول الله ﷺ د صحابه کرامو په ذکر سوي جواب کي چې کومه خبره وفرمایل هغه د وحی الهي پر بنیاد وه چې پوښتنه کونکو د خپل سوال په ذریعه دا خواهش کړی وو چې کوم ثواب د درو لوڼو یا درو خویندو پر روزنه باندي ورکول کیږي ، کاش چې هغه ثواب د دوو لوڼو یا دوو خویندو د روزني په صورت کي هم تر لاسه کېدای ، نو الله تعالی د هغوی ددغه خواهش سره سم وحی نازل کړې او رسول الله ﷺ هغه بیان کړې ، لکه څرنگه چې په نورو ډېرو حدیثو کي هم داسي صورت منقول دی .

## د اولاد ښه تربیت

﴿۴۷۹﴾: وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ  
لَأَنْ يُؤَدِّبَ الرَّجُلُ وَلَدَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِصَاعٍ. رواه الترمذي وقال  
هذا حديث غريب وناصح الراوي ليس عند اصحاب الحديث بالقوي.

د حضرت جابر بن سمرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : د انسان خپل اولاد ته  
د ادب يوه خبره ښودل د يوه صاع غلې او خيرات کولو څخه غوره دي . ترمذي وييلي دي دا  
حديث غريب دئ او ناصح راوي د محدثينو په نزد قوي نه دئ .

**تخريج:** سنن الترمذي ۲۹۷/۴، رقم: ۱۹۵۱،

**تشریح:** د ادب څخه شرعي روزنه او تاديب مراد دی، د دغه حديث څخه دا معلومه سوه چې د  
شريعت په نظر کي د کوچنيانو د تعليم او روزنې ډېر زيات ارزښت دی نو دا د مور او پلار دمه  
داري ده چې هغوی خپل اولاد د صحيح تعليم او روزني څخه برخمن کړي او صحيح تعليم او  
روزنه هغه دي کوم چې ديني تعليم او روزنه ده چې ديني تعليم، اسلامي اخلاق او شرعي اداو  
باندي مشتمل دي .

د ترمذي د قول مطلب دادی چې دغه حديث ضعيف دی مگر څرگنده دي وي چې د اعمالو  
په فضائلو کي پر ضعيف حديث باندي عمل کول جائز دي لکه څرنگه چې د حديثنو متفق  
فيصله ده .

﴿۴۸۰﴾: وَعَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ  
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا نَحَلَ وَالِدٌ وَلَدٌ مِنْ نَحْلٍ أَفْضَلَ مِنْ أَدَبٍ حَسَنِ. رواه  
الترمذي والبيهقي في شعب الايمان وقال الترمذي هذا عندي حديث مرسل.

حضرت ايوب بن موسی رضي الله عنه د خپل پلار څخه او هغه د خپل پلار څخه روايت کوي چې رسول  
الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : پلار خپل زوی ته تر نیک ادب ښودلو غوره هيڅ شی نه سي ورکولای .  
ترمذي او بیهقي، د ترمذي په نزد دا حديث مرسل دئ .

**تخريج:** سنن الترمذي ۲۹۸/۴، رقم: ۱۹۵۲. والبيهقي في شعب الايمان ۳۹۹/۶، رقم: ۸۶۵۲.

**د لغاتو حل:** نحل: ای اعطی (ورکړه)

**تشریح:** مطلب دادی چي د پلار له خوا د خپل زوی لپاره تر ټولو زیات قیمتي او تر ټولو زیات گټور شی صحیح تعلیم او ښک تادیب دی .

﴿۴۷۱﴾: وَعَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت عوف بن مالک اشجعي رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و فرمای :

وَسَلَّمَ أَنَا وَامْرَأَةٌ سَفْعَاءُ الْخَدَّيْنِ كَهَاتَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَوْمًا يَزِيدُ بَابِنِ

زه او د تورو پیکيانو والا ښځه به د قیامت په ورځ داسي وي ، یزید بن زریع ددې حدیث یو

زریع الوسطی والسَّبَّابَةِ امْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ زَوْجِهَا ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ حَبَسَتْ  
نَفْسَهَا عَلَى يَتَامَاهَا حَتَّى بَانُوا أَوْ مَاتُوا. رواه ابو داؤد.

راوي منځنۍ گوته او د شهادت گوټي ته اشاره کولو سره وښودل لکه څرنګه چي دا دوې گوټي نژدې دي ، داسي به رسول الله صلی الله علیه و فرمای او هغه ښځه د قیامت په ورځ نژدې نژدې وي ، د تورو پیکيانو والا ښځي تشریح کول یې وښودل چي ددې څخه مراد هغه ښځه ده چي د هغې خاوند مړ سوی وي یا هغه طلاق ورکړی وي هغه منصب او ښکلا ولري مګر هغې د یتیمانو د روزني په خیال دویمه نکاح نه وي کړې او خپل خواهشات یې منع کړي وي تر څو چي د هغې کوچنیان ځوانان سي او دهغې څخه بیل سي (یعني چي بې حاجته سي ځيني په بلوغ قوت عقل او کاروبار خپل کي). ابو داؤد .

**تخریج:** سنن ابی داؤد ۳۵۶۱۵، رقم: ۵۱۴۹.

**د لغاتو حل:** سفعاء: ای متغیره لون الخدين (د مخ رنگ یې بدل سوی .)

**تشریح:** مطلب دادی چي د کومي ښځي خاوند د کوچنیانو په پرېښودو سره مړ سي ، یا کومي ښځي ته چي خاوند طلاق ورکړی وي او هغه ښځه محض د خپل یتیمانو لپاره د بل چا سره نکاح ونه کړي بلکه د خپل حسن ، جمال او عزت سر پرېره د خپلو جذباتو په وژلو سره د ازدواجي ژوند د خوشحالیو څخه لیري سوې وي او د خپلو کوچنیانو په روزنه کي تر هغه وخته پوري خپل ځان زهیروي تر څو چي د هغوی په روزنه کي د خپلي ځوانۍ ورځي قربان کړي او خپل حسن او جمال د هغوی لپاره برباد کړي نو رسول الله صلی الله علیه و فرمای د داسي ښځي په اړه و فرمایلي چي هغه به د

قیامت په ورځ ما ته دومره نژدې وي لکه څرنګه چې دغه دوې ګوتي یو بل ته تژدې دي، ددې څخه معلومه سوه چې کومې بنځې د خاوند د وفات یا طلاق په وجه کونډې سوي وي نو هغوی ته صبر او استقامت اختیارول، د خپلو کوچنیانو د غوره مستقبل لپاره بله نکاح نه کول او د هغه کوچنیانو ښه روزنه کول ډېر فضیلت لري.

﴿۴۷۲﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَتْ لَهُ أُتَى فَلَمْ يَعِدْهَا وَلَمْ يُهْنَهَا وَلَمْ يُؤْتِرْ وَلَدَهُ عَلَيْهَا يَعْنِي الذُّكُورَ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ. رواه ابوداؤد.

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل: د کوم چا چې یوه لور وي او هغه (د جاهلیت د زمانې په ډول) ژوندۍ ښځه کړې نه وي نه یې هغه ذلیل او خوراه ساتلې وي (د مال او جائیداد په حق کې یې) هلکانو ته پر هغې غوره والی نه وي ورکړی نو الله تعالی به هغه په جنت کې داخل کړي. ابوداؤد.

**تخریج:** سنن ابی داؤد ۳۵۴۵، رقم: ۵۱۴۶.

**تشریح:** د ولد اطلاق پر زوی او لور دواړو باندې کیږي ځکه ابن عباس رضی الله عنه ددغه الفاظو یعنی الذکور په ذریعه دا وضاحت وکړ چې په دغه حدیث کې د ولد څخه د رسول الله صلی الله علیه و سلم مراد زوی دی.

### څوک غیبت کولو ته مه پرېږدئ

﴿۴۷۳﴾: وَعَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ اغْتَيْبَ عِنْدَهُ

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل: د چا په مخکې چې دیو

أَخُوهُ الْمُسْلِمُ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى نَصْرِهِ فَنَصَرَهُ نَصَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَإِنْ

مسلمان ورور غیبت وکړل سي او هغه د هغه مسلمان ورور په مرسته کولو قادر سو او د هغه مرسته یې هم وکړه (یعني د غیبت څخه یې منع کړی) نو الله تعالی به په دنیا او آخرت دواړو کې د هغه مرسته وکړي،

لَمْ يَنْصُرْهُ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى نَصْرِهِ أَدْرَكَهُ اللَّهُ بِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. رواه في

## شرح السنة.

او که د هغه مرسته یې نه و کړل او د هغه په مرسته کولو قادر هم وو نو الله تعالی به مؤاخذه کوي په دنیا او آخرت کې به بدله ځینې واخلي. شرح السنة.

**تخریج:** البغوي في شرح السنة ۱۰۷/۱۳، رقم: ۳۴۳۰.

**تشریح:** مطلب دادی که چیري د یو چا په مخکي د هغه د مسلمان ورور غیبت کیږي او د هغه د عیبونو په بیانولو سره د هغه عزت ته تاوان رسوي نو که چیري هغه پر دې قادر وي چي دخپل مسلمان ورور حیثیت ته چي کوم تاوان رسیدلی وي د هغه د ختمولو هڅه دي وکړي ځکه چي داسي کول نه یوازي د یو مسلمان ورور مرسته ده بلکه خپل ځان په دنیا او آخرت کې د الله تعالی د مرستي او نصرت مستحق گرځول دي او که چیري یو څوک ددغه ذمه داری د پوره کولو څخه منع کوي نو هغه دي پوه سي چي د قدرت لاس به د هغه گروان ونسي او هغه به په دنیا کې او آخرت کې د الهي مؤاخذه سره مخامخ کیږي.

﴿۴۷۲﴾: وَعَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدٍ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ ذَبَّ عَنْ لَحْمِ أَخِيهِ بِالْمَغِيبَةِ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُعْتِقَهُ مِنَ النَّارِ.

رواه البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت اسماء بنت یزید (رض) څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: څوک چي دخپل مسلمان ورور غائبانه د غوښو خوړلو څخه يعني غیبت کولو څخه منع کړي نو پر الله ﷻ د هغه دا حق دی چي هغه د دوږخ د اور څخه آزاد کړي. بیهقي.

**تخریج:** البيهقي في شعب الإيمان ۱۱۲/۶، رقم: ۷۶۴۳.

**تشریح:** د غیبت کول د کنایې په توگه په غوښو خوړلو سره تعبیر سوی دی، يعني کوم څوک چي د چا غیبت کوي نو گویا د هغه غوښه خوري، په قرآن کریم کې د غیبت خرابي په دغه الفاظو کې بیان سوې ده: (ایحب احدکم ان یاکل لحم اخیه میتا): ایا په تاسو کې یو څوک د خپل مړه ورور غوښه خوړل خوښوي.

غیبت کولو ته د غوښو د خوړلو سره د تشبیه ورکولو سبب دادی چي غیبت کول په اصل کې د هغه بې عزتي کول دي او عزت تر ځان هم زیات خوږوي نو کوم څوک چي دخپل مسلمان

ورور د غيبت په ذريعه د هغه بې عزتي وکړه نو هغه گویا هغه هلاک کړ او د هغه غوښه يې وخوړل. په څرگنده دا خبره صحيح معلومېږي چي د بالمغیبة تعلق د ژبي سره دی او غيبت يعني د عدم موجودگي په مفهوم کي دا هم کيدای سي چي د بالمغیبة تعلق د بلحم اخيه سره وي او د مفهوم په اعتبار غيبت تر شا د يو چا د بد بيانولو په معنی کي دی ، په دغه صورت کي به عبارت داسي وي: من ذب عن اكل لحم اخيه بالمغیبة، يعني کوم څوک چي د خپل مسلمان ورور د غيبت په ذريعه د هغه د غوښو خوړلو څخه منع کړي... الخ، مگر د حديث خلاصه په دواړو صورتو کي يوه ده هغه دا چي خلک د يو بل د غيبت څخه منع کول دي. د دوېځ د اور څخه ازاد کړي: مطلب دادی چي هغه سړی به په پېل کي د دوېځ د اور څخه خلاصون تر لاسه کړي، يا دا که چيري هغه سړی د خپلو گناهو په سبب په دوېځ کي داخل کړل سي نو د عذاب پوره کولو څخه پرته به راوايستل سي.

﴿۴۷۶﴾: وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابو درداء رضي الله عنه څخه روايت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي چي کوم

يَقُولُ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَرُدُّ عَنْ عَرَضٍ أَخِيهِ إِلَّا كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَرُدَّ عَنْهُ

مسلمان يو څوک د يو مسلمان ورور د بې عزتي څخه منع کړي (يعني چي څوک غيبت د يو مسلمان کوي او دوی يې ځيني منع کړي) نو پر الله تعالى د هغه حق دی چي هغه

نَارَ جَهَنَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ.

رواه في شرح السنة.

د دوېځ د اور څخه وساتي يا د قيامت په ورځ د دوېځ د اور د هغه څخه منع کړي، نو بيا رسول الله ﷺ دا آيت تلاوت کړ: (کان حقا علينا...) او پر موږ باندي د مؤمنانو مرسته واجب ده. شرح السنة

تخريج: البغوي في شرح السنة ۱۰۶/۱۳، رقم: ۳۴۲۸.

﴿۴۷۷﴾: وَعَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ أَمْرٍ مُسْلِمٍ

د حضرت جابر رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: کوم مسلمان چي د خپل



يَخْذُلُ امْرَأً مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يَنْتَهَكُ فِيهِ حُرْمَتُهُ وَيُنْتَقِصُ فِيهِ مِنْ عِرْضِهِ

مسلمان ورور پر هغه موقع مرسته ونه کړي کوم ځای چې د هغه بې عزتي کيږي نو الله تعالی به

إِلَّا خَذَلَهُ اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ فِيهِ نَصْرَتَهُ وَمَا مِنْ امْرِيٍّ مُسْلِمٍ يَنْصُرُ

پر هغه موقع د هغه مرسته ونه کړي په کوم ځای کې چې هغه د الله تعالی مرسته خوښوي (يعني په دنيا او آخرت کې)

مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يُنْتَقِصُ مِنْ عِرْضِهِ وَيُنْتَهَكُ فِيهِ مِنْ حُرْمَتِهِ إِلَّا نَصَرَهُ  
اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ فِيهِ نَصْرَتَهُ. رواه ابوداؤد.

او کوم مسلمان چې د خپل مسلمان ورور پر هغه موقع مرسته وکړي په کوم ځای کې چې د هغه بې حرمتي کيږي نو الله تعالی به پر هغه موقع د هغه مرسته وکړي په کوم ځای کې چې د هغه مرسته خوښوي. (يعني ورته ضرورت يې وي). ابوداؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود ۱۹۷۸۵، رقم: ۴۸۸۴.

﴿۴۷۶﴾: وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ  
مَنْ رَأَى عَوْرَةً فَسَتَرَهَا كَانَ كَمَنْ أَحْيَا مَوْعُودَةً. رواه احمد والترمذي.

د حضرت عقبه بن عامر رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: څوک چې د يو مسلمان يو عيب وويني او هغه پټ کړي نو د هغه ثواب د هغه سړي برابر وي چې هغه ژوندی ښخ کړي انجلۍ وژغوري. احمد او ترمذي.

**تخريج:** مسند الامام احمد ۱۴۷۸۴، رقم: ۱۹۳۰.

**تشریح:** د يو چا عيب پټول د ژوندۍ ښخ سوې انجلۍ د ژغورنې سره د تشبیه ورکولو وجه علماؤ دا ليکلې ده چې د يو چا معيوبه خبره ښکاره سي نو د شرم څخه هغه د مړه په ډول سي او دا خواهش کوي چې کاش زه مړ وای خو زما عيب چاته ښکاره سوی نه وای او دغه رسوايي مي لېدلې نه وای، که يو څوک د يو چا عيب پټوي نو هغه گویا د هغه شرمندگۍ دفع کوي چې د هغه لپاره د مرگ برابر ده، په دې اعتبار سره د يو چا عيب پټول هغه ته د ژوند ښخولو برابر دی

لکه څرنگه چې ژوندی انجلی بنځ کړل سي او بیا یو سړی هغه انجلی په عین وخت کې د قبر څخه راوکاږي کله چې هغه آخري ساه اخلي او بیا ژوند ترلاسه کړي .

### مسلمان د بل مسلمان هنداره ده

﴿۲۷۸﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَدَكُمْ مِرْآةُ أَخِيهِ فَإِنْ رَأَى بِهِ أَدْوًى فَلْيُبْطِ عَنْهُ. رواه الترمذي و ضعفه وفي رواية له ولا يبي داؤد المؤمن مرآة المؤمن والمؤمن اخو المؤمن يكف عنه ضيعته ويحوطه من ورأئه.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : په تاسو کې هر څوک د خپل مسلمان ورور هنداره ده ، که په هغه کې يو خرابي وويني نو هغه دي ځيني ليري کړي ، ترمذي او د ترمذي او ابوداؤد په يوه روايت کې دا الفاظ دي چې مسلمان د مسلمان هنداره ده او مسلمان د مسلمان ورور دئ د هغه څخه دي هغه شی ليري او دفع کړي چې په هغه کې د هغه هلاکت پټ وي او د هغه حق د هغه په نه شتون کې هم خوندي ساتي .

**تخريج:** سنن الترمذي ۲۸۷۴، رقم: ۱۹۲۹، وابوداؤد ۲۱۷۵، رقم: ۴۹۱۸.

**تشریح:** مطلب دادی چې څرنگه هنداري ته کتونکی په هنداره کې خپل عیب او خرابي ويني همدارنگه یو مسلمان د بل مسلمان په حق کې دومره حساس او خیرخواه وي که چیري یو مسلمان په خپل مسلمان ورور کې یو عیب وويني یا هغه مسلمان ورور په یو بد کار کې وويني نو هغه دي سمدستي خبر کړي او د هغه عیب تاوان او هلاکت دي ورته بیان کړي او دغه خبرول دي په پټه کوي چې نور خلک په خبر نسي تر څو چې د خلکو په نظر کې رسوا او ذلیل نسي ، لکه څرنگه چې هنداره خپل لېدونکی د هغه د عیب څخه دا خبروي چې بل چاته نه معلومېږي نو هغه مسلمان ته هم پکار دي چې کله یو مسلمان هغه په یو عیب خبر کړي نو هغه باید سمدستي د هغه عیب څخه خپل ځان پاک کړي لکه څرنگه چې یو څوک په هنداره کې پر خپل مخ باندي د یو داغ په لېدو سره سمدستي هغه پاکوي او د مخ د پاکوالي هڅه کوي ، خلاصه دا چې د مسلمانانو د یو بل سره کوم قلبي او روحاني تعلق دی د هغه تقاضا داده چې یو مسلمان بل مسلمان په یو عیب کې وويني نو په دې احساس سره چې زما دغه ورور په تاوان کې دی او دده

تاوان زما تاوان دی نو هغه د تاوان څخه د ژغورلو هڅه وکړي ځکه چې دا خیر خواهي د یو بل سره د همدردۍ او د ایمان او اسلام منشاء ده، دغه ارشاد چې یو مسلمان د بل مسلمان ورور دی، ددې تقاضا داده چې همدردی د ملت د فلاح او کامیابی او دیني او دنیاوي سعادتونو چینه ده، مولانا روم رحمۃ اللہ علیہ ویلي دي چې صوفیان تر هغه وخته پوري په خیر او نیکی وي تر څو چې د یو بل د احوالو د اصلاح هڅه کوي او کله چې هغوی د یو بل څخه بې پرواسي نو هلاک به سي. د حدیث د آخري الفاظو: (ويحوط من ورائه) مطلب دادی چې دا د ایماني ورور گلوی مظهر دی چې یو مسلمان د بل مسلمان په نه شتون کي د هغه د عزت، ځان او مال ساتنه خپل ذمه داري وگهي. نو یو مسلمان نه یوازي دا چې خپله د یو مسلمان غیبت نه کوي بلکه که چیري بل څوک د هغه غیبت کوي نو د هغه تردید کوي او ددې هڅه کوي چې د هغه په وړاندي د یو مسلمان ځاني او مالي حیثیت ته تاوان ونه رسېږي.

### تهمت ویل

﴿۴۷۹﴾: وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ

د حضرت معاذ بن انس رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: څوک چې

حَتَّى مُؤْمِنًا مِنْ مُنَافِقٍ بَعَثَ اللَّهُ مَلَكًا يَحْمِي لَحْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ نَارِ

یو مسلمان د یو منافق د شر څخه وژغوري الله تعالی به د هغه مرستي ته یوه ملائکه راو لیږي چې هغه به د قیامت په ورځ

جَهَنَّمَ وَمَنْ رَفَى مُسْلِمًا بِشَيْءٍ يُرِيدُ بِهِ شَيْنَهُ حَبَسَهُ اللَّهُ عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ

حَتَّى يَخْرُجَ مِمَّا قَالَ. رواه ابوداؤد.

د دوېځ د اور څخه ساتي او کوم سړی چې پر یو مسلمان داسي تهمت ولگوي چې پر هغه عیب لگوي او عیب لگول د هغه مقصد وي نو الله تعالی به هغه د دوېځ پر پل بندي کړي (یعني پر پل صراط) تر څو چې د هغه سزا پوره سي یا هغه مدعی راضي کړي. ابوداؤد.

تخريج: سنن ابی داؤد ۱۹۶۵، رقم: ۴۸۸۳.

تشریح: دلته د منافق څخه مراد غیبت کونکی دی، غیبت کونکي ته منافق ځکه ویل سوي دي چې غیبت کونکی هیڅکله یو چا ته مخامخ بد نه وایي که چیري د هغه په مخ کي وي نو په

زړه کي د بدې ساتلو سربېره د هغه د خیرخواهی څرگندونه کوي او د هغه تر شا د هغه غیبت کوي چي دا د منافق کار دی چي په ظاهره یو رقم وي او په باطن کي بل رقم وي.

د حدیث آخري الفاظ : (حتی یخرج مما قال) مطلب دادی چي تر څو پوري هغه سړی تهمت ویونکی راضي نه کړي یا د شفاعت په ذریعه او یا د گناه په اندازه د عذاب زغملو په ذریعه د گناه څخه پاک سي نو تر هغه وخته د هغه خلاصون ممکن نه دی.

### غوره ملگری او همسایه

﴿۲۷۷۰﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ الْأَصْحَابِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِصَاحِبِهِ وَخَيْرُ الْجِيرَانِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِجَارِهِ. رواه الترمذي والدارمي وقال الترمذي هذا حديث حسن غريب

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایيل: د الله جل جلاله په نزد په دوستانو کي غوره دوست هغه دی چي د خپل دوست خیر خواه وي او غوره همسایه د الله تعالی په نزد هغه دی چي د خپل همسایه خیر خواه وي. ترمذي، دارمي او ترمذي ویلي دي دا حدیث حسن غریب دی.

**تخریج:** سنن الترمذي ۲۹۴۱۴، رقم: ۱۹۴۴، والدارمي ۲۸۴۱۲، رقم: ۲۴۳۷.

**تشریح:** کوم څوک چي د خپلو قریبانو او همسایگانو سره ښه چلن او احسان کوي او په هر حالت کي د هغوی خیر خواه وي نو هغه نه یوازې غوره قریب او همسایه گرځول کیږي بلکه هغه ته د الله تعالی له دربار څخه ډېر ثواب هم ورکول کیږي.

### د نیکۍ او بدۍ معلومول

﴿۲۷۷۱﴾: وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي یو سړي نبي کریم صلى الله عليه وسلم ته وویل:

يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ لِي أَنْ أَعْلَمَ إِذَا أَحْسَنْتُ أَوْ إِذَا أَسَأْتُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

ای دا الله رسوله! زه دا خبره څنگه معلومه کړم چي دا کار مانیک کړی دی یا بد؟ نبي کریم صلى الله عليه وسلم

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَمِعْتَ جِيرَانَكَ يَقُولُونَ قَدْ أَحْسَنْتَ فَقَدْ أَحْسَنْتَ وَإِذَا

سَمِعْتَهُمْ يَقُولُونَ قَدْ أَتَانَا فَقَدْ أَتَانَا. رواه ابن ماجه.

ورته وفرمايل: کله چي ته د يو کار په اړه د همسايمانو څخه دا واورې چي تا بڼه کار وکړ نو هغه ستا بڼه کار دئ او هر کله چي ته د همسايمانو څخه دا واورې چي تا خراب کار وکړ نو هغه ستا خراب کار دئ. ابن ماجه.

**تخريج:** سنن ابن ماجه ۱۴۱۲/۲، رقم: ۴۲۲۳.

**تشریح:** کله چي ته د خپلو همسايمانو څخه دا واورې: دلته د همسايمانو څخه ټول همسايمان مراد دي ځکه چي دوه يا څلور همسايمان پر غلط کار باندي متفق کېدای سي مگر په عامه توگه د ټولو همسايمانو پر يو ناروا فيصله او غلطه خبره باندي متفق کېدل ممکن نه دي، شيخ عبدالحق محدث دهلوي رحمته الله عليه ويلي دي چي ددغه حديث تعلق د هغه صورت سره دی کله چي د هغه همسايمان اهل حق، او انصاف داره او پوهان وي او هغوی د هغه سړي سره نه زياته مينه او تعلق لري او نه ډېره دښمني ورسره لري. دغه حديث د حضرت علي عليه السلام ددغه عارفانه کلام تائيد کوي: (السنة الخلق اقلام الخلق) يعني د مخلوق ژبه د الله تعالی قلم دی يا دغه مفهوم زموږ په سيمه کي ددغه محاورې (د خلکو ژبه د خدای جل جلاله نقاره ده) په ذريعه ادا کېږي، يو شاعر څومره بڼه ويلي دي:

براکې جے عالم اسے برا سمجھو      زبان خلق کو نقاره خدا سمجھو  
ژباړه: کوم چي عالم ورته بد ووايي هغه بد وگڼه، د خلکو ژبه د خدای جل جلاله نقاره وگڼه.  
**د مرتبې سره سم چلن کوه**

﴿۲۷۷۲﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَنْزِلُوا النَّاسَ

مَنَازِلَهُمْ. رواه ابوداؤد

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دئ چي رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمايل: خلک د هغوی په مرتبه کي ولری. (يعني د کومي مرتبې سړی چي وي د هغه سره هم هغسي چلن کوي) ابوداؤد،.

**تخريج:** سنن ابی داؤد ۱۷۳/۵، رقم: ۴۸۴۲.

**تشریح:** د چا چي کوم حیثیت وي او د چا چي کومه مرتبه او درجه وي د هغه سره د هغه د درجې او مرتبې مطابق چلن او تعظیم کوه، دا نه چي د هر چا سره يو ډول چلن وکړل سي، يو

سړی شریف او عزتمند وي او یو سړی ذلیل او بد وي که چیري د دواړو سره یو ډول چلن وکړل سي نو څرگنده ده چي نامناسب به وي، ځکه په تعظیم او تکریم کي د هر چا سره داسي چلن کوه چي نه خو تکلیف رسونکی او د شکایت پیدا کېدو باعث وي او نه د درجې او مرتبې نامناسب وي، ددې څخه معلومه سوه چي د خادم او مخدوم سره د برابري چلن کول نه دی پکار بلکه په دواړو کي هریوه د هغه درجه ورکول پکار دي او دا خبره د قرآن کریم د دغه آیت څخه هم ثابتېږي چي: (ورفعنا بعضهم درجات).

په احیاء العلوم کي نقل سوي دي چي یوه ورځ بي بي عائشه رضي الله عنها ناسته وه خوراک یې کوی، یو فقیر د هغې مخته تېر سو، بي بي عائشې رضي الله عنها د ډوډۍ یوه ټوټه یې ورواستول، ددې څخه وروسته یو سپور سړی هلته تېر سو نو بي بي عائشې رضي الله عنها پیغام ورکړ چي خوراک حاضر دی تشریف راوړئ او ډوډۍ وخورئ. په ناستو کسانو کي یوه سړي د بي بي عائشې رضي الله عنها د دغه مختلف چلن په اړه پوښتنه وکړه، هغې ورته وفرمایل: ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي چي هر چا ته د هغه درجه ورکوي، هغه فقیر خود ډوډۍ په یوې ټوټې خوشحاله سو مگر که چیري د هغه سپاره سړي سره مي داسي چلن کړی وای کوم چي د فقیر سره مي وکړ نو هغه به تکلیف محسوس کړی وای او د هغه سپکاوی به سوی وای.

ددغه حدیث څخه معلومه سوه چي علماء د تفاصیل انبیاء او تفصیل خلفاء وغیره قائل دي، د هغوی قول صحیح دی او دغه حدیث د هغوی په اړه د هدایت چینه ده، که ځيني خلک د امیرانو، شتمنو او سردارانو د عزت او اکرام د دغه حدیث په ذریعه ثابتولو هڅه وکړي نو د هغوی دغه هڅه به د گمراهۍ برابر وي ځکه علماء خود علم او فضل په اعتبار پریو بل فضیلت ورکوي او په دغه فضیلت کي د یو چا سپکاوی هیڅکله مقصد نه وي، حال دا چي شتمن خلک د غریبو او مسکینانو سره د سپکاوی او نفرت چلن کوي که څه هم یو غریب سړی لوی عالم وي او امیرانو او شتمن کسانو تعظیم او عزت کوي که څه هم هغه لوی فاسق وي. که داسي شتمن خلک د دغه حدیث څخه استدلال کول پیل کړي نو ددې څخه پرته نور څه ویل کیدای سي چي یوې خوا ته هغه علماء دي چي په دغه حدیث کي په استدلال کي الله تعالی کامیاب کړل او بلي خوا ته هغه بدبخته شتمن خلک دي چي هغوی یې گمراه کړي دي (کل اناس مشربهم وفهم کل فرق بدینهم یضل به کثیرا ويهدی به کثیرا).

## الفصل الثالث (دریم فصل)

### رشتیا ویل امانت ادا کول

﴿۴۷۳﴾: عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي قُرَادٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ

د حضرت عبد الرحمن بن ابی قراد رضی اللہ عنہ خنجه روایت دی چي یوه ورځ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم اودس وکړ او

يَوْمًا فَجَعَلَ أَصْحَابُهُ يَتَمَسَّحُونَ بِوُضُوئِهِ فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

صحابه کرامو د اوداسه اوبه پر خپل بدن موبلې، (ددې په لیدو سره) رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته

وَسَلَّمَ مَا يَحِبُّكُمْ عَلَى هَذَا قَالُوا حُبُّ اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وفرمايل: کوم شي تاسو پر دې اماده کړي یاست، صحابه کرامو وويل: الله جل جلاله او د الله د رسول میني، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمايل:

وَسَلَّمَ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُحِبَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أَوْ يُحِبَّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ فَلْيَصْدُقْ حَدِيثَهُ

د چا چي دا خبره خوښه وي چي هغه الله جل جلاله او د الله جل جلاله د رسول سره مينه وساتي نو هغه ته پکار

إِذَا حَدَّثَ وَلْيُؤَدِّ أَمَانَتَهُ إِذَا أُتِمِّنَ وَلْيُحْسِنْ جَوَارَ مَنْ جَاوَرَهُ. رواه البيهقي.

ده چي هغه په خپلو خبرو کي رشتيا وايي، که هغه سره امانت کښېښودل سي نو په سمه طريقه سره امانت ادا کړي او د همسايگانو د همسايو تب بنه حق ادا کړي. بيهقي.

**تخريج:** البيهقي في شعب الايمان ۲۰۲/۲، رقم: ۱۵۳۳.

**تشریح:** د اوداسه د اوبو څخه مراد د اکثر و علماؤ په نزد هغه اوبه دي چي د اوداسه کولو څخه وروسته په لوبښي کي پاته سوي وي او ځينو حضراتو ويلي دي چي ددې څخه مراد هغه اوبه دي چي د اوداسه کولو په وخت کي د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د اندامو مبارکو څخه توتيدلې.

او یحبه الله ورسوله: دلته د او حرف د تنويع لپاره دی، څرگنده دي وي چي یوه درجه خود بنده د الله جل جلاله او رسول صلی اللہ علیہ وسلم سره مينه کول دي، او دوهمه درجه د الله جل جلاله او رسول صلی اللہ علیہ وسلم د بنده سره مينه کول دي، څرگنده ده چي دوهمه درجه تر لومړي درجې لوړه ده مگر په حقيقت کي دواړي درجې د يوې بلي لپاره لازم او ملزوم دي په دې توگه چي هريو خپل دوست گړځول يا دا چي

حرف د او په اصل کي د لفظ بل په معنی کي استعمال سوی وي په دغه صورت کي به معنی دا وي چي کوم څوک دا خوبنوي چي د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ سره مینه لري بلکه کوم څوک چي خوبنوي چي الله او د هغه رسول سره مینه کوي نو هغه ته پکار دي چي ... الخ. دغه قول زیات صحیح معلومېږي، دا هم کېدای سي چي د او حرف د راوي شک ظاهروي یعنی رسول الله ﷺ یا دا فرمایلي وه چي کوم څوک د الله ﷻ او د هغه د رسول سره مینه کول غواړي یا یې دا فرمایلي دي چي کوم څوک دا خوبنوي نو الله تعالی او د هغه رسول د هغه سره مینه کوي.

په هر حال د رسول الله ﷺ د ارشاد خلاصه داده چي د الله ﷻ او د هغه د رسول د مینې دعوه د داسي خبرو په ذریعه چي پر نفس باندي سخت نه وي هیڅ حیثیت نه لري بلکه ددغه دعوي د ثبوت لپاره ضروري ده چي الله ﷻ او د هغه رسول د کومو شيانو اختیارولو حکم کړی دی هغه اختیار کړل سي او د کومو شيانو څخه یې چي منع کړې ده د هغه څخه ځان وساتل سي، په خاصه توګه پر هغه احکامو باندي په زیاته توجه سره عمل وکړل سي چي د هغو تعلق د خلکو د حقوقو او معاملاتو سره وي او حقوقو او معاملات هم هغه چي هغه اکثر واقع کېږي لکه رښتیا ویل، امانت ادا کول، د همسایګانو سره ښه چلن کول او داسي نور.

احتمال دی چي رسول الله ﷺ کیدای سي هغه صحابه کرام د ذکر سوو شيانو د حقوقو په ادا کولو کي کمزوري لیدلي وي ځکه نو په خاصه توګه رسول الله ﷺ ددغه شيانو ذکر وفرمایه.

### وړی همسایه

﴿۴۷۷﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ

لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالَّذِي يَشْبَعُ وَجَارُهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ. رواه البيهقي في شعب الإيمان

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت چي ما د رسول الله ﷺ څخه دا واوریدل چي هغه څوک پوره مؤمن نه دی چي خپله په ماړه نس خوراک وکړي او د څنګ همسایه یې وږی وي. بیهقي

تخريج: البيهقي في شعب الإيمان ۲۲۵۱۳، رقم: ۳۳۸۹.

تشریح: څرګنده ده چي هغه مسلمان د کمال ایمان درجې ته څرنگه رسیدلای سي چي خپله په ماړه نس بېده سي او د هغه همسایه وږی وی، د یو کامل مسلمان په اړه دا تصور هم نسي کیدای چي هغه په دې پوهیږي چي د هغه فلانی همسایه محتاج، مفلس او سخت وږی دی او



هغه په خپل خوراک کي شریک نه کړي .

د هغه د اړخ څخه: د دغه جملې په ذریعه دې ته اشاره کول مقصد دي چي کوم څوک د خپل همسایه د حالاتو څخه بې خبره او بې پروا وي نو د هغه څخه لوی غافل او بې پرواه بل څوک کیدای سي .

### جنت او د ورځ ته تلونکي بنځي

﴿۴۷۵﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ إِنَّ فُلَانَةَ تُذْكَرُ مِنْ

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چي یو سړي وویل: ای د الله رسول! فلانۍ بنځه په

کثرة صلاتها وصيامها وصدقتهَا غَيْرَ أَنَّهَا تُؤْذِي جِيرَانَهَا بِلسانها قَالَ هِيَ

لمونخ کولو، روژو نیولو او خیرات کولو کي شهرت لري مگر په خپله ژبه سره همسایگانو ته تکلیف رسوي، رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمایل: هغه به

فِي النَّارِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنَّ فُلَانَةَ يَذْكَرُ قَلَّةَ صِيَامِهَا وَصَدَقَتِهَا وَصَلَاتِهَا

د ورځ ته ځي، هغه سړي وویل: ای د الله رسول! فلانۍ بنځه د هغې په اړه ویل کیږي چي روژې کمی نیسي، خیرات هم ډیر کم کوي او لمونځ هم کم کوي

وَأَنَّهَا تَصَدَّقُ بِالْأَثْوَارِ مِنَ الْأَقِطِ وَلَا تُؤْذِي جِيرَانَهَا قَالَ هِيَ فِي الْجَنَّةِ . رواه احمد والبيهقي في شعب الایمان .

او هغه یوازي د پنیړیو څو ټوټې د الله صلی الله علیه و آله په لار کي ورکوي مگر په خپله ژبه سره همسایگانو ته تکلیف نه ورکوي، رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل هغه به جنت ته ځي . احمد او بیهقي

**تخریج:** مسند الامام احمد ۴۴۰۱۲، والبیهقي في الشعب ۷۹۱۷، رقم: ۹۵۴۶.

**د لغاتو حل:** الاثوار: جمع ثور وهو قطعة من الاقط. الاقط: هو لبن مجفف يابس (وچي شېدې)

**تشریح:** د رسول الله صلی الله علیه و آله د ارشاد خلاصه داده چي په اصل کي د دین مدار پر کوم شي دي هغه د فرضو ادا کول او د گناهو څخه ځان ساتل دي يعني د انسان آخروي کامیابي او خلاصون محض پر دې منحصر دی چي هغه په دیني فرضونو او واجباتو باندي عمل وکړي او د گناهو څخه ځان وساتي، گناه او معصیت که د ترک فرض او واجب په صورت کي وي او که د بدو

عملو په شکل کي وي ، د دغه خبري څخه هېڅ نه تر لاسه کيږي چي نفلي عبادات او طاعات اختيار کړل سي او اصول يعني واجبات ضائع کړل سي لکه څرنگه چي اکثر عالمان او صالحان په دغه کمزوري کي اخته دي ، نو علماء خو هغه شيان ترک کوي چي په هغه عمل کول واجب دی او صالحان د هغه علم نه تر لاسه کوي چي د هغه تر لاسه کول واجب دی گویا دغه دواړي طبقې د ترک واجب گناه کار دی ، مگر هغه مشائخ او صوفیان چي د علم او عمل دواړو عامل وي د هغوی په واجباتو باندي عمل کولو ته چي کومه درجه ورکوي هغه درجه د ترک واجباتو د معصیت څخه پرهیز ته هم ورکوي بلکه د هغوی په نزد د پرهیز اهمیت مقدم دی او هغوی د حکماء طب دا اصول اختیاروي چي څرنگه طبیبانو مریض ته پرهیز مخکي کوي او دواړو وروسته ورکوي همدارنگه هغه مشائخ او صوفیان هم لومړی منزل توبه گرځوي او حقیقت هم دادی چي څرنگه مریض د مضرو شيانو څخه پرهیز نه کوي نو په لکونو دواړي د هغه لپاره به گټي دي همدارنگه یو مسلمان چي د گناه او معصیت څخه ځان نه ساتي نو هغه په لکونو عبادت وکړي او په نفلو او ذکر وکي اخته وي نو هغه ته څه گټه نه رسيږي ، په کلمه توحید کي دغه حقیقت ته اشاره ده چي مخکي نفي ده او بیا اثبات دی او دا چي پر صفات ثبوتیه باندي صفات سلبیه مقدم دی ځکه چي د صفات ثبوتیه حصول لازميږي مگر د صفات ثبوتیه څخه مخکي د صفات سلبیه حصول نه لازميږي .

### غوره مسلمان

﴿۲۷۷﴾: وَعَنْهُ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ عَلَى نَاسٍ جُلُوسٍ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي صحابه کرام ناست وه چي رسول الله ﷺ ولاړ سو او

فَقَالَ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِكُمْ مِنْ شَرِّكُمْ قَالَ فَسَكْتُوا فَقَالَ ذَلِكَ ثَلَاثَ

وه يې فرمايل : ايا زه ستاسو غوره خلک د بدترينو خلکو څخه بيل کړي ونيسم ، د ابوهريرة رضي الله عنه بيان دی چي ددې په اوریدو سره ټول صحابه کرام پټه خوله سول او چا هېڅ ونه ويل ، تردې چي رسول الله ﷺ درې واړه دا الفاظ وفرمايل ،

مَرَّاتٍ فَقَالَ رَجُلٌ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ أُخْبِرْنَا بِخَيْرِنَا مِنْ شَرِّنَا فَقَالَ خَيْرُكُمْ

بيا يو سړي وويل : هو ، اي د الله رسوله ! زموږ غوره کسان د بدترينو کسانو څخه راته ونيساست ، رسول الله ﷺ وفرمايل : په تاسو کي غوره کسان هغه دي

مَنْ يُرْجَى خَيْرُهُ وَيُؤْمَنُ شَرُّهُ وَشَرُّكُمْ مَنْ لَا يُرْجَى خَيْرُهُ وَلَا يُؤْمَنُ شَرُّهُ .  
رواه الترمذي و البيهقي في شعب الايمان وقال الترمذي هذا حديث  
حسن صحيح.

چي د هغه د نيکۍ خلک اميد واري او د هغه د شر څخه خلک په امان وي او بد ترين خلک هغه  
دي چي د هغه د نيکۍ خلک اميد واري نه وي او د هغه د شر څخه خلک په امان نه وي .، ترمذي  
او بيهقي په شعب الايمان کي او ترمذي ويلي دي دا حديث حسن صحيح دئ

**تفريغ:** سنن الترمذي ۴/۴۵۷، رقم: ۲۲۶۳، والبيهقي في الشعب ۷/۵۳۹، رقم: ۱۱۲۶۸.

**تشریح:** د غوره او بد پېژندنه هغه ده چي په حديث کي وفرمايل سول، پاته سو هغه سپړي چي  
نه خلک د خير اميد ځيني کوي مگر د هغه د شر څخه خوندي نه وي يا هغه سپړي چي د هغه د شر  
څخه خلک خوندي وي مگر د هغه څخه د خير اميد نه لري نو داسي سپړي په مينځ کي دي چي نه  
غوره ورته ويل کيږي او نه بد .

### کامل مؤمن او مسلمان

﴿۴۷۷﴾: وَعَنْ بِنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل: الله تعالى ستاسو په

قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَخْلَاقَكُمْ كَمَا قَسَمَ بَيْنَكُمْ أَرْزَاقَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُعْطِي

منځ کي اخلاق داسي ويشلي دي لکه څرنګه چي ستاسو په منځ کي رزق ويشلی دئ، الله  
تعالی هغه چاته دنيا ورکوي

الدُّنْيَا مَنْ يُحِبُّ وَمَنْ لَا يُحِبُّ وَلَا يُعْطِي الدِّينَ إِلَّا مَنْ أَحَبَّ فَبِنِ أُعْطَاهُ

څوک چي د خدای ﷻ خوښ وي او هغه چاته هم دنيا ورکوي چي د خدای ﷻ خوښ نه وي  
(کافر)، او دين يوازي هغه چاته ورکوي چي د خدای ﷻ خوښ وي، چاته چي الله تعالی دين

اللَّهُ الدِّينَ فَقَدْ أَحَبَّهُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُسْلِمُ عَبْدٌ حَتَّى يَسْلَمَ قَلْبُهُ

وَلِسَانُهُ وَلَا يُؤْمِنُ حَتَّى يَأْمَنَ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. رواه احمد والبيهقي

ورکړی دی الله تعالی هغه خوبښوي، په هغه ذات دي مي قسم وي چي د هغه په واک کي زما ساه ده بنده تر هغه وخته پوري پوره مسلمان کيدلای نه سي ترڅو پوري چي د هغه زړه او ژبه مسلمانانه نه وي او بنده تر هغه وخته پوري (پوره) مؤمن کيدلای نه سي ترڅو پوري چي د هغه همسايه د هغه د بدو څخه په امان نه وي. احمد او بيهقي

**تخريج:** مسند الامام احمد ۳۸۷/۱، والبيهقي في الشعب ۳۹۵/۴، رقم: ۵۵۲۴.

**تشریح:** د زړه اسلام دادی چي هغه د باطل عقائدو او نظرياتو څخه پاک وساتل سي او د ژبي اسلام دادی چي هغه د بې گټو خبرو څخه خوندي وساتل سي مگر صحيح خبره داده چي د زړه او ژبي د مسلمانېدو څخه مراد هغه تصديق او اقرار دی چي پر هغه د ايمان بنياد دی او د هغه په ذريعه دې ته اشاره کول مقصد دي چي د ظاهر او باطن يو کېدل د کمال ايمان او اسلام دليل دی او د زړه او ژبي د ايمان او اسلام مدار دی ځکه په خاصه توگه د دغه دواړو ذکر وسو.

### د مسلمان سره مينه

﴿۴۷۸﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُؤْمِنُ مُالِفٌ

وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ. رواه احمد والبيهقي في شعب الايمان.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمايل: مسلمان مينه ناک وي او په هغه چا کي خیر نسته چي د مسلمان سره مينه او الفت نه لري او مسلمان د هغه سره مينه او محبت نه لري. احمد او بيهقي په شعب الايمان کي.

**تخريج:** مسند الامام احمد ۴۰۰/۲، والبيهقي في الشعب ۲۷۰/۶، رقم: ۸۱۱۹.

### د لغاتو حل: مالف: ای يالف ويؤلف.

**تشریح:** لفظ د مالف مصدر ميمي دی او د فاعل او مفعول دواړو په معنی کي استعمال سوی دی گویا دغه لفظ د مفهوم په اعتبار داسي دی: يالف ويؤلف، يعني د مؤمن شان دادی چي هغه د نورو سره الفت کوي او نور خلک د هغه سره الفت کوي، په يوه روايت کي داسي نقل سوي دي او دلته هم د حديث آخري الفاظ د دې خبري تائيد کوي مگر طيبي رحمه الله عليه وايي: کيدای سي چي دغه لفظ د مالف مصدر د مبالغې په توگه وي لکه چي ويل کيږي رجل عدل، په دغه صورت کي به معنی دا وي چي مؤمن الفت کونکی دی يا دا چي مالف اسم مکان دی لکه

خرنگه چي په ژباړه کي دی، په دغه صورت کي دې ته اشاره کول مقصد دي چي مسلمانان په خپلو کي د يو بل سره محبت او الفت کونکي وي که هغوی په خپلو کي د الفت او محبت روح ختم کړي نو بيا په هغوی کي به تفرقه ولويږي او هغوی به د انتشار بنکار سي، الله ﷻ ددغه آيت کریمه (کنتم اعداء فالف بين قلوبکم...) په ذریعه الفت او موانست د مسلمانانو لپاره يو ستر نعمت گرځولی دی او په قرآن کریم دغه مضمون خو ځايه بيان سوی دی.

### د مسلمان اړتيا پوره کول

﴿۴۷۹﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَضَى لِأَحَدٍ مِّنْ أُمَّتِي حَاجَةً يُرِيدُ أَنْ يَسْرَهُ بِهَا فَقَدْ سَرَّنِي وَمَنْ سَرَّنِي فَقَدْ سَرَّ اللَّهَ وَمَنْ سَرَّ اللَّهَ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ. رواه البيهقي.

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: څوک چي زما په امت کي د چا (دیني يا دنيوي) اړتيا پوره کړي او د هغه څخه د هغه مقصد د هغه خوښي وي نو هغه زه خوشحاله کړم او چا چي زه خوشحاله کړم نو هغه الله ﷻ خوشحاله کړي او چا چي الله خوشحاله کړي الله تعالی به هغه په جنت کي داخل کړي. بیهقي.

تخریج: البيهقي في الشعب: ۱۱۵۶، رقم: ۷۶۵۲.

تشریح: د مسلمان د حاجت پوره کولو فضیلت د جامع صغیر په روایت کي چي خطیب رحمه الله علیه د حضرت انس رضي الله عنه څخه نقل کړی دی داسي بيان سوی دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: چا چي د خپل مسلمان ورور یو حاجت او ضرورت پوره کړ نو هغه ته د حج او عمره کونکي د ثواب په ډول ثواب ورکول کیږي.

### د مسلمان مرسته کوي

﴿۴۸۰﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَغَاثَ مَلْهُوفًا كَتَبَ اللَّهُ ثَلَاثًا وَسَبْعِينَ مَغْفِرَةً وَاحِدَةً فِيهَا صَلَاحُ أَمْرِهِ كُلِّهِ وَثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ لَهُ دَرَجَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. رواه البيهقي

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: څوک چي د يو مظلوم فرياد واورې الله تعالی د هغه لپاره درې اويا بخښنونه ليکي په هغو کي يو بخښن دادی چي د هغه

د ټولو کارونو د اصلاح ضامن دی او دواو یا بڅښنونه به د قیامت په ورځ د هغه د درجاتو لوړولو سبب وي. بیهقي.

**تخریج:** البیهقي فی الشعب ۱۲۰۱، رقم: ۷۶۷۰.

### مخلوق د الله ﷻ کورنۍ ده

﴿۴۷۸۱﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ  
الْخُلُقُ عِيَالُ اللَّهِ فَأَحَبُّ الْخُلُقِ إِلَى اللَّهِ مَنْ أَحْسَنَ إِلَى عِيَالِهِ . روى  
البیهقي الأحاديث الثلاثة في شعب الإيمان

د حضرت انس او عبد الله (رضي الله عنهما) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل :  
مخلوق د الله تعالی کورنۍ ده او په مخلوق کې غوره هغه دی چې د الله تعالی د کورنۍ سره  
احسان وکړي. بیهقي پورتنی درې حدیثونه په شعب الإيمان کې روایت کړي دي.

**تخریج:** البیهقي فی الشعب ۴۳۱، رقم: ۷۴۴۶.

**تشریح:** د عیال معنی د متعلقینو ده او د یو سړي د متعلقینو اطلاق پر هغه افرادو باندې  
کېږي چې د هغوی روزنه، خوراک، څښاک او د ژوند نوري اړتیاوي د هغه پر ذمه وي، نو په  
دغه معنی کې د عیال نسبت پرته د الله ﷻ طرف ته مجازي وي، او الله ﷻ ته حقیقي وي ځکه  
چې رزاق مطلق په حقیقت کې الله ﷻ دی لکه څرنګه چې خلاق مطلق د هغه ذات دی، د الله ﷻ  
ارشاد دی : (وما من دابة في الارض الا على الله رزقها) : په محکمه کې داسې تلونکی شی  
نسته چې د هغه رزق د الله ﷻ پر ذمه نه وي.

### د همسایه د حقوقو پوښتنه

﴿۴۷۸۲﴾: وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ  
أَوَّلُ خَصْمَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جَارَانِ . رواه احمد.

د عقبه بن عامر رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : (د بندګانو په معاملاتو کې)  
تر ټولو لومړی چې کومه معامله وړاندې کېږي هغه به د دوو همسایګانو جګړه وي. احمد.

تخريج: مسند الامام احمد ۱۵۱۱۴.

**تخريج:** مطلب دادی چي د قیامت په ورځ به د اهل د وېځ څخه وروسته د حقوقو د نه ادا کولو په اړه چي کومه معامله تر ټولو مخکي وړاندي کيږي هغه به د دوو همسایگانو وي چي په خپلو کي د یو بل د تکلیف رسولو یا د حقوقو په ادا کولو کي د کوتاهی سره مخ سوي وي، څرگنده دي وي چي په یوه روایت کي داسي فرمايل سوي دي چي د قیامت په ورځ به تر ټولو مخکي د لمانځه په اړه محاسبه کيږي او په یوه روایت کي دا هم نقل سوي دي چي د قیامت په ورځ به تر ټولو مخکي د وژني محاسبه وي، او د ذکر سوي روایت څخه دا معلوميږي چي د قیامت په ورځ به تر ټولو مخکي د دوو همسایگانو د دښمنۍ معامله وي، نو په دغه روایتو کي په ښکاره تضاد معلوميږي ځکه علماؤ د دغه ټولو روایتو په مینځ کي دا تطبیق کړی دی چي د حقوقو الله په اړه تر ټولو مخکي د وژني فیصله کيږي ځکه چي د یو چا ناحقه وینه تویول ډېره لویه گناه ده، پاته سو ذکر سوی حدیث نو د لفظ خصمین په ذریعه دا خبره څرگنديږي،

دغه حدیث د دواړو ډلو د یو بل خلاف دعوی کولو سره مقید دی یعني کوم خلک چي داسي وي چي په هغوی کي هر یوه د بل د حقوقو په ادا کولو کي کوتاهي کړې وي او د هغه په وجه هر یو گناه کار سوی وي نو په داسي خلکو کي چي کوم دوه کسان تر ټولو مخکي وړاندي کيږي او د یو بل خلاف دعوه کوي نو هغه به دوه همسایگان وي او د هغوی فیصله به وسي او که چيري دا فرض کړل سي چي د حقوقو په ادا کولو کي د کوتاهی تعلق د دواړو ډلو سره نه وي بلکه د یوه سره وي نو په دغه صورت کي به ویل کيږي چي پر دواړو ډلو باندي د خصمین اطلاق د تقلیب په توگه دی لکه چي د قرآن کریم دغه الفاظ (جزاء سیئه سیئه مثلها)، ددې مثال دی، خلاصه دا چي په ذکر سوو روایتو کي چي د کومو معاملو ذکر سوی دی په هر یوه کي اولیت اضافي دی چي د هغه په وجه تضاد نه لازميږي.

### د سخت زړه درملنه

﴿۴۷۸﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَجُلًا شَكَاهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَسْوَةَ قَلْبِهِ فَقَالَ امْسَحْ رَأْسَ الْيَتِيمِ وَأَطْعَمْ الْسَّكِينِ. رواه احمد.

د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه څخه روایت دی چي یو سړي رسول الله ﷺ ته د خپل زړه د سخت والي شکایت وکړ، رسول الله ﷺ ددې په علاج کي ورته وفرمایل د یتیم پر سر لاس تیروه او په

غریبانو باندی خوراک خوره . احمد

تخریج : مسند الامام احمد ۲/۲۶۳.

## د کونډي لور ساتنه

﴿۴۷۸۳﴾: وَعَنْ سُرَاقَةَ بِنِ مَالِكٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى أَفْضَلِ الصَّدَقَةِ ابْنَتُكَ مَرْدُودَةٌ إِلَيْكَ لَيْسَ لَهَا كَاسِبٌ غَيْرُكَ .  
رواه ابن ماجه .

د حضرت سراقه بن مالک رضی اللہ عنہ څخه روايت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایيل : ایا تاسو د غوره صدقې څخه خبر نه کړم ؟ (هغه داده چې) د خپلي هغه لور سره بڼه چلن کوی کومه چې ستا په لور بیرته درکړل سوې ده (یعني طلاقه سوې ده یا کونډه سوې ده) او ستا څخه پرته د هغې هیڅ یو ساتونکی نه وي . ابن ماجه .

تخریج : سنن ابن ماجه ۲/۱۲۰۹، رقم: ۲۶۶۷.

=====

## بَابُ الْحُبِّ فِي اللَّهِ وَمِنَ اللَّهِ

(د الله ﷻ سره مینه او د الله ﷻ لپاره د مینې کولو بیان)

د الله ﷻ سره د مینې معنی داده چې د معبود سره د عبودیت کوم تعلق قائم کړل سي او د پروردگار د ذات سره چې کومه مینه وکړل سي په هغه کې ریاء او د نفساني خواهشاتو امیزش نه وي بلکه هغه مینه او تعلق محض د الله ﷻ درضا تر لاسه کولو لپاره وي .

د الله ﷻ لپاره د مینې مطلب دادی چې د یو بنده سره د تعلق او مینې کوم تعلق چې قائم کړل سي هغه محض د الله ﷻ لپاره وي او د الله ﷻ په لاره کې یو دنیاوي غرض نه وي یعني د یو بنده سره د زړه مینه او دوستي وکړل سي او یوازې د دې لپاره وکړل سي چې د هغه بنده سره د مینې او تعلق درلودل یوازې د الله ﷻ درضا تر لاسه کېدل وي .



## الفصل الأول (لومري فصل)

روز ازل

﴿۴۸۵﴾: عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ وَمَا تَنَافَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ. رواه البخاري ورواه مسلم عن أبي هريرة.

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایيل: روحونه (په بدنو کي د ننوتلو څخه مخکي) د یو مجتمع لښکر په ډول وه (بیا هغوی په بدنونو کي د ننه ایستلو لپاره بیل بیل کړل سول) نو کوم روحونه چې په بدنونو کي د ننه وتلو څخه مخکې په خپل منځ کي اشنا وه (اوس هم هغه) په خپل منځ کي اشنا دي او په خپل منځ کي مینه لري او کوم روحونه چې هغه وخت په خپل منځ کي نا اشنا وه هغه اوس هم اختلاف لري. بخاري، او د مسلم د ابوهريرة رضی الله عنه څخه روایت کړی دی.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۳۶۹۱۶، رقم: ۳۳۳۶.

**تشریح:** د جمهورو علماؤ قول دادی چې په دنیا کي تر اوسه پوري څومره اجسام پیدا سوي دي یا تر قیامته پوري پیدا کيږي د هغوی ټول روحونه د خپل بدني وجود څخه ډېر مخکي پیدا سوي دي چې په عالم ارواح کي جمع دي او په دنیا کي چې کله د یو روح جسم پیدا کيږي نو هغه روح هغه بدن ته واستول سي، د خلقت په ابتداء کي او په اذل کي چې الله تعالی د خپل ربوبیت عهد او اقرار کولو لپاره د پوره کائناتو روحونه د مېړیانو په صورت کي جمع کړل نو هغه وخت موجود روحونو په خپلو کي د یو بل سره متعارف کړل سول او د کومو روحونو په مینځ کي چې د صفات مناسبت او موافقت او مینه پیدا سول یا کوم روحونه چې په خپلو کي نامانوس پاته سول او د کومو روحونو په مینځ کي چې اختلاف پاته سو نو هغوی په دنیا کي خپلو بدنونو ته را تلو څخه وروسته په هم هغه مناسبت او میني او صفاتو سره مناسبت او مشابهت لري لکه کوم خلک چې نیک بخته وي هغوی نېک او ښه خلکو سره مینه او تعلق لري یا کوم خلک چې په دغه دنیا کي په خپلو کي د یو بل سره اختلاف لري لکه نېک خلک چې د خرابو خلکو څخه پرهیز کوي او خراب خلک د نېکو خلکو سره اختلاف لري نو هغوی په اصل کي د خپلو روحونو

د ازلي اتحاد او اختلاف مظهر دي چي د ازل په ورځ کي په کومو روحو کي مينه وه د هغوی په مينځ کي په دغه دنيا کي هم مينه او محبت دی او په کومو روحو کي چي هلته اختلاف او عناد وو هغوی دلته هم اختلاف او عناد لري .

د روحو نو په مينځ کي چي د ازل په ورځ کوم تعارف او تعلق پيدا سوی وو د هغه ظهور په دغه دنيا کي د الهام الهي په سبب کيږي په دې توگه کله چي هغه روحو نه په دغه دنيا کي خپلو بدنو ته راسي نو الله تعالی د هغوی د ازل د ورځي د ميني په سبب دلته په دنيا کي هم د هغوی په زړونو کي تعلق او مينه اچوي .

### د الله تعالی د بنده سره مينه

﴿۴۷۲﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ

د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : الله تعالی چي د يو بنده

إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا دَعَا جِبْرِيلَ فَقَالَ إِنِّي أَحِبُّ فُلَانًا فَأَحِبَّهُ قَالَ فَيُحِبُّهُ جِبْرِيلُ

سره مينه کوي نو جبرائيل عليه السلام ته وايي زه د فلاني بنده سره مينه کوم ته هم د هغه سره مينه کوه ويلي دي رسول الله ﷺ نو چي جبرائيل عليه السلام د هغه سره مينه کوي

ثُمَّ يُنَادِي فِي السَّمَاءِ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فُلَانًا فَأَحِبُّوهُ فَيُحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ

نو په آسمان کي اعلان کوي چي الله تعالی د فلاني بنده سره مينه کوي تاسو هم د هغه سره مينه کوئ نو آسمان والا هم د هغه سره مينه کول راواخلي

ثُمَّ يُوَضَّعُ لَهُ الْقَبُولُ فِي الْأَرْضِ وَإِذَا أَبْغَضَ عَبْدًا دَعَا جِبْرِيلَ يَقُولُ إِنِّي

بيا د دغه بنده لپاره په مځکه کي قبوليت کښيښودل سي (يعني د مځکي خلک هم ورسره مينه راواخلي) او هر کله چي د الله تعالی د يو بنده سره بدې سي نو جبرائيل عليه السلام ته وايي

أَبْغَضُ فُلَانًا فَأَبْغِضْهُ قَالَ فَيُبْغِضُهُ جِبْرِيلُ ثُمَّ يُنَادِي فِي أَهْلِ السَّمَاءِ إِنَّ

چي د فلاني بنده سره زه بغض لرم ته هم ورسره بغض ساته، نو جبرائيل عليه السلام هم ورسره بغض ساتي او په آسمان والاو کي اعلان کوي چي

اللَّهُ يُبْغِضُ فَلَانًا فَأَبْغَضُوهُ قَالَ فَيُبْغِضُونَهُ ثُمَّ يُوَضَّعُ لَهُ الْبُغْضَاءُ فِي الْأَرْضِ. رواه مسلم.

الله تعالی د فلانی بنده سره بغض لري تاسو هم ورسره بغض ساتئ نو آسمان والا هم ورسره بغض ساتي او بیا د هغه لپاره په مخکته کې هم بغض کښېښودل سي (یعني د مخکي خلک هم د هغه سره بغض ساتي) مسلم.

**تخریج:** صحیح مسلم ۲۰۳۰۱۴، رقم: ۱۵۷-۲۶۳۷.

**تشریح:** د الله ﷻ د یو چا سره د مینې مطلب په اصل کې د هغه بنده په حق کې د الله تعالی له لوري د خیر، هدایت او کامیابی باران کېدل او پر هغه د رحمت نزول دی، همدارنگه د الله تعالی د یو چا څخه نفرت کول د هغه سړي په عذاب کې د اخته کولو اراده څرګندول دي، ددې څخه د حق هدایت توفیق د یو بنده په حق کې د هغه محبت پر دوو صورتو باندې محمول کیدای سي یو خو دا چې هغوی د هغه بنده په حق کې استغفار کوي د هغه روح او تعریف کوي او د هغه لپاره د الله تعالی په دربار کې دعاء کوي.

دوهم دا چې د مینې هغه ظاهري معنی مراد وي چې په عامه توګه مفهوم کیږي یعني د هغوی زړونه هغه بنده ته مائل کیږي او د هغه سره د لیدني شوق لري. ملا علي قاري رحمته الله علیه وایي: دوهم صورت یعني د مینې پر ظاهري معنی محمول کول زیات صحیح دي، کله چې یو لفظ د هغه پر حقیقي معنی محمول کول صحیح وي نو بیا د مجازي معنی مراد اخیستل نامناسب وي، ددې څخه پرته مینه د هغه پر حقیقي معنی باندې د محمول کولو په صورت کې اوله معنی یعني د هغه بنده په حق کې د جبرائیل عليه السلام او ملائکو دعاء او استغفار په ضمني توګه متحقق کیږي.

**د الله ﷻ درضا لپاره مینه**

﴿۴۷۸۷﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَيُّنَ الْمُتَحَابِّينَ بِجَلَالِي الْيَوْمَ أَظْلَهُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي. رواه مسلم.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : الله تعالى به د قيامت په ورځ وفرمايي : هغه خلك چيري دي چي زما د رضا تر لاسه كولو لپاره به يې په خپل منځ كې مينه كول ، نن ورځ زه د خپل سايبې لاندې ځاى وركوم او نن زما د سايبې څخه پرته بله سايبه نسته . مسلم .

**تخريج :** صحيح مسلم : ۱۹۸۸۱۴ ، رقم : ۳۷-۳۵۶۶ .

**تشریح :** د الله ﷻ د سايبې څخه مراد يا خود عرش سايبه ده لكه څرنگه چي په ځينو حديثو كې په څرگنده ذكر سوي دي ، په دغه صورت كې به ويل كيږي چي د الله تعالى له خوا د سايبې وضاحت د هغه د سايبې د عظمت او تكريم څرگندولو لپاره دى ، يا د سايبې څخه مراد د الله ﷻ رحمت او حفاظت دى لكه څرنگه چي فرمايل سوي دي : (السلطان ظل الله في الارض) يعني پاچا په مخكه كې د الله ﷻ سايبه وي ، يا دا چي د سايبې په ذريعه د قيامت په ورځ هغه راحتونه او نعمتونه تعبير سوي دي چي پر دغه خلكو باندي به د الله تعالى له خوا څرگند سي ، په عربي كې د ظل لفظ د راحت او نعمت په مفهوم كې هم استعماليږي لكه څرنگه چي خوشحاله او د راحت څخه ډك ژوند ته عيش ظليل ويل كيږي .

### حب في الله

﴿۴۷۸۸﴾ : وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَجُلًا زَارَ أَخَاهُ فِي قَرْيَةٍ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : يو سړي د خپل (مسلمان) ورور سره چي د يوبل كلي وود ملاقات اراده وكړل

أُخْرَى فَأَرْصَدَ اللَّهُ لَهُ عَلَى مَدَرِ جَتِهِ مَلَكًا قَالَ أَيْنَ تُرِيدُ قَالَ أُرِيدُ أَخًا لِي فِي  
الله تعالى د هغه په لار كې د هغه په انتظار كې يوه ملائكه كښنول ، ملائكي پوښتنه وكړه  
چيري دي د تلو اراده ده ؟ هغه ورته وويل :

هَذِهِ الْقَرْيَةُ قَالَ هَلْ لَكَ عَلَيْهِ مِنْ نِعْمَةٍ تَرُبُّهَا قَالَ لَا غَيْرَ أَنِّي أَحْبَبْتُهُ فِي اللَّهِ

په هغه كلي كې د خپل ورور د ملاقات اراده لرم ، ملائكي ورته وويل ايا ستا پر هغه د نعمت څه  
حق سته چي د هغه اخيستلو لپاره ورځي ؟ هغه ورته وويل : يا ، زه د هغه سره يوازي د الله ﷻ

عَزَّ وَجَلَّ قَالَ فَإِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكَ بِأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَبَّكَ كَمَا أَحْبَبْتُهُ

فیه . رواه مسلم .

رضا لپاره مینه کوم، ملائکي ورته وویل : زه الله تعالی تاته رالیبلې یم او تاته د ازیري دئ چې الله تعالی هم ستا سره داسي مینه لري لکه څرنگه چې ته د الله ﷻ د رضا لپاره د هغه سره مینه لري . مسلم .

**تخریج :** صحیح مسلم : ۱۹۸۸۱۴ ، رقم : ۲۵۶۷ - ۳۸ .

**د لغاتو حل :** مدرجه : ای فی طریقه . تربها : ای تقوم باصلاحها و اتمامها .

**تشریح :** په دغه حدیث کي د الله ﷻ لپاره د میني کولو فضیلت څرگندیږي چې دغه خبره د الهي میني د ترلاسه کولو ذریعه ده او ددې څخه د صالحانو د ملاقات لپاره هغوی ته د ورتللو فضیلت هم څرگندیږي ، ددې څخه پرته دغه حدیث پر دې خبره هم دلالت کوي چې الله تعالی کله خپل نېکو بندگانو ته ملائکي استوي چې د هغوی سره هم کلامه کیږي مگر زیاته صحیح خبره داده چې دغه شی د مخکنیو امتو سره خاص وو ځکه چې اوس د نبوت دروازه بنده سوې ده او د انسانانو سره د ملائکو د راتګ لړۍ بنده سوې ده .

**څوک چې د چا سره مینه کوي د هغه څخه به وي**

﴿ ۴۷۸۹ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَقُولُ فِي رَجُلٍ أَحَبَّ قَوْمًا وَلَمْ يَلْحَقْ بِهِمْ فَقَالَ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ . متفق عليه .

د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دئ چې یو سړی د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سو او وه یې ویل ای دالله رسوله ! د هغه چا په اړه تاسو څه فرمایاست چې د یو قوم (یعني د عالمانو یا صالحانو د ټولۍ) سره مینه ساتي مگر د هغه خلکو سره یې ملاقات نه وي کړی ، یا د هغوی صحبت ورته ترلاسه سوې نه وي ، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل : هغه به د هغو خلکو سره وي چې د چا سره یې محبت وي (یعني د کومو کسانو سره چې مینه لري په هغوی کي به شامل وي) بخاري او مسلم .

**تخریج :** صحیح البخاري (فتح الباري) : ۵۵۷۱۱۰ ، رقم : ۶۱۶۹ ، و مسلم ۲۰۳۴۱۴ ، رقم : ۱۶۵ - ۲۶۴۰ .

**تشریح :** د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب دادی چې کوم څوک د یو عالم او بزرګ سره مینه لري

نو هغه په آخرت کي د هغه عالم او بزرگ سره وي ، که څه هم کامله مینه چي د هغه اعتبار کيږي ، هغه ده چي اتباع او موافقت ته یې ورسوي مگر محض مخلصانه مینه د معیت ذریعه جوړیدای سي ، په دې کي د هغه خلکو لپاره زیری دی چي د عالمانو او صالحانو سره مینه او دوستي کوي چي هغه خلک به انشاء الله د قیامت په ورځ د هغه عالمانو او بزرگانو سره راپاڅي ، او په آخرت کي به د هغوی د ملگرتیا دولت تر لاسه کوي ، ملا علي قاري رحمته الله علیه لیکلي دي چي د حدیث ظاهري مفهوم پر عمومیت باندي دلالت کوي یعني په دغه ارشاد کي په عامه توگه دا نکته بیان سوې ده چي کوم څوک د چا سره مینه کوي د هغه حشر به د هغه سره وي ، د مولانا علي قاري رحمته الله علیه ددغه خبري تائید ددغه حدیث (المرء علی دین خلیلہ) څخه هم کيږي چي مخته به راسي . په دغه صورت کي به ویل کيږي چي کوم خلک د عالمانو او صالحانو سره مینه او دوستي کوي نو د هغوی لپاره په حدیث کي د خاتمې بالخیر او اخروي کامیابی زیری دی او کوم خلک چي د بدو خلکو او فاسقانو سره دوستي او مینه کوي نو د هغوی لپاره په دغه حدیث کي سخت وعید او خبرداری دی .

﴿۴۹۰﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَتَى السَّاعَةُ قَالَ وَيْلَكَ وَمَا

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چي یو سړي وویل : ای د الله رسول ! قیامت به کله وي ؟ رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمایل : پرتا افسوس دی

أَعَدَدْتُ لَهَا قَالَ مَا أَعَدَدْتُ لَهَا إِلَّا أَنِّي أَحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ قَالَ أَنْتَ مَعَ مَنْ

تا د قیامت لپاره څه تیاري کړې ده ؟ هغه وویل : ما خو څه تیاري نه ده کړې مگر د الله صلی الله علیه و آله او د الله رسول سره مینه لرم ، رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمایل : ته به د هغه چا سره یې د چا سره چي ته

أَحَبَبْتَ قَالَ أَنَسٌ فَمَا رَأَيْتُ الْمُسْلِمِينَ فَرِحُوا بِشَيْءٍ بَعْدَ الْإِسْلَامِ فَرَحَهُمْ بِهَا . متفق عليه .

مینه لرې ، د انس رضی الله عنه بیان دی چي د اسلام څخه وروسته ما مسلمانان په هیڅ یو خبره دومره خوشحاله نه دي لیدلي څومره چي د رسول الله صلی الله علیه و آله په دغه وینا سره خلک خوشحاله سوي وه . بخاري او مسلم .

تخریج : صحیح البخاري (فتح الباري) : ۵۵۳/۱۰ ، رقم : ۶۱۶۷ ، و مسلم ۲۰۳۲/۴ ، رقم : ۱۶۱-۲۶۳۸۹ .

**تشریح:** د هغه په تیاری کې یې یوازي د الله ﷻ او د هغه د رسول د مینې ذکر وکړ، ددې څخه پرته نور بدني، قلبي او مالي عبادت یې ذکر نه کړل چې د هغه څخه د هغه ژوند یقینا خالي نه وو، ددې وجه یو خو اظهار عجز او انکساري او د خپلې مرتبې اخفاء وه چې د یو مخلص مؤمن شان دی، دوهمه وجه داده چې د الله ﷻ او د هغه د رسول سره مینه اصل شی دی او ټول عبادات د دغه محبت څانګې او لازمي اثر دي، د کوم سړي زړه چې د الله ﷻ او د هغه د رسول په مینه اباد وي نو عبادت او طاعت خپله د هغه عادت جوړېږي، ددې څخه پرته یوازي د مینې ذکر کولو یوه وجه دا هم ده چې مینه بذات خود تر ټولو اعلی مرتبه ده ځکه چې کوم څوک د الله ﷻ سره مینه کوي نو الله ﷻ هم د هغه سره مینه کوي لکه څرنګه چې الله ﷻ فرمایي: (يحبهم ويحبونه) او په بل ځای کې فرمایي: (ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله)، نو څرګنده ده چې کوم بنده ته د مینې دولت په برخه سي نو د هغه په دنيوي او اخروي کامیابۍ کې هېڅ شکه نشته.

ته به د هغه چا سره یې د چا سره چې مینه کوي: مطلب دادی چې کوم څوک د یو چا سره دومره تعلق ولري چې د هغه مینه پر نورو ټولو شیانو غالب سي نو هغه د خپل محبوب سره منسلک او ملحق سي او د هغه شمېر د محبوب په خلکو کې کېدل شروع سي او د محبت صادقه یا عشق حقيقي علامه داده چې هغه کار کوي د کوم چې محبوب حکم ورکړي یا څه چې د محبوب د رضا باعث وي، او د هر هغه شي څخه ځان ساتي کوم چې د محبوب د مرضی خلاف وي نو که چیرې ته د الله ﷻ د مینې دعوه کوي نو په خپل عقیده، قول او فعل سره دا دعوه ثابته کړه په دې توګه چې د فرضونو او واجباتو ادا کول کوه، الله ﷻ چې په کومو کارو راضي کیږي هغه تل کوه او هغه چې د کومو شیانو څخه منع کړې ده هغه ته نژدې هم مه ورځه، دغه خبره مشهورې صوفي بي بي رابعه بصري رحمه الله علیها په دغه الفاظو کې کړې ده:

تعصي الاله وانت تظهر حبه	هذا العمري في القياس بديع
لو كان جبك صادقا لاطعته	ان المحب لمن يحب مطيع

ژباړه: تا د الله ﷻ نافرمانی اختیار کړې ده حال دا چې ته د هغه د مینې دعوه کوي، زما دې په خپل روح یا عمر قسم وي چې دغه شی په قیاس کې هم نسي راتلای، که ستا مینه ریښتوني وي نو یقینا تا به د هغه اطاعت کوی ځکه چې محبت کونکی د خپل محبوب فرمانبردار وي.

د رسول الله ﷺ د ارشاد په اورېدو سره د مسلمانانو خوشحاله کېدل په دې وجه وه چې مخکې د هغوی په ذهن کې دا خبره وه چې په جنت کې د رسول الله ﷺ یو ځای والی محض د

رسول الله ﷺ سره د ميني او د متابعت په وجه نه تر لاسه کيږي بلکه د دغه سعادت تر لاسه کولو لپاره په زيات عبادت کي بوخت کېدل او مجاهده اختيارول ضروري دي ، کله چي رسول الله ﷺ ذکر سوې خبره و فرمايل نو صحابه کرام ډېر زيات خوشحال سول ، د دې تائيد د هغه روايت څخه هم کيږي کوم چي علامه عماد الدين ابن کثير رحمه الله عليه په خپل تفسير کي نقل کړي دي ، بي بي عائشه رضي الله عنها بيان کوي چي يوه ورځ د نبي کریم ﷺ په خدمت کي يو صحابي حاضر سو ، هغه وويل : اي د الله رسول ! تاسو ما ته د خپل ځان ، خپل کورنۍ او خپلو بچيانو څخه زيات محبوب ياست ، زه په خپل کور کي يم مگر ستاسو په فکر کي ډوب يم ، کله چي تاسو ډېر را يادسئ نو ستاسو په خدمت کي حاضر سم او ستاسو په ليدنه سره ډاډ تر لاسه کوم ، کله چي ما ته د خپل مرگ خيال راسي او د دې دنيا څخه ستاسو د رخصت کېدو تصور او فکر کوم چي تاسو جنت ته ولاړسئ نو په جنت کي به په لوړه درجه کي د انبياؤ سره ياست او که چيري الله ﷻ زه هم په جنت کي داخل کړم نو زما سره بېره ده چي زه به ستاسو د زيارت څخه محروم سم ، رسول الله ﷺ د هغه صحابي دا خبره واورېدل مگر څه جواب يې ورنه کړ چي دغه آيت نازل سو :

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ

### وَالصَّالِحِينَ

ژباړه : څوک چي د الله ﷻ او د هغه د رسول اطاعت وکړي نو هغه به په جنت کي د هغه خلکو سره وي چي پر هغوی الله ﷻ خپل انعامونه نازل کړي دي يعني انبياء ، صديقين ، شهيدان او صالحين .

پاته سوه دا خبره چي دلته د معيت څخه څه مراد دی ؟ د معيت څخه دا مراد نه دی چي د محبت کونکي او محبوب دواړو په مينځ کي د کيدونکي ملاقات چي کوم کيفيت په يو حديث کي بيان سوی دی د هغه خلاصه داده چي د لوړ درجو والا به هغه خلکو ته راځي کوم چي په لاندي درجو کي وي او بيا ټول به د جنت په باغو کي يو ځای کيږي او هلته به د يو بل سره ليدنه کوي ، او د لوړو درجو والا به د هغه شيانو ذکر کوي چي هغوی ته په د انعام په توگه الله ﷻ ورکړي وي او د الله تعالی پر انعامو به د هغه حمد او ثناء وايي ، بيا د کښتو درجو والا به د هغوی خاطر او تواضع کوي او په منډه منډه به هر شی ورته راوړي او هغوی ته به يې ورکوي د کوم چي هغوی خواهش او غوښتنه وکړي همدارنگه به هغوی ټول د جنت په باغو کي خوند اخلي او خوشحاله به وي .

څرگنده دي وي چي د متابعت او ضروري احکامو مختلف مدارج دي نو د کومي درجې



احکام چي ضروري وي د هغه درجو محبت به شمېرل کيږي او د کومي درجې مينه يا د کومي درجې ښه چلن چي وي د هغه درجې معيت او ملاقات به يې په برخه کيږي.

### د نېک او بد ملگري مثال

﴿۴۹۱﴾: وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الْجَلِيسِ

د حضرت ابو موسی رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و فرمای: نیک او بد ملگری د

الصَّالِحِ وَالسَّوِّءِ كَحَامِلِ الْمَسْكِ وَنَافِعِ الْكَبِيرِ فَحَامِلِ الْمَسْكِ السَّوُّءُ كَحَامِلِ

مشک خرخونکي او پښ په ډول دی، مشک خرخونکی به يا مفت مشک درکړي يا به يې ځيني

الْمَسْكِ وَنَافِعِ الْكَبِيرِ لَا يَعْدَمُكَ مِنْ صَاحِبِ الْمَسْكِ إِلَّا تَشْتَرِيهِ أَوْ تَجِدُ

رِيحَهُ وَكَبِيرُ الْحَدَّادِ يُحْرِقُ ثَوْبَكَ أَوْ تَجِدُ مِنْهُ رِيحًا خَبِيثَةً. متفق عليه.

رانيسي او که نور هيڅ نه وي نو کم از کم د هغه خوشبويي به ضرور ستا زړه او دماغ خوشحاله کړي او پښ به يا ستا جامې و سوځي يا د به د هغه څخه بد بوټي تر لاسه کړي. بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۶۶۰/۱۹، رقم: ۵۵۳۴، ومسلم ۲۰۲۶/۴، رقم: ۱۴۶-۲۶۳۸.

**تشریح:** د نېکو خلکو مينه او ملگرتيا او د خرابو خلکو مينه او ملگرتيا په مينځ کي چي کوم فرق دی هغه د ذکر سوي مثال په ذريعه څرگند سوی دی او څرنگه چي ملا علي قاري رحمته الله عليه ليکلي دي چي د دغه ارشاد مراد ددې خبري تاکيد او خبرداری دی چي د نېکو خلکو سره مينه او تعلق کوه د هغوی ملگرتيا اختيار کړه او د خرابو خلکو د ميني او ملگرتيا څخه ځان وساته او په دې کي دغه حقيقت ته هم اشاره ده چي د نېکو خلکو يعني عالمانو او صالحانو ملگرتيا په دنيا او آخرت کي د گټي تر لاسه کولو سبب دی او د خرابو خلکو يعني فاسقانو ملگرتيا او ناسته ولاړه په دنيا او آخرت کي د تاوان ذريعه ده.

## الفصل الثاني (دوهم فصل)

د الله جل جلاله لپاره په خپل منځ کي د ميني کولو فضيلت

﴿۴۹۲﴾: عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت معاذ بن جبل عليه السلام څخه روایت دی چې ما د رسول الله ﷺ څخه دا واوریدل چې

يَقُولُ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ وَالْمُتَجَالِسِينَ فِيَّ

الله تعالی فرمایي: کوم کسان چې زما د رضا او خوښۍ لپاره په خپل منځ کې مینه کوي د هغوی سره زما مینه کول ضروري ده او کوم خلک چې زما د رضا لپاره په خپل منځ کې کښیني

وَالْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ وَالْمُتَبَاذِلِينَ فِيَّ. رواه مالك وفي رواية الترمذي قَالَ يَقُولُ

او زما تعریف کوي او د یو بل سره ملاقات کوي او خپل مال مصرف کوي نو د هغوی سره هم زما مینه کول واجب دي. مالک، د ترمذي په روایت کې دا الفاظ دي چې الله تعالی فرمایي:

اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الْمُتَحَابُّونَ فِي جَلَالِي لَهُمْ مَنَابِرُ مِنْ نُورٍ يَغِيْطُهُمُ النَّبِيُّونَ وَالشُّهَدَاءُ.

زما د عظمت او جلال په سبب کوم خلک چې په خپل منځ کې مینه ساتي د هغوی لپاره به (په آخرت کې) د نور منبر وي او انبیاء او شهداء به یې د هغه منبر ډېر صفت کوي

**تفخیر:** موطا الامام مالک ۹۵۳/۲، رقم: ۱۶، والترمذي ۵۱۵/۴، رقم: ۲۳۹۰.

**تشریح:** چې انبیاء او شهیدان به د هغه صفت کوي: دلته دا سوال پیدا کیږي چې دا خبره څرنگه صحیح کیدای سي ځکه چې انبیاء علی الاطلاق تر ټولو خلکو افضل او غوره دي او شهیدان د الله ﷻ په لاره کې د سر او مال په قربانولو سره عظیم فضیلت لري نو د دغه دواړو کسانو د داسې خلکو د اجر او انعام صفت کول څرنگه مناسب کیدای سي چې د هغوی مذکور عمل ډېر اسان دي، ددې څخه پرته ددې خبرې څخه د انبیاء او شهیدانو په مقابله کې د ذکر سوو خلکو زیات غوره کېدل لازمیږي ځکه قصد د هغه چا کیږي چې مفضل وي او په چا چې قصد کیږي هغه فاضل وي؟ ددې جواب علماؤ پر اجر او انعام باندې د خوښۍ اظهار کول ورکړی دی دوهم جواب دادی چې د حدیث ذکر سوې جمله په اصل کې پر فرض او تقدیر باندې مبني ده یعنې مطلب دادی چې دغه خلکو ته چې کومه مرتبه تر لاسه وي د هغه ارزښت او فضیلت پر دې قیاس کیدای سي، یعنې که چیرې انبیاء او شهیدانو ته د یو د رتبې صفت کوي نو دا به د هغه خلکو مرتبه وي،

او دریم جواب چې په داسې ځایو کې په عامه توګه ورکول کیږي دادی چې کله داسې هم

کیري چي په مفضل کي یو داسي خاص صفت او فضیلت وي چي په فاضل کي نه وي او سره ددې چي فاضل په خپل ځان کي کوم فضائل او صفتونه لري د هغه په مقابله کي د مفضل د هغه صفت او فضیلت اهمیت نه وي مگر د فاضل خواهش وي چي هغه ته هغه صفت او ښه والی تر لاسه سي کوم چي په مفضل کي دی ، د مثال په توگه داسي پوه سئ چي د زید سره زر ښائسته غلامان دي او په هغوی کي د ښکلا ماسوا نور صفتونه هم وي او دده په مقابله کي د بکر سره یوازي یو غلام وي چي ډېر نیک او هوښیار وي ، څرگنده ده چي زید د خپلو غلامانو د شمېر او اهمیت په اعتبار د بکر په مقابله کي زیات فضیلت لري او هغه ته ددې خبري هیڅ ضرورت نسته چي هغه د بکر په غلام قصد وکړي مگر ددې سرپېره د هغه دا خواهش وي چي د بکر سره کوم غلام دی هغه ډول غلام ماته هم حاصل سي ، همدارنگه نبیان او شهیدان به هم د ذکر سوو خلکو د فضیلت په لېدو سره دا خواهش کوي چي د نورو فضیلتو سره سره دغه فضیلت هم هغوی ته حاصل وای .

﴿۴۹۳﴾: وَعَنْ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ عِبَادِ

د حضرت عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل : د الله تعالى په بندگانو کي ځيني

اللَّهُ لَا نَاسًا مَا هُمْ بِأَنْبِيَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَغْبِطُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ وَالشُّهَدَاءُ يَوْمَ

خلک داسي دي که څه هم چي هغوی نبیان او شهیدان نه وي مگر د قیامت په ورځ به د هغوی په

الْقِيَامَةِ بِمَكَانِهِمْ مِنْ اللَّهِ تَعَالَى قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ تُخْبِرُنَا مَنْ هُمْ قَالَ هُمْ

مرتبو او درجو لیدو سره ورته انبیاء او شهداء حیرانېږي ، صحابه کرامو وویل : اې د الله رسول ! هغه به کوم خلک وي ؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمایل :

قَوْمٌ تَحَابُّوا بِرُوحِ اللَّهِ عَلَى غَيْرِ أَرْحَامٍ بَيْنَهُمْ وَلَا أَمْوَالٍ يَتَعَاطَوْنَهَا فَوَاللَّهِ

هغه خلک چي صرف د الله تعالى د روح (قرآن کریم) په سبب په خپل منځ کي مینه کوي د هغوی په منځ کي نه خپلوي وي او نه د مالي را کړې وړ کړې معامله وي ، په الله تعالى دي مي قسم وي د

إِنَّ وُجُوهَهُمْ لَنُورٍ وَإِنَّهُمْ لَعَلَى نُورٍ لَا يَخَافُونَ إِذَا خَافَ النَّاسُ وَلَا يَحْزَنُونَ

هغوی مخونه به نور وي او دوی به پر منبرونو د نور وي هغوی به هغه وخت نه غمجن وي او نه

غمزده وي او نه به هغوی په بیره کي وي

إِذَا حَزَنَ النَّاسُ وَقَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

هغه وخت چي نور خلک په بیره کي وي، ددې څخه وروسته رسول الله ﷺ دا آیت تلاوت کړ؛  
(الا ان اولياء الله لا خوف عليهم ولا هم

يَحْزَنُونَ. رواه ابوداؤد وفي شرح السنة عن ابي مالك بلفظ المصابيح مع  
زوائد وكذا في شعب الايمان.

يَحْزَنُونَ) خبردار سئ! د الله ﷻ پر دوستانو به نه بیره وي او نه به هغوی غمجن وي. ابوداؤد.  
**تخریج:** سنن ابی داود ۷۹۹۱۳، رقم: ۳۵۲۷.

**تشریح:** انبیاء او شهیدان به هم ورته حیرانېږي: په دې اړه د مخکني حدیث تشریح مخته  
اېښودل پکار دي، او یوه خاص خبره باید په ذهن کي وي چي د انبیاء څخه هغه نبي او پیغمبر  
مراد دی چي په خپل ژوند کي د یو عذرياً یو بل سبب په وجه په خپلو کي د لیدني موقع نه وي  
تر لاسه کړې او کوم چي د نفس محبت او ملګرتیا تعلق دی نو داسي هیڅ نبي او پیغمبر نه دی  
تېر سوی چي د الله ﷻ لپاره د خپل امت د خلکو سره مینه او تعلق نه لري او د ملګرتیا څخه  
محروم وي.

روح، د راء په پېښ سره، دا په صل کي هغه شی ته وایي چي د هغه په ذریعه بدن ژوندي  
کېږي، یا دا هم ویل کېدای سي چي هغه جوهر ته وایي چي د هغه په سبب ژوند ته بقاء تر لاسه  
کېږي او دلته د روح څخه مراد قرآن دی، په قرآن کریم کي د روح معنی د قرآن هم راغلې ده لکه  
چي الله ﷻ فرمایي: (وکذلك او حینا الیک روحاً من امرنا)، او په دې اعتبار سره قرآن کریم  
ته روح ویل ډېر مناسب دي لکه څرنگه چي د بدن د ژوند دار او مدار پر روح باندې دی  
همدارنگه د انسان د زړه دار او مدار پر قرآن کریم دی.

قرآن کریم د مینې او محبت سبب ګرځول یا خو په دې اعتبار سره دی چي قرآن کریم يعني  
اسلام د انسانانو پیوست کولو، په هغوی کي د اتحاد او مینې پیدا کولو تر ټولو لویه ذریعه ده  
، په دې اعتبار سره دی چي قرآن کریم د ژوند د نظام اساسي قانون دی او په هغه د عمل پیدا  
کېدو په وجه د مینې او موانست دولت تر لاسه کېږي ځکه چي د قرآن کریم لارښووني د مینې او  
موانست ذریعه او مؤمنانو ته د اتحاد او تعلق هدایت کونکی دی.

خُینو حضراتو د روح الله څخه مراد محبت اخیستی دی او دهغوی په نزد پر محبت باندي د روح اطلاق په دې وجه مناسب دی چي محبت هم د انسان د زړه د حیات او د تازگي سبب دی ځکه محبوب ته جان من ویل کیږي .

د مشکوة په خُینو نسخو کي دغه لفظ د راء په زور سره دی یعني روح الله، نقل سوی دی چي د هغه معنی د رحمت او رزق ده، په هر حال د مقصد په اعتبار په معنی کي څه فرق نسته، مطلب د ټولو یو دی او هغه دا چي د الله ﷻ د رضا لپاره د یو بل سره مینه کول .  
د مصابیح په الفاظو چي دغه روایت څرنگه نقل سوی دی هغه داسي دی :

<p>د حضرت ابو مالک اشعري <small>رضی الله عنه</small> څخه روایت دی چي زه یوه ورځ د نبی کریم <small>صلی الله علیه و آله</small> په خدمت کي حاضر وم چي رسول الله <small>صلی الله علیه و آله</small> وفرمایل : د الله <small>ﷻ</small> خُیني بندگان داسي دي که څه هم انبیاء او شهیدان نه دي مگر د قیامت په ورځ به د الله <small>ﷻ</small> په نزد د هغوی مرتبه او مقام په لېدو سره انبیاء او شهیدان هم ورته حیرانېږي ، (د دې په اورېدو سره یوه صحرائي وویل) ، تاسو موږ ته وښیاست چي هغه کوم خلک</p>	<p>عن ابي المالك الاشعري انه قال كنت عند النبي صلى الله عليه وسلم اذ قال ان الله عزوجل عبدا يسوا بانبياء ولا شهداء يغبطهم النبيون والشهداء بقربهم و مقعدهم من الله يوم القيامة فقال حدثنا منهم فقال هم عباد الله من بلدان شتى وقبائل شتى لم يكن بينهم ارحام يتواصلون ولا دينارا يتبادلون بما يتحابون بروح الله يجعل وجوههم نورا ويجعل لهم منابر من نور قدام عرش الرحمن</p>
--	--

دي؟ رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل : هغوی د الله ﷻ بندگان وي چي دهغوی تعلق د مختلفو ښارو او قبیلو څخه وي د هغوی په مینځ کي هیڅ قرابت نه وي چي د هغه په وجه هغوی د یو بل سره تعلق او مینه کولو باندي مجبور وي او نه هغوی پر یو بل باندي خپل مال او روپی مصرفوي مگر هغوی محض د الله ﷻ د روح یعني قرآن کریم په وجه په خپلو کي مینه لري ، (د قیامت په ورځ به) د هغوی مخونه د نورو او تر عرش لاندي به د هغوی لپاره د نور منبر کښېښودل سي (چي پر هغه به ناست وي) .

﴿۴۹۲﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَبِي ذَرٍّ يَا أَبَا ذَرٍّ أَيُّ عُرَى الْإِيمَانِ أَوْثَقُ قَالَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ الْمَوَالَاةُ فِي اللَّهِ وَالْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ . رواه البيهقي في شعب الإيمان .

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ ابوذر رضی اللہ عنہ ته وفرمايل : (اې) ابوذر ! د ايمان کوم يو بناخ زيات ټينگ دی ؟ هغه وويل : الله ﷻ او دهغه رسول بنه پوهيږي ، رسول الله ﷺ وفرمايل : يوازي د الله ﷻ د رضا لپاره په خپل منځ کي دوستي ساتل او يوزي د الله لپاره د خلکو سره مينه او بغض ساتل . بيهقي . په شعب الايمان کي .

**تخريج :** البيهقي في شعب الايمان ۷۰/۷، رقم: ۹۵۱۳.

### د ناروغ پوښتنه

﴿۴۷۹۵﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا عَادَ الْمُسْلِمُ أَخَاهُ أَوْ زَارَهُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى طُبْتُ وَطَابَ مَمْشَاكَ وَتَبَوَّاتُ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلًا. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب.

د حضرت ابوهريرة رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : مسلمان چي د مسلمان ورور د ناروغۍ پوښتني يا ليدني ته ورځي نو الله تعالی فرمايي : ستا ژوند پاک سو او ستا تلل بنه سول او په جنت کي تايو ځای تر لاسه کړ . ترمذي ويلي دي دا حديث غريب دی .

**تخريج :** سنن الترمذي ۳۲۰/۴، رقم: ۲۰۰۸.

**تشریح :** په دنيا کي د خوشحالي او اطمینان تر لاسه کېدو تعلق چي د کومو شيانو سره دی هغه دادي چي قناعت او توکل په برخه سي ، د الهي رضا سعادت تر لاسه سي ، په رزق کي برکته په زړه کي پراختيا راسي ، په عاداتو کي ښکلا او د علم د عمل توفيق په برخه سي . څرگنده دي وي چي دغه درې سره الفاظ (طیب، طاب او تبوات) د خير په توگه نقل سوي دي ، مطلب دادی چي هغه سړي ته د الله تعالی له خوا د ذکر سوو شيانو د تر لاسه کېدو زيری ورکول کيږي ، مگر دا هم کيدای سي چي دغه درې الفاظ د دعاء په توگه منقول وي په دغه صورت کي د دغه الفاظو معنی به دا وي چي ستا ژوند ته خوشحالي او راحت تر لاسه سي ستا پر لاره باندي تلل دي مبارک وي او تا ته دي په جنت کي لوړ مقام تر لاسه وي .

**د چا سره چي دي مينه وي هغه ته دي ووايي**

﴿۴۷۹۶﴾: وَعَنْ الْبُقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرَبَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ إِذَا أَحَبَّ الرَّجُلُ أَخَاهُ فَلْيُخْبِرْهُ أَنَّهُ يُحِبُّهُ. رواه ابوداؤد والترمذي.

د حضرت مقدم بن معدي كرب رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : څوک چې د يو مسلمان ورور سره مينه کوي نو هغه دي د خپل ميني څخه خبر کړي . ابوداؤد او ترمذي .

**تخريج:** سنن ابی داود ۳۴۳/۵، رقم: ۵۱۲۴، والترمذي ۵۱۷/۴، رقم: ۲۳۹۲.

**تشریح:** دغه حکم ځکه ورکړل سوی دی چې هغه مسلمان ته دا معلومه سي چې فلانی سړی زما سره مينه لري نو هغه به هم مينه ورسره وکړي او د ميني او دوستۍ تعلق به ادا کوي او د هغه په حق کي به دعاء کوي .

﴿۲۷۹۷﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ مَرَّ رَجُلٌ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ نَاسٌ

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چې د نبي کریم صلى الله عليه وسلم سره ډير خلک ناست وه چې يو سړی تير سو

فَقَالَ رَجُلٌ مِمَّنْ عِنْدَهُ إِنِّي لَأُحِبُّ هَذَا اللَّهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د ناستو خلکو څخه يو سړي وويل زه ددغه سړي سره چې روان دئ يوازي د الله تعالى لپاره مينه کوم، رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل :

أَعْلَمْتُهُ؟ قَالَ لَا قَالَ قُمْ إِلَيْهِ فَأَعْلِمْهُ فَقَامَ إِلَيْهِ فَأَعْلَمَهُ فَقَالَ أَحَبَّكَ الَّذِي

ايا تا دغه سړی د خپل ميني څخه خبر کړی دی؟ هغه وويل :يا، رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل : ورسره او هغه خبر کړه ، هغه ولاړ سو او هغه سړی يې خبر کړ چې هغه ورسره مينه کوي ،

أُحِبَّتَنِي لَهُ قَالَ ثُمَّ رَجَعَ فَسَأَلَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ بِمَا قَالَ

هغه سړي ورته وويل ستا سره دي هغه ذات مينه وکړي چې د هغه د رضا لپاره تا زما سره مينه کړې ده ، د حضرت انس رضي الله عنه بيان دی کله چې هغه سړی راغلی

فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْتَ مَعَ مَنْ أُحِبَّتَ وَلَكَ مَا أُحْتَسِبْتَ. رواه

نور رسول الله صلى الله عليه وسلم پوښتنه ځيني وکړه چې هغه سړي په جواب کي څه وويل ؟ هغه سړي هغه الفاظ تکرار کړل کوم چې هغه ويلي وه ، ددې په اورېدو سره رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : ته به د قيامت په ورځ د هغه چا سره يې چې مينه ورسره لرې او تا ته به ستا د نيت بدله درکول کيږي .

البیهقي في شعب الإيمان وفي رواية الترمذي البرء مع من أحب وله ما اکتسب.

بیهقي او د ترمذي په روایت کي دا الفاظ دي چي انسان به د هغه چا سره وي د چا سره چي مینه لرې او د هغه شي بدله به ورکول کيږي چي د خپل نیت په ذریعہ یې تر لاسه کړی وي.

**تخریج:** البیهقي في شعب الإيمان ۴۸۹۶، رقم: ۹۰۱۱، والترمذي ۵۱۴۱۴، رقم: ۲۳۸۶.

**تشریح:** د احتساب معنی د الله ﷻ څخه د ثواب امید درلودل دي او حسبہ د دغه لفظ اسم دی او په اصل کي دغه لفظ د حساب څخه اخیستل سوی دی چي معنی یې د شمېرلو ده، مطلب دادی چي د الله ﷻ د رضا لپاره د چا سره مینه کول داسي کار دی که چيري د ثواب نیت وي نو په هغه حساب کي راځي يعني پر هغه اجر ورکول کيږي او الله تعالی محبت کونکو ته د هغوی د نیت مطابق ثواب ورکوي.

**یوازي د مسلمان سره دوستي کوی**

﴿۴۷۹﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا

تُصَاحِبُ إِلَّا مُؤْمِنًا وَلَا يَأْكُلُ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيٌّ. رواه الترمذي وابدوؤد والدارمي

د حضرت ابو سعيد رضی الله عنه څخه روایت دی چي هغه د نبی کریم ﷺ څخه واوریدل چي فرمایل یې: یوازي مسلمان خپل مصاحب (يعني ملګری) جوړ کړه او خپل خوراک یوازي په پرهیزګارانو باندې خوره. ترمذي، ابدوؤد او دارمي.

**تخریج:** سنن ابی داود ۱۶۷۵، رقم: ۴۸۳۲، والترمذي ۵۱۹۱۴، رقم: ۲۳۹۵.

**تشریح:** د ارشاد د آخري جملې مطلب دا هم دی چي ته باید خپله روزي په حلال او جائز طریقہ سره تر لاسه کړې چي هغه د ښک او پرهیزګاره مسلمانانو د خوراک وړ وي، او دا مطلب هم دی چي ته خپل خوراک یوازي متقي او پرهیزګارو مسلمانانو ته ورکوه چي د هغه خوراک په ذریعہ هغوی ته په عبادت او ښکو کارو کي طاقت تر لاسه سي، بدو خلکو ته خپل خوراک مه ورکوه چي د هغه په خوړلو سره د گناه طاقت تر لاسه کړي.

رسول الله ﷺ مسلمانان د دین د دښمنانو او بدکاره خلکو د ملګرتیا او ناستي ولاړي څخه ځکه منع کړل چي د هغوی سره د الفت او محبت قائمېدو سبب پیدانسي او د هغوی



د ملگرتيا په وجه د کفر او شرک جراثيم هغوی ته منتقل نسي .

علماؤ ليکلي دي چي يوازي د متقي او پرهيزگار خلكو ته د خوراک ورکولو تعلق يوازي د خوراک د بلني سره دی ، د ضرورت او اړتيا صورت د دغه منع څخه مستثنی دی ځکه چي وږي او اړ کس ته د خوراک ورکولو لپاره هيڅ ډول امتياز روا نه دی ، دا خبره د دغه آيت کریمه (ويطعمون الطعام على حبه مسكينا ويتيما واسيرا) څخه هم ثابت ده ، ځکه چي په دغه آيت کي د نورو اړو کسانو سره چي د کوم بنديانو ذکر سوی دی هغوی به کافران وه نو معلومه سوه چي د اړتيا دفع کولو يعني د لوږي څخه د ساتني لپاره کافر ته خوراک ورکول هم جائز دي .

### انسان د خپل ملگري په دين دى

﴿۴۹۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ. رواه احمد والترمذي وابوداؤد والبيهقي في شعب الايمان وقال الترمذي هذا حديث حسن غريب وقال النووي اسناده صحيح.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وفرمايل : بنده د خپل ملگري پر دين وي ، (يعني د خپل ملگري په مذهب يا سیرت باندي وي) نو انسان ته د ملگري جوړولو په وخت کي د دې خبري خيال ساتل پکا ردي چي هغه څوک خپل ملگری جوړ کړي ؟ . ابوداؤد ، بیهقي او ترمذي ويلي دي دا حديث حسن غريب دى ، نووي وايي د دې اسناد صحيح دي .

**تفريغ :** مسند الامام احمد ۳۰۳/۲ ، ابوداؤد ۱۶۸/۵ ، رقم : ۴۸۳۳ ، والترمذي ۵۰۹/۴ ، ...

**تشریح :** په حديث کي چي د کومي دوستۍ ذکر سوی دی د هغه څخه مراد رېښتونې دوستي ده نه ظاهري دوستي ، ځکه چي د ظاهري دوستۍ د ضرورت په وجه د هرچا سره استواء کيدای سي مگر رېښتونې دوستي يوازي د هغه خلکو سره پکار ده چي دهغوی عقیده او نظر صالح وي او دهغوی اعمالو او اعادات پاک وي ، په دې اړه د قرآن کریم هدايت هم دادی چي : (يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وكونوا مع الصادقين) . اې مؤمنانو ! د الله ﷻ څخه وېره پزۍ او د رېښتونو سره اوسئ . امام غزالي رحمه الله فرمايلي دي : د حريص سره ناسته ولاړه د حرص ذريعه جوړېږي او د زاهد سره ناسته ولاړه له دنيا څخه بې شوقي پيدا کوي ځکه چي د ملگرتيا اثر

قبول او دخپل ملگري مشابهت اختيارول د انساني طبيعت خاصه ده .  
 د حديث په آخر کي د مشکوة مؤلف چي کوم اوږد عبارت راوړی دی د هغه مقصد د هغه  
 خلکو د خيال ترديد کول دي کوم چي دغه حديث ته موضوع وايي .  
**د ميني کولو طريقه**

﴿۳۸۰۰﴾: وَعَنْ يَزِيدَ بْنِ نَعَامَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا  
 آخَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَلْيَسْأَلْهُ عَنْ اسْمِهِ وَاسْمِ أَبِيهِ وَمَنْ هُوَ فَإِنَّهُ أَوْصَلُ  
 لِلْمَوَدَّةِ . رواه الترمذي .

د حضرت يزيد بن نعامه رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل : هر کله چي يو انسان  
 د بل انسان سره ورورلي وکړي نو هغه ته پکار ده چي د هغه څخه د هغه نوم د هغه د پلار نوم د  
 هغه د قوم نوم وپوښتي ، ځکه چي دا معلومات مينه ټينگوي . ترمذي .  
**تخريج** : سنن الترمذي ۵۱۷۱۴ ، رقم : ۲۳۹۲ .

## الفصل الثالث (دریم فصل)

د خدای جل جلاله لپاره مينه يا بعض

﴿۳۸۰۱﴾: عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم زمور په لور تشریف راوړ او وه يې

أَتَدْرُونَ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ قَائِلُ الصَّلَاةُ وَالزَّكَاةُ وَقَالَ

فرمايل : تاسو ته معلومه ده چي د الله په نزد کوم عمل غوره او عزيز دی ؟ يوه وويل لمونځ او

قَائِلُ الْجِهَادُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ

زکوة يوه وويل جهاد ، نبي کریم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل : د الله جل جلاله په نزد تر ټولو غوره عمل د

وَجَلَّ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ . رواه احمد وروى ابوداؤد الفضل الاخير

اللَّهُ ﷻ رضا لپاره مینه کول او د الله ﷻ لپاره بغض کول دي . احمد او ابوداؤد یوازي د پای فضیلت روایت کړی دی .

**تخریج:** مسند الامام احمد ۱۴۶۱۵، و ابوداؤد ۶۱۵، رقم: ۴۵۹۹.

**تشریح:** په (والزکوة) د واو حرف د معنی په اعتبار د او پر حای استعمال سوی دی چي د مفهوم په اعتبار د الصلوة وروسته عبارت داسي دی وقال قائل الزکوة ، په حدیث کي چي د رسول الله ﷺ د سوال او د صحابه کرامو جواب او بیا د رسول الله ﷺ د ارشاد جواب چي په کوم انداز کي ذکر سوی دی د هغه څخه په ظاهره دا معلومیږي چي حب في الله او بغض في الله د لمانځه، زکوة او جهاد څخه هم افضل دي حال دا چي حقیقت داسي نه دی ځکه لمونځ، زکوة او جهاد داسي اعمال دي کوم چي پېله شکه تر ټولو اعمالو افضل او غوره دی په دغه صورت کي چي دلته اشکال پیدا کیږي، ددې جواب دادی چي کوم څوک په حقیقي معنی کي د چا سره د الله ﷻ د رضا لپاره مینه او تعلق ساتي نو هغه به یقینا د انبیاء کرامو او اولیاء الله سره رېښتونې عقیده او مینه لري نو ښکاره خبره ده چي دهغوئ اتباع او پیروي به کوي په دې توګه چي لمونځ به هم کوي او زکوة به هم ورکوي، همدارنګه څوک چي د الله ﷻ د رضا لپاره د یو چا سره بغض کوي نو هغه به یقینا د دین د دښمنانو سره عداوت او دښمني لري او ښکاره خبره ده چي کله د هغوئ سره دښمني او عداوت کوي نو د هغوئ سره به جهاد في سبیل الله هم کوي ځکه نو د حب في الله او بغض في الله په ضمن کي ټول طاعات راغلل که هغه لمونځ وي، زکوة وي او که جهاد وي، یو عمل به هم ددغه څخه دباندی نه وي په دې اعتبار سره د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب دادی چي د دین اصل مدار پر حب في الله او بغض في الله باندی دی کوم څوک چي دغه درجه تر لاسه کړي نو هغه ته ټول طاعات او عبادات اختیارول هیڅ مشکل نه دي،

ددغه ارشاد مطلب دادی چي په قلبي اعمالو کي تر ټولو غوره عمل حب في الله او بغض في الله دی او په بدني اعمالو کي تر ټولو غوره عمل لمونځ، روژه، زکوة او جهاد دی، په دغه صورت کي هیڅ اشکال نه پیدا کیږي او یا دا مراد دی چي شریعت د کومو امورو اختیارولو حکم کړی دی په هغه باندی د عمل کولو څخه وروسته د کومو کارو څخه چي نفي سوې ده د هغو څخه د اجتناب کولو څخه وروسته حب في الله او بغض في الله تر ټولو غوره عمل دی او تر ټولو کامل طاعت دی، ددې تائید ددغه حدیث څخه هم کیږي کوم چي طبراني د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نقل کړی دی چي: (احب الاعمال الي الله بعد الفرائض ادخال السرور في قلب المؤمن) د فرضو څخه وروسته چي کوم د الله ﷻ په نزد ډېر خوښ دی هغه د یو مؤمن د زړه د

خوشحالی، شخه ڊکول دي.

﴿۲۸۰۲﴾: وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَحَبَّ عَبْدٌ عَبْدًا لِلَّهِ إِلَّا أَكْرَمَ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ. رواه احمد.

د حضرت ابو امامه رضي الله عنه شخه روايت دي چي رسول الله ﷺ وفرمايل: کوم بنده چي د الله ﷻ د رضا لپاره د يو بنده سره مينه وکړي نو هغه د خپل پروردگار تعظيم او تکریم وکړي. احمد  
تخريج: مسند الامام احمد ۲۵۹/۵.

### غوره خلک کوم دي

﴿۲۸۰۳﴾: وَعَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَلَا أُنبِئُكُمْ بِخِيَارِكُمْ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ خِيَارُكُمْ الَّذِينَ إِذَا رُءُوا ذَكَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ. رواه ابن ماجه.

د حضرت اسماء بنت يزيد (رض) شخه روايت دي چي هغې د رسول الله ﷺ شخه دا واوريدل چي زه تاسو ته وښيم چي په تاسو کي غوره خلک کوم دي؟ صحابه کرامو وويل: هو، نور رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: په تاسو کي غوره خلک هغه دي چي د هغوی په ليدو سره سړي ته الله ﷻ ياد سي. ابن ماجه.

تخريج: سنن ابن ماجه ۱۳۷۹/۲، رقم: ۴۱۱۹.

تشریح: د باب حفظ اللسان په دريم فصل کي دغه حديث د معنی او تشریح سره نقل سوی دی.

### یوازي د الله ﷻ لپاره مينه کول

﴿۲۸۰۴﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ أَنَّ عَبْدَيْنِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَاحِدٌ فِي الْمَشْرِقِ وَآخَرُ فِي الْمَغْرِبِ لَجَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقُولُ هَذَا الَّذِي كُنْتُ تُحِبُّهُ فِيَّ. رواه البيهقي.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ وفرمايل : دوه بندگان چې د الله تعالى لپاره په خپل منځ کي مينه کوي او يو په هغوى کي په ختيځ کي اوسي او دويم په لويديځ کي نو الله تعالى به د قيامت په ورځ هغوى يو ځای کړي ورته وه به فرمايي : دا هغه بنده دى چې دده سره تازما په خاطر مينه کول . بيهقي .

**تخريج :** البيهقي في شعب الايمان ۴۹۲/۶ ، رقم : ۹۰۲۲ .

### د دنيا او آخرت کاميابي

﴿ ۳۸۰۵ ﴾ : وَعَنْ أَبِي رَزِينٍ أَنَّهُ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا أَدُلُّكَ

د حضرت ابو زرين رضي الله عنه څخه روايت دى چې هغه ته رسول الله ﷺ وفرمايل : زه تا ته د امر دين

عَلَىٰ مِلَاكِ هَذَا الْأَمْرِ الَّذِي تُصِيبُ بِهِ خَيْرُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ؟ عَلَيْكَ بِمَجَالِسِ

ريښه وښييم ، چې ته د هغې په ذريعه د آخرت خير تر لاسه کوي ، ته د اهل ذکر په مجلسونو کي

أَهْلِ الذِّكْرِ وَإِذَا خَلَوْتَ فَحَرِّكَ لِسَانَكَ مَا اسْتَطَعْتَ بِذِكْرِ اللَّهِ وَأُحِبِّ فِي اللَّهِ

کښينه او هر کله چې يوازي يې نو څومره چې کيدلای سي د الله ﷻ په ياد کي خپله ژبي ته حرکت ورکوه يوازي د الله ﷻ د رضا لپاره مينه کوه

وَأَبْغُضْ فِي اللَّهِ يَا أَبَا رَزِينٍ هَلْ شَعَرْتَ أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ زَانِرًا

او يوازي د الله ﷻ د رضا لپاره بغض ساته ، اې ابو زرين ! ايا ته پوهيږي چې يو مسلمان د خپل مسلمان ورورد ليدني په اراده د کور څخه وځي (نوڅه کيږي)

أَخَاهُ شَيْعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ كُلُّهُمْ يُصَلُّونَ عَلَيْهِ وَيَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّهُ وَصَلَ

په هغه پسې اويا زره ملائکي وي چې د هغه لپاره دعاء او استغفار کوي او وايي اې پروردگاره ! ددغه بنده سره يې يوازي ستا لپاره ليدنه وکړه

فِيكَ فَصَلُّهُ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَعْمَلَ جَسَدَكَ فِي ذَلِكَ فَافْعَلْ . رواه البيهقي .

ته دى په خپل رحمت او شفقت سره يو ځای کړې ، که ته دا کولای سي يعني د خپل مسلمان ورورد ملاقات لپاره نو همداسي کوه . بيهقي .

تخریج: البیهقی فی الشعب ۴۹۲/۶، رقم: ۹۰۲۴.

﴿۳۸۰۶﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ خخه روایت دی چي زه در رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره وم چي وه یی فرمایل : په

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَعُمْدًا مِّنْ يَّاقُوتٍ عَلَيْهَا

جنت كي د یاقوتو ستنې دي چي دهغه سربیره د زبرجدو بالاخانې جوړي سوي دي دهغه

غُرْفٌ مِّنْ زَبْرُجَدٍ لَهَا أَبْوَابٌ مُّفْتَحَةٌ تَضِيءُ كَمَا يُضِيءُ الْكَوْكَبُ الدَّرِّيُّ

بالاخانو دروازې خلاصې دي دا بالاخانې او ددې روشن دان روښانه دي او داسي ځليزې لکه څرنګه چي ځلانده ستوري ځليزې ،

فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ يَّسْكُنُهَا قَالَ الْمُتَحَابُّونَ فِي اللَّهِ وَالْمُتَجَالِسُونَ فِي

اللَّهِ وَالْمُتَلَقُّونَ فِي اللَّهِ . روى البیهقی الأحادیث الثلاثة في شعب الإيمان .

صحابه کرامو پوښتنه وکړه اې دا الله رسوله ! په دې کي به څوک اوسي ؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل : هغه خلک چي د الله جل جلالہ لپاره مينه کوي د الله لپاره په خپل منع کي کښيني (او د الله جل جلالہ ذکر کوي) ، او د الله جل جلالہ د رضا لپاره په خپل منع کي ليدنه کوي . بیهقي .

تخریج: البیهقی فی الشعب ۴۸۷/۶، رقم: ۹۰۰۲.

=====

بَابُ مَا يُنْهَى عَنْهُ مِنَ التَّهَاجُرِ وَالتَّقَاطُعِ وَاتِّبَاعِ الْعَوْرَاتِ

(د منعه خبرو، تعلق پرېښودلو، دوستي پرېښودلو او عیب ویلو بیان)

د تهاجر معنی ده پرېښودل او پرېکول، او د تقاطع معنی هم دغه ده، په دې اعتبار سره د تقاطع لفظ په معنوي توګه د لفظ تهاجر وضاحت او دهغه د بیان لپاره دی او ددغه دواړو لفظو څخه مراد د یو مسلمان د بل مسلمان سره تردرو ورځو زیات سلام، خبري او راسه درسه

پرېښودل، د صحبت او ناستي ولاړي پرېښودل او اسلامي ورورولي نظر انداز کول، ددغه  
امورو منع علی الاطلاق نه ده بلکه په ځینو حالاتو کې او په ځینو قیودو سره ددې اختیارول څه  
ګناه نه لري ځکه په ذکر سوي عنوان کې داسي وویل سول: ماینهي عنه من التهاجر والتقاطع.  
عورات د عورت جمع ده او په لغت کې عورت هغه شي ته وایي چې د شرم متقاضی وي او  
د هغه ظاهرول څوک نه خوښوي بلکه دا غواړي چې هغه شی پټ وي لکه څرنګه چې په یو سړي  
کې یو عیب او تاوان وي، په دې اعتبار سره د عورت مطلب دی د یو چا عیب بیانول.

## الفصل الأول (لومړی فصل)

تر درو ورځو زیات ناراضګي جائز نه ده

﴿۲۸۰۷﴾: عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ  
لَا يَحِلُّ لِلرَّجُلِ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضَ هَذَا  
وَيُعْرِضَ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ. متفق عليه

د حضرت ابو ایوب انصاري رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: د یو مسلمان  
سړي لپاره دا جائز نه ده چې هغه تر درو شپو زیات (په خفه کېدو سره) یو مسلمان وروزرېږدي  
یعني که هغوی یو بل ته مخامخ سي نو یو کس خپل مخ آخوا وګرځوي او بل دېخوا، په دغه  
دواړو کې غوره هغه څوک دی چې اول السلام علیکم ووايي (یعني خفګان ليري کړي) بخاري  
او مسلم.

**تخریج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۹۲/۱۰، رقم: ۶۰۷۷، ومسلم ۱۹۸۴/۴، رقم: ۲۵-۲۵۶۰.

**تشریح:** د درو ورځو د قید په وجه دا ښودل مقصد دي چې د خفګان په وجه تر درو ورځو پوري  
یو ځای کېدل پرېږدي نو دا حرام نه دي ځکه چې په انسان کې د غیظ، غضب، غیرت او حمیت  
چې کومه ماده ده هغه په هر حال خپل اثر ظاهروي ځکه دومره وخت معاف سوی دی چې د  
انسان د هه جذباتو تسکین وسي او په دغه درو ورځو کې د خفګان او ناراضګي او نفرت  
جذبات هم ختم سي یا کم از کم سپک سي او صلح وسي.

په هر حال د حدیث مراد دادی چې په اجتماعي توګه د یو ځای اوسېدو او ورځني  
معاملاتو په وجه په خپلو کې جګړه رامنځته کېږي او د یو بل څخه د شکایت پیدا کېدو په وجه

د خفگان او ناراضگی صورت پېښېږي د مثال په توګه یو سړی د چا غیبت وکړي او هغه ته بد او رد ووايي یا د هغه څخه د خیرخواهی امید وو مګر هغه خیرخواهي ونه کړه نو په داسې صورتو کې که چیرې په خپلو کې ناراضګي راسي او د ترک ملاقات نوبت راسي نو داسې خفگان او ترک ملاقات تر درو ورځو زیات نه دی پکار مګر که چیرې ترک ملاقات د یو دیني معاملې په وجه وي لکه یو سړی د نفساني خواهشات غلام وي یا یو سړی بدعتي وي نو د هغه سره ترک ملاقات تر هغه وخته جائز دی تر څو چې هغه په توبه کولو سره سیده لار اختیار نه کړي او حق ته رجوع ونه کړي.

سیوطي رحمۃ اللہ علیہ د مؤطا په حاشیه کې د ابن عبدالبر رحمۃ اللہ علیہ څخه نقل کړي دي چې هغه وویل: د علماؤ پر دې خبره اتفاق دی که چیرې یو سړی ته دا بېړه وي که زه فلاني سړی ته سلام ادا کړم او د هغه سره تعلق وساتم نو د هغه په وجه به ما ته دیني یا دنیاوي تاوان پېښ سي اوزما قیمتي وخت به په لایعني کارو کې ضائع سي نو هغه دي د هغه څخه بېلوالی اختیار کړي او د هغه څخه د لیرې اوسېدو هڅه دي وکړي مګر دغه بېلوالی اختیارول په ښه انداز کې کېدل پکار دي دا نه چې د هغه غیبت دي وکړل سي پر هغه دي عیب وویل سي او د هغه سره دي ګڼه اوعداوت ظاهر کړل سي، د رسول الله ﷺ او صحابه کرامو په زمانه کې داسې ډیرې پېښې دي چې په هغو کې مسلمانانو د دیني مصالحو سره سم د یو بل څخه تر درو ورځو زیات ترک ملاقات ثابت دی، په احیاء العلوم کې د صحابه کرامو د یو ډلې په اړه نقل سوي دي چې په هغو کې ځینې تر مرګه پورې پر ترک ملاقات باندي قائم وه، د هغه درو صحابه کرامو پېښه ډېره مشهوره ده چې د تبوک غزا ته نه وه تللي او رسول الله ﷺ په هغو کې د نفاق پیدا کېدو د بېرې څخه د ټولو مسلمانانو څخه بېل کړی وه تر دې چې ټولو صحابه کرامو او د هغه درو کسانو بې بیانو او خپلوانو ته هم د هغو سره د ترک ملاقات او ترک سلام حکم ورکړی وو،

په دغه حکم باندي پنځوس ورځي عمل جاري وو خپله د رسول الله ﷺ په اړه منقول دي چې رسول الله ﷺ تر یوې میاشتي پورې د خپلو بیبيانو سره یو ځای کېدل پرې ایښي وه، بې بی عائشې رضی اللہ تعالیٰ عنہا تر یو وخت پورې د حضرت عبد الله ابن زبیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ سره ترک ملاقات اختیار کړی وو همدارنګه د حضرت عبد الله ابن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ په اړه منقول دي چې هغه د خپل زوی بلال رضی اللہ تعالیٰ عنہ څخه د یو دیني معاملې په اړه دومره ناراضه سو چې د هغه سره یې خبرې کول پرېښودل، خلاصه دا چې داسې ډیرې پېښې نقل سوي دي چې د هغو څخه ثابتېږي چې په دیني معاملو کې خفگان او ناراضګي تر درو ورځو یات هم کېدای سي مګر شرط دادی چې نیت صادق وي او په هغه



کي د څه نفساني خواهشانو او دنياوي غرض دخل نه وي .

بيا د سلام په ذريعه پيل وکړي : مطلب دادی چي په هغه دواړو کي کوم څوک د ناراضگۍ ختمولو لپاره مخکي سلام وکړي د هغه درجه به د دوهم په مقابلې کي لويه وي او په دې کي دې ته هم اشاره ده چي په سلام کي مخکي کېدل د ترک ملاقات گناه زائلوي او کم از کم ترک سلام خو ختمول پکار دي چي د اخوة اسلامي دا بنيادي حق ضائع نسي .

### يو څو منعه خبري

﴿۲۸۰۸﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِيَّاكُمْ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل : خپل ځان وژغورئ

وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَحَسَّسُوا وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَنَاجَشُوا

دبد گمانۍ څخه ، ځکه چي بد گماني بدترين درواغ خبره ده د چا د حال يا د يو خبري معلومولو کونښن مه کوئ ، جاسوسي مه کوئ او مه جنگول کوئ ،

وَلَا تَحَاسَدُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا، وَفِي رَوَايَةٍ وَلَا تَنَافَسُوا. متفق عليه.

په خپل منع کي حسد مه کوئ ، په خپل منع کي بغض مه ساتئ ، په خپل منع کي غيبت مه کوئ او د الله ﷻ ټول مسلمانان بندگان په خپل منع کي وروڼه جوړ سئ ، او په يوه روايت کي دا الفاظ دي چي په خپل منع کي کينه مه کوئ . بخاري او مسلم

**تخريج :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ۴۸۴/۱۱۰ ، رقم : ۶۰۶۶ ، ومسلم ۱۹۸۵/۴ ، رقم : ۲۸-۲۵۶۳ .

**د لغاتو حل :** تناجشوا : المراد به طلب الترفع والعلو على الناس . (لوړي ترلاسه کول).

**تشریح :** په دغه حديث کي چي د کومو شيانو څخه منع سوې ده د هغو د ټولني د انفرادي او اجتماعي ژوند سره تعلق دی ، که چيري دهغه خبرو څخه پرهيز وکړل سي نو په ټولنه کي به د خپرېدونکو ډېرو خرابيو څخه خلاصون ترلاسه سي .

بدگمانۍ ته د خبرو ترټولو بد درواغ فرمايل سوي دي ، کله چي يو څوک د يو چا په اړه بد گماني کوي نو هغه دا فيصله کوي چي هغه سړی داسي او داسي دی او هغه سړی په حقيقت کي هم هغسي نه وي ځکه د هغه فيصلې ته به درواغ ويل کيږي ، څرگنده دي وي چي د خبرو څخه

مراد هغه خبري دي چي نفس يې پيدا کوي او په حقيقت کي د شيطان له خوا په نفس کي اچول کيږي .  
 په دې اعتبار سره بد گماني ته بد درواغ ويل سوي دي يا دا چي هغه ته د بد درواغو نوم  
 ورکول د هغه خرابۍ زيات بيانول مقصد دي ، په قرآن کریم کي داسي فرمايل سوي دي : (ان  
 بعض الظن اثم) ، په دغه الفاظو کي چي کوم ظن گناه گرځول سوی دی د هغه څخه د بد گماني  
 مراد ده او څرنگه چي علماؤ وضاحت کړی دی چي د هغه څخه د بد گماني په اړه منع نقل سوي  
 ده د هغه څخه هغه بد گماني مراد ده کوم چي په ذهن کي کښېني او په هغه يقين وکړي ، هغه بد  
 گماني مراد نه ده چي محض د خيال په توگه په زړه کي تېره سي او ځينو علماؤ دا ليکلي دي چي  
 بد گماني کونکی سړی هغه وخت گناه کار وي کله چي د هغه ذکر وکړي او هغه په ژبه ادا کړي ،  
 په هر صورت د هغه بد گماني په موجب د گناه د کېدو شرط دا هم دی چي د هغه بد گماني  
 قائمولو لپاره يو معقول وجه او دليل نه وي يا د بد گماني معقول وجه او دليل وي نو د بد  
 گماني نه کولو يو معقول وجه او دليل وي او دواړه دليلونه په خپلو کي متعارض وي مگر که  
 چيري د هغه بد گماني صحيح ثابتولو لپاره يو داسي واضحه قرينه او معقول دليل وي چي د  
 هغه د منلو څخه پرته بله چاره نه وي نو پر داسي بد گماني باندې مؤاخذه نه کيږي او نه هغه ته  
 په حقيقي معنی کي بد گماني ويل کيږي .

تجسس او تجسس (يعني پلټنه او جاسوسي) ، دغه الفاظ په ظاهره يو مفهوم لري مگر  
 علماؤ د دواړو په مينځ کي فرق ظاهر کړی دی او په دې اړه مختلف اقوال منقول دي ، صاحب  
 قاموس د جيم په فصل کي ليکلي دي چي د تجسس معنی د خبرو په پلټنه کي اوسيدل او دغه  
 لفظ د وجس څخه مشتق دی چي دهغه معنی ده د داسي پتو خبرو ساتلو والا چي ښه نه وي بيا  
 هغوئ د حاء په فصل کي ليکلي دي چي د حاسوس هم هغه معنی ده کوم چي د جاسوس ده ، يا  
 دا چي حاسوس په خاصه توگه هغه پتو خبرو لرونکي ته وايي کوم چي ښه وي ،

ځينو حضراتو ليکلي دي چي د تجسس معنی ده : ښه خبرونه په هوښياري او نرمۍ سره تر  
 لاسه کول او د تجسس معنی ده هغه خبرونه د قوت حاسه په ذريعه تر لاسه کول لکه يو سړی چي  
 د يو چا خبره په غلا اوري او ويني يې ، ځينو حضراتو ويلي دي چي د تجسس معنی ده د نورو  
 لپاره د بديو او عیبونو پلټنه کول او د تجسس معنی ده د نورو لپاره د خبر په لټون کي لگېدل  
 او د تجسس معنی ده د ځان لپاره د يو خبر په پلټنه کي لگېدل ، طيبي رحمه الله ويلي دي چي په  
 دغه ارشاد کي تجسس مراد دی په خپل خپل ډول سره يا د يو چا په مرسته سره د نورو خلکو  
 عیبونه او دهغوئ ذاتي حالاتو او معاملاتو پلټنه کول او د تجسس معنی ده د يو چا د مرستي

څخه پرته په خپله پلټنه کول، په هر حال د حديث مراد د خلکو د داسي احوالو او معاملاتو پلټنه کول او د داسي خبرو د پلټني څخه منع کول دي چي دهغو تعلق د غيبت، خرابۍ او د کردار او احوالو د کمزورۍ سره وي نو د دغه منع وجه بالکل څرگنده ده او که د ښه خبري پلټني کولو او د ښه احوالو او معاملاتو پلټني کولو څخه هم منع مراد وي نو په دغه صورت کي د دغه منع وجه به دا بيانېږي چي کيدای سي د چا په اړه د ښه خبر تر لاسه کېدو وروسته په ځان کي د حسد جذبه پيدا سي يا طمع او حرص پکښي پيدا سي چي ښه شي نه دی نو احتياط په دې کي دی چي د يو چا د ښه خبر په پلټنه کي لگېدل هم نه دي پکار.

ولا تناجشوا: دلته اصل لفظ د نجش دی چي د هغه اصل معنی د ښکار د راپارولو ده، ځينو حضراتو دا معنی بيان کړې ده چي يو چا ته د دوکې ورکولو لپاره د پلورنکي شي ډېر زيات تعريف کول يا د مصنوعي رانيونکي په جوړېدو سره د پلورونکي شي قيمت زياتول چي د بل چا په لېدو سره هغه شي په هغه قيمت رانيسي يا د پلورونکي شي خرابي بيانول چي رانيونکی هغه پرېږدي او بلي خواته ولاړ سي، په عامه توگه علماؤ په حديث کي دغه لفظ پر دغه معنی محمول کړی دی يعنې په ذکر سوو طريقو کي په يوه داسي طريقه سره سودا خرابول، ځينو حضراتو د دغه لفظ د اصل معنی د رعايت څخه په حديث کي د ولا تناجشوا دا معنی مراد اخيسته ده چي يو څوک د يو چا پر بدۍ او دښمنۍ باندې مه پاره.

ولا تحاسدوا: يو د بل سره حسد مه کوئ، مطلب دادی چي د بل چا سره د يو نعمت په لېدو سره د هغه د زوال خواش مه کوه يا دا خواش مه کوه چي هغه نعمت دده څخه ايسته سي او ما ته راسي.

ولا تباعضوا: د يو بل سره د بغض نه کولو مطلب دادی چي د داسي اسبابو پيدا کولو څخه ځان وساتئ چي بغض او نفرت لازمي وي، دغه وضاحت په دې وجه دی چي څرنگه محبت يوه داسي جذبه ده چي خپله پيدا کېږي همدارنگه بغض او نفرت هم پيدائشی دی چي په دغه جذبه پيدا کېدو يا نه پيدا کېدو کي د يو سړي اختيار نه وي مگر انسان د خپل ځان د داسي اسبابو څخه پر خوندي ساتلو باندې يقينا قادر کيدای سي چي د هغه څخه يو تر بله بغض او نفرت پيدا کېږي، ځينو حضراتو د ولا تباعضوا معنی دا بيان کړې ده چي په شرعي احکامو او مسائلو کي د نفسي خواشاتو په وجه په خپلو کي اختلاف او انتشار مه پيدا کوئ او خپل فکر او نظر په دين کي مه داخلوی ځکه چي په دين کي بدعت اختيارول او د سيده لاري څخه گمراه کېدل هغه اسباب دي چي د مسلمانانو په مينځ کي د يو بل سره بغض او نفرت پيدا کوي، مگر

صحيح خبره داده چي په حديث کي د يو بل سره د بغض کولو د منع اصل مقصد د ميني او محبت مؤکد کوي او د ميني او الفت د دغه حکم تعلق علی الاطلاق د مسلمانانو د ټول ژوند سره دی مگر کوم محبت او الفت چي په دين کي خلل اچوي په هغه صورت کي محبت جائز نسي کيدای بلکه دين ته تاوان رسونکي سړي سره بغض او نفرت کول به جائز وي .

خلاصه دا چي رسول الله ﷺ د دغه ارشاد په ذريعه ټولو مسلمانانو ته هدايت فرمايلي دي چي هغوی د الله ﷻ د کلمې لوړولو لپاره د محبت او اتحاد په زنځير کي منسلک وي چي د ارشاد الهي تقاضا هم ده لکه چي په قرآن کریم کي فرمايل سوي دي : (واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا) : او د الله ﷻ رسئ داسي ټينگه ونيسئ چي ټول په خپلو کي متفق ياست او په خپلو کي بې اتفاقي مه کوئ .

په دې کي هيڅ شک نسته چي محبت او الفت د اتحاد بنياد دی او بغض او نفرت د افتراق او انتشار ذريعه ده ، نو و فرمايل سول چي تاسو د يو بل سره بغض او نفرت مه کوئ .

ځينو حضراتو دا ليکلي دي چي د (لاتباعوا) معنی داده چي تاسو د مسلمانانو په مينځ کي عداوت او دښمني مه پيدا کوئ ، په دغه صورت کي به د ذکر سوي منع تعلق د چغل خوري څخه وي ځکه چي چغل خوري د فساد بنياد دی او د يو بل سره عداوت او دښمني پيدا کيږي .

ولا تدابروا : مطلب دادی چي په خپلو کي په يو بل پسې بد او رد مه وایاست ، طبيبي رحمه الله ويلي دي چي د تدابر څخه مراد تقاطع (ترک ملاقات) دی ، په دغه صورت کي به مطلب دا وي چي د يو بل سره تعلق مه پرېږدئ ، د دغه معنی لفظي مناسبت د ذکر سوي جملې سره په دې توگه دی چي په تعلق قطع کونکو کي هريو د بل څخه شاگرځوي او د اسلام بنودل سوي حقوقو ادا کولو څخه ټينسته کوي .

وكونوا عباد الله اخوانا : مطلب دادی چي تاسو ټول د الله ﷻ بندگان ياست او په عبوديت کي برابر ياست ، او تاسو ټول د اخوة په زنځير سره منسلک ياست نو ستاسو د دغه حيثيت تقاضا داده چي د يو بل په مينځ کي حسد ، بغض او غيبت په ډول د بديو په حائل کولو سره په خپلو زړونو کي بېلوالی او په خپلو صفتو کي انتشار مه پيدا کوئ بلکه پر خپل مرتبه عبوديت باندي په اتحاد او اتفاق سره اوسئ او په خپلو کي وړونه وړونه اوسئ .

ولا تنافسوا : يو د بل حرص مه کوئ ، د تنافس لفظ په لغوي توگه د تحاسد معنی ته نژدې دی مگر احتمال دادی چي د تنافس معنی دنيا ته د ميلان او رغبت کول وي ددې تائيد د دغه روايت څخه هم کيږي چي په هغه کي فرمايل سوي دي : ما ته اندېښنه ده چي پر تاسو باندي د دنيا

دروازې خلاصې سي او تنافس کول به پېل کړی يعني تاسو به دنيا ته راغب سئ په دې اعتبار سره په ترجمه کي د تنافس معنی په خپلو کي د حرص کولو نقل سوې ده.

### د عداوت بدي

﴿۳۸۰۹﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَحُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ

د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: جنت دروازې خلاصېږي

يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَميسِ فَيُغْفَرُ لِكُلِّ عَبْدٍ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلَّا رَجُلٌ

د دوشنبې او پنجشنبې په ورځ د او د هر بنده بخښنه کيږي په شرط د دې چي هغه د الله جل جلاله سره هيڅ شی نه وي شريک کړی او هغه سړی د دې بخښني څخه محروم وي چي

كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحَاءً فَيُقَالُ أَنْظِرُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا . رواه مسلم

د يو مسلمان سره کينه او عداوت لري او ملائکو ته وويل سي چي دغه دواړو ته وخت ورکړی چي په خپل منځ کي صلح وکړي . مسلم.

تخريج: صحيح مسلم: ۱۹۸۷/۴، رقم: ۲۵۰۳-۲۵۶۵.

تشيح: د جنت دروازې خلاصېږي: مطلب دادی چي د جنت طبقې او درجې او يا د هغه بالاخانې په دغه دوو ورځو کي خلاصېږي ځکه چي په دغه دواړو ورځو کي د الله تعالی رحمت ډېر نازيږي چي د بندگانو د مغفرت باعث کيږي. (ملا علي قاري رحمه الله).

شيخ عبد الحق رحمه الله ليکلي دي: د دروازو خلاصول په اصل کي د دې څخه کنايه ده چي په دغه دوو ورځو کي بندگان په ډېره بخښنه نازول کيږي د هغوی گناهونه او جرمونه معافېږي او هغوی د ثواب او درجو په سعادت سره نازول کيږي مگر صحيح خبره داده چي د حديث الفاظ د هغه پر ظاهري معنی محمول کړل سي ځکه چي نصوص د هغه پر ظاهري معنی محمول کول واجب دي تر څو چي داسي څرگنده دليل موجود نه وي چي د هغه څخه د هغه ظاهري مفهوم پر ځای يو بل مطلب اخيستل کيدای سي.

تر دې چي هغوی په خپلو کي صلح وکړي: د دې څخه څرگنديږي چي په دواړو کي د هريوه مغفرت د دوی پر صلح باندي موقوف دی که څه هم په دوی دواړو کي دواړه د يو بل سره عداوت لري يا يو کس عداوت لري او بل د عداوت څخه پاک وي.

﴿۳۸۱۰﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَرِّضُ أَعْمَالُ النَّاسِ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: په هره هفته کي دوه واره د

فِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّتَيْنِ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَميسِ فَيُغْفَرُ لِكُلِّ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ

بندگانو عملونه يعني د دوشنبې او پنجشنبې په ورځ الله تعالى ته وړاندي کيږي او دهر مؤمن بنده بخښنه کيږي.

إِلَّا عَبْدًا بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحْنَاءُ فَيُقَالُ أَتْرُكُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَفِيئَا. رواه مسلم

خو هغه بنده نه بخښل کيږي چې د خپل يو مسلمان ورور سره عداوت لري د هغوی په اړه ويل کيږي دوی دواړو ته وخت ورکړئ چې په خپل منع کي صلح وکړي. مسلم

تخريج: صحيح مسلم: ۱۹۸۷/۴، رقم: ۲۵۶۵-۳۶.

### مصلحت آمیز درواغ

﴿۳۸۱۱﴾: وَعَنْ أُمِّ كَلْثُومٍ بِنْتِ عُقَبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ

د حضرت ام کلثوم بنت عقبه بن ابی معیط (رض) څخه روايت دئ چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِي يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ وَيَقُولُ

دا واوريدل: هغه څوک درواغجن نه دئ چې په خپلو خبرو سره (د خلکو په منع کي صلح وکړي) دواړو خواوو ته ښه خبره وکړي

خَيْرًا وَيَنْبِي خَيْرًا. متفق عليه. وزاد مسلم قالت وَلَمْ أَسْمَعْهُ تَعْنِي النَّبِيَّ

او ديوه کس څخه بل کس ته ښه خبر ورسوي. بخاري او مسلم، او د مسلم په روايت کي دا الفاظ زيات دي چې (ام کلثوم) وويل چې ما نه دي اوريدلي چې

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَخِّصُ فِي شَيْءٍ مِمَّا يَقُولُ النَّاسُ كَذِبٌ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ

رسول الله صلى الله عليه وسلم د درو ډولو درواغو څخه پرته د بل يو درواغو اجازه ورکړې وه

الْحَرْبُ وَالْإِصْلَاحُ بَيْنَ النَّاسِ وَحَدِيثُ الرَّجُلِ أَمْرَاتُهُ وَحَدِيثُ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا. و ذکر حدیث جابر ان الشیطان قد ایس فی باب الوسوسة.

(۱) په جنگ کي (۲) د مسلمانانو په منځ کي د روغي راوستلو لپاره (۳) او د بنځي او خاوند يو تر بله په خپل منځ کي د ميني زياتولو لپاره ، او د حضرت جابر رضي الله عنه دا حدیث ان الشیطان قد ایس ، په باب الوسوسة کي ذکر دی .

**تفخیر:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۲۹۹۱۵، رقم: ۲۶۹۲، و مسلم ۲۰۱۱۴، رقم: ۱۰۱-۲۶۰۵.

**تشریح:** ښکته خبره رسول: یعنی صلح کونکي سړي په دوو ډلو کي د هریوه له خوا بلي ډلي ته هغه خبره رسوي چي په حقیقت کي هغه ډله نه وي ویلې او هغه خبره داسي وي چي په هغه کي د دواړو په مینځ کي د صلح او دوستي جذبات پیدا کوي د مثال په توگه د واپرو ډولو ته ورسي او داسي ورته ووايي چي تاسو د هغه بلي ډلي سره ولي عداوت لرئ حال دا چي هغوی ستاسو ډېر خیر خواه دي او ستاسو په حق کي د ښه خبري څخه پرته بل څه نه وایي ، هغوی سلام درته ویلی دی او ستاسو سره د دوستۍ د جذباتو اظهار کوي .

د جنگ په حالت کي د درواغو ویلو اجازه ده: ددې تعلق د داسي خبرو سره دی چي د هغه څخه د مسلمانانو د طاقت او قوت اظهار کیږي ، د خپل لښکر د خلکو حوصله لوړیږي او د هغوی زړونه قوي کیږي که چیري د دښمن د لښکر فریب خوړل ممکن وي که څه هم هغه خبري د حقیقت بالکل خلاف وي د مثال په توگه داسي وویل سي چي زموږ د لښکر شمېر دومره زیات دی چي د هغه په مقابل کي د دښمن د لښکر هیڅ حیثیت نسته او زموږ د لښکر د مرستي لپاره نور زیات کومک را روان دی یا د خپل دښمن په مخکي داسي وویل سي ، خبردار سه چي ستاد ختمولو لپاره ددغه خوا څخه فلانی سړی را روان دی او هر کله چي هغه شا ته وگوري او د هغه فهم د مخ څخه واورې نو د موقع په ترلاسه کولو سره حمله پر وکړل سي .

د بنځو او خاوند په خبرو کي د درواغو مطلب دادی چي د مثال په توگه خاوند بنځی ته یا بنځه خاوند ته د خپل دومره زیاتي ميني اظهار وکړي چي د حقیقت خلاف وي او ددې څخه مقصد دا وي چي په خپلو کي مینه او محبت زیات سي .

## الْفَصْلُ الثَّانِي (دوهم فصل)

### درې محايه درواغو ويل

﴿۲۸۱۲﴾: عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجِلُّ الْكُذِبُ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ كَذِبَ الرَّجُلِ أَمْرَاتُهُ لِيُزْضِيَهَا وَالْكَذِبُ فِي الْحَرْبِ وَالْكَذِبُ لِيُصْلِحَ بَيْنَ النَّاسِ. رواه احمد والترمذي.

د حضرت اسماء بنت يزيد (رض) څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : يوازي په درو وختونو كي درواغو ويل جائز دي : يو د سړي درواغو ويل د خپلي بنځي د رضا كولو لپاره، دويم په جگړه كي درواغو ويل او دريم د خلكو په منځ كي د صلح كولو لپاره درواغو ويل . احمد او ترمذي

**تخريج :** مسند الامام احمد ۴/۶۱۱، والترمذي ۴/۲۹۷، رقم: ۱۹۳۹.

**تشریح :** په دغه حديث كي يوازي د خاوند د درواغو ويلو اجازه ده ، د بنځي د درواغو ويلو اجازه نسته حال دا چي په مخكني حديث كي د دواړو ذكر دى ، ددې وجه يا خو داده چي راوي دلته د اختصار لپاره يوازي د خاوند په اړه ذكر وكړ او د بنځي ذكر يې حذف كړ يا خپله رسول الله ﷺ د اكثر او اغلب په اعتبار سره يوازي د خاوند ذكر فرمايلى وي ځكه چي په عامه توگه بنځي د خپل جهالت په ذريعه زياته بدگمانه وي ځكه د هغوى د تسلي او خوشحاله كولو لپاره خاوند ته زيات ضرورت پېښېږي .

### تر درو وړ خو زيات خفگان مه كوى

﴿۲۸۱۳﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَكُونُ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ مُسْلِمًا فَوْقَ ثَلَاثَةٍ فَإِذَا لَقِيَهِ سَلَّمَ عَلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلُّ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ عَلَيْهِ فَقَدْ بَاءَ بِأَثَمِهِ. رواه ابوداؤد.

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : د هيڅ يو مسلمان لپاره دا روا نه ده چي هغه تر درو وړ خو زيات د خپل مسلمان وړور څخه خفه سي او هغه پرېږدي ، هر كله چي هغه مسلمان كوم چي دده څخه خفه دئ ورسره يو ځاى سي نو هغه ته دي سلام وكړي كه



هغه جواب ورنه ڪري نو ڏوڀم وار دي ورته سلام وڪري اوس هم ڪه هغه جواب ورنه ڪري نو په دريم وار دي ورته سلام وڪري او ڪه په دا وار هم هغه جواب ورنه ڪري نو دده گناه د هغه پر ذمه ده. ابوداؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود ۲۱۵۷۵، رقم: ۴۹۱۳.

**تشریح:** مطلب دادی ڪه چيري هغه سلام ڪونڪي د سلام جواب نه وركوي نو د ترك ملاقات گناه به د هغه پر سروي نو هغه به يوازي په خپله گناه ڪي اخته وي يا د سلام ڪونڪي گناه به هم پر هغه وي خلاصه دا چي سلام ڪونڪی خود د ترك ملاقات د گناه خنجه ووتی مگر د سلام جواب نه وركونكى ير غاره باندي به وي بلکه د سلام جواب نه وركولو په وجه د سلام ڪونڪي گناه به هم پر هغه نويږي.

﴿۲۸۱۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثٍ فَمَنْ هَجَرَ فَوْقَ ثَلَاثٍ فَمَاتَ دَخَلَ النَّارَ.  
رواه احمد و ابوداؤد.

د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ فرمايل: هيڃ يو مسلمان ته دا روا نه ده چي هغه د خپل مسلمان ورور څخه تر درو ورځو زيات ناراضه سي او د هغه سره ليده ڪاته ونه ڪري، څوڪ چي تر درو ورځو زيات ناراضه پاته سي او په دغه دوران ڪي مړ سي نو د وږخ ته به ځي. احمد او ابوداؤد

**تخريج:** مسند الامام احمد ۳۹۲۷۲، ابوداود ۲۱۵۷۵، رقم: ۴۹۱۴.

### د ڪال ناراضگي د قتل په ډول ده

﴿۲۸۱۵﴾: وَعَنْ أَبِي خَرَّاشٍ السُّلَمِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ هَجَرَ أَخَاهُ سَنَةً فَهُوَ كَسَفِكَ دَمِهِ. رواه ابوداؤد.

د حضرت ابو خراش سلبي رضي الله عنه څخه روايت دئ چي ما د رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي څوڪ چي د خپل مسلمان ورور څخه تر يو ڪال پوري ناراض پاته سو او د هغه سره يې ليډنه ونه ڪړل نو هغه گوياد هغه قتل وکړ. ابوداؤد.

تخریج: سنن ابی داود ۲۱۵/۵، رقم: ۴۹۱۵.

## تر دروور خو وروسته خوشحاله سی

﴿۴۸۱۶﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَحِلُّ

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ خنہ روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم و فرمایا: د هیخ یو مسلمان لپاره دا

لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَهْجُرَ مُؤْمِنًا فَوْقَ ثَلَاثٍ فَإِنْ مَرَّتْ بِهِ ثَلَاثٌ فَلْيُلْقَهُ فَلْيُسَلِّمْ

روا نه ده چي هغه د یو مسلمان وروور خنہ تر دروور خو زیات ناراض وي او د هغه سره ملاقات

ونه کړي، یعني د دروور خو تېرېدو خنہ وروسته هغه ته پکار ده چي هغه خپل مسلمان وروور ته

ورسي او ورسره یو خای سي او هغه ته سلام وکړي

عَلَيْهِ فَإِنْ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ فَقَدْ اشْتَرَكَ فِي الْأَجْرِ وَإِنْ لَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ فَقَدْ بَاءَ

بِالْإِثْمِ، وَخَرَجَ الْمُسْلِمُ مِنَ الْهَجْرَةِ. رواه ابوداؤد

که هغه د سلام جواب ورکړي نو د صلح په ثواب کي به دواړه شریک وي او که د سلام جواب ور

نه کړي نو جواب نه ورکونکی به گناه کار وي او د سلام کونکی به د ملاقات ترک کولو د گناه

خنه خلاص وي. ابوداؤد.

تخریج: سنن ابی داود ۲۱۴/۵، رقم: ۴۹۱۲.

## د صلح فضیلت

﴿۴۸۱۷﴾: وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا أَخْبِرْكُمْ

د حضرت ابو درداء رضی اللہ عنہ خنہ روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم و فرمایا: ایا زه تاسو ته هغه عمل

بِأَفْضَلٍ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّدَقَةِ وَالصَّلَاةِ قَالَ قُلْنَا قَالَ إِصْلَاحُ ذَاتِ

الْبَيْنِ وَفَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ هِيَ الْحَالِقَةُ. رواه الترمذي و ابوداؤد وقال هذا

حدیث صحیح

ونه بنیم چي د هغه د ثواب درجه د روژې ، صدقې او لمانځه تر ثواب هم زیاته ، موږ وویل : هو ، اې د الله رسول ! خامخايې وښيه ، رسول الله ﷺ وفرمايل : هغه د دوو مسلمانانو په منځ کي صلح کول دي څوک چي د دوو مسلمانانو په منځ کي فتنه او فساد پيدا کړي هغه په دين کي خلل پيدا کونکی دی . ترمذي ، او ابو داؤد ، ترمذي ويلي دي دا حديث صحيح دي .

**تفريخ :** سنن ابی داود ۲۱۸/۵ ، رقم : ۴۹۱۹ ، و الترمذي ۵۷۲/۴ ، رقم : ۲۵۰۹ .

**د لغاتو حل :** الحالقة : ای الماحية والمزیلة للمثوبات والخيرات ، والمعنى يمنع شؤم هذا الفعل عن تحصيل الطاعات والعبادات .

**تشریح :** په ظاهره داسي معلومېږي چي په (الصدقة .... الخ) کي د واو حرف د جمع لپاره دی ، په دغه صورت کي به مطلب داوي چي صلح کول تر دغه ټولو عبادتو افضل دی او دا هم کيدای سي چي حرف د واو د مفهوم په اعتبار د او په معنی کي وي په دغه صورت کي به مطلب دا وي چي صلح کول د هغه عبادتو څخه افضل ده ، د حديث چي کوم مقصد دی يعني په خپلو کي د دښمني ليري کونکو په مینځ کي د صلح کولو ترغيب کول د دې سره سم اول قول زیات غوره دی .

ملا علي قاري رحمه الله د ځينو حضراتو دا قول نقل کړی دی چي په حديث کي صلح کولو ته تر روژې ، صدقې او لمانځه افضل ويل سوي دي نو دلته فرض روژه يا فرض صدقه يا فرض لمونځ مراد نه دی بلکه نفل مراد دي .

ددې څخه وروسته ملا علي قاري رحمه الله ليکلي دي : زما وينا داده چي هسي خو الله ﷻ ښه پوهېږي چي حقيقي مراد څه دی مگر د دوو ډلو په مینځ کي د دښمنۍ نوعيت که چيري دا وي چي د هغه په نيتجه کي د خلکو ويني ، مال او سباب ضائع کېږي نو قياس وايي چي داسي دښمني ختمول او د دوو ډلو په مینځ کي صلح کول د ذکر سوو فرضو عباداتو څخه هم غوره دی ځکه چي اول خو دغه عبادت داسي عمل دی که يو وخت پاته سي نو د هغه قضاء راوړل کېدای سي حال دا چي د عداوت په نتيجه کي هلاکېدونکي ځانونه ، تباه کېدونکي مال او اسباب او د بې عزتۍ او ناموس مکافات ممکن نه دي ، دوهم دا چي ددغه عبادتو تعلق د حقوق الله سره دی او د مذکوره تباهي تعلق د حقوق العباد سره دی او په دې کي شک نسته چي په ځيني اعتبار سره د پروردگار په نزد د حقوق الله څخه زیات د حقوق العباد ارزښت دی ، ددغه حقيقت په وجه دا ويل زیات صحيح کيدای سي چي دغه جنس عمل ته پر هغه عبادتو باندي جزوي فضيلت په هر حال حاصل دی او ددې قرينه داده چي ويل کېږي : البشر خير من الملك والرجل

من المرأة، یعنی انسان تر ملائکو غوره دی او سړی تر ښځي غوره دی.

ذات البین: هغه حال ته وایي چي په هغه کي خلک یو تر بله سره اخته وي لکه بغض، عداوت، جگړه او داسي نور، او د اصلاح معنی د هغه احوالو درست کول په دې اعتبار سره به د اصلاح ذات البین مطلب دا وي چي کله خلک په خپل منع کي د خرابو حالاتو ښکاروي د مثال په توگه هغوی د یو بل سره په بغض او عناد کي په اخته کېدو سره او په خپلو کي په جگړې اخته کېدو سره خپل ځان یې په فتنه او فساد کي اچولی وي نو دهغوی بغض او عناد دي په مینه او محبت بدل کړل سي او هغوی ته د فتنې او فساد څخه په را ایستلو سره صلح ته راوستل سي، ددې پر خلاف فساد ذات البین دی چي هغه په حلقه سره تعبیر سوی دی، حلقه د خلق څخه دی چي معنی یې د وېښتانو د خړیلو ده او حلقه خړیونکي ته وایي، دلته ددغه لفظ څخه مراد بربادول او تباه کول دي، مطلب دا چي فساد ذات البین یعنی د خلکو په منع کي د افتراق او انتشار تخم کرل یو داسي عادت دی چي دین بربادوي او د ثواب تر لاسه کول بالکل ختموي، لکه څرنګه چي استره وېښتان له پېنځه باسي، په هر حال ددغه ارشاد مقصد د خلکو په منع کي صلح کول او د فتنې او فساد د ختمولو ترغیب ورکول دي او خلک د افتراق او انتشار پیدا کولو څخه متنفر کول دي.

### د حسد او بغض بدوالی

﴿۲۸۱۸﴾: وَعَنِ الزُّبَيْرِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَبَّ إِلَيْكُمْ دَاءُ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ الْحَسَدُ وَالْبَغْضَاءُ هِيَ الْحَالِقَةُ لَا أَقُولُ تَخْلُقُ الشَّعْرَ وَلَكِنْ تَخْلُقُ الدِّينَ. رواه احمد والترمذي.

د حضرت زبیر رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: د مخکینو امتونو ناروغيو په تاسو کي اثر کړی دی هغه ناروغي حسد او بغض دی چي بیخ ایستونکي دي، ددې څخه زما مراد د ورېښتانو کښل نه دي بلکه د دین د بیخ کښل دي. احمد او ترمذي.

تخریج: مسند الامام احمد ۱۶۷۱، رقم: ۲۵۱۰.

### حسد نیکی خوري

﴿۳۸۱۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِيَّاكُمْ

وَالْحَسَدَ فَإِنَّ الْحَسَدَ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ . رواه ابو داؤد .

د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ و فرمايل : حان د حسد څخه وژغورئ  
ځكه چې حسد نيكي خوري لكه څرنگه چې اور لږگي خوري . ابو داؤد .

**تفريغ :** سنن ابی داؤد ۲۰۸۵ ، رقم : ۴۹۰۳ .

**تشریح :** د حديث ظاهري مطلب دادی چې څرنگه د اور او لږگي معامله چې اور لږگي سوځي  
او ختموي همدارنگه حسد هغه عادت دی چې انسان په خپل غېږ کي اخیستلو سره د هغه نېکۍ  
بربادوي .

معتزله دغه حديث د خپل مذهب دليل گرځوي چې د گناه کول عمل صالح باطل کوي او  
بدۍ نېکۍ ختموي ، د دوی د وينا مطلب دادی که يو مسلمان يو گناه وکړي نو د هغه بڼه اعمال  
محض د هغه گناه په کولو سره برباديږي او د بدۍ خاصه داده چې هغه مخکنۍ نېکۍ له منځه  
وړي مگر موږ اهل سنت والجماعت دا خبره غلطه گرځوو ، د دوی وينا داده چې په بديو سره  
نېکۍ نه ختمیږي مگر د نېکۍ خاصه داده چې هغه بدۍ ختموي لکه چې فرمايل سوي دي :  
(ان الحسنات يذهبن السيئات) بېله شکه نېکۍ بدۍ رږوي ، او کوم چې ددغه حديث څخه د  
معتزله د استدلال سوال دی نو د اهل سنت والجماعت له خوا ويل کيږي چې په دغه ارشاد کي  
دا فرمايل سوي دي چې حسد نېکۍ خوري نو ددې مطلب په اصل کي دادی چې حسد د نېکۍ  
حسن او جمال زائل کوي لکه څرنگه چې په حديث کي فرمايل سوي دي : (الحسد يفسد  
الايمان كما يفسد الصبر العسل) يعني حسد په ايمان کي فتور پيدا کوي لکه څرنگه چې ايلوا  
(يو تريخ بوتی) شات بې خونده کوي ،

ځينو حضراتو دا جواب ورکړی دی چې د حسد د نېکۍ خوړلو څخه مراد دادی چې حسد د  
محسود د مال ضائع کولو ، د هغه ژوند تباه کولو او د هغه عزت ته پر تاوان رسولو باندې اماده  
کوي ، که چيري حسد کونکی دغه شيان عملاً نه پوره کوي نو هغه ددې خبري اراده خامخا لري  
، که نور هيڅ نه وي نو د غيبت په ذريعه د هغه عزت ته يقيناً تاوان رسوي نو د حسد سزا به دا  
وي چې د قيامت په ورځ به د حاسد نېکۍ محسود ته ورکړل سي او دا به د محسود د هغه  
حقوقو بدله وي چې حاسد پر خپل غاړه اخیستي دي ، لکه څرنگه چې په يو حديث کي فرمايل  
سوي دي : زما په امت کي حقيقي مفلس هغه سړی دی چې د قيامت په ورځ به په خپله عمل نامه  
کي لمونځ ، روژه ، زکوة او دښې د بیداری د ثواب په اخیستلو سره راسي مگر د هغه حالت به

دا وي چي هغه به په دنيا کي چاته ښکښل کړي وي، پر چا به يې د زنا تهمت لگولی وي، د چا مال به يې خوړلی وي، د چا وينه به يې توی کړی وي څوک به يې وهلی وي نو د هغه ټولې نیکۍ به هغه خلکو ته ورکړل سي چي د ښکښلو، بهتان او نورو په ذريعه يې کړی وي، نو په ذکر سوي حديث کي د نيکيو د بربادېدو څخه دا مراد دی، يعني د قيامت په ورځ د خپلو نيکيو څخه محروم کېدل دي، دا نه دی چي هغه نيکۍ د عمل نامې څخه ختمول مراد دي، دا مراد به داسي هم صحيح نه وي که د چا نيکۍ همدارنگه ختم کړل سي او د عمل نامه څخه يې محوه کړل سي نو بيا به هغه د قيامت په ورځ چي د کومو اعمالو سره راځي حال دا چي د دغه حديث څخه دا خبره ثابته ده چي کوم څوک په دنيا کي نيک عملونه کړي وي نو هغه به د قيامت په ورځ د هغه اعمالو سره د حشر په ميدان کي حاضرېږي.

يو جواب دا هم ورکول کيږي چي هر بنده د خپل توان او صلاحيت سره سم په خپلو نيکيو کي اضافه کوي او د هغه په عمل نامه کي د ثواب شمېر زياتيږي، څرگنده ده چي کله بنده د نيکيو پر ځای خطاوي کوي نو هغه په عمل نامه کي د نيکيو او ثواب د زياتوب څخه محروم کيږي، په دې اعتبار سره فرمايل سوي دي چي حسد د حاسد د نيکۍ څخه ليري کولو سره گويا د هغه نيکيو څخه محروم کوي چي هغه ته به د دغه خراب عادت څخه د پرهيز په صورت کي تر لاسه کيږي.

### فساد مه پيدا کوئ

﴿۲۸۲۰﴾: وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِيَّاكُمْ وَسُوءَ ذَاتِ الْبَيْنِ فَإِنَّهَا الْحَالِقَةُ. رواه الترمذي.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: خپل ځان د دوو مسلمانانو په منځ کي د فتنې او فساد پيدا کولو څخه وژغورئ ځکه چي دا کار دين تباه کوي. ترمذي.

تخريج: سنن الترمذي ۵۷۲/۴، رقم: ۲۵۰۸.

### مسلمان ته تاوان مه ورسوئ

﴿۲۸۲۱﴾: وَعَنْ أَبِي صِرْمَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ ضَارَّ ضَارَّ اللَّهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ. رواه ابن ماجه والترمذي وقال هذا

## حدیث غریب.

د حضرت ابو صرمه رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: څوک چې یو مسلمان ته تاوان ورسوي الله تعالیٰ به هغه ته خامخا تاوان ورسوي، او څوک چې یو مسلمان ورور په تکلیف کي اخته کړي نو الله تعالیٰ به هغه په تکلیف کي اخته کړي. ابن ماجه او ترمذي ويلي دي دا حدیث غریب دی.

**تخریج:** سنن الترمذي ۲۹۳۱۴، رقم: ۱۹۴۰، وابن ماجه ۷۸۵۱۲، رقم: ۲۳۴۲.

**تشریح:** د شاق لفظ معنی دا هم بیان سوي ده چې کوم څوک د یو مسلمان سره عداوت او مخالفت کوي نو الله جل جلاله به د هغه سره عداوت او مخالفت کوي یعنې هغه به په عذاب کي اخته کړي.

## مسلمان ته تاوان رسونکی

﴿۲۸۲۲﴾: وَعَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَلْعُونٌ مَنْ ضَارَّ مُؤْمِنًا أَوْ مَكْرَهٍ بِهِ. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب.

د حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: هغه څوک لعنتي دی چې یو مسلمان ورور ته تاوان ورسوي یا د یو چا سره چم وکړي. ترمذي ويلي دي دا حدیث غریب دی.

**تخریج:** سنن الترمذي ۲۹۳۱۴، رقم: ۱۹۴۱.

**تشریح:** مطلب دادی چې کوم څوک یو مسلمان ته په ظاهري توګه سره تاوان ورسوي او که په پټه تاوان ورته ورسوي نو د الله جل جلاله د رحمت څخه ليري ګرځول کېږي.

## د مسلمان عیب مه لټوئ

﴿۲۸۲۳﴾: وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ صَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِنْبَرَ

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم پر منبر سربیره په لوړ آواز سره

فَنَادَى بِصَوْتٍ رَفِيعٍ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ مَنْ أَسْلَمَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يُفِضْ الْإِيمَانُ

وفرمایل: ای مسلمانانو! چې په ژبه سره موایمان راوړی دی او په زړه کي دایمان اثر نه لرئ:

إِلَى قَلْبِهِ لَا تُؤْذُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تُعَيِّرُوهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ

تاسو مسلمانانو ته تکليف مه ورکوي (هغوي ته پيغور مه ورکوي)، دهغوي عيبنه مه لټوي

يَتَّبِعْ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ تَتَّبِعْ اللَّهَ عَوْرَتُهُ وَمَنْ يَتَّبِعْ اللَّهَ عَوْرَتُهُ يَفْضَحْهُ

وَلَوْ فِي جُوفِ رَحْلِهِ. رواه الترمذي.

ځکه چې څوک د يو مسلمان عيب لټوي الله تعالى د هغه عيب لټوي او د کوم سړي عيب چې الله تعالى ولټوي د هغه رسوايي څرگنده ده الله تعالى به هغه رسوا کړي که څه هم چې هغه په خپل کور کې پټ ناست وي. ترمذي.

**تخريج:** سنن الترمذي ۳۳۱۸۴، رقم: ۲۰۳۲.

**تشریح:** چې په ژبه يې اسلام راوړی وي: په دغه خطاب کې مؤمنان او منافقان دواړه شامل دي او تردې مخکې يې دا وفرمايل چې دهغوي زړونو ته ايمان نه دی رسيدلی يعنې دهغوي زړونه د اصل ايمان يا د ايمان د کمال څخه منور نه دي نو ددې په ذريعه په خطاب کې فاسق هم شامل سوی دی، دا خبره ځکه صحيح معلومېږي چې په دغه ارشاد کې مخکې دا فرمايل سوي دي چې کوم څوک دخپل مسلمان ورور عيب لټوي نو ددې څخه دا څرگنديږي چې د رسول الله ﷺ خطاب ټولو مسلمانانو ته وو، که هغه کامل مسلمان وي يا منافق او فاسق وي، که چيرې خطاب يوازې منافقانو ته وای نو د مسلمان او منافق په منځ کې ورورولي نسته ځکه په دغه ارشاد کې به دخپل مسلمان ورور لفظ نه استعماليدای، د طيبي رحمه الله دغه قول اختيارول چې ددغه ارشاد مخاطب يوازې منافقين دي او يوازې پر هغوي ددغه حديث اطلاق کېږي دا د ظاهري مفهوم خلاف دی.

پيغور مه ورکوه: مطلب دادی چې يو مسلمان ته د هغه پر گناه باندي پيغور او خبرداری مه ورکوي کوم چې د هغه څخه مخکې سوی وي، که څه هم د هغه گناه څخه توبه کول تاسو ته معلوم وي يا معلوم نه وي، مگر که چيرې يو سړی د گناه کولو په حالت کې وي يا هغه گناه کړی وي او د هغه څخه د توبې کولو مخکې په علم کې راغلی وي نو په دغه صورت کې هغه ته پر گناه باندي پيغور او خبرداری ورکول پر هغه چا واجب دی کوم چې پر هغه باندي قادر وي او که هغه گناه د حد او تعزير وړ وي نو پر هغه باندي حد او تعزير جاري کول واجب دي، ددغه صورت تعلق د پيغور ورکولو سره نه دی بلکه ددې شمېر به د امر المعروف او نهی عن المنکر څخه وي. مه د هغه عيب لټوي: يعنې د يو مسلمان کوم عيبنه چې تاسو ته معلوم نه وي د هغه په



لته کي مه کپري او د هغه کوم عیبونه چي ستا په علم کي راغلي دي هغه د نورو په مخکي مه ظاهره، د دې څخه ثابته سوه چي د يو مسلمان د عیبونو پلټنه کول يا د هغه عیبونه چي په خپل علم کي وي هغه د نورو په مخکي ظاهرولو څخه پرهيز کول واجب دی او کوم څوک چي داسي وکړي يعني د يو مسلمان عیب څرگند کړي يا د يو مسلمان عیب د نورو په مخکي بيان کړي نو د هغه څخه خپل ځان ليري کول او نور خلک هم د هغه څخه ليري کول واجب دي.

الله ﷻ به د هغه عیب ولټوي: د دغه جملې مقصد د دې خبري خبرداری ورکول دی چي کوم څوک په دنیا کي د يو مسلمان عیب بيانوي يا د يو مسلمان عیبونه د نورو په مخکي په بيانولو سره هغه رسوا کوي نو په آخرت کي د هغه سره همدا سي معامله کيږي، په دې توگه چي الله ﷻ به هلته د هغه عیبونه د معافولو پر ځای د هغه يوه يوه بدی څرگنده کړي او د هغه ټول عیبونه به د مخلوق په وړاندي څرگند کړي، لکه څرنگه چي هغه په دنیا کي يو مسلمان ورور رسوا کړی وو همدارنگه په آخرت کي به هغه خپله رسوا سي، څرگنده ده چي د آخرت رسوايي د دنیا تر رسوايي ډېره زیاته ده، عطا لیکلي دي چي د يو چا د عیبو پلټنه کول په خپله تر ټولو لوی عیب دی.

امام غزالي رحمه الله لیکلي دي: عیب بيانول هغه عادت دی چي د بد گمانۍ په نتیجه کي پيدا کيږي، کوم څوک چي د يو مسلمان په اړه بد گماني کوي نو هغه ځان په واک کي نسي کولای د هغه خواش وي چي هغه په عیبو پسي ولگيږي او کله چي د هغه په علم کي يو عیب راسي نو بيا د هغه پرده لوڅوي، نو پکا ردي چي دغه خصلت يعني بد گماني کول د دې څخه خپل ځان وساتي چي د يو مسلمان عیب ويل او پرده لوڅول پر خپل غاړه نه واخلي، حقیقت دادی چي شریعت د يو مسلمان کردار د هغه ټولنیز حیثیت، د هغه شخصي وقار او د هغه ژوند په ټولنه کي د ذلت او رسوايي څخه د ساتني ډېر زور ورکړی دی، همدا وجه ده چي د دې خبري په تاکید سره حکم ورکړل سوی دی که چيري تاسو ته د يو مسلمان عیب معلوم سي نو هغه پټ کړئ او د خلکو په مخکي يې مه بيانئ، او هيچا ته دا اجازه نسته چي د يو مسلمان ذاتي حالاتو ته توجه وکړي او د هغه د کمزورۍ په لټه کي سي،

ددې ارزښت د دې خبري څخه ظاهریږي چي د شریعت د يو مسلمان د عیبو پرده کولو حکم ورکړی دی د هغه حد دادی که چيري د يو چا په همسايه کي داسي ځای وي چي هلته شراب څښل کيږي او سازونه پکښي وهل کيږي نو هغه بايد په خپله د خپل سرای دروازه بنده کړي چي د هغه نظر په بل سرای کي پر غیر شرعي کارو باندي ونه لگيږي او د هغه کور د خلکو

بدکاری د هغه په علم کي رانسي او دهغه سړي د سرای او د مذکوره سرای په منځ کي چي کوم دیوال حائل وي هغه ته په غوږ نیولو سره د هغه اواز اورېدو هڅه کول نه دي پکار چي په هغه سرای کي سروزي او نه دا جائز دي چي د هغه خرابۍ د لېدو لپاره هغه کور ته ورننوځي، مگر که چيري د هغه سرای اوسیدونکی خپل بد کارونه خپله ظاهروي لکه په لوړ اواز سره سروزي وايي یا شرابي خلک د شریانو په ډول شور کوي او د هغوئ اواز د هغوئ د شراب څېښلو په شکل کي دباندې راوځي نو دا بېله خبره ده، که چيري هغه سړی د هغوئ د پلټني د مقصد څخه پرته همدارنگه د هغه کور ته ورسي او هغه خلک په شراب څېښلو او سروزي اورېدو سره وويني او هغه خلک د سروزي سامان او د شرابو لوبښي پټ کړي نو د هغه سړي لپاره دا جائز نه ده چي د هغوئ د لمنې په آخوا کولو سره د هغه شيانو د لېدو هڅه وکړي، همدارنگه د شرابو د څېښلو لپاره د هغوئ خوله وغیره بويول هم جائز نه دي او نه دا جائز دي چي د خپلو همسایگانو څخه پوښتنه وکړي چي د هغه په سرای کي څه کيږي.

د حدیث په دغه الفاظو کي (ولم یفرض الايمان الى قلبه) يعني د هغوئ زړو ته ايمان نه دی رسیدلی، په دغه جمله کي دې ته اشاره ده چي ترڅو پوري د ايمان نور زړه روښانه کړی نه وي نو تر هغه وخته پوري د الله ﷻ معرفت نه تر لاسه کيږي او نه د هغه حقوق ادا کيږي او دا چي د زړه ټول روحاني ناروغيو علاج د الله ﷻ معرفت او د هغه د حقوقو پر ادا کولو باندې موقوف دی، کوم څوک چي د الله ﷻ معرفت تر لاسه کړي او د هغه حقوق ادا کوي نو هغه چا ته تکلیف نه رسوي او نه څوک په تاوان کي اخته کوي او نه چا ته پېغور ورکوي او نه د چا د حالاتو پلټنه کوي.

### په ناحقه د چا بې عزتي

﴿۲۸۲۳﴾: وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ مِنْ أَرْبَى الرَّبَا الْإِسْطِطَالَةَ فِي عَرْضِ الْمُسْلِمِ بِغَيْرِ حَقٍّ. رواه ابوداؤد والبيهقي في شعب الايمان.

د حضرت سعيد بن زيد رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل: تر ټولو لوی سود د مسلمان په ناحقه بې عزتي کول دي په ژبه سره. ابوداؤد او بیهقي په شعب الايمان کي

تفريغ: سنن ابی داود ۱۹۳/۵، رقم: ۴۸۷۶، والبیهقي في شعب الايمان ۲۹۷/۵، رقم: ۶۷۱۰.

د لغاتو حل: الاستطالة: ای اطالة اللسان. (اوږد ژبی)

**تشریح:** مطلب دادی چي د یو شرعي حکمت څخه پرته او په ناروا توګه د یو مسلمان په اړه د خپلي ژبي څخه خراب الفاظ ایستل او همدارنګه د هغه عزت تر پښو لاندې کول یو داسي عادت دی چي د حرام کېدو او ګناه لازمېدو په اعتبار په نسبت د نورو سودو سخت سود دی، څرګنده دي وي چي په لغت کي د ربوا معنی د زیاتېدو ده او په اصطلاح کي د ربوا مفهوم دادی چي د رانیولو او پلورلو او په پور کي واجب حق او اصل روپو څخه زیات اخیستل، نو د یو مسلمان په اړه داسي رویه اختیارول یا داسي الفاظ د خپلي خولې څخه ایستل چي د هغه مسلمان په اړه هغه ته هیڅ حق ونه رسیږي او نه د هغه تعلق د یو داسي معاملې سره وي چي په هغه کي داسي رویه اختیار سي یا د داسي الفاظو استعمالول په شرعي توګه اجازه وي یعني د خپل حق څخه زیات او په ظلم سره اخیستل وي په دې اعتبار سره د چا د بې عزتۍ لپاره بد کلامي ته په سود سره تشبیه ورکړل سوې ده او بیا دې ته اړبی یعني تر ټولو لوی سود ویل سوي دي ځکه چي د یو مسلمان په نزد د هغه عزت او د هغه مال ته زیات حیثیت او قیمت وي او د مال او سامان په نسبت د عزت تاوان زیات تکلیف ورکونکی او سخت وي.

د حدیث شارحینو لیکلي دي چي د ناحق قید ځکه لګول سوی دی چي په ځینو صورتو کي داسي رویه اختیارول او داسي خبره کول چي په هغه سره عزت مجروح کیږي، مباح ګرځول کیږي د مثال په توګه د یو سړي پریو چا باندي حق (لکه پور او یا بل څه وي) او هغه یې حق نه ادا کوي نو صاحب حق ته اجازه ده چي هغه سړي ته د ظالم په ډول سخت الفاظ ووايي یا هغه بدنامه او بې عزته کړي، یا یو څوک د چا په حق کي شاهدي ورکوي نو پر هغه جرح کول او د هغه شاهد عیب بیانول صحیح دي، د داسي راویانو جرح کول هم دي یعني د محدثینو د راویانو عیبونه ظاهرول هم صحیح دي ځکه چي د دغه مقصد د حدیث د صحت خوندي ساتل او د دین ساتنه کول دي همدارنګه خلک د تاوان او فساد څخه د ساتني لپاره د نکاح د پیغام ورکونکي صحیح احوال ظاهرول او د بدعتي او فاسق بدې او بې عزتي کول هم صحیح دي.

﴿۲۸۲۵﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا عَرَجَ بِي

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: (په معراج کي) الله تعالی زه

رَبِّي مَرَرْتُ بِقَوْمٍ لَهُمْ أَظْفَارٌ مِنْ نُحَاسٍ يَخْمُسُونَ وُجُوهَهُمْ وَصُدُورَهُمْ

پورته بوتلم هلته ما داسي خلک ولیدل چي د هغوی نوکونه د مسو وه او په هغه نوکونو سره یې

خپل مخونه او سيني گروولې (ويني کولې)،

فَقُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرِيلُ قَالَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ لُحُومَ النَّاسِ وَيَقْعُونَ فِي أَعْرَاضِهِمْ. رواه ابوداؤد.

د جبرائیل علیه السلام څخه ما پوښتنه وکړه دا کوم خلک دي؟ هغه راته وویل: دا هغه خلک دي چي د خلکو غوښي خوري (يعني غيبت کوي) او د هغوئ په عزت اخيستو پوري لگيدلي دي. ابوداؤد

تخريج: سنن ابی داود ۱۹۴۷۵، رقم: ۴۸۷۸.

تشریح: د حضرت جبرائیل عليه السلام د وينا مطلب دا وو چي دا هغه خلک دي چي د خلکو غيبت کوي د هغوئ په حق کي ناوړه الفاظ د ژبي څخه باسي او همدارنگه د خلکو عزت تر پښو لاندي کوي ددغه خلکو خپل مخونه او سيني شکول دې ته اشاره ده چي دغه خلکو د خپلو ورونو په بې عزتۍ کولو سره او په هغه خوشحاله کېدو سره د هغه ورونو سيني او مخونه مجروح او مغموم کړل نو د دوی سزا داده چي اوس خپله په خپلو لاسو سره خپل سيني او مخونه زخمي کوي.

﴿۲۸۲۶﴾: وَعَنِ الْمُسْتَوْرِدِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَكَلَ بِرَجُلٍ

د حضرت مستورد عليه السلام څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: څوک چي د يو مسلمان

مُسْلِمٍ أَكَلَهُ فَإِنَّ اللَّهَ يُطْعِمُهُ مِثْلَهَا مِنْ جَهَنَّمَ وَمَنْ كَسَى ثَوْبًا بِرَجُلٍ

بدي او غيبت سره يوه گوله و خوري (يعني په دغه ذريعه رزق تر لاسه کړي) الله تعالی به د هغه گولې په ډول په هغه د دوږخ اور و خوري او څوک چي د يو مسلمان د اهانت او ذلت په بدله کي

مُسْلِمٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَكْسُوهُ مِثْلَهُ مِنْ جَهَنَّمَ وَمَنْ قَامَ بِرَجُلٍ مَقَامَ سُعَّةٍ وَرِيَاءٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَقُومُ لَهُ مَقَامَ سُعَّةٍ وَرِيَاءٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. رواه ابوداؤد.

جامه واغوندي الله تعالی به د دوږخ جامه ورواغوندي، او څوک چي څوک ودروي او يا خپله ودرېږي او خلکو ته د ښووني لپاره خپل ښه والی او روي د قيامت په ورځ به الله تعالی د هغه خرابي او کمزوري ښودلو او اورولو لپاره ودرېږي. ابوداؤد

تخریج: سنن ابی داود ۱۹۵۱۵، رقم: ۴۸۸۱.

**تشریح:** د اځکه معنی د گولې ده، او په یوه نسخه کې دغه لفظ اكلة (د الف په زور سره) منقول دی چې د هغه معنی په یو وار په ماړه نس خوړل دي، د یو مسلمان د بې عزتۍ کولو سره یوه گوله یا یو وار د خوراک مطلب دادی چې د یو سړي د خوشحاله کولو لپاره د هغه په مخکې د یو مسلمان بدې بیانول او د هغه په عوض کې د خوراک او څښاک سامان پیدا کول، د مثال په توګه یو سړی زید دی چې د یو مسلمان سره عداوت لري او د هغه مسلمان د بدۍ په اورېدو سره ډېره خوشحاله کیږي نو یو بل سړی چې بګردی د هغه د مزاج په پېژندو سره هغه ته ورځي او د هغه د خوشحاله کولو لپاره د هغه په مخکې د هغه مسلمان بد وایي یا د هغه عیبونه بیانوي او زید د هغه په دغه حرکت سره خوشحاله کیږي او هغه ته روپیۍ یا خوراک و څښاک ورکوي نو د داسې سړي په اړه فرمایل سوي دي چې کوم څوک د یو مسلمان بې عزتي د خپل ګټې او روزۍ ذریعه وګرځوي نو په آخرت کې به هغه ته د هغه روزۍ او ګټې په مثل د دوېځ اور خوړل وي.

لفظ د کسی په معروفه صیغه دی او په ژباړه کې ددې اعتبار سوی دی مګر په یوه نسخه کې دغه لفظ د مفعول په صیغه دی په دغه صورت کې به معنی داسې وي چې کوم چاته د یو مسلمان د تحقیر او سپکاوی په بدله کې جامه ورواغوستل سي، دغه معنی د مخکنې عبارت سره زیاته مطابق ده، ځینو حضراتو ویلي دي چې دغه لفظ د معرفه صیغې په کېدو سره د مخکنې عبارت معنی به داسې وي چې کوم څوک د یو مسلمان د تحقیر او سپکاوي کولو په بدله کې ځان ته جامې واغوندي.

ومن قام برجل مقام سمعة وریاء: د برجل په لفظ کې یوازي باء د تعدیه لپاره ده او د رجل څخه مراد خپله هغه سړی کیدای سي او د هغه څخه پرته بل څوک هم، مطلب دادی که چیرې یو سړی د خپل ځان د ښوونې لپاره خپل لویي بیان کړي او په خپل تعریف او توصیف کې رطب اللسان وي یا بل څوک په دې ماموره کړي چې هغه د خلکو متاثره کولو لپاره د هغه تعریف او توصیف کوي نو الله ﷻ به د قیامت په ورځ د هغه د بدۍ په څرګندولو سره د خلکو په منځ کې د هغه د رسوایي سامان پیدا کړي.

ځینو حضراتو لیکلي دي چې په برجل کې د باء حرف د تعدیه لپاره هم کیدای سي او د سببیت لپاره هم کیدای سي، که چیرې د تعدیه لپاره وي نو دا مطلب به وي چې کوم څوک د ښوونې او ریاء په توګه د هغه د پرهیزګارۍ او دیندارۍ ډول وهي او د هغه زهد، عبادت او د هغه بزرګۍ ته د درواغو شهرت ورکوي او په دې سره د هغه مقصد دا وي چې خلک د هغه

معتقد سي يا د هغه په حلقه کي په گډون کولو سره دخپل ځان او زړه په ذريعه د هغه خدمت وکړي، او د هغه په پناه کي دخپل ځان او مال گټه وي لکه څرنگه چي د ځينو بزرگانو طريقه ده چي د هغوئ د شهرت په پناه کي د ځان لپاره گټه تر لاسه کوي، نو د داسي سړي په اړه فرمايل سوي دي چي الله ﷻ به د قيامت په ورځ هغه سړي د رسوايي پر ځای ودروي او ملائکو ته به حکم وکړي چي د دغه سړي په اړه اعلان وکړئ چي دی درواغجن دی، ده محض دخپلي گټي او ذاتي غرض لپاره يو سړي ته ناروا شهرت ورکړی وو، ددې څخه وروسته به هغه په عذاب کي اخته کړل سي کوم چي د درواغجنو لپاره به وي.

او که چيري بآء د سببیت لپاره وي نو مطلب به دا وي که چيري يو څوک د يو چا توجه تر لاسه کولو لپاره په خپله خپل ځان د سمعه او رياء پر مقام ودروي يعني خپل ځان ډېر زاهد، متقي او صالح ظاهر کړي چي يو شتمن سړی د هغه معتقد سي او د هغه په ذريعه عزت او مال تر لاسه کړي نو د داسي سړي په اړه فرمايل سوي دي چي د قيامت په ورځ به الله ﷻ هغه په داسي ځای کي ودروي چيري چي به خلک د هغه رسوايي ويني يعني ملائکو ته به حکم ورکړل سي چي دا اعلان وکړئ چي دغه سړی ډېر ریاکار وو، د خلکو ځان ته مائل کولو او د مال تر لاسه کولو لپاره يې ځان متقي او زاهد څرگندوی، بيا به په هغه عذاب کي اخته کړل سي کوم چي دریاکارو لپاره دی.

### پر الله ﷻ ښه گمان کوئ

﴿۲۸۲۷﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُسْنُ

الظَّنِّ مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ. رواه احمد و ابوداؤد.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: پر الله تعالى ښه گمان ساتل د غوره عبادت څخه دی. احمد او ابوداؤد.

تخريج: مسند الامام احمد ۴۰۷/۲، و ابوداؤد ۲۶۶/۵، رقم: ۴۹۹۳.

تشریح: مطلب دادی چي کومو اعمالو ته عبادات حسنه ويل کيږي په هغو کي يو غوره شی او غوره عبادت دا هم دی چي د الله ﷻ څخه ښک گمان وساتل سي، نو ضروري ده چي عبادات ترک کړل سي څرگنده دي وي چي جاهل عام خلک دا گمان کوي چي د الله ﷻ سره د حسن ظن مطلب دادی که چيري عبادتونه پرېښودل کيږي نو هغه دي پرېښودل سي مگر د الله ﷻ په ذات

باور کول پکار دي چي هغه کريم او غفور الرحيم دی چي تارک عبادت هم يقينا بخښي، دغه گمان ډېر دگمراهی سبب دی او د شيطان په جال کي د لوېدو نتيجه ده، علماوو ليکلي دي چي يو سړی دي عبادت کول پرېږدي او د معبود سره دي د حسن ظن دعوه کوي نو يقينا مغرور او مردود دی.

دا هم کېدای سي چي په حديث کي د ښک گمان تعلق د الله ﷻ پر خای د مسلمانانو په اړه د خیر د عقیدې درلودل او منجمله د عبادات حسنه څخه وي، یا دا چي د مسلمانانو په اړه ښک گمان کول يو داسي صفت دی چي په عباداتو کي حسن او کمال پيدا کوي او د ثواب درجه زیاتوي، خلاصه دا چي کوم څوک عبادت کونکی او ښک وي نو هغه د نورو په اړه تل ښک گمان لري او بد گمان کونکی د بد کاره سړي څخه پرته بل څوک نسي کېدای.

بد گمان باشد همېشه زشت کار  
نامه خود خواند اندر حق یار

### د یوې زوجه مطهره څخه ناراضه کېدل

﴿۲۸۲۸﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ اَعْتَلَّ بَعِيرٌ لِصَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چي د بي بي صفیې او بن ناروغ سو او د بي بي زينب

وَعِنْدَ زَيْنَبَ فَضْلُ ظَهَرَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَزَيْنَبَ

سره د ضرورت څخه زیاته سپرلې وه، رسول الله ﷺ بي بي زينب ته وفرمايل چي بي بي صفیې

أُعْطِيهَا بَعِيرًا فَقَالَتْ أَنَا أُعْطِيَ تِلْكَ الْيَهُودِيَّةَ فَغَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

ته خپل او بن ورکړه، بي بي زينب وويل ایا دې يهودی ته خپل او بن ورکړم، رسول الله ﷺ پر

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَجَرَهَا ذَا الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمِ وَبَعْضُ صَفَرٍ. رواه ابوداؤد و ذکر

حديث معاذ بن انس من حمى مؤمنا في باب الشفقة والرحمة.

دې خبره ناراض سو او د ذې الحجة، محرم، او د صفرې د میاشتي څو ورځي رسول الله ﷺ د هغې څخه بیلوالی غوره کړ. ابوداؤد او د معاذ بن انس حديث من حمى مؤمنا د شفقت او رحمت په باب کي بیان سوی دی.

تخریج: سنن ابی داود ۸۱۴-۹، رقم: ۴۶۰۲.

**تشریح:** د بي بي صفیې ﷺ د نسب لړۍ پورته د حضرت هارون ﷺ سره یو ځای کېدل ځکه نو هغې ته د یو پیغمبر حضرت هارون ﷺ په اولاد کې د کېدو نسبې شرف هم تر لاسه وو، د بي بي صفیې ﷺ اول واده د یو یهودي ابو الحقیق سره سوی وو، د خیبر په جنگ کې ابو الحقیق ووژل سو او بي بي صفیه ﷺ په بندیانو سره د رسول الله ﷺ په خدمت کې راوستل سول، رسول الله ﷺ هغه ازاده کړه او د هغې سره یې نکاح وکړه، د رسول الله ﷺ ځینو پیبیا نو هغه نه خوښول او خپله بي بي عائشه ﷺ هم د هغوي څخه وه، مگر رسول الله ﷺ د نورو پیبیا نو په ډول د هغې سره هم برابر تعلق وو او د هغې حمایت او رعایت به یې کوی، یوه ورځ بي بي عائشې ﷺ په یو خبره باندي بي بي صفیې ﷺ ته یهودیه او بد ورد وویل، هغې رسول الله ﷺ ته شکایت وکړ، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: ته عائشې ته ووايه چې ته د حضرت ابوبکر ﷺ لور یې او زه د پیغمبر د اولاد څخه یم. بي بي زینب ﷺ هم د رسول الله ﷺ زوجه مطهره وه، مخکې د هغې نوم بره وو او اول واده یې د عبد الله ابن زمعه سره سوی وو، کله چې د رسول الله ﷺ په نکاح کې راغلل نو رسول الله ﷺ د زینب نوم پر کښېښود.

ددغه حدیث څخه یوه خبره دا معلومه سوه چې یو چا ته د مخکنې ژوند پیغور ورکول او د هغه سپکاوی کول ډېر نامناسبه خبره ده، دوهمه خبره دا چې د رسول الله ﷺ د بي بي زینب په بد بیني د هغې څخه سخت ناراضه کېدل او تر زیات وخت پوري د هغې سره تعلق ترک کول ددې دلیل دی چې د یو شرعي مصلحت سره سم د یو مسلمان یا مسلماني سره تردرو ورځو زیات هم ترک ملاقات کېدای سي، د مثال په توگه یو سړی یو بد کار وکړي نو دهغه د تادیب او تنبیه لپاره د هغه سره تردرو ورځو زیات تعلق پرېښودل جائز دي لکه څرنګه چې مخکې هم بیان سوی دی.

### الْفَصْلُ الثَّالِثُ (دریم فصل)

په قسم هر وخت اعتبار کوی

﴿۴۸۲﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَجُلًا يَسْرِقُ فَقَالَ لَهُ عِيسَى سَرَقْتَ قَالَ كَلَّا وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَقَالَ عِيسَى آمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَذَّبْتُ نَفْسِي. رواه مسلم.



د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : د بي بي مريمي زوی حضرت عيسى عليه السلام يو سړی پر غلا کولو وليدی ، حضرت عيسى عليه السلام ورته وويل تا غلا وکړل ، هغه ورته وويل هيڅکله نه ، قسم په هغه ذات چې د هغه پرته بل هيڅوک د عبادت وړ نه سته ، حضرت عيسى عليه السلام وويل ما پر خدای ﷻ ايمان راوړ او خپل ځان مي درواغجن وگرځوی . مسلم .

**تخريج :** صحيح مسلم : ۱۸۳۸۱۴ ، رقم : ۱۴۹ ، ۲۳۶۸ .

**تشریح :** ما په الله ﷻ ايمان راوړ : يعنې تا چې په خپل قسم کي د الله ﷻ وحدانيت ذکر کړی زه پر هغه د خپل ايمان او اعتقاد اقرار کوم ، يا دغه جمله د مفهوم په اعتبار داسي ده چې تا د الله ﷻ کوم قسم کړی دی زه په هغه باور کوم او خپل ځان په دې خبره کي درواغجن گرځوم چې تا غلا کړې ده که څه هم زما دغه ويل په ظاهري حالت کي د غمازی په وجه وو ، دغه وضاحت د دغه احتمال سره سم دی چې کيدای سي چې هغه سړی یو شی د هغه د مالک څخه په پټه پورته کړی وي په دې توگه حضرت عيسى عليه السلام دا وگڼل چې هغه سړي غلا کړې وه مگر هغه اول خود الله ﷻ په قسم کولو سره د غلا څخه انکار وکړ ، دوهم دا چې پر هغه موقع يو داسي شرط تر لاسه نه سو چې د هغه د غلا د ثبوت لپاره او د غلا د سزا يعنې حد جاري کولو لپاره په شرعي توگه ضروري وي ځکه حضرت عيسى عليه السلام د هغه سړي قسم ومنی او خپله خبره يې غلطه وگرځول .

شيخ عبدالحق رحمته الله عليه دا مطلب ليکلی دی چې زه تا ستا په قسم کي رېښتونی گڼم او د خپل هغه گمان څخه رجوع کوم چې ما ستا په اړه قائم کړی وو او په ذکر سوې خبره کي خپل ځان درواغجن گرځوم ، ددې څخه معلومه سوه که چيري يو سړی پر يو خبره د الله قسم وکړي که څه هم هغه خبره د حقيقت څخه خلاف معلومېږي مگر پکار دي چې خپل گمان او خپل معلومات غلط وگرځوي او د الله ﷻ د نامه د تعظيم لپاره د هغه د قسم اعتبار وکړل سي .

### حسد او مفلس

﴿ ۲۸۳۰ ﴾ : وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا وَكَادَ الْحَسَدُ أَنْ يَغْلِبَ الْقَدْرَ . رواه البيهقي .

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : نژدې ده چې فقر (مفلسي) د كفر حد ته ورسېږي ، او نژدې ده چې حسد پر تقدير الهي غالب راسي . بيهقي .

**تخریج:** البیهقي فی الشعب ۲۶۷/۵، رقم: ۶۶۱۲.

**تشریح:** د حدیث د اولي برخي مطلب دادی چي فقر، افلاس او غریبي داسي خراب شی دی چي ډېر واره انسان د هغه څخه په مجبوره کېدو سره د کفر حد ته رسیږي، کوم فقیر او مفلس چي د صبر او استقامت په ضائع کولو سره په قلبي افلاس کي اخته سي نو هغه د الله ﷻ په ذات د اعتماد او باور لمن د لاسه ورکړي، د هغه نتیجه داسي وي چي هغه ډېر د مایوسی په عالم کي د الله پر نظام باندي اعتراض کول پیل کړي، د تقدیر الهي څخه په شکوه کولو سره د الله ﷻ پر فیصله او حکم باندي په هر حالت کي د راضي کېدو تقاضا شاته وغورځوي، یا د الله ﷻ په مخکي د لاس غزولو پر ځای د غیر الله په مخکي د سوال لاس غزول پیل کړي او پرته د الله څخه بل څوک حاجت روا گڼل پیل کړي، یا کله چي هغه وويني چي اکثر کفار شتمن دي او د عیش ژوند تېروي او دهغوئ پر خلاف اکثر مسلمانان د افلاس او تنگدستی په آزمائش کي اخته دي نو هغه کفر ته د مائل کېدو څخه هم منع نه کوي او څرگنده ده چي دغه شیان انسان کفر ته رسوي.

مگر حقیقت دادی چي فقر او افلاس په اصل کي د مسلمانانو لپاره د یو امتحان درجه لري، کوم خلک چي په دغه حقیقت پوهیږي او د مال او دولت او دنیاوي ژوند په اعتبار د مفلس کېدو سرېره خپل زړه غني لري او پر تقدیر الهي باندي صابر او شاکر کېدو سره په امتحان کي کامیاب کیږي نو د هغه په حق کي هغه فقر او ایمان د پرمختگ او د درجاتو ضامن جوړیږي نو کوم مسلمان چي په فقر او مفلسۍ کي اخته وي او ټول انساني تدابیر، محنت او مشقت سرېره د تنگی د حالاتو څخه خلاصون نه تر لاسه کوي نو هغوئ ته پکار دي چي هغوئ خپل هغه حالت د الله ﷻ له خوا یو امتحان وگڼي او دا یقین وکړي چي دغه دنیا او د دنیا ټول تکلیفونه او پرېشانی د مؤمن لپاره یو داسي وقفه حیات دی که په هغه کي صبر او استغناء او د الله ﷻ پر ذات باندي توکل په برخه سي نو کله نا کله په دنیا کي هم حالات بدلېدای سي او د آخرت فلاح او کامیابي خو یقینا په برخه کیږي او د دغه ځای ټول تکلیفونه او پرېشانی د هغه ځای د بې پایه نعمتونو او لازواله راحتو بدلېږي، رسول الله ﷺ فرمایلي دي: (الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر) دغه دنیا د مؤمن لپاره بنديخانه ده او د کافر لپاره جنت دی.

کوم مسلمانان چي د دغه بنديخانې تکلیفونه او مصیبتونه په ورین تندي سره زغمي د هغوئ لپاره الله ﷻ په آخرت کي د بې پایه انعامو وعده کړې ده، په قرآن کریم کي الله ﷻ داسي فرمایلي دي:

لَا يَغُرَّتْكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ .

ژباړه : اې مؤمنه! تا دي د کافرانو په ښارو کې گرځېدل په مغالطه کې نه واچوي ځکه چې دا د څو ورځو ژوند دی بیا د هغوئ ځای دوېځ دی او هغه ډېر خراب ځای دی مگر کوم خلک چې په هغوئ کې د الله ﷻ څخه بیرېږي د هغوئ لپاره باغونه دي چې لاندې یې ویالې بهیږي او هغوئ به په دغه باغو کې همېشه وي. دا به د الله ﷻ له خوا د هغوئ مېلمستیا وي او کوم شیان چې د الله ﷻ سره دي دا د ښکو بندگانو لپاره غوره دی.

نقل سوي دي چې ځینو صحابه کرامو به د کفارو او مشرکینو مال او دولت او د هغوئ راحت لیدی نو د هغوئ پر ژبه به دغه الفاظ راتلل چې دغه خلک خو د خدای ﷻ د ښمنان دي د دوئ حال خو ډېر ښه دی مگر موږ د تکلیف، سختۍ، مفلسۍ او لوږې وخت تېروو، پر دې خبره باندي ذکر سوی آیت نازل سو او مسلمانانو ته وښودل سول چې د دنیا دغه آرام او راحت څو ورځي دی چې ژر فناء کېدونکی دی مگر تاسو ته د آخرت آرام او راحت تر لاسه کېدونکی دی چې هغه لازوال دی او هیڅکله نه فناء کېږي، نو تاسو خلک د فناء کېدونکي آرام او د څو ورځو راحت غوښتنه مه کوئ بلکه د هغه نعمتونو امید کوئ چې د تل لپاره دي.

لکه څرنگه چې فقر او مفلسي په ځیني وختو کې د کفر حد ته رسېږي همدارنگه د مال او دولت زیاتوب هم سړی گمراه کوي، د شتمنۍ نشه انسان سرکښه کوي او د حد څخه زیات راحت یې په گناه او معصیت کې اخته کوي ځکه ویل کېږي چې شتمني او مفلسي دواړه په معتدله توگه کېدل د انسان ژوند د گمراهۍ څخه ساتلای سي، او فقر او مفلسي یې د مایوسۍ او کفر حد ته درسېدو څخه منع کوي او د ضرورت په اندازه مال تر لاسه کېدل یې د شتمنتوب د نشې څخه خوندي کوي چې دهغه په وجه د سرکښۍ او گناه اندېښنه نه پاته کېږي نو د خیر الامور او سطها اصول پر دغه دواړو باندي صادقېږي.

د حدیث دوهمه برخه: (او نژدې ده چې حسد پر تقدیر الهي باندي غالب سي) مطلب دادی چې که چیري یو داسي شی وي چې پر تقدیر باندي غالب کېږي او دهغه د بدل ورکولو طاقت لري نو هغه به حسد وي او ځینو حضراتو دا مطلب بیان کړی دی چې حسد حاسد هغه گمراه کونکي گمان ته بیایي چې هغه تقدیر الهي هم بدلولای سي.

## د عذر منل

﴿۳۸۳۱﴾: وَعَنْ جَابِرٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ اعْتَذَرَ إِلَى أَخِيهِ فَلَمْ يَعْذِرْهُ أَوْ لَمْ يَقْبَلْ عَذْرَهُ كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ خَطِيئَةِ صَاحِبِ مَكْسٍ. رواه أبو البيهقي في شعب الإيمان وقال المكي العشار.

د حضرت جابر رضي الله عنه څخه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل: څوك چې خپل مسلمان ورور ته (پريو قصور) باندي عذر وكړي او هغه مسلمان ورور يې عذر نه ومني نو پر هغه به دده دومره گناه وي څومره چې د عشر اخيستلو والا گناه ده. بيهقي.

تخريج: البيهقي في الشعب ۳۲۱/۶، رقم: ۸۳۳۸.

د لغاتو حل: مكس: اى صاحب عشر، والمراد اخذ مال الناس بالظلم (په ظلم د چا مال اخيستل).

تشرېح: د مكس معنى د محصول اخيستل دي، په دې اعتبار سره عشر اخيستونكي ته مكاس ويل كيږي او په عامه توگه د صاحب مكس اطلاق پر هغه چا باندي كيږي چې د ظلم له موخي په ناحقه محصول ترلاسه كوي او د شريعت خلاف محصول اخيستل ډېره سخته گناه ده، په يوه حديث كي فرمايل سوي دي چې صاحب مكس به جنت ته نه ځي، د عذر خواهي نه قبلونكى او د صاحب مكس په منځ كي د مشابهت وجه كيداى سي دا وي چې د مذكوره سړي په ډول صاحب مكس هم د محصول وركونكي هيڅ عذر او دليل نه قبلوي كه يو تجار څو واړه ورته ووايي چې پر ما باندي محصول نه عائد كيږي يا زما سره د تجارت مال نسته بلكه د امانت مال دى او دا چې زه پور وړى يم او محصول نه سم ادا كولاى، مگر هغه د هيچا هيڅ خبره نه مني او د هغه څخه په زور محصول اخلي.

د عذر نه قبلولو بدي او د هغه د گناه په اړه نور حديثونه هم نقل سوي دي، طبراني په اوسط كي د بي بي عائشې رضي الله عنها روايت نقل كړى دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل: (من اعتذر الى اخيه المسلم فلم يقبل عذره لم يرد على الحوض). ژباړه: كه يو څوك خپل مسلمان ورور ته عذر وكړي او هغه يې عذر قبول نه كړي نو د هغه حوض كوثر ته راتلل نه په برخه كيږي.

طبراني رحمته الله عليه او نورو محدثينو د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه دا روايت نقل كړى دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل: ايا زه تاسو ته وښيم چې په تاسو كي خراب سړى څوك دى؟ صحابه كرامو عرض وكړ چې هو، خامخايي راوښيه، رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل: په تاسو كي خراب سړى

هغه څوک دی چې یوازې په یو پړا کي تم سي ، خپل غلام ووهي او محتاج سړی د خپل ورکړي څخه محروم کړي، بیا یې وفرمایل: ایا زه تاسو ته وښیم چې تر دغه سړي هم زیات خراب څوک دی؟ صحابه کرامو وویل: هو ، خامخایې راوښیه، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: هغه څوک چې د قصور کونکي سړي عذر نه مني ، او خطا نه معافوي ، بیا یې وفرمایل: ایا زه تاسو ته وښیم چې تر دغه سړي هم زیات خراب څوک دی؟ صحابه کرامو وویل، هو خامخایې راوښیه، رسول الله ﷺ وفرمایل: هغه څوک چې د هغه څخه د خیر توقع نه وي او نه د هغه د فتنو څخه خلک خوندي وي.

حاکم رحمه الله د حضرت ابوهریره رحمه الله څخه دا روایت نقل کړی دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: تاسو د بل چا ښځو ته په بد نظر مه گورئ نو ستاسو ښځي به د نورو خلکو د بد نظر څخه خوندي وي، ته د خپل پلار سره ښه چلن کوه نو ستا زوی به ستا سره ښه چلن کوي او کوم څوک چې خپل مسلمان ورور ته یو عذر وکړي نو پکار دي چې د هغه عذر ومنل سي که څه هم د هغه عذر صحیح وي یا غلط وي، که چیري هغه د خپل مسلمان ورور عذر قبول نه کړي نو هغه دي په یاد ولري چې حوض کوثر ته به یې راتلل په برخه نسي (حاکم دغه روایت صحیح الاسناد گرځولیدی)

=====

## بَابُ الْحَذَرِ وَالتَّائِي فِي الْأُمُورِ

### (په کارونو کي د منعه او زنده کولو بیان)

حَذَر: د جاء او ذال په زور او د راء په جزم سره، معنی یې د ساتني، پرهیز کولو او بېداره اوسیدو ده، او حَذَر: د جاء په زور او د ذال په زهر سره، بیدار او مستعد سړي ته وایي .  
د تاني معنی ده په یو کار کي د تلوار کولو پر ځای توقف او زنده کول او په ښه فکر او غور سره کول ، د ذکر سوي عنوان مطلب دادی چې انسان باید د خلکو د شر او ماحول د فتنو څخه ځان وساتي ، د هغه آفاتو او فتنو تعلق که د نیاوي تاوانو سره وي او که د دیني او اخروي تاوانو سره وي، همدارنگه پکار دي چې هغه په خپلو کارو او معاملاتو کي تل هوښیار او بیداره وي ، د تلوار څخه دي ځان وساتي ، حلم او وقار دي اختیار کړي ، په خپل هره اراده او عمل دي په ښه ډول فکر او غور وکړي او د هر کار انجام دي په نظر کي ولري .

## الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

مؤمن دوه واره نه چیچل کیږي

﴿۲۸۳۲﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُلْدَغُ

الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ. متفق عليه

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: د يوه غار څخه مؤمن دوه واره نه چیچل کیږي (يعني مسلمان بايد هوښيار وي د يو وار تاوان رسيدو وروسته بايد دويم وار تاوان پورته نه کړي). بخاري او مسلم.

تخريج: صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۲۹۱۱۰، رقم: ۶۱۳۳، ومسلم ۲۲۹۵۱۴، رقم: ۶۳-۲۹۹۸.

تشریح: دلغ معنی د چیچلو ده، حُجْر: سوري ته ویل کیږي چې د مار، لږم او نورو شيانو د اوسیدو ځای وي.

د حدیث مقصد دادی چې مؤمن هوښیار وي، د حق او انصاف غوښتونکی او د دین حامی او محافظ وي، د هغه شان دادی چې هغه عهد ماتونکي، سرکښ او د دین دښمن ته معافي ونه کړي، د الله ﷻ په لاره کي او د الله ﷻ لپاره د خپل غضب او انتقام څخه منع نسي، په وار وار د حلم او بردباري رویه اختیار نه کړي او دهغه په دوکه کي رانسي، څرگنده دي وي چې په دنیاوي معاملاتو کي فریب خوړل زیات ارزښت نه لري مگر د دین په معاملو کي هیڅکله فریب خوړل نه دي پکار.

علماء و لیکنلي دي چې رسول الله ﷺ په ذکر سوي ارشاد کي یو حکیمانه اصل ته اشاره کړې ده، حقیقت دادی چې هغه یو عظیم الشان تعلیم دی چې د هغه بنیاد د دین رعایت او حمایت او د دین د دښمنانو د شر او فساد بېخ ایستلو باندې دی.

د ذکر سوي ارشاد تعلق دا بیان سوی دی چې د رسالت په زمانه کي د عربو یو ډېر مشهور شاعر ابو غره وو، د هغه تعلق د کفارو د هغه طبقې سره وو چې د اسلام او مسلمانانو خلاف نفرت او عداوت کولو باندې مامور وو، هغه به د خپلو اشعارو په ذریعه د مسلمانانو بدي بیانول او د خپل قوم شریر خلک به یې مسلمانانو ته په تکلیف رسولو باندې اماده کول، کله چې د بدر جگړه د حق او باطل په منځ کي لومړی جنګ وسو او الله ﷻ خپل لږ بندگانو ته د دین د دښمنانو باندې فتح ورکړه او د مکې ډېر کفار چې په هغو کي زعماء او سلاطین هم وه په

بندی جوړولو سره مدینې منورې ته راوستل سول نو په هغوی کې بدبخته شاعر ابو غره هم وو، هغه د رسول الله ﷺ په خدمت کې پر خپلو بدو اعمالو باندي د ندامت اظهار وکړ او په عفو غوښتني سره یې دا اقرار وکړ چې بیا به داسې بد عمل نه کوم، نو رسول الله ﷺ پر هغه بدبخته رحم وکړ او د عهد په وجه یې ايله کړ، مگر هغه ازلي بدبخته په ارامه نه کښېنست او خپل قوم ته په رسېدو سره یې خپل مخکنۍ رویه اختیار کړل، تردې چې الله ﷻ هغه دوهم وار د احد په جنگ کې د بندي په حیثیت د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر کړ او هغه بیا هغه حربه استعمال کړل او د عفوي غوښتونکي سو، مگر رسول الله ﷺ هغه معاف نه کړ او قتل کړل سو، هغه وخت ځینو خلکو د هغه سفارش وکړ چې معاف یې کړئ مگر رسول الله ﷺ وفرمایل: مؤمن د یوه سوري څخه دوه واره چیچل کیدای نسي.

### دوې غوره خبرې

﴿۲۸۳۳﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِأَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ إِنَّ فِيكَ لَخَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ الْحِلْمُ وَالْأَنَاةُ. رواه مسلم

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ د عبد القیس قبیلې سردار ته وفرمایل: په تا کې دوې خبرې دي چې الله تعالی هغه خوښوي: یو بردباري (ښه گزاره) او دویم د فکر څخه وروسته کار کول. مسلم

تخریج: صحیح مسلم: ۴۸۱۱، رقم: ۲۵-۱۷.

تشریح: عبد القیس د یوې قبیلې نوم دی، کله چې د دغه قبیلې خلک د رسول الله ﷺ د زیارت او لیدني لپاره مدینې ته راغلل او د مسجد نبوي مخته را ورسېدل نو رسول الله ﷺ یې ولیدی او د ډېره شوقه یې د اوبنانو څخه را وځغستل او په منډه د رسول الله ﷺ په خدمت کې را ورسېدل او د رسول الله ﷺ سره یې د مینې او شوق ملاقات په بې قراری سره اظهار وکړ، رسول الله ﷺ د هغوی د بې قراری په لېدو سره سکوت وفرمایه او هغوی ته یې هیڅ ونه ویل مگر دا خلک چې د کوم عظیم المرتبت شخصیت او دخپل سردار یعنی شیخ زیر په قیادت کې د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر سوي وه او د هغه اصل نوم منذروو د هغه کیفیت بالکل پېل وو هغه مخکې په خپل تم ځای کې پاته سو هلته یې د خپلو ټولو ملگرو سامان جمع کړ او د ټولو شیانو په تړلو سره په اطمینان سره ولمېدی، غوره جامې یې واغوستلې او بیا په ډېر وقار سره

مسجد نبوي ته راغلی هلته یې دوه رکعت له مونځ ادا کړې، دعاء یې وکړه او ددې څخه وروسته د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر سو، رسول الله ﷺ د هغه دغه وضع ډېره خوښه سول او هغه ته یې ذکر سوي الفاظ وفرمایل.

په یوه روایت کې دا هم نقل سوي دي چې کله رسول الله ﷺ د هغوی په مخکې د هغه د دوو ښېگڼو بیان وکړ نو هغه عرض وکړ اې د الله رسول له ! په ما کې دغه دوې ښېگڼې دي ما دا د تکلف له موخې اختیار کړي دي او زما خود ساخته دي، اې الله ! دغه دواړې ښېگڼې زما په فطرت کې پیدا کړې، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: دغه دواړې ښېگڼې! الله ﷻ ستا په مزاج او فطرت کې ایښي دي، (ددې په اورېدو سره) هغه وویل: د الله ﷻ شکر او احسان دی چې هغه زه په دغه دوو ښېگڼو سره نازولی یم چې الله ﷻ او دهغه رسول یې خوښوي، یعنې که چیرې دغه دوې ښېگڼې زما خپل ساخته او په تکلف سره وای نو د هغه د زائل کېدو یا په دې کې د نقصان پیدا کېدو خدشه به وای مگر دا فطري دي او د الله ﷻ را کړي دي ځکه زه امید لرم چې دغه دواړې ښېگڼې په ما کې د تل لپاره پاته سي.

## الفصل الثانی (دوهم فصل)

په هر کار کې تلوار مه کوئ

﴿۲۸۳۳﴾: عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْأَنَاءُ مِنَ اللَّهِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب وقد تكلم بعض أهل الحديث في عبد المهيمن بن عباس الراوي من قبل حفظه.

د حضرت سهل بن سعد الساعدي رحمه الله څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: په کارونو کې کرار والی (یعنې د فکر څخه وروسته یو کار کول) د الله تعالی د لوري دي او په کارونو کې تلوار کول د شیطان د لوري دي. ترمذي ویلي دي دا حدیث غریب دی.

تخريج: سنن الترمذي ۳۲۲/۴، رقم: ۲۰۱۲.

تشریح: دغه حدیث بیهقي په شعب الایمان کې مرفوع نقل کړی دی چې دهغه الفاظ دادی: (الثاني من الله والعجلة من الشيطان).



او تلوار د شیطان عادت دی: مطلب دادی چي په دنیاوي کارو کي غور او فکر نه کول د هغه پر انجام باندي د نظر کولو څخه پرته هغه پېل کول او د تلوار رویه اختیارول یو داسي عادت دی چي شیطان یې د وسوسو په ذریعه په انسان کي پیدا کوي چي د هغه څخه د هغه مقصد هغه د هغه کار خرابول او خپله هغه په پریشانیو کي اخته کول دي، ځینو حضراتو دا وضاحت کړی دی چي ددې څخه هغه امور مستثنی دي چي د هغه په خیر او برکت کي شک او شبه نه وي يعني په نیکو کارو کي تلوار کول د شیطان عادت نه دی ځکه چي الله ﷻ فرمایلي دي: (يسارعون في الخيرات).

ملا علي قاري رحمته الله علیه وایي: کوم چي د عبادت او طاعت تعلق دی نو هغه دادی چي یو خو عبادت او طاعت ته تلوار اختیارول دي او بل هغه عبادت او طاعت کولو په وخت کي تلوار کول دي، څرگنده ده چي ددغه دواړو په منع کي فرق دی، اول الذکریو مطلوب او مستحسن شی دی او ثاني الذکریو بد خصلت دی، دا خبره د مثال په توگه داسي ده چي یو د لمانځه لپاره تلوار کول دي او یو لمونځ ژر کول دي، د لمانځه لپاره تلوار کول دادی چي کله د لمانځه وخت سي نو دهغه په ادا کولو کي زده نه کوي بلکه ژر ژر تیار کوي او لمونځ پیل کوي، دغه کار نه یوازي دا چي په تلوار کي شامل نه دی چي دهغه خرابي بیان سوې ده بلکه دا یو غوره فعل دی او په لمانځه کي تلوار کول دادی چي کله د لمانځه وخت پیل سي نو هغه د لمانځه څخه د ژر فارغه کېدو لپاره د هغه په ارکانو او افعالو کي تلوار کوي، داسي کول يعني یو نېک کار ژر کول بد کار دی، د ملا علي قاري رحمته الله علیه د ذکر سوي الفاظو خلاصه داده چي د شوق په جذبې سره یو کار ته ور مخکي کېدل او دهغه ژر تر ژره کول ښه کار دی مگر په تلوار کول بد کار دی.

### تجربه

﴿۲۸۳۵﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا حَلِيمَ إِلَّا ذُو عَثْرَةٍ وَلَا حَكِيمَ إِلَّا ذُو تَجْرِبَةٍ. رواه احمد والترمذي وقال هذا

حديث غريب.

د حضرت ابو سعيد رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایلي: حلیم (بردباره) بنده هغه دی چي لغزش یې خوړلی وي او حکیم هغه دی چي تجربه یې تر لاسه کړې وه. احمد او ترمذي ویلي دي دا حدیث غریب دی.

**تخریج:** مسند الامام احمد ۶۹۸۳، وسنن الترمذی ۳۳۲۱۴، رقم: ۲۰۳۳.

**تشریح:** د حدیث د اولي برخي مطلب دادی چي حلم او بردباري او د لحاظ جوهر په هر سړي کي وي چي هغه دوکه خورلې وي، او د خطا و سره مخ سوی وي گناه او معصیت یې کړی وي او په خپلو معاملو کي خلل او تاوان زغملی وي او د هوښیار کېدو څخه وروسته د ندامت دروند باريې پر اوږو اخیستی وي، څرگنده ده چي داسي سړی پوهیږي چي د چا د درد او تکلیف او گټي او تاوان څه ارزښت دی د چا عیبونه پټول د چا خطاوي معافول څومره ضروري دي ځکه چي هغه د نورو لپاره حلیم او خیرخواه وي د خلکو د عیبو پرده کوي او که د چا څخه خطا وسي نو هغه معافوي.

حکیم هغه سړي ته وایي چي پوه، عقلمند او هوښیار وي، ځکه چي د حکمت معنی ده د هر شي حقیقت او اصلیت پېژندل، او د تجربې مطلب دادی چي په کارو کي خبرتیا تر لاسه کول او د یو کار د کولو طریقه پېژندل نو و فرمایل سول چي چا ته د شیانو حقیقت تر لاسه سو د هر شي د گټي او تاوان څخه خبر سو، د حالاتو او معاملاتو د نیکی او بدۍ څخه خبر سو نو هغه ته د حکمت دولت تر لاسه سو او هغه کامل حکیم سو.

او که چیري د حکیم څخه مراد طبیب او علاج کونکی و اخیستل سي نو بیا هم مطلب څرگند دی چي یو سړی محض د علم طب په ویلو سره کامل طبیب او معالج نه کیږي بلکه د هغه لپاره تجربه او د علاج کولو تمرین هم ضروري وي.

### د کار پای ته کوره

﴿۲۸۳۶﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْصِنِي فَقَالَ خُذِ الْأَمْرَ بِالتَّدْبِيرِ فَإِنْ رَأَيْتَ فِي عَاقِبَتِهِ خَيْرًا فَأْمُضِهِ وَإِنْ خِفْتَ غِيًّا فَأْمُسِكْ. رواه في شرح السنة.

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دی چي یو سړي نبي کریم صلی الله علیه و آله ته وویل چي ماته یو څه نصیحت وکړه، رسول الله صلی الله علیه و آله ورته و فرمایل: خپل کار په تدبیر سره کوه که د هغه پای ښه درته معلومیږي کوه یې او که پای یې درته گمراهي معلومیږي نو بیا یې پرېږده. شرح السنة.

**تخریج:** البغوي في شرح السنة ۱۷۸۱۳، رقم: ۳۶۰۰.

## پر بنو تلوار

﴿۲۸۳۷﴾: وَعَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ الْأَعْمَشُ وَلَا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ التَّوَدُّةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ خَيْرٌ إِلَّا فِي عَمَلِ الْآخِرَةِ.  
رواه ابوداؤد.

حضرت معصب بن سعد رضی اللہ عنہ د خپل پلار څخه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل : په هر کار کي تاخير او زنده غوره دئ مگر د آخرت په عمل کي نه ، (يعني دنيکۍ کارونه سمدستي بايد وسي . ابوداؤد .

**تخريج :** سنن ابی داود ۱۵۷۵ ، رقم : ۴۸۱۰ .

**تشریح :** مطلب دادی چې د نېکۍ او خیر په کارو کي توقف او زنده کول نه دی پکار بلکه هغه باید سمدستي وکړل سي ځکه چې په نېک کار کي د زنده کولو مطلب د ډېرو افاتو او کوتاهيو خطر ه اخیستل دي ، ددې څخه پرته دنیاوي کارونه داسي وي که چیري یو دنیاوي کار کوي نو په پېل کي په عامه توگه د هغه انجام نه معلومېږي چې ایا د هغه کار انجام به په یقيني توگه بڼه وي چې د هغه په وجه د هغه سمدستي کول به ضروري وي یا بڼه به نه وي چې د هغه په باره کي زنده وکړل سي نو دا تعلیم ورکړل سوی دی چې په خپلو دنیاوي معاملو کي توقف او زنده اختیار کړي او د یو کار پیل کولو څخه مخکي په بڼه ډول غور او فکر وکړي ، ددې پر خلاف د دین د کارو انجام داسي نه دی چې د هغه علم نه وي ځکه نو په هغه کي د زنده کولو گنجائش نه وي ، ددې څخه پرته په قرآن کریم کي دا حکم ورکړل سوی دی : (فاستبقوا الخیرات وسارعوا الی مغفرة من ربکم) : د نیکی او خیر په کارو کي سبقت او تلوار کوئ او چابکتیا کوئ او بخښني ته چې ستاسو د پروردگار له خوا ده .

امام غزالي رحمۃ اللہ علیہ د الله ﷻ د ارشاد : (الشیطان یعدکم الفقر) په تفسیر کي لیکلي دي چې د مؤمن لپاره مناسب دي چې څرنگه د هغه په زړه کي د الله په نامه د خپل مال خرڅ کولو داعیه پیدا سي نو هغه په نېک کار کي قطعاً توقف او زنده نه کوي ځکه چې کله یو څوک د الله په لاره کي خپل مال خرڅول غواړي نو شیطان د هغه په زړه کي دا وسوسه پیدا کوي که چیري خپل مال خرڅ کړي نو مفلس به سي همدارنگه هغه د فقر او مفلسۍ څخه بهروي او د صدقې او خیرات کولو څخه د منع کولو هڅه یې کوي نو د توقف او زنده کولو په صورت کي کیدای سي چې په

وخت تهرېدو سره د شيطان په جال کي ولويږي او د هغه نيکۍ څخه لاس پرېولي .  
 د يو بزرگ په باره کي نقل سوي دي چي نوموړی يوه ورځ په بيت الخلاء کي وو د هغه ځای  
 څخه يې خپل شاگرد ته اواز وکړ چي زما د بدن قميص په ايستلو سره فلاني سړي ته ورکړه ،  
 شاگرد ددې په اورېدو سره ورته وويل چي دا خبره تاسو د بيت الخلاء څخه د وتلو وروسته هم  
 کولای سئ د دومره بې صبرۍ څه وجه ده ، هغه ورته وويل : زما په زړه کي دا خواهش پيدا سو  
 چي زه دغه قميص فلاني حاجتمند کس ته ورکړم نو ما اراده وکړه چي زه سمدستي دغه ښکې  
 وکړم ځکه چي زه پر خپل نفس باندي باور نسّم کولای ، معلومه نه ده چي د هغه اراده کله بدله  
 سني او زه ددغه نيکۍ څخه محروم سم .

### ميانه روي

﴿۳۸۳﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَرْجِسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ  
 السَّمْتُ الْحَسَنُ وَالتُّؤَدَةُ وَالْإِقْتِصَادُ جُزْءٌ مِنْ أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ جُزْءًا مِنَ  
 النَّبُوءَةِ. رواه الترمذي.

د عبدالله بن سرجس رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : ښه خوی ، تاخیر او  
 میانه روي (ځان ساتل د افراط او تفريط څخه) د نبوت د څلويښتو اجزاوو څخه دي . ترمذي .

**تخريج :** سنن الترمذي : ۳۲۱۱۴ ، رقم : ۲۰۱۰ .

**تشریح :** د میانه روی معنی ده په هر کال او هر حالت کي درمیانه لار اختیارول او د زیاتوب او  
 کمی څخه ځان ساتل ، لکه په مصرف کولو کي نه اسراف کول او نه بخل کول ، بلکه درمیانه  
 طریقه یعنې سخاوت اختیارول ، یا د همت او حوصلې د اظهار په وخت کي نه ډېر ځان ښودل او  
 نه ډېر بزدله کېدل بلکه درمیانه شجاعت اختیارول ، یا په اعتقادي او نظریاتي معاملاتو کي هم  
 میانه روي اختیارولو مطلب دادی چي پر هغه عقیده باندي اعتماد وکړل سي او هغه نظریه  
 خپل کړل سي چي د دین ، دیانت او عقل په اعتبار معتدل گڼل کیږي د مثال په توگه یوه عقیده د  
 جبر ده او یوه عقیده د قدر ده ، دغه دواړي عقیدې د افراط او تفريط حامل دي د دغه دواړو پر  
 خلاف درمیانه عقیده هغه ده کوم چي د اهل سنت والجماعت ده ،

همدارنگه درمیانه روی اختیارولو د حکم تعلق د معیشت سره هم دی او ددې درمیانه لاره  
 داده چي د ژوند پر اړتیاوو باندي نه دومره زیات مصرف کړل سي چي د اسراف او عیش تر حده

پوري وي او نه دومره کم مصرف کړل سي چي په تنگی او تکلیف کي اخته سي، بلکه ددغه دواړو په منع کي اعتدال پیدا کړل سي لکه څرنگه چي په يوه حديث کي فرمايل سوي دي : (الاقتصاد في النفقة نصف المعيشة) : په مصرف کولو کي ميانه روي اختيارول نېمه سرمايه ده . خلاصه دا چي د انساني ژوند په هراړخ کي د ميانه روي اختيارولو حکم دی او دا هغه کمال دی چي انسان د هغه مراد او د هغه مقاصدو ته رسوي ځکه چي په منډه تلونکي رالويږي او په سست رفتار سره تلونکي تر شاته پاته کيږي، يوازي د اعتدال پر لاره باندي په تللو سره مقصد ته رسېدلای سي ځکه الله تعالی پر ډېرو مواقعو باندي د اعتدال په لاره کي په اختيارولو سره حکم کړی دی او د ځينو شيانو د نامه په اخیستلو سره يې فرمايلي دي ، لکه چي په يو ځاي کي ارشاد دی : (واقصد في مشيك) يعني په خپل چلن کي ميانه روي اختيار کړه او په يوه ځای کي داسي فرمايي : (کلوا واشربوا ولا تسرفوا) خوراک کوئ او څېښاک کوئ او اسراف مه کوئ .

ځينو عارفينو ويلي دي چي په علم او عمل کي د ميانه روي ډېر ارزښت دی او له دې کبله د مختلفو علمي او عملي آفاتو څخه ساتل کيدای سي، په علم تر لاسه کولو کي هم دومره بوختيا غوره ده چي د عمل څخه يې منع نه کړي او په عمل کي هم دومره بوختيا روا ده چي د علم تر لاسه کولو څخه يې منع نه کړي .

د نبوت د څلېرويشتو اجزاوو څخه يو جز دی : په دې اړه شارحينو ليکلي دي چي يا خو دغه ټول شيان په يو ځای کېدو سره د يوه جز درجه لري يا په دې کي هر يو شی يو جز دی او دهغه جزء مطلب دادی چي دغه ښېگڼي او صفات د هغه ښېگڼو او صفاتو څخه دي چي په هغو سره انبياء کرام عليهم السلام متصف وه، پاته سوه دا خبره چي د اجزاء نبوت د عدد د تعين څخه څه مراد دی؟ نو حقيقت دادی چي ددې مراد شارع عليه السلام بيانولای سي، او د بيانولو مختلفي خبري کيږي چي د هغو حقيقت ته د نور نبوت څخه پرته هيڅ انساني فهم رسېدلای نسي ځکه په دې باره کي هيڅ ويل کيدای نسي او دغه خبره الله ﷻ او د هغه رسول ته سپارل پکار دي .

﴿۲۸۳۹﴾ : وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْهُدَى الصَّالِحَ وَالسَّمْتَ الصَّالِحَ وَالْإِقْتِصَادَ جُزْءٌ مِنْ خُمْسٍ وَعِشْرِينَ جُزْءًا مِنْ

## النُّبُوَّةُ. رواه ابو داؤد.

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: نيك عادت او طريقه ښه خوی او ميانه روي د نبوت د پنځه ويشتو برخو څخه ده. ابو داؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود: ۱۳۶۸۵، رقم: ۴۷۷۱.

**تشریح:** د (هدي صالح) او (سمت صالح) په منع کي فرق دادی چي د هدي تعلق د انسان د باطن سره دی ځکه ددې معنی د ښک سیرت سوې ده چي په ښکي سره هم تعبیر کیدای سي او د سمت تعلق د انسان د ظاهري کردار سره دی ځکه ددې معنی د ښک چلن سره سوې ده، او دې ته ښک چلن هم ویل کیږي، په چلن او طریقت کي ددغه دواړو هغه درجه ده کوم چي په شریعت کي د ایمان او اسلام ده، په دې اعتبار سره ښک خوی او ښک چلن دواړه په یوه ځای کي چي په کومه معنی کي وي نو نور علی نور دی او د هغه په حقیقت کامل کېدو کي هیڅ شک نسته. په دغه حدیث کي ښېگڼو ته د نبوت د پنځه ويشت اجزاوو څخه یو جز ویل سوي دی حال دا چي په مخکني حدیث کي د څلېروېشت عدد نقل سوی دی نو په دواړو روایتو کي دغه تفاوت او فرق یا خو د راوي په وهم او خطا کي د اخته کېدو په وجه دی یا په دې کي هم یو راز دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم یو وخت د څلېروېشتو شمېر ذکر کړ او بل وخت یې د پنځه ويشت. دا هم ویل کیږي چي مخکي خو رسول الله صلى الله عليه وسلم دا و فرمایيل چي دغه ښېگڼي د نبوت د څلېروېشتو اجزاوو څخه یو جزء دی بیا رسول الله صلى الله عليه وسلم د مهربانۍ له موخي ددغه ښېگڼو یوه درجه نوره زیاته کړه او دا یې و فرمایيل چي ښېگڼي د نبوت د پنځه ويشت اجزاوو څخه یو جزء دی یا دا چي په مخکني حدیث کي د درو ښېگڼو ذکر سوی دی او د هغه په یو ځای کېدو سره د څلېروېشتو اجزاوو څخه د یوه جزء تر لاسه کوي او په دغه حدیث کي چي د کومو درو ښېگڼو ذکر سوی دی د هغو په یو ځای کېدو سره د نبوت د پنځه ويشت اجزاوو څخه د یوه جزء درجه تر لاسه کوي، په دغه صورت کي ددې ویلو ضرورت نه پاته کیږي چي دا د راوي په وهم او خطا کي د اخته کېدو نیتجه ده چي د هغه څخه په یوه روايت کي د څلېروېشت عدد نقل سوی دی او په بل روايت کي د پنځه ويشت.

## پټه خبره امانت ده

(۴۸۴۰): وَعَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ الْحَدِيثَ ثُمَّ التَّفَتَ فِيهِ أَمَانَةٌ. رواه الترمذي وابوداؤد.

د حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه خنجه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : هر کله چي يو څوک يو خبره وکړي او بيا شاوخوا گوري نو هغه خبره امانت ده . ترمذي او ابوداؤد

**تخريج :** سنن الترمذي ۳۰۱۴، رقم : ۱۹۵۹، وسنن ابی داؤد ۱۸۸۵، رقم : ۴۸۶۸.

**تشریح :** مطلب دادی چي د هغه ، هغه خبره د اورېدونکو لپاره د يو امانت حکم لري نو هغه ته پکار دي چي هغوی د هغه په امانت کي خیانت ونه کړي يعني څرگنده یې نه کړي .

### مشوره کوونکی امین وي

﴿۲۸۳۱﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِأَبِي الْهَيْثَمِ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه خنجه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم د ابو هيثم بن تيهان خنجه پوښتنه وکړل

ابن التَّيْهَانِ هَلْ لَكَ خَادِمٌ قَالَ لَا فَقَالَ فَإِذَا أَتَانَا سَبِيٌّ فَأْتِنَا فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى

چي ستاسو سره غلام سته ؟ هغه وويل : يا ، رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل : کله چي موږ ته غلامان راسي نو ته راسه ، رسول الله صلى الله عليه وسلم ته

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَأْسَيْنِ فَأَتَاهُ أَبُو الْهَيْثَمِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دوه غلامان راغلل ، ابو هيثم حاضر سو ، نبي کريم صلى الله عليه وسلم هغه ته وفرمايل :

اخْتَرْتُ مِنْهُمَا فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ اخْتَرْ لِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ

په دغه دواړو کي يو واخله ، هغه وويل : اي د الله تعالى نبي ! ته يې غوره کړه ، نبي کريم صلى الله عليه وسلم ورته

الْمُسْتَشَارَ مُؤْتَمَنٌ خُذْ هَذَا فَإِنِّي رَأَيْتُهُ يُصَلِّي وَاسْتَوْصَ بِهِ مَعْرُوفًا. رواه

الترمذي.

وفرمايل : د کوم سړي خنجه چي مشوره واخيستل سي هغه ته امين کېدل پکار دي (يعني هغه ته دي صحيح مشوره ورکړي) ته دا غلام بوزه ، ما دی پر لمانځه کولو ليدلی دی زه تا ته وصيت کوم چي ته دده سره ښه چلن کوه . ترمذي .

**تخریج:** سنن الترمذی: ۵۰۴۱۴، رقم: ۲۳۶۹،

**تشریح:** په یوه روایت کې دا هم نقل سوي دي چې کله ابو الهیثم رضی الله عنه هغه غلام کور ته راوست نو خپلي ښځې ته یې وفرمایل چې رسول الله صلی الله علیه و آله ما ته دغه غلام را کړی دی او دده سره د ښکې چلن او ښېگڼې وصیت یې کړی دی، نو د هغه ښځې وویل: کیدای سي په دغه وصیت باندي پوره عمل ونه کړلای سو نو دده سره ښه چلن دادی چې هغه ازاد کړه.

### درې مجلسونه ښکاره کړئ

(۲۸۳۲): **وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَجَالِسُ**

د حضرت جابر رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل: مجلسونه

**بِالْأَمَانَةِ إِلَّا ثَلَاثَةً مَجَالِسَ سَفْكُ دَمٍ حَرَامٍ أَوْ فَرْجٌ حَرَامٌ أَوْ اقْتِطَاعُ مَالٍ**

د امانت سره تړلي دي (يعني د مجلسونو آخري خبرې د امانت په توگه گڼل پکار دي) مگر درې ډوله مجلسونه (چې د هغه خبرې د امانت په توگه نه دي ساتل پکار بلکه څرگندول یې ضروري دي) یو خود ناجائز جگړې خبرې، دویم د زنا کارۍ د مشورې خبرې او دریم په ناحقه د یو چا

**بِغَيْرِ حَقٍّ . رواه ابوداؤد و ذکر حدیث ابی سعید ان اعظم الامانة في باب**

### المباشرة في الفصل الاول.

څخه په زور د مال اخیستلو د مشورې خبرې. ابوداؤد، د ابو سعید حدیث ان اعظم الامانة په باب المباشرة لومړي فصل کې بیان سوی دی

**تخریج:** سنن ابی داؤد ۱۸۹۱۵، رقم: ۴۸۶۹.

**تشریح:** مطلب دادی که چیري د یو چا څخه دا خبره واورې چې زه د فلاني سړي د قتلولو اراده لرم یا د فلاني ښځې سره د بدکاری اراده لرم، یا د فلاني سړي څخه په زور مال اخلم نو د داسي خبرې اورېدونکي ته پکار دي چې دا راز ونه گڼي چې د هغه د پټ ساتلو حکم سوی دی بلکه هغه دي سمدستي ظاهر کړي يعني د هغه خبرې څخه دي اړوند خلک خبر کړي چې هغه هوښیار سي او خپل ځان وساتي، همدارنگه د هغه مجلس د خبرو څرگندول هم جائز دي چې په هغه کې د دین د ملت او قوم ته پر تاوان رسولو باندي خبرې او تجویز سوی وي دغه مطلب شیخ عبدالحق رحمته الله علیه لیکلی دی.



ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ ددغه حديث په تشريح کي ليکلي دي چي د يوه مؤمن لپاره دا مناسب ده که چيري هغه په يو مجلس کي خلک پريو بد کارو ويني نو د هغو د بدکاری اوازه دي نه خپروي ، مگر درې مجلسونه داسي دي چي په هغو کي د کېدونکو خرابيو اوازه خپرېدای سي ، په هغو کي يو مجلس هغه دی چي په هغه کي د يو چا ناحقه قتل کېږي ، دوهم مجلس هغه دی چي په هغه کي يو پاک لمنه بنځه بې عزته کېږي ، او درېم مجلس هغه دی چي په هغه کي د يو سړي پر مال باندي ناحقه قبضه کېږي .

## الْفَصْلُ الثَّالِثُ (دریم فصل)

### د عقل اهميت

(۳۸۳): عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وفرمايل : كله چي الله تعالى پيدا كړ

الْعَقْلَ قَالَ لَهُ قُمْ فَقَامَ ثُمَّ قَالَ لَهُ اذْبِرْ فَادْبَرَ ثُمَّ قَالَ لَهُ اقْبِلْ فَأَقْبَلَ ثُمَّ

عقل نو هغه ته يې وويل ولاړسه ، نو هغه ولاړ سو ، بيا يې ورته وويل شا كړه ، نو هغه شا كړه ، بيا يې ورته وويل زما په لور مخ كړه ، نو هغه د الله ﷻ په لور مخ كړ ، بيا يې

قَالَ لَهُ اقْعُدْ فَقَعَدَ ثُمَّ قَالَ لَهُ مَا خَلَقْتُ خَلْقًا هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ وَلَا أَفْضَلُ مِنْكَ

ورته وويل كښينه نو هغه كښينستى ، بيا يې عقل ته وويل ما هيڅ يو مخلوق داسي نه دى پيدا كړى چي ستا څخه افضل

وَلَا أَحْسَنَ مِنْكَ بِكَ آخُذُ وَبِكَ أُعْطِي وَبِكَ أَعْرِفُ وَبِكَ أَعَاتِبُ وَبِكَ الثَّوَابُ وَعَلَيْكَ الْعِقَابُ وَقَدْ تَكَّمَّرَ فِيهِ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ . رواه البيهقي .

او غوره وي زه ستا په ذريعه (د بندگانو څخه) عبادت اخلم او ستا په ذريعه (بندگانو ته) ثواب ورکوم ، ستا په سبب زه پيژندل کيږم او ستا په سبب عتاب (ملامتيا) کوم ، ستا په ذريعه ثواب ورکوم او عذاب ورکوم ، په دغه حديث کي ځيني عالمانو خبري کړي دي يعنې دا يې موضوع (جوړسوی) او د اعتبار نه وړ گرځولی دی . بيهقي .

**تخریج:** البیهقي فی شعب الايمان ۱۵۴/۴، رقم: ۴۶۳۲.

**تشریح:** د حدیث د ظاهري مفهوم څخه دا معلومېږي چي الله ﷻ عقل د بدن سره پیدا کړی وو لکه څرنګه چي په قیامت کي د حساب او کتاب څخه وروسته مرګ د پسه په صورت کي راوستل کیږي او بیا هغه د جنت او د ورځ ترمنځ ذبح کړل سي .

**په قیامت کي د عقل سره سم بدله ورکول کیږي**

﴿۲۸۴۳﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الرَّجُلَ

د حضرت ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : یو سړی دی

لَيَكُونُ مِنْ أَهْلِ الصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَالزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ حَتَّى ذَكَرَ سِهَامَ الْخَيْرِ كُلِّهَا وَمَا يُجْزَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا بِقَدْرِ عَقْلِهِ . رواه البیهقي .

چي هغه لمونځ هم کوي، روژه هم نیسي، زکوة هم ورکوي، حج او عمره هم کوي تر دې چي د ټولو نیکو کارونو ذکر یې وکړ مګر هغه ته به د قیامت په ورځ د هغه د عقل سره سم بدله ورکول کیږي . بیهقي .

**تخریج:** البیهقي فی شعب الايمان ۱۵۵/۴، رقم: ۴۶۳۷.

**تشریح:** په دغه حدیث کي د عقل څخه مراد هغه اعلی جوهر دی چي د هغه په ذریعه انسان د شیانو او اسبابو د حقیقت ادراک کوي، د دنیا او آخرت نیکی او بدې ورته معلومه سي د نیکی او بدې په منځ کي فرق کوي د نفس د آفاتو او ګمراهیو څخه پرهېز کوي، نېکه لار اختیاروي او د الله تعالی قرب او اتصال تر لاسه کوي د ځینو عارفینو په کلام کي چي د کوم عقل معاد ذکر دی د هغه څخه دا عقل مراد دی، دغه اعلی جوهر چي په کوم سړي کي په کوم نوعیت او مقدار وي په هغه کي مذکوره اوصاف هم په هغه تناسب سره وي ځکه فرمایل سوي دي چي په کوم چا کي څومره عقل وي هغه ته به د قیامت په ورځ د هغه مطابق جزاء ورکول کیږي ځکه چي د الله تعالی له خوا د جزاء او انعام دار او مدار به محض د عبادت او طاعت پر مقدار نه وي بلکه د عبادت پر حسن او کمال به وي، او څرګنده ده چي په عبادت او طاعت کي د حسن او کمال کیفیت او کمیت د عقل سره متعلق دی .

په دې اړه علماؤ بحث او اختلاف کړی دی چي ایا علم افضل دی که عقل؟ ځینو حضراتو علم افضل ګرځولی دی او ځیني حضرات وايي چي د علم په نسبت عقل افضل دی مګر که

چيري دا وويل سي چي د علم معنوي اطلاق هم پر قوت تمیز او معرفت باندې وي چي د عقل څخه رڼا تر لاسه کوي نو په دغه صورت کي د بحث او اختلاف ضرورت نه پاته کيږي ، په دې اعتبار سره دا خبره کيږي چي علم او عقل ته پر عمل او عبادت باندې فضيلت حاصل دی ، علماؤ ليکلي دي چي د صاحب عقل عالم يو رکعت لمونځ د نورو خلکو د زرو رکعتو څخه افضل گرځول سوی دی .

### د تدبير ښه والی

﴿۲۸۳۵﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ لِي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا ذَرٍّ لَا عَقْلَ كَالْتَدْبِيرِ وَلَا وَرَعَ كَالْكَفِّ وَلَا حَسَبَ كَحُسْنِ الْخُلُقِ. رواه البيهقي.

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دی چي ما ته رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : اې ابو ذره ! د تدبير برابر هيڅ عقل نسته . او پرهيز او احتياط څخه زيات هيڅ تقوا نسته او د خوش اخلاقي څخه پرته هيڅ حسب نسته . بيهقي

**تخريج:** البيهقي في شعب الايمان: ۱۵۷/۴، رقم: ۴۶۴۶.

**تشریح:** د تدبير معنی ده د هر کار پر انجام باندې په نظر کولو سره د هغه لپاره فکر کول، نو عقل د تدبير په ډول نه دی، مطلب دادی چي هيڅ عقل د تدبير برابر کېدای نه سي، يعني په ذکر سوې جمله کي د عقل څخه مراد مطلق علم او ادراک دی، د تدبير څخه مراد عقل تدبير دی، مطلب دادی چي کوم کار کيږي مخکي دي د هغه پر انجام فکر وکړل سي او په هغه کي چي کومي نيکۍ او بدۍ وي هغه دي وپېژندل سي.

د ورع معنی د پرهېزگاری ده چي تقوا هم ورته ويل کيږي، که څه هم د ځينو حضراتو په نزد د ورع او تقوا په مينځ کي فرق دی هغوی وايي چي د ورع درجه د تقوا څخه زياته ده په دې توگه چي د تقوا مطلب دی د حرامو شيانو څخه پرهېز کول او د ورع مطلب دی د هغه شيانو څخه هم پرهېز کول چي مکروه او مشتبه وي، مگر صحيح دادی چي د تقوا او ورع دواړو يوه معنی ده او په عامه توگه ټول خلک دواړه الفاظ په يوه معنی کي استعمالوي، پاته سوه دا خبره چي په حديث کي کوم دوه الفاظ د ورع او کف نقل سوي دي په هغو کي د ورع معنی د پرهېزگاری او د کف معنی د احتياط سوې ده نو ايا د دواړو په مينځ کي څه فرق دی؟ په ظاهره دا معلومېږي چي د دواړو په منځ کي هيڅ فرق نسته ځکه چي د ورع معنی د منع کېدلو او د کف معنی هم د

منع کېدو ده، په دغه صورت کې د حدیث پر جمله (لا ورع کالکف) باندې اشکال واقع کېږي ځکه چې ددې لفظي معنی به دا وي چې منع کېدل یا د منع کېدو برابر نه دي، څرګنده ده چې په دغه صورت کې ددغه جملې هیڅ معنی نه راوځي،

نو طیبی رحمۃ اللہ علیہ ددغه حدیث په تشریح کې دا اشکال ظاهر کړی دی او بیا یې دا جواب ورکړی دی چې خلاصه یې داده چې دلته د کف معنی مسلمانانو ته د تکلیف رسولو څخه یا په ژبه سره په لایعني خبرو کې د بوختیا څخه پرهیز کول دي او په دیني توګه هم په دغه دواړو شیانو کې د هریو مفسد او د هغوئ بدۍ ډېرې زیاتې وي ځکه د هغه مفسد د مبالغې له موخې د بیانولو لپاره یې دا وفرمایل چې ورع یعنې د حرامو شیانو څخه منع کېدل یو اعلیٰ وصف دی، ددې څخه پرته دا خبره هم کېږي چې د ورع او تقوا لغوي معنی که څه هم د منع کېدو او پرهیز کولو دي مګر په شرعي توګه په مفهوم کې امثال او اجتناب دواړه یو ځای داخل دي او که ددې مفهوم یوازې اجتناب یعنې پرهیزګاري وي نو د فرمانبردارۍ د احکامو د ترک کولو څخه پرهیز کول به هم د هغه په مفهوم کې داخل وي، نو د ورع او تقوا په مفهوم کې امثال او اجتناب دواړه داخل دي او په دغه صورت کې به خلاصه دا وي چې د ورع او تقوا اصل مفهوم دادی چې کوم احکام ورکړل سوي دي د هغو پیروي دي وکړل سي که هغه د امثال په توګه وي او که د اجتناب په توګه، کله چې دا خبره څرګنده سوه چې د ورع تعلق د دوو شیانو سره دی یعنې د کومو کارو چې د کولو حکم سوی دی هغه اختیارول او د کومو کارو څخه چې منع سوي ده د هغو څخه منع کېدل دي او د کف تعلق یوازې د یوه شي یعنې ممنوعاتو څخه منع کېدل دي نو ذکر سوی اشکال رفع سو، ددې څخه وروسته په دې مسئله پوهېدل پکار دي چې د هغه څخه د حدیث د ذکر سوي جملې مفهوم نور زیات څرګندېږي چې د جانب اجتناب رعایت د جانب امثال په نسبت زیات مقدم او زیات ضروري دی یعنې شریعت چې د کومو شیانو څخه د منع کېدو حکم کړی دی د هغو څخه منع کېدل زیات مقدم او زیات ضروري دي په نسبت ددې خبرې چې د کومو شیانو د اختیارولو حکم ورکړل سوی دی،

علماؤ لیکلي دي که چیرې یو سړی په امثال کې فرض او واجباتو او سنت مؤکده باندې اکتفاء وکړي او نوافل ترک کړي مګر په جانب اجتناب کې ښه پابندي کوي یعنې ټول حرام، مکروه او مشتبّه شیانو څخه پرهیز کوي نو هغه سړی به منزل مقصود تر لاسه کړي یعنې د معرفت، حقیقت او قرب الهي درجه به تر لاسه کړي، ددې پر خلاف که چیرې یو سړی په جانب امثال کې ښه پابندي کوي یعنې فرضونه، واجبات، او سنت مؤکده باندې هم عمل کوي او

ټول نوافل او مستحبات هم ادا کوي مگر د جانب اجتناب رعایت نه کوي يعني منع شيان کوي نو داسي سړی منزل مقصود ته نسي رسيدلای، ددې مثال داسي دی لکه يو سړی چې ناروغ وي او هغه پر هېز په پوره توگه کوي مگر دوا نه خوري نو هغه به ښه سي که څه هم هر څومره وخت واخلي، ددې پر خلاف که چيري هغه دوا وي خوري مگر پر هېز بالکل نه کوي نو هغه هيڅکله شفاء نه سي تر لاسه کولای بلکه ورځ په ورځ به ناروغه کيږي.

حسب او فضيلت د ښه اخلاقو برابر نه دی: حسب په اصل کې د ځان، پلار او نېکه فضائل او مناقبو ته وايي او د خپل کورنۍ فخریه کارنامې بيانولو ته وايي، نو په دغه جملې کې دا حقيقت څرگند سوی دی چې د انسان ذاتي فضيلت او بزرگي او د انسانيت اصل تقاضا داده چې په هغه کې ښه اخلاق وي او که چيري يو سړی د ښه اخلاقو د صفت څخه محروم وي که هغه په لکونو واره خپل مناقب شمېري او په لکونو واره د خپلو کارنامو اظهار کوي نو د هغه هيڅ حقيقت نسته، څرگنده دي وي که چيري په ښه اخلاقو کې د خلق څخه مراد ټول باطن اوصاف وي نو څرگنده ده چې حسن اخلاقو ته به تر ټولو غوره او اصل فضيلت ويل کيږي او که چيري د خلق څخه مراد نرمي، مهرباني وي لکه څرنگه چې په عامه توگه خوش خلقي دغه صفتو ته ويل کيږي نو په دغه صورت کې دا ويل چې حسب او فضيلت د خوش خلقي برابر نه دی د خوش خلقي فضيلت به د مبالغې په توگه بيانول وي.

د اهل تصوف په نزد د خوش خلقي فضيلت په دغه الفاظو کې بيانېږي چې په ورين تندي سره او سېدل، خلک په ورکړي او بخښي سره برخمن کول او د الله مخلوق ته د تاوان رسولو څخه منع کېدل، دا هغه صفتونه دي چې پر هغو د حسن خلق اطلاق کيږي، دا د حسن بصري رحمۃ الله عليه قول دی، يو لوی بزرگ وايي چې حسن خلق دادی چې د الله تعالی د مخلوق سره عداوت ترک کړل سي او د راحت او تنگۍ په دواړو حالاتو کې خلک خوشحاله وساتل سي، او د سهل تستري رحمۃ الله عليه د قول مطابق د حسن خلق تر ټولو کمه درجه داده چې د مخلوق له خوا کومه زياتي او سختي پېښه سي هغه و زغمل سي او د چا څخه بدله نه واخلي، د ظالم په حق کې هم شفيق او مهربان وي او د هغه د مغفرت غوښتونکی وي.

### په خرڅ کې ميانه روي کول

﴿۲۸۴۶﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَقْتِصَادُ فِي النَّفَقَةِ نِصْفُ الْمَعِيشَةِ وَالتَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ نِصْفُ الْعَقْلِ وَحُسْنُ السُّؤَالِ

## نُصِفُ الْعِلْمَ . رَوَى الْبَيْهَقِيُّ الْأَحَادِيثَ الْأَرْبَعَةَ فِي شَعْبِ الْإِيمَانِ .

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : مصارف (اخراجات) کي ميانه روي نيم معيشت دی (يعني د ژوند نيمه سرمايه ده) او د انسانانو سره مينه کول نيم عقل دی او په علم تر لاسه کولو کي په ښه ډول سره سوال کول نيم علم دی . بيهقي

**تخريج :** البيهقي في شعب الايمان : ۲۵۴/۵ ، رقم : ۶۵۴۶ .

**د لغاتو حل :** التودد : اى التحجب الى المؤمنين الصالحين . (د مؤمنانو سره مينه کول)

**تشرېح :** د حديث د اولي برخي مطلب دادى چې خپل او د کورنۍ د اړتياوو په مصرف کي نه خو اسراف کول او نه تنگي کول بلکه ميانه روي اختيارول د ژوند نيمه سرمايه ده په دې توگه چې د انسان د معاشي ژوند دار او مدار پر دوو شيانو دى يو گټه او دوهم مصرف ، او د دواړو په منځ کي توازن د خوشحالي علامه ده او د معيشت د مستحکم کېدو ذريعه هم ده لکه څرنگه چې د گټي توازن خرابېدل د خوشحالي خلاف او د معيشت د عدم استحکام سبب دى همدارنگه د مصارفو توازن که خراب سي نو نه يوازې دا چې خوشحالي مفقود کيږي بلکه د معيشت ټول غالب خرابيږي ، نو په مصارفو کي اعتدال او ميانه روي اختيارول د معيشت نيمه برخه سوه .

د حديث د دوهمي برخي مطلب دادى چې د ښکو خلکو سره د ميني اظهار کول او د هغوى مينه په خپلو معاملاتو او احوالو کي د خير او برکت ذريعه گڼل د هغه عقل نيمه برخه ده کوم چې د حسن معاشرت ضامن دى گويا پوره عقلمندي داده چې انسان په يو کسب او محنت سره جائز روزي تر لاسه کوي او ددې سره په خپلو کي د ميني او مروت جذبات هم لري .

د حديث د دريمي برخي مطلب دادى چې په يو علمي مسئله کي په فکر سره او په ښه ډول سوال کول نيم علم دى ، کوم څوک چې په سوال کولو کي پوه وي هغه د هغه شى په اړه سوال کوي چې ډېر زيات ضروري وي او هغه په خپل علم کي د زياتوب خواش مند وي او په دې سره هغه د پوښتنه کونکو شيانو په منځ کي فرق کولای سي چې د څه شي سوال وسي او دچا څخه سوال وسي ، او کله چې هغه د خپل سوال جواب تر لاسه کړي نو د مسئلې په حل کي د هغه علم پوره سي ، په دې اعتبار سره د علم دوه ډوله سي يو سوال او دوهم جواب .

پاته سوه دا خبره چې په ښه ډول د سوال کولو مطلب څه شى دى ، د ښه سوال اطلاق پر هغه سوال کيږي چې د هغه د ټولو اړخونو تحقيق او تنقيح سوې وي او په هغه کي چې څومره

احتمالات پیدا کیدای سي د هغو ټولو څخه خبر وي چي شافي او کافي جواب تر لاسه کړي او په جواب کي يو اړخ نیم پاته نسي ، همدارنگه سوال بذات خود د علم يوه ټوټه وي او پر هغه دا اشکال نه وارد کيږي چي سوال پر ناپوهۍ دلالت کوي نو سوال کولو ته نیم علم څنگه ويل سوي دي ، بيا هم د ذکر سوي اشکال سره سم يوه خبره داهم کيږي چي کوم څوک په ښه فکر سره او په صحيح انداز کي سوال کوي د هغه په اړه دا گڼل کيږي چي هغه يو داسي سړی دی چي د علمي ذوق حامل دی او په علم کي خپل يو برخه خامخا لري او ددې خبري خواهش مند دی چي خپل ناقص علم پوره کړي نو د هغه سوال ته نصف علم ويل به مناسب وي ، ددې پر خلاف کوم څوک چي بې فکر او په خراب انداز کي سوال کوي نو هغه د خپل سوال په ذريعه خپل د عقل پر نقصان او جهالت باندي دلالت کوي ، ددې په مثال کي يوه پېښه بيانېږي چي يو وار امام ابو يوسف رحمته الله عليه په خپل علمي مجلس کي د يو شاگرد په پرله پسې پټه خوله کېدو سره هغه ته وويل که چير يوه خبره دي په پوهه کي رانسي يا په يوه مسئله کي مشکل وي نو د هغه په اړه پوښتنه کوه او مه شرمېږه ، ځکه چي د يو خبره په پوښتنه کولو کي شرمېدل د علم څخه منع کېدل دي ، هغه وخت امام ابو يوسف رحمته الله عليه د روژې په تعريف کي خبري کولې ، کله چي هغه وفرمايل چي روژه د صبح صادق څخه پېل کيږي او تر لمر لوېدو پوري ختميږي ، نو هغه شاگرد سوال وکړ که چيري لمر نه لويږي نو بيا به روژه تر کومه وخته وي ، امام ابو يوسف رحمته الله عليه د هغه د جاهلانه سوال په اورېدو سره ورته وويل ، پټه خوله سه ، ستا پټه خوله کېدل تر دې ډېر غوره دي چي خبري وکړې

خلاصه دا چي د سوال نوعيت او د سوال کولو انداز د سوال کونکي پر شخصيت او حالت باندي بذات خود دلالت کوي او د هغه د سوال په رڼا کي دا انداز را ايستل مشکل نه وي چي دغه سړی بالکل جاهل دی يا د علم سره کار لري ، چي په کوم چا کي د علم او عقل رڼا وي نو د هغه سوال هم عالمانه او عاقلانه وي او کوم څوک چي بالکل جاهل وي د هغه د نورو خبرو په ډول د هغه سوال هم جاهلانه وي لکه څرنگه چي يو چا ويلي دي : کله چي يو جاهل خبره کوي نو د خړه په ډول معلومېږي او کله چي پټه خوله وي نو د ډېوال په ډول معلومېږي .

=====

## بَابُ الرَّفْقِ وَالْحَيَاءِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ (د نرمۍ، حياء او ښه اخلاقو بيان)

رفق د عنف ضد دی او معنی یې د نرمۍ ده او دخپلو ملگرو په حق کي مهربان او نرم کېدل دي او دهغوئ سره په ښه ډول وړاندي کېدل او هر کار په اطمینان او ښه طریقه سره کول. د حياء څخه مراد شرمنده او محجوب کېدل دي، او حياء په اصل کي د هغه کیفیت نوم دی چي پریو انسان باندي د عیب او بدۍ د بیړي په وجه خپرېږي ځکه ویل کیږي چي غوره حياء هغه ده چي نفس په هغه شي کي د اخته کېدو څخه منع کړي کوم چي شریعت خراب گرځولی دی، د حضرت جنید رحمۃ الله علیه قول دادی چي حياء د هغه حالت او کیفیت نوم دی کوم چي الله تعالی د نعمتونو تر لاسه کېدو او د هغه نعمتونو د شکر ادا کولو په وجه په وحشت سره په زړه کي تر لاسه کیږي، او د حضرت رقاق قول دی چي حياء د هغه کیفیت نوم دی چي د بادار په مخکي درخواست او طلب یې منع کوي،

حسن خلق یعنی ښه اخلاق، د ښه اخلاقو تر ټولو څرگند مطلب دادی چي د هغه شي اتباع او پیروي وکړل سي چي خاتم النبیین حضرت محمد صلی الله علیه و آله د الله جل جلاله له خوا نړیوالو ته وړاندي کړي دي، یعنی شریعت، اداب طریقت او احوال حقیقت او معرفت، کله چي د بي بي عائشې رضی الله عنها څخه پوښتنه وسول چي الله جل جلاله د رسول الله صلی الله علیه و آله په اړه فرمایلي دي چي: (وانک لعلی خلق عظیم) او بېله شکه ته د خلق عظیم پر مرتبه فائزي يې، نو د رسول الله صلی الله علیه و آله هغه اخلاق څه وه کوم چي په خلق عظیم سره تعبیر سوي دي؟ بي بي عائشې رضی الله عنها جواب ورکړ چي د رسول الله صلی الله علیه و آله اخلاق قرآن کریم دی، یعنی په قرآن کریم کي نیک خصلتونه او اعلی اوصاف چي بیان سوي دي که د هغه تعلق د الله جل جلاله د نافرمانۍ وغیره وي یا د مخلوق سره د بدو معاملو په اړه، رسول الله صلی الله علیه و آله به د هغه ټولو څخه پر هېز کوی، پاته سوه دا اتباع د درجو خبره، نو څرگنده ده چي اتباع په اندازه د محبت او توفیق تر لاسه کیږي یعنی کوم څوک چي د رسول الله صلی الله علیه و آله په مینه څومره ډک وي او هغه ته د اتباع کولو څومره توفیق په برخه وي هغومره زیاته اتباع به هم کوي او کوم چاته چي د رسول الله صلی الله علیه و آله د میني څومره کمه برخه تر لاسه وي او د اتباع کولو څومره کم توفیق یې په برخه سوی وي نو په هغه اتباع کي به هغومره وروسته وي.



## الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

د نرمۍ او مهربانۍ فضیلت

(۲۸۳۷): عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : الله تعالى

رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِي عَلَى الرِّفْقِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ وَمَا لَا يُعْطِي

مهربانه دی او مهرباني خوښوي، او په نرمۍ او مهربانۍ سره هغه شی ورکوي په سختۍ سره  
یې نه ورکوي، اونه د نرمۍ او مهربانۍ څخه پرته دیو بلې خبرې

عَلَى مَا سِوَاهُ . رواه مسلم وفي رواية له قال لعائشة عليك بالرفق وایاک

والعنف والفحش ان الرفق لا يكون في شيء الا زانه ولا ينزع من شيء الا شانه.

په وجه یې ورکوي. مسلم او د مسلم په یو بل روایت کې دا الفاظ دي چې رسول الله ﷺ یې بې  
عائشې ﷺ ته وفرمایل : نرمي پر ځان لازمه کړه د سختۍ او بې حیايي څخه ځان وساته ځکه  
چې په کوم شي کې نرمي وي نو هغه نرمي د هغه د ښکلا سبب وي او د کوم شي څخه چې نرمي  
وايستل سي نو هغه عیب داره سي .

**تخریج:** صحيح مسلم: ۲۰۰۳۱۴، رقم: ۲۵۹۳-۷۷.

**تشریح:** الله ﷻ نرم او مهربان دی او نرمي او مهرباني خوښوي، ددغه ارشاد په ذریعه دې ته  
اشاره سوې ده چې د الله ﷻ نرمي او مهرباني خوښول خپله د ښدگانو د گټې لپاره وي چې په  
خپلو کې د نرمۍ او مهربانۍ معامله کول یوه داسې خوبي ده چې د هغه په ذریعه ټولنه مطمئن  
او د سکون څخه ډک ژوند تېرولای سي، د کومې ټولنې افراد چې په خپلو ټولو چارو کې د یو  
بل سره د نرمۍ او مهربانۍ چلن کوي، یو بل د په سختیو او پرېشانیو کې د اخته کولو څخه  
ځان ساتي او یو تر بله معاملات د اسانۍ پر بنیاد کوي او د هغه امورو تعلق د تجارت،  
مزدورۍ او نورو شیانو سره وي یا ددې څخه پرته د ټولنیز ژوند سره وي نو د هغه ټولنې هر فرد  
خپل ځان کامیاب محسوس کوي او پر ټوله ټولنه باندې د الله تعالی له خوا خیر او برکت او د  
هغه د نعمتو نزول کیږي نو: (و يعطی علی الرفق... الخ) یعني پر هغه نرمۍ او مهربانۍ

باندې هغه شی ورکول کېږي... الخ، ددغه جملې په ذریعه نه یوازې دا ترغیب ورکول کېږي چې په خپلو امورو او معاملو کې نرمې او مهرباني اختیار کړي چې مقصد ته ورسېږي بلکه زیرې هم ورکړل سوې دی چې کوم خلک د سختۍ پر ځای نرمې اختیاروي هغوی ته الله تعالیٰ اجر او ثواب ورکوي او په مقاصدو کې بریالیتوب وربه برخه کوي.

په نرمۍ او مهربانۍ چې کوم شی ورکول کېږي... الخ؛ دغه جمله د مخکنې عبارت مفهوم په بل انداز کې بیانوي او مخکې خو نرمۍ او مهربانۍ ته پر سختۍ ټولې ترجیح ورکړل سوه او دا وفرمایل سول چې د الله تعالیٰ له خوا د اجر او ثواب تر لاسه کولو نعمت چې په نرمۍ او مهربانۍ اختیارولو سره تر لاسه کېږي هغه د سختۍ په صورت کې نه تر لاسه کېږي، بیا مخته ددغه جملې په ذریعه دې ته اشاره وفرمایل سول چې نرمې او مهرباني پر خپل ضد سختۍ باندې نه بلکه د مقصد تر لاسه کولو او نورو اسبابو باندې هم ترجیح او فضیلت لري مګر که چیرې دلته دا اشکال پیدا سي چې هغه اسباب د نرمۍ او مهربانۍ څخه وي نو د ترجیح او فضیلت سوال نه پیدا کېږي او که چیرې د سختۍ څخه وي نو د نرمۍ او مهربانۍ فضیلت او ترجیح درلودل د ماقبل عبارت څخه څرګند سوي دي، د هغه څخه وروسته ددغه مفهوم بیا بیانولو څه ضرورت وو؟ ددې جواب دادی چې که څه هم په دواړو جملو کې په ظاهري توګه تفاوت دی مګر په حقیقت کې دغه دوهمه جمله د ماقبل عبارت د مؤکد کولو لپاره استعمال سوې ده او د دواړو جملو مقصد دا خبره په زیات ارزښت سره بیانول دي چې انسان باید خپل مقاصد لکه د روزۍ تر لاسه کول او نورو شیانو په طلب او سعی کې داسې رویه اختیار کړي چې نرمې، مهرباني او دیو بل سره د لحاظ معامله وي ځکه چې انسان ته د هغه مطلوب شي ورکونکي په حقیقت کې الله تعالیٰ دی او نرمې او مهرباني د هغه په نزد غوره شی دی ځکه هغه د نرمۍ او مهربانۍ رویه اختیارونکي ته زیات ورکوي په نسبت دهغه چا چې دخپل مقصد په تر لاسه کولو کې د سختۍ رویه اختیاروي.

### د نرمۍ څخه محروم

﴿۲۸۳۸﴾: وَعَنْ جَرِيرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ يُحْرَمُ الرِّفْقَ يُحْرَمُ الْخَيْرَ. رواه مسلم.

د حضرت جریر رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبی کریم صلی الله علیه و آله وفرمایل: څوک چې د نرمۍ څخه محروم سو هغه د نیکی څخه محروم سو. مسلم.

**تخریج:** صحیح مسلم ۲۰۰۳/۴، رقم: ۷۴-۲۵۹۲.

**تشریح:** د جامع صغیر په روایت کي د خیر سره د کله لفظ هم دی نو د حدیث مطلب دا سو چي کوم څوک د نرمۍ او مهربانۍ څخه خالي وي نو هغه د ټولو شيانو څخه محروم کيږي، ددغه ارشاد مقصد د نرمۍ او مهربانۍ وصف بيانول او ددغه عظیم وصف د تر لاسه کولو ترغیب ورکول دي، او د سختۍ بدي بيانول او ددې خبره څرگندول دي چي نرمۍ او مهربانۍ د ټولو ښېگڼو د تر لاسه کولو سبب او ذریعه ده.

### د حياء فضيلت

﴿۳۸۴۹﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَهُوَ يَعِظُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعُهُ فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ. متفق عليه.

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي نبي کریم صلی الله علیه و آله د یو انصاري په خوا کي تیر سو چي خپل ورور ته یې د حياء پر موضوع نصیحت کوی (یعني د ډيري حیا کولو څخه یې منع کوی)، رسول الله صلی الله علیه و آله هغه ته وفرمایل: پرېږده ځکه چي حياء د ایمان یوه څانگه ده. بخاري او مسلم.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۷۴/۱، رقم: ۲۴، و مسلم ۶۳/۱، رقم: ۵۹-۳۶.

**تشریح:** هغه صحابي خپل ورور د زیاتي حياء کولو څخه منع کوی او دایې ورته ویل چي کوم څوک زیاته حياء کوي هغه د رزق او علم څخه محروم کيږي، رسول الله صلی الله علیه و آله چي د هغه څخه دا واورېدل نو هغه یې منع کړ او وه یې فرمایل ته خپل ورور د حياء کولو څخه مه منع کوه ځکه چي حياء یو ډېر لوی وصف دی او د ایمان یوه څانگه ده.

طیبي رحمه الله ویلي دي: د يعظ څخه مراد ينذر دی يعني هغه صحابي خپل ورور وبيروي، امام راغب رحمه الله ویلي دي: د وعظ معنی یو چا ته داسي خبرداری ورکول دي چي په هغه کي بهرول هم وي، خليل رحمه الله دا بیان کړی دی چي وعظ د ښېگڼي داسي نصحت کولو ته وايي چي په هغه سره زړه نرم سي مگر صحیح خبره داده چي دلته په حدیث کي وعظ د عتاب په معنی کي دی لکه څرنگه چي په یوه روایت کي د يعظ پر ځای د يعاتب لفظ نقل سوی دی.

﴿۳۸۵۰﴾: وَعَنْ عُمَرَ ابْنِ حُصَيْنٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

## الْحَيَاءُ لَا يَأْتِي إِلَّا بِخَيْرٍ، وَفِي رِوَايَةِ الْحَيَاءِ خَيْرٌ كُلَّهُ. متفق عليه

د حضرت عمران بن حصین رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایل: حیا د خیر او نیکی څخه پرته بله خبره نه پیدا کوي، او په یو بل روایت کي داسي دي چې د حياء ټول شکلونه ښه دي. بخاري او مسلم

**تفريغ:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۲۱۱۱۰، رقم: ۶۱۱۷، ومسلم: ۶۴۱۱، رقم: ۶۰-۳۷.

**تشریح:** دلته یو سوال پیدا کیږي چې ډېر واره حياء د ځينو حقوقو د ادا کولو لکه امر بالمعروف او نهی عن المنکر کي خلل اچوي نو ددې لحاظ څخه د حياء ټول صورتونه غوره گرځول څرنگه صحیح کیدای سي؟ ددې جواب دادی چې کومه حياء د اظهار حقیقت او د حق د ادا کولو څخه منع کوي هغه ته حياء نه ویل کیږي بلکه هغه ته به عجز او بزدلي ویل کیږي چې یو ډول خرابي او تاوان دی، او که چیري هغه ته حياء وویل سي نو مجازا ورته ویل کیږي ځکه چې د شریعت په نظر کي حقیقي حياء هغه ده چې د خرابۍ د ترک کولو باعث جوړ سي، ددې څخه پرته دا خبره هم کیږي چې د حياء زیات صحیح معنی داده چې د نفس د بدۍ څخه منع کېدل که هغه بدې طبعي وي یا شرعي وي او په شریعت کي چې کومه حياء غوره گرځول سوې ده د هغه صحیح پېژندل دادی چې نفس د هغه شيانو د اختیارولو څخه منع سي کوم چې شریعت بد گرځولي دي که هغه حرام وي یا مکروه وي او ترک یې غوره وي نو د مذکوره سوال جواب دادی چې دغه کلیه: الحياء کله حياء، د هغه صورتو سره خاص دی کوم چې د حق تعالی د رضا مطابق وي.

### حیاء د ټولو انبیاءو تعلیم دی

﴿۳۸۵۱﴾: وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ الْأُولَى إِذَا لَمْ تَسْتَحْيَ فَاَصْنَعْ مَا شِئْتَ. رواه البخاري.

د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایل: د تیرو پیغمبرانو په کلام کي چې کومه خبره خلکو تر لاسه کړې ده (یعني داسي خبره چې په هغه کي تبدیل نه دی سوی یا د هغه حکم چې تر اوسه پاته دی) هغه دا خبره ده چې هر کله تا شرم او حياء پرېښودل نو

اوس چي دي څه زړه غواړي هغه کوه . بخاري .

**تخریج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۲۳۱۰، رقم: ۶۱۲۰.

**تشریح:** (ان مما ادرك الناس... الخ) مطلب دادی چي ذکر سوې خبره پر مخکنیو انبیاء باندې د نازلېدونکي کلام څخه ماخوځه او د هغه حکم تر اوسه پاته دی ، نه منسوخ سوی دی او نه پکښي تغیر او تبدیل سوی دی .

څرگنده دي وي چي په ذکر سوې جمله کي د امر صیغه استعمال سوې ده چي فاصنع... الخ، يعني څه چي دي زړه غواړي هغه کوه نو ددې څخه حکم ورکول يا طلب مراد نه دی بلکه دغه امر د خبر په توگه دی ، ددې مطلب دادی چي کوم شی چي د بدو خبرو څخه منع کوي هغه حیاء ده او هر کله چي څوک شرم او حیاء پرېږدي او بې حیايي اختیار کړي نو بیا چي څه غواړي هغه دي کوي چي هغه ته په گناه او بدې اختیارولو کي څه باک نه وي يا دا چي د امر صیغه د تهدید او توبيخ په توگه ده او ددې څخه مقصد دا خبرداری ورکول دي چي کله ته بې حیايي پېل کړې نو څه چي دي زړه غواړي هغه کوه مگر په یاد ولره چي هغه وخت ډېر ژر راتلونکی دی چي ته به د خپلو ټولو بدو اعمالو سزا تر لاسه کوي ، يعني دغه جمله داسي ده لکه څرنگه چي د (اعملوا ما شئتم) جمله ده .

### نيکي او گناه څه شي دي

﴿۲۸۵۲﴾: وَعَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْبِرِّ وَالْإِثْمِ فَقَالَ الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ. رواه مسلم.

د نواس بن سمعان رضي الله عنه څخه روايت دی چي ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه د نيکۍ او گناه په اړه پوښتنه وکړه ، رسول الله صلى الله عليه وسلم راته وفرمايل : نيکي د ښه اخلاقو نوم دی او گناه هغه شی دی چي ستا په زړه کي خلش (لږزه) پيدا کړي او ته دا بد وگڼې چي خلک ددې څخه خبر سي . مسلم .

**تخریج:** صحيح مسلم ۱۹۸۰۱۴، رقم: ۲۵۵۳-۱۴.

**تشریح:** تردد پيدا کړه: مطلب دادی چي کله ته يو داسي کار وکړې چي پر هغه ستا زړه مطمئن نه وي بلکه دهغه په وجه په زړه او دماغ کي يو خنډ پيدا سي نو پوه سه چي ستا هغه کار غوره نه دی بلکه د گناه باعث دی مگر څرگنده دي وي چي د هغه خبري تعلق د هغه چا سره دی چي د

هغه سینه الله ﷺ د اسلامي دولت لپاره خلاصه کړې وي او دهغه زړه د تقوا په نور سره ځلانده وي، د کار څخه مراد هغه اعمال او افعال نه دي چې د هغو خرابي شريعت څرگنده کړې ده او دهغه گناه کېدل د شک څخه ليري دي بلکه ددې څخه مراد داسي فعل او عمل دی چې د هغه منع کېدل د شارع څخه په څرگنده توگه منقول نه وي او دهغه په اړه د علماؤ اختلاف وي او ته دا خبره نه خوښوي، دا د گناه دوهمه پېژندنه بيان سوې ده مگر ددې تعلق هم د هغه خلکو سره دی چې ښک وي.

### د ښه اخلاقو فضيلت

﴿۳۸۵۳﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَحَبِّكُمْ إِلَيَّ أَحْسَنَكُمْ أَخْلَاقًا. رواه البخاري

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: هغه څوک زما ډير خوښ دی چې هغه د ښو اخلاقو خاوند وي. بخاري.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۱۰۲۱۷، رقم: ۳۷۵۹.

**تشریح:** مطلب دادی چې په تاسو کې هغه څوک زما په نزد غوره دی چې ښک عادتونه ولري او د غوره عادتونو حامل وي په دې توگه چې د الله ﷻ حقوق هم ادا کوي او د بندگانو په حقوقو کې هم کوتاهي نه کوي.

﴿۳۸۵۳﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ خِيَارِكُمْ أَحْسَنَكُمْ أَخْلَاقًا. متفق عليه.

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: په تاسو کې تر ټولو زيات ښک بنده هغه دی چې د هغه اخلاق ښه وي. بخاري او مسلم

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۶۶۱۶، رقم: ۲۵۵۹، و مسلم ۱۸۱۰۱۴، رقم: ۶۸-۲۳۲۱؟

## الفصل الثاني (دوهم فصل)

د نرمی فضیلت او اهمیت

﴿۳۸۵۵﴾: عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرَّفْقِ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَنْ حُرِمَ حَظُّهُ مِنَ الرَّفْقِ حُرِمَ حَظُّهُ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. رواه في شرح السنة.

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: چاته چې د نرمۍ څخه برخه ورکړل سوه هغه ته د دنیا او آخرت خیر ورکړل سو او څوک چې د نرمۍ څخه محروم کړل سوهغه د دنیا او آخرت د خیر څخه محروم کړل سو. شرح السنة.

**تخریج:** البغوي في شرح السنة: ۷۴/۱۳، رقم: ۳۴۹۱.

## حياء د ايمان جز دی

﴿۳۸۵۶﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ وَالْإِيمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَالْبَدَأُ مِنَ الْجَفَاءِ وَالْجَفَاءُ فِي النَّارِ. رواه احمد والترمذي.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: حیا د ایمان یو جز دی او ایماندار به جنت ته ځي، او بی حیايي (پوچ ویل) د بدۍ څخه ده او بد کار به د ورځ ته ځي. احمد او ترمذي.

**تخریج:** مسند الامام احمد ۵۰۱/۳، والترمذي ۳۲۱/۴، رقم: ۲۰۰۹.

## خوش خلقي

﴿۳۸۵۷﴾: وَعَنْ رَجُلٍ مِّنْ مُّزَيْنَةَ قَالَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا خَيْرُ مَا أُعْطِيَ الْإِنْسَانُ قَالَ الْخُلُقُ الْحَسَنُ. رواه البيهقي في شعب الإيمان. وفي شرح

## السنة عن اسامة بن شريك.

د مزينه قبيلې د يو سړي څخه روايت دى چې صحابه كرامو پوښتنه وكړه اې دالله رسوله ! انسان ته چې كوم شيان وركړل سوي دي په هغو كي غوره كوم شى دى ؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : بنه اخلاق . بيهقي په شعب الايمان كي او په شرح السنة كي له اسامه بن شريك څخه روايت دى .

تخريج : البيهقي في شعب الايمان ۲۸۱۵، رقم : ۶۶۶۱.

## بد خلقي

﴿ ۳۸۵۸ ﴾ : وَعَنْ حَارِثَةَ ابْنِ وَهْبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا

د حضرت حارثه بن وهب رضه څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ وفرمايل :

يَدْخُلُ الْجَنَّةَ الْجَوَّاطُ وَلَا الْجَعْظَرِيُّ قَالَ وَالْجَوَّاطُ الْغَلِيظُ الْفُظُّ . رواه ابوداؤد

جنت ته به بد اخلاقه، بد خويه او سخت ويونكى بنده نه شي . ابوداؤد

في سننه والبيهقي في شعب الايمان وصاحب جامع الاصول فيه عن حارثة

او بيهقي په شعب الايمان كي، په جامع الاصول او په شرح السنة كي هم د حارثه څخه روايت

وكذا في شرح السنة عنه وَلَفْظُهُ قَالَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ الْجَوَّاطُ الْجَعْظَرِيُّ

دى چې الفاظ يې دادي : جنت ته به مغرور ، سخت او بد خويه بنده نه داخليږي او د مصاييح په

يقال الجعظري الْفُظُّ الْغَلِيظُ وَفِي نُسْخِ الْمَصَابِيحِ عَنْ عِكْرَمَةَ بْنِ وَهْبٍ

وَلَفْظُهُ قَالَ وَالْجَوَّاطُ الَّذِي جَمَعَ وَمَنَعَ وَالْجَعْظَرِيُّ الْغَلِيظُ الْفُظُّ .

نسخو كي د عكرمه بن وهب څخه روايت دى چې جواظ هغه دى چې مال يې يو ځاى كړى وي

مگر چاته يې نه وركوي او جعظري سخت او بد خويه بنده ته ويل كيږي .

تخريج : سنن ابى داود ۱۵۱۵، رقم : ۴۸۰۱، والبيهقي في شعب الايمان : ۲۸۵۶، رقم : ۸۱۷۳، والبغوي

في شرح السنة ۱۷۰۱۳، رقم : ۳۵۹۳، والبغوي في المصاييح ۳۹۷۱۳، رقم : ۳۹۵۳.



**تشریح:** لکه څرنگه چې په مخکنیو عبارتو کې څرگنده سوه ، د ځینو روایتو څخه دا معلومېږي چې د جواظ او جعظري دواړو یوه معنی ده او د ځینو روایتو څخه دا مفهوم کیږي چې د جواظ معنی د متکبر ده او د جعظ معنی د بد اخلاقه ده مگر ددغه ټولو روایتو حاصل دادی چې دغه دواړه الفاظ په معنی او مفهوم کې یو بل ته نژدې دي او د دواړو په منع کې زیات فرق نسته.

ملا علي قاري رحمته الله علیه وایي : دا ویل زیات صحیح دي چې د جواظ او جعظري څخه مراد هغه څوک دی چې بد اخلاقه او د سخت زړه خاوند وي چې نه پر هغه د نصیحت اثر کیږي او نه یې د خدای جل جلاله بیرته د گناهو څخه منع کوي ، ځکه نو رسول الله صلی الله علیه و آله د داسې کس په باره کې وفرمایل چې هغه به جنت ته داخل نه سي ، ددې قرینه هغه روایت دی چې خطیب رحمته الله علیه د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه مرفوع نقل کړی دی چې : رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل : د هر شي لپاره توبه ده مگر د بد اخلاقه لپاره توبه گټوره نه ده ځکه هغه له یوې گناه څخه توبه کوي نو تر هغه په لویه گناه کې اخته کیږي ، (د دې نتیجه دا کیږي چې د هغه بد اخلاقي او بد چلن پر خپل ځای قائم پاته وي).

لا یدخل الجنة الجواظ ولا الجعظري : ددغه جملې څخه مخکې د لاء زائد راوستل دې ته اشاره کوي چې کوم څوک په دغه دواړو خصلتو کې په یوه خصلت اخته وي نو هغه به جنت ته ولاړ نسي ، که هغه سړي د منافقانو څخه وي نو د هغه په جنت کې نه داخلول به پر مطلق معنی باندي محمول وي او که دهغه سړي تعلق د مؤمنانو سره وي نو بیا به ویل کیږي چې د هغه په حق کې دغه الفاظ چې هغه به په جنت کې نه داخلېږي ددې مطلب دادی چې هغه به د خلاصون تر لاسه کونکو خلکو سره په پېل کې په جنت کې نه داخلېږي .

### خوش خلقي

﴿۲۸۵۹﴾: وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ إِنَّ أَثْقَلَ شَيْءٍ يُوَضَعُ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُلُقٌ حَسَنٌ وَإِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيءَ. رواه الترمذي وقال هذا حديث حسن صحيح. وروی ابوداؤد الفصل الاول.

د حضرت ابودرداء رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل : کوم شیء چې به د قیامت په ورځ د مؤمن د اعمالو په تله کې ایښودل کیږي په هغو کې تر ټولو دروند شی به ښه اخلاق

وي، او الله تعالى فحش ويونکی، پالتو ويونکی بد ايسي، ترمذي ويلي دي دا حديث حسن صحيح دئ

**تخريج:** سنن الترمذي ۳۱۸۱۴، رقم: ۲۰۰۲، وابوداود ۱۴۹۱۵، رقم: ۴۷۹۹.

**تشریح:** شيخ عبدالحق رحمته الله د بذي معنى په پالتو سره کړې ده مگر ملا علي قاري رحمته الله ددغه لفظ معنى په بد اخلاقه سره کړې ده او ليکلي يې دي چي دغه معنى د موقع مناسب ده، هغه دا هم ليکلي دي چي په حديث کي د اولي جملې په مقابله کي دوهمه جمله راوړل سوې ده د هغې څخه دا معلوم يږي چي د قيامت په ورځ به د اعمالو په ميزان کي بد اخلاق ډېر بې وزنه شی وي.

﴿۳۸۶۰﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيُذْرِكُ بِحُسْنِ خُلُقِهِ دَرَجَةً قَائِمِ اللَّيْلِ وَصَائِمِ النَّهَارِ. رواه ابوداؤد

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دئ چي ما د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه اوریدلي دي چي فرمایل يې: (پوره) مؤمن د خپلو ښه اخلاقو په وجه د شپې د عبادت کونکي او د ورځي د روژه نيونکي درجه ترلاسه کوي. ابوداؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود ۱۴۹۱۵، رقم: ۴۷۹۸.

**تشریح:** حضرت سهيل رحمته الله وايي: د ښه اخلاقو تر ټولو کمه درجه داده چي د خلکو له خوا رسيدونکی تکليف وزغمل سي، د بدلې اخيستلو څخه پرهېز وکړل سي او نه يوازي دا چي د ظالم ظلم معاف کړل سي بلکه د هغه په حق کي د مغفرت او بخښني دعاء وکړل سي او پر هغه رحم او شفقت وکړل سي.

﴿۳۸۶۱﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتَّبِعْ السَّبِيلَ الْحَسَنَةَ تَتَّبِعْهَا وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ.

رواه احمد والترمذي والدارمي

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلی الله علیه و آله ما ته وفرمایل: د الله تعالی څخه بیره کوه هر چيري چي يې، او د بدې څخه وروسته نيکي کوه ددې لپاره چي نيکي بدي ليري کړي، او د خلکو سره په ښه اخلاقو معامله کوه. احمد، ترمذي او دارمي.

**تخریج:** مسند الامام احمد ۱۵۳۸۵، والترمذي ۳۱۲۸۴، رقم: ۱۹۸۷، والدارمي ۴۱۵۲، رقم: ۲۷۹۱.

**تشریح:** د الله ﷻ څخه وېرېزه: مطلب دادی چې الله ﷻ کوم کارونه پرتا واجب کړي دي هغه پرځای کړه او دهغه فرمانبرداري کوه او د کومو شيانو څخه چې يې منع کړې ده يعني د هر ډول بدۍ څخه ځان ساته، دې ته تقوا ويل کيږي، تقوا د دين بنياد دی چې دهغه په ذريعه د ايقان او معرفت مراتب او درجې تر لاسه کيږي، د تقوا تر ټولو ادنی درجه داده چې د شرک څخه بېزاري اختيار کړل سي او تر ټولو اعلى درجه داده چې د الله ﷻ څخه ماسوا د بل چا څخه مخ واپړول سي، د دغه دواړو درجو په منځ کي د تقوا نور مراتب دي چې په هغو کي ځينو ته پر ځينو غوره والی تر لاسه دی لکه ممنوعات پرېښودل يوه مرتبه ده، تر دې غوره مرتبه داده چې مکروهات هم پرېښودل سي، او تر دې هم غوره مرتبه داده چې کوم شيان مباح وي په هغو کي هغه شيان پرېښودل سي کوم چې غير ضروري او بې گټي وي.

ته چې هر ځای يې: مطلب دادی چې د الله ﷻ څخه بېرېدل يعني د الله ﷻ په احکامو باندي عمل کول د يو خاص وخت او خاص ځای سره موقوف کول نه دي پکار بلکه ته چې هر ځای يې که په سفر کي يې او که په حضر کي يې، که د نعمتونو په حالت کي يې او که د مصيبت او تکليفو په حالت کي يې، غرض دا چې په هر ځای کي او په هر حالت کي يې او هغه وخت او هغه ځای سره متعلق کوم احکام چې وي په هغه کونکي اوسه ځکه چې د الله ﷻ په نزد ستا هيڅ حالت هم پټ نه دی او هغه هيڅ وخت ستا څخه غافل نه دی هغه چې څرنگه ستا په ظاهري حالت خبر دی همدارنگه ستا په باطني حالت هم خبر دی نو ستا لپاره ضروري دي چې دهغه احکام پر ځای کړې او دهغه د معصيت څخه پرېږدې وکړې، نقل سوي دي چې يو وار حضرت داؤد طائي عليه السلام د يو قبر سره تېرېدی چې الله ﷻ پر هغه په قبر کي دننه حالات منکشف کړل په دې توگه چې هغه واورېدل د قبر څخه دننه يو آواز راوځي چې په هغه کي مړی وايي اې پروردگاره! ما ستا لمونځونه دي ادا کړي؟ ما ستا زکوٰۃ نه دی ادا کړی؟ او ايا ما دا نه دي کړي، هغه مي نه دي کړي؟ يعني هغه چې په دنيا کي کوم نېک کارونه کړي وه هغه يې ټول ياد کړل، دهغه د دغه خبري په اورېدو سره ملائکو جواب ورکړ، هو، اې د خدای دېښمنه! بېله شکۀ تا دغه ټول کارونه کړي دي مگر ايا دا حقيقت نه دی چې کله به ته يوازې وې نو هغه وخت به دي د الله ﷻ پر خوف گناهو ته ترجيح ورکول او تا د دې خبري هيڅ لحاظ نه ساتی چې په دغه حالت کي هم ته د الله ﷻ په نظر کي يې.

که ستا څخه يو بدې وسي: مطلب دادی چې انسان په هر حال انسان دی، دا ضروري ده که

د هغه څخه یو گناه نسي که د بشریت په تقاضا ستا څخه یو گناه وسي نو دهغه څخه وروسته سمدستي نېک کار وکړه چې هغه نيکي دهغه گناه اثرات ختم کړي ، پاته سوه دا خبره چې د نېک کار څخه څه مراد دی ، نو ددې څخه توبه يا مطلق يو نيکي مراد ده ، يا دا چې هغه نيکي مراد ده چې د هغه گناه او بدۍ ضد وي ، طبيبي ﷺ ويلي دي : انسان بايد د هغه دنېک کار په ذريعه د بدۍ اثرات ختمولو سره هيڅ وخت غافل پاته نسي ، د هغه څخه چې کومه بدې سوي وي د هغه په بدله کې د هغه د جنس څخه يو نېک کار ضرور وکړي د مثال په توگه د شراب څښلو گناه ځيني وسي نو د هغه په بدله کې دي حلال شيان د الله ﷻ د رضا لپاره په خلکو وڅښي ، که يو وخت په تکبر کې اخته سوي وي نو تواضع او انکساري دي اختيار کړي او که چيري سروزبې اوړېدلی وي او دهغه خلکو سره يې ناسته ولاړه کړې وي چې په سروزاخته وي نو دهغه په بدله کې دي د قرآن کریم تلاوت واورې او د ذکر او نصيحت په مجلس کې دي کښيني ، همدارنگه د بخل تدارک دی د الله په لاره کې د خرڅ په ذريعه وکړي .

دا چې فرمايل سوي دي چې هغه نيکي بدې له منځه وړي ، ددې څخه مراد دادی چې الله ﷻ د هغه نيکۍ په ذريعه يا خو دهغه بنده د زړه څخه د بدۍ اثرات ختموي يا د اعمالو ليکونکو ملائکو د کتاب څخه د هغه بدۍ محوه کوي او دغه محوه کول په هغه صورت کې کيږي کله چې د هغه بدۍ تعلق د حقوق العباد سره وي ، په دې توگه چې يو سړی د چا حق تلف کړي يا پر چا باندي ظلم وکړي نو دهغه د حق تلفۍ يا ظلم تدارک داسي کيږي چې د حق خوړونکي يا ظلم کونکي په عمل نامه کې چې کومي نيکۍ وي د هغه څخه د هغه په اندازه نيکۍ صاحب حق ته ورکول کيږي ، دا بېله خبره ده چې الله ﷻ په خپل فضل او کرم سره د نور اجر او انعام په ذريعه صاحب حق خوشحاله کړي او د هغه سړي په معافولو يې راضي کړي .

نقل سوي دي چې يو بزرگ وفات سو ، څه وخت وروسته يو بل بزرگ هغه په خوب کې وليدی نو پوښتنه يې ځيني وکړه چې الله ﷻ ستا سره څرنگه چلن وکړ ، هغه جواب ورکړ ، په دې کې شک نسته چې الله ﷻ زه په خپل فضل او انعام سره ونازولم او زه يې و بخښلم مگر حساب او کتاب را سره خامخا وسو ، تردې چې دهغه ورځې په باره کې هم زما څخه مؤاخذه وسوه چې زما روژه وه او دخپل يو دوست پر دوکان ناست وم کله چې د روژه مات وخت سو نو ما د غنمود يوې گونۍ څخه د غنمو يوه دانه راپورته کړه او د هغه خوړل مي وغوښتل چې ناڅاپه احساس را ته پيدا سو چې دغه غنم زما نه دی نو ما سمدستي هغه غنم پر هغه ځای وغورځوی ، او د هغه حساب هم راڅخه واخيستل سو چې د هغه غنم ماتولو د تاوان په اندازه زما نيکۍ زما څخه

واخيستل سوي .

بيضاوي رحمۃ اللہ علیہ ليکلي دي چي نيکی د کو چنيو گناهو کفارہ کيږي او په کبائرو کي د هغه گناهو کفارہ کيږي کومي چي پتي وي حکه چي د الله جل جلاله دغه ارشاد (لنکفرن عنکم سياتکم) پر عموم باندي دلالت کوي او ذکر سوي حديث هم مطلق او عام دی ، مگر کوم لوی گناهونه چي ظاهر سوي وي او د حاکم او قاضي په نزد ثابت سوي وي پر هغو حد يعني د شرعي سزا نفاذ ساقط سوي نه وي او نه هغه په توبې سره معافېږي .

﴿۲۸۶۲﴾: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَنْ يَحْرُمُ عَلَى النَّارِ وَبِمَنْ تَحْرُمُ النَّارُ عَلَيْهِ عَلَى كُلِّ

هين لين قريب سهل . رواه احمد والترمذي وقال هذا حديث حسن غريب .

د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل : ايا زه تاسو ته ونه ښيم چي دوږخ پر چا حرام دی ؟ پر هغه چا چي نرم مزاج ، نرم طبع ، نزديکت کونکی او نرم خو به وي . احمد او ترمذي ويلي دي دا حديث حسن غريب دی .

**تخريج:** مسند الامام احمد ۴۱۵۱ ، والترمذي ۵۶۴۱۴ ، رقم: ۲۴۸۸ .

**تشریح:** ايا زه درته وښيم ... الخ: دلته د مبالغې او تاکيد له موخي دواړه صورتونه يعني د هغه سړي پر اور باندي حرامېدل او د اور پر هغه سړي حرام کېدل ذکر سوي دي او د دواړو عبارتو خلاصه يوه ده يعني د هغه د دوږخ څخه خوندي کېدل حکه په جواب کي د دوهم صورت پر بيان اکتفاء وسول ، او په عامه توگه هم ويل کيږي چي د دوږخ اور پر فلاني سړي حرام دی .

﴿۲۸۶۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُؤْمِنُ غَرٌّ

كَرِيمٌ وَالْفَاجِرُ خَبٌّ لَيْئِمٌ . رواه احمد والترمذي وابوداؤد .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل : مؤمن نيکي کونکی ، تيروتونکی او بزرگ وي ، او فاجر چالاک ، بخيل او بد اخلاق وي ، احمد ، ترمذي او ابوداؤد .

**تخريج:** مسند الامام احمد ۳۹۴۱۲ ، وابوداؤد ۱۴۴۱۵ ، رقم: ۴۷۹۰ ، والترمذي ۳۰۳۱۴ ، رقم: ۱۹۶۴ ،

**د لغاتو حل:** الخب: ای لخداع (چمبان)

**تشریح:** د غر معنی د دوکه خوړونکي سړي ده، همدارنگه په صراح وغیره کي د غر معنی د بې تجربې زلمي لیکل سوې ده او خب معنی د هغه سړي ده چي دوکه ورکونکی او چالاک وي. د حدیث مطلب دادی چي نېک سړی طبعاً مطیع او فرمانبردار کېدو په وجه نرم مزاجه، شریف النفس او ساده لوح وي ځکه هغه د هر دوکه ورکونکي سړي څخه دوکه خوړلای سي، هغه د خلکو په مکر او فریب خبر نه وي او او نه د مکر او فریب د خبرو او دوکو تحقیق کوي، او ددې وجه دا نه ده چي هغه جاهل او ناپوه وي بلکه ددې تر ټولو لویه وجه د هغه د مزاج نرمي، حلم، عفو او ښه اخلاق وي.

ځینو حضراتو د حدیث مطلب داسي بیان کړی دی چي نېک سړی حلیم القلب او ساده لوح وي ځکه هغه د خلکو په اړه تل نېک گمان لري، د چا په سینه کي چي کېنه وي په هغه خبر نه یې چي د هغه نیتجه دا سي چي کوم څوک د هغه په مخکي څه وایي هغه مني او دوکه خوري، یوه خبره دا هم ده چي د هغه په مخکي د آخرت معاملات او د نفس د اصلاح زیات اهمیت وي او دنیا معاملات د هغه په نظر کي ارزښت نه لري نو هغه د نفس اصلاح او د آخرت په کارو کي بوخت وي او د دنیا کارو ته زیاته توجه نه ورکوي ځکه نو که څه هم هغه په دنیاوي چارو کي دوکه خوري مگر د آخرت په معاملو کي هوښیار او کامل وي، د نېک مؤمن دغه حالت که څه هم دلته د تعریف په توگه بیان سوی دی مگر ددې سربېره رسول الله ﷺ د خپل دغه ارشاد: (لا یلدغ المؤمن من جحر واحد مرتین) په ذریعه خبرداري هم فرمایلي دی چي د مؤمن لپاره مناسب نه دي چي تل غفلت اختیار کړي، پرله پسې دوکه خوري او د هوښیاری طریقه بالکل ترک کړي او دا خبره مخکي ښودل سوې ده چي: لا یلدغ المؤمن... الخ، په ذریعه مؤمن ته د کومي هوښیاری او بیداری تلقین سوی دی دهغه تعلق د دنیا او آخرت دواړو سره دی که څه هم ځینو حضراتو یوازي د آخروي معاملاتو سره خاص کړی دی.

د نېک سړي پر خلاف د فاجر يعني منافق خصلت دا بیان سوی دی چي دوکه بازي او مکاری د هغه په فطرت کي داخل وي، فتنه او فساد خپرول د هغه کار وي او د هغه په نزد چشم پوشي یو بې معنی شی دی ځکه هغه ژر دوکه نه خوري مگر دا چي یو سړی تر هغه هم زیات مکار او دوکه ورکونکی وي او هغه ته په دوکه ورکولو کي کامیاب سي، بیا هم که چیري هغه په ناپوهي کي دوکه وخوري نو هغه نه زغمي بلکه دبدلې اخیستلو هڅه کوي.

﴿۲۸۶۲﴾: وَعَنْ مَكْحُولٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُؤْمِنُونَ

هَيِّنُونَ لَيِّنُونَ كَالْجَمَلِ الْأَنْفِ إِنْ قِيدَ انْقَادَ وَإِنْ أُيِّخَ عَلَى صَخْرَةٍ اسْتَنَاحَ .  
رواه الترمذي مرسلًا .

د حضرت مکحول رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : مؤمن د هغه اوښ په ډول  
بردباره او نرم خو په وي چې د هغه په پزه کي مهاروي که هغه راکش کړل سي نو ورسره روان سي  
او که پر ډبره کښينول سي نو پر ډبره کښيني . ترمذي دا حديث مرسلًا روایت کړی دی .

**تخریج :** لم نجده عند الترمذي وری ابن ماجه ۱۶۱۱، رقم: ۴۳.

**تشریح :** مطلب دادی چې مؤمن طبعاً فرمانبردار وي ، هغه د شريعت اتباع کوي ، د الله جل جلاله او  
د هغه د رسول احکامات څرنگه چې وي هم هغسي يې پر ځای کوي په هغه کي د خپلي خوا هيڅ  
دخول نه کوي او د هغه احکامو پر ځای راوړلو او د شريعت په اتباع کي چې کوم مشقت  
پېښيږي هغه په رضا او شوق سره زغمي . دا هم کيدای سي چې په دغه حديث کي د مسلمانانو  
هغه خاصيت بيانول مقصد وي چې په خپلو کي د يو بل اتباع او فرمانبرداري او د يو بل سره  
تواضع او انکساري اختيار کړي او د غرور او تکبر څخه ځان وساتي ، په حقيقت کي دغه  
خصوصيت هم د احکام الهي په طاعت کي شامل دي .

### د خلکو سره اوسېدل

﴿ ۴۸۶۵ ﴾ : وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُسْلِمُ  
الَّذِي يُخَالِطُ النَّاسَ وَيَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ أَفْضَلُ مِنَ الَّذِي لَا يُخَالِطُهُمْ وَلَا  
يَصْبِرُ عَلَى أَذَاهُمْ . رواه الترمذي وابن ماجه .

د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : مسلمان چې په خلکو کي  
اوسي او د هغوی پر تکلیفونو صبر کوي تر هغه مسلمان غوره دی چې په خلکو کي نه اوسيږي  
او د هغوی پر تکلیفونو صبر نه کوي . ترمذي او ابن ماجه

**تخریج :** سنن الترمذي ۵۷۲۴، رقم: ۲۵۰۷، وابن ماجه ۱۳۳۸۱۲، رقم: ۴۰۳۳.

**تشریح :** د دغه حديث څخه معلومه سوه چې د خلکو سره راشه درشه کول تر يوازوالي غوره  
دي ، زيات تابعين په دغه عامل وه او دغه شی د امر بالمعروف او نهی عن المنکر د خپرولو ،

یو د بله مرستي او د دین د اشاعت په اعتبار هم زیات کامل او زیات افضل دی ، پاته سوه دا خبره چې د یوازېوالي په اړه هم حدیثونه منقول دي ، د یوازېوالي غوره کېدل ثابت دي نو په دې اړه دا حقیقت په ذهن کې کښېنول پکار دي چې د دغه اختلاف تعلق د زمان او مکان او د خلکو د احوالو سره دی یعنې په ځینو وختو کې او په ځینو ځایو کې د حالاتو تقاضا داده چې د هغوی سره تعلق وساتل سي ، په داسې صورت کې د خلکو سره یو ځای کېدل تر یوازېوالي افضل دي ، بیا هم په دې اړه چې د کومې درمیانې لارې اختیارولو هدايت دی هغه دادی چې په ذهني توګه ضروري حالاتو څخه پرته په نورو وختو کې عوام الناس ددې څخه بېل اوسي مګر د خواصو یعنې صالحینو او نیکانو سره دي همېشه تعلق وساتل سي او د هغوی څخه دي یوازېوالي نه اختیارېږي ، مګر عوام الناس ته یوازېوالی نه اختیارول په هغه صورت کې ګټور دی کله چې باعث عمل علم یې تر لاسه کړی وی او د زهد او توکل هغه درجه یې په برخه سوې وي چې هلته په رسېدو سره انسان د مخلوق څخه بالکل بې نیازه کیږي او هیڅ ډول طمع او خواش نه لري ځکه ځینو عارفینو ویلي دي چې یوازېوالي بېله علمه ذلت او رسوايي ده او بېله زهد او قناعت علت او خرابي ده ، نو کامل صوفیان لکه نقشبندیه او شاذلیه پر دغه طریقه عامل وه چې هغوی به د خلکو څخه بېل هم اوسېدل او بیا به یې د هغوی سره تعلق هم ساتی .

### د غصې په واک کې کولو فضیلت

﴿۳۸۶﴾: وَعَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

حضرت سهل بن معاذ رضی الله عنه د خپل پلار څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل :

مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى أَنْ يُنْفِذَهُ دَعَاهُ اللَّهُ عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ

څوک چې پر خپله غصه واک تر لاسه کړي په داسې حال کې چې هغه په خپل غصه سره خپل خواش پوره کولای سي نو

الْقِيَامَةِ حَتَّى يُخَيِّرَهُ فِي أَيِّ الْحُورِ شَاءَ. رواه الترمذي وابوداؤد وقال الترمذي

د قیامت په ورځ به الله تعالی هغه د مخلوق په مخکې را وغواړي او کومه حوره چې د هغه خوښه وي د هغه د خوښولو اختیار به ورکړي ، . ترمذي ، ابوداؤد ، او ترمذي ویلي دي دا حدیث

هذا حدیث غریب ، وفي رواية لابن داؤد عن سويد بن وهب عن رجل من



غریب دی، او ابوداؤد په یو بل روایت کي چي د سويد بن وهب په ذریعه او هغه د نبی کریم ﷺ

ابناء اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم عن ابيه قال ملا الله قلبه امنا و  
ایمانا و ذکر حدیث سويد من ترك لبس ثوب جمال في کتاب اللباس .

د یو صحابي د زوی څخه دا الفاظ نقل کړي دي چي رسول الله ﷺ وفرمايل : الله تعالى د هغه  
سړي زړه چي غصه په واک کي کړي د امن او ایمان څخه ډک کړي، د سويد حدیث : من ترک  
لبس ثوب جمال، په کتاب اللباس کي بیان سوی دی .

**تخریج:** سنن ابی داود ۱۳۷۱۵، رقم: ۴۷۷۷، والترمذي ۳۲۶۱۴، رقم: ۲۰۲۱.

**تشریح:** الله ﷻ به هغه د مخلوق په مخکي راوغواړي، مطلب دادی چي الله ﷻ به د قیامت  
په ورځ د ټول مخلوق په منع کي هغه سړي ته یو نېک شهرت ورکړي د هغه تعریف او توصیف  
به وکړي او پر هغه به د فخر اظهار وکړي او د هغه په اړه به اعلان وکړي چي دا هغه سړی دی  
چي په ده کي دومره لویه ښېگڼه وه .

پر غصې باندي د واک تر لاسه کولو صفت ته د دومره لوړ مقام ورکولو وجه داده چي غصه  
په اصل کي د نفس اماره د کیفیت نوم دی او چا چي خپل غصه وڅښل هغه گویا خپل نفس  
ووژی ځکه پر غصه باندي د واک تر لاسه کونکو تعریف الله ﷻ هم په دغه الفاظو کي فرمایلی  
دی چي : (والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس) او کوم څوک چي خپل نفس د هغه د  
خواهش څخه منع کړي د هغه آخري ځای جنت دی او د هغه انعام حور عین دي، څرگنده دي وي  
چي دومره عظیم اجر محض پر غصې څښلو باندي تر لاسه کيږي نو د هغه سړي د مقام او  
مرتبې به څه اندازه وي چي محض پر غصې څښلو باندي اکتفاء ونه کړي بلکه د هغه سړي سره  
د عفو او احسان چلن هم وکړي، امام ثوري رحمه الله فرمایي: اصل احسان دادی چي ته د هغه  
سړي سره احسان وکړې کوم چي ستا سره بدي وکړي ځکه چي کوم چا ستا سره احسان کړی دی  
که چيري ته پر هغه احسان وکړې نو هغه ستا احسان نه دی بلکه بدله ورکول دي .

### الفصل الثالث (دریم فصل)

#### د حیاء تعریف

﴿۴۸۶﴾: عَنْ زَيْدِ بْنِ طَلْحَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ

لِكُلِّ دِينٍ خُلُقًا وَخُلُقُ الْإِسْلَامِ الْحَيَاءُ. رواه مالك مرسلًا ورواه ابن ماجه  
والبيهقي في شعب الايمان عن انس وابن عباس.

د حضرت زید بن طلحة رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ و فرماییل : په هر دین او مذهب  
کي یو اخلاق وي او په دین د اسلام کي هغه اخلاق حیاء ده ، مالک مرسلًا روایت کړی دی او  
ابن ماجه او بیهقي د انس او ابن عباس څخه روایت کړی دی .

**تخريج:** موطا الامام مالک ۹۰۵۱۲، رقم: ۹.

**تشریح:** دلته د حیاء څخه په هغه شي کي شرم او حیاء کول مراد دي چې په هغه کي حیاء کول  
مشروع دي، په کومو شيانو کي چې د حیاء کولو اجازه نسته لکه تعلیم و تدریس ، امر  
بالمعروف او نهی عن المنکر ، د حق د ادا کولو حکم ورکول او شاهدي ورکول ، نو په دغه  
شيانو کي شرم د حیاء کولو کي هیڅ فضیلت نسته .

د حدیث مفهوم دا معلومیږي چې د هر دین د خلکو یو وصف او خصلت وي او د  
مسلمانانو طبیعي وصف او خصلت حیاء گړځول سوې ده ، سره ددې چې حیاء هم د هغه اوصافو  
او خصائلو څخه ده چې د ټولو دینو او مذهبو په خلکو کي په مشترکه توگه تر لاسه کیږي مگر  
دغه وصف او حیاء په خاصه توگه پر مسلمان باندې غالب کړل سوې ده او د نورو مذهبو په  
خلکو کي دغه جوهر ډېر کم اېښودل سوی دی او ددې وجه داده چې حیاء نه یوازې دا چې په  
طبیعي خاصیتونو او خصلتونو کي تر ټولو اعلی درجه لري بلکه دا هغه جوهر دی چې په دې  
سره د انسان اخلاق او کردار پوره کیږي او رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې : بعثت لاتمم مکارم  
الاخلاق ، زه د ښه اخلاقو د پوره کولو لپاره دنیا ته را استول سوی یم ، ځکه ددغه جوهر په ذریعه  
د ملت اسلامي اخلاق او اوصاف د کمال درجې ته رسول سوي دي او حقیقت دادې چې یوازې  
په حیاء کي منحصره نه ده بلکه زموږ څخه په مخکي امتونو کي به ټول اخلاق او خصائل ناقص  
وه تر دې چې نبی کریم ﷺ دنیا ته تشریف راوړ او د رسول الله ﷺ په برکت سره په ملت اسلامي  
کي ټول اخلاق او خصائل کامل او مکمل کړل سول ، ځکه د ملت اسلامي دغه خاصیت الله ﷻ  
په دغه الفاظو کي بیان کړی دی : (کنتم خیر امة اخرجت للناس) تاسو د نړېوالو لپاره تر ټولو  
غوره امت پیدا کړل سوي یاست .

ابن ماجه او بیهقي ذکر سوی روایت د حضرت انس او حضرت ابن عباس رضي الله عنهما

څخه مرفوع نقل کړی دی لکه څرنگه چې د ظاهري اسلوبو څخه دا گمان کیدای سي بلکه مرفوعاً د رسول الله ﷺ د ارشاد په توگه نقل کړی دی او د ذکر سوي عبارت څخه په ظاهره دا معلومېږي چې په دغه دواړو يعني ابن ماجه او بیهقي کي هر یوه د دغه دواړو صحابه کرامو څخه دا روایت نقل کړی دی ، او دا هم کیدای سي چې په ذکر سوي عبارت کي د دواړو ذکر علی الترتیب وي يعني ابن ماجه دغه روایت د حضرت انس رضی الله عنه څخه او بیهقي د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه نقل کړی دی مگر په جامع صغیر کي دغه حدیث د ابن ماجه په سند سره په روایت د حضرت انس او حضرت ابن عباس نقل سوی دی ، ددې څخه معلومېږي چې همدارنگه بیهقي هم دغه روایت د دواړو صحابه کرامو څخه نقل کړی دی .

### حياء او ايمان

﴿۳۸۶۸﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْحَيَاءَ وَالْإِيمَانَ قُرْنَاءُ جَمِيعًا فَإِذَا رَفَعَ أَحَدُهُمَا رَفَعَ الْآخَرَ. وفي رواية ابن عباس فإذا سلب أحدهما تبعه الآخر. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : حياء او ايمان يو ځای اېښودل سوي دي يعني دا د يو بل سره تړلي دي په دوی کي چې يو پورته کړل سي نو بل هم پورته کېږي ، او دا بن عباس په يوه روایت کي داسي دي چې يو سلب کړل سي نو دويم هم ولاړ سي . بیهقي په شعب الايمان کي .

تخريج: البيهقي في الشعب ۱۴۰۶، رقم: ۷۷۲۷.

تشریح: لفظ د قُرْنَاء د قرینې جمع ده ، په دې اعتبار سره دغه لفظ د هغه خلکو دلیل دی چې وايي چې د اقل جمع اطلاق پر دوو باندي هم کېږي ، په ځينو نسخو کي دغه لفظ د ماضي مجهول تننيه په صيغه سره منقول دی .

### د خوش خلقۍ اهميت

﴿۳۸۶۹﴾: وَعَنْ مُعَاذٍ قَالَ كَانَ آخِرُ مَا وَصَّيَنِي بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ وَضَعْتُ رِجْلِي فِي الْغُرْزِ أَنْ قَالَ يَا مُعَاذُ أَحْسِنْ خُلُقَكَ لِلنَّاسِ.

## رواه مالك.

د حضرت معاذ رضي الله عنه څخه روايت دئ چې كله زه يمن ته تللى وم او پر آس سپريدو لپاره مي خپله پښه پر ركا ب كښېښودل نور رسول الله صلى الله عليه وآله را ته آخري نصيحت و فرمايه چې اې. معاذه! د خلكو سره ښه خوى (اخلاق) كوه، مالك

**تخريج:** موطا الامام مالك ۹۰۲۲، رقم: ۱.

**د لغاتو حل:** الغرز: اى موضع ركاب من رحل البغير كالركاب للسرّج.

**تشرېح:** رسول الله صلى الله عليه وآله په خپل ژوند مبارك كي حضرت معاذ رضي الله عنه د يمن قاضي جوړ كړى وو، كله چې حضرت معاذ رضي الله عنه د خپل دندې تر سره كولو لپاره يمن ته روانېدى نو هغه وخت رسول الله صلى الله عليه وآله دغه الفاظ فرمايلي وه چې اې معاذ! كيداى سي ته ما بيا ونه وينې، نو د معاذ رضي الله عنه ته ددې څخه وروسته د رسول الله صلى الله عليه وآله زيارت په برخه نسو، هغه په يمن كي وو چې رسول الله صلى الله عليه وآله له دنيا څخه تشريف يووړ، په هر حال حضرت معاذ رضي الله عنه په ذكر سوي روايت كي د رسول الله صلى الله عليه وآله وصيت ذكر كړى دى هغه په دغه موقع كي د هغه لپاره د رسول الله صلى الله عليه وآله آخري وصيت وو.

سيوطي رحمه الله وايي: دلته د خلكو څخه مراد هغه خلك دي كوم چې د ښه اخلاقو او نرمۍ مستحق وي، او كوم چې د كافرانو، فاسقانو او ظالمانو تعلق دى نو هغوى ددغه دائرې څخه وتلي دي او د هغوى سره د سختۍ ظاهرو ل په ښه اخلاقو كي داخل دي ځكه چې نه يوازي د هغوى روزنه او تهذيب پر سختۍ باندي منحصر دي بلكه د هغوى سره اختيارونكى ددغه رويې سره د نورو خلكو د حالاتو غوره والى هم تړلى دى، ددې څخه معلومه سوه چې د سيوطي رحمه الله په نزد په دغه حديث كي د ښه اخلاقو څخه مراد نرمي او مهرباني او د عفو او بخښني رويه اختيارول دي.

﴿۴۸۰﴾: وَعَنْ مَالِكٍ بَلَّغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ حُسْنَ الْأَخْلَاقِ. رواه الموطأ. ورواه أحمد عن أبي هريرة.

د حضرت مالك رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وآله و فرمايل: زه د ښو اخلاقو د پوره كولو لپاره را استول سوي يم. موطا او احمد.

**تخريج:** موطا الامام مالك ۹۰۴۲، رقم: ۸.

## درسول ﷺ حسن او اخلاق

﴿۳۸۱﴾: وَعَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَظَرَ فِي الْمِرْآةِ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي حَسَّنَ خَلْقِي وَخَلَقِي وَزَانَ مِنِّي مَا شَانَ مِنْ غَيْرِي. رواه البيهقي في شعب الإيمان مرسلًا.

حضرت جعفر بن محمد رضی اللہ عنہ د خپل پلار څخه روایت کوي چې رسول الله ﷺ به کله په هنداره کي وکتل نو فرمايل به يې: ټول تعريفونه الله ﷻ لره دي هغه الله تعالیٰ چې زما پیدائش يې ښه کړې دی زما اخلاق يې ښه جوړ کړي دي او په ما کي يې هغه شيان سم کړي دي چې زما په پرته کي عیب دار دي،، بیهقي مرسلا.

تغویح: البيهقي في الشعب ۱۱۱۴، رقم: ۴۴۵۹.

تشریح: د حدیث د آخري الفاظو مقصد دادی چې څرنگه د ځينو کسانو په بدني تخليق کي يو عیب او نقصان وي، د مثال په توگه يو څوک د لاس، پښې يا سترگي څخه محروم وي، يا د يو چا پښه کږه وي يا يو بل اندام يې ناقص وي، همدارنگه الله ﷻ په ما کي هيڅ عیب او نقصان نه دی اېښی بلکه زه يې د ټولو عیبونو او نقصانو څخه خوندي او سالم وساتلم، د ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ د وضاحت څخه دا معلومېږي چې نقصان او عیب عام دی ددې تعلق که د بدني تخليق او زېږېدني سره وي يا د اخلاقو او کردار سره وي،

په هر حال دغه حدیث ددې خبري څرگند دلیل دی چې د هر انسان په مقابل کي د رسول الله ﷺ سیرت او صورت ډېر لوړ او ښه وو او څرنگه چې طيبي رحمۃ اللہ علیہ ويلي دي چې ذکر سوی حدیث د رسول الله ﷺ ددغه ارشاد: بعثت لاتمم حسن الاخلاق، يعني زه د ښه اخلاقو د پوره والي لپاره را استول سوی يم، وضاحت هم دی، د رسول الله ﷺ خپل حسن صورت او حسن سیرت باندې د الله ﷻ حمد او د هغه شکر ادا کول، د حضرت داؤد عليه السلام او حضرت سليمان عليه السلام د هغه حمد او شکر په ډول دی چې په قرآن کریم کي الله ﷻ داسي فرمايلي دي:

(وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ...)

او بېله شکه موږ داؤد او سليمان ته علم ورکړ او هغه دواړو وويل ټول تعريفونه هغه الله لره دي چې هغه موږ ته پر خپلو مؤمنو بندگانو باندې فضيلت راکړ.

د دغه حديث څخه دا هم معلومه سوه چي په هنداره کي کتل مستحب دي او پر خپل بڼه صورت او بڼه سيرت باندي د الله ﷻ ثناء کول هم مستحب دي ځکه دغه دواړه نعمتونه د الله تعالی له خوا ورکول کيږي نو پر دې باندي د الله تعالی شکر ادا کول پکار دي، او پاته سوه دا خبره چي ظاهري حسن او ښکلا يو داسي شی دی چي هغه په هنداره لېدل کيدلای سي نو له دې امله په هنداره کي کتل او پر هغه شکر ادا کول خو په پوهه کي راځي مگر د هغه سره د حسن سيرت يا حسن خلق ذکر په پوهه کي نه راځي ځکه چي هغه يو پټ شی دی چي دهغه په هنداره کي لېدل ممکن نه دي، ددې په جواب کي دا خبره کېدلای سي چي بېله شکه حسن سيرت يو معلومېدونکی شی نه دی مگر د انسان ظاهري حال په هر حال د هغه د باطن ترجماني کوي او د يو بل چا په اړه ښايي دا خبره صحيح نه وي مگر پر رسول الله ﷺ باندي دا خبره خامخا صادقېږي چي حسن صورت او حسن سيرت يو داسي څرگند عنوان دی چي دهغه په لېدو سره د باطن د احوالو ادراک کيدای سي نو په دغه مناسبت سره رسول الله ﷺ په حسن صورت سره د حسن سيرت ذکر هم و فرمايه، او که چيري دا سوال پيدا سي چي ايا د رسول الله ﷺ څخه پرته نورو خلکو ته هم دا حق رسيږي چي هغوی د رسول الله ﷺ په پيروي کي په هنداره لېدو سره په ذکر سوې توگه حمد او ثناء وکړي يا داسي حمد او ثناء کول يوازي د رسول الله ﷺ سره خاص وو، او نور خلک دي پر هغه دعاء ويلو اکتفاء وکړي کوم چي په راتلونکي حديث کي نقل سوې ده، ددې جواب دادی چي په دغه حديث کي د حمد او ثناء او شکر کوم الفاظ چي ذکر سوي دي هغه هر مؤمن ويلاي سي ځکه چي انسان په دې اعتبار چي هغه په بڼه صورت سره پيدا سوی دی او هغه صاحب ايمان دی بېله شکه د الله تعالی د مخلوق په مال، دين، اخلاقو او اوصافو سره مزین وي بيا هم ځيني حضرات وايي چي رسول الله ﷺ د حمد او ثناء ذکر سوي الفاظ د خپل ذات په اړه فرمايلي وه او څرگنده ده چي د کوم حسن صورت او حسن سيرت وصف چي په کمال او نهايت سره د رسول الله ﷺ په ذات کي وو هغه په بل چا کي نسي کېدای ځکه نو د بل چا لپاره دغه الفاظ استعمالول مناسب نه دي، کېدای سي د امت د ځينو افرادو له خوا داسي الفاظو استعمالولو ته جائز ونه ويل سي مگر د امت لپاره غوره داده چي هغه دعاء اختيار کړي کوم چي په راتلونکي حديث کي نقل سوې ده.

### د بڼه اخلاقو دعاء

﴿۲۸۴۲﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ

## اللَّهُمَّ حَسَّنْتَ خُلُقِي فَأَحْسِنْ خُلُقِي . رواه أحمد

د حضرت عائشې ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ به فرمایل : ای الله ﷻ ! تا زما پیدائش په ښه ډول وکړ زما اخلاق هم ښه کړه . احمد .

**تخریج :** مسند الامام احمد ۶۷۸۶ .

**تشریح :** دغه دعاء یا خو رسول الله ﷺ په مطلق یو وخت کې کول یا په هنداره کې د خپل صورت په لېدو سره به یې کول ، لکه څرنگه چې جزري په حصن حصین کې صراحت کړی دی او د اول حدیث مطابق دا زیاته مناسبه ده او د رسول الله ﷺ دغه دعاء د امت د تعلیم او تلقین دپاره وه چې د امت خلک په خپل حق کې داسې دعاء وغواړي یا د دغه دعاء تعلق خپله د رسول الله ﷺ د ذات سره وو په دغه صورت کې به د رسول الله ﷺ مراد دغه طلب او درخواست وو چې خدایه ! خپل دین کامل او خپل نعمتونه پوره کړې ، د دغه مراد قرینه داده چې د رسول الله ﷺ د اخلاقو مهذب کولو ذریعه قرآن کریم وو لکه څرنگه چې بې بې عائشې ؓ فرمایلي دي چې د رسول الله ﷺ اخلاق قرآن وو ، نو د رسول الله ﷺ د خپل اخلاقو ښه کېدو دعاء کول او حقیقت قرآن نازلولو او دهغه د نزول پوره کولو طلب او خواست وو .

**غوره خلک څوک دي ؟**

﴿۳۸۴﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا أَنْتُمْ بِخِيَارِكُمْ قَالُوا بلى، قَالَ خِيَارُكُمْ أَطْوَلُكُمْ أَعْمَارًا وَأَحْسَنُكُمْ أَخْلَاقًا . رواه أحمد .

د حضرت ابو هريره ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایل : ایا زه تاسو ته ونه ښیم چې په تاسو کې غوره کوم خلک دي ؟ صحابه کرامو وویل : ولې نه ، رسول الله ﷺ فرمایل : په تاسو کې غوره هغه خلک دي چې د هغوی عمر ونه اوږده وي او د هغوی ښه اخلاق وي . احمد .

**تخریج :** مسند الامام احمد ۴۰۳۸۲ .

**تشریح :** څرگنده ده چې د کومو خلکو اخلاق او طریقې پاکي او ښه وي او د هغوی عمر زیات وي نو هغوی به نیکي او عبادت ډېر زیات کوي چې د هغه په نتیجه کې به هغوی ته فضائل او کمالات هم زیات تر لاسه کیږي ، ددې څخه معلومه سوه چې د مسلمان عمر اوږدېدل د هغه په

حق کي ڊهر مبارک دي او په حقيقت کي د اوږده عمر سړی هغه دی کوم چي په نېکو کارو کي بوخت وي.

﴿۳۸۴﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيْمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا. رواه ابوداؤد والدارمي.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: په مؤمنانو کي پوره ايمان والا هغه خلک دي چي د هغوی اخلاق ښه وي. ابوداؤد او دارمي.

تخريج: سنن ابی داود ۶۰۱۵، رقم: ۴۶۸۲، والدارمي ۴۱۵۱۲، رقم: ۲۷۹۲.

### درې حق خبري

﴿۳۸۵﴾: وَعَنْهُ أَنَّ رَجُلًا شَتَمَ أَبَا بَكْرٍ وَالنَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي نبي کریم ﷺ ناست وو چي يو سړي حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ته بد او رد ويل پيل کړل،

يَتَعَجَّبُ وَيَتَبَسَّمُ فَلَمَّا أَكْثَرَ رَدَّ عَلَيْهِ بَعْضَ قَوْلِهِ فَغَضِبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

رسول الله ﷺ د هغه بد او رد او ريډل او تعجب يې کوی او تبسم يې کوی، هر کله چي هغه سړي زيات بد او رد وويل نو ابوبکر صديق رضي الله عنه د هغه د ځينو بدو جواب ورکړ، پر دې خبره رسول الله

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَامَ فَلَحِقَهُ أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَانَ يَشْتُمْنِي وَأَنْتَ

ﷺ ته غصه ورغلل نو ولاړ سو، ابوبکر صديق رضي الله عنه هم ورپسې ورغلی او وه يې ويل: اې دالله رسوله! هغه سړي ما ته بد او رد ويل او ته

جَالِسٌ فَلَمَّا رَدَدْتُ عَلَيْهِ بَعْضَ قَوْلِهِ غَضِبْتَ وَقُمْتَ قَالَ كَانَ مَعَكَ مَلَكٌ يَرُدُّ

ناست وي مگر کله چي ما هغه ته د ځينو خبرو جواب ورکړ نو تاسو په غصه سواست او ولاړ سواست، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل (هغه وخت) ستا سره يوه ملائکه وه چي هغه ته يې

عليه فَلَمَّا رَدَدْتُ عَلَيْهِ وَقَعَ الشَّيْطَانُ ثُمَّ قَالَ يَا أَبَا بَكْرٍ ثَلَاثُ كُلْهُنَّ حَقٌّ مَا



جواب ورکوی کله چي تا هغه ته جواب ورکول شروع کړل نو شیطان په منع کي راو لویدی ،  
ددې څخه وروسته رسول الله ﷺ وفرمایل : ای ابوبکر ! درې خبري دي او ټولي حق دي

مَنْ عَبْدٍ ظَلَمَ بِمُظْلَمَةٍ فَيُغْضِي عَنْهَا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا أَعَزَّ اللَّهُ بِهَا نَصْرَهُ وَمَا

(۱) یو خودا چي پر کوم بنده ظلم وکړل سي او هغه صرف د الله تعالی د رضا لپاره پټه خوله پاته سي نو الله تعالی د هغه ډیره مرسته کوي

فَتَحَ رَجُلٌ بَابَ عَطِيَّةٍ يُرِيدُ بِهَا صَلَةً إِلَّا زَادَ اللَّهُ بِهَا كَثْرَةً وَمَا فَتَحَ رَجُلٌ بَابَ  
مَسْأَلَةٍ يُرِيدُ بِهَا كَثْرَةً إِلَّا زَادَ اللَّهُ بِهَا قِلَّةً. رواه احمد.

(۲) دویم دا چي څوک د خپل طرفه د ورکړي دروازه خلاصه کړي او د هغه په ذریعه د خپلو  
خپلوانو او مسکینانو سره ښه چلن (بخشش) کوي نو الله تعالی د هغه په سبب د هغه مال  
زیاتوي ، (۳) : دریم دا چي چا د سوال دروازه خلاصه کړه (فقري پیل کړی) او په دې ذریعه هغه خپل  
دولت زیاتول وغوښتل نو الله تعالی د دغه سوال کولو په سبب د هغه مال نور هم کموي . احمد .

**تخریج :** مسند الامام احمد ۴۳۶۱۲ .

**د لغاتو حل :** عطية : ای صدقه . (خیرات)

**تشریح :** حیرانېدی او تبسم یې کوی : دلته د حیرت تعلق یا خو د هغه سړي د بدویني او په هغه  
کي د شرم او حجاب د کمی په وجه وو یا د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د صبر او تحمل او دهغه د  
روپې په وجه وو ، او د تبسم تعلق د هغه فرق په وجه وو چي رسول الله ﷺ د هغه دواړو په منع  
کي لیدی ، ددې څخه پرته د رسول الله ﷺ نظر د هغو دواړو په حق کي پر پېښېدونکي نتیجې  
باندي هم وو چي هغه سړی د خپل بد کلامی په وجه د عذاب وړ لیدی او ابوبکر صدیق رضی الله عنه د  
هغه د صبر او تحمل په سبب د رحمت الهي د نزول وه .

حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه هم د هغه د ځينو خبرو جواب ورکړ ، يعنې هغه په دغه ځای کي  
د جواب په ورکولو سره پر رخصت او اجازه باندي عمل وکړ چي د يو عام سړي لپاره مناسب دي  
او هغه عزيمت يې ترک کړ چي د خاصو خلکو شان وي ، لکه څرنگه چي الله تعالی فرمايي :  
(جزاء سيئة سيئة مثلها فمن عفا واصلح فاجره على الله) ، د بدی بدله د بدی مطابق اخيستل  
کيږي مگر کوم څوک چي معافي وکړي او اصلاح وکړي نو د هغه اجر پر الله ﷻ دی ، نو

حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ کہ خدہ ہم د هغه سړي د ځينو خبرو په بدله اخیستلو سره او پر ځينو خبرو باندې په صبر کولو سره د دواړو اړخونو رعایت وکړ مگر د نبوت په نظر کې د هغه لپاره هغه مرتبه مطلوب ده کوم چې د هغه د شان صدیقت مطابق وه ځکه هغه لره د هغه سړي د ځينو خبرو په جواب ورکولو سره جزوي بدله اخیستل هم رسول الله ﷺ خوښه نه کړل.

او پر رسول الله ﷺ هغه کیفیت خپور سو کوم چې پر ناراضه سړي باندې خپرېږي، نور رسول الله ﷺ د هغه مجلس څخه ولاړ سو چې یوې خوا ته د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ په رویه د ناخوښۍ اظهار هم وسي او بلې خوا ته د الله تعالیٰ په دغه ارشاد هم عمل وسي چې (واذا سمعوا اللغو اعرضوا عنه)، یعنی که چیرې هغوی یو پالتو خبره واورې نو د هغه څخه مخ اړوي.

شیطان په مینځ کې راغلی: یعنی رسول الله ﷺ دا څرگنده کړه چې کله تا خپله جواب ورکول پیل کړل نو بیا شیطان ته د دخل کولو موقع تر لاسه سوه او هغه ملائکه چې ستا له خوا یې جواب ورکوی آسمان ته ولاړه او ته په دې پوهیږي چې کله په یوه معامله کې شیطان راسي نو بیا څه نه کیږي، پر بې حیايي او بدۍ باندې د اماده کولو څخه پرته هغه نور څه کولای سي، نو زما سره بېره پیدا سوه چې د شیطان جال پر تا ونه لویږي او ته خپل مخالف څخه د بدلې په اخیستلو کې د حد څخه زیاتوب ونه کړې او د هغه نتیجه داسې چې ته چې مظلوم وې د ظالم پر ځای سي، حال دا چې پکار داده چې ته د الله ﷻ مظلوم بنده جوړ سي او ظالم بنده جوړ نه سي.

### نرمي او مهرباني

﴿۴۸۷۲﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُرِيدُ اللَّهُ بِأَهْلِ بَيْتٍ رِفْقًا إِلَّا نَفَعَهُمْ وَلَا يُحَرِّمُهُمْ إِلَّا ضَرَّهُمْ. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: د کومې کورنۍ لپاره چې الله تعالیٰ نرمي خوښه کړي نو د دغه په ذریعه ورته گټه رسوي او کومه کورنۍ چې د نرمۍ څخه محرومه کړي نو هغه ته د دې په سبب ضرر رسوي. بیهقي په شعب الایمان کې.

تخریج: البیهقي فی شعب الایمان ۵/۲۵۲، رقم: ۶۵۵۷.

=====

## بَابُ الْغَضَبِ وَالْكِبْرِ

### (د غصې او تکبر بيان)

د غضب معنی د غصې کولو ده، او په حقیقت کې غضب یا غصه هغه طبعي کیفیت او حالت ته وایي چې د طبیعت او مزاج خلاف پېښېدونکې خبره باندې نفس را وپارېږي، او پر بدله اخیستلو باندې اماده سي او ناخوښه شيان او مغضوب علیه ته میلان کوي چې د هغه څخه بدله واخیستل سي او د طبیعت خلاف راتلونکې صورت حال ليري کړل سي په دې وجه د غصې په حالت کې مخ سور سي او رگونه و پر سپرې همدارنگه د خوشحالی په حالت کې هم روح دباندې خوا ته میلان کوي چې د هغه شی مخته راسي کوم چې د خوشحالی باعث جوړ سوی وي نو د غصې یا زیاتوب په وخت کې د هلاکت خوف ځکه وي چې پر داسې موقع باندې روح په پوره توګه بالکل راوتل غواړي، ددې پر خلاف د غم یا خوف په حالت کې روح دننه ځي چې د هغه په وجه مخ ژر سي او بدن کمزوری سي په دغه حالت کې هم د هلاکت بهره وي ځکه چې روح پوره دننه وي او مطلق یخ سي ددې څخه دا خبره څرګندېږي چې الله تعالی ته د غضب او غصې نسبت کول لکه څرنگه چې په یو ځای کې فرمايل سوي دي: (من لم یسال الله یغضب علیه) یعني کوم څوک چې د الله تعالی په وړاندې سوال نه کوي نو الله تعالی پر هغه په غصه کیږي، دغه ویل مجاز دی، د الله تعالی د غصه کېدو مطلب دادی چې د هغه بنده څخه ناراض کیږي او د هغه سره هغه معامله کوي لکه څرنگه چې یې یو پاچا د غصې په وخت کې د خپل رعیت سره کوي، یعني سزا ورکوي او عذاب پر نازلوي، د غضب ضد حلم دی او حلم په اصل کې د نفس او طبیعت د هغه سکون او استقلال نوم دی چې غوره شی ته نژدې درسېدو او دغه مقصد او مراد د مخته اېښودو په وخت کې هم انسان نه بې قراره کیږي لکه څرنگه چې د وفد عبدالقیس سردار حضرت منذر رضی الله عنه په اړه دا روایت نقل سوی دی چې کله هغه د خپل وفد سره مدینې منورې ته راوړسېدی نو د رسول الله ﷺ په لېدو سره یې د هغه اضطراب او بې قراری اظهارونه کړ لکه څرنگه چې د هغه د قوم نورو خلکو ظاهر کړه او ځکه نو رسول الله ﷺ هغه د حلم او وقار په ښېګڼو سره موصوف وگرځوی.

څرګنده دي وي چې د غضب او غصې هیڅ داسې خصلت نسته چې هغه ته بذات خود بد وویل سي بلکه په هغه کې خرابي هغه وخت راځي کله چې د هغه په وجه د حق لاره پرېښودل سي

او د شریعت د احکام پابندي ترک کړي نو کوم غضب او غصه چې د حق لپاره وي او د حق په لاره کې هغه ته محمود او مستحسن ویل کیږي، همدا وجه ده چې د طریقت او سلوک په لاره کې د ریاضت او مجاهدې مقصد مطلق غضب او غصه ختمول نه وي بلکه هغه په واک کې ساتل او د حق تابع کول وي، او هسې هم قدرت، غضب یو داسې قوت جوړ کړی دی چې د بدني نظام برقرار ساتلو ذریعه او د بقاء حیات سبب دی ځکه چې دغه قوت غضبیه وي چې مضرات او موزیات څخه یې ساتي، نباتات او جمادات نیست و نابود کولو باندې هر څوک ځکه قادر کیږي چې حق تعالی دغه دواړه د قوت غضبیه څخه محروم کړي دي، ددې پر خلاف حکمت کامله الهی په حیواناتو کې نه یوازې دا چې قوت غضبیه پیدا کړی دی بلکه د هغوی ځینې بدني برخې یې د داسې آلاتو او وسائلو په توګه جوړ کړه چې په هغه سره تاوان او تکلیف رسونکو څخه د خپل ځانه دفاع وکړل سي لکه ښکر، غاښ او داسې نور، په انسان کې که څه هم دغه شیان نسته مګر هغه ته یې هغه عقل او تدبیر بنودلی دی چې د هغه په ذریعه هغه د ضرورت او حالت مطابق داسې آلات او سامان جوړولای سي چې هغه د تاوان او تکلیف رسونکو څخه خوندي ساتل کیږي.

د کبر اصل معنی د لویي ده مګر دلته هغه کبر مراد دی چې د عجب یعنې خود بیني او خود ستایي په نتیجه کې پیدا کیږي او خپل ځان په دې توګه لوی ګڼل او لوی ظاهرول چې د هغه په سبب پر خلکو فوقیت او غوره والی مقصود وي، د حق قبلولو او د حق فرمانبرداری څخه انکار کول او سرکښي ښکاره کولو ته تکبر او استکبار ویل کیږي، څرګنده دي وي چې کبر او تکبر په هغه صورت کې بد دی کله چې هغه د واقعیت خلاف وي یعنې که چیرې یو څوک په خپل ذات کې د داسې اوصافو، فضائلو او کمالاتو دعوه وکړي چې د هغه څخه په حقیقت کې هغه خالي وي او په مصنوعي توګه خپل ځان په هغه فضائلو او کمالاتو سره متصف ظاهروي نو داسې کول به بد وي او که د یو سړي په ذات کې په حقیقت کې داسې فضائل او کمالات وي چې د هغه په وجه هغه خپل ځان د نورو څخه غوره او لوړ ګڼي نو دا به بد نه وي او دا خبره هم باید په ذهن کې وي چې د تکبر په مقابل کې تواضع ده چې د کبر او صغر په منع کې د توسط او اعتدال لار ده، کبر دادی چې یو سړی د هغه اوصافو او فضائلو څخه هم زیاته دعوه وکړي کوم چې په ځان کې یې لري او صغر دادی چې د خپل اصل مقام څخه هم لاندې ولویږي او هغه چې د کوم شي دعوه په حقیقت کې لري هغه هم ترک کړي او ددغه دواړو په منع کې تواضع ده چې د توسط او اعتدال مقام دی یعنې نه خو ځان د هغه څخه زیات لوی ګڼي او نه د حد څخه لاندې

يې غورځوي بلکه په منع کي يې ساتي ځکه چي د هر شي او هر حالت په ډول په دغه معامله کي هم اصل کمال توسط او اعتدال دی که څه هم د مشائخو او صوفيانو معمول دا راغلی دی چي کله به هغوی په خپل نفس کي د تکبر غلبه ولېدل نو د هغه په زاتولو کي به يې دومره مبالغه کول چي د تواضع پر ځای به يې د صغر مقام اختيارولو هڅه کول چي نفس آخر الامر د تواضع پر مقام ودرېږي.

## الفصل الأول (لومړی فصل)

د غصې څخه پرهېز

﴿۲۸۷﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْصِنِي قَالَ لَا تَغْضَبْ فَرَدَّدَ ذَلِكَ مَرَّاتٍ قَالَ لَا تَغْضَبْ. رواه البخاري.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي يو سړي نبي کریم صلی الله علیه و آله ته وویل: چي ما ته يو څه نصيحت وکړه، رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمايل: غصه مه کوه، هغه څو واره دغه وویل او رسول الله صلی الله علیه و آله هر وار په جواب کي دغه ویل چي غصه مه کوه. بخاري

تخريج: صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۱۹۱، رقم: ۶۱۱۶.

تشریح: په هغه سړي کي د غصې ماده زیاته وه، ځکه هغه چي څومره واره خواست وکړ چي ما ته نصيحت وفرمايه نو رسول الله صلی الله علیه و آله دغه جواب ورکړ چي غصه مه کوه، د رسول الله صلی الله علیه و آله معمول دا وو چي سوال کونکی به د کوم حالت او کیفیت حامل وو هغه ته به يې جواب د هغه حالت او کیفیت مطابق ورکوی او د هري ناروغۍ علاج به يې د هغه د احوالو په مناسبت سره کوی ځکه رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه سړي په حق کي د غصې څخه د پرهېز حکم په وار وار ظاهرول مناسب وگڼل.

ځيني محققين وايي چي د غضب او غصې کیفیت په اصل کي د شيطاني وسوسو څخه پيدا کېږي چي د هغه په سبب انسان په ظاهر کي هم او په باطن کي هم د اعتدال د لاري څخه تيرېږي او د شيطان په جال کي موبنلي، په دغه حالت کي هغه يوازي دا نه چي پالتو ويل پيل کړي او داسي افعال او حرکات کوي چي په شرعي توگه هم او په اخلاقي توگه هم ډېر خراب او نامناسب وي، بلکه په زړه کي کينه او بغض هم لري، ددې څخه پرته داسي نور ډېر شيان هم د هغه څخه صادرېږي چي د بدو اخلاقو نښي وي او ډېر واره غصه کونکی سړی تر دغه درجې پوري مغلوب الغضب کېږي چي د هغه څخه کفر کېږي، ددغه حقيقت څخه دا خبره هم څرگنده

سوه چي غضب او غصه انسان د دين او دنيا په سخت تاوان کي اخته کوي ځکه رسول الله ﷺ د ذکر سوي سړي په وار وار عرض کولو سر پرېه يو نصيحت ورته وکړ چي غصه مه کوه او هر وار يې ددې تاکيد و فرمايه، رسول الله ﷺ هغه ته دغه تعليم و فرمايه چي د غصې تعلق د بدو اخلاقو سره دی او بد اخلاقي محض يوه خرابي نه ده بلکه ددې په وجه نوري ډيري خرابي پيدا کيږي او ډېر تاوانونه رامنځته کوي نو د غصې څخه په پرېه کولو سره ښه اخلاق اختيار کړي چي د دين او دنيا د سعادتونو ضامن دي.

په دې خبره هم بايد پوه سو چي شريعت د غصې علاج هم تجويز کړی دی چي د علم او عمل يا ظاهر او باطن مرکب دی که چيري داسي صورت رامنځته سي چي د غصې سبب وي نو په دغه صورت کي علمي يا باطني او قلبي علاج دادی چي په زړه کي دا تصور وکړي او په دې يقين ولري چي هيڅ کار د الله تعالی د ارادې او تقدير څخه پرته نه کيږي، هر څه چي کيږي د الله تعالی له خوا کيږي، گټه او تاوان ټول د هغه په اختيار کي دي، انسان خو په ظاهره يوه آله ده نو د چاله لوري چي يو تاوان او تکليف ورسېږي پر هغه غصه کېدل داسي دي لکه يو څوک چي پر چاقو يا چاره باندي غصه کوي چي هغه ولي پرېکړي، ددې څخه پرته خپل نفس دي په دې پوه کړي چي الله تعالی څومره قادر دی د هغه غضب څومره سخت دی مگر ددې سر پرېه هغه معافي کوي، بندگان د هغه څومره مخالفت کوي او د هغه د احکامو څومره سرکښي اختياروي مگر پر هغوی خپل غضب نه نازلوي نو بيا ته د کوم ځای څخه راغلی يې چي پرېزه مچ هم نه پرېږدي، دوهم علاج چي علمي يا ظاهري دی هغه دادی چي سمدستي اودس وکړي او اعوذ بالله ويل پېل کړي چي د اوبو يخوالی د غصې حرارت دفع کوي او نفس بلي خواته بوخت سي.

﴿۴۸﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ الشَّدِيدُ

بِالصُّرْعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ. متفق عليه

د حضرت ابو هريره ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ و فرمايل: پهلوان او طاقتور هغه کس نه دی چي خلک راغوزار کړي بلکه قوي او پهلوان هغه دی چي د غصې په وخت کي پر خپل ځان واک تر لاسه کړي. بخاري او مسلم.

تخريج: صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۱۸۱۱۰، رقم: ۶۱۱۴، و مسلم ۲۰۱۴۴، رقم: ۱۰۷-۲۶۰۹.

تشریح: د دغه ارشاد بنياد پر دا حقيقت دی که چيري په اصل کي يوشی د انسان تر ټولو لوی

دښمن او د هغه په مقابله کي تر ټولو زيات طاقتور وي نو هغه خپله د هغه نفس دی، که چيري يو سړی لوی لوی پهلوانان راغوزاروي او خپل طاقتور دښمن لاندې کوي مگر پر خپل نفس باندي غالب کيدای نسي نو دا هيڅ کمال نه دی، اصل کمال دادی چي انسان خپل نفس لاندې کړي چي د هغه اصل دښمن دی لکه چي فرمايل سوي دي: (اعدی عدوک التي بين جنبيک) ستا په دښمنانو کي تر ټولو لوی دښمن هغه دی کوم چي ستا د دوو اړخونو په منځ کي دی.

څرگنده دي وي چي د بدن قوت ظاهري او جسماني دی چي زوال کېدونکی او فنا کېدونکی دی ددې پر خلاف چي کوم قوت نفس لاندې کوي هغه ديني او روحاني دی چي د الله تعالی له لوري ورکول کيږي او تل باقي وي نو نفس وژل د وصف او کمال خبره ده حال دا چي د انسان لاندې کول هيڅ حقيقت نه لري.

مردی نه بقوت باز دست و زور کتف بانفس اگر برائي دانم که شاطري

### جنتي او دورځي خلک څوک دي؟

﴿۳۸۴۹﴾: وَعَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهَبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا

د حضرت حارثه بن وهب رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: ايا زه

أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ كُلِّ ضَعِيفٍ مُتَضَعِّفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِأَبْرَهُ أَلَا

تا سو ته هغه خلک ونه ښيم چي جنتي دي؟ هر هغه کس چي ضعیف او کمزوری دی او خلک يې ضعیف او کمزوری گڼي (او پر هغه جبر او زياتي کوي) که هغه په الله ﷻ قسم و خوري نو الله تعالی د هغه ريښتني کوي، او رسول الله ﷺ وفرمايل:

أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ كُلِّ عُتْلٍ جَوَاطٍ مُسْتَكْبِرٍ. متفق عليه و في رواية  
لمسلم كل جواظ زنيم متكبر.

زه تا سو ته هغه خلک وښيم چي دورځيان دي، هر هغه کس چي په درواغ او پالتو خبره باندي سخته جگړه کوي، سخت مزاج، مال جمع کونکی، بخیل او تکبر کونکی وي، بخاري او مسلم، او د مسلم په يوه روايت کي دا الفاظ دي چي دورځي دی هر هغه څوک چي مال جمع کونکی حرام زاده او تکبر کونکی وي.

**تخریج:** صحیح البخاری (فتح الباری): ۶۶۲۸، رقم: ۴۹۱۸، و مسلم ۲۱۹۰۱۴، رقم: ۴۶-۲۸۵۳

**د لغاتو حل:** جواظ: قیل السمین من التنعیم وقیل الفاجر.

**تشریح:** په حدیث کي د ضعیف څخه مراد هغه سړی دی چي نه خو متکبر وي او نه پر خلکو زور کونکی وي،

د متضعف په لفظ کي د عین زور مشهور دی او په ترجمه کي همدغه ملحوظ سوی دی، مگر ځیني حضرات یې د عین په زېر سره وایي په دغه صورت کي به ددغه لفظ معنی د متواضع، کمتر او نوم ورکي وي.

هر ضعیف جنتی دی: مطلب دادی چي په جنت کي د کومو خلکو اکثریت وي هغه به دغه خلک وي، همدارنگه د بل ډول خلکو یعنی چي هغوی ته د ورځیان ویل سوي دي د هغو څخه هم دا مراد دی چي د ورځیانو اکثریت به دغه خلک وي.

علماء و د: (لو اقسام علی الله) دا معنی بیان کړې ده چي که چیري هغه سړی د الله تعالی په لطف او کرم باندې په باور کولو سره د یو کار کولو یا نه کولو قسم وکړي نو الله تعالی هغه رېښتونی کوي او د هغه باور پوره کوي یعنی دهغه قسم نه ماتېږي بلکه پوره کیږي، دوهم دا که چیري هغه سړی د خپل پروردگار څخه د یو شي غوښتونکی وي او هغه ته په قسم ورکولو سره د خپل مراد پوره کولو دعاء کوي نو پروردگار د هغه د قسم لحاظ ساتي او دهغه مراد پوره کوي، دریم دا که چیري یو سړی د یو کار په باره کي په قسم کولو سره ووايي چي الله تعالی به دا کار وکړي یا دا به کار ونه کړي نو الله تعالی د هغه قسم رېښتیا کوي یعنی داسي کوي چي دهغه د قسم مطابق وي.

(زنیم): معنی بد، د زنیم اطلاق پر هغه چا کیږي چي خپل ځان یو داسي قوم یا ډلي ته منسوب کړي چي په حقیقت کي د هغه سره تعلق نه لري ځکه د زنیم معنی د ارموني کیږي، د عتَل او زنیم الفاظ په قرآن کریم کي هم راغلي دي او په ذکر سوې معنی کي ددغه الفاظو اطلاق پر ولېد بن مغیره سوی دی چي د مکې په کفارو کي ډېر بد او د اسلام او پیغمبر سخت دښمن وو.

**متکبر به د ورځ ته ځي**

﴿۲۸۸۰﴾: وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرَدَلٍ مِنْ إِيْمَانٍ وَلَا يَدْخُلُ



الْجَنَّةَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خُرْدٍ لَمْ يَكْبِرْ. رواه مسلم.

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايل: د چا په زړه کي چي يوه ذره ايمان هم وي نو هغه به د همېشه لپاره په دوږخ کي نه وي او د چا په زړه کي چي يوه ذره تکبر وي هغه به جنت ته نه ځي. مسلم

تخريج: صحيح مسلم: ۹۳۱۱، رقم: ۱۴۸-۹۱.

**تشریح:** د ايمان څخه مراد اصل ايمان نه دی بلکه د ايمان ثمرات مراد دي چي په فضائلو او اخلاقو سره تعبير کيږي، که د هغه تعلق د ظاهر سره وي يا د باطن سره وي چي د نور ايمان او ظهور ايقان څخه صادرېږي، او کوم چي د اصلي ايمان تعلق دی هغه د تصديق قلبي نوم دی ځکه په هغه کي نه زياتوب کيدای سي او نه کمي، په دې اعتبار هغه په اجزاوو کي ويشل کيدای نسي مگر د هغه شعبي او بناخونه ډېر دي چي د اصل ايمان حقيقت او ماهيت څخه خارج دی لکه لمونځ، روژه، زکوة او داسي نور د اسلام ټول ظاهري احکام، لکه تواضع، ترحم او همدارنگه هغه ټول شيان چي د باطني اوصافو او خصائلو درجه لري. نو په دغه حديث کي فرمايل سوي دي چي: الايمان بضع وسبعون شعبة: يعني د ايمان څه باندې اوويا څانگي دي، ظاهره ده چي د بناخونو او د هغه د اصل په منځ کي دومره ژور او نژدې تعلق دی چي د دواړو لپاره د لازم او ملزوم درجه لري مگر د دې سربېره د حقيقت او ماهيت په اعتبار هيڅ بناخ د خپل اصل برابر کېدای نسي، همدارنگه اصل ايمان يو بېل شی دی او د اسلام ټول ظاهري احکام او باطني اخلاق او خصائل بېل حيثيت لري چي هغه د اصل ايمان حقيقت او ماهيت کي شامليدای نسي، د رسول الله ﷺ دغه ارشاد: الحياء شعبة من الايمان: حياء د ايمان يو بناخ دی، د ذکر سوي قول دليل دی ځکه چي د ټولو علماؤ پر دې اتفاق دی چي حياء د ايمان په مفهوم کي داخله نه ده.

د حديث د دوهمې برخي مطلب دادی چي يو سړي به تر هغه وخته پوري په جنت کي نه داخلېږي تر څو چي د هغه په عمل نامه کي د تکبر گناه موجود وي مگر کله چي هغه د تکبر او نورو خرابو خصلتونو څخه پاک سي نو هغه وخت به په جنت کي داخل کړل سي او دغه پاکي يا خو په هغه صورت کي تر لاسه کيږي چي الله تعالی هغه په عذاب کي اخته کړي او هغه عذاب د هغه گناه پرېولي، يا الله تعالی په خپل رحمت سره هغه معاف کړي او هغه معافي د هغه گناه ختم کړي، خطابي رحمه الله ليکلي دي: د حديث د دغه برخي دوه تاويلونه دي، يو دا چي د کبر څخه

کفر او شرک مراد دی او شرگنده ده چي د کفر او شرک پر کونکي باندي د جنت دروازې د تل لپاره بندي وي ، دوهم تاویل دادی چي د کبر څخه مراد خپله معنی وي يعني خپل ځان د نورو خلکو څخه غوره او لوړ گڼل او په غرور کي اخته کېدل، مگر د حدیث مطلب دادی چي متکبر سړی به تر هغه وخته پوزي په جنت کي نه داخليږي تر څو چي د الله تعالی رحمت ورته متوجه نسي کله چي الله تعالی یې په جنت کي داخلول وغواړي نو د هغه د زړه څخه به کبر ليري کړي بیا هغه د کبر او د هغه د خیر توب څخه په پاکولو سره به یې په جنت کي داخل کړي .

### د تکبر حقیقت

﴿۲۸۸۱﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : د چا په زړه کي چي د

مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ فَقَالَ رَجُلٌ إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ

ذري برابر تکبر وي هغه به جنت ته نه ځي ، یو سړي وویل : هر څوک دا خوښوي چي د هغه ښه

ثَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنًا قَالَ إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ الْكِبَرُ بَطَرُ الْحَقِّ

وَعَمُطُ النَّاسِ. رواه مسلم.

جامه وي ، ښه څپلی وي (ایا دا هم تکبر دی) رسول الله ﷺ ورته وفرمایل الله تعالی جمیل (ښکللی) دی او ښکلا خوښوي او تکبر حق باطل کولو او خلک ذلیل او حقیر گڼلو ته وایي . مسلم .

**تخریج:** صحیح مسلم: ۹۳۱۱، رقم: ۱۴۷-۹۱.

**د لغاتو حل:** غمط: ای استحقار الخلق.

**تشریح:** د ذري څخه یا خو کوچنی مېړی مراد دی چي د هغه په باره کي ویل کیږي چي داسي سل مېړیان په یو ځای کېدو سره د یوې اوريشي د وزن برابر وي، یا هغه رېزه او غبار مراد دی چي په هواء کي باریک معلومېږي او درنا په وخت کي ځليږي .

یو سړي وویل : په دې اړه مختلف قولونه دي چي د یو سړي څخه کوم صحابي مراد دی ، ځیني حضرات وایي چي هغه وخت کوم صحابي خبره کړې وه هغه حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه وو ، ځیني حضرات عبد الله بن عمرو بن عاص رضي الله عنه او ځیني حضرات د ربيع بن عامر رضي الله عنه نوم ذکر

کړی دی .

یو څوک دا خوښوي ... الخ: هغه صحابي چي دا سوال وکړ نو د هغه یو مطلب وو، هغه دا کتل چي کوم خلک غرور او تکبر کوي او د ځان څخه پرته هر څوک ذلیل او سپک گڼي د هغه پر بدن غوره جامه وي د هغه په پښو کي غوره څپلی وي او د هغه جامې او نور شيان د اعلی درجې وي، کله چي هغه د رسول الله ﷺ ذکر سوی ارشاد واورېدی نو هغه ته گمان وسو چي دغه شيانو خو د تکبر د نښو څخه نه دي په اعلی درجه جامو او څپلیو خو تکبر نه پیدا کيږي ، نو هغه پوښتنه وکړه که چيري یو سړی محض د خپل ذاتي خواش او خوښي په وجه او د استطاعت پر بنا ښه ښه کالي اغوندي او اعلی درجه څپلی په پښو کوي او دده په خیال کي دا نه وي چي پر نورو باندي د خپل امارت او لوړوالي رعب واچوي ، خلک ذلیل او سپک گڼي او کبر کوي او د هغه سړي د دغه نیت علامه دا وي چي هغه څرنګه د خلکو په مخکي ښه جامې او نور شيان استعمالول خوښوي همدارنګه یوازي هم دغه شيان خوښوي نو ایا پر داسي سړي باندي هم د تکبر اطلاق کيږي؟ رسول الله ﷺ د خپل ذکر سوي جواب په ذریعه څرګنده کړه چي پر داسي سړي باندي د تکبر اطلاق نه کيږي بلکه د هغه ښه جامه اغوستل او ښه څپلی په پښو کول د هغه د تهذیب او ښکلا او د هغه د خوښي علامه ده چي د هغه څخه شریعت منع نه ده کړې، ددې څخه وروسته رسول الله ﷺ د کبر حقیقت بیان کړ چي کوم کبر بد ګرځول سوی دی هغه په اصل کي هغه په اصل کي د هغه کیفیت او حالت نوم دی چي انسان د حق لاري څخه واړوي يعني د توحید او عبادت الهي څخه یې بې پروا کړي د حق او صداقت څخه یې سرکښه کړي ، حقیقت ته د رسېدو څخه یې منع کړي او د رېښتیا قبلولو څخه یې منع کړي او مخلوق ذلیل گڼي ، ځینو حضراتو د بطل الحق معنی د جمال حق لیکلې ده .

الله ﷻ جمیل دی: مطلب دادی چي هغه په خپل ذات او صفاتو کي او په خپل افعالو او قدرت کي په اوصاف کامله سره موصوف دی او ټول ظاهري او باطني حسن د جمال د هغه د جمال عکس دی او جمال او جلال د هغه د پاک ذات خاصه ده ، ځینو حضراتو د جمیل معنی د جمال بڅښونکي بیان کړې ده ، ځینو ویلي دي چي د جمیل معنی په اصل کي د جلیل ده ، په دغه صورت کي به مطلب دا وي چي هغه د ټول نور مالک دی او ځینو حضراتو دا معنی هم بیان کړې ده چي هغه د خپلو بندګانو ښه کار ساز دی .

## درې لوي دور خيان

﴿۴۸۸۲﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةٌ لَا

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : درې کسان دي چې د

يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَفِي رَوَايَةٍ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ شَيْخُ زَانَ وَمَلِكٌ كَذَّابٌ وَعَائِلٌ مُسْتَكْبِرٌ. رواه مسلم.

هغوی سره به الله تعالی د قیامت په ورځ نه خبره وکړي او نه به یې د گناهونو څخه پاک کړي، او په یوه روايت کې دا الفاظ هم دي چې نه به هغوی ته وگوري او د هغوی لپاره به دردناک عذاب وي : یو زنا کونکی سپین بیری، دویم درواغجن پاچا او دریم غریب کبر جن . مسلم.

تخریج: صحیح مسلم: ۱۰۲۱۱، رقم: ۱۷۲-۱۰۷.

تشریح: د قیامت د ورځې څخه مراد د حشر میدان دی، کله چې د الله تعالی د فضل، عدل، غضب، ناراضګۍ او رضا ظهور وي او د جنتیانو او د ورځیانو په اړه فیصلې کیږي. (ولا یزکیهم) ددې یوه معنی هغه ده چې په ژباړه کې بیان سوې ده، کله چې الله تعالی د حشر په میدان کې د خپل ټول مخلوقاتو په مخکې د خپل مؤمن او نېکو بندګانو تعریف کوي نو هغه وخت به دغه درې ډوله خلک د هغه تعریف څخه خارج کړل سي، او یوه معنی داده چې الله تعالی به دغه درې ډوله خلک د خپلې عفوي او بخښنې په ذریعه د گناهو څخه پاک نه کړي، (ولهم عذاب الیم) په دې اړه دوه احتماله دي، یا خو دغه جمله د دوهم روايت تتمه ده یا ددې تعلق د اصل حدیث سره دی، او دغه دوهم احتمال زیات قوي او د باور وړ دی، خلاصه دا چې ذکر سوې خبرې په اصل کې د الله تعالی د غضب او کبر او د هغه د ناراضګۍ څخه ګناه دي څوک چې د یو سړي څخه ناراض او خفه وي نو هغه ته نه نظر کوي او نه د هغه تعریف کوي بلکه هغه په سزا او تنګي کې اخته کوي.

په حدیث کې چې د کومو درو خرابیو په اړه وعید بیان سوی دی هغه په هر حال کې بد او د عذاب وړ دي، که ددغه خرابیو کونکی د کومې درجې او د کوم حیثیت او د کوم عمر سړی وي مګر دلته ددغه خرابیو تعلق چې د کومو کسانو سره ذکر سوی دی د هغه په اعتبار ددغه خرابیو سختوالی زیات دی د مثال په توګه زنا یو ډېر خراب کار دی او کله چې دغه کار د هغوی په حق کې هم ډېره لویه ګناه ده چې په طبعي توګه سره معذور هم وي نو د سپین بيري په حق کې دغه

فعل زیات خراب دی ځکه چې هغه نه خو په طبعي توګه سره ددې احتیاج لري او نه د هغه په طبیعت جنسي خواهش او د قوت مردی هغه غلبه وي چې ډېر واره ئې د عقل او شعور څخه بېګانه او د الله تعالی د بیړي څخه غافل کوي، نو کوم سپین بیړی چې زنا کوي هغه ګویا پر خپلي زیاتې بې حیايي او خبث طبیعت باندي دلالت کوي،

همدارنګه درواغ ویل د هر چا په اړه بد دي مګر د پاچا په حق کي ډېر زیات بد دي ځکه چې پر هغه د هیواد د انتظام او درعیت د مصالحو او ساتني ذمه داري وي د هغه یو ادنی حکم د ټول هیواد پر نظم باندي اثر کوي که هغه درواغ وایي نو د هغه ددغه خرابۍ په وجه به ټول هیواد او د هیواد ټول خلک په مختلف ډول خرابیو او پرېشانیو کي اخته کیږي، ددې څخه پرته کوم خلک چې درواغ وایي هغوی په عامه توګه ددغه خرابۍ کول د خپلي یو ګټې تر لاسه کولو یا د یو تاوان د دفع لپاره کوي حال دا چې یو پاچا یا حاکم دغه مقصد په تر لاسه کولو بېله درواغ ویلو هم قادر دی نو دهغه درواغ ویل نه یوازې بې ګټې بلکه ډېر بد دي، پر دې باندي تکبر هم قیاس کیدای سي چې کوم شیان په عامه توګه انسان په غرور او تکبر کي اخته کوي لکه مال او دولت او داسي نور نو که هغه په یو سړي کي تر لاسه سي او هغه د هغه شیانو په وجه تکبر کوي که څه هم هغه سړي ته به هم بد وایو مګر د هغه تکبر کول به یو ډول په پوهه او فکر کي راتلونکې خبره وي ددې پر خلاف که چیري یو فقیر او مفلس سړی تکبر کوي چې نه مال او دولت لري او نه عزت و غیره لري نو دهغه دغه فعل به ډېر خراب وي او دهغه په اړه ددې څخه پرته نور څه ویل کیدای سي چې هغه خبث باطن او د طبیعت په خرابۍ کي اخته دی.

ځینو حضراتوپه (عائل مستکبر) کي د عائل لفظ څخه عیالدار مراد اخیستی دی یعني کوم خلک چې کوچنیان لري او دخپل خراب حالی په وجه د خپل متعلقینو د ژوند اړتیاوو پر پوره کولو باندي قادر نه وي مګر ددې سربېره د تکبر له موخي د صدقې او زکوٰۃ مال قبلولو ته نه تیارېږي، د خلکو تواضع او مرسته نه قبلوي او همدارنګه هغه د خپل بچیانو د اړتیاوو څخه په بې پرواه کېدو هغوی په تکلیف او هلاکت کي اچوي، نو داسي خلک په حدیث کي د مذکور و عید مورد دي، څرګنده دي وي چې د الله تعالی پر ذات باندي توکل او باور او د غیرت سره سم خپل حالت پټول او دخلکو په مخکي د لاس غزولو څخه شرم او حیاء کول یو بېل شی دی مګر د سختي اړتیا او احتیاج سربېره کبر اختیارول او د تکبر له موخي د خلکو احسان نه قبلولو داسي کار دی چې ډېر بد ګرځول سوی دی.

د شیخ زان په باره کي هم ځینو حضراتو ویلي دي چې دلته د شیخ څخه مراد محض واده

سوی سړی هم کیدای سي ، که هغه سپين پيری وي او که ځوان وي ، لکه څرنگه چي په دغه منسوخ التلاوت آيت : (الشيخ والشيخة اذا زنيا فارجموهما نكالا من الله والله عزيز حكيم) کي د شيخ څخه مراد واده سوی سړی دی نو د داسي سړي په حق کي د زنا زيات بد کېدل شرعا هم او عرفا هم بالکل څرگنده خبره ده ځکه د داسي سړي په ډبرو وېشتلو سره وژل واجب دي ، همدارنگه د ملک کذاب په باره کي هم ويل کيږي چي دلته دملک څخه مراد غني او شتمن سړی هم کیدای سي نو د يو مفلس او غريب سړي درواغ ويل خو په يوه درجه کي معلومه خبره ده ځکه چي هغه دخپل مفلسۍ په وجه ډېر واره پر درواغ ويلو مجبور کيږي مگر غني او شتمن سړی دخپل مال او دولت په وجه داسي هيڅ اړتيا نه لري او هغه درواغ ويلو پرته هم خپل مقصد پوره کولای سي نو درواغ ويل د هغه په حق کي زيات خراب دي ،

د عاثل مستکبر په باره کي هم يو قول دی چي دلته د عاثل څخه يعني مفلس څخه مراد هغه سړی دی چي د فقيرانو او مسکينانو سره تکبر کوي نو د فقيرانو او مسکينانو سره تکبر کول ډېره بده خبره ده حال دا چي د مغرور شتمن سره په تکبر کولو کي څه حرج نسته ، ددغه جملې په باره کي هم صحيح خبره داده چي دلته د مفلس څخه مراد هغه سړی دی چي په کسب او مشقت کولو سره دخپل ځان او کورنۍ پر نس مړولو باندي قادر وي مگر ددې سرېره هغه د کبر او غرور له موخي کسب او گټي دخپل شان بې عزتي گڼي لکه څرنگه چي نن سبا په عامه توگه ليدل کيږي چي ښه تکړه او ټينگ خلک په کار کولو او مزدوري کولو کي د ځان سپکتيا گڼي ، په دې کي شک نسته چي د داسي خلکو دغه طريقه يقينا د تکبر په معنی کي ده او دغه تکبر د شمتنو د تکبر څخه ډېر زيات خراب دی ځکه چي ددې بنياد کبر ، غرور او بې ځايه شان ښودل دي او دخپلي کورنۍ په تکليف کي اخته کول دي ، په خاصه توگه په هغه صورت کي ددغه تکبر خرابي ډېره زياته ده کله چي داسي سړی دخپل لاس په ذريعه خپل او دخپلي کورنۍ درزق ترلاسه کولو پر ځای د پور جامې اغوندي او خپل ځان د دينداره او بزرگانو په شان جوړولو سره د گوه او شل په ډول کښيني او په ساده مسلمانانو باندي دخپل مصنوعي بزرگۍ رعب څرگندوي او د هغوی پر اوږو بار گرځي .

### تکبر کول لکه شرک

(۲۸۸۳): وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعِظَمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِدًا مِّنْهُمَا أَدْخَلْتُهُ النَّارَ . وَفِي

## رواية قَدْ فَتُّهُ فِي النَّارِ . رواه مسلم .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : الله تعالى فرمايي : بزرگي زما څادر دی او عظمت زما ازار دئ نو څوک چې په دغه دوو کي يوشی زما څخه اخلي (يعني ذات او صفات په اعتبار تکبر وکړي) زه به هغه د دوېځ په اور کي وغورځوم او په يوه روايت کي دا الفاظ دي چې زه به هغه د دوېځ اور ته وغورځوم . مسلم .

**تخريج:** صحيح مسلم ۲۰۲۳/۴، رقم: ۱۳۶-۲۶۲۰.

**تشریح:** زما څادر او لونگ، دغه ډول الفاظ الله تعالى د مثال په توگه فرمايلي دي او ددغه مثال مقصد دا څرگندول دي دغه دواړه صفتونه يعني لويي او عظمت يوازي زما د ذات سره تعلق لري چې په هغه کي هيڅوک زما برابر او شريک نسي کيدای لکه څرنگه چې د چا په جامه کي بل څوک نسي شريک کېدای، د الله تعالى ځيني صفات داسي دي چې په هغو کي څه برخه بندگانو ته هم ورکړل سوې ده او بنده مجازا په هغه صفاتو سره موصوف کيږي لکه جود، کرم، مهرباني او داسي نور، مگر ځيني صفات دي چې هغه يوازي د الله تعالى د ذات لپاره مخصوص دي او په هغه سره هيڅ يو بنده خپل ځان مجازا هم نسي موصوف کولای، دغه حقيقت د مثال په توگه بيان سوی دی لکه څرنگه چې يو سړی هغه جامې نسي اغوستلای کوم چې د بل چا پر بدن وي همدارنگه د کبريايي او حقيقي عظمت هيڅ بنده دعوه نسي کولای ځکه چې دغه دواړه صفتونه يوازي زما د ذات لپاره مناسب او مخصوص دي .

کبرياء او عظمت: دغه دواړه الفاظ په لغت کي يوه معنی لري يعني بزرگي او لويي، مگر د حديث د ظاهري طرز څخه ددغه دواړو په منځ کي فرق معلومېږي چې يوه ته د څادر سره تشبيه ورکړل سوې ده او بل ته د لونگ سره، نو ددغه فرق مخته په اېښودو سره ځينو حضراتو ويلي دي چې کبرياء صفت ذاتي دی يعني د الله تعالى ذات کبير او متکبر دی که څه هم بل څوک دغه حقيقت وپېژني يا يې نه وپېژني، او د عظمت لفظ د الله تعالى هغه لويي بيانوي چې د هغه ظهور د هغه پر غير هم کيږي چې ټول مخلوق يې پېژني چې هغه داسي لوی دی نو دغه عظمت د الله تعالى صفت اضافي سو او ددغه ذاتي صفت د اضافي صفت څخه اعلى کېدل ضروري وي نو کبرياء ته په څادر سره تشبيه ورکړل سوه ځکه چې څادر تر لونگ اعلى وي او عظمت ته په لونگ سره تشبيه ورکړل سوې ده .

## الْفَضْلُ الثَّانِي (دوهم فصل)

### تکبر نفس ته دوک

﴿۳۸۸۳﴾: عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَعْمُوِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَذْهَبُ بِنَفْسِهِ حَتَّى يُكْتَبَ فِي الْجَبَّارِينَ فَيُصِيبُهُ مَا أَصَابَهُمْ . رواه الترمذي .

د حضرت سلمه بن اعكوع رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : يو کس چي هميشه ځان بزرگ او برتر گڼي او د خلکو څخه ليري اوسي تر څو چي د هغه نوم په متکبرانو او سرکښانو کي ليکل کيږي او بيا (په نيا او آخرت کي) کوم مصيبت چي پر سرکښانو باندي راځي هغه ورته رسيږي . ترمذي

**تخريج:** سنن الترمذي ۳۱۸۱۴، رقم: ۲۰۰۰

**تشریح:** په (بنفسه) کي که چيري د باء حرف د تعديه لپاره وي نو معنی به دا وي چي هغه خپل نفس پورته کوي او د ځان په لوړ مرتبه گڼلو سره د خلکو څخه ليري اوسيږي او خپل ځان د بل چا په مقابله کي بزرگ او لوړ گڼي او که چيري د باء حرف د مصاحبت لپاره وي نو دا معنی به وي چي هغه د خپل نفس په دوک کي په اخته کېدو سره کبر او غرور ته ور مخته کيږي ، هغه ته عزت ورکوي او د هغه تعظيم کوي لکه څرنګه چي يو دوست د دوست تعظيم کوي تر دې چي هغه متکبر او مغرور سي .

د حديث خلاصه داده چي کله يو څوک د خپل نفس په دوک کي په لوېدو سره د خودينيۍ ښکار سي نو خپل ځان د خپلي اصلي مرتبې او مقام څخه په پورته کولو سره لوی مرتبې او مقام ته د رسېدو هڅه کوي ، تر دې چي په تکبر او سرکښۍ کي په پوره توګه اخته سي او د هغه لپاره د دنيا او آخرت عذاب مقدر کيږي کوم چي د سرکښانو لپاره مخصوص دی .

### د متکبر انجام

﴿۳۸۸۵﴾: وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

حضرت عمرو بن شعيب رضي الله عنه د خپل پلار څخه او هغه د پلار څخه روايت کوي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم



وَسَلَّمَ قَالَ يُحْشَرُ الْمُتَكَبِّرُونَ أَمْثَالَ الذَّرِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صُورِ الرِّجَالِ يَغْشَاهُمْ

و فرمايل : د قيامت په ورځ به تکبر کونکي د خلکو په صورت کي د کوچني مېريانو په ډول راجمع کړل سي (يعني د هغوی شکل به د خلکو په ډول مگر په بدن کي به د مېريانو په ډول وي)

الذَّلُّ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَيُسَاقُونَ إِلَى سِجْنٍ فِي جَهَنَّمَ يُسْتَسَى بُولَسَ تَعْلُوهُمْ نَارُ

او ذلت او خواری به د څلورو خواوو څخه راگير کړي وي او هغوی به د جهنم د يوې بندي خانې په لور چي د هغې نوم بولس دي وشرل سي د هغوی سريزه به د اورونو

الْأَنْيَارِ يُسْقَوْنَ مِنْ عَصَاةِ أَهْلِ النَّارِ طِينَةَ الْخَبَالِ . رواه الترمذي .

اوروي او پر هغوی به د دوړځيانو وينه او نو وچېنبل سي چي د هغه نوم طينه الخبال دی. ترمذي

**تخریج :** سنن الترمذي ۵۶۵۱۴، رقم: ۲۴۹۲.

**د لغاتو حل :** الذر: ای في الصغر والحقارة (سپکاوی). الانيار: ای نار النيران. الخبال: الفساد.

**تشریح :** د کوچنیو مېريانو په ډول : د اصل مفهوم په اړه د علماؤ اختلاف دی، ځيني حضرات وايي چي د مېريانو تشبیه ورکول په اصل کي کنایه ده چي تکبر کونکي خلک به د قيامت په ورځ د حشر په میدان کي د ډېر ذلت او خواری په حالت کي وي او گویا هغوی به د خلکو تر پښو لاندي داسي وي لکه څرنګه چي مېريان مېده کيږي،

د دغه حضراتو يو دليل خو دادی چي د قيامت په ورځ به د مخلوق پاڅېدل او د هغوی د اجسامو دوهم وار جوړېدل د هغه اجزاء اصل سره وي کوم چي هغوی په دنیا کي درلوده، لکه څرنګه چي دا ثابته ده چي هغه سړی به د حشر په میدان کي د خپلو اجزاوو او اندامو په پاڅېدو سره راځي چي پر هغه په دنیا کي د هغه بدن مشتمل وو او ظاهره ده چي د مېري صورت او د هغه بدن د هغه بدن د اجزاوو اصلي حامل کيدای نسي ځکه په حديث کي في الصور الرجال، يعني د سړو په صورت کي الفاظ هم فرمايل سوي دي چي څرګنده سي چي د هغوی شکل او صورت به د خلکو په ډول وي نه د مېريانو په ډول او نه يوازي د حديث سياق پر دې دلالت کوي بلکه يغشاهم الذل الفاظ هم د دې قرينه دي چي د مېريانو په ډول، څخه مراد ذلت او خواري ده نه دا مراد دی چي د هغوی بدن به د مېريانو په ډول وي مگر څرنګه چي شيخ عبدالحق محدث دهلوي رحمته الله عليه ليکلي دي : صحيح خبره داده چي حديث پر خپل ظاهري مفهوم باندي محمول دی يعني

تکبر کونکي به په حقيقت کي د مېريانو په ډول را پورته کيږي مگر د هغوی شکل او صورت به د سر په ډول وي او دغه شی قطعاً د قیاس څخه ليري نه دی ځکه چې الله تعالی ته پر دې باندې پوره قدرت حاصل دی چې هغه په قیامت کي هغه اجزاء اصلي چې په هغه سره راپاڅي د یو مېري په صورت کي جمع کړي او هغه ته د مېري د جسم په ورکولو سره د پوره مخلوق په مخکي يې ذلیل او خوار کړي.

ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ هم په دې اړه څو قولونه نقل کړي دي او بیا يې تورپشتي رحمۃ اللہ علیہ ته په منسوب کولو سره دا بیان کړی دی چې موږ د دغه حدیث ظاهري معنی ځکه مراد نه اخلو چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: کله چې خلک د قیامت په ورځ په بیا را پاڅېدو سره د حشر میدان ته راسي نو د هغوی جسم او بدن به د هغوی پر اجزاو و مشتمل وي کوم چې په دنیا کي د هغوی جسم وو، تر دې چې د هغوی خاص اندام (ذکر) د پوست هغه برخه به هم ورسره لگېدلې وي کوم چې د سنت کېدو پر وخت پرې کيږي، يعني ټول خلک ناسته راپاڅي، نو دا څرنگه ممکن ده چې د یو انسان د بدن ټولي برخي دي تر دې چې نوکان او وېښتان هم د یو مېري په جسد کي جمع سي.

په پای کي ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ د تورپشتي رحمۃ اللہ علیہ د ذکر سوي قول د مخالفينو په جواب کي نقل کړي دي او پر هغوی د شک اظهار کولو سره خپل تحقیق يې دا لیکلی دی چې په دې کي هېڅ شک نسته چې کله خلک د خپلو قبرو څخه راپاڅي او د حشر میدان ته راسي نو هغه وخت به الله تعالی د نورو خلکو په ډول د تکبر کونکو بدن هم دوهم وار جوړ کړي هغوی به هم خپل ټول اجزاء معدومه سره په خپل پوره بدن کي په را پاڅېدو سره راسي چې د هریوه دوهم وار جسماني تخلیق قدرت په پوره توګه ثابت سي مګر بیا به دا خلک د حشر په میدان کي په ذکر سوي جسم او صورت بدل کړي يعني د هغوی بدن به د مېريانو په ډول سي او د هغوی شکل او صورت به د خلکو په ډول وي او د بدن دغه تبدیلی به ځکه وي چې د هغوی ذلت او هانت د پوره مخلوق په مخکي ظاهر سي، یا دا هم ویل کيږي چې کله مذکوره خلک د حساب کتاب ځای ته راسي او د هغوی په مخکي د عذاب الهي نېني څرګندي سي نو هغه وخت به د هیبت او دهشت په سبب دومره کم سي چې د هغوی بدن به د مېريانو په ډول معلوم سي، او د دوږځيانو د خپل خپل حالاتو او ګناهو په اعتبار به مختلف صورتونه لکه سپیان، خنزیران، خړو او د نورو په شکلو کي تبدیل کېدل د مختلفو منقولاتو څخه ثابت دي.

بولس: د بآ په زور، دواو په جزم او دلام په زور سره دی، په قاموس کي لیکلي دي چې

دغه لفظ د باء په پېښ، د لام په زېر سره دی چې د بلس څخه مشتق دی او د هغه معنی د تحیر او ناامیدی وي، د شیطان نوم ابلیس هم له دغه لفظ څخه مشتق دی.

د اورونو په اوړکي: اور ته د اور نسبت داسي دی لکه د اور نسبت یو داسي شي ته چې اور یې سوځي، مطلب دادی چې اور به داسي وي چې هغه به خپله اوږد لږگي په ډول سوځي. په طینه الخبال کي د خبال لفظ د ځا په زور سره دی او لغوي معنی یې د فساد او خرابۍ ده او څرنګه چې د حدیث څخه څرګندیږي چې طینه الخبال د دوږخیانو د عصاري نوم دی او عصاره هغه نو او ویني ته وایي چې د دوږخیانو د زخمو څخه بهیږي.

### ناحقه غصه شیطاني اثر دی

﴿۳۸۸۶﴾: وَعَنْ عَطِيَّةَ بْنِ عُرْوَةَ السَّعْدِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ مِنَ النَّارِ وَإِنَّمَا يُطْفَأُ النَّارُ بِالْمَاءِ فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ. رواه أبو داود.

د حضرت عطیه بن عروه سعدي رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایيل: غصه د شیطان د لوري ده او شیطان د اور څخه پیدا کړل سوی دی او اور په اوبو سره وژل کیږي هر کله چې په تاسو کي چاته غصه ورسې نو هغه دي اودس وکړي. ابو داود.

تفصیل: سنن ابی داود ۱۴۱۵، رقم: ۴۷۸۴.

تشریح: د یخو اوبو استعمالولو خاصیت دادی چې هغه غصه یخوي، لکه څرنګه چې د عامي تجربې څخه ثابته ده او د یخو اوبو د استعمالولو غوره صورت اودس کول دي مګر په یخو اوبو څېښلو کي هم دا خاصیت دی، په دغه حدیث کي څو یوازي د اوداسه کولو ذکر دی مګر پکار دي چې کله غصه راسي نو اعوذ بالله من الشیطان الرجیم دي ووايي (په یوه حدیث کي دا منقول دي چې په اعوذ بالله ویلو سره غصه ځي)، بیا چې وګوري چې غصه ختمه سوې نه ده نو ولاړ دي سي او اودس دي وکړي او د الله تعالی لپاره دي دوه رکعتہ نفل ادا کړي.

### د غصې علاج

﴿۳۸۸۷﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ قَائِمٌ فَلْيَجْلِسْ فَإِنْ ذَهَبَ عَنْهُ الْغَضَبُ وَإِلَّا فَلْيُضْطَجِعْ. رواه

## احمد والترمذي.

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چې په تاسو کې يو چا ته غصه ورسې نو که هغه ولاړ وي نو کنښنې دي که غصه يې ولاړه سي نو خير دئ کنه نو بيا دي پريوځي . احمد او ترمذي .

**تخريج :** مسند الامام احمد ۱۵۲/۴ ، رقم : ۴۷۸۲ .

**تشریح :** په شرح السنه کې ليکلي دي چې په داسې حالت کې د درېدو پر ځای په ناسته کې دا حکمت دی چې په عامه توګه د غصې په وخت کې انسان بې واکه کېږي او که چيرې د غصې په وخت کې ولاړ وي نو ددې خبرې زياته بېړه وي چې هغه به يو داسې حرکت وکړي چې د هغه څخه وروسته پېښيमानه وي او ظاهره ده چې د ناستې په صورت کې د يو حرکت صادرېدل دومره په تيزي او اسانې سره نه کېږي لکه څومره چې د ولاړې په صورت کې کېږي او د پروتې په صورت کې په دومره تيزي او اسانې سره نه کېږي لکه څومره چې د ناستې په صورت کې کېږي مګر په دې اړه زياته صحيح خبره داده چې د غصې په وخت کې د خپل حالت داسې بدلول چې په هغه سره بدن او ذهن ته سکون ترلاسه سي ، که چيرې ولاړ وي نو کنښنې دي او که ناست وي نو بيا دي پريوځي ، داسې کول د غصې او اشتعال د دفع لپاره غوره تاثير لري .

## خراب بنده څوک دئ؟

﴿ ۲۸۸۸ ﴾ : وَعَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت اسماء بنت عميس رضي الله عنها څخه روايت دئ چې ما د رسول الله ﷺ څخه دا واوريدل چې

وَسَلَّمَ يَقُولُ بُئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ تَخَيَّلَ وَاحْتَالَ وَنَسِيَ الْكَبِيرَ الْمُتَعَالِ بُئْسَ

خراب بنده هغه دئ چې ځان يې د نورو څخه غوره وګڼي او تکبر يې وکړ او الله تعالی بزرګ او برتر يې هير کړ ، او خراب

الْعَبْدُ عَبْدٌ تَجَبَّرَ وَاعْتَدَى وَنَسِيَ الْجَبَّارَ الْأَعْلَى بُئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ سَهَا وَلَهَا

بنده هغه دئ چې پر خلکو يې جبر او قهر وکړ او الله تعالی جبار او قهار يې هير کړ او خراب بنده هغه دی چې د دين کارونه يې هير کړل او يوازي د دنيا په کارونو کې بوخت سو او خراب بنده

وَنَسِيَ الْمَقَابِرَ وَالْبِلَىٰ بُئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ عَتَا وَطَغَىٰ وَنَسِيَ الْمُبْتَدَأَ وَالْمُنْتَهَىٰ

هغه دی چي هدیرو او د بدن د وروستوالي خیالی یې هیر کړ او خراب بنده هغه دی چي هغه فساد پیدا کړ د حد څخه یې تجاوز وکړ او خپله ابتداء او انتها یې هیر کړل

بُئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ يَخْتَلُ الدُّنْيَا بِالْدِّينِ بُئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ يَخْتَلُ الدِّينَ

او خراب بنده هغه دی چي دنیا والا وو ته په دین سره دوکه ورکړي، او خراب بنده هغه دی چي دین په شباتو سره خرابوي او خراب بنده هغه دی چي حرص او طمع یې د دنیا په لور راوکارې

بِالشُّبُهَاتِ بُئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ طَمَعٌ يَقُودُهُ بُئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ هَوًى يُضِلُّهُ بُئْسَ

، او خراب بنده هغه دی چي د نفس خواش یې گمراه کوي او خراب بنده هغه دی چي د دنیا

الْعَبْدُ عَبْدٌ رَغَبٌ يُذِلُّهُ. رواه الترمذي والبيهقي في شعب الايمان وقال

ليس اسناده بالقوي وقال الترمذي ايضا هذا حديث غريب.

حرص او رغبت یې خوار او ذلیل کړي، ترمذي او بیهقي، ترمذي ويلي دي دا حدیث غریب دی.

**تخریج:** سنن الترمذي ۵۴۵۱۴، رقم: ۲۴۴۸، والبيهقي في شعب الايمان ۲۸۷۱۱، رقم: ۸۱۸۱.

**د لغاتو حل:** تخيل: ای تکبر و تجبر (لویي او ظلم)

**تشریح:** دغه حدیث محض د ترمذي او بیهقي په ذکر سوو اسنادو منقول نه دی بلکه طبراني

هم نقل کړی دی او په یو بل ځای کي بیهقي د نعیم ابن هماز څخه نقل کړی دی او حاکم هم په

خپل مستدرک کي نقل کړی دی، په دې کي شک نسته چي د طریقو زیاتوب ضعیف حدیث

قوي کوي او هغه د حسن لغیره درجې ته رسوي چي په هغه سره د روایت مقصد پوره کیږي، تر

څو چي د ترمذي سره تعلق دی چي دا حدیث غریب دی نو څرگنده دي وي چي اول خو غرابت د

صحت او حسن خلاف نه دی دوهم دا چي د ټولو محدثینو په نزد د اعمالو په فضائلو کي پر

ضعیف حدیث باندې هم عمل کیږي نو د وعظ او نصیحت پر موقع باندې دغه حدیث ذکر کول

او خلکو ته ددې څخه سبق تر لاسه کول په طریقه اعلى مناسب دي.

## الْفَضْلُ الثَّالِثُ (دریم فصل)

### د غصې ز غمل

﴿۳۸۸۹﴾: عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَجَرَّعَ عَبْدٌ أَفْضَلَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ جُرْعَةٍ غَيْظٍ يَكْظُمُهَا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ تَعَالَى. رواه احمد.

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : بنده (د يو شي) غرپ نه چېنې چې د الله جل جلاله په نزد د غصې د غرپ څخه غوره وي چې څوك يې د الله د رضا لپاره وچېنې (يعني كه څوك غصه په قابو كې راوړي دا د الله جل جلاله په نزد د هر زيات ثواب لري او بڼه عبادت دى). احمد.

تخريج: مسند الامام احمد ۱۳۸۱۲.

﴿۳۸۹۰﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ قَالَ الصَّبْرُ عِنْدَ الْغَضَبِ وَالْعَفْوُ عِنْدَ الْإِسَاءَةِ فَإِذَا فَعَلُوهُ عَصَاهُمْ اللَّهُ وَخَضَعَ لَهُمْ عَدُوَّهُمْ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ قَرِيبٌ. رواه البخاري تعليقا.

حضرت ابن عباس رضي الله عنه د الله تعالى د دغه ارشاد (ادفع بالتي هي احسن) په بدې سره نيكي دفع كړه، په تفسير كې فرمايي چې د دې څخه مراد د غصې په وخت كې صبر كول دي او د بدې په وخت كې معاف كول دي، بيا هر كله چې د غصې او بدې په وخت كې خلك صبر كوي او معافي كوي نو الله تعالى د هغه نفس د آفتونو څخه خوندي ساتي او د دوى د بښمنان به دوى ته عاجز سي (داسي گذاره به ورسره كوي) لكه د يو قريب. بخاري.

تخريج: صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۵۶۱۸، تعليقا.

تشریح: په روايت كې د آيت كريمه دغه ټوټه نقل سوې ده چې هغه په خپل سياق او سباق سره داسي ده: (ولا تستوي الحسنة ولا السيئة ادفع بالتي هي احسن السيئة)، يعني د آيت تعليم

دادی چي د بدی بدله بدی نه ده بلکه د بدی بدله نیکی ده ، که یو څوک ستا سره بدی وکړي نو ته د هغه سره نیکی وکړه ، د دغه آیت په تفسیر کي ابن عباس رضی الله عنه فرمایي چي بدی د نیکی په ذریعه دفع کړه ، ددې څخه مراد دادی چي کله غصه درسي نو صبر او تحمل اختیار کړه او که د چا څخه بدی او تکلیف در ورسیري نو د هغه سره د عفو او معافی چلن کوه .

د قریب لفظ په اصل کي د حمیم تفسیر دی ، او دغه جمله د ذکر سوي آیت د دغه اخري برخي تفسیر دی : (فاذ الذي بینک و بینه عداوة کانه ولي حمیم) بیا به ناڅاپه ته وویښ چي ستا او د کوم سړي په منځ کي عداوت وو هغه به داسي وي لکه یو نژدې ملگری چي وي .

### غصه ایمان خرابوي

﴿۲۸۹۱﴾: وَعَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْغَضَبَ لَيُفْسِدُ الْإِيمَانَ كَمَا يُفْسِدُ الصَّبْرُ الْعَسَلَ. رواه البيهقي.

حضرت بهز بن حکیم رضی الله عنه د خپل پلار څخه او هغه د خپل پلار څخه روایت کوي چي رسول الله صلی الله علیه و فرمای : غصه ایمان خرابوي لکه څرنګه چي صبر (یو تر یخ بوټی) شات خرابوي . بیهقي .

تغریج : البیهقي فی الشعب ۳۱۱۱۶ ، رقم : ۸۲۹۴ .

تشریح : د ایمان څخه کمال ایمان مرا ددی یا نور ایمان مرا ددی ، او په دې کي هم څه شک نسته چي ډېر واره د غصې سختوالی اصل ایمان هم ختموي ، نعوذ بالله من ذلک .

### تواضع اختیار کړئ

﴿۲۸۹۲﴾: وَعَنْ عُمَرَ قَالَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَا أَيُّهَا النَّاسُ تَوَاضَعُوا فَإِنِّي سَمِعْتُ

حضرت عمر رضی الله عنه پر منبر و فرمای : ای خلکو ! تواضع او عاجزي اختیار کړئ ، ما اوریدلي دي

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ فَهُوَ فِي نَفْسِهِ

د رسول الله صلی الله علیه و فرمای څخه څوک چي د الله جل جلاله د رضا تر لاسه کولو لپاره د تواضع څخه کار واخلي نو الله

تعالی د هغه مرتبه لوړوي نو دی به په خپل زړه کي

صَغِيرٌ وَفِي أَعْيُنِ النَّاسِ عَظِيمٌ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ فَهُوَ فِي أَعْيُنِ النَّاسِ

کوچنی وی خود خلکو په سترگو (نظر) کي به لوی وی او څوک چي تکبر او غرور کوي الله تعالی هغه ذلیل کوي بیا د خلکو په نظر کي هغه حقیر او ذلیل سي

صَغِيرٌ وَفِي نَفْسِهِ كِبِيرٌ حَتَّى لَهَا أَهْوُنُ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ أَوْ خَنْزِيرٍ. رواه البيهقي  
که څه هم چي هغه په خپل نظر ځان لوی گڼي تر دې چي بیا هغه د خلکو په نظر کي د سپي او خنزیر څخه هم زیات بد تروی. بیهقي.

**تغریج:** البيهقي في الشعب ۲۷۶۱۶، رقم: ۸۱۴۰.

**تشریح:** مطلب دادی چي متکبر او مغرور سړی که څه هم خپل ځان لوی او عزتمند گڼي او نورو ته هم خپله مصنوعي لويي او عزت بنیسي مگر هغه د الله ﷻ په نزد ذلیل او حقیر وي او د خلکو په نظر کي هم ډېر بې حیثيته وي، ددې پر خلاف کوم څوک چي تواضع اختیاروي که څه هم هغه خپل ځان حقیر گڼي او د خلکو په وړاندي هم خپل ځان بې حیثيته ظاهروي مگر د الله تعالی په نزد د هغه مرتبه ډېره لوړه ده او د خلکو په نظر کي هم د هغه ډېر عزت او وقعت دی.

### خلک معافول

﴿۳۸۹۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا رَبِّ مَنْ أَعَزُّ عِبَادِكَ عِنْدَكَ؟ قَالَ مَنْ إِذَا قَدَرَ غَفَرَ. رواه البيهقي.

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: حضرت موسی بن عمران علیه السلام وویل: اې پروردگاره! ستا په بندگانو کي څوک ستا په نزد ډیر عزت ناک دی؟ الله تعالی ورته وفرمایل: هغه څوک چي د بدلې اخیستلو د قدرت سره خلک معاف کړي. بیهقي.

**تغریج:** البيهقي في الشعب ۳۱۹۱۶، رقم: ۸۳۲۷.

**تشریح:** یعني که چیري پر هغه یو څوک ظلم وکړي او هغه یې په تکلیف کي اخته کړ او هغه د بدلې اخیستلو توان درلودی مگر هغه یې معاف کړ، د حضرت موسی عليه السلام پر طبیعت باندي جلالي کیفیت غالب وو ځکه الله تعالی ددغه جواب په ذریعه هغه ته تلقین وکړ چي د غفورویه اختیار کړه. د جامع صغیر په یوه روایت کي نقل سوي دي چي کوم څوک د بدلې اخیستلو توان لري او بیا هم د غفور لار اختیار کړي نو الله تعالی به د قیامت په ورځ هغه ته عفو وکړي.



﴿۴۸۹۴﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ خَزَنَ لِسَانَهُ سَتَرَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ كَفَّ غَضَبَهُ كَفَّ اللَّهُ عَنْهُ عَذَابَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ اعْتَذَرَ إِلَى اللَّهِ قَبْلَ اللَّهِ عُدْرَةً. رواه البيهقي.

د حضرت انس رضی اللہ عنہ څخه روايت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایل: چا چي خپله ژبه بنده وساتل الله تعالى به د هغه عیب پټه وساتي او چا چي خپله غصه بنده کړه الله تعالى به یې د قیامت په ورځ د خپل عذاب څخه وساتي او څوک چي د الله تعالى څخه د خپل گناه معافي او بخښنه وغواړي الله تعالى د هغه عذر قبلوي. بیهقي

تخریج: البیهقي فی الشعب ۳۱۵۱۱۶، رقم: ۸۳۱۱۸۲۹۴.

### درې شیان د نجات او درې شیان د هلاکت

﴿۴۸۹۵﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ثَلَاثٌ مُنْجِيَاتٌ

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ څخه روايت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایل: درې شیان خلاصون

وْثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ فَأَمَّا الْمُنْجِيَاتُ فَتَقْوَى اللَّهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ وَالْقَوْلُ

ورکونکي دي او درې شیان هلاکونکي دي، خلاصون ورکونکي شیان یو خو په ظاهر او باطن کي د الله تعالى څخه بیرته ده، دویم د حق خبره کول

بِالْحَقِّ فِي الرِّضَى وَالسَّخَطِ وَالْقَصْدُ فِي الْغِنَى وَالْفَقْرِ وَأَمَّا الْمُهْلِكَاتُ فَهَوَى

په خوښي او ناخوښۍ دواړو حالتونو کي او دریم په شتمنتوب او فقر دواړو حالتونو کي میانه روي اختیارول، او هلاکونکي شیان دادي: د نفس هغه خواش

مُتَّبِعٌ وَشُحٌّ مُطَاعٌ وَأَعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ وَهِيَ أَشَدُّ هُنَّ. روى البيهقي

الأحاديث الخمسة في شعب الإيمان.

چي د هغه پیروي وکړل سي يعني هغه نفساني خواش چي هغه پوره کړل سي، دویم هغه حرص

او بخل چي انسان دهغه غلام جوړ سي او دريم د سړي خپل ځان تر نورو خلکو بزرگ او ښه گڼل او دا ډیر بد عادت دی. بیهقي په شعب الایمان کي .

**تشریح:** البیهقي فی الشعب ۴۵۲/۶، رقم: ۷۲۵۲.

**تشریح:** په خوښي او ناخوښي کي د حق خبري کولو مطلب دادی چي حقیقت بیانول او حق ویل دیو حکمت، گټي، خوښۍ او ناخوښي د جذباتو پابندول نه دي پکار بلکه که چیري د چا څخه راضي او خوشحاله وي نو د هغه په مخکي دي هم هغه خبره کوي کوم چي حق وي او که د هغه څخه ناراضه وي نو په دغه صورت کي هم حق خبره کول پکار دي د مثال په توگه که چیري د یو چا څخه یو گټه تر لاسه کول وي چي د نورو خلکو سره د هغه ظلم او فسق ثابت وي نو دهغه ناحق تعریف او د حقیقت خلاف خبره محض ددې لپاره دي نه کوي چي د ذاتي گټي تر لاسه کولو په وجه هغه ځيني خوشحاله وي، همدارنگه که یو صالح او بزرگ کس سره په یوه معامله کي اختلاف او د ناراضۍ صورت پیدا سي نو محض د خپل ذاتي ناراضي په وجه دي د هغه بدي نه بیانوي، خلاصه دا چي د چا څخه خوشحاله وي یا ناراضه وي په دواړو صورتو کي د استقامت پر لاره تلل پکار دي او د حق ویني فریضه دي په هیڅ حال کي تر شا نه غورځوي.

د میانه روي اختیارولو مطلب دادی چي په مصرف کي دي نه دومره پراختیا کوي چي پر هغه د اسراف اطلاق وسي او نه دي دومره تنگي اختیاروي چي فقر او مفلسي څرگندېدل پیل سي، یا دا مراد دی چي د فقر او غنا په منځ کي اعتدال دي قائم کړي او د میانه روی لار دي اختیار کړي لکه څرنگه چي علماء کرامو ویلي دي چي د حصول معاش په هڅه کي پر هغه حد باندي اکتفاء کول چي په هغه د ژوند اړتیاوي تر لاسه کیږي، د غنا او فقر دواړو افضل دي.

د نفس خواهش چي د هغه پیروي وکړل سي: مطلب دادی چي خپل ځان د نفس د خواهشاتو داسي تابع کول چي د هغه هر خواهش پوره کول پیل کړي او هغه چي څه وایي او کومي خواته یې بیایي هغه خواته ځي نو دا یو داسي خصلت دی چي په هلاکت کي یې اچوي، ددې پر خلاف د ایمان کامل کېدل پر دې خبره منحصر دی چي خپل نفس د فرمان حق او شریعت مصطفوي تابع جوړ کړي.

د بخل او حرص د غلام کېدو مطلب دادی که څه هم بخل او حرص د انسان په طبیعت کي داخل دی او په دې وجه دا ممکن نه ده چي انسان د بخل او حرص د مادې څخه بالکل خالي وي مگر خپل ځان د بخل او حرص دومره غلام کول چي په هیڅ صورت کي هم ددغه شیانو څخه خوندي کېدل ممکن نه وي نو دا یو داسي خصلت دی چي انسان په اخروي تباهی کي اچوي.

د حديث د اخري الفاظو مطلب دادی چي په هلاکت کي د اچونکو کومو درو شيانو ذکر سوی دی په هغو کي د گناه او تاوان له موخي تر ټولو بد خصلت خودبيني ده چي د هغه په وجه انسان په تکبر او غرور کي اخته کيږي ځکه چي د نفس پیروي او د بخل او حرص غلامي دغه دواړه داسي خرابۍ دي که چيري یو څوک په دغه خرابیو کي اخته سي نو د هغه د جال څخه خپل ځان اېستل او د توبې لار اختیارول زیات نه مشکل کيږي مگر خود بيني یو داسي ناروغي ده که چيري یو چاته لاحقہ سي نو هغه د خپل بد کار او ښه کار احساس هم نسي کولای او نتیجه دا سي چي هغه پر خپل خراب کار باندي نه پېښمانه کيږي او د توبې د لاري څخه ډېر ليري سي لکه څرنگه چي بدعتي د بدعت په جال کي داسي وموښلي چي د هغه څخه وتل اسانه نه وي نو بدعتي ته ډېر کم د توبې توفیق تر لاسه کيږي.

=====

## بَابُ الظُّلْمِ (د ظلم بیان)

د ظلم لغوي معنی ده د یو شي بې موقع او بې محله ساتل یعني د کوم شي چي کوم ځای او کوم محل وي هغه د خپل محل پر ځای په بل محل کي اېښودل او دغه مفهوم هر هغه شي ته شامل دی چي دخپل د حد څخه تجاوز وکړي او هغه چي څرنگه واقع کيږي د هغه پر ځای تاوان بې ځايه او بې وخته واقع سي نو کوم شي ته چي په عامه اصطلاح کي زور او زیاتي ویل کيږي د هغه هم دغه معنی ده او په شریعت کي د ظلم دا معنی مراد ده، مگر دا ویل کيږي چي د موقع او محل څخه شرعي موقع او محل مراد واخستل سي یعني په شرعي توګه د ظلم اطلاق پر هغه شي کيږي چي دخپل شرعي موقع او محل څخه بېله وجه شرعي تجاوز وکړي.

## الْفَصْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

### ظالم د قیامت په ورځ

﴿۳۸۹﴾: عَنْ بَنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. متفق عليه.

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل: ظلم به د قیامت په ورځ د تاریکو سبب وي. بخاري او مسلم.

**تخریج:** صحیح البخاری (فتح الباری): ۱۰۰۵، رقم: ۲۴۴۷، ومسلم ۱۹۹۶/۴، رقم: ۵۷-۲۵۷۹.

**تشریح:** مطلب دادی چي ظالم به د قیامت په ورځ د حشر په میدان کي داسي راگیر سوی وي چي د هغه نور څخه به محروم وي کوم چي مؤمن ته ورکول کیږي او د هغه په اړه الله تعالی په قرآن کریم کي داسي فرمایلي دي: (نورهم یسعی بین ایدیهم و بایمانهم) یعنی د قیامت په ورځ به د مؤمنانو نور د هغوی په مخکي او راسته خوا ته ځغلي چي د هغه په رڼا کي به هغوی خپل منزل تر لاسه کوي.

ځیني حضرات وايي چي د ظلمات (تیارو) څخه د آخرت هغه تکلیفونه او عذابونه مراد دي چي د قیامت په ورځ به د ورځیان په هغه کي اخته وي، په قرآن کریم کي هم په ځینو ځایو کي د ظلمات معنی په سختیو سره اخیستل سوې ده لکه په دغه آیت کي چي فرمایلي سوي دي: (قل من ینجیکم من ظلمات البر والبحر)، ته ووايه چي تاسو ته د ځنگل او دریاب د تکلیفو او سختیو څخه څوک خلاصون درکوي.

### ظالم ته وخت ورکول

﴿۲۸۹۷﴾: وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ لِيُبْلِي الظَّالِمَ حَتَّى إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يُفْلِتْهُ ثُمَّ قَرَأَ وَكَذَلِكَ أَخَذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ... الآية. متفق عليه.

د حضرت ابو موسی رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمایلي: الله تعالی ظالم ته وخت ورکوي (یعني د هغه عمر او پردوي چي د ظلم پیمانه یې ډکه سي) بیا هغه داسي ونیسي چي نه یې پرېږدي، ددې څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه و سلم دا آیت تلاوت کړ (و کذالک اخذ ربک.....) او ستا د پروردگار نیول داسي دي کله چي هغه کلي والا چي ظالم وي وه یې نیسي.... بخاري او مسلم

**تخریج:** صحیح البخاری (فتح الباری): ۳۵۴۸، رقم: ۴۶۸۶، ومسلم ۱۹۹۷/۴، رقم: ۶۱-۲۵۸۳.

**تشریح:** په دغه حدیث کي مظلومانو ته ډاډ ورکړل سوی دی چي هغوی پر کېدونکي ظلم باندي صبر او استقامت اختیار کړي او د هغه ورځي انتظار دي وکړي کله چي د قانون قدرت تېنگ لاس د ظالم پر غاړه وي او هغه ته د خپل ظلم سخته سزا ورکوي او په دغه ارشاد کي د ظالمانو لپاره سخت وعید او خبرداری دی چي هغوی د الله تعالی له خوا پر دغه مهلت مغروره نسي بلکه یقین دي وکړي چي په پای کي هغوی ته د الله تعالی د سختي مؤاخذه سره مخامخ

کېدل دي او د خپل ظلم سزا به يقينا تر لاسه کوي، لکه څرنگه چې الله تعالى فرمايلي دي: (ولا تحسبن الله غافلاً عما يعملون الظالمون...) او تاسو الله تعالى د هغه شي څخه غافل مه گڼئ کوم چې ظالم يې اختياروي.

### د قوم ثمود کلی

﴿۲۸۹۸﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا مَرَّ بِالْحِجْرِ قَالَ

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دئ چې کله به رسول الله ﷺ د حجر (د قوم ثمود ځای) سره تيريدئ نو خلکو ته يې وفرمايل:

لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ مَا أَصَابَهُمْ إِلَّا أَنْ

ددغه خلکو ځايونو ته مه ورځئ چې پر خپلو ځانونو يې ظلم کړی دی (او خپل پيغمبر حضرت صالح عليه السلام يې درواغجن گڼلی دی) خو تاسو ددغه کنډوالو څخه عبرت تر لاسه کړئ

تَكُونُوا بَاكِينَ ثُمَّ قَنَعَ رَأْسُهُ وَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى أَجْتَازَ الْوَادِيَّ. متفق عليه.

په ژړا ځيني وځئ داسي نه چې پر تاسو باندې هم باندې هغه مصيبت نازل سي کوم چې پر هغوی نازل سوی وو، بيا رسول الله ﷺ په خپل څادر سره خپل سر مبارک پټ کړ او په تيزي سره ولاړئ تر څو چې د هغه شېلې څخه ووتئ. بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۱۲۵۱۸، رقم: ۴۴۱۹، ومسلم ۲۲۸۶۱۴، رقم: ۳۹ - ۲۹۸۰.

**د لغاتو حل:** الحجر: ای ديار ثمود قوم صالح. قنع: ای اترق راسه ولم يلتفت يمينا ولا شمالا.

**تشریح:** حجر د هغه ځای نوم دی چیري چې د مشهور پيغمبر حضرت صالح عليه السلام قوم ثمود اوسیدی، د حجاز په شمالي سيمه کي چې د هغه نوم مدين دی يوه تاريخي شېله ده چې د هغې نوم وادي القری دی، په دغه شيله کي د تبوک څخه تقريبا پر څلور ميله فاصله باندې دغه ځای واقع دی، په دغه شېله کي د ثمود قوم اوسیدی، دغه قوم په سرکښۍ کي د حد څخه تجاوز وکړ او دخپل پيغمبر حضرت صالح عليه السلام پر شرعي لار باندې د تللو پر ځای هغه يې درواغجن وگڼی، سخت تکليفونه يې ور ورسول او د الله تعالى د حکم منلو څخه يې انکار وکړ نو پر هغه قوم باندې عذاب الهي نازل سو نو د هغه ټول کلي خلک تباه کړل سول چې د هغه تباهۍ اثار اوس هم موجود دي، کله چې رسول الله ﷺ د غزا لپاره د تبوک څخه تللی يا د غزا څخه په فارغه

کهدو سره بېرته راتلی نو په لاره کې رسول الله ﷺ پر هغه شېله تېر سو ، نو ددغه حديث تعلق د هغه وخت سره دی .

د رسول الله ﷺ پر خپل سر مبارک شادر اچول او د هغه ځای څخه په تلواره تېرېدل لکه څرنګه چې د یو ځای څخه یو بېرېدلی سړی په تلواره تېرېږي دا په دې وجه وو چې د رسول الله ﷺ نظر مبارک د هغوی پر تېاه سوو ځایو باندي ونه لویږي او په حقیقت کې د رسول الله ﷺ دغه عمل د مسلمانانو د تعلیم لپاره وو چې هغوی د رسول الله ﷺ پیروي وکړي نو رسول الله ﷺ مخکې د قول په ذریعه خلک دې ته متوجه کړه او بیا یې د تاکید په توګه د خپل فعل په ذریعه هم توجه ورکړه ، دا هم ویل کېدای سي چې د رسول الله ﷺ د هغه ځای څخه په تلوار تېرېدل ددې لپاره وو چې خپله پر رسول الله ﷺ باندي د الله تعالی د خوف غلبه ډېره وي او د عذاب الهي اثار د رسول الله ﷺ تر ټولو زیات لېزان کوی لکه څرنګه چې په یو ارشاد کې فرمایي : (انا اعلمکم بالله واخشاکم) یعنې زه تر تاسو ټولو زیات د الله تعالی علم لرم او تر ټولو زیات د الله تعالی څخه بېرېرم .

په یوه روایت کې دا هم نقل سوي دي چې رسول الله ﷺ صحابه کرامو ته په هغه ځای کې دا حکم ورکړی وو چې هغوی دې ددغه ځای څخه خوراک او څېښاک نه کوي .

په هر حال د حدیث څخه دا ثابتېد سوه چې د الله تعالی د سرکښو بندګانو او ظالمانو په ځایو کې دي هستوګنه نه کېږي او نه دي د هغوی سیمه خپل هستوګن ځای جوړوي .

### د ظالم څخه د نیکۍ اخیستل

﴿۴۸۹۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَتْ

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : د چا چې

لَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عَرَضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لَا يَكُونَ

پر یو مسلمان ورور څه حق وي نو پکار ده چې هغه مسلمان د هغه څخه هغه حق په دنیا کې معاف کړي ددې څخه مخکې چې هغه ورځ راسي چې په هغه کې به نه درهم څه پکار راځي او نه

دینار ولا درهم! إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أَخَذَ مِنْهُ بِقَدَرِ مَظْلَمَتِهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ

لَهُ حَسَنَاتٌ أَخَذَ مِنْ سَيِّئَاتِهِ صَاحِبُهُ فَعَمِلَ عَلَيْهِ. رواه البخاري .

دینار، که هغه ورته خپل حق معاف کړ نو غوره سوه کنه بیا د قیامت په ورځ که د ظالم په اعمالو کې څه نیکي وي نو د هغه د نیکو څخه به د هغه د ظلم برابر نیکي واخیستل سي او مظلوم ته به ورکړل سي او که نیکي یې نه وي نو د مظلوم د بدیو څخه به هغه اندازه بدی واخیستل سي او د ظالم په حساب کې به واچول سي. بخاري.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۱۰۱۵، رقم: ۲۴۴۹.

**تشریح:** په آخرت کې د ظالم څخه د هغه گناه به داسي اخیستل کېږي که چیرې د هغه په عمل نامه کې یو نیکي وي نو هغه به مظلوم ته ورکړل سي او که نیکي نه وي نو په دغه صورت کې به د مظلوم گناه چې هغه په دنیا کې کړې وي پر هغه ظالم واچول سي نو دخپلي گناه سزا به هم خوري او د مظلوم د گناه په عذاب کې به هم اخته وي او مظلوم ته به د هغه گناه څخه خلاصون ورکړل سي چې د هغه په وجه هغه د سزا مستحق وو.

د حدیث دغه الفاظ چې هغه به نه درهم لري او نه دینار: دغه الفاظ دې ته اشاره کوي چې کوم څوک پر چا باندي ظلم وکړي نو پر هغه واجب دي چې په هر حالت کې د هغه مظلوم یا حقدار هغه ظلم یا حق خامخا معاف کړي که څه هم د هغه معافي په عوض کې روپۍ خرڅ کړل سي او په دنیا کې د معافي تلافی کېدل تردې ډېر زیات غوره او اسان دي چې د عدم معافي په صورت کې د هغه نیکۍ واخلي یا دخپلو گناهونو بار پر هغه واچوي.

د هغه د ظلم یا واجب حق پر حقدار: په دې اړه صحیح خبره داده چې د کمیت او کیفیت په اعتبار د هغه د نیکو او گناهو د مقدار تعین علم الهي ته حواله دی یعنې هغه ښه پوهیږي چې د هغه نیکو او گناهو اخیستل او ورکول به څرنگه او په کوم اعتبار وي بیا هم ابن ملک رحمه الله علیه لیکلي دي چې د کومو نیکو او بدیو اخیستل او ورکول وي، کیدای سي چې هغه نفس عمل وي چې هغه به د جواهر په ډول په مجسم کولو سره وړاندي کړل سي او دا هم کیدای سي چې یو بل ته هغه نعمتونه یا عذاب ورکړل سي چې د هغه نیکو او بدیو د جزا او سزا په توګه د الله تعالی له خوا ټاکل سوي وي.

### حقیقي مفلس څوک دی؟

(۴۹۰۰): وَعَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ

د حضرت ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمایل: تاسو ته معلومه ده چې مفلس څوک دی؟

قَالُوا الْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا مَتَاعَ فَقَالَ إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي

صحابه کرام و وويل: په موږ کې خو مفلس هغه څوک دی چې نه ورسره درهم وي او نه سامان او اسباب، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: زما په امت کې مفلس هغه څوک دی

مَنْ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هَذَا وَقَذَفَ هَذَا

چې د قيامت په ورځ يې د دنيا څخه يې د ځان سره لمونځ، روژه، زکوة و غيره هر ډول عبادتونه راوړي وي او په دې سره چاته د ښکښلو کولو، پر چا د تهمت لگولو،

وَأَكَلَ مَالَ هَذَا وَسَفَكَ دَمَ هَذَا وَضَرَبَ هَذَا فَيُعْطَى هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهَذَا

د چا د مال خوړلو، د چا په ناحقه وژلو او د چا په ناحقه وهلو گناه هم راوړي وي نو هر مظلوم ته به د ظالم د نيکيو څخه نيکي ورکول کيږي

مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أَخَذَ مِنْ

خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ. رواه مسلم.

او هر کله چې د هغه نيکۍ ختمې سي او د خلکو حقونه پاته سي نو د هغه حقدارانو بدۍ او گناه به د هغه په حساب کې جمع کړل سي او بيا به هغه په دوږخ کې واچول سي. مسلم.

تخريج: صحيح مسلم ۱۹۹۷/۴، رقم: ۵۹-۲۵۸۱.

تشریح: په دغه حديث کې دې ته اشاره ده چې د بندگانو حقوق تر پښو لاندې کونکي ته به په آخرت کې نه معافي کيږي او نه به د هغه په حق کې شفاعت په کار رائي، مگر که الله تعالی د چا

لپاره وغواړي نو هغه صاحب حق ته به د هغه د غوښتنې سره سم خپل نعمتونه ورکړي او هغه به راضي کړي.

نووي رحمه الله وايي: د رسول الله ﷺ د ارشاد مبارک خلاصه داده چې په عامه توگه خلک

مفلس هغه چاته وايي چې هغه مال او روپۍ نه لري يا ډېرې کمې وي مگر په حقيقت کې مفلس

هغه څوک دی چې د هغه په اړه ذکر سوی دی نو په دنياوي مال او دولت څخه خالي سړي ته حقيقي مفلس نه ويل کيږي ځکه چې د مال او دولت افلاس عارضي دی چې په مرگ سره

ختميږي بلکه ډېر واره په ژوند کې هغه افلاس په شتمنۍ بدل سي، ددې پر خلاف په حديث کې



چي د کوم افلاس ذکر سوی دی هغه تعلق د همېشه ژوند سره دی او په دغه افلاس کي اخته کېدونکی سړی به په پوره توګه هلاکيږي .

### د قیامت په ورځ پوره حساب اخیستل کیږي

﴿۲۹۰﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتُؤَدَّنَ الْحُقُوقُ إِلَى أَهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجُلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرْنَاءِ. رواه مسلم وذكر حديث جابر اتقوا الظلم في باب الانفاق.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل : د قیامت په ورځ به د حقدارانو حقوق ادا کړل سي تر دې چې د بې ښکرو پسو لپاره به د ښکرورو پسو څخه بدله واخیستل سي . مسلم او د جابر حديث اتقوا الظلم په باب الانفاق کي تیر سوی دی .

تخریج : صحیح مسلم : ۱۹۹۷۸۴ ، رقم : ۶۰ - ۲۵۸۲ .

د لغاتو حل : الجلهاء : التي لاقرن لها .

تشریح : مطلب دادی چې د حشر په میدان کي به د الله تعالی عدل او انصاف تر دې حده وي چې د انسانانو د حقوقو بدله به اخیستل کیږي مګر حیوانان چې د انسان په ډول مکلف نه دي ګرځول سوي د هغوی څخه به هم د حق تلفی بدله واخیستل سي ، ځینو علماؤ لیکلي دي چې دغه قصاص یعني بدله داسي قصاص نه دی کوم چې د مکلف څخه اخیستل کیږي بلکه ددې څخه د مقابلي قصاص مراد دی .

مګر ملا علي قاري رحمته الله علیه لیکلي دي چې دا د مقابلي قصاص ګرځول محل نظر دی او دا صحیح خبره نه ده ، په دغه صورت کي به ویل کیږي چې ددغه قصاص څخه هم هغه قصاص مراد دی کوم چې د مکلف څخه اخیستل کیږي ، مګر دلته دا سوال پيدا کیږي چې حیوان مکلف نه دی نو د هغه څخه به قصاص څرنگه اخیستل کیږي ؟ ددې مختصر جواب دادی چې اول خو الله تعالی فعال لما یريد دی په دې اعتبار سره هغه دخپل مرضی مالک او پر خپل هر فعل باندي قادر او مختار دی نو : ولا یسال عما یفعل ، یعني هغه چې څه کوي او څرنگه یې کوي د هغه څخه هیڅوک سوال کونکی نسته ، دوهم دا چې دلته د پسه څخه د قصاص اخیستلو ذکر د بندګانو د خبرداري لپاره دی چې د هیچا حق به ضائع نسي بلکه کوم څوک چې د چا حق خوري او د هغه سره ظلم وکړي نو د هغه څخه په دغه حق او ظلم بدله حقدار او مظلوم ته ضرور

ورکول کيږي، دغه دوهم تاويل زيات ښه او زيات قابل فهم دی.

## الْفَصْلُ الثَّانِي (دوهم فصل)

که څوک بد در سره وکړي ظلم مه پر کوي

﴿۴۹۰۲﴾: عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَكُونُوا أَمْعَةً تَقُولُونَ إِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ أَحْسَنًا وَإِنْ ظَلَمُوا ظَلَمْنَا وَلَكِنْ وَطِنُوا أَنْفُسَكُمْ إِنْ أَحْسَنَ النَّاسُ أَنْ تُحْسِنُوا وَإِنْ أَسَاءُوا فَلَا تَظْلِمُوا. رواه الترمذي.

د حضرت حذيفة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: تاسو (امعه) مه جوړېږئ چې داسي ووايست که خلک زموږ سره نيکي کوي نو موږ به هم ورسره نيکي کوو او که ظلم کوي نو موږ به هم ورسره ظلم کوو بلکه د ځان لپاره دا لازم کړئ که څوک در سره نيکي وکړي نو هم به ورسره نيکي کوئ او که در سره بدې وکړي نو تاسو ظلم مه کوئ. ترمذي.

تفريغ: سنن الترمذي ۳۲۰۱۴، رقم: ۲۰۰۷.

تفريغ: امعه په اصل کي هغه چاته وايي چې خپله رايه او عقل نه لري او بې فکره د نورو پر رايه او وينا باندې ځي، دلته په حديث کي د دغه لفظ څخه هغه څوک مراد دی چې دا وايي چې خلک څرنگه چلن زما سره کوي هم هغسي چلن به زه هم د هغوی سره کوم که هغوی زما سره نيکي کوي نو زه به هم نيکي ورسره کوم او که هغوی زما سره بدې کوي نو زه به هم د هغوی سره بدې کوم، رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: تاسو داسي مه جوړېږئ ځکه چې دا د دين او پوهي خلاف خبره ده د نيکۍ بدله نيکي ده مگر د بدۍ بدله هم نيکي ده، کوم څوک چې ستاسو سره بدې وکړي نو تاسو د هغه سره نيکي کوئ يعني د هغه سره د احسان چلن کوئ ځکه چې د انتقام لپاره د ظلم او بدۍ لار پرېښودل احسان دی مگر دا هم کيدای سي که چيري خلک در سره بدې وکړي نو ته د هغوی سره ظلم مه کوه، ددې څخه دا مراد دی که چيري يو څوک بدې در سره وکړي نو ته د هغه سره په مقابلې کي د حد څخه تجاوز مه کوه بلکه د اعتدال په حد کي په اوسېدو سره د هغه څخه بدله واخله لکه څرنگه چې مشروع دي، يا د بدې کونکي څخه پر بدله اخيستلو باندې خپل ځان پابند مه جوړوه بلکه د هغوی عفو هم کوه يا د بدۍ بدله په نيکي گرځولو سره د بدې کونکي سره احسان وکړه، څرگنده دي وي چې په دغه درو صورتو کي لومړی صورت هغه دی

چي هغه د عامو مسلمانانو مطابق قرار څرځول کيږي، د دوهم صورت تعلق د هغه مسلمانانو سره دی چي د هغوی شمېر په خواصو کي کيږي او درېم صورت چي تر ټولو اعلى درجه ده د هغه مسلمانانو سره متعلق دی چي هغوی ته اخص الخواص ويل کيږي.

شيخ علي متقي رحمۃ اللہ علیہ په يوه رساله کي ډېره عارفانه خبره کړې ده، هغه فرمايي د دنيا او آخرت د ميني پېژندلو معيار دغه څلور شيان دي: ۱: پر کوم چا چي د دنيا محبت غالب سي نو هغه خلکو ته بېله وجه تکليف رسوي او پر ناحقه د هغوی سره بدي کوي، ۲: کوم څوک چي د دنيا په محبت کي تر دغه درجې پوري اخته نه وي نو هغه چا ته په تکليف رسولو کي پېل نه کوي مگر کوم څوک چي هغه ته تکليف رسوي نو هغه د حد څخه د تجاوز کولو پرته هغه ته دومره تکليف رسوي کوم چي شريعت د بدلې په توگه جائز کړی دی، ۳: د چا چي د آخرت محبت قوي وي او دنيوي محبت يې ضعيف وي نو هغه د هغه چا سره د عفوي معامله کوي چي څوک پرده ظلم کوي، ۴: د چا چي د آخرت محبت ډېر زيات وي هغه د ظلم په مقابل کي احسان کوي او دا هغه درجه ده چي صديقانو او مقربينو ته تر لاسه ده.

### د الله تعالى رضا تر لاسه کړئ

﴿۴۹۰۳﴾: وَعَنْ مُعَاوِيَةَ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى عَائِشَةَ أَنْ اُكْتُبِي إِلَيَّ كِتَابًا تُصِينِي فِيهِ

د حضرت معاوية رضي الله عنه څخه روايت دی چي هغه بي بي عائشې رضي الله عنها ته وليکل چي ما ته يو خط را وليږه او په هغه کي ما ته نصيحتونه وليکه

وَلَا تُكْثِرِي فَكَتَبْتُ سَلَامٌ عَلَيْكَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

چي زيات اوږده نه وي، بي بي عائشې رضي الله عنها په جواب کي وليکل پر تا دي سلام وي ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ التَّمَسَ رِضَا اللَّهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَاهُ اللَّهُ مُؤْنَةَ النَّاسِ

څوک چي د الله تعالى رضا ولټوي او د خلکو د غضب او ناراضگۍ خيال نه ساتي نو الله تعالى يې د مرستي لپاره کافي دی چي د خلکو د ضرر څخه يې ساتي، (يعني خلک هم د هغه څخه

وَمَنْ التَّمَسَ رِضَا النَّاسِ بِسَخَطِ اللَّهِ وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَى النَّاسِ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ.

رواه الترمذي.

راضي کوي) او څوک چي د خلکو رضا لټوي او د الله تعالی د غضب او ناراضگۍ پروا نه ساتي نو الله تعالی به دا سړی خلکو ته حواله کړي او پر تا دي سلام وي. ترمذي

**تخريج:** سنن الترمذي ۵۲۷۴، رقم: ۲۴۱۴.

**تشریح:** هغه خلکو ته سپاري: مطلب دادی چي کوم څوک د الله تعالی د خفگان څخه په بې پرواه کېدو سره د خلکو رضا او خوشحالی ته ترجیح ورکوي نو الله تعالی هم د هغه څخه بې پروا کېږي او د هغه چاري خلکو ته سپاري يعني نه یوازي دا چي د هغه په دغه چارو کي مرسته نه کوي او د نورو د شر او فتنې څخه یې خوندی نه ساتي بلکه خلک پر هغه مسلط کوي چي هغه ته تکلیف رسوي او پر هغه ظلم کوي، خلاصه دا چي د بندگانو په حق کي اصل شی د الله تعالی رضا ده که الله تعالی راضي او خوشحاله وي نو مخلوق هم راضي او خوشحاله کېږي او که د الله تعالی رضا په نظر کي نه وي نو بیا به نه الله تعالی راضي او خوشحاله وي او نه مخلوق.

ددغه روایت څخه دا معلومه سوه چي د خط په پېل کي هم سلام لیکل پکار دي او په پای کي هم، په پېل کي سلام د ملاقات د سلام درجه لري او په پای کي د رخصت د سلام قائم مقام دی.

### الْفَصْلُ الثَّالِثُ (دریم فصل)

#### د ظلم څخه مراد شرک هم دی

﴿۴۹۰۴﴾: عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي کله دا آیت نازل سو (الذين آمنوا ولم يلبسوا....) کومو خلکو چي ایمان راوړ او خپل په ایمان کي یې ظلم گډ نه کړ نو

بُظْلِمَ شَقٌّ ذَلِكَ عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالُوا يَا رَسُولَ

دا هغه خلک دي چي د دوی لپاره امن دی او دوی سیده لاره پیدا کونکي دي، صحابه کرامو ته دا خبره گرانه ښکاره سوه، وه یې ویل: ای د الله رسول!

اللَّهُ أَيُّنَا لَمْ يَظْلَمْ نَفْسَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ ذَلِكَ

په موږ کي به دا سي څوک وي چي پر ځان به یې ظلم نه وي کړی، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: د ظلم څخه دا مراد نه دی

إِنَّمَا هُوَ الشِّرْكَ الْمَ تَسْمَعُوا قَوْلَ لُقْمَانَ لِإِبْنِهِ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ

بلکه شرک ځيني مراد دی ، ايا تاسو د لقمان حکيم هغه نصيحت نه دی اوريدلی چې هغه خپل زوی ته کړی وو (يعني دا چې اې بچيه ! د الله تعالی سره څوک شریک مه جوړوه) ځکه چې

الشِّرْكَ لَظْلُمٌ عَظِيمٌ ، وفي رواية لَيْسَ هُوَ كَمَا تَظُنُّونَ إِنَّمَا هُوَ كَمَا قَالَ لُقْمَانُ

لِإِبْنِهِ . متفق عليه .

شرک ډیر لوی ظلم دی ، او په یوه روایت کې دا الفاظ دي چې رسول الله ﷺ وفرمایيل : دا خبره نه ده چې تاسو گمان کړی دی بلکه د ظلم څخه مراد هغه دی چې لقمان خپل زوی ته ویلي وه . بخاري او مسلم .

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۱۳\۸، رقم: ۴۷۷۶، ومسلم ۱۱۴\۱، رقم: ۱۹۷-۱۲۴.

**تشریح:** کله چې ذکر سوی آیت نازل سو نو صحابه کرامو ظلم پر گناه حمل کړ يعني هغوی دا وگڼل چې په دغه آیت کې مؤمنان مامون او هدايت يافته گرځول سوي دي ددې څخه هغه مؤمنان مراد دي چې د هغوی اعمال او گناه د آمیزش څخه بالکل پاک وي نو هغوی د خپل گمان مطابق د دغه آیت کریمه په نزول سره ډېر پرېشانه سول او رسول الله ﷺ ته یې وویل چې د دغه آیت په رڼا کې خو کېدای سي چې په موږ کې څوک مؤمن هدايت يافته او مامون وگرځول سي ځکه چې په موږ کې داسي کوم څوک دی چې د هغه څخه معصيت او گناه نه وي سوې ، بیا رسول الله ﷺ د صحابه کرامو په مخکې څرگنده کړه چې په دغه آیت کې د ظلم څخه مراد گناه نه ده لکه څرنگه چې تاسو گمان کړی دی بلکه شرک مراد دی .

که چیري دلته دا سوال پيدا سي چې د ايمان سره د شرک مخلوط کېدل څرنگه ممکن دي ځکه چې ايمان د شرک ضد دی مگر د ايمان سره د گناه مخلوط کېدل معلومه خبره ده ، او له دې کبله د صحابه کرامو ذهن دې خوا ته تللی وو چې د ظلم څخه مراد گناه ده ، نو ددې جواب دادی چې د ايمان سره د شرک مخلوط کېدل د واقع په اعتبار صحيح دي ، ددې مثال د مکې مشرکين وه ، هغوی که څه هم پر الله تعالی باندي ايمان درلودی مگر ددې سره یې بت پرستي هم کول ، څرگنده دي وي چې د شرک دوه ډولونه دي يو شرک في الربوبية يعني په عبادت او تعظيم کې نور څوک هم خدايان گرځول ، دغه ډول شرک په دنيا کې کم دی ، دوهم شرک في الالهية يعني

په عبادت او تعظم او د الله تعالیٰ په خاصو صفاتو لکه خالقیت، رازقیت، او داسي نورو کي د الله تعالیٰ سره بل څوک شرېکول، دغه ډول شرک په دنیا کي ډېر دی، ځيني په نامه مسلمانان هم په دغه شرک کي اخته دي، په حدیث کي چي کوم شرک پر ظلم محول سوی دی د هغه څخه هغه شرک مراد دی چي د هغه تعلق د دوهم ډول سره دی، ددې خبري دلیل د قرآن کریم دغه آیت دی: (وما یؤمن اکثرهم بالله الا وهم مشرکون) او په هغوی کي زیات داسي هم دي چي الله مني او شرک هم کوي.

ددې څخه پرته دا هم ویل کیږي چي د ایمان سره ظلم یعني شرک یو ځای کولو دا مراد دی چي په ژبه سره د ایمان اقرار وکړل سي او په زړه کي د شرک تیاره وي لکه څرنگه چي د منافقانو حال دی چي د هغوی د ظاهري ایمان سره باطني شرک هم مخلوط کوي په دې توگه چي په ژبه سره خو د ایمان اقرار کوي او په ظاهر کي خپل ځان ته مسلمان وایي مگر په زړه کي ایمان نه قبلوي بلکه په هغه کي د هغه شرک او د اسلامي د دینمني جذبات وي.

ملا علي قاري رحمته الله د دغه حدیث په تشریح کي دا لیکلي دي چي: (ان الشرک لظلم عظیم) ځکه چي شرک یقینا ډېر لوی ظلم دی، دا استیناف تعلیل دی چي د هغه مراد دا څرگندوي چي شرک داسي گناه ده چي ایمان بالکل ختموي، یعني ایمان او شرک په هیڅ حال کي یو ځای کېداسي نسي لکه چي الله تعالیٰ فرمایي: (ومن یکفر بالایمان فقد حبط عمله) ددې پر خلاف نور ټول گناهونه داسي دي چي هغه دایمان خلاف وي، د ټول اهل سنت والجماعت دا مذهب دی چي د کفر او شرک څخه پرته هیڅ گناه داسي نسته چي ایمان بالکل ختموي، حال دا چي معتزله، خوارج او نور اهل بدعت هره کبیره گناه د ایمان خلاف گڼي، کله چي ذکر سوی آیت نازل سو نو صحابه کرامو دا گڼلې وه چي په دغه آیت کي کوم خلک مؤمن او هدایت یافته گرځول سوي دي د هغو څخه هغه خلک مراد دي چي هغوی خپل ایمان په گناه سره ملوث کړی نه دی ځکه چي د شرک د ایمان سره مخلوط کېدل په پوهه کي راتلونکې خبره نه ده نو رسول الله صلی الله علیه و آله هغوی ته څرگنده کړه چي په ځینو صورتو کي د ایمان سره د شرک یو ځای کېدل ممکن دي لکه یو څوک چي پر الله باندي ایمان راوړي او د هغه په عبادت کي غیر الله شریک کړي، ددې څخه دا خبره څرگندیږي چي په آیت کي د ایمان بالله مفهوم هغه وخت پوره کیږي چي ددې څخه د هغه لغوي معنی مراد دوي نه شرعي معنی ځکه چي په شرعي نقطه نظر سره ایمان د ټولو کمالیه صفاتو د الله تعالیٰ لپاره ثابتولو او د هغه ذات د ټولو عیبو او نقصانو څخه پر پاکولو باندي مشتمل دی که نه نو په آیت کي ایمان پر معنی لغوي د محمول کولو په

صورت کي دا لازم ڀري چي د حقيقت په اعتبار ٽول مشرکين او کفار ايمان لرونکي دي لکه څرنگه چي الله تعالیٰ فرمايي: (ولئن سالتهم من خلقهم ليقولن الله...) مگر څرگنده ده چي په شريعت کي د داسي ايمان هيڅ اعتبار نسته، اصل ايمان هغه دی چي د الله تعالیٰ د ذات اعتراف او د هغه په صفاتو کي هيڅوک شريک نه گرځولو باندې مشتمل وي نو الله تعالیٰ د داسي فعل او عمل هم اجازه نه ده ورکړې چي د هغه څخه ظاهرا او صورتا د شرک ارتکاب کيږي لکه څرنگه چي په يو حديث قدسي کي د الله تعالیٰ ارشاد دی.

### اخيرت د دنيا لپاره مه خرابوئ

﴿۳۹۰۵﴾: وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَبْدٌ أَذْهَبَ آخِرَتَهُ بِدُنْيَا غَيْرِهِ. رواه ابن ماجه.

د ابو امامه رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د قيامت په ورځ به د مرتبې په لحاظ بدترين هغه څوک وي چي هغه خپل آخرت د بل د دنيا لپاره ضائع کړی وي. ابن ماجه.

**تخريج:** سنن ابن ماجه ۱۳۱۲/۲، رقم: ۳۹۶۶.

**تشریح:** مطلب دادی چي د آخرت پر مفادو باندې د دنيا مفادو ته ترجيح ورکول ډېره غټه خرابي ده مگر دغه خرابي هغه وخت نوره زياته سخته سي کله چي د بل چا لپاره دنيا تر لاسه کړي او د هغه په وجه پر خلکو باندې په ظلم کولو سره خپل آخرت ضائع کړي لکه څرنگه چي ځيني مفاد پرسته خلک د ظالمانو مرسته او اعانت کوي.

### شرک نه بخښل کيږي

﴿۳۹۰۶﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدَّوَائِرُ

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: عمل نامې پر

ثَلَاثَةٌ دِيْوَانٌ لَا يَغْفِرُ اللَّهُ إِلَّا شَرَّكَ بِاللَّهِ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ

درې ډوله دي: يو هغه عمل نامه چي هغه الله تعالیٰ نه بخښي او هغه عمل نامه هغه ده چي په هغه کي د الله تعالیٰ سره څوک شريک کړل سوی وي لکه چي الله تعالیٰ فرمايي: (ان الله لا

أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَدِيَّوَانٌ لَا يَتَزَكُّهُ اللَّهُ ظُلْمُ الْعِبَادِ فِيمَا بَيْنَهُمْ حَتَّى يَقْتَصَّ

یغفران یشرک به) الله تعالى شرک نه بخنبي، دویم ډول عمل نامه هغه ده چي په هغه کي د انسانانو په خپل منځ کي ظلمونه درج دي، دا عمل نامه به الله تعالى همدا سي پریري دي په دې کي به یو د بل څخه قصاص واخلې او

بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ وَدِيَّوَانٌ لَا يَعْبَأُ اللَّهُ بِهِ ظُلْمُ الْعِبَادِ فِيمَا بَيْنَهُمْ وَبَيَّنَّ اللَّهُ فَذَاكَ إِلَى اللَّهِ إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإِنْ شَاءَ تَجَاوَزَ عَنْهُ. رواه البيهقي.

دریم ډول عمل نامه هغه ده چي د هغې الله تعالى ته څه پروا نه سته (يعني خوښه یې خپله ده که یې بخنبي او که بدله ځيني اخلي) په دې کي هغه مظلوم او گناهونه دي چي د الله او بندگانو تر منځ دي دا عمل نامه د الله تعالى په خوښه ده که یې خوښه وي عذاب ورکړي او که یې خوښه وي وه به یې بخنبي. بیهقي

**تخریج:** البيهقي في شعب الايمان ۵۲۶، رقم: ۷۴۷۲.

**د لغاتو حل:** الدواوين: اى صحائف الاعمال.

**تشریح:** ددغه حدیث څخه دا څرگنده سوه چي په دنیا کي بندگان کومي بدۍ او گناهونه کوي په هغو کي چي دکومو تعلق د حقوق العباد سره وي لکه پر چا یې ظلم کړی وي د چا حق یې خوړلی وي د چا عزت ته یې تاوان رسولی وي او داسي نور، نو په آخرت کي به پر هغه گناهو باندي په هر حالت کي مؤاخذه وي او ددغه مؤاخذه څخه هیچا ته خلاصون نه تر لاسه کیږي همدارنگه د کومو بدیو او گناهو تعلق چي د حقوق الله سره وي په هغه کي د شرک گناه د بخنبي وړ نه وي مگر د شرک څخه پرته نور ټول گناهونه د الله تعالى پر مشیت باندي موقوف وي که هغه وغواړي نو پر گناهو به عذاب ورکړي او که وغواړي په خپل فضل او کرم سره به یې وبخنبي.

**د مظلوم د ښېرا څخه ځان وساته**

﴿۴۹۰﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِيَّاكَ وَدَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّمَا يَسْأَلُ اللَّهُ تَعَالَى حَقَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَا يَمْنَعُ ذَا حَقٍّ حَقَّهُ. رواه البيهقي



د حضرت علي عليه السلام څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : د مظلوم د بنيراوو څخه ځان وساتئ ځكه چې هغه د الله تعالى څخه يوازي خپل حق غواړي او الله تعالى د حقدار حق نه منع كوي. بيهقي

تخريج: البيهقي في شعب الايمان ۴۹۱۶، رقم: ۷۴۶۴.

### د ظالم مرسته

﴿۲۹۰۸﴾: وَعَنْ أَوْسِ بْنِ شُرْحَبِيلٍ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ مَشَى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الْإِسْلَامِ. رواه البيهقي.

د حضرت اوس بن شرحبيل عليه السلام څخه روايت دئ چې هغه د رسول الله ﷺ څخه دا اوريدلي دي څوك چې د ظالم ملگرتيا كوي ددې لپاره چې هغه ته قوت حاصل سي او هغه په دې پوهيږي چې هغه ظالم دئ نو هغه د اسلام څخه وځي. بيهقي

تخريج: البيهقي في شعب الايمان: ۱۲۲۱۶، رقم: ۷۶۷۵.

### د ظالم انجام

﴿۲۹۰۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ إِنَّ الظَّالِمَ لَا يَضُرُّ إِلَّا نَفْسَهُ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ بَلَى وَاللَّهِ حَتَّى الْخُبَارَى لَتَمُوتُ فِي وَكْرَهَا هَزْلًا لِظُلْمِ الظَّالِمِ. روى البيهقي الأحاديث الأربعة في شعب الإيمان.

د حضرت ابوهريرة عليه السلام څخه روايت دئ چې هغه د يو سړي څخه دا واوريدل چې ظالم چا ته تاوان نه سي رسولای بلکه خپل ځان ته تاوان رسوي ، ددې اوريدو سره ابوهريرة عليه السلام ورته وويل هو ، قسم په خداى هم داسي ده تردې چې جباري (مرغه) په خپل ځاله كي د ظالم د ظلم په سبب د نگرسي مړ سي . بيهقي په شعب الايمان كي

تخريج: البيهقي في شعب الايمان ۵۴۱۶، رقم: ۷۴۷۹.

## د لغاتو حل : الحباری : طیر مشهور (یو ډول مرغه)

**تشریح :** حباری د یو مرغه نوم دی چې سرخاب ورته وایي، ویل کیږي چې دغه مرغه د خپلي دانې او اوبو په پلټنه کې تر ډیره لیرې پورې ځي، په عامه توګه د دغه مرغه ځاله په داسې ځای کې وي چې هغه د اوبو څخه د څو څو ورځو پر فاصله وي او هغه د خپلي ځالي څخه په دومره اوږده فاصله باندې ځي او په اوبو څېښلو سره خپلي ځالي ته راځي، یو محقق لیکلي دي چې یو وار په بصره کې د سرخاب د نس څخه حبه الخضراء تر لاسه سوه چې هغه دانه یوازې په یوه سیمه کې تر لاسه کیږي او هغه سیمه د بصرې څخه د څو ورځو پر فاصله واقع ده.

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه د ارشاد مطلب دادی چې د ظالم د ظلم اثرات پر نورو خلکو تر دې حده لویږي چې الله تعالی د هغه د نحوست څخه باران اورول بندوي او د اوبو د قلت څخه د خوراک او څېښاک شیان نه تر لاسه کیږي نو انسان او حیوان د خوراک او اوبو نه تر لاسه کېدو په وجه مړه کېدل پیل سي تر دې چې د سرخاب په ډول مرغه هم په خپل ځاله کې په وچېدو وچېدو سره مړ سي چې د خپلي دانې او اوبو تر لاسه کولو لپاره تر لیرې لیرې سیمو پورې ځي، د دې څخه معلومه سوه چې د سرخاب په خپله ځاله کې په وچېدو سره مړ کېدل د وچ کالۍ علامه ده او ځکه د ظلم د نحوست اثراتو لپاره په خاصه توګه د سرخاب ذکر و سو، کوم سړي چې دا ویلي وه چې ظالم په حقیقت کې خپل ځان ته تاوان رسوي نو د هغه مراد دا وو چې ظالم که څه هم په ظاهره مظلوم ته تاوان رسوي مګر په حقیقت کې د هغه تاوان هغه خپله بنسټګر کیږي ځکه چې د مظلوم تاوان خود داسې تاوان دی چې د هغه په بدله کې هغه ته الله تعالی د صبر مېوه ورکوي او ظالم څخه د هغه ظلم بدله اخلي حال دا چې د ظالم په برخه کې اخر الامر د خسران او تباهی څخه پرته هیڅ نسته، نو حضرت ابوهریره رضی الله عنه هغه وخت د پېښېدونکي یو قرینې په وجه دا خبره په عمومیت سره بیان کړه چې ظالم د خپل ظلم په نتیجه کې په تاوان کې اخته کیږي، مګر د هغه د ظلم نحوست په یو صورت کې پر نورو خلکو هم اثر کوي، اغلب داده چې حضرت ابوهریره رضی الله عنه کومه خبره بیان کړې ده هغه خپله د هغه قول نه دی بلکه دغه مضمون د یو حدیث دی چې حضرت ابوهریره رضی الله عنه به د رسول الله ﷺ څخه اوریدلی وي یا دا چې په یوه حدیث کې دا نقل سوي دي چې د باران نه کېدل د ظلم د نحوست اثر وي چې په باران نه کېدو سره حیواناتو ته خامخا تاوان رسیږي ځکه هغوی د هغه حدیث څخه په استنباط کولو سره ذکر سوې خبره وفرمایل.

## بَابُ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ (د نیکی حکم کولو بیان)

معروف په اصل کي د معرفت څخه مشتق دی، چي معنی یې د پېژندنې او حقیقت تر لاسه کولو ده، او ددې څخه مراد دادی چي هغه شيان چي د شریعت په ذریعه پېژندل سوي دي او د هغه اختیارولو حکم شریعت ورکړی دی، د معروف په مقابله کي منکر دی یعني هغه شيان چي د هغه شریعت سره تعلق نه وي او د هغه اختیارولو څخه شریعت منع کړې وي.

څرگنده دي وي چي امر بالمعروف او نهی عن المنکر د تعلیمات اسلامي یو خاص اصطلاح ده چي د هغه معنی ده خلکو ته د نیکیو حکم ورکول او د بدیو څخه منع کول، په دغه باب کي د دغه مضمون حدیثونه نقل کيږي.

### الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل) د امر بالمعروف طریقه

﴿۲۹۱۰﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ. رواه مسلم.

د حضرت ابو سعيد خدری رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل: په تاسو کي چي یو څوک د شریعت خلاف یو کار وويني نو هغه دي په خپلو لاسونو سره بدل کړي که په لاسونو سره یې توان نه وو نو په ژبه سره دي یې منع کړي او که په ژبه سره یې هم د منع کولو توان نه وي نو په زړه سره دي یې بد وگڼي او دا تر ټولو کمزوری ایمان دی. مسلم.

تفصیل: صحیح مسلم: ۶۹۱۱، رقم: ۷۸-۴۹.

تشریح: د خرابیو د خپرېدو څخه د منع کولو او د هغه د بېخ کښلو ذمه داري چي پراهل ایمان عائد کيږي د هغه پوره کولو لپاره درې درجې بیان سوي دي: لومړۍ درجه داده چي هره بدې دي د طاقت په ذریعه ختمه کړل سي په شرط ددې چي داسي طاقت ورته تر لاسه وي او که طاقت تر لاسه نه وي نو دوهمه درجه داده چي د هغه بدۍ فريضه دي په ژبه ادا کړل سي او

دریعه درجه داده که چیري د ژبې په ذریعه هم د بدۍ د بد ویلو او د هغه د ختمولو همت نه وي نو بیا په زړه سره دي هغه فريضه تر سره کړي يعني د شريعت خلاف یو کار په لېدو سره هغه دي په زړه سره بد وگڼي او د هغه د کونکي خلاف دي په زړه کي د عداوت او نفرت جذبات وساتي دغه درجه د ایمان تر ټولو کمزوري درجه گرځول سوې ده، ددې مطلب دادی چي کله اهل ایمان تر دغه درجې پوري کمزوري سي چي هغوئ د یوې بدۍ د دفع کولو لپاره د لاس او ژبې د طاقت څخه محروم وي نو پوه دي سي چي د ایمان لپاره تر ټولو کمزوري زمانه ده.

او که چیري اهل ایمان طاقتور وي نو هغوئ به یوه بدې د خپل قولې او فعلې طاقت په ذریعه محض په قلبې نفرت او انکار باندې اکتفاء نه کولای او یا د (ذلک اضعف الايمان) مطلب دادی چي کوم څوک یوه بدې محض په زړه سره پر بد گڼلو باندې اکتفاء کوي نو پوه سئ چي هغه په اهل ایمان کي تر ټولو کمزوری کس دی ځکه که چیري هغه د دین په باره کي طاقتور او قوي وای نو یوازې د زړه پر نفرت به یې اکتفاء نه کولای بلکه د لاس او ژبې په ذریعه به یې د هغه بدۍ د ختمولو هڅه کولای، ددې تائید د حدیث څخه هم کیږي چي په هغه کي فرمايل سوي دي چي غوره جهاد د ظالم پاچا په مخکي د حق خبره کول دي او الله تعالی فرمایي: (ولا يخافون لومة لائم) او هغوئ د ملامتیا کونکو د ملامتیا څخه نه بیرېږي.

ځينو علماؤ فرمایلي دي چي په حدیث کي مخکنی حکم (يعني د بدۍ په لاس سره ختمولو) تعلق د هغه اهل ایمان سره دی چي الله تعالی په طاقت او حکمراني سره نازولي وي يعني پاچا، حاکم او داسي نورو ته د طاقت او حکمراني لرونکو مسلمانانو دا ذمه داري ده چي هغوئ په خپل سیمه کي د خرابیو په سخته منع وکړي، دوهم حکم يعني د بدۍ په ژبه سره بدې بیانول او د نصیحت په ذریعه د ختمولو تعلق د علماؤ سره دی يعني دا د اهل علم او واعظینو فريضه ده چي هغوئ کومي خرابۍ وويني د خپل وعظ او نصیحت په ذریعه د هغه بدې بیان کړي او عوام د تلقین او نصیحت په ذریعه د هغه بدیو څخه منع کړي، او دریم حکم يعني د خرابیو او د هغوئ د کونکو پر خلاف په زړه کي د نفرت جذبه درلودل، نو ددې تعلق د عامو مسلمانانو سره دی، پر عامو مسلمانانو واجب ده چي هغوئ د شريعت خلاف یو کار په لېدو سره محض د بې پروايي رویه اختیار نه کړي بلکه هغه کار په زړه سره بد وگڼي او د هغه د کونکي پر خلاف په زړه کي نفرت ولري.

ځيني حضراتو د حدیث د آخري برخي مطلب دا بیان کړی دی چي دغه شی يعني د یوې بدۍ په لېدو سره محض په زړه کي د هغه پر بد گڼلو باندې اکتفاء کول د ایمان په مراتبو کي تر

ټولو کمزوري مرتبه ده، که چيري مسلمانان داسي شی وويني چي د هغه په ديني نقطه نظر سره بد کېدل په قطعي توگه ثابت او ظاهر وي او هغوی هغه شی بد ونه گڼي بلکه پر هغه د خپل اطمینان اظهار وکړي او هغه ښه وگڼي نو هغه مسلمان نه پاته کېږي بلکه کافر کېږي.

دلته په دې خبره پوهېدل هم ضروري دي چي د امر بالمعروف او نهی عن المنکر حکم د نيکيو يا بديو د حيثيت تابع وي يعني که يو شی ددې درجې وي چي د هغه اختيارول واجب وي نو د هغه د اختيارولو حکم ورکول هم واجب دی او که هغه شی مستحب وي نو امر بالمعروف به يې هم مستحب وي، همدارنگه که چيري د شريعت خلاف يو کار د حرامو درجه ولري نو د هغه څخه منع کېدل يعني نهی عن المنکر واجبېږي او که هغه شی د مکروه درجه ولري نو په دغه صورت کي به عن المنکر مستحب وي، همدارنگه د امر بالمعروف او نهی عن المنکر د فريضې ادا کول په دې خبره مشروط دي چي د هغه په وجه د يو فتنې او فساد پېدا کېدو پېره نه نه وي د مثال په توگه دا څرگنده وي چي فلاني سړي ته د يو ښک کار د تلقين کولو په وجه فتنه راپورته کېږي يا يو سړی د خراب کار کونکی دی که چيري هغه د بدی څخه منع کړل سي نو د هغه تېجه به د فتنې او فساد په صورت کي څرگنده سي نو په دغه صورت کي د هغه فريضې ادا کول قطعاً ضروري نه دي.

همدارنگه يو شرط دا هم دی چي د امر بالمعروف او نهی عن المنکر د قبلولو گمان هم وي که دا گمان وي چي کوم سړي ته د ښک کار کولو تلقين وکړل سي يا هغه د يو بد کار څخه منع کړل سي نو هغه به خبره ونه مني نو هغه ته د ښک کار حکم کول او يا د بد کار څخه منع کول به واجب نه وي مگر مستحسن دی چي د شعار اسلام اظهار وسي، امام نووي رحمته الله عليه ددې خلاف نقل کړی دی لکه چي مخته به راسي.

د حديث په الفاظو: (من رای منکم منکرا) کي د من لفظ په ذريعه د مذکوره حکم مخاطب چي کوم خلک گرځول سوي دي په دې کي د ملت هر کس شامل دی، يعني د امر بالمعروف او نهی عن المنکر فريضه هر مسلمان ته ادا کول پکار دي که هغه سړی وي يا ښځه وياو که ازاد وي که غلام وي، تر دې چي فاسق هم ددې امر ذمه دار دی، ددې څخه دا خبره هم څرگنده سوه چي د امر بالمعروف لپاره شرط نسته چي کوم څوک د يو ښک کار حکم کونکی وي هغه بايد اول خپله هم پر هغه نيکی باندې عمل کونکی وي او پرته د خپل عمل څخه د امر المعروف فريضه سرته رسول د هغه لپاره صحيح نه دي لکه څرنگه چي خپله خپل ځان ته پر نيکی باندې د عمل کولو تلقين وکړل سي که په هغه کي يو واجب ترک وو نو د هغه په وجه بل

واجب ترک کول قطعاً جائز نه دی دا بېله خبره ده چي کوم واجب ترک کيږي د هغه گناه په هر صورت لازمېږي،

په قرآن کریم چي دا فرمايل سوي دي : (لم تقولون ما لاتفعلون) يعني تاسو هغه خبره ولي کوئ چي خپله عمل نه په کوئ، نو ددغه آيت کریمه محمول امر بالمعروف او نهی عن المنکر منلو په صورت کي به دا ويل کيږي چي ددغه آيت مراد د ترک عمل څخه منع کول او پر هغه زجر او خبرداری دی نه دا چي نور خلک د نيکۍ د تلقين څخه منع کول مراد دي ، په دې خبره په نور زیات تفصیل سره داسي پوه سئ چي کوم څوک د نېکيو تلقين کوي او نورو ته د نېک عمل اختيارولو وايي مگر هغه خپله هغه نيکي او نیک عمل نه اختياروي نو دغه آيت کریمه داسي سړي خبرداری کوي چي دا خو صحيح ده چي ته نورو ته د نيکۍ او نیک عمل کولو نصيحت کوې مگر دا ډېره نامناسب خبره ده چي ته خپله هغه نيکي او نیک عمل نه اختياروې نو آيت کریمه دا خبره قطعاً نه ثابتوي چي کوم څوک خپله نیک عمل نه اختياروي نو هغه نورو ته د نېک عمل اختيارولو تلقين نسي کولای په دې کي شک نسته چي د نيکۍ تلقين کونکي که خپله هم نيکي اختيار کړي نو تر دې به ښه خبره بله څه وي ځکه چي کوم عمل عمل نه کوي نو د هغه تلقين او نصيحت پر نورو باندي اثر نسي کولای .

امام نووي رحمۃ اللہ علیہ په شرح مسلم کي ددغه حديث په وضاحت کولو سره ليکلي دي چي په حديث کي د امر بالمعروف او نهی عن المنکر د فريضې د ادا کولو چي کوم ترتيب ذکر سوی دی هغه د قرآن، سنت او اجماع په ذریعې واجب دی ، په دې اړه د يو مسئلې اختلاف نسته مگر د ځينو روافضو سره اختلاف دی چي د هغو هيڅ اعتبار نسته ، کوم څوک چي د مذکوره ترتيب سره سم دغه فريضه تر لاسه کړي او مخاطب هغه قبوله کړي نو سبحان الله ، او که يې قبوله نه کړي نو هغه سړی به په هر حال د خپلي ذمه داری څخه خلاص وي ، ددې څخه وروسته پر هغه يو بل شی واجب نه دی ، علماؤ ويلي دي چي ددغه امر (امر بالمعروف او نهی عن المنکر) فرضيت د کفايه په توگه دی او کوم څوک چي ددغه فريضې د ادا کولو طاقت درلودلو سرېره دغه ذمه داري پرته د يو عذر څخه پوره نه کړي نو هغه گناه کار کيږي ، مگر په ځينو صورتو کي دغه امر فرض وي د مثال په توگه يوه بدي په يو داسي ځای کي ظاهريږي چي د يو سړي څخه پرته بل څوک نه په پوهيږي يا د هغه د ازالې قدرت د هغه څخه پرته بل څوک نه لري لکه خپله ښځه ، يا لور يې يوه بدي کوي نو دهغه بدي د ختمولو ذمه داري په خاصه توگه پر هغه سړي باندي عائد کيږي .

امام نووي رحمۃ اللہ علیہ دا هم ليکلي دي چي د عدم قبوليت گمان د امر بالمعروف او نهی عن المنکر واجب کېدل نه ساقط کوي، که د چا دا گمان وي چي د فلاني سړي په مخکي د نيکۍ تلقين کول يا هغه د بد کار څخه منع بېکاره دی ځکه چي هغه امر بالمعروف او نهی عن المنکر نه قبلوي، نو په دغه صورت کي هم پر هغه واجب دي چي هغه سړي ته د نېک کار کولو حکم کوي او د بدۍ څخه يې منع کوي او د دې خبري قطعاً پروا نه کوي چي د هغه خبره ومنل سي يا ونه منل سي، ځکه چي موعظت او نصيحت اول خو بذات خود ډيري گټي لري او په يو صورت کي کله نا کله اثر هم کوي لکه څرنګه چي په قرآن کریم کي فرمايل سوي دي: (فان الذکر یتنفع المؤمنین)، دوهم دا چي محض د دغه گمان په وجه چي مخاطب د تلقين او نصيحت څخه اثر نه اخلي د خپلي ذمه داری څخه مخ اړول نه دي پکار بلکه دا حقيقت مخته اېښودلو سره د نېکيو خپرولو او د بديو ختمولو په هڅه کي بوخت کېدل پکار دي چي خلکو خورسولان هم درواغجن گرځولي دي او دهغوئ موعظت او نصيحت قبلولو څخه يې انکار کړی دی نو ايا هغه پيغمبران او رسولانو د حقي خبري د پېژندنې فريضه پرې ايښې وه، قرآن کریم چي کومه خبره د رسول او پيغمبر په اړه فرمايلې ده هغه پر هر چا باندي صادقېږي چي د امر بالمعروف او نهی عن المنکر ذمه دار گرځول سوي دي يعني: (وما علی الرسول الا البلاغ المبین)، يعني د رسولانو کار دادی چي د الله احکام ورسوي منل او نه منل يې د نورو کار دی.

څرګنده دي وي چي د امر بالمعروف او نهی عن المنکر فريضه يوازي پر حاکم او مقتدر مسلمان باندي نه عائد کېږي او نه دا ضروري ده چي د دغه کار تر سره کولو لپاره حاکم د خپلي خوا احکام جاري کړي بلکه د دغه حق عامو خلکو ته هم رسيږي چي هغوئ د امر بالمعروف او نهی عن المنکر کار سرته ورسوي، او په داسي زمانه کي طاقت او حکومت لرونکي مسلمانان د دغه فريضې څخه بالکل بې پرواهي کوي، په خاصه توګه د عامو مسلمانانو ذمه داري ده چي هغوئ دغه کار سرته ورسوي او په ټولو مسلمانانو کي زياته ذمه داري پر علماؤ او مشائخو باندي عائد کېږي،

همدارنګه د دغه فريضې په ادا کولو کي خپل مخاطب يوازي عام مسلمانان نه دي ګڼل پکار بلکه د خاصو په ډول حاکمانو او نورو ته هم په مناسب انداز کي د نېکيو تلقين کول پکار دي او هغوئ چي په کومو بديو کي اخته دي د هغوئ څخه منع کول پکار دي، د پخوانۍ زمانې برزګانو به يوازي عوامو خلکو ته د نېکيو تلقين نه کوی بلکه د پاچاهانو، حاکمانو په مخکي به يې هم د امر بالمعروف او نهی عن المنکر فريضه سرته رسول، دا خبره هم بايد په ذهن کي

وي چي امر بالمعروف او نهی عن المنکر هغه ڇا ته کول پکا ردي چي دا علم لري چي هغه د کوم شي حکم ورکوي يا د کوم شي څخه منع کوي د شريعت په اعتبار د هغه يو حيثيت او ارزښت وي ترڅو چي د هغه شيانو تعلق دی چي د هغه فرض يا واجب کېدل يا د هغه حرام کېدل داسي ظاهر دي چي ټول مسلمانان هغه پېژني لکه لمونځ، روژه او داسي نور يا زنا، شراب او داسي نور، نو ددغه شيانو په اړه امر بالمعروف او نهی عن المنکر عام مسلمانان هم کولای سي مگر کوم شيان چي داسي وي چي د هغو په اړه عام مسلمانان علم نه لري او کوم چي د اجتهاد سره تعلق لري نو عامو خلکو ته په هغه کي مداخلت کول نه دی پکار ځکه چي د يو داسي شي څخه د منع کولو يا د هغه د ناجائز ګرځولو حق يوازي علماؤ ته ترلاسه دی، که څه هم علماؤ ته په داسي شيانو کي يوازي د هغه شي د اختيارولو څخه منع کول پکار دي چي د هغه منع متفق عليه وي، په مختلف فيہ مسئلو کي بايد منع ونه کړل سي په خاصه توګه د هغه حضراتو د مذهب مطابق چي وايي چي هر مجتهد مصيب (بنه پوهېدونکی) وي، په پای کي دا بيانول ضروري دي چي کوم خلک د امر بالمعروف او نهی عن المنکر ذمه داري ترسره کوي نو هغوی بايد ددغه فريضې په ترسره کولو کي د بنه اخلاقو، نرمۍ او تهذيب لار اختيار کړي او هغوی دغه امر يوازي الله تعالی د رضا لپاره وکړي نه د يو دنياوي غرض او مقصد لپاره، په دغه صورت کي پر مخاطب باندې خبره اثر هم کوي او الله تعالی ثواب هم ورکوي، همدارنګه کله چي يو سړي ته نصيحت کول وي نو د خلکو په شتون کي دي هغه ته نصيحت نه کوي بلکه په يوازيوالي او په پټه دي هغه ته نصيحت وکړي ځکه چي د خلکو په شتون کي څا ته نصيحت کول نصيحت نه دی بلکه د هغه سپکاوی دی.

### د الله ﷻ په حدودو کي سستي

﴿۴۹۱۱﴾: وَعَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت نعمان بن بشير رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل :

مَثَلُ الْمُدْهِنِ فِي حُدُودِ اللَّهِ وَالْوَاقِعِ فِيهَا مَثَلُ قَوْمٍ اسْتَهْمُوا سَفِينَةً فَصَارَ

د الله تعالی په ټاکل سوو حدودو کي سستي کونکي يا په دغه حدودو کي غورځيدلي کسان د هغه خلکو په ډول دي چي د ځای ترلاسه کولو لپاره قرعه اندازي وکړي ځيني خلک د کښتۍ



بَعْضُهُمْ فِي أَسْفَلِهَا وَصَارَ بَعْضُهُمْ فِي أَعْلَاهَا فَكَانَ الَّذِي فِي أَسْفَلِهَا يُمِرُّ بِالْمَاءِ

په لاندې برخه کې سې او ځينې په سربيره برخه کې، بيا کوم خلک چې د کبستۍ په پورته برخه

عَلَى الَّذِينَ فِي أَعْلَاهَا فَتَأَذُّوا بِهِ فَأَخَذَ فَأَسَّا فَجَعَلَ يَنْقُرُ أَسْفَلَ السَّفِينَةِ

کې وي هغوی ته د لاندې خلکو څخه تکليف وي ځکه چې هغوی د اوبو اخیستلو لپاره لوړ ځي، پورته خلک د دغه څخه تنگ سې او لاندې خلک د تلو راتلو څخه منع کړي نو د لاندې خلکو څخه يو سړي يوه ورځ تېر پورته کړي او د غواړي چې د کبستۍ بيخ سوري کړي

فَأَتَوْهُ فَقَالُوا مَا لَكَ قَالَ تَأَذَّيْتُمْ بِي وَلَا بُدَّ لِي مِنَ الْمَاءِ فَإِنْ أَخَذُوا عَلَى يَدَيْهِ

د نوري برخې خلک هغه ته راسي او ورته وه وايي دا ته څه کوي؟ هغه دوايي تاسو ته زما د تلو راتلو څخه تکليف وو او زه د اوبو تر لاسه کولو لپاره مجبور یم (په دې وجه د اوبو لپاره ما ته يو صورت پيدا کول پکار دي په داسې حالت کې دوه صورتونه کيدلای سې) چې يا خودي خلک

أَنْجُوهُ وَنَجَّوْا أَنْفُسَهُمْ وَإِنْ تَرَكَوْهُ أَهْلَكُوهُ وَأَهْلَكُوا أَنْفُسَهُمْ. رواه البخاري.

دغه ماتونکی د کبستۍ ماتولو څخه منع کړي او د هغه سړي سره دي خپل ځان د ډوييدو څخه وژغوري يا دي هغه پر خپل حال پريږدي چې هغه هم هلاک سې او دوی هم هلاک سې. بخاري.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۹۲/۵، رقم: ۲۶۸۶.

**د لغاتو حل:** المدهن: ای المتساهل. (سستی کوونکی)

**تشریح:** په حديث کې د مدهن لفظ ذکر سوی دی، چې معنی یې د مدهانت کونکي ده، او د مدهانت مفهوم دادی چې یو څوک د طاقت او قدرت درلودلو سربېره د شریعت خلاف کار په لېدو سره د هغه د ختمولو او امر بالمعروف او نهی عن المنکر فريضي تر سره کولو څخه منع سې، او دغه منع کېدل د شرم په وجه وي يا د دين د بې پرواهۍ په وجه وي يا د يو بل غرض په وجه وي، څرگنده دي وي چې په لغت کې د مدهانت او مدارت يوه معنی ده مگر په شریعت کې د مدارت اجازه ده بلکه په ځينو وختو کې دا مستحسن گرځول سوی دی حال دا چې د مدهانت صریح منع ده، په شرعي نقطه نظر سره د مدارت او مدهانت په منځ کې فرق دادی چې د مدارت بنياد د دين حفاظت، د وخت رعايت او د ظالمانو د ظلم پر ليري کولو باندي وي او د مدهانت بنياد د خپل ځان پر ساتني او د هغه د خواهاشاتو پوره کول، د خلکو څخه د منافعت او گټې تر

لاسه کولو او د دین څخه د بې پرواهۍ وي.

د الله ﷻ په حدودو کې د غفلت او سستۍ کولو مطلب دادی چې الله تعالی د گناهونو کومې سزاوې ټاکلي دي د هغه سزاوو د طاقت او قدرت درلودلو سربېره په قائم او جاري کولو کې بې پرواهي او غفلت کول یا الله ﷻ چې کوم گناهونه د حد موجب گرځولي دي (لکه زنا او شراب څښل او داسې نور) نو د دغه شیانو کونکي د دغه گناهو څخه په منع کولو کې غفلت کول او امر بالمعروف او نهی عن المنکر فریضې ادا کولو څخه منع کېدل، نور رسول الله ﷺ و فرمایل: لکه څرنگه چې په کښتۍ کې سپوږم سړی د کښتۍ ماتول پیل کړي او په کښتۍ کې سپاره نور خلک هغه د داسې کولو څخه منع کړي نو کښتۍ به د غرقېدو څخه وژغورل سي او ټول مسافر به خوندي او سلامت سي، او که چیرې نور مسافر هغه سړی د هغه عمل څخه منع نه کړي نو د دې نتیجه به دا وي چې نه یوازې هغه سړی بلکه هغه نور ټول مسافر به هم د هغه سړي د هغه حرکت په وجه غرق او هلاک سي، همدارنگه که خلک یو فاسق او بدکاره سړی د هغه د فسق او بدکاری د لارې څخه منع کړي نو هغوی به د هغه فاسق او بدکار د نجات او فلاح باعث هم سي او خپل ځان به هم د عذاب الهي څخه خوندي کړي.

او که خلک هغه فاسق او بدکار پر خپل حال پرېږدي چې هغه همدارنگه په فسق او بدکاری کې اخته وي نو بیا نه یوازې دا چې هغه فاسق او بدکاره به تباه او هلاک سي بلکه هغه خلک به هم د خپل ځان په هلاکت او تباهۍ کې اخته کړي، کله چې د نړېوالو د بدو اعمالو او بدو کارو په وجه د الله تعالی عذاب نازلېږي نو د هغه په تباهيو کې به څه ناڅه ټول خلک اخته کېږي، لکه چې الله تعالی فرمایلي دي: (واتقوا فتنة لا تصيبن الذين ظلموا منكم خاصة)، تاسو ځان د هغه فتنې څخه وساتئ چې په خاصه توګه به هغه خلک اخته نه کړي چې هغوی ظلم کړی دی، بلکه ستاسو د سستۍ په وجه به تاسو هم اخته کړل سي.

چې په قرعه اچولو سره په کښتۍ کې ناست دی... الخ: مطلب دادی چې هغه خلکو په کښتۍ په درجو کې ویشلې وي چې په هغه کې یوه درجه د کښتۍ په سربېره برخه کې واقع وي او دوهمه درجه د کښتۍ په لاندې برخه کې وي او په هغه دواړو درجو کې د ناستي لپاره د قرعه اندازی (پچه اچولو) طریقه اختیار کړې وي چې د کوم چا نوم په قرعه کې د کومې درجې لپاره راوځي هغه سړی په هغه درجه کې کښېني، څرګنده دي وي چې دغه قرعه محض د یو اتفاقي قید په توګه ده ځکه نو په عامه توګه په کښتۍ کې د ناستي دغه طریقه رواج نه ده بلکه د ناستي او د درجو وېش د کښتۍ د مالک او ناظم کار دی چې هغه د کرایې او ټکټ په حیثیت او ترتیب

سره کوم څوک چې چيري غواړي هلته ځای ورکوي، يا کوم چا ته چې چيري ځای ترلاسه سي هلته کښېني، مگر که چيري کښتۍ د يوه سړي د ملکيت پر ځای په مشترکه توگه د څو اشخاصو ملکيت وي او هغه اشخاص په هغه کښتۍ کې غواړي نو په دغه صورت کې دا کيدای سي چې هغوی ټول د خپلي خپلي ناستي لپاره قرعه واچوي او د کوم چا نوم چې د کومي درجې او کوم ځای لپاره ووځي هغه هلته کښېني.

فكان الذي في اسفلها.... الخ: دلته د الذي لفظ استعمالول د مخکني لفظ بعض په مناسبت سره دی او په دې کې دې ته اشاره ده که چيري په هغه برخه کې په ناستو ټولو کې يوازي يو سړي هم داسې وکړي نو د هغه په اړه هم دا حکم دی. هغوی چې د اوبو اخیستلو لپاره پورتنۍ برخې ته راسي: دلته د اوبو څخه مراد د اکثرو شارچينو په نزد هغه عامي اوبه دي چې د څښلو لپاره استعمالېږي او ځيني شارچين وايي چې دلته د اوبو څخه مراد تشي يا ډکي بولي دي چې په لاندي برخه کې يې يو څوک په لوبښي يا بل څه کې وکړي او بيا يې په درياب کې د غورځولو لپاره سربېره برخې ته راسي او هلته د خلکو د منع څخه تيرېږي، په دغه صورت کې د هغه سړي په وجه سربېره برخې والا ته تکليف او ناخوښي محسوس کول يقيني خبره ده، په هر صورت خلاصه داده چې د لاندي برخې والا د اوبو راوړلو لپاره يا بولو غورځولو لپاره سربېره برخې ته راسي او د هغه په وجه هلته ناست خلک تکليف محسوس کړي او بيا د لاندي برخې څخه يو سړي د هغوی تکليف او ناخوښي په لېدو سره د کښتي لاندي برخه ماتول پېل کړي چې د هغه ځای څخه اوبه ترلاسه کړي يا بولي او داسي نور شيان وغورځوي.

يو شارح د حديث تشريح دا بيان کړې ده چې نبي کریم ﷺ د دغه ارشاد په ذريعه د الله تعالی په حدودو کې غفلت او سستي کونکي ته د هغه چا سره تشبېه ورکړې ده چې هغه د کښتۍ په سربېره برخه کې وي او په گناه کې اخته سړي ته يې د هغه چا سره تشبېه ورکړې ده کوم چې د کښتۍ په لاندي برخه کې وي او هغه په گناه کې په مستغرق کېدو سره او د هغه نه پرېښودو ته د کښتۍ د لاندي سطحې د ماتولو په عمل سره تشبېه ورکړه او د گناهو کونکي د هغه گناهو څخه په منع کېدو د کښتۍ سطح ماتونکي لاس نيولو او هغه کښتۍ د ماتولو څخه په منع کولو تعبير ورکړ او د گناهو څخه د منع کولو فائده يې د هغه ټولو خلکو فلاح او کاميابي سره تعبير کړ چې د اوبو اخیستلو لپاره پورته راتلونکي منع کړي، يا څوک چې د اوبو لپاره پورته راسي او هغوی د پورته راتلو څخه منع کړل سي او د گناهونو څخه نه منع کونکي يې په هغه خلکو سره تعبير کړ چې ماتونکي پر خپل حال پرېږدي يعني هغه کښتۍ د ماتولو

څخه منع نه کړي او سستي کونکي يعني خلک د گناهو څخه نه منع کونکو گناه او د گناهو کونکو انجام يې په دې سره تعبير کړ که چيري د کبنتۍ سر بهره خلک کبنتۍ ماتونکي منع نه کړي نو هغه به خپل ځان هم او د کبنتۍ ماتونکي هم په هلاکت کي واچوي او اسلام يې گويابه کبنتۍ سره تعبير کړ چي دواړه ډوله خلک يې په خپل لمن کي اخيستي دي .

په پای کي دا څرگندول ضروري دي چي په حديث کي منع کونکې ډله يې د جمعي په صيفه سره ذکر کړه چي د هغه په ذريعه دې ته اشاره کول مقصد دي چي د ټولو مسلمانانو لپاره ضروري ده چي د هغه سړي د توان سره سم مرسته وکړي کوم چي خلک د گناهو او بديو څخه منع کولو فريضه سرته رسوي او همدارنگه د گناه کونکي ذکر د مفرد په صيفي سره سوی دی دې ته اشاره کوي چي د گناه کونکي د خپل حيثيت په اعتبار ناقص دی که څه هم هغوی په شمېر کي زيات وي .

### بې عمله واعظ

﴿۳۹۱۲﴾: وَعَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل :

يُجَاءُ بِالرَّجُلِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُلْقَى فِي النَّارِ فَتَنْدَلِقُ أَقْتَابُهُ فِي النَّارِ فَيَطْحَنُ

د قيامت په ورځ به يو سړی راوستل سي او هغه به په اور کي وغورځول سي د هغه کولمې به اور ته د ورتلو سره سمدستي د هغه د نس څخه د باندني راووتې او هغه پر خپلو کولمو داسي

فِيهَا كَطْحَنِ الْحَبِّ بِرَحَاهُ فَيَجْتَمِعُ أَهْلُ النَّارِ عَلَيْهِ فَيَقُولُونَ أَيُّ فُلَانٍ مَا

شاوخوا راگرځي لکه خر چي پر ژرنده راگرځي ، ددې په ليدو سره به دودځيان پر هغه راټول سي او ورته به يې وايي اي فلانی سړيه !

سَأَلْتُكَ أَلَيْسَ كُنْتَ تَأْمُرُنَا بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَانَا عَنِ الْمُنْكَرِ قَالَ كُنْتُ أَمُرُكُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا آتِيهِ وَأَنْهَاكُمُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَآتِيهِ. متفق عليه.

دا ستا څه حال دی ؟ تا خو به موږ ته د نيکۍ حکم را کوئ او د بديو څخه دي منع کولو ، اوس دي په خپله دا حال دی ، هغه به ورته په جواب کي وايي هو ، ما به تا سو ته د نيکۍ امر کوئ مگر

خپله به مي په هغه عمل نه کوي او تاسو به مي د بدو کارو څخه منع کولاست خو خپله به مي کول. بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۳۱۱۶، رقم: ۲۲۶۷ و مسلم ۲۲۹۰۱۴، رقم: ۵۱-۲۹۸۹.

**د لغاتو حل:** اقتابه: اي امعاوه (کولمې يې)

**تشریح:** لکه څرنگه چې مخکي ښودل سوي دي چې هغه سړي ته به دغه سزا د عمل نه کولو په وجه ورکول کېږي نه په دې وجه چې کله هغه خپله عمل نه کوي نو د امر بالمعروف او نهی عن المنکر فريضه يې ولي سرته رسول، که چيرې هغه دغه فرض پرې ايښی وای نو د مذکوره عذاب څخه به هم زيات سخت عذاب ورکول کېدای ځکه چې په دغه صورت کې به پر هغه د دوو واجبو د ترک کولو گناه وای.

## الْفُضْلُ الثَّانِي (دوهم فصل)

### امر بالمعروف او نهی عن المنکر

﴿۳۹۱۳﴾: عَنْ حُذَيْفَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرَنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ عِنْدِهِ ثُمَّ لَتَدْعُنَّهُ فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُمْ، رواه الترمذي.

د حضرت حذيفه رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: قسم دی په هغه ذات چې د هغه په لاس کې زما ساه ده تاسو امر په نيکيو او منع د بدو څخه کوي ځکه نو ډیر ژر به الله تعالی پر تاسو عذاب نازل کړي دغه وخت به تاسو د الله تعالی څخه دعاء غواړئ او ستاسو دعاء به نه قبلېږي. ترمذي.

**تخريج:** سنن الترمذي ۴۰۶۱۴، رقم: ۲۱۶۹.

**تشریح:** د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب دا دی چې په دواړو خبرو کې به يوه خبره خامخا کېږي يا خو به د امر بالمعروف او نهی عن المنکر فريضه سرته رسوي او يا که تاسو د هغه فريضې د سرته رسولو څخه غافل سئ نو الله تعالی به د مختلفو سختيو او مصيبتو په صورت کې خپل عذاب پر تاسو نازل کړي او هغه وخت به تاسو د هغه سختيو او مصيبتو د دفع لپاره د الله تعالی څخه دعاء غواړئ مگر ستاسو دعاء به نه قبلېږي، ددې څخه معلومه سوه چې نور عذاب او

مصائب د دعاء په برکت د دفع کېدو احتمال لري مگر د امر بالمعروف او نهی عن المنکر پر ترک باندي د الله تعالی له خوا چي کوم آفات او بلاوي نازلېږي هغه د دعاء په ذریعه هم د دفع کېدو احتمال نه لري ځکه چي د هغه د دفع لپاره دعاء نه قبلېږي .

بزاز او طبراني په کتاب اوسط کي د حضرت ابوهريره رضی الله عنه څخه دغه الفاظ نقل کړي دي چي رسول الله ﷺ وفرمايل: په دوو خبرو کي د يوې خبري کېدل ضروري دي يا خو به تاسو يقينا امر بالمعروف هم کوي او د نهی عن المنکر فريضه به هم تر سره کوي يا د دواړو د عدم ادائېگي په صورت کي يقينا الله تعالی به پر تاسو خراب خلک مسلط کړي او بيا ستاسو نيکان خلک به د هغه خرابو خلکو د فتنې او فساد او ظلم د دفع لپاره دعاء کوي او هغه به نه قبلېږي .

### گناه بده وگڼئ

﴿۴۹۱۳﴾: وَعَنِ الْعُرْسِ ابْنِ عَمِيرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا عُمِلَتْ الْخَطِيئَةُ فِي الْأَرْضِ مِنْ شَهْدَهَا فَكِرْهَا كَانَتْ كَمَنْ غَابَ عَنْهَا وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَزُيِّهَا كَانَتْ كَمَنْ شَهِدَهَا. رواه ابو داؤد.

د حضرت عرس بن عميرة رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: هر کله چي په مځکه کي گناهونه وسي نو څوک چي په زړه سره هغه بد وگڼي که څه هم هغه هلته موجود وي نو د هغه سړي په ډول به وي کوم چي هلته موجود نه وي او څوک چي هلته موجود نه وي او هغه گناهونه بد ونه گڼي نو هغه د هغه چا په ډول دی چي هلته موجود وي (يعني گناهونه بد گڼونکی د گناه کارانو د ډلي څخه ایستل کېږي او گناه بد نه گڼونکی په گناه کارانو کي گڼل کېږي). ابو داؤد.

تخريج: سنن ابی داؤد ۵۱۵۱۴، رقم: ۴۳۴۵.

تشریح: د حدیث خلاصه داده چي گناه په هر حال کي گناه او بده گڼئ که ستاسو په مځکي يو گناه کېږي نو اول خو هغه د لاس او ژبي په ذریعه د ختمولو هڅه وکړئ او که په دغه دواړو کي د يوه تاوان هم نه وي نو بيا چي کومه اخري درجه ده هغه اختيار کړئ يعني هغه گناه بده وگڼئ او په زړه کي د هغه خلاف د نفرت جذبه ولرئ په دغه صورت کي ستاسو شمېر به د هغه خلکو په ډله کي وي کوم چي هلته موجود نه وي او د هغوی په مځکي هغه گناه نه کېږي، د دې څخه څرگنده سوه چي د حقيقي موجودتيا او نه موجودتيا تعلق د زړه سره دی نه د بدن او جسم سره، نو کوم څوک چي د خپلو سترگو په مځکي کيدونکي گناه بده وگڼي او په زړه کي د هغه خلاف

نفرت ولري نو گویا په حقیقت کي هغه په هغه ځای کي موجود نه دی چیري چي هغه گناه کيږي که څه هم په ظاهري توگه هلته موجود دی او که چیري یو سړی گناه گناه ونه گڼي یعني هغه گناه او د گناه کونکی بد ونه گڼي نو گویا هغه په حقیقت کي په هغه ځای کي موجود دی چیري چي گناه کيږي که څه هم په ظاهري توگه هلته موجود نه دی.

### د گناهو څخه نه منع کول

﴿۴۹۱۵﴾: وَعَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ تَقْرَعُونَ هَذِهِ الْآيَةَ

د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه څخه روایت دی چي هغه خلکو ته وفرمایل: ای خلکو! تاسو دا آیت وایاست:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ فَإِنِّي

(یا ایها الذین آمنوا علیکم... ) ای مؤمنانو! د خپلو ځانونو ساتنه پر ځان لازم کړی هر کله چې تاسو پر هدایت یاست نو څوک چي گمراه سوي دي هغه تاسو ته څه تاوان نه سي رسولای، ما

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا مُنْكَرًا فَلَمْ

د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه (ددې آیت په اړه) اوریدلي دي چې فرمایلي یې: ای خلکو! هر کله چي تاسو د شریعت خلاف یو کار ووينئ

يُغَيِّرُوهُ يُوشِكُ أَنْ يَعْتَهُمُ اللَّهُ بِعِقَابِهِ. رواه ابن ماجه والترمذي وصححه

او د هغه اصلاح او تبدیلی کوښښ ونه کړئ نو نژدې ده چي الله تعالی تاسو په خپل عذاب کي اخته کړي، ابن ماجه او ترمذي او صحیح یې بللی دی،

وفي رواية أبي داود إِذَا رَأَوْا الظَّالِمَ فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ أَوْشَكَ أَنْ يَعْتَهُمُ

د ابوداؤد په روایت کي دا الفاظ دي کله چي ظالم ووينئ او هغه د ظلم څخه منع نه کړئ نو نژدې ده چي الله تعالی هغه ټول په خپل عذاب کي گرفتار کړي،

اللَّهُ بِعِقَابٍ وَفِي آخِرَى لَهُ مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي ثُمَّ يَقْدِرُونَ

د ابوداؤد په یو بل روایت کي دا الفاظ دي چي په کوم قوم کي گناهونه وسي او هغه قوم د هغه

عَلَى أَنْ يُغَيِّرُوا ثَمَّ لَا يُغَيِّرُونَ إِلَّا يُوشِكُ أَنْ يَعْتَهُمُ اللَّهُ بِعِقَابٍ فِي أُخْرَى لَهُ  
مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي هُمْ أَكْثَرُ مِمَّنْ يَعْمَلُهُ.

پر اصلاح قدرت لري او بيا يې هم اصلاح ونه کړي نو نژدې ده چي الله تعالى هغه په عذاب کي  
اخته کړي، او دابوداؤد په يوبل روايت کي دا الفاظ دي چي کوم قوم گناهونه وکړي او د گناه  
کارانو شمير زيات نه وي او قوم د هغه گناهونه منع ونه کړي نو الله تعالى به هغوی په خپل  
عذاب کي اخته کړي.

**تخريج:** سنن ابن ماجه ۱۳۲۷/۲، رقم: ۲۰۰۵، والترمذي ۴۰۶۱۴، رقم: ۲۱۶۸، وابوداؤد ۵۰۹۱۴، رقم: ۴۳۳۸.

**تشریح:** د آخري روايت د الفاظو مطلب دادی چي کله د خرابو خلکو په مقابله کي د نیکو  
خلکو شمير زيات وي او هغه نېک خلک د خپل کثرت سربېره پر هغه خرابو خلکو باندي واک  
ترلاسه نه کړي او هغوی د گناه د لارو څخه منع نه کړي نو هغوی به يقيناً د عذاب الهي مستحق  
گرځول کيږي ځکه چي د هغوی په اکثريت کي کېدل د بديو پر دفع کولو باندي د قدرت لرلو  
متراډف دی او د قدرت لرلو سربېره د بديو د بېخ کېنلو هڅه نه کول يو داسي غفلت او تقصير  
دی چي پر هغه د الله تعالى عذاب نازلېږي.

د ذکر سوي آيت په اړه دا وضاحت سوی دی چي دغه آيت د خپل حکم په اعتبار عام او  
مطلق نه دی بلکه ددې سره مخصوص او مقيد دی چي کوم خلک د وعظ، نصيحت او خبرداري  
سربېره د بدی لار نه پرېږدي نو پر هغوی د امر بالمعروف او نهی عن المنکر هيڅ اثر نه وي او  
هغوی پر خپله اختيار کړي لار باندي مطمئن او خوشحاله دي لکه څرنګه چي په قيامت کي  
نژدې به د خلکو دغه حال وي، نو د داسي خلکو په اړه مذکوره آيت وايي چي د داسي خلکو د  
بديو وبال هغه بندگانو ته هيڅ تاوان او ضرر نسي رسولای کوم چي الله تعالى هدايت يافته  
کړي دي او د بديو د لارو څخه ليري اوسيږي، ددې تائيد ددغه روايت څخه هم کيږي چي په  
هغه کي نقل سوي دي چي يو وار دغه آيت د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه په مخکي وويل سو او د  
هغه څخه يې ددې مطلب پوښتنه وکړه، نو هغه وفرمايل تاسو چي په کومه زمانه کي ياست هغه  
زمانه ددغه آيت محمول نه ده ځکه چي ستاسو د زمانې خلک خو نيکي خبري اوري او د هغو  
اثر قبلوي مګر په پای کي يوه زمانه داسي راتلونکي ده کله چي د الله تعالى بندگان د امر



بالمعروف او نهی عن المنکر فریضه سرته رسوي نو خلک به د هغوی خبري نه اوري نو دغه آیت د راتلونکي زمانې په اړه خبر ورکوي همدارنگه د حضرت ثعلبه رضی الله عنه روایت چي مخته راځي پر دې دلالت کوي .

ځينو مفسرينو ليکلي دي چي په دغه آیت کي د هدايت يافته څخه مراد هغه مؤمنان دي چي د بدو کارو ترديد او تغليظ کوي او دنهي عن المنکر فریضه سرته رسوي، په دې مناسبت سره ذکر سوي حديث ته د دغه آیت تفسير ويل کيدای سي، د ضرر څخه مراد عام عذاب دی او د انفسکم څخه مراد مسلمانان دي، تاسو خپل ځانونه لازم ونيسئ، د دې مطلب دادی چي تاسو خلک په خپلو کي د يو بل د اصلاح او هدايت کولو ذمه داري په پوره توگه سرته رسوي که تاسو په دې توگه عامل ياست او د يو بل د بديو څخه په منع کولو سره د هدايت لار نيولي وي نو هيڅ گمراهي به تاسو بهي لاري نه کړي او د چا گناه به تاسو ته تاوان نسي رسولای .

ملا علي قاري رحمته الله عليه ليکلي دي د آیت مطلب دادی چي اې مسلمانانو! تاسو خپل ځان د گناهو څخه محفوظ وساتئ که تاسو د گناهو او بديو څخه د خپل ځان ساتنه وکړه نو همدارنگه به هدايت يافته سئ او که په يو وجه د امر بالمعروف او نهی عن المنکر د فریضې سرته رسولو څخه عاجز پاته سئ نو بيا تاسو ته د دغه خلکو د گمراهۍ عذاب هيڅ تاوان نسي رسولای کوم چي د شريعت خلاف کارو او بديو په کولو سره گمراه سوي وي .

﴿۲۹۱۶﴾: وَعَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا مِنْ رَجُلٍ يَكُونُ فِي قَوْمٍ يُعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي يَقْدِرُونَ عَلَى أَنْ يُغَيِّرُوا عَلَيْهِ وَلَا يُغَيِّرُونَ إِلَّا أَصَابَهُمُ اللَّهُ مِنْهُ بِعِقَابٍ قَبْلَ أَنْ يَمُوتُوا.  
رواه ابوداؤد وابن ماجه.

د حضرت جرير بن عبد الله رضی الله عنه څخه روایت دی چي ما د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه دا اوریدلي دي په کوم قوم کي چي داسي کس موجود وي چي گناه کوي او د هغه د گناه څخه په منع کولو دغه قوم قدرت لري او بيا يې هم نه منع کوي نو الله تعالی به يې د مرگ څخه مخکي په خپل عذاب کي اخته کړي . ابوداؤد او ابن ماجه

تخریج: سنن ابی داود ۵۱۰۴، رقم: ۴۳۳۹، وابن ماجه ۱۳۲۹۲، رقم: ۴۰۰۹.

**تشریح:** د حدیث د آخري الفاظو مطلب دادی چي د الله تعالی هغه عذاب په دنیا کي نازلېږي که څه هم هغه په هر صورت کي وي، ددې څخه معلومه سوه چي امر بالمعروف او نهی عن المنکر ترک کولو په وجه په دنیا کي هم عذاب رسیږي او د آخرت عذاب خو هم وي چي هلته به رسیږي ددې پر خلاف د نورو گناهونو پر کونکو باندې په دنیا کي عذاب کېدل ضروري نه دي.

**په اخیره زمانه کي په دین عمل کولو فضیلت**

﴿۳۹۱۷﴾: وَعَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ

حضرت ابو ثعلبه رضی الله عنه د الله تعالی ددغه ارشاد (عليكم انفسكم.....) په اړه فرمایي:

إِذَا اهْتَدَيْتُمْ فَقَالَ أَمَّا وَاللَّهِ لَقَدْ سَأَلْتُ عَنْهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

په الله دي مي قسم وي ما د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه ددغه آیت په اړه پوښتنه وکړه (يعني دا چي ددې سره سم زه د امر بالمعروف او نهی عن المنکر کار پریږدم)،

فَقَالَ بَلْ أَتَيْتُمُوهُوَ وَتَنَاهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ حَتَّى إِذَا رَأَيْتَ شُحًّا مَطَاعًا

رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمایي: یا، بلکه جاري یې وساته ترڅو چي ته ووينې چي د بخل اطاعت کېږي

وَهَوَى مُتَّبَعًا وَدُنْيَا مُؤَثَّرَةً وَإِعْجَابَ كُلِّ ذِي رَأْيٍ بِرَأْيِهِ وَرَأَيْتَ أَمْرًا لَا بَدَلَكَ

د خواهش نفس اتباع کېږي او دنیا ته پر آخرت ترجیح ورکوي او هر عقلمند یې رایه غوره گڼي او چي ته دا ووينې چي د کومي خبري څخه دي خلاصون نه سته

مِنْهُ فَعَلَيْكَ نَفْسِكَ وَدَعْ أَمْرَ الْعَوَامِّ فَإِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ أَيَّامًا الصَّبْرُ فَمَنْ صَبَرَ

نو ته خپل ځان لازم ونیسه (يعني خپل ځان وساته) او عوام پرېږده ځکه چي ستا راتلونکی وخت به داسي وي چي په هغه کي به ته صبر کوي په دغه ورځو کي چي څوک صبر کوي

فِيهِمْ قَبْضٌ عَلَى الْجَمْرِ لِلْعَامِلِ فِيهِمْ أَجْرُ خَسِيرِينَ رَجُلًا يَعْمَلُونَ مِثْلَ

د هغه به دا کیفیت وي چي گویا هغه په خپل لاس کي سکروته اخیستې ده، په دغه ورځو کي چي څوک د دین په احکامو عمل کوي هغه ته به پنځو سو کسانو د عمل ثواب ورکول کېږي،

عَمِلَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَجْرُ خَسِيرِينَ مِنْهُمْ قَالَ أَجْرُ خَسِيرِينَ مِنْكُمْ. رواه

## الترمذي وابن ماجه.

صحابه کرامو وويل: اي دالله رسوله! دهغه پنخوسو کسانو د عمل ثواب چي په هغه زمانه کي وي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: يا، بلکه په تاسو کي د پنخوسو کسانو د عمل ثواب. (يعني د رسول الله ﷺ د وخت د خلکو ثواب). ترمذي.

**تخريج:** سنن الترمذي ۲۴۰/۵، رقم: ۳۰۵۸، وابن ماجه ۱۳۳۰/۲، رقم: ۴۰۱۴.

**تشریح:** ورايت امر لا بد لک: کله چي ته داسي شی ووينې چي د هغه څخه پرته چاره نه وي، مطلب دادی که چيري د داسي خرابۍ زمانه وي چي هغه خواته د خواهش نفسي ميلان کيږي او د خلکو په منع کي راتلی او د هغوی سره د اوسېدو په وجه د خلقت انساني پر بنا بې اختياره په هغه بدي کي د اخته کېدو بېره وي نو په دغه صورت کي د هغه خلکو څخه ليري والی اختيارول لازم دي چي د هغه بدي څخه خلاص سي، په ځينو حاشيو کي دا مطلب ليکلی دی چي د لابدلک څخه مراد د خپل عجز په سبب د نهی عن المنکر فريضي تر سره کولو څخه معذوره کېدل وي يعني که چيري ته يو داسي بدي وويني چي د هغه څخه د خلکو د منع کولو توان نه لرې او د هغه په وجه ته د نهی عن المنکر د فريضي ادا کولو څخه سکوت او مخ اړوې نو په هغه صورت کي ستا لپاره ضروري ده چي د داسي خلکو څخه بېلوالی اختيار کړې کوم چي په هغه بدي کي اخته دي، دغه معنی د کتاب د هغه نسخو د روايت مطابق ده چي په هغه کي لابدلک د هغه څخه پرته ستا لپاره څه چاره نه وي، پر ځای لايدلک، يعني لاقدرة لک عليه، يعني د هغه د منع کولو توان تا ته تر لاسه نه وي،

د ذکر سوي جملې مراد دا هم کيدای سي که چيري تا ته داسي امر پېښ وي چي ستا لپاره ډېر ضروري وي او د سخت ارزښت حامل وي او د هغه په وجه ته د نهی عن المنکر فريضة تر لاسه کولای نسې په دې توگه که چيري ته خپله توجه او خپل وخت د دغه فريضي په تر سره کولو کي ولگوي نو ستا هغه ضروري امر به فوت سي نو په دغه صورت کي ته د هغه خلکو څخه بېلوالی اختيار کړه کوم چي په بديو کي اخته وي او د هغوی د خرابيو منع کولو څخه ته معذوريږي.

او د عامو خلکو د معاملو سره تعلق مه ساته: مطلب دادی چي کله ته خلک ووينې چي هغوی په خرابيو کي اخته دي مگر ته د قدرت نه لرلو په وجه د نيکۍ د تلقين کولو او د بدي څخه د منع کولو څخه سکوت کول ضروري گڼې نو په دغه صورت کي تا ته پکار ده چي د خپل ځان اصلاح ته متوجه سي او دامر بالمعروف او نهی عن المنکر د فريضي ادا کولو پر ځای

خپله خپل ځان د گناهو او خرايوو څخه خوندي وساته او په نېکو کارو کې بوخت اوسه او د خلکو معاملات او حالات الله تعالى ته وسپاره که هغه وغواړي نو په خپل فضل او کرم سره به هغوی پر سپېده لار راولي کله نو سخته سزا به ورکړي، د دغه حکم بنياد پر دغه حقيقت دی چې الله تعالى يو سړی دومره ذمه دار گرځوي څومره چې هغه توان لري .

لکه هغه چې په خپل لاس کې سکروته اخیستې ده: دغه جمله په اصل کې د سختۍ زغملو کنایه ده یعنې په هغه زمانه کې پر دین باندي تلل او د دنیا څخه بې شوقي کول به اسانه کار نه وي بلکه دغه کار به دومره سخت وي لکه یو څوک چې په خپل لاس کې توده سکروته ونیسي او بیا د هغه تکلیف وزغمي .

د حدیث د آخري برخي څخه مذکوره صفت یعنې پر دین باندي د عمل کولو تکلیف زغمل او پر هغه صابر او شاکر اوسېدو کې پر صحابه کرامو باندي د اخري زمانې د دینداره خلکو فضیلت ثابتېږي او ځکه ویل کېږي چې جزي فضیلت د کلي فضیلت خلاف کېدای نسي ، ابو عمرو بن عبدالبر چې مشهور محدث دی په خپل کتاب استیعاب کې پر دغه مسئله بحث کړی دی او لیکلي یې دي چې دا ممکن ده چې په دغه امت کې د صحابه کرامو څخه وروسته یو داسې څوک پیدا سي چې د یو صحابي په ډول مرتبه ولري بلکه تر صحابي به هم زیات فضیلت لري ، هغه د خپل دغه قول په دلیل کې هغه حدیثونه وړاندي کړي دي چې د هغو څخه دا خبره مفهوم کېږي مگر د علماؤ مختار قول ددې پر خلاف دی ، څرگنده دي وي چې دغه اختلاف د هغه صحابه کرامو سره دی کوم چې د رسول الله ﷺ په لاس مبارک ایمان راوړ او پرته خپل هیواد ته ولاړل او تر دې زیات د رسول الله ﷺ صحبت هغوي ته حاصل نه سو ، او کوم چې د هغه صحابه کرامو د ذات تعلق دی چې هغوی ته رسول الله ﷺ د طویل صحبت او ملګرتیا شرف حاصل دی چې شپه او ورځ به د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر وه او هغوی آثار او انوار صحبت جمع کړه نو د هغوی ذات د دغه اختلاف څخه ماوراء دی چې د هغوی په اړه د هیڅ عالم دا قول نسته چې د دغه امت یو فرد په هغه صحابه کرامو کې د یو چا مرتبې یا د هغه څخه زیات فضیلت درلودلای سي بلکه موږ د جمهورو علماؤ د قول مطابق بېله استثناء د صحابه کرامو په اړه دا وایو چې د شرف صحابیت مرتبه هر یو صحابي ته حاصله ده که څه هم هغه د رسول الله ﷺ په لاس مبارک ایمان راوړلو سره خپل هیواد ته تللی وي او که ټول عمر د رسول الله ﷺ په ملګرتیا کې پاته سوی وي او دغه شرف بذات خود ددې درجې دی چې د هغوی څخه پرته هیڅ کس هم په هغه مرتبه کې د هغوی شریک کېدای نسي نو د دغه امت هیڅوک هم بېله

استثناء د یو صحابي مرتبې ته نسي رسيدلای ، په قوت القلوب کي ليکلي دي چي پر جمال مصطفی ﷺ باندي په لوېدونکي نظر سره هغه حقائق ښکاره کيږي او هغه مقام او مقصد تر لاسه کيږي چي نورو ته په کلونو قرنونو او رياضت سره هم نسي تر لاسه کيدای .

(۳۹۱۸): وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَامَ فِينَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت ابو سعيد خدري رضي الله عنه څخه روايت دئ چي (يوه ورځ) رسول الله ﷺ ودرېدی په موږ کي

وَسَلَّمَ خَطِيبًا بَعْدَ الْعَصْرِ فَلَمْ يَدْعُ شَيْئًا يَكُونُ إِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ إِلَّا ذَكَرَهُ

د مازديگر د لمانځه وروسته د خطبې لپاره ، په هغه خطبه کي يې تر قیامت پوري د راتلونکو ټولو خبرو یادونه وکړه ،

حَفِظَهُ مَنْ حَفِظَهُ وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ وَكَانَ فِيمَا قَالَ إِنَّ الدُّنْيَا حُلُوةٌ خَصْرَةٌ وَإِنَّ

هغه خبري یاد وساتلې چا چي یاد وساتلې او هيري يې کړې چا چي هيري يې کړې ، رسول الله ﷺ چي څه وفرمايل : په هغه کي دا هم وه چي دنيا خوږه ده او تازه ده

اللَّهُ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَنَظِرٌ كَيْفَ تَعْمَلُونَ أَلَا فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَاتَّقُوا النَّسَاءَ

الله تعالی به په دې کي تاسو خليفه جوړ کړي بيا به گوري چي تاسو څنگه عمل کوئ ، خبردار ! د دنيا څخه ځان وساتئ ، او د ښځو څخه ځان وساتئ ،

ذَكَرَ أَنَّ لِكُلِّ غَادِرٍ لَوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقَدْرِ غَدَرْتِهِ فِي الدُّنْيَا وَمَا غَدَرٌ أَكْبَرَ مِنْ

ددې وروسته يې وفرمايل : د هر وعده ماتونکي سره به د قیامت په ورځ يو بيرغ وي چي د هغه د بې قولۍ سره سم به لوړ يا کښته وي

غَدَرِ أَمِيرِ الْعَامَّةِ يُغْرَزُ لَوَاؤُهُ عِنْدَ اسْتِهِ قَالَ لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ هَيْبَةُ النَّاسِ

دا به په دنيا کي دده د بې قولۍ په اندازه غټه يا کوچنۍ وي ، دغه بيرغ به د هغوی مقعد (د انسان د شا خاص اندام) ته نژدې ودرول سي ، بيا يې وفرمايل : په تاسو کي دي د خلکو هيبت او خوف څوک د حق خبري کولو څخه منع نه کړي

أَنْ يَقُولَ بِحَقِّ إِذَا عَلِمَهُ وَفِي رَوَايَةٍ أَنْ رَأَى مِنْكَ أَنْ يَغْيِرَهُ فَبَكَى أَبُو سَعِيدٍ وَ

هر کله چي د هغه حق خبري څخه خبر وي ، او په يوه روايت کي دا الفاظ دي چي هر کله په تاسو کي يو څوک د شريعت خلاف يو کار وويني نو د هيجا بيره دي تاسو د هغه د اصلاح څخه منع نه کړي (د دغه بيان څخه وروسته) ابو سعيد په ژباړه سو

قَالَ قَدْ رَأَيْتَاهُ فَمَنْعَتْنَا هَيْبَةُ النَّاسِ اِنْ نَتَكَلَّمُ فِيهِ ثُمَّ قَالَ اَلَا اِنَّ بَنِي آدَمَ

او وه يې ويل : ما د شريعت خلاف کار په خپلو سترگو سره وليدی او د خلکو د پيري د هغه په اړه ما څه ونه ويل ، رسول الله ﷺ وفرمايل : په ياد لرئ د آدم عليه السلام اولاد

خَلِقُوا عَلَى طَبَقَاتٍ شَتَّى فَمِنْهُمْ مَنْ يُوَلَّدُ مُؤْمِنًا وَيَحْيَا مُؤْمِنًا وَيَمُوتُ مُؤْمِنًا

د مختلف طبقاتو څخه پيدا سوي دئ په دوی کي ځيني هغه دي چي مؤمنان پيدا کړل سوي دي هغه ټول ژوند د ايمان په حالت کي تيروي او پر ايمان يې خاتمه کيږي

وَمِنْهُمْ مَنْ يُوَلَّدُ كَافِرًا وَيَحْيَا كَافِرًا وَيَمُوتُ كَافِرًا وَمِنْهُمْ مَنْ يُوَلَّدُ مُؤْمِنًا وَيَحْيَا

او ځيني پکښي هغه دي چي کافر پيدا کړل سوي دي ټول ژوند د کفر په حالت کي تيروي او پر کفر يې خاتمه کيږي او ځيني پکښي داسي دي چي مؤمن پيدا سوي دي او ژوند تيروي

مُؤْمِنًا وَيَمُوتُ كَافِرًا وَمِنْهُمْ مَنْ يُوَلَّدُ كَافِرًا وَيَحْيَا كَافِرًا وَيَمُوتُ مُؤْمِنًا قَالَ وَذَكَرَ

د ايمان په حالت کي مگر خاتمه يې پر کفر کيږي او ځيني پکښي کافران پيدا سوي دي د کفر په حالت کي ژوند تيروي مگر پر ايمان يې خاتمه کيږي ، ابو سعيد راوي وايي د دې څخه

الْغَضَبُ فَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ سَرِيعُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الْفَيْءِ فَاحْدَاهُمَا بِالْآخِرَى

وروسته رسول الله ﷺ د غصې د ډولونو ذکر وکړ او وه يې فرمايل : ځيني کسان داسي دي چي سمدستي په غضب سي مگر د هغوی غصه ژر ختمه سي په دغه دوو خبرو کي يو د بل بدل دي يعني ژر غصه راتلل بده خبره ده او ژر غصه تلل ښه خبره ده ..

وَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ بَطِيءُ الْغَضَبِ بَطِيءُ الْفَيْءِ فَاحْدَاهُمَا بِالْآخِرَى وَخِيارُكُمْ مَنْ

ځيني کسان داسي دي چي په زړه غصه کيږي او په زړه يې غصه ځي دا د يو بل بدل دي (يعني د غصې په زړه راتلل ښه دي او وروسته يې ختميدل بد دي) او همداسي يوه بدي د يوې نيکۍ

سره په یو ځای کیدو سره برابر سي، او رسول الله ﷺ و فرمايل: په تاسو کې غوره کس هغه دی  
 يَكُونُ بَطِيءُ الْغَضَبِ سَرِيعُ الْفِيءِ وَشَرَارُكُمْ مَنْ يَكُونُ سَرِيعُ الْغَضَبِ بَطِيءُ  
 چې په زنده غصه ورسې او ژر يې غصه ختمه سي او بد ترين خلک هغه دي چې ژر غصه ورسې  
 او په زنده ولاړه سي،

الْفِيءُ قَالَ اتَّقُوا الْغَضَبَ فَإِنَّهُ جَمْرَةٌ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ إِلَّا تَرَوْنَ إِلَى انْتِفَاحِ  
 ددې وروسته يې و فرمايل: د غصې څخه ځان وساتئ ځکه چې هغه د آدم عليه السلام د زوی په  
 زړه يوه سکروته وي تاسو نه وينئ هر کله چې د انسان غضب نازل سي

أَوْ دَاجِهِ وَحُمْرَةِ عَيْنَيْهِ فَمَنْ أَحْسَسَ بِشَيْءٍ مِّنْ ذَلِكَ فَلْيُضْطَجِعْ وَلْيَتَلَبَّدْ بِالْأَرْضِ  
 نو د هغه د غاړې رگونو ته وپرسېږي او سترگې يې سرې سي هر کله چې تاسو غصه محسوسه  
 کړئ نو پريوځئ او دمخکې سره جخت سي.

قَالَ وَذَكَرَ الدِّينَ فَقَالَ مِنْكُمْ مَنْ يَكُونُ حَسَنَ الْقَضَاءِ وَإِذَا كَانَ لَهُ أَفْحَشُ فِي  
 ددې وروسته رسول الله ﷺ د پور او د پور د ډولونو یادونه وکړه، چې په تاسو کې ځيني خو هغه  
 دي چې په پور ادا کولو کې ښه دي مگر کله چې د هغه پر چا پور سي

الطَّلَبِ فَأَحْدَاهُمَا بِالْأُخْرَى وَمِنْهُمْ مَنْ يَكُونُ سَيِّئَ الْقَضَاءِ وَإِنْ كَانَ لَهُ أَجْمَلُ  
 نو په ادا کولو کې سختي او بد کلامي کوي په دې کې يو عادت د بل عادت بدل دی، ځيني  
 داسې دي چې په پور ادا کولو کې خراب دي خو که د هغه پر چا پور سي نو په هغه کې نرمي  
 فِي الطَّلَبِ فَأَحْدَاهُمَا بِالْأُخْرَى وَخِيَارُكُمْ مَنْ إِذَا كَانَ عَلَيْهِ الدِّينُ أَحْسَنَ  
 کوي په دې کې يو عادت د دويم عادت بدل دی مگر په تاسو کې غوره کس هغه دی چې پر هغه  
 پوروي نو په ښه ډول يې ادا کړي

الْقَضَاءِ وَإِنْ كَانَ لَهُ أَجْمَلُ فِي الطَّلَبِ وَشَرَارُكُمْ مَنْ إِذَا كَانَ عَلَيْهِ الدِّينُ أَسَاءَ  
 او که پر بل د هغه پوروي نو په نرمۍ سره يې غوښتنه کوي، او بد ترين کس هغه دی چې په پور

الْقَضَاءُ وَإِنْ كَانَ لَهُ أَفْحَشٌ فِي الطَّلَبِ حَتَّى إِذَا كَانَتْ الشَّمْسُ عَلَى رُؤُوسِ النَّخْلِ

ادا کولو کي خراب او په خپله غوښتلو کي هم سخت او بد کلام وي، د راوي بيان دئ چي رسول الله ﷺ په خطبه کي د نصيحت دا خبري کولې ترڅو چي لمر د خرماوو د ښاخونو او

وَأَطْرَافِ الْحَيْطَانِ فَقَالَ أَمَّا إِنَّهُ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا فِيمَا مَضَى مِنْهَا إِلَّا كَمَا بَقِيَ مِنْ يَوْمِكُمْ هَذَا فِيمَا مَضَى مِنْهُ. رواه الترمذي.

د یو الونو غاړي ته ورسیدئ (یعني د لمر لویدو وخت راغلی) نو (رسول الله ﷺ) وفرمایل : خبردار! زمانه تیره سوې ده د هغې په مقابله کي یوازي دومره زمانه پاته ده څومره چي دا ورځ د ورځي نژدې نژدې پوره برخه تیره سوې ده او څو لمحې پاته سوي دي همداسي د دنیا حال دئ، د دنیا زیاته برخه تیره سوې ده او اوس یو څو لمحې پاته دي. ترمذي

**تخریج:** سنن الترمذي ۴۱۹۱۴، ۴۲۰، رقم: ۲۱۹۱.

**د لغاتو حل:** است: ای دېره (د شامرگاه). الفیء: ای الرجوع من الغضب.

**تشریح:** دغه دنیا ډېره خوږه او شنه ده: مطلب دادی چي دغه دنیا د خپل متعلقاتو سره په ظاهره دومره خوندوره ده چي محض پر ظاهري حالت باندي خلکو ته په طبعي توگه سره ډېر مناسبت او هغه ته میلان وي او دهغوئ په سترگو کي ددې حقیقت ډېر په زړه پوري او زرغون معلومیږي، ځيني حضرات وایي چي د اهل عربو په نزد کوم شی چي نرم او نازک وي او دخپل بقاء په وجه تر زیات وخت پوري نه پاته کیږي بلکه ژر ختمیږي هغه ته خلق خضروات یعني شنگیاوو سره مشابهت ورکولو سره ورته خضراء وایي، په هر حال د حدیث په دغه جمله کي دا حقیقت څرگند سوی دی چي دغه دنیا د مکر او تصنع ظاهري حسن او لذت څخه ډکه ده چي خلق پر خپل ظاهري حسن او جمال باندي عاشق کوي او خپل لذات او خواهاشاتو ته یې مائل کوي حال دا چي دغه ټول خواهاشات او خوندونه ډېر ژر فنا کیږي.

الله ﷻ تاسو په دغه دنیا کي خلیفه ګرځولي یاست: مطلب دادی چي په دغه دنیا کي تاسو ته کوم مال او دولت حاصل دی د هغه په اړه تاسو په دې حقیقت پوه سئ چي ددغه مال او دولت تاسو حقيقي مالکان نه یاست بلکه حقيقي مالک الله تعالی دی او تاسو یوازي د هغه په تصرف کي د خلیفه او وکیل حیثیت لرئ، یا دا چي الله تعالی تاسو د هغه خلکو خلیفه ګرځولي یاست کوم چي ستاسو څخه مخکي په دغه دنیا کي وه او د هغوئ مال او جائیداد یې تاسو ته



سپارلی دی نو هغه دا گوري چي تاسو د خپل اموالو او املاکو په باره کي څه عمل اختياروئ او په دې کي څرنگه تعريف کوئ، يا دا چي تاسو د تېرو خلکو د حال او انجام څخه څرنگه عبرت اخلي او دهغوئ په پرې ايښي مالو او جائيدادو کي څرنگه تصرف کوئ.

تاسو د دنيا څخه ځان ساتئ: مطلب دادی چي تاسو د دنيا په دې حقيقت پوه سئ چي دا فنا کېدونکی شی دی او ددې هيڅ شي ته استحکام او دوام نسته نو بيا په دې پسي لگېدل ډېره نامناسب او د کم عقلۍ خبره ده نو تاسو د دومره دنيا تر لاسه کولو هڅه مه کوئ چي د ضرورت او اړتيا څخه زياته وي او اړتيا هم هغه چي په هغه سره د عزتمند ژوند بقاء، د دين مرسته او په آخرت کي گټه تر لاسه سي.

همدارنگه د ښځو څخه ځان وساتي: مطلب دادی چي د ښځو د حسن او جمال او ناز او مکر څخه ځان وساتئ، داسي نه چي دغه شی مو د مال او دولت جمع کولای حرص او د دنيا زياتي تر لاسه کولو په شوق کي اخته کړي چي د هغه په وجه تاسو د علم او عمل دلاري څخه ليري سئ. د امير عامه څخه مراد هغه سړی دی چي د مسلمانانو حالات او د هغوئ پر هيواد او ښار باندي غالب او حکمران سوی وي او عامو خلکو د علماؤ او پوهانو د رايي او مشورې څخه پرته هغه سړی خپل امير او حاکم منلی وي او د هغه مرستيالان وي.

د حضرت ابو سعيد رضي الله عنه ژړا له دې کبله وه چي موږ د حق کلمې ويلو په اړه هغه مرتبه ترک کړه کومه چي اعلى وه او هغه دا چي په هر حال کي حق خبره وکړل سي که څه هم د هغه په بدله کي د سرتاوان وي، څرگنده ده چي د هغه دغه احساس محض د هغه د کمال ايمان او د دين شدت احتياط باندي مبني وه کنه حقيقت دادی چي دغه مرتبه ترک کول د اسلامي تعليمات خلاف نه وه بلکه پر هغه حديثو باندي د عمل کولو په وجه وه چي د هغو څخه څرگنديږي چي اهل ايمان ته د کمزورۍ او عاجز په صورت کي د حق کلمې ويلو څخه سکوت اختيارول جائز دي، په شرط ددې چي ددې په وجه د ځان او مال او عزت د هلاکت او تاوان بېره وي،

ددې څخه دا خبره ظاهره سوه چي کله د اسلام په ابتدائي زمانه کي د اکابرو صحابه کرامو په ډول عظيم انسانان چي د دين په باره کي ډېر سخت وه او دقيقين او معرفت په دولت سره په پورته توگه برخمن وه که هغوئ د دغه وصف او مرتبې سربېره د اهل باطل لکه يزید او حجاج سفاک او داسي نورو د بيړي څخه د اظهار حق قدرت نه درلودی نو زموږ په ډول مسلمانانو په اړه څه ويل کيدای سي چي د اهل ايمان ډېره کمزورې زمانه ده چي په هغه کي باعمله علماء او ايماني جرات او ايشار لرونکي راهبران ډېر کم دي او درياکاره مشاخصو او صوفيانو کثرت دی

او په هغوی اکثر ظالمان امیران او حاکمان مسلط دي، په دې کي شک نسبته چي دغه زمانه د صبر او تحمل او یوازوالي اختیارولو ده.

ځيني هغه دي چي مؤمن پیدا کيږي يعني دهغوی ډېرېدنه د مؤمن مور او پلار په کور کي وي يا په اسلامي ښار کي وي او په دې اعتبار هغوی ته مؤمن ويل کيږي دا وضاحت ځکه کيږي چي کله یو سړی پیدا کيږي نو د پوهي عمر ته د رسېدو څخه مخکي هغه ته د ایمان نسبت نه کيږي دا بېله خبره ده چي علم الهي په اعتبار يا ددې څخه د راتلونکي زمانې د حالت په اعتبار هغه ته د ایمان نسبت وکړي همدارنگه ځيني خلک هغه دي چي کافر پیدا کيږي، ددې څخه مراد هغه خلک دي چي د کافر مور او پلار څخه پیدا کيږي يا د هغوی زېږېدنه د کافرانو په سیمه او هیواد کي کيږي، په دې اعتبار د حدیث دغه جمله د هغه حدیث خلاف نه ده چي په هغه کي فرمایيل سوي دي چي: (کل مولود یولد علی الفطرة) ځکه چي ددغه ارشاد: (کل مولود الخ) مراد د ښودل دي چي کوم څوک دغه دنیا ته راځي هغه په فطري توګه د هدایت او راستۍ قبلولو صلاحیت لري په شرط ددې چي یو داسي مانع نسي چي هغه د ګمراهۍ پر لار بوځي لکه څرنگه چي خپله ددغه حدیث وروستني الفاظ: فابواه یهود انه... الخ، پر دې دلالت کوي، څرګنده دي وي چي په ذکر سوي ارشاد کي د خلکو کوم ډولونه چي بیان سوي دي هغه د غالب او اکثریت په اعتبار دي کنه ځيني خلک داسي هم دي چي مؤمن پیدا کيږي د کفر په حالت کي ژوند تېروي مګر د هغوی خاتمه د ایمان په حال کي وي همدارنگه ځيني هغه کسان دي چي کافران پیدا کيږي د ایمان په حالت کي ژوند تېروي مګر دهغوی خاتمه پر کفروي، کیدای سي چي دغه دواړه ډوله خلک ددې لپاره ذکر نه کړل سوه چي دلته حقيقي مقصد دا خبره څرګندول دي چي په هدایت کي او ګمراهۍ کي اصل اعتبار د خاتمې د حالت دی او دا خبره د ذکر سوو ډولو په بیانولو سره په اجمالي توګه په پوهه کي راځي.

پر بغل دي پرېوځي او د مځکي سره دي جوخت سي: د غصې راتلو په وخت کي ددغه حالت اختیارولو حکم ځکه ورکړل سوی دی چي دغه حالت په نفسیاتي توګه د غصې دفع کولو غوره ذریعه ده ځکه چي د غصې په وخت کي د مځکي په لګېدو سره پر بغل باندي پرېوتل په سمدستي توګه دا احساس پیدا کوي چي زما حقیقت بس دومره دی چي زه د خاورو څخه پیدا یم او اخر به خاورو ته ورځم نو ما ته تکبر نه دی پکار بلکه د تحمل او انکساري لاره اختیارول پکار دي.

﴿۴۹۱۹﴾: وَعَنْ أَبِي الْبُخْتَرِيِّ عَنْ رَجُلٍ مِّنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنْ يَهْلِكَ النَّاسُ حَتَّى يُعْذِرُوا مِنْ أَنْفُسِهِمْ. رواه ابو داؤد.

حضرت ابو بختري رحمته الله د نبی کریم صلی الله علیه و آله د یو صحابي څخه روایت کوي چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمايل: خلک به تر هغه وخته پوري نه هلاکيږي تر څو پوري چې په هغوی کې د گناه زیاتي ونه سي. ابو داؤد.

**تخریج:** سنن ابی داود: ۵۱۵۴، رقم: ۴۳۴۷.

**تشریح:** لفظ د (يعذروا) د یاء په پېښ، د عین په جزم او د ذال په زېر سره د اعذار څخه مشتق دی، په صراح کې لیکلي دي چې د اعذار معنی د ډېر گناه کار او باعيب ده، همدارنگه په قاموس کې لیکلي دي چې: اعذر فلان، ای کثرت ذنوبه و عیوبه، یعني کله چې عرب داسي وایي چې اعذر فلان یعني فلاني سړي اعذر وکړ، نو ددې دا معنی ده چې د هغه سړي څخه ډېر گناهونه او عیبونه صادر سول، د مفهوم په اعتبار د حدیث په دغه جمله کې د اعذار لفظ د سلب عذر په معنی کې استعمال سوی دی یعني کله چې د یو سړي گناه او عیبونه زیات سي نو بیا پر هغه د الله تعالی د عذاب نازلېدو او د خلکو له خوا د هغوی د هغه گناهو او عیبو څخه په منع کولو کې هیڅ عذر حائل نه پاته کیږي نو هغه سړی د خپلو گناهو او عیبو د زیاتوالي په سبب گویا هغه عذر ختم کړ چې هغه د عذاب الهي څخه خوندي وساتي.

د اعذار لفظ صاحب عذر یعني د عذر کونکي په معنی کې هم استعمالیږي او دا معنی هم د حدیث د مفهوم سره مطابقت لري، په دغه صورت کې به مطلب دا وي چې خلک به تر هغه وخته پوري په هلاکت او بربادۍ کې نه اخته کیږي تر څو چې هغوی د خپلو بدیو په اړه د لیري تاویلونو او ناروا اعذار او معذرت کولو رویه اختیار نه کړي.

په ځینو روایتو کې دغه لفظ یعذروا، د یاء په زور سره منقول دی چې د هغه ماده اشتقاق عذر دی، او معنی یې د معذور ساتل دي، په دغه صورت کې به مطلب دا وي چې خلک به تر هغه وخته پوري په هلاکت کې نه اخته کیږي تر څو چې هغوی خلک داسي معذور او مجبور نه کړي چې هغوی په زیاتو گناهو کې په اخته کېدو سره هغوی د گناهو او بدیو څخه منع نه کړي او نه پر هغوی ملامتیا وکړي، په هر حال په درو سره صورتو کې د حدیث خلاصه داده چې الله

تعالیٰ خپل بندگان د دنیا په مصیبتو او آفاتو کې هغه وخت اخته کوي کله چې هغوی په گناهو او د شریعت خلاف کارو کې مصروف سي ، د احکام الهي نافرمانی ډېره کوي او کله چې د الله تعالیٰ نېک بندگان یې د هغه گناهو او خرابیو څخه منع کوي نو د هغوی اثر نه قبلوي بلکه په ډېره بې حسې او لاپرواهي سره پر خپل اختیار کړې لارځي .

﴿۴۹۲۰﴾: وَعَنْ عَدِيِّ بْنِ عَدِيٍّ الْكَنْدِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا مَوْلَى لَنَا أَنَّهُ سَمِعَ جَدِّيَّ

د حضرت عدي بن عدي کندي رحمه الله څخه روایت دی چې موږ ته زمونږ یو آزاد سوي غلام بیان وکړ چې هغه زما د نیکه څخه دا اوریدلي دي چې

يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ

ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي چې الله تعالیٰ د یو قوم عوام د هغوی د خواصو د گناهونو

الْعَامَّةِ بِعَمَلِ الْخَاصَّةِ حَتَّى يَرَوْا الْمُنْكَرَ بَيْنَ ظَهْرَانِيَهُمْ وَهُمْ قَادِرُونَ عَلَى

په سبب په عذاب کې نه اخته کوي ترڅو پوري چې د قوم ډیر عوام دا کارونه ویني چې د هغوی په خپل منع کې د شریعت خلاف کارونه کیږي او هغوی د هغه په بندولو قادر وي

أَنْ يُنْكِرُوهُ فَلَا يُنْكِرُوا فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَذَّبَ اللَّهُ الْعَامَّةَ وَالْخَاصَّةَ . رواه في

شرح السنة.

او منع یې نه کړي ، هر کله چې دا خاموشي او بې پرواهي زیاته سي (یعني د قوم عوام په پټه خوله گناهونه ویني) نو الله تعالیٰ عام او خاص ټول په عذاب کې اخته کوي . شرح السنة.

تغریج: البغوي فی شرح السنة: ۲۴۶۱۱۴، رقم: ۴۱۵۵.

تشریح: د حدیث د آخري الفاظو خلاصه داده چې د قوم ځینو افرادو د هغوی د بدو عملو او احکام الهي د نافرمانیو په وجه په عذاب کې اخته کوي او پاته کسان ځکه په عذاب کې اخته کوي چې هغوی د قدرت درلودلو سربېره هغه ځیني کسان ولي نه منع کوي او د خرابیو د دفع کولو فریضه سرته نه رسوي .

## د بني اسرائيلو د تباهي سبب

﴿۴۹۲﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل :

لَنَا وَقَعَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ فِي الْمَعَاصِي نَهَتْهُمْ عُلَمَاؤُهُمْ فَلَمْ يَنْتَهُوا فَجَالَسُوهُمْ

بني اسرائيل چي په گناهونو کي اخته سول، په پيل کي د هغوی علماؤو ددې څخه منع کول او کله چي هغوی د منع کولو سره منع نه سول نو هغوی هم د هغوی په مجلسونو کي کښېنستل او

فِي مَجَالِسِهِمْ وَ أَكَلُوهُمْ وَ شَارَبُوهُمْ فَضَرَبَ اللَّهُ قُلُوبَ بَعْضِهِمْ بِبَعْضٍ

د هغوی سره په خوراک او چښاک کي ملگري سول نو الله تعالی په هغوی کي د ځينو زړونه د ځيني د زړونو سره ووهل (وتړل) او الله تعالی

فَلَعَنَهُمْ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

د حضرت داؤد عليه السلام او حضرت عيسى عليه السلام په ژبه پر دوی لعنت وکړی او دا لعنت د هغوی د گناه کولو او د حد څخه د تریدلو په سبب سوی وو ،

قَالَ فَجَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ مُتَكِنًا فَقَالَ لَا وَالَّذِي

د راوي بيان دى چې (رسول الله صلى الله عليه وسلم) تکیه لگولی وه کښېنستی وه یې فرمایيل : په هغه ذات

نَفْسِي بِيَدِهِ حَتَّى تَأْطِرُوهُمْ أَطْرًا. رواه الترمذي وابوداؤد وفي روايته قَالَ

دي مي قسم وي چي د هغه په لاس کي زما ساه ده تاسو تر هغه وخته پوري د الله جل جلاله د عذاب څخه خلاصون نه سئ تر لاسه کولائ تر څو پوري چي تاسو فاسقان او ظالمان د گناهونو څخه منع نه کړئ. ترمذي او ابوداؤد، او په يوبل روايت کي دا الفاظ دي چي (رسول الله صلى الله عليه وسلم)

كَلَّا وَاللَّهِ لَتَأْمُرَنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَلَتَأْخُذَنَّ عَلَى يَدَيَّ

وفرمايل (څرنگه چي ستاسو خيال دى) داسي هيڅ کله نه ده په الله دي مي قسم وي تاسو به د ښو خبرو حکم ورکړئ او د نارواوو څخه به منع کوئ خامخا د ظالم لاسونه ونيسئ

الظَّالِمِ وَلِتَظُنُّهُ عَلَى الْحَقِّ ظُرًّا وَلِتَقْصُرُنَّهُ عَلَى الْحَقِّ قَصْرًا أَوْ لِيَضْرِبَنَّ  
اللَّهُ بِقُلُوبِ بَعْضِكُمْ عَلَى بَعْضٍ ثُمَّ لِيَلْعَنَنَّكُمْ كَمَا لَعَنَهُمْ.

او پر حق يې اماده کړئ او پر حق يې قائم کړئ ځکه نو الله تعالى به په تاسو کې د ځيني زړونه د  
ځينو د زړنو سره وتړي او بيا به درباندي لعنت وکړي څرنگه چې پر بني اسرائيلو لعنت سوي وو.

**تفريغ:** سنن ابی داود: ۵۰۹۱۴، رقم: ۴۳۳۷، والترمذي ۵/۲۳۵، رقم: ۳۰۴۷.

**تشریح:** ددغه جملې معنی: (ضرب الله... الخ)، ملا علي قاري رحمته الله علیه او شيخ عبدالحق رحمته الله علیه داسې ليکلې ده کوم چې مخکې ذکر سوه، مگر ملا علي قاري رحمته الله علیه د ابن ملک رحمته الله علیه دا  
نقل کړي دي چې په بېعض حرف کې باء د سببیت لپاره ده په دغه صورت کې د مذکوره جملې  
معنی به دا وي چې الله تعالى د گناه کارو د نحوست په سبب د هغه خلکو زړونه هم تور کړه  
کومو چې گناه نه ده کړې نو هغه ټول سخت زړه سول د حق او راستي د لاري قبلولو او  
اختيارولو صلاحيت په هغو ټولو کې ختم سو او په هغوئ کې هريو د خير او رحمت څخه ليري  
سو او داسې ځکه و سول چې په هغوئ کې کومو خلکو د گناه او بدۍ لار اختيار کړې وه هغوئ  
د خپلې بدۍ سزا تر لاسه کړه او چا چې گناه نه وه کړې هغوئ يې ځکه اخته کړل چې د گناه کارو  
سره گډ سول او د هغوئ په اړه يې د سکوت او سستۍ رويه اختيار کړه.

**د بې عمله واعظ حشر**

﴿۴۹۲﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَأَيْتُ لَيْلَةً أُسْرِي

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمايل: ما دمعراج په شپه ډير خلک

بِي رَجَالًا تُقْرَضُ شِفَاهُهُمْ بِمَقَارِيضٍ مِنْ نَارٍ قُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ يَا جَبْرِيلُ قَالَ

وليدل چې د هغوئ شونډان د اور په غچيانو پريکيدل ما د جبرائيل عليه السلام څخه پوښتنه  
وکړه دا کوم خلک دي؟ هغه راته وويل

هَؤُلَاءِ خُطَبَاءُ مِنْ أُمَّتِكَ يَا مُرُوءَ النَّاسِ بِالْبِرِّ وَيَنْسَوْنَ أَنْفُسَهُمْ. رواه في

شرح السنة والبيهقي في شعب الإيمان وفي روايته قال خطباء من أمتك

الذين يقولون ما لا يفعلون ويقرءون كتاب الله ولا يعملون.

دا ستاد امت خطيبان دي چي خلکو ته به يي د نيکی هدايت کوي او خپل ځان به يي هير وو ، شرح السنة او بيهقي په شعب الايمان کي ، او په يوه روايت کي دا الفاظ دي چي جبرائيل عليه السلام وويل : دا ستاسو د امت واعظان دي چي داسي خبري به يي کولې چي خپله يي عمل نه په کوي هغوي به د الله ﷻ کتاب قرآن کریم وايه مگر عمل به يي نه پر کوي .

**تخريج :** البغوي في شرح السنة ۱۴\۳۵۳ ، رقم : ۴۱۵۹ ، والبيهقي في شعب الايمان ۳\۲۸۳ ، رقم : ۱۷۷۳ .

**تشریح :** دغه سزا بهي عمله علماؤ ، واعظينو او مشائخو ته د هغوي د بد عملۍ په وجه ورکول کيږي لکه څرنگه چي الله تعالی فرمايلي دي : (اتامرون الناس بالبر وتنسون انفسكم...) ايا تاسو خلکو ته د نيکی تلقين کوي او ځان هيروي .

رسول الله ﷺ و فرمايل : ويل للجاهل مرة وويل للعالم سبع مرات : د جاهل لپاره يوه خرابي ده او د بهي عمله عالم لپاره اووه خرابۍ دي ، او په يوه مشهور حديث کي داسي فرمايل سوي دي چي : (اشد الناس عذابا يوم القيامة عالم لم ينفعه الله بعلم) : د قيامت په ورځ به تر ټولو سخت عذاب د هغه عالم وي چي هغه ته الله تعالی د علم څخه گټه ونه رسوي .

**په الهي نعمت کي خيانت**

﴿۴۹۳﴾ : وَعَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنزَلْتُ الْمَائِدَةَ مِنَ السَّمَاءِ خُبْزًا وَلَحْمًا وَأَمْرًا أَنْ لَا يَخُونُوا وَلَا يَدَّخِرُوا لِعَدُوِّ فَخَانُوا وَادَّخَرُوا وَرَفَعُوا لِعَدُوِّ فَمَسَحُوا قِرْدَةً وَخَنَازِيرَ . رواه الترمذي .

د حضرت عمار بن ياسر رضی الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ و فرمايل : (د حضرت عیسی علیه السلام پر قوم) د آسمان څخه دسترخوان نازل سو يعني دودۍ او غوښه او دا حکم ورکړل سو چي هغوي دي خيانت نه کوي (د ضرورت او خواش څخه زيات دي نه خوري يا د بل برخه دي نه اخلي او نه دي يي ذخيره کوي) يعني کوم خوراک چي راسي هغه دي د دويم وخت لپاره نه ايرېدي) مگر هغوي خيانت وکړ او جمع کول يي يعني خوراک يي د دويمي ورځي لپاره ايسنودئ (نو د دې په سزا کي) د هغوي شکلونه مسخ کړل سو يعني بيزوگان او خنزيران ځيني جوړ سول . ترمذي .

تخریج: سنن الترمذی: ۲۴۲۵، رقم: ۳۰۶۱.

تشریح: په ظاهره دا معلومېږي چي په هغوی کي کوم سپين ږيري وه هغوی د بېزوگانو په صورت کي تبديل کړل سوه او کوم چي ځوانان وه هغوی د خنزيرانو په شکل سول.

## الفصل الثالث (دریم فصل)

### د ظالم حاکم په وخت کي

﴿۲۹۲۳﴾: عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ

د حضر عمر بن خطاب رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل:

تُصِيبُ أُمَّتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ مِنْ سُلْطَانِهِمْ شِدَائِدٌ لَا يَنْجُو مِنْهُ إِلَّا رَجُلٌ

زما په امت کي به په آخري زمانه کي د هغه پاچهانو د لاسه مصيبتونه راسي او د هغه مصيبتونو او حکمرانانو د لاسه به يوازي هغه خلک خلاصون تر لاسه کړي

عَرَفَ دِينَ اللَّهِ فَجَاهَدَ عَلَيْهِ بِلِسَانِهِ وَيَدِهِ وَقَلْبِهِ فَذَلِكَ الَّذِي سَبَقَتْ لَهُ

چي د الله تعالى د دين څخه خبر وي هغه به په خپل ژبه، خپل لاس او خپل زړه سره د حق د اعلان لپاره جهاد کوي نو دا به هغه څوک وي چي د هغه نيکي او د نيکيو ثواب به مخکي وي

السَّوَابِقُ وَرَجُلٌ عَرَفَ دِينَ اللَّهِ فَصَدَّقَ بِهِ وَرَجُلٌ عَرَفَ دِينَ اللَّهِ فَسَكَتَ

او يو کس به وي چي د دين څخه به خبر وي او د دين تصديق به کوي او يو کس به وي د الله تعالى د دين څخه به خبر وي او پته خوله به وي

عَلَيْهِ فَإِنْ رَأَى مَنْ يَعْمَلُ الْخَيْرَ أَحَبَّهُ عَلَيْهِ وَإِنْ رَأَى مَنْ يَعْمَلُ بِبَاطِلٍ

أَبْغَضَهُ عَلَيْهِ فَذَلِكَ يَنْجُو عَلَى إِبْطَانِهِ كُلِّهِ. بيهقي

يعني هر کله چي د يو خير عمل وويني نو هغه به خوښوي او کله چي يو بد عمل وويني نو د هغه څخه به نفرت کوي دا کس به هم د خپل محبت او بغض پټ ساتلو په وجه خلاصون تر لاسه کړي. بيهقي.



تخریج: البیهقي فی شعب الایمان، ۹۵۸۶، رقم: ۷۵۸۷.

**تشریح:** ددغه ارشاد په ذریعه رسول الله ﷺ یوې خوا ته د هغه زمانې په اړه وړاند وینه فرمایلي ده کله چې پرامت مرحومه باندي د ظالم او بدکاره حکمرانانو هغه سخت حالاتو څخه د خلاصون لار هم څرگنده سوې ده او هغه لاره د الله تعالی د دین علم تر لاسه کول، یقین او استقامت اختیارول، نیکی خپرول او د بدۍ ختمولو هڅه کول، دغه لار اختیارونکي خلک درې ډوله بیان سوي دي، لومړی ډول هغه خلک دي چې د الله تعالی په دین باندي په پوره توګه پوهیږي او د دین په اړه ډیرې سختې رویې اختیاروي، داسي خلک نه یوازې دا چې بدې په زړه کې بده ګڼي او د ژبه په ذریعه د تلقین او نصیحت فریضه سرته رسوي بلکه پر طاقت تر لاسه کېدو باندي د لاس په ذریعه هم جهاد کوي، او د ظلم ختمولو لپاره کما حقہ هڅه کوي، دوهم ډول خلک هغه دي چې په دین پوهېدو او د معرفت او یقین په اعتبار د اول قسم خلکو څخه کم وي، داسي خلک د نیکی خپرولو او بدۍ ختمولو لپاره محض د ژبې او زړه په ذریعه اکتفاء کوي او دریم ډول خلک هغه دي چې د دین علم ډېر معمولي لري او د خرابیو خلاف په ژبه هم پته خوله وي او د شریعت خلاف کارونه په زړه کې په بد ګڼلو باندي اکتفاء کوي بلکه هغوی د قلبي نفرت او عداوت په معامله کې هم دومره سخت او حساس نه وي څومره چې د هغوی د ایمان تقاضا ده ځکه داسي خلک د یو بل حدیث د الفاظ: (ذلک اضعف الایمان...) په ذریعه تر ټولو د کمزوري ایمان حامل ښودل سوي دي، ذکر سوې درې ډوله خلک هغه دي چې عارف او دیندار ورته ویل کیدای سي مګر دغه درې ډوله خلک د خپلو خپلو مرتبو او خپل خپل حیثیت په اعتبار پر یو بل فضیلت لري او د هغوی په درجو کې تفاوت دی، د قرآن کریم د یو آیت په رڼا کې د دوی درجې داسي ټاکل سوي دي چې د اول ډول تعلق لرونکو خلکو ته سابق، دوهم ډول سره تعلق لرونکو ته مقتصد یعنی متوسط او دریم ډول خلک ته په ظالم سره تعبیر کیږي، هغه آیت دادی:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ،

بیا دغه کتاب موږ د هغه خلکو لاس ته ورسوی چې موږ (د خپلي ټولي دنیا) د بندګانو څخه خوښ کړه بیا ځیني په هغوی کې پر خپلو ځانو ظلم کونکي دي او ځیني پکښي میانه روه او ځیني په هغوی کې په ښکيو سره وړاندي تلونکي دي.

څرګنده دي وي چې دریم ډول خلکو ته ظالم په دې اعتبار ویل سوي دي چې هغوی د دین

زیات معرفت نه درلودی او د دین زیات مختاط او حساس نه کېدو په وجه د کوتاهيو ښکار کېږي او همدارنگه د خپلو کوتاهيو په ذریعه پر خپل نفس ظلم کوي ، د ذکر سوي آیت د لومړنيو الفاظو څخه دا هم څرگنده سوه چي دغه درې ډوله خلک که څه هم په خپلو مرتبو او درجو کي فرق لري مگر په یوه خبره کي ټول مشترک دي چي دغه ټول د الله تعالی په دربار کي غوره بندگان گرځول سوي دي .

د سوابق لفظ د سابقه جمع دی او سابقه هغه خصلت ته وايي چي اوليت او امتیازي حیثیت لري، لکه څرنگه چي ویل کېږي: له سابقه في هذا الامر، يعني ته په دغه معامله کي اوليت حاصل دی، یا هغه سړی په دغه معامله کي پر خلکو سبقت وړی دی، نو د حدیث دغه جمله: (وذلك الذي سبقت له السوابق)، مطلب دادی چي ذکر سوی سړی به د سابقین بالخیرات څخه وي په دې توگه چي هغه د دین او دنیا سعادتونو، اجر او ثواب د زیرو او د طاعاتو او عباداتو د توفیق په برخو کي به پر خلکو سبقت یوسي، گویا په دغه جمله کي د الله تعالی د ارشاد: (السابقون السابقون) ته اشاره ده چي په هغه کي فرمایل سوي دي، دا هغه خلک دي چي هغوی د کمال و تکمیل مراتب د علم او عمل درجات او د تعلیم او تعلیم خصوصیات په ځان کي جمع کړي دي او په دې اعتبار د هغوی په اړه دا زېری دی چي: (اولئك المقربون) يعني دغه خلک د الله تعالی په دربار کي مقرب او مقبول دي .

### ګناه کاران بد نه ګڼل

﴿۴۹۲۵﴾: وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ

د حضرت جابر رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: الله تعالی حکم ورکړ

وَجَلَّ إِلَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنْ أَقْلِبَ مَدِينَةَ كَذَا وَكَذَا بِأَهْلِهَا فَقَالَ

جبرائیل علیه السلام ته چي هغه فلانی ښاریا کلی چي دانسي او داسي دی سره د اوسیدونکو پر بل مخ واړوه، جبرائیل علیه السلام وویل:

يَا رَبِّ إِنَّ فِيهِمْ عَبْدَكَ فَلَانًا لَمْ يَعِصْكَ طَرْفَةَ عَيْنٍ قَالَ فَقَالَ أَقْلِبْهَا عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ فَإِنَّ وَجْهَهُ لَمْ يَتَغَيَّرْ فِي سَاعَةٍ قَطُّ. رواه البيهقي.

اې زما پروردگاره! د هغه کلي په اوسیدونکو کي ستا یو بنده هم دی چي هغه د یوې لحظې

لپاره هم ستا نافرمانی نه ده کړې، الله تعالى به ورته وفرمایي چي پر هغه او پر هغوی هم مخکه واره، ځکه چي د هغه مخ (د گناه په لیدو سره) د یوې لحظې لپاره هم متغیر سوی نه دی. بیهقي.

**تخریج:** البیهقي فی شعب الایمان ۹۷۸۶، رقم: ۷۵۹۵.

**تشریح:** د الله تعالى د ارشاد خلاصه داوه چي بېله شکه زما دغه بنده هیڅکله زما نافرمانی نه ده کړې او یو وخت یې هم د بدی لار نه ده اختیار کړې مگر د هغه دغه جرم څه کم دی چي خلکو د هغه په مخکي گناه کول او هغه په ډاډ سره ورته کتل، خرابي خپرېدل او د الله تعالى نافرمانی کېدل مگر هغه د بدی او نافرمانی په لېدو سره د هغه پر مخ هیڅکله داسي اثار پیدا نه سوه چي د هغه څخه دا معلومه سوه چي د هغه په زړه کي د هغه خرابیو کونکو خلاف د غیظ او غضب او نفرت جذبه وه، د یو ساعت الفاظ دې ته اشاره کوي که هغه سړي په خپل ټول ژوند کي یو وار هم د الله تعالى درضا لپاره د هغه خرابیو کونکو خلاف د غصې او نفرت اظهار کړی وای نو د هغه د ژوند په پاته برخو کي به د هغه د دغه کوتاهیو څخه معافي سوې وای.

### د گناهونو د زیاتوالي بېره

﴿۴۹۲۶﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ

د حضرت ابو سعید رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و فرمایي: الله تعالى به

عَزَّ وَجَلَّ یَسْأَلُ الْعَبْدَ یَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ مَا لَكَ إِذَا رَأَيْتَ الْمُنْكَرَ فَلِمَ

د قیامت په ورځ د بنده څخه پوښتنه وکړي چي په تا هغه وخت څه سوي وه چي تا د شریعت خلاف کار ولیدی

تُنْكِرُهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُلْقَى حُجَّتَهُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ

خِفْتُ النَّاسَ وَرَجَوْتُكَ. روى البیهقي الأحادیث الثلاثة فی شعب الایمان.

او د هغه څخه دي خلک منع نه کړل، رسول الله صلی الله علیه و فرمایي چي هغه بنده ته به د الله جل جلاله د لوري دلیل وښودل سي چي الله تعالى به ورته د هغه د بخښني اراده وفرمایي او هغه به وایي اې پروردگاره! زه د خلکو (د ظلم) څخه بیریدم او ستا د مغفرت امید مي درلودی. بیهقي.

**تخریج:** البیهقي فی شعب الایمان ۹۱۸۶، رقم: ۷۶۷۶.

**تشریح:** د هغه بنده له خوا په مذکوره جواب کي به د خپل کوتاهی اقرار، د خپل عجز اظهار او

د رب کریم پر فضل او کرم باندي د خپل يقين او باور بيان وي او څرنگه چي بيهقي ويلي دي چي کيدای سي د حديث تعلق د هغه چا سره وي چي د شريعت خلاف کارو کونکو د غلبې او جذبې څخه بيريزي او د هغوئ له خوا د خپل ځان د خوندي کولو توان نه لري، ددې څخه معلومه سوه که د خلکو د رعب په وجه يو سړی د امرباالمعروف او نهی عن المنکر دنده سرته ونه رسوي نو هغه به د مؤاخذه مستحق نه وي، او د الله تعالی له خوا د هغه په حق کي د عفو اميد کېدای سي مگر په هغه صورت کي دا سوال يقينا پيدا کيږي چي داسي سړی د شريعت په نظر کي معذور دی نو د قيامت په ورځ به نه خو د هغه څخه مؤاخذه وي او نه به هغه ته د تاويل او دليل ويني ضرورت وي، ددغه سوال دفع کولو لپاره دا ويل مناسب دي چي ددغه حديث تعلق د هغه چا سره دی چي هغه د يو عذر او مانع څخه پرته د ذکر سوې فريضي په سرته رسولو کي کوتاهي کړې وي او که الله تعالی د هغه دغه جزوي کوتاهي معافول وغواړي نو هغه ته د ذکر سوي تاويل او دليل الهام وکړي چي هغه معذورت وکړلای سي.

﴿۴۹۲﴾: وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابو موسی اشعري رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل :

وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّ الْمَعْرُوفَ وَالْمُنْكَرَ خَلِيقَتَانِ تُنْصَبَانِ لِلنَّاسِ

په هغه ذات دي مي قسم وي چي د هغه په قبضه کي د محمد ﷺ ساه ده چي مشروع عمل (د شريعت سره سم عمل) او غير مشروع عمل به

يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَمَّا الْمَعْرُوفُ فَيُبَشِّرُ أَصْحَابَهُ وَيُوعِدُهُمُ الْخَيْرَ وَأَمَّا الْمُنْكَرُ

د قيامت په ورځ په خپل شکل پيدا کړل سي او د خلکو په مخ کي به ودرول سي چا چي په هغو عمل کړی وي مشروع عمل به خلکو ته زيری واوروي او د انجام د خير وعده به ورسره وکړي،

فَيَقُولُ إِلَيْكُمْ إِلَيْكُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُ إِلَّا لُزُومًا. رواه احمد والبيهقي في

شعب الايمان.

او بد عمل به خلکو ته وايي زما څخه ليري سئ ليري سئ او دا خلک به د هغه څخه د بيلېدو قوت نه لري بلکه په هغو پوري به موبنتي وي. احمد او بيهقي.

**تغویج:** مسند الامام احمد ۳۹۱۴، لم نجدہ عند البیهقي.

**تشریح:** د حدیث خلاصہ دادہ چي انسان په دنیا کي کوم نیک عملونه وکړي هغه به د مرګ څخه وروسته په قبر کي هم په ښه پاک او خوشبویه صورتو کي ظاهر سي او د قیامت په ورځ د غوره شکل او صورت په اختیارولو سره د هغه سړي مخته راسي او هغه ته به د آخرت د لازوال سعادتونو زیری او روي، ددې پر خلاف که چیري یو څوک بد اعمال اختیار کړي نو هغه اعمال به په قبر کي هم په خراب او بیرونکي صورت کي په راتلو سره هغه خفه کوي او د قیامت په ورځ به هم په خراب شکل او صورت کي د هغه مخته راځي او هغه به ورته وایي چي زموږ څخه لیري سه مگر هغه سړی به پر لیري کېدو باندي قادر نه وي يعني پر هغه خرابو اعمالو چي کومه سزا ورکول کیږي د هغه څخه به تېښته کولای نسي، لفظ د تنصبان د مجهول کېدو په وجه د مؤنث صیغه ده مگر د مشکوة په یوه نسخه کي دغه اللفظ د مذکر په صیغه نقل سوی دی او د ازیات مناسب دی ځکه چي د خلیقه په لفظ کي د تاء حرف د تانیث لپاره نه دی بلکه د مبالغې لپاره دی او معنی یې داده چي دغه دواړه يعني عمل خیر او عمل بد د مخلوقاتو څخه یو نوع ده چي د قیامت په ورځ به د خلکو په وړاندي د شکل او صورت په اختیارولو سره څرګندیږي.

=====

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

## کِتَابُ الرَّقَاقِ

### (در رقاق بیان)

رِقَاقُ د رقیق جمع ده چي معنی یې د نرم او نري ده، دلته چي د کتاب کوم بابونه پیل کیږي هغه په کتاب الرقاق سره ځکه نومول سوي دي چي په دغه بابو کي هغه حدیثونه نقل سوي دي چي زړه نرموي په طبیعت کي نرمي پیدا کوي او د فکر او عمل قواي داسي متاثروي چي د دنیا څخه به یې بې فکري او د آخرت سره به یې رغبت پیدا کیږي.

### الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

#### دوه نعمتونه

﴿۴۹۳۸﴾: عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ. رواه البخاري.

د ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمايل: دوه نعمتونه دي چي د هغو په اړه خلک ډیر په تاوان کي پراته دي (يعني د هغو قدر نه کوي) یو صحت او بل فراغت. بخاري.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۹۱۱، رقم: ۶۴۱۲.

**تشریح:** په ذکر سوو نعمتو کي یو نعمت خو روغتیا ده يعني د ناروغیو څخه خوندي کېدل او دویم نعمت فراغت دی يعني د وختونو د غم، فکرونو او تشویشونو څخه خالي کېدل، په دنیا کي د داسي خلکو کمي نسته چي د خپل غفلت په وجه د دې دواړو نعمتونو قدر نه کوي او د هغو په باره کي په دوکه کېدو سره هغه نعمتونه په مفتی کي د لاسه ځيني ووځي، لکه یو سړی د رانیولو او پلورلو په معامله کي د یو چا څخه په دوکه خوړلو په خپل مال او سامان کي تاوان زغمي. نو په دغه ارشاد کي پر هغو خلکو باندي د حسرت او افسوس اظهار دی چي د دغه نعمتونو يعني روغتیا او فراغت څخه گټه نه ترلاسه کوي، په دې توگه چي نه خو په خپل روغتیا کي د دین او دنیا د خیر او گټي کار کوي او نه د فراغت وختونه په غنیمت گڼلو سره په هغه کي د آخرت کارو ته متوجه کیږي، مگر کله چي د هغوی صحت او روغتیا خراب سي، د دنیا

فکرونه ورته لاحق سي او د کاروبار غم د هغو وختونه په بېلا بېلو پریشانیاوو او تشویشو کي اخته کوي نو هغه وخت د دغه نعمتونو يعني روغتيا او فراغت قدر ورته پيداسي او محسوسوي چي موږ څرنګه قيمتي وخت ضائع کړی ، او د دغه قول ( النعمة اذا فقدت عرفت ) د نعمت قدر هغه وخت کيږي کله چي هغه ځيني ولاړسي ، مصداق جوړسي .

ملا علي قاري رحمته الله د دغه حديث په تشریح کي ليکلي دي ، د دغه ارشاد مطلب دادی چي کوم خلک د دغه نعمتو حقيقي قدر نه کوي په دې توګه چي هغوی د دغه نعمتونو د حاصلېدو په زمانه کي داسي کار نه کوي چي د هغه په آخرت کي محتاج وي او بيا چي هلته پنبهمانه وي چي موږ په دنيا کي د خپل عمر ګران وختونه څرنګه ضائع کړل ، او د روغتيا او فراغت په وخت کي چي کوم نعمتونه موږ ته ترلاسه سوي وه د هغه د تلو مخکي موږ د هغه قدر نه وکړی حال دا چي هغه وخت دغه پنبهمانۍ هغوی ته هيڅ ګټه نسي رسولای څرنګه چي الله تعالی فرمايي چي ( ذالک يوم التغابن ) او رسول الله ﷺ فرمايلي دي چي په آخرت کي اهل جنت که څه ارمان او افسوس کوي نو پر هغه وختونو باندي به يې کوي په کوم کي چي دوی الله تعالی نه وي ياد کړی او داغسي يې تېر کړی وي .

### د دنيا او آخرت مثال

(۲۹۲۹): وَعَنِ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَاللَّهِ مَا الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مِثْلُ مَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ إِصْبَعَهُ فِي الْيَمِّ فَلْيَنْظُرْ بِمَ يَرْجِعُ. رواه مسلم

د حضرت مستورد بن شداد رضي الله عنه څخه روايت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي چي ویل یې قسم په خدای د آخرت په مقابله کي د دنيا مثال داسي لکه څوک چي په دریاب کي ګوته غوټه کړي او بيا وګوري چي په ګوته کي يې څه شي راوړي دي . مسلم .

تخریج : صحیح مسلم : ۲۱۹۳/۴ ، رقم : ۵۵ - ۲۸۵۸ .

د لغاتو حل : اسک : ای صغیر الاذن او مقطوعها ( هغه چي غوږونه یې کوچني وي یا نه وي ) .

تشریح : مطلب دادی که یو سړی خپله ګوته په دریاب کي ډوبه کړي او بیرته یې راوکاږي نو هغه به وويني چي دغه ګوتي د سمندر څخه یو یا نیمه قطره اوبه راخيستي دي نو داغسي پوهېدل پکار دي چي د آخرت د زمانې او د هغه د نعمتونو په مقابله کي د دنيا زمانه او د دنيا

ټول نعمتونه دومره لږ دي څومره چي د سمندر په مقابله کي د هغه گوتي څخه اوبه څڅېدل ، مگر حقيقت خو دادی چي دا مثال هم د خلکو د پوهېدلو لپاره يې کړه او د متناهي او غير متناهي سره هيڅ نسبت نسي کېدای د اوبو هغه قطره چي د درياب څخه دباندې راوتلې ده ، د خپلي کمترۍ او بې وقعتۍ سره سره د درياب سره څه نا څه نسبت خاماڅا لري ، خو دنيا د آخرت سره په دومره اندازه نسبت هم نه لري .

ملا علي قاري رحمته الله عليه ليکي ، د دې حديث حاصل دادی چي انسان ته پکار ده چي د دنيا په فنا کېدونکو نعمتونو او ارامتياوو باندې مغروره نسي او نه د دغه پر سختيو او خوابديو باندې ژړا او فرياد او شکايت وکړي ، بلکه د رسول الله ﷺ د تعليم سره سم دي دا وائي چي : اللهم لا عيش الا عيش الآخرة : اي الله تعالی ، اصل ژوند خو بس د آخرت ژوند دی او دا حقيقت هر وخت تر نظر لاندې ساتل پکار دی چي دا دنيا مزرعة الآخرة يعني د آخرت کښت دی او د دې ځای ژوند بس يو ساعت دی نو دا يو ساعت د تېرولو لپاره د الله تعالی په ذکر کي اخته کېدل تر ټولو لويه عقلمندي ده .

### دنيا يو بې حيثيته شی دی

﴿۲۹۳۰﴾: وَعَنْ جَابِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِجَدِي أَسْكَ مَيِّتٍ قَالَ أَيْكُمْ يُحِبُّ أَنْ هَذَا لَهُ بِدَرْهِمٍ فَقَالُوا مَا نَحِبُّ أَنَّهُ لَنَا بِشَيْءٍ قَالَ فَوَاللَّهِ لِلدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللَّهِ مِنْ هَذَا عَلَيْكُمْ . رواه مسلم .

د حضرت جابر رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ د يو مړ مرغومي سره تېر سو چي کوچني کوچني غوږونه يې وه ، رسول الله ﷺ وفرمايل : دا مرغومی څوک په يوه درهم اخيستل خوښوي ، خلکو وويل : موږ يې د هيڅ شي په بدل کي نه غواړو ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : په الله تعالی دي مي قسم وي د الله تعالی په نزد دا دنيا تر دې هم زياته ذليله ده څومره چي ستاسو په نظر کي دغه (مردار مرغومی) ذليل دی . مسلم .

تخريج : صحيح مسلم : ۲۲۷۲۱۴ ، رقم : ۲۹۵۷ - ۲ .

د لغاتو حل : اسک : ای صغیر الاذن او مقطوعها (هغه چي غوږونه يې کوچني وي يا نه وي) .

تشریح : رسول الله ﷺ د مېړي د مړه بچي د مثال په توگه په حقيقت کي دې ته خلک متوجه کړه چي دا دنيا هيڅ کله د دې وړ نه ده چي انسان د دې په محبت او غوښتنه کي د آخرت تاوان او گټه



هېره کړي مگر اصل شی د آخرت محبت او غوښتنه ده، د هغه ځای ژوند هم نه ختمېدونکی دی او د هغه نعمتونه هم لازواله دي نو د ژوند مقصود د آخرت محبت او غوښتل پکار دي نه د دنیا محبت او غوښتنه ځکه فرمايل سوي دي :

حب الدنيا راس كل خطيئة: د دنیا محبت او غوښتنه د هري گناه بېخ دی لکه چې ویل سوي دي: ترک الدنيا راس كل عبادة، د دنیا څخه بې فکري د هر عبادت بنیاد دی او د دغه وجه داده، چې د دنیا په محبت کي اخته کېدونکي په خپلو اعمالو کي مخلص او پاکیزه نه وي، مگر د هغه هر کار د څه خرابي وجي او لالچ آمیز شی لري که څه هم هغه دیني او مذهبي کار ولي نه کوي، د دې پر خلاف کوم سړی چې د دنیا څخه بې اعتنایي اختیار کړې وي د هغه په هر عمل کي اخلاص او پاکیزگي او د آخرت مفاد وي که څه هم هغه په څه دنیاوي کار کي اخته ولي نه وي ځکه یو عارف ویلي دي چا چې دنیا خپل خوښ او محبوب شی جوړ کړی هغه د ټولي دنیا مشائخ او مرشدین په یو ځای کېدو سره هم په راه راست باندې نسي راویستی او چاچي دنیا ته بې اعتنایي، بې توجهي خپله شیوه (طریقه) جوړه کړه هغه د ټولي دنیا مفسد او بدکار خلک هم نسي گمراه کولای.

### د مؤمن لپاره دنیا بنديخانه ده

﴿۲۹۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ. رواه مسلم.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: دنیا د مؤمن لپاره بنديخانه او د کافر لپاره جنت ده. مسلم

تغريچ: صحيح مسلم: ۲۲۷۲/۴، رقم: ۱-۷۹۵۶.

تشریح: د بندي خانې مطلب دادی چې څرنگه یو سړی په بنديخانه کي بندي وي نو هلته د بنديتوب تکلیفونه زغمي او بېلابېل سختۍ زغمي همداسي د مؤمن لپاره دا دنیا هم گویا یوه قیدخانه ده، چې محنت، سختۍ او تکلیفونه ورته راځي، د منکراتو منهیاتو، ممنوع او خلاف شرع امورو نو څخه خپل ځان ساتل ورته پکاروي، د نفس آزادي او بې راه روي ختمول وي او د طاعاتو او عبادتونو سختیاني زغمي، یا دا چې مؤمن دا دنیا یو داسي ځای محسوسوي چیري چې تنگي او سختي وي او هلته وجود اختیارول هغه نه خوښوي د هغه هر

وخت دا خواهش وي ، چي هغه د تنگي او تياري د دنيا څخه ووځي او د عالم مملکوت وسعتونه خپل مقام جوړ کړي ، او دنيا د کافر لپاره جنت دی د دغه مطلب دادی چي کافر د خپل ژوند مقصد دنيا حاصلول غواړي ځکه هغه خپل ټول کوشش او خپل ټول جدوجهد د دنيا د نعمتونو او آسائشونو حاصلولو کي تېروي او بيا هغه د دنيا په لذاتو او شهواتو کي داسي مصروف سي چي د هغه لپاره دا دنيا يوه عشرت ځای جوړه سي چي د هغې څخه وتل هغه نه مني .

ځيني حضرات وائي ، د حديث مراد دادی چي مؤمن ته په آخرت کي کوم اجر او ثواب ورکول کيږي او هلته چي په کومو نعمتونو او راحتونو سره نازول کيږي د هغه په وجه دا دنيا د هغه په حق کي گويا قيدخانه ده او کافر چي به په آخرت کي د کوم سخت عذاب سره مخامخ کيږي د هغه په وړاندي کي دا دنيا د هغه په حق کي گويا جنت دی ، د دې حاصل دادی چي مؤمن په دې دنيا کي که څه هم په څومره ناز او نواز سره وسپړي او هغه ته په دې دنيا کي که څه هم هر څومره راحتونه او آرامياني ترلاسه وي بيا هم هغه هيڅ نه دي ، ځکه چي هغه ته په آخرت کي کوم نعمتونه او راحتونه ترلاسه کېدونکي دي هغه د دې دنيا د نعمتونو ، راحتونو او آراميانو څخه ډير زيات غوره او اعلى دي ، همداسي کافر په دې دنيا کي که څه هم هر څومره تکليفونه آفتونه او سختياني برداشت کړي خو په آخرت کي به د هغه حال د دې دنيا د حال څخه هم بد تروي ، نقل سوي دي چي يو يهودي امام حسن عليه السلام ته وويل چي ستاسو نيکه رسول الله ﷺ چي دا فرمايلي دي (الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر) نو د هغوی دا قول زما او ستاسو پر حال باندي څنگه صادق راځي ځکه چي تاسو خو پر آس باند ي سفر کوئ او په ډېري اسانۍ او ارامتيا سره ژوند تېروي هر کله چي زه په ناروغي کي اخته يم او په ډول ډول تکليفونو او فقر و فاقو کي راجاپېره يم ، امام حسن عليه السلام چي کوم جواب ورکړ هغه همدغه وو ، کوم چي پورته نقل سوی دی .

### د کافر د نيکۍ اجر

﴿۴۹۳﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ لَا

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : الله تعالى د

يُظْلِمُ مُؤْمِنًا حَسَنَةً يُعْطِي بِهَا فِي الدُّنْيَا وَيُجْزِي بِهَا فِي الْآخِرَةِ وَأَمَّا الْكَافِرُ

مؤمن د نيکۍ اجر نه ضائع کوي ، په دنيا کي هم (د هغه د نيکۍ اجر) ورکوي او (په آخرت کي

هم، او که کافر صرف د الله ﷻ د رضا لپاره نيکي کړې وي

فَيُطْعَمُ بِحَسَنَاتِ مَا عَمِلَ بِهَا لِلَّهِ فِي الدُّنْيَا حَتَّى إِذَا أَقْضَى إِلَى الْآخِرَةِ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَةٌ يُجْزَى بِهَا. رواه مسلم.

نود هغه د نيکۍ اجر په دنيا کې ورکول کېږي او هر کله چې هغه آخرت ته ولاړ سي نو د هغه دهیڅ نيکۍ اجر به هلته نه وي. مسلم.

**تخریج:** صحیح مسلم: ۲۱۶۲۱۴، رقم: ۵۶-۲۸۰۸.

**تشریح:** د دې ارشاد په ذریعه دا حقیقت ښکاره کړل سوی دی چې د آخرت خیر او د هغه خای د اجر او ثواب دارو مدار په دنيا کې پر څه نیک کار باندې نه دی، مگر پر ایمان او عقیده باندې دی هغه نیک کارونه چې د الله تعالی د رضا لپاره کول کېږي او په هغه سره یقینا الله تعالی خوشحاله کېږي هر کله چې مؤمن یې کوي، نو هغه ته د هغه نیکو کارو په وجه په دې دنيا کې هم ښه بدله ورکول کېږي په دې توگه چې د هغه کارو بار معیشت او په رزق کې فراخي ترلاسه کېږي د هغه ژوند ته آرام خوشحالي د زړه اطمینان او دولت نصیب کېږي او بیا هغه د هر ډول آفاتو بلاوو او د خرابو عناصرو څخه ساتل کېږي او بیا چې هغه د دې دنيا د ژوند په پوره کولو سره آخرت ته رسیږي نو هغه ته هلته هم د هغه نیکو کارونو پوره پوره اجر او ثواب ترلاسه کېږي، د دې بل اړخ ته چې کافر ښکې اعمال کوي چې په هغه سره الله تعالی خوشحاله کېږي لکه فقیر او اړ کس ته ډوډۍ ورکول د هغه مرسته کول د یتیمانو او کوڼدو ښځو سره ښه رویه او احسان کول او همداسې نور فلاحی او نامي کارونه نو د هغه ښه کارو پوره بدله هغه ته په دې دنيا کې ورکول کېږي، کله چې په آخرت کې هغه د دې ښه کارو د څه اجر او ثواب ترلاسه کېدو حق داره نه وي.

پاته سوه دا خبره چې څنگه مؤمن ته په دنيا کې د خپلو نیکو کارونو بدله ښه ترلاسه کېږي همداسې آیا هغه ته په دنيا کې د خرابو کارونو سزا هم ورکول کېږي نو د دې جواب به په اثبات کې وي چې الله تعالی خپل کوم بنده د آخرت د عذاب او سختیو څخه ساتل غواړي هغه ته د هغه بدو کارو سزا په دغه دنيا کې ورکوي، په یو دویم حدیث کې نقل سوي دي چې مؤمن ته د هغه بدو کارونو په بدله کې په دنيا کې د بېلابېل ډوله مصیبتونه، پرېشانيانې او مصیبتونه راځي تر دې چې هغه آخرت ته ورسیږي نو د هغه په عمل نامه کې څه داسې بدې نه وي چې په

هغه سره هغه د عذاب حق داره وگرځول سي د دې تائيد د دې حديث څخه هم کيږي کوم چي احمد رحمه الله او ابن حبان رحمه الله نقل کړي دي او کوم وخت چي دا آيت کریمه : من يعمل سوء یجزیه. نازل سونو حضرت ابوبکر رضي الله عنه عرض وکړ ، يا رسول الله ﷺ که داسي ده چي د بنده څخه کومه بدې هم صادره سي نو بيا خلاصون ترلاسه کوونکی سړی به څوک وي رسول الله ﷺ ورته وفرمايل الله تعالی دي تا وبخښي آيا ته غمجن کيږې نه آيا تا ته غم او تکليف نه درسيږي، ايا ته ناروغه کيږې نه او ايا تا ته څه تکليف او ضرر نه رسيږي هغه عرض وکړ هو يا رسول الله ﷺ ده مبارک ورته وفرمايل نو ياد لره دا شی يعني ستا په څه تکليف مصيبت درد او غم کي اخته کېدل په اصل کي ستا په حق کي د هغي بدئ سزا او بدله ده کومه چي ستا څخه سوې ده .

### د جنت او دوزخ پر دې

﴿۴۹۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُجِبَتْ

النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ وَحُجِبَتْ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ. متفق عليه الا عند مسلم

حفت بدل حجت.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : دوزخ په شهوتونو سره پټ سوی دی (يعني پر دوزخ د شهوتو پر دې پرتې دي هر کله چي سړی د شهوت پرده وشکوي نو په دوزخ کي داخل سي) او جنت په سختيو او تکليفونو سره پټ سوی دی . بخاري او مسلم ، او د مسلم په روايت کي د حجت پر ځای د حُفَّت لفظ راغلی دی چي معنایې داده چي دوزخ او جنت شهوت او تکليفونو راگیر کړی دی .

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۳۲۰۱۱، رقم: ۶۴۸۷، ومسلم ۷۱۷۴، رقم: ۱-۲۸۲۲.

**تشریح:** مطلب دادی ، چي هغه محنت سختي او پریشاني چي د عبادت د پابندي او نفساني خواهشاتو او لذت څخه د پرهیز په وجه گالل غواړي دا داسي دی لکه دا چي د جنت پرده ده او کوم شی چي د پردې شاته وي هغه ته د رسیدو لپاره مخکي پردي ته رسیدل او هغه پورته کول ضروري دي ځکه جنت ته که رسېدل غواړې نو مخکي هغه پرده پورته که يعني د الله تعالی د احکامو اتباع او د نفس د خواهشاتو څخه پرهیز محنت او سختي برداشت کړه هر کله چي دا خبري اختیار کړي بيا چيري جنت ته رسېدل کيږي همداسي د نفس خواهشات او لذات گوياد دوزخ پر دې دي کوم سړی چي دا پردې ليري کوي يعني د نفس د اتباع او خواهش پرستئ

ارتکاب کوي هغه د وېځ ته رسېږي واضحه دي وي چي په حديث کي د شهوت کوم لفظ استعمال سوی دی د دې تعلق د نفس د هغه خواهشاتو او لذاتو سره دی چي د حرامو شيانو لکه د شراب نشه زنا غيبت وغيره ارتکاب کوي کنې تر څو پوري چي د مباح خواهشاتو او لذاتو تعلق دی هغه نه خو د وېځ ته د تلو باعث جوړېږي او نه يې په جنت کي د تلو څخه راگرځوي که څه هم د نفس د مباح خواهشاتو او لذاتو اتباع هم بنده د قرب او ولايت څخه ليري کوي.

د حديث د ذکر سوي پورته وضاحت څخه دا خبره هم واضحه کيږي چي په يو روايت کي دا فرمايل سوي دي چي العلم حجاب الله يعني علم د الله تعالي پرده ده د دې څه معنی ده نو د دې جملې مطلب هم دادی چي علم گویا د الله تعالی او بنده په منع کي پرده ده کوم څوک چي علم حاصلوي هغه گویا دغه پرده ايسته کوي او هر کله چي هغه پرده ايسته سي نو د الله ﷻ معرفت حاصل سي .

### د مال اوزر خاوند

﴿۴۹۴﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعَسَّ عَبْدُ الدِّينَارِ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هلاک سو بنده د دينار

وَعَبْدُ الدَّرْهِمِ وَعَبْدُ الْخَيْصَةِ إِنْ أُعْطِيَ رِزْقِي وَإِنْ لَمْ يُعْطَ سَخِطَ تَعَسَّ

او بنده د درهم او بنده د خادر ، که هغه ته دا شيان ورکړل سي نو هغه خوشحاله او راضي وي او که ور نه کړل سي نو ناراضه وي دا بنده هلاک

وَأَنْتَكَسَ وَإِذَا شَيْكَ فَلَا أَنْتَقِشَ طُوبَى لِعَبْدٍ آخَذَ بِعَنْانِ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او ذليل سو او هر کله چي په پښه کي يې اغزی ننوزي نو هيڅوک دي يې نه ځيني کاږي ، زيری دی هغه بنده ته چي د الله ﷻ په لار کي

أَشْعَثَ رَأْسُهُ مُغَبَّرَةً قَدَمَاهُ إِنْ كَانَ فِي الْحِرَاسَةِ كَانَ فِي الْحِرَاسَةِ وَإِنْ كَانَ فِي

د خپل آس واهي نيولي ولاړ وي د سرور بښتان يې بېروي او قدمونه يې په گرد وي ، که هغه د لښکر پر ساتني وټاکل سي نو پوره ساتنه کوي

السَّاقَةِ كَانَ فِي السَّاقَةِ إِنْ اسْتَأْذَنَ لَمْ يُؤْذَنَ لَهُ وَإِنْ شَفَعَ لَمْ يُشَفَّعْ . رواه

## البخاري.

او که په لښکر کې تر شا و ټاکل سي نو په پوره اطاعت سره په لښکر پسې وي، که هغه د خلکو په محفلونو کې د شرکت اجازه غواړي نو هغوی اجازه نه ورکوي (ځکه چې هغه د نيوې شان او شوکت نه لري) او که د چا سفارش کوي نو سفارش يې نه قبلېږي (ځکه هغه د خلکو په نظر حقير او سپک وي). بخاري.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۸۱۶، رقم: ۲۸۸۷.

**د لغاتو حل:** الخميصة: هي ثوب خزاو صوف معلم. (يو ډول جامې). اتكس: اى صار ذليلا (ذليله سي). شيك: اى دخل شوک في عضوه (ازغى په جگېدل). الساقه: اى مؤخرة الجيش (د لښکر د پاى)

**تشرېح:** (د دينار او درهم غلام) په دې وجه ورته فرمايل سوي دي چې د مال او دولت په اړه چې کوم شی بد دی هغه د هغه مال او دولت محبت او په دنيا دارئ کې اخته کېدل وي، نو دا خصلت يعنې د مال او دولت او د دنيا په محبت کې راچاپېرېدل انسان د مال بنده جوړوي او د هغه د هر کوشش محور، د هغه د هر خواش مرکز او د هغه د هر کار او عمل بنياد يواځې مال او زړدي، د دې څخه واضحه سوه چې مالداري او دولتمندي په خپله څه مذموم شی نه دی د يو سړي سره که هر څومره مال وزروي او هر څومره لوی دولتمند وي که هغه د هغه مال او دولت په مينه کې راچاپېره نه وي نو هغه ته به بدنه ويل کيږي.

په حديث کې د مال او دولت د تعلق سره د دينار او درهم ذکر دا رقم فرمايل سوي دي چې دا دواړه شيان چې هغه ته سره زر، سپين زر، روپۍ او پيسې هم ويل کيږي چې په رانيولو او خرڅولو کې د هغه اعتبار وي او د دې په وجه د ټولو روا او ناروا مقصد و تکميل کيږي، همداسې په اسباب معيشت کې يواځې د پټو (خادر) ذکر دی، چې په اصل کې (خميصة) هغه خط داره پټو ته وائي چې په هغه زمانه کې د لباس فاخره تر ټولو لوړ مظهر گڼل سوي وو او د هغه په کارېدو سره په عامه توگه د تکبر، رعونت او د نمود و بنائستوب جذبه پيدا کېده او خلکو به هغه پټو ډير خوښوي حتی د ځانه به يې نه جلا کوي نو د هغې زمانې دنيا داره د هغه پټو د خواش او غوښتنې او د هغه په مينه کې دومره راچاپېره وه چې حتی هغوی د هغه پټو غلامي اختيار کړې وه.

د نقش او انتقاش معنى ده، د پښې څخه ازغې کښل نو د (لهذا واذا شيك فلا انتقش) مطلب دادی چې کوم سړی د مال او دولت غلام جوړ سي چې نه خو هغه په ناروا او حرام سبب

سره گهټل او جوړول پریږدي او نه خپلي روپی او پیسې په اړمندو خلکو د الله تعالی په لار کي خرڅوي نو مسلمانانو ته پکار ده چي د هغه سره د مرستې او کومک څخه پرهیز وکړي او هر کله چي هغه په څه افت کي و موبنلي نو هیڅ څوک دي یې مرسته نه کوي او د دې خبري خیال ساتل پکار دی چي د پښې څخه ازغي کښل د مدد کولو تر ټولو کمتره درجه ده او د ټولو څخه د دغه کمتری درجې د کومک څخه هم منع کول د دغي خبري دلیل دی او که هغه ته تر دغه هم غټه پېښه راسي او د ډیرو زیاتو سختو حالاتو سره مخامخ سي نو د هغه مرسته نه کول به بطریق اولی جائز بلکه مطلوب دی .

دا خبره واضحه کول هم ضروري دي چي د حدیث د لفظ تعس دا ترجمه چي هغه سړی دي مړ سي الخ دا امر ظاهر دی چي د رسول الله ﷺ د دغه ارشاد مطلب د داسي سړي په حق کي بد دعا کول دي ، نو ذکر سوې ترجمه د دغه مراد لاندې کتنه او د شارحینو د اتباع د نظر لاندې نقل سوې ده او که دا مطلب ځيني واخستل سي چي رسول الله ﷺ د دغه لفظ په وجه د هغه سړي په حق کي بد دعا نه ده فرمایلي مگر د ده بدتر خصلت مذمت او خصلت اختیار وونکو ته یې دنیاوي او اخروي لذت او خواري او د هغه بد انعام په توگه د خبر ظاهر کړ نو په دې صورت کي به یې معنی دا وي چي هلاک سو هغه سړی الخ او دا مراد به هم د حدیث مغائر نه وي .

### مالداري ښه شی نه ده

(۴۹۳): وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

د حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل :

ان مِمَّا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِي مَا يَفْتَحُ عَلَيْكُمْ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا وَزِينَتِهَا

د خپل مرگ څخه وروسته چي زه ستاسو لپاره د کومو شيانو څخه بیرېږم په هغو کي د دنیا تازگي او ښکلا دي چي (د فتوحاتو تر لاسه کولو وروسته) به تاسو ته راسي ، (ددې اوریدو

فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوَيَأْتِي الْخَيْرُ بِالشَّرِّ فَسَكَتَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ يُنْزَلُ

سره) یو سړي وویل: ایا ښېگڼه او خیر به د ځان سره بدي او شر هم راوړي ، ددې اوریدو سره رسول الله ﷺ پټه خوله تر څو چي زموږ دا خیال سو چي پر رسول الله ﷺ وحی نازلېږي ،

عَلَيْهِ قَالَ فَمَسَحَ عَنْهُ الرُّحْضَاءُ وَقَالَ آيُنَ السَّائِلُ وَكَأَنَّهُ حِمْدُهُ فَقَالَ إِنَّهُ لَا

د ابو سعيد راوي بيان دئ (د وحی نازلیدو څخه وروسته) رسول الله ﷺ د خپل مخ مبارک څخه خوله وچه کړه بیا یې وفرمایل: پوښتنه کونکی چیري دئ؟ گویا هغه یې د تعریف وړ وگڼئ، بیا یې وفرمایل:

يَأْتِي الْخَيْرُ بِالْشَّرِّ وَإِنْ مِمَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبْطًا أَوْ يُلْمُ إِلَّا أَكَلَةً

نيکي د ځان سره بدې نه راوړي (او د دې مثال دادئ) د سپرلي موسم چي شنګيا راشنه کوي (دانيکي يا خير دئ په دې کي هيڅ ډول بدې نسته) مگر د حيوان نس پر سپرې

الْخَضِرُ أَكَلَتْ حَتَّى امْتَدَّتْ خَاصِرَتَاهَا اسْتَقْبَلَتْ عَيْنَ الشَّمْسِ فَثَلْطَثَتْ

او وژني یې يا هلاکت ته یې نژدې رسوي (بدي په شنګيا کي نه ده د حيوان په کار کي ده يعني وابنه خوړونکي حيوان دومره زيات وابنه خوړل چي نس یې ډک سواو) دواړي خواوي یې ايله سوي (يعني په شنګيا خوړولو کي یې د حد څخه تجاوز وکړ او د ضرورت څخه یې زيات خوراک وکړ چي بدې او خرابي سبب سو) بيا (د حيوان دا عادت دئ چي نس پر دروند سي نو لمر ته کښني چي د لمر گرمي یې نس نرم کړي) نرمي سوتي یې وکړي

وَبَاكَتْ ثُمَّ عَادَتْ فَالْكَلْتُ وَإِنَّ هَذَا الْبَالِ خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ فَمَنْ أَخَذَهُ بِحَقِّهِ

او بولي یې وکړي (يعني د لمر گرمۍ یې نس نرم کړ، بولي او مرداري ځيني ووتل) او بيا وروسته ولاړ سي او وابنه یې وخوړل (دغه حال دانسان دئ) چي مال په لاس وړ سي نو په بې پرواهي یې مصرف کوي او په گناهونو کي اخته سي) او د دنيا دا مال شين تازه او خوندور دئ څوک چي دا په جايز طريقې سره تر لاسه کړي

وَوَضَعَهُ فِي حَقِّهِ فَنِعْمَ الْمَعُونَةُ هُوَ وَمَنْ أَخَذَهُ بِغَيْرِ حَقِّهِ كَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ

وَلَا يَشْبَعُ وَيَكُونُ شَهِيدًا عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. متفق عليه.

او په جائز طريقه یې مصرف کړي نو دا مال غوره مرستيال دئ او څوک چي یې په ناجائزه طريقه تر لاسه کړي نو دا مال د هغه سړي په حق کي د هغه چا په ډول دئ چي خوراک کوي او نه مېړي او دا مال به د قيامت په ورځ پر هغه شاهد وي يعني د هغه د اسراف شهادت به ورکوي. بخاري او مسلم



**تخریج:** صحیح البخاری (فتح الباری): ۳/۳۲۷، رقم: ۱۴۶۵، ومسلم ۱۲/۷۲۸، رقم: ۱۲۳-۱۰۵۲.

**د لغاتو حل:** الرخضاء: عرق يظهر عليه ﷺ عند نزول الوحي عليه (د وحي په وخت کې پر نبي ﷺ خوله راټلله). يلم: اې يکاد ان يقتل. ثلثت: اې القت روښهار قيقا سهلا.

**تشریح :** د حدیث د اولو جملو مطلب دادی چې ستاسو په اړه کي ماته بهره ده چې کله تاسو د دنیا ملکونه او بناړونه په آزادولو سره د خپل تسلط او اقتدار پیرغ پورته کوئ او د هغه په بدله کي تاسو ته د مال او دولت خوشحالي نصیبه سي نو دا شی به تاسو د عبادت او طاعت او د نیکو کارو د منع کولو کوشش کوي گټه رسونکي علوم یعنی دیني علوم او فنونو څخه به مو بې پرواه جوړ کړي او د غرور شان و شوکت د اظهار او جاه و جلال سره د محبت په شان خرابی په تاسو کي پیداسي د هغه لازمي نتیجه همدا وي چې تاسو به د آخرت د ژوند د فکر کولو او د مرگ لپاره د تیاري کولو پر ځای په دنیاوي امورو کی اخته پاته سئ .

بیا د څارلو ځای ته ولاړسئ په کښتو کې څارل شروع کړئ یعنې هرکله چې هغه حیوانان تر ضرورت زیات وڅوري او په بد هضمی کې اخته سي نو په خپلې طریقې سره د بد هضمی علاج کوي او خپل نس په پاکولو سره بیا خوراک شروع کړي، دا مثال د هغه سړي دی چې په انساني ضمیر کې ګډ د حرص او خواهشاتو د غلبې په وجه ځینې وخت د اعتدال د لارې څخه په بدخوا کېدو سره تر حد تیرېږي او بیا مرګ ته نژدې رسیږي مګر د خپل طرز عمل څخه ژر رجوع کوي او په مستقله توګه د بې اعتدالی او د ګناه پر لار قائم نه پاته کېدی مګر د هدایت د لمر رڼا د هغې لارې خواته متوجه کوي او د هغه د پښېمانۍ او توبې په ذریعه خپل ځان د بې اعتدالی او د ګناه د غلاظت (سختوالي) څخه په پاکولو سره ګویا خپل علاج کوي د دغه بل اړخ ته اول قسم چې د هغه حیوانانو نس په پرېښودو سره مړه کیږي په وجه بیان وفرمایلو د هغه سړي حالت ته اشاره کوي چې د نفس د خواهشاتو غلام جوړېږي پر ګناه باندي ولاړ وي او په دغه حالت کې مړ سي تر دې چې هغه ته توبه غوښتل هم نصیب نسي، پر دغه دواړو ډولو باندي په غور کولو سره یو بل ډول مخ ته راځي چې د هغه تعلق د هغه سړي سره دی چې د سره څخه د ګناه لار نه اختیاروي او د نفس د خواهشاتو باندي نه جوړېږي مګر د دنیا څخه بې پرواه وي او خپله ټوله توجه د آخرت د مفادو خوا ته ګرځوي او یو ډول خلګ هغه دي چې په اصطلاحې توګه په ظالم سره نومول سوي دي، نو اول ډول خلګ هغه دي چې هغوی ته مقتصد یعنې میانه رو ویل سوي دي او دریم ډول خلګ هغه دي چې هغوی ته سابق یعنې یه نیکی خپلولو کې مخکې خلګ نو کوم سړی چې سابق وي هغه د سره څخه خپل لاسونه په ګناه نه لري او کوم سی

چي مقتصد وي هغه خپل لاسونه په گناه سره خو لري مگر برته يې پرېولي او کوم سړی چي ظالم وي هغه لاس لرلی د دغه دنيا څخه ولاړسي .

ذکر سوي مثال او د داغه سره سم د بيانولو وروسته رسول الله ﷺ وويل ، دغه مال و زړه پير شنه تازه نرم او زړه کشونکي دي دغه حقيقت خواته اشاره يې وفرمايله چي د دنيا مال و زړه او د دغه محبت او د دغه د تعلق سره د انسانانو حالات او خيالات جلا وي ، چي ځيني خلک خو هغه وي چي يواځي د اړتيا په اندازه د مال او اسباب په لاس راوړو ته کفايت کوي او د هغه د لاس راوړلو لپاره هم روا او صحيح وسائل او ذريعي اختياروي او د هغوی سره چي کوم مال و زړه روپي و پيسې وي هغه په ښه مصرفو خرڅوي او ځيني خلک داسي وي چي مال و دولت هر څه گټي د هغوی طمع په هيڅ اندازه قناعت نه کوي هغوی نه يواځي دا چي تر ضرورت زيات مال و زړه تولوي مگر د هغه په لاس راوړلو کي د روا او ناروا په منځ کي هيڅ فرق نه کوي د سخت ترينو گناهو ارتکاب کوي او د حرامو ذرائع په اختيارولو سره دولت راټولوي د دغه ماسيوا د هغوی سره چي کوم مال و دولت او روپي پيسې وي هغه پر حقدارانو باندي نه خرڅوي کوم چي د الله تعالی د رضا باعث جوړيږي او د مال و دولت په اړه د هغوی طمع د هغه سړي په رقم جوړوي چي خوري يې خو د طمعي د غلبې په وجي هيڅ کله نس يې نه مريږي يا د هغوی حالت د هغه سړي په ډول به سي چي د استسقاء مريض وي چي هيڅ وخت هم په اوبو نه اويږي او څومره اوبه چي ځينبي هغومره تنده يې زياتيږي او نس يې پرسيږي .

### د يو عارف په آند د دنيا مثال

د يو لوی بزرگ او عارف بالله خواجه عبيد الله نقشبندي رحمه الله په اړه منقول دي چي هغه وويل : دغه دنيا د مار په ډول ده ، کوم څوک چي د هغه دم پېژني د هغه لپاره د دنيا تر لاسه کول جائز دي مگر د نورو لپاره جائز نه دي ، خلکو چي دا واورېدل نو وه يې ويل چي د دنيا دم څه شي دی ؟ هغه ورته وويل : ددې خبري علم درلودل چي د دغه دنيا مال او دولت د کوم ځای څخه او څرنگه حاصلوي او چيري يې مصرفوي .

﴿ ۳۹۳۶ ﴾ : وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عمرو بن عوف رحمه الله څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل :

فَوَاللَّهِ لَا الْفَقْرَ أَخْشَى عَلَيْكُمْ وَلَكِنْ أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا

قسم په خدای زه ستاسو د فقر او مفلسۍ څخه نه بیریرم بلکه ددې څخه بیریرم چې دنیا به پر تاسو پراخه کړل سي لکه څرنګه چې پر هغه خلکو پراخه کړل سوې وه

کَمَا بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فِتْنَانَفْسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا وَتُهْلِكُكُمْ كَمَا أَهْلَكْتَهُمْ. متفق عليه.

چې ستاسو څخه مخکې تیر سوي دي بیا به تاسو د دنیا په لور رغبت کوئ يعني د دنیا په خوندونو کې به اخته سئ لکه څرنګه چې ستاسو څخه مخکې خلکو ددې رغبت وکړ او دنیا به تاسو هلاک کړي لکه څرنګه چې هغوی یې هلاک کړ. بخاري او مسلم

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۳۱۹۱۷، رقم: ۴۰۱۵، و مسلم ۲۲۷۳۴، رقم: ۶-۲۹۶۱.

**تشریح:** د مال و دولت هغه فراخي چې د دنیا عاشق یې جوړوي په طمع کې یې اخته کوي، د راټولو او یوځای کولو عادت کوونکی یې جوړوي انسان په اخلاقي او روحاني توګه تباه کوي او د اخروي هلاکت حق داره یې جوړوي ځکه رسول الله ﷺ د مسلمانانو د دنیاوي خوشحالي، او د مالدارۍ څخه د خپلې بیري اظهار و فرمایه، یا رسول الله ﷺ د دغه دنیاوي خوشحالي په اړه د بیري اظهار و فرمایه چې یو تر بله مخالفت او جګړې یواځې د دنیاوي اقتدار لپاره د جنگ او قتل قتال په بدله کې ترلاسه سي.

په ښکاره دا معلومېږي چې په دغه ارشاد کې د فقراء څخه مراد د هغه ټولو شیانو څخه خالي لاس کېدل دي چې د هغه یو انساني ژوند ته ضرورت وي چې پر هغه د دین د اړتیاوو تکمیل او بنیادي اسبابو معیشت انحراري همداسې غناء يعني د دنیاوي فراخي څخه مراد د دنیا د شیانو دومره ترلاسه کول دي چې د اندازې د کفایت او تر ضرورت زیات وي چې د هغه په وجه انسان د الله تعالی د عبادت او اطاعت څخه غافله سي او سرکښي خپله کړي.

**درزق په باره کې دعاء**

(۴۹۳۷): وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُمَّ

اجْعَلْ رِزْقَ آلِ مُحَمَّدٍ قُوَّتًا وَفِي رِوَايَةٍ كَفَافًا. متفق عليه.

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ و فرمایل: ای الله! ته د محمد ﷺ د اهل بیت او اولاد ته یوازي دومره رزق ورکړې چې خپل ځان وساتې او د بدن توان په هغه تر

لاسه کړي ، او په يوه روايت کي دي چي يوازي دومره رزق ورکړې چي د ژوندي پاته کېدلو لپاره يې بس وي . بخاري او مسلم

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۸۳۱۱، رقم: ۶۴۶۰، و مسلم ۲۲۸۱۴، رقم: ۱۸-۱۰۵۵.

**تشرېح:** د ملا علي قاري رحمته الله عليه سره سم د (آل) څخه مراد د رسول الله ﷺ اولاده او اهل بيت دی يا د امت هغه خلک ځيني مراد دي چي د رسول الله ﷺ رېښتيني تابعداره او خوښ دي او شيخ عبدالحق رحمته الله عليه ليکلي دي چي د آل څخه مراد د رسول الله ﷺ د امت ټوله خلک او تابع کوونکي مراد دي څرنگه چي د لفظ (آل) د اصل معنی څخه دا مراد اخستل کېږي او که خاندان و عيال ځيني مراد کړه سي نو هم قياس او دلالت بنياد په جوړولو سره د خاندان و عيال ماسيوا د امت نور افراد هم په دغه دعا کي شامل گرځيدل کېږي .

قوت د خوراک څښاک هغه محدود دي اندازې ته وائي چي ځان وساتي او په توگه د رزق بس وي کفاف د ژوند د بنيادي ضرورياتو هغي اندازې ته وائي چي د چا مخکي د سوال لاس غزونو څخه يې وساتي او ځيني حضراتو دا ويلي دي چي د قوت او کفاف په اصل کي د اول روايت د لفظ قوت وضاحت دی او د دغه لفظ په ذريعه دغه خوا ته اشاره کول مقصد دي چي اسباب معيشت او د ژوند د اړتياوو پر کم تريني اندازې باندي کفايت کول اولی دي ښکاره دي وي چي الله تعالی د رسول الله ﷺ دا دعا د خپلو هغو بندگانو په حق کي قبوله کړې ده څوک چي يې خپل محبوب جوړول.

دا خبره په ذهن کي ساتل پکار ده چي کفاف يعني د خوراک په اندازه کفايت څه متعين او آخري نه دي مگر د دغه مختلف صورتونه کېدای سي او د دغه فرق مدار اشخاص ، زمانه او د حالاتو عدم یکسانيت باندي دی مثلاً يو سړی داسي وي چي د لږ خوراک عادت لري په دغه توگه چي هغه د دوو درو ورځو يا تر دغه زياتو وږی پاته کېدای سي مگر يو سړی داسي دی چي په ورځ کي دوه يا درې واري د ډوډی خوړلو عادت لري يو سړی کم يا زيات عيال لري او يو سړی د سره کورنۍ نه لري همداسي ځيني وختونه داسي وي چي په هغه کي د خوراک څښاک لږ اندازه هم کفايت کوي لکه د وچ کالی زمانه د تنگدستۍ حالت او کمزوري يا مرض راتلل د دغه بل اړخ ته خوشحالي او د قوت په حالت کي د خوراک څښاک زيات خواش وي اخر دا د کفاف اندازه منضبط کېدای نسي مگر د دغه دارو مدار پر وخت حالاتو او اړتياوو باندي وي کوم سړی چي په کوم حيثيت او کوم حالت کي وي د هغه په حق کي د کفاف اندازه د هغه سره سم وي البته مستحب او مطلوب دادی چي انسان ته د خپل خوراک څښاک بس تر دغه اندازه

پوري ساتل پکار دي چي د ژوند د تېرولو لپاره ضروري او د بدن د قوت د ساتلو لپاره ضروري وي چي د هغه سره پر عبادت او اطاعت باندي قدرت حاصل وي او د ژوند معمولات مړه نسي . په دغه حديث کي گويا مسلمانان په دغه امر کولو مقصود سوي دي چي هغوی د ماش د لاس راوړلو د کوشش ضروريات د ژوند د دغه اندازې سره سم وساتي چي هغه ته قوت او کفاف وائي او تر ضرورت زيات د اسباب معيشت لاس ته راوړلو محنت او سختي برداشت نه کړي او د حد اعتدال څخه په تجاوز کولو سره او په طمع او کوشش کي په اخته کېدو سره خپل روحاني او اخلاقي ژوند کمزوری نه کړي .

علماؤ ليکلي دي چي تر فقر او غناء کفاف افضل دی که څه هم په ځيني حالاتو کي غناء يعني د مال او دولت کثرت هم يو قسم فضيلت لري په شرط د دغه کثرت په وجه حاصليدونکي خوشحالي په هيڅ صورت کي هم په ديني گمراهی اخروي نقصان او تاوان او د دنيا د ميني موجب جوړ نسي مگر خير او کاميابي او د عباداتو او اطاعاتو زيات تر په اختيارولو کي کومکي وي .

### د انسان خلاصون

﴿۲۹۳۸﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَسْلَمَ وَرُزِقَ كَفَافًا وَقَنَعَهُ اللَّهُ بِمَا آتَاهُ. رواه مسلم.

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هغه چا خلاصون تر لاسه کړ چا چي اسلام قبول کړ او د ضرورت په اندازه رزق ورکړل سو او الله تعالی ورته په هغه شي کوم چي ورته ورکړل سوی قناعت ورکړ . مسلم .

تخریج : صحیح مسلم ۷۳۰۱۲، رقم : ۱۲۵-۱۰۵۴.

### په مال کي د انسان درې برخي

﴿۲۹۳۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْعَبْدُ مَا لِي مَالِي إِنَّمَا لَهُ مِنْ مَالِهِ ثَلَاثٌ مَا أَكَلَ فَأَفْنَى أَوْ لَبَسَ فَأَبْلَى أَوْ أَعْطَى فَأَقْتَنَى وَمَا سِوَى ذَلِكَ فَهُوَ ذَاهِبٌ وَتَارِكُهُ لِلنَّاسِ. رواه مسلم.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : بنده وايي زما مال زما مال او حقيقت دادئ چې د هغه په مال چې څه د هغه دي هغه يوازي درې برخي دي يو خو هغه مال چې هغه وخور او ختم يې کړ ، دويم هغه مال چې وايي غوستی او زور يې کړی او دريم هغه مال چې د الله ﷻ په لار کې يې ورکړ او د آخرت لپاره يې ذخيره کړ ، ددغه درو ډولو څخه پرته څه چې دي هغه به ټول خلکو ته پرېږدي او دی به ځيني ځي . مسلم .

**تخريج :** صحيح مسلم : ۲۲۷۳/۴ ، رقم : ۲۹۵۹-۴ .

**تشریح :** په دغه ارشاد کې دا حقيقت ښکاره سوی دی چې انسان په محنت کولو سره دنیا گټي مال و دولت ترلاسه کوي او مځکه و جائيدا جوړوي بيا په هغه مځکه جائيداد او مال و دولت باندي فخر کوي خپل ځان يو ډير لوی سړی گڼي او پر خلکو د مشرتوب کولو کوشش کوي مگر هغه دا خبره نه احساسوي چې اول خود دغه مال و دولت او مځکي و بال ډير سخت دی او ددغه جواب ډير سخت دی دويم دا چې دده سره څه مال و دولت مځکه و جائيداد دی داد هغه ذات ته ډيره معمولي فائده وررسوي او دا شيان تر ډير کم وخته پوري د هغه سره پاته کېدونکي دي رسول الله ﷺ په غټي نفساني طريقې سره ښکاره وفرمايله چې په مال و دولت کې د انسان اصلي حصه او د هغه في الجمله بس دومره فائده وي چې هغه څه شيان خو په خوړلو سره ختم کي څه شيان په اغوستلو سره زاره کي او که هغه ته توفيق وي نو يو څه شيان د الله تعالی په لار کې په خرڅولو سره د ځان لپاره د آخرت ذخيره جوړه کړي نور ټول مال و اسباب ټوله مځکه و جائيداد ټولي روپی و پیسې همداسي نور شيان د نورو لپاره پاته سي او دی له دنیا څخه رخصت سي .

په ذکر سوي پورته درو صورتو کې آخري يعني خپل مال د الله تعالی په لار کې خرڅول پېشکه يو داسي شی دی چې انسان ته د هغه مال او دولت څخه تر ټولو گران او د هميشه لپاره پاته کېدونکې گټه رسوي او که ددغه اصلي گټي لپاره مال و دولت ترلاسه کړي او هغه يوځای کړي نو دا په يقين سره په پوهه کې راتلونکې خبره به وي کنه نو د دنيوي گټو لپاره يې يوځای کوي نو دا بې حقيقت خبره به وي ددغه ارشاد دا الفاظ ( او اعطي فاقطني ) په ذريعه دې امر خوا ته اشاره فرمايل سوې ده چې مال و دولت جمع کول په حقيقت کې دادي چې انسان ته د الله تعالی کوم مال و دولت ورکړي هغه د الله تعالی د خوشحالی لپاره مسکينانو او ضرورت مندانو ته ورکړي چې د هغه ثواب جمع کيږي او بيا د حاجت په ورځ د قيامت په ورځ په کار راسي .

## د مري سره تلونکي شيان

﴿۲۹۲۰﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَّبِعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثَةٌ فَيَزْجِعُ اثْنَانِ وَيَبْقَى مَعَهُ وَاحِدٌ يَتَّبِعُهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَعَمَلُهُ فَيَزْجِعُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ وَيَبْقَى عَمَلُهُ. متفق عليه.

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : د مري سره درې شيان ځي دوه بيرته راځي او يو ورسره پاته كيږي : د کور خلک ، مال او عمل ورسره ولاړ سي خوراوگرځي د کور خلک او مال دده (يعني مري) يوازي پريږدي او دوی ځيني راسي او هغه (يعني د مري) عمل ورسره پاته سي . بخاري او مسلم .

**تخريج :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ۳۶۲۱۱ ، رقم : ۶۵۱۴ ، و مسلم ۲۲۷۳۸۴ ، رقم : ۵ - ۲۹۶۰ .

**تشریح :** د اعمالو څخه مراد هغه ثواب او عذاب دی چې هر ښه او بد کار پر مرتب کيږي حاصل دادی چې انسان کله د دغه دنیا څخه ځي د آخرت اول منزل يعني قبر ته ورسيږي نو هلته به هغه مرحله شروع کيږي چيري چې عزيزان قريبان دوستان خپلوان مال و دولت دا ټول به پريږدي او يواځي هغه اعمال ورسره پاته سي چې هغه په دنيا کي کړي وه شايد له دې وجهي څخه ويل سوي دي چې القبر صندوق العمل يعني قبر د اعمالو صندوق دی .

﴿۲۹۲۱﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيْكُم مَالٌ وَارِثُهُ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ مَالِهِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا مِنْنا أَحَدٌ إِلَّا مَالُهُ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ مَالٍ وَارِثِهِ قَالَ فَإِنَّ مَالَهُ مَا قَدَّمَ وَمَالٌ وَارِثُهُ مَا أُخَّرَ. رواه البخاري.

د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : په تاسو کي څوک دی چې هغه ته د خپل مال څخه زيات د خپل وارث مال خوښوي ، صحابه کرامو وويل : اي دالله رسوله ! په موږ کي هيڅوک داسي نسته چې د خپل مال څخه زيات د وارث مال خوښوي ، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : دده مال هغه دی چې ده مخکي وليږي (يعني خيرات او

صدقې په ذریعہ) او هغه د وارث مال دی چې ده دخپل مرگ څخه وروسته پریښود (او واقعہ داده چې خلک د ځان څخه وروسته پریښودونکی مال چې د وارثانو دی زیات خوښوي). بخاري.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۲۶۰۱۱۱، رقم: ۶۴۴۲.

**تشریح:** مطلب دادی که خلک رښتیا هم دا خبره خوښوي چې د هغوی سره کوم مال و دولت دی د هغه زیاته زیاته گټه هغوی ته ورورسیږي نو پکار خو داده چې هغوی دا مال و دولت دلته په دنیا کې د یوځای کولو او دلته د پریښېدو پرځای په آخرت کې د کار د راتلو لپاره مخکې واستوي د هغه صورت دادی چې هغه خیر و خیرات وکړي او په ښه کارو کې یې په خرڅولو سره زیات ترین ثواب وگټي مگر په عامه توگه سره داسې چې خلک خپل مال و دولت او پیسې یوځای کوي خیر و خیرات نه ورکوي او د حقدارانو د حق په ورکولو کې بخیل توب کوي او همداسې هغه د مخکې استولو پرځای د وارثانو لپاره دلته په دنیا کې یې پریږدي او ځینې ولاړسي چې د هغه څخه دا معلومیږي چې خپل مال و دولت د ځان لپاره نه خوښوي مگر د خپلو وارثانو لپاره یې ډیر زیات خوښوي بیا هم ښکاره دي وي چې د دغه ارشاد مطلب دا نه دی چې د کوم سړي سره څه مال و دولت او سرمایه وي هغه دي ټول د الله تعالی په لار کې خرڅ کوي او د خپلو وارثانو لپاره دي هیڅ نه پریږدي او ځینې ولاړسي مگر اصل مقصد د دغه خبرې خواته ترغیب ورکول دي چې مالدار خلک په دغه بخیل توب خپل شعار نه جوړوي او نه دي د مسکینانو د کومک څخه ډډه کوي بلکه د خپل مال و دولت او پیسو څه حصه دي د الله تعالی په لار کې خرڅوي د خپل مال و دولت څه حصه صدقه او په خیرات کولو او مسکینانو ته او د نیکو کارونو لپاره د وصیت کولو وروسته چې د هغه زیاته حصه دریمه حصه ده نوره د وارثانو لپاره پریښول افضل دي څرنگه چې په حدیث شریف کې راغلي دي چې خپل وارثان مالداره پریښول تر دغه غوره دی چې خپل ټول مال د الله تعالی په لار کې په خرڅولو سره د دنیا څخه ولاړسي او د هغه وارثان د خپلو اړتیاوو لپاره د خلکو څخه غوښتنه او لاس غزونه کوي.

﴿۸۹۲۲﴾: وَعَنْ مُطَرِّفٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ

يَقْرَأُ الْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ قَالَ يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَا لِي مَالِي قَالَ وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ

إِلَّا مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَبَسْتَ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ. رواه مسلم.



حضرت مطرف رضی اللہ عنہ د خپل پلار څخه روایت کوي چي زه د نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کي حاضر سوم او هغه مبارک دغه وخت دا سورت تلاوت کوی (يعني الکم التکاثر) چي د هغه معنا داده : اې خلکو تاسو د خپل مال په زیاتوالی په خپل منع کي د فخر په سبب د آخرت د خیال څخه بې پروا سوې یاست ، بیا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : د آدم علیه السلام اولاد وایي زما مال زما مال، حال دا چي اې د آدم زویه ! ستا په مال کي تا ته هیڅ په لاس نه درځي خو یوازي دومره چي تا وخورې او ختم دي کړ او وادي غوستی او وه دي شکوی او خیرات دي کړ او د آخرت لپاره دي ذخیره کړ . مسلم

**تخریج :** صحیح مسلم : ۲۲۷۳/۴ ، رقم : ۲۹۵۸-۳ .

### حقیقي غنا څه شي ده

﴿۲۹۴۳﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ وَلَكِنَّ الْغِنَى عَنِ النَّفْسِ . متفق عليه .

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : غنا د اسباب او سامان په زیاتوب نه ده بلکه غنا د زړه شتمنتوب دی . بخاري او مسلم

**تخریج :** صحیح البخاري (فتح الباري) : ۲۷۱/۱۱ ، رقم : ۶۴۶۶ ، و مسلم ۷۲۶/۱۲ ، رقم : ۱۰۵۱-۱۲۰ .

**تشریح :** د زړه غني کېدل دا دي چي څه حاصل شی وي پر هغه صبر وکړي د مال و دولت او مالدارۍ څخه بې پرواه سي او د غني حوصلې او همت مالک وي چي نه خو په طمع کي اخته وي او نه د چا مخته د سوال لاس غزوي کوم سپړي چي داسي وي چي د هغه زړه د مال و دولت په حاصلولو او یوځای کولو کي بوخت وي او د ډیر مال په غوښتنه او په طمع کي اخته وي نو هغه په حقیقت کي فقیر او ضرورت مند دی که څه هم په ظاهره کي هر څومره مالداره ولي نه وي دا حقیقت شیخ سعدي رحمۃ اللہ علیہ داسي بیان کړی دی :

تونگري بدل است نه بمال بزرگي بعقل راست نه بسال

ځينو حضراتو داسي ويلي دي چي غني النفس (يعني د نفس د غني کېدو) څخه مراد دادی چي هغه ته علمي او عملي کمالات ترلاسه سي چي د هغه څخه ماسیوا د انسان روحاني او اخلاقي ژوند نه خو خوندي وي او نه هغه ته عظمت ترلاسه وي گویا اصل خوش بختي او د

دولتمندی دارومدار پر روحانی او عملی کمالاتو باندی دی نه چي د مال و سامان پر دهرشت باندی لکه چي چا ویلي دي :

تونگری نه ب مال است نزد اهل کمال      که مال تالب گوراست بعد از آن اعمال  
او ځیني ارباب کمالو داسي ویلي دي

رضينا قسمة الجبار فينا      لنا علم وللاعداء مال

الله تعالی چي زموږ په قسمت کي څه لیکلي دي موږ په هغه راضي او خوشحاله یو زموږ لپاره د علم دولت دی او د دشمنانو لپاره دنیاوي مال دی .

فان المال يفني عن قريب      وان العلم يبقی لا يزال

په دغه کي شک نسته چي دنیاوي مال ډیر ژر ختمېدونکی دی کله چي د علم دولت همیشه پاته پاته کېدونکی دی .

او دا خبره معلومه ده چي دنیاوي مال او سامان د هغه خلکو میراث دی چي د الله تعالی په نزد سخت شړل سوي دي لکه فرعون قارون او ټول کفار او فاسقان وغيره کله چي انبیاء علیهم السلام ، علماء او اولیاء میراث علم او د اخلاص دولت دي نو دنیا داره سړی په ښکاره مال و سامان تر لاسه کېدو خوشحاله کیږي او دینداره سړی د علم دولت په لاس نه راوړو سره خوشحاله او مطمئن کیږي .

## الفصل الثاني (دوهم فصل)

پنځه نصیحتونه

﴿ ۴۹۴ 〉: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يَأْخُذْ

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمایل : څوک دی چي واخلي

عَنِّي هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ فَيَعْمَلُ بِهِنَّ أَوْ يَعْلَمُ مَنْ يَعْمَلُ بِهِنَّ قُلْتُ أَنَا يَا رَسُولَ

زما څخه دا کلمې او عمل په وکړي ، یا هغه چا ته یې وښيي چي عمل په وکړي ، ما وویل : ای

دالله رسوله ! زه یم ،

اللَّهُ فَأَخَذَ بِيَدِي فَعَدَّ خُمُسًا فَقَالَ اتَّقِ الْحَارِمَ تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ وَارْضَ

رسول الله صلی الله علیه و سلم زما لاس ونيوی او داسي پنځه خبري یې وشمیرلې یعنی وه یې فرمایل : (۱) د

هغه شيانو څخه ځان وژغوره کوم چي الله ﷻ حرام کړي دي که ته د هغه څخه ځان وساتي نو ستا شمير به د غوره عبادت کونکو خلکو څخه سي

بِمَا قَسَمَ اللَّهُ لَكَ تَكُنْ أَغْنَى النَّاسِ وَأُحْسِنُ إِلَى جَارِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا وَأَحِبَّ

(۲) کوم شی چي الله تعالی ستا په قسمت کي لیکلی دي په هغه راضي او شاکر اوسه که ته داسي وکړې نو ستا شمير به د دنيا په غني ترين خلکو کي سي (۳) د خپل همسايه سره بڼه چلن کوه که ته داسي وکړې نو پوره مؤمن به سي (۴) کوم شی چي د ځان لپاره خوښوي

لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُسْلِمًا وَلَا تُكْثِرِ الضَّحِكَ فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُبَيِّتُ الْقَلْبَ. رواه احمد والترمذي وقال هذا حديث غريب.

نو د خلکو لپاره يې هم خوښ کړه که ته داسي وکړې نو پوره مسلمان به سي (۵) او ډير مه خنده ځکه چي ډيره خدا زړه مړ کوي. احمد او ترمذي، ترمذي ويلي دي دا حديث غريب دی.

**تفريغ:** مسند الامام احمد ۳۱۰/۲، والترمذي ۴۷۸/۴، رقم: ۲۳۰۵.

**تشریح:** د حديث د اولو جملو څخه دا خبره ښکاره کيږي چي علم په خپله افضل او اشرف دی د يو سړي يواځي علم حاصلول د هغه د فضيلت دليل دی، هو که پر هغه باندي د علم پيدا کيدو دولت هم نصيب سي نو تر دغه د خوشبختي خبره بله نسته چي د علم اصل مقصد تر لاسه کيږي مگر که يو عالم پر خپل علم باندي خپله خو عمل نه کوي البته د تعليم او تلقين په ذريعه د هغه علم نورو ته رڼا رسوي او د سيده لاري ښودلو فريضه منع ته راوړي نو هغه ته په دغه صورت کي هم ثواب تر لاسه کيږي د دغه څخه دا هم معلومه سوه چي د بې علمه عالم خلکو ته د نيکي او خير تلقين کول او د بدئ څخه راگرځول صحيح دي.

د محارم په مفهوم کي هر ډول ممنوع شيان اختيارول او د کومو شيانو د اختيارولو حکم چي سوی دی د هغه پرېښودل پکښي شامل دي نو ته محارم يعني د هغه شيانو څخه ځان وساته کوم چي شريعت حرام کړي دي د دغه مطلب دادی چي نه يواځي د منع سوو او حرامو شيانو څخه پرهيز وکړه بلکه شريعت چي د کومو شيانو د اختيارولو حکم کړی دی د هغه د پرېښولو څخه هم پرهيز وکړه.

د محارم څخه پرهيز کونکي ته تر ټولو زيات عبادت گزاره بنده په دغه اعتبار ورته فرمايل سوي دي چي د محارم څخه پرهيز کول هغه فرائض پوره کول دي کوم چي الله تعالی عائد کړي دي او ښکاره ده چي د فرائضو پوره کولو څخه افضل هيڅ عبادت نسته مگر عام خلک فرائض

پرېږدي يا هغه خوا ته کومه توجه ورکوي او په نفلو کي مصروف اوسي او همداسي هغه گویا اصول او بنياد خو ضائع کوي او فروعات او فضائل اختياري مثلاً ډير وخته داسي کيږي چي د روژې قضاء واجب وي خو هغه د دغه روژو د قضاء راوړلو خوا ته خو غافل وي البته د علم حاصلول په افضل عباداتو کي د مصروفه کېدو خوا ته ترجيح ورکوي يا پر يو سړي باندي زکوٰه واجب دی د خلکو مالي حقوق پر هغه باندي ذمه وي خو هغه د زکوٰه او د بندگانو حقوق د ادا کېدو خوا ته خو څه توجه نه ورکوي البته پر مسکينانو باندي خرڅول او د مسجدو او مدرسو جوړول يا دارقم نور په نافله کارو کي په پوره شوق سره خپل مال خرڅوي .

پر تقدير الهي باندي خوشحاله او مطمئن کېدل او پر خپل قسمت باندي صبر کوونکی او شکر کوونکی ډېره غټه مرتبه لري کوم سړي ته چي دا مقام ورپه نصيب سي هغه د حرص څخه پاک سي د زياتي غوښتني څخه خپله لمن راټولوي او د دولت مندۍ په وجه د چا مخته لاس غزول ښه نه بولي نقل سوي دي چي يو سړي د بزرگ سيد ابوالحسن شاذلي رحمته الله عليه څخه د کيميا په باره کي پوښتنه وکړه نو هغه جواب ورکړ چي هغه کيميا په دوو خبرو کي پټه ده يو خو دا چي ته مخلوق د نظر څخه وغورځوه يعني د الله ماسيوا څوک د سختۍ پورته کوونکی وغيره مه گڼه او د الله تعالی ماسيوا د بل چا سره خپل حاجت مه متعلق کوه او دويم دا چي د الله تعالی سره هم دا اميد مه متعلق کوه چي هغه تاته د هغه شيانو ماسيوا څه نور هم درکړي کوم چي هغه ستا په قسمت کي ليکلي دي .

حضرت شيخ عبدالقادر جيلاني رحمته الله عليه وفرمايل اي انسانه په دغه خبره پوه سه چي کوم شی ستا په قسمت کي ليکل سوی دی هغه به په هر حالت کي تاته رسيږي که څه هم د غوښتي او سوال لار اختيار کړې يا هغه لار پرېږدي ، او کوم شی چي ستا په قسمت کي نه دی ليکل سوی هغه تاته هيڅ وخت نه ترلاسه کيږي که څه هم د هغه په غوښتني کي ته هر څومره طمع وکړې او د هغه د لاس راوړو لپاره هر څومره کوشش محنت او سختي برداشت کړې نو تاته چي څه ترلاسه سي پر هغه شکر وکړه او صبر پر وکړه په هر حالت کي حلال او جائز شی ترلاسه کول ضروري وگڼه او پر خپل قسمت باندي راضي او مطمئن اوسه چي رب ذوالجلال ستا څخه راضي او خوشحاله سي . ته چي کوم شی د ځان لپاره خوښوي د دغه مطلب دادی چي د دين د بهترۍ او خير کوم شی چي ته په خاصه توگه سره د ځان لپاره خوښوي هغه شی د نورو لپاره هم خوښوه تر دغه چي د کافر لپاره د بې ايمان او فاجر لپاره توبه او انابت خوښ کړه .

### په عبادت کي زړه لگول

﴿۴۹۳﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ ابْنُ آدَمَ تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَمْلَأُ صَدْرَكَ غِنًى وَأَسَدَّ فَقْرَكَ وَإِنْ لَا تَفْعَلْ مَلَأْتُ يَدَكَ شُغْلًا وَلَمْ أُسَدِّ فَقْرَكَ. رواه احمد وابن ماجه.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل: الله پاک فرمايي: اي د آدم زويه! ته خپل زړه په ښه ډول زما د عبادت لپاره مطمئن او فارغ کړه زه به ستا زړه د غنا څخه ډک کړم او فقراو اړتيا به درباندي بنده کړم که ته داسي ونه کړې نو زه به ستا لاسونه د بوختياوو څخه ډک کړم او ستا فقراو افلاس به هم بند نه کړم. احمد او ابن ماجه.

**تفريغ:** مسند الامام احمد ۴۵۸۸۲، وابن ماجه ۱۳۷۶۱۷، رقم: ۴۱۰۷.

**تشریح:** مطلب دادی چې د فقر افلاس او تفکراتو وریځ یواځي په دغه توگه سره نه ختمیږي چې خپل ټول وختونه د معاش په غوښتنه او د مال و دولت د لاس راوړو په کوشش او سختی کي تېر کړې او هرگړی په دنیاوي کارو او مصروفیاتو کي سرگردان اوسې مگر واقعده چې په دغه صورت کي ټولي پرېښایاني او سرگردانی دي پر خپل ځای پاته وي کله چې د الله تعالی د عبادت لپاره خپل فکر و عمل وختونه د دنیاوي تفکراتو او مصروفیاتو څخه فارغ ساتل د حالاتو د کشائش ضامن هم دي او د الله تعالی ماسیواد استغناء او بې نیازی د حاصلېدو باعث هم، دا خبره په نورو لفظو کي داسي بیان کېدای سي چې د الله تعالی خواته د متوجه کېدو پر ځای هر وخت د غم روزگار پریشاني پر ځان مسلط کولو او د غوښتنې په لار کي ناروا محنت او په سختی کي په کېدو سره خپل ځان په تکلیف او غم کي د اخته کېدو په وجه د هغه اندازې څخه زیات د لاس راوړو څخه خو پاته سو کوم چې د ازله په قسمت کي لیکل سوي دي البته چپه اثر به دا خاماخوا وي چې د الله ﷻ د عبادت په پرېښولو د زړه د استغناء او دولت څخه هم محرومه سو.

### پرهیزگاري ښه ده

﴿۴۹۴﴾: وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ ذَكَرَ رَجُلٌ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعِبَادَةٍ وَاجْتِهَادٍ وَذَكَرَ عِنْدَهُ آخَرُ بِرِعَةٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُعْدَلْ

بِالرَّعَةِ يَعْنِي الْوَرَعَ. رواه الترمذي.

د حضرت جابر رضي الله عنه څخه روايت دئ چې يو سړي د رسول الله صلى الله عليه وسلم مخته په عبادت او طاعت کي د کونښن ذکر وکړ او بل سړي د پرهيزگاري ذکر وکړ (رسول الله صلى الله عليه وسلم) ورته وفرمايل: دا، (يعني په عبادت او طاعت کي کونښن) د پرهيزگاري برابر مه گرځوه. (يعني پرهيزگاري لوی شی دی.) ترمذي.

**تخريج:** سنن الترمذي ۵۷۷۸۴، رقم: ۳۵۱۹.

**د لغاتو حل:** برعة: ای بورع عن حرام مع قلة عبادة.

**تشریح:** د ورع الفاظ په اصل کي د حديث حصه نه ده مگر د يو روايت کونکي خپل قول دی چې هغه د دغه الفاظو په وجه د رعة وضاحت کړې دی چې د دغه لفظ څخه مراد ورع دی واضحه دي وي چې د ورع څخه مراد تقوی ده يعني د حرامو شيانو څخه ځان ساتل او د دغه په مفهوم کي عبادات واجبه ادا کول هم پکښي شامل دي د حديث حاصل دادی چې کوم سړی عبادتونه خوډیر کوي مگر د گناهو د پرېښولو په معامله کي کمزوری وي نو هغه تر هغه سړي افضل نه دی چا چې پرهيزگاري اختيار کړې وي که څه هم د هغه عبادت او اطاعت ډیر وي او په هغه کي زيات کوشش او اهتمام نه وي.

**پنځه شیان غنیمت تر پنځو شيانو مخکي وگنئ**

﴿۴۹۳﴾: وَعَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ الْأُودِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت عمرو بن ميمون اودي رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يو سړي ته وفرمايل

وَسَلَّمَ لِرَجُلٍ وَهُوَ يَعِظُهُ اِغْتَنِمْ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسٍ شَبَابَكَ قَبْلَ هَرَمِكَ

چې پنځه شیان تر پنځو شيانو مخکي غنیمت وگننه يعني (۱) ځواني مخکي تر سپين ږير توب

وَصِحَّتَكَ قَبْلَ سَقَمِكَ وَغِنَاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ وَفَرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ وَحَيَاتَكَ

قَبْلَ مَوْتِكَ. رواه الترمذي مرسلًا.

(۲) روغتيا مخکي تر ناروغۍ. (۳) غنا مخکي تر مفلسيا (۴) فراغت مخکي تر بوختيا

(۵): او ژوند مخکي تر مړۍ. ترمذي

**تخریج:** لم نجده عند الترمذي.

**تشریح:** اغتنم لفظ د اغنتام خخه مشتق دی چي معنی یې ده د غنیمت مال اخیستل او غنیمت خو په اصل کي هغه مال ته وائي چي مسلمانانو د جنگ په کولو سره د جنگي کافرانو خخه حاصل کړی وي مگر د دغه لفظ اطلاق پر هغه شي باندي هم کيږي چي د دغه محنت او مشقت خخه بغير لاس ته راغلی وي.

د حديث خلاصه داده چي ځواني، روغتيا، شتمني، فراغت او ژوند داسي شيان دي چي تل نه وي، د ځوانۍ وروسته سپين پېرتوب، د روغتيا وروسته ناروغي، د شتمنۍ وروسته محتاجي او د فراغت وروسته بوختياوي او د ژوند وروسته مرگ راتلل لازمي دي، ځکه تر څو چي دغه شيان نه راسي نو غنیمت یې وگڼئ او په هغه کي د خپلي دنيوي او اخروي ښېگڼي او گټي لپاره څه کولای سئ وکړئ.

### انتظار کول

﴿۴۹۳۸﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا يَنْتَظِرُ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه خخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: په تاسو کي يو سړی د

احدکم إِلَّا غَنًی مُطْغِیًّا أَوْ فَقْرًا مُنْسِيًّا أَوْ مَرَضًا مُفْسِدًا أَوْ هَرَمًا مُفْنِدًا أَوْ

شتمنتوب انتظار کوي چي سرکښ کونکی شی دی یا د مفلسۍ انتظار کوي چي الله ﷻ هیرونکی شی دی، یا د ناروغۍ انتظار کوي دي یا د سپين پيرتوب انتظار کوي چي بنده بهي حواسه او بهي عقله کوي؛

مَوْتًا مُجْهِزًا أَوْ الدَّجَالَ فَالدَّجَالُ شَرُّ غَائِبٍ يُنْتَظَرُ أَوْ السَّاعَةَ وَالسَّاعَةُ أَذْهَى وَأَمَرُّ. رواه الترمذي والنسائي.

د مرگ انتظار کوي چي ناڅاپه او ژر راتلونکی دی، یا د دجال انتظار کوي چي خراب او غائب دی، یا د قیامت انتظار کوي چي سخت او تلخ حوادث دي. ترمذي او نسائي.

**تخریج:** سنن الترمذي ۴۷۸۸۴، رقم: ۲۳۰۶، ولم نجده عند النسائي.

**د لغاتو حل:** مفندا: ای مبلغا صاحبه الی الفند وهو ضعف الراي.

**تشریح:** د حديث حاصل دادی چي انسان ته فرصت او فراغت او ډڅه کولو موقع نصيب

کیري هغه دا غنیمت نه گهني او داسي هغه گویا د هغه وخت په انتظار وي کله چي هغه وخت دلاسه ځيني ووځي او داسي صورت راسي چي هغه د دغه خيرونو او خوش بختيو څخه محرومه کړي چي د هغه څخه په تيره زمانه کي برخمن کيداي سي مثلاً يو سړی په غریبۍ او مجبورۍ کي اخته وي نو پکار خوداده چي هغه دا حالت د ځان لپاره غنیمت وگهني او په دا پوه سي چي د مال و دولت په وجه چي کومي خرابۍ پيدا کيږي د هغه څخه الله تعالی ساتلی دی او دا وخت دا موقع ورته په نصیب ده چي پر خپل اوسني حالت باندي د صبر لار په اختیارولو سره د الله تعالی صبرکوونکی بنده جوړ سم مگر د دغه پر ځای هغه د خپل د غریبۍ پر حالت د مال و سامان غوښتونکی سي د هغه نفس هغه د مالدارۍ خوا ته راکښوي او هغه گویا د هغه مال و دولت خواش لري چي د هغه په نشه کي سرکښه وي او د سیده لاري څخه یې راگرځوي همداسي الله تعالی چي کوم سړی په مال و دولت سره نازي هغه د دا خپل مالدارۍ په حالت کي د شکر ادا کولو څخه بې پرواه کيږي او هغه مال و دولت د خیر او ښه گهني په کارونو کي د خرڅولو پر ځای آخوا دې خوا په خرڅولو سره د الله تعالی د دغه لوی نعمت بې قدري کوي او په خپل دا کار کولو سره گویا دی د غریبۍ او مایوسۍ خوا ته تلل غواړي چي په معاشي فکرو او خوابديو کي په اخته کېدو سره د عبادت څخه غافل سي په دغه حدیث کي د نورو جملو مطلب هم قیاس کېدای سي.

ښکاره دي وي چي دا الفاظ انتظار کوي په اصل کي د هغه خلکو په حق کي د تنبیه په توگه دی چي د دین په کارو کي غفلت او سستی او په عبادت کي کوتاهي کوي گویا هغوی خبر کړه سوي دي چي تاسو د خپل رب عبادت او د خپل دین د خدمت لار به آخر کله اختیاروئ که تاسو د خپل دین خدمت او د خپل رب عبادت او اطاعت ونه کړی کله چي تاسو ته د لږ مصروفیاتو او د وخت د فارغ والي د بدن د طاقت او داسي نوري ښائستې موقعې په لاس درغلي دي نو بیا به هغه وخت څه وکې کله چي دا موقع په لاس نه درځي او د ډیر مصروفیاتو د بدن د کمزوري په وجه تاسو په پوره توگه سره قدرت لرونکي پاته نسی نو ایا تاسو د فائدي موقع په پرېښېدو سره د تاوان د وخت انتظار کوونکي یاست او د خپل تاوان د لاري انتظار کوئ.

### د دنیا بدوالی

﴿۳۹۹﴾: وَعَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَلَا إِنَّ الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا ذِكْرُ اللَّهِ وَمَا وَالَاهُ وَعَالِمٌ أَوْ مُتَعَلِّمٌ. رواه



## الترمذي وابن ماجة.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : خبردار! دنيا ملعونه ده او کوم شی چې په دنيا کي دننه دي هغه هم ملعون دي پرته د الله ﷻ د ذکر څخه او د هغه شي څخه کوم چې الله تعالیٰ خوښوي او عالم او یا طالب علم . ترمذي او ابن ماجة .

**تغویج :** سنن الترمذي ۴۸۵۱۴، رقم: ۲۳۲۰، وابن ماجة ۱۳۷۷۲، رقم: ۴۱۱۲.

**تشریح :** د دغه ارشاد مقصد د دنيا څخه بې توجه کېدل او دا تعلیم ورکول دي چې د دنيا کوم شيان چې الله تعالیٰ یې نه خوښوي لکه ټول حرام او ناروا کارونه د هغه څخه پرهیز کوئ داسي نه چې د دغه شيانو د اختیارولو په وجه تاسو هم د رب العزت د دروازې څخه شړونکي وگرځول سئ او کوم شيان چې د الله تعالیٰ په نزد بڼه او خوش ترینه دي لکه ذکر الله نیک کارونه او تعلیم و تعلم وغیره هغه اختیار کړئ چې تاسو هم د الله تعالیٰ د دروازې قبول سوي وگرځول سئ د الله تعالیٰ خوښ شيان عبادت او اطاعت او ټول هغه شيان ځيني مراد دي چې د الله تعالیٰ د رضا باعث او د الله تعالیٰ د نژدې والي ذریعه وي یا (ما والا) چې د هغه معنی د الله تعالیٰ خوښ شيان، د دغه معنی ده هغه شيان چې د الله تعالیٰ ذکر ته نژدې او د هغه مشابه وي لکه د انبیاء او اولیاء او صلحاء حالات او د فضائلو ذکر او اعمال صالحه، یا دا معنی چې هغه شی چې د الله تعالیٰ د ذکر تابع او د هغه د لوازمو او مقتضیانو څخه دي لکه د الله تعالیٰ حکمونه او د امر و نهی اتباع او فرمانبرداری نو د (ما والا) اوله معنی چې په ترجمه کي نقل سوې ده د مراد اخستو په صورت کي لفظ والا ماده اشتقاق به ولي وي چې د هغه معنی د محبت او دوستۍ ده د دویمي معنی اخستو په صورت کي به دا لفظ گویا ولي څخه معنی متابعت (پیروي) وي، لیکن دا خبره دي په ذهن کي وي چې د دغه ټول وضاحت تعلق د دغه امر تسلیم په کولو سره دی چې د ذکر الله څخه مراد د الله تعالیٰ د نامه ورد دی څرنگه چې په عامه توګه سره د الله تعالیٰ ذکر دا مفهوم ګڼل سوی دی او که د الله تعالیٰ د ذکر څخه مراد هر هغه کار خیر وي چې د الله تعالیٰ د رضا د هغه د نژدېکت او د هغه د عبادت په نیت سره کول کېږي نو د دغه معنی څخه ټول عبادتونه او طاقتونه به د الله تعالیٰ ذکر په مفهوم کي داخل وي او بیا لفظ ما والا څخه به هغه شيان مراد وي چې د ذکر الله اسباب او ذرائع کېدو په وجه د هغه باعث معین او مددگار وي تر دغه چې په اندازه د کفاف خوراک څښاک او د ژوند د ضرورتو شمیر هم په دغه اسبابو کي وي په دغه صورت کي به وویل سي چې وروسته د عالم او متعلم ذکر به د تخصیص بعد تعمیم په توګه وي.

## د دنیا حیثیت

﴿۴۹۵۰﴾: وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كَانَتْ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا شَرْبَةً. رواه احمد والترمذي وابن ماجه.

د حضرت سهل بن سعد رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایل: که دنیا د الله جل جلالہ په نظر کې د غوماشي د وزر برابر هم څه حیثیت درلودای نو کافر ته به یې یوه ذره هم نه ورکولای. احمد، ترمذی او ابن ماجه.

**تغویج:** سنن الترمذی ۴۸۵۱۴، رقم: ۲۳۲۰، وابن ماجه ۱۳۷۷۲، رقم: ۴۱۱۰، ولم نجده عند احمد.

**تشریح:** مطلب دادی که د الله تعالی په نظر کې د دغه دنیا څه قدر هم وي نو د دغه دنیا کم ترین شی به هم د کافر نه نصیب کېدی، ځکه چې کافر د الله تعالی د بنمن دی نو ښکاره ده چې کوم شی هم څه قدر او وقعت لري او د ورکولو والا هغه شی خپل د بنمن ته هیڅ کله نه ورکوي نو د دنیا د بې وقعت او ډیر سپک کېدو وجه ده چې الله تعالی دا دنیا کافرانو ته ورکوي لیکن خپلو بندگانو ته یې نه ورکوي څرنگه چې په یوه حدیث کې دغه خوا ته داسې اشاره فرمایل سوې ده: ما رویت الدنيا عن احد الا كانت خیرة له: د دنیا د مال و جاه حق داره هغه سړی وي چې د هغه لپاره غوره وي.

او کفارو فاسقان چې په دنیا کې ډیر خوشحاله موږ وینو نو د هغه یوه وجه دا هم ده چې د الله تعالی په نظر کې دغه دنیا د نیکو بندگانو لپاره ښه نه گڼي مگر دا د کچرې په ډول د کفارو او فجارو مخ ته یې غورځوي چې د دغه څخه هغه ته نفرت دی په دا آیت کریمه کې دغه خوا ته اشاره سوې ده:

أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِيُوبِئَهُمْ سُقُفًا مِّنْ فَضَّةٍ

ژباړه: که دا خبره امېدناکه نه وای چې نژدې ټول خلک به یوه طریقه یعنې کافران سي نو کوم خلک چې د الله تعالی سره کفر کوي موږ به د هغوی لپاره د هغوی د کورو چتونه هم د سپینو زرو جوړ کړو.

او د قرآن کریم په دغه آیت سره وما عند الله خیر للابرار او رزق ربک خیر و ابقی څخه هم دا خبره هم واضحه کیږي.

﴿۳۹۵۱﴾: وَعَنِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فِتْرًا غُبُوا فِي الدُّنْيَا. رواه الترمذي والبيهقي في شعب الايمان

د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ خخه روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم و فرمایا: په خپل کاروبار کي دومره مه منلئ چي هغه د دنیا په لور د رغبت سبب جوړ سي. ترمذي او بیهقي.

**تخریج:** سنن الترمذي ۴/۴۸۸، رقم: ۲۳۲۸، والبيهقي في شعب الايمان ۷/۳۰۴، رقم: ۱۰۳۹۱.

**د لغاتو حل:** الضيعة: هي البستان والقرية والمزارعة.

**تشریح:** د ضيعة خخه مراد دنیاوي اسباب سامان او د گټي ذریعې دي لکه صنعت او تجارت مخکې و جائیداد باغ کلی او داسي نور د حدیث حاصل دادی چي د معاش د ترلاسه کېدو او د گټي کومي ذریعې دي که خه هم هغه ذکر سوي شيان دي یا د هغه ماسیوا نور شيان وي په هغه کي داسي مصروفیتیا اختیارول منع دي چي د هغه سره انسان د الله تعالی عبادت او د آخرت خوا ته متوجه پاته نسي مگر د زیاتي غوښتني په حرص کي په اخته کېدو سره هر وخت په دنیاوي جنجالو کي مصروف وي د دغه خخه دا خبره هم واضحه سوه چي په حدیث کي ذکر سوی حکم د هغه سړي په حق کي دی چي د معاش د ترلاسه کېدو اسباب او په وساتلو کي راجاپېره وي او د الله تعالی خوا ته توجه او د هغه د یاد خخه بې پرواه وي او د الله تعالی حقوق او د بندگانو حقوق د ادا کولو خخه منع وي او که داسي نه وي نو بیا د ماش د ترلاسه کېدو اسباب او ذریعې اختیارول او په حلال دنیاوي کارو کي د مصروفیدو خه ممانعت نسته. ښکاره دي وي چي د قرآن کریم دا آیت:

رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ

چي څرنگه دا معنی مراد ځيني اخیسته کېږي چي قرآن کریم د دغه الفاظو په ذریعه د هغه خلکو تعریف او ښائست والی فرمایلی دی په تجارت او خرڅلا کي مصروفیات ځکه نه اختیاروي چي د آخرت د کارو خوا ته د هغوئ په متوجه کېدو کي هغوئ ته څه خنډ مخ ته رانسي، همداسي دا معنی هم مراد ځيني اخیسته کېږي چي په دغه آیت کي په اصل کي د هغه خلکو تعریف او تحسین فرمایل سوی دی چي په خپل تجارت وغیره کي د مصروفه کېدو سره د آخرت د کارو خخه غافل کېږي مگر په خپلي دنیا سره د خپل آخرت اصلاح او د کامیابی خوا ته هم متوجه وي او حقیقت دادی چي مؤخر الذکر معنی زیاته مناسبه معلومېږي څرنگه چي د

واقام الصلوة و ايتاء الزکوة الفاظ د مناسبت څخه دا مفهوم کيږي .  
**د دنيا محبت د آخرت نقصان**

﴿۲۹۵۲﴾: وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَّ بِآخِرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ فَأَثَرُوا مَا يَبْقَى عَلَى مَا يَفْنَى . رواه احمد والبيهقي في شعب الايمان .

د حضرت ابو موسى رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : څوک چې خپله دنيا عزيزه او محبوبه گڼي دومره عزيزه چې د الله عز وجل پر محبت غالبه سي هغه خپل آخرت ته تاوان رسوي او څوک چې خپل آخرت عزيز گڼي نو هغه خپل دنيا ته تاوان رسوي نو تاسو هغه شی اختيار کړئ چې همېشه پاته کيدونکی دی فنا کيدونکی شی پرېږدئ . احمد او بيهقي .

**تخريج:** مسند الامام احمد ۴/۴۱۲، والبيهقي في شعب الايمان ۷/۲۸۸، رقم: ۱۰۳۳۷.

### د مال غلام

﴿۲۹۵۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لُعِنَ عَبْدُ الدِّينَارِ لُعِنَ عَبْدُ الدِّرْهِمِ . رواه الترمذي .

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : د درهم او دينار پر عبادت کونکي باندې لعنت کړل سوی دئ . ترمذي

**تخريج:** سنن الترمذي ۴/۵۰۷، رقم: ۲۳۷۵.

**تشریح:** د لعن معنی ده شړل د خیر څخه محروم کېدل او د الله تعالی د رحمت څخه لیري کېدل د حدیث مطلب دادی چې کوم سړی د مال و زر روپی و پیسو په مینه کي دومره راچاپېره سي چې د هغه په وجه د الله تعالی د عبادت او فرمانبردارۍ څخه لیري سي نو هغه گویا د مال و زر روپی و پیسو غلام دی او داسي سړی د ټولو ښېگڼو څخه محروم د الله تعالی د رحمت څخه لیري او محرومه دي .

## حرص

﴿۲۹۵۳﴾: وَعَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا ذُئِبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلَا فِي غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِهِ. رواه الترمذي والدارمي.

حضرت کعب بن مالک رضی اللہ عنہ د خپل پلار څخه روایت کوي چي رسول الله ﷺ وفرمايل: دوه وږي شرمېنان چي په خپل منځ کي پرېښودل سي دومره تاوان نه رسوي څومره چي دانسان حرص او دولت حرص دين ته تاوان رسوي. ترمذي او دارمي.

**تخريج:** سنن الترمذي ۵۰۸۱۴، رقم: ۲۳۷۶، والدارمي ۳۹۴۱۲، رقم: ۲۷۳۰.

**تشریح:** دين ته يې د پسه سره تشبېه ورکړې او حرص يې د شرمونې مشابهه کړېدی. مطلب داسو که دوه وږي شرموشان د بوزو په رمه کي پرېښودل سي نو هغوی هم رمه دومره نه تباه کوي څرنگه چي د يو انسان حرص د هغه دين خراپوي او تباه کوي يې.

د حديث سند د مشکوٰۃ په نسخو کي داسي نقل سوی دی څرنگه چي پورته نقل سوی دی يعني عن کعب ابن مالک عن ابيه د دغه مطلب دادی چي دا روایت حضرت کعب ابن مالک رضی اللہ عنہ د رسول الله ﷺ څخه نقل کړی دي حال دا چي دا خبره صحيح نه ده او برېښه سوه او خطاء سند داسي نقل کړې ده ځکه چي د حضرت کعب رضی اللہ عنہ ابن مالک پلار ته د اسلام خوشبختي نصیب سوې نه وه او ښکاره ده چي د هغه د رسول الله ﷺ څخه څه نقلول څه معنی نه لري نو دا سند په صحيح توگه سره داسي دی عن ابن کعب ابن مالک عن ابيه يعني ابن کعب د خپل پلار حضرت کعب ابن مالک څخه روایت کوي په جامع ترمذي کي دا سند داسي نقل سوی دی او د مشکوٰۃ په ځينو نسخو کي هم داسي نقل دی نو د دغه حديث اصلي روایت کوونکی حضرت کعب ابن مالک رضی اللہ عنہ دي چي مشهور صحابي دی او د هغه صحابو رضي الله تعالى عنهم څخه دی کوم چي په غزوه تبوک کي نه وه گډ سوي او د هغوی قصه ډيره مشهوره ده.

## د ضرورت څخه زيات سرايو نه

﴿۲۹۵۵﴾: وَعَنْ خَبَّابٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَنْفَقَ مُؤْمِنٌ مِنْ نَفَقَةٍ إِلَّا أُجِرَ فِيهَا إِلَّا نَفَقَتَهُ فِي هَذَا التُّرَابِ. رواه الترمذي

## وابن ماجه.

د حضرت خباب رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : مسلمان چې څه نفقه کوي هغه ته د هغه ثواب ورکول کيږي پرته د هغه مصرف څخه چې دی يې پر خاورو باندې کوي (يعني پرته د ضرورت څخه کورونو جوړولو کي هيڅ ثواب نسته). ترمذي او ابن ماجه.

**تخريج:** سنن الترمذي ۵۶۲۱۴، رقم: ۲۴۸۳، وابن ماجه ۱۳۹۴۱۲، رقم: ۴۱۶۳.

**تشریح:** د حديث د آخري حصې مطلب دادی چې د يو ځای او داسي نور په جوړېدو کي چې څه خرچه کيږي هر کله چې هغه ځای د ضرورت څخه زيات وي کنې د خپل ضرورت په اندازه جوړول د ژوند په اړتياوو کي ګډ دي او د هغه په جوړتيا کي خرڅېدونکي پيسې نه ضائع کيږي همداسي د خير ښېګڼې مکانات لکه مسجدونه، مدرسې او همداسي د نورو ځايو په معامله کي د ذکر سوي حکم څخه مستثنی دي چې د هغه جوړول مستحب او ډير ښه کار دی.

﴿۳۹۵۶﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّفَقَةُ كُلُّهَا

فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِلَّا الْبِنَاءَ فَلَا خَيْرَ فِيهِ. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب.

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : د خرڅ کول ټول د الله تعالى په لاره کي دي مګر خرڅ کول پر سرای دوکان (بېله ضرورت) جوړولو کي هيڅ خير (نيکي او ثواب) نسته. ترمذي او ترمذي ويلي دي دا حديث غريب دی.

**تخريج:** سنن الترمذي ۵۶۱۱۴، رقم: ۲۴۸۲

**تشریح:** تر اړتيا زيات پريو ځای خرچه کول اسراف دی او الله تعالی اسراف نه خوښوي د دغه پر خلاف پر بل ضرورت باندې الله تعالی ته د نژدې والي په خاطر چې څه خرڅولای سي په هغه کي د اسراف احتمال نه وي ځکه چې هغه خرڅ په خلکو باندې د خوړلو او د بخشش په ډول دی که څه هم هغه حق داره وي يا غير حقداره او ښکاره ده چې دا دواړه شيان يعني خوړل او ورکول او په بخشش سره خوشحاله کيږي.

﴿۳۹۵۷﴾: وَعَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ يَوْمًا وَنَحْنُ مَعَهُ

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چې يوه ورځ نبي کریم صلى الله عليه وسلم د باندې راووتی موږ ورسره وو

فَرَأَى قُبَّةً مُشْرِفَةً فَقَالَ مَا هَذِهِ قَالَ أَصْحَابُهُ هَذِهِ لِفُلَانٍ رَجُلٍ مِنْ

چي يوه لوړه قبه (گنبد) يې وليدل او د سپکاوي په لهجه کي يې وفرمايل: دا څنگه گنبده ده،  
صحابه کرامو وويل: دا فلاني انصاري جوړه کړې ده (ددې اورېدو سره)

الْأَنْصَارِ فَسَكَتَ وَحَمَلَهَا فِي نَفْسِهِ حَتَّى لَمَّا جَاءَ صَاحِبُهَا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فِي

رسول الله ﷺ پټه خوله سو او خبره يې په زړه کي وساتل ترڅو چي گنبد جوړونکی راغلی او  
رسول الله ﷺ ته يې په خلکو سلام وکړ،

النَّاسِ فَأَعْرَضَ عَنْهُ صَنَعَ ذَلِكَ مِرَارًا حَتَّى عَرَفَ الرَّجُلُ الْغَضَبَ فِيهِ

رسول الله ﷺ د هغه څخه مخ واپړی دا کار يې ډېر واره وکړی ترڅو چي هغه سړي د (رسول  
ﷺ) پر مخ د غصې اثار نښې وپېژندلې

وَالْإِعْرَاضَ عَنْهُ فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى أَصْحَابِهِ وَقَالَ وَاللَّهِ إِنِّي لَا تُكْرِهُ رَسُولَ اللَّهِ

او د رسول الله ﷺ د مخ گرځولو سره ورته د رسول ﷺ د خفگان احساس و سو هغه صحابه  
کرامو ته شکایت وکړ او وه يې ويل: قسم په خدای داسي معلومېږي چي رسول الله ﷺ ما ته په

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا خَرَجَ فَرَأَى قُبَّتَكَ فَرَجَعَ الرَّجُلُ إِلَى قُبَّتِهِ

غصه دی، صحابه کرامو ورته وويل: رسول الله ﷺ پر دې لوري تشریف راوړی وو او ستا په  
گنبد لیدو سره په غصه سو، هغه سړی گنبد ته ورغلی

فَهَدَمَهَا حَتَّى سَوَّاهَا بِالْأَرْضِ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ

او هغه يې ونړول ترڅو چي د مخکي سره يې برابره کړه (ددې پېښي څخه وروسته) يوه ورځ بيا  
رسول الله ﷺ پر هغه لور تشریف راوړ

يَوْمٍ فَلَمَّا يَرَاهَا قَالَ مَا فَعَلْتَ الْقُبَّةُ قَالُوا شَكَا إِلَيْنَا صَاحِبُهَا إِعْرَاضَكَ

او گنبد يې ونه لیدل نو وه يې فرمايل: هغه گنبد څه سول؟ صحابه کرامو وويل: گنبد کونکي  
موږ ته ستا د خفگان وويل: موږ د پېښي څخه خبر کړ

فَأَخْبَرَنَا هُفَهِمَهَا فَقَالَ أَمَا إِنَّ كُلَّ بِنَاءٍ وَبَالٍ عَلَى صَاحِبِهِ إِلَّا مَا لَا يَعْنِي إِلَّا مَا لَا يَدُّ مِنْهُ. رواه ابوداؤد.

نو هغه گنبد و نړول، رسول الله ﷺ و فرمايل: خبردار! هر عمارت د هغه پر جوړونکي و بال دی (يعني د عذاب سبب دی) پرته د هغه عمارت څخه چې د هغه څخه پرته چاره نه وي. ابوداؤد.

**تخریج:** سنن ابی داود ۴۰۳۸، رقم: ۵۲۳۸.

**د لغاتو حل:** قبة: ای بناء عال (لوړه ماڼۍ)

**تشریح:** د و بال اصله معنی د وزني سختي او مکروه ده، د حديث مطلب دادی چې کوم عمارت جوړېږي هغه په آخرت کې د خپل مالک لپاره د عذاب سبب جوړېږي مگر واضحه دي وي چې دا حکم د هغه عمارت په حق کې دی چې تراړتيا زيات وي او د اظهار شان و شوکت او يواځي عيش و عشرت لپاره جوړ سوې وي کنې هغه عمارت چې د خپل ځان او د متعلقينو د وسېدو د ضرورياتو په اندازه وي يا کوم عمارت چې د ښېگڼې کارو لپاره وي لکه مسجدونه مدرسې او خانقاه و داسي نور نو هغه د ذکر سوي وعيد څخه نفي سوي دي، همداسي هغه شی چې د انسان د بدن قوت د ساتلو لپاره د جامو او وسېدو په توگه د ژوند د ضرورياتو درجه لري په آخرت کې د څه گناه باعث نه جوړېږي.

بيقيهي رحمه الله هم د حضرت انس رضي الله عنه څخه په طريقه د مرفوع دا روايت نقل کړی دی چې مسجد او خير په کار کې د راتلونکو او نورو عمارتو ماسيوا هر عمارت به پر خپل مالک باندي د قيامت په ورځ گناه وي د دغه مطلب د اهم دی چې داسي عمارت چې تر اوسيدونکو ضرورياتو څخه زيات او د شوشا لپاره وي همداسي طبراني رحمه الله د حضرت واثله رضي الله عنه په طريقه مرفوع نقل کړي دي چې هر عمارت گناه ده ماسيوا د هغه عمارت چې بس دومره وي او په دغه فرمايلو سره د خپل ورغوي په ذريعه يې اشاره و فرمايله چې کوم مکان ډير کوچنی او يواځي د اوسېدو د اړتياوو په اندازه وي هغه گناه نه ده او هر علم به د قيامت په ورځ گناه وي ماسيوا د هغه علم څخه چې په هغه عمل وکړه سي.

### کفايت کوی

﴿۳۹۵۸﴾: وَعَنْ أَبِي هَاشِمٍ بْنِ عُبَيْدَةَ قَالَ عَهْدَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت ابو هاشم بن عتبة رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وصيت و فرمايه چې



وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا يَكْفِيكَ مِنْ جَمْعِ الْمَالِ خَادِمٌ وَمَرْكَبٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. رواه احمد والترمذي والنسائي وابن ماجة و في بعض نسخ المصابيح عن ابي هاشم بن عتبداً بالبدال بدل التاء وهو تصحيف.

د دنیا د ټولو مالونو څخه ستا لپاره یو خادم او د الله ﷻ په لار کې د سپرتیا لپاره یو سپرلی. بس ده. احمد، ترمذی، نسائی، ابن ماجة او د مصابيح په ځینې نسخو کې عتبداً (په دال سره) دی چې دا تصحیف دی، تصحیف په لیکلو کې غلطی کولو ته وایي.

**تخریج:** مسند الامام احمد ۵/۲۹۰، والترمذي ۴/۴۸۸، رقم: ۲۳۲۷، والنسائي ۸/۲۱۸، رقم: ۵۳۷۲، وابن ماجة ۲/۱۳۷۴، رقم: ۴۱۰۳، والبغوي في مصابيح السنة ۳/۴۲۳، رقم: ۴۰۲۷.

### د انسان ضرورتونه

﴿۳۹۵۹﴾: وَعَنْ عُمَانَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ لِابْنِ آدَمَ حَقٌّ فِي سِوَى هَذِهِ الْخِصَالِ بَيْتٌ يَسْكُنُهُ وَثَوْبٌ يُوَارِي بِهِ عَوْرَتَهُ وَجِلْفُ الْخُبْزِ وَالْمَاءِ. رواه الترمذي.

د حضرت عثمان رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایيل: د دغه شیانو پرته د آدم علیه السلام د اولاد پر هېڅ شي هېڅ حق نه سته، د اوسیدو لپاره کور، د بدن پټولو لپاره جامه، وچه ډوډۍ او اوبه. ترمذی

**تخریج:** سنن الترمذي ۴/۴۹۴، رقم: ۲۳۴۱.

**تشریح:** د حق څخه مراد هغه شی دی چې د الله تعالی د خوا د انسان لپاره واجب سوی دی او پر هغه باندي په آخرت کې د څه سوال و جواب معامله نه وي یعني الله تعالی چې د دنیا کوم شیان د ژوند د اړتیاوو په توګه جوړ کړي دي هغه انسان په هغه اندازه ترلاس راوړلو او د هغه څخه د برخمن کېدو حقداره او ورته اجازت دی څومره چې د هغه اړتیاوو لپاره بس وي کوم سړی چې دا شیان په حلالو ذریعو سره ترلاسه کوي او د اړتیاوو په اندازه کفایت او قناعت پر وي د هغه څخه به په آخرت کې د دغه شیانو په باره کې هېڅ سوال نه کیږي ځکه چې د ضرورت

په اندازه شيان د هغه د لوازمو څخه دي چي د هغه څخه ماسيوا د انسان لپاره هيڅ چاره نسته هو د دغه ماسيوا نور شيان دي يا د دغه شيانو د اړتيا څخه زائد چي کومي اندازې دي هغه ټول د ژوند په لوازمو کي نه دي مگر په لذت نفس کي دي او د هغه په باره کي په آخرت کي په يقين سره غوښتنه او سوال به کيږي .

(جلف) د جيم په زير او لام په جزم سره د دغه څخه مراد دی بغير لع کتغه وچه ډوډی ، په يو روايت کي دا لفظ جلف جيم په زور سره هم نقل دی چي جلفه يې جمع ده او د هغه معنی ده و چي ډوډی ټوټه چي د هغه په وجه لوږه ايسته سي .

### د الله ﷻ او خلکو مينه حاصلول

﴿۴۹۶۰﴾: وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا أَنَا عَمِلْتُهُ أَحَبَّنِي اللَّهُ وَأَحَبَّنِي النَّاسُ قَالَ أَزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبُّكَ اللَّهُ وَأَزْهَدْ فِيمَا عِنْدَ النَّاسِ يُحِبُّكَ النَّاسُ. رواه الترمذي وابن ماجه.

د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه څخه روايت دی چي يو سړی حاضر سو او عرض يې وکړ اې دالله رسوله ! ما ته يو داسي عمل وښيه چي زه هغه وکړم نو الله تعالی او د هغه بندگان زما سره مينه وکړي ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : د دنيا په لور رغبت مه کوه الله ﷻ به درسره مينه وکړي او د هغه شي خواهش مه کوه کوم چي د خلکو سره وي خلک به ستا سره مينه کوي . ترمذي او ابن ماجه

**تخريج :** سنن ابن ماجه ۱۳۷۳/۲ ، رقم : ۴۱۰۲ ، ولم نجده عند الترمذي

**تشریح :** يو شي ته د خواهش او ميلان نه کولو ته زهد وايي ، او پوره زهد دادی چي د دنيا لذت د لاس ته راوړو باوجود د هغه څخه به رغبتی اختيار کړه سي ځينو حضراتو ويلي دي د هغه سړي په باره کي د زهد تصور نسي کېدای چي نه مال و دولت لري او نه د جاه و حشم خاوند وي مگر د حقيقت د اعتبار څخه زاهد هغه سړی دی چي د مال و دولت او جاه و حشم خاوند کېدو باوجود د هغه د خوندو څخه ليري اوسي نقل سوي دي چي يو واريو سړی حضرت ابن مبارک رضي الله عنه ته يا زاهد په ويلو سره مخامخ سو نو هغه ورته وفرمايل چي زاهد څو بس حضرت عمر ابن عبدالعزيز رضي الله عنه وو چي د هغوی لمن ته دنيا راتله ، خو د دغه سره سره ده دنيایي خوندونه پرې ايښي وه او زموږ سره چشي دي چي موږ زهد خپل کړو حاصل دا چي په اصل کي زهد دادی چي د دنيا په خوندو کي د خوراک څښاک او اغوستلو سره سره په اندازه د ضرورت

صبر و کړل سې او بد خرڅي پرېښودل سې .

﴿۴۹۶﴾: وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَامَ عَلَى

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ پر گوني (بوري) بیده سو، کله

حَصِيرٍ فَقَامَ وَقَدْ أَثَّرَ فِي جَسَدِهِ فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أَمَرْتَنَا

چې دخوب څخه را کښینستی نو پر بدن مبارک یې نښي وې، ابن مسعود وویل: ای دالله  
رسوله! که تاسو حکم وکړی

ان نبسط لك ونعمل فقال مابي وللدنيا ما أنا والدنيا إلا كراكب استظل  
تحت شجرة ثم راح وتركها. رواه الترمذي وابن ماجه.

نو موږ به تاسو ته فرش غوړولای او جامه به مو جوړولای، رسول الله ﷺ وفرمایل: د دنیا سره  
زما څه مطلب دئ؟ زما او د دنیا مثال داسي دئ لکه یو سپور چې د یوې درختي لاندې ودرېږي  
د سایې څخه گټه واخلي او بیا روان سې او درخته هلته پرېږدي. احمد، ترمذي او ابن ماجه.

**تخریج:** مسند الامام احمد ۳۹۱/۱، والترمذي ۵۰۸/۴، رقم: ۲۳۷۷، وابن ماجه ۱۳۷۶/۲، رقم: ۴۱۰۹.

**تشریح:** په (مالي ولدنيا) کي حرف ما د نفي لپاره دی مطلب دادی چې نه خو زما د دغه دنیا  
سره څه الفت سته او نه د دغه دنیا زما سره څه مینه سته چې زه د دغه لپاره څه رغبت وساتم د  
دغه عیش و آرم وغواړم او د دغه د بې آرامۍ څخه د ساتلو لپاره د آرام شيان لکه پستې بستري  
او ډيري ښه جامې او د داسي نورو مالک جوړسم او دا حرف ما استفهامیه هم مراد اخيستل  
کيږي څرنگه چې په ترجمه کي د دغه خیال ساتل سوی دی او په هغه کي به د جملې مطلب داوي  
چې زما د دغه دنیا سره سم محبت نسته یا د دغه دنیا خوا ته زما رغبت او زما خوا ته د دغه  
دنیا رغبت او الفت څخه ماته کومه گټه ترلاسه کيږي ځکه چې زه خو د آخرت غوښتونکی یم او  
دا دنیا د آخرت ضد ده.

دوني د سایې څخه د فائدې اخيستلو په ضمن کي په خاصه توگه سره د سپرېدو ذکر کول د  
هغه وني لاندې د درېدو وخت په لږ کېدو او ژر د هغه ځای څخه د تلو په وجه دی یعني په دغه  
خبره ټول پوهيږي چې د یوې وني د سائې څخه فائده اخيستونکی که څوک مسافروي او هغه د  
خپل سواړي څخه د تا کېدو په وخت کي د هغه وني لاندې ولاړوي نو هغه هلته ترزیات وخته

پوري نسي درېدای مگر د لږ وخت پوري د هغه سپرلی په درېدو سره او بيا مخ ته ځي او د سپرلی مثال په بيانولو دغه خوا ته هم اشاره کول مقصد دی چي څرنگه د يو مسافر منزل چي مقصود يې ليري وي ، نو هغه د سفر په مينځ کي د څه هوسائي او آرام زياته پرواکولو بغير د ډيري لاري وهلو کونښن کوي او دلته هلته نه دريږي خپل وخت نه بربادوي همداسي موږ هم په دغه دنيا کي د يوه مسافر په ډول يو چي زموږ منزل مقصود يعني آخرت ډير ليري دی او د هغه لار د سختيو څخه ډکه ده نو موږ ته پکار ده چي موږ د آخرت د لاري وهلو زيات کوشش وکړو او هيڅ داسي شي ته مائله نه سو چي د منزل مقصود خوا ته زموږ په سفر کي خنډ جوړ سي .

### د فخر وړ مؤمن

﴿۴۹۶﴾: وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَغْبَطُ أَوْلِيَاءِي

د حضرت ابو امامه رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : زما په نزد زما په دوستانو

عِنْدِي لَكُمْ مِنْ خَفِيفِ الْحَازِ ذُو حَظٍّ مِنَ الصَّلَاةِ أَحْسَنَ عِبَادَةِ رَبِّهِ وَأَطَاعَهُ

کي د فخر وړ هغه مؤمن دی چي د دنيا د مال او خيال څخه به سپک وي او د لمانځه د اعتبار څخه خوش نصيبه وي يعني د خپل پروردگار عبادت په ښه ډول کوي

فِي السِّرِّ وَكَانَ غَامِضًا فِي النَّاسِ لَا يُشَارُ إِلَيْهِ بِأَلْصَابِعِ وَكَانَ رِزْقُهُ كَفَافًا

او په پټه طريقه سره په طاعت الهي کي بوخت وي ، په خلکو کي گمنامه وي د هغه په لور په گوتو اشاره ونه کړل سي د هغه روزي يوازي د بسوالي د درجې وي

فَصَبَرَ عَلَى ذَلِكَ ثُمَّ نَقَدَ بِيَدِهِ فَقَالَ عَجَلْتُ مَنِيتُهُ قُلْتُ بَوَاكِيهِ قُلَّ تَرَاتُّهُ .

رواه احمد والترمذي وابن ماجه

او پر هغه صابر او قانع وي ، د دې ويلو سره رسول الله ﷺ د گوتو په يو د بله وهلو سره اواز وکړی او بيا يې وفرمايل : د هغه په مرگ کي تلوار وسي پر هغه ژرېد ونکي ښځي کمي وي او ميراث يې کم وي ، احمد ، ترمذي او ابن ماجه

تخريج : مسند الامام احمد ۲۵۲/۵ ، والترمذي ۴۹۶/۴ ، رقم : ۲۳۴۷ ، وابن ماجه ۱۳۷۸/۲ ، رقم : ۴۱۱۷ .

تشریح : د حاذ معنی د سپرلی پر شاده ، او د قاموس سره سم د خفيف الحاذ مطلب قليل

المال والعيال دی یعنی د خفیف الحاذ اطلاق پر هغه سړي باندې کېږي چې د زیات کور و عیال بوج او د مال و دولت گرانباري نه لري په صراح کې لیکلي دي چې د خفیف الحاذ معنی د سپک بوج ده یعنی هغه سړی چې د زیات کور و عیال او د مال و دولت د فساد و څخه فارغه وي بهر حال په دواړو صورتونو کې داسې سړی چې د دنیوي فکرو او مصروفیتو څخه خالي وي او د زړه فراغت او وخت لري ځکه هغه د الله تعالی په عبادت او فرمانبرداری او د قوم په خدمت کې په ښه ډول مصروفه وي او د علاقو د ډوله هیڅ شی هم د هغه د عبادت او خدمت په لاره کې خنډ نسي جوړېدای .

د لمانځه څخه ډیر زیات برخمن کېږي، د دغه مطلب دادی چې هغه حضور قلب او مناجات مع الله سره لمونځ ډیر زیات ادا کوي او تر دغه زیات وخت د الله تعالی په عبادت کې تېروي ځکه چې د کور و عیال او دنیاوي جنجالو سره ډیر لږ تعلق لرونکی او د لږ مصروفیا په وجه نه یواځې دا چې هغه د لمانځه خوا ته متوجه وي مګر په لمانځه او عبادت کې هغه ته حضور قلب هم ډیر زیات ورته ترلاسه وي نور بنسټیا الله تعالی ته نژدې خلک د دنیاوي علائقو او تعلقاتو څخه لیري گرځي چې په لمانځه او د الله تعالی په عبادت کې زیات تر حضور قلب ترلاسه کړي . په خلکو کې مشهوره دی په دغه کې دې خوا ته اشاره ده چې د هغه عبادت لپاره د خلکو په مابین کې سکونت نه پرېږدي مګر د هغوی په مابین کې په پاته کېدو سره عبادت د دین او علم په خدمت کې په ارامه سره مصروفه وي او خپل ځان د عام شهرت څخه ساتي گویا د جملې څخه دا مراد نه دی نو هغه د عام شهرت څخه د ساتلو لپاره د خلکو د مابین څخه وځي او د ټولو څخه ځان ژغوري ځکه چې د عامو خلکو په مابین کې بود و باش پرېښودل او د هغه څخه لمن راټولول پر خپل ځای موجب شهرت دی او په دغه جمله کې دغه خوا ته هم اشاره ده چې د خلکو څخه مراد عوام الناس دي او د خواص یعنی اولیاء او صلحاء په منځ کې د هغه متعارف کېدل چې د هغوی همنشین وي د هغه د مذکوره مرتبې منافي نه دی دا خبره د وروستي جملې و لایشاء الیه الخ څخه هم فهمول کېږي .

د لقد بیده اصله معنی خو داده چې رسول الله ﷺ د خپلې بټې ګوتي بند او د خپلې درمیانۍ ګوتي بند یې کښېکارې چې د هغه څخه وتلی ژغ واورېده سو او حاصل دا چې څرنگه په عامه توګه سره د خلکو دا عادت وي هغوی پر څه خبرې باندې د حیرانتیا او تعجب لپاره یا د څه کار په کم وخت کې د بیانولو لپاره او هو وائي چې فلانی کار بس داسې یو دم وسو ، همدارنگه رسول الله ﷺ هم د مذکوره مؤمن حال بیان کړ چې هغه په دنیا کې د خپل ذکر سوي حالت او

کیفت سره ژوندی وي چي مرگ د هغه رشته بدن او روح شو ورځي وروسته ختم کړي او هغه د فتنې او فساد څخه ډک سوی دی د دغه عالم څخه ډیر ژر سفر وکړي او د دغه ځای د آفتونو څخه د همیشه لپاره خلاصی ترلاسه کړي یا دا مراد دی چي داسي مومن د دغه دنیا سره ډیر لږ تعلق لري او د آخرت شوق پر هغه زور وروي ځکه د وعده سوي وخت په راتلو باندي هغه په ډیر آسانی او آرام سره ډیر ژر خپل ځان خپل پیدا کوونکي ته وروسپاري .

### د دنیا سره در رسول الله ﷺ بې رغبتی

﴿۴۹۳﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرَضَ عَلَيَّ رَبِّي

د حضرت ابو امامه رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : الله تعالی ما ته دا خبره

لِيَجْعَلَ لِي بَطْحَاءَ مَكَّةَ ذَهَبًا فَقُلْتُ لَا يَا رَبِّ وَلَكِنْ أَشْبَعُ يَوْمًا وَأَجُوعُ يَوْمًا

و کړه چي هغه زما لپاره د مکې ډبري د سرو زرو جوړ کړي ، ما عرض وکړ : یا ، ای زما پروردگاره ! زه خودا غواړم چي یوه ورځ په ماړه نس وخورم او یوه ورځ وږی یم

فَإِذَا جُعْتُ تَضَرَّعْتُ إِلَيْكَ وَذَكَرْتُكَ وَإِذَا شَبِعْتُ حَمِدْتُكَ وَشَكَرْتُكَ. رواه

احمد والترمذي

هر کله چي زه وږی یم ستا په لور به عاجزي او زاري وکړم او تا به یاد کړم او هر کله چي په ماړه نس خوراک وکړم نو ستا تعریف او ستا شکر به ادا کړم . احمد او ترمذي .

تخریج : مسند الامام احمد ۵/۲۵۴ ، والترمذي ۴/۴۹۷ ، رقم : ۲۳۴۷ .

تشریح : د رسول الله ﷺ لپاره د الله تعالی ذکر سوی وړاندیز یا خو حسي او په ظاهري توگه سره وو یا معنوي يعني په باطني توگه سره او دا دویم مراد ډیر زیات صحیح معلومېږي په دغه صورت کي د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب به دا وي چي الله تعالی په دغه اړه کي زما سره مشوره وفرمایله او ماته اختیار را کړه سو چي که څه هم ته په دغه دنیا کي فراخي او د دغه مال و زر فراوني خوښوي او که څه هم د دنیا څخه بې رغبتی په خپلولو سره د آخرت د توبنې په فکر کي استول غواړې او د هغه ځای د حساب او عذاب څخه د خلاصون لاره اختیاروي نو ما دنیا ته لغته ورکړه او آخرت مي خوښ کړ .

بطحاء او ابطح هغه پراخه نالی ته وائي چي په هغه کي اوبه تیرېږي او په هغه کي شگي او

ډېري یوځای کيږي د سره زرو جوړلو څخه مراد دا وو چې د مکې په شاوخوا کي چې کومي نالی او د اوبو د وتلو لاري دي هغه گرده د سرو زرو څخه ډکي کړل سي يا دا چې په دغه ويا له کي کومي سنگريزې دي هغه په سرو زرو کي گډي سوي دي او دا دويم مراد زيات صحيح معلومېږي ځکه چې په يو دويم روايت کي فرمايل سوي دي که ته غواړې نو الله تعالی به د مکې غرونه ستا لپاره په سرو زرو واړوي د حديث د آخري جملو حاصل دادی چې د الله تعالی د خوا څخه زما لپاره دنياوي فراخي او د خوشحالی د وړانديز سره سم ما د دنيا مال و زرت لهغه ورکړه او غريبي مي اختيار کړ چې يو ورځ په نس موړيم او دويمه ورځ وږي يم او همداسي د صبر او شکر دواړو فضيلت ترلاسه کړم د دغه ارشاد په ذریعه رسول الله گويا امت ته تعليم او تلقين وفرمايلو که څه هم دولتمندي هم د الله تعالی ډير لوی نعمت دی مگر د دغه مصيبتونه هم ډير دي او انسان د دولتمندي په حالت کي زيات گمراه کيږي نو فقر او صبر اختيارول زيات مناسب دی ځکه دا خبره واضحه سوه چې د دولتمندي په وړاندي فقر ډير افضل دی.

### د دنيا اصل نعمتونه

﴿۴۹۶﴾: وَعَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُحْصِنٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عبيدالله بن محسن رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل :

مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِنًا فِي سِرْبِهِ مُعَافًى فِي جَسَدِهِ عِنْدَهُ قُوْتُ يَوْمِهِ فَكَانَ نَبَاً

څوک چې په داسي حال کي سبا کړي چې د خپل ځان د لوري په امن وي ، بدن يې درست وي د يوې ورځي د خوراک سامان ورسره وي نو گويا

حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا بِحَذَائِهَا. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب.

د هغه لپاره د دنيا نعمتونه جمع سوي دي او ټول دنيا هغه ته ورکړل سوې ده . ترمذي .

تخريج : سنن الترمذي ۴۹۶۱۴ ، رقم : ۲۳۴۶ .

تشریح : هغه د خپل ځان د خوا څخه بې پيري وي د دغه مطلب دادی چې هغه ته د خپل دښمن د خوا څخه د څه تاوان بير نه وي يا دا چې د خرابو کارو څخه د ساتلو او د خپل لغزشونو څخه الله تعالی ته د توبې کولو په وجه هغه مصيبتونه بې پيري وي کوم چې د الله تعالی د عذاب په توگه نازلېږي ښکاره دي وي چې لفظ سرب د سين په زير او راء په وړغندي سره يعني سرب زيات

مشهور دی چي نفس لار حال او زړه د دغه ټولو په معنی کي استعمالیږي که دلته په حدیث کي د دغه لفظ څخه دا ټول شيان مراد واخیسته سي نو دا هم د حدیث د منشاء سره سم به وي په دغه صورت کي مطلب به دا وي چي کوم سړی په داسي حال کي په صبا کولو سره ولاړیږي چي هغه ته د ذکر سوي شيانو په اړه کي د هیڅ تاوان څه بیرته نه وي الخ ، او ځینو حضراتو ویلي دي چي دا لفظ سین او راء دواړه په زور سره یعنی سرب دی چي معنی یې د زیر زميني ده یعنی هغه سوری چي وحشي حیوانات لکه د موږک او داسي نور د اوسېدو ځای وي که دا قول صحیح ومنل سي نو دا معنی هم د حدیث د منشاء خلاف نه دی په دغه صورت کي به دا مطلب وي چي کوم سړی په داسي حالت کي سهار را ولاړیږي چي د هغه د کور په غارو کي د موږکانو او گېډرو وغیره د خوا څخه چي د زمانې د آفاتو څخه نه دي هغه ته د څه تاوان رسولو څه بیرته نه وي الخ .

### د نس درې برخي

﴿۴۹۶۵﴾: وَعَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرِبَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ أَكْلَاتٌ يُقْنِنُ صُلْبَهُ فَإِنْ كَانَ لَا مَحَالَةَ فَتُلْكُ طَعَامَ وَتُلْكُ شَرَابَ وَتُلْكُ لِنَفْسِهِ. رواه الترمذي وابن ماجه.

د حضرت مقدم بن معدي كرب رضي الله عنه څخه روایت دی چي ما د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه دا اوریدلي دي : سړي بل هیڅ یو لوبنی تر نس بد نه دی ډک کړئ هر کله چي نس بڼه ډک کړي او د هغه څخه دیني او دنیوي خرابي پیداسي ، د سړي لپاره یو څو گولې بس دي چي د هغه ملا سیده وساتي ، که ډکول ضروري وي نو پکار ده چي نس درې برخي کړي ، په یوه برخه کي خوراک ، په یوه برخه کي اوبه او دریمه برخه د ساه لپاره . ترمذي او ابن ماجه .

**تخریج :** سنن الترمذي ۵۰۹۱۴ ، رقم : ۲۳۸۰ ، وابن ماجه ۱۱۱۱۷ ، رقم : ۲۳۴۹ .

**د لغاتو حل :** اکلات : الاکلة اللقمة (گولې)

**تشریح :** څرنګه چي طیبی رحمه الله علیه لیکلي دي ، د حدیث مطلب دادی چي د ډوډی په اړه کي تر هغه حد وانه وړي چي ملا ساتي یعنی د بدن طاقت د ساتلو لپاره بس وي او دا هم د دغه لپاره



چي د الله تعالی احکام پر خای راوړلو وس ولري هو که یو سړی پر دغه اندازه صبر نسي کولای او هغه تر دغه اندازې واوړي يعني په زیاته اندازه کي د خوړلو خواش لري نو هغه دي دومره وځوري چي د نس په درو حصو کي یوه حصه ډکه سي نوري پاته دوې حصې یوه حصه د اوبو لپاره او یوه حصه خالي پرېښول پکار دي د خپل خوراک په اندازه کي تر آخري اندازې اوښتل نه دي پکار .

ښکاره دي وي چي په دغه حدیث کي خو نس مخکي د هغه فالتو لوښو په ډول یو لوښی ګرځول سوی دی چي د کور په اړتیاوو کي په کار راځي او داسي اشاره فرمایل سوې ده چي نس یو بې حیثیته شی دی بیا دا ښکاره فرمایل سوي دي چي په لوښو کي هم دا نس گویا تر ټولو خراب شی دی ځکه چي په عامه توګه سره ټول لوښي په هغه کارونو کي استعمالیږي چي د هغه لپاره جوړ سوي وي همداسي د نس اصله موضوع داده چي په هغه کي خوراک بس په دومره اندازه ورواچول سي چي د بدن د قوت ساتلو لپاره ضروري وي او که هغه تر اړتیا زیات ډک کړل سي نو نه یواځي د هغه د اصل مقصد څخه به تجاوز کوي مګر د دغه په وجه داسي خرابی پیدا کیږي چي دین و دنیا دواړو ته یې تاوان رسیږي په دغه اعتبار سره نس گویا تر ټولو خراب لوښی سو .

### د لوږي لس ګټي

لوږه په ښکاره توګه ډیر بهرنډو کی توری دی ، او د اوسنی دنیا ډیره سنگینه مسئله ده او په دغه کي څه شک هم نسته که د لوږي تعلق د قوت لایموت پوري د فقدان نه وي او یو انسان د ورېشي د ډوډی څخه هم محرومه وي چي د هغه د ژوند لپاره نس ته رسېدل پکار دي نورښتیا هم لوږه د انسان لپاره د مرګ تر پیغام په کمه نه ده مګر که د لوږي څخه مراد کم خوړل یا وخته فوخته وي نو هغه لوږه هم زموږ د دغي دنیا د نقطه نظر سره که څه هم هرڅومره سنگینه مسئله وي خو په حقیقت کي د دغي لوږي چي کومي فائده یې دي طبي او روحاني نقطه نظر نه دي د هغه د فائده او اهمیت څخه انکار نسي کېدای ځيني حضراتو دا فائده یې په ډیر جامعیت سره بیان کړي دي د یو لوږي درجې اسلامي محقق او عارف بالله شیخ ابو حامد رحمه الله لیکلي دي چي په لوږه کي لس فائده یې پتي دي .

اول : دا چي زړه او دید ته ئې صفاتي ترلاسه کیږي ، ځکه چي د نس ډکېدل د طبیعت سست او کند ، قلب دروند او پر دماغ باندي د بخاراتو غلبه کوي .

دويم: دا چي په زړه کي رقت نرمي او پاکي راځي او په دغه وجه زړه د الله تعالی خواته متوجه وي. دريم: په طبيعت او مزاج کي انکسار پيدا کوي او د هغه تکبر، لالچ او عشرت خوښي ختموي چي د سرکشۍ مبداء ده او په دغه کي هيڅ شک نسته چي د انسان نفس څومره انکسار خوښه وي د لوږي په حالت کي وي هغه انکسار د بل شي سره نه پيدا کيږي.

څلورم: دا چي د الله تعالی د عذابۀ آفتو او بلاو قدرت او اهل بلاء فراموش کيږي نه (معلوميږي نه) کوم خلک چي هر وخت نس ډک ساتي هغوی نه خو لوږه محسوسوي سي او نه وږه ياد ساتي سي.

پنځم: دا چي د خوب غلبه کمه وي او د بيدارۍ حالت پر خپور وي ځکه چي کوم سړی نس د ډوډۍ څخه ډک ساتي هغه اوبه هم ډيري خيشي ډيري اوبه چيشل د خوب د زياتۍ سبب وي او د خوب زياتي گويا عمر فالتو کول دي او ښکاره ده چي عمر ډير لوړ جوهر دی چي هغه الله تعالی د دغه لپاره نه دی را کړی چي هغه بېکاره تير کړو مگر د انسان په حق کي يې راس المال جوړ کړی دی چي د دغه په وجه د خپل ديني او دنياوي معاملاتو د صلاح او کاميابۍ کارونه وکړي د دغه ماسيوا خوب يو ډول مرگ دی نو پر ځان باندي خوب غالب ساتل گويا عمر کمول دي.

شپږم: دا چي د عبادت او اطاعت پابندي او هميشگي تر لاسه کيږي ځکه چي کوم سړی چي زيات خوراک کوي د هغه د وختونو زياته حصه د خوراک څښناک په مصروفيتيا کي تيريږي مثلاً د هغه څه وخت خو بازار ته د سودا راوړلو او د خوراکي شيانو په رانيولو کي مشغوله کيږي څه وخت د خوراک په تيار کي تيريږي ډير وخت د ډوډۍ په خوړلو کي هم مصرفيږي او بيا د ډوډۍ خوړلو مخکي لاس مينځل او د خوراک څخه ورسوته د خولې پاکي او خلال کول او څو واري د اوبو لپاره د اوبو ځای ته تلل وراتلل او داسي په نورو کارو کي هم ډير وخت تيريږي غرض دادی چي ډير وخت پکښي تيريږي او که دا وختونه د خوراک څښناک د مصروفيتيا څخه په ساتلو سره د عبادت، اطاعت او په ذکر و مناجات کي تير کړي نو ډيري زياتي فائدي به ورته تر لاسه سي مشهور عالم او بزرگ سهل تستري رحمۀ الله عليه وائي يوه ورځ ما حضرت علي جرجاني رحمۀ الله عليه په ستو پو کلو وليدی نو عرض مي وکړ حضرت! داسي کومه وجه راغله چي تاسو ستو پو کوئ وه يې فرمايل: وروره څه پوښتني کوې ما يوه ورځ حساب ورته وکی معلومه سوه چي د يوې ډوډۍ د خوړلو په دوران کي دوامه وخت تيريږي څومره چي اويا ځله په تسبيح ويلو کي، ما سوچ وکړ چي داسي خو په ډوډۍ خوړلو کي ډير وخت تيريږي او دا وخت په ساتلو سره نور ضروري کارونه کېدای سي نو ما ډوډۍ خوړل پرېښول او څلوېښت کاله مي يوه ډوډۍ هم نه ده

خورلې مگر د لوږې د سختي د کمولو لپاره وخت ناوخته ستو پوه کولو سره خورم .  
 اوم : دا چې د لږ خوراک په وجه د بدن صحت او روغتيا پرځای وي او د ناروغيو څخه ساتل  
 کېږي ځکه چې د ډيرو مرضو وجه زيات خوراک او څښاک وي او د ډير خوراک په وجه نه  
 يواځې ناروغي پيدا کېږي مگر هغه د عبادت څخه هم راگرځول کېږي او په تشويش او فکرو  
 کې اخته وي د هغه نتيجه داسي چې د وخت ډيره حصه حکيم او ډاکټر ته د تلو راتلو او علاج په  
 معامله کې او په دوايانو او داسي نور کې هم تيرېږي او په دغه ټولو شيانو کې د کوم محنت  
 سختی او پرېښاني برداشت کول وي هغه تر دې ښه وي نو انسان چې يو څه خوري او وخت  
 ناوخته بيت الخلاء ته ځي نو د دغه پرېښانيانو څخه خلاصون ترلاسه کوي .

اتم : دا چې د معاش د لاس ته راوړو کوښښ او د روزي د گټلو محنت او سختي زياته نه  
 پرېوځي ځکه کوم سړی چې د کم خوراک عادت پيدا کړي د هغه لپاره په لږ محنت سختي سره  
 حاصل سوي شيان مال و اسباب هم بس کېږي .

نهم : دا چې ايثار و احسان او صدقه و خيرات کولو باندې په اساني سره قدرت ترلاسه کېږي  
 يعني د کم خورلو په صورت کې چې کومه ډوډۍ بچت کېږي هغه غريب مسکين او فقير ته د  
 صدقې په توگه ورکول زيات سخت نه وي او ښکاره ده چې صدقه او خيرات کونکی سړی به د  
 قيامت په ورځ د خپلي صدقې او خيرات په سايه کې د الله تعالی په رحمت ونازول سي او دا  
 حقيقت هم مخ ته راوېستل پکار دي چې انسان چې څه خوري او څښي هغه گویا بيت الخلاء ته  
 په تلو سره يوځای کوي او څه چې په فقير او اړ سړي باندې خوري هغه د ځان لپاره د آخرت  
 ذخيره کوي چې هلته به د الله تعالی په فضل و کرم سره افضله جزاء ورکول کېږي .

لسم : دا چې د لوږې د ذکر سوو فائدو څخه تر ټولو غټه فائده دا ده چې د دغه په وجه د هغه  
 خواهشاتو او جذباتو بيخ کني کېږي کوم چې انسان هر ډول گناه ته راولاړوي او پر نفس اماره  
 باندې غلبه او قابو ترلاسه کوي ځکه چې کم خورل نفساني خواهش وژني او شهواني  
 خواهشات کمزوري کوي او دا خبره د څه دليل محتاجه نه ده چې د دين ټولي خوشبختياني او  
 خيربېگنې په دغه امر کې پټي دي چې انسان د خپل نفس مالک او په ده يعني نفس باندې  
 قابو يافته وي او په هر ډول شقاوت او بدبختي په نفس کې پټه ده چې انسان د خپل نفس غلام  
 جوړ سي او ځان ته په هغه قابو ورکړي .

## د دنیا موړوالی

﴿۴۹۶۲﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ رَجُلًا يَتَجَشَّأُ فَقَالَ أَقْصِرْ مِنْ جُشَائِكَ فَإِنَّ أَطْوَلَ النَّاسِ جَوْعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَطْوَلُهُمْ شَبْعًا فِي الدُّنْيَا. رواه في شرح السنة. وروى الترمذي نحوه.

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د یو سړي د نس اړېمۍ واوریده نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل : خپل اړېمۍ بنده کړه ځکه چې د قیامت په ورځ به لویه لوبه لرونکی هغه سړی وي چې په دنیا کې ښه په ماړه نس خوراک کوي. شرح السنة او ترمذي هم داسې روایت کړی دی .

**تخریج :** البغوي في شرح السنة ٢٥٠١٤، رقم: ٤٠٤٩،، والترمذي ٥٦٠١٤، رقم: ٢٤٧٨.

**تشریح :** په حدیث کې چې د کوم صحابي د نس د آواز ذکر دی د هغه نوم وهب ابن عبد الله وو ، او د هغه شمیر کم عمر والا په هغه صحابوؤ کې راځي چې د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په زمانه کې لا بالغ سوی نه وو خپله د هغه بیان دی یوه ورځ ما ماته ډوډۍ وخوړه او په تېغ کولو سره د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کې حاضر سوم رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم راته وفرمایل کوم چې پورته نقل سوي دي په ذکر سوي ارشاد چې د ډکار کوم ممانعت فرمایل سوی دی د هغه مقصد څرنگه چې د حدیث د آخري حصې څخه واضحه کیږي د دومره زیات خوراک څخه منع کول دي چې په هغه سره نس تر اړتیا زیات ډک سي او د غټو غټو تېغو کولو باعث جوړ سي ، نقل سوي دي چې حضرت وهب ابن عبد الله د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د ذکر سوي ممانعت وروسته تر مرگه پوري هېڅ کله د نس تر مېړدو ډوډۍ نه وخوړه که د شپې به یې ډوډۍ خوړله نو د ورځي به ئې نه خوړه او که د ورځي به یې وخوړه د شپې به یې نه خوړه .

## مال یوه فتنه ده

﴿۴۹۶۷﴾: وَعَنْ كَعْبِ بْنِ عِيَاذٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً وَفِتْنَةُ أُمَّتِي الْمَالُ. رواه الترمذي.

د حضرت کعب بن عیاض رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څخه اوریدلي دي چې د

هر قوم او امت لپاره يوه فتنه وي او زما د امت فتنه مال دی.، ترمذي.

تغريج: سنن الترمذي ۴۹۲۱۴، رقم: ۲۳۳۶.

### د مال جمع کونکی

﴿۳۹۶۸﴾: وَعَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يُجَاءُ بِابْنِ آدَمَ

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: د آدم عليه السلام اولاده به د

يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَالْهُ بَذَجُّ فَيُوقَفُ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ فَيَقُولُ لَهُ أَعْطَيْتَكَ وَخَوَّلْتَكَ

قيامت په ورځ داسي راوستل سي لکه د پسو کوچني بچيان، بيا به د الله جل جلاله په مخکي ودرول سي، الله تعالى به ورته فرمايي ما درته ژوند درکړی وو ما درته غلام، مينځي، مال او دولت

وَأَنْعَمْتُ عَلَيْكَ فَمَا صَنَعْتَ فَيَقُولُ رَبِّ جَمَعْتُهُ وَثَرَّتُهُ وَتَرَكْتُهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ

درکړی وو او ما درباندي انعام کړی وو (يعني کتاب او رسول مي در استولي وه) نو تا څه کار وکړ؟ ابن آدم به ورته وايي اې پروردگاره! ما مال جمع کړ هغه مي په تجارت سره زيات کړ او

فَارْجَعْنِي إِلَيْكَ بِهِ كَلَهُ فَيَقُولُ لَهُ أَرِنِي مَا قَدَّمْتُ فَيَقُولُ رَبِّ جَمَعْتُهُ وَثَرَّتُهُ

څومره چي به مي تر لاسه کړ تر هغه مي زيات په دنيا کي پرېښود ما دنيا ته بيرته وليږئ چي دا ټول مال تا ته راوړم (يعني دنيا ته ولاړ سم هغه ټول مال خيرات کړم) بيا به الله تعالى پوښتنه وکړي کوم مال چي تا مخکي ليږلی دئ هغه وښيه، هغه به جواب کي ووايي اې پروردگاره! ما

وَتَرَكْتُهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ فَارْجَعْنِي إِلَيْكَ بِهِ كَلَهُ فَإِذَا عَبْدٌ لَمْ يُقَدِّمْ خَيْرًا

فَيُنْضَى بِهِ إِلَى النَّارِ. رواه الترمذي وضعفه.

مال جمع کړ زيات مي کړ او د هغه څخه زيات مي په دنيا کي پرېښود څومره چي ووت ته ما دنيا ته بيرته وليږه چي زه هغه مال تا ته راوړم نو دا خبره به ښکاره سي چي دی داسي بنده دی چي د اخيرت لپاره يې هيڅ نه دي ذخيره کړي نو دی به د دوېځ په طرف واستول سي. ترمذي

تغريج: سنن الترمذي ۵۳۴۱۴، رقم: ۲۴۲۷.

د لغاتو حل: البذج: ولد الضان، اراد بذلك هو انه وعجزه.

**تشریح :** طیبی رحمۃ اللہ علیہ ویلی دی چي په دغه حدیث کي د انسان کوم حالت چي ذکر سوی دی چي کوم بنده ته د الله تعالی د خوا څخه ذکر سوي شیان او نعمتونه ترلاسه وي او هغه د هغه په وجه د آخرت د خیر ترلاسه کولو څخه غافله سي نو د هغه مثال د هغه غلام په ډول دی چي هغه ته هغه مالک ډیر مال و اسباب د دغه مقصد لپاره ورکړي چي د هغه په ذریعه تجارت وکړي او ډیره گټه وکړي خو هغه غلام د خپل مالک د رضا او د هغه د حکم نافرمانی وکړي او هغه ټول مال فالتو کړي یا په داسي کاروبار او تجارت کي وموښلي چي د هغه حکم هغه ته نه وي سوی نو ښکاره ده چي هغه غلام به نه یواځي نا اهل و گنجل سي مگر د سزا لائق به هم وگرځول سي همداسي هغه بنده هم په ډیر تاوان کي وي او د عذاب حق داره به وگرځول سي .

ابو حامد رحمۃ اللہ علیہ ویلی دي ، دا خبره په ذهن کي ساتل پکار دي که څه هم هره نیکی هر لذت او هره خوشبختي تر دغه چي هر غوښتونکي شي ته نعمت ویل کېدای سي مگر حقیقي نعمت بس اخروي خوشبختي ده د دغه ماسوا بل شي ته خوشبختي ویل غلط دي ، مگر پر څه دنیاوي شیانو باندي مجازا هم د خوشبختي اطلاق کول یعنی هغه ته د نیوي خوشبختي ویل هم صحیح نه دي هو کوم دنیاوي شیان چي د اخروي سعادت د ترلاسه راوړو سبب او ذریعه وي او د هغه په لار کي په یو واسطې یا څو واسطو سره کومکي وي نو هغه شیانو ته نعمت ویل صحیح کېدای سي او دا هم له دې کبله چي هغه شیان یې حقیقي نعمت نه رسوي .

### صحت او یخي اوبه

﴿۴۹۶﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَوَّلَ مَا يُسْأَلُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ النَّعِيمِ أَنْ يُقَالَ لَهُ أَلَمْ نُصَحَّ بِجِسْمِكَ وَتُرْكَ مِنَ الْمَاءِ الْبَارِدِ . رواه الترمذي .

د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : د قیامت په ورځ به د بنده څخه د نعمتونو په اړه لومړی چي کوم سوال کیږي هغه به دا وي چي ایا موږ ته صحت نه وو درکړی او په یخو اوبو سره موندلې اوبه کړی . ترمذي

**تخريج :** سنن الترمذي ۴۱۸۷، رقم: ۲۳۵۸.

**تشریح :** هسي خو هر شی د الله تعالی نعمت دی چي د هغه څخه انسان فائده اخلي مگر په دغه کي هم هیڅ شک نسته چي لوی نعمت روغتیا او اوبه دي ځکه د قیامت په ورځ به تر ټولو

مخکي د دغه دوو نعمتونو په باره کي پوښتنه کيږي .

د يو لوی بزرگ په باره کي نقل دي ، هغه خپل مورید ته وفرمايل چي اوبه يخوه بيا ئې څښه ځکه چي يخې اوبه د الله تعالی شکر د زړه د اخلاص څخه اداء کوي او شيخ عبدالحق رحمۃ اللہ علیہ فرمائي ماته د خپل پلار په باره کي ياد دي هغه چي به کله يخې اوبه څښلې نو بې هوښه به سو او کله چي به د لږ ځنډ وروسته هغه د بې هوښۍ وروسته خپل حالت ته راغلی نو وه به يې فرمايل : سبحان الله دا يخې اوبه هم څنگه شی دي او الله تعالی دا څومره جوهرې جوړي کړي دي او همداسي عالم ذوق او د توحيد سره سم کلمات به ئې ارشاد وفرمايلې ، پای يې دا چي اوبه په خپله خو ډير لوی نعمت دی مگر يخې چي کوم کيف ولات او کومي فائده لري د هغه په وجه د دغه نعمت درجه ډيره زياتيږي او عجيبه خبره داده قدرت اوبه داسي عزيز او ضروري شی جوړي کړي چي د ژوند دار و مدار هم په دغه باندي دی مگر عامي ئې دومره کړې چي د دغه څه بيه نسته .

په دغه ځای کي يو خوندور حکايت بيانيزي چي يو بادشاه چيري لار ځيني ورکه سوه يو ځنگله ته ورسېدی هلته تېری سو خو هلته د اوبو نوم هم نه وو د تندي سره د هغه خوابد تيا نوره ډېرېدل تر دې چي مرگ ته بالکل نژدې سو يودم د هغه مخ ته يوه ملائکه ښکاره سوه او پوښتنه ئې ځيني وکړه که زه اوبه درياندي و څښم نو ته به ماته څه شي را کړې بادشاه سمدستي ورته وويل خپل نيم ملک هغه غيبي انسان اوبه په وڅښلې ، د دغه وروسته د هغه بولي بندي سوې هغه که هر څومره غوښتل چي په څه رقم بولي وکړي خو نامراده سو او په سختي پرېشانی کي اخته سو آخر بيا هغه غيبي انسان ورته ښکاره سو ورته وئې ويل که زه ستا د دغه مرض علاج وکم او ستا بولي ايله سي نو ماته به ته څه انعام را کړې بادشاه ورته وويل نور نيم ملک به هم تاته درکړم د هغه علاج ئې وکړ او د بادشاه بولي ايله سوې بيا هغه غيبي انسان ورته وويل اي بادشاه سلامت ته خپل ملک خپله سنبال که ما ته د دغه ضرورت نسته مگر د خپلي بادشاهي حيثيت وگوره د لږ اوبو او بولو لپاره د ټول ملک او بادشاهي د قربانو لولو فيصله دي وکړه نو دومره بې حيثيته شی او د دغه پر ښکاره ښکلا باندي هيڅ غرور ونه کړې ،

په آخر کي يوه خبره دي په ذهن کي وي چي په ذکر سوي حديث کي روغتيا او اوبه دواړه نعمتونه يوځای په ذکر کولو کي گويا دې ته اشاره کول مقصد دي چي دا دواړه دومره عظيم الشان او ضروري نعمتونه دي چي ټول ملک او بادشاهي يوې خوا ته او دغه دواړه نعمتونه بلي خوا ته دي يعني دا پرزيات دي .

## پنڻه نعمتونه

﴿۳۹۷۰﴾: وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَزُولُ

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل :

قَدَمَا ابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ خُسِّ عَنْ عُمُرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ

د قيامت په ورځ به د چا پښې حرکت نه کوي ترڅو پوري چې د سړي څخه دا پنځه خبري ونه پوښتل سي د هغه څخه به پوښتنه وسي چې خپل عمر دي په کوم کار کي صرف کړ،

وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ وَمَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَا أَنْفَقَهُ وَمَاذَا عَمِلَ فِيهَا

عَلِمَ. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب.

خپله ځواني دي په کوم کار کي ختمه کړه؟ مال دي څنگه وگټئ او څنگه دي خرڅ کړ؟ او کوم علم چې دي تر لاسه کړی وو د هغه سره سم دي کوم عمل وکړ. ترمذي. دا حديث غريب دئ.

تخريج: سنن الترمذي ۵۲۹۱۴، رقم: ۲۴۱۶.

تشریح: د حضرت ابودرداء په باره کي نقل سوي دي چې يوه ورځ هغه حضرت عويمر ته وفرمايل اي عويمر! په قيامت کي به ستا څه حال وي کله چې ستا څخه پوښتنه وسي چې آيا ته عالم وې که جاهل که ته دا جواب ورکړې چې زه عالم وم نو بيا ستا څخه دا پوښتنه کيږي چې تا کوم علم حاصل کړی وو د هغه موافق دي کوم کار وکړ او که ته دا جواب ورکړې چې زه خو جاهل وم نو پوښتنه به درڅخه وسي چې ستا د جاهل پاته کېدو څه وجه وه او تا علم ولي نه وو حاصل کړی.

### الْفَصْلُ الثَّالِثُ (دریم فصل)

غوره والی په تقوا کي دئ

﴿۳۹۷۱﴾: عَنْ أَبِي ذَرٍّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ أَنْكَ لَسْتَ

بِخَيْرٍ مِنْ أَحْمَرَ وَلَا أَسْوَدَ إِلَّا أَنْ تَفْضُلَهُ بِتَقْوَى. رواه أحمد.

د ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ هغه ته وفرمايل: ته د سوراو تور رنگ په سبب



غوره نه يې مگر که ته په تقوا سره غوره سوې (يعني د هريوه سره تقوا هم ضروري ده). احمد.

تخريج: مسند الامام احمد ۱۵۸/۵.

**تشریح :** مطلب دادی چي انساني فضيلت او غوره والی پر ښکاره صورت ، رنگ او نسل باندي موقوف نه وي مگر د دغه دارو مدار پر ديني او اخلاقي کردار عظمت او تقوی باندي دی ښکاره دي وي چي په حديث کي يواځي د دوو رنگو سور و تور ذکر په دغه وجه سوی دی چي زيات خلک د دغه دوو رنگونو وي او زياته صحيح خبره داده چي د دغه دوو رنگونو والا مراد مالک او غلام دی اکثر داسي وي چي با دار د سور رنگ وي او غلام د تور رنگ وي .

طیبي رحمته الله د حديث په وضاحت کي ويلي دي چي دلته د سره رنگ څخه مراد اهل عجم او د تور رنگ څخه مراد اهل عرب دي په هغه زمانه کي به اهل عربو عجم والا يعني غير عرب خلکو ته سره ويله ځکه چي د هغوی په رنگ سور والی او سپين والی غالبه وه او اهل عرب ته به يې تور ويله ځکه چي د هغوی رنگ به پوخ وو او په هغه به د تور والي غلبه وه .

او شيخ عبدالحق رحمته الله ليکلي دي ، د حديث معنی داده چي د حقيقي فضيلت او لوړوالي تعلق د تقوی او نيکو کارو سره دی او د تقوی او نيک عمل څخه ماسوا هيڅ وصف اود خصوصيت خوا ته نسبت څه فضيلت نه لري څرنگه چي د الله تعالی ارشاد دی : ان اکرمکم عندالله اتقکم د الله تعالی په نزد په تاسو کي زيات عزت مند سپی هغه دی کوم چي په تاسو ټولو کي زيات متقي وي دا خبره دي په ذهن کي وي چي تقوی د خپل مراتبو او درجاتو د اعتبار څخه پر ځو ډولو باندي مشتمله ده تر ټولو کم ډول يا تر ټولو کمه درجه داده چي په هر حالت کي د شرک جلي څخه پرهيز وکړي درميانی درجه يې داده چي د هر ډول گناه هر ډول خرابی هر ډول لهو ولعب او د شرک خفي څخه پرهيز وکړي او تر ټولو غټه درجه داده چي هروخت د الله تعالی سره تعلق او مينه وساتل سي او په زړه کي د بل چا خيال رانسي .

### د دنيا څخه زهد

(۲۹۷۲) : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَا زَهْدٌ عَبْدٌ فِي الدُّنْيَا إِلَّا أَنْبَتَ اللَّهُ الْحِكْمَةَ فِي قَلْبِهِ وَأَنْطَقَ بِهَا لِسَانَهُ وَبَصَّرَهُ عَيْنَ الدُّنْيَا وَدَاعَاهَا وَدَوَائِهَا وَأَخْرَجَهُ مِنْهَا سَالِمًا إِلَى دَارِ السَّلَامِ . رواه البيهقي في شعب الإيمان .

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : کوم بنده چي په دنيا کي زهد

اختیار کړي الله تعالى د هغه په زړه کي حکمت پیدا کړ د هغه ژبه یې گویا کړه هغه ته یې د دنیا عیبونه او د هغې ناروغۍ او د هغه ناروغيو درملنه وښودل او بیا یې هغه په سلامتي سره ددې دنیا څخه د دار سلام په لور بوتلی . بیهقي .

**تخریج :** البیهقي فی شعب الایمان ۳۴۷/۷ ، رقم : ۱۰۵۳۲ .

**تشریح :** د دارالسلام څخه مراد جنت دی او په دغه حدیث کي دغه خواته اشاره ده چي باکمال حقیقي سلامتي بس دار آخرت او په جنت کي ترلاسه کیږي نقل سوي دي چي د یو عارف او درویش څخه خلکو پوښتنه وکړه چي ووايه ستا څه حال دی نو هغه جواب ورکړ که الله خوښه وي نو سلامتي ده په شرط ددې چي جنت ته به ورسېږم .

**د کامیابي ذریعه**

﴿ ۳۹۴ ﴾ : وَعَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَخْلَصَ

د حضرت ابوذر رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : د چا زړه چي الله تعالى د

الله قلبه للإيمان وَجَعَلَ قَلْبُهُ سَلِيمًا وَلِسَانُهُ صَادِقًا وَنَفْسُهُ مُطِئِنَةً

ایمان لپاره ځانگړی کړ هغه خلاصون ترلاسه کړ ، الله تعالى د هغه زړه (د حسد او نفاق څخه) سالم وساتئ ، د هغه ژبه یې ریښتونی جوړه کړه او نفس یې ور مطمئن کړ

وَخَلِيقَتُهُ مُسْتَقِيمَةً وَجَعَلَ أُذُنَهُ مُسْتَمِعَةً وَعَيْنُهُ نَازِرَةً فَأَمَّا الْأُذُنُ فَقَمِعُ

د هغه خوی عادت یې برابر کړی او د هغه غوږونه یې اوریدونکي جوړ کړل د هغه سترگي یې کتونکي جوړي کړي نو غوږونه یې پیپ دي لکه څرنګه چي د پیپ په ذریعه تیل بوتل ته اچول

وَأَمَّا الْعَيْنُ فَمِقْرَةٌ لِمَا يُوعَى الْقَلْبُ وَقَدْ أَفْلَحَ مَنْ جَعَلَ قَلْبَهُ وَاعِيًا . رواه احمد

کیږي او سترگي قائم ساتونکي دي چي د هغه زړه خوندي ساتي او البته هغه چا خلاصون ترلاسه کړ چي د هغه زړه د حق خبري لپاره محافظ جوړ کړل سو ، احمد .

**تخریج :** مسند الامام احمد ۱۴۷/۵ ، والبیهقي فی شعب الایمان ۱۳۲/۱ ، رقم : ۱۰۸ .

**د لغاتو حل :** مفرة : ای محل قرار .

**تشریح :** د قمع معنی د قیف ده او قیف هغه نلکی لرونکي آلې ته وایي چي هغه د بوتلانو یا نورو شيانو په خوله کي په اېښودو سره لوبښي وغيره ته بهېدونکي شی وراچوي لکه تېل ، نو

غوربونه قيف دي د دې مطلب دادی چي څرنگه د قيف په ذريعه يو نرم شی بوتلانو وغيره ته ور اچوي همداسي غورب هغه ذريعه ده چي حقه خبره د انسان زړه او دماغ ته رسوي په دغه توگه چي غورب هغه خبره اوري او زړه هغه قبلوي .

او سترگه د هغه شي قائم او ثابت لرونکې وي الخ ، د دغه جملې مطلب دادی چي کوم شيان چي سترگه ويني زړه د هغه ظرف وي يا هغه شيان زړه خپل ظرف جوړوي چي هغه د سترگو په وجه زړه ته ننوځي گويا څرنگه چي غورب حقه خبره زړه ته رسوي همداسي په نظر راتلونکي حقائق د سترگو دلاري زړه ته ننوځي او په هغه کي دننه قائم او ثابت وي د حديث په آخري حصه کي گويا د دغه دواړو شيانو نتيجه بيان سوې کوم سړی چي حقه خبره په اورېدو سره او د حق شيانو په ليدو سره خپل زړه ته يې واچوي او د هغه ساتنه ئې وکړه يعني بهر صورت پر حق باندي عامل وو نو هغه کامياب گرځول کيږي .

### کافرانو ته دنيا ورکول

﴿۲۹۷﴾: وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا رَأَيْتَ

د حضرت عقبه بن عامر رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : هر کله چي ته وويني

اللَّهُ يُعْطِي الْعَبْدَ مِنَ الدُّنْيَا عَلَى مَعَاصِيهِ مَا يُحِبُّ فَإِنَّمَا هُوَ اسْتِدْرَاجٌ ثُمَّ تَلَا

چي الله تعالی بنده ته د هغه د گناه سربيره غوره شی ورکوي نو دا يوازي استدراج دئ (درجه پر

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا

فَرَحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَا هُمْ بِغَتَّةٍ فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ. رواه احمد

درجه بيول) بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم دا آيت تلاوت کړ : (هر کله چي کافرانو هغه نصيحت هير کړ کوم چي هغوی ته سوی وو نو موږ د هر شي دروازي پر هغوی خلاصي کړې تر دې چي هغوی په هغه شي چي هغوی ته ورکړل سو خوشحاله سول نو موږ ناڅاپه را ونيول او هغوی نا اميده سول). احمد .

تفريغ : مسند الامام احمد ۱۴۵/۴ .

تفريغ : په لغت کي د استدراج معنی ده درجه په درجه تلل لکه څوک چي پورته ځي او په زينو کي خيږي درجه په درجه ځي يو وار يوه زينه بيا دوهمه زينه او بيا دريمه زينه همداسي يوې بلي زينې ته پرله پسې خيږي او همداسي تر آخره پوري روان وي او ورسپړي او د بنده په

حق کي د الله تعالى استدراج دادی چي کله يو انسان په گناه او مصیبت کي اخته سي نو هغه ته د دنیا خوشحاله کونکی نعمت ورکړي يا د هغه يوه خبره يا خواهش پوره کړي او بيا هغه د هغه پر حال پریږدي چي هغه انسان دا گمان وکړي چي دا زما په حق کي د الله تعالى د خوا څخه لطف او کرم دی نو په خپل حالت کي سست وي نه خو د خپلو بدو عملو څخه توبه کاږي او نه پر خپلو گناهو باندي استغفار کوي او بيا يو دم د الله تعالى په عذاب کي راچاپېره سي نو دا گویا د الله تعالى د خوا څخه هغه بنده درجه په درجه د عذاب خواته تلل وي څرنگه چي څوک درجه په درجه خيژي او بيا يو دم د هغه ځايه رايله سي ،

حاصل دا چي کوم گناه کار يا کافر ته د دنیا ترقي يا خير ترلاسه وي نو هغه ته دا گڼل نه دي پکار چي الله تعالى ئې نازوي مگر دا حقيقت په ذهن کي ساتل پکار دي چي د هغه ټول دنياوي ترقي او کاميابي په اصل کي هغه درجه په درجه هغه مرحلې ته رسوي چيري چي يو دم د الله تعالى عذاب هغه تباه کوي که څه هم هغه وخت ډير وروسته راسي .

### د زهد خاوندان

﴿۴۹۵﴾: وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الصُّفَّةِ تُوِّيَّ وَتَرَكَ دِينَارًا فَقَالَ

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَيْفَ قَالَ ثُمَّ تُوِّيَّ آخَرُ فَتَرَكَ دِينَارَيْنِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

كَيْتَانِ. رواه أحمد والبيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت ابو امامه رضي الله عنه څخه روايت دی چي د اهل صفه څخه يو کس وفات سو او يو دينار ځيني پاته سو ، رسول الله ﷺ وفرمايل : دينار يو داغ دی ، ابو امامه وايي چي يو څو ورځي وروسته د اصحاب صفه څخه يو بل سړی وفات سو هغه دوه ديناره پرېښودل نو رسول الله ﷺ وفرمايل : دوه ديناره دوه داغونه دي . احمد او بيهقي

**تخريج:** مسند الامام احمد ۲۵۲/۵، والبيهقي في شعب الإيمان ۳۶۴/۵، رقم: ۶۹۶۳.

**تشریح:** صفه والا: هغه غريب او کور نه لرونکي صحابه کرامو ته وايي چي په ځانگړې توگه د مسجد په صفه کي اوسېدل، صفه په اصل کي د مسجد نبوي سره متصل يو بام لرونکی ځای وو او په پېل کي کله چي د مسلمانانو قبله بيت المقدس وه دغه ځای د مسجد په توگه استعمالېدی مگر بيا کله چي قبله بدله سوه او کعبه الله قبله وگرځېدل نو دغه ځای پر خپل حالت باندي پرېښودل سو او د هغه په څنگ کي مسجد نبوي جوړ کړل سو ،

د صحابه کرامو کومه مقدسه ډله چې په صفة کي اوسېدل هغه پر اویا یا اتیا کسانو باندې  
مشمول وه، دغه شمېر به په مختلفو وختو کي کمېدې او زیاتېدې، او نه ددغه صحابه کرامو  
کورونه وه او نه د هغوی سره مال او اسباب وه او نه یې کاروبار او کورنۍ درلودل، ځکه نو  
هغوی پوره زهد اختیار کړی وو، او د الله تعالی پر ذات باندې په توکل په هغه ځای کي پراته وه  
او هروخت به په ذکر، ریاضت، مجاهد او تلاوت کي بوخت وه او د رسول الله ﷺ احادیث به یې  
یادول، دغه حضراتو ته اضياف الله (د الله ﷻ مېلمانه) ویل کېدل، کومو صحابه کرامو چې  
توان درلودی هغوی به یې خدمت کوی او د هغوی د اړتیاوو په پوره کولو کي به یې تر خپله  
وسه هڅه کول، ځینو ته به یې په ډېر عزت او احترام سره خوراک رسوی او څوک به یې د مېلمه  
په توګه خپل کور ته بوتله او په هغوی کي ځیني حضرات داسي وه چې د رسول الله ﷺ په خاص  
عنایت او توجه برخمن کېدل او د رسول الله ﷺ سره به یې خوراک کوی او په دې وجه به کله نا  
کله د رسول الله ﷺ د داسي معجزاتو د صادر کېدو باعث هم جوړېدل چې لږ خوراک به په  
جېړانونکې توګه د ټولو لپاره بس سو، د مثال په توګه څو واره داسي سوي دي چې د شېدو یوه  
پیاله چې د یوه سړي لپاره هم د کافي کېدو صلاحیت نه درلودی د اعجاز نبوي په طفیل هغه  
ټول حضرات به یې په نس ماړه کړل، رسول الله ﷺ ته حکم الهي وو چې ته ددغه حضراتو په منځ  
کي اوسه نور رسول الله ﷺ به وخت ناوخته په خپل شرف سره نازول او هیڅ وخت به یې هغوی ته  
د بې چارګۍ احساس نه ورکوی، رسول الله ﷺ به هغوی ته فرمایل: تاسو خپل ځان یوازي او  
بې کسه مه ګڼئ زه ستاسو څخه یم او هغوی ته به یې د ازیرو ورکوی چې په آخرت کي به تاسو  
زما سره یاست او زما سره به یو ځای جنت ته ځئ، مشهور صحابي حضرت ابوهریره رضی الله عنه هم  
ددغه صفة والا صحابه کرامو څخه وو، رضي الله عنهم اجمعين.

څرګنده دي وي چې د صوفیانو ډلي ته د زهد او توکل او له دنیا څخه ترک تعلق په اړه د  
اهل صفة سره مشابهت حاصل دی او که چیري لفظ د صوفیه د صفة څخه مشتق ګرځول او دا  
ویل چې زهد او توکل اختیارونکي ته صوفي ویل د صفة په بنیاد دی، دا که څه هم غیر حقيقي  
خبره ده مګر په دې کي شک نسته چې په معنوي توګه د صوفیاء نسبت اهل صفة ته کیدای سي.  
اوس حدیث ته راسی، په اصل صفة کي د وفات کېدونکو حضراتو دینار پرېښودل او د  
رسول الله ﷺ وعید بیانول په دې وجه وو چې که څه هم د حاجت او اړتیا لپاره یو یا دوه دیناره  
اېښودل او جمع کول په شرعي توګه د ګناه سبب نه دی او نه یو داسي خبره ده چې غیر مناسب  
وګرځول سي بلکه یو سړی که د حقوق ادا کولو څخه وروسته پوره خزانه جمع کړي او د دنیا مال

او اسباب د ځان سره وساتي نو دې ته د شريعت خلاف نه وايي مگر دا چي يو سړی د مال او زر کوټه جوړه کړي چي نه د هغه زکوٰه ورکوي او نه د بل چا مالي حقوق ادا کوي نو بېله شک د منع دی مگر ددې حقيقت سربېره ددې څخه انکار نسي کيدای چي اهل زهد او تارکان دنيا چي دهر څه په پرېښودو سره د ټولو څخه د سترگو په بندولو سره او د اهل فقر محبت اختيارولو سره باب فقر او توکل باندې کښيني د هغوئ شان پېل دی د هغوئ سره د ضرورت څخه زيات دنيايي مال او اسباب په حقير مقدار کي کېدل هم نامناسب دي نو د رسول الله ﷺ مذكوره ارشاد گويا د فقر او تجرد د هغه وعدي خلاف د سخت خبرداري په توگه دی چي د حقيقت حال سره مطابقت نه لري او غالبا په دې وجه راوي ددغه دواړو حضراتو په ذکر کي دا ونه ويل چي په اصحابو کي يو سړی وفات سو بلکه دا يې وويل چي د اصحاب صفة څخه يو سړی وفات سو گويا هغه دغه دواړو صحابه کرامو ته د صفة نسبت په خاصه توگه وکړ چي دا څرگنده سي که چيري بل صحابي په خپله ترکه کي يو يا دوه ديناره پرېښودو سره وفات سي نو دا يو ضروري خبره نه وه مگر دا د اصحاب صفة څخه د دوو کسانو ذکر دی چي د هغوئ د شخصياتو امتياز زهد او فقر وو، نو د هغه اصحاب صفة په صحبت او معيت کي اوسېدل او ځان د هغوئ امتيازي خصوصيت حامل گرځول د مطلق درهم او دينا جمع کولو خلاف دی.

ملا علي قاري رحمه الله ددغه حديث په وضاحت کي د يو بلي خوا څخه بحث کړی دی چي د هغه مفهوم دادی چي رسول الله ﷺ د هغه دوو صحابه کرامو په اړه چي کوم وعيد بيان کړ هغه ددې لپاره وو چي هغه دواړه صحابه کرام په اصل کي د هغه مسکينو خلکو (يعني اصحاب صفة) څخه وه چي د هغوئ د فقر او فاقې په وجه نورو خلکو به هغوئ ته خپل مال ورکوی او د الله لپاره به يې هغوئ خوراک او څېښاک ورکوی همدانگه هغه دواړه حضرات يا خود مال له موخي يا د حال له موخي په منزله د سائلينو وه او څرنگه چي معلومه ده چي د هيچا لپاره دا قطعاً حلال نه دي چي د هغه سره د يوې ورځي په اندازه د خوراک او څېښاک سامان وي نو هغه دي د سوال لاس نه غزوي، نو هغه دواړو حضراتو د ځان سره دينار درلودی او ددې سربېره هغه شيان چي د خوراک او څېښاک لپاره نورو خلکو د صدقې او خيرات په توگه هغوئ ته راوړل هغه گويا د هغوئ په حق کي حرام وه.

همدارنگه دغه مسئله هم په ذهن کي ساتل پکار دي چي کوم څوک خپل ځان د فقر او مسکينانو په صورت کي ظاهر کړي د مثال په توگه زړې جامې اغوندي او په خراب حال سره اوسي يا د صوفيانو او مشائخو وضع اختيار کړي او د هغه سره مال وي او ددې سربېره د خلکو

د لاس څخه هغه شی اخلې او قبول کړې چې چاته د صدقې او خیرات په توګه ورکولو لپاره وي او بیا هغه شی خوري او څېبني یا په خپل مصرف کي یې راوړي نو هغه شی به د هغه په حق کي حرام وي همدارنګه هغه سپی خپل ځان عالم او صالح او باشریعت ظاهر کړي او د حقیقت په اعتبار هغه داسي نه وي او خلک هغه ته د علم یا شرافت په وجه څه ورکړي نو د هغوی ورکړی هغه شی به د هغه لپاره حرام وي .

نقل سوي دي چې مشهور بزرګ شیخ ابواسحاق ګاندوئي رحمۃ اللہ علیہ یوه ورځ فقیران پر داسي خوراک باندي ولېدل چې د مستحقینو لپاره تیار سوی وو، نو هغه فقیرانو ته یې وفرمایل: تاسو خلک حرام خورئ، هغه ټولو فقیرانو (د دې په اورېدو سره) د خوراک څخه خپل لاس را ایسته کړه، ددې څخه وروسته شیخ ورته وویل: دغه خوراک یوازي د داسي خلکو لپاره دی چې هغوی هیڅ دنیاوي مال نه لري نو په تاسو کي چې کوم څوک داسي وي نو هغه دي دغه خوراک و خوري، ددې څخه پرته بل څوک دي دغه خوراک نه خوري نو د هغه خوراک څخه ځینو خوړل او ځینو ونه خوړل، ددې په لېدو سره شیخ وفرمایل: سبحان الله! خوراک خو یو دی مګر د ځینو خلکو لپاره حلال دی او د ځینو خلکو لپاره حرام دی، څرګنده سوه چې هغه شیان کوم چې محض د فقیرانو لپاره وي د هغه آمدني او د هغه وسائل هیڅ داسي سړي ته په خپل مصرف کي راوستل مطلقاً حلال نه دي چې په شرعي توګه غني وي نو هغه سړیونه او خوني چې د فقیرانو او مسکینانو لپاره وقف دي نو داسي خلکو ته هلته مفت اوسېدل حرام دي څوک چې فقیر او مسکین نه وي لکه څرنګه چې علامه ابن همام رحمۃ اللہ علیہ وضاحت کړی دی چې پر غني باندي حرام دی چې هغه د خانقا د وقف په حجرو کي مفت هستوګنه اختیار کړي نو دا قول د باور وړ ګڼل نه دي پکار چې د هغه خلاصه داده چې د حرمین شریفین اوقاف د فقیر او غني هر یوه لپاره دي ځکه که دا خبره صحیح ومنل سي نو ددغه اوقافو څخه غني ته ګټه اخیستل جائز نه دي او ددې سبب دادی چې زموږ په نزد د غني په حق کي د یو شی وقف کول صحیح نه دی چې هغه غیر محصور وي .

### د دنیاوي مال جمع کولو څخه لیري سه

(۲۹۷۶): وَعَنْ مُعَاوِيَةَ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى خَالِهِ أَبِي هَاشِمٍ بْنِ عُبَيْدَةَ يَعُودُهُ فَبَكَى

د حضرت معاویه رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې هغه د خپل ماما ابو هاشم بن عبته عیادت (دناروغ پوښتني) ته ورغلی، ابو هاشم په لیدو سره وژړل،

أَبُو هَاشِمٍ فَقَالَ مَا يُبْكِيكَ يَا خَالٍ أَوْ جُعْتُ يُشِيرُكَ أَمْ حِرْصٌ عَلَى الدُّنْيَا قَالَ

معاويه ورته وويل : ما ما ولي ژاړې؟ ناروغۍ په پريشانۍ کي اخته کړی يې يا د دنيا حرص؟

كَلَّا وَلَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهْدَ الْإِنِّنَا عَهْدًا لَمْ أَخْذُ بِهِ قَالَ

ابو هاشم وويل : په دې کي يوه خبره نسته بلکه د پريشانۍ سبب دادی چي رسول الله ﷺ موبته وصيت کړی وو چي په هغه ما عمل ونه کړلای سو ، معاويه پوښتنه وکړه

وَمَا ذَالِكَ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّمَا يَكْفِيكَ مِنْ جَمْعِ الْمَالِ خَادِمٌ وَمَرْكَبٌ فِي

هغه وصيت څه شی دی؟ ابو هاشم ورته وويل : ما د رسول الله ﷺ څخه دا اوریدلي دي چي تا ته په مال يو ځای کولو کي يوازي يو خادم

سَبِيلِ اللَّهِ وَإِنِّي أَرَانِي قَدْ جَمَعْتُ. رواه احمد والترمذي والنسائي وابن ماجه

او د الله ﷺ په لار کي د جنگ لپاره يوه سپرلی بس ده او زما خيال دی چي ما مال جمع کړی دی (يعني زيات). احمد، ترمذي، نسائي او ابن ماجه

**تخريج:** مسند الامام احمد ۴/۴۴۴، والترمذي ۴/۴۸۸، رقم: ۲۳۲۷، والنسائي ۸/۲۱۹، رقم: ۴۵۳۷۲، وابن ماجه ۱۲/۱۳۷۴، رقم: ۴۱۰۳.

**تشریح:** د آراني لفظ د مفهوم په اعتبار د اظن په معنی دی يعني زه گمان کوم، په ځينو نسخو کي دغه لفظ د همزه په زور سره دی چي معنی يې ده: زه وينم يا زه پوهيږم.

**مال او منصب نه غوښتل**

﴿٢٩٤٤﴾: وَعَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ قَالَتْ قُلْتُ لِأَبِي الدَّرْدَاءِ مَا لَكَ لَا تَطْلُبُ كَمَا

يَطْلُبُ فَلَانٌ فَقَالَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ أَمَامَكُمْ عَقَبَةٌ كَوْوَدًا لَا يَجُوزُهَا الْمُثْقَلُونَ فَأُحِبُّ أَنْ أَتَخَفَّفَ لِتِلْكَ الْعَقَبَةِ.

د حضرت درداء د مور (رض) څخه روايت دی چي ما د درداء پلار ته وويل په تا څه سوي دي چي ته د رسول الله ﷺ څخه مال او منصب نه غواړې لکه څرنګه چي فلانی او فلانی يې غواړي، د درداء پلار وويل : ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي ستاسو منځته يو غونډی ده



چي پر هغه هغه خلک نه سي تيريدلای کوم چي دروند باري وي، په دې وجه زه دا خوښوم چي پر دغه باندي د ختلو لپاره (سپک) يم. بيهقي.

**تفريغ:** البيهقي في شعب الايمان ۳۰۹۱۵، رقم: ۱۰۴۰۸.

**تشریح:** د سخت پړاو څخه مراد مرگ، قبر، حشر او په دې اړه پېښېدونکي سختياني دي، او د گران بار څخه مراد هغه خلک دي چي د مال، دولت او دنيايو خوشحالي باري يې پړاو وړو پورته کړی وي د رسول الله ﷺ د ارشاد خلاصه داده چي دمؤمن دنيايو ژوند او د هغه ابدي قرارگاه (جنت) په منځ کي چي کومه فاصله ده هغه د يو سخت پړاو تېرېدو څخه وروسته قطع کيږي او څرگنده ده کوم څوک چي د يو سخت پړاو سره تېرېږي نو هغه د ځان سره بار نه ساتي او هر څومره چي سپک وي هغومره په اساني سره تېرېدای سي نو که چيري ته د خپل آخري منزل يعني جنت ته په اساني سره رسېدل غواړي نو خپل ځان د دنيا د مال او اسباب څخه سپک ساته چي ستا او د جنت په منځ کي چي کوم سخت پړاو دی د هغه په قطع کولو کي څه خنډ رامنځته نسي او ځکه ويل سوي دي: (فاذ المخفون و هلك المثلون) يعني سپک بار وال خلک کامياب سول او دروند بار والا خلک هلاک سول.

### د دنيا څخه پر هېز وکړئ

﴿۳۹/۸﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ مِنْ أَحَدٍ يَبْشِي عَلَى الْمَاءِ إِلَّا ابْتَلَّتْ قَدَمَاهُ قَالُوا لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كَذَلِكَ صَاحِبُ الدُّنْيَا لَا يَسْلَمُ مِنَ الذُّنُوبِ. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: ايا يو څوک پړاو وړ داسي تيريدلای سي چي د هغه پښې لنډې نه وي؟ صحابه کرامو وويل: يا، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: دغه حال د دنيا دارو دی چي د گناهونو څخه خوندي کيدلای نه سي. بيهقي

**تفريغ:** البيهقي في شعب الايمان ۳۲۳۱۷، رقم: ۱۰۴۵۷.

**تشریح:** پر چا چي د دنيا مينه غالبه سي نو هغه په هيڅ حالت کي هم د گناهو څخه خوندي کيدای نسي او پر چا چي د دنيا مينه غالبه نه وي مگر په مال او دولت او دنيايو چارو کي اخته وي نو د هغه لمن هم په عامه توگه په گناهو کي دلړل کېدو څخه خوندي کېدای نسي. د ارشاد خلاصه د شتمنو کسانو ته سخت خبرداري ورکول او زهد ته شوق ورکول دي او

دا هم څرگندول مقصد دي چي په هر حالت کي د آخرت گټه او تاوان ته د دنيا پر گټه او تاوان باندي ترجيح ورکول پکار دي د دنيا د مال او دولت طلب کونکي ته دا احساس کافي دی چي د آخرت تاوان او خسران د فقر په نسبت په شتمني کي زيات پټ دی او د فقر دا فضيلت کم نه دی چي فقيران چي هغوئ پر خپل فقر او مفلسي باندي صبر او قناعت اختيار کړي وي په جنت کي د شتمنو څخه پنځه سوه کاله مخکي داخلېږي.

### د پروردگار حمد او تسبيح

﴿۳۹۷۹﴾: وَعَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ مُرْسَلًا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت جبیر بن نفیر رضی اللہ عنہ څخه مرسلا روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل:

وَسَلَّمَ مَا أُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ أَجْمَعَ الْمَالَ وَأَكُونَ مِنَ التَّاجِرِينَ وَلَكِنْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنْ

ما ته د وحي په ذريعه دا حکم نه دی راکړل سوی چي زه مال جمع کړم يا تجارت وکړم بلکه دا وحي راته سوې ده چي زه

سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ.

رواه في شرح السنة وأبو نعيم في الحلية عن أبي مسلم.

د خپل پروردگار حمد او تسبيح کوم، د سجده کونکو څخه سم او د خپل پروردگار عبادت کوم تر هغو چي مرگ راته راسي شرح السنة او ابو نعيم په الحلية کي د ابي مسلم څخه روایت کړی دی.

**تخريج:** البغوي في شرح السنة ۲۳۷/۱۴، رقم: ۴۰۳۶.

**تشریح:** د دغه ارشاد په ذريعه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا څرگنده کړه چي ما ته خو د خپل رب له خوا دا حکم دی چي زه خپل وختونه په تسبیح، تحمید، عبادت او په خاصه توګه په لمانځه کي صرف کړم او د عمر تر پایه پوري همدارنګه په اخروي کارو کي بوخت اوسم نو ما ته دومره فرصت چيري دی چي زه تجارتي کاروبار او نور دنيایي امورو ته توجه ورکړم او په هغو کي بوختیا اختیار کړم.

### دنیا په روا طریقہ تر لاسه کول

﴿۳۹۸۰﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ طَلَبَ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چې د سوال (فقر)

الدُّنْيَا حَلَالًا اِسْتَعْفَا عَنْ الْمَسْأَلَةِ وَسَعِيَ عَلَى اَهْلِهِ وَتَعَطَّفَا عَلَى جَارِهِ لَقِيَ

کولو) د ذلت څخه د ساتنې لپاره، د کورنۍ د مصرف او د همسایگانو سره د احسان کولو په نیت په جائز طریقه سره دنیا ترلاسه کړې

اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَوَجْهُهُ مِثْلُ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ وَمَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا

نو د قیامت په ورځ به هغه د الله تعالی سره په داسې حال کې ملاقات کوي چې د هغه مخ به د څوارلسمې شپې د سپوږمۍ په ډول ځلا کوي او څوک چې په روا طریقه سره مال جمع کړي

حَلَالًا مُكَاثِرًا مُفَاخِرًا مُرَائِيًا لَقِيَ اللَّهُ تَعَالَى وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبَانُ. رواه البيهقي في شعب الإيمان وأبو نعيم في الحلية.

او که د فخر او ریا په نیت یې ترلاسه کړي نو هغه به د الله تعالی سره په داسې حال کې یوځای کیږي چې الله تعالی به پر غضب ناک وي. بیهقي

**تخریج:** البیهقي في شعب الايمان ۲۹۸۱۷، و ابونعيم في الحلية ۲۱۵۱۸.

**تشریح:** د فکر کولو او عبرت ترلاسه کولو خبره ده چې کله د زیات مال جمع کولو حرص پر یو بل باندې د فخر او نامه بنووني لپاره د دنیا په گټلو کې د حلالو ذرائعو او وسایلو اختیارونکي دا حشر دی نو د هغه خلکو به څه پای وي چې مذکوره غیر شرعي مقاصد په حرام وسایلو او ذرائعو سره مال او دولت ترلاسه کوي، رسول الله ﷺ په حدیث کې د حرام مال گټونکو ذکر دې ته په اشاره کولو سره نه دی فرمایلی چې دا کار د یو مسلمان هیڅ کله نسې کیدای چې اول خو هغه د مذکوره مقاصدو لپاره دنیا وگټي او بیا وسایل او ذرائع هم حرام او ناجائز اختیار کړي یا د داسې خلکو ذکر یې د دې لپاره ونه فرمایي چې د هغوی بد انجام د حدیث د انداز څخه په خپل څرگندېږي.

### د خیر او شر خزاني

(۴۹۸۱): وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ

د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل :

هَذَا الْخَيْرِ خَزَائِنُ لِيَتْلِكَ الْخَزَائِنِ مَفَاتِيحُ فَطُوبَى لِعَبْدٍ جَعَلَهُ اللَّهُ مِفْتَاحًا

دا خير (يعني دير مال) خزانې دي او ددې خزانو کيليانې هم سته نو هغه بنده ته دي زيری وي  
چې هغه ته الله تعالى د خير کولو او د شربندولو کيلي جوړه کړې وي

لِلْخَيْرِ مِفْلَاحًا لِلشَّرِّ وَوَيْلٌ لِعَبْدٍ جَعَلَهُ اللَّهُ مِفْتَاحًا لِلشَّرِّ مِفْلَاحًا لِلْخَيْرِ.

رواه ابن ماجة.

او هغه بنده ته دي هلاکت وي چې هغه ته الله تعالى د شر خلاصولو او خير بندولو کيلي جوړه  
کړې ده. ابن ماجة

**تفريغ:** سنن ابن ماجة ۸۷۱، رقم: ۲۳۸.

**تشریح:** ذکر سوي معنی د شيخ عبدالحق محدث دهلوي رحمته الله علیه د اسعة اللمعات څخه ماخوذه ده، او ملا علي قاري رحمته الله علیه د حديث وضاحت په دې توگه کړې دی چې په هذا الخير کي جنس خير (يعني هر ډول خير) مراد دی، او د خزائن څخه مراد د خير انواع کثيره دي يعني هغه خير مختلف انواع لري او هغه د الله تعالى د بندگانو په منځ کي داسي مخزون او مرکوز کړل سوي دي لکه خزانې چې پټې اېښودل کيږي، لتلك الخزائن مفاتيح: ددغه خزانو کيليانې دي چې د مخکي پر مخ باندې د کائناتو په امورو کي تصرف او تسلط لپاره د الله تعالى د وکیل او نائب حيثيت لري، مفتاح للخير: د خير د کيلي څخه مراد د بندگانو هغه خير او نيکي اختيارول او خپرول دي که هغه د علم او عمل اختيارول وي او که د خپلو او نورو اخلاقو او اچوالو د صالح کېدو په صورت کي وي يا خپل مال او روپۍ د الله تعالى په لاره کي د خرڅ کولو په صورت کي وي، او مفتاحا للشر: د شر د کيلي څخه مراد د خير لار بندول او د بدۍ لار خلاصول دي او ددغه بدۍ د لاري خلاصول که د کفر او شرک، تکبر او سرکښۍ، بد عملۍ او فتنې خپرونې په ذريعه وي يا د بخل او خپل مسلمان ورور سره د بد چلن کولو په صورت کي وي.

امام راغب رحمته الله علیه وايي: خير هغه شي ته وايي چې هغه ته هر انسان شوق لري لکه علم، عقل، احسان، مهرباني او داسي نور، او همدارنگه هر هغه شي چې گټه رسوي او کوم شي چې د خير ضد او دهغه برعکس وي هغه ته شر وايي، خير او شر که څه هم د يو بل ضد او مخالف دي مگر کله ناکله په دواړو کي اتحاد ذاتي او فرق اعتباري هم وي يعني يو شي په دوو

اعتبارو سره خیر او شر دواړو حامل کېدای شي چي د یوه سړي په حق کي خو هغه د خیر ذریعه وي او د بل چا په حق کي هغه شی د شر او بدی سبب جوړ شي د مثال په توګه مال، چي هغه دیو سړي مثلاً عمر په حق کي د خیر ذریعه کیږي کله چي عمر هغه په جائزه طریقه سره حاصل کړي وي او په جائز مصارفو کي یې خرڅ کړي او هغه مال د بل چا لپاره مثلاً زید په حق کي د شر سبب جوړېدای شي کله چي زید هغه مال په ناجائزه طریقه قبضه او تصرف وکړي.

همدارنگه د علم مثال هم دی چي علم په یوه وخت کي د ځینو خلکو د نسبت څخه د الله تعالی او بنده په منځ کي حجاب جوړیږي او پر هغه خلکو باندي د عذاب الهي سبب کیږي کله چي هغه خلک د هغه علم څخه د هدایت تر لاسه کولو پر ځای ضلالت او ګمراهي کي ولویږي او هغه علم د نورو خلکو په حق کي د الله تعالی د معرفت او قربت او د ایمان او یقین ذریعه جوړیږي کله چي هغه خلک د هغه علم څخه هدایت تر لاسه کړي او د هغه پر صحیح تقاضا باندي عمل وکړي، پر دې باندي نور عبادات هم قیاس کیدای شي چي په هغو کي ځینو عبادتونه د عجب او غرور باعث کیږي کله چي د هغو اختیارونکي د ریا او نامه لار اختیار کړي او ځینو عبادتونه د ایماني او روحاني کیف او نورانیت باعث جوړیږي کله چي د هغه اختیارونکی د اخلاص او للهییت په جذبې سره برخمن وي، دنیاوي شیان د مثال په توګه آس، د جنگ سامان او همدارنگه د نورو شیانو په اړه هم دا خبره ده چي کله دغه شیان د دښمن سره د جهاد کولو ذریعه جوړیږي نو د بنده جنت ته تللو وسیله کیږي او کله چي دغه شیان د فتنې او فساد خپرولو تر دې چي د الله تعالی د ډېر نېک او غوره بندګانو (لکه اولیاء او انبیاء) د قتل ذریعه جوړیږي نو د دې په وجه انسان د دوښخ ژوري درجې ته رسیږي.

### د ضرورت څخه زیات سرای

﴿۳۹۸۲﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا لَمْ يُبَارَكْ

لِلْعَبْدِ فِي مَالِهِ فَجَعَلَهُ فِي الْبَاءِ وَالطَّيْنِ. رواه البيهقي.

د حضرت علي عليه السلام څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: هر کله چي د بنده په مال کي برکت وانه چول سي نو هغه یې په اوبو او خاورو مصرف کړي. (یعني په بې ضرورته ځایونو جوړولو) بیهقي

تغویج: البیهقي فی شعب الایمان ۳۹۴/۷، رقم: ۱۰۷۱۹.

﴿۳۹۸۳﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اتَّقُوا الْحَرَامَ فِي الْبُنْيَانِ فَإِنَّهُ أَسَاسُ الْخَرَابِ. رواه أبو البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : ځان ددې څخه وژغورئ چې حرام مال په عمارتونو جوړولو کي مصرف کړي ځکه چې دا بېخ د خرابۍ دى . بيهقي په شعب الايمان کي

**تخريج:** البيهقي في شعب الايمان: ۳۹۴/۷، رقم: ۱۰۷۲۲.

**تشرېح:** د ذکر سوي ارشاد څخه دا مفهوم اخيستل کيږي که چيري په عمارتونو کي حلال مال ولگول سي نو د هغه څخه څه خرابي نه پيدا کيږي او ځينو حضراتو په عمارتو کي د حرام لگولو څخه پرهيز کوئ، دا مطلب بيان کړى دى چې د هغه حرام شيانو څخه پرهيز کوئ چې د عمارتونو په جوړولو کي پېښيږي گويا په دې اعتبار سره حرام شى د ضرورت څخه زيات عمارت جوړول دي .

په (في البنیان) کي د في لفظ هغه معنى ده چې د مثال په توگه په دغه جمله کي چې په دغه زنځير کي دوه سيره اوسپنه ده ، څرگنده ده چې ددغه جملې څخه دا مراد نسي اخيستل کيدای چې هغه زنځير د دوو سيرو اوسپني لوبښى دى بلکه مفهوم به دا وي چې خپله زنځير د خالص دوه سيره اوسپني دى .

د خرابۍ څخه مراد د دين خرابي او د آخرت تاوان دى مگر دا هم کيدای سي چې خپله د عمارت خرابي مراد وي يعنې د عمارت جوړول ددې خرابۍ او تباھۍ بنياد اېښودل دي ، په هر حال کوم عمارت چې جوړيږي هغه به په پای کي برباديږي لکه څرنگه چې ويل کيږي : لدواللموت وابتوا للخراب : يعنې پيدا کوه د مر کېدو لپاره او عمارت جوړوه د خرابېدو لپاره ، ځينو شارحينو دا ويلي دي چې ددغه حديث دا مطلب هم کيدای سي چې په عمارتونو کي د حرام امورو او د گناهو کولو څخه پرهيز کوئ يعنې عمارتونه ددې لپاره مه جوړوئ چې په هغه کي فسق او فجور لپاره کېښئ او د بدو خلکو سره مجلسونه کوئ او هغه د ناجائزو کارو مرکز او اډه جوړ کړئ ، ځکه چې په کوم عمارت کي د فسق او فجور بازار گرم وي او د بد معاشه خلکو مجلسونه کيږي نو هغه په پای کي تباه کيږي .

ملا علي قاري رحمته الله عليه ددغه جملې : (ځکه چې په عمارتونو کي حرام مال لگول... الخ) په

اره دوه احتماله بيان کړي دي يو دا چي دغه حديث پر دې دلالت کوي چي د ضرورت څخه زيات حلال مال لگول جائز دي او دوهم احتمال دادی چي حديث پر ذکر سوي جواز باندي دلالت نه کوي هغوی ليکلي دي چي دغه دوهم احتمال د باب سره زيات مناسبت لري .

### د نیا د چاده

﴿۴۹۸۴﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الدُّنْيَا دَارٌ مَنْ لَا دَارَ لَهُ وَمَالٌ مَنْ لَا مَالَ لَهُ وَلَهَا يَجْمَعُ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ. رواه أحمد والبيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت عايشې (رض) څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : دنيا د هغه چا کور دی چي د هغه (په آخرت کي) کور نه وي ، او مال د هغه چا دی چي د هغه (په آخرت کي) مال نه وي او مال هغه څوک جمع کوي چي په هغه کي عقل نه وي . احمد او بيهقي

تفريغ: مسند الامام احمد ۷۱/۶، رقم: ۱۰۶۳۸.

تشریح: مطلب دادی چي دغه دنيا فاني ده ځکه په دې کي تم کېدل او د خوشحالي ژوند اختيارول ممکن نه دي نو کوم څوک چي دنيا خپل کور وگڼي او د دغه ځای ارام او راحت د ژوند اصل خوشحالي وگڼي نو هغه داسي سپری دی چي ايا د هغه لپاره بل کور نسته ، همدارنگه د (او مال د هغه سپری دی) د دې مطلب دادی چي کوم چا ته د دنيا مال او اسباب حاصل وي او هغه د هغه مقصد اصلي يعني د خير کارونه او د الله تعالی درضا په امورو کي خرڅ نه کړي بلکه د دنيا په خوندونو او دنفساني خواهشاتو په پوره کول کي يې مصرف کړي نو د هغه هغه مال د ماليت د حکم څخه خارج دی ځکه چي هغه د خپل مال د اصلي مقصد څخه په انحراف کولو سره او هغه په غير مقصود کي په خرڅ کولو سره ضائع کړ نو هغه د هغه سپري په ډول سو چي د هغه سره مال نه وي .

د مشکوة په ځينو حاشيو کي دا ليکلي دي چي د دغه ارشاد څخه مراد دادی چي د دنيا کور او د دنيا مال د پرژر فنا کېدونکی شی دی او د هغه هيڅ وقعت او حشيت نسته ځکه هغه ته کور او مال ويل نه دي پکار ، دا مراد هم د حقيقت په اعتبار د لومړي وضاحت څخه ماخوذ دی . د حديث يو مراد دا هم بيانېږي چي کوم څوک د دنيا کور خپل اصلي کور وگرځوي او په هغه مطمئن سي يا دا چي په دې گمان سره دنيا وي مال او دولت جمع کړي چي زما سره څه دي

هغه ٽول باقي پاته ڪېدونڪي او تل قائم پاته ڪېدونڪي دي لکه څرنگه چي ارشاد رباني دی :  
(ان الذين لا يرجون لقاءنا ورضوا بالحياة الدنيا واطمانوا بها) او په بل ڄاي کي فرمايي :  
(يحسب ان ماله اخلده) نو هغه سڀي به په آخرت کي په نعمتونو سره د نازولو مستحق نه وي.  
مال او شتمني هغه څوڪ جمع کوي... الخ: مطلب دادی چي کوم څوڪ مال او شتمني  
ددې لپاره جمع کوي چي هغه ته دنيا عزيزه وي يا د هغه مال او دولت تل ساتلو نيت لري يا  
محض دنياوي لذت يا دنياوي گٽو تر لاسه کول لپاره وي نو هغه سڀي د عقل او پوهي حامل  
نسي گرڇول ڪيدای .

ملا علي قاري رحمته الله عليه ليکلي دي د حديث اجمالي مفهوم دادی چي دغه دنيا ددې ور نه ده  
چي دا کور و گهڙ سي هلته چي کوم سڀي په آخرت کي د تر لاسه ڪېدونڪي کور څخه محروم  
ڪېدل غواړي نو هغه دي دغه دنيا ددې ور و گهڙي همدارنگه ددغه دنيا دولت هغه سڀي دولت  
گهڙي چي د آخرت دولت څخه محروم ڪېدل غواړي او خلاصه دا چي ددغه ارشاد مقصد دا  
احساس ورکول دي چي د کومو خلکو لپاره په آخرت کي دارالقرار او دهغه ڄاي بې پايه دولت  
مقرر دی د هغوی په نظر کي دغه دنيا دومره حقيره او بې حيثيته ده چي ددغه کور او مال او  
دولت ته کور او مال نسي ويل ڪيدای .

### شراب د ٽولو گناهو ٽولگه ده

﴿۳۹۸۵﴾: وَعَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ

د حضرت حذيفه رضي الله عنه څخه روايت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه په خطبه کي اوريدلي دي چي

فِي خُطْبَتِهِ الْخَمْرُ جَمَاعُ الْإِثْمِ وَالنِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ وَحُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ

شراب چپېښل د گناهونو ٽولگه ده او ښځي د شيطان جال دي او د دنيا مينه د هري گناه سر دی ،

كُلِّ خَطِيئَةٍ قَالَ وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ أَخْرُوا النِّسَاءَ حَيْثُ أَخْرَهُنَّ اللَّهُ. رواه

رزين . و روى اليهقي منه في شعب الإيمان عن الحسن مرسلًا : حب

الدنيا رأس كل خطيئة.

د حضرت حذيفه بيان دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه دا هم اوريدلي دي چي ښځي شا ته کړی



لکه څرنگه چې الله تعالی هغوئ شاته کړي دي (يعني په قرآن کریم کي د هغوئ ذکر د خلکو وروسته راغلی دی). رزین، او بیهقي په شعب الایمان کي د حضرت حسن څخه مرسله روایت کړی دی چې د دنیا مینه د ټولو گناهونو رېښه ده.

**تغریح:** رواه رزین.

**تشریح:** طبراني د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه مرفوعاً نقل کړي دي چې: (الخمير الفواحش واکبر الکبائر من شربها وقع علی امه وخالته وعمته) رسول الله ﷺ وفرمايل: شراب د بې حیايي رېښه ده او په لویو گناهو کي یوه لویه گناه ده کوم څوک چې شراب څښي نو هغه گویا د خپل مور، خپل خاله او خپلي عمه سره بدکاری وکړه.

ویل کیږي چې یو سړي ته د بت په مخکي کي د سجدې کولو لپاره وویل سول نو هغه انکار وکړ، بیا هغه ته د یو سړي د قتل لپاره وویل سول نو هغه ددې څخه هم انکار وکړ، بیا د یوې ښځې سره د زنا کولو لپاره ورته وویل سول نو هغه ددې څخه هم انکار وکړ، بیا چې هغه ته د شراب څښلو لپاره وویل سول نو هغه شراب وڅښل نو هغه سړي گویا شراب ونه څښل بلکه هغه ټولي بدۍ یې وکړې کومو ته چې بلل سوی وو او ده انکار ځيني کړی وو.

د دنیا مینه د هري گناه بنیاد دی: مطلب دادی چې د دنیا مینه انسان په ډول ډول خرابی کي اخته کوي او هغه یې په منع شیانو او گناهو اخته کوي، ددغه جملې مفهوم مخالف دادی چې ترک دنیا د هر عبادت سر دی یعنی کوم څوک چې دنیاوي لذات او نفساني خواهشاتو څخه بې تعلقه سي نو هغه په عبادت او طاعت کي بوخت سي او هروخت د الله رضا منځته لري، ځينو حضراتو ویلي دي کوم څوک چې د دنیا مینه اختیار کړي نو هغه ټول مرشدین او مصلحین پر سېده لار باندي نسي راوستلای او کوم څوک چې ترک دنیا خوښ کړي هغه د ټول دنیا مفسد او گمراه خلک د سیده لاري څخه نسي اړولای.

طیبي رحمه الله ویلي دي: د حدیث درې سره جملې ډیري جامع دي یعنی د هغه په دائره کي اکثره گناهونه راځي ځکه چې په دغه درو شیانو (یعني شراب، ښځه او د دنیا مینه) کي هریو د گناهو بنیاد دی.

### د بیړي دوه شیان

﴿۴۹۸۲﴾: وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَخَوْفَ مَا

د حضرت جابر رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: دوه شیان دي چې د هغو زه پر

أَتَخَوُّ عَلَى أُمَّتِي الْهَوَىٰ وَطُولُ الْأَمَلِ فَأَمَّا الْهَوَىٰ فَيَصُدُّ عَنِ الْحَقِّ وَأَمَّا

خپل امت زیاته بیره کوم: یو د نفس غوښتنه، او دویم د عمر د اوږدوالي آرزو، د نفس غوښتنه  
یې د حق خبرې کولو څخه منع کوي او

طُولُ الْأَمَلِ فَيُنْسِي الْآخِرَةَ وَهَذِهِ الدُّنْيَا مُرْتَحِلَةٌ ذَاهِبَةٌ وَهَذِهِ الْآخِرَةُ

د عمر د اوږدوالي آرزو آخرت ځینې هیروي، دا دنیا کوچ کونکې او تلونکې ده او آخرت یې

مُرْتَحِلَةٌ قَادِمَةٌ وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُمَا بَنُونَ فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تَكُونُوا مِنْ

مخته راتلونکې دى او په دې کې د هر یوه زامن دي که تاسو کولای سئ نو تاسو

بَنِي الدُّنْيَا فَافْعَلُوا فَإِنَّكُمْ الْيَوْمَ فِي دَارِ الْعَمَلِ وَلَا حِسَابَ وَأَنْتُمْ غَدًا فِي دَارِ

الْآخِرَةِ وَلَا عَمَلَ. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

د دنیا زامن مه جوړېږئ، داسې وکړئ چې نن تاسو دارالعمل کې یاست او په دنیا کې د عمل

حساب نه سي اخیستل کیدلای مگر سبا به تاسو د آخرت په کور کې یاست هلته به عمل نه وي

او حساب به وي، . بیهقي

**تفخیر:** البيهقي في شعب الإيمان ۳۷۰/۷، رقم: ۱۰۶۱۶.

**تشریح:** دنیا په کوچ کولو سره تلونکې ده، مطلب دادی چې دغه دنیا د خپل ټول سامان سره

داسې فناء ته روانه ده چې په دې کې اوسېدونکو ته دا احساس هم نه کیږي لکه څرنگه چې په

کښتۍ کې ناست سړی د کښتۍ چلېدل نه محسوسوي د حدیث دغه جمله او مابعد جمله په

اصل کې د دنیا ډېر ژر تېرېدونکې او فنا کېدو مفهوم څرګندوي ځکه که چیرې آخرت پر خپل

ځای قائم وي او یوازې دنیا خپل سفر په جاري ساتلو سره هغې خوا ته ځي نو هم به دا پوره تېره

سوې وي او خپل عمر به یې تمام کړی وي که څه هم د هغه سفر ته څه وقفه نوره تر لاسه سوې وي

مگر کله چې صورت حال دادی چې یوې خوا ته آخرت را روان دی بلې خوا ته دنیا ور روانه ده

نو گویا هغه نقطه چیرې چې د دنیا اختتام او د آخرت ابتداء کېدونکې د لارې په منځ کې به واقع

سي او فاصله به ډېر ژر ختمه سي.

چیرې چې د عمل حساب نه اخیستل کیږي: دا خبره د ظاهر په اعتبار او د فاسق او فاجر په

نسبت فرمایل سوی ده ، په یوه روایت کي دا فرمایل سوی دي چي (حاسبوا انفسکم قبل ان تحاسبوا) يعني د خپلو ځانو سره محاسبه وکړئ مخکي تر دې چي ستاسو څخه حساب واخيستل سي .

### د نیا د عمل لپاره ده

﴿۴۹۸﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ ارْتَحَلْتُ الدُّنْيَا مُدْبِرَةً وَارْتَحَلْتُ الْآخِرَةَ مُقْبِلَةً

د حضرت علي عليه السلام څخه روایت دی چي دنیا دېخوا شا کړې کوچ کونکې ده او آخرت دې خوا

وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بَنُونَ فَاكُونُوا مِنْ أَبْنَاءِ الْآخِرَةِ وَلَا تَكُونُوا مِنْ أَبْنَاءِ

مخ کړی را روان دی ، او په دوی کي د هریوه زامن دي تاسو د آخرت زامن جوړ سئ د دنیا زامن

الدُّنْيَا فَإِنَّ الْيَوْمَ عَمَلٌ وَلَا حِسَابَ وَغَدًا حِسَابٌ وَلَا عَمَلٌ. رواه البخاري في

ترجمة باب.

مه جوړېږئ ځکه چي نن د عمل ورځ ده او حساب نه سته او سبا د حساب ورځ ده عمل به نه وي . بخاري

تخريج: صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۳۵۱۱.

تسريح: د ترجمه الباب څخه مراد د جامع بخاري د يو باب عنوان دی يعني امام بخاري رحمه الله عليه

دا روایت د خپل کتاب د يو باب په عنوان کي بېله اسناده د حضرت علي عليه السلام څخه موقوفا نقل

کړی دی مگر ددې څخه مخکي د حضرت جابر عليه السلام کوم روایت چي نقل سوی دی د هغه څخه

ثابتېږي چي حضرت علي عليه السلام ددغه روایت اصل مرفوع دی يعني دا د رسول الله صلى الله عليه وآله ارشاد دی

ځکه چي حضرت علي عليه السلام کوم مضمون نقل کړی دی هغه دادي کوم چي د حضرت جابر عليه السلام په

روایت کي نقل سوی دی .

### د نیا بې دوامه مال دی

﴿۴۹۸﴾: وَعَنْ عَمْرِو أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ يَوْمًا فَقَالَ فِي

د حضرت عمرو عليه السلام څخه روایت دی چي رسول الله صلى الله عليه وآله يوه ورځ په خطبه کي وفرمایل :

خُطْبَتِهِ أَلَا إِنَّ الدُّنْيَا عَرَضٌ حَاضِرٌ يَأْكُلُ مِنْهُ الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ أَلَا وَإِنَّ الْآخِرَةَ

خبردار! دنیا یو فاني سرمايه ده، ددې څخه نیک هم خوراک کوي او بد هم، او آخرت یو

أَجَلٌ صَادِقٌ وَيَقْضِي فِيهَا مَلِكٌ قَادِرٌ أَلَا وَإِنَّ الْخَيْرَ كُلَّهُ بِحَذَافِيرِهِ فِي الْجَنَّةِ  
ریښتونې و عدده ده چي په هغه کي به هر ډول قدرت لرونکی پاچا حکم او فیصله کوي، خبردار!  
ټولي نیکۍ په خپلو انواعو او اقسامو سره په جنت کي دي،

أَلَا وَإِنَّ الشَّرَّ كُلَّهُ بِحَذَافِيرِهِ فِي النَّارِ أَلَا فَاعْمَلُوا وَأَنْتُمْ مِنَ اللَّهِ عَلَى حَذَرٍ  
خبردار! ټول شرونه په خپلو انواعو او اقسامو سره په دویځ کي دي نو تاسو نیک عمل کوئ او  
دالله ﷻ څخه بیرېږئ

وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ مَعْرُوضُونَ عَلَى أَعْمَالِكُمْ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ  
وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ. رواه الشافعي.

او دا خبره یاد ساتئ چي تاسو به په خپلو اعمالو سره د الله ﷻ په مخ کي وړاندي کیږئ نو څوک  
چي د زرې برابر نیک کار وکړي د هغه جزا به تر لاسه کړي او څوک چي د زرې برابر بد کار  
وکړي د هغه سزا به ويني. شافعي.

**تخریج:** ترتیب مسند الامام الشافعي ۱۴۸۱، رقم: ۴۲۹.

**تشریح:** انکم معرضون علی اعمالکم: ددغه جملې معنی که چیري دا وکړل سي چي تاسو به  
دخپلو اعمالو مخکي وړاندي کړل سئ نو ددغه عبارت به سرچپه معنی مراد سي چي (د قیامت  
په ورځ به) ستاسو اعمال ستاسو مخکي حاضر کړل سي، یوه معنی دا هم کیدای سي چي تاسو  
به د الله تعالی په دربار کي دخپلو اعمالو سره د الله تعالی په مخکي وړاندي کړل سئ او دخپلو  
هغه اعمالو مطابق جزاء یا سزا به تر لاسه کړئ لکه څرنګه چي یو لښکر د جنگ د میدان څخه  
راستنیږي نو هغه دخپل فرائضو د سرته رسوني سره دخپل امیر په مخکي وړاندي کیږي او هغه  
امیر د هغه لښکر د هر کس سپارل سوی کار ته ګوري او د هغه مطابق هریوه ته انعام او سزا ورکوي.

﴿۴۹۸۹﴾: وَعَنْ شَدَّادٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَا

د شداد رضی الله عنه څخه روایت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي چي وه یې فرمایل: ای

أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الدُّنْيَا عَرَضٌ حَاضِرٌ يَأْكُلُ مِنْهَا الْبَرُّ وَالْفَاجِرُ وَإِنَّ الْآخِرَةَ

خلکو! دنیا یو غیر قائم سامان دی چي د هغی څخه نیک او بد دواړه خوراک کوي، او آخرت

وَعْدٌ صَادِقٌ يَحْكُمُ فِيهَا مَلِكٌ عَادِلٌ قَادِرٌ يُحَقِّقُ فِيهَا الْحَقَّ وَيَبْطِلُ الْبَاطِلَ

یو ریښتونی وعده ده چي په هغه کي به عادل او قادر پاچا حکم او پریکړه کوي (په خپل حکم او فیصله سره) حق ثابت کړي او باطل به ختم کړي،

كُونُوا مِنْ أبنَاءِ الْآخِرَةِ وَلَا تَكُونُوا مِنْ أبنَاءِ الدُّنْيَا فَإِنَّ كُلَّ أَمٍّ يَتَّبِعُهَا

وَلَدُهَا. رواه ابو نعیم.

تاسو د آخرت لپاره عمل کونکی جوړ سئ او د دنیا زامن مه جوړیږئ ځکه چي دهر مور اولاد هغی تابع وي. ابو نعیم.

**تفريغ:** ابو نعیم في الحلیة ۲۲۶۱.

**تشریح:** د حدیث د آخري جملې مطلب دادی که چیري تاسو د دنیا زامن جوړ سئ یعني د دنیا غوښتونکي او د دنیا په مینه کي بوخت سئ نو دوږخ ته به ځئ ځکه چي د باطل ځای دوږخ دی او که چیري تاسو د آخرت زامن جوړ سئ نو جنت ته به ځئ ځکه چي د آخرت حق ځای جنت دی، دا د ملا علي قاري رحمته الله علیه د منقولاتو مفهوم دی، شیخ عبدالحق رحمته الله علیه د حدیث په پای کي دا لیکلي دي چي سړی د آخرت زوی دی هغه د آخرت اتباع کوي او د هغه مطابق عمل کوي او کوم څوک چي د دنیا زوی وي هغه د دنیا پیروي کوي او د هغه لپاره کار کوي.

**لې. مال ښه دی تر ډېر**

﴿۴۹۹۰﴾: وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا طَلَعَتِ

د حضرت ابو درداء رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و فرمای: کوم وخت چي لمر راڅیږي

الشَّمْسُ إِلَّا وَجَنَّبَتْهَا مَلَكَانِ يُنَادِيَانِ يُسَبِّحَانِ الْخَلَائِقَ غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ يَا

نو د هغه دواړو خواوو ته دوې ملائکي وي چي اعلان کوي او مخلوقاتو ته یې اوروي،

دهغوئ آواز ټول اوري مگر پیریان او انسانان یې نه اوري، هغوئ دا اعلان کوي چي اې

أَيُّهَا النَّاسُ هَلُمُّوا إِلَى رَبِّكُمْ مَا قَلَّ وَكَفَى خَيْرٌ مِمَّا كَثُرَ وَاللَّهُ. رواه أبو

نعيم في الحلية.

خلکو! د خپل پروردگار د حکم په لوري رجوع وکړئ او په دې خبره پوه سئ چې کوم مال کم وي او کافي وي هغه د هغه مال څخه غوره دی چې زیات وي او سرې په لهو او لعب کي اچوي، (يعني د الله ﷻ د عبادت څخه یې منع کوي). ابو نعیم په حلیه کي.

**تخریج:** ابو نعیم في الحلية ۲۲۶۱.

**تشریح:** د ملائکو ذکر سوی اعلان د پیریانو او انسانانو نه اورېدل، کېدای سي په دې وجه وي چې هغه فریضه د غیب پر خبرو ایمان راوړلو او عمل کولو لپاره جن او انس باندې عائد کړل سوې ده، داسي چې بې اثره نسي مگر دلته دا سوال پیدا کېدای سي چې دغه اعلان او ددې مضمون په اصل کي د انسان خبردار کولو لپاره دی او کله چې یې هغه نه اوري نو هغه به څرنگه خبردار سي؟ ددې مختصر جواب دادی چې ددغه خبرداري انحصار محض د خپلو غوږو سره نه دی بلکه پردې هم دی چې هغه په خبرداري سره باخبر او مطلع سي،

نو دا خبره د مخبر صادق رسول الله ﷺ خبر ورکولو او ددې خبرداري مضمون بیانولو سره حاصلیږي نو ذکر سوی مضمون کله چې ددغه حدیث په ذریعه انسان ته ورسېدی نو هغه ددې څخه حقیقتاً باخبر او مطلع سو، پاته سوه دا خبره چې په دغه خبرداري کي یوازي انسان ولي مخاطب کړل سو؟ جناتو ته خطاب ولي ورنه کړل سو، نو ددې وجه داده چې په دغه دواړو نوعو کي د مال او دولت زیات حریص او د عقبی څخه ډېر غافل دا یوازي انسان دی چې په دنیا پسي خپل خالق هیروي او د دنیا مال هغه د ذکر او عبادت الهي څخه منع کوي، نو انسان په خاصه توګه مخاطب کولو سره ویل سوی دی چې د عقبی انجام ته ستاسو دغه غفلت او بې پرواهي او د ذکر الله څخه ستاسو ددغه اعراض کولو لړۍ به تر کومه جاري وي، د خپل اخروي تباهی دغه لار پرېږدئ او راضی د عبادت الهي په ذریعه دغه سیده لار خپله کړئ چې تاسو د آخرت ښه انجام ته ورسوي.

**د خلکو حرص**

﴿۴۹۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَبْلُغُ بِهِ قَالَ إِذَا مَاتَ النَّبِيُّ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ مَا قَدَّمَ

وَقَالَ بَنُو آدَمَ مَا خَلَّفَ. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دى او هغه دا حديث نبي كريم صلى الله عليه وسلم ته رسوي چي كله يو څوك مړ كيږي نو ملائكي پوښتنه كوي چي د آخرت لپاره يې څه وليدل او خلك دا وايي چي هغه څه پرېښودل . بيهقي .

**تفريغ :** البيهقي في شعب الايمان ۳۲۸۱۷، رقم: ۱۰۴۷۵.

### اخرت نژدې دى

(۲۹۹۲): وَعَنْ مَالِكٍ أَنَّ لُقْمَانَ قَالَ لِابْنِهِ يَا بُنَيَّ إِنَّ النَّاسَ قَدْ تَطَاوَلَ

د حضرت مالک رضي الله عنه څخه روايت دى چي لقمان خپل زوى ته وويل (اې) زويه ! د كوم شي

عليهم ما يؤعدون وهم إلى الآخرة سراعا يذهبون وإنك قد استدبرت

وعده چي د خلكو سره سوې ده (يعني د بيا ژوندي كېدو او حساب ، كتاب ، ثواب ، عذاب وغيره...) پر هغه ډير وخت تير سوې دى ، حال دا چي خلك په تيزي سره د آخرت په لور روان دي ، او اې زويه ! د كومي ورځي څخه چي ته پيدا سوې يې د دنيا تر شا پرېښودونكى يې او د

الدنيا منذ كنت واستقبلت الآخرة وإن دارا تسيير إليها أقرب إليك من

دار تخرج منها . رواه رزين .

آخرت په لور په تيزي سره تلونكى يې او هغه كور چي د هغه په لور روان يې تا ته د هغه كور څخه زيات نژدې دى د كوم څخه چي روان يې . رزين . (لقمان حكيم د داؤد عليه السلام په زمانه كي وو دى په اصل كي حبشي مريى وو الله جل جلاله حكمت وركړى وو يعني په عقل سره به يې داسي خبري كولې چي د پيغمبرانو د حكم سره به برابرې وې) .

**تفريغ :** رواه رزين .

**تشریح :** دغه وخت پر هغوى اوږد سو : مطلب دادى چي د قيامت راتلو ، د آخرت چارو او د هغه جهان د ژوند په اړه چي كوم خبر وركړل سوې دى او د هغه چي كومه وعده سوې ده پر هغه يو اوږد وخت تېر سوې دى ځكه خلك دا خيال كوي چي په وعده پوره كولو كي ژند سوې دى حال دا چي تاخير هيڅ نه دى سوې بلكه د دنيا سفر جاري دى او خلك هر ساعت بلكه هر لحظه هغه يوم موعود او آخرت ته مخكي كيږي چي د هغه خبر هغوى ته وركړل سوې دى لكه څرنگه

چي د کښتيو کاروان خپل منزل ته پر مخ روان وي او په ډکو کښتيو کي ناست خلک د لاري د تېرېدو احساس نه کوي ، دا خبره د دغه جملې (او کوم وخت چي ته پيدا سوې وې ... الخ) په ذريعه بيان سوې ده ، په دغه جمله کي که څه هم په خاصه توگه و حاضر مجلس ته خطاب سوې دی مگر په حقيقت کي ددې څخه مراد عام خطاب دی چي ددې خبري مخاطب هر انسان دی .

د روايت د آخري جملې څخه دا خبره ثابته سوه چي کله يو سړی د يو ځای په پرېښودو سره ځي نو دهغه هر قدم د هغه ځای څخه ليري کيږي او کوم ځای ته چي د هغه مخ وي هغه ته نژدې کيږي نو کوم انسان چي د دغه دنيا څخه ځي هغه دخپل زېږېدنې د ورځي څخه آخرت ته خپل سفر شروع کوي او د دنيا په شا ته پرېښودو سره ځي همدارنگه گويا هغه هره ورځ او هره لحظه د يو داسي مسافت په منځ کي دی چي هغه يې قطع کوي او هغه ته نژدې کيږي تر دې چي يوه ورځ به داسي راسي کله چي هغه مسافت پوره سي او هغه چي کومي خوا ته روان دی هلته به ورسېږي ، څرگنده دي وي چي د حضرت لقمان حکيم عليه السلام د دغه نصيحت مقصد د هغه غفلت پرده شکول دي چي هغه د امور آخرت څخه انسان بې پرواه کړی دی .

### غوره انسان څوک دی

﴿۴۹۹۳﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عبد الله بن عمرو عليه السلام څخه روايت دی چي د رسول الله عليه السلام څخه پوښتنه و سول چي

أَيُّ النَّاسِ أَفْضَلُ قَالَ كُلُّ مَخْمُومٍ الْقَلْبِ صَدُوقِ اللِّسَانِ قَالُوا صَدُوقُ

څوک غوره دی ؟ رسول الله عليه السلام ورته وفرمايل : صاف زړه والا او ريښتونی ژبي والا ، صحابه کرام وويل :

اللِّسَانِ نَعْرِفُهُ فَمَا مَخْمُومُ الْقَلْبِ قَالَ هُوَ النَّقِيُّ التَّقِيُّ لَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَلَا بَغْيَ وَلَا غِلَّ وَلَا حَسَدَ . رواه ابن ماجه والبيهقي في شعب الایمان .

د ژبي ريښتوالی خو موږ پيژنو ، د مخموم زړه څخه څه مراد دی ؟ رسول الله عليه السلام وفرمايل : مخموم زړه هغه دی چي پاک وي ، پر هيزگاره وي هيڅ گناه پکښي نه وي ، ظلم يې نه وي کړی ، د حد څخه نه وي تير سوې او حسد پکښي نه وي . ابن ماجه او بيهقي .

تخريج : سنن ابن ماجه ۱۴۰۹/۲ ، رقم : ۴۲۱۶ ، والبيهقي في شعب الایمان ۲۶۴/۵ ، رقم : ۶۶۰۴ .



**تشریح:** د مخموم لفظ د خم څخه مشتق دی او معنی یې د څنډلو، د کچرو او گندګۍ او نورو شیانو څخه مخکې او څاه پاکول دي، نو د مخموم څخه مراد هغه سړی دی چې د هغه زړه د غیر الله د گرد څخه پاک وي او خراب اخلاقو او فاسد افکارو څخه پاک وي چې هغه ته سلیم القلب ویل کیږي او د هغه تعریف الله تعالی په دغه الفاظو کې فرمایلی دی: (الا من اتى الله بقلب سليم) دغه مراد رسول الله ﷺ د لفظ نقي په ذریعه څرګند کړ نو د نقي معنی ده هغه څوک چې د هغه زړه او باطن د غیر الله د مینې څخه پاک وي او د نقي معنی ده د فاسد، پالتو افکارو او خیالاتو څخه ځان ساتونکی.

صحابه کرامو چې د رسول الله ﷺ څخه د مخموم القلب معنی و پوښتل نو د هغه یوه وجه دا کیدای سي چې هغه وخت د پوښتنه کونکو صحابه کرامو په ذهن کې د لفظ مخموم لغوي معنی محفوظ نه وي ځکه چې رسول الله ﷺ به کله نا کله داسې نادر الفاظ فرمایلي چې صحابه کرامو به په عربي ژبه د پوره واک لرلو او فصاحت او بلاغت سره د اشنا کېدو سربېره د هغوی فهم د دغه الفاظو معنی ته نسو رسیدلای، نو د رسول الله ﷺ څخه به یې د داسې الفاظو په باره کې پوښتنه کول، یا دا چې صحابه کرام د مخموم لفظ په معنی پوهېدل مګر قلب ته د دغه لفظ اضافت او د هغه مراد ورته معلوم نه وو، نو هغوی پوښتنه وکړه او رسول الله ﷺ وضاحت و فرمایه دغه احتمال زیات صحیح معلومیږي.

### څلور ګټوري خبري

﴿۴۹۹۲﴾: وَعَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعٌ إِذَا كُنَّ فِيكَ فَلَا عَلَيْكَ مَا فَاتَكَ الدُّنْيَا حِفْظُ أَمَانَةٍ وَصِدْقُ حَدِيثٍ وَحُسْنُ خَلِيقَةٍ وَعِفَّةٌ فِي طَبْعَةٍ. رواه احمد والبيهقي في شعب الایمان.

د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایلي: څلور خبري دي کله چې په تا کې پیدا سي نو د دنیا د فوت کیدو پر تا هیڅ غم نسته: د امانت ساتنه کول، رښتونی خبره کول، ښه اخلاق او په خوراک کې احتیاط او پرهیزګاري. احمد او بیهقي

**تخریج:** مسند الامام احمد ۱۷۷/۲، رقم: ۴۸۰۱.

**تشریح:** مطلب دادی چې د کوم چا ژوند د دغه څلورو شیانو څخه معمور سي نو ګویا هغه د اخروي نعمتونو بېخ و نیوی د هغه نفس د روحاني عروج او کمال درجه تر لاسه کړه د هغه قلب

او باطن منور سو، او د ثواب آخرت او جنت د لازواله نعمتونو ذریعه هغه ته تر لاسه سوه، نو په دغه صورت کي که چیري هغه د دنیا د ټولو نعمتونو او ټولو مادي خواهشاتو او لذتو څخه محروم سي نو هغه ته هیڅ افسوس او غم کېدل نه دي پکار بلکه هغه ته پر دغه محرومی باندې یو ډول اطمینان کېدل پکار دي، که دنیا وي نعمتونه او لذتونه ورته حاصل وي نو د هغه په وجه دیني معمولات او عباداتو او طاعاتو کي جمعیت او حضور قلب به د خلل او وحشت ښکار سوی وای او روحاني لطافت او نورانیت جمال به یې په مادي کثافت او ظلمت سره په گرد سوی وای.

**در بنسټیا ویلو او امانت فائده**

﴿۴۹۹۵﴾: وَعَنْ مَالِكٍ قَالَ بَلَّغْنِي أَنَّهُ قِيلَ لِلْقَمَانِ الْحَكِيمِ مَا بَلَغَ بِكَ مَا نَرَى

يَعْنِي الْفَضْلَ قَالَ صِدْقُ الْحَدِيثِ وَأَدَاءُ الْأَمَانَةِ وَتَرْكُ مَا لَا يَعْنِينِي. رواه في البوطا

د حضرت مالک رحمۃ اللہ علیہ څخه روایت دی چي ما ته معلومه سوې ده چي د حضرت لقمان حکیم څخه دا پوښتنه وسول چي په کومه مرتبه موږ تا وینو هغه کوم شي ته دې ځای ته ورسولې؟ حضرت لقمان ورته وویل: د ژبي ریښتنوالی او امانت ادا کولو او د بې گټي شي پرېښودلو، مؤطا.

**تخریج:** مؤطا الامام مالک ۹۹۰۱۲، رقم: ۱۷.

**تشریح:** د دغه روایت څخه دا حقیقت څرگندیږي چي اصل حکمت او هوښیاري رېښتیا ویل او ټپک چلن دی، د انساني ژوند دغه دوه ستر شيان دي چي د هغه په اختیارولو سره لقمان حکیم رحمۃ اللہ علیہ خپلي عظیمي مرتبې ته رسیدلی وو.

### حضرت لقمان حکیم رحمۃ اللہ علیہ څوک وو؟

لقمان حکیم رحمۃ اللہ علیہ چي د هغه حکمت او هوښیاري نن هم ضرب المثل دی او د هغه نوم د علم او پوهي په توگه اخیستل کیږي چي د هغه څخه د دنیا لوی لوی حاکمان، لوی لوی فلاسفه فیضان تر لاسه کوي، نوموړی د مشهور پیغمبر حضرت ایوب علیه السلام څری وواو ځینو حضراتو د حضرت ایوب علیه السلام د خاله زوی ورته ویلي دي، د علماؤ په دې اړه اختلاف دی چي هغه خپله پیغمبر وو که یا، مگر دا خبره په اتفاق سره منل سوې ده چي هغه یو عظیم حکیم وو او د ولایت پر درجه فائز وو، منقول دي چي نوموړی د زرو پیغمبرانو په خدمت کي حاضري اختیار کړې ده او د هغوی په مخکي یې د شاگردۍ شرف حاصل کړی وو، غالباً د هغه د دغه بې مثال حکمت او پوهۍ یو لوی راز دا هم دی چي هغه ته د دومره زیاتو پیغمبران د فیض تر لاسه کولو موقع په

برخه سوه، د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه دغه روايت نقل سوي دي چي لقمان نه پيغمبر وو او نه پاچا وو بلکه يو تور رنگه غلام وو او پسونه يې پېول چي الله تعالى په خپل دربار کي مقبول وگرځوي او په حکمت او پوهي يې ونازوي او په خپل کتاب (قرآن کریم) کي يې د هغه ذکر وفرمايه.

### د قيامت په ورځ

﴿۴۹۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَجِيءُ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: اعمال به الله جل جلاله ته

الْأَعْمَالُ فَتَجِيءُ الصَّلَاةُ فَتَقُولُ يَا رَبِّ أَنَا الصَّلَاةُ فَيَقُولُ إِنَّكَ عَلَى خَيْرِ

حاضر کړل سي، لمونځ به وړاندي راسي او وايي به اې الله! زه لمونځ یم، الله تعالى به ورته فرمايي ته په خيري يې،

فَتَجِيءُ الصَّدَقَةُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَنَا الصَّدَقَةُ فَيَقُولُ إِنَّكَ عَلَى خَيْرٍ ثُمَّ يَجِيءُ

بيا به صدقه راسي او عرض به وکړي اې الله زه صدقه یم، الله تعالى به ورته فرمايي ته په خيري يې، بيا به راسي

الصِّيَامُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَنَا الصِّيَامُ فَيَقُولُ إِنَّكَ عَلَى خَيْرٍ ثُمَّ يَجِيءُ الْأَعْمَالُ

روژه او وايي به اې الله جل جلاله! زه روژه یم، الله تعالى به ورته فرمايي ته په خيري يې، بيا به نور

عَلَى ذَلِكَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّكَ عَلَى خَيْرٍ ثُمَّ يَجِيءُ الْإِسْلَامُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ

اعمال راسي او داسي خپل تعريف به وکړي او الله تعالى به ورته په جواب کي فرمايي تاسو په خيري است، بيا به اسلام راسي او وايي به اې الله جل جلاله!

أَنْتَ السَّلَامُ وَأَنَا الْإِسْلَامُ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّكَ عَلَى خَيْرٍ بِكَ الْيَوْمَ آخِذُ

ته سلام يې او زه اسلام یم، الله تعالى به ورته فرمايي ته په خيري يې، ستا په وجه به نن زه پوښتنه کوم

وَبِكَ أُعْطِيَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ

مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ. رواه احمد.

او ستا په وجه به ورکوم (ثواب او عذاب)، الله پاک خپل په کتاب کي فرمايي: (ومن يتبغ غير الاسلام....) څوک چي د اسلام څخه پرته بل دين اختيار کړي نو هغه دين به هيڅکله ځيني قبول نه کړل سي او په آخرت کي به د تاوانيانو څخه وي. احمد.

تخريج: مسند الامام احمد ۳۶۲۱۲.

تشریح: (تجئ الاعمال) مطلب دادی چي د قیامت په ورځ به نېک اعمال الله ﷻ ته وړاندي کړل سي او په دنیا کي چي کومو خلکو هغه اعمال اختیار کړي وي د هغوی په حق کي به شاهدي ورکوي او دهغوی شفاعت به کوي او کومو خلکو چي هغه اعمال ترک کړي وي د هغوی خلاف به شکایت کوي، پاته سوه دا خبره چي د هغوی د اعمالو د وړاندي کېدو به څه صورت وي نو یو قوي احتمال دادی چي هغه اعمال به په ښه صورتو کي په شکل ورکولو سره وړاندي سي چي الله تعالی به هغوی ته ډېر پاک او غوره صورتونه ورکړي لکه څرنګه چي د ځینو حدیثو او اثارو څخه مفهوم کیږي، یا دا چي د الله تعالی دغه قدرت په پوره توګه ثابت دی چي هغه بالذات وړاندي کړي او هغوی ته د وینا قوت ورکړي.

شیخ عبدالحق رحمه الله د حدیث په وضاحت کي لیکلي دي چي د لمانځه داسي تعارف وړاندي کوي چي زه لمونځ یم، دا په اصل کي ددې مفهوم حامل دی چي اې پروردګاره! ماته چي ستا په دربار کي کوم عظمت او مرتبه ترلاسه ده چي تا ماته د خپل دین ستن فرمایلي دي او په خپل نزد دي په عزت او قرب سره نازولی یم، په دې اعتماد کولو سره باامید قبولیت ستاد دربار په لطف او کرم کي د بندګانو په حق کي شفاعت کولو ته حاضر سوی یم او تا دا فرمایلي دي چي: (ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنکر) ځکه څرنګه چي زه په دنیا کي خلک د فسق او فجور څخه لیري کونکی وم همدارنګه نن ورځ امید لرم چي خلک ستا د عذاب څخه لیري کړم او ستا د غضب څخه یې وژغورم، نو الله تعالی به لمانځه ته وفرمایي: بېله شکه ته د خیر او صلاح حامل یې، ګویا الله تعالی به د لمانځه شفاعت قبول نه کړي بلکه د هغه د شفاعت درخواست به موقوف کړي او د مذکوره ارشاد په ذریعه هغه توقف او التواء به ډېر بلیغ او پاک انداز او حسن کلام په ذریعه ظاهر کړي، او ددغه ارشاد مفهوم په حقیقت کي دادی چي اې لمونځه! په دې کي شک نسته چي موږ ته د ډیري لوړي مرتبې ګرځولی یې او په تا کي مو فضل او شرف اېښی دی، دا یو حقیقت دی او پر خپل ځای دی مګر تر څو چي د شفاعت تعلق

دی نو دا یوه بله مرتبه ده چي تا ته تر لاسه نه ده بلکه دغه وصف او مرتبه هغه چا ته ورکړل سوې ده چي ستا او ستا د هم مثل عبادتونو بنیاد دی او ټولو ښه صفات مجموعه ده یعنې دین اسلام دلته یوه باریکه نکته ده او هغه دا چي پر مقام شفاعت باندي درېدل یعنې د قیامت په ورځ د الله تعالی په دربار کي د بندگانو په حق کي شفاعت کوي یوازي هغه ذات ته لائق دي چي جامع کمالات دی لکه د حضرت محمد ﷺ ذات مبارک چي رسول الله ﷺ د ټولو اسماء او صفات الهي مظهر دی.

نو د شفاعت حق به یوازي د رسول الله ﷺ ذات ته حاصل وي د رسول الله ﷺ څخه پرته بل پیغمبر به د شفاعت د دروازي پر خلاصولو قادر نه وي، همدارنگه په اعمالو کي به هم یوازي هغه عمل د شفاعت وړ وي چي د ټولو صفاتو او کمالاتو جامع وي یعنې اسلام، لکه څرنگه چي د حدیث د آخري برخي څخه څرگند یږي چي د صدقې دغه تعارف وړاندي کول چي زه صدقه یم ددې مفهوم حامل به وي چي پروردگاره ما خپل دغه عزت او فضیلت په مرسته ستا په دربار کي د شفاعت کولو لپاره حاضره سوې یم چي په هغه سره تا د خپل لطف او کرم په طفیل نازولې یم او زما په حق کي دي فرمایلي دي چي : (الصدقة تطفئ غضب الرب) همدارنگه د روژې ددغه تعارف چي زه روژه یم دا مفهوم دی چي پروردگاره! زه هغه عبادت یعنې روژه یم چي ددغه مخصوص صفت او حیثیت حامل ده چي تا د هغه خاص جزاء ایښي دي او ستا څخه پرته بل څوک یې نه پېژني او چا چي دا اختیار کړه او د هغه پوره حقوق یې ادا کړه نو د هغه د بخښني او په جنت کي د داخلولو وعده تا فرمایلي ده نو زه ددغه فضیلت او خصوصیت په وجه په امید سره د قبولیت د شفاعت د درخواست لپاره حاضر سوې یم.

اسلام چي د خپل تعارف په اړه کوم انداز اختیار کړي هغه به د ذکر سوو نورو اعمالو د انداز څخه مختلف وي هغه ته به په باب شفاعت کي لوی دخل وي ځکه هغه به د خپل تعارف او خپل خواست پېل د حق تعالی په حمد او تعریف سره وکړي لکه څرنگه چي رسول الله ﷺ پر مقام شفاعت باندي دریږي نو مخکي به د الله تعالی حمد او تعریف بیان کړي، ددې څخه وروسته به د شفاعت درخواست وړاندي کړي نو اسلام د الله تعالی په حضور کي په وړاندي کېدو سره هغه ته به د هغه اسم مبارک (اسلام) په ذریعه یرغ وکړي او خپل ځان به یو مطیع او فرمانبردار ذات ظاهر کړي او ددې څخه وروسته به د شفاعت درخواست وکړي.

دا هم کېدای سي چي په حدیث کي د اسلام څخه مراد دین اسلام نه وي بلکه صفت رضا او تسلیم او ترک اختیار مراد وي چي د الله تعالی د غوره او مقربو بندگانو د اعلی مراتبو څخه

دی لکه څرنگه چې په قرآن کریم کې د حضرت ابراهیم عليه السلام په اړه د اسلام ذکر په دغه مفهوم کې سوی دی چې وه یې فرمایل: (اذا قال له ربه اسلم قال اسلمت لرب العالمين) کله چې ابراهیم عليه السلام ته د هغه رب و فرمایل چې تابعداري وکړه نو هغه وویل چې زه د رب العالمين تابعدار سوم.

**دنيا يادونکي شيان پر پردی**

﴿۴۹۹﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ لَنَا سِتْرٌ فِيهِ تِبَائِيلُ طَيْرٌ قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ

اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَائِشَةُ حَوْلِيهِ فَإِنِّي إِذَا رَأَيْتُهُ ذَكَرْتُ الدُّنْيَا. رواه أحمد

د عائشې (رض) څخه روایت دی چې زموږ پر یو پرده باندې د مرغانو عکسونه وه، رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمایل: ای عائشې دا بدله کړه، ځکه چې کله زه دې ته گورم نو دنیا راته را یاد سي. احمد

**تخریج:** مسند الامام احمد ۲۴۱۱۶.

**تشریح:** رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغه پردې د بدلولو حکم چې په کوم انداز کې وکړ او د هغه کوم علت یې بیان کړ د هغه څخه دا څرگندېږي چې پر هغه پرده باندې کوم عکسونه وه هغه څرگند نه وو بلکه د هغو خطونه او نقشونه دومره کوچني او غیر واضح وه چې پر هغو په حقیقي معنی کې د عکس اطلاق نه کېدی، یا دا چې د عکس لرونکي پردې دغه واقع د هغه زمانې ده کله چې د عکس حرمت نازل او نافذ سوی نه وو.

په دغه حدیث کې دې ته اشاره ده چې هغه اسبابو او شيانو ته کتل چې د هغه په ذریعه شتمن خلک د عیش او عشرت ژوند اختیاروي، د فقيرانو د قلب حلاوت او طمانیت باندې اثر کوي نو د عیش او عشرت شيان او دنیا ته مائل کونکي شيان نه یوازي دا چې اختیارول نه دي پکار بلکه هغو ته نظر کول هم نه دی پکار.

### مختلف نصیحتونه

﴿۴۹۸﴾: وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ فَقَالَ عِظْنِي وَأَوْجِزْ فَقَالَ إِذَا قُبْتُ فِي صَلَاتِكَ فَصَلِّ صَلَاةَ مُوَدِّعٍ وَلَا

تَكَلِّمْ بِكَلَامٍ تَعْذِرُ مِنْهُ عَدَاوًا وَاجْمَعْ الْإِيَّاسَ مِمَّا فِي يَدَيْ النَّاسِ. رواه أحمد.

د حضرت ابو ایوب انصاري رضي الله عنه څخه روایت دی چې یو سړی د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې

حاضر سو او عرض یې وکړ ما ته نصیحت و فرمایاست لنډ، رسول الله ﷺ ورته وفرماییل: هر کله چې ته لمونځ کوي نو په داسې ډول یې کوه چې د الله ﷻ څخه پرته ټول هر څه پرېښودونکي دي او هیڅ داسې خبره د ژبي څخه مه باسه چې سبا ته د هغې عذر خواهي کوي او کوم شی چې د خلکو په لاس کې وي د هغه څخه د نا امیده کېدو پخه اراده وکړه. احمد.

**تخریج:** مسند الامام احمد ۴۱۲/۵.

**د لغاتو حل:** اجمع الایاس: ای اعزم علی قطع الیاس.

**تشریح:** د رخصت کولو یوه معنی هغه ده کوم چې په ژباړه کې بیان سوه او کیدای سي چې د رخصت کولو څخه مراد حیات (ژوند) رخصتول وي یعنې ته داسې لمونځ کوه چې هغه ستا د ژوند آخري لمونځ دی، د مشائخو په وصیتونو او نصائحو کې دا هدايت منقول دی چې طالب ته پکار دي چې هغه په خپل هر لمانځه کې دا تصور وکړي چې دغه زما آخري لمونځ دی کله چې هغه په دغه تصور سره لمونځ کوي نو یقینا هغه لمونځ به په کامل اخلاص، پوره ذوق او شوق سره ادا کوي.

د حدیث په آخري الفاظو کې دې ته اشاره ده چې دنورو پر مال او سامان باندې نظر کول او دهغوئ څخه امید کوي د قلبي فقر او افلاس علامه ده، د زړه غني کېدل پر دې منحصر دي چې د خلکو سره کوم مال او سامان دی د هغه څخه خپل امید قطع کړل سي.

**د پرهیزگار فضیلت**

﴿۴۹۹﴾: وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ لَمَّا بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه څخه روایت دی چې کله رسول الله ﷺ هغه ولیږي

إِلَى الْيَمَنِ خَرَجَ مَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوصِيهِ وَمُعَاذٌ رَاكِبٌ

یمن ته نو نصیحتونه یې ورته کول، معاذ پر سپرلی سپور وو

وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْشِي تَحْتَ رَاحِلَتِهِ فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ يَا مُعَاذُ

او رسول الله ﷺ پرېښو وو، کله چې رسول الله ﷺ د نصیحت څخه فارغ سو نو ورته وېې فرماییل: ای

معاذ!

إِنَّكَ عَسَى أَنْ لَا تَلْقَانِي بَعْدَ عَامِي هَذَا وَلَعَلَّكَ أَنْ تَمُرَّ بِمَسْجِدِي هَذَا وَ

د سړ کال څخه وروسته کيدای سي چي ته زما سره ملاقات ونه کړلای سې او کيدای سي چي ته  
زما د دغه مسجد يا

قَبْرِ ي فَبِكِي مُعَاذُ جَشَعًا لِفِرَاقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ التَفَتَ

قبر سره تير سې، ددې په اوریدو سره معاذ په ژړا سو او د رسول الله ﷺ د فراق په غم کي یې  
ډیر وژړل، ددې وروسته رسول الله ﷺ مخ مبارک وگرځوی

فَأَقْبَلَ بَوَجهِهِ نَحْوَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ إِنَّ أَوَّلِي النَّاسِ بِي الْمُتَّقُونَ مَنْ كَانُوا  
وَحَيْثُ كَانُوا. رواه الاحاديث الاربعة احمد.

او د مدينې په لوري يې مخ کړه يې فرمايل: ما ته زيات نژدې هغه خلک دي چي پرهيزگار دي  
که هغه هر څوک وي او هر ځای وي. احمد

تخريج: مسند الامام احمد ۵/۲۳۵.

د لغاتو حل: جشعا: ای جزعا و فزعا (بیره)

تشریح: فاقبل لفظ د التفت وضاحت دی او د معاذ رضی الله عنه له خوا د رسول الله ﷺ د مخ مبارک  
گرځولو وجه کېدای سي دا وه چي رسول الله ﷺ دا نه غوښتل چي هغه ژړا کونکی وويني ځکه  
چي په دغه صورت کي د رسول الله ﷺ زړه مبارک نرم کېدی او ليري نه وه چي رسول الله ﷺ هم  
په ژړا سوی وای چي په هغه سره به د رسول الله ﷺ پر زړه مبارک د غم احساس سخت کېدی، او  
همدارنگه رسول الله ﷺ دغه حقيقت ته اشاره وکړه چي زما په دغه خبره سره ستا غمجن کېدل  
او ژړا پر ځای ده مگر زما دغه دنيا پرېښودل او د آخرت سفر اختيارول يوه يقيني خبره ده نو  
يوې خوا ته رسول الله ﷺ د خپل مذکوره فعل په ذريعه حضرت معاذ رضی الله عنه ته ډاډ ورکړ او هغه  
يې د دغه حادثې قبلولو لپاره تيار کړ او بلي خوا ته د خپل ارشاد په ذريعه هغه خبرداري ورکړ  
چي ته دا وخت زما او مدينې څخه بېلېږي مگر وروسته ته به مدينه ووينې مگر زما لېدل به دي  
په برخه نسي، بيا رسول الله ﷺ دې ته هم اشاره وفرمايل چي دانبياء او پرهيزگارانو په منځ کي  
د حقيقي ملگرتيا او قرب کيف به په هغه جهان کي تر لاسه سي چي دارالبقاء دی، هلته چي کوم  
څوک د چا ملگری سي هغوی د تل لپاره د يو بل سره يو ځای وي نو کوم څوک چي دا غواړي  
چي هغه ته زما د تل ملگرتيا شرف تر لاسه سي او د آخرت په دائمي ژوند کي هغه ته هغه مرتبه



په برخه سي چي د هغه په وجه هغه ته زما شفاعت او قرب تر لاسه سي نو هغه ته پکار ده چي تقوا او پرهیزگاري اختيار کړي ځکه چي دا هغه لار ده چي پر هغه په تلو سره يو سړی زما قرب تر لاسه کولای سي.

که هغه هر څوک وي او هر ځای وي: لکه څرنګه چي په ژباړه کي وضاحت وسو، ددغه جملې مطلب دادی چي کوم څوک زما نژدېوالي او زما ملګرتيا غواړي نو هغه ته لازم ده چي هغه متقي جوړ سي، قطع نظر ددې خبري څخه چي هغه د کومي قبيلې او کوم قوم دی او کوم رنگ او نسل څخه دی او په کوم هیواد کي هستوګن دی، يو سړی په مکه او مدينه کي زما د ښار او زما د قبيلې او کورنۍ کېدو سربېره زما نژدې کيدای نسي کله چي هغه پرهیزگاري اختيار نه کړي او يو سړی زما څخه د ډير ليري والي په وجه او زما سره د يو نسلي او قرابتي تعلق نه کېدو سربېره که هغه په بصره کي وي يا په کوفه کي، په يمن کي وي يا په بل يو ليري هیواد کي وي زما ډير نژدې کيدای سي کله چي هغه پر پرهیزگاري باندي عامل وي، په دغه مثال داسي پوه سئ چي يو خو حضرت اويس قرني رضي الله عنه وو چي هغه ته هيڅکله د رسول الله ﷺ زیارت په برخه نه سو او په يمن کي هستوګن دی مګر هغه د تقوا او پرهیزګارۍ درجه کمال ته رسيدلی دی نو هغه څومره عظيمه مرتبه تر لاسه کړه او رسول الله ﷺ څخه د ليري اوسېدو سربېره د رسالت په دربار کي د څومره قربت او نژدېوالي حامل سو، ددې پر خلاف بل هغه خلک وه چي د هغوی شمېر د مکې او مدينې د معزز او اشرافو خلکو څخه وو، د رسول الله ﷺ په ښار کي اوسېدل او د رسول الله ﷺ د قبيلې او کورنۍ څخه وه مګر تقوا يې اختيار نه کړه ځکه د رسالت په دربار کي د قرب د مقام څخه محروم سول بلکه رسول الله ﷺ ته د تکليف او ضرر رسولو په سبب ډير شقي او بدبخته وګرځول سول نو رسول الله ﷺ د ذکر سوي ارشاد په ذريعه حضرت معاذ رضي الله عنه ته ډاډ ورکړ چي زموږ د ظاهري بېلوالي غم مه کوه بلکه تقوا اختياروه، که ته متقي يې نو په ظاهري اعتبار سره که څه هم زموږ څخه بېل يې مګر په معنوي توګه به زموږ سره يو ځای يې.

طبيبي رضي الله عنه وايي: د رسول الله ﷺ ارشاد د حضرت معاذ رضي الله عنه لپاره: د تسلي په توګه وو او د هغه متوجه کول مقصد وو چي کله ته خپل فرائض پوره کولو سره د يمن څخه مدينې ته بېرته راسې او ما په دغه دنيا کي موجود ونه وينې نو هغه وخت دلته د هغه خلکو اقتداء او اتباع کوه چي دخپل تقوا، طهارت او کمال ديندارۍ په سبب ما ته تر ټولو زيات نژدې او قريب دي، بيا طبيبي رضي الله عنه وايي: په دغه ارشاد کي د کومو خلکو د اقتداء او اتباع کولو حکم ورکول کيږي د

هغوی څخه د کنایې په توګه د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ذات مراد وو، چې د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه وروسته اول خلیفه جوړېدونکی وو، ددې خبرې تائید د حضرت جبر ابن مطعم رضی الله عنه ددغه روایت څخه هم کیږي چې د هغه تعلق ددغه ډول یوې واقعې سره دی چې په هغه کې رسول الله صلی الله علیه و آله د ځان څخه وروسته د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه خلافت ته اشاره فرمایلي ده، نو په هغه صورت کې منقول دي چې یوه ښځه د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کې راغلل او رسول الله صلی الله علیه و آله څخه یې په یوه مسئله کې پوښتنه وکړه، رسول الله صلی الله علیه و آله هغې ته وفرمایل ته بل وخت راسه، هغې ښځې وویل: اې دالله رسوله! که چیرې زه په داسې وخت کې راسم او تاسو (په دنیا کې) موجود نه یاست نو بیا څه وکړم، رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمایل: که ته داسې وخت راسې چې زه (په دنیا کې) نه یم نو بیا ته ابوبکر رضی الله عنه ته ورسه، یعنې رسول الله صلی الله علیه و آله په صراحت سره اشاره وفرمایل چې زما څخه وروسته به ابوبکر رضی الله عنه خلیفه وي او هغه وخت به د مسلمانانو مقتدا او پېشوا وي.

په هر حال ددغه حدیث مقصد دې ته متوجه کول دي چې خپل ټول دیني او دنیوي معاملات او ټول ملکي او شرعي امورو کې هر وخت د احتیاط او تقوا خیال ساتل پکار دي، او په دې کې د ټول امت لپاره دا ډاډ هم دی چې کومو خلکو ته د رسول الله صلی الله علیه و آله زمانه او د رسول الله صلی الله علیه و آله خدمت او صحبت شرف حاصل سوی نه دی که څه هم هغوی هر څومره وروسته پیدا سوي دي که چیرې هغوی تقوا اختیار کړي نو هغوی ته به د رسالت په دربار کې تقرب حاصل وي. اللهم ارزقنا هذه النعمة. آمین.

### د شرح صدر علامې

﴿۵۰۰۰﴾: وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمن

د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و آله دا آیت تلاوت کړ (فمن

يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

يرد الله ان يهديه ..... ) الله تعالى چې چاته د هدایت اراده وکړي د هغه سينه د اسلام لپاره

خلاصه کړي، بيا يې وفرمايل:

وَسَلَّمَ إِنَّ النَّوْرَ إِذَا دَخَلَ الصَّدْرَ انْفَسَحَ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ لِي بِكَ مِنْ

کله چي نور په سينه کي داخل سي نو سينه پراخه سي، پوښتنه و سول اي د الله رسول له ! ددي حالت څه نښه ده چي د هغه څرگندونه سي،

عَلِمَ يُعْرِفُ بِهِ قَالَ نَعَمْ التَّجَافِي مِنْ دَارِ الْغُرُورِ وَالْإِنَابَةُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ  
وَالِإِسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِهِ. رواه البيهقي.

رسول الله ﷺ و فرمايل : هو، هغه نښه د دار الغرور (دنيا) څخه ليري كيدل او د آخرت په لور رجوع كول او د مرگ د راتلو څخه تر مخه د مرگ لپاره تيار كول دي. بيهقي

**تفريغ:** البيهقي في شعب الايمان ۳۴۲۱۷، رقم: ۱۰۵۵۲.

**تشریح:** شرح صدر يعني د سينې خلاصېدل هغه نعمت دی چي د هدايت او په ټولو دنياوي او ديني چارو کي د خير ذريعه ده، دا څرنگه معلومېږي چي فلانی سړی د شرح صدر حالت ته رسيدلی دی ددې د پېژندنې لپاره درې علامې بيان سوي دي: ۱- يو خو د دار الغرور (دنيا) څخه ليري والی يعني زهد او قناعت اختيارول چي دا ځای د مکر او فريب څخه ډک دی او شيطان ددې په ذريعه خلکو ته فريب ورکوي، ۲: دوهم دا چي له دنيا څخه په بې پروا کېدو آخرت ته همېشه متوجه او سېدل او هر وخت د هغه د خير او غوره والي خيال ساتل، ۳: دريم دا چي د مرگ راتلو څخه مخکي د مرگ لپاره تيار كول يعني د توبې او انابت په ذريعه د خپلو خطاوو او گناهو څخه د بېزاري اظهار كول، په عبادت او نېكو كارو کي سبقت كول او خپل وختونه په طاعات الهي کي بوخت ساتل، په چا کي چي دغه درې خبري موجود سي نو پوهېدل پکار دي چي هغه ټول شرائع اسلام په پوره يقين او اخلاص سره قبول کړي دي او هغه مقام ته رسيدلی دی چيري چي د احکام الهي پر ځای راوړل پر مزاج او طبيعت باندي د مشکل کېدو پر ځای روحاني او جسماني کيف او لذت ورته رسوي،

څرگنده دي وي چي شرح صدر يعني د سينې خلاصېدو څخه مراد په زړه کي د حق استعداد او صلاحيت پيدا کېږي او د مؤمن زړه چي د نور هدايت څخه ډک وي هغه بذات خود د ډيري لوی مرتبې حامل دی تر دې چي د عرش رب سره تعبیر سوی دی لکه څرنگه چي په يو حديث قدسي کي الله تعالی فرمايي: (لايسعني ارضي ولاسمائي ولكن يسعني قلب عبدي المؤمن) نه خو زما مخکه گنجائش لري او نه زما آسمان مگر زما د مؤمن بنده زړه زما گنجائش لري . دنيا ته دار الغرور يعني د دوکې کور ويل سوي دي ځکه چي بېله شکه دغه دنيا په مکر او

فريب کي اخته کونکې او دوکه ورکونکې ده او ددې څخه زيات هيڅ وعده ماتونکې نسته، خلک ددې په مينه کي په اخته کېدو سره څه کوي او ددې د ترلاسه کولو لپاره څه کوي مگر اخر دا د هيچا نه وي او هريوه ته دوکه ورکوي، په قرآن کریم کي خبرداري ورکړل سوې دی: (ولا يغرنکم الحيوۃ الدنيا) د دنيا ژوند دي تاسو په دوکه کي اخته نه کړي، کوم چي د دنيا د حقيقت او ماهيت تعلق دی نو په دې کي هم څه شک او شبه نسته چي دغه دنيا د خرابۍ او فساد او غم او محنت کور دی که څه هم ددې ظاهري حالت د يو نعمت په ډول معلومېږي او ددې مثال د سراب دی چي په لمر کي د ځلانده کېدو په وجه تېری هغه اوبه گڼي او هغه ته ور ځغلي مگر کله چي ور نژدې سي نو حقيقت ورته معلوم سي او پوه سي چي زه په دوکه کي اخته وم بالکل همدارنگه پاچا، اميران، شتمن او دنيا دار خلک د دنيا د ظاهري ځلا په دوکه کي اخته کېږي او کله چي حقيقت مخته راسي نو سترگي يې خلاصي سي مگر وخت تېر سوې وي او د حسرت او تاوان څخه پرته هيڅ په لاس نه ورځي.

د مرگ راتلو څخه مخکي: ددې څخه مراد د حيات مستعار هغه وخت مراد دی چي په هغه کي انسان د څه کولو صلاحيت او قوت لري يعني د روغتيا زمانه او په آخر درجه کي هغه زمانه هم مراد کيدای سي چي کله د مرگ مقدمات ظاهر سي او د ژوند د خاتمې ظاهري اسباب پيدا سي او هغه د ناروغۍ زمانه ده مگر د عمر هغه برخه چي انسان بالکل بېکاره او ناکاره جوړ کړي يعني ډېر سپين ږيرتوب چي په دغه زمانه کي نه د علم او معرفت ترلاسه کولو توان پاته سي او نه د عمل کولو قدرت وي نو دغه وخت د بې گتې حسرت او ندامت څخه پرته نور هيڅ په لاس نه راځي نو هوښيارتيا په دې کي ده چي ددغه زمانې څخه مخکي د آخرت د سفر لپاره د لاري توبه تياره کړل سي.

### زهد حکمت راولي

﴿۵۰۰﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَبِي خَلَادٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا رَأَيْتُمُ الْعَبْدَ يُعْطَى زُهْدًا فِي الدُّنْيَا وَقَلَّةَ مَنْطِقٍ فَأَقْتَرِبُوا مِنْهُ فَإِنَّهُ يُلْقَى الْحِكْمَةَ. رواه أبو البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت ابوهريرة او ابوخلاد (رضي الله عنهما) څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: هر کله چي تاسو ووينئ چي يو بنده ته په دنيا کي زهد (بې شوقي) او لږ ويل ورکړل سوي دي

نو د هغه نژدیوالی تر لاسه کړئ ځکه چې هغه ته حکمت ورکړل سوی دی . بیهقي په شعب  
الایمان کي

**تخریج:** البیهقي فی شعب الایمان ۲۵۴\۴، رقم: ۴۹۸۵.

**تشریح:** په ځینو روایتو کي راغلي دي چې د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وسول چې اې دالله  
رسوله! زیات هوښیار مؤمن څوک دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: هغه مؤمن چې مرگ ډېر  
یادوي او د مرگ څخه وروسته ژوند لپاره ډېره تیاري کوي .

په ذکر سوي حدیث کي د حکمت لفظ نقل سوی دی ، ددغه لفظ څخه مراد ښکي کړني او  
نیک ویل دي او کوم بنده ته چې الله تعالی حکمت ورکوي ددې لوی فضیلت منقول دی لکه  
څرنگه چې په قرآن کریم کي فرمایل سوي دي: (ومن یؤتی الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا) چا ته  
چې حکمت ورکړل سو نو هغه ته ډېر زیات خیر ورکړل سو .

په هر حال د حدیث خلاصه داده چې کوم څوک له دنیا څخه بې شوقي اختیار کړي وې او د  
کم ویني په صفت سره متصف وي نو هغه یو داسي مخلص او کامل عالم دی چې الله تعالی د  
نیکو او رښتیا ویلو په دولت سره نازولی دی او هغه یقینا د مرشد او مقتداء د جوړېدو اهل  
دی چې هغه د بندگانو د تربیت او اصلاح او هدایت ذمه داري په پوره توگه سرته رسولای سي،  
نو پر هر سړي باندي واجب دي چې د هغه اطاعت او خدمت وکړي د هغه صحبت او هم نشیني  
اختیار کړي او دهغه سره هم کلامي ولري، ځینو عارفانو ډېر ښه ویلي دي چې د الله تعالی  
صحبت اختیار کړئ که تاسو پر دې قادر کېدای نه سئ نو د هغه چا صحبت اختیار کړئ کوم چې  
د الله تعالی سره صحبت لري، او څرگنده ده چې داسي سړی هغه څوک کېدای سي چې په هغه  
کي د کردار، احوالو، اقوالو، افعالو صحیح او د باور وړ کېدو هغه علامې تر لاسه سي کوم  
چې د انشراح صدر د علامو په توگه په مخکني حدیث کي بیان سوي دي او د هغه حیثیت او  
شخصیت داسي ظاهر او ثابت سي چې د هغه صحبت پر ټولو دیني او دنیاوي معاملاتو باندي  
د خیر په صورت کي اثر کوي، او خپل رفقاء او معتقدین په دنیاوي لذتو څخه کناره کش او بې  
شوقه او تراپتیا زیات طلب او خواهش څخه بې پرواه جوړوي او عقبی ته یې متوجه کوي ،  
داسي سړي ته نه یوازي عالم او عارف ویل کیږي بلکه د انبیاء علیهم السلام صحیح وارث او  
خلیفه ورته ویل کیږي، الله تعالی دي موږ ټول د داسي عارف بالله د زیارت او خدمت او د هغه  
د صحبت او ملگرتیا په ستر نعمت سره مشرف کړي . آمین .

=====

## بَابُ فَضْلِ الْفُقَرَاءِ وَمَا كَانَ مِنْ عَيْشِ النَّبِيِّ ﷺ (د فقيرانو فضيلت او د نبي ﷺ د ژوند بيان)

فقراء د فقير جمع ده او معنی يې د مفلس، محتاج او غريب ده، د فضيلت څخه مراد د اجر او ثواب زياتوب دی نو د فقيرانو د فضيلت د بيان مطلب هغه حديثونه نقل کول دي چي د هغو څخه دا څرگنده سي چي کوم خلک د خپل غربت او مفلسي په وجه خپل او د خپلو متعلقينو د ژوند په سختۍ صبر او په سکون سره تيروي او د ټولو مشکلاتو مقابله په ډېر عزم او استقلال سره کوي او پر تقدير الهي باندي راضي او شاکر اوسي نو هغوی ته څومره زيات اجر او ثواب تر لاسه کيږي او هغوی به په آخرت کي څومره لويه درجه تر لاسه کوي.

د نبي کریم ﷺ د ژوند څخه مراد د رسول الله ﷺ د خوراک، خېښاک، اوسېدو او ژوند تېرولو هغه معيار او طريقه ده کوم چي د غريبانو او فقيرانو وي او هغه ته کفاف (د ضرورت په اندازه) ويل کيدای سي، په عنوان کي د فقيرانو فضيلت او د رسول الله ﷺ د ژوند يو ځای ذکر کولو او د دواړو سره متفق حديثونه او مضمون په يوه باب کي نقل کولو کي چي کوم خاص حکمت دی هغه دې ته اشاره کول دي چي د اکثرو انبياؤ او اولياؤ په ډول د رسول الله ﷺ د ژوند معيار هم د غريبانو او فقيرانو په ډول وو، مگر رسول الله ﷺ د خوشحالي ژوند اختيارولو د قدرت سربېره خپل ژوند يې داسي تيروي لکه څرنگه چي يې يو غريب او مفلس سړی تيروي، او د خپلو اړوندو کسانو کفالت به يې په داسي سختۍ سره کوی کوم چي د غريبانو خلکو معمول دی نو د غريب مؤمن فضيلت ثابتولو لپاره دا خبره ډېره کافي ده.

څرگنده دي وي چي په دې باره کي د علماؤ اختلاف دی چي صبر او رضا اختيارونکی غريب او مفلس زيات فضيلت لري که شکر گزار غني او خوشحال سړی، ځيني حضرات وايي چي شکر گزار غني زيات فضيلت لري ځکه چي د هغه په لاس کي اکثر هغه شيان په عمل کي راځي چي صدقه او خيرات او مالي انفاق او ايثار يعني زکوٰۃ او قربانۍ او نيکو کارو کي د خرڅ په صورت کي د الله تعالی زيات قرب تر لاسه کولو ذريعه وي، او په حديث کي هم د غنيانو په تعريف کي داسي راغلي دي چي رسول الله ﷺ وفرمايل: ذلک فضل الله يؤتيه من يشاء، يعني دغه مال او دولت د الله تعالی فضل دی چا ته چي وغواړي ورکوي يې، او اکثر حضرات وايي چي صبر کونکی غريب او مفلس زيات فضيلت لري چي د هغه تر ټولو لوی دليل

دادی چي خپله د رسول الله ﷺ د ژوند معیار د غنیانو مطابق نه وو بلکه د غریبانو او مفلسو په ډول وو او په دې اړه چي کوم حدیثونه نقل کيږي هغه ټول د دغه حضراتو د قول دلیلونه دي مگر دا خبره دي په ذهن کي وي چي د دغه اختلاف تعلق په اصل کي د مطلق فقیرانو او غنیانو د حقیقت او ماهیت څخه دی او ددې اعتبار هم د وجوه پر مختلف کېدو باندې دی .

د یو چا په اړه کله خو غناء یعنی شتمنتوب د ښېگڼې باعث جوړېدای سي او کله د هغه فقیر او مفلس کېدل د هغه په اړه کي غوره کېدای سي لکه څرنګه چي په یو حدیث کي فرمايل سوي دي چي کله الله تعالی پر خپل یو بنده باندي مهربان سي نو هغه بنده ته هغه شی ورکوي چي دده په حق کي د صلاح او فلاح ذریعه وګرځيږي که هغه فقر وي که غني توب ، او که ناروغتیا وي که روغتیا وي ، دا حکم د هغه ټولو صفاتو دی کوم چي د یو بل ضد دي .

د حضرت شیخ المشائخ سید محي الدین عبدالقادر جیلاني رحمۃ اللہ علیہ په اړه منقول دي چي یو چا پوښتنه ځيني وکړه چي : صبر کونکی مفلس غوره دی که شکر گزار شتمن ، نو ده وفرمايل : شکر گزار فقیر تر دواړو غوره دی ، نوموړي د جواب په ذریعه د فقر او افلاس فضیلت ته اشاره وکړه چي فقر او افلاس په حقیقت کي یو نعمت دی چي پر هغه شکر گزار کېدل پکار دي نه دا چي هغه یو مصیبت او بلا دی چي پر هغه صبر وکړل سي ، شیخ عالم ، عارف رباني او ولي الله حضرت عبدالوهاب متقي رحمۃ اللہ علیہ به د خپل شیخ په باره کي ویل هغه چي تر څو پوري پر موږ باندي د فقر او افلاس اعتراف ونه کړ تر هغه وخته یې زموږ سره بیعت ونه کړ ، نو و یې فرمايل چي داسي وایاست : الفقر افضل من الغناء ، یعنی فقر او افلاس تر غنا غوره دی ، کله چي موږ دغه خبره تکرار کړه نو هغه زموږ لاس په خپل لاس کي ونيوی او موږ یې مریدان کړو .

دلته په دې خبره پوهېدل ضروري دي چي د شریعت په اصطلاح کي د فقیر هغه مفهوم نه وي کوم چي په عامه توګه معروف دی یعنی سوا لګر او خلکو ته لاس غزونکی ، بلکه د دغه لفظ څخه مراد هغه سړی دی چي په عرف عام کي غریب ورته ویل کيږي او د مال او اسبابو څخه خالي لاس وي ، د اسلام په مذهبي کتابو کي احکامو کي د داسي سړي لپاره په عامه توګه دوه لفظونه استعمالیږي چي د نصاب مالک نه وي چي د هغه په وجه پر ده زکوة او سرسایه واجب کيږي یا هغه سړي ته فقیر ویل کيږي چي د یوې ورځي د خوراک په اندازه سامان لري او تر دې زیات د هغه سره هیڅ نه وي او مسکین هغه دی چي هغه د یوې ورځي د خوراک په اندازه مال او اسباب نه لري او ځینو حضراتو ددې برعکس ویلي دي ، په هر حال په عنوان کي چي د فقراء لفظ استعمال سوی دی د هغه څخه فقیر او مسکین دواړه مراد دي .

## الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

د الله ﷻ نېک بندگان

﴿۵۰۰۲﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبِّ أَشْعَثَ مَدْفُوعٍ بِالْأَبْوَابِ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِأَبْرَهُ. رواه مسلم.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ وفرمايل: ډير خلک داسي دي چې ډير بير سري او په گرد لړلي وي او هغوئ د دروازو څخه په پوري وهلو ايسته کيږي که هغوئ په الله قسم وخوري نو الله ﷻ د هغوئ قسم پوره کوي. مسلم

تخريج: صحيح مسلم: ۲۰۲۴/۴، رقم: ۱۳۸-۲۶۲۲.

**تشریح:** چې هغوئ د دروازو څخه ايستل کيږي: مطلب دا نه دی چې هغه خلک د الله تعالی لپاره د دنیا د ظاهري زینت او عزت د شيانو څخه ليري اوسي د هغوئ په اړه دا تصور هم نسي کيدای چې هغوئ به داسي کار وکړي چې په هغه سره ذلت تر لاسه سي بلکه ددغه جملې څخه مراد دادی چې د اولياء الله روحاني عظمتونه د هغوئ په بد حالۍ کي پټ وي او د هغوئ ظاهر د هغوئ د باطن تر دې حده سرپوښ وي که بالفرض هغوئ د يو چا کور ته ورتلل غواړي نو د خلکو په نظر کي د هغوئ قدر نه کېدو په وجه هغوئ د دروازې څخه منع کېل سي او سرای ته يې دننه نه پرېږدي، څرگنده ده چې هغوئ د دروازو څخه ايستل کيږي نو هغوئ د مجلسو او محفلو څخه په طريقه اولی منع کيږي، په دې کي حکمت دادی چې الله تعالی دا نه غواړي چې د هغوئ حقيقت پر خلکو ظاهر سي او هغوئ په داسي حالت کي اوسي چې خلک هغوئ ته مائل سي چې د هغوئ د الله تعالی څخه پرته د بل چا سره انس او رغبت نه وي نو په حقيقت کي الله تعالی پاک نفس بندگان د دنیا دارو او ظالمانو پر دروازو باندي په درېدو او د هغوئ حرام مال خوړلو څخه خوندي ساتي لکه څرنگه چې يو سړی خپل ناروغ د مضرې آب او هواء او تاواني فضاء څخه د ساتني هڅه کوي نو هغه خلک د خپل مولی د درد څخه پرته د بل چا پر دروازه حاضري نه ورکوي او د خپل کمال استغناء او بې نیازی په وجه د خپل پروردگار څخه پرته د بل چا په مخکي لاس نه غزوي.

او که د هغوئ په الله قسم وکړي... الخ: مطلب دادی که چيري هغوئ پر الله باندي په باور کولو سره او د هغه په قسم کولو سره دا ووايي چې الله تعالی به فلانی کار وکړي يا فلانی کار



به و نه کړي نو الله تعالى د هغوئ قسم رېښتونی کوي په دې توگه چي د هغوئ د وينا مطابق هغه کار کوي يا يې نه کوي، لکه څرنگه چي په باب الديت کي ددې متعلق يو روايت تېر سوی دی، خلاصه دا چي هغه خلک که څه هم د ظاهري حالت په وجه د شتمنو په نظر کي قدر او قيمت نه لري مگر په حقيقت کي د الله تعالى په نزد د هغوئ مرتبه دومره لوړه او د الله تعالى په دربار کي د هغوئ عزت او مقبوليت دومره زيات دی که هغوئ پر يوه خبره قسم وکړي نو الله تعالى هغه رېښتيا کوي او د هغوئ قسم پوره کوي يعني هغه خبره پوره کيږي.

### خان بنه بلل

(۵۰۰۲): وَعَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ رَأَى سَعْدُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ لَهُ فَضْلًا عَلَى مَنْ دُونَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ إِلَّا بِضَعْفَائِكُمْ. رواه البخاري.

د حضرت مصعب بن سعد رضي الله عنه څخه روايت دی چي سعد د خپل ځان په اړه دا گمان وکړ چي هغه ته پر نورو ښېگنه تر لاسه ده، (رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغه د گمان ماتولو لپاره) وفرمايل: تاسو ته يوازي د غريبانو او مسکينانو په وجه ستاسو د اسلام د ښمنانو په مقابله کي مرسته کيږي او تاسو ته رزق درکول کيږي. بخاري.

تفريغ: صحيح البخاري (فتح الباري): ۸۸۶، رقم: ۲۸۹۶.

تشریح: حضرت سعد رضي الله عنه د ډېرو اوصافو او ښېگنو خاوند وو، د مثال په توگه د مېړاني، سخاوت، او فياضۍ په ډول اعلى صفتونه په هغه کي په پوره توگه موجود وه، د هغه په ذهن کي دا خبره پيدا سوه چي کوم خلک زما په ډول ځانگړتيا او ښېگنه نه لري د هغوئ په نسبت زه د مسلمانانو زيات مرسته او اعانت کوم او په دې اعتبار د اسلام لپاره زما وجود زيات گټور دی، د ذهن دغه خبره به هم پر ژبه راغلې وي نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د دغه گمان څخه هغه منع کړ او څرگنده يې کړه چي ستا په دغه اند از سره فکر غير مناسب دی تا ته پکار دي چي کوم خلک د توان او قوت او مال په اعتبار تر تا کم دي د هغوئ عزت کوه هغوئ کم او حقير مه گڼه او د هغوئ سره د تکبر رويه مه اختياروه ځکه چي هغوئ مسکينان دي په هغوئ کي د خلوص او رېښتيا ججوهر وي پر هغوئ د الله تعالى خاص مهرباني وي او تاسو د هغوئ د دعاوو د برکتو څخه گټه تر لاسه کوئ، الله جل جلاله د دوی په سبب تاسو پر ښمنانو غالب کوي او ستاسو په رزق

کي برکت درکوي .

## غريبانو ته د جنت زيری

﴿۵۰۰۳﴾: وَعَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل :

قُمْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَكَانَ عَامَّةٌ مَنِ دَخَلَهَا الْمَسَاكِينُ وَأَصْحَابُ الْجَدْرِ

زه د جنت پر دروازو ودرېدم (يعني د معراج په شپه يا په خوب کي) کوم خلک چي په جنت کي داخل سول په هغوی کي زيات شمير د غريبانو وو، او شتمن مي وليدل چي

مَحْبُوسُونَ غَيْرَ أَنْ أَصْحَابَ النَّارِ قَدْ أُمِرَ بِهِمْ إِلَى النَّارِ وَقُمْتُ عَلَى بَابِ النَّارِ  
فَإِذَا عَامَّةٌ مَنِ دَخَلَهَا النَّسَاءُ. متفق عليه.

د قيامت په ميدان کي هغوی تم کړل سوي دي مگر د کافرانو په باره کي حکم سوی وو په بيولو د وېځ ته ، بيا زه د د وېځ پر دروازه ودرېدم او وه مي ليدل چي په د وېځ کي زيات شمير د ښځو وو. بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۱۵۱۱، رقم: ۶۵۴۷، و مسلم ۲۰۹۶۱۴، رقم: ۹۳-۲۷۳۶.

**د لغاتو حل:** الجد: ای ارباب الغنى من المؤمنين الاغنياء والامراء.

**تشریح:** د محبوسون معنی ده هغه خلک چي جنت ته د تللو څخه منع سوي وي، خلاصه دا چي په مؤمنانو کي کومو خلکو په دغه دنيا کي د شتمنۍ او عزت په وجه د عيش او عشرت ژوند تېر کړی وي نو هغوی به جنت ته د تللو څخه تر هغه وخته پوري منع کړل سي تر څو چي د هغوی څخه په ښه ډول حساب نه واخيستل سي نو هغه وخت به هغه خلک د دې خبري څخه سخت غم محسوس کړي چي هغوی ته په دنيا کي د مال او سامان زياتوب ولي تر لاسه سوی وو، او هغوی د خپل خواهشات نفس مطابق دنياوي لذاتو او عشرت څخه ولي برخمن سوي وه نو هغوی به د عذاب مستحق وي او که هغوی محض هغه شيان اختيار کړي وي کوم چي حلال گرځول سوي دي بيا به هم هغوی د حساب او کتاب د مرحلو څخه په هر حال تېرېدل وي، حال دا چي فقيرانو او غريبان خلک به د دې څخه خلاص وي چي نه خو به د هغوی څخه حساب اخيستل

کيڙي او نه به هغوی جنت ته دتللو څخه منع کيږي بلکه هغوی به د شتمنو خلکو څخه څلوېښت کاله مخکي جنت ته ولاړ سي او د هغوی د شتمنو خلکو څخه جنت ته مخکي تلل به د هغه نعمتو په عوض کي وي چي د هغو څخه په دنيا کي محروم سوي وه .

### جنتیان او دورخیان

﴿۵۰۰۵﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَطْلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا الْفُقَرَاءَ وَأَطْلَعْتُ فِي النَّارِ فَرَأَيْتُ أَكْثَرَ أَهْلِهَا النِّسَاءَ. متفق عليه.

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : ما په جنت کي وکتل نو زیات شمیر غریبان مي وليدل او په دوزخ کي مي وکتل نو هلته زیات شمیر د بنحو وو . بخاري او مسلم

تخریج: صحیح البخاري (فتح الباري): ۴۱۵۱۱، رقم: ۶۵۴۶، و مسلم ۲۰۹۶۱۴، رقم: ۹۴-۲۷۳۷

### د غریبانو فضیلت

﴿۵۰۰۶﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ يَسْبِقُونَ الْأَغْنِيَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى الْجَنَّةِ بِأَرْبَعِينَ خَرِيفًا. رواه مسلم.

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : فقراء مهاجرین به څلوېښت کاله مخکي تر شتمنو په جنت کي داخل کړل سي . مسلم.

تخریج: صحیح مسلم: ۲۲۸۵۱۴، رقم: ۳۷-۲۹۷۹

تشریح: د څلوېښتو کالو څخه مراد هغه وخت دی چي زموږ ددغه دنيا د شپې او ورځي په اعتبار د څلوېښتو کالو په اندازه دی او ددغه حديث د ظاهري مفهوم څخه دا څرگنديږي چي ددغه حديث تعلق په خاصه توگه د هغه فقيرانو سره دی چي د مهاجرينو څخه وه، همدارنگه د اغنياء څخه مراد هغه غنيان مهاجرین دي، پاته سوه دا خبره چي دلته د فقيرانو او غنيانو

مهاجرینو قید و لی لگول سوی دی، نو ددی حقیقت د دوهم فصل د اول حدیث څخه معلومیږي، او په جنت کي د فقیرانو مخکي د اخلېدو وجه به دا وي چي غنیان به د حساب د طوالت په وجه د حشر په میدان کي تم وي حال دا چي فقیران به بېله حساب په جنت کي په داخلېدو سره د هغه ځای سعادتونو او نعمتونو څخه برخمن کیږي.

(۵۰۰۷): وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه څخه روایت دی چي یو سړي د رسول الله صلی الله علیه و آله سره نژدې تیر سو،

وَسَلَّمَ فَقَالَ لِرَجُلٍ عِنْدَهُ جَالِسٍ مَا رَأَيْكَ فِي هَذَا فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَشْرَافِ

رسول الله صلی الله علیه و آله د خپل نژدې ناست ملگري څخه پوښتنه وکړه ددی سړي په باره کي ستا څه رایه ده (کوم چي اوس تیر سو)؟ هغه وویل: دا سړی د شریفو خلکو څخه دی،

النَّاسِ هَذَا وَاللَّهِ حَرِيٌّ إِنْ خَطَبَ أَنْ يُنْكَحَ وَإِنْ شَفَعَ أَنْ يُشَفَّعَ قَالَ فَسَكَتَ

او قسم په خدای ددی وړ دی که یوې ښځې ته د نکاح پیغام ورکړي نو هغه به یې قبول کړي او حاکمانو ته که د چا سفارش وکړي نو سفارش به یې قبول سي، ددی اوریدو سره (رسول الله

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ مَرَّ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

صلی الله علیه و آله) پټه خوله سویا یو بل سړی د رسول الله صلی الله علیه و آله په خوا کي تیر سو، رسول الله صلی الله علیه و آله د هغه ناست

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا رَأَيْكَ فِي هَذَا فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا رَجُلٌ مِنْ فَقَرَاءِ

ملگري څخه پوښتنه وکړه ددغه سړي په اړه ستا څه رایه ده؟ هغه وویل: ای دا الله رسوله!

الْمُسْلِمِينَ هَذَا حَرِيٌّ إِنْ خَطَبَ أَنْ لَا يُنْكَحَ وَإِنْ شَفَعَ أَنْ لَا يُشَفَّعَ وَإِنْ قَالَ

دا سړی د مسلمانانو فقراؤو څخه دی ددی وړ دی که چا ته د نکاح پیغام ورکړي نو پیغام به یې قبول نه کړل سي که چا ته سفارش وکړي نو سفارش به یې قبول نه سي که چا ته خبره وکړي نو

أَنْ لَا يُسْمَعَ لِقَوْلِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا خَيْرٌ مِنْ مِلَّةِ

الْأَرْضِ مِثْلَ هَذَا. متفق عليه.

خبره به يې وانه وریدل سي، ددې اوریدو سره رسول الله ﷺ وفرمايل: دا سړی تر هغه بل ډیر غوره دی که څه هم چې د هغه په ډول خلکو څخه مخکې ډکه سي. بخاري او مسلم  
تفريخ: صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۷۳۱۱، رقم: ۶۴۴۷.

تشریح: د هغه چا په ډول د ډکي مخکي څخه هم غوره دی... الخ: مطلب دادی که ټول مخکې د هغه ډول خلکو څخه ډکه سي چې مخکي تېر سوي وه او د هغه تعریف تا وکړ نو هغه سړی چې دخپل فقر او افلاس په وجه ستاسو په نظر کي دومره قدر نه لري د مرتبې او فضيلت په اعتبار ددغه ټول نړۍ د خلکو څخه غوره دی.

په څرگنده دا معلومېږي چې هغه وخت د رسول الله ﷺ سره کوم څوک ناست وو او رسول الله ﷺ د هغه دوو کسانو په اړه پوښتنه ځيني کړې وه هغه به خپله غني او شتمن سړی وو نو د هغه سره د ذکر سوي سوال او جواب د هغوی په حق کي دا خبرداری وو چې غريب او نادار مسلمانانو ته هيڅکله د سپکاوی په نظر کتل نه دي پکار ځکه چې د الله ﷻ په نزد هغوی ته چې کوم فضيلت حاصل وو هغه لویو لویو شتمنو کسانو ته هم حاصل نه وو.

کوم چې ددې خبري تعلق دی چې رسول الله ﷺ د شتمنو مسلمانانو په مقابله کي د غريب مسلمان فضيلت ولي بيان کړ نو ددې وجه داده چې په عامه توگه د غريب مسلمان زړه ډېر صاف وي او د هغه په وجه هغه حق ډېر ژر قبلوي او د الله تعالی د احکامو پيروي زیاته کوي، ددې پر خلاف غني او شتمن خلک په عامه توگه په بې حسي او شقاوت کي اخته وي چې د هغه په وجه په هغوی کي سرکښي، بې نیازي او د تکبر ماده پيدا کېږي چې هغوی د حق قبلولو او احکام الهي د پیروي څخه منع کوي او د داسي خلکو په اړه الله تعالی فرمایلي دي:

(سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ)،

او ددغه حقيقت اندازه د علماؤ شاگردانو او د صالحانو مريدان په لېدو کېدای سي چې په هغوی کي کوم خلک غريب وي هغوی د حق خبره ډېر ژر قبلوي او کوم خلک چې شتمن او مالدار وي هغوی په هره خبره کي حيله او حجت کوي.

د حديث د ظاهري مفهوم څخه دا څرگنديږي چې اول سړی هم د شتمنو مسلمانانو څخه وو نه دا چې کافرو و ځکه چې مفاضله يعني په خپلو کي د يو بل اخروي فضيلت څرگندولو تعلق د کفارو او مسلمانانو په منځ کي نسي کيدای او ددې وجه داده چې په کفارو کي هيچا ته د خير نسبت نسي کيدای او څرگنده ده چې په کوم چا کي د خير څه وجود نه وي نو هغه ته دا خبره

فضيلت نسبت هم نسي کيدای ، ځينو علماؤ دا ويلي دي چي کوم مسلمان په خپله ژبه سره داسي ووايي چي : (النصراني خير من اليهودي) يعني عيسائي تر يهودي افضل دی نو دهغه په باره کي بهر ده چي هغه د کفر په دائره کي داخل سوی نه وي ځکه چي هغه د دغه جملې په ذريعه د خير وجود ثابت کړ چي په هغه کي د خير وجود نسي کيدای بيا هم پر هغه د کفر اطلاق په جزم (کلک والي) سره نسي کيدای ځکه چي په ځينو وختو کي د لفظ خير په ذريعه د اخروي سعادت پر ځای د حق زيات نژدېوالي مفهوم هم اخيستل کيږي او کيدای سي چي په ذکر سوې جمله کي د خير لفظ په دغه مفهوم کي استعمال سوی وي .

**د محمد ﷺ کورنۍ**

(۵۰۰۸): وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ مَا شَبَعَ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ خُبْرِ الشَّعِيرِ يَوْمَئِذٍ مُتَتَابِعِينَ حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ . متفق عليه.

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چي د محمد ﷺ کورنۍ هيڅکله دوې ورځي پرله پسې په ماره نس د اورېشو دودۍ نه ده خوړلې تر څو چي رسول الله ﷺ وفات سو . بخاري او مسلم

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۴۹۱۹، رقم: ۵۴۱۶، ومسلم ۲۲۸۲۱۴، رقم: ۲۲-۲۹۷۰.

**تشریح:** د دوو ورځو پرله پسې څخه دا څرگنده سوه چي د رسول الله ﷺ او دهغه د کورنۍ معمول دا وو چي که چيري يوه ورځ به يې په ماره نس دودۍ وخورل نو په دوهمه ورځ به وېږي وه او دا په دې وجه وه چي رسول الله ﷺ د خوشحالي ژوند باندي د فقر او افلاس ژوند ته ترجيح ورکړې وه او کله چي د الله تعالی له خوا رسول الله ﷺ ته د دنيا د خزانو وړانديز وسو او حکم وسو که چيري ته غواړې نو د مکې غرونه به ستا لپاره د سروزرو کړم مگر رسول الله ﷺ ددې پر ځای فقر او تنگدستي اختيار کړه او وه يې فرمايل چي زه دا غواړم چي يوه ورځ نس موږ کړم او په دوهم ورځ وېږي يم په کومه ورځ چي خوراک وکړم نو په هغه ورځ د الله ﷻ شکر ادا کړم او په کومه ورځ چي وېږي يم نو په هغه ورځ صبر وکړم .

د ذکر سوي حديث څخه د ځينو خلکو د دغه قول ترديد کيږي چي رسول الله ﷺ د خپل ژوند په اخري برخه کي شتمن سوی وو ، که چيري رسول الله ﷺ د خپل عمر په آخر کي په حقيقت کي غني سوی وای نو بيا د بي بي عائشې ﷺ د دغه ويلو څه معنی ده چي د رسول الله ﷺ د کورنۍ د رسول الله ﷺ تر وفات پوري دا معمول وو چي هغوی هيڅکله پرله پسې تر دوو ورځو

پوري د اوربشو په ډوډۍ نس نه دی موږ کړی ، مگر په دې کي شک نسته چي د نبوت په آخره زمانه کي اسلام ته طاقت او غلبه تر لاسه سوه او مجاهدينو مختلفو سيمي فتح کړې نو په هغه صورت کي د مال غنيمت وغيره ټاکل سوې برخه رسول الله ﷺ ته تر لاسه کېدل او لږه برخه به راتلی مگر صحيح روايتونه شايد دي چي رسول الله ﷺ هغه مال هم د ځان لپاره نه ساتی بلکه څرنگه چي به راتلی هغه به يې د پروردگار په لاره کي مصرفوی او خپله به تل خالي پاته کېدی مگر د زړه غناء به يې نوره هم زیاتېدل ، حضرت ابن عباس رضی الله عنه وايي د رسول الله ﷺ دا حالت وو چي پرله پسې څو څو شپې به يې په لوږه کي تېروی ، رسول الله ﷺ او اهل بیت ته د شپې خوراک نه تر لاسه کېدی او کله نا کله به د خوراک تر لاسه کېدو په صورت کي هم د رسول الله ﷺ پر دسترخوان کومه ډوډۍ وه هغه به د اوربشو وه .

ددغه حديث څخه څرگنده سوه چي زموږ د زمانې غريبانو او فقيرانو کي هيچا دومره سخت ژوند نه دی تېر کړی او نه يې تېرولای سي څومره سخت ژوند چي به رسول الله ﷺ تېروی او همدارنگه د هغه ذات وو چي نه يوازي افضل البشر بلکه افضل الانبياء دی چي دهغه د سترگو مبارکو په اشاره د ټولي دنيا نعمتونه يې په پښو کي راتلل ، نو د رسول الله ﷺ په دغه ژوند کي غريب او نادار مسلمانانو ته د لوی ډاډ او اطمینان سامان پټ پروت دی .

څرگنده دي وي چي د رسول الله ﷺ دومره د فقر او افلاس ژوند تېرول او د لوږي تکليف زغمل د اضطراري او مجبوري په وجه نه وو بلکه دا د خپل قصد او اختيار نيتجه وه چي رسول الله ﷺ د دنيا په لذتونو او نعمتونو سره څه کار نه وو ، پر قوت لایموت باندي يې گزاره کول او پر خپل او خپل کورنۍ پراړتياوو يې د فقيرانو او مسکينانو اړتياوو ته ترجيح ورکول ځکه نو رسول الله ﷺ دومره سخت ژوند تېروی .

### د نبي کریم ﷺ خوراک

﴿۵۰۰۹﴾: وَعَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ مَرَّ بِقَوْمٍ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ شَاةٌ مَصْلِيَّةٌ فَدَعَا فَأَبَى أَنْ يَأْكُلَ وَقَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الدُّنْيَا وَلَمْ يَشْبَعْ مِنْ خُبْزِ الشَّعِيرِ . رواه البخاري

حضرت سعيد مقبري د ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت کوي چي ابو هريره د يو ډلي په خوا کي تير سو چي مخته يې پوڅ سوی پسې پروت وو ، ابو هريره رضي الله عنه ته هغه خلکو بلنه ورکړه خو هغه انکار وکړ

او وه یی ویل رسول الله ﷺ د دنیا خخه تشریف یووړ او هیڅکله یی د اوربشو ډوډی هم په ماره نس ونه خوړل. بخاري

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۵۴۹۱۹، رقم: ۵۴۱۴.

**د لغاتو حل:** مصلية: ای مشوية.

### د نبی کریم ﷺ په کور کي

﴿۵۰۱۰﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّهُ مَشَى إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخُبْزٍ شَعِيرٍ

د حضرت انس رضی الله عنه خخه روایت دی چي ما رسول الله ﷺ ته د اوربشو ډوډی

وَإِهَالَةٍ سَنَخَةٍ وَلَقَدْ رَهَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِرْعَالَهُ بِالْمَدِينَةِ عِنْدَ

او ویلي کړې بوی ناکه وازگه یووړل، او نبی کریم ﷺ خپله زغره د مدینې د یو یهودي سره گرو

يَهُودِيٍّ وَأَخَذَ مِنْهُ شَعِيرًا لِأَهْلِهِ وَلَقَدْ سَبَعْتُهُ يَقُولُ مَا أُمْسَى عِنْدَ آلِ

مُحَمَّدٍ صَاعٌ بَرٌّ وَلَا صَاعٌ حَبٌّ وَإِنَّ عِنْدَهُ لَتَسْعَ نِسْوَةٌ. رواه البخاري.

کړې وه او په هغه یی د کورنۍ لپاره اوربشې اخیستي وې، راوي وایي ما د انس خخه اوریدلي دي چي د محمد ﷺ کورنۍ سره به په ماښام کي نه یو صاع غنم وه او نه یو بله غله، حال دا چي د رسول الله ﷺ نهه (۹) بیبیانې وې. بخاري.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۳۰۲۱۴، رقم: ۲۰۶۹.

**د لغاتو حل:** سنخه: ای متغیره الريح لطول المكث (خراب سوی شی چي بوی یی کړی وي)

**تشریح:** د روایت د آخري الفاظو په ذریعه دا بیانول مقصد دي چي داسي هیڅکله نه وه سوي

چي رسول الله ﷺ خپل کورنۍ لپاره په یوه شپه کي د راتلونکي ورځي لپاره غله پرې ایښي وي

سره ددې چي رسول الله ﷺ نهه بیبیانې درلودې او د هغوی د اړتیا لپاره لږ غله د رسول الله ﷺ

سره پاته کېدل پکار وو.

او کوم چي د یهودي خخه د رسول الله ﷺ د پور اخیستلو خبره ده نو ددې وجه په ظاهره دا

معلومېږي که چیري رسول الله ﷺ د مسلمان خخه پور اخیستی وای نو پر مسلمان به د رسول

الله ﷺ حال څرگند سوی وای او هغه به د رسول الله ﷺ د اړتیاوو پوره کولو هڅه کولای حال دا



چي رسول الله ﷺ دا هيڅکله نه خوښول چي د رسول الله ﷺ د اړتياوو بار دي د مسلمانانو پر وږو وي او هغوی رسول الله ﷺ ته يو څه ورکړي . مگر دا ويل زيات صحيح دي چي د رسول الله ﷺ د مسلمان پر ځای د يهودي څخه پور اخيستل په اصل کي ددې خبري د زيات تنزه او کمال احتياط په وجه وو چي رسول الله ﷺ د خپل امت د خلکو څخه د يو اجر او معاوضې غوښتونکی وي که هغه اجر او معاوضه د حقيقت په اعتبار وي بلکه محض صورتا وي لکه څرنگه چي د پور صورت دی که چيري رسول الله ﷺ د يو مسلمان څخه پور اخيستی وای نو پر هغه د اجر او معاوضې اطلاق نه کېدی مگر ممکن وه چي په يوه درجه کي د گټي تر لاسه کولو په وجه پر هغه هم صورتا د اجر او معاوضې اطلاق کېدی ځکه رسول الله ﷺ احتياط دا هم نه خوښول چي د يو مسلمان څخه د پور اخيستلو په صورت کي مالي گټه تر لاسه کړي لکه پي دالله تعالی ارشاد دی : (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ).

د رسول الله ﷺ د دغه کمال احتياط يو نظر زموږ د امام ابو حنيفه رحمه الله په ژوند کي هم تر لاسه کيږي د هغه په اړه نقل سوي دي چي د داسي سړي د دېوال د سوري څخه به يې هم گټه نه اخيستل چي پر هغه به د هغه پور وو او د هغه دغه احتياط ددغه حديث په وجه وو چي : کل قرض جر منفعة فهو ربا، يعني کوم پور چي گټه راوړي نو هغه سود دی .

د ذکر سوي حديث په ضمن کي يو سوال پيدا کيږي هغه دا چي په ځينو صحيح رواياتو کي دا ثابته ده چي رسول الله ﷺ دخپل ازواج مطهراتو د کفايت په اندازه د اړتياوو ځينو شيان د يوه کال لپاره ايښي وه ، حال دا چي دلته کوم حديث نقل کيږي ددې څخه د هغه برعکس ثابتيږي نو ددې جواب علماؤ دا بيان کړی دی چي حقيقت دادي چي په شروع کي تر ډېره وخته پوري د رسول الله ﷺ په ژوند کي د فقر او فاقې غلبه وه او د رسول الله ﷺ دا معمول وو چي هيڅکله به يې يو شی د بلي ورځي لپاره ذخيره کړی نه دی په کومه ورځ چي به څه تر لاسه سول هغه به د هغه ورځي په اړتياوو کي مصرف کېدل او د بلي ورځي لپاره به يې د قناعت او توکل څخه پرته هيڅ نه پاته کول ، مگر وروسته کله چي معاشي حالت غوره سو او په آمدني کي پراختيا وسول نو رسول الله ﷺ د خپلو ازواجو مطهراتو لپاره د يوه کال خوراكي مواد جمع کړي وه .

ځينو حضراتو په دغه دواړو روايتو کي په دې توگه مطابقت پيدا کړی دی چي په آل محمد کي لفظ د آل زيات دی لکه څرنگه چي د اهل عربو په بيان کي دا هم تر لاسه کيږي چي هغوی د آل

فلان ویلو سره د هغه لفظ معنی د فلانی اهل بیت پر خای یوازي د هغه فلانی ذات مراد اخلي د مثال په توگه که چیري هغوئ داسي ووايي چي د آل زید يعني د زید د کورنۍ سره روپی نسته نو د دغه جملې څخه د هغوئ مراد داوي چي په خاصه توگه د زید سره روپی نسته نو دا خبره د حقیقت څخه لیري نه ده چي کله هم دوي ورځي پرله پسې د اور بشو ډوډۍ په ماړه نس خوړل یا د راتلونکي ورځي لپاره دغلي وغیره نه جمع کولو خبره په خاصه توگه د رسول الله ﷺ د ذات مبارکه سره تعلق لري يعني داسي نه وي سوي چي خپله رسول الله ﷺ پرله پسې دوي ورځي په ماړه نس ډوډۍ خوړلې وي یا د خاص خپل ذات لپاره راتلونکي ورځي تر نیمايي پوري یې څه ایښي وي ، مگر که چیري رسول الله ﷺ کله نا کله داسي کړي وي نو د خپل ازواجو مطهراتو لپاره ترڅو ورځو یا د کال خوراكي مواد د ضرورت په اندازه ایښي وي نو دا ددې خبري خلاف نه ده .

### د دنیا طلب د مؤمن کار نه دی

﴿۵۰۱﴾: وَعَنْ عُمَرَ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا هُوَ

د حضرت عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چي زه د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سوم ، دغه وخت

مُضْطَجِعٌ عَلَى رِمَالٍ حَصِيرٍ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ فِرَاشٌ قَدْ أَثَرُ الرِّمَالِ بِجَنْبِهِ

(رسول الله ﷺ) د خرماوو پر چټايي په تکیه کولو پروت وو او په مینځ د رسول الله ﷺ او د هغه چټايي بل فرش نه وو

مُتَكِيٌّ عَلَى وَسَادَةٍ مِنْ أَدَمٍ حَشَوْهَا لَيْفٌ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ فَلْيُوسِّعْ

پر تیکه کولو پروته سره پراخ مبارک یې داغونه لگیدلي وه او د رسول الله ﷺ سر مبارک ته د پوست بالښت وو چي د خرماوو د پوستکو څخه ډک کړل سوی وو ، ما وویل : اې د الله رسول ! د الله ﷻ څخه سوال وکړه چي ستاسو امت ته پراخي

عَلَى أُمَّتِكَ فَإِنَّ فَارِسَ وَالرُّومَ قَدْ وَسَّعَ عَلَيْهِمْ وَهُمْ لَا يَعْبُدُونَ اللَّهَ فَقَالَ

او خوشحالي ورکړي ، د فارس او روم خلک خوشحاله جوړ کړل سوي دي ، حال دا چي هغوئ عبادت نه کوي ، رسول الله ﷺ راته وفرمايل :

أَوْ فِي هَذَا أَنْتَ يَا ابْنَ الْخَطَابِ أَوْلَيْكَ قَوْمٌ عَجَلَتْ لَهُمْ طَيِّبَاتُهُمْ فِي الْحَيَاةِ

اې د خطاب زويه! ايا ته اوس هم په دې خيال کي يې (يعني تاته د دې بصيرت نه دي درکړل سوې او ته تر اوسه پوري د حقيقت څخه ناخبر يې) چي دا هغه خلک دي (يعني د روم او فارس) چي هغوی ته په دنيا کي معاشونه ورکړل سوي دي).

الدُّنْيَا، وَفِي رَوَايَةٍ أَمَّا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ لَهُمُ الدُّنْيَا وَلَنَا الْآخِرَةُ. متفق عليه.

او په يوه روايت کي دي چي رسول الله ﷺ د حضرت عمر رضی الله عنه په جواب کي دا الفاظ وفرمايل: ايا ته په دې خبره راضي نه يې چي دوی ته دنيا تر لاسه سي او موږ ته آخرت. بخاري او مسلم

**تخریج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۱۱۴۱۵، رقم: ۲۴۶۸، و مسلم ۱۱۰۵۲، رقم: ۱۴۷۹-۳۰.

**تشریح:** پر تات باندې پروت وو: يعني هغه تات د رسول الله ﷺ بستره وه چي هغه پر کټ باندي په اچولو سره پر هغه پرېوتی، يا هغه تات به پر مخکه غورېدلی وو او پر هغه ځير تات به يې ارام کوی او په ځينو عبارتو کي دا مفهوم دی چي د رسول الله ﷺ کوم تات وو هغه د خرما د رسيو څخه جوړ سوې وو لکه څرنګه چي کټ د رسيو څخه او بدل کيږي.

رمال: د راء په پېښ او زور دواړه سره دی، او د رمل جمع ده او د مرمول په معنی کي استعمال سوې دی لکه چي مخلوق د خلق په معنی کي استعمال يږي.

ليف: د لام په زير او د راء په جزم سر، د خرما پوستکي ته وايي، خلاصه دا چي د رسول الله ﷺ کوم بالنبت مبارک وو هغه د پوست وو او په هغه کي د پمبوو پر ځای د خرما پوستکي وه، کوم خلک چي غريب وي د پمبوو بالنبت جوړول د هغوی په وس نه وي نو هغوی د خرما د پوستکي څخه بالنبت وغيره جوړوي.

حضرت عمر رضی الله عنه چي د امت په اړه د مال د پراختيا او رزق د وسعت د دعاء لپاره رسول الله ﷺ ته کوم خواست وکړ د هغه وجه دا وه چي هغه ولېدل چي رسول الله ﷺ په فقر اختيارولو سره دومره سخت ژوند تېروي او خپل ځان يې په دغه حالت کي ساتلی دی نو هغه فکر وکړ که ټول امت په دغه فقر او مفلسۍ کي اخته سي او د ژوند غربت او ستونزي ورته پېښي سي نو د دغه امت هغه خلک کوم چي د ټينګي عقيدې او مزاج نه وي د دغه سخت ژوند تاب نه راوړلای سي او د زغم نه وړ سختيو کي به اخته سي نو هغه د داسي خلکو لپاره دا وگڼل چي هغوی ته مالي وسعت او پراختيا ورکړل سي.

مګر طيبي رحمه الله وايي چي د حضرت عمر رضی الله عنه اصل مقصد خپله د رسول الله ﷺ د ذات مبارک لپاره د مالي وسعت او پراختيا خواهش کول وو مګر هغه دا خبره د رسول الله ﷺ د شان

عظمت مناسب ونه گنل چي په خاصه توگه د رسول الله ﷺ لپاره د دغه ادنی او ناپاکه دنیا طلب ظاهر کړي لکه څرنګه چي په یو بل روایت کي منقول دي چي یو وار حضرت عمر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سو نو وه یې لېدل چي رسول الله ﷺ په یو ډېره توده، تنګه او تیاره خونه کي پر یو ټاټ باندې پروت وو، هغه د خوني پر کونجانو باندې نظر واچوی نو وه یې لېدل چي د پوست دوې څلور ټوټې او یو دوه لوبښي پراته دي، د رسول الله ﷺ د غربت په لېدو سره حضرت عمر رضی الله عنه په ژړا سو، رسول الله ﷺ پوښتنه ځيني وکړه چي اې ابن خطاب! ولي ژړې، هغه وویل: اې د الله رسول! ستاسو د حالت په لېدو سره ژاړم چي تاسو د الله ﷻ د رسول کېدو سره په دغه حالت کي پراته یاست او قیصر او کسری څومره د ناز او عیش ژوند تېروي، ددې څخه وروسته د روایت هغه الفاظ دي کوم چي (اوفي هذا يا بن الخطاب) څخه تر پایه پوري دي چي په مخکني حدیث کي نقل سوي دي، د طیبی رحمه الله علیه دغه وضاحت که څه هم حقیقت ته ډېر نژدې دی مګر خپله د حضرت عمر رضی الله عنه الفاظ: (فان فارس و روم قد وسع عليهم) سره سم لومړی وضاحت مناسب دی.

### د اهل صفه غریبي

﴿۵۰۲﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لَقَدْ رَأَيْتُ سَبْعِينَ مِنْ أَصْحَابِ الصُّفَّةِ مَا

د حضرت ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی چي د اصحاب صفه څخه او یا کسان ما ولیدل چي په

مِنْهُمْ رَجُلٌ عَلَيْهِ رِدَاءٌ إِمَّا إِزَارٌ وَإِمَّا كِسَاءٌ قَدْ رَبَطُوا فِي أَعْنَاقِهِمْ فَمِنْهَا مَا

هغوی کي د یوه کس سره هم څادر نه وو، یوازي لنگ یا یوه شپۍ به ورسره وه چي په غاړو کي به یې زړېدل په هغو کي د ځینو لنگ به ییځي تر پندۍ پوري وو او د ځینو تر بجلکو پوري د چا

يَبْلُغُ نِصْفَ السَّاقَيْنِ وَمِنْهَا مَا يَبْلُغُ الْكَعْبَيْنِ فَيَجْمَعُهُ بِيَدِهِ كَرَاهِيَةً أَنْ

تَرَى عَوْرَتَهُ. رواه البخاري

لنگ چي به پورته وو هغه به خپل لنگ په لمانځه کي په لاس سره ونيوی چي شرمگاه یې ښکاره نه سي. بخاري

تخريج: صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۳۶۱، رقم: ۴۴۲.

## ترخان کبسته ته گوري

(۵۰۱۳): وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَظَرَ أَحَدُكُمْ إِلَى

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل: څوک چې داسي کس

مَنْ فَضِّلَ عَلَيْهِ فِي الْمَالِ وَالْخَلْقِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلَ مِنْهُ. متفق

وويني چې د هغه څخه شتمن او ښکلی وي نو هغه ته پکار ده چې پر هغه چاهم نظر واچوي چې  
د هغه څخه د کمي درجې وي. بخاري او مسلم

عليه وفي رواية لمسلم قال انظروا إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَا تَنْظُرُوا إِلَى  
مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ فَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ لَا تَزِدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ.

او د مسلم په يو بل روايت کي دا الفاظ دي چې هغه چا ته وگوري چې ستاسو څخه د کمي  
درجې وي او هغه چا ته مه گوري چې په مرتبه کي ستا څخه زيات وي او داسي کول ستاسو  
لپاره ضروري دي ددې لپاره چې تاسو هغه نعمت سپک ونه گڼئ کوم چې الله تعالی تاسو ته  
درکړی دی.

**تفريغ:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۳۲۲/۱۱، رقم: ۶۴۹۰، ومسلم ۲۲۷۵/۴، رقم: ۲۹۶۳-۸.

**تشریح:** د ټولني د افرادو د دنيوي مال او متاع، عزت او شان په اړه په خپلو کي د بغض،  
حسد حسرت او مايوسۍ څخه د ځان ساتني لپاره رسول الله ﷺ لويه نفساني طريقه تجويز  
کړې ده، دا د انسان فطرت دی چې د ځان څخه زيات شتمن او د زيات حيثيت والا وويني نو په  
هغه کي داسي جذبات پيدا کيږي چې هغه نااميده، حسرت زده او تقدير الهي شاكي جوړوي،  
بيا په هغه کي د حسد، عناد او ناروا مسابقت ماده پيدا کيږي چې د هغه په وجه هغه جائز او  
ناجائز ډول هڅه کوي او همدارنگه په ټولنه کي د عجيبه ډول جنگ او تاواني خفاستي پېل سي  
، نو رسول الله ﷺ د دغه صورت څخه د ساتني لپاره ذکر سوي هدايت وفرمايه، مطلب دادی  
چې کله يو څوک داسي يو سړی وويني چې د هغه څخه زيات شتمن وي د هغه څخه زيات ښه  
شکله او ښکلی وي او د هغه څخه زيات عزت او شوکت لري او تر هغه په ښه ځای کي اوسيږي  
او هغه ددې حقيقت څخه ناخبره وي چې د هغه سړي حاصل شده ټولي دنياوي ښېگڼي په اصل  
کي د آخرت په اعتبار د هغه په حق کي د وبال درجه لري چې هغه به د دغه شيانو په وجه په آخرت

کي د مؤاخذې او عذاب مستحق وي نو هغه سړي ته پکار دي چي هغه چا ته وگوري چي د مال او متاع او دنياوي حیثیت په اعتبار د هغه څخه دکمي درجې وي مگر خپله عقیده او خیال په اعتبار په آخرت کي دعالي درجو مستحق دی، ددغه حدیث د بین السطور څخه دا خبره څرگندیږي چي په ټولنه کي اکثره داسي کسان وي چي په اقتصادي توگه د اعتدال په حالت کي وي يعني نه خو دزیاتي لوړي درجي حیثیت لري او نه د ډېري کښتي درجې سره تعلق لري، (په اصطلاح کي داسي خلکو ته درمیانه طبقه) ویل کیږي، دا بېله خبره ده چي هغه حالت اعتدال یو ډول نوعیت نه لري بلکه داسي وي چي یو سړی د چا په نسبت معتدل حالت لري او یو څوک د چا په نسبت بل حالت لري نو کوم څوک چي د ځان څخه لوړ ته په کتلو سره د ځان څخه کم ته گوري نو هغه به یقیناً د ښه حالت حامل وي.

په دغه حدیث کي دې ته هم اشاره ده که چیري فرضاً یو څوک په هر حیثیت او هر اعتبار د خپلي ټولني پر ټولو خلکو باندې فضیلت لري نو د هغه لپاره دا مناسب نه دي چي هغه خلکو ته وگوري کوم چي د هغه څخه دکمي درجې حامل وي ځکه چي په دغه صورت کي ليري نه ده چي په هغه کي د تکبر، غرور او فخر ماده پیدا سي نو پر هغه دا واجب دي چي هغه څرنگه د الله تعالی د ورکړي نعمتونو شکر ادا کوي او خپل فضیلت د خپل کردار په ذریعه د تواضع، انکساری او خدمت خلق ذریعه جوړوي، او کوم څوک چي داسي وي چي بل څوک د هغه څخه زیات مفلس او غریب وي نو هغه ته پکار ده چي هغه د الله تعالی شکر ادا کړي چي هغه زه د دنیا په وبال کي اخته نه کړم او د دنیا داری د غمو څخه یې خوندي کړم، د حضرت شبلي رحمته الله علیه په اړه منقول دي چي هغه به د شتمن په لېدو سره د ژبي څخه دغه الفاظ وتل: ای الله! زه ستا څخه په دنیا او آخرت کي د عفو او عافیت طلبگار یم.

د غربت او مفلسۍ، تنگی او سختۍ، فقر او فاقې تکلیفونه د حقیقت په اعتبار د الله تعالی څومره لوی نعمت دی، ددې اندازه ددغه حکایت څخه کیدای سي چي یوه ورځ یو ډېر لوی بزرگ او ولي په خپل مجلس کي حاضرین د وعظ او نصیحت څخه مستفید کول، چي یو ډېر مفلس او نادار سړی ودرېدی او شکایت کول یې پېل کړل چي حضرت! ما په دومره اوږده وخت کي نه د چا په مخکي او نه د چا په پټه څه خوړلي او څښلي دي او په ډېر اخلاص او استقامت سره د لوړي او تندي تکلیفونه زغمم، هغه بزرگ ورته وویل: ای د خدای دښمنه! ته څومره درواغ وایې، تا ته معلومېدل پکار دي چي الله جل جلاله د سختي لوړي په تکلیف کي خپل هغه بندگان اخته کوي چي د هغه رسول، نبي او ولي وي، که ته داسي بندگانو څخه یې نو دغه

پٽ راز به دي هيڄڪله نه ظاهر ولاي او د الله ﷻ دغه نعمت به دي دخلڪو څخه پٽ ساتلاي .  
 ددغه ٽولو خبرو خلاصه داده چي مؤمن ته د سلامتي طبع او حسن استقلال دولت تر لاسه  
 سي او د هغه دين د هر ډول تاوان او خلل څخه خوندي وي نو بيا هغه نه د مال او متاع پروا کوي  
 او نه د عزت او شوکت څخه د محرومي هغه ته افسوس وي، او په حال يا راتلونکې زمانه کي  
 چي هغه ته د کومو مصيبتو او پرېشانيو مخ کول وي هغه د الله ﷻ له خويو داسي نعمت گڼلو  
 سره چي هغه د آخرت په سعادتونو سره همکنار کونکي دي، په صبر او رضا او شکر او اطمینان  
 سره برداشت کوي، منقول دي چي د امام غزالي رحمه الله يو مريد يو چا ووهي، او د بند په  
 مصيبتو کي يې اخته کړ نو هغه امام غزالي رحمه الله ته شکايت وکړ، هغه ورته وفرمايل اې  
 عزيزه! د الله تعالی شکر ادا کړه چي دومره درځخه ليري سوه کنه بلا خو تر دې په سخت صورت  
 کي نازليري، څو ورځي وروسته هغه مريد د نورو خلکو په قصه کي وموښتي چي هغوی په يو  
 څاه کي بند کړ، هغه په يو ډول خلاصون تر لاسه کړ او د امام په خدمت کي حاضر سو او د پېښي  
 شکايت يې ورته وکړ نو هغه جواب يې ورکړ کوم چي يې مخکي ورکړی وو، بيا ناڅاپه د  
 يهودي په معامله کي وموښتي، هغه يهودي ورسره داسي چلن وکړ چي په يو زنځير يې وتړی  
 او هره لمحې به يې تکليف ورکوي، دا وار هغه مريد په سخت تکليف او اذيت کي ولوېدی او  
 ډېر زهير سو چي د دنيا ټول مصيبتونه بس زما لپاره دي،  
 په پای کي د هغه يهودي څخه هم خلاص سو او د امام غزالي رحمه الله په خدمت کي حاضر سو  
 او کوم مصيبتونه چي ورته رسيدلي وه د هغو شکايت يې وکړ نو امام ورته د صبر او شکر تلقين  
 وکړ، اوس خبره د هغه د زغم څخه وتلې وه نو د ډيري بې قراري په حالت کي يې وويل،  
 حضرت! تر اوسه چي د کومو تکليفو او مصيبتو سره مخ سوی يم تر دې سخت مصيبت هم سته؟  
 امام غزالي رحمه الله جواب ورکړ: هو، تر دې هم سخت مصيبت سته او هغه دا چي ستا په غاړه کي  
 د کفر طوق ولوړي، خلاصه دا چي د انسان لپاره د آفاتو او بلاگانو څه حد نسته که يو څوک په  
 يو آفت کي اخته وي نو يوازي دا چي هغه ته د هغه آفت او بلا په صبر او استقامت سره مقابله  
 کول پکار دي بلکه د الله ﷻ شکر ادا کول هم پکار دي چي د هغه څخه هم سخت آفت او  
 مصيبت کي اخته نسي .

## الْفَضْلُ الثَّانِي (دوهم فصل)

### جنت ته پنځه سوه کاله مخکي

﴿۵۰۱۳﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُ

الْفُقَرَاءُ الْجَنَّةَ قَبْلَ الْأَغْنِيَاءِ بِخَمْسِ مِائَةِ عَامٍ نِصْفِ يَوْمٍ. رواه الترمذي

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : فقيران به جنت ته د شتمنو څخه پنځه سوه کاله ترمنځه داخليږي چې د قيامت نيمه ورځ ده ، ترمذي

تخريج : سنن الترمذي ۴۹۹۱۴ ، رقم : ۲۳۵۳.

**تشرېح :** د نيمي ورځي څخه مراد د قيامت نيمه ورځ ده ، مطلب دادی چې هغه پنځه سوه کاله به د قيامت د نيمي ورځي برابر وي او د قيامت د ورځي د اوږدوالي وخت او د دنياوي د شپې او ورځي په اعتبار به د زرو کالو برابر وي لکه څرنگه چې الله فرمايي : (وان يوما عند ربك كالف سنة مما تعدون) ، پاته سوه دا خبره چې الله ﷻ په قرآن کي په يو بل ځای کي فرمايلي دي : (في يوم كان مقداره خمسين الف سنة) ، او ددې څخه معلومېږي چې د قيامت په ورځ به د پنځوس زره کالو برابر وي نو پوهېدل پکار دي چې اول آيت د عموميت حامل دی او دوهم آيت يو خاص نوعيت ته اشاره کوي يعني اصل خبره داده چې د دنياوي حساب په اعتبار د قيامت ورځ به د زرو کالو برابر وي او دا د اول آيت په ذريعه څرگنده سوې ده مگر هغه د قيامت ورځ به د سختيو ورځ وي او کوم څوک چې په دنيا کي د دين او هدايت څخه څومره ليري وي هغه ته به د هغه ورځي سختي هغومره زياته محسوس کيږي ځکه د کفارو په حق کي د هغه ورځي سختي به دومره زياتي وي چې د خپلي اوږدوالي او سختۍ په اعتبار به هغه ورځ هغوی ته د پنځوس زرو کالو برابر معلومېږي ، دوهم آيت دا مفهوم بيانوي چې د قيامت ورځ به کفارو ته د پنځوس زره کالو برابر معلومېږي لکه څرنگه چې د مؤمنانو او نيکانو لپاره به هغه ورځ راوښتل سي او د زرو کالو برابر د هغه ورځي طوالت به هغوی ته د يوه ساعت په اندازه معلومېږي ، ددې تائيد ددغه آيت څخه هم معلومېږي :

(فَإِذَا نَفَرَ فِي النَّافُورِ فَذَلِكَ يَوْمٌ عَسِيرٌ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ)

ددغه حديث په ضمن کي يو مشکل پيدا کيږي چې دغه حديث په ظاهره د هغه حديث خلاف دی چې په جنت کي د فقيرانو د اول داخلېدو وخت څلوېښت کاله ظاهر وي ، نو شارحينو



د دواړو حديثو په منځ کي د مطابقت پيدا کولو لپاره دا بيان کړی دی چي دا عين ممکن ده چي په وروستني حديث کي د اغنياء څخه مراد مهاجرين غنيان وي لکه څرنگه چي ددغه حديث په تشریح کي هم دې ته اشاره سوې ده ، په دغه صورت کي به د هغه حديث مطلب دا وي چي فقيران د هغه غنيانو څخه چي د هغوی تعلق د مهاجرو صحابه کرامو سره دی څلوېښت کاله مخکي به په جنت کي داخلېږي ، او دلته په دغه حديث کي د اغنياء څخه مراد هغه اغنياء چي مهاجرين به نه وي ، په دغه وضاحت سره د دواړو حديثو په منځ کي هيڅ تعارض نه پاته کيږي ، مگر څرنگه چي د حديثو ځينو شارحينو ليکلي دي چي ددغه دواړو حديثو په منځ کي د ذکر سوي تعلق د ختمولو لپاره دا وضاحت زيات مناسب دی چي دواړه شمېره يعني څلوېښت او پنځه سوه څخه مراد تحديد نه دی بلکه مطلقاً د هغه زمانې فرق بيانول مقصد دي چي په جنت کي د داخلېدو په اړه به د فقيرانو او اغنياء په منځ کي وي ،

نو ددغه فرق په ظاهرولو سره چي فقيران به جنت ته د اغنياء څخه مخکي ځي د تفنن له موخي پر يوه موقع خو څلوېښت کاله فرمايل سوي دي او پر بله موقع د پنځه سوه کاله الفاظ فرمايل سوي دي حال دا چي مقصد د دواړو يو دی يا دا چي مخکي به رسول الله ﷺ د وحي په ذريعه دا معلومه سوې وي چي جنت ته به فقيران تر اغنياء مخکي تللو وخت څلوېښت کاله وي نو رسول الله ﷺ د وحي مطابق څلوېښت کاله ذکر کړل مگر وروسته الله تعالی د رسول الله ﷺ له برکته د فقيرانو حال په خاصه توگه و فرمايه او د هغوی د نوري تسلي لپاره دا خبر ورکړ چي فقيران به جنت ته د غنيانو څخه پنځه سوه کاله مخکي داخلېږي نو رسول الله ﷺ په دوهم وار د پنځه سوه کالو ذکر وکړ ، يا دا هم کېدای سي چي د دواړو حديثو په مفهوم کي چي کوم اختلاف معلومېږي ددې تعلق په اصل کي خپله د فقيرانو د ذات سره وي يعني ظاهره ده چي هر غريب او هر فقير مسلمان يو ډول نه وي بلکه ځيني فقيران داسي وي چي د صبر او شکر درجه لري او ځيني فقيران هغه دي چي په هغوی کي د صبر او شکر ماده کمه وي نو د پنځه سوه کالو والا حديث تعلق د اول الذکر فقيرانو سره دی او د څلوېښتو کالو حديث تعلق د مؤخر الذکر فقيرانو سره دی ، دغه تاويل زيات مناسب هم دی او ددې تائيد د جامع الاصول ددغه عبارت څخه هم کيږي چي په هغه کي د دغه دواړو حديثو په منځ کي د مطابقت پيدا کولو لپاره دا ويل سوي دي چي په کوم حديث کي د څلوېښتو کالو ذکر دی د هغه څخه مراد دادی چي د دنيا لذتونو او نعمتونو خواش لرونکی فقير به د حريص غني څخه څلوېښت کاله مخکي په جنت کي داخلېږي او په کوم حديث کي چي د پنځه سوه کالو ذکر دی د هغه څخه مراد دادی چي د

دنياوي لذتونو او نعمتونو څخه بالکل بې نيازه او زاهد فقير به د شتمن غني څخه پنځه سوه کاله مخکې په جنت کې داخلېږي .

### د مفلس او مسکين فضيلت

﴿۵۰۱۵﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُمَّ أَحْنِي مِسْكِينًا

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل : اې الله ما مسکين ولرې ،

وَأَمْتْنِي مِسْكِينًا وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ فَقَالَتْ عَائِشَةُ لِمَ يَا رَسُولَ

مسکين مي وفات کړې او د حشر په ورځ مي د مسکينانو په ډله کې وپاشوه ، بې بي عائشې رضي الله عنها پوښته وکړه اې د الله رسول ! تاسو داسې ولي وفرمايل ؟

اللَّهُ قَالَ إِنَّهُمْ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ أَغْنِيَائِهِمْ بِأَرْبَعِينَ خَرِيفًا يَا عَائِشَةُ لَا

رسول الله ﷺ وفرمايل دا ځکه چې مسکينان به جنت ته د شتمنو څخه څلوېښت کاله تر مخه داخلېږي ، (رسول الله ﷺ) وفرمايل : اې عائشې !

تَرُدِّي الْمَسْكِينِ وَلَوْ بِشِقِّ ثَمَرَةٍ يَا عَائِشَةُ أَحَبِّي الْمَسَاكِينِ وَقَرِّبِيهِمْ فَإِنَّ

هيڅ مسکين د خپلې دروازې څخه خالي لاس مه لېږه که څه هم چې د خرما يوه ټوټه وي ، او اې عائشې ! د مسکينانو سره مينه ساته او هغوی ځان ته نژدې کړه چې

اللَّهُ يَقَرِّبُكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ . رواه الترمذي والبيهقي في شعب الايمان رواه

ابن ماجه عن ابي سعيد الى قوله زمرة المساكين .

الله تعالى دي د قيامت په ورځ ځان ته نژدې کړي . ترمذي او بيهقي .

**تخريج :** سنن الترمذي الموضع السابق رقم : ۲۳۵۲ ، والبيهقي في شعب الايمان ۷/ ۳۴۰ ، رقم : ۱۰۵۰۷ .

**تشریح :** د مسکين لفظ د مسکنت څخه دی چې د هغه معنی د کمزوری او مفلسۍ ده ، دغه لفظ د سکون او سکینه څخه هم مشتق گرځول کېدای سي چې د هغه معنی د وقار ، اطمینان او پر تقدیر الهي باندي د اقرار او قبول ده او دا خبره مخکې تېره سوې ده چې د شریعت په اصطلاح کې مسکين هغه سړي ته وايي چې د هغه سره هيڅ نه وي يا دومره ورسره نه وي چې د

خپل کورنۍ ضروري اړتياوي په پوره کړل سي .

په ذکر سوي ارشاد کي د امت لپاره دا تعليم دی چي د فقرانو او مسکينانو فضيلت و پېژندل سي د هغوی سره د ميني او همدردۍ چلن وکړل سي او د هغوی سره قربت اختيار کړل سي چي د هغوی برکت مسلمانانو ته ورسېږي او په دغه حديث کي د فقيرانو او مسکينانو لپاره دا ډاډ دی چي هغوی دي د خپلو حالاتو د تنگۍ او سختۍ څخه نه نااميده کيږي بلکه د خپلو هغه لوړو درجو څخه دي خبر سي چي الله تعالی د دوی لپاره د دغه فاني دنيا د زوال پذير نعمتو په عوض کي تل باقي کېدونکي جهان يعني د آخرت په ژوند کي ورکړي دي .

پاته سوه دا خبره چي رسول الله ﷺ په خپل حق کي د مسکين کېدو دعاء کول څه مفهوم لري ، نو په دې اړه دا ويل مناسب دي چي د دغه دعاء څخه د رسول الله ﷺ مراد دا وو چي الله ﷻ رسول الله ﷺ ته دومره روزي ورکړي چي د گزارې په اندازه وي او په هغه سره ژوند پاته سي او رسول الله ﷺ په دنياوي مال او دولت او د هغه په نعمتونو او لذتونو کي بوخت نه کړي ځکه چي د مال او دولت زياتوب د مقرينو په حق کي د سخت وبال درجه لري ، منقول دي چي يو مسلمان پاچا يو ځای تلی چي په لاره کي د فقيرانو او مسکينانو پريو ډله تېر سو ، هغه خلکو پاچا ته هيڅ توجه ونه کړه ، پاچا د دې په لېدو سره سخت حيران سو ، هغه پوښتنه ځيني وکړه چي تاسو څوک ياست ؟ هغوی چي په جواب کي کومه خبره وکړه هغه خبره دلته نقل کول مقصود دي ، هغوی وويل : موږ هغه خلک يو چي د هغوی سره مينه د ترک دنيا سبب دی او د هغوی سره عداوت د ترک عقبی سبب دی ، پاچا چي دا جواب واورېدی نو د هغوی څخه د څه ويلو پرته مخته ولاړی او وه يې ويل چي موږ نه ستاسو مينه تر لاسه کولای سو او نه ستاسو سره د عداوت کولو توان لرو .

د رسول الله ﷺ د خپل ځان لپاره ذکر سوې دعاء کول او بيا د بي بي عائشې ﷺ په پوښتنه د هغه دعاء دا توجيه کول چي زما مقصد هغه فضل او شرف تر لاسه کول دی کوم چي د قيامت په ورځ فقيرانو ته حاصل وي ، هغوی به په جنت کي د شتمنو کسانو څخه څلوېښت کاله مخکي په جنت کي داخلېږي ، دا وهم پيدا کوي چي فقيران به بېله استثناء د ټولو شتمنو څخه مخکي په جنت کي داخلېږي که څه هم هغه شتمن نبي وي مگر په دې اړه قوي خبره داده چي د رسول الله ﷺ ذکر سوې دعاء او د هغه توجيه کي د ذکر سوي ارشاد اصل مقصد يو څو محض د فقيرانو او مسکينانو فضل او شرف ظاهرو ل دي او دوهم خپله دا طلب او خواهش ظاهرو ل دي چي ما ته د انبياء عليهم السلام څخه مخکي په جنت کي د داخلېدو سعادت تر لاسه سي که څه هم هغه

انبیاء شتمن وي يا فقيران، نو د رسول الله ﷺ د ځان لپاره د فقر او فاقې د ژوند دعاء کول د غیر انبیاء فقیرانو څخه د وروسته پاته کېدو له پیري نه بلکه د هغه انبیاءو څخه د وروسته پاته کېدو په وجه وو چې د هغوی ژوند د فقر او فاقې څخه معمور وو، په دغه وضاحت سره ذکر سوی و هم دفع کيږي.

يا عائشة لا تردي المسكين... الخ: اي عائشې ﷺ هيڅ مسكين نا اميده مه لېږه،... الخ، د دغه ارشاد په ذريعه رسول الله ﷺ بې بي عائشې ﷺ ته دا نصيحت و فرمايه چې يو مسكين او فقير د خپل حاجت په اخيستلو سره تا ته درسي نو هغه کم او سپک مه ګڼه، هغه بې مراده مه استوه بلکه هغه سره په مينه او نرمي چلن کوه، د هغه پر حالت رحم کوه او څه چې موجود وي د هغه په لمن کي بې اچوه که څه هم هغه کم شی وي او که ستا سره هيڅ داسي شی نه وي چې د هغه په ذريعه ته د هغه سوال پوره کړلای سې نو په هغه صورت کي په ډېره نرمي سره معذرت ورته وکړه او په ښه انداز کي بې واستوه.

ابو الشيخ او بيهقي د حضرت عطابن ابي رباح رضى الله عنه څخه نقل کړی دی چې هغه د مشهور صاحبی حضرت ابو سعید رضى الله عنه څخه دا واورېدل چې اي خلکو! ستاسو تنګدستي او غريبي دي تا سو دي ته اماده نه کړه چې تاسو خپله روزي په ناجائز وسايلو او ذرائعو سره تر لاسه کول پيل کړئ يعني که چيري خداى جل جلاله تاسو په مسکينۍ او مجبورۍ کي اخته کړي ياست نو تاسو پر خپل دغه حالت صابر او شاکر اوسئ او د حالاتو مقابلې کوئ، داسي نه وي چې د روزۍ تر لاسه کولو لپاره داسي ذرائع اختيار کړئ چې د شريعت خلاف وي او د انساني کردار د عظمت خلاف وي ځکه چې ما د رسول الله ﷺ په اړه دغه دعاء کول اورېدلي دي چې اي الله! ته ما ته د فقر او فاقې په حالت کي مرګ راکړې، د شتمنۍ په حالت کي مرګ مه راکوې او زما حشر د مسکينانو په ډله کي وکړې، نو يقينا تر ټولو لوی بد بخته هغه سړی دی چې د دنيا د فقر او افلاس ښکار هم سي او د آخرت د عذاب مستحق هم وګرځي يعني څوک چې د مسکينۍ او مفلسۍ د پير په ناجائزه طريقه د روزۍ حاصلولو کوښښ کوي نو تر هغه لوی بد بخته څوک کيدای سي چې هغه د خپل فقر او مفلسۍ په وجه د دنيا د نعمتو څخه هم محروم وي او د روزۍ تر لاسه کولو په لاره کي د حرام او ناجائزو کارو کونکى هم وي او په داسي کولو سره د آخرت د عذاب وړ وګرځي.

ملا علي قاري رضى الله عنه د دغه روايت نقل کولو څخه وروسته ليکلي دي چې زه خو دا وایم که د دغه ارشاد څخه پرته بل يو دليل هم نه وي نو دا حديث د دې خبري ثابتولو لپاره کافي دی چې

صبر کونکی فقیر او مسکین د شکر گزار شتمن څخه افضل دی او ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ په دغه ځای کې د هغه دوو حدیثو ذکر هم کړی دی چې د فقر په اړه په عوامو کې ډېر مشهور دی چې په هغو کې یو حدیث: (الفقر فخري وبه افتخر) دی، ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ لیکلي دي چې د حدیثو حافظان لکه علامه عسقلاني او داسي نورو صراحت کړی دی چې دغه حدیث بالکل بې اصله دی او ددې هیڅ سند نسته، دوهم حدیث دا دی: (کاد الفقر ان یكون کفرا)، ددې په باره کې محدثینو وضاحت کړی دی چې دغه حدیث اول خو په یقیني توګه ضعیف دی دوهم دا که چیرې دا صحیح ومنل سي نو ددې محمول قلبي فقر او افلاس دی چې جزع و فزع شکوه او شکایت تضاد او قدر باندي د بې اطمینانۍ او دالله تعالی پر جوړ سوي قسمت باندي د اعتراض کولو باعث کیږي کله ترڅو چې د معاشي فقر او افلاس تعلق دی نو هغه یو داسي شی دی چې دالله تعالی له خوا د هغه بندګانو ته ورکول کیږي چې د هغوی په آخرت کې لوړو درجو ته رسول غواړي ځکه په یوه روایت کې فرمایل سوي دي چې: الفقر شین عند الناس وزین عند الله یوم القيامة (دیلمي) ژباړه: فقر او مفلسي د خلکو په نظر کې یو عیب او خرابي ده مګر د قیامت په ورځ دالله تعالی په نزد زینت وړ کونکی شی دی.

### د کمزور برکت

(۵۰۱۶): وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْغُونِي فِي ضُعْفَائِكُمْ فَإِنَّهَا تُرْزَقُونَ او تُنْصَرُونَ بِضَعْفَائِكُمْ. رواه ابوداؤد

د حضرت ابودرداء رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایل: زما رضامندي تاسو په کمزورو کې ولټوئ (یعني هغوی راضي ساتئ) ځکه چې ستاسو د کمزورو په برکت تاسو ته رزق درکول کیږي او ددښمنانو په مقابله کې ستاسو مرسته کول کیږي. ابوداؤد

تفصیل: سنن ابی داؤد: ۷۳۸۳، رقم: ۲۵۹۴.

تشریح: د کمزورو خلکو څخه مراد فقیران او مسکینان دي او په هغوی کې د تلاش کولو مطلب د هغه خلکو مرسته او اعانت په ذریعه دهغوی سره احسان او ښه چلن کول دي یا د کمزورو خلکو څخه مراد مظلوم خلک دي که څه هم هغوی شتمن وي او مطلب د ظلم د پنځې څخه په وتلو کې د هغوی هر ډول مرسته کول دي، خلاصه دا چې ددغه ارشاد په ذریعه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا څرګنده کړه که چیرې تاسو زما د رضا او خوشحالی طلبګار یاست نو د خپل مرستي

او ښه چلن په ذريعه د هغه خلکو خوښي تر لاسه کړي کوم چي په تاسو کي کمزوري او نادار دي .  
 او تنصرون: دلته داو لفظ د تنويع لپاره دی او ددې تائيد د هغه روايت څخه کيږي چي په  
 هغه کي د او پر ځای د و او حرف دی مگر دا هم کيدای سي چي دلته د او حرف په ذريعه د راوي  
 شک ظاهرول مقصد وي چي رسول الله ﷺ يا خود ترزقون لفظ فرمايلي دی يا د تنصرون لفظ،  
 نو په پورته ترجمه کي دغه احتمال مد نظر ساتل سوی دی .

ددغه خلکو په برکت دی کوم چي په تاسو کي کمزوري دي، مطلب دادی چي داسي خلک  
 چي کمزوري او نادار معلومېږي او هر ډول دنيايي طاقت او حيثيت څخه خالي معلومېږي د  
 هغوی وجود د پوره کائناتو لپاره د خير او برکت باعث او د هغوی سره احسان او ښه چلن د  
 ټولو خلکو د خير او غوره والي ضامن دی ځکه چي په دغه خلکو کي هغه لوی لوی اقطاب او  
 اوتاد هم وي که څه هم د دنيادارو په نظر کي خپل اصل حيثيت سره متعارف نه وي مگر په  
 حقيقت کي د ټول عالم د کائناتو نظام د دوی په وجه استوار وي بلکه په ځينو حالاتو کي د  
 مختلفو علاکو او سيمو نظم او انصرام په روحاني توگه د الله تعالی له خوا دوی ته حواله وي د  
 هغه خلکو تصرف د دوی په لاس کي وي .

ابن ملک رحمه الله ددغه حديث په وضاحت کي ليکلي دي چي د رسول الله ﷺ د ذکر سوي  
 ارشاد مطلب دادی چي تاسو خلک که چيري ما تر لاسه کول غواړئ نو ما په خپلو کمزورو  
 خلکو کي ولتهوئ په دې توگه چي پر تاسو باندې د هغوی حقوق دي د هغه حقوقو اداينه کوئ  
 او د هغوی په مرسته کي بوخت اوسئ ځکه چي زه د هغوی سره په ځينو وختو کي په جسماني  
 توگه يم او په زړه سره په ټولو وختو نو کي ورسره يم نو کوم څوک چي د هغوی احترام وکړي نو  
 هغه گويا زما اکرام او احترام وکړ او کوم څوک چي هغوی ته تکليف ورسوي نو هغه گويا ماته  
 تکليف ورسوی، ددې تائيد ددغه حديث قدسي څخه هم کيږي چي الله تعالی فرمايي: من  
 عادي لي وليا فقد بارزني بالحرب: يعني کوم څوک چي زما د ولي سره عداوت او دښمني  
 اختيار کړي نو هغه گويا زما سره د جنگ لپاره ميدان ته راغلی .

﴿۵۰۱۷﴾: وَعَنْ أُمِّيَّةَ بْنِ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُسَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيكَ الْمُهَاجِرِينَ . رواه في شرح السنة .

د حضرت اميه بن خالد بن عبد الله بن اسيد رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ به د فقيرانو او

مهاجرینو په برکت د الله تعالیٰ څخه د فتح تر لاسه کولو دعاء کول . شرح السنة .

تغریج : البغوي في شرح السنة : ۲۶۴/۱۱۴ ، رقم : ۴۰۶۲ .

د لغاتو حل : صعالیک : جمع صعلوک وهو الفقير (فقر کوونکی)

تشریح : صعالیک د صعلوک جمع ده ، لکه څرنګه چي د عصفور جمع عصافیر ده ، د صعلوک معنی د فقیر ، مسکین ، کمزوري او ناداري ده .

ملا علي قاري رحمه الله د دغه حديث مطلب دا ليکلی دی چي رسول الله ﷺ به الله تعالیٰ ته د فتح تر لاسه کولو درخواست کوی نو هغه به يې د فقيرانو او مهاجرينو په واسطه او د هغوی د دعاء په ذریعه وفرمایه ، د دې څخه وروسته هغه د ابن ملک څخه دا نقل کړي دي چي رسول الله ﷺ د الله تعالیٰ څخه د فقيرانو مهاجرينو په واسطه اختيارولو سره د فتح خواست کوی په دې توګه چي رسول الله ﷺ به داسي دعاء کول : اللهم انصرنا على الاعداء بعبادك الفقرا المهاجرين . شيخ عبدالحق رحمه الله هم دا مطلب بيان کړی دی او بيا يې ليکلي دي چي دغه حديث د فقيرانو مسلمانانو هغه عظمت او فضيلت ظاهروي کوم چي رسول الله ﷺ د هغوی لپاره ثابتوی نو رسول الله ﷺ دغه شرف يوازي فقيرانو او مسکينانو ته ورکړ چي د هغوی په برکت او وسيله جوړولو سره الله تعالیٰ ته به يې د فتح او نصرت لپاره خواست کوی .

د فاسق دنيا مه غواړئ

(۵۰۱۸) : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُغِبْنَ فَاجِرًا بِنِعْمَةٍ فَإِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا هُوَ لَاقٍ بَعْدَ مَوْتِهِ إِنَّ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ قَاتِلًا لَا يَمُوتُ يَعْنِي النَّارَ . رواه في شرح السنة

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د هيڅ فاجر او فاسق نعمت او دولت باندي ارزو مه کوه ځکه چي تا ته نه ده معلومه چي د مرګ څخه وروسته به د هغه سره څه چلن کيږي ؟ د فاجر لپاره د الله جل جلاله سره يو داسي قاتل دی چي نه مري ، يعني د دوزخ اور . شرح السنة

تغریج : البغوي في شرح السنة : ۲۹۴/۱۱۴ ، رقم : ۴۱۰۳ .

د لغاتو حل : سنه : ای قحطه وشدة معيشته . (سختي او وچ کالي)

**تشریح:** یو داسي قاتل دی... الخ: یعنی الله ﷻ د کفارو او فاسقانو لپاره یو داسي شی تیار کړی دی چې هغوی ته به سخت عذاب ورکړي، هلاک به یې کړي او په ډول ډول عذابو کې به یې اخته کړي او دهغه شي شان دادی چې خپله هغه ته مرگ او فناء نسته بلکه تل به موجود وي یعنی النار، دغه الفاظ د راوي دي چې دغه حدیث د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت کړی دی او د هغه نوم عبد الله ابن ابی مریم دی، گویا هغه د دغه الفاظو په ذریعه دا وضاحت کړی دی چې رسول الله ﷺ د لفظ قاتل په ذریعه کوم شي ته اشاره فرمایلي ده هغه د دوبرخ اوردی. د حدیث خلاصه داده چې د داسي کافرانو او فاسقانو په لېدو سره چې زیات اولاد لري یا د زیات عزت او شوکت خاوندان وي یا په نورو دنیاوي نعمتونو سره اباد وي نو په هغو قصد کول نه دي پکار او دغه خواهش ته دي په زړه کې ځای نه ورکول کیږي چې کاش داسي نعمتونه ما ته هم حاصل وای.

### دنیا د مؤمن بنديخانه ده

﴿۵۰۱۹﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ  
الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَسُنَّتُهُ وَإِذَا فَارَقَ الدُّنْيَا فَارَقَ السِّجْنَ وَالسَّنَةَ. رواه  
في شرح السنة.

د حضرت عبد الله بن عمرو رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایلي: دنیا د مؤمن بندي خانه او قحط دی هر کله چې هغه د دنیا څخه بیل سي نو د بندي خانې او قحط څخه خلاص سي. شرح السنة.

**تخريج:** البغوي في شرح السنة ۲۹۷/۱۴، رقم: ۴۱۰۶.

**تشریح:** د بنديخانې او وچ کالۍ مطلب دادی چې مؤمن دلته د تنگی او سختۍ ښکاروي او په معاشي پریشانیو کې ژوند تېروي او که چیرې یو مؤمن ته د دغه ځای خوشحالي تر لاسه هم وي نو د هغه نعمتونو په نسبت کوم چې په آخرت کې تر لاسه کېدونکي دي دغه دنیا بیا هم هغه لپاره د بنديخانې او وچ کالۍ د ځای څخه زیات ارزښت نه لري، یا دا مراد دی چې مخلص او عبادت گزار مؤمن خپل ځان همېشه د طاعات او عبادتو مشقتونو او د ریاضت او مجاهدې په سختیو کې بوخت ساتي، عیش او راحت ته په خپل ژوند کې لار نه ورکوي او هر گړی د دې شوق لري چې د دغه محنت او مشقت څخه ډکې دنیا څخه په خلاصون تر لاسه کولو د دار البقاء



پر لار روان سي، په دې اعتبار دا دنيا د مؤمن لپاره د بندي خانې او د وچ کالۍ وهلي ځای څخه د کم صبر زمانه وي، په يوه روايت کي داسي فرمايل سوي دي چي: لا يخلو المؤمن من قلة او علة او ذلة وقد يجتمع للمؤمن الكامل جميع ذلك، داسي هيڅ مؤمن نسته چي يا خو د مال د کمۍ يا ناروغۍ، يا ذلت او خواري څخه خالي وي او په ځينو وختو کي په کامل مؤمن کي دغه ټول شيان جمع کيږي.

### الله ﷻ خپل دوستان د دنيا څخه ساتي

(۵۰۲۰): وَعَنْ قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا حَمَاهُ الدُّنْيَا كَمَا يَظَلُّ أَحَدُكُمْ يَحْيِي سَقِيمَهُ الْمَاءَ. رواه احمد والترمذي.

د حضرت قتادة بن نعمان رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل: هر کله چي الله تعالی د يوه بنده سره مينه کوي نو هغه د دنيا څخه وساتي لکه څرنگه چي تاسو خپل ناروغ د اوبو څخه ساتئ. احمد او ترمذي.

**تخريج:** لم نجده عند مسند الامام احمد. وسنن الترمذي ۳۳۴/۴، رقم: ۲۰۳۶.

**تشریح:** مطلب دادی چي څرنگه تاسو يو قریب په داسي ناروغۍ کي اخته سي چي په هغه کي د اوبو استعمال سخت تاوان رسوي لکه استسقاء، ضعف معده او داسي نور، او تا ته د هغه ژوند خوږ وي نو ته ددې خبري پوره هڅه کوې چي هغه ناروغ د اوبو د استعمال څخه ليري وي چي ژر روغ سي، همدارنگه الله تعالی چي کوم بنده خپل محبوب جوړول او د هغه د آخرت د درجو لوړول غواړي نو هغه د دنياوي مال او دولت څخه ليري ساتي چي د هغه دين ته په تاوان رسولو او په عقبی کي د هغه په درجو کي د کمولو سبب جوړ سي.

اشرف رحمته الله علیه هم دا ډول خبره کړې ده او ليکلي يې دي چي الله تعالی هغه بنده د دنياوي مال او عزت او ددغه ځای هر داسي شی نه ورکوي چي د هغه دين او اخروي ژوند ته زينت او خوبي داغداره کړي ددې لپاره چي د هغه زړه دنيا او د شيانو د میني او خواهش په حرص کي اخته نسي.

## د مال کمي لوی نعمت دی

﴿۵۰۲﴾: وَعَنْ مَحْمُودِ بْنِ لَبِيدٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اثْنَتَانِ يَكْرَهُهُمَا ابْنُ آدَمَ يَكْرَهُ الْمَوْتَ وَالْمَوْتُ خَيْرٌ لِلْمُؤْمِنِ مِنَ الْفِتْنَةِ وَيَكْرَهُ قِلَّةَ الْمَالِ وَقِلَّةُ الْمَالِ أَقْلٌ لِلْحِسَابِ. رواه احمد.

د حضرت محمود بن لبید رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: دوه شيان دي چې انسان يې بد گڼي: يو مرگ حال دا چې مرگ د مؤمن لپاره تر فتنې غوره دی، او دويم د مال کمي، حال دا چې د مال کمي حساب لږوي (يعني حساب کموي). احمد.

تخريج: مسند الامام احمد ۴۲۷/۵.

تشریح: د فتنې څخه مراد کفر او شرک دی او په گناهو کې اخته کېدل دي، د ظالم او جابر خلکو پر داسې کار باندي مجبوره کول چې د اسلامي عقائدو او تعليماتو خلاف وي او داسې حالاتو سره مخ کېدل چې په هغه سره دين او آخرت زخمي کيږي، حقيقت دادی چې ژوند او د ژوندي اوسيدو ارزو خو په دغه صورت کې ښه ده کله چې د الله جل جلاله او د هغه د رسول فرمانبرداري وکړل سي، د طاعت او عبادت توفيق په برخه سي، پر صراط مستقيم باندي ثابت قدمي نصيب سي او تر ټولو زيات دا چې د دغه دنيا څخه د ايمان په سلامتۍ سره رخصت سي او که دغه شيان تر لاسه نسي او د ايمان سلامتې نصيب نسي نو بيا دغه ژوند د څه کار دی؟ د ظالمانو او جابرانو خلکو له خوا د جبر او اکراه په صورت کې که څه هم پر ايمان او عقیده باندي قائم وي مگر په ژبه سره داسې خبره ادا کول چې د ايمان او عقيدې مناسب نه وي نو دا هم يوه فتنه ده مگر که چيري د فتنې تعلق د يو دنياوي مصائبو او د ژوند د سختو سره وي نو په داسې صورت کې د ژوند څخه نفرت او د مرگ ارزو به صحيح نه وي ځکه چې داسې فتنه د گناهو کفاره او د اخروي درجو د لوړوالي سبب وي.

وقلة المال اقل للحساب: مطلب دادی چې د دنياوي مال او دولت کمي د عذاب څخه ډير ليري او د هر مسلمان لپاره غوره دی او کوم مسلمان چې غريب وي هغه ته خوشحاله کېدل پکار دي چې الله تعالی زه د مال او دولت څخه ساتلی يم گویا د آخرت د حساب او عذاب څخه يې ساتلی يم او څرگنده ده چې په دغه دنيا کې د عذاب او نادارۍ په وجه چې کومي سختۍ او پریشانی زغمل وي هغه د هغه سختیو او پریشانیو څخه ډيري کمي او اسانه دي چې د مال او

دولت د وبال په وجه په آخرت کي پېښېږي .

شیخ عبدالحق دهلوي رحمۃ اللہ علیہ پر دغه حای د حکمت څخه ډکه یوه خبره کړې ده هغه هر طالب حق ته په مخاطب کولو سره ویلي دي چي اې زما عزیزه! دا ټولي د ایمان څانگي دي کوم څوک چي د شارع علیه السلام د ارشاداتو مطابق ایمان صحیح او سالم ساتي هغه یقینا پوهیږي چي شارع علیه السلام څه فرمایلي دي هغه برحق او عین صداقت دی او که هغه سړی عقل سلیم او صحیح تجربه لري نو هغه په دغه دنیا کي هم په دې خبره پوهیږي چي د مال او دولت تر لاسه کولو او جمع کولو او له دې سره د تعلق او میني ساتلو په اړه چي دکومو مصیبتو سره مخامخ کېدل دي او د څومره ذلت او خواري مخ کتل دي او څومره زیات محنت زغمل دي هغه ټول د فقر او افلاس د سختیو او پریشانیو څخه په هیڅ ډول کم نه دي ، نو په دنیاوي توگه محنت او مشقت او د هر ډول ذلت او خواری څخه د ساتني بلکه د نفس د پاکۍ او صفایي او د اخروي حساب د عذاب څخه د ساتني او د درجو دلوروالي او رفعت انحصار پر دې خبره دی چي د مال او دولت کثرت څخه خپل لمن وساتل سي ، ددې څخه قطع تعلق کولو سره او قدرت کفایت باندې په قناعت کولو سره عزت نفس، اخلاق او استقامت اختیار کړل سي .

### د فقر لپاره تیاري

(۵۰۲۲): وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغْفَلٍ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت عبد الله بن مغفل رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي یو سړي د نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم په خدمت کي

وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنِّي لِأُحِبُّكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَالَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَأَعِدِّ لِلْفَقْرِ

وویل: چي زه ستاسو سره مینه لرم، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم و فرمایل: پوهیږې چي ته څه وایي؟ هغه وویل: قسم په خدای زما ستاسو سره مینه ده، دغسي یې درې واره وویل، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته و فرمایل: که ته رښتیا وایي نو د فقر لپاره

تَجْفَأًا لِلْفَقْرِ أَسْرَعُ إِلَى مَنْ يُحِبُّنِي مِنَ السَّيْلِ إِلَى مُنْتَهَاهُ. رواه الترمذي

وقال هذا حديث غريب.

تجفاف (صبر) تیار کړه ځکه چي څوک زما سره مینه کوي هغه ته فقر او مفلسي ژر رسیږي د هغه اوبو څخه هم ژر چي د پر کښته لور ځي .

تخریج: سنن الترمذی ۴۹۸۱۴، رقم: ۲۳۵۰.

**تشریح:** د تجفاف معنی ده د اوسپني زغره چي د جنگ په میدان کي پر فیل یا آس اچول کيږي چي د هغه بدن د زخمي کېدو څخه وساتل سي لکه څرنګه چي زغره د سپاره مجاهد بدن د نېزي او توري د زخم څخه خوندي ساتي، دلته په حدیث کي د زغري په ذریعه صبر او استقامت ته اشاره کول مقصد دي لکه څرنګه چي د اوسپني زغره د فیل یا آس بدن ساتي همدارنګه صبر او استقامت اختیارول د فقر او فاقې ژوند سرپوش جوړوي، خلاصه دا چي د صبر او استقامت پر لار باندي په هر صورت تلونکی اوسه په خاصه توګه هغه وخت کله چي فقر او فاقه ستا ژوند راگیر کړي چي تا ته مراتب او درجو لوړي په برخه سي.

د حدیث د آخري جملې مطلب دادی چي کوم څوک د رسول الله ﷺ د میني څخه پوره برخمن کيږي نو هغه ته فقر او فاقه ژر رسيدل او پر هغه د دنیاوي آفاتو او مصیبتو نازلېدل یو یقيني امر دی ځکه منقول دي چي په دنیا کي کومو خلکو ته تر ټولو زیات آفات او سختیو سره مخامخ کېدل وي هغه انبیاء علیهم السلام دي د هغوی څخه وروسته درجه په درجه د هغه خلکو نمبر وي چي د عقېدې او عمل په اعتبار د اعلی مرتبې وي، رسول الله ﷺ د هغه انبیاء علیهم السلام څخه وو، نو رسول الله ﷺ هغه سړي ته څرګنده کړه که چیري په حقیقت کي ته زما سره مینه لرې نو زما په اړه چي ستا مینه د کومي درجې وي د هغه درجې د دنیاوي سختیو او پریشانیو به تا ته مخ کول وي ځکه دا اصول دي چي المرء مع من احب، کوم څوک چي د چا دوست وي نو د هغه په حالت کي به وي.

شیخ عبدالحق رحمہ اللہ فرمایي: رسول الله ﷺ د خپل دغه ارشاد (د فقر لپاره زغره تیاره کړه) په ذریعه د کنایې په توګه دا تلقین و فرمایه چي د فقر او فاقې پر وخت د صبر پر لار تللو ته تیار سې ځکه دا صبر دی چي د فقر او مفلسۍ د آفتونو او مصیبتونو زغملو طاقت ورکوي، د دیني او دنیاوي هلاکت او تباهی څخه یې محفوظ ساتي، د شکایت د لاري څخه یې لیري کوي او د غضب الهي څخه یې ژغوري، نوموړی وایي: ددغه حدیث څخه دا حقیقت څرګندیږي چي د فقر او فاقې ژوند اختیارولو پرته او د رسول الله ﷺ پر حیات باندي د عمل کېدو پرته د رسول الله ﷺ د میني دعوه کول بالکل ناروا او درواغ دي، ځکه چي په حقیقت کي اسوه نبوي اتباع او د رسول الله ﷺ مینه دواړه د یو بل سره لازم او ملزوم دي او د محبوب د اتباع او پیروي څخه پرته د میني دعوه صحیح کیدای نسي: ان المحب لمن يحب مطیع، څرګنده دي وي چي د حب نبوي دا تر ټولو اعلی مرتبه ده چي د یو مسلمان د رسول الله ﷺ د

اسوہ حیات کاملہ اتباع خپله وظیفہ جوړول ددې خبري علامه ده چي هغه د رسول الله ﷺ دعوہ په مینه کي بالکل رښتوني او د درجه کمال حامل دي که څه هم د ميني حقيقت او ماهيت دادی چي انسان د يو چا څخه را ايستل او د هغه د زړه د هغه محبوب ښېگڼو او د هغه ذات او صفات او د هغه شکل او صورت د تعريف او توصيف څخه معمور کېدل چي هغه خپل محبوب تر ټولو ښه لېدل او گڼل پېل کړي چي څرنگه اوس وښودل سول د ميني د تکميل انحصار د محبوب کامي اتباع او پيروي باندي دی که باطني تعلق او ميني سره د عمل او اتباع دولت هم نصيب سي نو اصلي او کامل مینه دغه ته ويل کيږي کنه نو محض په زړه کي د ميني کېدل او په ژبه سره د هغه اقرار کول مگر د عمل او اتباع په لاره کي د غفلت او کوتاهی ښکار کېدل د ميني د ناقص کېدو دليل دی لکه څرنگه چي د عمل څخه پرته ايمان درجه تکميل ته نه رسيږي .

### د دعوت اسلام په لار کي

(۵۰۲۳): وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ أُخِفْتُ فِي

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : زه د الله ﷻ د دين په اظهار

اللَّهُ وَمَا يُخَافُ أَحَدٌ وَلَقَدْ أُذِيتُ فِي اللَّهِ وَمَا يُؤْذِي أَحَدٌ وَلَقَدْ أَتْتُ عَلَى ثَلَاثُونَ

ويړول سوم او (زما څخه پرته) بل څوک دومره نه وو ويړول سوی او ما ته تکليف راکړل سو چي داسي تکليف هيچا ته نه وو ورکړل سوی او البته ديرش

مِنْ بَيْنِ لَيْلَةٍ وَيَوْمٍ وَمَا لِي وَلِبَلَالٍ طَعَامٌ يَأْكُلُهُ ذُو كَبِدٍ إِلَّا شَيْءٌ يُوَارِيهِ إِبْطُ

شېي او ورځي پر ما داسي تيري سوي چي زما او بلال لپاره خوراک نه وو ، هغه خوراک د هر ځيگر خاوند خوري خو يو ډير لږ ډول شی چي

بِلَالٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ وَمَعْنَى هَذَا الْحَدِيثِ حِينَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

بلال په خپل څنگ کي پټ کړی وو . ترمذي ، ترمذي ددې حديث معنا بيان کړې ده کوم وخت

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَارِبًا مِنْ مَكَّةَ وَمَعَهُ بِلَالٌ إِنَّمَا كَانَ مَعَ بِلَالٍ مِنَ الطَّعَامِ مَا

يُحْمِلُ تَحْتَ إِبْطِهِ .

چي نبي کریم ﷺ د مکې څخه د باندې ولاړی نو د رسول الله ﷺ او بلال سره د خوراک د شیانو یوازې دومره وو چي بلال په څنگ کي پټ کړي وه دا په حقیقت کي د طائف پېښه ده هلته رسول الله ﷺ تر یوې میاشتي پوري د اسلام د بلنې په کار بوخت وو او سخت تکلیفونه یې وزغمل.

**تخریج:** سنن الترمذي ۵۵۶۱۴، رقم: ۲۴۷۲.

**تشریح:** د حدیث د لومړنیو جملو وضاحت طیبی رحمۃ الله علیه هغه کړی دی کوم چي په ترجمه کي نقل سوی دی مگر صحیح خبره داده چي هیڅوک دوهمره په بېره او دهشت کي نه دی اخته سوی او دومره زیاتو تکلیفو سره بل هیڅوک مخ سوی نه دی، ددې څخه د رسول الله ﷺ مراد دادی چي د الله تعالی د دین په رسولو کي څومره په بېره او دهشت کي اخته سوی یم او څومره تکلیفونه ما زغمل دي بل نبي او رسول نه ډډي زغملی، ددې تائید ددغه حدیث څخه هم کیږي چي په هغه کي رسول الله ﷺ فرمایلي دي: ما او ذی نبي مثل ما او ذیت، څومره تکلیف چي ما ته رسول سوی دی دومره بل هیڅ یې او رسول ته نه دی رسول سوی، او ددې وجه داده چي په اصل کي د الله تعالی د دین په لاره کي تکلیف رسېدل د هر سړي د همت، حیثیت او مرتبې مطابق وي، د رسول الله ﷺ همت او حیثیت ډېر لوړ و چې رسول الله ﷺ مرتبه تر ټولو لوړه ده د رسول الله ﷺ صداقت او حقانیت تر ټولو زیات څرگند وو او د ایمان خپرولو او دخلکو پر سیده لار راوستلو آرزو او دهغه لپاره هڅه کول تر ټولو زیات د رسول الله ﷺ سره وو ځکه چي په دغه لار کي تر ټولو زیات تکلیفونو سره مخ کېدل هم رسول الله ﷺ ته پېښ سوي دي.

ولقد اتت علي.. الخ: ددې څخه د رسول الله ﷺ د خپل فقر او فاقې د سختو ورځو ذکر چي په کوم انداز کي وفرمایه د هغه څخه یو څو سخت مصیبتو ته اشاره کول مقصد دي چي د هغه سره رسول الله ﷺ ته د سلام د دعوت په لاره کي مخ کېدل وه نو ظاهره ده چي د فقر او فاقې څخه زیات بل سخت تکلیف نسي کېدای، او دوهم اصل مقصد د امت خلکو ته تعلیم او تلقین وو چي د الله ﷻ د دین په لاره کي که لوی تکلیف زغمل هم وي نو هغه په ښه ډول زغمل پکار دي او په هر صورت د استقامت پر لاره تلل پکار دي.

امام ترمذي رحمۃ الله علیه چي دا ویلي دي چي (او هغه وخت د رسول الله ﷺ سره حضرت بلال رضی الله عنه وو) ددې څخه دا خبره څرگندیږي چي د رسول الله ﷺ د بیان سوي صورت حال تعلق د هغه وخت سره نه دی چي رسول الله ﷺ د مکې څخه د مدینې لپاره هجرت کړی وو ځکه چي هغه وخت د رسول الله ﷺ سره حضرت بلال رضی الله عنه نه وو، بلکه دا واقعہ غالباً د هغه وخت ده چي د اسلام په پېل کي د مکې څخه طائف ته تشریف وړی وو، د نبوت لسم کال وو او د شوال میاشت

وه چي د رسول الله ﷺ اکا ابوطالب وفات سو، او بيا درې ورځي وروسته يا پنځه ورځي وروسته ام المؤمنين بي بي خديجه رضي الله عنها په حق ورسېده، دغه دواړې پېښي د رسول الله ﷺ لپاره سختي وې ځکه رسول الله ﷺ دغه کال ته عام الحزن يعني د غم کال ووايه، د مکې قریش د مخکي څخه رسول الله ﷺ ته ډول ډول تکليفونه ورکړي وه اوس ددغه دوو هستيو په خاصه توگه د ابوطالب د وفات څخه وروسته هغوی ته د خپلو ظالمانه اعمالو او کارو موقع ترلاسه سوه نو هغوی رسول الله ﷺ ته په تکليف رسولو کي نور شدت اختيار کړ،

بلي خوا ته رسول الله ﷺ د اهل مکه د اسلام قبلولو څخه د ناامیدۍ په صورت کي وو نو په دغه کال يعني لسم هجري کال د شوال د مياشتي په پاۍ کي رسول الله ﷺ د حضرت زيد ابن حارث رضي الله عنه سره پرېښود مکې څخه طائف ته تشریف يووړ او د طائف خلکو ته يې د حق کلمې دعوت ورکړ او پر له پسې يوه مياشت يې هغوی ته تبليغ وکړ، مگر هغوی د رسول الله ﷺ يوه خبره نه ومنل او يوه سړي ته هم د حق قبلېدو توفيق ور نه کړل سو، بلکه ظالمانو خپل کوچنيان او بدمعاش خلک په رسول الله ﷺ پسې ولگول چي تکليف ورته ورسوي نو هغه بديختو په رسول الله ﷺ باندي ډبري اورول پېل کړل، د رسول الله ﷺ پېښې مبارکي زخمې کېدلې او دومره ويني ځيني بهېدلې چي څپلۍ مبارکي يې په وینو ډکي سوې، رسول الله ﷺ چي به دزخمونو څخه په بې تابه کېدو ولوېدی نو هغه خلکو به د رسول الله ﷺ دواړه لاسونه ونيول او ولاړ به يې کړی رسول الله ﷺ به پر مخ تللی نو هغوی به بيا په ډبرو ويشتی او په خوشحاله کېدو سره به يې لاسونه ټکول او په زوره به يې خنډل، حضرت زيد ابن حارثه رضي الله عنه چي به د کومي خوا څخه ډبره لېدل نو هغه خوا ته به ودرېدی او رسول الله ﷺ به يې ژغوری، تر دې چي د حضرت زيد رضي الله عنه سر هم په ډبري ولگېدی او سخت زخمي سو، په دغه دوران کي الله جل جلاله د ورځني يوه توبه راولېږل چي پر رسول الله ﷺ يې سایه وکړه او بيا حضرت جبرائيل عليه السلام د يو بلي ملائکي سره راغلی او وه يې ويل چي پروردگار ستاسو د قوم ټولي خبري واورېدلي او ستاسو سره يې چي کوم چلند کړی دی هغه يې ولېدی زما سره هغه ملائکه ده چي هغې ته د غرونو خدمت حواله دی د الله پاک هغه ته حکم دی که چيري ته وايي نو د طائف شاوخوا غرونه به په خپلو کي وجنگوي او د هغه دواړو په منځ اهل طائف دي داسي سي لکه څرنګه چي د ژرندي دواړه پلونه دانې میده کوي مګر دا ممکن نه وه چي رحمت عالم عليه السلام د انتقامي کاروايي اجازه ورکړي نو رسول الله ﷺ ددې اجازه ور نه کړه او داسي يې وويل: يا ارحم الراحمين! تاسو زه سخت زړه او د بدلي اخيستلو عادي نه يم جوړ کړی زه پر خلکو ستاسو د عذاب نازولو لپاره نه يم راغلی ما د

خپل قوم د هلاکولو او تباه کولو سبب مه جوړوې که دوی نیست او نابود سي نو په دې سره ما ته څه تر لاسه کېږي مگر که چیرې دوی ژوندي وي نو امید دی چې کیدای سي د دوی د نسلونو څخه هغه خلک پیدا سي چې په وحدانیت سره ستا عبادت کوي او ستا د دین بیرغ لوړ کړي، اې پروردگاره! دوی زما د مرتبې څخه ناخبره دي، د دوی پر سترگو د جهل او ناپوهۍ پټۍ تړلې دي که ته دوی ته بینایی ورکړې چې په هغه سره دوی زما شان وويني نو امید دی چې په ایمان سره به مشرف سي. په پای کې یوه میاشت وروسته رسول الله ﷺ د طائف څخه راستون سو چې د فقر او فاقې او زخمو څخه یې بدن مبارک کمزوری سوی وو او گوټي مبارکي یې وینورنگ سوي وي مگر په ژبه مبارکه یې د ښهرا پر مخای د دعاء الفاظ جاري وه.

د طائف د سفر دغه پوره واقعیه په تفصیل سره د تاریخ په کتابو کې ملاحظه کیدای سي دلته د دغه واقعې اجمالي ذکر سوی دی او هغه هم ددې لپاره چې د روایت په پای کې دې ته اشاره ده، پاته سوه دا خبره چې په حدیث کې د رسول الله ﷺ د حضرت بلال رضی الله عنه ذکر دی حال دا چې په ذکر سوې واقعیه کې د حضرت زید ابن حارثه رضی الله عنه ذکر دی نو په دغه دواړو کې هیڅ تضاد نسته ځکه اغلب داده چې حضرت بلال او حضرت زید بن حارثه رضي الله عنهما دواړه د رسول الله ﷺ سره وه مگر د تاریخ او سیرت په کتابو کې د حضرت زید ابن حارثه رضی الله عنه یادونه کېږي.

### د نبی ﷺ پر نس مبارک ډبري

﴿۵۰۲۳﴾: وَعَنْ أَبِي طَلْحَةَ قَالَ شَكُونَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُوعَ فَرَفَعُنَا عَنْ بُطُونِنَا عَنْ حَجَرٍ حَجَرٍ فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَطْنِهِ حَجَرَيْنِ. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب.

د حضرت ابو طلحه رضی الله عنه څخه روایت دی چې موږ رسول الله ﷺ ته د لوږې شکایت وکړ او پر خپل نس مویو یوه ډبره تړلې وه خپل نسونه مو رسول الله ﷺ ته ښکاره کړل، رسول الله ﷺ چې خپل نس ښکاره کړ نو پر هغه مبارک دوی ډبري تړلې وې، ترمذي ویلي دا حدیث غریب دی.

تخریج: سنن الترمذي ۵۰۶۱۴، رقم: ۲۲۷۱.

تشریح: کله چې د لوږې سختي وي او نس بالکل خالي وي نو په دغه صورت کې پر نس ډبري تړل نس، معدې او کولمو ته دومره تقویت ورکوي چې سړي خپل کار کولای سي او پر ناسته ولاړه باندي لږ قادر کېږي او کله چې د لوږې شدت تر دې زیات سي او په ډبرو هم گزاره نه



کيري نو بيا بله ډبره پړوتل سي، پر رسول الله ﷺ باندي د لوږي شدت دومره زيات وو او هسي هم رسول الله ﷺ د زيات محنت او رياضت عادي وو ځکه رسول الله ﷺ پر خپل نس مبارک دوي ډبري تړلي وي.

﴿۵۰۲۵﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ أَصَابَهُمْ جُوعٌ فَأَعْطَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَمْرَةً تَمْرَةً. رواه الترمذي.

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دئ چې دوي لوږي په تكليف كړل نو رسول الله ﷺ يوه يوه خرما وركړل. ترمذي.

**تخريج:** سنن الترمذي ۵۵۷۱۴، رقم: ۲۴۷۴.

**تشریح:** ددغه حديث څخه د حضرت ابو هريره رضي الله عنه مقصد دا بنودل دي چې هغه پر صحابه كرامو باندي د فقر او فاقې او د خوراك او څېښاك د تنگۍ دومره غلبه وه چې ډبره واړه به هغوي په يوه يوه خرما اكتفاء كول.

### صابر او شاكړ څوك دى

﴿۵۰۲۶﴾: وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

حضرت عمرو بن شعيب رضي الله عنه د خپل پلار څخه او هغه د خپل پلار څخه روايت كوي چې رسول

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَصَلَتَانِ مَنْ كَانَتْ فِيهِ كَتَبَهُ اللَّهُ شَاكِرًا صَابِرًا مَنْ نَظَرَ فِي

الله ﷺ وفرمايل: دوه عادتونه دي كوم چې په سړي كي پيدا سي نو الله تعالى هغه په شكر كونكي صبر كونكي خلكو كي ليكي: يو خودا چې هر كله

دِينِهِ إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَاقْتَدَى بِهِ وَمَنْ نَظَرَ فِي دُنْيَاهُ إِلَى مَنْ هُوَ دُونَهُ فَحَمِدَ

په ديني كارونو كي څوك د ځان څخه غوره وويني نو د هغه پيروي وكړي او په دنيا وي كارونو كي كه څوك وويني چې د هغه څخه د لاندې درجې وي نو د الله تعالى تعريف وكړي

اللَّهُ عَلَى مَا فَضَّلَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ كَتَبَهُ اللَّهُ شَاكِرًا صَابِرًا وَمَنْ نَظَرَ فِي دِينِهِ إِلَى مَنْ

چې ده ته يې پر هغه ښېگڼه وركړې ده، الله تعالى دي په شكر كونكي كي ليكي، او څوك چې په دين كي داسي كس وويني

هُوَ دُونَهُ وَنَظَرَ فِي دُنْيَاهُ إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَهُ فَأَسْفَ عَلَى مَا فَاتَهُ مِنْهُ لَمْ يَكْتُبْهُ

چي دده څخه کم وي او په دنيوي لحاظ سره داسي کسان وويني چي دده څخه زيات وي او بيا هغه پر تير سوي شي د افسوس اظهار وکړي

اللَّهُ شَاكِرًا وَلَا صَابِرًا. رواه الترمذي و ذکر حديث أبي سعيد ابشروا يا

معشر صبا ليك المهاجرين في باب بعد فضائل القرآن.

نو الله تعالى هغه صابر او شاكر نه ليكي، ترمذي، د ابو سعيد حديث د فضائل قرآن څخه وروسته بيان كړل سو چي اې د فقراء مهاجرينو خوشحاله اوسي.

**تخريج:** سنن الترمذي ٥٧٤١٤، رقم: ٢٥١٢.

**تشریح:** د مؤخر الذکر سړي نه شاكر او نه صابر گرځولو سبب دادی چي د کومو دوو خصلتونو ذکر سوی دی په هغه کي یو صفت هم هغه اختیار نه کړ بلکه د هغه پر خلاف هغه دالله تعالی ناشکري وکړه او په ژبه او زړه سره د جزع او فزع او شکایت مرتکب سو.

په حدیث کي فرمایل سوي دي چي الله ﷻ هغه څوک صابر او شاكر گرځوي، مطلب دادی چي الله ﷻ هغه سړي کامل مؤمن جوړوي او ددغه آیت (ان في ذلك لآيات لكل صبار شكور) څخه دا ثابتیږي چي د صابر او شاكر اطلاق پر هغه چا باندي کیږي چي کامل مؤمن وي.

په یوه حدیث کي دا هم فرمایل سوي دي چي د ایمان دوه نصفه دي یو نصف صبر دی او یو نصف شکر دی، یعنی خپل ځان د خرابیو څخه منع کول په صبر سره تعبیر سوی دی او د اندامو په ذریعه د طاعت کول د شکر مفهوم دی او څرگنده ده چي د بنده ژوند ددغه دواړو اجزاوو د تکمیل څخه معموره وي نو هغه کامل مؤمن دی.

## الفصل الثالث (دریم فصل)

پر فقر د صبر ګونګي فضیلت

﴿٥٠٢٤﴾: وَعَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحُبَلِيِّ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو

د عبد الرحمن حبلي رحمه الله څخه روايت دی چي د عبد الله بن عمرو رحمه الله څخه يو سړي پوښتنه وکړه

وَسَأَلَهُ رَجُلٌ قَالَ أَلَسْنَا مِنْ فَقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ أَلَا أَمْرًا

چي ايا موڊر دهغه فقراء مهاجرينو څخه نه يو چي هغوى ته دا زيرى وركړل سوى دى چي (هغوى به د شتمنو څخه مخكي جنت ته ځي) ددې په جواب كي ما د عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه څخه دا واوريدل چي ايا ستا بنځه سته

تَأْوِي إِلَيْهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ أَلَك مَسْكَنٌ تَسْكُنُهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأَنْتَ مِنْ

چي ته د هغې سره اوسېږي؟ هغه وويل: هو، بيا عبدالله پوښتنه وكړه ايا ستا كور سته چي ته په هغه كي اوسېږي؟ هغه وويل هو، عبدالله ورته وويل بيا ته

الْأَغْنِيَاءُ قَالَ فَإِنَّ لِي خَادِمًا قَالَ فَأَنْتَ مِنَ الْمُلُوكِ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ وَجَاءَ

شتمن يې، هغه سړي ويل هو زما سره يو خادم هم سته، عبدالله ورته وويل بيا خو ته د پاچاهانو څخه يې، د ابو عبد الرحمن راوي بيان دى چي

ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو وَأَنَا عِنْدَهُ فَقَالُوا يَا أَبَا مُحَمَّدٍ إِنَّكَ وَاللَّهِ مَا

درې كسان عبدالله بن عمرو رضي الله عنه ته راغلل دغه وخت زه د هغه سره ناست وم هغوى وويل اي عبدالله! قسم په خداى

نَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ لَا نَفَقَةَ وَلَا دَابَّةَ وَلَا مَتَاعٍ فَقَالَ لَهُمْ مَا شِئْتُمْ إِنْ شِئْتُمْ

موږ پر هيڅ شي قدرت نه لرو نه خوز موږ سره خرڅ سته او نه سپرلى او نه سامان، عبدالله بن عمرو ورته وويل تاسو څه غواړئ؟ كه تاسو دا غواړئ (چي زه د خپل لوري څخه څه دركړم)

رَجَعْتُمْ إِلَيْنَا فَأَعْطَيْنَاكُمْ مَا يَسَّرَ اللَّهُ لَكُمْ وَإِنْ شِئْتُمْ ذَكَّرْنَا أَمْرَكُمْ

نو بيا يو وخت راسى زه به هغه شى دركړم چي د هغه انتظام الله تعالى وكړي، او كه تاسو غواړئ نو زه به ستاسو حالت

لِلسُّلْطَانِ وَإِنْ شِئْتُمْ صَبَرْتُمْ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

پاچاه ته بيان كړم، او كه تاسو خوبښوى نو صبر وكړئ، ځكه چي ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اورېدلي

يَقُولُ إِنَّ فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ يَسْبِقُونَ الْأَغْنِيَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى الْجَنَّةِ

بَارِبَعِينَ خَرِيفًا قَالُوا فَإِنَّا نَصْبِرُ لَا نَسْأَلُ شَيْئًا. رواه مسلم.

چي فقراء مهاجرين به د شتمنو څخه څلوېښت کاله مخکي جنت ته ځي، هغوی وويل موږ به صبر کوو او هيڅ نه غواړو. مسلم.

تخريج: صحيح مسلم: ۲۲۸۵/۴، رقم: ۲۷-۲۹۷۹.

### د فقراء مهاجرينو فضيلت

(۵۰۲۸): وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ بَيْنَمَا أَنَا قَاعِدٌ فِي الْمَسْجِدِ وَحَلَقَةٌ

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روايت دی چي موږ په مسجد نبوي کي ناست وو او د فقراء

مِّنْ فَقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ قُعُودٌ إِذْ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَعَدَ

مهاجرينو حلقه جوړه سوې وه چي رسول الله صلى الله عليه وسلم تشریف راوړ او د فقراء مهاجرينو سره

إِلَيْهِمْ فَقُنْتُ إِلَيْهِمْ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُبَشِّرْ فَقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ

کښېنستی، زه ولاړ سوم او د فقراء مهاجرينو په لور متوجه سوم، نبي کریم صلى الله عليه وسلم وفرمايل: فقراء

مهاجرين ته هغه زيری رسول پکار دي

بِمَا يَسْرُ وَجُوهَهُمْ فَإِنَّهُمْ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ الْأَغْنِيَاءِ بِأَرْبَعِينَ عَامًا قَالَ

چي د شتمنو څخه به د هغوی مخونه تازه وي (يعني هغوی به خوشحاله سي او هغه زيری دادی

چي) هغوی به جنت ته تر شتمنو څلوېښت کاله تر مخه ځي، د راوي بيان دی چي

فَلَقَدْ رَأَيْتُ أَلْوَانَهُمْ أُسْفَرَتْ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنْ أَكُونَ

مَعَهُمْ أَوْ مِنْهُمْ. رواه الدارمي.

ما وليدل چي په دې اوریدو سره د فقراء مهاجرينو مخونه ځلانده سول، د عبد الله بن عمرو رضي الله عنه

بيان دی چي د فقراء مهاجرينو د خوشحاله کېدو سره ما په خپل زړه کي دا آرزو وکړل چي زه هم د

دوی سره وای، یاد دوی وای، دارمي

تخريج: سنن الدارمي ۴۳۷/۲، رقم: ۲۸۴۴.

**تشریح:** په (بما یسرو وجوهم) کي د وجوه د لفظ څخه مراد یا خو ذات دی یا لکه څرنگه چي په ترجمه کي ددې لحاظ ساتل سوی دی، یا دا چي دغه لفظ په خپل اصلي معنی (مخ) کي استعمال سوی دی، په دغه صورت کي به معنی دا وي چي د هغوی زړونه خوشحاله کړي او دهغه خوشحالی اثر د هغوی پر مخونو ظاهر وي.

په (اکون معهم او منهم) کي د او حرف د تنويع لپاره دی او ددې مطلب هم بیان سوی دی یا دا چي دا یوازي د راوي شک ظاهر وي چي حضرت عبدالله ﷺ یا خو - ان اکون معهم - فرمایلي دي یا یې دا و فرمایلي چي - ان اکون منهم -، يعني زما په زړه کي دا ارزو پیدا سوه چي کاش زه هم د فقیرانو مهاجرینو څخه یو وی.

### د اوو خبرو حکم

﴿۵۰۲۹﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ أَمَرَنِي خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَبْعِ أَمْرٍ

د حضرت ابو ذر رضی الله عنه څخه روایت دی چي زما خلیل (رسول الله ﷺ) ماته ددغه اووه کارو حکم

بِحُبِّ الْمَسَاكِينِ وَالِدُّنُو مِنْهُمْ وَأَمَرَنِي أَنْ أَنْظُرَ إِلَى مَنْ هُوَ دُونِي وَلَا أَنْظُرَ إِلَى

راکړ چي زه (۱) د مسکینانو سره مینه وساتم او هغوی ته نژدې اوسم (۲) او دا حکم یې راکړ چي د ځان څخه د کمي درجې خلکو ته وگورم او پورته خلکو ته نه گورم

مَنْ هُوَ فَوْقِي وَأَمَرَنِي أَنْ أَصِلَ الرَّجِمَ وَإِنْ أَدْبَرْتُ وَأَمَرَنِي أَنْ لَا أَسْأَلَ أَحَدًا

(۳) او دا حکم یې راکړ چي د خپلوانو سره خپلوي قائم وساتم که څه هم چي خپلوان یې

و شکوي (۴) او دا حکم یې راکړ چي د هیچا څخه به د هیڅ شي سوال نه کوم،

شَيْئًا وَأَمَرَنِي أَنْ أَقُولَ بِالْحَقِّ وَإِنْ كَانَ مُرًّا وَأَمَرَنِي أَنْ لَا أَخَافَ فِي اللَّهِ لَوْمَةً

(۵) او دا حکم یې راکړ چي رښتیا خبره به کوم که څه هم چي ترخه وي. (۶) او دا حکم یې راکړ

چي امر با المعروف او نهی عن المنکر کي به د چا د ملامتیا څخه نه بیرېږم،

لَأَيْمٍ وَأَمَرَنِي أَنْ أَكْثِرَ مِنْ قَوْلٍ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ فَإِنَّهُمْ مِنْ كَنْزِ

تَحْتَ الْعَرْشِ. رواه احمد.

(۷) او دا حکم يې را کر چي ډېر لاحول ولاقوة الابا الله ، وایم ځکه چي دا کلمې د هغه خزاني څخه دي کومه خزانه چي تر عرش الهي لاندې ده . احمد .

تخریج : مسند الامام احمد ۱۵۹۱۵ .

**تشریح :** په (فانهن) کي ضمير شيخ عبدالحق رحمته الله عليه ذکر سوو اوو خبرو ته راجع کړی دی لکه څرنگه چي د ترجمې څخه څرگنده سوه ، مگر ملا علي قاري رحمته الله عليه ددغه ضمير مرجع يوازي اخري خبري يعني (لاحول ولاقوة الابا الله) مگر ځولی دی او فرمايلي يې دي چي دغه الفاظ په اصل کي د هغه خزاني يوه برخه ده چي د عرش الهي لاندې محفوظ ايښودل سوې ده او تر معنوي خزاني پوري د هغه سړي څخه پرته د بل چا رسيدل نسي کيدای چي هغه ته د الله جل جلاله له خوا د حول او قوه يعني قدرت او طاقت حاصل وي يا دا معنی ده چي دغه الفاظ د جنت د الفاظو څخه يوه خزانه ده ، په دغه صورت کي د عرش الهي لاندې مفهوم به هم بالکل څرگند وي ځکه چي عرش تر ټولو لوړ جنت دی ، ملا علي قاري رحمته الله عليه ويلي دي چي کومو شارحينو د (انهن) ضمير ذکر سوو اوو خبرو ته په راجع کولو سره دا ويلي دي چي دغه اووه خبري او عادتونه په هغه خزانه کي دي چي تر عرش الهي لاندې ده .

يو قول داسي دی چي د حقيقت څخه ليري دی ځکه ددغه قول د ثابتولو لپاره يو دليل نسته ، حال دا چي د انهن ضمير يوازي اخري خبري يعني لاحول ته د راجع کولو تر ټولو لوی دليل دادی چي صحاح سته او نور مسند کتابو کي په ډېرو طريقو سره دا روايت نقل سوی دی چي لاحول ولاقوة الابا الله د جنت د خزانو څخه يوه خزانه ده ، پاته سوه دا خبره چي دغه الفاظو ته د جنت خزانه په کوم اعتبار ويل سوي دي نو په دې اړه د علماؤ مختلف قولونه دي ځينو حضراتو ويلي دي چي دغه الفاظو ته خزانه ځکه ويل سوي دي چي څرنگه خزانه د عام خلکو د نظرو څخه پټه وي همدارنگه دغه الفاظ دخپل حقيقت او رفعت په اعتبار د خلکو د نظرو څخه خوندي دي ، يا دغه الفاظ ځکه په خزاني سره تعبير سوي دي چي دا د جنت د ذخيرو څخه يوه ذخيره ده يا دا چي څوک ددغه الفاظو ورد کوي د هغه لپاره ډېري درجې او ثواب په جنت کي خوندي کيږي ، په دې اعتبار سره دغه الفاظ يوه خزانه ده ، حضرت ابن مسعود رضي الله عنه په يوه روايت کي بيان کوي چي يوه ورځ د رسول الله صلی الله علیه و آله په مخکي ما دغه کلمه (لاحول ولاقوة الابا الله) وويل ، نو رسول الله صلی الله علیه و آله پوښتنه وکړه ايا ته ددغه الفاظو په حقيقي مفهوم هم پوهيږي؟ ما وويل : الله جل جلاله او دهغه رسول ښه پوهيږي ، بيا رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمايل : ددغه الفاظو مطلب دادی چي د الله جل جلاله د نافرمانۍ او گناهو څخه ساتل يوازي د الله جل جلاله پر مرسته منحصر دي او د

الله ﷻ په طاعت او عبادت باندي قادر کېدل يوازي د الله تعالی له خوا په ورکونکي قدرت او طاقت باندي منحصر دي .

مشائخ شاذليه قدس الله د هغه طالبانو او د معرفت او طريقت پيروانو ددغه الفاظو (لاحول ولا قوة الا بالله) د ورد ډېر وصيت کړی دی او وايي چي د عمل په توفيق کي تر دې زيات معين او مرستيال بل هيڅ شی نسته .

### د دنيا درې مرغوب شيان

﴿۵۰۲۰﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْجِبُهُ مِنْ الدُّنْيَا ثَلَاثَةٌ الطَّعَامُ وَالنِّسَاءُ وَالطِّيبُ فَأَصَابَ اثْنَتَيْنِ وَلَمْ يُصِبْ وَاحِدًا أَصَابَ النِّسَاءَ وَالطِّيبَ وَلَمْ يُصِبْ الطَّعَامَ. رواه أحمد.

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چي د دنيا په شيانو کي درې شيان د رسول الله ﷺ خوښ وه، (۱) خوراک (۲) بيبياني (۳) او خوشبويي، په دغه کي دوه شيان رسول الله ﷺ ته زيات تر لاسه وه (بيبياني او خوشبويي) او دريم شی ورته تر لاسه نه سو (يعني خوراک). احمد.

تخريج: مسند الامام احمد ۷۲۱.

تشریح: پر طعام باندي د نفي اطلاق د مبالغې په توگه دی چي د رسول الله ﷺ خوراکي ضرورت څومره لږ او د نه تر لاسه کېدو برابر وو، مخکي دا روايت تېر سوی دی چي رسول الله ﷺ تر وفات پوري پرله پسې دوې ورځي د اورېشو ډوډۍ هم په ماړه نس نه ده خوړلې، که څه هم د خوراک دغه تنگی او قلت خپله د رسول الله ﷺ اختيار کرده وو چي رسول الله ﷺ د ځان لپاره د تنگی ژوند او فقر ته ترجيح ورکړې وه او الله تعالی دخپل حبيب لپاره دا خبره خوښه کړه نو په دې کي يې شمېره حکمتونه پټ دي.

﴿۵۰۲۱﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُبُّ إِلَيَّ الطِّيبِ وَالنِّسَاءِ وَجُعَلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ. رواه أحمد والنسائي وزاد ابن الجوزي بعد قوله حُبُّ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا.

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: زما لپاره خوشبويي او بيبياني

محبوب مگر خول سوي دي او لمونځ خو زما د سترگو يخوالي جوړ کړل سوي دی. احمد، نسائي  
او ابن الجوزي د حبيب څخه وروسته د من الدنيا لفظ زيات بيان کړی دی.

**تخريج:** مسند الامام احمد ۱۹۹/۳، والنسائي ۶۲/۷، رقم: ۳۹۴۱.

**تشریح:** زما د زړه سکون او نشاط په لمانځه کي اېښودل سوي دی: مطلب دادی چي ما ته  
کوم ذوق او لذت په لمانځه کي تر لاسه کيږي هغه په بل عبادت کي نه تر لاسه کيږي، پر رسول  
الله ﷺ باندي د لمانځه پر وخت د دغه لذت بېخودي او ذوق اثارو چي کله به د لمانځه وخت سو  
نو د ډېر شوق په حالت کي به يې ويل: ارحنا يا بلال! يعني اې بلال! ژر ولاړسه او اذان وکړه  
چي زه لمونځ پېل کړم او د نورو امورو د بوختيا او تفکر څخه په خلاصېدو سره په مناجات حق  
کي بوخت سم.

د قره لفظ يا خود قر څخه مشتق دی چي د هغه معنی د قرار او اثبات ده او کله چي نظر ته د  
محبوب د ډېدار نصیب سي نو نه يوازي زړه ته قرار حاصل سي چي سترگي بيا بل چا لېدو ته نه  
رواداري کيږي بلکه زړه او دماغ ته د راحت او اطمینان دولت حاصل سي.

لکه څرنگه چي د محبوب د ډېدار په صورت کي نظر پر پېشان او زړه ناقرار وي نو د نظر او  
زړه د اقرار او سکون رسول الله ﷺ په قره عيني سره تعبیر کړي دا چي لفظ د قره په اصل کي د  
قر څخه مشتق دی چي د هغه معنی د يخوالي او لذت ده چي د يو عزيز شي او محبوب د ډېدار او  
مشاهدې په سرور کي سترگو ته تر لاسه کيږي. لکه څرنگه چي يو ناقابل نفرت شي په لېدو  
سره په سترگو کي بل بڅري معلومېږي همدارنگه د خپل يو عزيز او محبوب په لېدو سره سترگو  
ته يخوالي محسوس کيږي ځکه زوی ته قره العين ويل کيږي.

د روايت د آخري الفاظو مطلب دادی چي ابن جوزي رحمه الله دغه حديث څرنگه نقل کړی دی  
په دې کي د شروع جمله داسي ده: حبيب الي من الدنيا الطيب... الخ، يعني د دنيا کوم غوره  
شيان چي زما لپاره غوره جوړ سوي دي په هغو کي يو خو خوشبويي ده او دوهم ښځه ده، مگر دا  
خبره دي څرگنده وي چي د حديث هغه الفاظ کوم چي امام احمد او امام ترمذي په اتفاق سره  
نقل کړي دي زيات صحيح هغه دي کوم چي په پورته متن کي نقل سوي دي، طبراني په خپل درو  
سره معاجمو کي په خطيب تاريخ بغداد کي او ابن عدي په کامل کي هم دا روايت په دغه  
الفاظو سره نقل کړی دی او حاکم هم په خپل مستدرک کي همداسي نقل کړی دی او ويلي يې  
دي چي دغه حديث د مسلم د شرط مطابق صحيح دی مگر د هغه په روايت کي د جعلت الفاظ



نسته، د نسائي په روايت کي هم د من الدنيا الفاظ په يوه بله وجه منقول دي، د يوې بلي خبري وضاحت هم ضروري دي چي د ناقلين حديث په نزد په دغه روايت کي د : حبيب الي من الدنيا، خخه وروسته د ثلث لفظ نقل کيږي نو څرنگه چي سخاوي رحمته الله عليه نقل کړي دي چي د تحقيق او پلټني سربيره دغه حديث په هيڅ کتاب کي د دغه روايت په دوران کي نسي تر لاسه کيدای مگر په کتاب احياء العلوم او د کشاف په تفسير سورة آل عمران کي دغه لفظ موجود دی، شيخ ابن حجر رحمته الله عليه او شيخ ولي الدين عراقی رحمته الله عليه هم دا ليکلي دي چي د حديث په کوم کتاب کي هم دغه روايت دی د ثلث لفظ په هيڅ کتاب کي منقول نه دی نو دغه حديث په دغه الفاظو سره منقول سوی دی ددې په مفهوم کي هيڅ سوال نسته، همدارنگه د دغه دواړو الفاظو يعني من الدنيا او ثلث خخه که چيري يو لفظ هم شامل روايت وي بيا هم مفهوم بالکل څرگند دی مگر که چيري دغه دواړو لفظونه يو ځای شامل روايت وي نو په دغه صورت کي اشکال پيدا کيږي چي پر لمانځه باندي د دنياوي شي اطلاق څرنگه کيدای سي، ځکه چي لمونځ دنياوي شی نه دی نو کوم ناقلين حديث چي په دغه دواړو الفاظو سره دا روايت بيانوي د هغوی له خوا د دغه سوالو جواب ورکول کيږي چي د دنيا خخه د رسول الله صلی الله علیه و آله مراد دغه عالم حیات دی يعني رسول الله صلی الله علیه و آله داسي وفرمايل چي په دغه دنيا کي درې شيان زما خوښ دي چي په هغو کي ځيني شيان خو طبعي او دنياوي امورو سره تعلق لري يعني خوشبو او نسجي او دريم شی يعني د لمانځه تعلق د ديني امورو سره دی.

په حديث کي د صلوة لفظ تقريبا د ټولو علماؤ په نزد پر لمانځه باندي محمول دی مگر د ځينو حضراتو قول دا هم دی چي په دغه حديث کي د صلوة د لفظ خخه پر نبي کریم صلی الله علیه و آله باندي درود او سلام مراد دی.

### د الله صلی الله علیه و آله بندگان ارام نه کوي

(۵۰۳۲): وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا بَعَثَ بِهِ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ إِيَّاكَ وَالتَّنْعُمَ فَإِنَّ عِبَادَ اللَّهِ لَيُسَوِّبُونَ بِالْمُتَنَعِّمِينَ. رواه أحمد.

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه خخه روايت دی چي رسول الله صلی الله علیه و آله هغه يمن ته وليږي نو دا نصيحت يې ورته وفرمايه چي خپل ځان د آرام او استراحت خخه وساته ځکه چي د الله صلی الله علیه و آله بندگان آرام او استراحت نه تر لاسه کول. (نه خوښوي). احمد

تفريغ: مسند الامام احمد ۵/۲۴۳.

**تشریح:** د تنعيم مفهوم د نفساني خواهشاتو په تکميل کي زيات پابندي کول او د دنياوي لذتونو او نعمتونو په منځ کي اوسېدل او دخوراک او څېښاک او د طبيعت او نفس د مرغوباتو حريص کېدل دي، خلاصه دا چي د راحت غوښتني او اسانۍ په شيانو کي لوېدل او د عيش او عشرت ژوند اختيارول د کافرانو، فاجرانو، غافلانو او ناپوهانو خلکو خاصه ده، د خاص بندگانو داسي ژوند سره کار نه وي، الله ﷻ فرمايلي دي:

(ذَرُّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ)

ژباړه: ته دغه کافران پر خپل حال پرېږده چي هغوی ښه وڅوري او مزې وکړي او خيالي منصوبې هغوی په غفلت کي واچوي او ژر به حقيقت ورته معلوم سي. په بل ځای کي فرمايي:

يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ

ژباړه: او کوم خلک چي کافران دي هغوی عيش کوي او داسي څوري لکه څرنګه چي حيوانات خوراک کوي او جهنم د دوی ځای دی. او په يو بل ځای کي داسي فرمايي:

إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ

ژباړه: او دغه کافرانو تر دې مخکي (په دنيا کي) په ډېره خوشحالي او آرام ژوند تير و.

### د قناعت فضيلت

﴿۵۰۳﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ رَضِيَ مِنَ

اللَّهِ بِالْيَسِيرِ مِنَ الرِّزْقِ رَضِيَ اللَّهُ مِنْهُ بِالْقَلِيلِ مِنَ الْعَمَلِ. رواه البيهقي.

د حضرت علي عليه السلام څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: څوک چي د الله تعالی په لږ رزق راضي سي نو الله تعالی د هغه څخه په لږ عمل راضي سي. بیهقي

**تخریج:** البيهقي في شعب الایمن ۱۳۹۱۴، رقم: ۴۵۸۵.

### په حلاله طريقه روزي

﴿۵۰۳﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ

جَاعَ أَوْ اِحْتَاَجَ فَكَتَمَهُ النَّاسَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَرْزُقَهُ رِزْقَ سَنَةٍ  
مِنْ حَلَالٍ. رواها البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ خنځه روایت دی چي رسول الله ﷺ و فرمایل : شوک چي وږی یا اړوي  
او خپل حالت دخلکو خنځه پټوي نو پر الله تعالی د هغه دا حق ثابت سي چي په حلاله طریقه د  
هغه د یو کال روزي ورکړي . بیهقي

**تخریج :** البیهقي في شعب الإيمان: ۲۱۵۷، رقم: ۱۰۰۵۴.

**تشریح :** د لوږي خنځه مراد هغه لوږه ده چي د هغه زغمل ممکن وي او دخلکو خنځه د هغه پټول  
جائز وي ځکه چي کومه لوږه د نه زغملو حد ته ورسېږي او دهغه په وجه د هلاکت بېره وي نو  
داسي لوږه پټول جائز نه دي ځکه علماؤ وضاحت کړی دی که چيري یو سړی په داسي حالت کي  
د لوږي په وجه مړ سي چي نه خو هغه د چا په مخکي د خپلي لوږي اظهار کړی وي چي د هغه په  
وجه د خوړلو او څېښلو شی پیدا کړي او نه یې داسي شی خوړلی وي چي په هغه سره ژوند  
ژغورل کېدای سي او د مجبوري په حالت کي د کومو شيانو خوړلو اجازه چي ورکړل سوې ده  
که څه هم هغه مردار وي نو د هغه مرگ به د گناه کار مرگ وي .

**تقوا د اړه او عیالداره مسکین**

(۵۰۳۵): وَعَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ الْفَقِيرَ الْمُتَعَفِّفَ أَبَا الْعِيَالِ. رواه ابن ماجه.

د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ خنځه روایت دی چي رسول الله ﷺ و فرمایل : الله تعالی خپل هغه مؤمن  
بنده خوښوي چي فقیر ځان ساتونکی د حرامو او سوال خنځه وي او عیالداره وي . ابن ماجه .

**تخریج :** سنن ابن ماجه ۱۳۸۰/۲، رقم: ۴۱۲۱.

**تشریح :** مطلب دادی چي کوم مسلمان د عیالدار ، مفلس او غریب کېدو سر بېره خپل او د خپل  
کورنۍ د اړتیاوو پوره کولو لپاره د حرام او ناجائزو ذرائعو خنځه پرېږي کوي او دخلکو په  
مخکي د لاس غزولو خنځه پرېږي کوي نو هغه کامل مسلمان دی ځکه الله تعالی هغه خوښوي .

د حضرت عمر رضی اللہ عنہ تقوا

﴿۵۰۳۶﴾: وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ قَالَ اسْتَسْقَى يَوْمًا عُمَرُ فَجِيءَ بِمَاءٍ قَدْ شِيبَ

د حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي حضرت عمر رضی اللہ عنہ یوه ورځ اوبه وغوښتلې، اوبه ورته راوړل سوې چي

بَعَسَلٍ فَقَالَ إِنَّهُ لَطِيبٌ لِّكِنِّي أَسْعُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ نَعَى عَلَى قَوْمٍ شَهَوَاتِهِمْ

شات پکښې گډه سوې وه، حضرت عمر رضی اللہ عنہ وویل چي دا خو پاکي دي مگر زه د الله تعالى څخه دا اورم چي هغه پريو قوم د نفس د خواهشاتو د پیروي کولو عیب لگولی وو،

فَقَالَ أَذْهَبْتُمْ طِبِّاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَأَخَافُ أَنْ تَكُونُ حَسَنَاتِنَا عُجِّلَتْ لَنَا فَلَمْ يَشْرَبْهُ. رواه رزين.

وې فرمايل تاسو د خپلو خوندو او نعمتونو پوره پوره گټه خپل په دنيا وي ژوند کي تر لاسه کړه، حضرت عمر رضی اللہ عنہ و فرمايل: زما سره بيره ده چي زموږ نيکي داسي نه وي چي د هغه ثواب ژر (په دنيا کي) راکړل سوی وي نو هغه خوږې اوبه يې ونه چښلې. رزين.

**تخريج:** رواه رزين.

**تشریح:** د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د وينا مطلب دا وو چي په عسلو کي اوبه ډېرې خوندوري او ډېر لوی نعمت دی کوم چي يې نفس هم ډېر خوښوي نو که چيري زه دغه اوبه وڅېښم نو گویا یو لوی نعمت څخه به برخمن سم او نفس په دې سره خوشحاله کوم نو زما سره دا بېره ده چي دا زموږ د اعمالو صالحه اجر ونه گرځول سي کوم چي موږ ته په دنيا کي تر لاسه سي او د آخرت لپاره هيڅ پاته نسي لکه چي د کافرانو په اړه ده چي د هغوی د ښکولو اعمالو اجر هغوی ته یوازې د دنيا د نعمتونو په شکل کي ورکول کيږي او په آخرت کي هيڅ نه ورکول کيږي، څرگنده دي وي چي حضرت عمر رضی اللہ عنہ د الله تعالى کوم ارشاد نقل کړی دی يعني:

(أَذْهَبْتُمْ طِبِّاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا)

دغه د يو آيت توتو ده، همدارنگه يو آيت دا هم دی:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ)،

يعني څوڪ چي د دنيا د گتھي اميد لري نو داسي سړي ته موږ په دنيا کي چي څومره غواړي او د څه لپاره يې غواړي په دنيا کي ورکړو، دغه دواړه آياتونه چي د کافرانو په حق کي دي مگر اصل اعتبار عموم د الفاظو دی د کوم څخه چي هر څوک عبرت تر لاسه کولای سي او خاص سبب لره اعتبار نسته.

### د اسلام په شروع کي

﴿۵۰۳﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ مَا شَبِعْنَا مِنْ تَبَرٍ حَتَّى فَتَحْنَا خَيْبَرَ . رواه البخاري.

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چي موږ هيڅکله په ماړه نس خرماوي هم نه وې خوړلې تر څو چي موږ خيبر فتح کړ. بخاري.

تخريج: صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۹۵۱۷، رقم: ۴۲۴۳.

## بَابُ الْأَمَلِ وَالْحِرْصِ

### (د حرص او آرزو ګانو بيان)

د امل معنی د امید درلودلو ده او د حرص معنی د آرزو او ارادې پراخول، د حرص تعلق د نېکو او بنو ارادو سره هم کیدای سي لکه څرنگه چي په قرآن کریم کي فرمایلي سوي دي: (ان تحرص علی هدیم)، او د حرص اطلاق د نفساني خواهشاتو پر زیاتوب باندې هم کیږي چي یو خراب شی دی، په قاموس کي لیکلي دي چي تر ټولو بد حرص دادی چي تاسو خپله برخه هم تر لاسه کړئ او د بل د برخي طمع هم ولرئ، خلاصه دا چي نېک کارونه لکه د علم تر لاسه کول، د الله ﷻ د دین لوړي، او نېکو اعمالو کي حریص کېدل يعني د آرزوګانو او ارادو پراخول د علماؤ په اتفاق سره ډېره ښه خبره ده ځکه رسول الله ﷺ و فرمایلي: طوبی لمن طال عمره وحسن عمله، او رسول الله ﷺ د خپل عمر په پای کي د دغه آرزو او ارادې اظهار فرمایلی وو که چيري زه تر سړ کال پوري ژوند پاته سوم نو د محرم په نهم تاریخ به خامخا روژه ونیسم، ددې پر خلاف د کومي آرزو او ارادې د پراختیا تعلق چي د دنیاوي خواهشاتو لکه د مال او دولت جمع کولو اود عزت او شوکت تر لاسه کولو سره وي نو هغه ډېره بده خبره ده.

د عنوان د اول لفظ (امل) څخه که چيري دنيایي امور مراد وي يعني خوشحاله ژوند او محض دنيایي پرمختګ او داسي نورو امېدونو ، آرزوګانو او د خيالي منصوبو په پراختيا کي تردې حده اخته کېدل چي د مرګ لپاره د مستعد او سپېدو او د آخرت د توبنه تيارولو څخه غافل سي ، او دا شان د هغه خلکو کېدای سي چي د دين او آخرت څخه غافل وي لکه خرڅګه چي الله تعالی فرمايي : (ذرهم یا کلووا ویتمتعوا ویلهم الامل) اي پېغمبره ! ته دغه کافران پر خپل حال پرېږده چي هغوی ښه خوراک کوي او ارام کوي او خيالي منصوبې هغوی په غفلت کي واچوي .

## الْفَصْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

انسان د هغه مرګ او د هغه غوښتنې

﴿۵۰۳۸﴾: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ خَطَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطًّا مُرَبَّعًا

د حضرت عبدالله رضي الله عنه څخه روايت دی چي نبي کریم صلی الله علیه و آله یو څلور کونجه کرښه وکښل

وَحَطَّ خَطًّا فِي الْوَسْطِ خَارِجًا مِنْهُ وَحَطَّ خُطًّا صِغَارًا إِلَى هَذَا الَّذِي فِي الْوَسْطِ

او د هغه څلور کڼجه شکل په منځ کي یې یو بل خط وکښي چي شکل څخه د باندي وتلی وویا یې کوچني کوچني خطونه (کرښي) د منځ په کرښه کي

مِنْ جَانِبِهِ الَّذِي فِي الْوَسْطِ فَقَالَ هَذَا الْإِنْسَانُ وَهَذَا أَجَلُهُ مُحِيطٌ بِهِ وَهَذَا

د هغه دواړو خواوو ته وکښل ییا یې وفرمایل : دا درميانی کرښه انسان دی او دا مربع د هغه مرګ دی چي د څلورو خواوو څخه یې راګیر کړی دی او

الَّذِي هُوَ خَارِجٌ أَمْلُهُ وَهَذِهِ الْخُطُطُ الصِّغَارُ الْأَعْرَاضُ فَإِنْ أَخْطَأَهُ هَذَا نَهَسَهُ هَذَا وَإِنْ أَخْطَأَهُ هَذَا نَهَسَهُ هَذَا. رواه البخاري.

منځنۍ خط برخه د مربع څخه د باندي ختلې ده دا د هغه آرزو ده او په درمياني خط کي دواړو خواوو ته چي کوم کوچني کوچني خطونه دي هغه عوارض (آفات ، مصیبتونه ، ناروغیاني وغیره) دي که د یوې پېښي څخه انسان وساتل سي نو بیا بله ده که د دویمي څخه وساتل سي نو

بیا دو همه ده (همداسي نوري) ترڅو چي مرگ ورته راسي . بخاري .

**تخریج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۳۵۱۱، رقم: ۶۴۱۷.

**د لغاتو حل:** خططا: ای خطوطا (کرنبي). الاعراض: ای الافات والعاهات والبلیات (ستونزي).

**تشریح:** د حديث خلاصه داده چي انسان د ليري ليري امېدونه لري او په دې وهم کي اخته وي چي د هغه امېدونه او غوښتني به کله پوره سي حال دا چي په حقيقت کي هغه د امېدونو څخه ډېر ليري او خپل مرگ ته ډېر نژدې کيږي چي نيتجه داسي سي چي هغه د خپلو امېدو منزل ته د رسېدو څخه مخکي د مرگ غېږ ته ورسېږي .

﴿۵۰۳۹﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُطُوطًا فَقَالَ هَذَا الْأَمَلُ وَهَذَا أَجَلُهُ فَبَيْنَمَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ جَاءَهُ الْخُطُّ الْأَقْرَبُ . رواه البخاري .

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم څو کرنبي وکښلې (يعني يو څلور کونجه شکل يې جوړ کړ او يو خط يې د مربع د منځ څخه دباندي وکښي لکه د پورتنی حديث) او وه يې فرمايل: دا کوم خط چي د مربع څخه وتلی دی دا دانسان خواهشات دي او دا خطر د انسان مرگ دی نو انسان داسي اوسېږي چي ناڅاپه يې مرگ راگير کړي . بخاري .

**تخریج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۶۳۱۱، رقم: ۶۴۱۸.

**تشریح:** د انسان خواهش دا وو چي هغه دغه کرنبي ته ورسېږي چيري چي دهغه دنيایي آرزوي وې چي د هغه څخه ډيره ليري واقع ده مگر داسي کيږي چي ناڅاپه مرگ هغه راگير کړي او د خپلي آرزو ترلاسه کولو پرته له دې دنيا څخه رخصت سي .

### مال او عمر

﴿۵۰۴۰﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْرَمُ ابْنُ آدَمَ يَشِيبُ

مِنْهُ اثْنَانِ الْجِرْصُ عَلَى الْمَالِ وَالْجِرْصُ عَلَى الْعُمُرِ . متفق عليه

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل: انسان سپين بيري سي او دوه شيان په هغه کي ځوان وي يو د مال حرص او دويم د عمر حرص . بخاري او مسلم .

**تخریج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۳۹۱۱، رقم: ۶۴۲۱، ومسلم ۷۲۴۱۲، رقم: ۱۱۵-۱۰۴۷.

**د لغاتو حل:** يشب: ای ينمو ويقوي . (نما کوي او قوي کيږي).

**تشریح:** دا حقیقت دی چي انسان هر څومره سپین ږیری سي په هغه کي ذکر سوی دوه خصلتونه نه کمیږي بلکه د عمر سره سره دغه دواړه شیان زیاتیري او په ظاهره ددې وجه داده چي د انسان نفس که د عمل او عمل په ذریعه محفوظ او پاک نسي نو هغه د خپل خواهشاتو او خپل جذباتو په گرفت کي وي او ظاهره ده چي د خواهشاتو او جذباتو تکمیل چي د مال او عمر څخه پرته نسي کیدای ، دوهم دا چي انسان د سپین ږیرتوب منزل ته ورسیري نو په هغه کي د هغه نفساني خواهشات او جذبات په وجود کي هم هغسي قائم وي مگر هغه د قوت عقليه کوم قوت شهوانیه چي په واک کي لري هغه کمزوري کیږي ځکه چي هغه قوت شهواني محرکات دفع کولای نسي ، په دې اعتبار سره دغه دواړه شیان په ځوان او قوي سره تعبیر سوي دي .

﴿۵۰۴۱﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَزَالُ قَلْبُ الْكَبِيرِ شَابًّا فِي اثْنَيْنِ فِي حُبِّ الدُّنْيَا وَطُولِ الْأَمَلِ. متفق عليه.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د سپین ږیری زړه همپشه په دوو خبرو کي ځوان وي یو د دنیا په مینه کي او بل د عمر په اوږدوالي کي . بخاري او مسلم .  
**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۲۳۹۱۱، رقم: ۶۴۲۰، و مسلم ۷۲۴۱۲، رقم: ۱۱۴-۱۰۴۶.

### د انسان لپاره عذر نه پاته کیږي

﴿۵۰۴۲﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْذَرَ اللَّهُ إِلَى أَمْرِي آخَرَ أَجَلَهُ حَتَّى بَلَغَهُ سِتِّينَ سَنَةً. رواه البخاري.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د هغه چا لپاره الله تعالی د عذر هیڅ موقع نه پریرېدي چي د هغه په مرگ کي یې وخت ورکړ او د شپیتو کالو عمر یې ورکړ . بخاري  
**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۲۳۸۱۱، رقم: ۶۴۱۹.

**د لغاتو حل:** الاعذار: ازالة العذر، والمعنى ان الله لم يترك للعبد في الاعتذار يمتسك به.

**تشریح:** مطلب دادی که چیري الله ﷻ یو چا ته دومره اوږد عمر ورکړي او تر دومره اوږده وخت پوري هغه ته مهلت ورکړي او هغه ددې سربېره د توبې او انابت لار اختیار نه کړل او د گناهو څخه منع نه سو نو اوس د هغه لپاره د عذره کومه موقع پاته ده چي د هغه په مرسته هغه په



قیامت کي د عفو او بخشنی امید ولري که یو زلمي د گناه او معصیت لار اختیار کړي نو هغه وایي چي کله زه د سپین بیرتوب وخت ته ورسېږم نو د خپلو بدو عملو او گناهو څخه به توبه وکړم او د خپل ژوند هغه برخه به د الله ﷻ په رضا او د هغه په عبادت کي مصرف کړم مگر کوم څوک چي د سپین بیرتوب منزل ته رسیدلی وي او د توبې او انابت او عمل کولو آخري موقع د هغه د لاس څخه وځي نو هغه پر خپل بد عملی او گناهو باندي څه وایي که څومره بدنصیبه وي هغه خلک چي د عمر آخري منزل ته په رسېدو سره په خپلو بدو عملو او گناهو باندي نادم او شرمند نه وي او په دغه آخري مرحله کي هم کله چي مرگ د هغه راگېرولو ته بالکل تیار ولاړ وي هغوی ته د خپل رحیم او کریم پروردگار د عفو او رحمت لمن نیولو توفیق نه کیږي .

د ځینو حضراتو د قول مطابق ددغه ارشاد معنی داده چي پر سپین بیري سړي باندي د الله ﷻ له خوا دا واجب دي چي هغه د پروردگار په دربار کي عذر او توبه وکړي او په دې قطعاً کوتاهي ونه کړي .

### د انسان حرص او طمع

﴿۵۰۳﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لَا يَبْتَغِي ثَالِثًا وَلَا يَمْلَأُ جُوفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ. متفق عليه.

د ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : که د چا سره د مال څخه ډکي دوی شیلې وي نو بیا به هم هغه د دریمي شیلې خواش کوي او د چانس که یو شی ډکولای سي نو هغه د قبر خاوره ده . او الله تعالی د هغه چا توبه قبلوي چي توبه وکاري . بخاري او مسلم .

**تفريغ :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ۲۵۳/۱۱ ، رقم : ۶۴۳۶ ، و مسلم ۷۲۵۱۲ ، رقم : ۱۱۸-۱۰۴۹ .

**تشریح :** د حدیث د آخري الفاظو مطلب دادی چي د گناهو څخه توبه قبول د پروردگار شان رحمت دی او د هغه گناهو تعلق که د ظاهري بد عملو سره وي او که د باطني خرابیو سره وي ځکه په حرص کي اخته کېدونکی سړی که چیري په اخلاص سره د هغه خرابۍ څخه د خپل نفس د منع کولو عهد وکړي او خپل پروردگار ته توبه او استغفار کوي نو د هغه توبه قبلېږي یا دا معنی ده چي الله ﷻ کوم څوک ددغه خرابۍ څخه پاکول غواړي نو هغه په خپل رحمت سره متوجه کیږي په دې توگه چي هغه ته د هغه خراب خصلت د ازالې توفیق او د نفس د پاکۍ طاقت

ورکوي .

په دغه حديث کي دا خبرداري دی چي د انسان په فطرت کي د بخل ماده اېښودل سوې ده او دا بخل دی چي د حرص ، امید او طمع باعث جوړېږي نو هر چا ته پکار ده چي د انفاق او ايثار په ذريعه د بخل عادت له منځه يوسي چي د حرص د ترلاسه کېدو موقع حاصله نسي .

**په دنيا کي داسي اوسه لکه مسافر**

﴿٥٠٣٣﴾: وَعَنِ بْنِ عُمَرَ قَالَ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبَعْضِ جَسَدِي فَقَالَ كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ وَعُدَّ نَفْسَكَ مِنْ أَهْلِ الْقُبُورِ . رواه البخاري .

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ د بدن يوه برخه ونيول او وه يې فرمايل : ته په دنيا کي داسي اوسه گويا چي ته مسافري ي او خپل ځان په هغه مهو کي وشميره چي په قبرو کي دننه دي . بخاري .

**تخريج :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ١١/٢٣٣ ، رقم : ٦٤١٦ .

**تشریح :** ميرک رحمته الله عليه وايي : دغه روايت بخاري ته منسوب کېدل محل نظر دی ځکه چي دلته کوم الفاظ نقل سوي دي هغه بعينه د ترمذي روايت سوي الفاظ دي او بخاري چي دغه حديث په کومو الفاظو نقل کړی دی هغه مختلف دي .

او عابر سبيل : دلته د او حرف د تنويع لپاره دی لکه څرنگه چي په ترجمه کي ظاهر سوي دي يا دا چي دلته دغه حرف د بل په معنی کي استعمال سوی دی چي د ترقي لپاره راځي ، په دغه صورت کي د پوره جملې ترجمه داسي ده چي ته په دنيا کي داسي اوسه لکه ته چي مسافر يې ، په داسي خبره کي زيات زور پيدا کيږي او د دغه ارشاد مقصد چي کوم مفهوم بيانول دي هغه زيات څرگنديږي کله چي مسافر ترڅو ورځو يا د لږ وخت لپاره يو ځای په تم کېدو سره د هغه ځای په شيانو کي څه ناڅه بوخت کيږي او د هغو سره څه ناڅه تعلق لرل هغه ته ضروري کيږي مگر کوم څوک چي پر لاره تېرېدونکی وي هغه بس پر مخ ځي د هغه خو د هغې لاري د شيانو سره هيڅ کار نه وي او نه په هلته دلته بوختيا کي د خپل وخت په ضائع کولو سره په سفر کي خنډه خوښوي . .

د حديث آخري برخه لږ تشریح ته اړتيا لري ، او په دې اړه تر ټولو مخکي په دې پوهېدل

پکار دي چي دمرگ حقيقت څه شي دي؟ د بدن څخه د روح د تصرف منقطع کېدل د روح او بدن تعلق ماتېدل او د بدن د روح آله د کار د حيثيت څخه وتل د مرگ مفهوم دی، د بدن په مرگ سره روح معدوم او نابود کېږي نه، يوازي د هغه حيثيت او حالت بدل سي کوم چي د بدن سره د تعلق لرلو په صورت کي هغه ته حاصل وي، د مثال په توگه د بدن د مرگ سره د هغه بصارت د هغه سماعت د هغه وينا او همدارنگه د لاس او پښو او نورو اندامو هغه طاقتونه د هغه څخه سلب کړل سي چي د هغه په ذريعه روح پر بدن باندي خپل تصرف ظاهروي همدارنگه د هغه ټول کورنۍ، قربان او دوستان د هغه څخه بېل کړل سي او د دنيا هغه ټول شيان د هغه څخه بېل کړل سي چي د بدن سره يې تعلق درلودی لکه کور، اسباب، محکمه، مينزي، غلامان، اسونه او نور ضروري او غير ضروري شيان، نو په مړو کي خپل ځان شمېرل او د هغوی مشابېت اختيارول گويا دا مفهوم لري چي انسان جسماني علائق څخه حتی الامکان قطع تعلق اختيار کړي د هغه صورت دادی چي اندامونه د بدن څخه د روح هغه تصرف ختم کړي چي د هغه په پنبه کي د حرام او مکروه کارو ارتکاب کېږي او په دې کي يقين ولري چي د دنيا کوم شيان زما په تصرف او اختيار کي دي د هغه ټولو حقيقي مالک الله تعالی دی د هغه په ملکيت سره زما هيڅ تعلق نسته او دا خبره ددې علامه وگڼي که چيري ددغه شيانو څخه يو شی هم د هغه سره پاته نسي نو څه غم ورسره نه وي او که يو شی ورته راسي نو خوشحاله نسي، همدارنگه خپل کورنۍ، قربان او ملگري وغيره سره د تعلق او ميني هغه جذبات منقطع کړي چي د هغه په وجه د حرام او مکروه شيان کېږي نو کوم څوک چي خپل ځان په دغه وصف سره متصف کړي نو هغه د دنيا څخه بې په بې تعلقی کي د مړو مشابېه دی او د هغه شمېر به د مړو په حکم کي وي،

ددې څخه وروسته د هغه سړي د شان مناسب دا خبره ده چي د هغه ادابو او شرائطو لحاظ وساتي چي د هغه په سبب د هغه مړو مشابېه کېدل صحيح وگرځول سي د مثال په توگه يو خو دا چي د الله ﷻ څخه پرته خپل هر مطلوب څخه بهر سي لکه څرنگه چي د مرگ په صورت کي وي، دوهم دا چي زهد اختيار کړي يعني دنيا، د دنيا محبت او د دنيا لذتونو څخه ځان ليري کړي لکه څرنگه چي د مرگ په صورت کي وي، دريم دا چي د توکل پر لار باندي روان سي يعني د دنياوي اسبابو ناروا قيد څخه ازاد سي لکه څرنگه چي د مرگ په صورت کي وي، څلورم دا چي پر قناعت باندي عامل سي يعني د نفساني خواهشاتو پيروي نه کوي لکه څرنگه چي د مرگ په صورت کي وي، پنځم دا چي يوازي الله تعالی ته متوجه سي او پرته د الله ﷻ څخه بل چاته نظرونه کړي چي د الله ﷻ څخه پرته او د هغه مطلوب او محبوب بل مقصد نه وي لکه

خرنگه چي د مرگ په صورت کي وي،

شپږم دا چي د صبر لار اختيار کړي يعني د رياضت او مجاهدې په ذريعه د نفس اماره ته قطع تعلق ورکړي لکه خرنګه چي د مرگ په صورت کي وي، اووم دا چي د رضا پر لار باندې روان سي يعني د خپل نفس د خوشحالي د جال څخه په وتلو سره د حق سبحانه و تعالی د رضا په دائره کي راسي، احکام ازليه بېله چون و چرا ومني او خپل ټول امور پرته د اعتراض څخه د الله تعالی تدبير او اختيار ته و سپاري لکه خرنګه چي د مرگ په صورت کي وي، اتم دا چي د ذکر څخه غافل نسي يعني د الله تعالی یاد او د هغه په ذکر کي خپله زړه او خپل ژبه بوخت وساتي او پرته د الله تعالی د یاد څخه د هغه د ذکر او خیال څخه ځان ازاد کړي لکه خرنګه چي د مرگ په صورت کي وي، نهم دا چي مراقبه اختيار کړي يعني هر ډول قوت او سطوت او هر مقتدر طاقت څخه بې نیازه کېدو سره او د هغه په پرېښودو سره یوازي د احکم الحاکمین د طاقت او قدرت خیال وساتي او د هغه طاقت او قدرت د خپل ټولو امورو مالک او متصرف وگڼي لکه خرنګه چي د مرگ په صورت کي وي دغه صفات او کیفیات پیدا سي، نو پوهېدل پکار دي چي د مرو مشابېت ورته تر لاسه سو او په اهل قبور کي د شمېر کېدو حکم یې پوره سو او د رسول الله ﷺ د دغه ارشاد: وعد نفسک من اهل القبور، دا مفهوم دی او دا معنی د دغه حدیث ده چي په هغه کي فرمایل سوي دي: موتوا قبل ان تموتوا، يعني د مرگ څخه مخکي خپل مرگ اختيار کړه چي یو مرگ خو هغه دی چي ناڅاپه د روح او بدن تعلق منقطع کړي او یو مرگ هغه دی چي انسان د ذکر سوو صفاتو او کیفیات د صورت په اختیارولو سره خپل نفس اماره ووژني او همدغه مرگ ته اختیاري مرگ ویل کیږي.

## الفصل الثاني (دوهم فصل)

### مرگ ژر راتلونکی دی

﴿۵۰۴۵﴾: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ مَرَّ بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا وَامِّي نَطِينٌ شَيْئًا فَقَالَ مَا هَذَا يَا عَبْدَ اللَّهِ قُلْتُ شَيْئٌ نُصَلِّحُهُ قَالَ الْأَمْرُ أَسْرَعُ مِنْ ذَلِكَ. رواه احمد والترمذي وقال هذا حديث غريب:

د حضرت عبد الله بن عمرو رضی الله عنه څخه روایت دی چي یوه ورځ رسول الله ﷺ په داسي حال کي مود

ته راغلی چي زما او زما مور په خاورو سره یو ځای جوړوی ، رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه اې عبدالله دا څه کیږي ؟ ما وویل : موږ دا ځای جوړوو ، رسول الله ﷺ وفرمایل : مرگ تردې هم زیات ژر راتلونکی دی ، احمد او ترمذي ویلي دي دا حدیث غریب دی .

**تخریج :** مسند الامام احمد ۱/۱۶۱، والترمذي ۴/۴۹۱، رقم: ۲۳۳۵.

**تشریح :** د ارشاد مطلب دادی چي د مرگ راتلل د دغه سرای د نږېدو او خرابۍ څخه ډېر مخکي متوقع دی ، تاسو د دغه سرای جوړېدل او سمول ددې لپاره کوی چي دغه دیوال او بام ستا په ژوند کي ونه نږېږي حال دا چي حقیقت دادی چي د دغه سرای د غرقېدو او خرابېدو څخه مخکي تاسو د مرگ غیبه ته رسیدای سي نو ستاسو لپاره د خپل عمل اصلاح ته متوجه کېدل د دغه سرای د جوړېدو څخه زیات غوره دی او په دې کي زړه لگول عبث دي .

په ښکاره دا معلومېږي چي حضرت عبدالله ﷺ خپل سرای ته خاوره ورکول د سخت ضرورت په وجه نه وي کړي بلکه هغه د زیاتي ښکلا لپاره داسي کړي وي .

### مرگ په یاد لره

﴿۵۰۳۶﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُهْرِيقُ

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ به کله تشي بولي وکړلې

الْمَاءَ فَيَتَيَمَّمُ بِالتُّرَابِ فَأَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْمَاءَ مِنْكَ قَرِيبٌ يَقُولُ مَا يُذَرِّبُنِي لَعَلِّي لَا أَبْلُغُهُ. رواه في شرح السنة وابن الجوزي في كتاب الوفاء.

نو په خاورو سره به یې تیمم کوی نو ما به وویل : اې د الله رسول ! اوبه خو نژدې دي ، رسول الله ﷺ به فرمایل : څه معلومه ده کیدای سي زه اوبو ته ونه رسیږم (یعني وفات سم) . شرح السنة او کتاب الوفاء.

**تخریج :** البغوي في شرح السنة: ۳۳۲/۱۴، رقم: ۴۰۳۱.

**تشریح :** یعني ما ته خو دا معلومه نه ده چي زما عمر څومره دی او هره لحظه مرگ متوقع دی ځکه زه بهرېرم چي د تشو بولو کولو څخه وروسته ما ته دومره وخت نه را کپل سي چي زه اوبو ته ورسیږم نو سمدستي تیمم کوم چي یو ډول طهارت به تر لاسه سي .

## د انسان مرگ د هغه تر ارزو مخکې دی

﴿٥٠٣٤﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَذَا ابْنُ آدَمَ وَهَذَا أَجَلُهُ وَوَضَعَ يَدَهُ عِنْدَ قَفَاهُ ثُمَّ بَسَطَ فَقَالَ وَثُمَّ أَمَلُهُ. رواه الترمذي.

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل : دا انسان دی او دا د هغه مرگ دی، ددې فرمايلو سره يې خپل لاس مبارک څټ ته نژدې کښېښودی ، بيا يې لاس مبارک وغزوی او د څټ څخه يې ليري کړ او وه يې فرمايل تر هغه ځايه پوري دده اميدونه دي. ترمذي.

**تخريج:** سنن الترمذي: ٤٩١٧٤، رقم: ٢٣٣٤.

**تشرېح:** دا ابن آدم دی، په دغه جمله کې رسول الله صلى الله عليه وسلم مخاطبين د يو ظاهري ارشاد په ذريعه تصوراتي وجود ته متوجه کړل او دغه طرز (دا د هغه مرگ دی) يې هم اختيار کړ، دا خبره په وضاحت سره دا بيانېږي چې مخکې خو رسول الله صلى الله عليه وسلم خپل مخته د مخکې پريو کونج باندي يا په هواء کې د خپل لاس مبارک په ذريعه په اشاره کولو سره وښودل چې دغه ځای داسي تصور کړه چې دلته انسان دی بيا خپل لاس مبارک يې تر شا کړ او کوم ځای ته چې يې مخکې اشاره کړې وه د هغه بالکل نژدې ته لاس مبارک په اېښودو سره يې فرمايل چې دغه ځای هغه مقام تصور کړی چيري چې د انسان مرگ دی، ددې څخه وروسته رسول الله صلى الله عليه وسلم خپل لاس مبارک يوه لوېشت يا د گوتو په پراختيا سره خپور کړی يا د بسط معنی داده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم خپل لاس مبارک د هغه ځای څخه چيري چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مخکې اشاره کړې ده ډېر مخکې اوږد کړ او هلته په اشاره کولو سره يې وښودل چې دغه ځای هغه مقام تصور کړی چيري چې د انسان ارزو ده او همدارنگه رسول الله صلى الله عليه وسلم دا طرز بيان او د اشارې په ذريعه خلک د غفلت د خوب څخه بېداره کړل او خبردار يې کړل چې د انسان مرگ هغه ته ډېر نژدې ولاړ دی کله چې هغه ارزوگانې او امېدونې چې په هغه پسې گرځي د هغه څخه ډيري ليري واقع دي .

يو شاعر څومره ښه وييلي دي :

كل امري مصبح في اهله      والموت ادنى من شراك نعله

﴿٥٠٣٨﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَرَزَ عُوْدًا

د حضرت ابو سعيد خدري رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم خپل مخته يو لرگی ښځ کړي

بَيْنَ يَدَيْهِ وَآخِرَ إِلَى جَنْبِهِ وَآخِرَ أَبْعَدَ فَقَالَ أَتَدْرُونَ مَا هَذَا قَالُوا اللَّهُ

بياي يو لرگی د هغه لرگی په څنګ کې او يو بل لرگی د هغه څخه ليري ښځ کړ بيا يې  
و فرمايل : تاسو پوهيږئ چې دا څه دي؟ صحابه کرام وويل : الله جل جلاله

وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ هَذَا الْإِنْسَانُ وَهَذَا الْأَجَلُ أَرَاهُ قَالَ وَهَذَا الْأَمَلُ  
فَيَتَعَاطَى الْأَمَلُ فَلَحِقَهُ الْأَجَلُ دُونَ الْأَمَلِ . رواه في شرح السنة.

او د هغه رسول ښه پوهيږي، رسول الله ﷺ ورته و فرمايل : دا (يعني لومړی لرگی) انسان دی  
او دا (دويم لرگی) چې په خوا کې يې دی مرګ دی، ابو سعيد خدری وايي چې د دريم لرګي په  
اړه زما خيال دی چې رسول الله ﷺ و فرمايل او دا اميد دی، انسان په اميد و کې گرفتار وي چې  
مرګ د خوا هشا توب د ختميدو څخه مخکې راسي . شرح السنة.

**تخريج:** البغوي في شرح السنة ۱۱۴/۲۸۵، رقم: ۴۰۹۱.

### دامت محمديه عمر

(۵۰۴۹): وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ أُمِّي مِنْ

سِتِّينَ سَنَةً إِلَى سَبْعِينَ سَنَةً . رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب .

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ و فرمايل : زما دامت عمر د شپيتو  
څخه تر اويا کالو پوري دی . ترمذي ويلي دي دا حديث غريب دی .

**تخريج:** سنن الترمذي: ۴۸۹۱۴، رقم: ۲۳۳۱.

**تشریح:** مطلب دادی چې دامت محمديه د خلکو عمر د شپيته کالو او اوويا کالو په منځ کې دی ،  
ظاهر ده چې رسول الله ﷺ دغه خبره د اکثر و خلکو په اعتبار فرمايلي ده ګڼه په دغه امت کې خو داسي  
خلک هم دي چې د هغوی عمر شپيته کالو ته هم ونه رسيږي او داسي خلک هم دي چې د هغوی عمر د  
اوويا کالو څخه زيات وي لکه څرنګه چې د راتلونکي حديث څخه به څرګند سي .

(۵۰۵۰): وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْمَارُ أُمِّي مَا بَيْنَ

السَّتِّينَ إِلَى السَّبْعِينَ وَأَقْلَهُمْ مَنْ يَجُوزُ ذَلِكَ . رواه الترمذي وابن ماجة و

## ذکر حدیث عبدالله بن الشخیر فی باب عیادة المريض.

د حضرت ابوهريرة رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : زما د امت عمرونه د شپيتو او اويا کالو په منځ کي دي او داسي خلک ډير کم دي چي د هغوی عمرونه تردې زيات وي . ترمذي او ابن ماجه او د عبدالله بن شخير حديث د ناروغ د پوښتني په باب کي بيان سوی دی .

**تخریج :** سنن الترمذي ۵۱۷\۵، رقم: ۳۵۵۰، وابن ماجه ۱۴۱۵\۲، رقم: ۴۲۳۶.

**تشریح :** په هر دور کي په امت محمدي کي داسي خلک ډير لږ راغلي دي چي د هغوی عمر د سلو کالو يا تر سلو زيات وي مگر خپله د رسول الله ﷺ د زمانې خلکو يعني صحابه کرامو کي هم داسي خلک تر لاسه کيږي چي هغوی ډير عمر درلودی د مثال په توگه حضرت انس ابن مالک رضی اللہ عنہ د یوسل او درو کالو په عمر کي وفات سو .

بي بي اسماء بنت ابوبکر د سلو کاله وه د هغې حالت خو دا وو چي د عمر تر پايه يې غاښونه نه وه مات سوي او عقل او حواس يې خراب سوي نه وه ، تر دوئ دواړو زيات عمر د حضرت حسان ابن ثابت وو چي هغه د یوسل او شلو کالو په عمر له دنيا څخه رخصت سوی دی ، لومړني شپېته کاله يې د کفر په حالت کي او بيا وروسته شپېته کاله يې د ايمان په حالت کي تېر کړل ، ترده هم زيات عمر د حضرت سلمان فارسي رضی اللہ عنہ وو ، ويل کيږي چي کله هغه وفات کېدی نو هغه وخت يې عمر دوه نيم سوه کاله وو ، که څه هم په يوه روایت کي د دري نيم سوه کالو ذکر هم دی مگر مخکني قول صحيح دی .

## الْفَصْلُ الثَّالِثُ (دریم فصل)

### بخل او ارزو

«۵۰۵»: عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَوَّلُ صَلَاحٍ هَذِهِ الْأُمَّةِ الْيَقِينُ وَالزُّهْدُ وَأَوَّلُ فَسَادِهَا الْبُخْلُ وَالْأَمَلُ. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

حضرت عمرو بن شعيب رضی اللہ عنہ د خپل پلار څخه او هغه د خپل پلار څخه روایت کوي چي رسول الله ﷺ وفرمايل : ددې امت لومړنی نيکي يقين او زهد ده او لومړنی فساد يې بخل او آرزو



ده . بيهقي په شعب الايمان كي .

**تخريج:** البيهقي في شعب الايمان ۴۲۷\۷، رقم: ۱۰۸۴۴.

**تشریح:** د يقين څخه مراد پر دې خبره باندي كامل اعتقاد او يقين درلودل دي چي الله ﷻ رازق دی او د رزق رسولو متکفل او ضامن دی لکه څرنگه چي خپله الله ﷻ فرمايلي دي: (وما من دابة في الارض الا على الله رزقها) يعني د مځکه پر مخ داسي ساه لرونکی شی نسته چي د هغه رزق د الله ﷻ پر ذمه نه وي .

د زهد اختيارولو مطلب دادی چي د دنيا په مينه كي د اخته کېدو څخه ځان وساتي او د دنيا د نعمتونو او لذتونو څخه بې پرواهي وکړي ، خلاصه دا چي د دنيا او آخرت خير او کاميابۍ دار او مدار پر تقوا باندي دی چي په زهد او يقين سره حاصلېږي او د دنيا او آخرت د خرابۍ بنياد طمع او حرص دی چي د بخل او عمر د اوږدوالي په آرزو سره پيدا کېږي .

کله چي د الله ﷻ پر رزاقيت باندي پوره عقیده او يقين وي، نو د بخل ماده فساد نه خپروي ځکه چي د بخل سبب هغه بې يقيني وي چي د رزق رسېدو لپاره يې انسان پر خپل ځان خپروي يعني د هغه په زړه كي دا خيال پيدا کېږي چي زما سره کوم مال او زړدي که چيري ما دغه د اتفاق او ايثار په صورت كي خرڅ کړل نو بيا سبا به د کوم ځای څخه خورم همدارنگه چي د زهد لار اختيار کړل سي نو په دنيا كي د پاته کېدو آرزو يعني د عمر اوږدوالي به ختم سي ځکه فرمايل سوي دي چي د دغه امت اول فساد بخل او آرزو دي ځکه چي دغه دواړه خصلتونه د الله ﷻ پر رزاقيت باندي د يقين او زهد ضد دي .

**د يقين تعريف :** دلته دا څرگندول ضروري دي چي د يقين اصل مفهوم څه شي دی؟ شيخ عبدالوهاب متقي رحمه الله په خپله رساله جبل المتين في تحصيل اليقين كي ليکلي دي چي د اعتقاد و جزم تر حد پوري رسيدل او د دليل او برهان په ذريعه دومره مضبوط مستند کېدل چي حق ثابت کړي د حکيمانو او متکلمينو په اصطلاح كي يقين ورته ويل کېږي مگر د صوفيانو په اصطلاح كي پر دغه مفهوم باندي د يقين اطلاق تر هغه وخته پوري نسي کيدای تر څو چي تصديق پر زړه باندي تر دې حده غالب نسي چي پر زړه باندي د هغه د تصرف او حکمرانۍ واک چلېدل پېل سي يا هغه زړه يوازي هغه شيانو ته مائل سي چي د شريعت مطابق وي او د هغه شيانو څخه منع سي کوم چي د شرعي احکامو خلاف وي د مثال په توگه د مرگ اعتقاد هر سړی لري او هغه عقیده نه يوازي د جزم تر حده پوري وي بلکه د دليل او برهان په ذريعه دومره ټينگه

او مستند وي چي هغه مرگ يو يقيني حقيقت هم ثابتوي نو د حکيمانو او متکلمينو په نزد پر دغه عقیده باندي د يقين اطلاق کېدای سي مگر د صوفيانو په نزد هغه عقيدې ته په حقيقي معنی کي يقين نسي ويل کېدای او د هغه عقيدې حامل صاحب يقين نسي شمېرل کېدای ترڅو چي د هغه پر زړه د مرگ ياد غالب نه وي او د مرگ احساس تر دې حده پر هغه متصرف نه وي چي هغه د طاعاتو د بوختيا او د گناه د ترک په ذريعه هر وخت د مرگ لپاره تيار وي.

خرگنده دي وي چي خلور امور د يقين محل دی هسي خو ټول شيان د يقين متقاضي دي چي د هغه خبر رسول الله ﷺ ورکړی دی مگر د دغه ټولو شيانو اصل او بنياد کېدو په حيثيت هغه خلور امور د دې درجې دي چي پر هغه د هر سالک يقين ساتل په بنيادي توگه ضروري وي يو خو توحيد يعني دا چي عقیده درلودل چي څه واقع کېږي د الله تعالی په قدرت سره واقع کېږي، دوهم توکل يعني پر دې خبره يقين درلودل چي الله تعالی د رزق رسولو متکفل او ضامن دی، دريم د جزاء او سزاء اعتقاد يعني دا يقين درلودل چي د هر عمل جزاء او سزاء ټاکل سوې ده او پر ټولو اعمالو باندي ثواب او عذاب مرتب کېدل لازمي امر دی او خلورم دا يقين درلودل چي الله تعالی د بندگانو ټول احوال او کيفيات او ټول حرکات او سکاناتو څخه په پوره توگه خبر دی نو د توحيد په اړه به د يقين دا گټه وي چي مخلوقات ته به رغبت او التفات نه لري، د الله ﷻ څخه د رزق رسېدو په اړه د يقين گټه به دا وي چي يا خو به د رزق د حصول په هڅه کي ميانه روي اختياروي يا که چيري د افلاس او ناداري په صورت کي غذايي اړتيا وي نه پوره کېږي نو څه تاسف او خوابديتيا به نه کوي، د اعمالو د جزا او سزاء په اړه د يقين گټه به دا وي چي د طاعات او عبادت بوختيا او د رضا په ترلاسه کولو کي زيات تر زيات سعي او کوشش به کوي او د گناه او معصيت ژوند څخه به پرهيز کوي او د الله تعالی د عليم او خير کېدو په اړه د يقين گټه به دا وي چي د خپل ظاهر او باطن اصلاح ته به زيات متوجه وي، دا د شيخ عبدالوهاب د کلام خلاصه وه، اوس په پاڼيکي دا بنودل ضروري دي چي د ذکر سوي تفصيل مطابق د الله تعالی رزاقيت رزق رسولو او الله تعالی چي د رزق ورکولو کومه وعده کړې ده پر هغه کامل توکل او اعتماد درلودل د روحاني او باطني مراتبو څخه يوه ډېره لويه مرتبه ده او سالک لره د حق د لاري دغه مرتبه اختيارولو پرته څه چاره نسته او په ټول عبادت او طاعت کي د قلبي فراغ او اطمینان انحصار پر دې مرتبه دی، قطب وقت ابو الحسن شاذلي رحمته الله عليه لويه عارفانه خبره کړې ده چي دوه شيان داسي دي چي په عامه توگه د الله تعالی او بنده په منځ کي د پردې په شان حائل کېږي يعني اول د رزق فکر، دوهم د مخلوق څخه بېره په دغه دواړو کي سخت حائل د رزق

فکر دی .

د امام اصمعي رحمۃ اللہ علیہ څخه منقول دي چي هغه ويلي دي: ما د يو صحرايي په مخکي د سورة والذاريات تلاوت پېل کړ ، کله چي دغه آيت ته ورسېدم : (وفي السماء رزقکم وماتوعدون) نو هغه صحرايي چي په ډېر فکر سره زما تلاوت اورېدی ناڅاپه يې وويل چي بس يې کړه او بيا هغه خپلي اوبښي ته متوجه سو او هغه اوبښه يې ذبح کړه او د هغه د غوښو په پرېکولو سره يې په ټولو موجودو خلکو باندي وويشل ، ددې څخه وروسته هغه خپله توره او غشي پورته کړه او هغه يې هم په ماتولو سره وغورځول او بېله څه ويلو د هغه ځای څخه ولاړ سو ، ډېر وخت وروسته ما د بيت الله شريفې طواف کوی ناڅاپه مي د هغه صحرايي سره ملاقات وسو چي خپله يې طواف کوی او د هغه په لېدو سره زه حيران سوم د هغه بدن بالکل وچ سوی وو او رنگ يې ژړ سوی وو ، د هغه په لېدو سره ما سلام وکړ او هغه وويل هغه سورت بيا تلاوت کړه کوم چي تا په هغه ورځ ويلي وو ، نو ما هغه سورت ويل پېل کړل او کوم وخت چي دغه آيت : (وفي السماء رزقکم) ته ورسېدم نو هغه يوه چغه وکړه او وه يې ويل (قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقا) ددې څخه وروسته هغه وويل نور ووايه ، ما دغه آيت (فورب السماء انه لحق) ووايه ، هغه بيا يوه چغه وکړه او وه يې ويل اي الله پاک دی ستا ذات ، هغه کوم بد بخت دی چي هغه الله تعالی دومره غصه کړ چي هغه ته قسم کول پرېوتل ، د هغه سړي د بد بختۍ څه حد دی چي پروردگار ته په قسم کولو سره ددې خبري يقين ورکول پرېوتل ، هغه صحرايي درې واړه دغه جملې ادا کړې او په دې سره په حق ورسېدی .

### حقيقي زهد څه ته وايي

﴿٥٥٢﴾: وَعَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ قَالَ لَيْسَ الزُّهْدُ فِي الدُّنْيَا بِلُبْسِ الْغَلِيظِ

وَالْخَشْنِ وَأَكْلِ الْجَشَبِ إِنَّمَا الزُّهْدُ فِي الدُّنْيَا قَصْرُ الْأَمَلِ . رواه في شرح السنة

د حضرت سفيان ثوري رحمۃ اللہ علیہ څخه روايت دی چي په دنيا کي زهد ددې نوم نه دی چي غټي جامې واغوستل سي او يا وچه ډوډۍ وخوړل سي بلکه زهد په حقيقت کي د آرزوگانو او اميدونو د کمۍ نوم دی . شرح السنة .

تفريغ: لم نجدہ .

تفريغ: د غليظ څخه مراد هغه ټوکر دی چي د هغه صورت ډېر غټ او بدرنگه وي ، او د خشن څخه مراد هغه ټوکر دی چي ډېر سخت او ځيروي ، جشب هغه خوراک ته وايي چي ډېر بدخونده

وي او ځينو ويلي دي چي بغير کتغ ډوډۍ ته جشپ وايي، د آرزوگانو او اميدونو د کمۍ مطلب دادۍ چي د دنياوي شيانو حصول خواهشات او د عمر د اوږدوالي د خواهش په ختمولو سره بېله تاخير توبه او انابت او علم او عمل لار اختيارول او هروخت مرگ لپاره تيار او سپدل دي.

د حضرت سفيان رضي الله عنه د ذکر سوې عارفانه قول مطلب دادۍ چي زهد د دنيا څخه د بې رغبتۍ او د بې شوقۍ هغه کيفيت دی چي پر انساني زړه باندې داسي خپور وي چي زړه د دنيا څخه بې زاره او آخرت ته راغې او متوجه وي، يعني د زهد مدار پر دې خبره نه دی چي د انسان زړه يعني بدن د دنيا جائز او مباح شيانو څخه گټه تر لاسه کوي يا نه ځکه چي د هغه حقيقت په اعتبار د زهد په معامله کي دا دواړه برابر يعني يو سړی په بدني توگه د ښه جامو والا او ښه خوراک کېدو سربېره په قلبې توگه هروخت آخرت ته راغې او متوجه پاته کيدای سي او يو سړی په بدني توگه د ښه جامو او ښه خوراک څخه بې زاره کېدو سره هم په قلبې توگه آخرت ته زيات متوجه او راغې نه وي، که څه هم د هغه جامې بې حيثيتي او سادگي او د خوراک د بدخوندۍ د چلن او طريقې په لاره کي د بنده استقامت او استواري باندې ډېر زيات اثر کيږي، خلاصه دا چي کوم سالک په بدني توگه سره د دنيا څخه پرهيز کوي مگر د هغه په زړه کي د دنيا مينه وي نو دا شی د هغه لپاره ډېر مهلک دی ددې پر خلاف که چيري هغه په بدني توگه د دنيا جائز او مباح نعمتونو او لذتونو څخه گټه اخلي مگر د هغه زړه د دنيا د مينې څخه خالي او آخرت ته متوجه وي نو دا د هغه په اړه ډېره غوره ده.

پوهېدل پکار دي چي د زړه مثال د کښتۍ په ډول دی که چيري اوبه په کښتۍ کي دننه سي نو هغه نه يوازي دا چي کښتۍ بلکه په هغه کي ناست خلک هم ډوبوي مگر که چيري هغه اوبه د کښتۍ څخه دباندې او د هغه شاوخوا وي نو هغه کښتۍ روانوي او منزل ته يې رسوي ځکه رسول الله ﷺ فرمايلي دي: نعم المال الصالح للرجل الصالح، او په دې وجه د صوفيانو د يو ډلي په اړه منقول دي چي هغه حضراتو به داسي جامې اغوستلې لکه څرنګه چي په عامه توگه رواج وې بلکه ځينو به د اميرانو په ډول جامې اغوستلې چي د هغو د باطن حال منکشف نسي.

﴿۵۰۵۳﴾: وَعَنْ زَيْدِ بْنِ الْحُسَيْنِ قَالَ سَمِعْتُ مَالِكًا وَسُئِلَ أَيُّ شَيْءٍ الزُّهْدُ فِي الدُّنْيَا قَالَ طَيْبُ الْكَسْبِ وَقَصْرُ الْأَمَلِ. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت زيد بن حسين رضي الله عنه څخه روايت دی چي د امام مالک څخه پوښتنه و سول چي په دنيا

کي زهد د څه شي نوم دی؟ هغه ورته په جواب کي وفرمايل: حلال کسب اختيارول او د اميدونو کمي. بيهقي په شعب الايمان کي.

تخريج: البيهقي في شعب الايمان ۴۰۶۱۷، رقم: ۱۰۷۷۹.

**تشریح:** دلته کسب د مکسوب په معنی کي استعمال سوی دی یعنې د خوراک هغه شيان چي حلال او پاک وي، خلاصه دا چي زهد د هغه شی نوم نه دی چي انسان د هغه شيانو د خوراک او څښاک او د هغه څخه د ضرورت په اندازه گټه ترلاسه کولو څخه پرهیز وکړي کوم چي د هغه په حق کي حلال او پاک دي ځکه که چيري د دغه شيانو څخه گټه ترلاس کول د زهد خلاف وای نو الله تعالی به خپلو رسولانو ته دا نه فرمایلي چي: (کلوا من الطيبات واعملوا صالحا) او نه به يې مؤمنانو ته دا حکم ورکولای چي: (يا ايها الذين آمنوا کلوا من الطيبات ما رزقناکم واشکروا لله ان کنتم اياه تعبدون) بلکه زهد دادی چي انسان ته په جائز ذرائعو سره کوم حلال او پاک شيان حاصل سي د هغه څخه د ضرورت په اندازه گټه ترلاسه کړي او غير حلال او ناپاک شيانو څخه پرهیز وکړي همدارنگه يو بل شی چي د هغه تعلق د زهد سره دی دادی چي انسان د ازروگانو او اميدونو په بندي کېدو سره سست او آخرت څخه غافل نسي بلکه هر وخت آخرت ته متوجه وي او زيات نیک عمل کولو کي بوخت وي چي کوم وخت د اجل پيغام ورته راسي نو خپل ځان خپل پيدا کونکي ته پر حواله کولو باندي تيار وي دا هغه زهد دی چي د شريعت په نظر کي مطلوب دی چي انسان عاقبت اندينس جوړوي او آخرت ته يې متوجه کوي.

که چيري دلته دا سوال پيدا سي چي د زهد سره د حلالي گټي څه تعلق دی نو ددې جواب دادی چي امام مالک د خپل دغه قول په ذريعه ددې خيال ترديد کړی دی چي زهد محض ددغه شي نوم دی چي د دنيا څخه بې تعلقي اختيار کړل سي غټي جامې واغوستل سي او پر وچه ډوډۍ باندي اکتفاء وسي نو امام مالک دا خبره څرگنده کړې ده چي حقيقي زهد دا نه دی کوم چي تاسو په خپل گمان کي ځای ورکړی دی بلکه د زهد حقيقت دادی چي الله ﷻ په جائزو طريقو سره تا ته حلال او پاک شيان درکړي دي هغه دي خوري او څښکي او دهغو څخه دي گټه ترلاسه کوي او د ضرورت په اندازه دي قناعت وکړي او د ضرورت څخه د زياتو شيانو اميد او د عمر د اوږدوالي آرزو مه کوئ لکه څرنگه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي، زهد اختيارول ددې شي نوم نه دی چي حلال شيان پر ځان حرام کړي او خپل مال او اسباب ضائع کړي بلکه زهد په اصل کي ددغه شي نوم دی چي کوم شی ستاسو په لاس کي دی تر دغه شيانو پر هغه زيات باور کوه کوم چي د الله تعالی په لاس کي دی.

## بَابُ اسْتِحْبَابِ الْمَالِ وَالْعُمْرِ لِلطَّاعَةِ

(د الله ﷺ د عبادت لپاره د مال او عمر سره مينه کولو بيان)

د استحباب معنی ده ښه گڼل او خوښول، د مال معنی ده هغه شی چې د هغه خواش وکړل سي، جمع یې اموال ده او مال په اصل کې د میل څخه مشتق دی چې د هغه معنی د مائل کېدو، راغې کېدو ده نو دولت، اسباب او سامان او جائیداد وغیره ته مال ځکه ویل کېږي چې انسان دغه شیانو ته په طبعي توګه رغبت او میلان لري، د عمر معنی د ژوند ده، په دغه باب کې هغه حدیثونه نقل کېږي چې د هغو څخه معلومېږي چې د الله ﷺ د طاعت او عبادت لپاره د دین د خدمت لپاره او د اخروي فلاح او کامیابی لپاره د مال او دولت خواش او طلب کول او د عمر د اوږدوالي آرزو کول جائز دي.

### الْفَصْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

الله ﷺ ته خوښ بنده څوک دی؟

﴿۵۰۵۳﴾: عَنْ سَعْدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَبْدَ التَّقِيَّ الْغَنِيَّ الْخَفِيَّ. رواه مسلم و ذکر حدیث ابن عمر لا حسد الا في اثنين في باب فضائل القرآن.

د حضرت سعد رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایيل: الله تعالى متقي، غني او ګوښه نشين بنده خوښوي، مسلم. او د ابن عمر رضي الله عنه حدیث لا حسد الا في اثنين په باب فضائل القرآن کې بیان سوی دی.

تخريج: صحيح مسلم: ۲۲۷۷/۴، رقم: ۱۱-۲۹۶۵.

تشریح: متقي هغه سړي ته وايي چې د منع شیانو څخه پرېز کوي یا دلته د متقي څخه مراد هغه سړی دی چې خپل مال او زر بېله ضرورت په عیش او تفريح کې نه خرڅوي، ځيني حضرات وايي چې د متقي څخه مراد هغه څوک دی چې د حرام او مشتبّه امورو څخه کلیه پرېز کوي او د هغه شیانو څخه هم پرېز کوي چې د هغو تعلق د نفسي خواهشاتو او مباحاتو سره وي، د غني څخه مراد هغه سړی دی چې شتمن او مالدار وي او یا د زړه غني وي، مګر ددغه حدیث

دلته په دغه باب کي نقل کول دا خبره ثابتوي چي د غني څخه مراد هغه څوک دی چي مال او دولت لري او دا خبره د زړه غني کېدو خلاف نه ده ځکه چي د غناء په باب کي هغه سړی اصل او کامل غنی دی چي ظاهري مال او دولت سره د زړه غنا هم ولري او د هغه په ذریعه د لاس د غناء هغه تقاضا هم پوره کوي چي په دنیا او آخرت کي د مراتبو او درجو د لوړتیا باعث جوړېږي،

په دغه صورت کي دا خبره په هغه ځای کي ویل کېدای سي چي دلته د غني څخه مراد په اصل کي شکر گزار شتمن دی، ځيني حضرات د دغه حديث څخه استدلال کوي چي شکر گزار شتمن تر صبرناک فقیر افضل دی که څه هم دغه قول چي شاکر غني تر صابر فقیر افضل دی يعني هغه قول خلاف دی کوم چي زیات د باور وړ ګرځول سوی دی او هغه دا چي صابر فقیر د شاکر غني څخه افضل دی، په دې اړه تفصیلي بحث مخکي تېر سوی دی.

د خفي څخه مراد یا خو کونج ناستی دی يعني هغه سړی چي د ټولو څخه د ترک تعلق په ذریعه یوازېوالي اختیار کړي او دخپل رب په عبادت کي بوخت اوسي یا دا چي په پټه توګه د خیر او نیکی کونکی مراد دی، يعني هغه څوک چي د الله ﷻ د رضا لپاره نېک کارونه او خپل مال مصرف کولو کي داسي راز اختیار کړي چي بل چاته د هغه علم نه وي، په دغه صورت کي د خفي اطلاق پر مفلس او غریب باندي هم کېدای سي او دوهم مراد زیات واضح دی، دغه لفظ په حاء مهمله سره يعني حفي هم روایت سوی دی چي د هغه څخه مراد هغه څوک دی چي د حق په معامله کي نرمي او مهرباني او احسان کوي مګر صحیح دادی چي دغه لفظ خفي دی چي د هغه وضاحت مخکي تېر سوی دی.

دغه حديث د هغه خلکو دلیل دی چي وايي د خلکو څخه بېلوالی اختیارول د هغوی سره د تعلق او د هغوی په منځ کي د اوسېدو څخه افضل دی مګر کوم حضرات چي د خلکو سره تعلق او د هغوی په منځ کي اوسېدل تر ترک تعلق او بېلوالی افضل ګرځوي هغوی دا تاویل کړی دی چي بېلوالی غوره کېدل د هغه صورت سره خاص دی کله چي د فتنو زور وي او د خلکو سره تعلق او د هغوی په منځ کي د هستوګني اختیارول د دین او آخرت پر معاملاتو باندي خراب اثر کوي او په ایمان او عمل کي تاثیر کېږي.

## الفصل الثاني (دوهم فصل)

د عمر اور دوالي

﴿۵۰۵۵﴾: عَنْ أَبِي بَكْرَةَ أَنَّ رَجُلًا قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ قَالَ مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَحَسَنَ عَمَلُهُ قَالَ فَأَيُّ النَّاسِ شَرٌّ قَالَ مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ. رواه احمد والترمذي والدارمي.

د حضرت ابوبکره رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې یو سړي پوښتنه وکړه اې دالله رسوله ! کوم بنده غوره دی ؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل : هغه څوک چې عمر یې زیات وي او عمل یې ښه وي ، بیا یې پوښتنه وکړه او څوک خراب دی ؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : د چا چې عمر زیات او عمل یې خراب وي . احمد ، ترمذي او دارمي

تخريج : مسند الامام احمد ۴۰/۵ ، والترمذي ۲۸۹۱۴ ، رقم : ۲۳۳۰ ، والدارمي ۳۹۸۱۲ ، رقم : ۲۷۴۲ .

تشریح : د حدیث د ظاهري الفاظو څخه دا څرگندېږي چې ذکر سوی حکم د اغلب په اعتبار دی یعنې ښه یا بد اعمال یې زیات وي نو هغه سړی به ښه یا بد گړځول کیږي او که ښه او بد اعمال یې دواړه برابر وي نو بیا به هغه ته د یوې وجې خوښه ویل کیږي او د یوې وجې به بد ویل کیږي که څه هم ددې خبرې ثابتېدل نادر دي .

ژوند د ښه اعمالو سره

﴿۵۰۵۶﴾: وَعَنْ عُبَيْدِ بْنِ خَالِدٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ

د حضرت عبید بن خالد رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د دوو کسانو په منځ کې ورورولي قائمه کړې وه

فَقَتَلَ أَحَدُهُمَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتَ الْآخَرُ بَعْدَهُ بِجَمْعَةٍ أَوْ نَحْوِهَا فَصَلُّوا

په هغوی کې یو سړی د الله جل جلاله په لار کې ووژل سو د هغه څخه وروسته دویم هم (په خپله بستره) مړ سو ، یوه اونۍ یا نژدې یوې اونۍ ته وروسته صحابه کرامو د هغه سړي د جنازې

عَلَيْهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا قُلْتُمْ قَالُوا ادْعُونَا اللَّهُ أَنْ يَغْفِرَ لَهُ



لمونخ وکړ، نبي کریم ﷺ د صحابه کرامو څخه پوښتنه وکړه چې تاسو په لمانځه کې څه وويل؟  
صحابه کرامو وويل: موږ د هغه لپاره دعاء وکړه چې الله ﷻ هغه و ښځي

ويرحمه ويلحقه بصاحبه فقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَيِّنَ صَلَاتُهُ

او پر هغه رحم وکړي او هغه خپل ملگري ته ورسوي، (کوم چې شهيد سوې دئ) ددې اوریدو  
سره نبي کریم ﷺ وفرمايل د هغه هغه لمونخ څه سو

بَعْدَ صَلَاتِهِ وَعَمَلُهُ بَعْدَ عَمَلِهِ اَوْ قَالَ صِيَامَهُ بَعْدَ صِيَامِهِ لَمَّا يَبْيُنُهُمَا اَبَدُ  
مِابَيْنِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ. رواه ابوداؤد والنسائي.

چې هغه د خپل ملگري د مرگ څخه وروسته کړی وو او هغه عمل يې څه سو چې د هغه څخه  
وروسته يې وکړ، يا رسول الله ﷺ دا الفاظ وفرمايل: د هغه روژې څه سوې چې د هغه څخه  
وروسته يې نيولې دي (يعني هر کله چې تاسو هغه ته د شهيد برابر مرتبې ته د رسولو دعاء  
کړې ده نو د هغه ددې اعمالو ثواب څه سو يعني دده مرتبه د شهيد څخه زياته ده) بيا رسول الله  
ﷺ وفرمايل: په جنت کې دننه د دوو کسانو په منځ کې چې کومه فاصله ده هغه ددې فاصلې څخه  
زياته ده چې د آسمان او مځکې په منځ کې ده. ابوداؤد او نسائي.

تغويج: سنن ابی داود ۳۵۱۳، رقم: ۲۵۲۴، والنسائي ۷۴۸۴، رقم: ۱۹۸۵.

**تشریح:** د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب داوو چې دغه سړی د خپل ملگري د شهادت څخه  
وروسته څومره زياتي ورځي ژوندی وو او په دغه ورځو کې يې کوم عبادات او اعمال صالحه  
وکړل د هغه په وجه د هغه مرتبه د شهيد ورور او ملگري د مرتبې څخه هم لوړه سوې ده په دې  
وجه دلته دا سوال پيدا کېږي چې ورسته وفات کېدونکی د ذکر سوي سړي محض د هغه  
عباداتو او نیکو اعمالو په وجه چې هغه د يوې اونۍ په دوران کې کړي وه پر هغه سړي باندې  
څرنگه فضيلت تر لاسه کړ چې د هغه څخه مځکې په ميدان جنگ کې شهيد سوې وو او کله چې  
هغه د الله ﷻ په لاره کې او د دين د لوړتيا لپاره د شهادت درجه تر لاسه کړه او د شهادت جام  
يې په هغه زمانه کې نوش کړ کله چې رسول الله ﷺ په دغه دنيا کې تشریف فرما وو، د اسلام  
ابتدایي زمانه وه او د دين د مرسته کونکو هم کمي وه.

ددې جواب دادی چې هغه بل سړی د لومړي شهيد سړي په مقابله کې زيات افضل گرځول  
محض د هغه د نېکو اعمالو په وجه نه دی کوم چې د هغه يوې اونۍ په دوران کې کړي وه بلکه

اصل خبره داده چي هغه سري هم د اسلامي لښکريو فرد وو او د الله ﷻ په لاره کي د مرابط فرائض سرته رسول او د جنگ په ميدان کي د شهد کېدو صادق نيت يې درلودی نو د هغه د نيت دا ميوه هغه ته تر لاسه سوه چي هغه ته لکه چي د شهادت درجه ورکړل سوه چي د هغه په وجه هغه د خپل ملگري هم مرتبه سو او بيا هغه د خپل ملگري د شهادت څخه وروسته چي کوم نیک اعمال وکړل د هغه په وجه د هغه مرتبه نوره هم زياته سوه .

### ضروري خبري

﴿۵۰۵۷﴾: وَعَنْ أَبِي كَبْشَةَ الْأَنْمَارِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابو کبشه انماري رضي الله عنه څخه روايت دی چي هغه د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي چي

يَقُولُ ثَلَاثَ أَقْسِمُ عَلَيْهِنَّ وَأَحَدُكُمْ حَدِيثًا فَاخْضَوْهُ فَمَا الَّذِي أَقْسَمُ

درې خبري دي چي پر هغو زه قسم خورم چي هغه حق دي او تاته زه يو حديث بيانوم ته هغه په ياد لره ، هغه درې خبري چي پر هغه زه قسم اخلم دادي

عليهن فانه مَا نَقَصَ مَالُ عَبْدٍ مِنْ صَدَقَةٍ وَلَا ظَلَمَ عَبْدٌ مَظْلَمَةً صَبَرَ عَلَيْهَا

(۱) دا چي د بنده مال د صدقې او خيرات کولو سره نه کميږي (۲) او پر کوم بنده چي ظلم وسي او هغه صبر وکړي

إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ عِزًّا وَلَا فَتَحَ عَبْدٌ بَابَ مَسْأَلَةٍ إِلَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ وَأَمَّا

الله تعالی د هغه عزت زیاتوي (۳) او کوم بنده چي د سوال دروازه خلاصه کړه نو الله تعالی د هغه لپاره د فقر او مفلسۍ دروازه خلاصه کړي ،

الَّذِي أَحَدْتُكُمْ فَاخْضَوْهُ فَقَالَ إِنَّمَا الدُّنْيَا لِأَرْبَعَةِ نَفَرٍ عَبْدٌ رَزَقَهُ اللَّهُ مَالًا

تر دې وروسته رسول الله ﷺ وفرمايل : د کوم شی چي ما ذکر کړی وو او سره هغه بيانوم د احم په ياد لره : دنيا د څلورو کسانو لپاره ده : (۱) يو خود هغه بنده لپاره چي هغه ته الله تعالی مال

وَعِلْمًا فَهُوَ يَتَّقِي فِيهِ رَبَّهُ وَيَصِلُ رَجْمَهُ وَيَعْمَلُ لِلَّهِ فِيهِ بِحَقِّهِ فَهَذَا بِأَفْضَلِ

او علم ورکړ نو هغه مال خرڅ کولو کي د الله ﷻ څخه بیرېږي د خپلوانو سره ښه چلن کوي او د

هغه مال څخه د مال د حق سره سم د الله تعالى په لاره کې خرڅ کوي ددې کس لویه درجه ده

الْمَنَازِلِ وَعَبْدٌ رَزَقَهُ اللَّهُ عِلْمًا وَلَمْ يَرْزُقْهُ مَالًا فَهُوَ صَادِقُ النِّيَّةِ يَقُولُ لَوْ أَنَّ

(۲): دویم د هغه بنده لپاره چې هغه ته الله تعالى علم ورکړ او مال یې ور نه کړ دا بنده رینبتونی نیت لري او دا آرزو لري که چیري

لِي مَالًا لَعَمِلْتُ بِعَمَلِ فُلَانٍ فَأَجْرُهَا سَوَاءٌ وَعَبْدٌ رَزَقَهُ اللَّهُ مَالًا وَلَمْ يَرْزُقْهُ

زما سره مال وای نو د فلاني په ډول به مې په نیکو کارونو کې مصرف کړي وای ده ته به هم د لومړني کس په ډول اجر تر لاسه کيږي او په ثواب کې به دواړه برابر وي (۳): دریم د هغه بنده لپاره چې الله تعالى مال ورکړی وي

عِلْمًا فَهُوَ يَتَخَبَطُ فِي مَالِهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ لَا يَتَّقِي فِيهِ رَبَّهُ وَلَا يَصِلُ فِيهِ رَحْمَهُ

او علم یې نه وي ورکړی دا بنده د بې علمۍ په وجه خپل مال په خرابه طریقه سره خرڅ کوي نه خو په خرڅ کولو کې د الله ﷻ څخه بیرېږي، نه د خپلوانو سره ښه چلن کوي او نه د خپل مال

وَلَا يَعْمَلُ فِيهِ بِحَقِّ فَهَذَا بِأَخْبَثِ الْمَنَازِلِ وَعَبْدٌ لَمْ يَرْزُقْهُ اللَّهُ مَالًا وَلَا

څخه د الله ﷻ حق ادا کوي، او نه د بندگانو حق ادا کوي، دا بنده د بدتریني مرتبې دي (۴): او څلورم بنده هغه دی چې الله تعالى مال هم نه دی ورکړی او علم یې هم نه دی ورکړی، هغه

عِلْمًا فَهُوَ يَقُولُ لَوْ أَنَّ لِي مَالًا لَعَمِلْتُ فِيهِ بِعَمَلِ فُلَانٍ فَهُوَ نِيَّتُهُ وَوَزُرُهَا

سَوَاءٌ. رواه الترمذي وقال هذا حديث صحيح.

وايي که زما سره مال وای نو ما به د فلاني په ډول خرڅ کولای (يعني په خراب کارونو کې) دا بنده د خپل نیت په سبب مغلوب دی او د هغه گناه د دغه دریم بنده د گناه په ډول ده،، ترمذي ويلي دي دا حديث صحيح دی.

تفريغ: سنن الترمذي ۴/۴۸۷، رقم: ۲۳۲۵.

تشریح: دلته بايد نیت د عزم پر معنی محمول کړل سي ځکه چې انسان د گناه پر محض خواهش او نیت باندي نه بلکه پر عزم باندي ماخوځ دی او په اصطلاحي توگه عزم دې ته وايي

چي د انسان په زړه کي د يوې گناه کولو خيال او اراده پيدا سي او هغه ته هغه خيال او اراده پوره کولو کي د خپلي خوا هيڅ کسر نه پرېږدي مگر په خارجي توگه يو داسي مانع واقع سي چي دهغه په وجه د هغه گناه کولو او هغه ته پر رسېدو باندي قادر نه وي که هغه مانع نه وي او هغه ته قدرت تر لاسه سي نو هغه به بېله توقفه هغه گناه وکړي، د مثال په توگه که يو څوک زنا کول غواړي او هغه د خپل دغه خواهش په تکميل کي تر دې حده پوري هڅه او سعي وکړي که چيري يو خارجي شی د هغه په لار کي خنډ پيدا نه کړي نو هغه به په زنا کي اخته سي نو د هغه دغه خواهش او ارادې دومره پنځه اراده کولو ته به عزم وويل کيږي او هغه به پر دغه عزم باندي ماخوډ وي او هغه به د الله ﷻ په نظر کي گناه کار گرځول کيږي، ځکه چي عزم که څه هم واقعتاً زنا نه دی مگر څرنگه چي زنا يوه گناه ده.

همدارنگه د زنا عزم هم يوه مستقلة گناه ده، دلته مناسب ده چي په دې اړه لنډ بحث بيان کړل سي، نو پوهېدل پکار دي چي اول خود شيطان و سوسه ده يعني بېله کسب او ارادې په زړه کي د گناه خيال په خپله پيدا سي او تېر سي دې ته هاجس ويل کيږي او پر هاجس باندي مؤاخذه نسته، مگر هغه خيال که چيري په زړه کي ځای ونيسي او په طبيعت کي دننه گردش کول پيل کړي نو هغه ته خاطر ويل کيږي خاطر هم د دغه امت په حق کي مرفوع او قابل معافي گرځول سوی دی او پر هغه مؤاخذه نسته، او دا د دغه امت د خصائصو څخه دی، د دې څخه وروسته هم دی، هم دادی چي د گناه هغه خيال په زړه کي داسي کښيني چي د هغه گناه کولو د قصد او ارادې او نيت صورت اختيار کړي، په حسنا تو کي د (هم) اعتبار کيږي چي د يوې نيکۍ محض نيت او د هغه قصد او اراده د پوره نيکۍ برابر گرځول کيږي مگر په گناهو کي د محض نيت او ارادې اعتبار نسته، د دې څخه وروسته عزم دی چي د هغه وضاحت مخکي تېر سوی دی او څرنگه چي بيان سوی دی چي د عزم مؤاخذه سته.

د حديث په دغه جمله کي (ويعمل لله فيه بحقه) د فيه ضمير شيخ عبدالحق مال ته گرځولی دی لکه څرنگه چي د ترجمې څخه څرگنديږي، مگر ملا علي قاري رحمته الله عليه د فيه ضمير د مال پر ځای علم ته گرځولی دی په دغه صورت کي د دغه جملې مطلب به دا وي چي هغه سړی د دغه علم تعلق سره او حقوق الله او حقوق العباد ادا کولو سره د هغه علم حق ادا کوي مگر ملا علي قاري، ابن ملک ته په منسوب کولو سره دا قول هم ليکلی دی چي د فيه ضمير مال ته راجع دی نو شيخ عبدالحق دا قول اختيار کړی دی او شيخ دغه لفظ يتخبط، داسي ليکلی دی چي هغه سړی چي هغه ته يوازي مال ورکړل سوی دی او علم نه دی ورکړل سوی دی د خپلي بې

علمی او بد عقلی په وجه دخپل مال او دولت په معامله کي هیڅ صحیح لار نه اختیاري او د بڼه او بدو مصارفو په منځ کي د تمیز نه کولو په وجه هغه آخوا دیخوا مصرف کوي د هغه نتیجه داسي چي د هغه مال زیات په هغه کارو کي مصرف کیږي کوم چي غیر شرعي او ناخوښه حق وي، نو ما بعد الفاظ لایقني فيه ربه څخه دا خبره څرگندیږي مگر ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ ددغه جملې دا معنی لیکلې ده چي هغه سپی د مال او دولت په تر لاسه کولو کي د سختي بې اعتدالی ښکار کیږي، هغه هر وخت په مال گټلو او جمع کولو کي مصروف وي، د هغه ناسته ولاړه، گرځېدل او د هر حرکت واحد محورد مال تر لاسه کول وي، ددې څخه پرته هغه د مال او دولت په اړه په ډول ډول حالاتو کي اخته کیږي چي کله خو بې پایه مصرف کوي او کله داسي بخل کوي چي بنيادي ضرورت او د حقوقو په ادا کولو کي هم بې احتیاطي کوي.

### د نیکو اعمالو توفیق

﴿۵۰۵۸﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ اللَّهَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنْ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا ارَادَ بِعَبْدٍ خَيْرًا اسْتَعْمَلَهُ فَقِيلَ كَيْفَ يَسْتَعْمِلُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ يُؤَفِّقُهُ لِعَمَلٍ صَالِحٍ قَبْلَ الْمَوْتِ. رواه الترمذي.

د حضرت انس رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: هر کله چي الله تعالی د یو بنده سره د نیکی کولو اراده وکړي نو په هغه د نیکی کار کوي، پوښتنه وسول اې د الله رسول! الله تعالی د نیکی کار څنگه په کوي؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل: د مرگ تر مخه هغه ته د نیکو کارونو توفیق ورکړي. ترمذي.

تفخیر: سنن الترمذي ۳۹۲۴، رقم: ۲۱۴۲.

تشریح: مطلب دادی چي پر کوم بنده باندي د الله جل جلالہ کرم وسي نو هغه ته د مرگ څخه مخکي د توبې او طاعت او عبادت توفیق ورکول کیږي چي د هغه په وجه د هغه د حسن سعادت او خاتمي بالخیر سعادت تر لاسه کوي. دغه حدیث د ژوندي اوسېدو فضیلت او ارزښت ظاهروي چي په ژوند کي انسان د آخرت د خیر او کامیابی لپاره څه گټلای سي.

### د عاقل او عاجز فرق

﴿۵۰۵۹﴾: وَعَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

الْكَیْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ اتَّبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ. رواه الترمذي وابن ماجه.

د حضرت شداد بن اوس رضی اللہ عنہ څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : عاقل او احتياط کونکی بنده هغه دئ چې خپل نفس ذليل کړي او په خپل واک کي يې وساتي او د مرگ څخه وروسته (ژوند) لپاره عمل وکړي او عاجز (احمق) هغه دی چې د خپل نفس د خواهشاتو غلام وي او د الله تعالی د بڅښني آرزو مند وي. ترمذي او ابن ماجه.

تغريچ: سنن الترمذي ۵۵۰/۴، رقم: ۲۴۵۹، وابن ماجه ۱۴۲۳/۲، رقم: ۴۲۶۰.

تشریح: نووي رحمۃ اللہ علیہ ليکلي دي چې امام ترمذي او نورو علماؤ او محدثينو وضاحت کړې دی چې (من دان نفسه) په اصل کي د حاسبها په مفهوم کي دی يعني عقلمند هغه څوک دی چې په خپل دنياوي ژوند کي خپل قول او فعل او خپل حالت خپله احتساب وکړي که هغه وويني چې د هغه په اعمالو، احوالو او کردار د نيکيو غلبه ده نو د الله ﷻ شکر دي ادا کړي او که هغه ته د خرابيو غلبه معلومه سي نو د توبې په ذريعه دي خپل حالت سمولو ته متوجه سي، د خرابيو ازاله دي وکړي او په تېر ژوند کي چې کوم عبادت او اعمال صالحه فوت سوي دي د هغو تدارک دي وکړي، مخکي تر دې چې د آخرت په سخت عذاب کي اخته سي، په يوه روايت کي فرمايل سوي دي : (حاسبوا انفسکم قبل ان تحاسبوا) يعني د خپل ځان محاسبه وکړه مخکي تر دې چې په آخرت کي ستا محاسبه وکړل سي او الله ﷻ فرمايلي دي : (ولتنظر نفس ما قدمت لغد) يعني نفس ته دا کتل پکار دي چې هغه سبا (آخرت) ته څه لېږلي دي.

د حديث څخه يوه خبره دا معلومه سوه چې پوه مؤمن هغه دی چې په خپل ځان کي دومره طاقت ولري چې د هغه نفس د خپل خواهشاتو په فريب کي اخته نه کړلای سي او ناپوه مؤمن هغه دی چې دومره کمزوره او ناتوان وي چې د هغه نفس هغه د خپل خواهشاتو بندي جوړ کړي، دوهمه خبره دا معلومه سوه چې د گناه او معصيت لار نه ترک کول د توبې او استغفار او عمل خير په ذريعه خپل ژوند پاک نه جوړول او د الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ د مرضی خلاف تلل او بيا اميد درلودل چې الله ﷻ د خپل رحمت دروازې پر خلاصي کړي او د دين او دنيا په کاميابۍ سره يې ونازوي او په ژبه سره دا ويل چې زما رب لوی کریم او رحيم دی هغه به ما وبڅښي، جنت ته به مي ورسوي دا په اصل کي د نفس يو داسي فريب دی چې د هغه په ذريعه يې شيطان د

گمراهی، خنجه و تلو ته نه پرپردي، الله ﷻ فرمايي:

(مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ).

په يو بل ځای کي فرمايي:

(نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ)

په يو بل ځای کي يې داسي څرگنده کړې ده چي:

(إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ)،

او فرمايي:

(الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ

رَحِيمٌ)

د دغه آیاتو خلاصه داده چي عمل نه کول او د بدی لار نه پرېښودل او د الله ﷻ د رحمت امېدوار کېدل بې گټي دي، سیده لار داده چي د بدی لار پرېښودل سي اعتقادي او عملي ژوند په ديني او اخروي پاکی او سلامتي کي واچول سي او د هر نېک عمل په لاره کي کوتاهي ونه کړل سي او بيا د الله ﷻ د رحمت امېدوار هم اوسي او د هغه د عذاب خنجه هم بيرېزي نو په دغه صورت کي د رحمت الهي استحقاق نصيب کيږي.

شيخ ابن عباد شاذلي رحمته الله عليه ليکلي دي چي د عارف بالله علماؤ وضاحت کړې دي چي د الله ﷻ د رحمت په اړه هغه د درواغو اميد چي پر هغه ناروا اعتماد کولو سره انسان د عمل او عبادت لار ترک کړي نو هغه اميد د هغه د گناه او معصيت د ژوند بې باک لاروی جوړ کړي نو دا په حقيقت کي اميد نه دی بلکه د نفس فريب او د شيطان دوکه ده،

حضرت معروف کرخي رحمته الله عليه فرمايي: بېله عمله د جنت طلب د گناهونو خنجه يوه گناه ده د خدا ترسۍ او پاکی او عمل په ذريعه او تعلق اختيارولو پرته د شفاعت اميد د فريب يو ډول دی او د هغه ذات د رحمت اميدار کېدل چي د هغه اطاعت او فرمانبرداري نه کوي لوی جهالت او ناپوهي ده.

حضرت حسن بصري رحمته الله عليه فرمايي: اې د الله بندگانو! د هغه باطل او درواغو اميدو خنجه ليري اوسئ چي د حماقت شېله ده او په هغه کي خلک لوېدلي دي، قسم په خداي! الله ﷻ هيڅ بنده محض د هغه د آرزوگانو په وجه په دنيا کي په کاميابۍ سره نه نازوي او نه يې په آخرت کي

د خير او فلاح مستحق گرځوي .  
حضرت عمرو بن منصور رحمته الله په خپلو متعلقينو کي يوه سړي ته ليکلي وه چي اې  
ناپوهه! ته د خپل عمر د اوږدوالي آرزو منديې او ته د الله تعالیٰ څخه ددې خبري اميد واريې  
چي هغه به ستا د بدو عملو سر بېره تا په خپل رحمت سره ونازوي ، په هوښ کي راسه دا څه د  
يخي او سپني په ټکولو بوخت يې .

### الْفَضْلُ الثَّالِثُ (دریم فصل)

د متقي لپاره دنيا بده نه ده

﴿۵۰۶۰﴾: عَنْ رَجُلٍ مِّنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُنَّا فِي مَجْلِسٍ

د رسول الله ﷺ په اصحابو کي د يو صحابي څخه روايت دى چي موږ ناست وو چي رسول الله

فَطَلَعَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى رَأْسِهِ أَثَرُ مَاءٍ فَقُلْنَا يَا

ﷺ تشریف راوړ ، د رسول الله ﷺ پر سر مبارک د اوبو علامه وه موږ وويل: اې

رَسُولَ اللَّهِ نَرَاكَ طَيِّبَ النَّفْسِ قَالَ أَجَلُ قَالَ ثُمَّ خَاضَ الْقَوْمُ فِي ذِكْرِ الْغِنَى

د الله رسوله! دا وخت موږ تاسو خوشحاله وينو ، رسول الله ﷺ وفرمايل: هو، راوي وايي ددې  
څخه وروسته خلک په خبرو کي بوخت سول او د شتمنتوب بحث يې پيل کړ (چي دا ښه شى دى

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا بَأْسَ بِالْغِنَى لِمَنْ اتَّقَى اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ

وَالصِّحَّةُ لِمَنْ اتَّقَى خَيْرٌ مِنَ الْغِنَى وَطَيِّبُ النَّفْسِ مِنَ النَّعِيمِ . رواه احمد .

که بد) رسول الله ﷺ وفرمايل: څوک چي د الله تعالیٰ څخه بيريزي د هغه لپاره شتمنتوب بد  
شى نه دى او د متقي لپاره صحت او دولت څخه غوره دى او خوشحالي د الله تعالیٰ د نعمتونو  
څخه يو نعمت دى . احمد .

تخريج: مسند الامام احمد ۳۷۲/۵ .

مال د مؤمن سپر دى

﴿۵۰۶۱﴾: وَعَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ قَالَ كَانَ الْبَالُ فِيْمَا مَضَى يُكْرَهُ فَأَمَّا الْيَوْمَ



د سفیان ثوري رحمته الله څخه روایت دی چې په پخوا زمانه کې به مال بد گڼل کیدی ، مگر نن سبا

فَهُوَ تَرَسُ الْمُؤْمِنِ وَقَالَ لَوْلَا هَذِهِ الدَّنَانِيرُ لَتَمَنَدَل بِنَا هَوْلَاءِ الْمُلُوكُ وَقَالَ

مال د مؤمن سپردی ، سفیان وایي که دا دنیا زموږ سره نه وای نو دغه پاچاهانو به ذلیل او خوار کړي وای او سفیان دا هم وویل چې

مَنْ كَانَ فِي يَدِهِ مِنْ هَذِهِ شَيْءٌ فَلْيُصْلِحْهُ فَإِنَّهُ زَمَانٌ إِنْ اِحْتِاجَ كَانَ أَوَّلَ مَنْ يَبْذُلُ دِينَهُ وَقَالَ الْبَحْلُ لَا يَحْتَمِلُ السَّرَفَ . رواه في شرح السنة.

د چا سره مال وي هغه دي د هغه اصلاح وکړي (يعني د هغه د زیاتولو تدبیر دي وکړي او د ضائع کېدو څخه دي یې وساتي) ځکه چې دا زمانه هغه زمانه ده که په دې کې څوک اړ وي نو هغه تر ټولو لومړنی سړی دی چې خپل دین به د دنیا په بدل کې خرڅ کړي . حضرت سفیان ثوري وویل : حلال مال د فضول خرڅۍ څخه نه ضائع کیږي یعنې په حلال مال کې اسراف مه کوئ . شرح السنة

تفريج : لم نجده .

د لغاتو حل : التمدل : ای اچولو نا منادیل او ساخهم وهي کنایه عن الابتذال والمذلة للظلمة . (ذلت)

تشریح : حضرت سفیان ثوري رحمته الله د آخري قول مطلب دا بیان کړی دی چې کوم څوک په محنت او مشقت زغملو سره او په جائزو مسائلو سره څه وگټي نو هغه ډېر پاک مال وي نو هغه ته پکار دي چې هغه خپل هغه پاک مال په پالتو مصارفو کې ضائع نه کړي بلکه په کفایت شعاري او احتیاط سره یې مصرف کړي او څه ناڅه د اندازه کولو هڅه هم وکړي او د هغه ساتنه وکړي چې د یو سختي اړتیا په وخت کې د چا محتاج نسي او د قلبي اطمینان او استغناء په وجه دخپل دین سلامتي ورته حاصل وي یا د دغه قول دا معنی ده چې په محنت او جائزو مسائلو سره گټلی مال دومره زیات نه وي چې په پالتو مصارفو کې ضائع کړل سي بلکه هغه لږ او مختصر وي چې په جائزو اړتیاوو کې خپل د ژوند مشکلات په پوره کړي .

شپېته کاله عمر

(۵۰۶۲) : وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنَادِي

د حضرت ابن عباس رحمته الله څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و فرمای : د قیامت په ورځ به یو

مُنَادٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَيْنَ أَبْنَاءُ السَّيِّئِينَ وَهُوَ الْعُمَرُ الَّذِي قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أُولَئِكَ

اعلان کونکی اعلان وکړي چي د شپيتو کالو عمر و الا خلک په کوم حای کي دي؟ او دا عمر هغه عمر دی چي په دې اړه الله تعالی فرمایلي دي (ایا

نَعْبِرْكُمْ... مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمْ النَّذِيرُ. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

مور تاسو ته داسي عمرونه درکړي نه وه چي په هغه کي نصيحت حاصلونکي نصيحت حاصل کړي حال دا چي تاسو ته بیرونکی هم راغلی وو) بیهقي

تخريج: البيهقي في شعب الإيمان ۲۶۴/۷، رقم: ۱۰۲۵۴.

تشریح: د بیرونکي څخه مراد یا خود الله ﷺ احکام او هدايات يعني قرآن کریم او د هغه رسولان دی یا ددې څخه مراد سپین پیرتوب او مرگ دی ، خلاصه دا چي چاته الله ﷺ دومره اوږد عمر ورکړی وي او آخرت ته د متوجه کېدو دومره زیاتي مواقع یې په برخه کړي وي نو هغه ته د عقل او پوهي څخه په کار اخیستلو د خپل آخرت د خیر او کامیابی لپاره څه ناڅه نه وکړای سي او د عمر دومره اوږد وخت په پالتو تېرولو سره له دنیا څخه ولاړ سې او که څوک داسي وکړي نو هغه ته به د قیامت په ورځ د سخت سوال او جواب سره مخ کېدل وي او هلته یو بل عذر غوښتونکی دده په کار نه راځي نو ددغه څخه ډېر بې عقل او دده څخه ډېر بدنصیب بل څوک کېدای سي .

### د درو مسلمانانو مرگی

﴿۵۰۶۳﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَادٍ قَالَ أَنَّ نَفَرًا مِنْ بَنِي عُدْرَةَ ثَلَاثَةٌ أَتَوْا

د حضرت عبد الله بن شداد رضی الله عنه څخه روایت دی چي د عذره قبیلې درې کسان رسول الله ﷺ ته

النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمُوا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ

راغلل او اسلام یې قبول کړ ، رسول الله ﷺ صحابه کرامو ته وفرمایل : څوک سته

يَكْفِيهِمْ قَالَ طَلْحَةُ أَنَا قَالَ فَكَانُوا عِنْدَ طَلْحَةَ أَنَا فَكَانُوا عِنْدَهُ فَبَعَثَ النَّبِيُّ

چي ددوی خبر واخلي، طلحه رضی اللہ عنہ وویل: زه به ددوی خبر وکرم، دا درې سره د طلحه رضی اللہ عنہ سره وه بیا رسول الله ﷺ یو لښکر ولیږي

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثًا فَخَرَجَ فِيهِ أَحَدُهُمْ فَاسْتُشْهِدَ ثُمَّ بَعَثَ بَعَثًا

په هغه درو کسانو کي یو سړی په هغه لښکر کي ولاړی او شهید سو، بیا رسول الله ﷺ یو بل

فَخَرَجَ فِيهِ الْآخِرَ فَاسْتُشْهِدَ ثُمَّ مَاتَ الثَّالِثُ عَلَى فِرَاشِهِ قَالَ قَالَ طَلْحَةُ

لښکر ولیږي په هغه کي دویم کس هم ولاړی او شهید سو، بیا هغه دریم سړی پر بستره مړ سو، د راوي بیان دی چي طلحه رضی اللہ عنہ وویل:

فَرَأَيْتُ هَؤُلَاءِ فِي الْجَنَّةِ وَرَأَيْتُ الْمَيِّتَ عَلَى فِرَاشِهِ أَمَامَهُمُ وَالَّذِي اسْتُشْهِدَ

ما دا درې سره (په خوب کي) په جنت کي ولیدل، کوم سړی چي په بستره کي مړ سوی وو هغه تر ټولو وړاندي وو، او کوم چي په دویم لښکر کي شهید سوی وو

أَخِيرًا يَلِيهِ أَوْلَهُمْ يَلِيهِ فَدَخَلَنِي مِنْ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا

هغه په هغه پسې وو او تر ټولو وړاندي چي کوم سړی شهید سوی وو هغه په آخر کي وو، زما په زړه کي دا شبه پیدا سوه او رسول الله ﷺ ته مي يادونه وکړه، رسول الله ﷺ وفرمايل: په دې

أَنْكَرْتُ مِنْ ذَلِكَ لَيْسَ أَحَدٌ أَفْضَلَ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ مُؤْمِنٍ يُعَمَّرُ فِي الْإِسْلَامِ

لِتُسَبِّحَهُ وَتُكَبِّرَهُ وَتَهْلِيلِهِ. رواه أحمد.

کي کومه خبره ستا لپاره د انکار وړ ده، د الله ﷻ په نزد د هغه مسلمان څخه زیات غوره هيڅوک نه سته چي په اسلام کي يې زیات عمر تر لاسه کړ او هغه د تسبیح، تکبیر او تهلیل زیاته موقع تر لاسه کړل. احمد.

تفريغ: مسند الامام احمد ۱/۱۶۳.

تشریح: څرگنده ده چي کوم چا وروسته شهادت تر لاسه کړ د هغه عمر د اول شهید کېدونکي د عمر څخه زیات وگرځیدی او کله چي د هغه عمر زیات سو نو د هغه نېک اعمال هم زیات سول نولومړی شهید کیدونکی سړي څخه د دغه افضل او ښه کېدل د هيڅ شک محل نه سي کیدای،

پاته سوه دا خبره چي دخپلو دواړو ملگرو څخه وروسته پر خپله بستره باندي وفات سو نو دغه عمر گویا د هغه دواړو څخه زیات سو او په دې اعتبار د هغه عمل هم د هغه دواړو د عمل څخه زیات سو ځکه چي هغه د خپلو دواړو ملگرو څخه که څه هم هغوی د جنگ په میدان کي شهیدان سوي وه زیات افضل وگرځېدی مگر په دې اړه هغه توجیه په نظر کي ساتل پکار دي کوم چي په دوهم فصل کي د حضرت عبید ابن خالد رضی الله عنه د روایت په تشریح کي بیان سوې ده چي هغه ته دلته هم د ترجمې په دوران کي اشاره سوې ده چي هغه سړی شهادت نه وو ترلاسه کړی او د جهاد صادق نیت لرلو په وجه د شهادت حامل وگرځول سو .

### د عبادت کونکي ژوند

﴿۵۰۶۳﴾: وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرَةَ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

د محمد بن ابی عمیره رضی الله عنه څخه روایت دی یو صحابي وو چي ویلي دي رسول الله صلی الله علیه و آله : که

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَنَّ عَبْدًا لَوْ خَرَّ عَلَى وَجْهِهِ مِنْ يَوْمٍ وَلِدَ إِلَى أَنْ يَمُوتَ هَرَمًا

یو بنده د زیږیدني د ورځي څخه تر سپین ږیرتوب او مرگ پوري د الله جل جلاله په عبادت او فرمانبرداری کي نسکوروي نو هغه به خپل دا عبادت

فِي طَاعَةِ اللَّهِ لِحَقَرَةٍ فِي ذَلِكَ الْيَوْمَ وَلَوْ أَنَّهُ رَدَّ إِلَى الدُّنْيَا كَيْبًا يَزْدَادُ مِنَ الْأَجْرِ وَالْثَوَابِ. رواه أحمد.

او فرمانبرداري د قیامت په ورځ حقیر خیال کوي او دا ارمان به کوي چي هغه بیا دنیا ته ولاړ سي چي اجر او ثواب یې زیات سي .، احمد

تخریج: مسند الامام احمد ۱۸۵۱۴.

تشریح: مطلب دادی چي د عمر اوږدوالی د الله جل جلاله ډېر لوی نعمت دی په شرط ددې چي دغه اوږد عمر هغه ضائع نه کړي بلکه د الله جل جلاله په طاعت او عبادت کي یې مصرف کړي نو عمر چي څومره زیات وي هغومره اعمال صالحه هم زیات وي او اعمال صالحه چي څومره زیات وي هغومره اجر او ثواب هم زیات ترلاسه کیږي چي د قیامت په ورځ به تر ټولو لویه سرمایه وي، الله جل جلاله دي موږ او تاسو ټولو ته اوږد عمر په نېکو اعمالو کي را په برخه کړي . آمین .

د عبادت کونکي د ژوند دغه ارزښت بیان سوی دی که چیري دا فرض کړل سي چي یو

سړی په دغه دنیا کي په پیدا کېدو سره یا دا چي په بالغ کېدو سره د الله ﷻ په عبادت او طاعت کي مصروف سي او د سپین بږیرتوب عمر ته په رسېدو سره تر وفات کېدو پوري په سجده او لمونځ کي مصروف وي او د هغه د ژوند هیڅ برخه په دنیاوي کار کي صرف نسي نو هغه سړی هم د قیامت په ورځ د طاعت، عبادت او اعمال صالحه د اجر او ثواب د فضیلت او اهمیت په لېدو سره د خپل دغه اوږد عمر ټول عبادات او طاعات کم گڼي او ارزو به کوي چي ارمان! ما ته د عبادت او طاعت اراده او موقع په لاس راسي او ما دنیا ته بېرته ولېږي چي هلته زیات عمل وکړم او ډېر اجر او ثواب دلته راوړم .

=====

## بَابُ التَّوَكُّلِ وَالصَّبْرِ

(د توکل او صبر بیان)

په لغت د وکَلَّ او اَوْکُول لفظ دی، چي معنی یې د سپارلو، حواله کولو ده، ددغه لفظ اسم وکالت او رکالت دی او ددغه لفظ څخه توکل وتلی دی چي د هغه معنی د خپل عجز او بې چارگۍ ظاهرولو او نورو باندې د اعتماد او باور کول دي، ددغه اسم تکلان دی، د شریعت په اصطلاح کي توکل دې ته وايي چي بنده خپله معامله الله ﷻ ته وسپاري، خپل تدبیر او سعی ترک کړي او خپل ذاتي طاقت او قدرت څخه په بې پرواه کېدو سره پر تقدیر الهي باندې کامل اعتماد وکړي، یعنې پر دې خبره یقین ولري چي خپل تدبیر او سعی او ذاتي طاقت او قدرت د الله ﷻ مشیت او د هغه فیصله بدلولای نسي او د قسمت لیکل خرابولای نسي، څه چي لیکل سوي نه دي هغه ظاهرېدای نسي .

د توکل تعلق پر ټولو امورو او معاملاتو باندې وي مگر اکثر ددې استعمال د رزق په باره کي کیږي او خبره داده چي د توکل اصل مفهوم دی هغه پر دې خبره باور کول دي چي الله ﷻ د بندگانو د رزق ضامن دی د رزق تر لاسه کولو لپاره جائز او حلال وسائل او ذرائع ترک کول که څه هم د توکل صحیح کېدو شرط نه دی مگر دا ضروري ده چي اصل اعتماد او باور پر هغه وسائلو باندې نه وي، د توکل تعلق په اصل کي د زړه څخه دی، که چیري په زړه کي د الله ﷻ د ضامن کېدو یقین پوخ سي نو د توکل مفهوم پوره کیږي یعنې د عمل اندامونه معطل کول او لاس او پښو غورځولو سره شل او گډ جوړېدل د توکل صحیح کېدو لپاره نه وي او نه د حصول معاش لپاره ظاهري تدبیر او سعی کول ددې خلاف دی پاته سوه دا خبره چي ځینو زاهدان او

درويش صفته خلک موقت حصول معاش ظاهري اسباب او وسائل ترک کوي نو دا عمل محض يو استثنائي حيثيت لري، او ددې څخه دهغوئ مقصد دا وي چي مقام توکل ثابت سي او نفس په زيات رياضت او مجاهده کي مشغول سي او د اميد نظر د اسبابو څخه منقطع سي او په دې امر پوره يقين حاصل سي چي ظاهري اسباب د رزق رسولو لپاره د شرط درجه نه لري.

ځينو حضراتو د توکل مطلب دا بيان کړی دی چي د بنده د الله ﷻ پر رزاقيت باندي د اعتقاد د يقين سبب او حصول معاش اسباب او د کسب او عمل د پابنديو څخه مطلق ازاد کېدل دي مگر د توکل هغه مقام دی چي په ابتدائي حالت کي اختيارول کيږي يا د ازاد کېدو څخه مراد دادی چي هغه بنده هغه اسباب او کسب او عمل سره د هر ډول قلبي تعلق او باور ختم کړي يعني په خپل زړه کي دا خيال هم پيدا نه کړي چي ظاهري اسباب او وسائل او کسب او عمل رزق رسولو لپاره حقيقي مؤثر او مسبب وي نو کوم بنده چي د توکل آخري مرحلې ته ورسېږي او ددې مقام منتهي سي د هغه اسباب او وسائل او عمل اختيارول د هغه په حق کي د توکل خلاف نه دی هغه ته د الله ﷻ پر رزاقيت باندي کامل يقين هغه وخت هم تر لاسه کيږي کله چي هغه د خپل ژوند لپاره په اسبابو او کارو کسب کي بوخت اوسي او هغه وخت هم د هغه په يقين کي د ذرې فرق نه راځي کله چي هغه دغه شيان بالکل ترک کړي، د مثال په توگه که چيري هغه د خرما نوی بوټی ولگوي او د خرق عادت په توگه يعني د عادت خلاف هغه بوټی سمدستي بار وکړي نو د الله ﷻ پر قدرت صناعي باندي د هغه يقين او او عقیده او په هغه صورت کي او په دغه صورت کي چي د خرما بوټی د عادت او معمول مطابق څو کاله وروسته ميوه وکړي يو ډول وي بلکه حقيقت دادی چي کله يو جز د خپل دنياوي اسبابو او وسائلو په ذريعه او د ظاهري عواملو په وجه منځته راځي نو په دغه صورت کي د صانع د کمال قدرت مشاهده زيات په يقين او اعتماد او زيات د تاثير په انداز کي کيږي ځکه چي د اسبابو څخه پرته يعني د خرق عادت په توگه چي کوم شی منځته راځي په هغه کي محض هغه يو فعل وي کله چي د ظاهري اسبابو په ذريعه ظاهرېدونکی شی هر څومره ټينگ او مضبوط افعالو او حالت او هر څومره محکم احکام او قوانين قدرت مظهر وي، ددې څخه پرته يوه خبره دا هم په نظر کي ساتل پکار دي چي اسباب او وسائل ترک کول يا دغه شيان معطل او بېکاره گڼل کوم چي الله تعالی د انسان لپاره پيدا کړي دي او کوم چي اختيارول د منشاء د قدرت خلاف نه دي، د صبر معنی ده منع کول د نفس د يو شي څخه، او په اصطلاح کي صبر دې ته وايي چي د نيکۍ او بدۍ په منع کي د کشمکش په وخت کي خپل نفس پر دې خبره مجبوره کړل سي چي هغه نيکي اختيار کړي او د بدۍ

څخه منع سي .

شيخ نجم الدين کبري رحمته الله عليه وايي: د صبر مفهوم دادی چي د رياضت او مجاهدې په ذريعه د حظوظ نفس، لذات نفس د جال څخه وتل او نفس د هغه د غوره شيانو څخه پر منع کولو باندي بندول .

په عوارف کي ليکلي دي چي د صبر کوم اقسام دي په هغو کي تر ټولو اعلى قسم هغه صبر دی چي د الله ﷻ په اړه وکړل سي په دې توگه چي هغه ته متوجه کېدل او اخلاص وي، د هغه ذات او کمال قدرت کي استغراق وي او د نفس ټول خواهشات او خيالات منقطع کړل سي او بيا يې بيان وکړ چي صبر فرض دی او نفل هم، فرض صبر هغه دی چي د فرضو ادا کول او د حرامو شيانو ترک اختيارول وي او د نفل صبر چي کوم صورتونه دي په هغو کي څو دادی:

۱. پر فقر او مفلسي او سختيو باندي صبر کول .

۲. پر يو صدمه رسېدو باندي صبر کول .

۳. خپل مصيبتونه او پريشاني پټول .

۴. د شکايت څخه پر بهر کول .

۵. باطني احوال او کرامت پټول .

څرگنده دي وي چي فرض او نفل دواړه ډوله صبر ډېر اقسام او صورتونه لري او ظاهره ده چي داسي خلک ډېر دي چي د صبر پر ټولو اقسامو باندي عمل کونکي نه دي .

لکه څرنگه چي مخکي بيان وسو چي د صبر ډېر اقسام دي او د هغه اطلاق پر ډېرو صورتو باندي کيږي مگر په عامه توگه ددې اطلاق په خصوصيت سره پر مصائبو او آفاتو او ناخوښه کارو باندي کيږي لکه څرنگه چي شکريو وسيع المفهوم لفظ دی او د خپل اطلاق په اعتبار ډېر قسمونه لري مگر په خاصه توگه ددې استعمال د حصول نعمت او درزق په دغه صورت کي کيږي .

### د توکل او صبر په اړه يو څو کتوري خبري

پوه سئ! کوم شيان چي د انسان لپاره د عبادت په لاره کي خنډ جوړيږي په هغو کي تر ټولو سخت خنډ د معاشي ژوند تفکرات يعني خوراک او دنورو اړتياوو فکر او خيال دی، څرگنده ده چي انسان د خپل وجود او بقاء لپاره د کوم شيانو محتاج دی هغو ته د هغه د ميلان او مطالبې يوه تقاضا ده . نو هغه پر ځای ويل کيږي چي زه د هر شي څخه منع سوم او زهد او تقوا مي اختيار کړل، د دنيا نعمتونو او لذتونو سره څه کار نه لرم مگر د هغه شيانو څه علاج وکړم چي زما د وجود او بقاء لپاره ضروري دي لکه خوراک، څېښاک، جامې او داسي نور شيان، او

داهم بالکل څرگنده خبره ده چي دغه شيان په خپله نه حاصلېږي بلکه ددغه شيانو د تر لاسه کولو لپاره د کسب او عمل هڅي او دخلکو سره د تعلق اختيارول ضروري دي، نو شريعت د نفس د دغه مطالبې پوره کولو لپاره تر ټولو يقيني لار بنسټي چي هغه ته توکل ويل کېږي ځکه چي توکل بذات خود هغه واحد قوي ذريعه ده که چيري پر هغه په صدق او اخلاص سره عامل سي نو د الله ﷻ له خوا د ژوند د اړتياو تکميل په خپله پېل کېږي او ددغه لاري اختيارولو په وجه نه يوازي د نفس تشويش رفع کېږي بلکه د کمال ايمان درجه نصيب کېږي، ددې پر خلاف توکل ترک کونکی ډېر سخت تفکرات، وهمونو کي اخته کېږي چي د هغه نتيجه داسي چي نه هغه ته په سکون او اطمینان سره د طاعت او عبادت موقع نصيب کېږي او نه هغه په اطاعت او عبادت کي حلاوت او لذت نصيب کېږي او د روزی فکر او غم هغه دومره پریشان کړي چي هغه هيڅکله نیک عمل په يقين او قوت سره نه سي کولای، نو د توکل اختيارول د هر چا لپاره ضروري امر دی چي ددې څخه پرته هغه اعلى مراتبو ته د رسېدو طاقت نسي درلودای لکه څرنگه چي يو اوږد حديث مخته راځي په هغه کي فرمايل سوي دي چي کوم څوک دا خبره خوبسوي چي هغه په خلکو کي تر ټولو زيات قوي وي نو هغه ته پکار ده چي د توکل لار اختيار کړي او د توکل مفهوم دادی چي الله ﷻ دخپل ټولو کارو وکیل او دخپل خير په ضامن گڼلو سره پر هغه باندي باور وکړل سي او په دې پوه سي چي الله ﷻ په قسمت کي څه ليکلي وي هغه هيڅکله معدوم کېږي نه، او حکم الهي په هيڅ حالت کي نه بدلېږي، که څه هم بنده يې غواړي يا يې نه غواړي او پر دې خبره يقين ولري چي الله ﷻ د بندگانو د روزی ضامن دی کله چي هغه پيدا کړی دی نور زق به هم ورکوي، الله ﷻ په خپله فرمايي: (وما من دابة في الارض الا على الله رزقها) او په دې هم قسم کوي چي (فورب السماء والارض انه لحق).

نو د فکر کولو ځای دی چي کوم څوک د الله ﷻ پر ذات باندي ايمان لري او د هغه د وعدې د صداقت د جزو ايمان کېدو عقیده لري که هغه د هغه پر ضامن کېدو باندي عقیده ونه لري او د هغه پر وعده باور نه کوي نو د هغه ايمان چيري پاته کېږي او هغه څرنگه د الله ﷻ د بنده ويلو مستحق کېږي، هر مؤمن ته پکار ده چي هغه دنيا او ددنیا مال او سباب يوه ظاهري وسيله وگڼي او ددې څخه نور زيات يې هيڅ ونه گڼي او دا يقين ولري چي حقيقي رزاق يوازي الله ﷻ دی هغه دومره د لوی قدرت مالک دی چي د هغه په نزد ظاهري وسائل او اسباب هيڅ اهميت نه لري هغه توکل او اعتماد لرونکو ته بې سببه او وسيلې هم روزي رسوي لکه چي فرمايي: (ومن يتوكل على الله فهو حسبه).



همدارنگه د معاش تر لاسه کولو لپاره د وسائلو او کسب او عمل سره بوختیا د الله ﷻ له خوا د ټاکل سوي نظام يوه لړۍ او د روزې رسولو يو ظاهري سبب وگڼي او پر هغه په زړه سره اعتماد او باور نه کوي د الله ﷻ پر وعده باندي اطمینان لري او پوه سي که چيري کسب او کار نه کوم نو بيا هم الله ﷻ روزي را رسوي دا د توکل کمه درجه چي د ايمان لپاره ضروري ده او د عامو مسلمانانو مرتبه ده لکه څرنگه چي الله ﷻ فرمايي: (وعلی الله فتوکلوا ان کنتم مؤمنين) تر دې اعلى درجه د تسليم ده يعنې د بنده خپل ټول معاملات الله ﷻ ته سپارل، د الله ﷻ په علم کفايت کول او په خپل زړه کي هيڅ ډول تردد نه درلودل دا د اولياء الله مرتبه ده.

د (وعلی الله فليتوکل المتوکلون) څخه دا خبره معلومېږي، د دغه خبرو څخه دا نتيجه اخيستل نه دي پکار چي د معاش تر لاسه کولو لپاره اسباب او ذرائع اختيارول او په کسب او کار کي بوخت کېدل د توکل خلاف دي بلکه حقيقت دا دی چي اسباب او ذرائع او کسب او کار هم د نظام قدرت يوه برخه ده او د الله له خوا تر يو حده پوري انسان د دغه شيانو مکلف هم گرځول سوي دی مگر کوم شی چي د توکل خلاف دی هغه دا دی چي د معاش تر لاسه کولو ظاهري اسباب او ذرائع او کسب او کار باندي په زړه سره اعتماد ونه کړل سي او نه دا وگڼي چي د رزق رسېدو حقيقي سبب دا شيان دی که چيري انسان کسب او کار نه کوي او محض پر الله ﷻ باندي په توکل کولو سره کښېني نو هغه ته رزق نسي رسيدلای، دا عقیده او خيال د ايمان خلاف دی او دې ته شرک خفي ويل سوي دي نو کوم څوک چي اسباب او ذرائع اختيار کړي او په کسب او کار کي بوخت سي مگر د هغه باور يوازي پر الله ﷻ وي نو هغه سړی به هم يقيناً د متوکلينو څخه وي که څه هم د توکل اعلى درجه داده چي بنده خپل لاس او پښې د ټولو اسبابو او ذرائعو څخه ليري کړي او په خپل ټولو معاملاتو کي پر الله ﷻ باندي اعتماد وکړي او خپل ټول امور هغه ته وسپاري په شرط د دې چي په هر حالت کي که تنگي وي که پراخي وي، د قوت ايمان په سبب پر الله ﷻ باندي د هغه کامل اعتماد يو ډول وي او د غير الله څخه اميد منقطع وي او په دې لاره کي که مصيبت ور پېښ سي نو هغه په صبر او رضا سره وزغمي او کوم څوک چي په دغه امورو پوره قادر نه وي نو دهغه په حق کي غوره داده چي هغه په زړه سره پر الله ﷻ په باور لرلو سره ظاهري اسباب او ذرائع اختيار کړي او د کسب او کار څخه منع کېدل قطع روا نه دي ځکه چي اکثر د انبياؤ او اولياؤ دا معمول راغلى دی چي هغوی د معاش تر لاسه کولو لپاره ظاهري اسباب او ذرائع اختيار کړل او د کسب او عمل څخه منع نه سول چي کوم څوک د کسب او عمل په وجه په خپل ديني ژوند کي تاوان او خپل باطني احوالو کي تاوان وويني نو د

هغه لپاره په هر صورت دا ضروري دي چي هغه د ټولو شيانو سره د تعلق منقطع کولو څخه وروسته ذکر او فکر او مجاهده کي بوخت و اوسي چي واصل بحق سي .

متوکل لره د داسي کار او ذريعي څخه منع کېدل چي د هغه څخه پرته کار کول قطعاً ممکن نه وي او سنت الله ددې مطابق جاري وي دا هيڅکله روا نه دي بلکه حرام دي مثلاً خوراک د لاس په ذريعه خوړل کيږي او سنت الله ددې مطابق جاري دی چي کوم څوک يو شی خوړل غواړي نو هغه په لاس سره پورته کړي او په خوله کي يې واچوي اوس که چيري يو سړی متوکل دا گمان وکړي چي ددغه شي د خوړلو لپاره د لاس ذريعه اختيارول د توکل خلاف دی او په دې اميد ناست وي چي دغه شيان خپله په ولاړېدو سره زما خولې ته ولاړ سي نو زه به يې وخورم نو دا توکل نه دی بلکه دا به محض ليونتوب او حماقت وي د هغه په امورو کي توکل دادی چي په دې پوه سي چي الله ﷻ خوراک ددې لپاره پيدا کړی دی چي هغه و خوړل سي د ټولو خالق او رازق هم هغه دی او د لاس د خوراک خوړلو سبب او ذريعه دی چي الله تعالی موږ ته راکړی دی بس لاس د خوړلو ظاهري ذريعه گڼلو سره د خوړلو لپاره دي استعمال کړي مگر په زړه سره دي په دې اعتماد نه کوي او دا دي وگنې چي د کومو خلکو لاس نسته د هغوی کار هم په هر حال سرته رسيږي ترڅو چي د يو داسي کار تعلق دی چي د هغه د سرته درسولو ذريعه که څه هم لاس دی مگر هغه دده داسي قطعي ذريعه نه ده چي د هغه څخه پرته کار سرته نه رسيږي لکه د سفر په دوران کي د سفر مصرف او د لاري توبڼه او داسي نور نو په داسي صورت کي لاسونه د ذريعي په توگه استعمالولو څخه منع کېدل روا کيدای سي ځکه چي داسي ممکن او کثير الوقوع دي چي کوم څوک مصرف او د لاري توبڼه د ځان سره نه اخلي د هغوی سفر هم پوره کيږي مگر څرگنده دي وي چي د لاري مصرف اخيستلو سره تلل د توکل خلاف هيڅکله نه دی بلکه اصل اعتماد پر الله ﷻ باندي وي نه پر هغه مصرف او د سفر پر خرچې باندي بلکه د ضرورت په اندازه د سفر د مصرف اخيستلو سره سفر کول سنت دي او د سلف د معمولاتو څخه ثابته ده مگر د حق تعالی پر ذات باندي د کامل اعتماد او باور په سبب د سفر مصارف نه اخيستل د متوکلين اعلى درجو څخه دي .

کوم څوک چي عيالدار وي او د هغه اهل او عيال پر تنگۍ باندي صبر نسي کولای او هغوی ددې اجازه نه ورکوي چي هغه سړی دي د توکل په سبب يو کسب او عمل نه کوي او د حصول معاش د ظاهري اسبابو څخه دي منع سي نو د داسي سړي لپاره جائز نه ده چي هغه دي کسب او کار نه کوي او د ذرائعو څخه دي پرهيز کوي .

د خپل کورنۍ لپاره تر یوه کال پوري اود خپل ځان لپاره تر څلوېښت ورځو پوري د ضرورت په اندازه خوراکي توکي اېښودل د توکل خلاف نه دی مگر که چیري یو سړی د توکل له موخي خوراکي توکي د مخکي څخه په جمع کولو سره نه اېږدي او هر څه ترک کړي په شرط ددې چې پر الله ﷻ باندي د هغه پوره عقیده او اطمینان وي نو په یقین سره دا خبره ویل کیدای سي چې هغه د اعلیٰ درجې حامل دی .

څرگنده ده چې ددغه مرتبې تر لاسه کولو لپاره د لوی قوت او همت ضرورت دی نو کوم چاته چې دومره قوت او همت میسر نه وي که هغه د خوراکي توکو نه جمع کولو په صورت کي طاعت او عبادت په اطمینان او سکون سره نسي کولای نو د هغه لپاره دا غوره ده چې دخپل کورنۍ خوراکي اړتیا لپاره غله جمع کړي .

د پریشانی او ناروغۍ شکایت نه کول، او کوم څوک چې طبیب او معالج نه وي د هغه په مخکي بېله ضرورته خپل مرض نه څرگندول د توکل لپاره شرط دی .

علماؤ دا هم لیکلي دي چې توکل هغه څوک کولای سي چې په توحید پوه او زاهد صفته وي، دلته د توحید څخه مراد دادی چې بنده په دې پوه سي چې ټول مخلوقات الله ﷻ پیدا کړي دي او په دې پوه سي چې د ټولو حقيقي محرک یوازي الله ﷻ دی، دده څخه پرته بل هیڅ ذات داسي نسته چې د هغه د حکم پرته یوه ذره هم وښوري، او چیري چې کوم شی ځي او راځي د ټولو منبع او مصدر د هغه واحد ذات مرضي او مشیت دی، د چا په زړه کي چې دغه خبره غالبه سي نو هغه ته بې اختیاره توکل حاصلیږي .

دا خو د توکل په اړه یو څو خبري سوې اوس د صبر په اړه پوهېدل پکار دي چې صبر یو داسي لار ده چې د هغه اختیارولو څخه پرته د هیڅ مؤمن لپاره چاره نسته ځکه د ایمان سلامتي او عبادت کي اطمینان او سکون سره د بوختیا انحصار پر صبر باندي دی ددې څخه څوک انکار کولای سي چې دنیا د اهل ایمان لپاره د افات او مصائبو یو کور څخه پرته نور هیڅ نه دی د مؤمن د ژوند هغه کومه لمحده چې په هغه کي هغه ته څه ناڅه بدني او روحاني اذیت او پریشاني مخ کېدل نه وي نو په دغه صورت کي پر هر مؤمن باندي واجب دي چې هغه د صبر لار اختیار کړي چې د هغه ایمان هم سلامت پاته سي او په طاعت او عبادت کي هم په اطمینان او سکون سره بوخت سي ځکه چې د زړه رنځ او د تاسف او حسرت په عالم کي عبادت په پوره کيف او نشاط سره ادا کېدای نسي، ددې څخه پرته د صبر کونکي سره د دنیا او آخرت د بې شمېره شیانو او سعادتونو ورکولو وعده هم سوې ده د مثال په توګه د دښمنانو او مخالفینو په مقابله

کي او په نورو مهماتو کي فتح او کاميابي تر لاسه کيږي لکه څرنگه چي الله ﷻ فرمايلي دي: (فاصبر ان العاقبة للمتقين)، دوهم د صبر په وجه بنده خپل مراد ته رسيږي لکه څرنگه چي الله ﷻ فرمايي: (وتمت كلمة ربك الحسنی علی بني اسرائيل بما صبروا)، دريم دا د صبر او استقامت پر لار تلو سره د خلکو د قيادت او امامت درجه تر لاسه کيدای سي لکه چي فرمايي: (وجعلناهم ائمة يهتدون بامرنا لما صبروا)، څلورم صبر کونکی بنده د الله ﷻ له خوا په تعريف او توصيف سره نازول کيږي لکه چي فرمايي: (انا وجدناه صابرا نعم العبد انه اواب)، پنځم صبر کونکي بندگانو ته داسي زيری ورکولو حکم سوی دی لکه چي (ان الله يحب الصابرين)، شپږم کوم بنده چي صبر کوي هغه به په جنت کي په لوړو درجو کي وي لکه چي فرمايي: (اولئك يجزون الغرفة بما صبروا)، اووم صبر کونکو ته د الله ﷻ له خوا د سلام اعزاز او شرف ورکړل سوی دی لکه چي فرمايي: (سلام عليكم بما صبرتم)، اتم دا چي کوم بندگان صبر کوي هغوی به شمېره او زيات اجر او ثواب سره نازول کيږي لکه چي فرمايي: (انما يوفي الصابرون اجرهم بغير حساب).

نو صبر دومره لوی فضيلت او دومره عظيم وصف دی چي پر دې باندي مؤمن ته همېشه اوسېدل پکار دي او ددغه وصف تر لاسه کولو ډېر ارزښت او غنيمت گڼل پکار دي او صبر په اصل کي دادی چي خپل نفس د جزع څخه منع کړل سي او جزع دې ته وايي چي کله يو سړي ته پريشاني راسي نو پر هغه د اضطراب او خوف اظهار وکړل سي. او د هغه سختی او پريشانی څخه بطريق قطع او حکم د گيلو د خلاصون اراده وکړل سي نو ددغه شيانو ترک کولو ته صبر ويل کيږي، د صبر وصف تر لاسه کولو ډېره گټوره او نفسياني طريقه داده چي کله داسي صورت پېښ سي چي د هغه په وجه نفس په اضطراب او بې قراری کي اخته سي او په طبعي توگه غم او اذيت محسوس سي نو دا فکر کول پکار دي چي څه په قسمت کي ليکل سوي دي هغه به په هر حال کي پوره کيږي چي د هغه په وجه جزع کول يعني ژړاوي او شکايت کول قطعي بې گټي شی دی چي په دغه خبرو سره په هغه صورت کي هيڅ تغير او تبديل نسي کيدای، ددې څخه پرته د صبر کوم ثواب چي تلف کيږي نو هغه نور زيات تاوان دی.

دا ښودل هم ضروري دي چي د خپل حيثيت او حالت په اعتبار د صبر څلور ډولونه دي، يو هغه صبر دی چي نفس ته د طاعت او عبادت او استقامت په محنت او مشقت کولو په صورت کي تر لاسه کيږي، دوهم هغه صبر دی چي د گناهو څخه د پرهز کولو په صورت کي اختيارېږي، دريم هغه صبر دی چي د دنيا د اړتياوو څخه زيات شيانو څخه د قطع تعلق کولو په صورت کي

اختيار يېږي، او څلورم هغه صبر دی چې د دين او دنيا د يو آفت او مصيبت او سختۍ زغملو لپاره اختيار يېږي، نو کوم څوک چې د صبر دغه څلور ډولونه اختيار کړي نو هغه د طاعت او عبادت په لار کې په سکون او استقامت سره روان دی، د گناهونو څخه به خوندي وي، د دنيا د آفاتو او بلاوو څخه به سلامت او د آخرت د عذاب څخه به خلاصون تر لاسه کوي ددې څخه پرته ډېر زيات اجر او ثواب سره به نازول کيږي کوم څوک چې په ذکر سوو صورتو کې صبر اختيار نه کړي او د جزع او فزع لار اختيار کړي نو هغه د ټولو نعمتو څخه محروم کيږي اول خو په اطمینان او سکون سره عبادت نسي کولای او که يې وکړي نو د بې صبري گناه هغه له منځه يوسي.

## الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

### توکل کوونکي خلک

(۵۰۶۵): عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعُونَ أَلْفًا بِغَيْرِ حِسَابٍ هُمُ الَّذِينَ لَا يَسْتَرْقُونَ وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ. متفق عليه.

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: زما په امت کې به اويا زره کسان بې حساب په جنت ته ځي او دا خلک وي چې نه به جادو کوي او نه بد فال اخلي، يوازي پر خپل پروردگار به يې توکل وي. بخاري او مسلم.

**تفريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۳۰۵۱۱، رقم: ۶۴۷۲، و مسلم ۱۹۸۱۱، رقم: ۳۷۱-۲۱۸.

**د لغاتو حل:** يستر قون: ای يطلبون الرقية مطلقا (دم کول)

**تشریح:** د اويا زره د شمېر څخه مراد يوازي هغه خلک دي چې مستقل بالذات بېله حساب په جنت کې داخل يېږي، په دغه شمېر کې هغه خلک شامل نه دی چې د هغه اويا زرو خلکو د متبعينو په حيثيت سره د هغوی سره جنت ته ځي، دا وضاحت ځکه سوي دی چې ددغه روايت د هغه بل روايت سره ټکر را نه سي چې په هغه کې ويل سوي دي چې بې حساب په جنت ته تلونکو هغه خلکو څخه هر يوه سره به د هغوی اويا زره متبعين هم وي.

دم نه کوي، دلته د دم څخه مراد يا مطلق دم، درود او تعويذ وغيره دی يا ددې څخه مراد

هغه دم دی چي د قرآني کلمو او ماثوره دعاوو او اسماء الهي څخه پرته وي همدارنگه بدفالي نه کوي ، ددې څخه مراد دادی چي د جاهليت د زمانې د خلکو په ډول د مرغانو په الوتو، اواز کولو او نورو شيانو سره بدفال نه اخلي بلکه داسي کيږي چي : (اللهم لا طير الا طيرک ولا خير الا خيرک ولا اله غيرک اللهم لا ياتي بالحسنات الا انت ولا يذهب بالسيئات الا انت).

د نهايي مؤلف ويلي دي چي ذکر سوي اوصاف د اولياء کاملين د خصوصياتو څخه دي چي هغه پاک نفس د دنيا اسباب او وسائل او د هغه متعلقاتو څخه بې اعتنايي کوي او له دنيا سره تعلق لرونکي هيڅ شي ته هم نه مائل کيږي او دا درجه ده چي د خواص لپاره مخصوص ده او دغه درجه ته د عامو رسېدل نسي کيدای مگر کوم چي د عوامو تعلق دی نو د هغوی لپاره په دې کي څه حرج نسته چي هغوی حلال اسباب او ذرائع اختيار کړي او د دواء وغيره په ذريعه علاج وکړي مگر په دې کي دا خبره بايد په ذهن کي وي چي کوم سړی د ناروغۍ په مصيبت اخته وي او هغه پر هغه ناروغۍ صبر وکړي بيا د دعاء په ذريعه د الله ﷻ له خوا د راحت منتظر او غوښتونکی وي نو يقينا هغه سړی به د الله ﷻ د خواصو څخه د شمېرل کېدو مستحق وي او کوم څوک چي پر هغه صبر کولو باندي قادر نه وي او هغه د ناروغۍ او مصيبت څخه د خلاصون لپاره ظاهري اسباب او ذرائع اختيارول غواړي نو هغه ته به ددې خبره اجازه ورکول کيږي چي هغه په دعاء، تعويذ او نورو شيانو سره د خپلي ناروغۍ او مصيبت د دفع هڅه وکړي خلاصه دا چي کوم څوک د خپل طبعي حالت او کيفيت او باطني حيثيت په اعتبار څرنگه چي وي د هغه په حق کي به د هغه مطابق فيصله کيږي ددې تائيد ددغه واقعې څخه هم کيږي چي کله حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه يو وخت خپل ټول مال او اسباب د الله ﷻ په لاره کي صرف کولو لپاره د رسول الله ﷺ په خدمت کي وړاندي کړ، نو رسول الله ﷺ د هغه دغه وړانديز رد نه کړ ځکه چي رسول الله ﷺ ته د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه په اړه معلومه وه چي په هغه کي د يقين او صبر وصف په درجه کماله موجود دی، ددې پر خلاف کله چي يو سړي د کوتري دهگۍ په اندازه سره زر راوړل او هغه وويل زما سره ددې څخه پرته هيڅ نسته دا د الله ﷻ په لاره کي د صرف کولو لپاره تاسو ته نذر کوم نو رسول الله ﷺ نه يوازي دا چي هغه زر قبول نه کړ بلکه د هغه څخه سخت ناراض سو تر دې چي هغه يې ووهی ،

شيخ عبدالحق دهلوي رحمه الله دا ليکلي دي چي صحيح خبره دا معلومېږي چي په حديث کي د دم کوم ذکر سوی دی د هغه څخه د جاهليت د زمانې مشرکانه دم مراد دی چي د هغه د کتاب او سنت سره هيڅ واسطه نسته او رسول الله ﷺ قطعاً روا کړي نه دي ځکه چي د هغه دم

ساخت او د هغه الفاظ او معناوي داسي وې چې هغه اختیاريونکی په شرک کي اخته کېدی، دا خبره چې د دم څخه مراد د جاهلیت د زمانې دم مراد دی د حدیث د الفاظو (لا یتطیرون) څخه هم څرگندېږي چې تطیر یعنې بدفالي اخیستل د جاهلیت د زمانې د عربو خاص معمول وو لکه څرنگه چې د جاهلیت د زمانې د مشرکانو د رواج او عاداتو څخه پرېهز کول د هر مسلمان لپاره ضروري دی همدارنگه د بدفالي څخه هم پرېهز کول لازم دی، ډېر د افسوس خبره ده چې د نن ډېر مسلمانان هم د جهل او ناپوهۍ په وجه د بدفالي د اخیستلو په بدۍ کي اخته دي سره ددې چې د جاهلیت د زمانې یو مشرکانه عادت دی او که ددې خبري څخه قطع نظر وکړل سي نو ددې څخه پرېهز کولو یوه لویه معقوله وجه دا هم ده چې بدفالي نه اخیستونکی د فضیلت حامل گرځول سوی دی په دې وجه چې هغه هم په هغه خلکو کي شامل وي چې بې حساب په جنت کي داخل کړل سي او د هغه څخه پرېهز یو اهم وصف دی چې د توکل په درجو کي شمېرل کېږي او ددې څخه لوړه درجه هغه ده چې د هر ډول علاج، دم، تعویذ او نورو تدبیرو د ترک کولو په وجه حاصلېږي او د هغه مقصد حقیقي د توکل مقام ثابتوي او ظاهروي چې د توکل متعارف مفهوم دلته بیانېږي او ځکه صوفیان د توکل وضاحت کړی دی چې د توکل مطلب دادی چې د الله تعالی پر رزاقیت باندې پوره اعتماد او باور په سبب کسب او عمل او اسباب مطلق ترک کول، دا دوهمه او اوسطه درجه ده چې د خواصو مرتبه منل کېږي، ددغه مرتبې خلک د هغه اجر او فضیلت مستحق گرځول کېږي چې د هغه ذکر په حدیث کي دی بلکه ددې څخه پرته د یو عظیم الشان سعادت زیری ورکړل سوی دی چې (لذین احسنوا الحسنی زیاده).

د دې څخه وروسته دریمه درجه هغه ده چې د هغه مقام د منتهی او مقربینو لپاره مخصوص وي، ددغه خلکو په ظاهري نظر کي اسباب او ذرائع ساقط وي چې دهغوئ په نزد د هغوئ عدم او وجود دواړه برابر دي هغوئ که اسباب او ذرائع تر یو حده اختیاريوي نو محض د اظهار عبودیت او مشیت الهي د فرمانبرداری په توګه یې استعمالوي او ددې حیثیت څخه دهغوئ اسباب او ذرائع اختیاريول د هغوئ په حق کي د عزیمت حکم لري دغه مرتبې ته د اخص الخواص مرتبه ویل کېږي او هغه انبیاء او اولیاء دي چې دخپل ذات په اعتبار فاني او د الله ﷻ سره باقي دي او د توکل دا تر ټولو آخري مرتبه هم ده او ددې اصلي حقیقت هم، او کوم خاص بندگان چې دغه مرتبې ته ورسېږي د هغوئ فضیلت تر ټولو زیات او د هغوئ اجر تر ټولو لوی وي. په ذکر سوې مسئله کي عالمگیری دا قاعده بیان کړې ده چې تاوان، ضرر او تکلیف ليري کونکي اسباب او ذرائع پر درې ډوله دي، یو خو هغه چې د هغه مؤثر کېدل یقیني وي لکه اوبه

تنده ، خوراک لوږه ليري کوي، دوهم هغه اسباب چي ظني وي لکه بنکر لگول، رگ وهل، اود طب نور قواعد ، يعني د گرمۍ څخه پيدا کېدونکو ناروغيو کي د يخو دواو په ذريعه اود يخ څخه پيدا کېدونکو ناروغيو کي د گرمو دواو په ذريعه علاج کول او دغه شيان په طبي نقطه سره د ظاهري اسبابو درجه لري او ډېرېم هغه اسباب چي د موهوم ذريعه وي لکه بدن داغل، د دعاؤ په ذريعه دم او چف کول، تعويد او داسي نور شيان، نو کوم اسباب او ذرائع چي يقيني درجه لري هغه ترک کول نه يوازي دا چي د توکل لپاره شرط نه دي بلکه دا صورت په شرعي نقطه نظر سره هم حرام دی حال دا چي د هغه د ترک کولو په وجه د مرگ واقع کېدو بيره وي ،

ددې پر خلاف د اسبابو او ذرائعو تعلق د موهوم حقيقت لري د هغه ترک کول د توکل شرط دی ځکه چي رسول الله ﷺ داسي اسباب او ذرائع ترک کونکي د متوکلينو په ډله کي شمېرلي دي ، پاته سوه د هغه اسبابو او ذرائعو خبره چي ظني دي او د طبيبانو او حکيمانو په نزد د ظاهري اسبابو درجه لري نو هغه اختيارول يعني د طبي قواعدو سره سم علاج کول د توکل خلاف نه دی او د هغه ترک کول د يقيني اسبابو د ترک کولو په ډول منع نه دی ، په ځينو احوالو کي او د ځينو اشخاصو په اړه هغه ترک کول افضل دي نو ظني اسباب د دوو درجو په منځ کي يوه معتدله درجه وي .

﴿۵۰۶﴾: وَعَنْهُ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا فَقَالَ

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ څخه روايت دی يوه ورځ نبي کریم ﷺ تشریف راوړ او وه يې فرمايل:

عُرِضْتُ عَلَى الْأُمِّ فَجَعَلَ يَبْرُ النَّبِيُّ وَمَعَهُ الرَّجُلُ وَالنَّبِيُّ وَمَعَهُ الرَّجُلَانِ

زما مخته امتونه وړاندي کړل سول (يعني په خوب يا د کشف په حالت کي) ځيني پيغمبرانو د خپلو امتونو سره تيريدل پيل کړل يو نبي تير سو د هغه سره يو سړی وو، (يعني يوازي يو امتي يې وو) او بل نبي تير سو د هغه سره يوازي دوه خلک وه

وَالنَّبِيُّ وَمَعَهُ الرَّهْطُ وَالنَّبِيُّ وَلَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ فَرَأَيْتُمْ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الْأَفُقَ

او بل نبي تير سو د هغه سره يوه ډله وه او يو نبي تير سو د هغه سره يو سړي هم نه وو بيا ما يو لويه ډله وليدل چي د آسمان غاړه ځيني ډکه وه

فَرَجَوْتُ أَنْ يَكُونَ أُمَّتِي فَقِيلَ هَذَا مُوسَى فِي قَوْمِهِ ثُمَّ قِيلَ لِي انْظُرْ فَرَأَيْتُمْ



زما دا امید سو چي دا به زما امت وي مگر ما ته ونبودل سول چي دا موسى عليه السلام او د هغه امت دئ، بيا ما ته وويل سول وگوره، نو ما

سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ الْأَفُقَ فَقِيلَ لِي أَنْظِرْ هَكَذَا وَهَكَذَا فَرَأَيْتُ سَوَادًا كَثِيرًا سَدَّ

يوه لويه ډله وليدل چي د هغه څخه د آسمان غاړي ډکي وې بيا ما ته وويل سول راسته او چپه لوري ته وگوره نو ما يوه لويه ډله په خپل شاوخوا کي وليدل چي د آسمان تر غاړه پوري خپره

الْأَفُقَ فَقِيلَ هَؤُلَاءِ أُمَّتُكَ وَمَعَ هَؤُلَاءِ سَبْعُونَ أَلْفًا قدامهم يَدْخُلُونَ

سوې وه، بيا ما ته وويل سول دا ستا امت دئ او ددوئ څخه پرته او يا زره نور دي چي بهي

الْجَنَّةِ بِغَيْرِ حِسَابٍ هُمُ الَّذِينَ لَا يَتَطَيَّرُونَ وَلَا يَسْتَرْقُونَ وَلَا يَكْتُمُونَ

حسابه به په جنت کي داخلېږي دا به هغه خلک وي چي نه بد فالي اخلي او نه به طلب د دم کوي او نه به پر خپل بدن داغ لگوي

وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ فَقَامَ عُكَّاشَةُ بْنُ مُحْصَنٍ فَقَالَ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ لِي

او يو ازي پر الله ﷻ به يې توکل وي، (ددې په اوريدو سره) عکاشه بن محصن ولاړ سو او عرض يې وکړ اې دا الله رسوله! ما ته دعاء وکړه چي الله تعالی ما هم ددغه خلکو څخه کړي نو

مِنْهُمْ قَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ مِنْهُمْ ثُمَّ قَامَ إِرْجُلٌ آخَرُ فَقَالَ ادْعُ اللَّهَ أَنْ

يَجْعَلَ لِي مِنْهُمْ قَالَ سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ. متفق عليه.

وه يې فرمايل: الله ﷻ دی هم ددغه ډلي څخه کړه، بيا بل سړی ولاړ سو عرض يې وکړ اې دا الله رسوله! زما لپاره هم دعاء وکړئ، رسول الله ﷺ وفرمايل: عکاشه ستا څخه مخکي سو. بخاري او مسلم

**تفريغ:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۱۱/۱۰، رقم: ۵۷۵۲، ومسلم ۱۹۹۱، رقم: ۲۷۴، ۲۲۰.

**تشریح:** د نبي څخه مراد رسولان دی چي د الله ﷻ د دين رسولو او د خلکو پر سیده لار راوستلو لپاره دغه دنيا ته را استول سوي دي، امام نووي رحمه الله وايي: دا ويا زره څخه مراد دا هم کېدای سي چي د رسول الله د امت څخه او ويا زره خلک هغه دي کوم چي ددغه خلکو څخه

پرته دي او ددې څخه دا معنی هم اخیستل کیږي چې ددغه خلکو څخه اوویا زره خلک داسي هم دي چې بې حساب به په جنت کي داخل سي ، ددغه دوهمي معنی تائید د بخاري په روایت سوي دغه الفاظو کي هم کیږي : (هذه امتک ویدخلون الجنة من هؤلاء سبعون الفا)، یعنی دغه ستاد امت خلک دي او په دوی کي به اوویا زره هغه خلک وي چې بې حساب به په جنت کي داخلېږي.

نه خپل بدن ته داغ ورکوي: مطلب دادی چې خلک بېله ضرورت خپل د بدن یوې برخي ته داغ نه ورکوي، یو دا چې یو داسي مجبوري وي چې د داغ کولو څخه پرته بله چاره نه وي نو دا بېله خبره ده د ضرورت او مجبوري لپاره داغ د ځینو صحابه کرامو څخه هم ثابت دي چې په هغوی کي حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه هم دی چې په عشره مبشره کي شمېرل کیږي، یا دا معنی وي چې هغه خلک مطلق داغ نه کوي که څه هم هغوی ته هر څومره ضرورت وي ځکه چې هغوی پر تقدیر باندي راضي او مطمئن وي هغوی یوازي پر الله جل جلاله باندي باور او اعتماد وي هغوی د یو آفت او مصیبت د تدبر کولو پر ځای د هغه په وجه یو خاص لذت محسوس کوي او په دې خبره هغوی ته پوره یقین وي چې فائده او تاوان رسونکی یوازي الله تعالی دی د هغه څخه پرته داسي هیڅ ذات او هیڅ شی نسته چې حقیقي مؤثر وي نو هغه خلک چې پاک نفس او پر مشهوره مرتبه باندي فائز وي او دهغوی په نظر کي د هغوی خپل وجود د عدم برابر وي او د نفس لذتو او خواهشاتو په اعتبار هغوی د فناء مقام اختیار کړی وي.

ځینو شارحینو داسي لیکلي دي چې نه خو خپل بدن ته داغ ورکوي، معنی داده چې هغه خلک د بدن داغلو څخه پرېزگي مگر که چیري د یو ناروغۍ او تکلیف په وجه هغه داسي وکړي نو د هغه فائده او شفاء اعتقاد یوازي پر الله تعالی باندي وي نه محض پر داغلو.

ځیني حضرات وایي چې پر بدن باندي داغ کول د هغه اسبابو څخه دی چې وهمیه دي او په حدیث کي ددې منع منقول ده مگر که چیري د یو ناروغۍ او تکلیف د دفع لپاره یو حاذق معالج او ډاکټر داغ ضروري وگڼي او د هغه گټور کېدل یقیني امروي نو ددې اجازه هم سته.

نه دم کوي: دلته دم څخه مراد افسون او جادو دی چې د هغه الفاظ او معنی د قرآن او احادیثو مطابق نه وي او د هغه په وجه په شرک کي د اخته کېدو بېره وي همدارنگه نه بدفالي کوي، ددې مطلب دادی چې یو حیوان که هغه مرغه وي یا بل حیوان وي د هغوی د الوتلو او آواز څخه هغه خلک بدفالي نه کوي.

خلاصه دا چې د کومو خلکو په اړه د ازیري ورکړی سوی دی هغوی به بې حساب په جنت کي داخلېږي او دا په اصل کي هغه خلک دي چې خپل ایمان او اعتقاد په اعتبار ډېر پاخه او

ټينګ وي چي هغوی هېڅ داسي عقیده او عمل نه اختياروي چي د جاهليت د زمانې د عقائدو او اعمالو سره مطابقت او مشابهت لري .

دلته يو سوال پيدا کيږي چي د ذکر سوو خلکو په اړه د اوويا زره شمېر ذکر دی ، نو ايا د ابتداء څخه تر انتها پوري به په امت محمديه کي د داسي خلکو شمېر يوازي اويا زره وي ؟ حال دا چي د دغه وصف خلک د ذکر سوي شمېر څخه ډېر زيات په يوه زمانه کي تر لاسه کيږي ، ددې جواب دادی چي د اوويا زره څخه مراد خاص شمېر څرگندول نه دی بلکه د اوويا زره عدد استعمالولو واحد مقصد د داسي خلکو زياتوب ته اشاره ده .

د حديث د آخري برخي په اړه دا سوال پيدا کيږي چي رسول الله ﷺ د دوهم سړي خواست ولي قبول نه کړ ، او د هغه په حق کي يې دعاء ولي ونه کړل ، ددې جواب دا ورکول کيږي چي دا د الله تعالی له خوا رسول الله ﷺ ته په هغه مجلس کي يوازي د يوه سړي په حق کي د دعاء کولو اجازه ورکول سوې وه او رسول الله ﷺ د عکاشه ﷺ په حق کي دعاء کړې وه ځکه د هغه څخه وروسته د بل سړي د خپل باطني حيثيت او حالت په اعتبار د دغه مرتبې اهل او د دغه منزل مستحق نه وو ځکه رسول الله ﷺ د هغه په حق کي دعاء ونه کړل ، مگر په دې اړه رسول الله ﷺ هغه ته په صراحت سره ونه فرمايل چي ته د دغه مرتبې او منزلت اهل او مستحق نه يې بلکه هغه ته يې يو عام جواب ورکړ او څرگنده يې کړه چي د عکاشه په حق کي د دعاء کولو سبب د هغه له خوا په دعاء کي التماس او سبقت دی ځيني حضرات دا هم وايي چي هغه سړی په اصل کي د منافقينو څخه وو او ظاهره ده چي د هغه دا حيثيت د رسول الله ﷺ په علم کي وو ځکه رسول الله ﷺ د هغه په حق کي دعاء ونه کړل .

مگر رسول الله ﷺ د اخلاقو او مروت له موخي هغه ته دا ونه ويل بلکه يو مجمل جواب يې ورکړ مگر ځيني نور حضرات وايي چي د عکاشه ﷺ په حق کي دعاء کول په اصل کي د وحی خفي سبب وو چي په هغه کي رسول الله ﷺ ته د ذکر سوي دعاء کولو اجازه ورکړل سوې وه .

دا قول زيات صحيح دی ځکه چي په يو بل روايت کي بيان سوي دي چي په دغه موقع کي خواست کونکي بل سړي حضرت سعد بن عبادہ وو چي د سترو صحابه کرامو څخه دی .

دغه ارشاد پر دې دلالت کوي چي د نيکۍ لاري په اختيارولو کي سبقت کول پکار دي او اهل الله او بزرگانو ته په خپل حق کي د فلاح او سعادت د دعاء خواست کول پکار دی .

## دمؤمن شان

﴿۵۰۶﴾: وَعَنْ صُهَيْبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَجَبًا لِأُمِّ

د حضرت صهيب رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ و فرمايل : دمؤمن عجيبه شان دئ د

الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ لَهُ خَيْرٌ وَلَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِمُؤْمِنٍ إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ

هغه ټول کارونه نيکي دي او دا شان يوازي دمؤمن سره خاص دئ که خوشحالي ورته تر لاسه

شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ. رواه مسلم.

سي د الله شکر کوي چې دا شکر د هغه لپاره نيکي ده او که مصيبت ورته راسي نو صبر کوي او  
دا صبر هم د هغه لپاره نيکي ده . مسلم .

تخريج : صحيح مسلم : ۲۲۹۵/۴ ، رقم : ۶۴ - ۲۹۹۹ .

د لغاتو حل : سراء : اي نغماو وسعة عيش . (عیش او عشرت)

**تشریح :** مطلب دادی چې انسان په خپل ورځني ژوند کې یا خو د داسې صورت سره مخ کېږي چې هغه په تکلیف او غم کې اخته کوي یا هغه په داسې حال کې وي چې په هغه سره خوشحالي محسوس کوي ، د دغه دواړو حالتو څخه هیڅوک خالي نه وي ، نو د مؤمن لپاره د غم او تکلیف حالت د صبر تقاضا کوي او خوشحالي ورکونکی حالت د شکر ، څرگنده ده چې دغه دواړه شيان یعنې صبر او شکر ډېر اعلی دی او د ډېر زیات اجر او ثواب باعث دي ، همدارنګه مؤمن په هر حالت کې د اعلی مقام او مرتبې او ډېر زیات اجر او ثواب مستحق وي مګر دا خبره باید په ذهن کې وي چې په ذکر سوي حدیث کې دا فرمایل سوي دي چې دا خبره یوازي دمؤمن لپاره خاص ده نو په ظاهره دمؤمن څخه مراد دمؤمن زړه دی ځکه چې دا دکامل مؤمن شان دی چې هغه د تنگی او سختی ، غم او تکلیف په حالت کې صبر کوي او د خوشحالی په صورت کې شکر گزار وي ، ددې پر خلاف د غیر کامل مؤمن حال داوي که چیرې هغه ته د خوشحالی اسباب تر لاسه سي نو هغه مغرور سي او د شریعت خلاف خبرې پېل کړي او که په تنگی او تکلیف کې اخته سي نو جزع او فزع ، شکایت او ناشکري کول پېل کړي ، نو د هر مؤمن لپاره دا ضروري ده چې هغه په کوم حالت کې وي د هغه مطابق د خپل کیفیت جائزه واخلي او وگوري چې هغه د خپل فکر او خیال ، قول او فعل په اعتبار د دغه حدیث پر معیار پوره دی که یا او بیا دکامل مؤمن ویلو مستحق دی که یا .

## يوخو خاص هدايات

(۵۰۲۸): وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُؤْمِنُ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه خنجه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل : قوي مؤمن (د عقيدې او

الْقَوِي خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ وَفِي كُلِّ خَيْرٍ اِحْرَصُ عَلَى مَا

بدن د لحاظه) تر ضعيف مؤمن د الله تعالى په نزد غوره او محبوب دئ، او په هر مؤمن کي

يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَلَا تَعْجِزْ وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلَا تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَانَ

نيکي ده، نو کوم شی چي تا ته گټه رسوي د هغه حرص کوه او د الله صلى الله عليه وسلم مرسته او توفيق غواړه

او د مرستي غوښتلو خنجه پاته مده راځه او هر کله چي يو مصيبت درته راسي نو داسي مه وایه

كَذًا وَكَذًا وَلَكِنْ قُلْ قَدَرُ اللَّهِ وَمَا شَاءَ فَعَلَ فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ.

رواه مسلم.

که ما داسي کړی وای نو داسي به سوی وای بلکه داسي وایه چي الله صلى الله عليه وسلم همدا سي لیکلي وه،

او الله صلى الله عليه وسلم چي څه غواړي هغه کوي ځکه چي د (که یا اګر) لفظ د شیطان کار خلاصوي او په زړه

کي وسوسه پیدا کوي. مسلم.

تفريغ: صحيح مسلم ۲۰۵۲/۴، رقم: ۲۶۶۴-۳۴.

تشریح: دا ویل که چیري دا فلانی تدبیر مي کړی وای، او دا کار مي داسي کړی وای نو زه به

د فلاني تاوان او مصيبت خنجه ساتل سوی وای، داسي وینا ځکه منع ده چي داسي ویل بالکل

لا حاصل دي او ددې هیڅ گټه نسته، کوم شی چي څرنګه پېښ سي هغه همدا سي نه دی بلکه د

الله تعالى پر مشیت او د هغه د حکم او فیصلې مطابق پېښیږي چي هغه ته د تقدیر لیک ویل

کېږي لکه څرنګه چي په قرآن کریم کي فرمایل سوي دي (قل لن یصیبنا الا ما کتب الله لنا)، ته

ووايه چي موږ ته نه یوازې هغه څه رسیږي کوم چي د الله تعالى له خوا زموږ لپاره لیکل سوي

دي، نو د (که چیري) لفظ ویل په هغه صورت کي منع دی کله چي ددې استعمال په یو داسي

جمله کي وي چي دهغه مقصد د تقدیر الهي سره معارض او مقابل وي او دا عقیده وي چي

تقدیر هیڅ شی نه دی د هر شي واقع کېدل د هغه ظاهري او مادي اسباب او وساتلو باندي

منحصر وی که چیری دا عقیده نه وی نو بیا ددی استعمال به منع نه وی لکه څرنگه چي په قرآن کریم کي داسي وارد سوي دي (لو کنتم في بيوتکم لبرز الذین کتب علیهم القتل).

په یو بل حدیث کي په باب الحج کي نقل سوي دي چي رسول الله ﷺ وفرمایل: (لواني استقبلت من امري ما استدبرت)، که ما ته د مخکي څخه دا معلومه وای، همدارنگه په نورو ډېرو روایتو کي هم د لو لفظ نقل سوی دی نو معلومه سوه چي د لو یعنی که چيري لفظ د منع تعلق د داسي خبري سره دی چي د هغه ګټه نه وي او د تقدیر الهي معارض ثابتیږي مګر څرګنده دي وي چي ذکر سوی منع د نهی تنزیهي په توګه ده نه د نهی تحريمي په توګه او که د دغه لفظ استعمال په یو داسي جمله کي وي چي د هغه مقصد د طاعت او عبادت پر فوت کېدو باندې اظهار او تاسف وي یا هغه عبادت او طاعت څخه د خپلي معذوري او مجبوري اظهار د افسوس په توګه وي نو څه حرج نسته او په مختلفو حدیثو کي چي دا لفظ نقل سوی دی هغه پردغه مفهوم باندې محمول کیږي بلکه حقیقت دادی چي د عبادت او طاعت پر فوت کېدو باندې د افسوس اظهار کول د ثواب باعث هم دی او دا په هغه شیانو کي د شمېرلو وړ دی کوم چي مستحب دی.

امام رازي رحمه الله په خپل کتاب مشیخت کي د ابي عمرو څخه نقل کړي دي چي کوم څوک د خپل یو دنیاوي شي پر فوت کېدو باندې افسوس وکړي نو هغه د زرو کالو مسافت په اندازه دوږخ ته نژدې کیږي او کوم څوک چي خپل یو دیني عمل او اخروي شي پر فوت کېدو باندې افسوس وکړي نو هغه د زرو کالو د مسافت په اندازه جنت ته نژدې کیږي.

## الْفَصْلُ الثَّانِي (دوهم فصل)

### پر الله ﷻ پوره توکل کول

﴿۵۰۶۹﴾: عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَوْ أَنَّكُمْ تَتَوَكَّلُونَ عَلَى اللَّهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقَكُمْ كَمَا يَرْزُقُ الطَّيْرُ تَغْدُو خِفَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا. رواه الترمذي وابن ماجة.

د حضرت عمر بن خطاب رحمه الله څخه روایت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي چي فرمایل یې: که تاسو پر الله ﷻ باور وکړی داسي باور لکه څرنگه چي د باور حق دی نو هغه به

داسي رزق درکوي لکه څرنگه چي مرغانو ته رزق ورکوي ، هغوی په سهار کي وږي وځي او ماښام ته په ماږه نس راځي . ترمذي او ابن ماجه

**تخریج:** سنن الترمذي ۴۹۵۱۴، رقم: ۲۳۴۴، وابن ماجه ۱۳۹۴۱۲، رقم: ۴۱۶۴.

**دلالتو حل:** خصا: ای جیاعا (وږي)

**تشریح:** توکل دادی چي اول خو پر دې خبره پوره یقین وي چي د یو شي په وجود کي راوستونکی د الله تعالی څخه پرته بل څوک نسته او هر موجود که هغه ساه لرونکي وي یا غیر ساه لرونکی وي ، یا د رزق حاصلېدل وي یا نه حاصلېدل وي ضروري که ګټه وي ، غربت وي او که مالداري وي ، ناروغي وي او که روغتیا وي ، مرګ وي که ژوند وي ، غرض هر څه چي وي د ټولو مالک الله تعالی دی او ټول شيان د هغه له خوا دي بیا ددغه امر پخه عقیده وي چي د روزی ضامن بېله شکه الله تعالی دی او بیا په دغه یقین سره د حصول معاش سعی او هڅه کي په ښه توګه او مناسب او معقول صورت کي بوخت وي يعني کسب او ګټه کي ډېر زیات محنت او تکلیف نه زغمي ، په حرص کي نه اخته کیږي ، د ضرورت څخه زیات د حاصلولو هڅه نه کوي او د ګټې په فکر کي غرق نسي چي د حلال او حرام تمیز هم ونه کړلای سي .

امام غزالي رحمۃ اللہ علیہ وایي: د چا چي دا ګمان وي چي توکل د کسب او کار ترک کولو نوم دی نو هغه لوی جاهل دی او د امام قشيري رحمۃ اللہ علیہ قول دی چي د توکل اصلي ځای زړه دی او د حصول معاش لپاره حرکت او عمل یو ظاهري فعل دی چي د توکل خلاف نه دی په شرط ددې چي اصل اعتماد محض د الله تعالی پر ذات باندي وي ځکه چي په حدیث کي د مرغه سره تشبیه ورکړل سوې ده او هغه که څه هم د خپلي روزې په تلاش کي راوځي او په ټول جهان کي سرگردان ګرځي مګر د هغه اصل اعتماد پر الله تعالی وي نه د خپل طلب او هڅه باندي نو ددې څخه څرګنده سوه چي د انسان د معاش تر لاسه کولو لپاره پر معقول او مناسب طریقه باندي هڅه او سعی کول پر الله تعالی باندي د اعتماد او باور کولو خلاف نه دی لکه څرنگه چي الله تعالی فرمایي: (و کاین من دابة لاتحمل رزقها الله یرزقها وایاکم) يعني هیڅ حیوان خپل رزق نه پورته کوي بلکه الله تعالی هغه ته او تاسو ته هم رزق درکوي .

خلاصه دا چي د حدیث مفهوم ددې څخه خبردار کول دي چي سعی او هڅه او کسب او عمل په حقیقت کي رزق رسونکي نه دی بلکه رزق رسونکی یوازي الله تعالی دی همدارنګه د حدیث مقصد دا هم نه دی چي انسان دي د خپل رزق ګټلو لپاره د حرکت او عمل څخه منع کړل

سي څکه چي پر الله تعالى باندي د توکل او اعتماد تعلق د زړه سره دی چي د اندامو ظاهري حرکت او عمل مطلقا خلاف نه دی بلکه د توکل برکت خو داوي چي متوکل ته خپل رزق لپاره حرکت کول هم نه پرېوځي بلکه د بل په حرکت کولو سره هغه ته د الله تعالى له خوا رزق رسوي لکه څرنګه چي د دغه ارشاد رباني د عمومي مفهوم څخه څرګنديږي: (وما من دابة في الارض الا على الله رزقها).

کله چي د کارګه بچی د هګۍ څخه دباندې راووځي نو هغه بالکل سپين وي او د کارګه هغه بچی چي ډېر بد ورته معلومېږي د خپلو بچيانو په پرېښودو سره کارګه ځيني ولاړ سي او هغوی يوازي پاته سي، بيا الله تعالى هغوی ته مچان او مېړيان استوي چي هغه بچي يې په چن کولو سره خوري او روزنه مومي تر دې چي هغوی لوی سي نو خپل رنګ بدل کړي او بالکل تور سي بيا څه وخت وروسته کله چي کارګه خپل بچيانو ته راسي او هغوی تور وويني نو ورسره کښيني او د هغوی روزنه کول پېل کړي، د دې څخه څرګنده سوه چي الله تعالى پرته د حرکت او سعي څخه هم رزق رسوي، په دې کي ډېر حکايتونه بيانېږي مګر دا حکايت خو ډېر عجيب او غريب دی چي الله تعالى د روح قبض کونکي ملائکي عزرائيل عليه السلام څخه پوښتنه وکړه چي ايا د چا روح کښلو پر وخت تا ته پر چا رحم راځي؟، عزرائيل عليه السلام وويل: هو اې زما پروردګاره، په يو وخت کي ما ته ډېر رحم راغلی وو او دا دهغه وخت قصه ده کله چي يوه کښتۍ ماته سوې وه او د هغه خلک په اوبو کي غرق سوي وه مګر ځيني خلک د ډوبېدو څخه ژغورل سوي او د کښتۍ پر پاته تختو باندي پرېوتل او په هغوی کي يوه ښځه هم وه چي پر يوه تخته باندي ناسته وه او خپل تې رودونکي ماشوم ته يې تې ورکوی، کله چي ستا حکم وسو چي د هغه ښځي روح دي قبض کړل سي نو ما د هغه ښځي روح قبض کړ مګر پر هغه ماشوم مي ډېر رحم راغلی چي هغه په درياب کي پر يوې ماتي تختې باندي يوازي پاته سوی وو، الله جل جلاله وفرمايل: تا ته معلومه ده چي هغه ماشوم څه سو، ما هغه تختې ته د يوې جزيرې غاړې ته د رسېدو حکم وکړ چي هلته هغه ماشوم د سند پر غاړه وغورځوی او بيا مي يو زمری هغه ماشوم ته واستوی چي هغه خپل تې ورکوی او د هغه ماشوم روزنه يې کول، کله چي هغه ماشوم لوی سو نو ما جنات وټاکل چي هغه ماشوم ته د خلکو د وينا او هستوګني تعليم ورکړي تر دې چي هغه يو ټېنګ زلمی سو او بيا په عمل او فضل کي يې کمال تر لاسه کړ او د علماؤ په صف کي داخل سو، په دولت او امارت سره برخمن سو او په پای کي د سلطنت مرتبې ته په رسېدو سره د ټولي نړۍ پاچا او حکمران سو او بيا هغه خپل اصل حقيقت هير کړ، هغه د عبوديت مرتبه او د ربوبيت



حقوق هير کرل هغه ته دا په ياد نسول چي الله تعالى هغه ذات دی چي هغه يې د درياب د څپو څخه ژوندی وساتي او په خپل قدرت سره يې د هغه روزنه وکړل او بيا يې دغه مرتبې ته راوړسوي چي نن هغه د ټولي نړۍ پاچا دی ، پوهيږئ چي هغه کوم څوک وو؟ هغه په دغه دنيا کي د شداد په نامه سره مشهور سوی دی ، په هر حال مؤمنانو ته دا هيرول نه دي پکار چي الله تعالى ډير رحيم او کریم دی هغه پر خپلو بندگانو باندي ډېر مهربان دی کله چي هغه خپلو دښمنانو ته رزق ورکوي نو دا څرنگه کيدای سي چي خپل هغه بندگان دي هير کړي کوم چي د هغه محبوب او غوره دي .

### د رزق حاصلولو لپاره خاص هدايت

(۵۰:۵۰): وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّهَا

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : اَيُّ

النَّاسُ لَيْسَ مِنْ شَيْءٍ يُقَرِّبُكُمْ إِلَى الْجَنَّةِ وَيُبَاعِدُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلَّا قَدْ أَمَرْتُكُمْ

خلکو ! هيڅ يو داسي شی نه سته چي تاسو جنت ته نژدې کړي او ددوېڅ څخه مو ليري کړي

مگر هغه چي د هغه ما تاسو ته حکم درکړی دی

بِهِ وَلَيْسَ شَيْءٌ يُقَرِّبُكُمْ مِنَ النَّارِ وَيُبَاعِدُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ إِلَّا قَدْ نَهَيْتُكُمْ

او هيڅ شی داسي نه سته چي تاسو دوېڅ ته نژدې کړي او د جنت څخه مو ليري کړي مگر هغه

شی چي د هغه څخه ما تاسو منع کړي ياست ،

عَنْهُ وَإِنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَ وَفِي رِوَايَةٍ وَإِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنَّ نَفْسًا

او جبرائيل عليه السلام په بل روايت کي روح القدس زما په زړه کي دا خبره اچولې ده چي يو

لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَكَمِلَ رِزْقَهَا أَلَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ وَلَا

سړی تر هغه وخته پوري نه مړ کيږي تر څو پوري چي (په دنيا) کي هغه خپل رزق پوره نه کړي ،

خبردار ! د الله ﷻ څخه وييرېئ او په رزق تر لاسه کولو کي د ميانه روی څخه کار اخلي ، او په

يَحْمِلَنَّكُمْ اسْتِبْطَاءُ الرِّزْقِ أَنْ تَطْلُبُوهُ بِعَاصِيِ اللَّهِ فَإِنَّهُ لَا يُدْرِكُ مَا عِنْدَ

رزق رسیدو کي تاخیر دی تاسو دې ته امداده نه کړي چي تاسو یې د گناه په ذریعه تر لاسه کړئ

اللَّهُ إِلَّا بِطَاعَتِهِ . رواه في شرح السنة والبيهقي في شعب الإيمان إلا أنه لم يذكر وإن روح القدس.

ځکه چي هغه شی کوم چي د الله ﷻ سره دي هغه د عبادت په ذریعه تر لاسه کیږي . شرح السنة، او بیهقي د روح القدس ذکر نه دی کړئ.

**تخریج:** البغوي في شرح السنة ۲۹۹/۱۴، رقم: ۴۱۱۱، والبيهقي في شعب الإيمان ۲۹۹/۷، رقم: ۱۰۳۷.

**د لغاتو حل:** الروح: الجلد والنفس، والمعنى انه اوحى الي وجيا خفيا. اجملو: اى احسنوا.

**تشریح:** د حديث د لومړنيو جملو مفهوم پر دې خبره دلالت کوي چي هغه ټولي خبري چي انسانيت ته ابدي گټه رسونکي او تاوان دفع کونکي ذرائعو سره روشناس کوي يوازي د کتاب او سنت څخه تر لاسه کېدای سي، کومي خبري او کوم شيان چي د کتاب او سنت د رڼا څخه وتلي وي هغه د انسان د صلاح او فلاح سره اړه نه لري او په هغه کي خپل وخت صرف کول د خپل عمر بې گټي ضائع کول دي.

لفظ د روح د ځان په معنی کي دی او ددې (روح) څخه، جبرائیل او عیسی ﷺ هم مراد اخیستل کیږي، دلته ددغه لفظ څخه د حضرت جبرائیل ﷺ ذات مراد دی او د هغه صفت امین په ذریعه بیانول یعنې هغه ته روح الامین ویل د هغه د کمال دیانت داري په سبب دی چي د الله تعالی رسولانو ته علم او وحي رسولو کي د هغه خاص وصف دی همدارنگه په روح القدس کي هغه ته دا قدس، پاکی نسبت د نجاست او کثافت څخه د هغه د کمال طهارت او پاکی په وجه دی. لفظ د اجملو د اجمال څخه اخیستل سوی دی او معنی یې د روزی په لټه کي اعتدال اختیارول دي، مطلب دا چي تاسو د معاش په تر لاسه کولو کي په خپل کسب او عمل کي نیکی او میانه روي اختیار کړئ او د معاش په طلب کي د ضرورت څخه زیات تکلیف غیر مناسب خبره ده ځکه چي د الله تعالی له خوا تاسو د رزق د تکللېن مکلف نه یاست گرځول سوي لکه چي الله تعالی فرمایي: (وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون ما ارید منهم من رزق وما ارید ان يطعمون ان الله هو الرزاق ذو القوة المتین).

ما پیریان او انسانان ددې لپاره پیدا کړي دي چي هغوی زما عبادت کوي زه د هغوی څخه د رزق غوښتونکی نه یم او نه دا غواړم چي هغوی دي ما هیر کړي حقیقت دادی چي رزاق خو

یوازي الله تعالى دی او هغه ډېر زبردست او د قوت مالک دی .

په یو بل ځای کې داسې فرمایي : (وامر اهلك بالصلوة واصطرع عليها ، لا نستلك رزقا نحن نرزقك والعاقبة للتقوى) . او خپل کورنۍ ته د لمانځه حکم کوه او پر دې صابر او قائم اوسه او موږ ستاسو څخه د رزق غوښتونکي نه یو (یعني موږ تاسو خپل او د نورو د روزۍ پیدا کولو مکلف نه یاست گرځولي بلکه موږ تاسو ته روزي درکوو) او ښه انجام د هغه چا لپاره دی چې د الله ﷻ څخه بیرېږي .

خلاصه دا چې د اجملوا لفظ په ذریعه چې کوم حکم ورکړل سوی دی د هغه مفهوم که چیرې هغه واخیستل سي کوم چې مخکې ذکر سو نو دا حکم به د اباحت لپاره وي او که د دغه لفظ دا معنی مراد واخیستل سي چې تاسو خپل رزق حلال او جائز وساتلو سره تر لاسه کوی نو په دغه صورت کې به دغه حکم د وجوب لپاره وي ، ددې تائید د وروستني عبارت (ولا یحملنکم.. الخ) څخه هم کیږي ، ددې مطلب دادی که چیرې د حصول معاش په لار کې خنډ پیدا سي او د رزق په رسېدو کې تاخیر محسوس کړي نو ددې په وجه مضطرب او بد خیاله مه جوړیږي او داسې هیڅکله نه وي چې د روزي تر لاسه کولو لپاره حرام او مکروه ذرائع اختیارول شروع کړې د مثال په توګه غلا ، د چا مال خوړل ، په امانت کې خیانت شروع کړي او که نور څه نه وي نو خپل سیادت او حیثیت او د خپل عبادت او دیانت په اظهار کولو سره دغه شیان د حصول رزق واسطه جوړ کړي یا دبیت المال په شان مراکز څخه خپل حق او حاجت زیات تر لاسه کولو کې کومه خرابي نه ګڼي او داسې نور ، حقیقت دادی چې رزق په تاخیر سره هیڅکله نه رسیږي څه چې ورسېږي او کوم وخت چې ورسېږي دغه اصل رزق دی او دومره مقدر وي بیا دا چې د ګناه او معصیت په وجه په رزق کې نه وسعت کیږي او نه ژر رسیږي دومره تر لاسه کیږي او هغه وخت رسیږي چې په مقدر کې څومره اندازه او څه رسیدل لیکل سوي وي په دې سره پرته د ګناه او اضطراب نور هیڅ نه حاصلیږي او کوم رزق چې د ګناه په وجه رسیږي هغه حرام دی نو د حصول معاش په لاره کې اضطراب او بې ارامی او د ګناه او معصیت لار اختیارول په هیڅ ډول ګټور نه دی ددې څخه پر هېز کول پکار دي .

طیبي رحمه الله لیکلي دي چې د اجملوا په ذریعه چې کوم حکم ورکړل سوی دی د هغه مطلب دادی که چیرې مال ګټی نو په ښه طریقه یې ګټی یعني په هیڅ حال کې هم داسې ذریعه او طریقه مه اختیاروئ کوم چې د شریعت خلاف وي ، د استبطاء لفظ په اصل کې د تاخیر کېدو په معنی کې استعمال سوی دی او د سین حرف د مبالغې د اظهار لپاره دی لکه څرنګه چې د قرآن کریم

په دغه الفاظو کي (ومن كان غنيا فليستعفف) کي استعفف په اصل کي د عف (منع کېدو) په معنی کي دی.

### اصل زهد څه ته وايي

﴿۵۰/۱﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الزَّهَادَةُ فِي الدُّنْيَا

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: زهد د دنيا پرېښودلو، حلال

لَيْسَتْ بِتَحْرِيمِ الْحَلَالِ وَلَا إِضَاعَةِ الْمَالِ وَلَكِنَّ الزَّهَادَةَ فِي الدُّنْيَا أَنْ لَا

حرام گرځولو او د مال د ضائع کولو نوم نه دی بلکه زهد دادی چې څه ستا په لاس کي دي (يعني

تَكُونَ بِمَا فِي يَدَيْكَ أَوْثَقَ مِمَّا فِي يَدَيِ اللَّهِ وَأَنْ تَكُونَ فِي ثَوَابِ الْمُصِيبَةِ إِذَا

مال او دولت) پر هغه توکل مه کوه بلکه پر هغه توکل کوه چې د الله ﷻ په لاس کي دي، ترک

دنیا (دنیا پرېښودل) دادی چې هر کله يو مصيبت درباندي راسي نو په هغه مصيبت کي ثواب

أَنْتَ أُصِيبَتْ بِهَا أَرْغَبَ فِيهَا لَوْ أَنَّهَا أَبْقَيْتُ لَكَ. رواه الترمذي وابن ماجه

وقال الترمذي هذا حديث غريب وعمر بن واقد الراوي منكر الحديث.

غوښتونکی سه او داخواش لره چې دا مصيبت پاته وي (او ختم نه سي چې ددې ثواب تر لاسه

سي). ترمذي او ابن ماجه، ترمذي ويلي دي دا حديث غريب دی او عمرو بن واقد راوي منکر

الحديث دی.

**تخريج:** سنن الترمذي ۴۹۳/۴، رقم: ۲۳۴۰، وابن ماجه ۱۳۷۳/۲، رقم: ۴۱۰۰.

**تشریح:** حقيقي زهد څه شي دی او زاهد چا ته وايي، دا خبره رسول الله ﷺ په وضاحت سره

بيان کړې ده، ددې ارشاد مطابق د دنيا څخه زهد اختيارول د هغه شي نوم نه دی چې محض د

دنیا نعمتونه او لذتونه ترک کړل سي ځکه چې داسي کول د هغه شيانو پر ځان حرامول دي کوم

چې الله ﷻ حلال کړي دي او دا خبره نه يوازي دا چې د حقيقي زهد او تقوا سره مناسبت نه لري

بلکه بذات خود منع ده لکه څرنگه چې په قرآن کریم کي فرمايل سوي دي: (لاتحرموا طيبات

ما احل الله لكم): هغه پاک شيان پر ځان مه حراموئ کوم چې الله ﷻ حلال گرځولي دي.

د دې څخه پرته د رسول الله ﷺ څخه دا ثابته ده چې رسول الله ﷺ مرغوب او خوندي وښان

او د الله تعالى نازل کړي نعمتونو څخه پرې نه دی کړي بلکه کوم شی چې حاصل سوی دی د هغه څخه یې گټه تر لاسه کړې ده او ظاهره ده چې د رسول الله ﷺ څخه زیاته زهد او تقوا د بل چا نسي کیدای ، کوم په نامه صوفیان او جاهلان چې محض د لذتونو پر ترک د زهد او تقوا گمان کوي ، د خوندورو خوراکو او مېوو وغیره څخه پرېز کوي ، نوي جامي او داسي نور نعمتونه ترک کوي او دې ته د زهد او تقوا نوم ورکوي هغوی په حقیقت کې په دې نه پوهیږي چې زهد څه ته وایي او د زاهد کېدو څه مطلب دی ، همدارنگه زهد او تقوا دا هم نه دي چې الله تعالى کوم مال او دولت ورکړی دی هغه همدارنگه ضائع کړل سي یا هغه په غیر مصرف کي خرڅ کړل سي د مثال په توگه دا فکر چې زما سره کوم مال دی د زهد او تقوا په لاره کي ځنډ دی هغه واخلي او په دریاب کي یې وغورځوي یا د فقیر او غني ، مستحق او غیر مستحق د تمیز کولو پرته یې په خلکو کي وویشي .

خلاصه دا چې نه خو داسي د ظاهري زهد اعتبار دی او نه دا خبره د منلو وړ ده چې د دنیا د ظاهري مال او اسباب څخه خپل لاس بالکل خالي کړي او د یو شي گټل او د ځان سره اېښودل د تقوا خلاف وگڼي مگر د معاشي ضرورت او احتیاج پر وخت زړه غیر الله ته متوجه کړي بلکه اصل مراد او اعتبار د زړه پر زهد دی چې زړه په هر صورت کي یوازي الله ﷻ ته متوجه وي او په هغه کي دنیا او د دنیا هیڅ شي سره مینه نه وي .

څه چې ستاسو په لاسو کي دي: ددې څخه مراد دادی چې دنیاوي مال او اسباب ، هنر او کسب مادي وسائل او اسباب دي همدارنگه څه چې د الله تعالى سره وي ددې څخه مراد دادی چې هغه شی د هغه ظاهري او باطني خزانو کي دی ، ددې جملې مطلب دادی چې ستا اصل اعتماد او باور د الله تعالى پر وعده باندي کېدل پکار دی چې هغه ستا سره د رزق درکولو او تا ته د خپلو نعمتونو رسولو په اړه کړې ده چې هغه تاسو ته داسي رزق درکوي او د داسي ځای څخه تاسو ته خپل نعمتونه درکوي چې تاسو د هغه گمان هم نسي کولای ،

کوم شی چې تاسو په خپل سعي او تدبیر سره تر لاسه کوئ او کوم مال وغیره چې تاسو د خپل کسب او عمل په ذریعه پیدا کوئ هغه دا مه گڼئ چې واقعتاً د هغه شي په تر لاسه کولو کي او د هغه مال په تر لاسه کېدو کي یوازي ستاسو د تدبیر او سعي او کسب دخل دی بلکه دا یقین ولرئ چې تاسو ته څه راغلي دي هغه ټول په اصل کي د الله تعالى له خوا د هغه د وعدې مطابق راغلي دي که الله تعالى تاسو ته هیڅ درکول نه وغواړي نو تاسو چې په لکونو تدبیرونه او هڅي وکړي او هر څومره محنت او تکلیف وزغمی نو ستاسو لاس ته هیڅ هم نه راځي ، دا خبره

هم بايد په ذهن کي وي چي تاسو د ظاهري اسبابو او وسائلو په ذريعه څه چي وگټل او څه چي مو تر لاسه کړي دي او ستاسو کسب او عمل په نتيجه کي چي څه تاسو ته راغلي دي که هغه منصب وي يا مال او بل څه وي يا محکه او جائيداد وي دغه ټول شيان د هغه نعمتونو او گټو څخه زيات نسي کيدای کوم چي د الله تعالی په خزانه قدرت کي موجود دي او تر اوسه تاسو ته نه دي تر لاسه سوي ځکه ستاسو سره چي څه دي هغه ټول تلف او فنا کيدونکي دي ددې پر خلاف کوم شيان او نعمتونه چي د الله تعالی په خزانو کي دي هغه ټول تل پاته کېدونکي دي، لکه چي الله تعالی فرمايي: (ما عندکم ينفد وما عند الله باق) کوم چي ستاسو سره دي هغه ټول فاني دي او کوم چي د الله تعالی سره دي هغه پاته کېدونکي دي.

د حديث د آخري برخي (وان تكون في ثواب المصيبة.. الخ) مطلب دادی چي زهد داهم دی چي تاسو د دنيا راحت او آرام ته مه متوجه کېږئ او د دنياوي نعمتونو او خواهشاتو ارزو مه کوئ بلکه په دې پوه سئ چي د دنيا نعمتونه او لذتونه په اصل کي هغه آفات او بلاو کي د اخته کېدو ذريعه دي کوم چي ديني او اخروي ژوند ته تاوان رسوي، دا ځکه ضروري دي چي ستاسو زړه دنيا ته مائل نسي او ستاسو نفس د دنياوي شيانو سره انس او تعلق ونه لري، کله چي يو دنياوي مصيبت او آفت کي اخته سئ نو هغه وخت د پرېشانه کېدو پر ځای هغه مصيبت او آفت ته خوش آمدید ووايست او د هغه په ذريعه د اجر او ثواب غوښتونکی سئ تر دې چي هغه وخت ستاسو په زړه کي هغه مصيبت ته دومره زيات رغبت او شوق وي چي هغه تر اوسه لاس ته راغلی نه دی او تاسو د هغه په انتظار کي ياست، څرگنده دي وي چي په دغه الفاظو (لوانها ابقيت) کي لفظ د ابقيت په اصل کي د لم يصبه په معنی کي استعمال سوی دی او ددې جملې څرگند مفهوم لکه څرنگه چي ذکر سوی دی د اجر او ثواب په وجه هغه مصيبت ته ستاسو رغبت د عدم مصيبت د رغبت څخه زيات کېدل پکار دي.

په هر حال رسول الله ﷺ د زهد ذکر سوو دوو صورتو په بيانولو سره دا څرگنده کړه چي په يو سړي کي د دغه دواړو صفاتو کېدل د هغه په حق کي دا دليل دی چي هغه د زهد پر مقام فائز دی. دنيا او د دنيا شيان د هغه په نظر کي کالعدم او يوازي آخرت د هغه مطلوب او مقصود دي، ددې څخه څرگنده سوه چي هسي خو په ظاهره د زهد مفهوم دادی چي د دنيا څخه بې رغبتی وي، دنياوي متاع او خواهشات لکه مال او دولت وغيره ترک کړل سي مگر رسول الله ﷺ ارشاد و فرمايه چي د زهد مرتبه محض په دغه شي سره نه کاملېږي تر څو چي د صبر او توکل مقام حاصل نه وي او آخرت ته رغبت او شوق تر دې حده ونه رسيږي چي په دغه دنيا کي

کوم مصیبتونه او بلاوي رسيږي هغه د آخرت د اجر او ثواب په ارزو کي محبوب او غوره جوړ سي او د هغه رسېدل د هغه د نه رسېدو څخه زيات مرغوب وي که دا مقام حاصل سي نو پوهېدل پکار دي چي د زهد صفت په پوره توگه پيدا سوي دی کنه په بل صورت کي محض د مال او دولت ترک کول او دنياوي لذتونو او نعمتونو څخه پرېهېز کول گويا خپل مال ضائع کول او د حلالو شيانو پر ځان حرامول دي .

### يوازي پر الله ﷻ توکل کوئ

(۵۰۴): وَعَنِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كُنْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چي یو ځل زه د رسول الله ﷺ سره پر سپرلی سپوروم ،

يَوْمًا فَقَالَ يَا غُلَامُ احْفَظْ اللَّهَ يَحْفَظْكَ احْفَظْ اللَّهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ وَإِذَا سَأَلْتَ

رسول الله ﷺ راته وفرمايل : اې هلکه ! د الله ﷻ احکام امر او نهی خوندي ساته ، الله تعالی به تا په خپل حفاظت کي وساتي او د الله پاک خیال ساته نو الله تعالی به خپل په وړاندي تر لاسه کړي ، او هر کله چي ته د سوال اراده وکړي

فَاسْأَلِ اللَّهَ وَإِذَا اسْتَعْنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ

نود الله تعالی څخه سوال کوه ، او کله چي مرسته غواړي نو د الله تعالی څخه مرسته غواړه او دا خبره په یاد لره که ټول مخلوق راجمع سي

يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ

او تا ته گټه رسول و غواړي نو هيڅکله به گټه نه سي در رسولای مگر يوازي د و مره څومره چي الله تعالی ستا په مقدر کي ليکلې وي او که ټول خلک راټول سي په دې چي

يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ رُفِعَتِ الْأَقْلَامُ

وَجَفَّتِ الصُّحُفُ. رواه احمد والترمذي.

تا ته ضرر ورسوي په يوشې سره نو ضرر به ونه رسوي تا ته مگر په هغه اندازه څومره چي الله ﷻ ستا په تقدير کي ليکلي دي ، قلمونه پورته سوي دي او صحيفې وچي سوي دي ، احمد او ترمذي

تخریج: مسند الامام احمد ۲۹۳۱۱، رقم: ۲۵۱۶.

**تشریح:** نو تاسو به الله ﷺ خپل مخته مومئ: ددې معنی یو خو هغه ده کوم چي په ترجمه کي بیان سوې ده او د ځینو حضراتو مطابق معنی یې داده که چیري تاسو د الله تعالی د حقوقو ادا کول یعني دهغه عبادت او طاعت او د هغه د احکامو پر فرمانبرداری باندي په پابندي سره عمل کونکی اوسیري نو تاسو به په خپل پناه او حفاظت کي ساتي او ستاسو سره به په معاملاتو کي مرسته کوي او ستاسو په مقصد او عزم کي به کامیابي درکړي، یا دا چي په هغه صورت کي به تاسو د الله تعالی عنایت او مهربانی خپل مخته مومئ چي هغه به ستاسو په ټولو معاملاتو کي ستاسو رعایت کوي او قدم پر قدم به ستاسو مرسته او اعانت کوي.

یو مطلب چي د ډېر لوړ مقام ضامن دی دادی چي کله تاسو د الله تعالی د حقوقو ادا کول د هغه د اطاعت او عبادت پابندي او د هغه درضا او خوښي په طلب کي بوخت او مستغرق سئ نو هغه وخت به ستاسو د معرفت نظر هغه خپل مخکي داسي مومي گویا چي هغه ستاسو په مخکي موجود دی او تاسو د مقام احسان او کمال ایمان په منع کي هغه مشاهده کوي او بالکل داسي به محسوسوئ لکه چي تاسو هغه وینئ په دې حیثیت چي د الله تعالی څخه پرته هر شی ستاسو د نظر څخه بالکل معدوم او فناء سي نو همدارنگه به تاسو ته د مراقبې اصل کیفیت هم حاصل سي او مقام مشاهده به مو هم په برخه سي.

یوازي د الله ﷺ په مخکي د سوال لاس غزوئ: ځکه چي د ورکړي او بخښني ټولي خزاني د هغه سره دي او د دنیا او آخرت هر هغه نعمت او راحت چي بنده ته رسیري او هره هغه بلا او مصیبت چي د هغه څخه بنده خوندي کیږي محض د الله تعالی په رحمت سره رسیري یا دفع کیږي بیاد هغه رحمت یوازي رحمت دی چي نه په هغه کي د غرض آمیزش دی او نه د یو علت دخل او سبب او هغه جواد مطلق او داسي غني دی چي نه د هغه سره د یو شي کمی ده او نه هغه محتاج کیږي نو یوازي هغه ذات ددې وړ دی چي خپله هر امید د هغه سره وابسته کړل سي د هغه د عذاب څخه پرته د بل چا څخه خوف کول نه دی پکار، په خپل هر مشکل کي او هر غم کي یوازي د هغه په حضور کي د مرسته التجاء کول پکار دي او په ټولو معاملاتو کي یوازي د هغه په حضور کي د مرستي التجاء کول پکار دي او په ټولو معاملاتو کي یوازي پر هغه اعتماد وکړل سي ځکه رسول الله ﷺ حکم وکړ چي څه غوښتل وي نو یوازي د الله تعالی څخه یې غواړئ د هغه څخه پرته د بل چا په مخکي د سوال لاس مه غزوئ ځکه چي بل څوک پر ورکولو یا نه ورکولو، گټه رسولو او تاوان لیري کولو باندي قادر نه دی کوم ذات چي د ځان څخه د گټي



رسولو يا تاوان ليري کولو او د خپل مرگ او ژوند مالک نه دی هغه چا ته کله گټه رسولای سي او د تاوان څخه يې کله خوندي کولای سي، همدارنگه په ذکر سوي حکم کي دې ته اشاره ده چي په خپل هيڅ حالت او هيڅ وخت کي د الله تعالی په مخکي د لاس غزولو څخه منع کېدل نه دي پکار ځکه چي په يو حديث کي په وضاحت سره فرمايل سوي دي چي کوم څوک د الله تعالی په مخکي لاس نه غزوي پر هغه الله تعالی غضب کوي ددې څخه پرته د خپل خالق په مخکي لاس غزول په حقيقت کي د هغه په حضور کي د خپلي عاجزی او محتاجۍ اظهار کول دي چي د عبوديت شان دی، يو چا څومره ښه ويلي دي:

الله يغضب ان ترکک سواله      و ابناء آدم حين يسال يغضب

ژباړه: الله ﷻ هغه وخت غضب کوي چي تاسو د هغه څخه سوال نه کوئ او د آدم زامن هغه وخت غضب کوي کله چي څوک سوال ځيني وکړي.

او که ټول مخلوق په يو ځای کېدو سره تاته تاوان رسول وغواړي... الخ: مطلب دادی چي کله نفع او تاوان د الله تعالی له خوا دی او په هر حال کي هغه ته رجوع کېږي ځکه چي هغه گټه رسونکی هم دی او تاوان رسونکی هم دی، او هغه ورکونکی هم دی او نه ورکونکی هم دی، د يو فرد سوال که د ټولي مخکي ټول مخلوق په يو ځای کېدو سره د الله تعالی د مرضۍ او حکم خلاف يو سړي ته تاوان يا گټه رسول وغواړي نو دا هيڅکله ممکن نه ده چي هغه ته گټه يا تاوان ورسوي، د الهيات په ځينو کتابو کي بيان سوی دی چي الله تعالی فرمايي: زما دي په خپل عزت او جلال قسم وي يقيناً زه هغه سړي سره انقطاع کوم چي زما څخه پرته د بل چا سره خپل اميد وابسته کوي او د خلکو په نظر کي هغه ته د ذلت جامه اغوندم يعني د خلکو په مخکي هغه ذليل او خوار کوم هغه د خپل قرب څخه محروم کوم او خپل وصل يې څخه ليري کوم نو يقيني خبره داده چي زه هغه حيراني پريشاني او تکفراتو کي اخته کوم، ايا هغه سړی د خپل مشکلاتو او پريشانو په وخت کي زما څخه پرته د بل چا څخه اميد لري حال دا چي پريشاني او مشکلات زما په لاس کي دي زه الهي القيوم يم، هغه سړی د فکر او پريشانۍ په عالم کي دنورو دروازې ټکوي حال دا چي د ټولو دروازو کيليانې زما په لاس کي دي او هغه دروازې بندي دي نو زما دروازه هر هغه چا ته خلاصه ده چي ماته راسي او زما څخه دعاء وغواړي.

قلمونه پورته سوي دي: ددې څخه مراد دادی چي کوم احکام صادرېدل هغه ټول ليکل سوي دي همدارنگه صحيفې وچي سوي دي ددې څخه مراد دادی چي تر قيامته پوري څه کېدونکي دي او د چا په حق کي څه پېښېدونکي دي هغه ټول د تقدير په کتاب کي دي او ليکل

سوي دي او هغه لېکنه وچه سوې ده اوس پر هغه قلم نه چلیږي او څه چي لېکل سوي دي د هغه څخه وروسته هيڅ نسي ليکل کيدای، خلاصه دا چي په دغه دنيا کي څوک راغلي دي او تر قيامته پوري چي څوک راځي د هغه د تقدير او قسمت فيصلې په لوح محفوظ کي ليکل سوي دي او ددغه کار څخه فراغت هم سوي دی اوس د چا په حق کي هيڅ نسي ليکل کيدای نو د هر سړي تقدير او قسمت د مخکي څخه لېکل يې د قلمو په پورته کولو او د صحيفو په وچېدو سره تعبير کړي دي او په دې کي د مشابهت اړخ دادی چي څرنگه يو کاتب د کتاب په پوره کولو سره فارغ سي نو قلم کښيږدي او کتاب بند کړي همدارنگه کاتب تقدير د ډېر مخکي څخه د مخلوق تقديرونه ليکلي دي او هغه صحيفې چي په هغو کي تقديرونه ليکل سوي دي د تل لپاره بند سوي دي په هغه کي اوس هيڅ تغير او تبديل، کمي او زياتوب نسي کيدای.

ددغه کتاب په پېل کي دا حديث تېر سوی دی چي الله تعالی تر ټولو مخکي کوم شی پيدا کړ هغه قلم وو بيا يې هغه ته وويل چي ولېکه! قلم وويل: څه ولېکم؟ ورته وويل سول چي تقدير ولېکه، نو هغه هر څه وليکل چي تر اوسه پوري واقع کېدونکي دي او تر قيامته پوري به واقع کېږي، که چيري دلته دا مشکل پيدا سي چي دغه روايت د قرآن کریم ددغه آيت (يمحو الله ما يشاء) خلاف دی نو ددې جواب دادی چي دا محو او اثبات هم په اصل کي د هغه شيانو دی کوم چي مقدر سوي دي او د هغه د لېکلو څخه وروسته قلم اينسودل سوی دی او هغه صحيفې وچي سوي دي ځکه چي د قضاء يعني هغه کلي احکام او فيصلې چي د ازل څخه الله تعالی صادري کړي دي دوه ډوله دي يو قضاء مبرم (چي په هغه کي هيڅ تغير او تبديل ممکن نه دی) او دوهم قضاء معلق (چي په هغه کي تغير او تبديل ممکن دی) ددې څخه پرته ددغه محو او اثبات تعلق د لوح محفوظ او د الله تعالی د علم سره دی يعني دا خبره د مخکي څخه په لوح محفوظ کي ليکل سوي ده چي فلانی شی به داسي کېږي او دا خبره د الله تعالی په علم کي ده نو دا مفهوم د الله تعالی د محو او اثبات په نسبت کولو سره بيان سوی دی چي په حقيقت کي مقدر امور دي او تغير نه ورته ويل کېږي او نه تبديل.

ځيني حضرات وايي چي د الله ﷻ سره دوه کتابونه دي يو لوح محفوظ دی چي په هغه کي هيڅ تغير او تبديل نه کېږي او دوهم کتاب هغه دی چي په هغه کي ملائکي د بندگانو اعمال ليکي نو د محو او اثبات تعلق ددغه کتاب سره دی.

په هر حال په دغه ارشاد کي دا ترغيب دی چي بنده بايد د الله تعالی پر ذات باندي توکل او اعتماد وکړي، پر الهي رضا باندي راضي او خپل تدبير او سعي او ذاتي قوت او طاقت

حقیقی مؤثر هیڅکله ونه گڼي ځکه چې راتلونکی هیڅ شی هم داسي نه دی چې د الله تعالی د حکم او فیصلې څخه وتلی او د هغه د قضاء او قدر مطابق نه وي چې کاتب تقدیر د محکي او آسمان د پیدائش څخه پنځوس زره کاله مخکي لیکلي دي او د هغه شي واقع کېدل لیکل سوي دي هغه په هر حال کي او هر صورت کي واقع کیږي، هغه نه د انساني حرکت او سکون نظام بندولای سي او نه سعي او تدبیر، نو که د خوشحالی په حالت کي پېښ سي یا د ضرر او تکلیف په حالت کي وي په هر صورت شکر ادا کول لازم دی او پر دې خبره په ښه ډول پوهېدل پکار دي چې بنده خپل دښمن او مخالف خپل تکلیف او مصیبت او تاوان خلاف د الله تعالی د مرستي او نصرت په هغه صورت کي مستحق کیږي کله چې هغه د هغه شیانو په وجه پېښېدونکی غم او تکلیف باندي صبر وکړي او هیڅ حالت هم د خپل تقدیر او حالت شکایت ونه کړي.

حضرت شیخ عبدالقادر جیلاني رحمته الله علیه په خپل کتاب فتوح الغیب کي ډېره ښه خبره لیکلې ده چې د هر مؤمن لپاره لازم ده چې دغه حدیث د خپل زړه هنداره وگرځوی او په خپلو ټولو حرکاتو او سکنااتو کي د هغه مطابق عمل وکړي چې په دنیا او آخرت کي سالم او محفوظ پاته سي او په دواړو جهانو کي د الله تعالی د رحمت په سبب په عزت سره ونازول سي.

په ځینو روایتو کي ددغه الفاظو (تجده تجاهک) څخه وروسته دا عبارت هم نقل سوي دی: (تعرف الى الله في الرخاء يعرفك في الشدائد فان استطعت ان تعمل لله بالرضا في اليقين فافعل فان لم تستطع فان في الصبر على ما تكره خيرا كثيرا واعلم ان النصر مع الصبر والفرج مع الكرب وان مع العسر يسرا ولن يغلب عسر يسرين).

یعني د خوشحالی په حالت کي د نعمت پېژندنې او طاعت په ذریعه الله تعالی وپېژنئ د هغه د یاد څخه مه غافل کېږئ او د هغه شکر ادا کوئ که داسي کوئ نو ددې په بدله کي به یقینا الله تعالی تاسو ته د تنگی او سختی په حالت کي مرسته ورسوي یعني هغه به تاسو ته ددغه تنگی او سختی طاقت او ددې څخه د خلاصون لار درکړي که تاسو د یقین پر مرتبه په رضا سره د الله تعالی درضا لپاره یو کار کولای سي نو هغه یقینا کوئ (ځکه چې بېله شکه هغه ډېر لوی کار دی) او که تاسو یو داسي کار نه سي کولای او د نعمت د شکر حق په پوره توګه نه سي ادا کولای نو پوه سي چې آفات او مصائب او د طبیعت خلاف پېښېدونکو امورو باندي صبر کول هم د نیکی او خیر ضامن دی (یعني اصل شی په هر حالت کي د الله تعالی شکر ادا کول دی ځکه چې د الله تعالی له خوا کوم شی پېښیږي نو هغه یقینا نعمت وي او که په ظاهري یا باطني اعتبار سره د هغه د لطف ضامن وي مګر که چیري یو سړی د شکر حق په پوره توګه اداء نه

کړلای سي نو پر پېښېدونکي سختي او تنگی. باندي صبر کول پکار دي ځکه چي دا هم یو لوی فضیلت لري، او پوه سئ چي بنده ته د الله تعالی مرسته او نصرت په هغه صورت کي تر لاسه کیږي کله چي هغه پر اطاعت حق او ترک معصیت باندي صابر او ثابت قدمه پاته سي او پراختیا په اصل کي د هر تکلیف او غم څخه وروسته وي يعني د هري تنگی او سختی څخه وروسته پراختیا راځي او د هر غم څخه وروسته د راحت دروازه خلاصیږي او بېله شکه په سختی سره خوشحالي او اساني هم ده يعني کله چي پریو سړي باندي سختي او تنگی راځي نو د هغه څخه وروسته الله تعالی خوشحالي او اساني هم ورکوي او یوه سختي پر دوو اسانیو باندي غالبه کېدای نسي يعني که یو انسان په تنگی او سختی کي اخته وي نو هغه باید پوه سي چي د هغه په عوض کي به دوی اساني تر لاسه کوي یوه خو په دغه دنیا کي چي الله تعالی د هري سختي څخه وروسته اساني پیدا کوي او دوهمه اساني په آخرت کي د اجر او ثواب په صورت کي، لکه څرنګه چي د مسلمانانو د تاریخ څخه ثابته ده کله چي هغوی په دنیا کي په تنگی او سختی کي اخته سوي دي او هغوی په صبر او عزیمت سره هغه سختی او تنگی زغملی دي نو د هغه څخه وروسته هغوی ته په دغه دنیا کي د قدرتي مرستي او نصرت په ذریعه فتح او کامیابي او عزت تر لاسه سوی دی او بیا په آخرت کي به د جنت قیمتي راحتونه او لوړي درجي تر لاسه کړي.

### د انسان نیک بختي او بد بختي

﴿۵۰۴﴾: وَعَنْ سَعْدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ سَعَادَةٍ

د حضرت سعد رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل: د انسان نیک بختي داده چي

ابْنِ آدَمَ رِضَاهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ لَهُ وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللَّهِ

څه الله تعالی د هغه لپاره مقدر کړي دي په هغه راضي سي او د انسان بد بختي داده چي هغه د

الله څخه خیر او نیکی غوښتل (استخاره) پرېږدي

وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ سَخَطُهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ لَهُ. رواه احمد والترمذي وقال

الترمذي هذا حديث غريب.

او بد بختي داده چي الله تعالی د هغه په مقدر کي څه لیکلي دي په هغه ناخوښه وي. احمد، او

ترمذي ويلى دي دا حديث غريب دى.

تخریج: مسند الامام احمد ۱۶۸۱، رقم: ۲۱۵۱.

**تشریح:** د حديث د اولي برخي مطلب دادى چي د انسان سعادت او خير او د هغه د نېک بختۍ علامه داده چي هغه د الله تعالى څخه خير او نيکي غواړي د هغه په مخکي د سوال لاس غزوي او د هغه په دربار کي خپل عرض او مناجات وړاندي کړي او بيا پر خپل تقدير او قسمت باندي په هر صورت راضي اوسي او دا يقين لري چي ما ته هر څه پېښ سوي دي يا پېښېږي هغه ټول د الله تعالى د حکم او فيصلې مطابق دي چي هغه زما په مقدر کي ليکل سوي دي او په هر اعتبار زما سره غوره دي که څه هم د الله تعالى څخه دخير او نيکۍ غوښتلو خبره د انسان د نيک بختۍ په ضمن کي نه ده کتل سوي بلکه وروسته عبارت چي په هغه کي د انسان د بدبختۍ ذکر سوي دى مد نظر وساتل سي نو معلومه به سي چي مراد دادى .

د الله ﷻ څخه د خير او فلاح غوښتنې څخه پرهيز کول د انسان بدبختي گرځول دا څرگندوي چي انسان بايد په هر وخت کي د خپل خير او غوره والي لپاره الله تعالى ته متوجه او د هغه څخه تل د خير غوښتونکى وي .

کله چي رسول الله ﷺ دا وفرمايل چي د آدم اولاده بايد په هر هغه صورت کي پر قضاء او قدر الهي باندي راضي سي، نو ددې څخه دا وهم پيدا کېدای سي چي د گناه څخه پرته د شريعت نور خلاف امورو په صورت کي هم هغه د قسمت په ليک گڼلو سره په هغه راضي او مطمئن کېدل پکار دي نو دا رسول الله ﷺ څرگنده کړه چي انسان بايد هر وخت د الله تعالى څخه دخير او نيکۍ غوښتونکى وي چي هغه پاک ذات هغه د خير او نيکۍ پر لار روان کړي او هغه ته يوازي د غوره امورو اختيارولو توفيق ورکړي او د بدۍ لار او د شريعت خلاف امورو څخه د هغه ساتنه وکړي، څرگنده دي وي چي په هر صورت کي او په هر حالت کي پر قضاء او قدر الهي باندي راضي کېدل ډېره لويه خبره ده او ددغه مقام نوم (افخم) يعنې عظمى مرتبه ده .

دا خبره ښودل هم ضروري دي چي پر قضاء او قدر باندي راضي کېدل د خپل تقدير او قسمت خلاف ناراضگۍ ترک کول د انسان سعادت او نېک بختي گرځول د دوو شيانو په وجه دي يو دا چي کوم څوک پر قضاء الهي باندي راضي وي هغه ته د زړه سکون او اطمینان په برخه کېږي او دا داسي شى دى چي ددې په وجه انسان خپل معاملات او کاروبار او په خاصه توگه د الله تعالى په طاعت او عبادت کي په ډېر سکون او اطمینان سره بوخت وي نو کوم څوک چي پر

تقدير الهي عقیده نه لري يا د قسمت پر ليکنه باندي راضي نه وي نو هغه په ذره ذره مصيبت او پېښي باندي متفکر کيږي او په دې سره خپل مقاصد او معاملات ، طاعت او عبادت کي د زړه او دماغ د سکون او اطمینان څخه محروم کيږي چي دغه مصيبت ولي راغلی فلانی حادثه ولي پېښه سوه او دا خبره داسي ولي ونه سول .

دوهمه دا چي دغه شی بنده په دې سبب د الله تعالی د غضب او غصې څخه ساتي چي هغه د الله تعالی د ليکلي تقدير خلاف د خپل ناراضگی او د خپل غصې اظهار نه کوي او د تقدير خلاف د خپل ناراضی او غصه داده چي هغه د هغه خبري ذکر وکړي او هغه شی په حق کي غوره وگرځوي کوم چي الله تعالی د هغه په مقدر کي نه دی ليکلی او ظاهره ده چي کوم شی الله تعالی د هغه په مقدر کي ليکلی دی هغه په يقيني توگه د هغه څخه غوره دی چي د هغه ښه او بد کېدو سره يقيني نه وي .

استخاره يعني د الله تعالی څخه د خير او نيکۍ طلب کولو حقيقت دادی چي په خپل ټولو معاملو او ټولو امورو کي د الله تعالی څخه غوره والی طلب کړل سي بلکه دا يقين او عقیده ولري چي انسان په دې نه پوهيږي چي د هغه په حق کي کوم شی ښه دی او کوم شی خراب دی دا يوازي الله تعالی دی چي دخپلو بندگانو په حق کي ښه او بد شی پېژني او په عامه توگه کيږي دا چي انسان يو شی په خپل حق کي ښه گڼي مگر په حقيقت کي هغه شی بد وي يا يو شی د خپل ځان لپاره بد گڼي مگر په حقيقت کي هغه شی د هغه په حق کي ښه وي لکه چي فرمايل سوي دي :

(عَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ

لَا تَعْلَمُونَ)

ژباړه : (دا ليري خبره نه ده) چي تاسو يو شی په خپل حق کي بد گڼئ مگر په حقيقت کي هغه ستاسو لپاره ښه وي او دا هم ليري نه ده چي يو شی تاسو په خپل حق کي ښه گڼئ مگر په حقيقت کي هغه ستاسو لپاره خراب وي ، يوازي الله ﷻ پوهيږي او تاسو نه پوهيږئ ، چي ستاسو په حق کي کوم شی ښه دی او کوم شی خراب دی .

کله چي دغه يقين او عقیده پخه سي نو بيا د هغه يقين او عقیده په ذريعه دي مخته درجه اختيار کړي چي په دغه دنيا کي زموږ په ژوند کي څه واقع کيږي هغه ټول د الله تعالی له خوا او د هغه د حکم او فيصلې مطابق دي او کوم شی چي د الله تعالی د حکم او فيصلې مطابق وي هغه د حقيقت او انجام په اعتبار د خير او فلاح څخه پرته نور هيڅ نسي کيدای ځکه وارد سوي دي

چي: (الخير بيديك والشر ليس اليك) اي ره! خير او کاميابي ستا په لاس کي ده او بدي تا ته منسوب کېدای نسي.

دا مستحب دي که چيري يوه ارزښتناکه دنيوي يا ديني معامله پېښه سي نو د هغه په اړه د عالمانو او مخلصينو سره د صلاح او مشورې وروسته استخاره وکړل سي يعنې الله تعالى ته په حضور قلب سره متوجه کېدل او دخير او کاميابي دعاء دي وغواړي په استخاره کي کم از کم دادی چي داسي دعاء وکړل سي. (اللهم خرلي واخترلي فلا تكلني الى اختيارى): اي الله! زما په حق کي خير وفرمايې او کوم شی چي زما لپاره غوره وي هغه اختيار کړې نو ما زما اختيار ته مه سپاره.

د استخارې پوره طريقه داده چي مخکي دي دوه رکعت له مونځ وکړي بيا دي د استخارې هغه دعاء ووايي چي مشهوره ده او ددغه کتاب په تېرو مخونو کي نقل سوې ده.

طبراني رحمه الله په اوسط کي د حضرت انس رضي الله عنه څخه دا مرفوع روايت نقل کړی دی چي: (ما خاب من استخار ولا ندم من استشار ولا عال من اقتصد): هغه څوک نامراده کېدای نسي چي استخاره وکړي او هغه څوک شرمنده کېدای نسي چي مشوره وکړي او هغه څوک محتاج کېدای نسي چي ميانه روي اختيار کړي.

ځيني حکيمان وايي: چا ته چي څلور شيان ترلاسه سول هغه د څلورو شيانو څخه محروم کېدای نسي، کوم چا ته چي د شکر مرتبه حاصله سوه هغه په نعمتونو کي د زياتوب څخه محروم کېدای نسي او کوم چا ته چي د توبې توفيق په برخه سو نو هغه د قبوليت څخه محروم کېدای نسي او کوم څوک چي د استخارې لار اختيار کړي هغه د خير څخه محروم کېدای نسي او کوم څوک چي مشوره ترلاسه کړي نو هغه صحيح خبري ته درسيږي څخه محروم کېدای نسي.

## الْفَصْلُ الثَّالِثُ (دریم فصل)

### در رسول ﷺ توکل

(۵۰/۴): عَنْ جَابِرٍ أَنَّهُ غَزَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ نَجْدٍ فَلَمَّا قَفَلَ

د حضرت جابر رضي الله عنه څخه روايت دی چي هغه د رسول الله ﷺ سره د نجد په لور جهاد ته تللی وو،

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَفَلَ مَعَهُ فَأَدْرَكَتْهُمْ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ

کله چي رسول الله ﷺ راغلی نو هغه هم ورسره راغلی، (د غرمې په وخت) کي صحابه کرام يو

شیلې ته راوړسیدل چې په هغه کې ډیرې درختې وې ،

فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَفَرَّقَ النَّاسُ يَسْتَظِلُّونَ بِالشَّجَرِ فَنَزَلَ

رسول الله ﷺ هلته تم سو ، صحابه کرام هم د سایې په لټه آخوا دیځواتر درختو لاندې پریوتل ،

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ سَمُرَةٍ فَعَلَّقَ بِهَا سَيْفَهُ وَنِمْنَا نَوْمَةً فَإِذَا

رسول الله ﷺ د کیکر تر یوې غټې درختې لاندې ایسار سو او خپله توره یې پر درخته وزړول ،  
او موږ د لږ گړي لپاره بیده سو ، ناڅاپه موږ واوړیدل

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُونَا وَإِذَا عِنْدَهُ أُعْرَابِيٌّ فَقَالَ إِنَّ هَذَا اخْتَرَطَ

چې رسول الله ﷺ موږ غواړي او د رسول الله ﷺ سره یو صحرايي ناست دی موږ چې راټول  
سوونو رسول الله ﷺ راته وفرمایل : دغه صحرائي پر ما باندې زما توره راکښلې وه

عَلَيَّ سَيْفِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ فِي يَدِي صَلْتًا قَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي فَقُلْتُ

په داسې حال کې چې زه بیده وم ، زه راوینس سوم وینم چې (د پوښه) راکښلې توره دده په لاس  
کې ده او ماته وایي اوس به دې زما څخه څوک خلاصوي ؟ ما ورته وویل :

اللَّهُ ثَلَاثًا وَلَمْ يُعَاقِبْهُ وَجَلَسَ. متفق عليه وفي رواية أبي بكر الاسماعيلي في

الله تعالی به مې در څخه خلاص کړي ، درې واړه یې دا الفاظ وفرمایل ، او هغه صحرايي ته  
رسول الله ﷺ هیڅ سزا ور نه کړل او کښینستی ، بخاري او مسلم ، او ابوبکر اسماعيلي چې کوم

صحيحه فَقَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي قَالَ اللَّهُ فَسَقَطَ السَّيْفُ مِنْ يَدِهِ فَأَخَذَ رَسُولُ

روایت په خپل صحیح کې نقل کړی دی په هغه کې دا الفاظ دي چې صحرائي توره په لاس کې  
ووېل اوس به دې زما څخه څوک خلاصوي ؟ (رسول الله ﷺ) ورته وفرمایل : الله تعالی (به)  
مې در څخه خلاص کړي) ددې اوړیدو سره د صحرائي د لاس څخه توره ایله سول ، بیا رسول

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّيْفَ فَقَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي فَقَالَ كُنْ خَيْرَ أَخِي

الله ﷺ هغه توره پورته کړه او هغه صحرايي ته یې وفرمایل : اوس به تا زما د لاس څخه څوک  
خلاصوي ؟ صحرائي وویل : ته غوره نیونکی سه ،



فَقَالَ تَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لَا وَلَكِنِّي أَعَاهِدُكَ عَلَى أَنْ لَا

نبي كريم ﷺ ورته وفرمايل : ته ددي شاهدي وايې چي د الله ﷻ څخه پرته بل د عبادت وړ نه  
سته او دا چي زه د الله ﷻ رسول یم، صحرائي وويل : زه مسلمان کيږم نه بلکه ددي وعده کوم

أَقَاتِلُكَ وَلَا أَكُونُ مَعَ قَوْمٍ يُقَاتِلُونَكَ فَخَلَى سَبِيلَهُ فَأَتَى أَصْحَابَهُ فَقَالَ جِئْتُكُمْ

مِنْ عِنْدِ خَيْرِ النَّاسِ هَكَذَا فِي كِتَابِ الْحَمِيدِيِّ وَفِي الرِّيَاضِ .

چي نه به درسره جنگ کوم او نه به د هغه قوم سره ملگری کيږم کوم چي ستاسو سره جنگ کوي ،  
ددي اوریدو سره رسول الله ﷺ هغه صحرائي پرېښودی ، هغه صحرائي خپلو ملگرو ته راغلی  
او ورته وه يې ويل : زه تاسو ته د يو غوره سړي څخه راغلی یم . په کتاب الحميدي او الرياض  
کي هم داسي راغلي .

**تخریج :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ۹۶۱۶ ، رقم : ۲۹۱۰ . و مسلم ۵۷۶۱۱ ، رقم : ۳۱۱ - ۸۴۳ .

**د لغاتو حل :** قفل : ای رجع (راستون سو) . العِصاة : الشجر الذي له شوک (ازغي لرونکي ونه) . شجرة من  
الطلع : وهي العظام في شجر الشوک . اخترط : ای سل . صلتا : ای مسلولا مجردا عن الغمد .

**تشریح :** نجد په لغت کي د مخکي هغه برخي ته وايي چي د عامي سطحي څخه لوړه وي او  
هسي دا د جزيره عرب د يو خاص سيمي نوم دی او دغه سيمه يوه لوړه سطح ده ځکه دې ته د  
نجد نوم ورکړل سوی دی ، په پخوانۍ زمانه کي نجد پريو ډېره مختصره سيمه باندي مشتمل  
وو مگر په اوسنۍ جغرافيه کي د جزيره العرب ټولي وسطي سيمي ته نجد ويل کيږي چي د  
هغه اوږدوالی تقريبا اته سوه ميله او عرض يې تقريبا دوه سوه ميله دی ، په شمال کي د باديه  
الشام د جنوبي سر څخه په شروع کېدو په جنوب کي وادي الدوارس يا الربع انحالي پوري او  
عرضا د احساء څخه تر حجاز پوري خپره سوي ده .

عضاه : د عضه جمع ده او ددي اطلاق پر هغه درختي باندي کيږي چي ازغي لرونکي وي ،  
په مجمع البحار کي ليکلي دي چي عضاه د کيکر درختي ته وايي او کومه درخته چي د عضاه  
څخه لويده وي هغه ته سمره ويل کيږي .

**د الله ﷻ څخه بيره اورزق**

(۵۰۴۵) : وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنِّي لَا أَعْلَمُ آيَةً

لَوْ أَخَذَ النَّاسُ بِهَا لَكَفَّتْهُمْ مَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلُ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ. رواه أحمد وابن ماجه والدارمي.

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ وفرمايل: ما ته يو داسي آيت معلوم دى كه خلك عمل په وکړي نو هغه ورته کافي دى، (ومن يتق الله يجعل له مخرجاً ويرزقه من حيث لا يحتسب) څوک چې د خدايه پيروي نو الله د نجات لاره ورپيدا کوي او د داسي ځاى څخه رزق ورکوي چې گمان يې هم نه وي. احمد، ابن ماجه او دارمي.

**تخريج:** مسند الامام احمد ۱۷۸/۵، وابن ماجه ۱۴۱۱/۲، رقم: ۴۲۲۰، والدارمي ۳۹۲/۲، رقم: ۲۷۲۵.

**تشریح:** په حديث کي ذکر سوي پوره آيت دادى:

(وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ

حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا)

ژباړه: او کوم څوک چې د الله (ﷻ) څخه پيروي نو الله تعالى د هغه لپاره د نجات لار پيدا کوي چې وېم او گمان يې هم نه کيږي او کوم څوک چې په خپلو امورو او معاملاتو کي پر الله (ﷻ) باندې توکل او باور کوي نو هغه په دواړو جهانو کي د هغه لپاره کافي دى بېله شکه الله تعالى خپل مراد ته رسېدونکى دى او بېله شکه الله تعالى د هر شي لپاره اندازه ټاکلې ده.

نو د (من يتق الله ..... حيث لا يحتسب) پوري دې ته اشاره ده چې الله تعالى د هغه سړي لپاره د دنيا او آخرت د هغه ټول امورو او معاملاتو کي کافي کيږي چې د هغه څخه پيروي او څه چې د هغه په نزد ناخوښه وي په دې توگه چې هغه داسي ټولو شيانو څخه خوندي کولای سي. (من يتوكل على الله) دلته دا اشاره کول مقصد دي که چيري هغه پر الله تعالى باندې باور او اعتماد کولو سره د دنيا او آخرت د نعمتو غوښتونکى وي نو الله تعالى د هغه لپاره کافي کيږي په دې توگه چې هغه ته هغه نعمتونه ورکوي.

ان الله بالغ امره: بېله شکه الله تعالى خپل مراد ته رسېدونکى دى، د دې څخه مراد دادى چې هغه قادر مطلق خپل احکام او فيصلې جاري او نافذ کونکى دى يعنې هغه ته د هر ډول حکم او فيصلې جاري کولو اختيار حاصل دى او هغه د خپل هر حکم او فيصلې نافذ کولو پوره طاقت او قدرت لري گویا د دغه الفاظو په ذريعه پر الله تعالى باندې توکل کول او خپل ټولي چاري هغه ته د سپارلو وجوب څرگندول مراد دى ځکه چې سړى په دې پوه سي چې رزق او دا

دول هر شي ته د تقدیر الهي سره تعلق دی چي انسان د کوم شي خواش او طلب لري هغه د حکم او فیصلې څخه پرته تر لاسه کېدای سي نو ددې څخه پرته بل چاره نسته چي انسان د قضاء او قدر په مخکي ځان تسلیم کړي او د الله تعالی پر ذات باندې توکل او اعتماد وکړي .

### رزق ورکونکی یوازي الله ﷻ دی

﴿۵۰۷﴾: وَعَنِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ أَقْرَأَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي أَنَا الرِّزَاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ. رواه ابوداؤد والترمذي وقال هذا حديث حسن صحيح.

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ ماته دا آیت وښودی ( إِنِّي أَنَا الرِّزَاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ) زه رزق ورکونکی یم او طاقتور یم . ابوداؤد او ترمذي ويلي دي دا حديث حسن صحيح دی .

تخريج : سنن ابی داود ۲۹۰۱۴ ، رقم : ۳۹۹۳ ، والترمذي ۱۷۶۱۵ ، رقم : ۲۹۴۰ .

تشریح : (اني انا الرزاق) دا قرائت شاذه دی ، د قرائت مشهور مطابق ددغه آیت الفاظ په اصل کي داسي دي : (ان الله هو الرزاق ذو القوة المتين) بېله شکه الله تعالی رزق ورکونکی دی او غالب طاقت والا دی ، خلاصه دا چي کله رزق ورکونکی او غالب طاقت لرونکی یوازي الله تعالی دی نو بیا لازمه ده چي د هغه د ذات څخه پرته په بل چا باور ونه کړل سي او دخپل امورو کار ساز او وکیل به د هغه څخه پرته بل څوک هيڅکله ونه گڼل سي .

### کسب کونکی ورور

﴿۵۰۸﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ أَخَوَانِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دی چي د رسول الله ﷺ په زمانه کي دوه وروڼه وه په هغوی کي و سلمه فکان احد هما یا تي النبي صلى الله عليه وسلم والاخر یحترف فشکا به یو در سول الله ﷺ په خدمت کي حاضریدی او دویم به یو کسب کوی ، شکایت وکړ الْمُحْتَرِفُ أَخَاهُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَعَلَّكَ تُرْزَقُ بِهِ. رواه

## الترمذي وقال هذا حديث غريب.

کسب کونکي ورور رسول الله ﷺ ته د خپل دغه ورور (يعني دا يې وويل چي هغه يو کار نه کوي) رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : شايد د هغه په برکت سره تا ته رزق درکول کيږي . ترمذي ويلي دي دا حديث غريب دی .

**تخريج :** سنن الترمذي ۴۹۶۱۴، رقم: ۲۳۴۵.

**د لغاتو حل :** يحترف: اي يکتسب اسباب المعيشة.

**تشریح :** د رسول الله ﷺ د جواب مطلب دا وو چي ته دا گڼه چي تا ته کوم رزق درکول کيږي هغه په حقيقت کي ستا د گټي په وجه دی مگر کيدای سي چي د خپل ورور سره د ايثار کومه معامله کوي او د هغه د معاشي اړتياوو بار په زغملو سره هغه د غم او فکر څخه ليري ساتي نو د هغه د برکت په وجه تا ته هم رزق درکول کيږي نو په دغه صورت کي د شکايت کولو او پر هغه د احسان کولو موقع نسته .

د دغه حديث څخه معلومه سوه چي علم او عمل او ديني خدماتو ته متوجه کېدل او د عقبی د تياري لپاره د نياوي بوختياوي ترک کول جائز دي او دا حديث پر دې هم دلالت کوي چي فقيران او په خاصه توگه د خپلو اړو قريبانو خبر اخيستل او دهغوي د اړتياوو پوره کول په رزق کي د پراختيا او برکت باعث وي .

## د توکل بڼه

﴿٥٠٨﴾: وَعَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل :

إِنَّ قَلْبَ ابْنِ آدَمَ بِكُلِّ وَادٍ شُعْبَةً فَمَنْ اتَّبَعَ قَلْبَهُ الشُّعْبَ كُلَّهَا لَمْ يُبَالِ اللَّهُ بِأَيِّ وَادٍ أَهْلَكَهُ وَمَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ كَفَاهُ الشُّعْبَ . رواه ابن ماجه .

د انسان زړه په يو څنگل کي يو بڼاخ دی ، بيا چي چا زړه د ټولو بڼاخونو په لور متوجه کړ (يعني په هر ډول فکرونو کي يې بوخت کړ) نو الله تعالی ددې خبري پروا نه کوي که غواړي په يو څنگل کي يې هلاک کړي او چا چي پر الله تعالی توکل وکړ او خپل کارونه يې الله ﷻ ته وسپارل نو الله تعالی د هغه ټول کارونه سموي . ابن ماجه .

تخریج: سنن ابن ماجه ۱۳۹۵/۲، رقم: ۴۱۶۶.

## پر خدای ﷺ باور

﴿۵۰۷۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَالَ رَبُّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ لَوْ أَنَّ عِبِيدِي أَطَاعُونِي لَأَسْقِيَتْهُمْ الْمَطَرَ بِاللَّيْلِ وَأُطْلِعْتُ عَلَيْهِمُ الشَّمْسَ بِالنَّهَارِ وَلَمْ أَسْمَعْهُمْ صَوْتَ الرَّعْدِ. رواه احمد.

د حضرت ابوهريرة رضی اللہ عنہ څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : ستاسو رب فرمايي : كه زما بندگانو زما فرمانبرداري كولاى نو مابه د شپې باران پر اوږولاى او د ورځي به مي لمړ پر راڅږولاى او د تالندي او اوزه به مي په دوى نه اوږېدلای . احمد .

تخریج: مسند الامام احمد ۳۵۹۱۲.

## د صبر او توکل يو واقعه

﴿۵۰۸۰﴾: وَعَنْهُ قَالَ دَخَلَ رَجُلٌ عَلَى أَهْلِهِ فَلَمَّا رَأَى مَا بِهِمْ مِنَ الْحَاجَةِ

د حضرت ابوهريرة رضی اللہ عنہ څخه روايت دئ چې يو سپرى خپل اهل او عيال ته راغلى هر كله چې دهغوى حاجتونه او ضرورتونه يې وليدل

خَرَجَ إِلَى الْبَرِيَّةِ فَلَمَّا رَأَتْ امْرَأَتُهُ قَامَتْ إِلَى الرَّحَى فَوَضَعَتْهَا وَإِلَى التَّنُّورِ

نو د ځنگل په لور ولاړى آخوا چې دهغه ښځي وکتل (په دې اميد چې خاوند مي دباندې ولاړى يو څه غله به راوړي او په به يې کړم) نو هغه ولاړه سوه مېچني ته ورسیده هغه يې پر خپل ځاى سمه کښېښودل بيا د تنور په لور ولاړل

فَسَجَرَتْهُ ثُمَّ قَالَتْ اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا فَنظَرْتُ فَإِذَا الْجَفْنَةُ قَدْ اُمْتَلَأَتْ قَالَ

هغه يې گرم کړ بيا يې د الله ﷻ څخه دعاء وغوښتل چې اې الله ! موږ ته رزق راكړې، بيا هغې وليدل چې د مېچن شاوخوا د اوږو څخه ډك دئ

وَذَهَبَتْ إِلَى التَّنُّورِ فَوَجَدَتْهُ مُمْتَلِئًا قَالَ فَرَجَعَ الزَّوْجُ قَالَ أَصَبْتُمْ بَعْدِي

بیا هغه تنور ته ورغلل نو وه یې لیدل چې د ډوډۍ څخه ډک وو، د راوي بیان دی چې په دغه دوران کې د هغې خاوند راغلی او هغې ښځې ته یې وویل ایا تاته زما د تلو څخه وروسته

شَيْئًا قَالَتْ أُمْرَأَتُهُ نَعَمْ مِنْ رَبِّنَا وَقَامَ إِلَى الرَّحَى فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ

یو څه د خوراک سامان تر لاسه سوی دی، ښځې ورته وویل هو زموږ رب دا انتظام وکړ، ددې

فَقَالَ أَمَا إِنَّهُ لَوْ لَمْ يَرْفَعْهَا لَمْ تَزَلْ تَدُورُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. رواه أحمد.

پېښې ذکر نبي کریم ﷺ ته وکړل سو، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل که هغه د میچني پل نه وای پورته کړی نو تر قیامته پوري به میچن گرځیدل. احمد

**تخریج:** مسند الامام احمد ۵۱۳/۲.

**د لغاتو حل:** فوضعتها: ای هیاتها ونظفتها. سجرته: ای او قدته.

**تشریح:** د ذکر سوي واقعې په صورت کې د الله تعالی د قدرت کارنامه څرگنده سوه هغه په حقیقت کې پر فقر او فاقه باندي صبر او د الله تعالی پر ذات باندي کامل اعتماد او توکل کولو نیتجه وه، څرگنده دي وي چې دا واقعه د تیر امت د یو سړي نه ده بلکه د امت محمدي د یو فرد وه او د رسول الله ﷺ په زمانه کې پېښه سوې وه.

**رزق د بنده طلب کوي**

﴿۵۰۸﴾: وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ

الرِّزْقَ لَيَطْلُبُ الْعَبْدَ كَمَا يَطْلُبُهُ أَجَلُهُ. رواه أبو نعيم في الحلية.

د حضرت ابو درداء رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: رزق د بنده داسي طلب کوي لکه څرنګه چې مرګ د انسان طلب کوي. ابو نعیم.

**تخریج:** رواه ابو نعیم في الحلية ۸۶۱۶.

**تشریح:** مطلب دادی چې د رزق او مرګ دواړو رسېدل ضروري دي لکه څرنګه چې ددې خبرې هیڅ حاجت نه وي چې یو سړی خپل په مرګ پسي وګرځي او هغه پیدا کړي بلکه خپله مرګ هغه ته په هر صورت کې او په یقیني توګه راځي همدارنګه د رزق معامله ده چې په هغه پسي د ګرځېدو هیڅ اړتیا نسته بلکه کوم څه چې په مقدر کې لیکلي وي هغه په په هر صورت کې په

لازمي توگه رسيږي که څه هم په هغه پسي وگرځي يانه ، ، مگر ددې مطلب دا هيڅکله نه دی چې د گرځېدو په صورت کي رزق نه ترلاسه کيږي بلکه حقيقت دادی چې د رزق د حصول لپاره هڅه او پلټنه کول هم د تقدير الهي او نظام قدرت مطابق دی ، مگر کوم چې د قلبي اعتماد او باور تعلق دی هغه يوازي د الله ﷻ پر ذات کېدل پکار دي چې د رزق ضامن الله ﷻ دی ، همدارنگه که چيري د رزق په ترلاسه کېدو کي ځنډ او ځنډ رامنځته سي نو د اضطراب او بې قراري څرگندونه کول پکار نه دي او بيا ددغه عقيدې سره د خپل ضرورت او حاجت مطابق په معتدله او مناسبه طريقه د رزق د ترلاسه کولو پلټنه کول پکار دي چې اصلي رازق الله ﷻ دی مگر دا هم د عبوديت طريقه ده چې د خپل رزق ترلاسه کولو لپاره مناسبه هڅه او پلټنه وکړل سي .

ملا علي قاري رحمه الله د حديث په خاتمه کي ليکلي دي چې څرنگه انسان ته د هغه مرگ رسېدل يقيني دي همدارنگه د هغه رزق رسېدل هم يقيني دي بلکه انسان ته د هغه رزق د مرگ څخه هم مخکي او ژر رسيږي ځکه چې کله د چا مرگ راځي نو هغه خپل رزق د هغه څخه هم مخکي ترلاسه کوي چې هغه خپل مقدر کي اخيستی وي ، که فکر وکړل سي نو د الله تعالی ددغه آيت کریمه :

(اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمَيِّنُكُمْ ثُمَّ يُخَيِّكُم)

څخه دا خبره ثابتېږي ، او ميرک رحمه الله د منذري رحمه الله څخه نقل کړي دي چې دا حديث ابن ماجه په خپل صحيح کي او بزار هم روايت کړی دی او طبراني هم په غوره سند سره نقل کړی دی چې د هغه الفاظ دادی : (ان الرزق ليطلب العبد اکثر مما يطلبه اجله) ، ددې څخه هم د ذکر سوي خبري تائيد کيږي .

ملا علي قاري رحمه الله دا هم ليکلي دي چې ابو نعيم په خپل کتاب (حليه) کي مرفوعا دا خبره نقل کړې ده : (لو ان ابن ادم هرب من رزقه كما يهرب من الموت لادرکه رزقه كما يدرکه الموت) : که انسان د خپل رزق څخه داسي تبستي لکه څرنگه چې هغه د خپل مرگ څخه تبستي نو يقينا د هغه رزق به هم هغه داسي ترلاسه کوي لکه څرنگه چې د هغه مرگ هغه ترلاسه کوي .

د نبي ﷺ بې مثاله صبر

(۵۰۸۲): وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْكِي نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ ضَرْبَهُ قَوْمُهُ فَأَذْمَوْهُ وَهُوَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ

وَجْهَهُ وَيَقُولُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ. متفق عليه.

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دى چې گویا زه اوس هم نبی کریم ﷺ ته گورم چې هغوئ د یو نبی پېښه بیانوي د هغه نبی ذکر چې خپل قوم ووهي په وینو یې رنګ کړ، هغه نبی به د خپل مخ څخه وینه وچول او ویل به یې اې الله! زما قوم و بخښې دوی زما د حقیقت څخه ناخبر دي. بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ٥١٤٦٦، رقم: ٣٤٧٧، ومسلم ١٤١٧٣، رقم: ١٠٥-١٧٩٢.

**تشریح:** لکه زه چې هغه وینم: ددې په ذریعه حضرت ابن مسعود رضي الله عنه دا څرګنده کړه چې د رسول الله ﷺ ذکر سوې قصه بیانول ما ته په یاد دي او دا وخت هم د هغه وخت منظر زما د سترگو په مخکي دي.

زما قوم و بخښې، یعنې دغه خلکو ته په دې معنی کي معافي وکړې چې دوی زما سره کوم چلن کړی دی او کوم تکلیف را رسولی دی د هغه په وجه دوی په دغه دنیا کي په عذاب کي اخته مه کړې او نوم یې ورک مه کړې دا وضاحت ځکه ضروري دی چې د کفارو د بخښني او مغفرت دعاء په دې معنی کي هیڅکله جائز نه ده چې د هغوئ شرک او کفر معاف کړل سي او که هغوئ خپل کفر او شرک سره مړه سي نو د آخرت په عذاب کي اخته نسي دا خلک زما د حقیقت څخه خبر نه دي دغه الفاظ د هغه نبی د کمال او صبر، حلم او حسن اخلاق مظهر دی چې کوم خلک هغه ته سخت تکلیف رسوي چې هغوئ په وینو رنګ کړی دی او کوم خلک چې خپل نبی ته په اذیت رسولو سره تر ټولو لویه ګناه کوي د هغه خلکو له خوا هغه نبی د الله تعالی په دربار کي دا عذر بیانوي چې دغه خلکو څه کړي دي محض په دې وجه یې کړي دي چې د الله تعالی او رسول په باره کي د دوی پر زړه او دماغ باندي د جهل پردې پرتې وي، ددې څخه دا خبره معلومه سوه چې د خپل ناپوهۍ په وجه کیدونکی ګناه د هغه ګناه په نسبت سپکه وي کوم چې د علم او پوهي سربېره وکړل سي ځکه فرمايل سوي دي چې: (ویل للجاهل مرة وویل للعالم سبع مرات) د جاهل لپاره یوه رسوايي او خرابي ده او د عالم لپاره اووه رسوايي او خرابۍ دي.

شیخ ابن حجر عسقلاني فرمایي: زه دا نسیم بنودلای چې په حدیث کي د کوم نبی ذکر دی، او د هغه سره څه قصه پېښه سوې ده مګر په ځینو روایتو کي راغلي دي چې د حضرت نوح ﷺ سره دا چلن سوی دی چې هغه خلک یې د هدایت لار ته بلل او د الله تعالی د حکم د اتباع تلقین یې کوی نو بدبختو به هغه وهی او دومره به یې وهی چې بدن به یې په وینو رنګ سو، د



زخمونو څخه به پر مخکې ولوېدی او په هغه حالت کې به تر ډېره وخته پورې پر مخکې پروت وو بیا چې به یې توان پیدا سو نو ولاړ به سو او د دعوت په دنده کې به بوخت سو، ځینې حضرات وایي چې د هغه نبي څخه د رسول الله ﷺ ذات مبارک مراد وو چې رسول الله ﷺ خپله واقعه د اجمال او ابهام په توګه بیان کړل دغه قول زیات صحیح دی او د جنګ احد پر موقع د رسول الله ﷺ د مخالفینو په حق کې چې کومه دعاء و فرمایه د هغه دغه الفاظ منقول دي.

=====

## بَابُ الرِّيَاءِ وَالسَّمْعَةِ (دریا او شهرت بیان)

رياء د رویت څخه مشتق دی او په صراح کې لیکلي دي چې د رياء معنی ده خپل ځان دخلکو په نظر کې ښه وړاندې کول او په عين العلم کې لیکلي دي چې د رياء مطلب دادی چې دخپل عبادت او نیکۍ رعب اچول او د هغه په ذریعه د خلکو په نظر کې خپل قدر او عزت غوښتل، ددې څخه معلومه سوه چې د رياء تعلق په خاصه توګه د هغه شيانو سره وي چې د عبادت او نیکۍ ظاهري عمل ورته وایي او کوم شيان چې د عبادت څخه نه وي لکه د مال زیاتوالي د علم او ذهانت اشعار په یادول، او دنشي ویشتلو مهارت او داسې نور، نو په هغه کې د ښوونې لپاره کیدونکي کار ته رياء نه ویل کیږي بلکه هغه ته افتخار ویل کیږي، همدارنګه د نیکۍ او عبادت ظاهري اعمالو کې هم که چیرې په دغه صورت کې خلکو ته د ښوونې لپاره وکړل سي کله چې دهغه مقصد د عزت طلب نه وي لکه څرنګه چې بعضو مشاخوا خپلو مریدانو ته د تلقین او تعلیم، د خلکو زړونه نیک اعمالو ته مائل کولو او هغوی اتباع او پیروي ته راغې کولو ځینې اعمال داسې کوي چې خلک هغوی وويني نو دې ته هم د حقیقت په اعتبار رياء نه ویل کیږي که څه هم په ظاهر کې د هغوی دغه عمل د رياء معلومېږي په دې وجه دا ویل سوي دي: (رياء الصديقين خير من اخلاص المریدين) یعنې د مشاخوا او بزرګانو رياء د مریدانو تر اخلاص غوره دی.

دا خبره باید په ذهن کې وي چې رياء په اصل کې د هغه شي نوم دی چې د یو سړي په ذات کې واقعتاً یو صفت او کمال وي او د هغه خپل دغه واقعي وصف او کمال د خلکو په مخکې ظاهر کړي او دا خواهش لري چې خلک یې په دغه وصف او کمال و پېژني چې دهغوی په نظر کې قدر او عزت ترلاسه کړي، نو کوم څوک چې داسې وصف او کمال ځان ته په منسوب کولو

سره پر خلکو ظاهر کړي چي په حقيقت کي د هغه په ذات کي نسته نو دې ته به رياء نه بلکه خالص کذب او منافقت ويل کيږي پر دې باندې په قياس کولو سره دا ويل سوي دي چي غيبت د هغه شي نوم دی چي په يو سړي پسي د هغه تر شا هغه عيب ولگول سوي دي چي په حقيقت کي د هغه په ذات کي موجود وي او که هغه ته په منسوب کولو سره داسي عيب بيان کړل سي چي د حقيقت په اعتبار د هغه په ذات کي نه وي نو دې ته افتراء او بهتان ويل کيږي .

### د رياء ډولونه

د رياء (ځان بنووني) مختلف ډولونه او صورتونه دي او په دغه ډولو کي تر ټولو زيات خراب او د ډېر نفرت وړ هغه ډول دی چي په هغه کي د الله تعالی د عبادت قصد او د حصول ثواب اراده قطعانه وي بلکه واحد مقصد خلکو ته بنوونه او د هغوی په نظر کي قدر تر لاسه کول وي لکه څرنگه چي د خاص ریاکارو طريقه وي چي کله د خلکو په منځ کي وي نو لمونځ کوي او مختلف ډول وظیفې او ذکر کي بوخت وي مگر کله چي یوازي وي نو نه د لمانځه سره کار لري او نه د وظیفو او ذکر سره بلکه د دغه بدبخته دا حالت وي چي هغه د خلکو سره په لمانځه کي بېله پاکۍ او بې اودسه درېږي د ریا دغه ډول تر ټولو بد دی او د الله تعالی د سخت قهر او غضب نازلېدو باعث دی او په دغه صورت کي کېدونکي هر عمل باطل دی بلکه ځينو حضراتو دا ويلي دي که چيري هغه عمل فرض وي نو د هغه کول د فرض ادا کولو په حکم کي نه کيږي بلکه د هغه قضاء به واجب وي ، دوهم ډول هغه صورت دی چي په هغه کي په یو نیک عمل کولو کي دواړه شيان وي يعني اراده د ثواب هم وي او د ریا (ځان بنووني) نیت هم وي مگر د رياء اړخ غالب او د ثواب اړخ ضعیف وي په دې توگه که چيري هغه عمل کونکی یوازي وي نو هغه عمل به نه کوی او د هغه قصد به د هغه عمل د صادرېدو باعث نه کېدی او که چيري د هغه عمل ثواب هيڅ نه وي نو هم محض د رياء کاری جذبه د هغه عمل اختیارولو باعث جوړېده ، د دغه ډول هم هغه حکم دی کوم چي د اول ډول حکم دی ، دریم ډول هغه صورت دی چي په هغه کي د یو نیک عمل اختیارولو کي دواړه شيان يعني د ریا جذبه او د ثواب اراده برابر وي په دې توگه که چيري هغه عمل په هغه دواړو شيانو کي د یو شي څخه خالي وي نو د هغه د اختیارولو څه داعیه به نه پيدا کېدل بلکه هغه عمل ته به رغبت په دغه صورت کي وای کله چي دواړه شيان یو ځای تر لاسه سوي وای د دغه ډول په اړه په ظاهره خو دا معلومېږي چي په دې کي گټه او تاوان دواړه برابر وي مگر د احادیثو او آثارو څخه دا ثابتېږي چي دغه ډول هم بد دی او په دغه صورت کي کېدونکی عمل به د قبول وړ نه وي .

او څلورم هغه صورت دی چې په هغه کې د یو نیک عمل په اختیارولو کې د ثواب نیت او د الله تعالیٰ درضا تر لاسه کولو اراده راجع او غالب وي او په ظاهره دا معلومېږي چې دغه ډول نه خو محض باطل دی او نه په دې کې تاوان دی، یا دا ویل کېدای شي چې ددغه صورت اختیار کېدونکی عمل د نیت او ارادې په اعتبار د ثواب او عتاب دواړو یو ډول باعث کېږي او په اراده او نیت کې چې څومره اخلاص یا عدم اخلاص وي د هغه مطابق به ثواب یا عتاب وي او په دغه صورت کې دا هم کېدای شي چې په قصد عمل کې د ریا چې کوم ګډون دی که چیرې هغه د ثواب د ارادې او نیت څخه کم او ضعیف وي، هغه کله پیدا سوی دی که د ریا کار ګډون د عمل په ابتداء کې سوی دی نو دغه صورت ته به زیات بد ویل کېږي او که د عمل په منځ کې پیدا سوی وي نو دا صورت به د اول صورت څخه کم بدی حامل وي او که دغه عمل د کولو څخه وروسته راغلی وي نو دا صورت به د دریم صورت څخه هم کم خراب ګرځول کېږي او ددې په وجه اختیارونکي عمل ته به باطل نه ویل کېږي.

ددې څخه پرته یو فرق دا هم باید په ذهن کې وي چې د ریا هغه جذبه که د پاڅه مقصد او عزم په صورت کې څرګنده سوې وي نو په هغه کې به زیاته خرابي وي او که محض د یو خیال په صورت کې پیدا سوې وي او د هغه خیال تر حده پورې محدوده وي او مخته هیڅ ونه سي نو دغه صورت حال ته به یقیناً زیات تاوانی نسي ویل کېدای.

په هر حال حقیقت ددې چې ریا یوه داسې جذبه ده چې د هغه څخه په پوره توګه خلاصون ډېر مشکل دی او په هر حالت کې د حقیقي اخلاص تر لاسه کول ډېر مشکل دي ځکه علماؤ لیکلي دي چې د چا دخولې څخه د خپل تعریف په اورېدو خوشحاله کېدل د ریا علامه ده، همدارنګه په یوازوالي کې څه عمل کول په وخت کې هم د ریا خیال راسي نو هغه ته به هم ریا ویل کېږي الله تعالیٰ دې موږ وساتي او په هر صورت اخلاص دې راکړي چې د هغه د مرستي او توفیق څخه پرته د هغه دولت تر لاسه کول ممکن نه دی.

علماؤ یو خاص صورت او حالت بل هم بیان کړی دی او هغه دا که چیرې سړی یو نیک کار وکړي او په یو عبادت او طاعت کې مصروف وي او خلک هغه پر نېک کار او عبادت کولو وويني نو هغه ته پکار دي چې هغه وخت په ځان کې په هغه خبره د خوشحالی جذبات پیدا کړي چې الله تعالیٰ په خپل فضل او کرم سره هغه ته د نیک عمل توفیق ورکړ او د خلکو په نظر کې باعزت کړ چې د ګناهو او عیبو څخه یې پرده پوښي وفرمایي او نیک اعمال او اخلاق یې د هغه ښکاره کړل او د خوشحالی دغه جذبات سره دا نیت او قصد وکړي چې زما د نیک عمل په

اظهار سره د دين او طاعت چرچه وي نو خلک به دين ته راغب کيږي او په هغوی کي به هم د نیکو اعمالو اختيارولو خواهش پيدا سي دا شی نه يوازي دا چي د رياء په حکم کي داخل نه دی بلکه دې ته محمود او مستحسن هم ويل کيږي لکه څرنگه چي په دې سلسله کي وارد سوو احاديثو څخه ثابتيږي .

څرگنده دي وي چي دا مسئله ډېره دقیقه او پېچيده ده او په ځان کي ډېر تفصيل او بحث لري که ددې تحقيق په زيات وضاحت سره غواړئ نو د اهل الله او عارفينو کتابونه او د هغوی اقوال او ملفوظاتو څخه لارښوونه تر لاسه کول پکار دي په خاصه توگه د مشهور کتاب اجیاء العلوم په دې اړه غوره لارښوونه کولای سي .

**د سَمْعِه مطلب :** سَمْعِه د سين په پېښ او د ميم په جزم سره هغه کار ته وايي چي خلکو ته د اورولو ، شهرت تر لاسه کولو لپاره وکړل سي ، په عامه توگه ددغه لفظ استعمال په رياء سره کيږي لکه چي ويل کيږي فلاني سړي دا کار د رياء او سَمْعِه يعنې ښووني او اوروني لپاره وکړ ، گویا د ریاکار تعلق د حاسه بصر (ښووني) سره وي او د سَمْعِه تعلق د حاسه سمع (اوروني) سره وي .

## الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

الله ﷻ زړه ته گوري

﴿۵۰۸۳﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صَوْرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ . رواه مسلم .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : الله تعالى ستاسو شکلونو او مالونو ته نه گوري بلکه ستاسو زړونو او عملونو ته گوري . مسلم .

تخریج : صحیح مسلم : ۱۹۸۷۱۴ ، رقم : ۲۵۶۴ - ۳۴ .

## د شرک څخه بیزاري

﴿۵۰۸۴﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِيَ غَيْرِي تَزَكَّتْهُ

وَشُرْكَهُ وَفِي رَوَايَةٍ فَاَنَّا مِنْهُ بَرِيٌّ هُوَ لِلَّذِي عَمِلَهُ . رواه مسلم .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : الله تعالى فرمايي زه د شرکاء د شرک څخه بې پروا یم (يعني لکه څرنگه چې نور شريکان په شرک راضي وي دغسي زه راضي نه یم) بلکه زه د شرک څخه بيزاره یم ، څوک چې عبادت وکړي په هغه کي بل څوک زما سره شريک کړي نو زه هغه او د هغه شرک دواړه پرېږدم ، او په يوه روايت کي دا الفاظ دي چې زه د هغه سړي څخه بيزاره یم ، هغه سړي يا د هغه عمل د هغه چا لپاره دی چې د چا لپاره يې کړی دی . مسلم .

تفريغ : صحيح مسلم ۲۲۸۹۱۴ ، رقم : ۴۶ - ۲۹۸۵ .

تشریح : ددغه حديث ظاهري مفهوم دا خبره څرگندوي چې خاص د رياء په جذبه سره کيدونکی عمل باطل دی مگر د هغه عمل سره چې څه فوت سي په هغه کي د رياء اميزش او د هغه دخل وي مگر علماؤ ويلي دي چې دا حکم د هغه عمل په باره کي دی چې د رياء د دوو ډولو سره تعلق لري چې يا خود هغه عمل په اختيارولو کي د ثواب نيت نه وي يا د ثواب نيت خو وي مگر د رياء قصد پر هغه نيت غالب وي او دا هم ويل کيدای سي چې ددغه حديث اصل مقصد د الله تعالى لپاره د کيدونکي عمل د رياء د گډون او د هغه دخل څخه پاک ساتلو لوی اهميت بيانول او د هغه د امر څخه لاپرواهي اختيارونکو ته زيات خبرداري ورکول دی .

### د رياء لپاره عمل

﴿۵۰۸۵﴾ : وَعَنْ جُنْدُبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَعَّ

سَعَّ اللَّهُ بِهِ وَمَنْ يُرَائِي يُرَائِي اللَّهُ بِهِ . متفق عليه .

د حضرت جندب رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چې يو عمل ددې لپاره وکړي چې خلکو ته يې واوروي الله ﷻ به د هغه عيب مشهور کړي او څوک چې د رياء لپاره ښه کار وکړي نو رياء کارو ته به الله تعالى جزا ورکړي . بخاري او مسلم

تفريغ : صحيح البخاري (فتح الباري) : ۳۳۵۱۱ ، رقم : ۶۴۹۹ ، ومسلم ۲۲۸۹۱۴ ، رقم : ۴۸ - ۲۹۸۷ .

تشریح : ځيني حضرات وايي د حديث مطلب دادی چې کوم څوک يو ښک کار محض د شهرت او نامه لپاره کوي نو الله تعالى به په دغه دنيا کي د هغه عيبونه او خراب کارونه دخپل مخلوق په مخکي ظاهر کړي کوم چې هغه يې پتوي او د خلکو په نظر کي به هغه ذليل او رسوا کړي يا

دا چي الله تعالى به د داسي سړي فاسد نيت او خراب مقصد دنيا والا ته څرگندوي او د قيامت په ورځ به يې هم پر خپل مخلوق باندي څرگند کړي چي دغه سړی مخلص نه وو بلکه رياء کار وو، او ځينو علماؤ دا مراد بيان کړی دی چي کوم څوک خپل عمل خلکو ته بنسبي نو الله تعالى به د قيامت په ورځ د هغه د نیک عمل ثواب يوازي هغه ته وبنسبي او ورکوي به يې نه، چي هغه افسوس زده پاته سي، يا دا مراد دی چي کوم څوک خپل دغه نیک عمل خلکو ته بنسبي نو الله تعالى به د هغه د نيت مطابق د هغه عمل خلکو ته وبنسبي او گویا د هغه عمل به هغه اجر او ثواب وي چي هغه ته په دنيا کي ورکړل سي او د آخرت د اجر او ثواب څخه به قطعاً محروم وي.

**ښه کار خپله ښکاره کيږي**

﴿۵۰۸۶﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ الرَّجُلَ يَعْمَلُ الْعَمَلَ مِنَ الْخَيْرِ وَيَحْمَدُهُ النَّاسُ عَلَيْهِ وَفِي رَوَايَةٍ وَيَحِبُّهُ النَّاسُ عَلَيْهِ قَالَ تِلْكَ عَاجِلُ بُشْرَى الْمُؤْمِنِ. رواه مسلم.

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دی چي د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه پوښتنه وکړه چي د هغه سړي په اړه ستاسو څه خیال دی چي نیک کار کوي او خلک د هغه د کارونو تعریف کوي، او په یوه روايت کي د الفاظ دي چي خلک د هغه سره مينه کوي (ايا د هغه دا عمل ثواب لري) رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمايل (دا تعریف کول) سمدستي زیږی دی. مسلم.

**تخریج:** صحیح مسلم ۲۰۳۴/۴، رقم: ۱۶۶-۲۶۴۲.

**تشریح:** د ژر تر لاسه کونکي زیری مطلب دادی چي یو سعادت او زیری خو هغه دی چي پاته دی او په آخرت کي به تر لاسه کيږي او یو سعادت او زیری دادی چي ژر یعني په دنيا کي به ورته تر لاسه سي، خلاصه دا چي هغه سړی د خپل عمل اصل ثواب په آخرت کي تر لاسه کولو څخه مخکي یو بل اجر او ثواب په دغه دنيا کي هم تر لاسه کوي چي خلک د هغه تعریف او توصیف کوي او خپل محبوب زړه او نظریې جوړ کړ او د هغه په حق کي خلکو ته دا معامله گویا ددې خبري زیری وي چي د هغه هغه عمل مقبول سو او هغه به په آخرت کي اجر او ثواب تر لاسه کوي.

په هر حال رسول الله صلی الله علیه و آله د دغه ارشاد په ذریعه دا څرگنده کړه چي د هغه سړي هغه عمل چي د هغه په وجه هغه د دنيا والاو په نظر قابل احترام او محبوب جوړ سوی دی رياء به ورته نه ویل

کيڙي ڇڪه ڇي هغه ته د عزت او احترام او محبت په تر لاسه کولو کي د هغه د خپل قصد او اراده څه دخل نسته ڇي د هغه مطلب دادی ڇي هغه عمل اختيارولو کي د هغه نيت او د هغه قصد او اراده د الله تعالیٰ درضا او ثواب اخرت څخه پرته بل هيڅ نه وه دا خو محض د الله تعالیٰ فضل او کرم ڇي هغه سړی ته په دنيا کي هم د ذکر سوي سعادت په صورت کي اجر او ثواب ورکړي.

## الفصل الثاني (دوهم فصل)

د شرک اوريا په باره کي وعيد

(۵۰۸): عَنْ أَبِي سَعِيدٍ بْنِ أَبِي فُضَالَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابو سعيد بن ابو فضاله رضي الله عنه څخه روايت دئ ڇي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل :

قَالَ إِذَا جَمَعَ اللَّهُ النَّاسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ نَادَى مُنَادٍ مَنْ كَانَ

د قيامت په ورځ ڇي الله تعالى خلک يو ځای کړي او دا ورځ داسي ورځ ده ڇي د هغه په راتلو کي هيڅ شک نه سته نو اعلان کونکی به اعلان وکړي چا ڇي په خپل هغه عمل کي ڇي هغه د الله

أَشْرَكَ فِي عَمَلٍ عَمِلَهُ لِلَّهِ أَحَدًا فَلْيُطْلَبْ ثَوَابُهُ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ أَغْنَى الشُّرَكَاءَ عَنِ الشُّرْكِ. رواه احمد.

تعالى لپاره کړی وي د الله تعالى څخه پرته بل څوک شریک کړی وي نو هغه ته پکار ده ڇي هغه د خپل هغه عمل ثواب د هغه شریک څخه وغواړي ځکه ڇي الله تعالیٰ د شریکانو د شرک څخه بیزاره دی. احمد.

تغریح: مسند الامام احمد ۴۶۶۱۳.

تشریح: طیبی رحمته الله علیه وايي: په لیوم کي د لام حرف د جمع سره متعلق دی ڇي د هغه معنی ده کله ڇي الله تعالیٰ ټول خلک د هغه ورځي لپاره جمع کړي ڇي د هغه راتلل یقیني دي او د هغه ورځي په راتلو کي هيڅ شک او شبه نسته او دا جمع کول به ددې لپاره وي ڇي هر یوه ته د هغه شي مطابق جزاء او سزا ورکړي ڇي هغه په دنيا کي اختیار کړي وه په دې اعتبار د یوم القیامة مابعد الفاظ د تمهید په توگه دي خو دا جمع ته هم گرځول کیدای سي او ددې تائید ددغه

روایت مطابق الفاظو ثخه هم کيږي کوم چي په استيعاب کي نقل سو یدی : (اذا کان يوم القيامة يجمع الله الاولين والآخرين ليوم لا ريب فيه... الخ) په دغه صورت کي د ليوم لفظ به داسي مظهر کړل سي چي د مضمير پر ځای واقع سوی وي او دا مفهوم ظاهر وي چي جمع الله الخلق يوم القيامة ليجزيهم فيه، يعني الله تعالى به د قيامت په ورځ ټول مخلوق جمع کړي چي په هغه ورځ ټولو ته جزاء او سزاء ورکړي .

### دریاکاری بدوالی

﴿۵۰۸﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ سَمِعَ النَّاسَ بِعَمَلِهِ سَمِعَ اللَّهُ بِهِ أَسَامِعَ خَلْقِهِ وَحَقَرَهُ وَصَغَّرَهُ. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روایت دی چي ما د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه دا اوریدلي دي څوک چي خپل عمل ته شهرت ورکړي (يعني خلکو ته يې وښيي) الله تعالى به د هغه دریا عمل د خپل مخلوق غوږو ته ورسوي او هغه به ذلیل او رسوا کړي . بیهقي

تخریج : البیهقي في شعب الإيمان ۳۳۱/۵، رقم: ۶۸۲۲.

د لغاتو حل : اسامع : ای آذانهم (غوږونه)

### دنیت اخلاص او عدم اخلاص

﴿۵۰۹﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَتْ نِيَّتُهُ طَلَبَ

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل : د کوم سړي نیت چي د آخرت

الْآخِرَةِ جَعَلَ اللَّهُ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ وَجَمَعَ لَهُ شَمْلَهُ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِبَةٌ

طلب وي الله تعالى هغه ته د زړه غنا ورکوي د هغه پریشانی یو ځای کړي او د زړه اطمینان ورکړي ، دنیا هغه ته راځي او هغه دنیا ذلیل او خواره گڼي

وَمَنْ كَانَتْ نِيَّتُهُ طَلَبَ الدُّنْيَا جَعَلَ اللَّهُ الْفَقْرَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَشَتَّتْ عَلَيْهِ أَمْرَهُ وَلَا يَأْتِيهِ مِنْهَا إِلَّا مَا كُتِبَ لَهُ. رواه الترمذي ورواه احمد والدارمي عن



## ابان عن زید بن ثابت.

او د چانیت چي دنیا تر لاسه کول وي نو فقر د هغه په سترگو کي وي او دده کارونه به پاشلي وي او دنیا هغه ته دومره اندازه تر لاسه کيږي څومره چي الله تعالی د هغه لپاره ټاکلې وي. ترمذي.

**تخریج:** سنن الترمذي ۵۵۴۱۴، رقم: ۲۴۶۵، ومسند الامام احمد ۱۸۳۱۵.

**تشریح:** مطلب دادی چي د اعمالو نتائج او آثار مرتب کېدو دار او مدار پر نیت باندې دی او د کوم چا مقصد چي یوازې د آخرت مفاد وي او د خپل اعمال په اړه مخلص او صادق وي هغه د آخرت د سعادتونو او نعمتونو مستحق خو وي مگر په دغه دنیا کي هم هغه ته خپل ټول معاملات په ژوند کي اطمینان او عافیت تر لاسه کيږي او هغه ته د هغه رزق په ډېره اساني سره تر لاسه کيږي، ددې پر خلاف کوم څوک چي محض د دنیا طلب او عزت غواړي او خپل اعمال وسیله آخرت جوړولو پر ځای دنیاوي مال او دنیاوي نعمتونو وسیله ذریعه جوړوي هغه ته په آخرت کي څو به دهغه سزا ورکول کيږي مگر په دغه دنیا کي هم پر هغه دا ابدې عذاب وي چي هغه د اطمینان او سکون څخه محروم کيږي هروخت په ډول ډول پریشانېو او مختلفو فکرو کي سرگردان وي او هغه ته هغه رزق خامخا رسيږي کوم چي د هغه په مقدر کي دی مگر د هغه د حصول لپاره هم هغه ته سخت محنت او مشقت کول وي.

## د اخروي مقصد لپاره ښه عمل

﴿۵۰۹۰﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ بَيْنَا أَنَا فِي بَيْتِي فِي مُصَلَّيٍّ

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي ما وویل اې د الله رسول! زه په خپل کور کي پر

إِذْ دَخَلَ عَلَيَّ رَجُلٌ فَأَعْجَبَنِي الْحَالُ الَّذِي رَأَيْتُ عَلَيَّهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

مصلا (جانمان) وم چي ما ته یو سړی راغلی او ددې په لیدو سره زه خوشحاله سوم چي هغه سړي زه پر لمانځه کولو ولیدم (نو زما دا خوښي ریاده که یا؟) رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل:

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَحِمَكَ اللَّهُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ لَكَ أَجْرَانِ أَجْرُ السِّرِّ وَأَجْرُ

الْعَلَانِيَةِ. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب.

ابوهریره! الله صلی اللہ علیہ وسلم دي پر تا رحم وکړي تا ته به دوه برابر ثواب درکول کيږي یو په پټه توگه

دلمانځه کولو او دويم دلمانځه د اجر څرگندولو .. ترمذي وييلي دي دا حديث غريب دی .

**تخريج:** سنن الترمذي ۵۱۲۴، رقم: ۲۳۸۴.

**تشرېح:** په څرگنده دا معلومېږي چي حضرت ابوهريره رضي الله عنه په دې خبره خوشحاله سو چي هغه سړي هغه دلمانځه په حالت کي ولېږي نو د هغه سبب د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا پاکه جذبه وه چي زما پر لمانځه کولو باندي په لېږدو سره په هغه کي هم د هغه وخت د لمانځه تعلق زما د اتباع پيدا سي او هغه سړي به هم داسي لمونځ پېل کړي لکه څرنگه چي يې زه کوم يا د خوشحالي سبب دا وو چي د هغه دلمانځه حالت د هغه سړي تعلق د نيکۍ دلاري د اظهار او اعلان باعث سو او هغه سړي ته د هغه وخت لمانځه ته د راغب کېدو ذريعه سوه او څرنگه چي فرمايل سوي دي: (من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها) ، کيدای سي هغه ته به دا توقع پيدا سوې وي چي کله چي دغه سړي لمونځ وکړي نو د هغه دلمانځه ثواب به ما ته هم تر لاسه سي مگر صحيح خبره داده چي دلته د حضرت ابوهريره رضي الله عنه خوشحاله کېدل د هغه طبعي خواهش د تکميل په اړه وو کوم چي د شريعت په نظر کي هم غوره دی يعني د هر انسان دا طبعي خواهش وي چي څوک يې وويني نو په ښه حالت کي وي، هيڅوک دا نه خوښوي چي هغه په خراب حالت کي ولېږل سي او څرگنده ده چي د دغه طبعي خواهش بنياد پر رياء او سمعه باندي نه وي بلکه د قلب سليم پر تقاضا او پاکۍ باندي وي نو دا خبره د ارشاد نبوي عين مطابق ده چي (من سرتة حسنة و سائته سيئته فهو مؤمن) ،

او د الله تعالی ارشاد دی: (قل بفضل الله وبرحمته فبذلك فليفرحوا هو خير مما يجمعون) نو د مؤمن شان دادی چي هغه د ښکوا اعمالو او احوالو د توفيق پر حاصلېدو باندي خوشحاله کېږي لکه څرنگه چي يو غير مؤمن د ډېر زيات دنياوي مال په تر لاسه کېدو باندي خوشحاله کېږي ، يوه خبره دا هم کيدای سي چي د حضرت ابوهريره رضي الله عنه خوشحاله کېدل د هغه احساس د شکر په توگه وي چي د هغه سړي په ذريعه د مسلمانانو په منځ کي په عبادت او توفيق سره متعارف سو او د يو لمونځ کونکي په توگه و پېژندل سو او په هغه خلکو کي د شمېرل کېدو موقع ور په برخه سوه چي دلمانځه په ډول اهم عبادت او د اسلام تر ټولو لوی رکن قائموي او يو مسلمان په دې خبره شاهد سو ، دغه تفصيل د حديث د دغه الفاظو (اجر السر و اجر العلانية) مفهوم ته زيات نژدې دی .

### دریا کونکي دینداره په باره کي

(۵۰۹۱): وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: په آخره زمانه کي به داسي

رَجَالٌ يَخْتَلُونَ الدُّنْيَا بِالْدِّينِ يَلْبَسُونَ لِلنَّاسِ جُلُودَ الضَّأْنِ مِنَ الدِّينِ

خلک پيدا سي چې د دين په ذريعه به د دنيا طلب کوي خلکو ته د بنودلو لپاره به د پسونو د

پوست جامې اغوندي يعني د هغوی جامې به د کمبل په ډول غټي وي

الْسِّنْتُهُمْ أَحْلَى مِنَ السُّكَّرِ وَقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الذِّئَابِ يَقُولُ اللَّهُ أَيْ يَخْتَرُونَ

د هغوی ژبي به د بورې څخه زيات خوږې او نرمي وي، مگر د هغوی زړونه به د شرمبناو د

زړونو په ډول وي، الله تعالى د هغوی په اړه فرمايي ايا دا خلک ماته دوکه راکوي

أَمْ عَلَيَّ يَجْتَرُونَ فَبِي حَلَفْتُ لَا أَبْعَثَنَّ عَلَى أَوْلِيكَ مِنْهُمْ فِتْنَةً تَدْعُ الْحَلِيمَ

فِيهِمْ حَيْرَانَ. رواه الترمذي.

يا زما په وخت ورکولو سره مغرور سوي دي زه په خپل قسم خوړلو سره وایم چې زه به پر هغوی

هم د هغوی څخه بلا او فتنه مسلط کړم (يعني اميران) چې عقلمند او پوه بنده به د هغه د دفع

کولو څخه عاجز او حيران پاته سي. ترمذي

تخریج: سنن الترمذي ۵۲۲۸۴، رقم: ۲۴۰۴.

د لغاتو حل: یختلون: ای یطلبون (غواري)

تشریح: یختلون: د خا په جزم او د تاء په زهر سره، مطلب دادی چې هغه خلک به د هغه اعمالو

په ذریعه چې د آخرت لپاره کيږي دنيا تر لاسه کوي يا دا چې هغه خلک به د دين په بدله کي دنيا

گټي، دين او اخروي مفاد او مصالح باندې به دنياوي او مادي مفاد ته ترجیح ورکوي، صحیح

معنی داده چې هغه خلک به د دين لباس اغوستلو سره نړېوالو ته دوکه ورکوي په دې توگه چې

هغوی د دنيا گټلو لپاره خپل ظاهري اعمال او اخلاق داسي څرگندوي چې نړيوال به هغه

ريښتونی عابد او زاهد گڼي او د هغه سره به مينه کوي، او ساده مسلمانان به د هغوی مريدان

او معتقد کېدو سره د هغوی مراد پوره کوي، د مثال په توگه هغوی د لمانځه، روژې او نورې

عباداتو پابند معلومېږي او د اورادو او ظائفو محفلونه به جوړوي ، خپل شاوخوا به د زهد او تقوا دېوالونه دروي ، غټې جامې به اغوندي ، د دینداره کسانو شکل او صورت به اختیاروي او د هغوی تحریر او تقریر به د دین او آخرت تلقین او تعلیم ، د مسلمانانو گټه او همدردی څخه ډک معلومېږي مگر دغه ټول شیان به د صدق او اخلاص څخه خالي د رباء او سمعه په توگه وي چې د هغه واحد مقصد به د مسلمانانو غولول او راجمع کول وي او یوازي خپل ذاتي گټې تر لاسه کول به د دوی مقصد وي .

نو د داسې خلکو د دغه رباء کاره ژوند پر خلاف دا خبرداری بیان سوی دی چې دوی دي هېڅکله په غرور کې نه وي چې د دوی دغه دوکه به تل وي او دوی به دخپل دغه رباء کارانه ژوند سزا په دغه دنیا کې نه خوري ، الله ﷻ په قسم کولو سره فرمایي چې زه پر دغه خلکو باندې خامخا خوند وڅمک ، دوی دي په یاد ولري چې زما غضب او قهر پر هغه خلکو باندې یقینا نازلېږي او زه به پر دوی داسې امیران او حاکمان مسلط کړم او د دوی به داسې خلک او ډلي ودروم چې د دوی د ژوند کبستۍ په آفاتو او مصیبتو کې اخته کړي ، د دوی د رباء کارانه ژوند پرده به وشکوم او دوی به په داسې فتنو کې اخته کړم چې د خلاصون هېڅ لاره به نه وي او دوی به خپل دغه شان او شوکت ، عزت او منصب ساتني لپاره څومره لاس او پېښې وهي ، هغه قدرتي ذلت او رسوایی او د تباهی او بربادۍ حلقې به د دوی چاپېره تنگي کړل سي او لوی لوی پوهان خلک به د هغه آفاتو او مصیبتو څخه د خلاصون ذریعه نسي تر لاسه کولای .

﴿۵۰۹۲﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ

د حضرت ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : الله پاک فرمایلي دي مایو

تَعَالَى قَالَ لَقَدْ خَلَقْتُ خَلْقًا أَسْنَتْهُمْ أَحْلَى مِنَ السَّكْرِ وَقُلُوبُهُمْ أَمْرٌ مِنْ

داسې مخلوق پیدا کړی دی چې د هغوی ژبي د بورې څخه زیاتي خوږې دي او د هغوی زړونه د صبر (یو تر یخ بوتی) څخه زیات ترخه دي ،

الصَّبْرِ فِي حَلَفَتْ لَا يُيَحْنَهُمْ فِتْنَةً تَدْعُ الْحَلِيمَ فِيهِمْ حَيْرَانٍ فِي يَغْتَرُونَ  
أَمْرٌ عَلَيَّ يَجْتَرُونَ. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب.

په خپل قسم خوړلو سره وایم چې زه به پر هغوی فتنه نازل کړم داسې فتنه چې عقلمند او پوه سړی

به په هغه کي حيران وي ، ايا دا خلک ماته دوکه راکوي يا پر ما جرئت او زړه وړتيا کوي . ترمذي .  
**تخريج:** سنن الترمذي ۵۲۲۸۴ ، رقم: ۲۴۰۵ .

**د لغاتو حل:** لا تيحنهم: الاناحة بمعنى التقدير، يقال اتاح الله لفلان كذا اي قدره . (مقدر كول)

### د ميانه روى فضيلت

﴿۵۰۹۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ شَرَّةً وَلِكُلِّ شَرَّةٍ فِتْرَةٌ فَإِنْ صَاحِبُهَا سَدَّدَ وَقَارَبَ فَأَرْجُوهُ وَإِنْ أُشِيرَ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ فَلَا تَعُدُّوهُ . رواه الترمذي

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دى چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل : په هر شي کي حرص او نشاط (خوشحالي) دي او په هري زياتۍ کي سستي ده ، نو عمل کونکى که ميانه روي څخه کار واخلي او ميانه روي ته نژدې وونو د هغه د خلاصون تر لاسه کولو اميد سته او که د هغه په لور په گوتو سره اشاره وکړل سي نو تاسو هغه (صالح او عابد) مه شميرى (يعني افراط او تفريط مه کوى بلکه ميانه روي کوئ او د هر چا چي په نيت کي د ځان مشهورتيا وي هغه ناکاره بنده دى) . ترمذي .

**تخريج:** سنن الترمذي ۵۴۸۸۴ ، رقم: ۲۴۵۳ .

**تشریح:** د شرة معنى د نشاط ، رغبت او په شوق کي اخته کېدل دي ، دلته په حديث کي ددغه لفظ څخه مراد په يو شي کي افراط او په يو کار د حد څخه زيات بوختيا ده ، او د فتره معنى د سستۍ او کمزورۍ ده ، مطلب دادى چي کوم عابدان خلک په پېل کي په اطاعت او عبادت کي د حد څخه زيات بوخت وي او وروسته سست او کمزوري سي او د هغه طاعت وغيره کم سي دا خبره په اصولي انداز کي داسي بيانېږي چي يو انسان يو شى اختيارول غواړي او يو کار پېل کوي نو په پېل کي ډېر زيات بوختيا ښيي او دومره په شوق او ذوق بلکه په حرص کي اخته کېږي چي د خپل طاقت څخه زيات محنت او مشقت او دخپل طاقت او ارزښت څخه زيات بوختيا اختياروي او بيا د هغه نتيجه داسي چي وروسته ډېر ژر سست او کمزورى سي او دخپل قصد په لار کي د ستړيا ښکار سي ، که يو عابد او زاهد په خپلو اعمالو او اشغالو کي ميانه روي اختيار کړي او د افراط او تفريط د لاري څخه په ساتني د اعتدال پر لار چي هغه ته صراط

مستقیم ویل کیږي روان سي نو دهغه په اړه امید کیدای سي چي دهغه خلکو څخه وي کوم چي په کامله توگه مراد تر لاسه کونکي دي مگر که چيري هغه د افراط پر لار روان سو او هغه په خپل عبادت، طاعت او ديني اعمالو کي دې حد ته ورسیدی چي خپل ديني ژوند يې داسي وښودی چي هغه په عابد او زاهد سره مشهور سو او خلکو د هغه عبادت، زهد او تقواته اشاره کول پیل کړل نو هغه ته توجه کول نه دي پکار او هغه ښک او صالح گڼل نه دي پکار.

څرگنده دي وي چي د فارجوه او ولاتعدوه په ذریعه دغه دواړه ډوله خلک عافیت ته یو مبهم اشاره مقصد ده ځکه چي د یو سړي د اخروي انجام حقيقي علم یوازي الله تعالی ته کیدای سي او دهغه په اړه یو انسان اخروي فیصله نسي کولای نو د مذکوره الفاظو په ذریعه دا حدیث یوازي دا ښودل غواړي چي کوم څوک د میانه روی لار اختیاروي او صحیح عمل کوي او د سیده لاري څخه نه آخوا کیږي نو په ظاهره دا امید درلودل پکار دي چي دهغه عاقبت ښه سو او هغه به خلاصون تر لاسه کړي او که هغه داسي ونه کړي بلکه د افراط او تفريط پر لاره ځي او د دوکه بازی، طریقه خپلوي نو په ظاهر کي هغه کامیاب مه گڼي او د هغه شمېر په مخلصو دیندارو کي مه کوئ، پاته سوه د عاقبت خبره نو هلته انجام په دواړو صورتو کي غیر واضح دی الله تعالی ښه پوهیږي چي خاتمه به په کوم حالت کي وي او آخرت کي به څه معامله وي.

حکم مستوري وهستی همه بر خاتمه است کس ندانست که آخر بچه حالت گزرد

که څه هم د عاقبت په اړه دا امید ساتل پکار دي چي د الله تعالی رحمت کوم چاته د اطاعت او عبادت توفیق بخښلی دی او پر مستقیم لاره باندي روان کړی دی د هغه عاقبت به خامخا ښه وي او د هغه خاتمه به یقینا پر ایمان او اخلاص باندي وي دهغه د رحمت کامله دا دستور دی چي ښکانون پر خرابه لاره ډېر کم روانوي، اکثر داسي کیږي چي بدکاره هم په پای کي د نیکی خوا ته راوستل کیږي.

### ډېر شهرت خطر لري

﴿۵۰۹۳﴾: وَعَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ بِحَسْبِ أَمْرٍ

مِّنَ الشَّرِّ أَنْ يُشَارَ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ فِي دِينٍ أَوْ دُنْيَا إِلَّا مَنْ عَصَاهُ اللَّهُ. رواه

البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایيل: د انسان د بدی لپاره دومره

بس ده چي په دين او دنيا کي هر لوري ته په گوتو سره ده ته اشاره وکړل سي پرته د هغه سړي څخه چي الله تعالی ددغه څخه خوندي کړی دی . بیهقي .

**تخریج:** البیهقي فی شعب الایمان ۳۶۷۸، رقم: ۶۹۷۸.

**تشریح:** په دنیاوي اعتبار سره مشهور کېدل خو ظاهر دي چي په آفتونو او فتنو کي د اخته کېدو او ایماني امن او سلامتیا د لاري څخه د لوېدو سبب دی مگر که چیري یو سړی د خپل ژوند په اعتبار معروف وي نو هغه هم د خطري څخه خالي نه دی ځکه چي په دغه صورت کي د هغه دریا، کار کېدو، گمان کېدای سي او کیدای سي چي هغه ددغه شهرت په وجه د خپل قیادت او پیشوایی په طلب کي اخته سي او دا آرزو وکړي چي خلک هغه پېشوا او د خپل عقیدت او احترام مرکز جوړ کړي او همدارنگه هغه د شیطان په لمسونه او د نفس اماره د غلولو په وجه د هغه نفساني خواشانتو په اتباع کي اخته کیدای سي چي داسي موقعو په انتظار کي اوسېږي نو داسي بندگان کم وي چي هغوی ته عوامي شهرت او ناموري حاصله سوې وي او هغوی ددې په نتیجه کي د پیدا سوو خرابیو څخه خوندي سي مگر هغه بندگان خاص دي چي الله تعالی هغوی خپل مقرب او محبوب جوړوي او هغوی د صدیقیت پر مقام فائزوي هغوی د ټول عالم شهرت سربېره ددغه خرابیو څخه خوندي وي او دهغه وجه دا وي چي هغوی پر دغه لوړه مرتبه باندي هغه وخت فائز کېږي کله چي دهغوی د ظاهر او باطن څخه ټولي خرابۍ ختمې سوي وي او دهغوی نفس په پوره توګه پاک سوی وي لکه څرنگه چي مشائخ وایی: (آخر ما یخرج من راس الصديقین حب الجاه). نو د انسان غوره والی په دې کي دی او د ایمان او کردار سلامتیا او ساتني په هغه صورت کي زیاته ده کله چي هغه د یوازینوالي ژوند ته د شهرت پر ژوند ترجیح ورکړي مگر دا چي الله تعالی یو څوک خوندي وساتي، د حدیث ددغه جملې څخه دا خبره څرګندېږي چي د شهرت تاوان او د خرابۍ باعث کېدل دهغه لپاره دي چي د هغه پر ظاهر او باطن باندي د عزت، اقتدار او شهرت خواش وې صحیح بندگان ددغه خواش څخه خوندي وي او د خپل ظاهر او باطن په اعتبار مخلص او پاک وي هغوی ددې خبري څخه مستثنی وي ځکه چي عوامي مقبولیت او شهرت بذات خود خراب شی نه دی بلکه د الله تعالی هغه نعمتونه دي چي خپل هغه پاکو بندگانو ته یې ورکوي کوم چي ددغه شیانو اهل او مستحق وي او د هغوی په اړه هغه شیان د فتنې او خرابۍ باعث نه جوړېږي لکه څرنگه چي الله ﷻ په قرآن کریم کي د خپلو بندگانو خاص نسبت داسي فرمایلی دی چي: (واجعلنا للمتقين اماما).

نقل سوي دي چي د حضرت حسن بصري رحمته الله عليه د بې پايه شهرت او مقبوليت په لېدو سره يو سړي هغه ته وويل چي ته خو په خلكو كي دومره مشهور سوي يې او حال دادی چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي چي (بحسب امرئ من الشر... الخ)، حضرت حسن بصري رحمته الله عليه جواب ورکړ چي د دغه ارشاد تعلق د هغه چا سره دی چي د دين په اعتبار بدعتي او د دنيا په اعتبار فاسق وي يعني کوم څوک چي په دنيا كي شتمني او مال لري او د هغه شتمني او دولت په وجه مشهور او معروف وي مگر په فسق او فجور كي اخته نه وي او د دين په اعتبار د کتاب او سنت پيروي کوي نو هغه سړی په دغه حکم كي داخل نه دی چي د رسول الله ﷺ د دغه ارشاد څخه څرگند يږي.

### الْفَضْلُ الثَّالِثُ (دریم فصل)

#### دریاد عمل بدوالی

﴿۵۰۹۵﴾: عَنْ أَبِي تَيْمِمَةَ قَالَ شَهِدْتُ صَفْوَانَ وَأَصْحَابَهُ وَجُنْدَبٌ يُوصِيهِمْ

د حضرت ابو تيميمه رضي الله عنه څخه روايت دئ چي زه صفوان او د هغه ملگرو ته حاضر سوم دغه وخت جندب هغوی ته وصيت کوی ،

فَقَالُوا هَلْ سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا قَالَ سَمِعْتُ

دوی وويل : ايا تا د رسول الله ﷺ څخه يو خبره اوريدلې ده ، جندب رضي الله عنه وويل : هو ما در رسول

رسول الله صلى الله عليه وسلم يَقُولُ مَنْ سَمِعَ سَمِعَ اللَّهُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

الله ﷺ څخه دا اوريدلي دي چي څوک واوروي (يعني نیک اعمال د شهرت ورکولو لپاره) نو الله تعالی به يې د قیامت په ورځ رسوا کړي

وَمَنْ شَاقَّ شَقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالُوا أَوْصِنَا فَقَالَ إِنَّ أَوَّلَ مَا يُنْتَنُ

او څوک چي پر خپل ځان مشقت واچوي نو د قیامت په ورځ به الله تعالی هغه په تکلیف کي واچوي ، خلکو ورته وويل موږ ته نصيحت وکړه هغه ورته وويل : تر ټولو لومړی شی چي

مِنْ الْإِنْسَانِ بَطْنُهُ فَمَنْ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يَأْكُلَ إِلَّا طَيِّبًا فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ اسْتَطَاعَ



انسان مردار (چهل) کوي او خرابوي يې د هغه نس دئ نو څوک چې قدرت لري چې حلال مال وگټي هغه دي داسي وکړي او څوک چې ددې توان لري چې

أَنْ لَا يَحُولَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ مَلَأَ كَفِّ مَنْ دَمِ أَهْرَاقَهُ فَلْيَفْعَلْ . رواه البخاري

د هغه او جنت په منع کي پرده نه وي نو په ناحقه دي يو ورغوی قدر وینه هم نه تويوي . بخاري  
تخريج : صحيح البخاري (فتح الباري) : ۱۲۸۱۳ ، رقم : ۷۱۵۲ .

تشریح : د حديث د آخري خبرو مطلب دادی چې ناحقه وینه تويول يو داسي شی دی چې د هغه زیاتېدل خوڅه چې د يو څاڅکي په اندازه وینه هم وي نو د جنت څخه منع کونکی دی ، نو دا خبره د عقل او پوهي څخه ليري ده چې داسي خراب او بد فعل دي وکړل سي چې نه يوازي د انسانيت خلاف وي بلکه په جنت کي د داخلېدو په ډول عظيم او لوی سعادت څخه محروم کونکی هم وي .

په ظاهره دا معلومېږي چې د حضرت صفوان څخه مراد صفوان ابن سليم زهري دی چې د مدينې منورې يو جليل القدر تابعي وو او د هغه شخصيت ، علم او معرفت ، عمل ، زهد او تقوا يوه مثالي نمونه وه ، ويل کيږي چې هغه تر څلوېښتو کالو پوري خپل اړخ پر مخکې نوو لگولی او د عبادت يې دا حال وو چې د سجدو د زیاتوالي په وجه د هغه په تندي کي سوری جوړ سوی وو د هغه په حالاتو کي دا ليکلي دي چې هغه د اميرانو او پاچاهانو څخه هيڅ انعام او اکرام نه قبلوی ، غرض دا چې د هغه ډېر زيات فضائل او مناقب بيانېږي .

### رياد شرک برابره ده

(۵۰۹۶) : وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّهُ خَرَجَ يَوْمًا إِلَى مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى

د حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه څخه روايت دئ چې يوه ورځ هغه مسجد نبوي ته ورغلی

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدَ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ قَاعِدًا عِنْدَ قَبْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

نو معاذ بن جبل يې د نبي کریم صلي الله عليه وسلم د قبر سره ناست وليدی چې

وَسَلَّمَ يَبْكِي فَقَالَ مَا يُبْكِيكَ قَالَ يُبْكِينِي شَيْءٌ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى

دغه وخت يې ژړل ، حضرت عمر رضي الله عنه پوښتنه وکړه اې معاذ ! په تاڅه سوي دي ولي ژاړې ؟ معاذ ورته وويل : ما هغه خبره ژپوي چې ما د رسول الله صلي الله عليه وسلم څخه اوریدلې ده

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ يَسِيرَ

ما د رسول الله ﷺ څخه اورېدلي دي چي فرمايل يې: لږ

الرِّيَاءِ شُرْكٌ وَمَنْ عَادَى لِلَّهِ وَلِيًّا فَقَدْ بَارَزَ اللَّهَ بِالْمُحَارَبَةِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ

ريا (هم) شرک دی او څوک چي د الله ﷻ د دوست سره د بنسټي ساتي نو هغه گویا د الله ﷻ سره  
جنگ او مقابله وکړه، الله تعالی

الْأَبْرَارِ الْأَتْقِيَاءِ الْأَخْفِيَاءِ الَّذِينَ إِذَا غَابُوا لَمْ يَتَفَقَدُوا وَإِنْ حَضَرُوا لَمْ

نيک، پرهيزگاره او مخفي حال (يعني پټ) خلک خوښوي چي کله هغوی دنظر څخه ورک سي  
نود هغوی پوښتنه نه کيږي او کله چي موجود وي نو هغوی نه بلل کيږي (او که و بلل سي) نود

يُدْعَوُا وَلَمْ يَقْرَبُوا قُلُوبُهُمْ مَصَابِيحُ الْهُدَى يَخْرُجُونَ مِنْ كُلِّ غَبْرَاءَ

مُظْلِمَةٍ. رواه ابن ماجة والبيهقي في شعب الإيمان.

ځان سره نژدې نه کښيښول کيږي ددغه خلکو زړونه د هدايت ډيوې دي او داسي خلک د هر  
تاريک ځای څخه څرگند يږي (يعني ددغه خلکو د استوگني ځايونه وران وي او د څراغ لگولو  
طاقت هم نه لري)، ابن ماجة او بيهقي.

**تفريغ:** سنن ابن ماجة ۱۳۲۰/۲، رقم: ۲۹۸۹، والبيهقي في شعب الإيمان ۳۲۸/۵، رقم: ۶۸۱۲.

**تشریح:** لږ رياء هم شرک دی، مطلب دادی که چيري رياء د لږ درجې وي نو هغه هم يو لوی  
شرک دی يا دا چي لږ رياء د شرک ډولو څخه يو ډول دی او داسی په انساني فطرت کي داسي  
په پټه توگه ځای سوی دی چي ښه خلک او د پاخه ايمان والا هم په خپلو اعمالو کي د هغه په  
دخل نه پوهيږي او ډېر کم خلک ددې څخه محفوظ وي نو حضرت معاذ رضی الله عنه د خپلي ژړا يو سبب  
خو دا وښودی چي پر ما بېره خپره ده چي په نامعلومه توگه زما پر اعمالو باندي هم ددغه بدی  
سايه نه وي، دوهم سبب هغه اولياء الله ته ايذاء رسول وښودل يعني هغه دا بيان وکړ چي اکثر  
اولياء الله دخپل اصلي حشيت او حقيقت په اعتبار د عام نظرو څخه پټ وي او خپل په ظاهري  
حالت کي هغوی د يو ډېري معمولي درجې مسلمان معلوم يږي د هغوی په لېدو سره دا اندازه  
لگول مشکل وي چي هغوی پر يو لوړ مقام باندي فائز دي او د الله ﷻ په نظر کي د هغوی

خومره لوی حیثیت دی لکه څرنګه چې په یو حدیث قدسي کې الله ﷻ فرمایي: اولیایي تحت فناي لا یعرفهم غیرهم.

څرګنده ده چې هیڅ انسان ددې څخه خالي نه دی چې هغه د یو مسلمان ورور سره کله هم داسې بدزباني ونه کړي چې د ګناه باعث وي نو حضرت معاذ رضی الله عنه و بنودل چې زه ددې پیږي څخه ژاړم چې داسې نه ما له یو مسلمان ورور سره قولا یا فعلا یوه داسې رویه اختیار کړې وي چې د هغه لپاره د اذیت ذریعه جوړه سوې وي او د هغه په وجه ما د الله ﷻ ناراضی اخیستې وي .  
د نېکانو څخه مراد هغه خلک دي چې نیکي کوي او د نیکۍ مطلب د الله ﷻ عبادت کول او د هغه د مخلوق سره ښه چلن او احسان کول دي لکه څرنګه چې عارفانو ویلي دي چې د دین دار او مدار الهي احکام تر ټولو د احترام وړ ګڼل او د الله ﷻ د مخلوق سره په شفقت او مینه ژوند کول .  
د پرهیزګارو څخه مراد هغه خلک دي چې د هر ډول شرک څخه ځان ساتي که هغه شرک جلي وي یا شرک خفي وي، او هر هغه شي څخه پرهیز کوي چې د الله ﷻ او د هغه د رسول له خوا منع او حرام ګرځول سوی دی یا د شریعت په نظر کې ناخوښه وي .

د مخفي خلکو څخه د الله ﷻ هغه پاک بندگان مراد دي چې هغوی په ظاهري وجه او د هستوګني په اعتبار په ډېر بد حالت کې وي او د معاشرې خلک ، دنیا داره خلک هغوی ډېر کمزوري او سپک ګڼي مګر دخپل کردار او اخلاق په اعتبار پر ډېرو لوړو درجو باندي فائز وي یا هغه اهل الله مراد دي چې د دنیا دارو د نظر څخه پټ وي او دهغوی په منځ کې هستوګنه نه لري .  
ان الله... الخ: دغه جمله استیناف ده ، ددغه جملې په ذریعه د ولي حقیقت بیانول مقصد دی مخکي خو د نیکۍ ، پرهیزګارۍ او اخفاء د صفاتو په ذریعه د اولیاء الله حقیقت بیان کړل سو او بیا د دنیا والو د تعلق سره د هغه اولیاء درې احوال بیان کړل سو چې کله هغوی یو خوا ته ولاړ سي او په سفر کې وي نو د یو تقریب او مجلس لپاره د هغوی پلټنه نه کیږي او هیڅوک د هغوی انتظار نه کوي ، کله چې هغوی موجود وي نو هغه مجلس او تقریب ته نه بلل کیږي او که هغوی یو مجلس ته ورسي نو هغوی ته اهل مجلس نه بلکه خپل نژدې یې هم نه کښېني او تر شایو ځای لیري یې کښېني ، دا ددغه روایت تفصیل دی چې په هغه کې فرمایل سوي دي چې : (رب اشعث اغیر لایعبابه لو اقسام علی الله لابه) .

یعني ځیني خلک داسې هم وي چې په ظاهره پریشانه او په ګرد لړلي وي او هغوی ته هیڅوک حیثیت نسي ورکولای مګر د الله تعالی په نزد د هغوی مرتبه دومره لوړه وي که هغوی پر الله تعالی باندي په اعتماد کولو سره قسم وکړي نو یقیناً الله تعالی دهغوی قسم رښتیا او

پوره کوي .

د هغوئ زړونه د هدايت مشعلونه وي يعني هغه پاک نفس خلک د هدايت د لاري مشعل وي چي هغوئ د رهبرۍ او پيشوايي اهليت لري او د هغوئ اتباع کول د هدايت د لاري ضمانت دی نو هغوئ ددې خبري پوره وړ دي چي د هغوئ لحاظ دي وکړل سي او هغوئ ددې وړ دي چي د هغوئ څخه د هدايت د لاري رڼا تر لاسه کړل سي .

تیاره د تاریکي محکي څخه راوځي ، ددغه جملې په ذریعه ددغه خلکو د مفلسۍ ژوند او د دوی خراب حالت ته اشاره سوې ده يعني دغه خلک دومره مفلس وي چي په خپل کور کي د خراغ لگولو لپاره هم هیڅ نه لري .

په دغه حدیث کي دا خبرداری دی که چیري یو عالم ، صالح او متقي سړی په ظاهري حالت سره خراب وي نو دهغه ظاهري خراب حالت څخه دوک خورل نه دي پکار او د هغوئ تعظیم او اداب و احترام ترک کولو کي غلطی نه دی پکار ځکه چي د یو چا د ظاهر په لېدو سره څه اندازه لگېدای سي چي دهغه باطن صحیح دی که یا ،

خاکساران جهان را بحقارت منگر توچه داني که درین گرد سواري باشد

ددغه حدیث دې ته هم اشاره کوي چي محض فقر ، مفلسي او دنیاوي بې حیثيتي فضیلت نه دی ترڅو چي د تقوا او پرهیزگاری او د باطن نورانیت تر لاسه نه وي ، په پای کي دا خبره بنودل ضروري دي چي ولي په اصل کي هغه سړي ته وایي چي متقي او پرهیزگار وي لکه څرنگه چي الله ﷻ فرمایلي دي : (ان اولیائے الا المتقون) يعني د الله ﷻ ولي هغه خلک وي چي متقي او پرهیزگار وي ، په شرح عقائد نسفي کي لیکلي دي چي ولي هغه سړی دی چي د الله تعالی د ذات او صفاتو عرفان لري ، د طاعت او عبادت پابند وي ، د گناهو څخه پرهیز کوي او د نفساني خوندونو او خواهشاتو څخه ځان ساتي .

### صدق او اخلاص

﴿۵۰۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا صَلَّى فِي الْعَلَانِيَةِ فَأُحْسِنَ وَصَلَّى فِي السِّرِّ فَأُحْسِنَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ هَذَا عَبْدِي حَقًّا . رواه ابن ماجة .

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چي بنده په ښکاره

لمنوخ کوي نو په بنه ډول يې کوي او کله چي يې پټ کوي نو هم يې په بنه ډول ادا کوي نو الله تعالى فرمايي زما دا بنده ريښتونی دی. ابن ماجه

**تخريج:** سنن ابن ماجه ۱۴۰۵/۲، رقم: ۴۲۰۰.

### دریا کار په باره کي پيشگوئي

﴿۵۰۹۸﴾: وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَكُونُ فِي

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل :

آخِرِ الزَّمَانِ أَقْوَامٌ إِخْوَانُ الْعَلَانِيَةِ أَعْدَاءُ السَّرِيرَةِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ

په آخره زمانه کي به څو قومونه داسي وي چي په ظاهره به دوستان وي مگر په باطن کي به دښمنان وي، پوښتنه وسول اي د الله رسوله !

وَكَيْفَ يَكُونُ ذَلِكَ قَالَ ذَلِكَ بِرَغْبَةٍ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ وَرَهْبَةٍ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ. رواه أحمد.

دا به څنگه وي ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : دا به داسي وي چي په هغوی کي به ځيني د ځينو سره غرض او مقصد ساتي او ځيني د ځينو څخه به په پيره کي وي . احمد .

**تخريج:** مسند الامام احمد ۳۵۱۵.

**تشریح:** مطلب دادی چي په آخره زمانه کي به په مسلمانانو کي هم داسي خلک کم نه وي چي د خپل دنیاوي مقصد او ذاتي مفاد د تکمیل لپاره به منافقت او ریا کاري اختیاروي او د صدق او اخلاص څخه به محروم وي نه به د هغوی پر دوستي باور وي او نه به د هغوی پر دښمني، د چا سره چي د هغه تعلق وي هغه ته به رغبت او التفات لري او د هغه په حق کي به د دوستي اظهار کوي او که یو غرض او گټه په منځ کي نه وي نو بېگاره به سي بلکه د غرض او مقصد نه تر لاسه کېدو په صورت کي به پر دښمني او عداوت باندي ملاتړلی سي .

ددې څخه څرگنده سوه چي د شریعت دا حکم دی چي د مسلمانانو دوستي او دښمني یوازي د الله تعالی د رضا لپاره وي او ذکر سوي خلک د دغه مرتبې څخه تېر سوي دي ځکه چي د هغوی دوستي او دښمني تعلق د الله تعالی د رضا پر ځای د ذاتي مقاصدو او فاسده اغراضو

سره وي حال دا چي هغوی د خپل مقاصدو سره سم يو فرد يا ډلي ته رغبت او توجه کوي نو د هغوی په اړه به دوستي او الفت ظاهروي او کله چي په يو وجه هغه فرد يا ډله ناخوښه کړي نو د هغوی خلاف بغض او عداوت ظاهروي، نه به دهغوی د دوستۍ اعتبار وي او نه د دښمنۍ، ځکه چي د هغوي دوستي او عداوت دواړو بنياد د صدق او اخلاق پر ځای د ذاتي مقاصدو، خواهشاتو، گټي او تاوان باندي وي.

### د ريا لپاره لمونځ او روژه شرک دی

﴿۵۰۹۹﴾: وَعَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ صَلَّى يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ وَمَنْ صَامَ يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ وَمَنْ تَصَدَّقَ يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ. رواه أحمد.

د حضرت شداد بن اوس رضي الله عنه څخه روايت دی چي ما د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه اوریدلي دي چا چي د ښووني (ريا) لپاره لمونځ وکړ نو هغه شرک وکړ او چا چي د ريا لپاره روژه ونيول نو هغه شرک وکړ او چا چي د ريا لپاره خيرات وکړ هغه شرک وکړ، احمد.

**تخریج:** مسند الامام احمد ۱۲۶۱۴.

**تشریح:** خلاصه دا چي کوم کار د ريا لپاره وکړل سي هغه د شرک برابر دی که څه هم شرک خفي ورته وايي ځکه چي د شرک جلي اطلاق علی الاعلان او په ډاگه پر بت پرستی باندي وي، پاته سوه دا خبره چي ريا کاري په کوم اعتبار سره شرک خفي وي، نو پوه سئ چي ريا کونکی کوم کار کوي هغه په صدق او اخلاص سره د الله لپاره نه کوي بلکه د غیر الله لپاره يې کوي او کله چي هغه يو نیک عمل د غیر الله لپاره وکړي نو گویا هغه بت پرستي وکړه که څه هم هغه څرگنده بت پرستي نه وي مگر په پټه توگه د بت پرستی برابر ده، لکه څرنگه چي ويل سوي دي: کل ما صدک عن الله فهو صنمک.

ملا علي قاري رحمته الله علیه وايي: دا حديث دې ته اشاره کوي چي د ريا د دخل په روژه کي هم کيدای سي، په دې اعتبار دغه حديث د هغه حضرات خلاف يو دليل دی چي وايي چي د ريا تعلق د روژې سره نسي کيدای او ددې سبب دا بيانوي چي د روژې دار او مدار پر نيت دی د کوم چا نيت چي صحيح نه وي د هه خوراک او څښاک څخه د منع کېدو هيڅ اعتبار نسته او ظاهره ده چي په نيت کي ريا يعني د ښووني عمل دخل څرنگه کيدای سي مگر زموږ وينا داده

چي په دې کي شک نسته چي په حقيقي معنی کي رياء په روژه کي متصور کيدای نسي مگر دا هم يو حقيقت دی چي ډېره واره رياء د اشتراک په توگه وي يعني دا هم کيږي چي يو سړی د يو نیک کار او عبادت قصد او اراده ددې لپاره وکړي چي د الله تعالی رضا او خوښي ترلاسه کړي مگر د هغه سره د هغه په نيت کي دا خبره هم شامله وي چي د هغه نیک کار او عبادت په ذريعه هغه ته شهرت حاصل سي يا فلانی مقصد پوره سي چي د هغه تعلق د الله تعالی د رضا او خوښي سره نه وي او دا بېله خبره ده چي دواړه مقصدونه برابر وي يا په هغو کي يو غالب وي لکه څرنگه چي د باب په پيل کي په تفصيل سره بيان سوی دی ، څرگنده سوه چي په روژه کي هم د رياء دخل کيدای سي .

(۵۱۰۰): وَعَنْهُ أَنَّهُ بَكَى فَقِيلَ لَهُ مَا يُبْكِيكَ قَالَ شَيْئٌ سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ

د حضرت شداد بن اوس رضي الله عنه څخه روايت دی چي هغه يوه ورځ زيات وژړل ، پوښتنه ځيني ورسول چي ولې ژاړې ؟ هغه وويل

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فذَكَرْتُهُ فَأَبْكَانِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

ما ته پر دې خبره ژړا راغلل چي ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي چي

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَتَخَوَّفُ عَلَى أُمَّتِي الشِّرْكَ وَالشَّهْوَةَ الْخَفِيَّةَ قَالَ قُلْتُ يَا

زه د خپل امت د شرک او مخفي شهواتو څخه بيريږم ، ما وويل : اي دالله رسوله !

رَسُولَ اللَّهِ أَتَشْرِكُ أُمَّتَكَ مِنْ بَعْدِكَ قَالَ نَعَمْ أَمَّا إِنَّهُمْ لَا يَعْبُدُونَ شَيْئًا

ايا ستاسو څخه وروسته به ستاسو امت شرک کوي ؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : هو ، خبردار ! زما امت به د لمر عبادت نه کوي ،

وَلَا قَمَرًا وَلَا حَجَرًا وَلَا وَثَنًا وَلَكِنْ يُرَاعُونَ بِأَعْمَالِهِمْ وَالشَّهْوَةَ الْخَفِيَّةَ أَنْ

د سپوږمۍ عبادت به نه کوي ، د ډبرو (بتانو) عبادت به نه کوي او نه به د بتانو مخته سجده کوي مگر خپل نیک عملونه به خلکو ته ښيي ، او مخفي شهوت دا دی چي

يُصْبِحُ أَحَدُهُمْ صَائِمًا فَتَعْرِضُ لَهُ شَهْوَةٌ مِنْ شَهَوَاتِهِ فَيَتْرُكُ صَوْمَهُ . رواه

## احمد والبيهقي في شعب الايمان.

په تاسو کي به څوک سهار کي روژه نيونکی ولاړيږي بيا به د نفسي خواهشاتو څخه يو خواهش ورته وړاندي سي ، او هغه به روژه ماته کړي . احمد او بيهقي

**تخريج:** البيهقي في الشعب ۵/۳۳۳، رقم: ۶۸۳۰.

**تشریح:** ذکر سوي خواهش ته پټ خواهش په دې اعتبار ويل سوي دي چي هغه د روژې د نيت پر وخت د هغه په باطن کي پټ وو يعني هغه سړي چي د روژې نيت کړی وو هغه وخت هغه په خپل نفس کي دا خواهش پټ کړی وو که چيري نفساني تقاضا راغلل نو روژه به ماتوم .

څرگنده دي وي چي طبيعي خود خواهش مراد خوراک او څښاک گرځولی دی لکه څرنگه چي بيان سول مگر صحيح خبره داده چي د پټ خواهش څخه مراد په نفسي خواهشاتو کي په خاصه توگه په نادرالوجود خواهش دی چي هر وخت نه پيدا کيږي بلکه پريو خاص موقع باندي او په يو خاص وخت کي پيدا کيږي او کله چي هغه خواهش را پورته سي نو هغه وخت د هغه د پوره کولو خواهش په طبعي توگه داسي غالب سي چي د هغه په لار کي ديو شرعي حکم د مخالفت خوف هم بنديز نه جوړيږي لکه څرنگه چي د روژې مثال بيان سوی دی چي الله ﷻ فرمايلي دي : (ولا تبطلوا اعمالکم)، مگر ددغه خواهش د تکميل لپاره روژه ماتونکی دا لحاظ نه ساتي چي زما ددغه فعل په وجه د الله ﷻ د حکم نافرمانی کيږي ، څرگنده دي وي چي د عبادت او طاعت له ډوله کوم کار پيل کيږي هغه لازميږي او د هغه پوره کول شرعا واجبيږي .

### رياکاري د دجال تر فتنې خطرناکه ده

﴿۵۱۰﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابو سعيد رضی الله عنه څخه روايت دی چي موږ د مسيح د جال ذکر کوي چي رسول الله ﷺ

وَنَحْنُ نَتَذَكَّرُ الْمَسِيحَ الدَّجَالَ فَقَالَ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَا هُوَ أَخَوْفُ عَلَيْكُمْ

تشریف راوړ او وه يې فرمايل : ايا زه تاسو ته يوه بله داسي خبره ونه ښيم چي زما په نزد ستاسو

عندي مِنَ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ فَقُلْنَا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الشِّرْكُ الْخَفِيُّ أَنْ

لپاره د مسيح د جال څخه زياته خطرناکه ده ، موږ وويل : هو ، اي د الله رسول ! ، رسول الله ﷺ

وفرمايل : شرک خفی ،



يَقُومَ الرَّجُلُ فَيُصَلِّيُ فَيَزِيدُ صَلَاتَهُ لِمَا يَرَى مِنْ نَظَرِ رَجُلٍ. رواه ابن ماجة  
 چي بنده به د لمانخه لپاره دريږي او لمونځ کوي او په لمانخه کي زياتي کوي (يعني اوږد  
 لمونځ کوي) يوازي ددې لپاره چي يو څوک يې پر لمانخه کولو وويني. ابن ماجة  
**تخريج:** سنن ابن ماجة ۱۴۰۶، رقم: ۴۲۰۴.

**تشریح:** د رياء خرابۍ ته د دجال د فتنې څخه زيات خوفناک او د خطري څخه ډک ځکه فرمايل  
 سوي دي چي د دجال د درواغجن کېدو او دهغه د فتنو ظاهرو لو نښي او علامې ډيري دي او  
 بالکل څرگند دي چي دهر صاحب صدق او ايمان هغه څخه د خوندي کېدو لپاره کافي دی.  
 حال دا چي د رياء معامله ډېره پټه ده او دهغه خرابۍ او فتنې په هر عمل کي هروخت نسي  
 معلوميدای، همدا وجه ده چي ښه ښه خلک هم په دغه جال کي لويږي.  
**ريا کاري شرک اصغر دی**

﴿۵۱۰۲﴾: وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ لَبِيدٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ أَخَوْفَ  
 د محمود بن لبید ﷺ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د کوم شي څخه چي زه

مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ الشِّرْكَ الْأَصْغَرَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الشِّرْكَ الْأَصْغَرُ يَا  
 ستاسو لپاره ډير بيريږم هغه شرک اصغر (کوچنی شرک) دی، صحابه کرامو وويل: اي دالله

رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الرَّيَاءُ. رواه احمد و زاد البيهقي في شعب الايمان يقول  
 رسوله! شرک اصغر څه شی دی؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ریا. احمد، او د بیهقي په  
 روایت کي دا الفاظ دي چي د قیامت په ورځ

يَقُولُ اللَّهُ لَهُمْ يَوْمَ يُجَازِي الْعِبَادَ بِأَعْمَالِهِمْ اذْهَبُوا إِلَى الَّذِينَ كُنْتُمْ  
 تُرَاوُونَ فِي الدُّنْيَا فَاَنْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ عِنْدَهُمْ جَزَاءً وَخَيْرًا.

الله تعالی ریا کارو ته وفرمایي تاسو هغه خلکو ته ورسئ چي هغوی ته به په دنیا کي تاسو د  
 خپلو اعمالو ښودنه کول او وگورئ چي د هغوی څخه تاسو ته یو جزایا خیر رسیږي (که نه).

**تخريج:** مسند الامام احمد ۴۲۸/۵، والبيهقي في شعب الايمان ۳۳۳/۵، رقم: ۶۸۳۱.

## د عمل او اخلاص اثر

﴿۵۱۰۳﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ  
لَوْ أَنَّ رَجُلًا عَمِلَ عَمَلًا فِي صَخْرَةٍ لَا بَابَ لَهَا وَلَا كُوَّةَ خَرَجَ عَمَلُهُ إِلَى النَّاسِ  
كَأَنَّا مَا كَانَ.

د حضرت ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : که یو څوک په داسې ډبرې کې (کښیني) یو عمل وکړي چې په هغه کې نه دروازه وي او نه یو کلکین د هغه د عمل به خلکو ته خبر ورسېږي که څه هم هغه عمل د هر ډول وي . بیهقي

تخریج : البیهقي فی الشعب ۳۵۹/۵، رقم : ۶۹۴۰.

تشریح : صخره ، په اصل کې لوی ډبرې ته وايي مگر دلته ددغه لفظ څخه غار مراد دی او کیدای سي چې ددغه لفظ څخه ددغه اصل معنی یعنې لویه ډبره مراد وي ، په دغه صورت کې به ویل کیږي چې په ذکر سوي مفهوم کې دغه لفظ د مبالغې په توګه دی چې مفهوم یې دادی که چیرې دا فرض کړل سي چې یو سړی په ډبره کې دننه هم ننوځي او یو نیک کار کوي چې په هغه کې نه دروازه وي او نه کلکین وي او همدارنګه هغه ډبرې ته په داخلېدو او راوتلو سره یې څوک لیدلای سي چې دننه کوم څوک دی نو په دغه صورت کې هم دهغه سړي هغه نېک کار په خلکو کې مشهور کیږي .

ګوټه ، یا ګوټه هغه سوري ته وايي چې په دېوال او بام کې وي ، ځینو حضراتو ددغه لفظ دا تفصیل بیان کړی دی که چیرې هغه سوري دواړو خواوو ته خلاص وي نو هغه ته به ګوه ویل کیږي او که دواړه خواوو ته خلاص نه وي ګوه به ورته ویل کیږي او دا هم ویل سوي دي که چیرې دغه لفظ د تاء په لفظ سره وي یعنې کوټه نو دهغه معنی به د هغه سوري وي چې تنګ او کوچنی وي او که د تاء بغیر یعنې کوی نو په دغه صورت کې یې معنی د هغه سوري ده چې پراخ او لوی وي ، په دغه روایت کې دغه لفظ د تاء سره راغلی دی ځکه نو دلته یې معنی د هغه سوري ده چې کوچنی او دواړو خواوو ته خلاص وي ، او د حدیث د مفهوم په اعتبار دغه معنی مناسب هم ده .

په هر حال د حدیث خلاصه داده چې نېک کار هر څومره پټ او یوازې وکړل سي او ددې هر څومره هڅه وکړل سي چې هغه نېک کار د خلکو په علم کې رانسي مګر بیا هم هغه په خلکو کې مشهور کیږي نو د الله تعالی مصلحت که خپله ددې تقاضا کوي چې د بندګانو نېک عمل چې

په صدق او اخلاص سره صادرېږي پر خلکو باندي ښکاره سي چي يو بل ته د نيکي لاري اختيارولو ترغيث حاصل سي نو بيا ددې څه ضرورت دی چي يو سړی د خپل ښک عمل ظاهرولو لپاره د رياء څخه کار واخلي او د هغه د قبوليت او ثواب څخه محروم سي .

او يا د حديث دا معنی ده چي مخلص بنده بايد هغه ښک کارونه پټ کړي او په اخلاص تر لاسه کولو کي زيات احتياط او هڅه وکړي ځکه چي د بندگانو نيک عمل داسي ځايو څخه هم ظاهريږي چي د هغه ځای څخه د ظاهرېدو دوی خبر نه وي او د هغه په ښکار کېدو کي د هغه قصد او اختيار ته دخل هم نه وي .

### الله ﷻ هر عمل ښکاره کوي

﴿۵۱۰۲﴾: وَعَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَتْ لَهُ سِرِّيْرَةٌ صَالِحَةٌ أَوْ سَيِّئَةٌ أَظْهَرَ اللَّهُ مِنْهَا رَدَاءً يُعْرَفُ بِهِ.

د حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د چا چي يو ښه يا بد عادت پټ وي نو الله تعالی هغه عادت په يوې ښي څرگندوي چي په هغه ښي سره خلک د هغه شناخت کوي . بيهقي

تخريج: البيهقي في الشعب ۳۵۹/۵، رقم: ۶۹۴۲.

### د نفاق بدي ډېره خطرناکه ده

﴿۵۱۰۵﴾: وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا أَخَافُ عَلَى هَذِهِ الْأُمَّةِ كُلِّ مُنَافِقٍ يَتَكَلَّمُ بِالْحِكْمَةِ وَيَعْمَلُ بِالْجَوْرِ. رَوَى الْبَيْهَقِيُّ الْأَحَادِيثَ الثَّلَاثَةَ فِي شُعْبِ الْإِيمَانِ.

د حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : زه پر دې امت د هر منافق د شر څخه بېرېږم چي خبري به عالمانه او حکيمانه کوي او کار به يې ظالمانه وي . بيهقي .

تخريج: البيهقي في الشعب ۲۸۴/۲، رقم: ۱۷۷۷.

تشرېح: دا د هغه خلکو خصلت ښودل سوی دی چي خلکو ته د ښووني لپاره ډيري ښه ښه خبري کوي مگر خپله په هغه عمل نه کوي او دې ته نفاق ويل کيږي ، رسول الله ﷺ وفرمايل: زه

د خپل امت په اړه د داسي خلکو د وجود او بد خصلت څخه بېرېرم چي داسي نه دغه ډول خلک زما په امت کي پيدا سي او دغه بد خصلت په امت محمديه کي په پيدا کېدو سره مسلمانان په فتنه او فساد کي اخته کړي .

### د ښه نيت اهميت

﴿۵۱۰۶﴾: وَعَنِ الْمُهَاجِرِ بْنِ حَبِيبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت مهاجر بن حبيب رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل :

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنِّي لَسْتُ كُلَّ كَلَامِ الْحَكِيمِ أَتَقَبَّلُ وَلَكِنِّي أَتَقَبَّلُ هَمَّهُ وَهَوَاهُ

الله تعالی فرمایي چي د حکیم هره خبره زه نه قبلومه زه د هغه اراده او نیت قبلوم که د هغه نیت

فَإِنْ كَانَ هَمَّهُ وَهَوَاهُ فِي طَاعَتِي جَعَلْتُ صَبْرَهُ حِمْدًا لِي وَوَقَارًا وَإِنْ لَمْ يَتَكَلَّمْ

رواه الدارمي

او مينه زما د اطاعت وي نو زه د هغه پټه خوله خپل (حمد) تعريف او وقار گرځوم که څه هم هغه

خبره ونه کړي . دارمي .

**تخريج:** سنن الدارمي ۹۱/۱، رقم: ۲۵۲.

**د لغاتو حل:** هواه: اي قصده المقرري الاوخر. (هوډ او قصد)

**تشریح:** مطلب دادی چي د الله ﷻ په نزد محض د ويونکي ارزښت نسته ، هلته دا خبره کتل کيږي چي خبره کونکی د پوهي او حکمت څخه قطع نظر په خپل نیت کي څومره مخلص دی که هغه د الله تعالی د اطاعت او فرمانبرداری په نیت او په زړه کي د الله ﷻ د احکامو محبت او عظمت ولري نو د هغه سکوت هم د علم او وقار افتخار او د الله تعالی په نزد مستحسن وگرځول سي، که چيري هغه په ژبه سره هيڅ ونه وايي نو هغه هم داسي گڼل کيږي لکه چي د الله تعالی په حمد او ثناء کي بوخت وي که د هغه نیت د الله تعالی اطاعت او فرمانبرداري نه وي او د هغه په زړه کي د احکام الهي عظمت او مينه نه وي نو د هغه خبره لغو د توجه وړ نه گڼل کيږي که څه هم د هغه الفاظ او معنی د علم او حکمت څخه ډک وي ، ځکه چي په دغه صورت کي ما ته ددې څخه پرته نور هيڅ په پوه کي نسي راتلای چي هغه په رياء کي اخته دی او کومه خبره چي کوي نو د هغه مقصد خلکو ته ښوونه او د هغه په ذريعه شهرت ترلاسه کول دي .

## بَابُ الْبُكَاءِ وَالْخَوْفِ (د ژړا او بیړي بیان)

د بُکاء معنی د ژړا او اوبنګي بیولو ده، که چیري دغه لفظ د مد څخه پرته وي نو ددې اطلاق د یو غم په وجه یوازي پر اوبنګو بهېدو باندې کیږي او که چیري دغه لفظ په مد سره یعنی بکاء وي نو ددې اطلاق په اواز سره ژړا او اوبنګو بیولو باندې کیږي او زیات مشهور په مد سره دی، څرګنده ده چې په عنوان کې ددغه لفظ عام مفهوم مراد دی، چې معنی یې ژړا ده که په پټه خوله د اوبنګو بیولو په صورت کې وي یا په لوړ آواز سره د ژړا په صورت کې وي، ددې څخه د تباکي لفظ وتلی دی چې د هغه معنی د ژړا صورت جوړول دي او هغه خبره چې په هغه ژړا راسي په مباد بیانولو سره په زوره ژړل، ابکاء هم ددغه لفظ څخه مشتق دی چې د هغه معنی د ژړولو ده.

د خوف معنی د بېرولو او دهشت اچولو ده، ددغه لفظ څخه اخافت او تخويف دی چې د هغه معنی د بېرولو ده، څرګنده دي وي چې خوف د یو خاص کیفیت او حالت نوم دی چې پېښیږي. خلاصه دا چې د ژړلو او بېرولو څخه مراد د آخرت عذاب او د الله تعالی د عقاب او عتاب څخه بېرېدل او د هغه شیانو د بیړي څخه ژړا او زاري کول دي.

### الْفَصْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

#### دیر ژړل کم خندل

﴿۵۱۰۷﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي

نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَلَضَجَّكُمْ قَلِيلًا. رواه البخاري

د حضرت ابو هريرة رضي الله عنه څخه روایت دی چې ابو القاسم عليه السلام وفرمايل: په هغه ذات دي مي قسم وي د چا په لاس کې چې زما ساه ده که تاسو ته هغه شی معلوم سي کوم چې ما ته معلوم دی نو تاسو به ډیر ژاړئ او کم به خاندئ. بخاري

تفريغ: صحيح البخاري (فتح الباري): ۳۱۹۱۱، رقم: ۶۴۸۵.

تشریح: په دغه ارشاد کې دامت لپاره دا خبرداری دی چې پر ځان باندې ژړا کول پکار دي او د هغه خبرو زیات تازه کول پکار دي چې د ژړا او غم باعث کیږي، دوهم خبرداری دادی چې د غافلانو او جاهلانو په ډول ډېر زیات خندل او راحت او ارام څخه پرېهز کول پکار دي که څه هم

د الله تعالى له خوا د عفو او مغفرت او دهغه پر رحمت باندي د اميد کېدو په وجه في الجملة راحت اختيارول تر يوه حده گنجائش لري .

### اخروي انجام چاته نه دی معلوم

﴿۵۱۰۸﴾: وَعَنْ أَمْرِ الْعَلَاءِ الْأَنْصَارِيَّةِ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاللَّهِ لَا أُدْرِي وَاللَّهِ لَا أُدْرِي وَأَنَا رَسُولُ اللَّهِ مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ . رواه البخاري

د حضرت ام علاء انصارية (رض) څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : اګر که زه د الله رسول یم مګر قسم په خدای په دې نه پوهیږم قسم په خدای په دې نه پوهیږم چې زما سره به څه معامله کیږي او ستاسو سره به څه ؟ بخاري .

تفريغ : صحيح البخاري (فتح الباري) : ۱۱۴/۳ ، رقم : ۱۲۴۳ .

تشریح : د دغه حديث ظاهري مفهوم دادی چې دهر چا عاقبت او معامله غير معلوم ده ، هېچا ته دا معلومه نه ده چې کوم څوک کوم عمل کوي او دهغه اخروي انجام به څه وي ، مګر څرګنده دي وي چې نبیان او رسولان په خاصه توګه د سيد المرسلين ﷺ د عاقبت په باره کي دا خبره نسي کيدای ځکه چې د دغه حضراتو په اړه داسي دلائل قطعيه منقول دي چې په څرګنده نښي چې د انبياؤ په خاصه توګه د رسول الله ﷺ د عاقبت په خیر کېدل يو يقيني امر دی نو د رسول الله ﷺ ارشاد چې زه په دې نه پوهیږم چې زما سره څه معامله کیږي او ستاسو سره به څه معامله کیږي ، دې ته په هغه خاص نظر سره کتل پکار دي چې په هغه کي دغه حديث ارشاد سوی دی او هغه دا چې يو صحابي حضرت عثمان ابن مظعون چې د لوري درجي صحابي وو هغه په مدينه کي وفات سو او خاص خبره دا چې په مدينه کي په مهاجرينو کي تر ټولو مخکي کوم صحابي وفات سوی دی هغه دغه صحابي وو ، رسول الله ﷺ په خپل ذاتي څارنه کي د هغه د فن او ښخولو بندوبست وکړ ، د هغه د جنازې سره يې ډېر د عزت او اکرام معامله وکړه د هغه تندي يې مچ کړ او بيا يې د بقیع په هديره کي خاورو ته وسپاری ، په دغه وخت کي يوه ښځه چې دلته موجوده وه او د حضرت عثمان په اړه د رسول الله ﷺ دغه مينه او عنايت يې ليدی ، هغې وويل : عثمان ! تا ته دي جنت مبارک وي ، ستا عاقبت او انجام په خیر دی ، هغه وخت رسول الله ﷺ د هغه ښځي خبرداري وکړ او ذکر سوی حديث يې وفرمايه ، نو د دغه حديث مقصد په اصل کي د رسول الله ﷺ په مخکي د يو نامناسب خبري د ژبې څخه د ايستلو جرئت او پرېي

ادبی باندی د مبالغی پہ توگه خبرداری کول دی .

په نورو الفاظو کي دا خبره داسي هم کيږي چي رسول الله ﷺ دا وفرمايل چي ما ته نه ده معلومه چي زما سره به څه معامله کيږي ، نو ددغه الفاظو څخه رسول الله ﷺ مراد د هغه حقيقي معنی نه ده بلکه رسول الله ﷺ ددغه الفاظو په ذريعه د کنایې په توگه وفرمايل چي د چا د عاقبت په اړه يو يقيني خبري کولو سوال هم نه پيدا کيږي ، خپله زما معامله داسي ده که څه هم زه رسول یم او زما عاقبت په خير کېدل يو يقيني امر دی مگر د عاقبت علم د غيب سره تعلق دی ځکه زه د ادب له موخي د خپل عاقبت په اړه هم وضاحت نسّم کولای او دا نسّم بنودلای چي په آخرت کي به زما سره څه چلن کيږي .

ددغه ارشاد مراد دادی که څه هم زه د الله ﷻ رسول یم مگر د يو چا د عاقبت او انجام په اړه ما ته هم معلومه نه ده چي کوم سړی به په دنيا کي کوم انجام ته رسيږي او په آخرت کي د کوم حال سره مخامخ کيږي ځکه چي د داسي احوالو تعلق د علم غيب سره دی او د غيب تفصيلي خبري د الله ﷻ څخه پرته بل چا ته معلومي نه دي که څه هم په اجمالي توگه دومره معلومه ده چي د انبياؤ عاقبت په خير دی ، ملا علي قاري رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ دغه احتمال ته صحيح وييلي دي .

يو احتمال دا هم بيانېږي چي د ذکر سوي ارشاد څخه د رسول الله ﷺ مطلب دا وو چي ما ته معلومه نه ده چي زه به له دغه دنيا څخه څرنگه رخصتيږم او زما مرگ به په کوم حالت کي واقع کيږي ، ايا پر خپل مرگ به مرم يا بل څوک به ما قتل کړي همدارنگه ما ته دا هم نه ده معلومه چي څرنگه به تېرو امتونو باندې د الله تعالی عذاب نازل سوی وو همدارنگه پر تاسو هم يو هلاکونکی عذاب نازلېږي که يا .

صحيح خبره داده چي د رسول الله ﷺ ارشاد ددغه آيت: (ليغفرلک الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر) د نازلېدو څخه مخکي دی ، مگر د عاقبت په باره کي ابهام وو څه چي يقيني خبره نه سوه کېدای ددغه آيت د نازلېدو څخه وروسته دغه ابهام ليري سو او په يقين سره دا معلومه سوه چي د رسول الله ﷺ عاقبت په خير دی .

### دوه دوږخيان يې وليدل

﴿۵۱۰۹﴾: وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُرِضَتْ عَلَيَّ

د حضرت جابر رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : ما ته د دوږخ اور ښکاره سو

النَّارُ فَرَأَيْتُ فِيهَا امْرَأَةً مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ تُعَذِّبُ فِي هِرَّةٍ لَهَا رِبَطَتُهَا فَلَمْ

(يعني په معراج کي يا په خوب کي) ما په هغه کي د بني اسرائيلو يوه ښځه وليدل چي هغه د يوې پېشي په معامله کي په عذاب کېدل چي هغې ترلې وه نه به يې

تُطْعِمَهَا وَلَمْ تَدَعْهَا تَأْكُلْ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ حَتَّى مَاتَتْ جَوْعًا وَرَأَيْتُ

خوراک ورکوي او نه به يې د هغې رسي. خلاصول چي هغه د مخکي موبړکان وغيره و خوري، تر دې چي هغه (پېشي) د لوږي څخه مړه سوه، او ما وليدی

عَمْرُو بْنُ عَامِرٍ الْخَزَاعِيَّ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِي النَّارِ وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَابِ.  
رواه مسلم.

عمرو بن عامر خزاعي چي خپل کولمې يې د دوښ په اور کي کښولې او دی تر ټولو لومړنی سړی وو چي د سائبو رسم يې کښلی وو. مسلم

تخريج: صحيح مسلم ۶۲۲/۲، رقم: ۹۰۴-۹.

د لغاتو حل: الخشاش: حشرات الارض (د مخکي خزندې). قصبة: اي امعاء (کولمې). السواب: وهي ناقة يسيبها الرجل عند بُرئه من المرض وقدومه من السفر.

تشریح: سواب د سائبه جمع دی او سائبه هغه اوښي ته وايي چي د جاهليت په زمانه کي د نذر وغيره لپاره پرېښودل کېدل، د عربو دا عادت وو چي کله به يوې اوښي ټول بچيان ښځي راوړل يا يو سړی به د ليري د سفر څخه راغلی يا مريض به روغ سو نو هغه به اوښه ازادول چي نه خو به پر سپرېدی او نه به يې شيدې ځيني لوېشلې، هر ځای چي به هغه گرځېدل هيچا به د خپلو وښو او اوښو څخه نه منع کول، هغه خلکو به دغه کار د عبادت او د خپلو بتانو د رضا تر لاسه کولو يوه ذريعه گڼل، دغه رواج تر ټولو مخکي عمرو بن عامر خزاعي رواج کړی وو، علماؤ دا هم ليکلي دي چي کوم څوک تر ټولو مخکي د بتانو د عبادت کولو رواج جوړ کړ او بت پرستي يې د تقرب تر لاسه کولو ذريعه وگرځول هغه هم دغه عمرو ابن عامر خزاعي وو، په ځينو روايتو کي دا نوم د عمرو ابن عامر پر ځای عمرو ابن لحي بيان سوی دی او په ظاهره دغه دواړه نومونه د يوه سړي دي عامر خو د هغه د پلار نوم وو او لحي د هغه د نيکه نوم وو يا ددې برعکس وو چي د پلار نوم يې لحي او د نيکه نوم يې عامر وو، نو په يوه روايت کي پلار ته نسبت کولو سره او په بل روايت کي نيکه ته په نسبت کولو سره د هغه ذکر وکړل سو.



کرمانی لیکلي دي چي ددغه حديث څخه څرگنديږي چي ځيني خلک د اوس څخه په دوږځ کي اچول سوي دي او هلته عذاب تېروي ، مگر دا هم ويل کيدای سي چي ددغه ارشاد تعلق ددې خبري سره وي چي رسول الله ﷺ د دوږځ هغه احوال منکشف کړل سو چي د قيامت په ورځ به پېښيږي او رسول الله ﷺ ته د هغه صورت وښودل سو چي د قيامت په ورځ به ذکر سوې ښځه او عمرو ابن عامر په دوږځ کي اچول کيږي او هغوی به په داسي عذاب کي اخته کيږي .

### د فسق او فجور عذاب

﴿۵۱۰﴾: وَعَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ جَحْشٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا

د حضرت زينب بنت جحش (رض) څخه روايت دئ چي يوه ورځ نبي کریم ﷺ په بیره کي زما

يوما فزِعًا يَقُولُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَيُلِّ لِّلْعَرَبِ مِنْ شَرِّ قَدْ اقْتَرَبَ فَتَحَ الْيَوْمَ

کورته تشریف راوړ او وه يې فرمايل : لا اله الا الله ، د عربو لپاره افسوس دئ چي شرنژدې

مِنْ رَذْمٍ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ وَحَلَّقَ بِاصْبَعِيهِ الْإِبْهَامِ وَالَّتِي تَلِيهَا

راورسیدی نن د ياجوج ماجوج په ديوال کي دومره سوري سوي دی ، ددې فرمايلو سره (رسول الله ﷺ) د بتي گوتي او نژدې گوتي حلقه جوړولو سره وښودل (چي دومره سوري سوي دئ)

قَالَتْ زَيْنَبُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفْنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ قَالَ نَعَمْ إِذَا كَثُرَ

الْخَبْثُ . متفق عليه .

زينب ﷺ وويل : اي دالله رسوله ! ايا موږ به هلاک کړل سو ، حال دا چي په موږ کي نیک او صالح خلک هم سته ، رسول الله ﷺ وفرمايل هو هر کله چي فسق او فجور زيات سي . بخاري او مسلم

**تخريج :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ۳۸۱۶ ، رقم : ۳۳۴۶ ، ومسلم ۲۲۰۸۱۴ ، رقم : ۲۸۸۰-۲ .

**تشریح :** د شر څخه د رسول الله ﷺ مراد هغه فتنو ، قتل او قتال ته اشاره کول مقصد وو چي د هغه پېل په راتلونکي کي کېدونکی دی او دهغه ښکار تر ټولو مخکي عرب کېدونکی دي نو قلب نبوت چي اهل اسلام افتراق او انتشار کي اخته کېدونکي د کومو واقعاتو ډېر مخکي ادراک کړی وو او د ذکر سوي ارشاد په ذریعه د هغه په اړه وړاند ويني سوې وه د هغه پېل د خليفه ثالث حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه د شهادت په پېښه سره وسو ، او د هغه لړۍ په څه ناڅه

صورت کي تر اوسه پوري جاري ده، ځينو حضراتو دا مراد بيان کړی دی چي رسول الله ﷺ دې ته اشاره وفرمايل چي کله اهل اسلام ته د اسلام د زياتېدونکي طاقت په سبب د دښمنانو په مقابل کې فتوحات حاصل سي پر نورو هيوادو باندې غلبه او اقتدار حاصل سي او د مال او دولت زياتوب وي نو دهغه يوه نتيجه به دا هم وي چي دخلکو خلوص او نيت کي به کمي راسي حکومت او اقتدار او مال به مينه او رغبت پيدا سي د دنيا طلبی، عزت غوښتنی، مخالفت او افتراق په ذريعه به ټول ملت متاثر کړي.

حلقه يې جوړه کړې وه، يعني رسول الله ﷺ د خپلو ګوتو په ذريعه د حلقې په جوړولو سره وښودل چي په دغه ديوال کي دننه هېڅ سوري نه وو مګر نن په دې کي دومره لوی سوري دی لکه د دغه دوو ګوتو په ذريعه جوړه سوې حلقه، څرګنده دي وي چي په دغه ديوال کي د سوري کېدل د قيامت د نژدې کېدو علامه ده لکه څرنگه چي د عرب په منځ کي د فتنې او فساد تخم وتل او د خرايوو خپرېدل هم د قيامت راتلو يو دليل دی، ځيني حضرات وايي چي رسول الله ﷺ د ياجوج ماجوج د سوري کېدو خبره د هغه علاقې څخه د پورته کېدونکي يوې ستري فتنې او دهغه په نتيجه کي مسلمانانو ته رسيدونکي سخت تاوان ته اشاره وکړه، د تاريخ علم لرونکي پوهيږي چي رسول الله ﷺ کومې فتنې ته اشاره وفرمايل هغه د چنگيزيت په صورت کي د هغه سيمي څخه پورته سوه چي لوی لوی اسلامي حکومتو ته يې تاوان ورسوی تردې چي د هلاکو په مشرتابه کي د تاتاري ترکو سيلاب اسلامي خلافت وبيوی، خليفه معتصم باالله يې قتل کړ، بغداد يې لوټ او تباه کړ په لکونو مسلمانان يې شهيدان کړل او ټول ملت اسلامي يې د لوی لوی جهادونو سره مخ کړ.

د خبث لفظ د خاء او باء په زور سره د فسق او فجور، کفر او شرک په معنی کي دی او ځيني حضرات وايي چي د دغه لفظ معنی د بدکاري (زنا) ده، د حديث د آخري جملې مطلب دادی چي په هريو ځای کي اور ولگيږي نو هر شی سوځي که وچ وي او که لاندې، هر څه ايري کړي، حلال او حرام، پاک او ناپاک کوم شی چي د هغه په شغلو کي راسي نو په سوځېدو سره خاوري سي، مؤمن او کافر، موافق او مخالف د هېچا په منځ کي فرق نه کوي، کوم څوک چي د هغه په گرفت کي راسي د اورو کوټه جوړه سي او همدارنگه د عذاب الهي معامله چي کله په يو هيواد يا يو سيمه کي او د محکمې پر کومه برخه د خرايوو دور سي، بدکاري عامه سي، د فواحشو کثرت سي او د فسق او فجور غلبه سي او دهغه په سبب د هغه ځای پر خلکو باندې عذاب نازلېږي نو بيا د چا تخصيص نه کيږي، بدکار او سرکښ خلک خو تباه کيږي مګر نیک او پاک

خلک هم د هغه په گرفت کي راځي، دا بېله خبره ده چي په قيامت کي به ټول مخلوق راپاخول کيږي نو هغه وخت به د هر سړي سره د هغه د عمل مطابق چلن کيږي .  
په يوه نسخه کي دغه لفظ د خ په پېښ او د ب په جزم سره يعني خُبث منقول دی، چي د هغه معنی د خواهش او فسوق دي، دا هم ويل کيږي چي د دواړو يوه معنی ده .

### د خسف او مسخ عذاب

(۵۱۱۱): وَعَنْ أَبِي عَامِرٍ أَوْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى

د حضرت عامر او يا ابو مالک اشعري (رضي الله عنهما) څخه روايت دئ چي ما د رسول الله

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَيَكُونَنَّ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ يَسْتَحِلُّونَ الْخَزْ وَالْحَرِيرَ

څخه دا واوريدل چي زما په امت کي به ځيني قومونه داسي وي چي ريشم، شراب او

وَالْخَمْرَ وَالْمَعَارِفَ وَلَيُنْزِلَنَّ أَقْوَامٌ إِلَى جَنْبِ عِلْمٍ يَرُوحُ عَلَيْهِمْ بِسَارِحَةٍ

سرودونه به حلال او جائز کړي او په هغوی کي به ځيني قومونه د لوړو غرونو په لمنو کي استوگنه غوره کړي، د شپې په وخت کي به د هغوی حيوانات (چي پيولو ته تللي وه) بيرته

لَهُمْ يَأْتِيهِمْ رَجُلٌ لِحَاجَةٍ فَيَقُولُونَ ارْجِعْ إِلَيْنَا غَدًا فَيُبَيِّتُهُمُ اللَّهُ وَيَضَعُ

راسي او يو سوال کونکی به هغوی ته د يو حاجت لپاره راسي هغوی به هغه ته وايي چي سبا راسه بيا به الله تعالى د شپې پر هغوی خپل عذاب نازل کړي

الْعِلْمَ وَيَسْخُ آخِرِينَ قِرْدَةً وَخَنَازِيرَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. رواه البخاري وفي

، غر به پر ځينو کسانو را ولوړي او د ځينو صورتونه به مسخ کړي او بيزوگان او خنزيران به ځيني جوړ کړل سي چي تر قيامته. پوري به په دغه شکل او صورت کي وي . بخاري او د

بعض نسخ المصابيح الحر بالحاء والراء المهملتين وهو تصحيف وانما هو

مصاييح په ځينو نسخو کي بالحاء والراء المهملتين (حر) راغلی دئ او دا تصحيف دئ (يعني

بالحاء والزاء المعجمتين نص عليه الحميدي وابن الاثير في هذا الحديث

په لیکنی کی غلطی ده) د حمیدی او ابن اثیر د بیان سره سم په دې حدیث کی بالخاء والراء  
المعجمتین لیکلې دی

وفي كتاب الحميدي عن البخاري وكذا في شرحه للخطابي تروح عليهم  
سارحة لهم يأتهم لحاجة.

د حمیدی کتاب د بخاری څخه او داسې د خطابی شرح په بخاری کی تروح عليهم سارحة لهم یا  
تیمم لحاجة، الفاظ دي

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ٥٠١١١٠، رقم: ٥٥٩٠، والبغوي في المصاييح ١٣/٤٥٣، رقم: ٤١١٣ ولم نجده عند الحميدي.

**د لغاتو حل:** الخز: نوع من الحرير (يو دول رېښم). علم: اى جبل (غر). بسارحة: اى ماشية (پرېښو).

**تشریح:** یا د حضرت ابو مالک اشعري رضی اللہ عنہ څخه روایت دی، د دغه عبارت په ذریعه بخاری دا  
حدیث نقل کولو سره دا شک او تردد ظاهر کړی دی چې دغه حدیث یا خو ابو عامر اشعري نقل  
کړی دی چې د حضرت ابو موسی اشعري رضی اللہ عنہ اکا او د سترو صحابه کرامو څخه دی، یا دغه  
روایت بیانونکی حضرت ابو مالک اشعري رضی اللہ عنہ دی چې هغه ته اشجعي هم ویل کیږي، او دا هم  
یو مشهور صحابی دی مگر څرگنده دي وي چې د یو حدیث د راوي په حیثیت د صحابه کرامو  
په اړه دا ډول شک او تردد په هغه حدیث کې د طعن موجب نه جوړیږي ځکه چې صحابه ټول ثقه  
او عدل والادي نو هغه حدیث چې د کوم صحابي څخه منقول دي صحیح به وي.

خز: د خاء په زور او د زاء په شد سره، د هغه خاص جامې نوم دی چې په مخکي زمانه کې  
به د رېښمو او وړی څخه جوړېدل، هغه وخت دغه جامه ډېره استعمالېدل تر دې چې صحابه  
کرامو او تابعینو به هم اغوستل، علماؤ لیکلي دي چې په دغه حدیث کې د خز په ذکر کولو سره  
د ذکر سوي جامې د استعمال چې کومه منع ظاهر سوې ده هغه کیدای سي په دې وجه وي چې د  
هغه جامې په اغوستلو سره د عجمو او غیر دیندارو بت پرستانو مشابهت پیدا کیږي، ددې  
څخه پرته هغه جامه د خپل جوړښت او قیمت په اعتبار یو داسې جامه وه چې شتمن، عیش  
پرست خلکو او اهل اسراف به استعمالول، دوهمه خبره دا هم کیږي چې د دغه حدیث اصل  
محمول هغه خز دی که څه هم د رسول الله ﷺ په زمانه کې رواج نه وو مگر وروسته رواج سو،  
چې په هغه کې یوازي رېښم وي، په دې اعتبار د رسول الله ﷺ ارشاد د معجزې په توګه خبر

ورکول دی او ددغه مطلب منلو په صورت کي پر خز باندي د حریمه عطف د تعمیم بعد تخصیص د قبیلې څخه دی.

د معازف معنی د عود طنبوره او نورو سازونو ده او دغه لفظ عزف یا د معزف جمع ده، عزف او عزیف په اصل کي د جن اواز ته وایي او هغه مخصوص اواز ته هم وایي چي د شپې په ځنگل یا صحراء کي د شپیلو مشابه اورېدل کیږي چي د هواء په اواز سره هم تعبیر کیږي.

د حدیث خلاصه داده چي په دغه صورت کي به داسي خلک هم پیدا سي چي د مختلفو شکونو او شبهو په پیدا کولو سره به بې گټي تاویل او لغو دلائلو په ذریعه هغه شیان حلال کړي کوم چي شریعت حرام گرځولي دي د مثال په توگه ځیني علماء دا وایي چي د نارینو لپاره خالص ریشم اغوستل په هغه صورت کي حرام دي کله چي هغه د بدن سره پیوست وي يعني د هغه جامې او بدن په منع کي بل شی حائل نه وي که چیري ریشمنه جامه د ابري په توگه استعمال کړل سي چي د بدن سره لگېدلې جامه د وړیو وي او د هغه سرېره جامه د ریشمو وي نو ددې استعمال گنجائش سته، دا بېله خبره ده چي ددغه قول تحقیق څه شي دی او دا کوم مراد څرگندوي مگر که چیري دا قول په بنیاد جوړولو سره د نارینو لپاره مطلق ریشم اغوستل او استعمالول جائز وگرځول سي او خلک بېله تکلیفه حریر او دیباج په ډول د ریشمو جامې اغوستل پیل کړي نو دا به څرگنده گمراهي وي، داسي سوي دي چي کله امیرانو او عوام او خاص خلک د ریشمو استعمال کوي او هغوی ته به وویل سول چي د نارینو لپاره حریر او دیباج حرام دي نو هغوی به ویل که دا حرام وای نو فلاني عالم به دا خبره کړې وای او فلاني بزرگ به ولي د ریشمو جامه استعمالول، نو هغه خلک یو حرام شي حلال گڼلو سره په سختي خرابۍ او گناه کي اخته سول همدارنگه د مزامیر معامله ده، ځیني علماء او مشائخ چي سماع او مزامیر سره تعلق پاته سوی دی پر خپل ځای یو بېل بحث دی او د هغه تفصیل ډېر اوږد دی ددې خبري څخه قطع نظر چي د سماع او مزامیر سره د هغوی تعلق په کوم حالت کي او کومو شرطو سره وو، مهمه خبره داده چي د هغوی د غلط فعل په بنیاد جوړولو سره خلکو څومره گمراهۍ خپرې کړي وي او ډول ډول د باجو شیطاني مجلسونه، د مجلس په سماع په نامه د شریعت حرام سوي شیان نه یوازي حلال کیږي بلکه هغه نعوذ بالله د حصول ثواب ذریعه گڼلو سره گمراهي عامه کړل سوه.

څرگنده دي وي چي ابن ابی الدنيا ذکر سوی روایت د آلات لهو يعني مزامیر په بدۍ کي د حضرت انس رضی الله عنه څخه نقل کړی دی چي: یكونن في هذه الامة خسف وقذف ومسح وذلک اذا

شربو الخمر واتخذت القينات وضربوا بالمعازف .

ددې مطلب هم دادی چې کله خلک دغه شيان په حلال گڼلو سره اختيار کړي نو د خسف او مسخ په ډول عذاب کي به اخته کړل سي .

نص عليه الحميدي ... الخ: ددغه عبارت په ذريعه د مشکوة مؤلف د حميدي او ابن اثير د دليل په توگه اختيارولو سره ددې تائيد وکړ چې لفظ د الحر د حاء په زور سره د کتابت غلطی ده او صحيح لفظ د الخزيعني په حاء او زاء سره دی، نو د چا دا گمان کول چې دغه لفظ په ح اور سره صحيح دی د حقيقت خلاف دی مگر مؤلف د في هذا الحديث الفاظو په ذريعه دې ته اشاره کړې ده چې دهغه بحث يوازي د حديث په اړه دی چې د بخاري څخه دلته نقل سوی دی هسي الحر لفظ په يو بل روايت کي منقول دی چې ابوداؤد وغيره نقل کړی دی، طيبي رحمته الله عليه دغه حديث په خپل شرح کي ذکر کړی دی مگر د بخاري مشهور شارح علامه ابن حجر چې کومه خبره کړې ده هغه د مشکوة د مؤلف د قول خلاف ده هغه فرمايلي دي چې د بخاري په اکثر روایتو کي دغه لفظ په ح او راء سره يعني الحر دی که دا خبره ومنل سي نو بيا به دا ويل کيږي چې پر خپل ځای باندې دواړه روايتونه صحيح دي .

تروح عليهم بسارحة: دلته سارحه د تروح فاعل دی او دا ددې خبري قرينه ده چې په اول روايت کي د بسارحة په لفظ کي د باء حرف زائد دی، همدارنگه په دغه دواړو کتابو (حميدي او بخاري په شرح خطابي) کي ياتيهام لحاجة منقول سوي دي يعني ددغه دواړو کتابو نقل سوی حديث کي په دغه جمله کي د رجل لفظ نسته يا دا مطلب دی چې دغه دواړه هم د رجل لفظ نقل کي دی مگر د لحاجة څخه وروسته .

ددغه حديث څخه دا خبره معلومه سوه چې ددغه امت خلک هم په خسف او مسخ عذاب کي اخته سوي دي لکه څرننگه چې د تېرو امتو د سرکښو او بد اعمالو په وجه هغوی په دغه عذاب کي اخته کړل سو نو هغه احاديث چې ددې خبري په نفي کي منقول دي او د هغو څخه دا څرگنديږي چې پر امت محمديه باندې به دا ډول عذاب نه نازلېږي هغه يا خو ددغه امت پر لومړنۍ زمانه باندې محمول دی او آخري زمانه د هغه د مفهوم څخه وتلې ده يا په اجتماعي توگه د پوره امت خسف او مسخ څخه نفي مراد ده نه په انفرادي توگه نه د ځينو افرادو پر نفي .

### د الهي عذاب نزول

﴿۵۱۱۲﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُنْزِلَ

اللَّهُ يَقُومُ عَذَابًا أَصَابَ الْعَذَابُ مَنْ كَانَ فِيهِمْ ثُمَّ بُعِثُوا عَلَىٰ أَعْمَالِهِمْ . متفق عليه

د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چې الله تعالى پريو قوم عذاب نازلوي نو هغه عذاب هر هغه سړی راگيروي کوم چې په هغه قوم کي وي بيا به خلک د هغوی د اعمالو سره را پورته کړل سي (يعني جزا او سزا به ورکول کيږي). بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۶۰۱۱۳، رقم: ۷۱۸۰، و مسلم ۲۲۰۶۱۴، رقم: ۸۴-۲۸۷۹.

**تشریح:** مطلب دادی چې کله په يو قوم کي د الله تعالى نافرمانی، سرکښي، فسق او فجور، ظلم، د الله تعالى د دين منونکو سره بغض او نفرت، تمسخر او استهزاء او هغه بدی د حد څخه زیاتي خپرې سي چې قهر الهي ته دعوت ورکوي بيا د هغه په نتیجه کي پر هغه قوم د الله تعالى عذاب نازلېږي نو هغه عذاب صالح او غير صالح، ښک او بد کي هيڅ فرق نه کوي بلکه هر هغه څوک راگيروي چې د هغه قوم په منځ کي وي که څه هم کله الله تعالى خپل ښک او صالح بندگان د هغه عذاب څخه خوندي کوي مگر د ټولو خلکو په هغه عذاب کي اخته کېدل دا معنی نه لري چې د اخروي انجام له موخي هغه ټول خلک يو حیثیت لري چې هلته په آخرت کي به هر سړی سره د هغه د اعمالو مطابق معامله کيږي، کوم چې ښک او صالح وي د هغه سره به ښک چلن کيږي او کوم چې بد او سرکښ وي نو هغه به هلته هم په عذاب کي وي.

### اصل اعتبار د خاتمي دی

﴿۵۱۱۳﴾: وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُبْعَثُ كُلُّ

عَبْدٍ عَلَىٰ مَا مَاتَ عَلَيْهِ. رواه مسلم.

د حضرت جابر رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : د قيامت په ورځ به هر بنده په داسي حالت کي پاڅول سي په کوم حال کي چې هغه مړ سوی وي . مسلم.

**تخريج:** صحيح مسلم ۲۲۰۶۱۴، رقم: ۸۳-۲۸۷۸.

**تشریح:** مطلب دادی چې کوم څوک په کوم حالت او حیثیت کي له دنیا څخه رخصت سي په هغه حالت کي به د قيامت په ورځ را پاڅي او د هغه اخروي انجام به د هغه مطابق وي ، که د ایمان په حالت کي مړ سوی وي نو په ایماني حالت کي به را پاڅي ، که د کفر په حالت کي مړ سوی وي نو د کفر په حالت کي به را پاڅي که د طاعت او عبادت په حالت کي مړ سوی وي نو د

طاعت او عبادت په حیثیت کي به راپاڅي که د گناه او معصیت په حالت کي مړ سوی وي نو د نافرمانه او گناه کار په حیثیت کي به راپاڅي همدارنگه که چیري د الله تعالی د ذکر په حالت کي مړ سوی وي نو د ذاکر بنده په حیثیت کي به راپاڅي او که د ذکر الهي څخه د غفلت او بې پرواهي په حیثیت کي مړ سوی وي نو د غافل او لاپروا بنده په توگه به راپاڅي ، غرض دا چي د قیامت په ورځ پاڅېدو او په آخرت کي د فلاح کېدو یا نامراده کېدو دار او مدار پر خاتمه باندې دی د چا په اړه هیڅ نسي ویل کېدای چي د هغه خاتمه به څرنگه وي لکه چي ویل سوي دي :

حکم مستوري و مستي همه بر خاتمه است کس ندانست که اخر بچه حالت گزرد  
 ځينو عارفینو ویلي دي چي کوم بنده د الله تعالی یاد او د هغه د حضوری او استغراق ملکه تر لاسه کوي او د هغه په زړه کي د ذکر الله جوهر وي نو د مرگ په وخت کي د سختۍ او شدت په سبب یا د ناروغۍ او اضطراب په وجه د هغه د استحضاري او استغراق کي هیڅ کمی او کوتاهي لار نه تر لاسه کوي نو دا شی د هغه په حق کي تاواني نه وي بلکه د بدن څخه د روح د بېلوالي وروسته د هغه حالت کیفیت پرته راځي نو اصل خبره داده چي په ذکر الهي تعلق مع الله کي هغه ملکه او کمال حاصل کړل سي چي په هر صورت کي د خلاصون سرمایه ده .

## الفصل الثانی (دوهم فصل)

### د انسان ناداني او غفلت

﴿۵۱۱۳﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا رَأَيْتُ مِثْلَ النَّارِ نَامَ هَارِبُهَا وَلَا مِثْلَ الْجَنَّةِ نَامَ طَالِبُهَا . رواه الترمذي .

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : ما د دوږخ د اور په ډول هیڅ شی نه دی لیدلی چي ددې څخه تنبیدونکي بیده دي او د جنت په ډول عجیبه شی می نه دی لیدلی چي ددې طلب کونکی بیده دي . ترمذي .

تخریج : سنن الترمذي ۱۴۷۱۴ ، رقم : ۱۶۳۳ .

تشریح : مطلب دادی که چیري یو سړی خپل طاقتور دښمن د ځان لپاره تاواني او په هلاکت کي اخته کونکی گڼی نو ظاهره ده چي هغه د هغه دښمن څخه غافل نسي اوسیدلای او په اطمینان سره نسي بیده کېدلای بلکه هر وخت هوښیار وي او څومره چي ممکن وي د هغه څخه ليري تنبتي مگر څومره عجیبه خبره ده چي د دوږخ اور چي خپل هلاکت ، سختۍ او هولناکی



په اعتبار د لوی طاقتور د بنمن څخه هم زیات هلاکت او تاوان رسونکی دی خلک د هغه څخه غافل وي او د هغه څخه د لیري تېنېدو هڅه نه کوي او که لیري تېنې نو عین د تېنېدو په حالت کې د خوب او غفلت ښکارسي څرگنده دي وي چې د دوښخ د اور څخه لیري تېنېدل او د هغه څخه د غفلت ښکار نه کېدل دادي چې انسان د خدا شناسی او خدا ترسی اختیار کړي ، گناه او معصیت پرېږدي ، طاعت او عبادت لازم کړي .

همدارنگه د دوهمې برخې مطلب دادي که چیري یو سړی د یو غوره او محبوب شي طالب وي او هغه په پوره توګه تر لاسه کول غواړي نو ظاهره ده چې هغه د هغه شي د طلب او خواش په لاره کې د غفلت او سستی څخه کار نه اخلي بلکه په هغه پسي غغلي او څومره زیات چې کوبښ او سعي کولای سي د هغه مطابق هغه شي ته ور غغلی او هغه تر لاسه کول غواړي ، مګر څومره عجیبه خبره ده چې جنت چې د ټولو خوبونو ، راحتونو ، خوشحالیو او سعادتونو مرکز او مجموعه ده د هغه څخه انسان څومره غافل دی ، د هغه د تر لاسه کولو هڅه نه کوي او هغه ته نه ور غغلي ، څرګنده دي وي چې جنت تر لاسه کول او هغه ته غغستل دادي چې د الله ﷻ او د هغه د رسول رضا پر هر شي باندي مقدم کړل سي ، د بدی لار پرېښودل سي او د نیکی لار اختیار کړل سي او په طاعت او عبادت کې غفلت ونه کړل سي .

### یو نصیحت یو ارزو

﴿۵۱۱﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي أَرَى مَا لَا

د حضرت ابو ذر رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : زه چې کوم شی وینم تاسو یې

تَرَوْنَ وَأَسْمَعُ مَا لَا تَسْمَعُونَ أَطْتُ السَّمَاءَ وَحَقَّ لَهَا أَنْ تَيْطَّ وَالَّذِي نَفْسِي

نه وینئ او کومه خبره چې زه اورم تاسو یې نه اورئ ، آسمان اواز کوي او هغه ته د اواز کولو حق حاصل دی ، په هغه ذات دي مي قسم وي چې د هغه په لاس کې زما ساه ده

بَيِّدَهُ مَا فِيهَا مَوْضِعُ أَرْبَعِ أَصَابِعٍ إِلَّا وَ مَلَكٌ وَاضِعٌ جَبْهَتَهُ سَاجِدًا لِلَّهِ وَاللَّهُ

په آسمان کې څلور ګوتي ځای هم داسي نسته چې هلته ملائکي الله ﷻ ته سر پر سجده نه وي

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَمَا تَلَذَّذْتُمْ بِالنِّسَاءِ

پرته ، که تاسو ته هغه خبره معلومه سي کومه چې ما ته معلومه ده نو تاسو به ډیر کم خاندئ او

دیر به ژارې، او نه به د بنځو سره په بسترو کې خوند تر لاسه کړئ

عَلَى الْفُرُشَاتِ وَلَخَرَجْتُمْ إِلَى الصُّعَدَاتِ تَجَارُونَ إِلَى اللَّهِ قَالَ أَبُو ذَرٍّ يَا لَيْتَنِي  
كُنْتُ شَجَرَةً تُعْضَدُ. رواه احمد والترمذي وابن ماجه

او تاسو به د ځنگلو په لور په ژړا او فریاد وځئ، ددې حدیث بیانونکی ابو ذر وویل کاش چې زه  
یو درخته وای چې پریکړل سوې وای. احمد ترمذی، او ابن ماجه.

**تخریج:** مسند الامام احمد ۱۷۳/۵، رقم: ۲۳۱۲، و ابن ماجه ۱۴۰۲/۲، رقم: ۴۱۹۰.

**د لغاتو حل:** اطم: ای صوت. الصعدات: ای الصحاري. تجارون: ای تتضرعون اليه بالدعاء. تعضد: ای  
تقطع وتستاصل.

**تشریح:** د اطم لفظ په اصل کې د اطم څخه مشتق دی چې دهغه معنی د آواز کولو، پالان،  
ځین وغیره ده، د اوبس د ستړیا په وجه بهر کول په دغه حدیث کې د آسمان او محکمې څخه د  
آواز ختلو چې کومه خبره سوې ده د هغه مفهوم بالکل څرګند دی چې د ملائکو کثرت او  
دهغوئ د بار په وجه د آسمان څخه آواز خپري لکه څرنگه چې د سپرلی حیوان د سپرلی د بار په  
وجه یو ډول آواز کوي یا یو تخت او پلنگ باندې چې زیات خلک کښیني نو هغه آواز کول  
شروع کړي، یا د آسمان څخه د آواز وتلو مطلب د آسمان د الله د خوف څخه ژړا او فریاد کول دي  
او ددې جملې مقصد دا خبرداری دی چې کله آسمان یو غیر ذی روح او منجمد شی دی او د  
مقدس ملائکو د قرارگاه حیثیت درلودلو سرپېره د خوف الهي څخه ژړا او فریاد کوي نو انسان  
چې ساه لرونکی دی او د ګناه او معصیت چټلي لري هغوئ ددې زیات وړ دي چې د خوف الهي  
څخه ژړا او فریاد وکړي دا معنی د حدیث د اصل مقصد سره زیاته مناسب ده.

سرپر سجده پراته دي: ددې څخه مراد د ملائکو د الله تعالی په عبادت او پیروي کې  
بوخت کېدل دي، دا وضاحت ځکه ضروري دي چې هغه خبره هم ددغه جملې په مفهوم کې  
راسي چې په هغه کې دا ویل سوي دي چې هره ملائکه د الله تعالی په عبادت او تابعداری کې  
بوخت ده، ځیني د قیام په حالت کې عبادت کوي، ځیني د رکوع په حالت کې او ځیني د سجدي  
په حالت کې وي، یا دا خبره هم کیږي چې رسول الله ﷺ د یو خاص آسمان ذکر فرمایلی دي او په  
هغه آسمان کې چې کومي ملائکي دي هغوئ ټولي د سجدي په حالت کې پرته د الله تعالی عبادت کوي.  
صعدات د سعد جمع ده او سعد د سعید جمع ده لکه څرنگه چې طرقات د طرق جمع ده

او طریقہ د طریق جمع ده، د صعيد لغوي معنی د خاورو او د مټکي د لوړي برخي ده او دلته په حديث کي ددې څخه مراد ځنگل دی .

کاش چي زه درخته وای: يعني د انسان کېدو په حیثیت سره د گناهو څخه ځان ساتل مشکل دي او شیطان هر وخت ورپسي لگیدلی وي ، معلومه نه ده چي کله دهغه په واک کي راسي چي په گناه او معصیت کي یې اخته کړي چي دهغه په وجه د الله تعالی په ناراضي او عذاب کي ولوړي، نو حضرت ابوذر رضی الله عنه دا خواهش وکړ چي کاش زه انسان نه وای چي سباد قیامت په ورځ په گناهو لړلی نه راپورته کېدای او څرنگه چي یوه درخته پرې کیږي نو هغه ختم سي همدارنگه زه هم وای چي په پرېکولو سره غورځول سوی وای او په آخرت کي د شرمندگۍ او عذاب څخه ساتل سوی وای، څرگنده دي وي چي همدارنگه غمناک او دردناک ارزوگاني د نورو لویو لویو صحابه کرامو څخه منقول دي د مثال په توگه یو صحابي ویلي دي چي کاش زه پسه وای چي خلکو په پرېکولو سره خوړلی وي، بل صحابي وویل: کاش زه مرغه وای چي هغه چيري غواړي کښيني او چيري چي غواړي ولاړ سي هغه د څه فکر او شي په دباو کي نه وي، دغه ټول مقدس صحابه کرام هغه کسان وه چي هغوی ته د رسول الله صلی الله علیه و آله په ژوند کي د جنت زیری ورکړل سوی وو او د هغوی عاقبت په خیر کېدو کي هیڅ شک نه وو مگر کله چي ددغه پاکو حضراتو دغه احساس او فکر وو نو د نورو کسانو څه ویل کیدای سي ، که څه هم د مخبر صادق صلی الله علیه و آله وعده ده چي هر مؤمن به انشاء الله په بخښني او مغفرت سره ونازول سي او د هغه عاقبت به په خیر وي مگر د بارگاه بهی نیازی بېره ملا ماتوي، یو چا څومره ښه ویلي دي:

کیا کيانه اېنې زېد و اطاعت په ناز تھا بس دم نکل گیا جو سنا بے نیاز ہے

### حکیمانه نصیحت

(۵۱۱۶): وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ خَافَ أَدْلَجَ وَمَنْ أَدْلَجَ بَلَغَ الْمَنْزِلَ إِلَّا إِنْ سَلَعَةَ اللَّهُ غَالِيَةً إِلَّا إِنْ سَلَعَةَ اللَّهُ الْجَنَّةَ .

رواه الترمذي.

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل: څوک چي (په آخره شپه کي د دښمن د لوت مار څخه بیريږي) هغه د شپې په اول کي کوچ کوي (يعني سفر کوي) او څوک چي د شپې په اول کي کوچ کوي هغه منزل ته رسيږي، خبردار! چي د الله جل جلاله سامان ډیر

قیمتي دی خبردار! د الله ﷻ سامان جنت دی. ترمذي

تخریج: سنن الترمذي: ۵۴۶۱۴، رقم: ۲۴۵۰.

د لغاتو حل: ادلیج: ای سار اول اللیل (د شپې په لومړۍ برخه کې تلل).

**تشریح:** د منزل څخه مراد مطلوب او مقصد تر لاسه کول دي، طيبي رحمه الله وايي: رسول الله ﷺ د دغه الفاظو په ذریعه د آخرت د مسافر مثال فرمایلي دی چې شیطان د هغه په سفر کې دی نفس او د هغه باطل ارزوګانې د هغه شیطان مرسته کونکي وي او همدارنګه هغه د هغه چا په ډول دی چې د هغه طاقتور او چالاک دښمن پر هغه باندې حمله کولو ته تیار وي او انتظار کوي چې د شپې آخري برخه سي نو په تیاره کې به پر هغه حمله کوي او تباه کوي به یې نو که هغه هوښیار سي د هدایت پر لار د پیل څخه تلل پیل کړي او خپل اعمالو کې د نیت اخلاص پیدا کړي نو هغه یقیناً د شیطان او دهغه د مکر او فریب څخه خوندي کیږي ځکه نو هغه دومره چالاک دښمن دی که لږ غفلت وسي نو د خپل مرسته کونکو په راوستلو سره سمدستي پر هغه حمله کوي او په هلاکت کې یې اچوي، ددې څخه وروسته رسول الله ﷺ دې امر ته لارښوونه وکړه چې د آخرت په لور تلل ډېر مشکل دي او د هغه ځای نعمتونه او سعادتونه حاصلول ډېر مشکل دي په دغه لار کې لږ غفلت او سستی هم د منزل څخه لیري والی راولي تر څو چې زیات محنت او عمل ونه کړل سي نو هغه نعمتونه او سعادتونه په پوره توګه نسي تر لاسه کیدای، نو رسول الله ﷺ فرمایي: پوه سئ چې د الله تعالی مال ډېر قیمتي دی، د دغه جملې په ذریعه دې ته اشاره وفرمایل. د حدیث د اخري جملې مطلب دادی چې د الله تعالی مال یعنې د جنت که قیمت وي او که هغه د یو شي په بدله کې تر لاسه کېدای سي نو هغه د خدای ﷻ څخه خوف او د ښکو اعمالو سرمایه ده که د الله تعالی جنت تر لاسه کول غواړئ نو د نیکی لار اختیار کړئ د بدې څخه لیري اوسئ او زیات ښک کارونه کوئ، دغه مفهوم ته الله ﷻ په قرآن کریم کې په دغه الفاظو اشاره وفرمایل: (والباقیات الصالحات خیر عند ربک ثوابا وخیر املاً): او کوم اعمال صالحه چې پاته کېدونکي دي هغه ستا د رب په نزد د ثواب په اعتبار په زړه او درجه غوره دي او د امید په اعتبار هم په هزار واره غوره دي.

او فرمایي: (إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ هُمْ الْجَنَّةَ)

بېله شکه الله تعالی د مسلمانانو څخه د هغوئ ځانونه او دهغوئ مالونه ددې خبرې په عوض کې رانیولي دي چې هغوئ ته به جنت تر لاسه کیږي.

## د الله ﷻ ذکر او د الله ﷻ څخه بېره

﴿۵۱۱﴾: وَعَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَقُولُ اللَّهُ جل ذكره أَخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ ذَكَرَنِي يَوْمًا أَوْ خَافَنِي فِي مَقَامٍ . رواه الترمذي والبيهقي في كتاب البعث والنشور .

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ و فرمايل : الله تعالى به و فرمايي : د اور څخه هغه سړی راو کاږئ چې زه هغه يوه ورځ هم ياد کړی يم يا پر يو ځای زما څخه بريدلی دی . ترمذي او بيهقي ،

تخريج : سنن الترمذي ۶۱۳۱۴ ، رقم : ۲۵۹۴ .

تشریح : د هغه سړي څخه مراد هغه مؤمن دی چې تر مرگه پوري په اخلاص سره پر ايمان قائم وي مگر د گناهو او بد عملۍ په وجه په دوږځ کي اچول سوی وي .

او بيا يو وخت زما څخه بريدلی وي : يعني هغه د دنيا په ژوند کي په يو وخت کي په گناه اخته کېدو سره محض زما دبيري په وجه منع سوی وي په قرآن کریم کي فرمايل سوي دي :

(وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ)

او کوم څوک چې په دنيا کي د خپل رب په مخکي د درېدو څخه و بريدی او نفس يې د حرام مال څخه منع کړ نو د هغه ځای به جنت وي .

طیبي رحمه الله وايي : ذکر الله يعني د الله تعالى د یاد څخه مراد هغه ذکر دی چې په هغه کي د ژبي سره زړه هم شریک وي چې هغه ته اخلاص وایي د اخلاص مطلب دی د زړه په اخلاص او نيت سره الله تعالى يو منل کنه هسي خو کافر هم په ژبه سره د الله ذکر کوي مگر ظاهره ده چې د هغه د ذکر هيڅ اعتبار نه وي ځکه چې د هغه زړه د الله تعالى د وحدانيت او صدق او اخلاص څخه خالي وي ، ددې خبري تائيد د رسول الله ﷺ ددغه ارشاد څخه هم کيږي چې : (من قال لا اله الا الله خالصا من قلبه دخل الجنة) : څوک چې د زړه په اخلاص سره لا اله الا الله ووايي نو هغه به جنت ته ځي .

څرگنده دي وي چې د خوف الهي څخه مراد هغه خوف دی چې د هغه په وجه بنده خپل اندامونه د گناهو څخه منع کوي او په طاعت او عبادت کي يې بوخت کوي ، کنه نو د داسي

خوف هيڅ اعتبار نسته چي پيدا خو سي مگر د هغه پر اندامو باندي ظاهر نسي چي نه خو هغه د گناهو څخه منع کړي او نه په عبادت او طاعت کي بوخت سي، بلکه په حقيقت کي هغه ته خوف الهي نه ويل کيږي دې ته خو خبث نفس يعني يوه داسي وسوسه او يو داسي تحريک ويل کيږي چي د يو هولناک شي اسباب او آثار په لېدو سره پر طبيعت باندي خپور سي او هر کله چي هغه اسباب او اثار غائب سي نو پر زړه باندي غفلت خپور سي، مشهور بزرگ حضرت فضيل ډېره حکيمانه خبره کړې ده چي کله ستاسو څخه پوښتنه وسي چي تاسو د الله تعالی څخه بيرېږئ، نو ددغه سوال په جواب کي سکوت اختيارول پکار دي ځکه که چيري تاسو په جواب کي وواياست چي يا نو يقيناً کافر به سئ او که وواياست چي هو نو ددې مطلب به دا وي چي تاسو درواغ وويل، يعني حضرت فضيل دې ته اشاره وفرمايل چي په اصل کي د الله تعالی خوف هغه دی چي اندامونه په گناهو کي د ملوث کېدو څخه په قطعي توگه منع کړي.

په هر حال په دغه حديث کي دا زيری دي چي کوم مسلمان يو وار هم په اخلاص سره الله ياد کړي او يو وخت په حقيقي معنی کي د الله تعالی د عذاب څخه خوف وکړي نو آخر به د دوږخ د عذاب څخه خلاصون تر لاسه کړي بلکه الله تعالی که وغواړي نو په دوږخ کي به يې داخل نه کړي او د پيل څخه به يې په جنت کي واچوي بېله شکه: يغفر لمن يشاء ويعذاب لمن يشاء. د هغه صفت او شان دی.

### د يو آيت تفسير

﴿۵۱۱۸﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ هَذِهِ

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چي د رسول الله ﷺ څخه ددغه آيت مطلب ما

الْآيَةِ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَهُمُ الَّذِينَ يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ

وپوښتی (والذي يؤتون.....) يعني هغه خلک چي ورکوي څه چي ورکوي په داسي حال کي چي د هغوی زړونه په بيره او لږزان کي وي، ايا دا هغه خلک دي کوم چي شراب چښي

وَيَسْرِقُونَ قَالَ لَا يَا بِنْتُ الصِّدِّيقِ وَلَكِنَّهُمْ الَّذِينَ يَصُومُونَ وَيُصَلُّونَ

او غلا کوي؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: د صديق لوري! نه، بلکه دا هغه خلک دي چي

روژې نيسي، لمونځ کوي

وَيَتَصَدَّقُونَ وَهُمْ يَخَافُونَ أَنْ لَا يُقْبَلَ مِنْهُمْ أَوْلِيكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي  
الْخَيْرَاتِ. رواه الترمذي وابن ماجة.

او صدقه ورکوي او ددې سربيره هغوی د الله ﷻ څخه بیرېږي چي د هغوی عملونه شاید قبول نه سي. دا هغه خلک دي چي په نیکو کارونو کي تلوار کوي. ترمذي.

**تخریج:** سنن الترمذي ۳۰۶۱۵، رقم: ۳۱۷۵، وابن ماجة ۱۴۰۴/۲، رقم: ۴۱۹۸.

**تشریح:** په حدیث چي کوم آیت ذکر سوی دی هغه دادی:

(وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ).

ددغه آیت په اړه د حضرت عائشې رضی الله عنها دا خیال وو چي په دې کي د کومو خلکو د بیري ذکر سوی دی د هغه څخه مراد هغه خلک دي کوم چي شراب څېبني، غلا کوي، او نوري بدۍ کوي ځکه چي د الله تعالی د عذاب څخه هغه خلکو ته بېره پکار ده چي د هغه نافرمانی کوي او په بدیو کي اخته وي، بې بي عائشې رضی الله عنها په دې اړه د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه، نور رسول الله ﷺ څرگنده کړه چي ستا دا خیال صحیح نه دی بلکه په حقیقت کي دغه آیت د هغه خلکو په اړه دی چي طاعت او عبادت کوي او ددې سربیره د الله تعالی څخه بیرېږي او ددې تر ټولو لوی دلیل خپله ددغه آیت آخري الفاظ دي.

څرگنده دي وي چي په ذکر سوي آیت کي دوه قرائتونه دي، په مشهور قرائت کي د قراء سبعة په قرائت کي د یوټون لفظ دی چي د ایتاء فعل مضارع دی، همدارنگه لفظ آتوا د همزه په مد سره دی چي د ایتا فعل ماضي دی او اعطاء په معنی د عطاء یعنی د ورکولو په مفهوم کي استعمالیږي، لکه څرنگه چي په ترجمه کي دا معنی استعمال سوې ده او په دوهم قرائت کي چي شاذ دی دغه لفظ یاتون ما اتوا، ویل کیږي چي د ایتان څخه مشتق دی او د هغه معنی د کار کولو ده، په دغه صورت کي به معنی دا وي چي هغه خلک چي کوي او څه چي کوي د هغوی دا حالت دی چي د هغوی زړه په لږه کي وي نو بي بي عائشې رضی الله عنها چي کوم سوال وکړ هغه ددغه دوهم قرائت سره زیات مناسب دی مگر نه یوازي دلته په مشکوة کي بلکه په اصل کتاب مصابیح کي هم دغه لفظ د اول قرائت مطابق نقل سوی دی، او دا زیات صحیح معلومیږي چي دغه لفظ د دوهم قرائت مطابق وي دا خو د طیبی رضی الله عنه د منقولاتو خلاصه وه، چي هغه د تفسیر

زجاج او کشف څخه نقل کړی دی ، ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ په دې اړه چي څه ليکلي دي د هغه خلاصه داده که چيري دغه لفظ رسول الله ﷺ ته د قرائت شاذه مطابق منسوب کړل سي نو هم مراد به دا وي چي هغه خلک چي د طاعت او عبادت څخه څه کوي گويا ددې څخه مراد هغه نه دی کوم چي بي بي عائشې رضی اللہ عنہا گڼلی وو ، چي هغه خلک کوم چي معصيت او گناه کوي ، همدارنگه دا هم نسي ويل کيدای چي ددغه لفظ څخه عام عمل که هغه د طاعت وي يا د معصيت وي مراد دی ځکه چي د آيت آخري الفاظ : (اولئك يسارعون في الخيرات) ددغه مراد تائيد نه کوي ،

خلاصه دا چي د رسول الله ﷺ ارشاد : (الذين يصومون... الخ) د آيت د آخري الفاظو : (والذين ياتون ما اتوا) څرگند تفسير دی ، که ددغه الفاظو تعلق په دواړو قرائتو کي د هريوه سره وي بيا هم دا خبره کيږي چي په دغه دواړو کي د يوه قرائت مطابق په الفاظو کي ډول تغليب دی نو د مشهور قرائت تعلق د آيت چي څرنگه عمل کونکو ته اشاره کوي هغه مالي عبادت دی حال دا چي د قرائت شاذه مطابق ددغه آيت تعلق د بدني عبادت څخه څرگند يږي ددې څخه پرته يو قول دا هم دی چي د مشهور قرائت مطابق چي کوم الفاظ دي د هغه په تفسير کي داسي هم ويل کيدای سي چي هغه خلک کوم چي د خپل ځانو څخه هغه شی ورکوي چي طاعت او عبادت نه وي يعني محنت او مشقت زغملو سره لمونځ کوي ، روژې نيسي او نور بدني عبادتونه کوي او د خپل مال څخه د الله تعالی په لار کي مصرف کوي ، يعني زکوٰۃ ورکوي او صدقه کوي د هغوی دا حال وي چي د هغوی زړونه په بېره کي وي ، ددغه تفسير او وضاحت سره دواړه ډوله عبادتونه ددغه آيت په مفهوم کي داخل يږي .

### د الله ﷻ ډاگړينو ته نصيحت

﴿۵۱۱۹﴾: وَعَنْ أَبِي بَنْ كَعْبٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا ذَهَبَ ثُلُثًا اللَّيْلِ قَامَ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا اللَّهَ اذْكُرُوا اللَّهَ جَاءَتْ الرَّاجِفَةُ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيهِ جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيهِ . رواه الترمذي .

د حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي هر کله به د شپې دریمه برخه تیره سوه نور رسول الله ﷺ به ولاړ سو او فرمایل به یې اې خلکو ! الله ﷻ یاد کړئ ، الله ﷻ یاد کړئ ، زلزله راغلل او ددې څخه وروسته راتلونکې ده ، او ددې څخه وروسته مرگ راغلی سره د هغې چي په هغه



کي دي، مرگ راغلی سره د هغه چي په هغه کي دی. ترمذي.

تخریج: سنن الترمذي ۵۴۹۱۴، رقم: ۲۴۵۷.

**تشریح:** د خلکو په ذریعه رسول الله ﷺ هغه خلک مخاطب کړل چي په آرام خوب بیده وه او د تهجد د لمانځه او ذکر الله څخه غافل وه، رسول الله ﷺ هغوی بیدار کړل چي هغه خلک په ذکر الله او تهجد کي بوخت سي نو په دې کي دې ته اشاره ده چي د شپې په آخري برخه کي ولاړېدل او په ذکر الله او نفلو کي بوخت کېدل مستحب مؤکده دي، په یوه نسخه کي (اذکرو الله) الفاظ درې واره نقل سوي دي، گویا په دریم وار دغه الفاظو مطلب دا وو چي د الله تعالی نعمتونه د هغه درکړي راحتونه او د هغه له خوا پېښېدونکي ضرر یاد کړي.

جاءت الرجة: زلزله به رائي، په دې کي د قرآن کریم دغه آیت ته اشاره ده چي په هغه کي فرمایل سوي دي: (يوم ترجف الراجفة... الخ) او په دغه جمله کي جاءت د ماضي صیغه د هغه زلزلو راتللو (یعني د شپېلې پوه کولو) پریقیني باندي استعمال سوې ده او مفهوم هغه دی کوم چي د ترجمې په ذریعه څرگند سوی دی، یعنی هغه وخت راتلونکی دی نو وخت غنیمت وگڼئ او طاعت او عبادت ته تلوار کوئ، په دغه ارشاد کي یوه باریکه نکته هم پته ده او هغه دا چي خوب په حقیقت کي د مرگ حکم لري چي د لومړۍ شپېلۍ پوکولو اثر دی او وېښېدل په دوهم وار د شپېلې پوکولو په حکم کي دی نو دغه دواړه شيان (یعني خوب او وېښه) د قیامت علامې ته اشاره کوي او د قیامت دیاد باعث دي.

### مرگ او قبر ډیر یادوئ

﴿۵۱۲۰﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَصَلَاةٍ فَرَأَى

د حضرت ابو سعید رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ د لمانځه لپاره تشریف راوړ او وه یې

نَاسًا كَانَتْهُمْ يَكْتَشِرُونَ قَالَ أَمَا إِنَّكُمْ لَوَ أَكْثَرْتُمْ ذِكْرَ هَٰذِمِ اللَّذَاتِ لَشَغَلَكُمْ

لیدل چي گویا خلک خاندی، رسول الله ﷺ وفرمایل: که تاسو د خوندونو فنا کونکي شی

زیات یادوئ نو هغه به تاسو ددې (خدا) څخه منع کړي

عَمَّا أَرَى الْمَوْتَ فَأَكْثَرُوا ذِكْرَ هَٰذِمِ اللَّذَاتِ الْمَوْتِ فَإِنَّهُ لَمْ يَأْتِ عَلَى الْقَبْرِ

کوم چي زه اوس وینم، او هغه مرگ دی، نو تاسو د خوندو فنا کونکي شی همیشه یادوئ چي

مرگ دی، پېښه داده چي هيڅ داسي ورځ نه تيرېږي

يَوْمٌ إِلَّا تَكَلَّمْ فَيَقُولُ أَنَا بَيْتُ الْغُرْبَةِ وَأَنَا بَيْتُ الْوَحْدَةِ وَأَنَا بَيْتُ التُّرَابِ وَأَنَا

چي په هغه کي قبر نه وایي چي زه د غربت کوریم، زه د یوازیوالي کوریم زه د خاورو کوریم او

بَيْتُ الدُّودِ وَإِذَا دُفِنَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ قَالَ لَهُ الْقَبْرُ مَرْحَبًا وَأَهْلًا أَمَا إِنْ كُنْتَ

زه د چینجیانو کوریم، هر کله چي مؤمن بنده قبر کي ښخ کړل سي نو قبر ورته وایي ستا راتلل

دي مبارک وي ته یو پراخ ځای ته راغلي

لَأَحَبَّ مَنْ يَمْشِي عَلَى ظَهْرِي إِلَيَّ فَإِذَا وَلَّيْتُكَ الْيَوْمَ وَصِرْتَ إِلَيَّ فَسَتَرِي

ته د هغه خلکو څخه یې چي پر ما ګرځیدل زما په نزد ته ډیر غوره وې، نن ورځ زه پرتا حاکم او

قادر جوړ کړل سوې یم او ته مجبور زما په لور راغلی یې، نو ته به ډیر ژر زما

صَنِيعِي بِكَ قَالَ فَيَتَسَّعُ لَهُ مَدَّ بَصَرِهِ وَيُفْتَحُ لَهُ بَابٌ إِلَى الْجَنَّةِ وَإِذَا دُفِنَ

هغه نیک کار ووينې چي زه به یې ستا لپاره کوم ددې څخه وروسته رسول الله ﷺ وفرمايل: بیا

د هغه مؤمن لپاره قبر پراخه کړل سي څومره چي نظر کار کوي او د جنت لور ته به یوه دروازه

خلاصه سي او هر کله چي

الْعَبْدُ الْفَاجِرُ أَوِ الْكَافِرُ قَالَ لَهُ الْقَبْرُ لَا مَرْحَبًا وَلَا أَهْلًا أَمَا إِنْ كُنْتَ لَا بُغْضَ

فاجر او یا کافر بنده ښخ کړل سي نو قبر هغه ته وایي نه دي ستا راتلل مبارک وي او نه قبر ستا

لپاره پراخ ځای دی ته په هغه ټولو خلکو کي چي پر ما ګرځیدل خراب وې،

مَنْ يَمْشِي عَلَى ظَهْرِي إِلَيَّ فَإِذَا وَلَّيْتُكَ الْيَوْمَ وَصِرْتَ إِلَيَّ فَسَتَرِي صَنِيعِي بِكَ

نن زه پرتا حاکم جوړ کړل سوی یم او ته مجبور زما په لور راغلی یې ته به ووينې چي زه ستا سره

قَالَ فَيَلْتَمِسُ عَلَيْهِ حَتَّى تَخْتَلِفَ أَضْلَاعُهُ قَالَ وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

څنگه خراب چلن کوم، ددې ویلو سره رسول الله ﷺ وفرمايل: بیا قبر هغه کښېکاږي تر دې

چي د هغه پښتۍ د یوې څخه بلي خواته ووځي، ابو سعید راوي وایي ددې څخه وروسته رسول

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَصَابِعِهِ فَأَدْخَلَ بَعْضَهَا فِي جَوْفِ بَعْضٍ قَالَ وَيُقَيِّضُ لَهُ سَبْعُونَ

الله ﷺ په خپلو گوتو اشاره وکړه او یو د بله یې سره ننه ایستلې، ویلي دي رسول الله ﷺ چې بیا

تَبَيَّنَا لَوْ أَنَّ وَاحِدًا مِنْهَا نَفَخَ فِي الْأَرْضِ مَا أَتَبَتُ شَيْئًا مَا بَقِيَتْ الدُّنْيَا

پر دې کافر او یا ماران وټاکل سي داسي ماران که په هغو کې یو هم پر مخکې پوه کړي نو تر قیامته پوري به پر مخکې باندي شنګیا نه وسي،

فَيَنْهَنَسُهُ وَيَخْدِشُنُهُ حَتَّى يُفْضَى بِهِ إِلَى الْحِسَابِ قَالَ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ

دا ماران به هغه چيچي ترڅو چې دا بنده د حساب لپاره بوتل سي، د ابو سعید راوي بيان دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل:

إِنَّمَا الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفْرِ النَّارِ. رواه الترمذي.

قبر د جنت د باغونو څخه یو باغچه ده یا د دوزخ د کندو څخه یو کنده ده. ترمذي.

**تخریج:** سنن الترمذي ۵۵۱۴، رقم: ۲۴۶۰.

**د لغاتو حل:** یکتشرون: ای یضحکون (خاندي). هاذم: ای قاطع اللذات. ينهسنه: ای یلدغنه (چيچل).

**تشریح:** لذت فنا کونکی شی ډېر یادوئ: دا په حقیقت کې د غافلانو لپاره یو ډېر لوی او مؤثر نصیحت دی او په دې کې هیڅ شک نسته چې مرگ یا دول غافل زړه ژوندي کوي، د شیخ عارف الله نورالدین علي متقي رحمه الله په اړه منقول دي چې هغه یو کڅوڼه غوندي شی جوړ کړی وو او د مرگ لفظ یې پر لیکلی وو کله چې به یو څوک د هغه مرید سو نو هغه کڅوڼه به یې د هغه مرید په غاړه کې اچول چې د هغه پر زړه باندي هر وخت دا خپور وي چې مرگ بالکل نژدې دی ليري نه دی، نوموړی په دغه طریقه سره د سالکین طریقت تربیت کولو مقصد وو چې هغه هیڅ وخت غافل نسي او په بیداری سره په طاعت او عبادت کې بوخت وي، همدارنگه د یو ډېر نیک پاچا په اړه لیکل سوي دي چې هغه په خپله پاچاهي کې یو کس پر دې باندي ماموره کړی وو چې هغه هر وخت د هغه تر شا ولاړ وي او مرگ مرگ وایي، چې زړه د الله تعالی څخه د غافل کېدو موقع تر لاسه نه کړي او د هر ډول روحاني ناروغیو علاج یې کيږي.

فانه لم یات: د دغه الفاظو په ذریعه رسول الله ﷺ دا حکمت بیان کړی دی چې مرگ ډېر زیات یادول پکار دي، او زه د چینجیانو کوریم: یعنی زه یو داسي ځای یم چې په هغه کې

راتلونکی انسان د چينجيانو خوراک سي نو اې انسانه! ستا لپاره دا خبره څرنگه مناسب کېدای سي چي ته د خوراک او څښاک د شيانو د لذت پلټونکی يې او ستا خواش يو داسي يو غوره خوراک او مشروبات په ذريعه جوړولو او لذت رسولو کي بوخت وي چي هغه فنا کېدونکی دی او د حقير چينجيانو خوراک کېدونکی دی، مگر کوم شی چي دلته ستا لپاره گټور کېدای سي هغه يوازي نېک عمل دی که د بڼه عمل سرمايه زما غېږ ته راسي نو يقيناً تاته به گټه رسوي په دې وجه قبر ته د اعمالو صندوق ويل سوي دي، ځينو حضراتو په قبر کي د پيدا کېدونکو چينجيانو په اړه دا تحقيق بيان کړی دی چي کله بدن خراب او دهغه د بدبويي څخه چينجی پيدا سي او هغه په بدن خوړلو سره ژوندی وي، بيا چي کله هلته د هډوکو څخه پرته بل څه پاته نسي نو هغه چينجيان په خپلو کي يو بل خوړل پېل کړي تر دې چي په آخر کي يوازي يو چينجی پاته سي او بيا هغه د لوږي په وجه مړ سي، علماؤ ليکلي دي چي په قبرو کي د چينجيانو خوراک کېدل او د مځکي د خوړلو څخه د انبياؤ، شهيدانو او اولياء بدنونه خوندي وي لکه څرنگه چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: (ان الله حرم على الارض ان تاكل اجساد الانبياء.....)

او د شهيدانو په اړه د الله تعالى ارشاد دی: (ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا بل احياء عند ربهم)، پاته سوه د هغه علماء چي هغوی په اولياء الله سره تعبير کيږي نو کله چي شهيدانو ته دا فضيلت حاصل دی نو هغه علماؤ ته په درجه اولی حاصل دی ځکه چي دهغوی د قلم رنګ د شهيدانو د وينو څخه غوره دی.

د فاسق څخه په فجور کي اکمل ترين کس، يعني کافر مراد دی ددې قرينه مقابله لفظ مؤمن بنده دی او يوه قرينه د هغه په حق کي د قبر دا ويل هم دي چي ته زما په نزد د هغه ټولو خلکو څخه زيات خراب وې کوم چي پر ما باندي گرځي، ددې تائيد د قرآن کریم د آيت څخه هم کيږي چي په هغه کي د فاسق څخه کافر مراد اخيستل سوی دی، د الله تعالى ارشاد دی: (افمن كان مؤمن كمن كان فاسقا)، ددې څخه پرته دا خبره هم بايد په ذهن کي وي چي د قرآن او حديث اسلوب او معمول دادی چي دبزرځ او آخرت په باره کي کوم حکم او فيصلې بيانېږي نو د هغه دوه فريق وي يو خو مؤمن او دوهم کافر، او کوم چي د فاسق مؤمن تعلق دی نو د هغه په اړه سکوت اختيارېږي او دا سکوت اختيارول يا خو پر هغه باندي د پردې اچولو په وجه وي يا ددې لپاره چي هغه د خوف او رجاء په منځ کي وساتل سي چي د هغه مقصد ددغه دواړو مرتبو (يعني کفر او ايمان) په منځ کي پريوه بېله دريمه مرتبه کول دي لکه چي معتزله وو غلط گمان کړی دی.

پر هغه کافر باندي او ويا ماران مسلط کيږي: دلته د او ويا شمېر يا خود تحديد لپاره دی چې په دغه ټاکل سوي شمېر سره ماران پر هغه مسلط کيږي يا د عدد څخه کثرت مراد دی چې د هغه مقصد دا مفهوم ادا کول دي چې پر هغه باندي ډېر زيات ماران مسلط کيږي، د يو بل روايت څخه د دغه دوهم احتمال تائيد کيږي چې په قبر کي پر کافر باندي د عذاب کېدو په اړه منقول دی او په هغه کي فرمايل سوي دي چې پر کافر باندي د هغه په قبر کي نهه نيوي ماران مسلط وي.

### د آخرت بيړي سپين ږيري کړم

﴿۵۱۲۱﴾: وَعَنْ أَبِي حَافِظَةَ قَالَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ شَبَّتَنِي سُورَةُ هُودٍ وَأَخَوَاتُهَا. رواه الترمذي.

د حضرت ابو حفيظۀ رضي الله عنه څخه روايت دی چې صحابه کرامو وويل: اي د الله رسول! تاسو سپين ږيري سواست، رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمايل: زه سورة هود او ددې په ډول نورو سورتونو (چې په هغو کي د قيامت او عذاب ذکر دی) سپين ږيري کړم. ترمذي.

تفريغ: الترمذي في الشامل المحمديه ص ۲۵، رقم: ۴۱.

تشریح: يعنې په سورة هود او داسي نورو سورتو کي د قيامت او آخرت د عذاب ډېر ذکر دی د هغه د مضمون په لېدو سره د خپل امت له خوا دا غم ما خوري چې معلومه نه ده زما د امت د خلکو به څه حشر وي، په دغه غم خوړلو سره زما دا حال سوي دی.

﴿۵۱۲۲﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ شَبَّتَنِي سُورَةُ هُودٍ وَالْوَاقِعَةُ وَالْمُرْسَلَاتُ وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ. رواه الترمذي و ذکر حديث أبي هريرة لا يلج النار في كتاب الجهاد.

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چې حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه وويل: چې اي د الله رسول! تاسو سپين ږيري سواست، رسول الله صلی الله علیه و آله ورته وفرمايل: زه سورة هود، سورة واقعه، سورة مرسلات، سورة نباء او سورة تکوير سپين ږيري کړم، ترمذي، او د ابو هريرة رضي الله عنه حديث په کتاب الجهاد کي بيان سوی دی.

تفريغ: سنن الترمذي ۳۷۵۱۴، رقم: ۳۲۹۷.

## الْفَضْلُ الثَّالِثُ (دریم فصل)

د صحابه کرامو ډېر احتیاط

﴿۵۱۲۳﴾: عَنْ أَنَسٍ قَالَ إِنَّكُمْ لَتَعْمَلُونَ أَعْمَالًا هِيَ أَدَقُّ فِي أَعْيُنِكُمْ مِنَ الشَّعْرِ إِنْ كُنَّا نَعُدُّ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمُبِيقَاتِ يَغْنِي الْمُهْلِكَاتِ. رواه البخاري.

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چې تاسو داسي عمل كوي چې ستاسو په نظر كې تر وربښتانو زيات نرى دئ (يعني ډير معمولي) مگر موږ به دا كارونه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زمانه كې هلاكونكي كارونه شميرل. بخاري.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۳۲۹۱۱، رقم: ۶۴۹۲.

**تشریح:** مطلب دادی چې تاسو خلک داسي داسي کارونه کوي او داسي داسي شيان اختياروي چې ستاسو په نظر كې ډېر معمولي وي او ډېر حقير وي او تاسو هغه په مكروهاتو كې شمېرئ مگر حقيقت دادی چې هغه كارونه او هغه شيان ډېر تاواني وي او لوي تباهۍ ته بېونكي وي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زمانه كې به موږ خلكو داسي كارونه په هغه كارو كې شمېرل چې د اخروي انجام په اعتبار په هلاكت كې اچونكي وه.

د کوچنیو کوچنیو گناهو څخه هم پر هیز کوي

﴿۵۱۲۴﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا عَائِشَةُ إِنَّكَ وَمُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ فَإِنَّ لَهَا مِنْ اللَّهِ طَالِبًا. رواه ابن ماجه والدارمي والبيهقي في شعب الايمان.

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: اي عائشې! خپل ځان د هغه گناهو څخه وساته چې هغه حقير او معمولي گنجل كيږي ځكه چې په دغه گناهونو سره د الله تعالى د لوري يو مطالبه كونكى هم سته (يعني ملائكه). ابن ماجه، دارمي او بيهقي.

**تخريج:** سنن ابن ماجه ۱۴۱۷/۲، رقم: ۴۲۴۳، والدارمي ۳۹۲۱۲، رقم: ۲۷۲۶، والبيهقي في الشعب ۱۵/۴۵۴، رقم: ۷۲۶۱.

**تشریح:** مطالبه کونکي هم سته: مطلب دادی چي پر داسي گناهو باندي يو ډول عذاب ټاکل سوی دی چي ددغه گناهو کونکي په خپل واک کي اخلي، يعني خپله هغه عذاب د الله تعالی څخه د داسي خلکو د حواله کولو مطالبه کوي او الله تعالی د هغه مطالبه نه رد کوي، په دې اعتبار سره د طالبا په لفظ کي تنوین د اظهار تعظیم لپاره دی او د جملې په اعتبار د طالبا عظیما په مفهوم کي دی نو دا خبره د هیچا لپاره مناسب نه ده چي هغه ددې څخه غافل وي لکه څرنګه چي اکثر خلک داسي کوچني کوچني کارونه کوي چي د صغیره گناه په حکم کي وي او ډېر معمولي یې ګڼي او هغه ته څه ارزښت نه ورکوي د هغه نتیجه داسي چي هغوی د توبې او استغفار په ذریعه د هغه گناهو څخه نه منع کیږي او نه د هغه په وجه په خوف کي اخته کیږي او هغوی ددې څخه غافل وي چي پر یو کوچنی گناه باندي اصرار يعني هغه په وار وار کول او د هغه څخه پر هېز نه کول صغیره گناه نه پاته کیږي بلکه د گناه کبیره په حکم کي راځي او هسي هم هره صغیره گناه د الله تعالی د عظمت او کبریائي په نسبت کبیره ده چي د هغه لږ برخه هم ډېره لویه جوړېږي ځکه الله تعالی کله گناه کبیره خو معاف کړي مګر پر صغیره گناه باندي عذاب ورکوي لکه څرنګه چي دهغه ددغه ارشاد: (ويعفر ما دون ذلك لمن يشاء) څخه مفهوم کیږي، او د قرآن کریم ددغه آیت:

(إِنْ يَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ يُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ)

مطلب دادی چي موږ ستاسو صغیره گناهونه ستاسو د هغه عبادتونو په ذریعه پرېولو کوم چي گناهونه رږوي مګر شرط دادی چي تاسو د گناه څخه پر هېز کوئ که هغه صغیره گناه وي یا کبیره گناه وي، يعني په دغه آیت کي د شرط محض کبیره گناهو څخه د ساتني نه دی لکه څرنګه چي د معتزله گمان دی بلکه ددغه شرط تعلق د مطلق گناه سره دی.

په یو بل روایت کي چي احمد او طبراني نقل کړی دی فرمايل سوي دي چي تاسو خپل ځان د کوچنیو گناهو څخه هم وساتئ ځکه چي د کوچنیو گناهو مثال د هغه خلکو په ډول دی چي په یوه کنده کي کښته سي او هلته هغوی د یوه یوه لرګي په جمع کولو سره یو ځای کړي او بیا خپله ډوډۍ پنځه کړي همدارنګه د صغیره گناهو کونکی د کوچنیو کوچنیو گناهو په کولو سهر دومره وبال جمع کوي چي آخر د گناهو کښتۍ ډکه سي او هغه غرق سي او په دې کي شک نسته چي کله الله تعالی کوچني گناهو والا ونيسي نو هغه هلاکوي.

حضرت عمر رضی اللہ عنہ حضرت ابو موسی رضی اللہ عنہ ته خه وویل؟

﴿۵۱۲۵﴾: وَعَنْ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ لِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ هَلْ تَذَرِي

د حضرت ابو بردة بن ابی موسی رضی اللہ عنہ خه روایت دی چي ما ته عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہ وویل ایا تا ته معلومه ده چي

مَا قَالَ أَبِي لِأَبِيكَ قَالَ قُلْتُ لَا قَالَ فَإِنَّ أَبِي قَالَ لِأَبِيكَ يَا أَبَا مُوسَى هَلْ يَسْرُكُ

زما پلار ستا پلار ته خه ویلي وه؟ ما ورته وویل یا ما ته نه ده معلومه، عبد الله وویل: زما پلار ستا پلار ته ویلي وه چي ای ابو موسی! ایا دا خبره تا ته بنه معلوم یږي چي

أَنَّ إِسْلَامَنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهَجَرْتَنَا مَعَهُ وَجِهَادُنَا مَعَهُ

زموږ اسلام د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د بعثت سره وو او زموږ هجرت د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره وو او زموږ جهاد د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره وو

وَعَمَلُنَا كُلُّهُ مَعَهُ بَرَدَ لَنَا وَأَنَّ كُلَّ عَمَلٍ عَمِلْنَاهُ بَعْدَهُ نَجُونَا مِنْهُ كَفَافًا رَأْسًا

او زموږ ټول اعمال د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره وه، چي زموږ د مال غنیمت په ډول دي (يعني ثابت او برقرار) او د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خه وروسته چي کوم اعمال موږ کړي دي لکه دهغه خه چي موږ

بِرَأْسٍ فَقَالَ ابُوكَ لَا يَا أَبَا اللَّهِ قَدْ جَاهَدْنَا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

سره سر خلاص سو نو زموږ لپاره دا بس ده، ستا پلار ددې په اوږدو سره زما پلار ته وویل: یا داسي نه ده قسم په خدای د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خه وروسته موږ جهاد وکړ،

وَسَلَّمَ وَصَلَّيْنَا وَصُنَّا وَعَمِلْنَا خَيْرًا كَثِيرًا وَأَسْلَمَ عَلَى أَيْدِينَا بَشَرٌ كَثِيرٌ وَإِنَّا

موږ لمونځ وکړ، موږ روژې ونيولې او موږ ډیر نیک عملونه وکړل او زموږ په لاس ډیر خلک مسلمانان سول او امید دی چي موږ ته ددې عملونو ثواب تر لاسه سي، ددې اوږدو سره زما

لَنَرْجُو ذَلِكَ قَالَ أَبِي وَلَكِنِّي أَنَا وَالَّذِي نَفْسُ عُمَرَ بِيَدِهِ لَوِدِدْتُ أَنَّ ذَلِكَ بَرَدَ

پلار ورته وویل: مگر زه په هغه ذات قسم خورم چي دهغه په لاس کي د عمر ساه ده زه دا خوښوم چي کوم اعمال موږ کړي دي هغه ثابت او برقرار دي



لَنَا وَأَنَّ كُلَّ شَيْءٍ عَمِلْنَا بَعْدَهُ نَجُونَا مِنْهُ كَفَافًا رَأْسًا بِرَأْسٍ فَقُلْتُ إِنَّ أَبَاكَ  
وَاللَّهِ كَانَ خَيْرٌ مِنْ أَبِي. رواه البخاري.

او کوم اعمال چي موږ د رسول الله ﷺ څخه وروسته کړي دي د هغو څخه موږ سر په سر خلاص سوو، د دې اوریدو سره ما وویل قسم په خدای ستا پلار زما د پلار څخه غوره وو. بخاري.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۲۵۴۱۷، رقم: ۳۹۱۵.

**دلغاتو حل:** بَرَد: ای ثبت ودام (ثابت قدمه سو).

**تشریح:** سر په سر خلاص سو: د دغه الفاظو په ذریعه حضرت عمر رضی الله عنه د خپل دغه احساس اظهار وکړ چي موږ د رسول الله ﷺ څخه وروسته کوم اعمال اختیار کړل، او کوم نیک کارونه چي مو وکړل الله جل جلاله ښه پوهیږي چي هغه په کومه ډله کي اېښودل سوي دي ایا هغه قبول سول یا د قبول وړ ونه گرځول سول، په دغه صورت کي زموږ آرزو غوره ده چي د هغه اعمالو څخه موږ ته نه گټه ورسېږي او نه تاوان، نه پر هغه ثواب راکړل سي او نه د عذاب سبب وگرځول سي، يعني که چيري هغه اعمال زموږ لپاره د ثواب سبب نسي کیدای نو الله جل جلاله دي وکړي چي هغه زموږ په حق کي د عذاب سبب هم جوړ نسي.

طاعت ناقص ما موجب غفران نشود راضیم گرمدمد علت عصیان نشود

نوموږ چي کوم اعمال د رسول الله ﷺ په روزنه او ملگرتيا کي کړي دي او د هغه د قبولیت گمان لرو نو که چيري هغه ثابت پاته سي نو لوی سعادت دی او کوم اعمال چي موږ د رسول الله ﷺ څخه وروسته کړي دي او هغه د خپل نقص او خرابۍ څخه خالي نه دي که چيري د هغه څخه موږ سر او تن خلاص سو نو دا هم لوی غنیمت دی، د حضرت عمر رضی الله عنه د دغه احساس بنیاد په اصل کي پر دغه حقیقت باندې وو چي اتباع کونکي د عمل او عمل په اړه په اخلاص کي: د حجت او فساد خپله ذمه دار نه وي بلکه هغه د خپل متبوع د ذمه داري لاندې وي لکه څرنګه چي د هغوی د لمانځه معامله ده، چي د هغه د لمانځه صحیح ادا کېدل د امام د لمانځه پر صحیح کېدو انحصار لري که د امام لمونځ صحیح ادا نسي نو د مقتدي لمونځ هم صحیح ادا کیدای نسي همدارنګه د مقتدي د لمانځه فاسد کېدل د امام د لمانځه پر فاسد کېدو انحصار لري نو کوم اعمال چي د رسول الله ﷺ په صحبت او لارښوونه کي ادا سول د هغه صحت او خوبي سره ادا کېدل او درجه کمال ته رسېدل د شک او شبهي څخه وتلي دي همدارنګه کوم

عبادت چي د رسول الله ﷺ څخه وروسته سوي دي د هغه د نیتونو د تغیر او د حالاتو د خرابۍ څخه متاثر کېدل د امکان څخه لیري نه دي ددې خبرې اقرار خو د صحابه کرامو په نزد په دغه الفاظو کې کیږي چي کوم وخت رسول الله ﷺ له دنیا څخه رخصت سو نو موږ د رسول الله ﷺ پر قبر مبارک باندې د خاورو اچولو څخه وروسته خپل لاسونه څنډلي نه وه او د رسول الله ﷺ خاورو سپارلو کې بوخت وو چي موږ په خپلو زړونو کې یو لوی بدلون محسوس کړ .

ددې مطلب دا وو چي د افتاب نبوت په لوېدو سره پر پوره کائنات باندې تیاره خپره سوه ، او د هغه صحابه کرامو زړونه یې هم متاثر کړل او هغوی محسوس کړه چي موږ په زمانه رسالت کې د ایمان او اخلاص او یقین او اعتقاد کوم مقام باندې وو او س د رسول الله ﷺ څخه وروسته هغه مقام نه دی راغلی که حضرت عمر رضی الله عنه دا وفرمایيل چي د رسول الله ﷺ څخه وروسته موږ کوم عبادتي اعمال وکړل د هغه څخه سر او تن خلاصېدل هم زموږ په حق کې لوی غنیمت دی نو هغوی یقینا ډېره عارفانه خبره وفرمایه ، څرگنده دي وي چي ددې خبرې تعلق د پاکو نفسو سره دی چي جلیل القدر صحابه کرامو او د خپل ایمان او اعتقاد په اعتبار د ټول امت څخه افضل وه نو ظاهره ده چي د هغه خلکو په اړه څه ویل کېدای سي او د هغوی به څه حال وي چي د هغه پاکو نفسو څخه هم وروسته دغه دنیا ته راغلل او د هغوی طاعت او عبادت د غرور او ریا څخه بالکل ډک وي ، پرته ددې څخه چي الله ﷻ پر چا باندې د خپل فضل او کرم سایه وکړي يعني بد خلک د خپلو نیکو بندگانو په ډله کې په حسن عاقبت سره ونازوي ، ځینو عارفینو دا هم ویلي دي چي هغه گناه او معصیت چي په بنده کې د ندامت ، پېښمانۍ او ذلت باعث سي هغه طاعت او عبادت څخه غوره دی چي په غرور او تکبر کې اخته کړي .

د روایت آخری شی يعني د حضرت ابو برده رضی الله عنه دا قول ( قسم په خدای ستا پلار زما تر پلار غوره وو ) مطلب دادی چي کله ستا پلار د دومره غوره کېدو او د زیاتو اعمالو او فضائلو سر بهره د خوف او بیروي پر دغه مقام وو نو په دې کې هیڅ شک نسته چي هغه زما تر پلار زیات غوره سو او د هغه مرتبه به زیاته لوړه وي یا دا مراد دی چي پر دې خبره تعجب دی چي ستا پلار سره ددې چي زما د پلار څخه افضل وو مگر هغه د آخرت په معامله کې دومره په بهره وو نو ددې څخه معلومه سوه چي د آخرت معامله ډېره نازکده ده .

د نهو خبرو حکم

﴿۵۱۲۶﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَنِي رَبِّي

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه شخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل: زما پروردگار ماته د نهو

بِتَسْعِ خَشْيَةِ اللَّهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ كَلِمَةِ الْعَدْلِ فِي الْغَضَبِ وَالرِّضَى وَالْقَصْدِ

(۹) خبرو حکم راکړی دئ (او هغه دادی): (۱): په ظاهر او باطن کي د الله ﷻ شخه پیریدل

(۲) د غصې او رضا مندی په حالت کي رښتیا ویل

فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى وَأَنْ أَصِلَ مَنْ قَطَعَنِي وَأُعْطِيَ مَنْ حَرَمَنِي وَأَعْفُو عَمَّنْ ظَلَمَنِي

(۳) په فقر او غنا کي میانہ روي کول (۴) څوک چي زما سره تعلق قطع کوي زه د هغوی سره هم

قربت او خپلوي ساتم (۵) زه هغه سړي ته هم ورکوم څوک چي ما محروم کوي (۶) څوک چي

پر ما ظلم وکړي

وَأَنْ يَكُونَ صَمْتِي فِكْرًا وَنُطْقِي ذِكْرًا وَنَظْرِي عِبْرَةً وَأَمْرًا بِالْعُرْفِ وَقِيلَ

بِالْمَعْرُوفِ. رواه رزين.

زه د بدلې اخيستلو سربيره هغه معاف کړم (۷) زما پټه خوله دي غور او فکروي (۸) زما وينا

دي ذکر الهي وي (۹) او زما نظر دي عبرت ترلاسه کولو لپاره وي او زما پروردگار دا حکم

کړی دئ چي زه امر بالمعروف او نهی عن المنکر وکړم. رزين.

**تخریج:** رواه رزين.

**تشریح:** د آخري الفاظو مطلب دادی چي په يوه روايت کي د بالعرف پر ځای د بالمعروف

الفاظ دي او د دواړو معنی يوه ده يعني ښه خبره.

پاته سوه دا خبره چي کله د امر بالمعروف ذکر سوی دی نو د نهی عن المنکر ذکر ولی ونه

کړل سو، نو د دې وجه داده چي د امر بالمعروف لفظ عام دی چي د هغه په دائره کي د نهی عن

المنکر مفهوم هم راځي حال دا چي يوازي د امر بالمعروف لفظ استعمالیږي نو د دې شخه مراد

پوره مفهوم وي يعني د نيکۍ حکم ورکول او د بدۍ شخه منع کول (يعني د نيکۍ حکم ورکول

په حقيقت کي د بدۍ شخه منع کول دي). څرگنده دي وي چي د رسول الله ﷺ د امر بالمعروف

حکم فرمايل د مذکوره خبرو د حکم شخه پرته دی او دا حکم د جامعيت حامل دی چي د دې په

دائره کي د خالق او مخلوق سره اړوند ټولي ښه خبري او طاعات راځي چي رسول الله ﷺ په

تفصيل سره د ذکر کولو شخه وروسته په اجمالي توگه ذکر کړې.

### د الهي بيړي څخه ژړا

﴿۵۱۲﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل :

مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَخْرُجُ مِنْ عَيْنَيْهِ دُمُوعٌ وَإِنْ كَانَ مِثْلَ رَأْسِ الذُّبَابِ مِنْ

د الله جل جلاله هېڅ مؤمن بنده داسي نه وي چې د هغه د سترگو څخه د الله جل جلاله په بيړه کي اوبښکي و بهيړي که څه هم چې هغه اوبښکي د مچ د سر برابر وي

خَشْيَةِ اللَّهِ ثُمَّ يُصِيبُ شَيْئًا مِنْ حُرٍّ وَجْهِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ. رواه ابن ماجه.

بيا هغه اوبښکي د هغه د مخ يو حصې ته ورسېږي خو دا چې الله تعالی پر هغه د دوږخ اور حرام کړي. ابن ماجه.

تخريج: سنن ابن ماجه ۱۴۰۴/۲، رقم: ۴۱۹۷.

=====

## بَابُ تَغْيِيرِ النَّاسِ (د خلکو د حالاتو د بدلون بيان)

د تغير معنی د بدلون ده يعني د يوه حالت په پرېښودو سره بل حالت اختيارول، دلته په خلکو کي د تغير څخه مراد د مسلمانانو د هغه حالت بدلېدل دي کوم چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زمانه کي وو، د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زمانه کي د اهل ايمان حالت دا وو چې هغوی د دين پر لار په سختۍ سره قائم وه، د احکام سنت التزام وو، د حق پيروان وه، د دنيا څخه بې شوقه وه، د شريعت غوره اعمال، نیک خصلتونه او ښه اخلاق د هغوی عادت ثانيه وو، د الله تعالی په لاره کي سينه سپر او سېدل د زړه د نورانيت او د باطن د پاکوالي په جوهر سره متصف وه.

مگر د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه وروسته څرنگه چې زمانه تېرېدل د خلکو په حالاتو کي بدلون راتلی تردې چې په آخره زمانه کي د هغوی حالات او معاملات بالکل برعکس سول.

## الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

### د خلکو قحطي

﴿۵۱۳۸﴾: عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا النَّاسُ كَالْإِبِلِ الْمِائَةِ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً. متفق عليه.

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل: انسان د سلو اوبنانو په ډول دي چې په هغو کې به ته يو د سپرلۍ وړ تر لاسه نه کړي. بخاري او مسلم

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۳۳۳۱۱، رقم: ۶۴۹۸، و مسلم ۱۹۷۳/۴، رقم: ۲۳۲-۲۵۴۷.

**تشریح:** راحله: هغه اوبن ته وايي چې روغ او توانا وي او د سپرلۍ لپاره ډېره ښه گڼل کېږي. په دغه الفاظو کې د حرف د مبالغې د اظهار لپاره دی.

د حديث مطلب دادی چې په دغه دنيا کې خلک خو ډېر دي لکه څرنګه چې اوبنان ډېر وي مګر څرنګه چې په اوبنانو کې د سپرلۍ او بار وړلو قابل يو څو اوبنان وي همدارنګه د کار خلک چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د کار او صحبت قابل وي او د صحبت حق ادا کولای سي او د هغه په ښک مقصد کې د هغه مرستيال ثابت سي ډېر کم وي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم زمانه په دې اعتبار تر ټولو غوره وه چې په هغه کې د کار خلک زيات وه بيا وروسته که څه هم د مخکي زمانې په نسبت د داسې خلکو شمېر کم وو مګر د راتلونکو زمانو په اعتبار هغه شمېر يقيناً زيات وو، بيا د هغه څخه په وروسته زمانه کې د داسې خلکو شمېر که څه هم د دوهمې زمانې د شمېر څخه کم وو مګر د راتلونکو زمانو په اعتبار يقيناً ډېر زيات وو.

په حديث کې د سل شمېر ذکر سوی دی چې د تحديد او تعين لپاره نه دی بلکه د کثرت د اظهار لپاره دی، خلاصه دا چې په خلکو کې داسې خلک وجود لري چې پر هغه د مخلص عالم باعمل اطلاق کېدای سي ځکه د هرې زمانې ارباب حال دا وايي چې دا زمانه د قحط الرجال ده، د حضرت سهل تستري رحمته الله عليه په اړه منقول دي چې هغه يوه ورځ په مسجد کې خلک ډېر ولېدل چې مسجد دننه او دباندې ډک سوی وو نو وه يې فرمايل: کلمه ويونکي يقيناً ډېر دي مګر په دوی کې د مخلص خلکو شمېر ډېر کم دی دا مفهوم الله جل جلاله هم په قرآن کریم کې پر څو موقعو باندې بيان کړی دی.

### د مسلمانانو په باره کي یو پیشگويي

﴿۵۱۲۹﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشْبِرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّىٰ لَوْ دَخَلُوا جُحْرَ ضَبٍّ تَبَعْتَهُمْ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ قَالَ فَمَنْ. متفق عليه.

د حضرت ابو سعيد رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل : تاسو خلك به يقينا د هغو خلكو د طريقو پيروي كوي كوم چي ستاسو مخكي تير سوي دي ، لوېشت برابر د لويشت او لاس برابر د لاس تردې كه هغوي د سمسارې په سوري كي ننوځي نو تاسو به هم په هغه كي ننوزئ ، پوښتنه وسول اې د الله رسوله ! (ايا ستاسو مراد) يهود او نصارا دي ، رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل : (هغوي نه نو) نور څوك ؟ بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۴۹۵۱۶، رقم: ۳۴۵۶، ومسلم ۲۰۵۴۱۴، رقم: ۶-۲۶۶۹.

**تشریح:** سنن د سنت جمع ده چي معنی يې د طريقې ده كه هغه ښكه طريقه وي يا خرابه طريقه وي، دلته ددغه لفظ څخه د هغه خواهش پرست او دين مسخ كونكو خلكو طريقې مراد دي چي هغوي دخپل نبي او پيغمبر تېرېدو څخه وروسته د خپل نفساني خواهشاتو او درواغجنو اغراضو لاندې خپل دين بدل كړ او دهغوي نبي او پيغمبر هغوي ته د الله كتاب پرې ايښی وو په هغه كي هغوي تحريف وكړ او دهغه په احكامو او مسائلو كي يې بدلون وكړ ، په ځينو نسخو كي دغه لفظ د سين په زور سره دی .

لوېشت د لويشت برابر او لاس د لاس برابر: مطلب دا وو چي په هر كار او هره معامله كي د هغوي مكمله اتباع او پيروي كول او دهغوي ټولي طريقې اختيارول .

### په دنيا كي درجه په درجه ښه خلك كميري

﴿۵۱۳۰﴾: وَعَنْ مِرْدَاسٍ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْهَبُ الصَّالِحُونَ الْأَوَّلُ فَأَلَاوُلُ وَتَبْقَى حُفَالَةٌ كَحُفَالَةِ الشَّعِيرِ أَوِ الثَّمَرِ لَا يُبَالِيَهُمُ اللَّهُ بِأَلَةٍ. رواه البخاري.

د حضرت مرداس اسلمي رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل : نيك بخت خلك به

یو په بل پسې مړه کيږي او بیکاره خلک به پاته سي چي الله تعالی د اور بشو د پروړیا د خرماوو د هډوکو په ډول د هغوی پروانه کوي. بخاري.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۴۴۱۷، رقم: ۴۱۵۶.

**د لغاتو حل:** حُفَالَة: ای نخالة. (پروړ، بوس). بَالَة: ای مبالاة. (د خرما منډکي)

## الْفَصْلُ الثَّانِي (دوهم فصل)

یو پیشگوئي چي صحیح ثابتته سوه

﴿۵۱۳﴾: عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَشَتْ أُمَّتِي الْمُطِيطِيَاءُ وَخَدَمَتَهُمْ أَبْنَاءُ الْمُلُوكِ أَبْنَاءُ فَارِسَ وَالرُّومِ سَلَطَ اللَّهُ شِرَارُهَا عَلَى خِيَارِهَا. رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: هر کله چي زما د امت خلک په تکبر سره گرځي او خدمت وکړي د دوی زامنو د فارس او روم د پاچاهانو د اولاد نو الله تعالی به د دې امت خراب خلک پر بنو خلکو مسلط کړي. ترمذي ويلي دي دا حديث غريب دی.

**تخریج:** سنن الترمذي ۴۵۶۱۴، رقم: ۲۲۶۱.

**د لغاتو حل:** المطيطيَاء: وهو مشي فيه التبخترو ويروى بغير الياء الاخيرة وهو لفظ الجامع.

**تشریح:** دا حديث د رسول الله صلى الله عليه وسلم د نبوت د دليلونو څخه يو دليل دی ځکه چي رسول الله صلى الله عليه وسلم ددغه حديث په ذريعه د يوې داسي خبري خبر ورکړی دی چي په راتلونکې زمانه کي واقع کېدونکي وه او رسول الله صلى الله عليه وسلم د وړاند ويني چي کومه خبره وکړه هغه حرف په حرف صحيح ثابتته سوه، دا خبره د اسلامي تاريخ يو عين حقيقت دی چي مسلمانانو د فارس او روم سيمي فتح کړې د هغه ځای يې شمېره دولت يې د غنيمت په توگه تر لاسه کړ د هغه سيمو او ښارو خلک يې بنديان کړل او د پاچاهانو اولاد يې هم غلامان کړل او د هغوی څخه يې د خدمت کار واخيست او همدارنگه په هغوی کي دا احساس پيدا سو او د اخلاص پر ځای د عزت او منصب، مال او دولت مينه اختيار کړه، نو بيا الله تعالی پر هغوی باندي هغه خلک مسلط کړل چي هغوی حضرت عثمان رضي الله عنه شهيد کړ، تر دې چي بني هاشم چي تر پروانه پوري د مسلمانانو د قيادت او

سیادت امین گنجل کهدل او دهغوی خلافت او حکمرانی پر توله نری قائمه وه پر هغوی یی د بنو امیه مسلط کرل او بنو امیه چي شه و کرل هغه د اسلامي تاریخ یو داسي تریخ حقیقت دی چي دلته بیانول یی مناسب نه دي .

د مطیطاء معنی ده د دواړو لاسو په بنورولو سره په تکبر تلل، د لغت په مشهورو کتابو، قاموس، صحاح، صراح او مشکوة په صحیح نسخو کي داسي دي مگر په مجمع البخاري او ددغه کتاب څخه وروسته په حواشي کي لیکلي دي چي دغه لفظ د دوهمي ط څخه وروسته هم په یاء سره منقول دی چي محذوف دی یعنی مطیطا پر ځای مطیطی دی، ددې څخه معلومه سوه چي د دوهمي طاء څخه وروسته هم د یاء حرف دی بلکه په یوه معنی کي دا رواج هم دی .

### قیامت به کله قائم سي

﴿۵۱۳۲﴾: وَعَنْ حُذَيْفَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتُلُوا إِمَامَكُمْ وَتَجْتَلِدُوا بِأَسْيَافِكُمْ وَيَرِثَ دُنْيَاكُمْ شِرَارُكُمْ. رواه الترمذي.

د حضرت حذیفه رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: قیامت به تر هغه وخته پوري نه رځي تر څو پوري چي تاسو خپل امام قتل نه کړئ او په خپل منځ کي یو بل په توره ونه وهئ او ستاسو د دنیا مالکان ستاسو شریر او بد خلک نه سي. ترمذي.

**تخریج:** سنن الترمذي ۴۰۷۸۴، رقم: ۲۱۷۰.

**د لغاتو حل:** تجتلدوا: ای تتضاربوا.

### د قیامت یوه نښه

﴿۵۱۳۳﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكُونَ أَسْعَدُ النَّاسِ بِالدُّنْيَا لُكْعُ ابْنِ لُكْعٍ. رواه الترمذي والبيهقي في دلائل النبوة.

د حضرت حذیفه رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: قیامت به تر هغه وخته پوري نه رځي تر څو پوري چي په دنیا کي تر ټولو زیات نصیب خور او شتمن هغه کس نه سي چي احمق (بې عقله) وي او د بې عقل زوی وي. ترمذي او بیهقي.

**تخریج:** سنن الترمذي ۴۲۷۸۴، رقم: ۲۲۰۹.



## د عیش اور راحت ژوند

﴿۵۱۳۲﴾: وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي

د حضرت محمد بن کعب قرظي رضی اللہ عنہ خخه روایت دی چي ماته یو سړي بیان وکړ چي هغه د حضرت علي بن ابی طالب رضی اللہ عنہ خخه اوریدلي وه

طَالِبٍ قَالَ إِنَّا لَجُلُوسٌ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَسْجِدِ فَاطْلَعَ

یعني حضرت علي رضی اللہ عنہ وویل: موږ خلک په مسجد نبوي کي د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره ناست وو چي

عَلَيْنَا مُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ مَا عَلَيْهِ إِلَّا بُرْدَةٌ لَهُ مَرْقُوعَةٌ بِفَرْوٍ فَلَمَّا رَأَاهُ رَسُولُ

مصعب بن عمير راغلی د هغه پر بدن هغه وخت یو خادر وو چي په هغه کي د پوست پیوند لگیدلی وو، د هغه په لیدو سره

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَكَى لِلَّذِي كَانَ فِيهِ مِنَ النِّعْمَةِ وَالَّذِي هُوَ فِيهِ الْيَوْمَ

رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په ژړا سو (او وه یې فرمایل): په یوه زمانه کي هغه (یعني مصعب) خومره خوشحاله وو او نن د هغه څه حالت دی،

ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ بِكُمْ إِذَا غَدَا أَحَدُكُمْ فِي حُلَّةٍ

بیا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: هغه وخت به ستاسو څه حال وي چي په سهار کي یوه جوړه (جامې)

وَرَاخٍ فِي حُلَّةٍ وَوَضَعَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ صَحْفَةً وَرَفَعَتْ أُخْرَى وَسَتَرْتُمْ بُيُوتَكُمْ

اغوندی او په ماښام کي بله جوړه او ستا مخته د خوراک یوه پیاله کښېښودل سي او بله پورته کړل سي، او پر خپلو کورونو به داسي پردې واچوی

كَمَا تُسْتَرُ الْكَعْبَةُ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مِنَّا الْيَوْمَ نَتَفَرَّغُ

لکه څرنګه چي پر کعبه اچول سوې ده، صحابه کرامو وویل: ای د الله رسول! موږ به په هغه ورځ د نن څخه په غوره حال کي یو څکه چي موږ ته به هغه وخت د عبادت لپاره ډیر وخت ترلاسه

لِلْعِبَادَةِ وَنُكْفَى الْمُؤْنَةَ قَالَ لَا أَنْتُمْ الْيَوْمَ خَيْرٌ مِنْكُمْ يَوْمَئِذٍ. رواه الترمذي

سي او د محنت او بوختيا څخه به بې فکړه يو، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: يا، (داسي نه ده بلکه) نن ورځ تاسو د هغه ورځي څخه غوره ياست. ترمذي

**تخريج:** سنن الترمذي ۵۵۸۱۴، رقم: ۲۴۷۶.

**د لغاتو حل:** لگم: ای لثیم.

**تشریح:** سیوطي رحمه الله علیه په جمع الجوامع کي د حضرت عمر رضي الله عنه دا روایت نقل کړی دی چي یوه ورځ مصعب ابن عمیر رضي الله عنه د نبي کریم ﷺ په خدمت کي حاضر سو نو هغه وخت هغه د پسه د پوست یوه تسمه پر خپل ملا ترلې وه، رسول الله ﷺ چي هغه ولېدی نو د مجلس حاضرینو ته یې وفرمايل دغه سړي ته وگورئ چي دده زړه الله تعالی منور کړی دی، حقیقت دادی چي ما دده مور او پلار په داسي حال کي لیدلي دي چي ده ته به یې ښه خوراک ورکوی او ښه جامې به یې په اغوستلې، ما دده پر بدن یو داسي جامه لیدلې ده چي د دوو سوو درهمو په عوض کي یې رانیولې وه یعني دا هغه سړی دی چي خپل په تېر ژوند کي یې ډېر عیش او عشرت کړی دی، مگر د الله تعالی او رسول محبت دغه حالت ته رسولي دي چي اوس یې تاسو وینئ، د الله تعالی بې پایه رحمتونه دي نازل وي پر هغه جلیل القدر صحابي باندي، چي د هغه نوم مصعب ابن عمیر رضي الله عنه دی، قریش الاصل دی، د لوړي درجې په صحابه کرامو کي شمېرل کیږي د مکې څخه یې هجرت وکړ د دنیا ټولو نعمتونو او راحتونو ته یې لغته ورکړه او د رسول الله ﷺ په خدمت کي مدينې ته راغلی لکه څرنګه چي رسول الله ﷺ شهادت ورکړی دی د اسلام څخه مخکي زمانه کي د مکې په لویو شتمنو کي وو، ډېري ښه جامې به یې وي او ښه خوراک به یې کوی، مګر کله چي مسلمان سو نو ټول عیش او عشرت یې پرېښود، د الله او رسول په عشق کي داسي رنگ سو چي د دنیا او د دنیا د شيانو څخه یې نفرت پیل کړ، زهد یې اختیار کړ نو کله چي دی د احد د غزا پر موقع په شهادت ورسیدی نو د شهادت په وخت کي د هغه عمر څلوېښت کاله وو یا تر دې څه زیات وو.

د حدیث څخه په څرګنده دا معلومیږي چي د حضرت مصعب رضي الله عنه په لېدو سره د رسول الله ﷺ په ژړا کېدل د هغه د بدحالی په وجه د رحم او شفقت له کبله وو چي دا هغه سړی دی چي دخپل قوم سترګي په ده لوړېدلې ده، دعیش او ارام ژوند یې تېروی او اوس دغه حالت ته رسیدلی دی چي پر بدن باندي پېوند سوی څادري یې پر ځان چاپېره کړی دی او په څادر باندي خپل وخت تېروي مګر دا خبره د هغه واقعي خلاف معلومیږي چي د هغه ذکر مخکي هم په یوه

روایت کي تېر سوی دی چي یوه ورځ حضرت عمر رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کي حاضر سو او رسول الله صلی الله علیه و آله یې د بونکو پر کټ پروت ولیدی چي د بونکو نښي د رسول الله صلی الله علیه و آله پر بدن مبارک لگېدلي وي نو هغه وخت په ژړا سو ، هغه د رسول الله صلی الله علیه و آله د شفقت څخه ډک ژوند د فارس او روم د پاچاهانو د ژوند سره مقایسه کړ چي د الله تعالی سرکښ او نافرمانه کېدو سربېره د عیش او عشرت ژوند تېروي ، په دغه وخت کي رسول الله صلی الله علیه و آله حضرت عمر رضی الله عنه ته وفرمایل چي ته تر اوسه د فکر او پوهي د دغه مقام څخه وړاندي سوی نه یې ، د خدای بنده! ایا ته په دې راضي نه یې چي دغه پاچاهانو ته یوازې د دنیا نعمتونه حاصل سي او موږ د آخرت په نعمتونو او سعادتونو سره ونازول سو ، غوره داده چي د حضرت معصب رضی الله عنه په لېدو سره د رسول الله صلی الله علیه و آله ژړا د خوښۍ پر ژړا باندې محمول کړل سي چي د خپل امت خلک د دنیا څخه په زهد اختیارولو عقبی ته متوجه دي ،

او که چیري دغه ژړا پر غم او حسرت باندې محمول کړل سي نو په هغه صورت کي به ویل کیږي چي د رسول الله صلی الله علیه و آله غم په اصل کي پر دې خبره وو چي زما د امت داسي خلکو ته د ژوند د اړتیا شیان هم تر لاسه نه دي چي یوازې د دغه دنیا لپاره ضروري نه دي بلکه په طاعت او عبادت کي هم معاون او مرسته کونکي دي ، بلکه د ضرورت په اندازه جامه او نور شیان هم نه لري ، د دغه تاویل تائید د رسول الله صلی الله علیه و آله د دغه الفاظو (کیف بکم اذا غدا .. الخ) او اتم الیوم خیر منکم) څخه هم کیږي ځکه چي هغه مفلس او غریب سړی چي د ژوند اړتیا د کفایت په اندازه شیانو مالک وي د غني او شتمن سړي څخه غوره دی ، غني او شتمن سړی د مال تر لاسه کولو په هڅه کي د زیاتي بوختیا په وجه د طاعت او عبادت لپاره د قلبي او بدني سکون څخه لیري وي ، په دې اعتبار سره دغه حدیث په حقیقت کي پر دې خبره دلالت کوي چي صبر او استقامت اختیارونکي غریب او مفلس شکر گزار تر شتمن زیات افضل دی نو د صحابه کرامو په ډول خلکو تعلق چي د امت تر ټولو زیات په ایمان او عقیده ټینګ خلک وه چي د هغوی په نسبت ایمان او عقیده کي ډېر زیات ضعیف دي د دې مؤید هغه حدیث هم دی کوم چي د یلمي په فردوس کي د حضرت ابن عمر رضی الله عنه څخه مرفوعاً نقل کړیدی چي رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل: (ما روی الدنیا عن احد الا کانت خیرة له) ، او ملا علي قاري رحمته الله د دغه روایت نقل کولو څخه وروسته یوه خاص خبره کړې ده چي (عن احد) د هغه چا لفظ عام دی چي د دې مفهوم مؤمن او غیر مؤمن ټولو ته شامل دی نو په دوېځ کي د شتمن کافر په نسبت د فقر او مفلس کافر عذاب به سپک وي نو د دې څخه دا خبره څرګنده سوه چي کله په دغه فاني دنیا کي فقر او

افلاس کافر ته دا گته ورسول نو هغه مؤمن ته به دارالقرار کي گته ولي ونه رسوي چي په دنيا کي پر خپل فقر او مفلسۍ باندي صابر پاته سوی وي .

### د فسق او فجور په وخت کي به پر دين قائمېدل مشکل سي

﴿۵۱۳۵﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ الصَّابِرُ فِيهِمْ عَلَى دِينِهِ كَالْقَابِضِ عَلَى الْجَمْرِ . رواه الترمذي و قال هذا حديث غريب اسنادا .

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : يوه زمانه به پر خلکو داسي راسي چي په هغه کي به پر دين صبر کونکي د هغه سړي په ډول وي چي هغه په خپل موت کي سکروته اخيستی وي . ترمذي ويلي دي دا حديث غريب دی په اسنادو کي .

**تخريج:** سنن الترمذي ۴۵۶۱۴، رقم: ۲۲۶۰.

**تشيريح:** مطلب دادی چي په آخره زمانه کي کله چي بدي عامه سي ، فسق او فجور خپور سي او په ټوله ټولنه کي د بدکارو خلکو دومره غلبه سي چي د دين خبره کونکي او ديندار کسان به نه تر لاسه کيږي نو هغه وخت دين اختيارول او ثابت قدمي سره تلل به دومره سخت وي لکه څرنگه چي يو سړی په خپل لاس کي سکروته ونيسي او د هغه پر تکليف باندي صبر وکړي .

### ژوند کله ښه وي او مرگ کله

﴿۵۱۳۶﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : هر کله چي

أَمْرًاؤُكُمْ خَيْرًاكُمْ وَأَغْنِيَاؤُكُمْ سَحَاءَكُمْ وَأُمُورُكُمْ شُورَى بَيْنَكُمْ فَظَهَرُ

ستاسو اميران ستاسو غوره خلک وي او شتمن ستاسو سخيان وي او ستاسو کارونه په خپل

منځ کي په مشورې سره کيږي نو هغه وخت به د

الْأَرْضِ خَيْرٌ لَّكُمْ مِنْ بَطْنِهَا وَإِذَا كَانَ أَمْرًاؤُكُمْ شَرًّاكُمْ وَأَغْنِيَاؤُكُمْ

مځکي شا ستاسو لپاره د مځکي دنس څخه غوره وي (يعنی ژوند به مو تر مرگ غوره وي) او

هر کله چي ستاسو اميران شرير او بد خلک وي او ستاسو شتمن

بُخْلَاءُكُمْ وَأُمُورُكُمْ إِلَى نِسَائِكُمْ فَبَطْنُ الْأَرْضِ خَيْرٌ لَّكُمْ مِنْ ظَهْرِهَا . رواه  
الترمذي وقال هذا حديث غريب .

بنخيل وي او ستاسو کارونه ستاسو د بنخو په لاس کي وي نو دغه وخت به ستاسو لپاره د  
مخکي نس د مخکي تر شا غوره وي . ترمذي وييلي دي دا حديث غريب دی .

**تخريج:** سنن الترمذي ۴۵۹۱۴، رقم: ۲۲۶۶.

**تشریح:** مطلب دادی چي هغه ټولنه ډېره بد بخته ده چي په هغه کي خلک خپل معاملات بنخو  
ته حواله کوي ، حال دا چي بنخي د سړو په نسبت په عقل او دين دواړو کي کمزوري او د ناقص  
کېدو په وجه داسي صلاحيت نه لري ځکه فرمايل سوي دي چي: (شاوړوا هن وخالقوا هن)  
يعني د بنخو سره مشوره کوئ مگر د هغوی د رايي خلاف عمل کوئ، همدارنگه هغه سړی هم د  
بنخو په حکم کي داخل دی چي د هغه په ډول حال يې وي يعني پر کومو کسانو چي د مال غلبه  
وي چي په دې نه پوهیږي چي کوم شی دين ته تاوان رسوي او کوم کار د دين او شريعت خلاف  
دی د يو شي او د يوې معاملې څه انجام کېږي نو هغوی هم يقينا د بنخو په ډول د عقل او دين  
دواړو په اعتبار کمزوري دي نو داسي سړی چي خپل مقتدا او رهنما جوړول او خپل اختيار  
هغوی ته سپارل د ټوله ټولني د تباهی او خرابۍ سره مخامخ کېدل دي .

د حديث ظاهري طرز دا تقاضا کوي چي کله په اوله برخه کي دا فرمايل سوي دي چي  
تاسو خپل معاملات په مشوره سره فيصله کوئ نو په دوهمه برخه کي داسي فرمايل پکار وو  
چي ستاسي معاملات د اختلاف بنکار سي مگر داسي فرمايلو پر ځای دا فرمايل چي ستاسو  
د معاملاتو واگي د بنخو په لاس کي وي ، يعني دې ته اشاره کول دي چي په خپلو کي پيدا  
کېدونکی اختلاف او تنازعات په عامه توگه د بنخو تابع کولو او د هغوی پر خبره د تللو په وجه کېږي .

**د دنيا سره محبت او د مرگ څخه بېره**

﴿۵۱۳﴾: وَعَنْ ثَوْبَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوشِكُ الْأُمَمُ

د حضرت ثوبان رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د گمراه خلکو ډلې نژدې دي

أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ كَمَا تَدَاعَى الْأَكَلَةُ إِلَى قَصْعَتِهَا فَقَالَ قَائِلٌ وَمِنْ قِلَّةٍ نَحْنُ

چي په هغوی کي ځيني خلک به ستاسو سره د جنگېدو او ستاسو د شان او شوکت ختمولو لپاره راوغوښتل سي لکه څرنګه چي خوراک خوړونکی يو ډله بله ډله د خوراک لپاره بولي ، ددې اوریدو سره صحابه کرامو کي يو چا پوښتنه وکړه ايا هغه خلک به په دې وجه پر موږ غلبه

يَوْمَئِذٍ قَالَ بَلْ أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ وَلَكِنَّكُمْ غُثَاءٌ كُفَّاءُ السَّيْلِ وَلَيَنْزِعَنَّ

وکړي چي موږ به هغه وخت په شمير کم يو؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : هغه زمانه کي به تاسو په ډير شمير کي ياست مګر داسي لکه څرنګه چي د درياب يا وياليو پر غاړه د اوبو څک وي (يعني تاسو به ډير کمزوري ياست)

اللَّهُ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمْ الْمَهَابَةِ مِنْكُمْ وَلَيَقْذِفَنَّ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ قَالَ

ستاسو رعب او هيبت به د دښمنانو د زړونو څخه ووځي او ستاسو په زړونو کي به ضعف او سستي پيدا سي ،

قَائِلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الْوَهْنُ قَالَ حُبُّ الدُّنْيَا وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ . رواه ابوداؤد والبيهقي في دلائل النبوة .

يو چا وويل : اې د الله رسول ! وهن (ضعف او سستي) څه شي ده ؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : د دنيا مينه او د مرګ څخه بيزاري . ابوداؤد او بيهقي .

تخريج : سنن ابی داود ، ۴۸۲۱۴ ، رقم : ۴۲۹۷ .

## الفصل الثالث (دریم فصل)

### يو څو بدۍ او د هغو ګناه

﴿۵۱۳۸﴾ : عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ مَا ظَهَرَ الْغُلُولُ فِي قَوْمٍ إِلَّا أَلْقَى اللَّهُ فِي قُلُوبِهِمْ

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روايت دی چي په کوم قوم کي د غنیمت په مال کي خیانت پيدا سي نو الله تعالی د هغوی په زړونو کي د دښمن رعب پيدا کړي

الرُّعْبُ وَلَا فَشًا الزَّيْنًا فِي قَوْمٍ إِلَّا كَثُرَ فِيهِمُ الْمَوْتُ وَلَا نَقَصَ قَوْمٌ الْمَكْيَالَ

او په کوم قوم کي چي زنا کاري خپره سي نو په هغوی کي مرگونه زیاتېږي او کوم قوم چي په  
تول کي کمي کوي

وَالْمِيزَانِ إِلَّا قُطِعَ عَنْهُمْ الرَّزْقُ وَلَا حَكَمَ قَوْمٌ بَغَيْرِ الْحَقِّ إِلَّا فَشًا فِيهِمْ  
الدَّمُ وَلَا خَتَرَ قَوْمٌ بِالْعَهْدِ إِلَّا سُلْطَ عَلَيْهِمُ الْعَدُوُّ . رواه مالك .

نود هغوي رزق به پورته سي او کوم قوم چي ناحق حکم کوي نو په هغوی کي به ويني تويول  
يعني وژل خپريږي او کوم قوم چي قول او وعده ماتوي پر هغوی به د بنمن مسلط کيږي . مالک .

تفريج : موطا الامام مالک ۵۶۰/۲ ، رقم : ۲۶ .

د لغاتو حل : ختر : ای غدر (چم کول)

=====

## بَابُ الْإِنذَارِ وَالتَّحْذِيرِ

(د بیرو لو او نصیحت کولو بیان)

د مشکوٰۃ په صحیح نسخو کي د ذکر سوي عنوان پر ځای یوازي باب لیکل سوی دی ،  
مطلب دادی چي دغه باب د تېرو بابو اړوند دی مگر ابن ملک رحمۃ اللہ علیہ دلته د باب ذکر سوی  
عنوان قائم کړی دی او موږ هغه نقل کړی دی .

## الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

د خدای ﷻ احکام

﴿۵۱۳۹﴾ : عَنْ عِيَّاضِ بْنِ حِمَارٍ الْمَجَاشِعِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عياض بن حمار مجاشعي رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ يوه ورځ په خپله

قَالَ ذَاتَ يَوْمٍ فِي خُطْبَتِهِ أَلَا إِنَّ رَبِّي أَمَرَنِي أَنْ أُعَلِّمَكُم مَّا جَهِلْتُمْ مِنِّي

خطبه کي وفرمايل : خبردار ! الله تعالی ماته دا حکم کړی دی چي زه درته دا خبره بنسیم چي

تاسو ته نه ده معلومه : الله تعالی نن ماته د کومو خبرو تعلیم را کړی دی

يَوْمِي هَذَا كُلُّ مَالٍ نَحَلْتُهُ عَبْدًا حَلَالٌ وَإِنِّي خَلَقْتُ عِبَادِي حُنَفَاءَ كُلَّهُمْ

په هغو کي ځيني خبري دادي : (۱) الله تعالى دا فرمايلي دي کوم مال چي ما خپل يو بنده ته ورکړی دی هغه حلال دی (۲) او الله تعالى دا فرمايلي دي ما خپل بندگان د حق په لور مائل

وَأَنَّهُمْ أَتَتْهُمْ الشَّيَاطِينُ فَاجْتَالَتْهُمْ عَنْ دِينِهِمْ وَحَرَّمَ عَلَيْهِمْ مَا أَحَلَّكَ

کړي دي بيا هغوی ته شيطانان راغلل او هغوی يې د خپل دين څخه واړول ، او پر هغوی يې هغه شيان حرام کړل کوم چي ما پر حلال کړي وه

لَهُمْ وَأَمَرْتَهُمْ أَنْ يُشْرِكُوا بِي مَا لَمْ أَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا وَإِنَّ اللَّهَ نَظَرَ إِلَى أَهْلِ

او شيطانانو هغوی ته دا حکم ورکړ چي زما سره هغه شی شریک کړي چي د هغه په شریکوالي کي هیڅ دلیل نه دی نازل سوی (۳) او الله تعالى دا فرمايلي دي چي الله پاک د محکمي پر

الْأَرْضِ فَمَقَتْهُمْ عَرَبُهُمْ وَعَجَبُهُمْ إِلَّا بَقَايَا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَقَالَ إِنَّمَا

اوسیدونکو نظر واچوی نو عرب او عجم ټولو باندې غضب ناک سو (ځکه چي هغوی مشرکان وه) مگر یوه ډله د اهل کتابو څخه (چي مشرکان نه وه) (۴) او الله تعالى وفرمايل چي ما

بَعَثْتُكَ لِأَبْتَلِيكَ وَأَبْتَلِي بِكَ وَأَنْزَلْتُ عَلَيْكَ كِتَابًا لَا يَغْسِلُهُ الْمَاءُ تَقْرُوهُ

(محمد ﷺ) ته په دې سبب پیغمبر را لیږلې یې چي زه تا وازموم او ستا سره ستا قوم هم وازموم ، او ما تاته یو داسي کتاب در لیږلې دی چي هغه او به نسي خرابولای یعني چي په زړونو

نَائِمًا وَيَقْظَانِ وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَحْرِقَ قَرِيْشًا فَقُلْتُ رَبِّ إِذَا يَثْلَغُوا رَأْسِي

کي خوندي وي چي ته به یې په خوب او وینه کي ویلای سی . (۵) او الله تعالى ما ته حکم را کړی دی چي زه قریش و سوځم (یعني د قریشو کفار تباہ او برباد کړم) ددې حکم اوریدو سره ما وویل : قریش خو به زما سر میده کړی

فَيَدْعُوهُ خُبْرَةٌ قَالَ اسْتَخْرِجْهُمْ كَمَا اخْرَجُوكَ وَاعْزُهُمْ نُغْزِكَ وَانْفِقْ

او د دوی په ډول به مي ټوټې ټوټې کړې ، وویل پروردگار ته هغوی د وطن څخه وباسه لکه



څرنگه چي يې ته د خپل وطن څخه ايستلی وي او د هغوی سره جهاد وکړه موږ به ستاسو لپاره د جهاد سامان برابر کړو او په خپلو لښکر څرخ کوه،

فَسَنُنْفِقُ عَلَيْكَ وَابْعَثُ جَيْشًا نَبْعَثُ خَمْسَةَ مِثْلَهُ وَقَاتِلْ بِمَنْ أَطَاعَكَ مَنْ عَصَاكَ. رواه مسلم.

موږ به درته د څرخ کولو انتظام وکړو تاسو د هغوی په مقابله کي لښکر وليږئ موږ به د دښمن د لښکر پنځه برابر توان سره ستاسو مرسته وکړو او کومو خلکو چي پر تا ايمان راوړ او ستا فرمانبردار دي هغوی د ځان سره ملگري کړه او د هغه خلکو سره جگړه وکړه چا چي نافرمانی او سرکښي کړې ده. مسلم.

**تخريج:** صحيح مسلم ۲۱۹۷/۴، رقم: ۶۳-۲۸۶۵.

**د لغاتو حل:** نحلته: ای اعطيته. اجالتهم: ای صرفتهم.

**تشریح:** حق ته مائل پیدا کړل: مطلب دادی چي الله تعالی هغه ټول خلک په داسي صلاحیت او استعداد سره پیدا کړل چي د قبول حق او طاعت په لاره کي به د هغوی مرسته کونکي وي، په دغه ارشاد کي هغه (فطرت اسلام) ته اشاره ده چي د هغه په اړه فرمايل سوي دي (يعني هر کوچنی د اسلام په استعداد او صلاحیت سره پیدا کيږي) د دغه جملې مطلب دا نه دی چي هغه په حقیقت کي مؤمن او مسلمان پیدا سوی وي مگر وروسته د شیطان د گمراهۍ په وجه کافر سي، یا د دغه جملې په ذریعه هغه عهد ته اشاره ده چي د میثاق په ورځ د ټولو روحو څخه الله تعالی د خپل ربوبیت عهد اخیستی وو او ټولو دا اقرار کړی وو چي بېله شکه موږ ټول تا خپل رب منو، په عهد او اقرار کي د هغه خلکو روحونه هم وه چي دغه دنیا ته د راتلو څخه وروسته د شیطان د گمراه کولو په وجه د خپل هغه عهد او اقرار څخه منکر سول، او د مؤمن کېدو پر ځای يې کفر او شرک اختیار کړ.

په خوب او وېښه کي: مطلب دادی چي داسي ملکه درکړل سوې ده چي قرآن کریم هر وخت ستا په ذهن کي حاضر وي او په هر حالت کي ستا نفس هغه ته متوجه وي نو ته نه د بیداری په حالت کي د هغه څخه غافل يې او نه د خوب په حالت کي، دا یوه محاوره ده چي کله یو سړی په یو خاص کار کي مهارت او ملکه لري او زیات په هغه کي بوخت وي نو ویل کيږي چي هغه په وېښه او خوب کي دا کار کوي، خلاصه دا چي قرآن د خوب په وخت کي هم ستا په زړه کي وي،

مگر ملا علي قاري رحمۃ اللہ علیہ وایي چي د رسول الله ﷺ د زړه مبارک په نسبت سره دا تاویل غیر ضروري دی ځکه چي د رسول الله ﷺ زړه خو هر وخت بېدار وو ، دخوب په حالت کي به هم یوازي سترگي مبارکي بېده وې او پر زړه به یې هیڅ غفلت نه خپرېدی نو ددغه جملې مطلب دادی چي دخوب په حالت کي به هم د قرآن کریم څخه د رسول الله ﷺ تعلق نه قطع کېدی ، فرق یوازي دادی چي د ویښي په حالت کي به د رسول الله ﷺ پر ژبه او زړه دواړو باندي قرآن کریم جاري وو او دخوب په حالت کي به یوازي پر زړه باندي جاري وو ، د قرآن اعجاز دی چي کوم پاک نفس خلک د کلام الله سره زیات تعلق لري نو دهغوی ژبه دخوب په حالت کي هم تلاوت کوي لکه څرنګه چي د ډېرو بزرګانو په اړه منقول دي ، هغوی لیدل سوي دي چي هغوی بېده دي مګر پر ژبه یې د قرآن تلاوت جاري وي او تردې زیاته عجیبه واقعه هغه ده چي په ځینو کتابو کي منقول ده چي یو سړی به خپل شیخ سره هره ورځ سهار د قرآن لس آیاتونه تلاوت کول ، کله چي شیخ وفات سو نو هغه سړي دخپل عادت سره سم سهار وختي را پورته سو د شیخ قبر ته حاضر سو او هلته یې لس آیاتونه تلاوت کړل ، د تلاوت څخه د فارغه کېدو وروسته پټه خوله سو چي ناڅاپه دخبر څخه دخپل شیخ اواز واورېدی چي دخپل ژوند د معمول مطابق هغه هم لس آیاتونه تلاوت کړل ، ددې څخه وروسته هغه سړي دا خپل معمول جوړ کړي چي هره ورځ به سهار قبر ته تلی او لس آیاتونه به یې تلاوت کول او دخبر څخه دننه به دخپل شیخ څخه هم د لس آیاتو تلاوت اورېدی او دا لړۍ تر ډېره وخته پوري جاري وه ، یوه ورځ هغه دا پېښه خپل یو ملګري ته بیان کړل نو دهغه ورځي څخه دشیخ د تلاوت آواز اورېدل موقوف سول .

### قریشوته د اسلام دعوت

﴿۵۱۴۰﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ صَعِدَ

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي کله دا آیت نازل سو (وانذر عشیرتک الاقریین):  
و بیروه خپل نژدې خپلوان،

النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّفَا فَجَعَلَ يُنَادِي يَا بَنِي فِهْرٍ يَا بَنِي عَدِيٍّ

نو نبي کریم ﷺ د صفا غونډۍ ته وختی او په لوړ آوازي قومونه را بلل چي اې بني فهر! اې

لِبَطْنِ قُرَيْشٍ حَتَّى اجْتَمَعُوا فَقَالَ أَرَأَيْتَكُمْ لَوْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ خَيْلًا بِالْوَادِي

بني عديو!، د قريشو فرقو ته يې دعوت ورکوي، کوم وخت چي ټول خلک راجمع سول نو رسول الله ﷺ وفرمايل: که زه تاسو ته دا ووايم چي دغه شيلې ته يو لښکر را کښته سوی دئ

تُرِيدُ أَنْ تُغَيِّرَ عَلَيْكُمْ أَكُنْتُمْ مُصَدِّقِي قَالُوا نَعَمْ مَا جَرَّبْنَا عَلَيْكَ إِلَّا صِدْقًا

او پر تاسو حمله کول غواړي نو ایا تاسو به زما خبره رښتونې وگڼئ؟ قريشو وويل هو ته همېشه زموږ په تجربه کي رښتونې ثابت سوي يې،

قَالَ فَإِنِّي نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ تَبًّا لَكَ سَائِرَ

نو رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: زه د الله ﷻ د لوري په بيرولو مامور سوي يم، ستاسو په وړاندي سخت عذاب موجود دئ، ددې اوریدو سره ابولهب وويل پر تادي ټوله ورځ هلاکت

الْيَوْمِ أَلْهَذَا جَمَعْتَنَا فَنَزَلَتْ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا

وي ایا تاددې لپاره موږ راجمع کړي يو، پر دې خبره باندي سورة نازل سو (تبت يدا ابي لهب): د ابولهب دواړه لاسونه دي هلاک سي،

كَسَبَ. متفق عليه. وفي رواية نَادَى يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ إِنَّمَا مِثْلِي وَمِثْلَكُمْ

بخاري او مسلم، او په يوه روايت کي دا الفاظ دي چي رسول الله ﷺ قريش يو ځای کړل او ورته وه يې فرمايل: اې د عبد مناف اولاده! زما او ستاسو حال د هغه چا په ډول دئ

کښل رجل رای العدو فأنطلق يربأ أهله فخشي ان يسبقوه فجعل يهتف يا صباحاه.

چي هغه د دښمن لښکر وويني بيا هغه خپل قوم د دښمن څخه د ژغورولو لپاره پر يو غره باندي وځيژوي مگر بيا ددې بيړي څخه چي دښمن د هغه ترمنځ ونه رسيږي د هغه غره څخه دا ويل شروع کړي يا صباحاه (يعني د دښمن څخه ځان وساتئ) بخاري.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۰۱۸، رقم: ۴۷۷۰، و مسلم ۱۹۳۱، رقم: ۳۵۵-۲۰۸.

**د لفظو حل:** يربأ: اي يحفظ من العدو (د دښمن څخه ساتنه). يا صباحاه: کلمه تقال لانداز امر مخوف (د يوه اروونکي شي څخه بهرول).

**تشریح:** بطن په اصل کي نس ته وايي مگر د ډلي يا بناخ په معنی کي هم استعمالیږي چي د قبيلې لاندي درجه ده، د بطن څخه لاندي چي کومه درجه وي هغه ته فخذ وايي، يعني په عربو کي د نسب لوړي درجي ته قبيله وايي، د هغه څخه وروسته درجې ته بطن او د هغه څخه وروسته درجې ته فخذ وايي، قریش د قبيلې نوم دی چي د هغه مورث اعلى نضر بن کنانه وو، د نضر ابن کنانه څخه وروسته چي کوم بناخونه وه هغه په بطن سره تعبیر کيږي او بيا د بطن څخه وروسته بناخو ته فخذ ويل کيږي، په اصطلاحي الفاظو کي ددې خلاصه داسي ده چي قبيله په منزله د جنس، بطن په منزله د نوع او فخذ په منزله د فصل دی.

د وادي (شيلې) څخه مراد د حجاز هغه خاص سيمه ده چي د مکې شمالي خوا ته تقريباً پر شپاړلس ميله فاصله باندي واقع ده او هغه ته وادي فاطمه ويل کيږي، دا يوه نخلستاني سيمه ده او ددغه ځای مخکې زرغونه او د کرنې وړ ده، ددغه شيلې يو پخوانی نوم مرالظهران هم دی، د مکې او مدينې په منځ کي دغه پخوانۍ لار ددغه خوا څخه هم شمېرل کېدل.

د ابولهب دواړه لاسونه دي مات سي: دلته دلاسو ماتېدو او هلاکېدو څخه مراد د هغه د ذات هلاکېدل دي لکه څرنگه چي د قرآن کریم ددغه الفاظو: (ولا تلقوا بايديکم الى التهلكة) څخه ثابتيږي، چي په عربي کي د ذات هلاکت د لاسو په هلاکت سره هم تعبیر کيږي، ځيني حضرات وايي چي د هغه د دواړو لاسو څخه مراد د هغه دواړه جهانې يعني دنيا او آخرت تباه او برباد سول، ځينو حضراتو دا تحقيق هم بيان کړی دی چي په خاصه توگه د هغه د لاسو ذکر ځکه سوی دی چي کله رسول الله ﷺ حاضرین د اسلام د دعوت په وړاندي کولو سره د الله ﷻ د عذاب څخه وېرول نو ابولهب هغه وخت يوازي پر ذکر سوې خبره اکتفاء ونه کړل بلکه هغه په خپلو لاسو ډېره پورته کړل او د رسول الله ﷺ ويشتل يې غوښتل.

عبد مناف د قریشو د هغه دوو بناخو د جد اعلى نوم دی چي د رسول الله ﷺ د پېغمبر کېدو پر وخت تر ټولو مشهور مقتدر او غالب بناخونه وه، د عبد مناف دوه زامن يعني هاشم او عبد شمس چي کوم بناخونه وه په هغوی کي د يوه يعني د هاشم اولاد ته بنو هاشم ويل کيږي او دا د رسول الله ﷺ کورنۍ ده، ددغه کورنۍ په ممتازو کسانو کي د رسول الله ﷺ څخه پرته حضرت علي عليه السلام او حضرت عباس عليه السلام هم دي، د حضرت علي او حضرت عباس رضي الله عنهما څخه چي کومه لړۍ روانه ده (علوي) او هغه ته عباسي ويل کيږي، د عبد مناف دوهم زوی عبد شمس وو د هغه بناخ د هغه زوی اميه څخه وچلېدی او هغه کورنۍ بنو اميه اهم اشخاصو کي حضرت ابوسفیان، مروان او سيدنا عثمان غني عليه السلام دي.

صبحا: دا يو داسي لفظ دی چي په عربو کي د يو خطرې په وخت کي د بيړي لپاره ويل کيږي او ددې اصل دادی چي لفظ د صباح د سهار څخه مشتق دی او په عامه توگه دښمن د سهار په وخت کي په حمله کولو سره چپاو راوړي ځکه چي د يو حملې د خطرې پر وخت چو کېدار او محافظ ددغه لفظ په ذريعه چغي وهي چي خلک د حملې د خطرې څخه خبر کړي او د مقابلې لپاره تيار سي، نو ددغه لفظ معنی دا کيږي چي اې خلکو! هوښيار سئ مخکي تردې چي دښمن ستاسو د تباه کولو سره حمله وکړي، د خپل ساتني لپاره ددغه ځای څخه ووځئ يا د مقابلې لپاره تيار سئ، نو رسول الله ﷺ دخپلو قريشو په مخکي د ذکر سوي مثال په بيانولو سره دا وفرمايل چي زه هم تاسو د يو داسي عذاب د خطرې څخه خبروم چي تاسو به تباه او برباد کړي نو مخکي تردې چي هغه عذاب نازل سي تاسو د اسلام په قبلولو سره د هغه عذاب څخه خپل ځانونه وساتئ.

﴿۵۱۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي کله دا آيت نازل سو (وانذر عشيرتک الاقربين):  
يعني خپل نژدې خپلوان وبيروه،

دَعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُرَيْشًا فَاجْتَمَعُوا فَعَمَّ وَخَصَّ فَقَالَ يَا بَنِي كَعْبٍ

نورسول الله ﷺ قريش را جمع کړل، کله چي هغوی يو ځای سول نورسول الله ﷺ په خطاب کي تعميم وکړ او تخصيص هم (يعني د ليري نيکه چي ټول پکښي شامل وه او په نامه د نژدې نيکه چي ځيني پکښي شامل وه راوه بلل) هغوی يې مخاطب کړل او ورته وه يې فرمايل: اې د کعب

بْنِ لُؤَيٍّ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ يَا بَنِي مُرَّةَ بْنِ كَعْبٍ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنْ

بن لوی اولادې! خپل ځان ددوږخ داور څخه وساتئ، اې د مره بن کعب اولاده! ځان ددوږخ

النَّارِ يَا بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ أَنْقِذُوا

څخه وساتئ، اې د عبد شمس اولادې! ځانونه ددوږخ څخه وساتئ، اې د عبد مناف اولادې!

أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ يَا بَنِي هَاشِمٍ أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

خپل ځان د اور څخه وژغورئ، اې د هاشم اولادې! ځانونه خپل مو د دوږخ څخه وساتئ، اې د

عبدالمطلب اولادي!

أَنْقِذُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ النَّارِ يَا فَاطِمَةُ أَنْقِذِي نَفْسَكَ مِنَ النَّارِ فَإِنِّي لَا أُمْلِكُ لَكُمْ

ڄاڻو نه مو د د وڀڻڻ څخه وساتئ، اي فاطمې! خلاصه ڪړه ځان خپل د د وڀڻڻ څخه، ځكه چي زه د الله ﷺ د لوري د يوشى مالڪ نه ٿيم،

مِنْ اللَّهِ شَيْئًا غَيْرَ أَنَّ لَكُمْ رَحِمًا سَابِقًا بِبَلَالِهَا. رواه مسلم. وفي المتفق عليه

البته پر ما ستاسو د خپلوى حق دئ چي زه يې د خپلوى په لوندوالي لوندوم. مسلم او په متفق

قَالَ يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ اشْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَيَا بَنِي

عليه حديث كي دا الفاظ دي چي رسول الله ﷺ وفرمايل: اي د قريشو د لي! خپل ځانونه (په ايمان راوړلو سره) رانيسي زه تاسو څخه د وڀڻڻ اور نه سم ليري ڪولاى او اي

عَبْدِ مَنْفٍ لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا يَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَا أُغْنِي

د عبد مناف اولادي! زه ستاسو څخه د الله عذاب نه سم دفع ڪولاى او اي عباس بن عبدالمطلب

عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا يَا صَفِيَّةُ عَمَّةَ رَسُولِ اللَّهِ لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا يَا

زه تاد الله ﷺ د عذاب څخه خلاصولاى نه سم او اي صفيې! (د محمد ﷺ عمه) زه تاد الله ﷺ د عذاب څخه خلاصولاى نه سم

فَاطِمَةُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ سَلِّينِي مَا شِئْتُ مِنْ مَالِي لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا.

او اي د محمد لوري! فاطمې زما د مال څخه چي څومره غواړې وه يې غواړه مگر تاد الله ﷺ د عذاب څخه نه سم خلاصولاى.

تخریج: صحيح مسلم ۱۹۲۱، رقم: ۲۰۴۳۴۸۰.

د لغاتو حل: بيلالها: اي بصلتها والاحسان اليها (ښېگڼه او احسان).

تشریح: کوي: د لام په پېښ او د همزه په زېر سره دى مگر کله همزه په واو سره بدليږي او اخر

يې د ياء په تشديد سره راځي، لوى د قريشو د جد اعلى نوم دى چي د غالب ابن فهم زوى وو،

او دا هغه فهر دى چي د هغه په اړه د ځينو حضراتو وينا ده چي د قريش نضر ابن کنانه پر ځاى د

هغه لقب وو او په دې اعتبار د قريشو د نسب لړۍ د ابتداء څخه د فهر په نامه کيږي، څرگنده دي وي چي قريش په اصل کي د القرش څخه وتلی دی چي د هغه معنی د تجارت ده، مگر ځيني حضرات وايي چي قريش په اصل کي د قرش څخه وتلی دی چي معنی يې د يو خطرناک ماهي ده چي هغه ته کلب البحر هم وايي، دغه ماهی په اوبو کي دننه حيوان په خپل غاښ سره د توري په ډول پرېکوي.

مره ابن کعب هم د قريشو د يو ښاخ د جد اعلى نوم دی، د خپل ښاخ د نسب په لړۍ کي د عبدمناف نوم د عبدشمس مخکي راځي ځکه چي هغه د عبدشمس پلار وو مگر دلته په روايت کي د هغه ذکر د عبد شمس څخه وروسته سوی دی، د رسول الله ﷺ د جد اعلى هاشم پلار هم عبدمناف وو.

اې د هاشم زامنو! ددغه الفاظو په ذريعه رسول الله ﷺ خپل اکاگان او د اکا زامن ټول مخاطب کړل، خلاصه دا چي رسول الله ﷺ د قريشو ټول ښاخونه جمع کړه او د اسلام دعوت يې ورکړ او هغوی يې د الله ﷻ د عذاب څخه وپېرول تر دې حده چي خپل اولاد يې هم په هغه کي شامل کړ، د رسول الله ﷻ د ځېگر ټوټه حضرت فاطمه رضي الله عنها چي د ټولو ښځو سرداره وه او پر هغې د دوږخ اور حرام دی هغه يې هم د الله ﷻ د عذاب څخه وپېرول. د يو شي مالک نه يم: مطلب دادی که چيري الله تعالى تاسو ته د عذاب درکولو اراده وکړي نو زه پر دې قادر نه يم چي تاسو د هغه د عذاب څخه وساتم، يعني د رسول الله ﷺ دا فرمايل د الله تعالى ددغه ارشاد په بناء وو چي:

(قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا).

بلکه الله تعالى فرمايلي دي:

(قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ).

چي زه يې د خپلوۍ په لوندوالي لوندوم: دلته د لوندوالي څخه مراد قرابت ساتل دي او د هغه قريبانو سره احسان او ښه چلن کول دي، ددغه جملې خلاصه داده چي زه د خپلو قريبانو سره ښه چلن کوم د هغوی مرسته او کومک کوم او هغوی د ظلم او تاوان څخه ساتم. په نهايه کي ليکلي دي چي بلال په اصل کي د بل جمع ده چي د هغه معنی د لوندوالي ده او عربو په داسي ځايو کي د لوندوالي اطلاق پر احسان او ښه چلن کولو باندې کوي، لکه څرنگه چي بيس يعني د وچوالي اطلاق پر قطع تعلق او بد چلن باندې کوي، او ددې وجه داده چي کله

هغوئ و لېدل چي ځيني شيان داسي دي چي دهغه برخي د لوندوالي په ذريعه د يو بل سره منسلک وي نو کله چي د وچوالي پيدا کېدل هغه برخي د يو بل څخه بېلي کړي نو هغوئ د استعارې په توگه لوندوالي په وصل يعني يو ځای کېدو او وچوالي په منقطع کېدو سره تعبير کړي.

رسول الله ﷺ چي ټول قريش او دهغوئ سره خپل خاندان او نژدې قربان په کوم انداز کي د الله ﷻ د عذاب څخه وېرول هغه د الله ﷻ د حکم په تعميل کي او د مقصد د عظمت په لحاظ ډېر سخت او ډېر زور وړ، او خپله خبره په زيات ارزښت سره د بيانولو په وجه و و چي الله ﷻ، رسول الله ﷺ ته د بېرولو حکم وکړ او رسول الله ﷺ د ټولو په جمع کولو سره و بېرول، کنه نو په هغه مخاطبينو کي ډېر خلک داسي هم وه چي دهغوئ فضيلت او دهغوئ په جنت کي داخلېدل په ډېرو رواياتو کي ثابت دي ددې څخه پرته کله چي دخپل امت د نورو خلکو په حق کي د رسول الله ﷺ شفاعت کول او دهغه شفاعت قبلېدل يو يقيني امر دی نو بيا خاص قربان لکه حضرت عباس، بي بي صفيه، بي بي فاطمه او داسي نور د زيات شفاعت او خاص رحمت مستحق دي مگر څرنگه چي ښودل سوي دي چي دا وخت په هر حال ددې خبري متقاضي و و چي د بېرولو فريضه په زيات ارزښت سره ادا کړل سي او د الله ﷻ د بې نيازۍ خوف په هر صورت کي باقي وي ځکه رسول الله ﷺ ټولو مخاطبينو ته خاص قربانو ته هم دا وفرمايل چي ستاسو خلکو هم د الله ﷻ د عذاب څخه پر ساتنه باندي قادر نه يم، ددې څخه پرته دا هم ويل کيدای سي چي د بېرولو دغه واقعه د مخکي ده حال دا چي ددغه خاص قربانو فضيلت او د رسول الله ﷺ د شفاعت زيری وروسته وارد سوي دی.

زما د مال څخه څه چي غواړې وه يې غواړه: ددغه جملې په اړه ځينو حضراتو ته دا سوال پيدا سوي دی چي د رسول الله ﷺ اقتصادي ژوند د تنگۍ او مفلسۍ څخه ډک و و، ددې په لېدو سره دا ويل کيږي چي د رسول الله ﷺ سره مال چيري و و، په خاصه توگه د مکې د ژوند په وخت کي خو رسول الله ﷺ په سختو مصيبتو او مشکلاتو کي و و، په داسي صورت کي بي بي فاطمې ﷺ ته د رسول الله ﷺ ددغه فرمايلو څه مطلب کېدای سي چي د مال څخه څه غواړې زما څخه يې و غواړه زه هغه شی تا ته درکوم، مگر که چيري په فکر کي وکتل سي نو ددغه سوال هيڅ حقيقت نه پاته کيږي، اول خو په دې وجه چي په قرآن کریم کي فرمايل سوي دي: (ووجدک عائلا فاغنى) يعني موږ ته محتاج او مفلس ترلاسه کړې نو شتمن مو کړې، مفسرين وايي چي د شتمنتوب څخه مراد د حضرت خديجې ﷺ مال او دولت ته اشاره ده چي دهغه سره د نکاح وروسته د رسول الله ﷺ په واک او تصرف کي مال راغلی او رسول الله ﷺ چي څرنگه غوښتل



هغه مال او دولت يې مصرفوی، نو معلومه سوه چي هغه وخت رسول الله ﷺ بالکل خالي لاس نه وو، دوهم دا چي د مال اطلاق پر لږ مال او زيات مال دواړو باندې کيږي نو دا خبره د کوم حای څخه معلومه سوه چي د رسول الله ﷺ سره هيڅ شی هم نه وو، او دريم دا چي د ذکر سوې جملې صحيح کېدل په هغه صورت کي ضروري دي کله چي رسول الله ﷺ سره هغه وخت مال موجود وو، ددغه جملې په ذريعه د رسول الله ﷺ مراد دا وو چي کله ماته مال او اسباب راسي او الله تعالی ماته څه راکړل نو ته د هغه څخه چي څه غواړې وغواړه تاته به يې درکړم مگر کوم چي د آخرت د خلاصون تعلق دی نو د هغه زما د ملکيت او قدرت سره هيڅ تعلق نسته او زه ددغه شي تاته پر درکولو باندې قادر نه يم.

## الْفَصْلُ الثَّانِي (دوهم فصل)

### د محمدي امت فضيلت

(۵۱۳۲): عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمَّتِي هَذِهِ أُمَّةٌ مَرْحُومَةٌ لَيْسَ عَلَيْهَا عَذَابٌ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُهَا فِي الدُّنْيَا الْفِتْنُ وَالزَّلَازِلُ وَالْقَتْلُ. رواه ابو داؤد.

د حضرت ابو موسی رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل: زما امت امت مرحومه (رحمت کړل سوې) دی، په آخرت کي به پردوئ عذاب نه وي د دوئ عذاب په دنیا کي فتنې دي، زلزلې دي او قتل دی. ابو داؤد.

تخریج: سنن ابی داؤد ۴۶۸۱۴، رقم: ۴۲۷۸.

تشریح: په آخرت کي به پردوئ عذاب نه وي: مطلب دادی چي په آخرت کي به همېشني عذاب يا سخت عذاب چي د کفارو او مشرکانو لپاره دی هغه به پر دغه امت نه وي بلکه ددغه امت عذاب دادی چي کوم خلک خراب اعمال کوي او د دين او شريعت پر لار نه ځي هغوی ته به د سزا په توگه په دنیا کي په مختلفو فتنو، ناروغيو او ډول ډول ستونزو کي اخته کيږي، دا خبره ددغه آيت کریمه: (من يعمل منکم سوء یجز به) د مراد څخه هم څرگنديږي چي د هغه يادونه مخکي سوې ده او د حديث د الفاظو (عذابها في الدنيا... الخ) څخه ددې تائيد کيږي. ځينو حضراتو ویلي دي چي دا حديث په خاصه توگه د هغه مسلمانانو په اړه دی چي لوی

گناهونه نه کوي او دا هم ممکن ده چي ددغه حديث محمول د امت يو خاص ډله يعني صحابه کرام رضي الله عنهم وي، مظهر رحمته الله عليه ويلي دي چي دا حديث ډېر پېچېده دی ځکه چي ددې څخه دا مفهوم اخيستل کيږي چي د رسول الله ﷺ د امت هيڅ کس ته به په آخرت کي عذاب نه ورکول کيږي که هغه لوی گناه وکړي يا څه چي غواړي وکړي، او دا يوه داسي خبره ده چي د هغه په اړه د الله تعالی له خوا د لارښووني او توفيق څخه پرته هيڅ نسي ويل کيدای، پرته ددې څخه چي دا تاويل وکړل سي چي دلته د امت څخه مراد هغه څوک دی چي د نورو احکامو د فرمانبردارۍ سره د رسول الله ﷺ پوره پيروي هم وکړي او دهغه شيانو څخه په پوره توگه پرهيز وکړي د کومو شيانو د اختيارولو څخه چي منع سوی دی.

د دوی عذاب په دنيا کي... الخ: مطلب دادی چي زما د امت خلک د زمانې د کومو پېښو سره مخامخ کيږي لکه زلزلې، په مال کي تاوان، سيلابونه، تباهی، غلاوي، د مسلمانانو مال او عزت ته تاوان رسېدل يا داسي نور آفتونه او مصيبتونه نازلېږي او دا ټول شيان د هغه خلکو د گناهو او بدو عملو کفاره کيږي او په آخرت کي د هغوی د درجو د لوړتيا باعث کيږي، همدارنگه کوم قتل او قتال چي د هغوی په منځ کي وي که د هغه صورت دا وي چي هغه مسلمانان د کفارو او د دين د نورو دښمنانو په لاس قتل کيږي نو ظاهره ده چي دهغوی قتل کېدل خپله د شهادت موجب دی يعني هغه مسلمانانو ته د شهيد درجه تر لاسه کيږي چي دا يو ډېر لوی سعادت دی او که چيري د هغه صورت دا وي چي مسلمانان په خپلو کي جنگيږي او د يو بل ويني بيوي نو قتل کيږي چي د هغوی په خپلو کي قتل او قتال په څه وجه دی که داسي وي چي دواړي ډلي په يو داسي معامله کي جنگ کوي چي دهغه حيثيت په شرعي نقطه نظر سره څرگند نه وي او د اشتباه او تاويل په سبب ددواړو پر حق کېدل ثابت کيدای سي نو په دغه صورت کي به ويل کيږي چي دواړي ډلي پر سلامتيا باندي دي او په هغوی کي يو ظالم نسي گرځول کېدای او که چيري د هغوی په خپلو کي جنگ کول او د يو بل وینه تويول د يو داسي معاملې په وجه وي چي دهغه حيثيت او حقيقت بالکل څرگند وي او يوه ډله پر ظلم باندي وي نو کومه ډله چي مظلومه وي هغه به معذور گرځول کيږي.

ځينو حضراتو دا هم ويلي دي چي د قبر عذاب ددغه امت د خصائصو څخه دی يعني مسلمانان د قبر په عذاب کي ځکه اخته کيږي چي د هغوی په عمل نامه کي د گناه او معصيت چټلي پرېول سي او هغه مسلمان د قبر د عذاب په صورت کي د خپلو گناهو څخه پاک سي او د آخرت د عذاب څخه خلاصون تر لاسه کړي.

## د مختلفو زمانو په باره کې پېشگوښي

﴿۵۱۳﴾: وَعَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت ابو عبیده او معاذ بن جبل (رض) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل :

وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ بَدَأَ نُبُوءَةً وَرَحْمَةً ثُمَّ يَكُونُ خِلَافَةً وَرَحْمَةً ثُمَّ مُلْكًا

دا امر (یعني دین) په نبوت او رحمت سره څرگند سوی دی بیا به د خلافت او رحمت زمانه وي

عَضُوضًا ثُمَّ كَافٌّ جَبْرِيَّةٌ وَعُتُوًّا وَفَسَادًا فِي الْأَرْضِ يَسْتَحِلُّونَ الْحَرِيرَ

بیا به د ظالم پاچا دور وي او د هغه څخه وروسته دا کیدونکی دی چې تکبر ، له حده تېرېدل او فساد في الارض به وي هغه وخت به خلک د رېښمينو جامو اغوستل حلال ګڼي ، د ښځو

وَالْفُرُوجِ وَالْخُمُورِ يُرْزَقُونَ عَلَى ذَلِكَ وَيُنْصَرُونَ حَتَّى يُلْقُوا اللَّهَ. رواه

البيهقي في شعب الإيمان.

شرمګاوي او شراب به جائز وګرځوي او سربيره ددې چې هغوی ته به رزق ورکول کېږي او د هغوی مرسته به کېږي تردې چې هغوی به د الله ﷻ سره يو ځای سي . بیهقي .

تخریج : البیهقي في شعب الإيمان ۱۶۵-۱۷، رقم: ۵۶۱۶.

**تشریح :** د بدا لفظ په الف سره دی چې معنی یې د څرګندېدو ده ، په ځینو نسخو کې دغه لفظ په همزه سره دی چې معنی یې د پېل کېدو ده ، په دغه صورت کې به ترجمه دا وي چې دغه امر یعني د دین اسلام ابتدائي زمانه د نزول وحي څخه پېل سوه او د ذات رسالت د دغه دنیا څخه د رخصتېدو تر وخته پوري وه .

په دغه ارشاد کې د اسلامي تاریخ د هغه زمانو په اړه وړاند وینه سوې ده چې د هغه څخه د مسلمانانو کاروان تېر سویا تیرېږي ، اوله زمانه خو به هغه وي چې په هغه کې د دین اسلام پېل او د هغه ظهور سوی دی او د نزول وحي د وخت څخه په شروع کېدو سره د رسول الله ﷺ تر آخري ژوند پوري پاته وه ، دغه زمانه د اسلام او مسلمانانو په حق کې د رحمت ، نورانیت او خیر زمانه وه ، د رسول الله ﷺ د شتون په وجه په دین کې شک او شبهات ، د مسلمانانو په نظریاتي او عملي ژوند کې د ګمراهۍ او ضلالت او په عام حالت کې د فتنې او فساد پیدا کېدو بېرته نه

وہ در رسول اللہ ﷺ ٹخہ وروستہ چي کومہ زمانہ راغلل ہفہ د خلافت زمانہ وہ در رسول اللہ ﷺ صحبت او ملگرتیا ٹخہ پہ فیض تر لاسہ کولو د ذات رسالت پناہ یافتہ کسانو کي تر ټولو زيات افضل، تر ټولو زيات باعظمت او د ايمان او عمل پہ اعتبار تر ټولو زيات کامل انسان د رسول اللہ ﷺ نائب او خليفہ جوړ سو، د مسلمانانو اقتدار د ہفہ لاس تہ راغلی او ہفہ د دين او ملت د معاملاتو والي او څارونکی جوړ سو، د دغہ پاک نفسہ حضراتو يو د بل پسي پر خلافت باندي متمکن پاتہ کېدو سرہ تر څومره ورځو پوري چي د مملکت او ملت نظم وچلېدی ہفہ پہ پورہ زمانہ کي يو وار د رحمت او نورانيت زمانہ وہ چي خلفاء راشدينو د اللہ تعالیٰ د رحمت پر مسلمانانو سایہ او دخیر او برکت د نزول باعث جوړ سوی وو او د هغوی پہ زمانہ کي د نېکیو او خیر دور وو، مسلمانان د اخلاص او ايثار او د عمل او کردار د پختيا نمونہ جوړ سوي وہ او د هغوی پہ برکت دا محکہ پہ عامہ توگہ د سکون او اطمینان ځای وو، ہفہ زمانہ چي ہفہ تہ د خلافت او رحمت زمانہ ويل سوې دہ پر دېرش کالہ شپہ او ورځ باندي مشتمل وہ،

پہ دغہ دېرشو کالو کي نہہ ويشتم نیم کالہ څلور سرہ خلفاء راشدينو د مجموعي خلافت زمانہ وہ او د پاتہ شپږو مياشتو وخت ہفہ وو چي پہ ہفہ کي حضرت حسن رضي اللہ عنہ پر خلافت باندي متمکن سو، د دې تفصيل دادی چي حضرت ابوبکر صدیق رضي اللہ عنہ د رسول اللہ ﷺ د وصال څخہ وروستہ پہ ربیع الاول يوولسم هجري کال کي خليفہ سو او پہ جمادي الثاني ديارلسم هجري کال کي وفات سو، حضرت ابوبکر صدیق رضي اللہ عنہ پہ خپل مرض الموت کي د صاحب الرايہ مسلمانانو پہ مشورہ حضرت عمر فاروق رضي اللہ عنہ خپل جانشين وټاکي نو حضرت عمر رضي اللہ عنہ پہ جمادي الثاني ديارلسم هجري کال کي د خلافت دندہ سنبال کړہ او تر آخر ذی الحجې درويشتم هجري کال پوري پر دغہ منصب فائز وو، پہ اووہ ويشتم ذی الحجې يو نصراني غلام ابولؤلؤ چي اصل نوم يې فيروز وو، پر نوموړي باندي د سہار د لمانځہ د امامت پہ حالت کي پہ خنجر سرہ حملہ وکړہ او سخت يې زخمي کړ چي د ہفہ پہ وجہ ژوندي پاتہ نہ سو او پر اول د محرم اووہ ويشتم هجري کال کي پہ وفات کېدو سرہ دفن سو، حضرت عمر رضي اللہ عنہ پہ خپل آخري ورځو کي دغہ جليل القدر او غوره صحابہ کرام لکه حضرت عبدالرحمن بن عوف، حضرت سعد ابن ابی وقاص، حضرت زبير ابن عوام، حضرت طلحہ، حضرت علي، حضرت عثمان رضي اللہ عنہم اجمعين ټاکلي وہ چي دغہ حضرات پہ خپلو کي پہ مشورہ کولو سرہ يو خليفہ جوړ کړي نو دغہ حضراتو د دېر فکر او غور او مشورې څخہ وروستہ حضرت عثمان بن عفان رضي اللہ عنہ خپل امير او دريم خليفہ وټاکي، د حضرت عثمان رضي اللہ عنہ خلافت د محرم د مياشتي اووہ

ويشتم هجري كال څخه شروع سو او تر ذي الحجه پنځه دېرشم هجري كال پوري وو، كله چي ددغه مياشتي په اتلسم تاريخ د باغيانو يو لوی ډلي حضرت عثمان رضي الله عنه محصور كړ او په ډېره بې دردي سره يې شهيد كړ، د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت څخه يوه اونۍ وروسته پر پنځه ويشتم ذي الحجه پنځه دېرشم هجري كال حضرت علي ابن ابي طالب رضي الله عنه په لاس په مدينه منوره كي عام بيعت و سو او همدارنگه هغه څلورم خليفه وټاكل سو او په ۱۷ رمضان ۴۰ هـ كال كي د هغه د خلافت دور ختم سو، كله چي د عبدالرحمن ابن ملجم د زخمي كولو په وجه هغه وفات سو نو د حضرت علي رضي الله عنه د وفات څخه وروسته خلكو د هغه د مشر زوی حضرت امام حسن رضي الله عنه په لاس بيعت وكړ او د هغه خلافت قائم سو مگر د امير معاويه له خوا چي كومه لړۍ د حضرت علي رضي الله عنه د زمانې څخه پېل سوې وه د هغه د وفات څخه وروسته نوره زياته سوه او كله چي د سياست او امامت پر مسئله باندي په مسلمانانو كي اختلاف زيات سو او د مخالف ډلو په منځ كي د ويني تويولو خطر زياته سوه نو امام حسن رضي الله عنه د امير معاويه په حق كي د خلافت څخه د لاس اخيستلو فيصله وكړه نو تر دغه وخت پوري دغه زمانه تر ۴۱ هجري كال پوري دېرش كاله سوه، او دا هغه زمانه ده چي په دغه حديث كي د خلافت او رحمت زمانه ورته ويل سوې ده او په دغه زمانه كي هغه خلفاء راشدين د رسول الله صلي الله عليه وسلم د نائب او خليفه په حيثيت سره په اخلاص او ديانت سره او د رسول الله صلي الله عليه وسلم پر اسوه حسنه مشعل راه وه او د دين اسلام خدمت يې سرته ورسو، د مسلمانانو د مذهبي او سياسي قيادت او سياست ډمه داري يې په ښه ډول سرته ورسول او د اسلام بېرغ، عظمت او شوكت يې لوړ كړ.

ځكه دا خبره څرگنديږي چي د كوم خلافت فضيلت په دغه حديث كي بيان سوې دی چي په حقيقت كي د رسالت نيابت وو په دې كي د امير معاويه هيڅ برخه نسته چي دهغه د حكمرانۍ دور د هغه زمانې څخه جلا دی كوم ته چي د خلافت او رحمت زمانه فرمايل سوي دي.

د عض معنى دچيچلو ده او عضوض دعين په زور سره ددغه لفظ څخه وتلی دی چي د مبالغې صيغه ده او په يوه روايت كي ملكا عضوضا پر حای ملوكا عضوضا دعين په پېښ سره منقول دي چي د عض د عين په زېر سره جمع ده او د هغه معنى د شرير او بد اخلاقه ده، مطلب دادی چي د خلافت او رحمت د زمانې څخه وروسته چي كوم دور راځي هغه به د ملوكيت دور وي او د داسي خلكو پاچاهي او حكمراني به وي چي د هغوی په زړو كي به نه د الله تعالى خوف او نه د آخرت د مؤاخذي بېرې وي و نه به د مخلوق سره د همدردۍ، عدل او انصاف احساس وي، ځكه هغه پر خپل مالک او د قوم پر خلكو ظلم كوي، هغوی په ناحقه سزاو اخته

کوي او هغوی ډول ډول په تکلیف کوي، مگر څرگنده دي وي چي دغه خبره د غالب او اکثریت په اعتبار سوې ده يعني زیات پاچاهان داسي وي، او څرنگه چي پر شاذ او نادر باندې حکم نه کيږي چي (النادر کالمعدوم)، ځکه نو دا اشکال نه سي پيدا کېدای چي په حدیث کي د خلافت راشده وروسته د حکمرانانو او پاچهانو د زمانې په باره کي چي څه فرمایل سوي دي ایا د هغه اطلاق پر دغه حکمرانانو باندې هم کيږي چي په عدل او انصاف، مذهب او ملت په خدمت په پوره توګه ښکلي وه؟ د مثال په توګه د حضرت عمر ابن عبدالعزیز د حکمرانۍ وخت، هغه چي په کوم عدل او انصاف سره پاچاهي وکړه او د اسلام او مسلمانانو په حق کي یې څرنگه د خیر او ښېګڼې سبب سو د دغه پر بنیاد ورته عمر ثاني ویل سوي دي، خلاصه دا چي د خلافت راشده وروسته کومو کسانو چي پر مسلمانانو حکمراني وکړل او کوم کسان پاچاهان سول په هغوی کي زیات داسي وي چي د هغوی حکمراني د مذهب او ملت په حق کي ګټوره ثابته سول او د خپل عوام لپاره یې د خیر، برکت او اطمینان باعث سول، هغوی استثنایي حکم لري.

د ظلم، زور، قهر، تکبر او فتنو زمانه به وي، مطلب دادی چي په آخر کي کومه زمانه راسي هغه به د اسلام او مسلمانانو په حق کي زیاته سخته وي نا اهل خلک به د حکومت پر تخت ظلم او زیاتي کوي، هري خوا ته به لوټ ما راو د قتل بازار گرم وي، لکه څرنگه چي موږ په خپله زمانه کي وینو چي دغه وړاند وینه ټکي په ټکي صحیح ثابتيږي ځکه چي حکومت او اقتدار داسي خلکو په لاس کي راغلی وي چي ظالمان او د دین څخه سر غړونکي دي او مسلمان هیوادونه چيري چي د مذهب او ملت د اصولو فرمانبرداري کول پکار دي هلته سرکښ طاقتونه پرواک دي، ظالمانو خلکو په زور او چم سره پر اقتدار قبضه کړې ده، هغوی نه د مشرتوب اصول او شرائط پوره کوي او نه د خپلو خلکو دیني او دنیاوي ښېګڼو سره د هغوی تعلق سته، هغوی د خپل اقتدار ساتلو لپاره د فتنې او فساد تخم کړي، تباه کونکي فلانونه کوي، پر عامو خلکو ظلم کوي، کوم خاص بندګان چي هغوی ته سپده لار ښودل غواړي هغوی ته ډول ډول تکلیفونه ورکوي، پردندو باندې د وړو لائق کسانو پر ځای خود غرضه او نا اهل خلګ ناست دي، علماء، صالحان او اکابر دین چي د هر ډول احترام او عزت مستحق وي، نه یوازي دا چي هغوی ته هیڅ توجه نه کيږي بلکه د مختلفو ذرائعو او اقداماتو په ذریعه د هغوی سپکاوی کيږي او د امر بالمعروف او نهی عن المنکر په لاره کي له سختیو سره مخامخ کيږي.

او دا چي تقریباً ټولو مسلمانانو حکمرانانو د دین د ښمنانو پر خلاف د جهاد فریضه پرې ایښی ده مګر د خپلي حکمرانۍ له کبله او د ملک په هوس کښي خپله د مسلمانانو خلاف

درېدلي دي او خپلي توري يې دهغوئ په وينو رنگي کړي دي او په دې وجه ځيني علماء دا وايي چې کوم څوک دغه حکمرانانو او پاچاهانو ته عادل وایي نو هغه کافر کېږي .

خلاصه دا چې ددغه حکمرانانو او پاچاهانو په وجه د مخکي پرمخ فتنې او فساد ورځ په ورځ زیاتېږي تر دې چې تاریخ د داسي حکمرانانو د خرابو کارو څخه ډک دی چې د مسلمان کېدو سربېره د هغه ښارو د لوټولو او قتل عام باعث سوه چیري چې لوی لوی اولیاء، صالحان او مشائخ وه، چیري چې کمزوري، ضعیف خلک او ښځي وې چې د هغوئ د قتلولو هیڅ د جواز وجه نه وه، نور ظلم دا چې د هغه ښار خلکو د حنفیه ملت سره تعلق درلودی او په اهل سنت والجماعت کي شامل وه او دهغوئ قتل عام کونکي مدعی سلطنت ددې خبري اظهار کوی چې موږ دین او شریعت مرسته کونکي یو .

علماء کرام وایي که چیري مسلمان د دین د دښمنانو یوه داسي قلعه فتح کړي چې په هغه کي په زرگونو اهل حرب او دښمنان وي مگر په هغه زرگونو کي یو مجهول الحال ذمي هم موجود وي نو محض دهغه یوه ذمي په وجه په مفتوحه قلعه کي قتل عام کول هیڅکله صحیح نه دی، هغه حکمران او پاچا به د حشر په ورځ څه جواب ورکوي چې هغه محض دخپل اقتدار او پاچاهۍ قائمولو لپاره د مسلمانانو قتل عام کړی دی او دهغوئ ښارونه او سیمي یې د سترگو پېرپ کي برباد کړي دي .

دا خبره په یاد ولرئ چې زموږ د ناوړه او نااهله مسلمانانو حکمرانانو په وجه داسي داسي فتنې او فسادات ظاھر سول، په اسلامي سلطنتو کي داسي تباہۍ و سوې او دومره ویني توی سوې چې د مخکي مخ ځیني پناه غواړي تر دې چې حرمین شریفین هم ددغه فتنې او فساد څخه خوندي نه سول او په دغه مقدسو ښارو کي دومره تباہ کونکي واقعي څرگنده سوې چې قلم ته دیانولو مجال نسته او دهغه تفصیل په تحریر کي راوستل ممکن نه دي .

الله تعالی د خپلو بندگانو او دخپل دین غوره کار ساز او دخپل نبي او دهغه د امت حامی او مرسته کونکی دی، حقیقت دادی چې راتلونکی هر کال هره ورځ بلکه هره لمحہ د مخکي په نسبت بد تره تیرېږي .

### د شرابو په باره کي یو پیشگوئي

(۵۱۳۲): وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چې ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي چې فرمایلي

إِنَّ أَوَّلَ مَا يُكْفَى قَالَ زَيْدُ بْنُ يَحْيَى الرَّائِي يُعْنِي الْإِسْلَامَ كَمَا يُكْفَى الْإِنَاءُ

یہی : تر تہولو مخکی چي په اسلام کي کوم شی به واپول سي لکه څرنگه چي ډک لوښی اړول کيږي هغه به شراب وي (يعني په اسلام کي تر تہولو مخکي چي د خدای د کوم حکم خلاف

يُعْنِي الْخَمْرَ قِيلَ فَكَيْفَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَقَدْ بَيَّنَّ اللَّهُ فِيهَا مَا بَيَّنَّ قَالَ يُسَبِّحُونَهَا بِغَيْرِ اسْمِهَا فَيَسْتَحِلُّونَهَا . رواه الدارمي .

ورزي به کيږي) پوښتنه وسول چي اې دالله رسوله ! دا به څنگه وي ؟ حال دا چي د شرابو په اړه د الله ﷺ احکام بيان سوي دي او تہولو ته څرگنده ده ، رسول الله ﷺ وفرمايل : داسي به وي چي خلک به د شرابو دويم نوم کنسپړدي او هغه به حلال وگرځوي . دارمي .

**تخریج :** سنن الدارمي ۱۵۵۲ ، رقم : ۲۱۰۰ .

**د لغاتو حل :** یکفا : ای قلبته واملته لافراغ مافیه .

**تشریح :** مایکفا : دغه لفظ په اصل کي د کفاء صیغه مجهول دی چي دهغه معنی د لوښي د اړولو ده ، چي په هغه کي اوبه یا بل څه وي او هغه توی سي .

يعني د الاسلام لفظ د حديث يو راوي زید بیان کړی دی او په هغه کي هم د الاسلام څخه مخکي د في لفظ وو چي دراوي څخه ساقط سوی دی ، په يو مجلس کي رسول الله ﷺ د شرابو ذکر او دهغه حکم بیان کړ چي رسول الله ﷺ په دغه وخت کي اول مایکفا ارشاد وفرمايه نو راوي هغه ارشاد څرگندولو لپاره ددغه جملې خپل الفاظ الخمر په ذریعه بیان کړ نو يعني الخمر ، الفاظ هم د راوي دي چي دا مراد بیانوي چي په اسلام کي کوم شیان تر تہولو مخکي توی کړل سول هغه شراب دي ، په هر حال د حديث خلاصه داده چي کله په آخره زمانه کي د مسلمانانو په ديني ژوند کي ډېر لاندې والي (چپه والی) راسي او د مذهب سره دهغوی تعلق کمزوری سي نو هغه وخت به حرام او ناجائز شیانو کي تر تہولو لومړی چي کوم شی چي په ډاگه کيږي او د اسلام د احکامو تر تہولو مخکي چي کوم حکم ساقط کيږي هغه شراب او د هغه حکم دی چي خلک به نه شراب څښل اختیاروي بلکه په مختلفو بهانو او تاویلو په ذریعه به د هغه حلال او جائز گرځولو کوشش هم کوي مثلاً د هغه د نامه په بدلولو سره به د يو داسي مشروب نوم ورکوي چي دهغه څښل به جائز وي او هغه به په حقیقت کي شراب وي ، یا هغه به د نورو



اجزاو لکه غسل، وریجي او نورو سره جوړوي او وایي چي په اسلام کي کوم شي ته خمر يعني شراب ویل سوي دي او د هغه څېښل حرام دي هغه د انگورو او به دي چي په هغه سره نشه پیدا کیږي او دغه مشروب خود انگورو څخه نه دی جوړ سوی ځکه نو د هغه څېښل حرام نه دي حال دا چي هغوی نه پوهیږي چي کوم شی نشه پیدا کوي هغه حرام دی او د خمر په حکم کي دی. او هغه به حلال گرځوي: ددې به دوه صورتونه وي یو خودا چي هغه خلک به هغه واقعتا حلال گڼل گڼي په دغه صورت کي به هغوی کافر کیږي ځکه چي شریعت کوم شی په وضاحت سره حرام گرځولی دی د هغه حلال گڼل کفر دی، دوه صورت دادی چي هغه به په حقیقت کي حلال نه گرځوي بلکه داسي به څرگندوي او دا به ظاهروي چي موږ حلال شی وڅېښی په دغه صورت کي به پر هغوی د کفر نه بلکه د فسق حکم لگول کیږي.

### الفصل الثالث (دریم فصل)

د مسلمانانو د مختلفو زمانو .....

﴿۵۱۳۵﴾: عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

حضرت نعمان بن بشير رضي الله عنه د حذيفة رضي الله عنه څخه روايت کوي چي رسول الله ﷺ وفرمايل:

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَكُونُ النَّبُوءَةُ فِيكُمْ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ ثُمَّ يَرْفَعَهَا اللَّهُ تَعَالَى

په تاسو کي به د نبوت وجود تر هغه وخته پوري پاته وي تر څو پوري چي الله تعالی غواړي بيا به الله تعالی نبوت پورته کړي

ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةٌ عَلَى مِنْهَاجِ النَّبُوءَةِ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ ثُمَّ يَرْفَعَهَا اللَّهُ

او د هغه څخه وروسته به د نبوت پر طريقه خلافت وي تر څو پوري چي الله تعالی ته منظوره وي

تَعَالَى ثُمَّ تَكُونُ مُلْكًا عَاصِمًا فَتَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَكُونَ ثُمَّ يَرْفَعَهَا اللَّهُ

او د هغه څخه وروسته به چيچونکي پاچاهان قائم وي، تر څو پوري چي الله تعالی ته منظور وي بيا به الله تعالی هغه هم پورته کړي

تَعَالَى ثُمَّ تَكُونُ مُلْكًا جَبَرِيَّةً فَيَكُونُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَكُونَ ثُمَّ يَرْفَعَهَا اللَّهُ

بیا به دغلبی او تکبر حکومت قائم وی تر خو پوری چي د الله تعالی خوښه وي او د هغه څخه

تَعَالَى ثُمَّ تَكُونُ خِلَافَةً عَلَى مِنْهَا جِ نُبُوَّةٍ ثُمَّ سَكَتَ قَالَ حَبِيبٌ فَلَمَّا قَامَ عُمَرُ

وروسته به د نبوت پر طريقه خلافت قائم سي (يعني د حضرت عيسى عليه السلام او امام مهدي حکومت به وي) په دومره فرمايلو سره رسول الله ﷺ پټه خوله سو، د حبيب بن سالم د هغه حديث د يو راوي بيان دی کله چي

بُنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ كَتَبْتُ إِلَيْهِ بِهَذَا الْحَدِيثِ أَذْكُرُهُ إِيَّاهُ وَقُلْتُ أَرَجُو أَنْ تَكُونَ

عمر بن عبد العزيز خليفه سو نو ما ورته دا حديث وليکي او ورپه ياد مي کړل او وه مي ويل چي ..... زما اميد دی چي تاسو هغه خليفه ياست

أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بَعْدَ الْمَلِكِ الْعَاضِ وَالْجَبْرِيةِ فَسَرَّ بِهِ وَأَعْجَبَهُ يَعْنِي عُمَرُ بْنُ

عَبْدَ الْعَزِيزِ. رواه أحمد والبيهقي في دلائل النبوة.

چي د هغه ذکر چي چونکي (يعني ظالم) پاچا او د تکبر د غلبې د حکومت څخه وروسته راغلی دی، عمر بن عبد العزيز په دې سره ډير خوشحاله سو او په دې تشريح سره هغه ډير خوشحاله سو. احمد او بيهقي په دلائل النبوة کي.

تخريج: مسند الامام احمد ۲۷۳/۴.

=====

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

# کِتَابُ الْفِتَنِ

## (د فتنو بيان)

فتن: د فتنه جمع ده لکه څرنګه چې محن د محنة جمع ده، د فتنه مختلفي معناوي دي د مثال په توګه امتحان، ابتلاء، نصيحت، عذاب، ناروغي، جنون، محنت، عبرت، ګمراه کول او ګمراه کېدل او یو شی خوبنول او په هغه درېدل او دخلکو په رایه کې پر اختلاف باندي هم د فتنې اطلاق کېږي.

څرګنده دي وي چې د مشکوة هغه برخه چې ددغه ځای څخه شروع کېږي او ترپایه ده، دې ته د کتاب مؤلف د کتاب الفتن نوم ورکړی دی او په دې کې یې مختلف بابونه قائم کړي دي، په ظاهره ددې وجه نه معلومېږي په خاصه توګه د فضائلو او مناقبو په کتاب الفتن کې د شاملولو معقول وجه نه معلومېږي، که چیرې دا وویل سي چې په دغه بابو کې د کومو پاکو کسانو یعنې رسول الله ﷺ، خلفاء راشدین او اکابر صحابه کرامو فضائل او مناقب بیان سوي دي موږ د هغوی د عظمت او غوره والي او د هغوی د بزرګي د اعتقاد لرلو مکلف او دغه اعتقاد د خپل عمل څخه د ثابتولو په امتحان کې اخته یو او په دې اعتبار دغه بابونه په کتاب الفتن کې شامل سوي دي نو دا خبره هم صحیح معلومېږي ځکه که چیرې ددغه اعتبار لحاظ وساتل سي نو په ټول کتاب کې چې منقول او مذکور دي هغه ټول ددغه قبیل څخه دي او په دغه صورت کې محض د کتاب الفتن تخصیص به لاحاصل وي، په هر حال الله ﷻ ښه پوهېږي چې دلته د مشکوة د مؤلف په ذهن کې څه خبره ده او هغه د کومي وجه د کتاب دغه برخې ته د کتاب الفتن نوم ورکړی دی.

## الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

رسول الله ﷺ تر قیامته پوري د ظاهرېدونکو ټولو فتنو پېشګوئي فرمایلي ده

(۵۱۳۶): عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ قَامَ فِينَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَقَامًا

د حضرت حذیفه رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ د خطبې فرمایلو لپاره ودریدی او

مَا تَرَكَ شَيْئًا يَكُونُ فِي مَقَامِهِ ذَلِكَ إِلَى قِيَامِ السَّاعَةِ إِلَّا حَدَّثَ بِهِ حِفْظُهُ مَنْ

ددغه وخت څخه تر قیامت پوري چې څه کېدل وه د هغو ذکر یې وکړ چا چې یاد کړل هغه یاد

حِفْظُهُ وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ قَدْ عَلِمَهُ أَصْحَابِي هَؤُلَاءِ وَإِنَّهُ لَيَكُونُ مِنْهُ الشَّيْءُ

کړل، چا چې هیر کړل هغه هیر کړل، زما ملگری په دې خبره باندې پوهیږي په دغه کي چې کوم

قَدْ نَسِيْتُهُ فَأَرَاهُ فَأَذْكُرُهُ كَمَا يَذْكُرُ الرَّجُلُ وَجْهَ الرَّجُلِ إِذَا غَابَ عَنْهُ ثُمَّ إِذَا

رَأَاهُ عَرَفَهُ. متفق عليه

شې ظاهر یږي کوم چې ما هیر کړی وي نو چې هغه ووينم ما ته را یاد سي لکه څوک چې د

مخامخ یاد ساتي هر کله چې هغه غائب سي بیا چې کله هغه وويني نو وه یې پیژني. بخاري او مسلم.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۴۹۴/۱۱، رقم: ۶۶۰۴، و مسلم ۲۲۱۷/۴، رقم: ۲۳-۲۸۹۱.

### پر انساني زړه باندې د فتنواو

﴿۵۱۳۷﴾: وَعَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ تُعْرَضُ

د حضرت حذیفه رضی الله عنه څخه روایت دی چې ما د نبی کریم صلی الله علیه و آله څخه اوریدلي دي چې فرمایلي یې:

الْفِتْنُ عَلَى الْقُلُوبِ كَالْحَصِيرِ عُوْدًا فَأَيُّ قَلْبٍ أَشْرَبَهَا نُكْتُ فِيهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ

فتنې پر زړونو خپرې سي لکه څرنګه چې په بوریا کي هره نښه جلا جلا وي په کوم زړه کي چې

دغه فتنه ګډه سي په هغه کي یو تور ټکی ولګول سي

وَأَيُّ قَلْبٍ أَنْكَرَهَا نُكْتُ فِيهِ نُكْتَةٌ بَيَضاءُ حَتَّى يَصِيرَ عَلَى قَلْبَيْنِ عَلَى أَبْيَضَ

او کوم زړه چې انکار وکړي د فتنې څخه نو په هغه زړه کي د سنگ مرمر په ډول سپینه نښه وسي

تر دې حده چې زړونه دوه قسمه سي تک سپین

مِثْلِ الصَّفَا فَلَا تَضُرُّهُ فِتْنَةٌ مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَالْآخِرُ أَسْوَدُ

د سنگ مرمر په مثل تر څو پوري چې مځکه او آسمان موجود وي ده ته هیڅ فتنه تاوان نه سي

رسولای او دویم زړه د ایرو

مُرْبَادًا كَالْكُوزِ مُجَخِّيًا لَا يَعْرِفُ مَعْرُوفًا وَلَا يُنْكِرُ مُنْكَرًا إِلَّا مَا أَشْرَبَ مِنْ  
هَوَاهُ. رواه مسلم.

دلونښي په ډول دی هیڅ یو نیک کار نه پیژني او نه یو بد کار بد گڼي مگر خواش د نفس کوم  
چي په ده وچېښل سي. مسلم

**تخریج:** صحیح مسلم ۱۲۸۱، رقم: ۲۳۱-۱۴۴.

**د لغاتو حل:** نُكِتَت: اي نقطت واثرت (نقطه پیدا سي). مربادا: ای صار کلون الرماد (لکه رېگ داسي  
سي). مُجَخِّيًا: ای مائلا منکوسا.

**تشریح:** د فتنو څخه مراد بلاوي، افات او هغه شيان دي چي د انسان ذهن، فکر او بدن په  
تکلیف او تاوان کي اخته کوي مگر ځينو حضراتو د فتنو څخه مراد فاسد او گمراه نظريات،  
باطل افکار او نفساني خواهاشات گرځولي دي.

لفظ د عودا درې ډوله نقل سوی دی، په یوه روایت کي د عین په پېښ او په دال مهمله سره  
دی او څرنگه چي د بل روایت څخه هم ثابت ده دا زیات مشهور دی په دغه صورت کي د حدیث  
د دغه جملې مطلب به دا وي چي په زړونو کي به فتنې داسي یو په بل پسې راځي لکه څرنگه چي  
د چټاي جوړونکی د هغه غاشي یو په بل پسې ایږدي، ځيني حضرات وايي چي د دغه تشبیه  
څخه مراد دادی چي هغه فتنې به پر زړه داسي اثر کوي او په هغه سره به داسي موبنلي لکه  
څرنگه چي د چټاي لږگي په بدن پوري موبنلي او د هغه پر بدن اثر وي، په دوهم روایت کي دغه  
لفظ د عین په زړ او په ذال سره دی يعني عودا، په دغه صورت کي دغه لفظ د هغه فتنو څخه د  
الله تعالی په پناه کي معنا استعمال سوی دی لکه څرنگه چي د خبرو په دوران کي د کفر او  
معصیت کولو څخه وروسته نعوذ بالله یا معاذ الله ویل کیږي، په دریم روایت کي دغه لفظ د  
عین په زور او دال مهمله سره دی يعني عودا، ددې څخه مراد عود او تکرار دی، په دغه  
صورت کي به مطلب دا وي چي هغه فتنې به پر زړه په وار وار واقع کیږي، څرگنده دي وي چي په  
اول روایت کي خو دغه لفظ منصوب او مرفوع دواړه ډوله نقل سوی دی او په دوهم او دریم  
روایت کي یوازي منصوب منقول دی.

په اشربها کي د مشرب صیغه مجهول ده لکه چي ویل کیږي: اشرب فلان حب فلان، يعني

د فلاني سړي په زړه کي د فلاني مينه ځای سوې ده، يا د فلاني سړي په زړه کي د فلاني سړي د ميني فتنه ده يا د فلاني سړي پر زړه باندي د فلاني د ميني رنگ دی لکه څرنگه چي پر جامو باندي يو رنگ وي، د شرب اصل معنی د څښلو ده ځکه پر جامو باندي د رنگ کېدو مفهوم دا کيږي چي هغه جامه هغه رنگ څښي او هغه ته رنگ ورکوي نو کوم زړه چي دا فتنې قبولي کړي، ددې مطلب دادی چي په کوم کي کوږوالی وي او د هغه میلان بدی ته وي په هغه کي فتنې ځای سي او گویا هغه زړه هغه فتنې داسي قبولي کړي لکه څرنگه چي سپینه جامه پر رنگ سمدستي قبولي.

نکته داغ ته وايي او دهغه نښي په معنی هم دی چي د لرگي وغيره په گروولو او مس کولو سره پر مخکه باندي پيدا کيږي او د نکته لفظ د نقطه په معنی کي هم استعمالیږي او په خاصه توگه د هغه نقطې (داغ) په معنی کي استعمالیږي چي په مخالف رنگه شي کي وي لکه په سپين شي کي تور داغ او په تور شي کي سپين داغ.

حتی تصویر علی قلبین: دلته د تصویر حرف په تاء سره هم دی او په یاء سره هم دی، که دغه لفظ په یاء سره وي يعني یصیر وویل سي نو په دغه صورت کي به ضمیر انسان ته راجع وي لکه څرنگه چي د سیاق کلام څخه مفهوم کيږي او که چيري دغه لفظ په تاء سره يعني تصویر وویل سي نو ددې ضمیر به قلوب ته راجع کيږي چي صریحا هم مذکور دی.

مربادا: د میم په پېښ او د دال په تشدید سره دی او معنی یې سپیره او تور رنگه ده، رمد هم د سپیره په معنی کي استعمالیږي نو د ارمدا د معنی د سپیره ده.

### کله چي امانت د زړو څخه ووځي

﴿۵۱۳۸﴾: وَعَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيثَيْنِ رَأَيْتُ

د حضرت حذیفه رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ موږ ته دوې خبري بيان کړي دي، په

أَحَدَهُمَا وَأَنَا أَنْتَظِرُ الْآخَرَ حَدَّثَنَا أَنَّ الْأَمَانَةَ نَزَلَتْ فِي جَذْرِ قُلُوبِ الرِّجَالِ

هغو کي مي يوه ليدلې ده او د دويمي انتظار کوم، رسول الله ﷺ وفرمايل: امانت (يعني

ایمان) د خلکو د زړونو په رېښو کي اچول سوی دی

ثُمَّ عَلِمُوا مِنَ الْقُرْآنِ ثُمَّ عَلِمُوا مِنَ السُّنَّةِ وَحَدَّثَنَا عَنْ رَفْعِهَا قَالَ يَنَامُ

بیا هغوی (د ایمان په نور سره) قرآن کریم وپیژندی بیا هغوی سنت وپیژندل، ددې وروسته رسول الله ﷺ د ایمان د لوړیدو حدیث بیان کړ او وېې فرمایل: انسان به د معمول سره سم بیده

الرَّجُلُ النُّومَةُ فَتُقَبَّضُ الْأَمَانَةُ مِنْ قَلْبِهِ فَيَظَلُّ أَثَرُهَا مِثْلَ أَثَرِ الْوَكْتِ ثُمَّ

سي او امانت به د هغه د زړه څخه ووځي، او د ایمان د وکت په اندازه اثر به پاته سي بیا چي هغه

يَنَامُ النُّومَةُ فَتُقَبَّضُ فَيُبْقَى أَثَرُهَا مِثْلَ أَثَرِ الْمَجْلِ كَجَبْرِ دَحْرَجَتِهِ عَلَى

دویم وار بیده سي نو د هغه د زړه څخه به د امانت پاته اثر هم ووځي او په زړه کي به يې د تناکي نښه پاته سي لکه د يو چا پر بدن چي تودې اوبه توی سي

رَجُلِكَ فَنَفِطَ فَتَرَاهُ مُنْتَبِرًا وَلَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ وَيُصْبِحُ النَّاسُ يَتَبَايَعُونَ وَلَا

او هغه ځای تناکي سي چي په ظاهره را پرسیدلې او راختلې وي مگر دننه خالي وي بیا (د داسي کیدو څخه وروسته) چي خلک سهار را کښيني نو په خپل منځ کي به حسب معمول رانیول او خرڅول کوي او

يَكَادُ أَحَدٌ يُؤَدِّي الْأَمَانَةَ فَيُقَالُ إِنَّ فِي بَنِي فَلَانٍ رَجُلًا أَمِينًا وَيُقَالُ لِلرَّجُلِ

په هغوی کي به يو کس داسي نه وي چي امانت ادا کړي (يعني شرعي حقوق ادا کړي، لور او خور ته برخه ورکړي) تردې چي دا به وويل سي چي فلانی قبيله کي يو امين او دياتندار کس

مَا أَعْقَلَهُ وَمَا أَظْرَفَهُ وَمَا أَجْلَدَهُ وَمَا فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ

إِيمَانٍ. متفق عليه

دی او په هغه زمانه کي به يو سړي ته (چي په دنيا داري کي کمال لري) ويل کيږي چي څومره عقلمند او هوښيار دی او ښکلی دی او څومره چلاکه دی حال دا چي د هغه په زړه کي به د سپلني د دانې په اندازه ایمان نه وي، بخاري او مسلم.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۳۳۳/۱۱، رقم: ۶۴۹۷، ومسلم ۱۲۶۱۱، رقم: ۲۳۰-۱۴۳.

**د لغاتو حل:** الوکت: وهو الاثر اليسير كالنقطة في الشيء. (کوچنی داغ). المجل: وهو اثر العمل في اليد (تڼاکه). منتبرا: ای متنفخا.

**تشریح:** د امانت دار څخه مراد یا خو مشهوره معنی ده یعنی د یو چا په حق کې یا د یو چا په ملکیت کې خیانت نه کول یا هغه ټولې شرعې ذمه داری مراد دي چې پر هر سړي باندي عائد کېږي یعنې ټول اسلامي احکام او تعلیمات منل او په هغه عمل کول او د امانت دا هغه معنی ده چې د قرآن کریم په دغه آیت: (انا عرضنا الامانة على السموات والارض... الخ) کې مذکور دی، بیا هم د دغه دواړو معناوو اصل او بنیاد ایمان دی ځکه په زیات وضاحت سره داسې ویل کېږي چې دلته د امانت څخه مراد ایمان دی لکه څرنګه چې خپله د حدیث د آخري الفاظو (وما فی قلبه مثقال حبة من خردل من ایمان) څخه دا مفهوم اخیستل کېږي، همدارنګه د حدیث دغه جمله: (ولا یکاد احد یودي الامانة) کې د امانت چې کوم لفظ دی هغه هم پر ذکر سوي وضاحت باندي مېني دی، نور رسول الله ﷺ چې کوم دوه حدیثونه بیان کړل په هغو کې د اول حدیث خلاصه داده چې الله تعالی د انسانیت د هدایت او کامیابی لپاره ایمان او امانت نازل کړل او د هغه مورد یې قلب انساني وگرځوی چې مخکې د ایمان نور او جوهر د انسان په زړه کې دننه سو او راسخ او مستحکم سو چې هغه کتاب هدایت قرآن کریم او سنت نبوي باندي د عمل لار منور کړل نو انسان د نور ایمان په سبب لافاني تعلیمات او احکام وپېژندل کوم چې د کتاب الله څخه اخذ سوي دي او هغه احکام او مسائل که فرض وي، که واجب، سنت او یا مباح وي یا حرام او مکروه وي، بیا دي نور د سنت نبوي حقیقت او صداقت څرګند کړ چې معمولات نبوي د کتاب الله تعلیمات او منشاء حق چې کوم وضاحت او تفسیر بیان کړ هغه بېله چون وچرا قبولو سره د عمل لاره هواره کړل دلته دا خبره څرګنده سوه چې د الله تعالی له خوا د نور هدایت پیدا کېدل او د هغه په ذریعه انسانیت عامه نازول او د فلاح رسولو اراده فرمایل د کتاب الله نازلولو او رسولانو د را استولو څخه مخکې وه یعنې مخکې خو الله تعالی نور هدایت پیدا کړ او دا اراده یې وکړه چې خپل بندګان د دغه نور هدایت په ذریعه د سعادت او خیر لوړ مقام ته ورسوي ددې څخه وروسته هغه خپل کتاب په دنیا کې نازل کړ او خپل پیغمبران او رسولان یې را واستول نو د انساني نسل څخه کوم ته چې د الله تعالی د دغه عنایت او هدایت مورد او محل نصیب سول هغه خوشبخته د کتاب او سنت څخه برخمن سول.

دلته یوه بله نکته هم بیانېږي هغه دا چې فرمایل سوي دي چې بیا هغوی قرآن وپېژندی او بیا هغوی سنت وپېژندی، ددې په ذریعه د ایمان او امانت حیثیت او د هغه عظمت بیانول هم مقصد دي سره ددې چې الله تعالی نور هدایت یعنې ایمان یې نازل کړ او په انساني زړو کې یې راسخ کړ مګر بیا د کتاب الله نازلولو او د خپل پیغمبر او رسول را استولو په ذریعه یې هم دا



مؤکد کړ، په هر حال دا هغه حديث دی چې رسول الله ﷺ صحابه کرامو ته وفرمايه او حضرت حذيفه رضي الله عنه وايي: ما ددې مصداق په خپلو سترگو سره هم ليدلی دی په دې توگه چې د رسول الله ﷺ زمانه او ملگرتيا کي صحابه کرامو ددغه ارشاد عين مصداق وه او دوهم حديث چې په هغه کي رسول الله ﷺ د امانت کم کېدو او پورته کېدو ذکر وفرمايه هغه د رسول الله ﷺ د زمانې مبارکي څخه وروسته پر خلکو باندي صادقېږي.

سړی به بېدېږي... الخ: ددې څخه مراد يا خو حقيقتا بېده کېدل دي او يا دغه جمله د غفلت او کوتاهۍ څخه کنايه ده يعنې د ياد الهي څخه غافل، د آيات الهي څخه بې خبر، په قران کريم کي د تفکر څخه بې پروا او په اتباع سنت کي کوتاه وي، او دغه دوهم مراد زيات صحيح دی ځکه چې دا مخکنۍ جمله د وروستنۍ جملې مخالف مفهوم ددغه مراد متقاضي دی. فيظلم اثره مثل اثر الوکت: نو د امانت اثر يعنې د نشان وکت د نښي په ډول سي، دلته بايد په دې پوه سو چې د يو اثر هغه نښي ته وايي چې دهغه شي د علامت په توگه ظاهر وي او د هغه شي څخه يو برخه د هغه په صورت کي باقي وي او د وکت د عکسي شي هغه داغ ته وايي چې د هغه شي د مخالف رنگ په صورت کي ښکاره سي لکه په سپين شي کي تور داغ ښکاره کېدل، ځيني حضرات وايي چې وکت په اصل کي هغه سپين داغ ته وايي چې د سترگو په تور کي پيدا سي، ددغه حديث ددغه جملې خلاصه داده چې د دين او شريعت له خوا غافل سي او د گناهو کولو په وجه په زړه کي د ايمان نور کم سي او هغه غافل کېدونکي چې ددغه صورت حال څخه خبردار سي او دخپل زړه حالت او کيفيت کي غور او فکر وکړي نو دا به محسوس کړي چې په هغه کي د يو ټکي دمقدار څخه پرته د نور امانت څخه نور هيڅ پاته نه دي، بيا چې دوهم وار بېده سي ددې په ذريعه دې ته اشاره سوې ده چې کله هغه د دين او شريعت څخه د غفلت په خوب بېده سي او گناهونه کول يې زيات سي نو د زړه څخه به يې د نور د ايمان پاته برخه هم ووځي او هلته يوازې د نښي په ډول صورت پاته سي، څرگنده دي وي چې د مجل په معنی تنهاکه کېدل او د کار کولو په وجه د لاس پوست سخت کېدلو ته وايي، پر دې باندي د مجل اطلاق هم کېږي نو څرنگه چې انسان د بدن پر يو برخه باندي تنهاکه راوخيژي نو هغه که څه هم سربېره ډکه معلومېږي مگر په حقيقت کي دننه د خرابو او چټلو اوبو څخه پرته بل هيڅ نه وي، همدارنگه دکوم سړي د زړه څخه چې د امانت هغه پاته اثر او نښه هم وايستل سي نو که څه هم هغه په ظاهره بالکل صالح معلومېږي مگر په حقيقت کي په هغه کي دننه سعادت او خير رسونکی هيڅ شی نه وي، د ذکر سوي وضاحت څخه دا معلومېږي چې وکت او مجل د نور

امانت د هغه برخه تمثيل دی چي په زړه کي پاته سي ، ددغه دواړو شيانو د مثال په ذريعه دې ته اشاره کول مقصد دي چي په دغه زمانه کي د اسلام د نامه اخیستونکي په زړه کي د ایمان او دین ددغه کمزوری سربره د هغوی په زړو کي د ایمان او امانت نور څه ناڅه پاته کیږي که څه هم هغه د وکت او مجل د نښي په ډول وي مگر ددغه وضاحت څخه یو سوال پیدا کیږي هغه دا چي د مجل نښه د وکت د نښي څخه زیاته ژوره وي نو د کلام د طرز تقاضا داوه چي مخکي د مجل د نښی ذکر راغلی وای او دهغه څخه وروسته د وکت د نښی ذکر سوی وای ، ځکه چي د وروسته درجې نښي د مخکي درجې د نښي څخه کمه وي ، ددې جواب دادی چي وکت که څه هم یوه لږ نښه وي مگر هغه په اصل کي د کم حیثیت والا نه وي ځکه چي مجل د بالکل ښکاره کېدو په وجه د سره هیڅ حیثیت نه لري مگر دا جواب زیات ټینګ نه دی .

یو شارح پر دغه بحث په بل انداز کي رڼا اچولې ده ، دهغه د منقولاتو سره سم ددغه دوهم حدیث مطلب دادی چي د کوم اهل ایمان پر فکر او عمل باندي غفلت او بې حسي خپره سي او دگناه کولو په صورت کي د دین او شریعت سره د هغه تعلق ډېر کمزوری سي نو د هغوی د زړو څخه امانت وځي ، کله چي د هغه یوه برخه زائله سي نو د هغوی د زړو څخه د هغه نور هم زائل سي او دلته د وکت په ډول ظلمت او تیاره پیدا سي او ددې مثال په یو شي کي د هغه مخالف رنګ ظاهر سي د مثال په توګه په سپین شي کي د سپین رنګ ظاهرېدل او کله چي د دین او شریعت په اړه غفلت او کوتاهي زیاته سي او د گناهو کول د مخکي څخه هم زیات سي نو د نور امانت کومه برخه چي پاته سوې وه د هغه څخه نور زائل سي او ددې مثال داسي دی لکه پر بدن چي تنها که راوڅیږي او دغه نښه دومره ژوره او سخته وي چي ژر نه زائلیږي ، نو په دوهم وار چي په زړه کي کومه تاریکي پیدا کیږي هغه د اول وار پیدا کېدونکي تاریکي څخه زیاته خپره او ژوره وي ، د ذکر سوي صورت حال ددغه مثال په ذریعه بیانولو څخه وروسته یې وویل چي د انسان په زړه کي د ایمان او امانت د نور پیدا کېدل او بیا وتل یا په زړو کي د هغه نور ځای نېول او بیا د هغه د زائل کېدو څخه وروسته د تاریکي راتلل داسي تشبیه لري لکه څرنگه چي څوک د اور سکروته پر خپلي پښې باندي ایږدي او سکروته د پښې په سوځلو سره زائله سي او بیا پر سوځېدلي ځای باندي تنها که راوڅیږي .

یو بل شارح دا لیکلي دي چي ددغه ارشاد څخه مراد دادی چي الله تعالی د خلکو په زړو کي د امانت نور پیدا کړ چي هغه په رڼا کي د فلاح او صلاح پر لار روان سي او د دین او شریعت پیروان سي مگر کله چي هغه خلک د هغه نعمت څخه بې پروا سي ، د دین او شریعت په اړه په

غفلت او کوتاهی کی لویږي او گناهونه کول پېل کړي نو الله تعالی د سزا په توگه د هغه خلکو څخه دغه نعمت بېرته واخلي په دې توگه چې د هغوی د زړونو څخه امانت وځي تردې چې کله هغوی د غفلت د خوب څخه بيدار سي نو محسوس کړي چې د هغوی د زړه هغه حالت نه دی کوم چې د امانت په شتون کې وو مگر د هغوی په زړو کې د هغه امانت نښه پاته وي چې کله د وکت په ډول وي او کله د مجل په ډول وي نو لفظ د مجل که څه هم مصدر دی مگر دلته د نفس تنها که مراد ده او دا یعنی مجل د اولي مرتبې یعنی وکت څخه د کمی درجې وي ځکه چې د وکت په ذریعه دې ته اشاره مقصد ده چې که څه هم امانت د زړه څخه وځي نو د نښې په صورت کې د هغه څه نا څه برخه پاته کیږي .

د حدیث آخري الفاظ: حال دا چې د هغه په زړه کې د ذرې په اندازه ایمان نه پاته کیږي، دغه جمله دوه احتماله لري یا خوا اصل ایمان نفي مراد ده یعنی د هغه سړي به هیڅ ایمان نه وي ، او یا د کمال ایمان نفي مراد ده چې دغه ارشاد د دغه برخي خلاصه داده چې خلک د هغه سړي د عقل او پوهي زیات تعریف کوي او د هغه په اړه د تعجب او تحسین اظهار کوي مگر د یو داسي سړي تعریف او توصیف نه کوي چې په هغه کې ډېر زیات علم او فضل وي او د عمل صالح په دولت برخمن وي ، ددې څخه معلومه سوه چې اصل شی ایمان او د فکر او عمل پاکي ده که په یو سړي کې د ایمان او پاکۍ دولت نه وي که څه هم د دنیا ټول نعمتونه د هغه سره وي مگر د هغه هیڅ حقیقت نه وي که څه هم د دنیا خلک د هغه هر څومره تعریف او تحسین وکړي، او د هغه ښېگڼو او کامیابیو په وجه هغه هر څومره غوره وگڼي مگر تعریف او تحسین د هغه سړي په حق کې معتبر دی چې د ایمان او تقوا حامل وي .

### کله چې فتنې ظاهري سي نو عافیت لټوئ

﴿۵۱۳۹﴾: وَعَنْهُ قَالَ كَانَ النَّاسُ يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ

د حضرت حذیفه رضی الله عنه څخه روایت دی چې خلکو به اکثر د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه د نیکۍ په اړه پوښتنې کولې (یعني نیک کارونه او نیکې خبرې به یې پوښتلې)

الْخَيْرِ وَكُنْتُ أَسْأَلُهُ عَنِ الشَّرِّ مَخَافَةً أَنْ يُدْرِكَنِي فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا كُنَّا

او ما به د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه د بدیو او فتنو په اړه پوښتنه کول، په دې خیال چې زه په فتنه کې اخته نه سم، یوه ورځ حذیفه رضی الله عنه وویل: ای د الله رسوله! موږ

فِي جَاهِلِيَّةٍ وَشَرٍّ فَجَاءَنَا اللَّهُ بِهَذَا الْخَيْرِ فَهَلْ بَعْدَ هَذَا الْخَيْرِ مِنْ شَرٍّ قَالَ

په جاهليت کي اخته وو او د بدۍ په زمانه کي ووييا الله تعالى موږ ته دا خير عطا کړ (يعني اسلام) ايا د دې خير څخه وروسته هم يو بدې پېښېدونکې ده؟ رسول الله ﷺ وفرمايل:

نَعَمْ قُلْتُ وَهَلْ بَعْدَ ذَلِكَ الشَّرِّ مِنْ خَيْرٍ قَالَ نَعَمْ وَفِيهِ دَخَنٌ قُلْتُ وَمَا

هو، ما وويل: ايا د دې بدۍ او خرابۍ څخه وروسته به هم خير وي، رسول الله ﷺ وفرمايل: هو، او په هغه خير کي خړوالی وي، ما وويل:

دَخَنُهُ قَالَ قَوْمٌ يَسْتَنْتُونَ بِغَيْرِ سُنَّتِي وَيَهْدُونَ بِغَيْرِ هُدَايِي تَعْرِفُ مِنْهُمْ

هغه خړوالی به څه وي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: د خرابۍ څخه مراد هغه قوم دی چي زما د طريقې خلاف طريقه اختيار کړي او خلکو ته زما د لاري خلاف لار بنسټي، ته به په هغوی کي دين

وَتُنْكَرُ قُلْتُ فَهَلْ بَعْدَ ذَلِكَ الْخَيْرِ مِنْ شَرٍّ قَالَ نَعَمْ دُعَاةُ إِلَى أَبْوَابِ جَهَنَّمَ

هم ووينې او د دين خلاف کارونه هم، (يعني په هغوی کي به د شرع سره سم او د شرعي خلاف دواړي خبري ووينې) ما وويل: ايا د دې خير څخه وروسته به هم بدې وي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: هو، داسي خلک به وي چي د دوښمن پر دروازه به ولاړ خلک بلې (يعني څرگنده گمراهي به خپروي)

مَنْ أَجَابَهُمُ إِلَيْهَا قَذَفُوهُ فِيهَا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ صِفْهُمْ لَنَا قَالَ هُمْ مِنْ

څوک چي د هغه جهنمي دعوت قبول کړي هغوی به جهنم ته بوزي، ما وويل: اې د الله رسول له! د هغوی صفت حال کړئ، (يعني هغوی به کوم خلک وي او څنگه به وي؟) رسول الله ﷺ وفرمايل: هغوی به

جَلَدَتْنَا وَيَتَكَلَّمُونَ بِالسِّنْتِنَا قُلْتُ فَمَا تَأْمُرُنِي إِنْ أَدْرَكَنِي ذَلِكَ قَالَ تَلْزَمُ

زموږ د قوم يا جنس څخه وي او زموږ په ژبو به خبري کوي ما وويل: که هغه زمانه پر ما راسي نو تاسو څه حکم راکوئ. (يعني که هغه خلک زما په ژوند کي ظاهر سي نو هغه وخت ما ته څه کول په کار دي؟) رسول الله ﷺ وفرمايل:

جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ وَإِمَامَهُمْ قُلْتُ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ جَمَاعَةٌ وَلَا إِمَامٌ قَالَ

د مسلمانانو له لازم ونیسه او د هغوی د امام اطاعت کوه، ما وویل: که هغه وخت د مسلمانانو جماعت نه وي او امام هم نه وي نو څه وکړم؟ رسول الله ﷺ وفرمایل:

فَاعْتَزِلْ تِلْكَ الْفِرْقَ كُلَّهَا وَلَوْ أَنْ تَعْصَ بِأَصْلِ شَجَرَةٍ حَتَّى يُدْرِكَكَ الْمَوْتُ

ته د ټولو ډلو څخه بیل سه که څه هم چي تا ته د درختو په رینسو کي پناه تر لاسه سي، تردې چي

وَأَنْتَ عَلَى ذَلِكَ، متفق عليه و في رواية لمسلم قال يَكُونُ بَعْدِي أُمَّةٌ لَا

مرگ درته راسي، بخاري او مسلم، او د مسلم په يوه روايت کي داسي دي چي رسول الله ﷺ داسي وفرمایل: زما څخه وروسته به امامان (خليفه گان يا پاچاهان) وي، چي

يَهْتَدُونَ بِهَذَايَ وَلَا يَسْتَنْوَنَ بِسُنَّتِي وَسَيَقُومُ فِيهِمْ رَجَالٌ قُلُوبُهُمْ قُلُوبٌ

زما طريقه به خلکو ته نه ښيي او زما طريقه به نه اختياروي، او په هغوی کي به ځيني خلک داسي ظاهر سي چي د هغوی زړونه به

الشَّيَاطِينِ فِي جُثْمَانِ إِنْسٍ قَالَ قُلْتُ كَيْفَ أَصْنَعُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ أَدْرَكْتُ

د شيطانانو په ډول وي او صورتونه به يې د انسانانو په ډول وي، ما وویل: اي د الله رسوله! که زه دا زمانه تر لاسه کړم نو څه وکړم؟

ذَلِكَ قَالَ تَسْمَعُ وَتُطِيعُ لِلْأَمِيرِ وَإِنْ ضُرِبَ ظَهْرُكَ وَأَخِذَ مَالُكَ فَاسْمَعْ وَأَطِعْ.

رسول الله ﷺ وفرمایل: امير چي څه وايي هغه اوږه او د هغه اطاعت کوه که څه هم چي پر ملا ووهل سي او ستا مال په زور واخيستل سي خو بيا هم اوږه (حکم يې) او اطاعت يې کوه.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۶۱۵۱۶، رقم: ۲۶۰۶، ومسلم ۱۴۷۵۱۳، رقم: ۵۱-۱۸۴۷.

**د لغاتو حل:** دخن: لا يکون خيرا صفوا بل يکون مشوبا بکدوره وظلمة. (خيرن).

**تشریح:** علماؤ ويلي دي چي د شر څخه مراد فتنه او د اسلام په ارکانو کي سستي او کوتاهي واقع کېدل دي، د بدې غلبه، د بدعت خپرېدل دي، او د خير څخه مراد د دې برعکس معنی ده،

موږ په جاهليت او بدې کي اخته وو: د دغه قول په ذريعه حضرت حذيفه رضی الله عنه د رسول الله ﷺ د پیغمبرۍ څخه مخکي زمانې ته اشاره وکړه کله چي د توحيد لمر د جهالت پر ورېځو خپور سوی وو، د نبوت او رسالت رڼا څرگنده سوې نه وه او پر احکام الهي باندي د عمل لار د نظرو

څخه پټه وه .

في جاهلية وشر: دلته د شر لفظ عطف تفسيري دی چي ددغه لفظ په ذریعه د جاهلیت وضاحت بیانول مقصد دي یا دا هم ویل کیږي چي په دغه جمله کي د شر لفظ د تخصیص په توګه استعمال سوی دی .

دخن: یعنی خیرتوب، او د دُخان معنی د دود ده، مطلب دادی چي څرنگه په فضاء کي خپور سوی دود پاک شیان خیرن کوي همدارنگه هغه وخت چي کوم خیر مخته راسي هغه به د بدۍ او خرابۍ په ګرد لړلي وي، په دې توګه چي دخلکو په زړونو کي به پاکي او خلوص نه وي کوم چي د اسلام په لومړنۍ زمانه کي وي او عقیدې په صحیح او اعمال به صالح نه وي، د امیرانو او پاچاهانو نظم به د هغوئ پر عدل او انصاف باندي مبني نه وي کوم چي په مخکي زمانه کي وو، د مسلمانانو مشران به مخلص او ریښتوني خادم نه وي، د بډیو ظهور به وي، بدعتونه به پیداسي، بدکاره خلک به د نیکانو سره او اهل بدعت به د اهل سنت سره ګډ وه سي .

ته به په هغوئ کي دینداره هم ووينې او بې دینه هم: مطلب دادی چي هغه خلک به په نیکی او بدۍ دواړو سره د ګډېدو په وجه د متضاد او مختلف اعمالو حامل وي د هغوئ په ژوند کي به د منکر یعنی خرابو خبرو چلن هم وي او د معروف یعنی ښو کارو دخل هم وي، نو دغه جمله هم هغه مفهوم څرګندوي کوم چي د مخکنۍ جملې (نعم وفیه دخن ویستونون بغیر سنتي) څخه مراد اخیستل سوی دی .

ځینو حضراتو وضاحت کړی دی چي په دغه ارشاد کي د اسلام او هدایت د رڼا څخه وروسته پېښېدونکي کومي بدۍ ته چي اشاره سوې ده د هغه څخه د بدۍ فتنه مراد ده کوم چي د حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت پر وخت ظاهره سوې وه او بیا پېښېدونکي دوهم خیر ته چي اشاره سوې ده نو دهغه څخه مراد د حضرت عمر ابن عبدالعزیز رضی الله عنه د خلافت زمانه وه، او منهم وتنکر یعنی تاسو به په هغوئ کي دینداره هم ووينئ او بې دینه هم، دلته چي کومو خلکو ته اشاره سوې ده هغه څخه هغه امیران او پاچاهان مراد دي چي د حضرت عمر ابن عبدالعزیز رضی الله عنه څخه وروسته حکمرانان سول، په هغوئ کي ځیني داسي حکمرانان تېر سوي دي چي په خپل ذاتي ژوند کي هم او خپل پاچاهي کي هم د کتاب او سنت په هدایت کي عادل او انصاف داره وه، او په هغوئ کي ځیني داسي وه چي کله به یې نیک کارونه کول او کله به په نفساني خواهشاتو کي په لوېدو سره خراب کارونه کول، هغه وخت به د هغوئ په مخکي د آخرت د مفادو او د آخرت لپاره د تیاري جذبه نه وه بلکه د هغوئ اصل مفاد ذاتي مفاد پوره کول وو، او

په هر صورت کي د خپل اقتدار او خپلي حکمرانۍ پاته ساتل وو، ځيني حضرات وايي چي د اولي بدۍ څخه مراد هغه فتنه او فساد دی چي د حضرت عثمان غني رضي الله عنه د قتل په صورت کي او دهغه څخه وروسته ظاهر سول او د دوهم خیر څخه مراد هغه صلح ده چي د حضرت امير معاويه او حضرت امام حسين رضي الله عنه په منځ کي وسوه، د دځن يعني دود څخه مراد هغه افسوسناکه واقعي دي چي د حضرت معاويه په زمانه کي د ځينو اميرانو په ذريعه ظاهره سوي لکه په عراق کي د زياد فتنه او فساد.

چي د دوېځ پر درواز باندي په درېدو سره به خلک رابولي: يعني د هغه مفاد پرست او خود غرضه خلکو يوه ډله به وي چي خلک به د ډول ډول فريب او حرص د غلولو په ذريعه گمراهۍ ته رابولي او هغوی به د هدايت څخه ليري ساتي نو رسول الله ﷺ د گمراهۍ د عوت ورکونکو دعوت ته او چا ته چي دعوت ورکول کيږي د هغوی له خوا هغه دعوت قبلول يو داسي سبب گرځولی دی چي د هغه په ذريعه به دعوت ورکونکی د عوت قبلونکی دوېځ ته واچوي همدارنگه هغه خلک به د هغوی د مکر او فريب په بنکار کېدو سره دوېځ ته مخکي ولاړ سي او رسول الله ﷺ د مکر او فريب ټول اقسام او ټول صورتونه د دوېځ د دروازو قائم مقام گرځولي دي.

ځينو حضراتو ويلي دي چي دلته کومو کسانو ته اشاره سوي ده چي هغوی به خلک گمراهي ته رابولي، ددې څخه هغه د عزت، حکومت او اقتدار غوښتونکی مراد دي چي پر ملک او قوم باندي خپل واک قائمولو لپاره ډلي جوړي کړي او عامو خلکو ته په ډول ډول فريب ورکولو سره خپل چاپيره راجمع کړي چي دهغوی د اجتماعي طاقت په ذريعه ملي سيادت او ملک باندي قبضه وکړل سي لکه څرنگه چي د خوارج او روافض په ډول گمراه ډلي ددغه ناپاک مقصد لپاره پيدا سوي دي، حال دا چي د امارت، سيادت، امانت او ولايت هيڅ شرط او خصوصيت به هم په هغوی کي موجود نه وي، يوه خبره دا هم د وضاحت وړ ده چي فرمايل سوي دي چي هغوی به د دوېځ پر دروازو په درېدو سره خلک ځان ته رابولي نو د دوېځ پر دروازو درېدل د مال په اعتبار فرمايل سوي دي يعني گمراهي ته د رابللو کار به دا وي چي کوم خلک د هغوی پر بلنه هغوی ته ورځي هغوی به د دوېځ د عذاب مستحق گرځي، همدارنگه گمراهۍ ته د هغوی بلني ته د دوېځ پر دروازو باندي په بلني سره تعبير سوي دي نو دغه ارشاد د اسلوب په اعتبار د قرآن کریم ددغه آيت په ډول دی:

(ان الذين ياكلون اموال اليتمی ظلما انما ياكلون في بطونهم نارا).

د مسلم د روایت د آخري الفاظو مطلب دادی که چيري تاسو په داسي هيواد کي اوسي چيري چي د مسلمانانو نظم او پاچاهي قائم وي او د مسلمانانو امير او امام موجود وي نو دهغه خای په سياسي حالت کي ستاسو لپاره هر خومره سختي او تنگي وي او دهغه امير او امام له خوا ستاسو مال او ځان په اړه ظلم کيږي يا تاسو وهل کيږئ او ستاسو مال او اسباب په زور اخيستل کيږي تاسو دهغه امير او امام د بغاوت بيرغ هيڅکله مه پورته کوئ او دفتنې او فساد دروازې هيڅکله مه خلاصه بلکه د صبر او تحمل لار اختياروئ او په سختو حالاتو کي هم د وخت د امام په بغاوت کولو سره د دين او ملت منتشر کولو سبب مه جوړيږئ، پاته سوه دا خبره که چيري هغه امير او امام د مشروع امورو د کولو حکم ورکړي نو په دغه صورت کي مسئله داده چي دهغه اطاعت دي وکړل سي مگر که چيري د مشروع امورو حکم ورکړي چي دهغه حکم په عدولي صورت کي ځان او خلکو ته تاوان رسوي يا په هلاکت کي د اخته کېدو نوبت راسي نو دا بېله خبره ده، که چيري په دغه صورت کي هم د اولي اختيارولو جواز باقي دی يعني د حکم عدولي په صورت کي بېرته ده نو دغیر مشروع امر کول کېدای سي مگر که چيري يو سړی د سر په بایلني سره هم دغیر مشروع امر کولو څخه انتظار وکړي نو دا به تر ټولو ښه خبره وي او ددې تر ټولو د لوی درجې اختيارولو جواز دی.

په پای کي د فاسمع واطع الفاظ چي دوهم وار فرمايل سوي دي، ددې څخه دهغه حکم موکد کېدل مقصد دي چي ځان د امام د اطاعت څخه بېل نه کړل سي او دسرکښۍ او بغاوت په ذريعه په هيواد او ملت کي دانتشار فتنه خپره نسي.

### د فتنو څخه مخکي خپل ديني ژوند مستحکم کړئ

﴿۵۱۵۰﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ فِتْنًا كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ مُؤْمِنًا وَيُسَيِّ كَافِرًا أَوْ يُسَيِّ مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا يَبِيعُ دِينَهُ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا. رواه مسلم.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و فرمایل: (په نیکو) اعمالو کي تلوار کوئ او ددې فتنو د راتلو څخه مخکي چي د تاریکي شپې د ټکرو په ډول به وي چي (هغه) وخت به) څوک په سهار کي د ایمان په حالت کي پورته کيږي او ماښام ته به کافر سي او په ماښام کي به مؤمن وي او سهار ته به کافر سي، خپل دين به د دنیا په لږ سامان خرڅ کړي. مسلم.



تفريخ: صحيح مسلم ۱۱۰۱، رقم: ۱۸۶-۱۱۸.

**تفريخ:** په نيكو اعمالو كې تلوار كوي: ددغه لارښوونې خلاصه داده چې ددغه تغير خوړونكي دنيا پريوه رخ باندي قرار نسته او د وختي حالاتو تېرېدل يوې خوا ته نه وي اوس كه داسي حالات دي چې د عقيدې او عمل رخ صحيح ساتلو كې مرسته كونكي جوړېږي نو وروسته داسي حالات هم پيدا كيداى سي چې د فكر او نظرياتو او عقيدې سفر پر صحيح خوا باندي په جاري ساتلو كې سخت خنډ پيدا كړي او داسي كم انسانان وي چې د هغوى په اعماله صالحه كې خنډ نه پيدا كيږي نو كوم چا ته چې كومو موقع تر لاسه سي په هغه كې د ښه كار كولو او ښك عمل كولو تلوار دي كوي او څومره اعمال چې كولای سي وه دي يې كړي ځكه چې دا هيچا ته معلومه نه چې په راتلونكي وخت كې به څه فتنې راځي او بيا به د نيكو اعمالو اختيارولو موقع هم نه وي او يا فتنې په تياره شپو سره تعبير سوي دي ، مطلب دادى چې د راتلونكو فتنو په اړه چا ته داسي معلومېداى نه سي چې هغه به كله او ولي ظاهريږي او دهغه څخه د خلاصون لار به څه وي نو د هغه راتلونكو فتنو څخه مخكې د اعمال صالحه په ذريعه خپل ديني ژوند مستحکم جوړ كړى ، دراتلونكي وخت انتظار مه كوي ځكه چې هغه وخت به د دين او شريعت تعلق د داسي سختو آفاتو او مصيبتو سره وي چې د ښك كار كولو موقع به نه تر لاسه كيږي هغه وخت به دخلكو ذهن، فكر او اعمالو باندي څومره خراب اثر وي او هغه فتنې به څومره ژر اثر كونكي وي دې ته اشاره فرمايل سوي دي چې د مثال په توگه سړى به په سهار كې پورته كيږي نو په ايمان به متصف وي مگر په ماښام كېدو سره به د كفر تيارو ته ورځي، پاته سوه دا خبره چې د كفر څخه مراد څه دى؟ نو كېداى سي چې اصل كفر مراد دي يعني هغه سړى په حقيقت كې د كفر په دائره كې داخل سي يا دا مراد دى چې هغه كفران نعمت يعني د نعمت ناشكري كونكى سي يا هغه د كافرانو مشابهت اختيار كړي يا دا چې هغه داسي كارونه پېل كړي چې يوازي كافيي كوي .

ځيني حضرات وايي چې د ذكر سوې جملې معنی داده چې د مثال په توگه يو سړى چې په سهار كې پاڅي نو هغه شى به حلال گڼي كوم چې الله تعالى حلال گرځولى دى او هغه شى به حرام گڼي كوم چې الله تعالى حرام گرځولى دى مگر په ماښام كېدو سره به د هغه ذهن او فكر او د هغه په عقیده كې داسي بدلون راسي چې هغه شى به حرام گڼي كوم چې الله تعالى حلال گرځولى دى او هغه شى به حلال گڼي كوم چې الله تعالى حرام گرځولى دى ، پر دې باندي د جملې دوهمه برخه يعني ماښام به مؤمن وي او سهار به د كفر په حالت كې وي ، هم قياس كيداى

سي او خلاصه داده چي عام خلک به ددغه فتنو په وجه د دين او شريعت په معاملاتو کي تذبذب او تردد ښکار سي او په نامه پوهانو او عالمانو پسي تلل به پېل کړي ، مظهر رحمۃ الله عليه ويلي دي: د ذکر سوي صورت حال به څو وچي او اسباب وي يو خو دا چي په مسلمانانو کي به تفرقه ولويږي او هغوی به په مخالفو ډلو کي وویشل سي نو دهغوی په منځ کي محض عصبيت او بغض و عناد په وجه به قتلونه وي او د دواړو ډلو خلک به د خپل مخالف ځان او مال ته تاوان رسوي او د يو بل ويني تويول به حلال گڼي ،

دوهم دا چي د مسلمانانو حاکم به په ظلم او زور حکمراني نېولې وي هغه به د مسلمانانو ناحقه ويني تويوي ، دهغوی مال به په زور اخلي ، زنا به کوي ، شراب به څښي او نور خراب کارونه به کوي مگر د هغوی ددغه څرگندو بد کاريو سربېره ځيني خلک به دا عقیده لري چي هغه حاکم او امير پر حق دی او داسي خلک به د بدې عقيدې په دغه فتنه کي اخته کونکي هغه په نامه علماء وي چي هغوی ته علماء سوء ويل کيږي د هغوی له خوا به د اميرانو د هغه کارو د جواز فتوا ورکول کيږي چي هغوی به يې د مسلمانانو د ويني تويولو او حرامو کارو په صورت کي کوي ، او دريم دا چي په عامو مسلمانانو کي به جهالت او د دين څخه د ناخبرتيا په وجه چي کومي خرابۍ خپريږي او د هغوی څخه چي کوم غير شرعي کارونه کيږي لکه د رانيولو او پلورلو په معاملاتو کي او په نورو امورو کي د دين او شريعت د احکامو خلاف ورزي کول به حلال او جائز گڼي ، شيخ عبدالحق دا ليکلي دي چي مذکوره حال به په دې وجه پيدا کيږي چي خلک به دخپل اغراضو او منافعو له کبله د دنيا داره اميرانو او شتمنو سره تعلق ساتي ، دهغوی څخه د حاجت پوره کېدو په اميد به هغوی ته ورغځلي د هغوی ناسته ولاړه به عزت گڼي نو ددې نتيجه به دا وي چي د هغوی پيروان به دهغوی تابع سي او د هغوی د شريعت خلاف کارو کي به دهغوی پر موافقت او تائيد کولو باندي مجبور وي .

سړی به په سهار کي د ايمان په حالت کي وي... الخ: ددې يوه معنی دا هم کېدای سي چي سړی به په سهار کي پاڅي نو دخپل مسلمان ورور د ويني او مال ساتلو په سبب به د ايمان په حالت کي وي او هغه چي په ماښام کېدو سره د هغه عقیده بدله سي او هغه به دخپل مسلمان ورور وینه او مال حلال گڼي او په دې وجه به هغه کافر وگرځول سي ، ددغه معنی اختيارولو په صورت کي د فتنو څخه مراد جنگ او قتال دی مگر ددغه جملې چي کومه معنی مخکي تېره سوې ده هغه د رسول الله ﷺ دارشاد سره زیاته مناسب ده .

## د فتنو د ظهور پر وخت عافیت و لتوی

﴿۵۱۵﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَيَكُونُ فِتْنٌ الْقَاعِدُ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: ډیر ژر به فتنې ظاهري سي

فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ وَالْقَائِمُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْمَاشِي وَالْمَاشِي فِيهَا خَيْرٌ مِنَ

ددې فتنو په زمانه کي به ناست تر ولاړو غوره وي او ولاړ به تر روان غوره وي او تلونکی به د

السَّاعِي مَنْ تَشَرَّفَ لَهَا تَسْتَشِرُّهُ فَمَنْ وَجَدَ مَلَجًا أَوْ مَعَاذًا فَلْيَعُذْ بِهِ.

څغستونکي څخه غوره وي، څوک چې د دغه فتنو په لور گوري فتنه به يې ځان ته راکش کړي،

څوک چې په دغه زمانه کي د پناه يو ځای ته تللای سي هغه دي هلته پناه تر لاسه کړي.

متفق عليه وفي رواية لمسلم قَالَ تَكُونُ فِتْنَةٌ النَّائِمُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْيَقْظَانِ

بخاري او مسلم، او د مسلم په يوه روايت کي دا الفاظ دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل: فتنه به

راسي چې په هغه کي به بیده کس تر وينس غوره وي

وَالْيَقْظَانُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ وَالْقَائِمُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي فَمَنْ وَجَدَ

مَلَجًا أَوْ مَعَاذًا فَلْيَسْتَعِذْ.

او وينس کس به تر ولاړ او ولاړ به تر څغلیدونکي غوره وي، نو څوک چې دغه وخت د پناه يو

ځای تر لاسه کړي نو هلته دي پناه تر لاسه کړي.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۶۱۲/۶، رقم: ۲۶۰۱. ومسلم ۲۲۱۲/۴، رقم: ۱۰-۲۸۸۶.

**د لغاتو حل:** تشرف: اي نظر اليها. معاذًا: اي موضعا او شخصا ملاذا يتخلص بالذهاب اليه بالعياذ به من الفتن.

**تشریح:** په فتنه کي ناست کسان تر ولاړو ځکه غوره دی چې د يو شي سره ولاړ سپری د هغه شي

سره زيات نژدې وي چې هغه شی ويني هم او اوري يې هم حال دا چې ناست خلک هغه شی نه

ويني او نه يې اوري نو په فتنو کي ولاړ سپری د هغه د لېدو او اورېدو په وجه چې ناست سپری يې

نه ويني او نه يې اوږې عذاب ته زيات نژدې وي، کېدای سي چې په دغه جمله کي د ناست سپري

څخه مراد هغه سړی وي چي هغه په دغه زمانه کي د ظاهرېدونکي فتنې محرک نه وي بلکه د هغه څخه په ليري پاته کېدو سره په خپل ځای کي ناست وي او دباندې نه راوځي ، او د ولاړ سړي څخه مراد هغه څوک وي چي په هغه کي د هغه فتنې تعلق وي مگر په فتنې کي متردد وي ، کوم څوک چي فتنو ته گوري... الخ: مطلب دادی که چيري يو سړی هغه فتنو ته متوجه کېږي او هغه ته نژدې ورځي نو د هغه توجه په هغه فتنو کي د هغه د اخته کېدو باعث کېږي نو د هغه فتنو څخه د ساتني او د هغه د جال څخه د خلاصون په صورت کي ددې څخه پرته نور هيڅ به نه وي چي د هغه فتنو څخه څومره زيات ليري او سېدل ممکن وي هغومره زيات ليري دي اوسي

﴿۵۱۵۲﴾: وَعَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهَا سَتَكُونُ

د حضرت ابوبکره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : ډير ژر به فتنې يو په بل

فِتْنٌ أَلَا تَكُونُ فِتْنَةُ الْقَاعِدُ خَيْرٌ مِنْ الْمَاشِي فِيهَا وَالْمَاشِي فِيهَا خَيْرٌ

پسي څرگندېږي او ياد لرئ چي بيا ددغه فتنو څخه يوه لويه فتنه پېښېږي په دغه فتنه کي به ناست سړی د تلونکي سړي څخه غوره وي او تلونکی به

مِنْ السَّاعِي إِلَيْهَا أَلَا فَإِذَا نَزَلَتْ أَوْ وَقَعَتْ فَمَنْ كَانَ لَهُ إِبِلٌ فَلْيُلْحَقْ بِإِبِلِهِ

د فتنې په لورد ځغستونکي څخه غوره وي ، خبردار! کله چي دا فتنه واقع سي نو هغه څوک چي د هغه سره اوبنان وي د خپلو اوبنانو سره دي سي

وَمَنْ كَانَتْ لَهُ غَنَمٌ فَلْيُلْحَقْ بِغَنَمِهِ وَمَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيُلْحَقْ بِأَرْضِهِ

او څوک چي پسونه او بزې لري د هغو سره دي سي او د چا سره چي مځکه وي هغه دي د خپل مځکي سره پريوځي (يعني ټول کارونه دي پرېږدي او يوازې والی دی اختيار کړي) او په دغه شيانو کي دي بوخت سي ،

فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ إِبِلٌ وَلَا غَنَمٌ وَلَا أَرْضٌ قَالَ

يو کس (ددې په اوریدو سره) وويل چي ای دالله رسوله ! د چا سره چي اوبنان، پسونه او يا مځکه نه وي هغه دي څه وکړي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل:

يَعْبُدُ إِلَى سَيْفِهِ فَيَدُقُّ عَلَى حَدِّهِ بِحَجَرٍ ثُمَّ لِيَنْجُوَ إِنْ اسْتَطَاعَ النِّجَاءَ اللَّهُمَّ

هغه دي د خپل توري په لور متوجه سي هغه دي په ډبره وهلو وهلو سره وټکوي (يعني د هغې څو که دي پڅه کړي چي د جنگ خيال پيدا نه سي) او بيا هغه ته پکار ده چي د دغه فتنو څخه د خلاصون لپاره وټنستي که هغه ژر داسي وکړلای سي ، ددې څخه وروسته رسول الله ﷺ وفرمايل : اي الله !

هَلْ بَلَغْتُ ثَلَاثًا فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِنْ أَكْرِهْتُ حَتَّى يُنْطَلِقَ بِي

ما ستا احکام ستا بندگانو ته ورسول ، درې واره رسول الله ﷺ دا الفاظ وفرمايل ، يو سړي عرض وکړ اي دا الله رسوله ! که پر ما ظلم وکړل سي تردې چي په دواړو ډلو کي زه د يوې ډلې

إِلَى أَحَدِ الصَّفَّيْنِ فَضْرَبَنِي رَجُلٌ بِسَيْفِهِ أَوْ يَجِيءُ سَهْمٌ فَيَقْتُلْنِي قَالَ يَبُوءُ بِأَثْمِهِ وَإِثْمِكَ وَيَكُونُ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ . رواه مسلم .

صف ته بوتلل سم ، يا يو غشي راسي ما مړ کړي نو زما په اړه ستاسو څه خيال دی ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : ستا پر قاتل به خپله او ستا د دواړو گناه وي او هغه سړی به په دوو ډلگانو کي وشميرل سي . مسلم .

تخریج : صحیح مسلم ۲۲۱۲۸۴ ، رقم : ۲۸۸۷-۱۳ .

**تشریح :** د علماؤ په نزد دا يو اوږد بحث دی که چيري د انتشار يو فتنه را پورته سي او مسلمانان په دوو ډلو کي په وېشل کېدو سره په خپلو کي جنگ کول پېل کړي نو هغه وخت به د پاته مسلمانانو طرز عمل څه وي ، د عالمانو د يو ډلې دا وينا ده چي د انتشار په صورت کي هيڅ مسلمان ته جائز نه ده چي هغه په قتل او قتال کي شریک سي نو په هغه کي د گډون څخه پرېز کول او د دواړو ډلو څخه جلا والی اختيارول واجب دی ، د دغه حضراتو دليل ذکر سوی ارشاد او همدارنگه نور حديثونه دي ، مشهور صحابي حضرت ابو بکر رضی الله عنه او د ځينو نورو صحابه کرامو مذهب هم دا وو ، د حضرت ابن عمر رضی الله عنه قول دادی چي د قتل او جگړې پېل په خپله کول نه دی پکار که څوک ويني تويوي نو د هغه دفع کول لازم دي ، د جمهور صحابه او تابعينو دا مذهب دی که چيري په مسلمانانو کي جگړه وسي او د يو بل خلاف قتل او قتال شروع کړي نو د هغه ډلې حمايت کول پکار دي کوم چي پر حق او انصاف باندي وي او کومه ډله

چي د ظلم او نا انصافی لار اختیار کړی وي یا د مسلمانانو د امام او سردار څخه د بغاوت کولو په وجه د ملي انتشار سبب جوړېږي د هغه خلاف جنگ کول پکار دی ځکه که چیري داسي ونه کړل سي نو د فتنې او فساد بازار به گرم سي او د بغاوت کونکو همت به لوړ سي ،  
ددغه مذهب دلیل د الله تعالی دا فرمان دی : (وان طائفتان من المؤمنین اقتتلوا.... الخ)  
نو آیت کریمه دا څرگندوي چي کله د مسلمانانو په دوو ډلو کي جگړه وسي نو د هغوی په منځ کي صلح کول پکار دي او د دواړو ډلو هغه انتشار څخه د لیري کولو هڅه دي وکړل سي ، که چیري په هغه دواړو ډلو کي یوه ډله د حد څخه تجاوز کوي او په فتنه جاري کولو کي مصروف وي نو بیا د هغه ډلي پر خلاف باید توره پورته کړل سي او د هغوی سره جنگ وکړل سي چي پر حق لار باندي راسي .

﴿۵۱۵۳﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرُ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمٌ يَتَّبِعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعَ الْقَطْرِ يَفِرُّ بِدِينِهِ مِنَ الْفِتَنِ . رواه البخاري .

د حضرت ابو سعيد رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایل : هغه زمانه نژدې ده چي د مسلمان غوره مال به پسونه وي چي هغه د غرونو په لمن کي یا د باران اوریدو ځای ته بوځي د فتنو څخه به وتښتي او خپل دین به وژغوري . بخاري

**تخریج :** صحیح البخاري (فتح الباري) : ۶۹۱۱ ، رقم : ۱۹ .

**د لغاتو حل :** شعف : ای رؤوس الجبال (د غره څوکی)

**تشریح :** ددغه حدیث مطلب هم دا تلقین کول دي چي کله داسي فتنې را پورته سي چي په هغه سره په مسلمانانو کي انتشار او جنگ و جگړې و بآ خپره سي او داسي ماحول پیدا سي چي په هغه کي د دین ساتل مشکل سي نو هغه وخت به د خلاصون لار دا وي چي یوازوالی اختیار کړل سي او څومره چي ممکن وي خپل ځان د نړېوالو څخه جلا کړي لکه چي فرمایل سوي دي چي داسي حالت تر ټولو غوره صورت دادی چي یو مسلمان د یو څو پسو مالک وي او د هغه پسو په پېولو سره ځنګل ، غریا داسي ځای ته ولاړ سي چیري چي د څړ ځای او اوبو پیدا کېدو ذریعه وي او هلته د پسو په پېولو سره د شېدو په صورت کي د حاجت په اندازه خوراک باندي

په قناعت کولو سره خپل ژوند تېروي ، ددې لپاره چې نه د دنیا د خلکو سره وي او نه دين ته په تاوان رسونکو فتنو کي اخته وي .

### د فتنو پېشگوئي

﴿ ۵۱۵۳ 〉: وَعَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ أَشْرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَطْمٍ مِنْ أَطَامِ الْمَدِينَةِ فَقَالَ هَلْ تَرَوْنَ مَا أَرَى قَالُوا لَا قَالَ فَإِنِّي لَأَرَى الْفِتْنَ تَقَعُ خِلَالَ بُيُوتِكُمْ كَوَقْعِ الْمَطَرِ . متفق عليه

د حضرت اسامه بن زيد رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د مدينې پر يو لوړ ځای وختی ، صحابه کرام يې مخاطب کړل او ورته وه يې فرمايل : تاسو هغه شی وينئ کوم چې زه وينم ؟ صحابه کرام وويل : يا ، رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل : زه فتنې وينم ، چې ستاسو پر کورونو داسي وريږي لکه څرنگه چې باران او ريږي . بخاري او مسلم .

**تخريج :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ۹۴/۴ ، رقم : ۱۸۷۸ ، و مسلم ۲۲۱۱/۴ ، رقم : ۹ - ۲۸۸ .

**د لغاتو حل :** اطم : ای شاهق جبل او بناء مرتفع (د غره لوړه څوکه یا لوړه ماڼۍ)

**تشریح :** اطم : د غره څوکی ، قلعه او لوړ ځای ته وايي ، او اطم يې جمع ده ، دلته د اطم څخه مراد مدينې منورې چاپېره هغه لوړ ځایونه او قلعي دي چې په هغه ځای کي يهوديان او سپېدل ، رسول الله صلى الله عليه وسلم يوه ورځ د هغه قلعه څخه د يوې قلعي بام ته تشریف يووړ او بيا يې ذکر سوی حديث ارشاد وفرمايه .

زه هغه فتنې وينم ... الخ : ددې وضاحت دادی چې الله تعالی خپل نبي ته هغه وخت چې هغه بام ته وختی د فتنو نژدې کېدل ونبودل چې د هغه فتنو په اړه يې خبردار کړي او خلک په دې پوهېدو سره چې د هغه فتنو نازلېدل مقدر سوي دي د هغه څخه د ساتنې طريقه اختيار کړي او دا خبره د رسول الله صلى الله عليه وسلم د معجزو څخه شمېرل کېږي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم کومه وړاند وینه فرمايلي وه هغه بالکل صحيح ثابتېد سوه .

### يوه خاصه پېشگوئي

﴿ ۵۱۵۵ 〉: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلَكَةُ أُمَّتِي عَلَى يَدَيِّ غِلْمَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ . رواه البخاري .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : زما د امت هلاکت به د قريشو د څو ځوانانو د لاسه وي . بخاري .

**تخريج :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ۶۱۲۱۶ ، رقم : ۲۶۰۵ .

**د لغاتو حل :** الغلّة : الشيان ، جمع غلام . (زلميان)

**تشریح :** په دغه حديث د امت څخه مراد صحابه کرام او اهل بيت دي ، چي د امت تر ټولو غوره او افضل کسان وه ، لفظ د غلّمة د غلام جمع ده چي معنی يې د زلمي ده ، په صراح کي ليکلي دي چي د غلام معنی د هلک ده او څرگنده دي وي چي د غلام لفظ د غلم او اغتلام څخه اخيستل سوی دی چي د هغه معنی د جوش غلبه ده ، په هر حال دلته د غلّمة څخه مراد هغه کم عمره زلمي دي چي ناپوه او بې باکه وي ، د مشرانو او بزرگانو ادب او احترام نه کوي او د عالمانو او پوهانو خلکو د عزت خيال نه ساتي نو رسول الله ﷺ په دغه ارشاد کي د قريشو کومو زلمو ته چي اشاره وفرمايل د هغه څخه د قريشو سره نسلي تعلق لرونکي د دين او ملت هغه بدخواه خلک مراد دي چي هغوی د سلطنت او عزت تر لاسه کولو لپاره حضرت عثمان غني ، حضرت علي ، حضرت حسن او حضرت حسين رضي الله عنهم اجمعين شهيدان کړل او د هغوی د هلاکت باعث سول ، يا هغوی هغه وخت په ملت کي د انتشار او ظلم فتنه پيدا کړل ، په مجمع البحاري کي ليکلي دي چي حضرت ابوهريره رضي الله عنه د رسول الله ﷺ د دغه ارشاد په رڼا کي هغه خلک په تعين سره وپېژندل مگر دا حديث بيانولو وخت د فتنې له پيري د هغه خلکو نو مونه څرگند نه کړل او هغه خلک د بني اميه عبد الله ابن زياد او دهغه په ډول نور کسان وه چي هغوی تر دې حده د فتنې او فساد بازار گرم کړ چي اهل بيت يې د بې پايه ظلمو بنکار کړل ، د لوړي درجې مهاجر او انصار صحابه کرامو ته يې په لوی مظلوميت سره د خپل ځانو څخه لاس پرېولی او داسي ويني توی سوې چي محکه او آسمان رپېدل د دغه خلکو دغه د ظلم ډکي کارنامي د تاريخ په کتابو کي په تفصيل سره ذکر دي .

﴿ ۵۱۶ 》 : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَقَارَبُ الزَّمَانُ وَيُقْبَضُ الْعِلْمُ وَتَظْهَرُ الْفِتَنُ وَيُلْقَى الشُّحُّ وَيَكْثُرُ الْهَرْجُ قَالُوا وَمَا الْهَرْجُ قَالَ الْقَتْلُ . متفق عليه



د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : زمانې به يو په بل پسې نژدې وي (د دنيا زمانه او د آخرت زمانه) او علم به پورته کړل سي او د فتنو به ظهور وي او بخل به واچول سي (يعني د خلکو په زړونو کي) او هرج به زيات وي ، صحابه کرامو پوښتنه وکړه چې هرج څه شی دی ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : قتل . بخاري او مسلم .

**تخريج :** صحيح البخاري (فتح الباري) : ۱۸۲۱۱ ، رقم : ۸۵ ، و مسلم ۲۰۵۷۴ ، رقم : ۱۱ - ۲۶۷۲ .

**تشرېح :** زمانې به يو بل ته نژدې سي : ددې مطلب يا خو دادی چې هغه وخت به د دنيا زمانه د آخرت زمانه يو بل ته نژدې سي ، په دغه صورت کي به د قيامت نژدې کېدل مراد وي يا ددغه جملې څخه مراد د زمانو د خرابۍ تعلق دی يعني په هغه زمانه کي چې بد کاره خلک وي هغه به يو بل ته نژدې راسي يا دا مطلب دی چې خپله د زمانې اجزاء د بدۍ او خرابۍ په اعتبار هم يو بل ته نژدې او مشابه وي يعني يوه زمانه به د خرابۍ او بدۍ ماحول اخیستی وي او د هغه څخه وروسته به بيا دوهم زمانه همداسي وي ، يا دا مطلب دی چې يوه داسي زمانه به راسي چې په هغه کي به حکومت تر ډېره وخته نه وي او مختلف انقلابونه او ډېر مختصر وخت کي به بدلېږي ، ځينو حضراتو دا مطلب بيان کړی دی چې په آخر کي کومه زمانه راځي په هغه کي به د خلکو عمرونه ډېر لږ وي او دا احتمال هم دی چې دغه جمله په اصل کي د گناهو په سبب د زمانې څخه د برکت ختمېدو کنايه ده يعني په آخره زمانه کي کله چې د گناهو زياتوب سي خلک به د دين او شريعت تقاضې او د الله او آخرت د بيړي څخه په بې پروا کېدو د عيش او غفلت په ژوند کي ولويږي نو د زمانې څخه به برکت ولاړ سي او د هغه د شپې او ورځي گردش به دومره تيز او د ورځي او شپې وخت به دومره مختصر محسوس کيږي چې د کلونو مخکي يوه واقعه به د پروڼ خبره معلومېږي او هر څوک د وخت د کمۍ شکايت کوی ددې تائيد ددې څخه هم کيږي چې په هغه کي فرمايل سوي دي چې په آخره زمانه کي به وخت داسي تيريږي چې کال به دمياشتي برابر ، مياشت به د اونۍ په اندازه او اونۍ به د ورځي برابر معلومېږي .

علم به پورته کړل سي : مطلب دا چې په هغه زمانه کي باعمل او د حقيقي علم حامل علماء پورته کړل سي او همدارنگه حقيقي علم به ختم سي او د مختلف علمي فتنو تياره به داسي خپره سي چې د علماء حق او علماء سوء په منځ کي به امتياز کول مشکل سي او هري خوا ته به دا محسوس کيږي لکه د علم خراغ چې مړ سوي وي او د جهالت او ناپوهۍ تياره خپره سوي وي .  
بخل به واچول سي : مطلب دادی چې په آخره زمانه کي به په خلکو کي د بخل خصلت ډېر پوخ سي او دا شی يعني د بخل خرابي به د يوې عامي وباء په ډول خپره سي او خلک به د هغه

بخل دومره تابع سي چي صنعت او حرفت ته به د خپل صنعتي شيانو جوړولو او پيدا کولو کي د بخل او تنگۍ کول پيل کړي او د مال او تجارت خلک به خپل مال پتوي تر دې چي د ضروري شيانو د ورکولو څخه به هم انکار کول پيل کړي ، ددې څخه معلومه سوه چي بخل به عام کړل سي ، دلته په خلکو کي اصل بخل مراد نه دی ځکه چي اصل بخل خو د انسان په خلقت او طبيعت کي پروت دی او په دې اعتبار دا خبره د مخکي زمانې د خلکو په اړه نسي ويل کيدای چي په هغوی کي د بخل وجود نه وو مگر ددې څخه د انتیجه هم اخذ کيدای نسي چي اصل بخل د انسان په جبلت کي پروت دی ځکه نو هيڅوک ددغه عادت څخه پاک سوی نه دی ، حقيقت دادی چي الله تعالی چاته وغواړي ددغه خصلت څخه يې په پوره توگه خوندي کولای سي .

او څرنگه چي ددغه آيت (ومن يوق شح نفسه فاولئک هم المفلحون) څخه څرگنديږي چي داسي پاک انسانان مخکي هم تېر سوي دي او س هم موجود دي او بيا به هم موجود دي ، دا بېله خبره ده چي د زمانې د اثراتو په وجه د داسي پاکو کسانو شمېر په هره راتلونکې زمانه کي د مخکې زمانو په نسبت کم سي .

د هرج معنی ده په فتنه او فساد کي لوېدل او څرنگه چي په قاموس کي ليکلي دي چي کله دا ويل کيږي : هرج الناس : نو ددې معنی دا وي چي خلک په فتنو کي ولوېدل او قتل او اختلاط يعني ويني تويول ، د نورو کارونو سره د گډېدو په وجه د ښه او بد تمیز نه کولو په آفت کي اخته سي نو په دغه ارشاد کي د هرج څخه مراد په خاصه توگه هغه قتل او ويني تويول دي چي د مسلمانانو په منځ کي د انتشار او فتنې په صورت کي او د ښه او بد نه تمیز په وجه خپره سي .

### د فتنو د شدت پای

﴿۵۱۵﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : په هغه ذات دي مي قسم وي

بِيَدِهِ لَا تَذْهَبُ الدُّنْيَا حَتَّى يَأْتِيَ عَلَى النَّاسِ يَوْمٌ لَا يُدْرِي الْقَاتِلُ فِيمَ قَتَلَ

د چا په واک کي چي زما روح ده دنيا به تر هغه وخته پوري نه فنا کيږي ترڅو پوري چي پر خلکو داسي ورځ رانه سي چي په هغې کي به قاتل ته دا معلومه نه وي چي هغه مقتول ولي قتل کړ

وَلَا الْمَقْتُولُ فِيمَ قُتِلَ فَقِيلَ كَيْفَ يَكُونُ ذَلِكَ قَالَ الْهَرْجُ الْقَاتِلُ

## وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ . رواه مسلم .

او نه به مقتول ته دا معلومه وي چي هغه ولي قتل کړل سو ، صحابه کرامو عرض وکړ : داسي به څنگه وي ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : هرج (يعني فتنه) ، قاتل او مقتول به دواړه دويځ ته ځي . مسلم  
تخريج : صحيح مسلم : ۲۲۳۱/۴ ، رقم : ۵۶ - ۲۹۰۸ .

**تشریح :** مطلب دادی چي په هغه زمانه کي به د خلکو د زړه او دماغ څخه د فتنې ، فساد او قتل احساس داسي ختم سي چي نه به قاتل پېژندل کيږي چي هغه د مقتول وينه ولي بېولې ده او نه به مقتول او د هغه ورثاء ته دا معلومه وي چي د هغه ځان د يو دنياوي غرض او مقصد لپاره يا د يو شرعي وجه پر بناء وژل سوی دی ، داسي تياره به خپره سي چي شکوک او شبهات باندي به د انسان وينه بهيږي ، ددې خبري سره به هيڅ غرض نه وي چي کوم څوک پر حق دی او کوم څوک پر ناحق دی ، څوک چي څه غواړي هغه به کوي ، د موجوده زمانې د حالت په لېدو سره څوک ويلای سي چي د ذکر سوي صورت ظهور نه دی سوی .

د هرج په سبب : مطلب دادی چي د بې وجه قتل په وجه د جهالت او ناپوهۍ هغه تياره به دا وي چي پوره ماحول به د فتنې او فساد او بد امنۍ څخه ډک وي . د شرارت عروج به وي د اخلاقي قوانينو گرفت به کمزوری سي ، د بڼه او بدو کارو تمیز به ورک سي ، حق او باطل به ګډه وېسي ، د زړه او دماغ څخه به د انساني ويني د ساتني احساس ختم سي .

دواړه به دويځ ته ځي : ددې څخه معلومه سوه چي د نيت فتور به دومره عام سي چي په ظاهره مقتول او مظلوم سړی به هم په ځان کي د ظلم او طغيان فتنه پټه ساتي د هغه مقتول او مظلوم کېدل به په دې وجه نه وي چي هغه واقعتاً د يو ظالمانه قتل بنکار سوی دی بلکه په دې اعتبار به وي چي هغه خطا سو او خپله د حملې کولو څخه مخکي د بل د حملې بنکار سو نو د ذکر سوي جملې مطلب دادی چي قاتل خوبه دويځ ته ددې لپاره ځي چي هغه واقعتاً د قتل عمد ګناه کار دی او مقتول به ددې وجي دويځ ته ځي چي هغه خپله هغه د هغه قاتل قتلول غوښتل او د هغه تباه کولو خواهي يې درلودی او سړی د يوې ګناه د ارادې په وجه هم ماخوځ کيږي ځکه هغه هم د دويځ مستوجب ګرځول کيږي ، مګر څرګنده دي وي چي دا حکم د جهالت خپرېدو او د حق او باطل په منځ کي د تمیز ختمېدو په صورت کي دی مګر که چيري د هغه مقتول څخه د ذکر سوي نيت او ارادې تعلق جهالت او ناپوهي او عدم تمیز سره نه وي بلکه ددې څخه وي چي هغه د اشتباه په وجه په خطا کي ولوېدی نو پر هغه باندي د ذکر سوي حکم اطلاق نه کيږي ،

ددې وضاحت دادی چي هغه (مقتول) د خپل قاتل په اړه کوم عداوت او نفرت کوی او د هغه د قتل سره مقتول هم د عذاب مستوجب سو مگر که چیري هغه مقتول د جهالت او ناپوهۍ په وجه نه بلکه د دین له موخي د هغه سړي يعني د قاتل د قتل کولو اراده درلودل نو دغه ارادې ته هغه د دین او شریعت د خپل علم په رڼا کي غور او فکر کولو څخه وروسته او د نیت اخلاص سره رسیدلی وي نو که چیري د حقیقت په اعتبار هغه ارادې ته د هغه رسیدل غیر صحیح وي نو هغه محض د هغه ارادې په وجه د عذاب مستوجب نسي گرځېدای ځکه چي اجتهاد او صحیح تهېجې ته د رسېدو لپاره خطا کونکی سړی به عندالله ماخوځ نه وي ، څرگنده دي وي چي ذکر سوی ارشاد ددغه مشهور او صحیح مذهب دلیل دی چي کوم څوک د یو گناه نیت وکړي او پر هغه نیت قائم وي نو هغه به د گناه کار په حکم کي وي که څه هم هغه په خپلو اندامو او ژبه سره په عملي توگه هغه گناه ونه کړي .

### د فتنو په ماحول کي پر دین باندي د قائم پاته کېدونکي فضیلت

﴿۵۱۵۸﴾: وَعَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

الْعِبَادَةُ فِي الْهَرَجِ كَهَجْرَةِ إِلَيَّ. رواه مسلم

د حضرت معقل بن یسار رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل : د فتنو په زمانه کي به د عبادت دومره ثواب وي څومره چي زما په لور د هجرت ثواب دی . مسلم .

تخریج : صحیح مسلم : ۲۲۶۸/۴ ، رقم : ۱۳۰ - ۲۹۴۸ .

تشریح : مطلب دادی چي د نبوت په زمانه کي د مکې د فتح څخه مخکې د دارالحرب څخه په هجرت کولو سره مدينې ته راتلونکي او د رسول الله صلی الله علیه و سلم د ملگرتيا شرف لرونکي ته چي کوم ثواب تر لاسه کېږي هغه ثواب به هغه سړي ته هم حاصلېږي چي د فتنې او فساد د جهالت څخه د ځان ساتني لپاره د الله جل جلاله په عبادت کي بوخت او پر خپل دین باندي قائم پاته سي .

پر مظلومو صبر وکړئ او په دې پوه سئ چي راتلونکې زمانه به تر دې هم بدتره وي

﴿۵۱۵۹﴾: وَعَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ عَدِيٍّ قَالَ أَتَيْنَا أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ فَشَكَّوْنَا إِلَيْهِ مَا

د زبیر بن عدي رضی الله عنه څخه روایت دی چي مودان بن مالک رضی الله عنه ته ورغلو او هغه ته مو د حجاج

نَلَقَى مِنَ الْحَجَّاجِ فَقَالَ اصْبِرُوا فَإِنَّهُ لَا يَأْتِي عَلَيْكُمْ زَمَانٌ إِلَّا الَّذِي بَعْدَهُ

د ظلمونو شکایت وکړ، هغه وویل: صبر کوی ځکه چې راتلونکې زمانه به تر تیرې سوې

شَرُّ مِنْهُ حَتَّى تَلْقَوُا رَبَّكُمْ سَمِعْتُهُ مِنْ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. رواه البخاري

زمانې بدتره وي، تر دې چې تاسو د الله ﷻ سره یو ځای سئ دا خبره مې ستاسو د نبی ﷺ څخه اوریدلې ده. بخاري

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۱۹۱۳-۲۰. رقم: ۷۰۶۸.

**تشریح:** په دغه حدیث کې دا فرمایل سوي دي چې هره راتلونکې زمانه به د تېرې زمانې څخه بدتره وي نو پر دې باندې په دغه صورت کې سوال پیدا کیږي چې کله د راتلونکې زمانې څخه مراد بېله استثناء هره زمانه وي، نو حجاج ابن یوسف د زمانې څخه وروسته د حضرت عمر ابن عبدالعزیز رضی الله عنه زمانه راغلل، یا وروسته به د حضرت عیسی او حضرت مهدي زمانه راځي نو ایا پر دغه زمانو باندې هم د ذکر سوي خبرې اطلاق کیږي او بېله استثناء دا ویل به صحیح وي چې هره راتلونکې زمانه به د حجاج د زمانې څخه هم بدتره وي، مگر که چیرې دا خبره په استثناء سره فرمایل سوې وي نو بیا سوال نه پیدا کیږي، د حدیث شارحینو وضاحت کړې دی چې د راتلونکې زمانې د بد تر کېدو خبر ورکول د اکثر او اغلب په اعتبار دی یعنې راتلونکو زمانو کې به اکثرې زمانې داسې وي چې د تیرې زمانې څخه به بدترې وي او راتلونکې زمانې څخه مراد د حجاج د زمانې څخه د دجال تر زمانې پورې ټولې زمانې دي چې د هغو څخه د حضرت عیسی او حضرت مهدي علیهما السلام زمانې مستثنی دی، ددې څخه پرته د دغه حدیث اصل مقصد د امت خلکو ته دا ورکول، پر ظلم او زور باندې د صبر کولو تلقین کول، د راتلونکو زمانو په اړه باخبر کول او دې ته راغب کول دي چې خپله زمانه په غنیمت گڼلو سره زیات اخروي گټې تر لاسه کولو کې بوخت سي، څه خبر چې په راتلونکې زمانه کې چاته دومره موقع هم په لاس ورسي که یا.

ځینو حضراتو د دغه وضاحت سره مناسب ویلي دي چې د راتلونکو زمانو په اړه چې څه ویل سوي دي د هغه څخه د حضرت عیسی عليه السلام زمانه مستثنی ده پاته زمانې په څه ناڅه اعتبار سره د حالاتو مطابق د مخکې زمانې څخه د بدتر حالت حامل وي او د رسول الله ﷺ د زمانې څخه د لیرې والي تقاضا هم داده چې زمانه څومره د رسول الله ﷺ د عهد مبارک څخه لیرې کیږي هغو څومره به بدې او خرابې زیاتېږي او ددې لړۍ د رسول الله ﷺ د رحلت څخه سمدستي وروسته پیل سوې وه، لکه چې تر صحابه کرامو پورې د خپل باطن پاکوالي او د نفس سرپرته د

رسول الله ﷺ د تدفين وروسته د خپلو زرو په حالت کي تبديلي محسوس کړې وه ، د مخکنيو ځينو بزرگانو په اړه ليکلي دي چي هغوی بيان وکړ چي اول وخت په زړه کي د گناه خيال پيدا سو او بيا هغه خيال ولاړی نو ډېر وخت وروسته کله چي هغه خيال بيا راغلی نو اوس يې په اساني سره د دفع کولو نوم نه اخيستی ، د ډېر فکر کولو وروسته د دغه فرق وجه له دې پرته اور هيڅ په پوهه کي نه راغلل چي دغه ظلمت د نبوت د زمانې د نور څخه او د زيات بعد کېدو په وجه پيدا سوي دی ، ځکه د نبوت د زمانې د تېرېدو چي څومره وخت زياتيږي د بدې تياره په هغه اعتبار زياتيږي .

## الفصل الثاني (دوهم فصل)

رسول الله ﷺ تر قيامته پوري د پيدا کېدونکو فتنو په باره کي خبر ورکړی دی

﴿ ۵۱۶۰ ﴾: عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ وَاللَّهِ مَا أُدْرِي أَنَسِي أَصْحَابِي أَمْ تَنَاسَوْا وَاللَّهِ مَا

حضرت حذيفه رضي الله عنه وايي چي په الله جل جلاله دي مي قسم وي زه نه سم ويلاي چي زما د ملگرو څخه هيره سوې ده او که د هيريدلو اظهار کوي ، (په حقيقت کي هيره ځيني نه ده سوې) قسم په

تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ قَائِدٍ فِتْنَةٍ إِلَى أَنْ تَنْقُضِيَ الدُّنْيَا

خداي رسول الله ﷺ د هيڅ داسي کس ذکر نه دی پرې ايښی چي تر قيامته پوري به د فتنو باعث

يَبْلُغُ مَنْ مَعَهُ ثَلَاثُ مِائَةٍ فَصَاعِدًا إِلَّا قَدْ سَمَّاهُ لَنَا بِاسْمِهِ وَاسْمِ أَبِيهِ وَاسْمِ

قَبِيلَتِهِ . رواه ابوداؤد .

وي يعني د هغه فتنه پورته کونکی سړی چي د هغه د ملگرو تعداد تر درې سوه يا تر درو سوو زيات وي تر دې چي موږ ته يې د هغه ، د هغه د پلار او د هغه د قبيلې نوم وښودی . ابوداؤد .

تخريج : سنن ابی داود ۴۴۳/۴ ، رقم : ۴۲۴۳ .

تشریح : د فتنې اچونکي څخه مراد هغه سړی دی چي د فتنې او فساد باعث وي لکه هغه عالم چي په دين کي بدعت پيدا کړي ، د دين په نامه باندي په مسلمانانو کي د انتشار پيدا کولو سره د اسلام شوکت مجروح کړي او څرنگه چي هغه ظالم پاچا او امير چي د مسلمانانو د قتل او قتال باعث وي .

د درو سوو قید ځکه لگول سوی دی چي کم از کم په دومره شمېر کي د خلکو جمع کېدل د هغه فتنې د خپرولو په اثر کولو او د دین او ملت ته د تاوان رسولو لپاره په عامه توګه کافي کېږي که د یو فتنې اچونکي پیروانو شمېر تر دې کم وي نو که څه هم هغه په انفرادي او جزوي توګه په فتنه اچولو کي کامیاب سي مګر په اجتماعي توګه د اثر کېدو قابل نه وي.

### گمراه کونکی قائد

﴿۵۱۶﴾: وَعَنْ ثَوْبَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الْأَكْمَةَ الْمُضِلِّينَ وَإِذَا وُضِعَ السَّيْفُ فِي أُمَّتِي لَمْ يُرْفَعْ عَنْهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. رواه ابوداؤد والترمذي.

د حضرت ثوبان رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: زه د خپل امت لپاره چي د کومو خلکو څخه زیات بیرېرم هغه گمراه کونکي سرداران دي او هر کله چي زما په امت کي توره وچلېږي نو بیا به تر قیامت پوري نه بندېږي (يعني هر کله چي امت محمديه کي قتل شروع سي نو تر قیامت پوري به شروع وي). ابوداؤد او ترمذي

**تخریج:** سنن ابی داود ۴۵۱/۴، رقم: ۴۲۵۲، والترمذي ۴۳۷/۴، رقم: ۲۲۲۹.

**تشریح:** ائمه د امام جمع ده او امام د قوم او ډلي مشر او هغه سړي ته وايي چي خلک خپل قول يا فعل يا د عقیدې اتباع ته راوبولي نو د دغه ارشاد مقصد دا څرګندول دي چي د مسلمانانو اجتماعي او ملي حیثیت او د هغوی دین ته تر ټولو زیات تاوان رسونکی چي کوم شی دی هغه د مسلمانانو قیادت او رهبري کونکو خلکو گمراه کېدل دي ځکه چي په انفرادي حیثیت کي د یو سړي د گمراه کېدو تاوان د هغه تر ذات پوري محدود وي مګر د قائد او مشر د گمراهۍ تاوان او ضرر ټول قوم او ډله متاثره کوي.

کله چي زما په امت کي توره وچلېږي... الخ: مطلب دادی چي کله د یو بل خلاف د توري او طاقت د زمانې ابتداء وسي او د یو بل د مسائلو او معاملاتو د دین په رڼا کي د حل کولو پر ځای د تشدد او زور لار اختیار کړل سي نو بیا د طاقت ازمایني تشدد هغه فتنه تر قیامت پوري نه ځیږي او مسلمانان به یو د بل خلاف جنګیږي، څرګنده دي وي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم د دغه ارشاد په ذریعه په امت کي د ویني تویولو د ابتداء کېدو کوم خوا ته ارشاد فرمایلی دی د هغه مصداق د امیر المؤمنین حضرت عثمان غني رضي الله عنه د شهادت واقع رامنځته سوه نو په اسلام

کي تر ٿولو مخڪي چي مسلمان د مسلمان پر خلاف توره پورته ڪره هغه د حضرت عثمان شهادت دی او بيا د هغه د شهادت څخه وروسته مسلمانانو د يوبل د ويني لڙي پيل ڪره چي تر ننه پوري باقي ده او څرنگه چي مخبر صادق ﷺ خبر ورکړی دی چي د مسلمانانو دغه بدبختي به تر قيامته پوري جاري وي .

### د خلافت راشده دوخت په باره کي پېشگوئي

﴿۵۱۶۲﴾: وَعَنْ سَفِينَةَ قَالَتْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْخِلَافَةُ

د حضرت سفينه (رض) څخه روايت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي چي خلافت به

ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ يَكُونُ مُلْكًا ثُمَّ يَقُولُ سَفِينَةُ أَمْسِكْ خِلَافَةَ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ

د يرش کاله وي بيا به دا خلافت په پاچاهي تبديل سي ، ددې حديث راوي سفينه وايي چي حساب وکړل سي او وکتل سي نو د حضرت ابو بکر رضی الله عنه خلافت

اللَّهُ عَنْهُ سَنَتَيْنِ وَخِلَافَةُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَشْرَةٌ وَعُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اثْنِي عَشْرَةَ وَعَلِيٍّ سِتَّةَ . رواه احمد والترمذي وابوداؤد .

دوه کاله ، د حضرت عمر رضی الله عنه خلافت لس کاله ، د حضرت عثمان رضی الله عنه خلافت دوو لس کاله او د حضرت علي رضی الله عنه خلافت شپږ کاله وو . احمد ، ترمذي ، ابوداؤد .

**تخريج:** مسند الامام احمد ۲۲۰/۵ ، وابوداؤد ۳۶۱/۵ ، رقم: ۴۶۴۶ ، والترمذي ۴۳۶۱/۴ ، رقم: ۲۲۲۶ .

**تشریح:** د خلافت څخه مراد حق خلافت دی يا هغه خلافت مراد دی چي د الله جل جلاله او د هغه د رسول په نزد غوره او د هغه بنياد د قرآن او سنت هدايت او د دين او شريعت پر اتباع باندي وي نو ددغه خلافت صحيح مصداق د رسول الله ﷺ څخه وروسته اول خلافت دی چي هغه ته خلافت راشده ويل کيږي او دهغه وخت د يرش کاله وو .

شيخ عبد الحق دهلوي رحمه الله عليه په خپل شرح مشکوة کي د دغه روايت په نقل کولو سره د ملکا څخه وروسته عضوا لفظ هم نقل کړی دی ، مطلب دا سو چي رسول الله ﷺ دا وفرمايل : چي خلافت به په پاچاهي بدل سي يعني د خلاف دور ختم کېدو څخه وروسته د پاچاهۍ دور پيل سي او پاچاهي به هم د داسي خلکو وي چي دهغوئ د سختيو او ظلمو څخه به امن نه تر لاسه کيږي او د عدل او انصاف نظام او د دين د پيروۍ ماحول چي څرنگه پکار دی هم هغسي



جاري نه وي ، دا بېله خبره ده چي ددغه دور حکمرانان د تېرو خلفاؤ د جانشينۍ دعوه کولو په وجه مجازا د هغه پر پاچاهي باندي د خلافت اطلاق کوي او ځان ته خليفه وايي او که څه هم هغوی ته امير المؤمنين ويل د حقيقت خلاف خبره نه وي ځکه چي د ظاهري قانون مطابق هغوی د مسلمانانو په هر حال امير او حاکم وي مگر حقيقي خلافت چي هغه ته اشاره سوې ده يوازي تر دېرشو کالو پوري به وي نو خلفاء راشدين چي دهغوی دور د حقيقي خلافت مصداق وو پر دېرشو کالو باندي مشتمل دی .

په شرح عقائد کي ددغه حديث اړوند يو سوال وارد سوی دی او هغه دا چي رسول الله ﷺ د خلافت دور دېرش کاله فرمايلي دی حال دا چي د خلفاء راشدينو څخه وروسته خلفاء عباسيه بلکه په بني اميه کي هم ځيني خلفاء لکه حضرت عمر بن عبدالعزيز پر خلافت باندي د مسلمانانو اتفاق راغلی دی نو ايا دهغه خلافت ته خلافت نه ويل کيږي ، ددې جواب دادی چي رسول الله ﷺ کوم خلافت ته اشاره فرمايلي ده د هغه څخه مراد دادی چي خلافت کامله چي په هغه کي د دين او شريعت او د عدل او انصاف ذره برابر گډون نه وي دېرش کاله به وي ، ددې څخه وروسته د خلافت شکل او صورت کي به تبديلي راسي مگر يوه زمانه به داسي هم راسي چي په هغه کي به ددغه خلافت طرز اختيار کړل سي ، په عامه توگه چي کوم خلافت قائميږي هغه به يوازي په نامه خلافت وي دا په اصل اعتبار کي پاچاهي وي ، څرگنده دي وي چي د خلافت راشده څخه وروسته د بنو اميه حکمرانۍ پېل سول چي هغوی که څه هم د خلافت نوم ورکړ مگر په حقيقت کي هغه پاچاهي وه ، حضرت امير معاويه ددغه دور اول حکمران دی د هغه حکمراني که څه هم د خلافت راشده په ډول د دين او ملت په حق کي د حقيقي خلافت نمونه نه وه مگر دهغه په خلافت او حکومت کي د پاچاهۍ هغه ټولي خرابۍ هم نه وني چي دهغوی د جانشين دور حکومت کي پيدا سوې او هغوی په خپل حکمرانۍ کي تر يو حده پوري د خلافت راشده پر طريقې د ساتلو هڅه وکړه مگر دهغه څخه وروسته د بنو اميه اکثر حکمرانان د مسلمانانو د قتل او ويني تويولو خلاف دين او د ظلم او نا انصافي د ډېرو زياتو مثالو څخه ډکه وه ددغه دور ابتداء د يزيد ابن معاويه څخه وسوه ، د يزيد څخه وروسته د هغه زوی معاويه ابن يزيد سو ، وليد بن عبدالمالک ، سليمان بن عبدالمالک ، حضرت عمر بن عبدالعزيز ، يزيد بن عبدالمالک ، هشام بن عبدالمالک ، وليد بن عبدالمالک ، ابراهيم بن وليد بن عبدالمالک ، مروان بن محمد بن مروان په ترتيب سره يو په بل پسې خليفه او حکمران سول ، مروان ابن محمد ابن مروان د بنو اميه اخري حکمران وو ، ددې څخه وروسته خلافت د بنو اميه

خنه ووتی او بنو عباس ته ورسیدی .

د حدیث راوی حضرت سفینه رضی الله عنه چي د دېرشو کالو کوم شمېر بیان کړی دی هغه تخمیناً دی او پر دې خبره مبني دی چي هغه کسور بیان نه کړل، صحیح روایات او مستند تاریخي کتابو کي د خلافت راشده دېرش کال وخت داسي بیان سوی دی چي د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خلافت زمانه دوه کاله او خلور میاشتي وه، د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د خلافت زمانه لس کاله او شپږ میاشتي وه، د حضرت عثمان غني رضی الله عنه د خلافت زمانه خو ورځي کم دوولس کاله وه او د حضرت علي مرتضی رضی الله عنه د خلافت زمانه خلور کاله نهه میاشتي وه ، همدارنگه د خلورو خلفاء راشدينو مجموعي وخت یو کم دېرش کاله او اووه میاشتي کيږي او پنځه میاشتي چي پاته سوې هغه د حضرت امام حسن د خلافت زمانه ده نو حضرت امام حسن رضی الله عنه هم د خلفاء راشدينو خنخه سو .

### د راتلونکي زمانې په اړه پيشگوئي

﴿۵۱۳﴾: وَعَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيْكُونُ بَعْدَ هَذَا الْخَيْرِ شَرًّا

د حضرت حذیفه رضی الله عنه خنخه روایت دی چي ما عرض وکړ اې د الله رسول ! ایا د دغه خیر د زمانې خنخه وروسته به شر وي

كَمَا كَانَ قَبْلَهُ شَرًّا قَالَ نَعَمْ قُلْتُ فَمَا الْعِصَةُ قَالَ السَّيْفُ قُلْتُ وَهَلْ بَعْدَ

لکه داوس خنخه مخکي چي شروو؟ (يعني څرنگه چي د اسلام خنخه مخکي خرابي خپره سوې وه نو ایا د اوسني خیر د زمانې خنخه وروسته به هم د بدې زمانه راځي)، رسول الله ﷺ وفرمايل: هو، ما وويل بيا د هغه خنخه د خلاصیدو څه صورت دی؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: توره، ما وويل ایا

السَّيْفِ بَقِيَّةٌ قَالَ نَعَمْ تَكُونُ إِمَارَةً عَلَى أَقْدَاءٍ وَهُدْنَةٌ عَلَى دَخَنٍ قُلْتُ ثُمَّ

د توري خنخه وروسته (يعني د جنگ خنخه وروسته) به مسلمان پاته سي، رسول الله ﷺ وفرمايل هو، سلطنت او حکومت به وي، چي د هغه بنياد به پر فساد وي او د صلح بنياد به پر خرابۍ وي، ما وويل: بيا به

مَاذَا قَالَ ثُمَّ يَنْشَأُ دُعَاةُ الضَّلَالِ فَإِنْ كَانَ لِلَّهِ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةٌ جَلَدَ ظَهْرَكَ

خه وي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: ددې څخه وروسته به گمراهي ته بلونکي خلک پيدا سي که هغه وخت يو څوک خليفه وي او هغه ستا ملا په درو ووهي!

وَأَخَذَ مَالَكَ فَأَطَعَهُ وَإِلَّا فَمُتْ وَأَنْتَ عَاضٌ عَلَى جِذْلِ شَجَرَةٍ قُلْتُ ثُمَّ مَاذَا

و ستا مال هم واخلي نو هم ته د هغه اطاعت کوه (او که خليفه يا پاچا نه وي) نو د يوې درختي په بيخ کي کښينه (يعني د پناه ځای ونيسه) او هلته مړ سه، ما وويل: بيا به څه حال وي؟

قَالَ ثُمَّ يَخْرُجُ الدَّجَالُ بَعْدَ ذَلِكَ مَعَهُ نَهْرٌ وَنَارٌ فَسَنُ وَقَعُ فِي نَارِهِ وَجَبَ

رسول الله ﷺ و فرمايل: بيا به د جال راوځي په داسي ډول سره چي د هغه سره به د اوبو ويا له وي او اور، څوک چي د هغه په اور کي ولويږي

أَجْرُهُ وَحُطَّ وَزُرُّهُ وَمَنْ وَقَعَ فِي نَهْرِهِ وَجَبَ وَزُرُّهُ وَحُطَّ أَجْرُهُ قَالَ قُلْتُ ثُمَّ مَاذَا

د هغه اجر ثابت او قائم سو او د هغه گناهونه ليري سول او څوک چي د هغه په ويا له کي ولويدي د هغه گناه ثابته او قائمه سول او د هغه اجر ولاړي، ما عرض وکړ بيا به څه حال وي؟

قَالَ ثُمَّ يَنْتَجِعُ الْمَهْرُ فَلَا يَرْكَبُ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ، وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ هُذْنَةُ عَلَى

رسول الله ﷺ و فرمايل: بيا به د آسپي بچيان پيدا سي او هغه به د سپر لي وړلانه وي چي قيامت به قائم سي، او په يوه روايت کي دا الفاظ دي چي هغه وخت به په ظاهر کي صلح وي

دَخَنٍ وَجَمَاعَةٍ عَلَى أَقْدَاءٍ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ الْهُدْنَةُ عَلَى الدَّخَنِ مَا هِيَ قَالَ

او په باطن کي به خرابوالی وي او د خلکو اجتماع به په ناخوښي سره وي، ما عرض وکړ اې د الله رسوله! پر خرابوالی باندي د صلح کيدو څه مطلب دی؟ رسول الله ﷺ و فرمايل:

لَا تَرْجِعُ قُلُوبُ أَقْوَامٍ عَلَى الَّذِي كَانَتْ عَلَيْهِ قُلْتُ هَلْ بَعْدَ هَذَا الْخَيْرِ شَرٌّ

د قومونو زړونه به پر هغه حال نه وي کوم چي مخکي وه، (يعني د خلکو زړونه به دومره نرم نه وي څومره چي د اسلام په پيل کي وه) ما عرض وکړ: ايا د نيکۍ څخه وروسته به بدې وي؟

قَالَ فِتْنَةٌ عِبَاءٌ صَبَاءٌ عَلَيْهَا دُعَاءٌ عَلَى أَبْوَابِ النَّارِ فَإِنْ مِتَّ يَا حُذَيْفَةُ وَأَنْتَ

عَاضٌ عَلَى جَذَلٍ خَيْرٌ لَّكَ مِنْ أَنْ تَتَّبِعَ أَحَدًا مِنْهُمْ. رواه ابو داؤد.

رسول الله ﷺ و فرمايل: هو، هغه يوه پنده او کنه فتنه ده، دغه فتنې ته به بلونکي خلک وي گويا هغوی د دوږخ پر دروازه ولاړ دي او خلک رابولي، نو اې حذيفه! دغه وخت ته د درختي لاندي پناه جوړه کړه او هلته مړسه، ته به ددې څخه غوره يې چي ته په هغه خلکو کي د يوې ډلي پيروي وکړې. ابو داؤد.

**تخریج:** سنن ابی داؤد ۴/۴۴۴، رقم: ۴۲۴۴.

**د لغاتو حل:** اقذاء: هي ما يقع في العين والماء والشراب. جذل شجرة: اي اصلها (د ونې رېښې).

**تشریح:** قتاده رحمه الله وايي: رسول الله ﷺ چي د کومي فتنې د ژغورني ذريعه توره گرځولې وه د هغه مصداق هغه خلک دي چي رسول الله ﷺ د وفات څخه وروسته د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د خلافت په زمانه کي د اسلام څخه گرځېدلي وه او دخپل ارتداد او بغاوت په ذريعه د يوې لوي فتنې باعث جوړ سوي وه مگر حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه په ډېر تدبر او هوښياري سره د هغوی خاتمه وکړه او د طاقت په ذريعه يې هغوی لاندي کړل.

اقذاء د قذي جمع ده او قذاة چي د هغه معنی خيري، چټلۍ او مردارۍ ده چي په سترگه، او بوي يا شربت وغيره کي ولويږي، رسول الله ﷺ و فرمايل چي هغه وخت به امارت او حکومت قائم سي او د مسلمانانو امير او خليفه به هم وي مگر خلک به اخلاص او ښه نيت سره دخپل هغه امارت او حکومت په اړه وفاداري نه لري بلکه دهغوی په زړو کي به بغض او عداوت وي، لکه څرنګه چي د يو سړي په سترګه کي يو شی ولويږي نو که څه هم د دباندې څخه ښه معلومېږي مگر دننه په هغه کي درد وي، همدارنګه هغه خلک که څه هم په ظاهر کي دخپل امارت او حکومت وفادار معلومېږي مگر دهغوی دننه به دغیر وفادارۍ او مخالفت څخه ډک وي، قاضي ددغه جملې بله معنی بيان کړې ده او هغه دا چي هغه وخت به د مسلمانانو حکومت او امارت قائم وي مگر هغه امارت او حکومت به د ځينو بدعتيانو او مخالفانو په ذريعه خپل حيثيت خراب کړي.

هدنة د مصالحت په مفهوم کي دی او په اصل کي ددې معنی د سکون او آرام ده، دخن د دخان په مفهوم کي دی چي د هغه معنی د دود ده، ددغه جملې: (هدنة على دخن) مطلب هم هغه دی کوم چي مخکي بيان سو چي هغه وخت به په خپلو کي مخاصمت او مخالفت لرونکو ډلو په منع کي چي کوم مصالحت وي هغه به پر فريب او نفاق باندي وي په دې اعتبار سره دغه

جمله د مخکنی جملې مؤکد ده او شارحینو بیان کړی دی چې د رسول الله ﷺ ددغه ارشاد مصداق مصالحت او مفاهمت دی چې د امام حسن او امیر معاویه په منځ کې سوی وو او دهغه سره سم امام حسن د خلافت څخه په ایسته کېدو سره د ملک واک یې معاویه ته سپارلی وو او امیر معاویه خپل امارت او سیادت مستحکم کړی وو، ددې څخه معلومه سوه چې ځینو حضراتو په خاصه توګه مؤرخینو دا نتیجه اخذ کړې ده چې امیر معاویه د امام حسن رضی الله عنه سره صلح کولو څخه وروسته خلیفه سوی وو، په دې معنی کې صحیح نه ده چې امام حسن رضی الله عنه په حقیقت کې امیر معاویه د خلافت څخه زیات مستحق او اهل ګڼی ځکه هغه صلح کولو سره د هغه په حق کې د خلافت څخه استعفاء ورکړې وه بلکه حقیقت دادی چې د هغه وخت سیاسي عناصر د امام حسن رضی الله عنه کوم ډول ماحول جوړ کړی وو او ددغه دواړو عظیمو شخصیتو د منځني جنجال په وجه چې دین او ملت ته کوم تاوان رسېدونکی وو امام حسن رضی الله عنه د هغه څخه د ساتنې لپاره صلح وکړه او خپل خلافت او حکومت ته یې پر دین او ملت باندې ترجیح ورکړه،

ګمراهي ته بلونکي خلک به پیداسي: مطلب دادی چې د مسلمانانو په امیرانو کې به د داسې خلک ډلې پیدا سي چې خلک به بدعت او ګناه ته مائل کوي او د بدی پر لار به یې روانوي، د یوې درختي په بېخ کې یې پناه اخیستې وه: ددغه جملې په ذریعه ددې تلقین کول مقصد دي چې داسې نازک حالت او داسې سخت ماحول کې تاته پکار دي چې د خلکو څخه بېلوالی اختیار کړې او خپل ځان د فتنې او فساد څخه د ساتنې لپاره په یو داسې ځای کې خپل ژوند تېر کړې چې هلته ددغه فتنې اثرات نه وي تر دې که چیري تا ته ددغه نازک حالات او د فتنو څخه ډک ماحول څخه د لیري اوسېدو لپاره ځنګل ته د یو درختي په بېخ کې پناه اخیستل وي او هلته دومره سخت ژوند تېرول وي چې د وښو او لرګیو خوړلو نوبت راسي نو ددې څخه منع مه کوه، ځینو حضراتو ویلي دي چې په (والا فمت) تعلق د فاطمه سره دی چې په دغه صورت کې به مطلب دا وي چې د هغه امیر او پاچا له خوا ستا په حق کې هر څومره سخت حالات پیدا کړل سي ته دهغه د اطاعت او فرمانبرداری څخه مخ مه اړوه ځکه که چیري ته د هغه امیر او پاچا اطاعت نه کوي نو بیا به زیات سخت حالات کې به ستا مړ کېدل وي او په ځینو نسخو کې د فمت پر ځای قمت لفظ دی چې د قیام ماضي صیغه ده، په دغه صورت کې به مطلب دا وي که چیري داسې نه وي یعنې ته دهغه امیر او پاچا د ظلم په وجه د هغه اطاعت او فرمانبرداری څخه معذوريې نو بیا ووځه او لیري یو ځای په ځنګل کې د درختي لاندې پناه واخله.

چې دهغه سره به د اوبو ویاله وي او د اور ګنده وي: په دې اړه ځینو حضراتو ویلي دي چې

دغه دواړه شيان حقيقي نه دي بلکه محض خيالي به وي او دهغه تعلق به د جادو سره وي يعني په ظاهره خو به داسي معلومېږي چي د دجال سره به د اوبو وياله او داور کنده وي مگر حقيقت به دهغه څخه پرته بل څه وي، نو په راتلونکي عبارت کي په (فمن وقع في نارہ) کي د دجال طرف ته د اور نسبت هم دا خبره څرگندوي چي دغه دواړه شيان جادو او طلسماتي وي، ځينو حضراتو ويل دي چي دهغه سره د اوبو کومه وياله وي هغه به د نتيجې او حقيقت په اعتبار اور وي او د اور کنده به په حقيقت کي اوبه وي، شيخ عبدالحق رحمۃ اللہ علیہ دغه جملې په تشرېح کي ليکلي دي چي صحيح خبره داده چي دغه عبارت پر حقيقي معنی محمول وي يعني دهغه سره به په حقيقت کي د اوبو وياله او د اور کنده وي مگر دا احتمال هم دی چي ددغه شيانو څخه مراد لطف او قهر دی يعني د اوبو د ويالې څخه مراد دادی چي دهغه سره به د خپلو اړوندو کسانو لپاره د راحت او شوق سامان وي او داور د کندي څخه مراد دادی چي هغه به د خپل مخالفينو لپاره بېرونکي سامان او د تکليف ورکولو ذرائع وي، نو کوم څوک چي دهغه په اور کي ولويږي... الخ: مطلب دادی چي کوم څوک د دجال موافقت او تابعداري نه کوي نو هغه به په اور کي اچوي او ډول ډول تکليفونه به ورکوي او کوم څوک چي دهغه په اور کي ولويږي نو هغه به پر دين باندي د ثابت قدمۍ او پر تکليفو باندي د صبر کولو په وجه ډېر اجر تر لاسه کړي او هغه چي مخکي گناهونه کړي وي هغه به پرېولل سي،

همدارنگه کوم څوک چي د دجال موافقت او پيروي اختيار کړي هغه به په اوبو کي واچوي يعني هغه ته به ډول ډول راحتونه او نعمتونه ورکړي نو کوم څوک چي دهغه اوبو ته ولاړ سي نو هغه به د دنيا د راحت پر ځای د دنيوي ميني په سبب پر هغه ايمان راوړي او دهغه پيروي کولو په وجه به په سخت عذاب کي سي او هغه چي مخکي کوم نېک کارونه کړي دي دهغه ټولو اجر به ضائع سي.

ثم ينتج المهر: د ينتج لفظ د انتج مجهول صيغه ده چي د انتاج څخه ده او د نتج معنی د حاملې خبر اخيستل دي تر څو چي هغه لنگه سي، او د انتاج معنی د ولادت وخت راتلل دي، علماء ليکلي دي چي دلته نتج په اصل کي د توليد په معنی کي استعمال سوی دی يعني خلک به د خپلو آسپو د بچيانو کېدو تدبير اختياروي او د بچي پيدا کېدو وخت به د آسپو څارنه او خدمت کوي لکه څرنگه دايي د يوې بنځي د لنگوالي پر وخت خدمت کوي، او د مهر معنی د بچي ده او که چيري دغه لفظ په سره يعني مهرة وي نو ددې معنی د بچي ده همدارنگه د مرکب معنی د سپرلۍ عمر ته رسيدل دي.

په هر حال دا چي فرمايل سوي دي چي خلک به د خپلو آسو څخه د بچي پيدا کېدو تدبير کوي چي هغه د سپرلي په کار کي راوستل سي مگر کله چي هغه آسپه بچي راوړي نو هغه بچي د سپرلي قابل سوي نه وي چي قيامت به راسي نو ددې څخه مراد د حضرت عيسى عليه السلام زمانې ته اشاره کول دي ځکه چي د حضرت عيسى عليه السلام د نزول د وخت څخه د قيامت تر ورځي پوري د آسونو د سپرلي موقع نه راځي او دا به په دې وجه وي چي په هغه زمانه کي به د کفارو وجود نه وي چي د هغوئ سره د جنگ کولو لپاره د اسانو د سپرلي ضرورت پېښ سي مگر دا مراد اخيستل او د ذکر سوي تاويل کول په هغه زمانه کي صحيح دي کله چي د آسونو سپرلي يوازي د جنگ تر ميدان پوري محدود وي او د آس اصل مصرف د کفارو په مقابلې کي د جنگ لپاره وي، ظاهره ده چي په اوسني حالت کي دا خبره زياته وزن داره نه معلومېږي، يا ددغه جملې په ذريعه دې ته اشاره کول مقصد دي چي د دجال ظاهرېدو څخه وروسته تر قيامت راتلو پوري به دومره وخت پاته سي لکه څومره وخت چي د يو بچي د پيدا کېدو څخه د هغه د سپرلي وړ کېدو پوري وي، دغه وضاحت نه يوازي دا چي زيات صاف او قياس ته نژدې دی بلکه د هغه احاديثو د مفهوم مطابق هم دی کوم چي په دې اړه منقول دي.

### د خلافت راشده وروسته دراتلونکو واقعاتو پيشگوياي

﴿۵۱۶۳﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ كُنْتُ رَدِيفًا خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابوذر رضي الله عنه څخه روايت دی چي يوه ورځ زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره پر خړه سپور وم،

يَوْمًا عَلَى حِمَارٍ فَلَمَّا جَاوَزْنَا بِيُوتَ الْمَدِينَةِ قَالَ كَيْفَ بِكَ يَا أَبَا ذَرٍّ إِذَا كَانَ

کله چي موږ د مدينې د کورونو څخه مخکي ووتلو (يعني د مدينې څخه د باندې ولاړو) نو

رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: اي ابوذر! هغه وخت به ستا څه حال وي هر کله چي

بِالْمَدِينَةِ جَوْعٌ تَقُومُ عَنْ فِرَاشِكَ وَلَا تَبْلُغُ مَسْجِدَكَ حَتَّى يُجْهِدَكَ الْجُوعُ

پر مدينه قحط (وچ کالي) راسي ته به د بسترې څخه نه سي پورته کيدلای او خپل مسجد ته به (دضعف

له کبله) په مشکل سره رسيدې،

قَالَ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ تَعَفَّفُ يَا أَبَا ذَرٍّ قَالَ كَيْفَ بِكَ يَا أَبَا ذَرٍّ إِذَا

ما عرض وکړ: الله تعالى او د هغه رسول ښه پوهيږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: هغه وخت

پرهیزگاري اختيار ڪرڻ (يعني پر لورڻ صبر ڪوڙهه او حرام او مشتبہ مال ڇڻه ڇان وساتہ)، بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: اي ابوذر! هغه وخت به ستا ڇه حال وي ڪلهه چي

كَانَ بِالْمَدِينَةِ مَوْتُ يَبْلُغُ الْبَيْتِ الْعَبْدَ حَتَّى أَنَّهُ يُبَاعُ الْقَبْرُ بِالْعَبْدِ قَالَ قُلْتُ  
په مدينه ڪي د مرگ بازار گرم وي او د سراي قيمت به د غلام د قيمت سره برابر وي، تردې چي د  
قبر ڇاي به د غلام په قيمت خرڇيڻي ما عرض و ڪر

اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ تَصَبَّرْ يَا أَبَا ذَرٍّ قَالَ كَيْفَ بِكَ يَا أَبَا ذَرٍّ إِذَا كَانَ  
الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ ښه پوهيڙي، رسول الله ﷺ و فرمايل: اي ابوذر! هغه وخت صبر ڪوڙهه  
(يعني پر هغه مصيبت صبر ڪوڙهه تښتہ مه ڪوڙهه)، بيا رسول الله ﷺ و فرمايل: اي ابوذر! هغه  
وخت به ستا ڇه حال وي چي

بِالْمَدِينَةِ قَتْلُ تَغْمُرُ الدِّمَاءُ أَحْجَارَ الزَّيْتِ قَالَ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ  
په مدينه ڪي د قتل بازار گرم وي چي د هغه وينه به مقام احجاز الزيت پٽ ڪري، ما عرض و ڪر  
الله ﷻ او د هغه رسول ښه پوهيڙي، رسول الله ﷺ و فرمايل

تَأْتِي مَنْ أَنْتَ مِنْهُ قَالَ قُلْتُ وَالْبَسُ السِّلَاحَ قَالَ شَارَكْتَ الْقَوْمَ إِذَا قُلْتُ  
نو خپل هغه امام ته ورسه چي د هغه ته تابع يڻي، ما عرض و ڪر هغه وخت زه پر خپل بدن و سنله  
وترم؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: (که ته داسي ڪوي) نو ته به د هغه قوم په گناهه ڪي شريڪ سڀي،  
فَكَيْفَ أَصْنَعُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِنْ خَشِيتَ أَنْ يَبْهَرَكَ شِعَاعُ السَّيْفِ فَأَلْقِ  
نَاحِيَةَ ثَوْبِكَ عَلَى وَجْهِكَ يَبُوءُ بِإِثْمِكَ وَإِثْمِهِ. رواه ابو داود.

بيا ما عرض و ڪر اي د الله رسول! بيا زه ڇه و ڪرم؟ رسول الله ﷺ و فرمايل: که ته د توري د  
برهنبدو ڇڻه پيريڙي نو پر خپل مخ د خپل جامي يوه برخه و اچوه چي قاتل ستا گناهه او خپله  
گناهه د ڇان سره يوسي. ابو داود.

**تخريج:** سنن ابی داود ۴۵۸/۴، رقم: ۴۲۶۱.

**د لغاتو حل:** احجار الزيت: اسم موضع بالمدينة (په مدينه منوره ڪي د يو ڇاي نوم).



**تشریح:** تصبر د تفعل د باب خخه د امر صیغه ده او په یوه نسخه کي دغه لفظ د مضارع په صیغه سره منقول دی چي د امر په معنی کي دی، ددغه جملې خلاصه داده چي ستاسو پر هغه آفتو باندي صبر کول او د فریاد او ژړا خخه پر هیز کول پر تقدیر الهي باندي راضي کېدل دي، او د مدینې خخه د تنبهدو هڅه نه کول دي، احجار الزیت د مدینې په شاوخوا کي د یو ځای نوم وو د هغه ځای محکه ډېره ډبرینه وه او هغه ډبري هم دومره توري او ځلانده وي لکه د زیتون تیل چي په یو چا پوري وموړل سي، په دې مناسبت سره هغه ځای ته احجار الزیت ویل کيږي، رسول الله ﷺ ددغه ارشاد: ای ابوذر! هغه وخت به ستا څه حال وي کله چي په مدینه کي قتل عام وي... الخ، ددغه ارشاد په ذریعه د وړاند ویني هغه واقعي ته اشاره وکړه چي د مسلمانانو د قتل عام په صورت کي به په مدینه منوره کي پېښه سوه.

دغه واقع د حرة په نامه مشهوره سوه، په مستندو کتابو کي چي ددغه واقعي په تفصیل سره ذکر دی هغه دومره دردناک او خطرناک دي چي نه دهغه د بیانولو ژبه او قلم واک لري او نه څوک په اساني سره د هغه د ویلو او اورېدو توان راوړلای سي، بیا هم په اجمالي توګه دومره ویل ضروري دي چي کله د بدبخت یزید ابن معاویه فوج د کربلا په میدان کي حضرت امام حسین ﷺ په ډېره بې دردي سره شهید کړ نو په ټوله اسلامي نړۍ کي غوغاء خپره سوه او د یزید پر خلاف په عامو مسلمانانو کي د ډېر نفرت جذبات پیدا سول. نو د مدینې اوسیدونکو په اتفاق سره د هغه د خلافت او حکومت خخه د بېزاری اظهار وکړ او د هغه خلاف یې د جهاد اعلان وکړ، کله چي یزید ته دا معلومه سوه نو هغه د مسلم ابن عقبه په مشرتابه کي یو ډېر لوی لښکر د مدینې لپاره واستوی، مسلم مدینې ته په را رسېدو سره د لویديځ حرة (يعني حرة الوهرة) له خوا پر ښار حمله وکړه، که څه هم د مدینې خلکو په ډېره زړه وړتیا سره د یزید د فوج مقابله وکړه مګر اول خو د تربیت یافته فوج او نورو وسائلو د کمی په وجه او دوهم د مسلم ابن عقبه په ډول هوښیار او تجربه کار مشر مقابله یې ونه کړلای سوه او په دې وجه یې ماته وخوړل، بیا مسلم ابن عقبه او د هغه فوج په ښار کي په داخلېدو سره د قتل عام بازار گرم کړ او د قتل عام دغه لړۍ تر څو ورځو پوري جاري وه په زرهاوو مسلمانان یې په ډېره بې دردي سره قتل کړل چي په هغو کي د صحابه کرامو او تابعینو ډېر لوی مقدار هم وو، د مقدس ښار او مسجد نبوي حرمت یې تر پښو لاندې کړ، او نور د بیان نه وړ کارنامې یې وکړې، یوازي د مدینې پر بربادۍ یې اکتفاء ونه کړل بلکه دهغه خخه وروسته د یزید هغه فوج مکې ته روان سو چي دهغه ځای خلکو دمخکي خخه حضرت عبدالله ابن زبیر ﷺ خپل خلیفه ټاکلی وو،

يزيدي لښکر په مکه مکرمه کي هم ډېره تباهي وکړه او تر کعبې شريفې پوري يې ډېر تاوان ورسوی او په هغه کال يزید مړ سو .

خپل هغه امام ته ورسه چي د هغه ته تابع يې ، د دې معنی داده چي هغه وخت کوم خلک ستا د دين او مذهب همنوا او ستا د خيالاتو او اعمالو موافق وي هغوی ته ورسه ، او قاضي رحمه الله ددغه جملې دا مراد بيان کړی دی چي تاسو خپلي کورنۍ او قريبانو ته ورسئ او دا چي په خپل کور کي کښېنیه ، طبيبي رحمه الله ويلي دي چي ددې مطلب دادی چي هغه وخت ته خپل امام او امير ته رجوع وکړه د چا چي ته پيروي کوې ، دا مطلب زيات صحيح او د حضرت ابوذر رحمه الله ددغه جملې (ايازه وسله وترم) سره زيات مناسب دی .

نو ته به د هغه قوم په گناه کي شریک سې : ددې مطلب د طبيبي رحمه الله د منقولاتو په رڼا کي دادی چي په داسي وخت کي کله چي فتنه او فساد خپور سي او د قتل بازار گرم سي نو مسلح او وسله پورته کول په هغه جگړه کي گډون کول او په فتنه کي شاملېدل دي نو ته مه اسلحه پورته کوه او مه د چا خلاف په جنگ کي گډون کوه بلکه دخپل امام او مقتداء خلکو سره اوسه تر دې چي ته د صلح په لار کي کامياب سي مگر پر دغه وضاحت باندي دا سوال کيږي چي يوې خواته حضرت ابوذر رحمه الله ته دا حکم ورکړل سو چي هغه خپل امير او امام سره اوسي چي يقينا هغه وخت هغه قتل او جگړه کي د يو ډلي حيثيت لري ، بلي خواته دا حکم ورکړل سو چي هغه د قتل او جگړې څخه ليري اوسي نو د دواړو خبرو يو ځای کول څرنگه ممکن دي ؟ ددې جواب ابن ملک رحمه الله داسي ورکړی دی چي د شريعت حکم خو دادی که چيري يو سړی ناحقه او د ظلم له موخي داسي کول غواړي نو هغه وخت دفاع کول او د هغه فساد د طاقت په ذريعه د ختمولو هڅه کول واجب دي مگر کله چي رسول الله ﷺ دا وفرمايل چي هغه وخت وسله پورته کول د فتنې د ډلي سره گډون کول دي نو ددې اصل مقصد د فتنې خرابۍ واضح کول او د هغه د تباهي اثراتو خلاف خبردارۍ ورکول دي ، بيا هم په دې اړه صحيح خبره داده که چيري د ويني توپولو لپاره راتلونکی دښمن مسلمان وي نو د طاقت په ذريعه د هغه دفاع کول او دهغه سره جگړه کول جائز دي په شرط ددې چي د هغه سره د مقابلې په صورت کي د فتنې او فساد خوف نه وي او که چيري هغه دښمن غير مسلم وي نو بيا په هره ممکن ذريعه سره د هغه مقابله کول او د هغه سره په هر صورت جگړه کول واجب دي .

نو پر خپل مخ د خپلي جامې يوه برخه واچوه : ددې مطلب دادی که چيري جگړه کونکي خلک پر تا حمله وکړي نو ته دهغوی سره جگړه مه کوه بلکه دهغوی د حملې پر وخت ځان غافل

او غير متعلق جو رکړه چي تا ته د هغه حملې څخه بېره محسوس نه وي ، په دې سره دې ته اشاره ده چي ته د هغه خلکو سره په هيڅ حالت کي جنگ مه کوه او دهغوئ خلاف توره مه پورته کوه کله چي هغوئ ستا سره جنگ کول غواړي او ستا وژل غواړي بلکه ستا لپاره د کاميابۍ لار داده چي هغه وخت مظلوم سه او خپل ځان دهغوئ د لاسه شهيد کېدو ته تيار کړه ځکه چي هغه خلک په هر حال مسلمانان دي او د مسلمان خلاف توره پورته کول جائز نه دي که هغوي تا قتل کړي نو دا به د هغوئ عمل وي او خداى ﷻ خپله د هغوئ سره ښه پوهيږي ، ځينو شارحينو ليکلي دي چي د رسول الله ﷺ د دغه ارشاد اصل مقصد د مسلمانانو په خپلو کي د ويني تويولو خرابي او دهغه څخه د ځان ساتني فضيلت په زيات ارزښت سره بيانول دي که څه هم دخپل ځان څخه لاس پرېول وي مگر د يو مسلمان پر خلاف وسله پورته کول نه دي پکار ، کنه تر څو چي د مسئلې تعلق دى نو دا مخکي ښودل سوي دي چي د فتنې د ختمولو لپاره جنگ کول جائز دي که څه هم هغه مسلمان وي .

دا خبره څرگندول ضروري دي چي د حره پېښه په ۶۳ هـ کال کي پېښه سوه او د حضرت ابوذر رضی الله عنه وفات د حضرت عثمان رضی الله عنه د خلافت په آخري زمانه ۳۲ هـ کال کي سوي وو ، نو پر رسول الله ﷺ باندي دا منکشف سوي وه چي دغه واقعه به په مدينه منوره کي راضي ، دا نه وه منکشفه سوي چي دغه واقعه به کله پېښيږي نو رسول الله ﷺ ابوذر د هغه په اړه باخبر کړ او دا وصيت يې ورته وکړ که چيري دغه فتنه ستا په مخکي کي پېښه سي او ستا ژوند تر هغه وخت پوري پاته وي نو د صبر او ثبات لار اختيار کړه او په دغه فتنه کي هيڅکله گډون مه کوه ، او کوم چي د لوږي د حالت او د زياتو مرگونو د واقعې تعلق دى نو کېدای سي چي مدينې والا ددغه دواړو سره مخ شوي وي او د حضرت ابوذر رضی الله عنه په ژوند کي دغه دواړي وړاند ويني هم پوره سوي وي لکه څرنگه چي په عام الرماد کي پېښېدونکي صورت حال څخه ددې تصديق هم کيږي او دا هم احتمال لري چي د قتل عام په ډول دغه دواړي خبري هم د حضرت ابوذر رضی الله عنه د وفات څخه وروسته ظاهري سوي وي .

### د فتنو په ماحول کي د خلاصون لار

﴿۵۱۶۵﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عبدالله بن عمرو بن عاص رضی الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل:

قَالَ كَيْفَ بِكَ إِذَا أَبْقَيْتَ فِي حُثَالَةٍ مِّنَ النَّاسِ مَرَجَتْ عَنْهُمْ وَأَمَانَتُهُمْ

(اې) عبد الله! ته به په هغه وخت کي څه کوې هر کله چي ته په بيکاره خلکو کي پرېښودل سې (يعني هر کله چي ته په خرابو خلکو کي ژوند کوې) د هغوی عهد او امانتونه به مخلوط او غير

وَاخْتَلَفُوا فَكَانُوا هَكَذَا وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ قَالَ فِيمَ تَأْمُرُنِي قَالَ عَلَيْكَ بِمَا

مخلوط وي او په خپل منځ کي به اختلاف ساتي، ددې په ويلو سره رسول الله ﷺ د خپلو دواړو مبارکو لاسونو گوتي په يو بل کي داخلي کړې او وه يې فرمايل: چي هغوی به داسي يو د بل سره مخالف سي، عبد الله عرض وکړ (که زه هغه زمانه ووينم) نو تاسو ما ته څه حکم راکوئ،

تَعْرِفُ وَدَعُ مَا تُنْكِرُ وَعَلَيْكَ بِخَاصَّةِ نَفْسِكَ وَإِيَّاكَ وَعَوَامَّهُمْ . وَفِي رِوَايَةٍ

رسول الله ﷺ وفرمايل: هغه شی اختيار کړه چي ته هغه حق گڼې، او هغه شی پرېږده چي ته هغه بد گڼې او خپل ځان لازم ونيسه (يعني يوازي خپل ځان سنبال کړه) او د عوامو څخه ليري اوسه (يعني د عوامو معاملاتو کي دخل مه کوه) او په يوه روايت کي دا الفاظ دي چي

إِلْزَمُ بَيْتِكَ وَأَمْلِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ وَخُذْ مَا تَعْرِفُ وَدَعُ مَا تُنْكِرُ وَعَلَيْكَ بِأَمْرِ

خَاصَّةِ نَفْسِكَ وَدَعُ أَمْرَ الْعَامَّةِ . رواه الترمذي وصححه.

په خپل کور کي پروت اوسه، خپل ژبه په واک کي ساته، هغه شی اختيار کړه کوم چي ته ښه گڼې او د هغه عوامو په معاملاتو کي هيڅ تعلق مه ساته. ترمذي.

**تخريج:** لم نجده عند الترمذي وهو في سنن أبي داود ٥١٣/٤، رقم: ٤٣٤٣، بلفظ قريب.

**د لغاتو حل:** مرجت: ای فسدت.

**تشریح:** د حثالة معنی د وریجو، اورېشو او نورو شيانو د پوستو کو ده چي هغه ته سبوس وايي، همدارنگه د یو شي بېکاره او بې گټي برخي ته هم حثاله وايي، نو د حثالة من الناس څخه مراد هغه خلک دي چي د انساني او اخلاقي قدرونو په اعتبار د ادنی درجې وي چي د انسانیت جوهر نه لرلو په سبب ډېر کښته وي او د دین او آخرت په اعتبار بالکل بې کاره او بې گټي وي.

چي د هغوی عهد او امانتونه به گډه وده وي: مطلب دادی چي هغه به بالکل بې اعتباره خلک وي د هغوی د هيڅ عمل او هيڅ قول باور به نه وي د هغوی په هيڅ معامله کي به د

استقلال نوم نه وي د هغوئ عهد او قول به وخت پر وخت په مختلف شکل او صورت کي بدليږي، د دين او ديانت د تقاضو څخه به يې پرواه وي او په امانت کي به خيانت کوي .  
خپلي گوتي مبارکي په يو بل کي داخلي کړې: يعنې رسول الله ﷺ د دې پوهولو لپاره چي هغوئ به په خپلو کي څرنگه د يو بل په هلاکت پسي لگېدلي وي او دهغوئ اختلاف او جگړو به څه صورت وي، رسول الله ﷺ د خپل دواړو لاسو گوتي مبارکي په يو بل کي په ورکولو سره وموښلولې او د مثال په توگه يې څرگنده کړه چي څرنگه د دغه دواړو لاسو گوتي د يو بل سره موبستي دي همدارنگه دهغوئ اخلاص او حيثيت به تر دغه درجې پوري موبستي وي او دهغوئ ديني معاملات او اعمال به دومره گډ وې وي چي امين او خائن، نیک او بد به معلومول ممکن نه وي .

څرگنده دي وي چي د دواړو لاسونو گوتي په يو بل کي دننه کول لکه څرنگه چي د يو بل اختلاف او جگړې په توگه ممثل بيانولو لپاره وي همدارنگه کله د دوو شيانو د ربط او اتصال ظاهرولو لپاره هم د دواړو لاسونو گوتي په يو بل کي داخلولو سره ښودل کيږي لکه څرنگه چي د مال غنيمت په بيان کي هغه حديث تېر سوی دی چي په هغه کي رسول الله ﷺ د مال غنيمت د خمس د تقسيم اړوند بنو هاشم او د بنو عبدالمطلب ربط او اتصال او دهغوئ يو بل سره قربت ظاهرولو لپاره د تمثيل په توگه د خپل دواړو لاسو گوتي په يو بل کي داخلولو سره وښودلې، پر دواړو صورتو باندي د دغه تمثيلي عمل اطلاق په معنوي توگه سره څه تضاد نه لري ځکه چي د تشبيک اصل معنی داده يعنې يود بل مختلط کېدل، د دوو شيانو يو په بل کي داخلېدل په دواړو صورتو کي موجوديږي،

ځان د عامو خلکو څخه ليري ساته: مطلب دادی چي د فتنو څخه په ډک دور کي تر ټولو زيات ضرورت د خپل ځان د اصلاح او د خپل دين د ساتني دی نو هغه وخت تاسو هم د خپل دين او خپل اخروي خير د کارونو په تکميل او ساتنه کي بوخت اوسئ او د نورو خلکو له خوا په څه خيال او فکر کي مه لويږئ، دغه حکم په داسي ماحول کي د امر بالمعروف او نهی عن المنکر پر فريضه باندي د عمل نه کولو د اجازې په توگه دی کله چي د بدو او شريو خلکو زياتوب او دهغوئ غلبه وي او صالح او نیک خلک ډېر کمزوري وي .

خپله ژبه په واک کي لره: مطلب دادی چي کله په ټول ماحول کي د بديو دوروي او د شرير او بدکاره خلکو اثرات غالب وي نو د ژبي څخه ښه خبره ايستل هم جرم جوړيږي نو تاسو هغه وخت د خلکو د احوالو او معاملاتو په اړه بالکل سکوت اختيار کړئ د يو چا د بدۍ يا نيکۍ په

اړه ژبه مه خلاصوي چې ستا په خبره سره بدمنونکي خلک تکليف در نه کړي ، دلته يوه خاص خبره بايد په ذهن کي وي چې د فتنو څخه ډک دور کي يو حديث خو دادی او يو حديث مخکي تېر سوی دی چې حضرت حذيفه رضي الله عنه نقل کړی دی په دغه دواړو حديثو کي يو ډول تضاد معلومېږي او هغه دا چې په دغه حديث کي خو رسول الله صلي الله عليه وسلم حضرت عبدالله ابن عمرو رضي الله عنه ته دا اجازه ورکړې ده چې هغه په دغه فتنو کي هم دخلکو په منع کي د هستوگني څخه پرهيز نه کوي او د نړېوالو څخه مکمل بېلوالي نه اختياروي او هغه ته يې دا حکم هم ورکړ چې هغه يوازي دخپل نفس تزکيه او اصلاح او دخپل ديني ژوند غوره کولو کي بوخت سي ، د عوام الناس د معاملاتو سره دي څه کار نه لري او دهغوئ د حالاتو او اعمالو په اړه دي هيڅ فکر نه کوي ، ددې پر خلاف رسول الله صلي الله عليه وسلم حضرت حذيفه رضي الله عنه ته دا حکم ورکړ چې هغه دي په داسي ماحول کي تعلق نه ساتي او دخلکو څخه د بېلوالي په اختيارولو سره دي يو ځنگل ته ولاړ سي . ددغه دواړو حديثو دا ظاهري تضاد ليري کولو لپاره علماء ليکلي دي چې د يوه صورت لپاره دوه ډوله حکم په اصل کي د شخصي حالت د رعايت او مصلحت په اعتبار دی ، رسول الله صلي الله عليه وسلم په هغه دواړو کي هريوه ته هغه حکم ورکړ چې د هغه د حالت او حيثيت مطابق وو چې په هغه کي د هغه اصلاح پټه وه او په هغه عمل کولو سره هغه د خلاصون لار ترلاسه کولای سي لکه څرنگه چې د پير او مرشد او مصلح د اصلاح طرز وي چې هغه دخپل مريد د ذهن او مزاج مطابق هغه ته تلقين او هدايت کوي .

حضرت عبدالله ابن عمرو رضي الله عنه چې د ډيري لوړي درجي صحابي دی ، دده پر ژوند باندې په نظر اچولو سره اندازه کيږي چې هغه د څومره عظمت او فضيلت خاوند وو ، نقل سوي دي چې هغه د زلميتوب په ورځو کي هم دومره عابد او زاهد وو چې د روژې ماتولو څخه پرته به يې پرله پسې روژې نېولې ، د شپې به يې خوب نه کوی بلکه په عبادت الهي کي به بوخت وو ، د دنياوي لذتو او خواهاشاتو څخه دومره متنفر وو چې بنځي ته يې هم هيڅ ميلان نه درلودی ، يوه ورځ د هغه پلار محترم حضرت عمرو بن عاص رضي الله عنه هغه رسول الله صلي الله عليه وسلم ته راوست او د هغه د عبادت او رياضت حال يې ورته بيان کړ ، رسول الله صلي الله عليه وسلم د دومره سخت رياضت او دومره زيات عبادت څخه منع کړ او حکم يې وکړ چې بېله روژې ماتولو تر درو ورځو زياته روژه مه نيسه او د شپې دريمه يا شپږمه برخه کښېنه ، او همدارنگه رسول الله صلي الله عليه وسلم دا نصيحت هم ورته وکړ چې دخپل پلار د مرضي او منشاء همېشه خيال ساته ، د رسول الله صلي الله عليه وسلم ددغه وصيت او نصيحت په وجه هغه د تفرقي او انتشار په سختو فتنو کي هم دخپل پلار څخه بېلوالی اختيار نه کړ چې د حضرت امير

معاويه ، مشير اعلیٰ او وزير وو ، او څرنگه چي رسول الله ﷺ هغه ته حکم کړی وو چي هغه د خلکو د معاملاتو او حالاتو څخه په بې پروا کېدو د خپل ذات اصلاح او استقامت ته متوجه سي ، کله چي د هغه پلار حضرت عمرو به هغه ته وويل چي ته زموږ سره د کېدو سرېره زموږ څخه بېل ولې اوسې ، او زموږ په کارو کي ولي گډون نه کوې ، نو هغه به جواب ورکوی چي ستاسو په ښه کارو کي زه شریک یم مگر په هغه کارو کي گډون کولای نسیم چي زما په نزد د الله ﷻ او د هغه د رسول د مرضی او د ملي مفاد خلاف وي ، مگر داسي هيڅکله ونه سو چي د لوی فتنې په وخت کي د هغه د زړه څخه د اهل بیت عزت او احترام په یو ډول کم سوی وي د هغه باطن د اهل بیت په محبت او عظمت سره منور وو .

### د قیامت څخه مخکي د ظاهرېدونکو فتنو پیشگويي

﴿۵۱۶﴾: وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ

د حضرت ابو موسی اشعري رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل :

بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ فِتْنًا كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُؤْسِي

د قیامت دراتلو څخه مخکي به فتنې رامنځته سي چي د توري شپې د ټکرو په ډول به وي (یعني په هر ساعت کي به فتنه پیدا کیږي) هغه وخت به سړی په سهار کي ایماندار پورته کیږي

كَافِرًا وَيُؤْسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا الْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ وَالْمَاشِي فِيهَا

او په مابنم کي به کافر سي او په مابنم کي به مؤمن وي او په سهار کي به کافر وي ، (په دغه فتنو کي) ناست سړی به تر ولاړ سړي غوره وي او تلونکی به

خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي فَكَسِرُوا فِيهَا قَسِيكُمُ وَقَطَّعُوا فِيهَا أَوْتَارَكُمْ وَاضْرِبُوا

تر غلیدونکي غوره وي ، هغه وخت ته خپل لیندۍ ماتي کړه او د لیندو کڅوڼه څيري کړه ،

سُيُوفُكُمْ بِالْحِجَارَةِ فَإِنْ دَخَلَ يَعْنِي عَلَى أَحَدٍ مِنْكُمْ فَلْيَكُنْ كَخَيْرِ ابْنِي آدَمَ .

توري په ډبرو ووهه بیا که څوک ستاسو څخه د چا وهلو ته ورسې نو هغه ته پکار ده چي هغه د آدم علیه السلام د دوو زامنو څخه د غوره زوی په ډول سي (یعني د هابیل په ډول ...).

رواه ابوداؤد وفي رواية له ذكر الى قوله خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي ثُمَّ قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ

ابوداؤد، او د ابوداؤد په یو بل روایت کې دي د (کرار تلونکي به تر خغلیدو نکو غوره وي) خڅه وروسته دا الفاظ دي چې بیا صحابه کرامو پوښتنه وکړه چې تاسو موږ ته څه حکم کوئ؟

کُونُوا أَحْلَاسَ بُيُوتِكُمْ، وفي رواية الترمذي ان رسول الله صلى الله عليه وسلم رسول الله ﷺ وفرمايل: تاسو په خپلو کورونو کې پراته اوسئ، او د ترمذي په يوه روايت کې داسې راغلي دي چې رسول الله ﷺ

قَالَ فِي الْفِتْنَةِ كَسِرُوا فِيهَا قَسِيَكُمْ وَقَطَّعُوا فِيهَا أَوْتَارَكُمْ وَالزَّمُوا فِيهَا أَجْوَأَ بُيُوتَكُمْ وَكُونُوا كَابْنِ آدَمَ. وقال هذا حديث صحيح غريب.

د فتنې په اړه داسې وفرمايل: چې تاسو په هغه فتنو کې خپل ليندۍ ماتې كړئ او د هغه كڅوڼي خيري كړئ او په كورونو كې پراته اوسئ او د آدم عليه السلام د زوى (هايل) په ډول سئ لكه زوى د آدم عليه السلام يعنې د حضرت هايل عليه السلام په ډول چې خپل ورور ته يې وويل چې كه ته ما وژنې زه به دي ونه وژنم.

**تخريج:** سنن ابی داود ۴/۴۵۷، رقم: ۴۲۵۹، والترمذي ۴/۴۲۵، رقم: ۲۲۰۴.

**د لغاتو حل:** قسيكم: جمع قوس. احلاس البيوت: ما يبسط تحت حر الثياب والمعنى الزموا بيوتكم والتزموا اسكوتكم كيلا تقعوا في الفتنة التي بها دينكم يفوتكم.

**تشرېح:** چې د توري شپې د ټكرو په ډول به وي: مطلب دادی چې د مسلمانانو خپل منځي قتل او قتال په صورت كې هغه فتنې به دومره هيبت ناكه او سختي وي چې د دين او ملت مستقبل به زيات تاريخ معلومېږي او هغه وخت به د ښك او بد په منځ كې امتياز كول داسې ناممكن سي لكه څرنگه چې په تاريخه شپه كې د يو چا شناخت كول ممكن نه وي.

هغه وخت به سړی په سهار كې ايماندار پورته كيږي: مطلب دادی چې د خلكو په عقېدو، اقوالو او احوالو كې به ساعت په ساعت بدلون كيږي، د ډول ډول نظريې او عقيدې حامل به وي، كله به د يو چا يو حال وي او كله به يې بل حال وي، كله به پرديانت باندې چلېږي او كله به خيانت كوي، كله به پر سنت عمل كونكى وي او كله به د بدعت پر لار روان وي، په يو وخت كې به د ايمان او يقين په دولت برخمن وي او بل وخت به د كفر په تيارو كې لوبېدلى وي، غرض دا چې په هر ساعت او هره لحظه كې به بدلون پيدا كېدل معلومېږي او ددې امر يقين كول به مشكل وي چې د يوسړي اصل كيفيت او حالت څه دى.



ناست به تر ولاړ غوره وي، ددغه جملې اصل مقصد دا څرگندول دي چي کوم څوک ددغه فتنو څخه څومره ليري وي دهغه لپاره به غوره وي، ددغه جملې تفصيلي وضاحت په اول فصل کي تېر سوي دی.

د لينديو کڅوڼه څيري کړه: دغه حکم د اول حکم يعني خپل ليندۍ ماته کړه، مؤکد دی او مقصد په زيات ارزښت سره د بيانولو لپاره دی، او ټينگار کوي او وايي چي د لينديو ماتولو څخه وروسته که چيري دهغه کڅوڼه پاته وي نو هغه څيري کړه، دغه حکم د اول حکم د بيان او تاکيد لپاره دی.

چي هغه د آدم عليه السلام د دوو زامنو څخه د غوره زوی په ډول سي: مطلب دا چي څرنگه د آدم عليه السلام يو زوی هاييل د مظلوميت مرگ خوښ کړ مگر هغه د آدم عليه السلام د دوهم زوی يعني د خپل ورور قابيل د حملې جواب ور نه کړ او ټول ظلم يې پر ځان تېر کړ، همدارنگه د فتنو په وخت کي که يو سړی پر تا حمله وکړي او ستا وژل غواړي نو ته د هغه هيڅ مقابله مه کوه او د هغه دلاسه مړ کېدل په صبر او ضبط سره ومنه، ځکه که چيري ته د هغه مقابله کوي نو د هغه په وجه به په فتنه کي نور زيات شدت پيداسي او قتلونه به زيات سي نو هغه وخت د خپل حمله کونکی د مقابلي کولو څخه پرته شهيد کېدل او مقابله نه کول ډېر غوره دي.

تاسو په خپلو کورونو کي پراته اوسئ: مطلب دادی چي څرنگه د يو ښه فرش لکه غالي وغيره لاندې يو ټاپ هوار وي نو هغه همېشه او هر وخت پر خپل حال پروت وي، همدارنگه تاسو هم په خپلو کورو کي پراته اوسئ او د سرای څخه په راوتلو آخوا دېخوا مه ځئ ددې لپاره چي تاسو په دغه فتنه کي اخته نه سئ او د هغه اثرات ستاسو دين تباه نه کړي، خلاصه دا چي د فتنې څخه ليري اوسېدل د خلکو د معاملاتو او کارو څخه بې تعلقي اختيارول او بېلوالي کي د خپل دين ساتنه کول به هغه وخت د خلاصون غوره لار وي کله چي د مسلمانانو په منع کي د قتل او قتال او انتشار فتنه خپره سي

**د فتنو په وخت کي به تر ټولو غوره کس څوک وي؟**

﴿۵۱۶﴾: وَعَنْ أَمْرِ مَالِكِ الْبَهْزِيِّ قَالَتْ ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د بي بي ام مالک بهزيه (رض) څخه روايت دی چي رسول الله عليه السلام د فتنو د ډير ژر راتلو يادونه

فِتْنَةً فَقَرَّبَهَا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ خَيْرُ النَّاسِ فِيهَا قَالَ رَجُلٌ فِي مَاشِيَّتِهِ

و فرمايل، ما عرض و ڪراي دالله رسوله! هغه وخت به په خلکو کي غوره سړی څوک وي؟  
رسول الله ﷺ و فرمايل: هغه سړی چې په خپلو حيوانانو کي اوسي

يُؤَدِّي حَقَّهَا وَيَعْبُدُ رَبَّهُ وَرَجُلٌ آخِذٌ بِرَأْسِ فَرَسِهِ يُخِيفُ الْعَدُوَّ وَيُخَوِّفُونَهُ.  
رواه الترمذي.

د هغه حق او زکوٰه وغیره ادا کوي او د خپل پروردگار عبادت کوي هغه سړی چې پر خپل آس باندي سپورسي هغه د اسلام د بنسټان پیروي او د بنسټن هغه پیروي (یعني د فتنې پرېښودو سره هغه د اسلام د بنسټانو سره جنگیږي). ترمذي.

**تخریج:** سنن الترمذي ۴۱۰۱۴، رقم: ۲۱۷۷.

**تشریح:** بهزیه د بآ په زور او د هآ په جزم سره، بني امراء القيس ته منسوب ده، بي بي ام مالک یوه صحابیې وه چې حجازیه هم ورته ویل کیږي او هغه یې نژدې پرېښودل: مطلب دادی چې رسول الله ﷺ د هغې د فتنې ذکر و فرمایه او ددې خبرې څخه یې باخبر کړه چې هغه فتنه بالکل نژدې ده او راتلونکي ده، طیبی رَحِمَهُ اللهُ ددې مطلب دا بیان کړی دی چې رسول الله ﷺ هغه فتنه په ډېر تفصیل او وضاحت سره بیان کړه او دا یو عام طرز دی چې کله یو سړی د چا په مخکي یو شی په تفصیل سره بیانوي او د هغه خصوصیات او علامات په زیات ارزښت سره څرگندوي نو هغه د مخاطب ذهن مشاهدې ته نژدې کوي نو هغه مخاطب یوازې په خپل ذهن او خیال کي ځای ورکوي بلکه هغه په خارج کي هم داسي محسوس کوي لکه هغه شی چې په خپل شکل او صورت سره د هغه بالکل نژدې موجود وي.

هغه سړی چې په خپلو حیوانانو کي اوسي: مطلب دادی چې د هغه فتنو په زمانه کي کله چې د مسلمانانو په منع کي د قتل او قاتل بازار گرم سي نو کامیاب سړی به هغه وي چې د فتنو څخه په بې تعلقه کېدو سره په خپل جائز کاروبار کي بوخت سي او خپل معاملاتو ته متوجه وي پر دې به دهغه د کاروبار او معاملاتو په اړه چې د شریعت کوم حقوق عائد کیږي د هغه په ادا کولو کي دي کوتاهي نه کوي او خپل پروردگار ته دي متوجه وي او دهغه په عبادت کي دي بوخت اوسي، دغه ارشاد د قرآن کریم د دغه آیت (ففرؤا الی الله وبتل الیه تبتیلا، والیه یرجع الامر کله فاعبده، و توکل علیه و ما ربک بغافل عما تعملون) په رڼا کي وړاند وینه سوې ده.  
هغه سړی چې پر خپل آس باندي سپورسي: مطلب دادی چې هغه سړی په هغه فتنه او

فساد کي د لوېدلو پر خای خپل طاقت د هغه خلکو پر خلاف استعمالولو ته متوجه وي کوم چي د دين اسلام اصل د بنمن او مخالف دي او د هغوی سره په جنگ کولو کي ولگيږي دا شی نه يوازي دا چي د دين او ملت اصل خدمت کېدو په وجه د اجر او ثواب مستحق گرځي بلکه د هغه فتنو څخه د ساتني ذريعه هم ثابتيږي .

### د فتنې ذکر

﴿۵۱۶۸﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتَكُونُ فِتْنَةٌ تَسْتَنْظِفُ الْعَرَبُ قَتْلَاهَا فِي النَّارِ اللِّسَانُ فِيهَا أَشَدُّ مِنْ

السَّيْفِ . رواه الترمذي وابن ماجه

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلی الله علیه و فرمای : نژدې ده چي فتنه ټول عرب راگير کړي ددې مقتول به دوېځ ته ځي ، په دغه فتنه کي به د زبان درازی فتنه (يعني خلکو ته بد او رد ويل او عيب گيري کول) د توري چلولو څخه هم سخت وي . ترمذي او ابن ماجه

**تخریج :** سنن الترمذي ۴۱۱۸۴ ، رقم : ۲۱۷۸ ، وابن ماجه ۱۳۱۲۲ ، رقم : ۳۹۶۷ .

**د لغاتو حل :** تستنظف : ای تستوعبهم .

**تشریح :** د هغه فتنې څخه مراد خپل منځنی قتل او قتال دی او هغه فتنه ده چي مختلفي ډلي به د حق او رېښتې ثابتولو ، د دين د بيرغ لوړولو او د حق او انصاف لپاره نه بلکه محض د اقتدار او عزت تر لاسه کولو لپاره د يو بل پر خلاف جگړه کوي او په خپلو کي به د قتل او قتال بازار گرموي ، لکه څرنگه چي په يو هیواد کي د خانه جنگۍ پر وخت کيږي چي خلک د يو پاک او ديني مقصد څخه پرته محض د ذاتي اغراضو او خواهشاتو په وجه د يو بل وینه تويول او يو بل ته تاوان رسول پيل کړي .

ددغه وضاحت څخه دا خبره څرگنده سوه چي د هغه فتنې مقتولين به دوېځ ته ولي ځي ، نو دا خبره بالکل څرگنده ده چي کوم څوک په خانه جنگي کي په اخته کېدو سره د لوټېدو لپاره جنگ کوي او د هغه جنگ په دوران کي ووژل سي نو هغه ته به شهيد نه ويل کيږي او نه د هغه مرگ د دين او شريعت د تقاضي او د اسلامي احکامو خلاف د جنگ او جدل په صورت کي راځي نو څرنگه چي ناحق وینه بيونکی قاتل به دوېځ ته ځي همدارنگه هغه مقتول به هم د دوېځ د اور مستحق وي .

﴿۵۱۶۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَتَكُونُ فِتْنَةٌ صَمَاءُ بَكْمَاءُ عِبْيَاءُ مَنْ أَشْرَفَ لَهَا اسْتَشْرَفَتْ لَهُ وَإِشْرَافُ اللِّسَانِ فِيهَا كَوْقُوعُ السَّيْفِ . رواه ابو داؤد .

حضرت ابو هريره رضي الله عنه خنجه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل : نژدې ده چي د گونگ، کنه او رنده فتنه به ظاهره سي شوک چي دغه فتنې ته نژدې سي يا دا وويني ، فتنه هغه وويني او د هغې نژدې راسي نو په دغه فتنه کي به زبان د رازي د توري چلولو برابر وي . ابو داؤد .

**تخریج:** سنن ابی داؤد ۴۶۰۱۴، رقم: ۴۲۶۴.

**تشریح:** فتنې ته گونگی او کنه ویل د خلکو په اعتبار دي یعني هغه فتنه به دومره سخته او هیبتناکه وي چي عام خلک به هغه وخت حیران او سرگردان وي نه به شوک فریاد اورېدونکی وي چي هغه ته د خلاصون درخواست وکړل سي او نه به چا ته خلاصون ورکولای سي او نه به شوک داسي لار ښيي چي دهغه په ذریعه د هغه فتنې څخه خلاصون تر لاسه سي، یا دا مطلب دی چي د هغه فتنو په وخت کي به خلک حق او باطل او نیک او بد په منځ کي تمېز نسي کولای ، نصیحت اورېدل او په هغه عمل کول به نه خوښوي ، د امر بالمعروف او نهی عن المنکر خبرو ته به فهم نه کوي کوم شوک چي هغه نیکۍ ته رابولي او د ژبي څخه حقه خبره کوي نو هغه به په روحاني او بدني تکلیفو اخته کوي او د هغه سره به ډېر تکلیفي او د پریشانی چلن کوي . کوم شوک چي هغه فتنه وويني... الخ: مطلب دادی چي کوم شوک هغه فتنو ته متوجه کیږي او د هغه خلکو ملګرتیا اختیاروي چي د هغه فتنې باعث دي نو دهغه سړي د هغه فتنې څخه خوندي کېدل او د هغه د خرابو اثراتو څخه ساتنه به ممکن نه وي، ددې پر خلاف کوم شوک چي د هغه فتنو څخه لیري او بې تعلق سي نو هغه به کامیاب سي .

زبان د رازي به د توري چلولو په ډول وي: مطلب دادی چي هغه وخت به په خلکو کي تعصب او عداوت او پر حق نه قبلولو باندي اصرار زیات وي ځکه هغوی به د چا د ژبي څخه یو داسي خبره اورېدل هم نه خوښوي چي د هغوی د مرضی خلاف وي نو هغه په فتنه کي ژبه خلاصونکی گوا د ویني توپولو دعوت ورکوي او دا خبره بالکل څرګنده ده چي د ځینو ژبو څخه وتلي الفاظ د خپل تاثیر په اعتبار د توري څخه هم زیات سخت وار کوي ، یو چا ډېر ښه ویلي دي:

جراحات السنان لها التثام ولا يلتام ما جرح اللسان

ژباړه: د نهزي زخم جوړېدلای سي مگر د ژبي زخم هيڅکله جوړېدای نسي.

**د يو څو فتنو په باره کي پيشگويي**

﴿٥١٤٠﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ كُنَّا قُعُودًا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چي موږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره ناست وو،

وَسَلَّمَ فَذَكَرَ الْفِتْنَ فَاكْثَرَ فِي ذِكْرِهَا حَتَّى ذَكَرَ فِتْنَةَ الْأُحْلَاسِ فَقَالَ قَائِلٌ

رسول الله صلى الله عليه وسلم د فتنو ذکر وکړ او ډير زيات ذکر يې وکړ تر دې چي د احلاس د فتنې بيان يې وکړ،  
يو سړی پوښتنه وکړه چي،

وَمَا فِتْنَةُ الْأُحْلَاسِ قَالَ هِيَ هَرْبٌ وَحَرْبٌ ثُمَّ فِتْنَةُ السَّرَّاءِ دَخَنُهَا مِنْ

د احلاس فتنه څه شي ده؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: هغه تنبېدل دي (يعني خلک به د يو بل د  
ييري څخه تنبتي) او جنگ کول دي، او بيا به سراء فتنه وي (يعني د خوشحالي، اسراف او  
عیش او عشرت فتنه) ددې فتنې تاريخي به د هغه سړی

تَحْتَ قَدَمَيَّ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَزْعُمُ أَنَّهُ مِنِّي وَلَيْسَ مِنِّي وَإِنَّمَا أُوَلِيَاءِي

د قدمو څخه راوځي چي زما د اهل بيت څخه به وي (يعني دا سړی به د فتنې باني وي) هغه  
سړی به دا خيال کوي چي هغه زما د خاندان څخه دی مگر په حقيقت کي به هغه زما څخه نه وي،

الْمُتَّقُونَ ثُمَّ يَصْطَلِحُ النَّاسُ عَلَى رَجُلٍ كَوْرِكَ عَلَى ضِلَعٍ ثُمَّ فِتْنَةُ الدُّهْيَاءِ لَا

دغه وخت به پر هيزگار ان خلک زما دوستان وي، بيا به خلک د هغه سړی پر لاس بيعت کوي  
چي د تشي سربيره د پښتۍ په ډول به وي (يعني غير مستقيم) همدا سي به هغه (غير مستقل)  
وي. ددې څخه وروسته به د دهيماء فتنه وي (يعني توره او تاريخه فتنه)

تَدْعُ أَحَدًا مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ إِلَّا لَطَمَتْهُ لُطْمَةً فَإِذَا قِيلَ انْقَضَتْ تَبَادَتْ يُصْبِحُ

دا فتنه به زما په امت کي هيڅوک نه پرېږدي او هر څوک به په چپلاڅه وهي، بيا هر کله چي  
وويل سي چي فتنه ختمه سوه نو د هغې وخت به يو څه نور هم زيات کړل سي او ددې څخه

وروسته به دا فتنه اوږده سي ،

الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُؤْسِي كَافِرًا حَتَّى يَصِيرَ النَّاسُ إِلَى فُسْطَاطَيْنِ فُسْطَاطِ

سړی به په سهار کي مؤمن پورته کيږي او په ماښام کي به کافروي، تردې چي خلک به په دوو خيمو کي وويشل سي يوه خيمه به

إِيمَانٍ لَا نِفَاقَ فِيهِ وَفُسْطَاطِ نِفَاقٍ لَا إِيْمَانَ فِيهِ فَإِذَا كَانَ ذَاكُمُ فَانْتَظِرُوا  
الدَّجَالَ مِنْ يَوْمِهِ أَوْ مِنْ غَدِهِ . رواه ابو داؤد .

د ايمان وي چي په هغه کي به اتفاق وي او بله خيمه به د نفاق وي چي په هغه کي به ايمان نه وي هر کله چي داسي واقع د راسي نو تا سو د دجال انتظار کوئ په هغه ورځ يا په دويمه ورځ . ابو داؤد

**تخريج:** سنن ابی داود ۴۴۲/۴، رقم: ۴۲۴۲.

**د لغاتو حل:** الدهيماء: اى الفتنة العظماء والطامة العمياء.

**تشریح:** د احلاس د فتنې څخه مراد دادی چي هغه فتنه به تر ډېره وخته پوري وي او د هغه اثرات به د امت خلک تر ډېر وخت پوري په مختلفو پریشانیو کي اخته کوي، څرگنده دي وي چي احلاس په اصل کي د حلس جمع ده او حلس هغه ټاټ ته وايي چي د یو ښه فرش لکه غالی وغیره لاندې پر مخکې اچول کيږي او هغه تل پر ځای پروت وي، یا حلس هغه شپۍ ته وايي چي د پالان لاندې د اوبښ پر شا اچول کيږي، نو دغه فتنې ته د احلاس ویلو وجه داده چي څرنگه د ښه فرش لاندې ټاټ په ځانگړې توگه پر خپل ځای پروت وي او هغه نه ایسته کيږي، همدارنگه دغه فتنه هم په خلکو کي پرېښودونکې نه ده بلکه قائمه به وي او د هغه په خرابو اثراتو کي به تر ډېره وخته پوري خلک اخته وي، یا دا چي هغه فتنې ته د ظلمت او تیارې په توگه د حلس سره تشبیه ورکړل سوې ده یا دا چي فتنې ته فتنه احلاس ویلو سره دې ته اشاره ده چي څرنگه ټاټ همېشه هوار وي او هغه دخپل ځای څخه نه ليري کيږي همدارنگه خلک هم باید د هغه فتنې په دوران کي په خپلو کورو کي کښېنستل پر ځان لازم کړي او بېلوالی اختیار کړي .

فتنة السمراء: دغه لفظ په رفع سره دی او په دې اعتبار سره دغه لفظ پر هرب باندې عطف دی یعني کله چي د رسول الله ﷺ څخه دا پوښتنه وسوه چي د فتنه احلاس نوعیت او صورت به څه وي نو رسول الله ﷺ دا وفرمایل چي هغه فتنه به د هرب او حرب په صورت کي وي د هرب او

حرب معنی مخکي په ترجمه کي څرگنده سوې ده يعني د يو بل سره دښمني او عداوت په وجه د يو بل څخه ليري تنسېدل او د چا مال لوټول، او دسرا معنی داده چي هغه فتنه به په دننه کي د اسلام بېخ کاږي يعني داسي خلک به پيدا سي چي په ظاهر کي به د اسلام او مسلمانانو همدرد وي مگر په باطن کي به د اسلام او مسلمانانو بربادي غواړي او د خپل دغه ناپاک خواهش د پوره کولو لپاره به ډول ډول سازشونه کوي .

په نهایه کي ليکلي دي چي د سراء څخه ډبرين ميدان مراد دی ، په دغه صورت کي د فتنه سرا څخه به د حرا واقعي ته اشاره مراد وي چي د يزید په حکومت کي سوې وه او د هغه په وجه د اهل مدينې قتل عام وسو ، په سوونو صحابه کرام او تابعين په شهادت ورسېدل او دحرم محترم سخته بربادي وسوه ، دا معنی به په هغه صورت کي وي کله چي سراء دپټ په مفهوم کي واخيستل سي که چيري دغه لفظ د سرور په مفهوم کي وي نو په هغه صورت کي به دا معنی وي چي هغه فتنې داسي حالات پېدا کړل چي په هغه کي به د عيش او عشرت شيان زيات وي او خلک به د اسراف او تنعم په ذريعه په راحت او ارام کي ژوند تېروي او د الله تعالی او آخرت د يري څخه به بې نيازه سي ، يا دا چي د هغه فتنې په وجه به د اسلام او مسلمانانو شان او شوکت ته تاوان ورسېږي او ملت اسلاميه به په ډېره سخته تباهی کي اخته سي نو دا صورت حال به د اسلام او مسلمانانو د دښمنانو لپاره د خوښۍ سبب سي او په يوه نسخه کي فتنه السراء په نصب سره دی ، په دغه صورت کي به ددغه عطف پر فتنه الاحلاس باندي وي او دا معنی به وي چي رسول الله ﷺ د فتنه احلاس ذکر وفرمايه او دهغه وروسته يې د فتنه سراء ذکر وفرمايه ، مگر هغه به زما د خپلو څخه نه وي : مطلب دادی چي هغه زما د اهل بيت څخه د کېدو هر څومره گمان لري او که څه هم د نسب او کورنۍ په اعتبار هغوی په حقيقت کي زما د اهل بيت څخه وي مگر هغه به د خپل طريقو او خپلو افعالو په لحاظ زما د خپلوانو څخه يقينا نه وي ځکه که چيري هغه زما د خپلوانو څخه وای نو د مخکي پر مخ به د فتنې او فساد په ذريعه زما امت په تاوان کي نه اخته کېدی ، ددغه ارشاد نظير د الله تعالی دا قول دی چي (انه ليس من اهلک) يقينا هغه ستا د خپلوانو څخه نه دی ، ددغه جملې مطلب دادی چي هغه سړی که څه هم د نسب په اعتبار زما د کورنۍ سره تعلق لري مگر د حقيقت په اعتبار هغه زما محبوب او له خپلوانو څخه نه دی ځکه چي زما محبوب او خپل يوازي هغه مسلمان کيدای سي کوم چي تقوا او پرهيزگاري اختيار کړي او هيڅکله داسي فعل او قول ونه کړي کوم چي اسلام او مسلمانانو ته د ذرې په اندازه تاوان رسولای سي ، ددې تائيد د مخکي جملې څخه هم کېږي .

چي د تشي سربېره د پوښتنې په ډول به وي: د دغه جملې په ذريعه د هغه سړي ذهني او عملي کورنۍ ته اشاره سوې ده چي څرنگه د تشي هډوکي د پښتۍ پر هډوکو وڅښول سي نو هغه پښتۍ به پر خپل ځای قائم پاته نسي او د پښتۍ هډوکي د هغه جوړ نسي راتلای همدارنگه خلک که چيري د هغه سړي په لاس بيعت کولو سره هغه خپل امير ومني مگر په حقيقت کي هغه د امارت او مشرۍ وړ نه وي ځکه چي هغه به د علم او پوهي څخه محروم وي، د حکمرانۍ د قوانينو څخه به بې خبره وي، د قوت فيصلې او د رايي په کمزورۍ کي به اخته وي، نو د هغه هيڅ حکم او فيصله به د محل او موقع مطابق نه وي او کله چي دا صورت حال وي نو د سلطنت او پاچهۍ ټول نظام به د انتشار ښکار سي.

بيا به د دهيماء فتنه څرگنده سي، په دې اړه دا څرگندول ضروري دي چي څرنگه د فتنه الاحلاس دواړه اعرابه يعني رفع او نصب ذکر سوي دي او په هغه کي د هر يوه مطابق معنی بيان سوې ده همدارنگه په فتنه الدهيماء کي هم د فتنې د لفظ دواړه اعرابه يعني رفع او نصب دي، دُهِيماء: د دال په پښ او د هاء په زور سره په اصل کي د هيماء تصغير دی چي د هغه معنی توروالي ده او دلته د بدۍ په توگه استعمال سوی دی، خلاصه دا چي د فتنه احلاس څخه وروسته چي کومه فتنه ظاهرېږي هغه به دخپل اثراتو د ظلمت او قتل و قتال د سختۍ په اعتبار د يو توري شپې په ډول وي او دهغه توري شپې تياره به هر سړی په تياره کي واچوي، همدارنگه د هغه فتنې تياره به دهر سړي پر دماغ او زړه باندي اثر کوي او دهر يوه پر فکر او عمل باندي به توره سایه خپره سي.

تر دې چي خلک به په دوو څېمو کي وویشل سي: مطلب دادی چي د زمانې خلک به په دوو ډلو کي وویشل سي يوه ډله به خاص د ايماندارو وي چي په هغوئ کي به کفر او نفاق نه وي، او بله ډله به خاص د کفر وي چي په هغوئ کي به د ايمان او اخلاص نوم نه وي، ځينو حضراتو دلته د فسطاط ترجمه د څيمې پر ځای د ښار کړې ده يعني د هغه زمانې خلک به په دوو ښارو يا دوو هيوادو کي وویشل سي، په يوه ښار يا يوه هيواد کي به يوازي مسلمانان او اهل ايمان وي او په يوه ښار يا هيواد کي به خاص کافران وي، څرگنده دي وي چي فسطاط په اصل کي څيمې ته وايي مگر پر ښار باندي هم د دغه لفظ اطلاق کيږي، او په حديث کي د دغه لفظ استعمال په دې ډول چي ذکر خو د محل (د اوسېدو ځای) وي مگر مراد حال يعني د اوسيدونکو د حالت او کيفيت وي نو خلک به په دوو څيمو يا دوو ښارو کي وویشل سي.

خلاصه دا چي هغه وخت به د ټولي نړۍ خلک په څرگنده توگه پر دوو ډلو وویشل سي يوه



ډله به د اهل ايمان وي او يوه ډله به د اهل كفروي او هغه دواړي ډلي چي هر ځای اوسېږي، دلته دا خبره بايد په ذهن کي وي چي دا فرمايل سوي دي چي يوه خيمه به نفاق وي او په هغه کي ايمان نه وي نو د هغه خيمې د خلکو څخه د ايمان نفې يا خو د اصل په اعتبار ده يعني د هغه خيمې په خلکو کي به ايمان نه وي يا د کمال ايمان نفې مراد ده يعني د هغه خيمې خلک به داسي وي چي د ظاهر په اعتبار به ايمان لري مگر د اهل نفاق په ډول اعمالو اختيارولو يعني د درواغ ويلو، خیانت کولو او وعدې ماتولو وغيره په وجه به د مخلص اهل ايمان د ډلي څخه خارج وي.

د دجال څرگندېدو په انتظار کي اوسېدل: مطلب دادی چي کله فتنه دهيماء ظاهره سي نو پوه سه چي د دجال ظهور کېدونکی دی نو د هغه فتنې څخه وروسته به دجال ظاهر سي هغه وخت به حضرت مهدي عليه السلام په دمشق کي وي دجال به د دمشق ښار راگير کړي بيا به حضرت عیسی عليه السلام له آسمان څخه نازل سي او د جال به د هغوی په مقابله کي داسي ويلي سي لکه څرنگه چي مالګه په اوبو کي ويلي کېږي، حضرت عیسی عليه السلام به هغه په خپل نېزه سره قتل کړي او د هغه په مرګ سره به هغه ډېر زيات خوشحاله سي.

طیبي رحمۃ الله علیه د دغه حديث په تشریح کي ليکلي دي چي فسطاط يا خو خيمې ته وايي چي په هغه کي خلک جمع کېږي، د حديث د دغه آخري برخي څخه چي په هغه کي د فسطاط ذکر دی دا څرگندېږي چي دغه فتنه به په اخره زمانه کي ظاهرېږي مگر علماؤ د مخکي ذکر سوو فتنو په اړه هيڅ نه دي ليکلي او وايي چي دغه فتنې به کله ظاهري سي او کوم واقعات به د هغه مصداق وي، په خاصه توګه د فتنه سراء په اړه خو مکمل سکوت اختيار سوی دی او هغه ته هيچا اشاره نه ده کړې چي په اهل بيت کي هغه کوم څوک دی چي هغه ته د دغه فتنې باني ويل سوي دي.

### د حضرت عبدالله ابن زبير رضي الله عنه شهادت

دا خبره طيبي رحمۃ الله علیه ليکلې ده مګر په وروستنيو علماؤ کي شاه ولي الله دهلوي رحمۃ الله علیه په دغه حديث کي د ذکر سوو فتنو د مصداق تعين کړی دی، هغه ليکلي دي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم د فتنه احلاس په ذريعه چي کومي فتنې ته اشاره کړې ده هغه د حضرت عبدالله ابن زبير رضي الله عنه د شهادت په صورت کي ظاهره سوې ده کله چي هغه د يزيد ابن معاويه د خلافت د اعلان څخه وروسته د هغه د بيعت څخه په تېښته سره د خپل کورنۍ د مدينې څخه ووتی او مکې ته راغلی، بيا چي په ۶۳ هـ کال کي يزيد ابن معاويه خپل خلاف د اهل مدينې د تحريک د ماتولو لپاره د

مسلم ابن عقبه په مشرۍ کي د شاميانو يو ډېر لوی فوج مدينې ته واستوی نو مسلم ابن عقبه هغه مقدس ښار ته په رسېدو سره لويه تباھي وکړه او د اهل مدينه قتل عام يې وکړه، دغه واقعہ د حره په نامه سره مشهوره ده، مسلم د شاميانو د فوج سره د مکې پر خوا روان سو، که څه هم مسلم په خپله مکې ته ونه رسېدی ځکه چي په لاره کي مړ سوی وو مگر د هغه فوج د حصين ابن نمير په مشرۍ کي مکې ته ورسېدی او هغه د يوې ورځي جنگ څخه وروسته د مکې محاصره وکړه، حصين ابن نمير پر ابن قيس باندي د مچلوغي په نصب کولو سره پر کعبې شريفې د ډبرو برید پېل کړ، د دغه محاصرې او ډبرو ويشتلو په دوران کي يوه مياشت وخت تېر سو، اهل مکه د سختو تکليفو او پریشانيو سره مخامخ سول، د اتفاق خبره ده چي په دغه دوران کي په دمشق کي يزيد مړ سو او ابن نمير ته د هغه د مرگ د خبر په را رسېدو سره محاصره پورته کړه او خپل فوج يې د دمشق ته روان کړ، د دې څخه وروسته د حضرت عبداللہ ابن زبير رضي الله عنه خلافت نه يوازي په ټول حجاز کي بلکه په عراق او مصر کي هم قائم سو، تر دې چي د يزيد ابن معاويه د جانشين معاويه ابن يزيد تقريبا دوولس مياشتي خلافت څخه وروسته کله چي هغه مړ سوی وو، نو حضرت عبداللہ ابن زبير رضي الله عنه د ټولي اسلامي نړۍ خليفه ومنل سو،

مگر بيا مروان په خپلو فلانونو او هڅو کي په کاميابه کېدو سره پر شام باندي قبضه وکړه او په دمشق کي يې د خلافت اعلان وکړ، د شام څخه وروسته مصر او عراق هم د حضرت عبداللہ ابن زبير رضي الله عنه د خلافت څخه ووتی او په دغه دوران کي مروان ابن حکم مړ سو او د هغه زوی عبدالملک ابن مروان د هغه پر ځای سو، عبدالملک د سخت جنگي طاقت په ذريعه تقريبا د ټولو سيمو څخه د حضرت ابن زبير رضي الله عنه خلافت ختم کړ او په پای کي يې د حجاج ابن يوسف په مشرۍ کي يو لوی لښکر مکې مکر مې ته واستوی او په ۷۳ هـ کال کي د رمضان په مياشت کي حجاج د مکې ښار محاصره کړ او پر کوه ابوقيس باندي د منجنیق په نصب کولو سره سنگ باري يې پېل کړل او د محاصرې او سنگ باري دغه لړۍ تر ذي الحجې پوري جاري وه، په دغه وخت کي د مکې خلک له ډېرو مصيبتو او مشکلاتو سره مخامخ سول، د حج په ورځو کي تر څو ورځو پوري سنگ باري بنده سوه او د حج پر ختمېدو باندي بيا دغه لړۍ پېل سوه چي د هغه نښه خاص کعبه شريفه وه چيري چي حضرت عبداللہ ابن زبير رضي الله عنه محصور وو،

او په آخري مرحله کي ابن زبير رضي الله عنه د کعبې شريفې څخه په وتلو سره محض د خپلو څو ملگرو سره د شاميانو پر هغه عظيم لښکر باندي حمله وکړه او په ډېره مېړانه يې جنگ وکړ، کله چي هغه څو ملگري هم په يو يو کېدو سره پر کار سول او خپل دښمن د څلورو خواوو څخه د

ډېرو او غشو باران شروع کړ نو د دنیا دغه عظیم الشان او متقي انسان په ډېر مظلومیت سره د جمای الثانی په میاشت ۷۳ هـ کال کې داسې شهید سو چې هغه وخت د جنگ د مېدان د مېراني ، زهد ، عبادت او شرافت څخه پرته هیڅ انسان د هغه پر مړي باندي افسوس کونکی نه وو ، دا د حضرت عبداللہ ابن زبیر رضی اللہ عنہ د شهادت هغه دردناکه واقعہ ده چې حضرت شاه ولي الله دهلوي رحمۃ اللہ علیہ د فتنہ احلاس مصداق گرځولې ده .

### فتنه مختار

د فتنہ سراء په اړه د حضرت شاه ولي الله صاحب وینا داده چې دغه فتنه هم د مختار د فتنې او فساد په صورت کې ظاهره سوې ده ، مختار هغه سړی وو چې مخکې یې د فریب او مکر په ذریعہ او بیا په جنگ کولو سره پر عراق باندي واک حاصل کړی وو او د خپلې دغه کاروایی لپاره یې د حضرت محمد بن الحنفیه د اجازې او د اهل بیت د تائید او نصرت دعوه کول ، دغه واقعہ هم د لږ تفصیل غوښتونکې ده ، د دغه سړي اصل نوم مختار ابن عبیده ابن مسعود ثقفی وو ، په کوفه (عراق) کې اوسېدی او د شیعان علي څخه وو ، حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ چې د اهل کوفه په بلنه کوفې ته تلل فیصله کړه او مخکې یې خپل د اکا زوی مسلم ابن عقیل هلته واستوی چې هغه په پټه توګه په کوفه کې په کار کولو سره د خلکو څخه د هغه په نامه بیعت واخلي ، نو مسلم ابن عقیل کوفې ته په رسېدو سره د هغه مختار ابن عبیده په ځای کې کښته سو ، بیا په دې اړه چې څه پېښ سول او د کربلا حادثه واقع سوه هغه ټول ډېر مشهورې واقعې دي ، په کربلا کې د حسین رضی اللہ عنہ د شهادت څخه وروسته په کوفه کې یو ډلې د توایین په نامه په وجود کې راغلل چې د هغو مشر سلیمان بن صرد وو ، دغه ډله د کوفې پر هغه ډلې باندي مشتمل وه چې دا یې ویل چې زموږ د خلکو د بې وفایي په وجه حضرت امام حسین رضی اللہ عنہ په کربلا کې شهید سو او موږ د خپل هغه جرم په اقرار کولو سره تائب کیږو او عهد کوو چې د دغه جرم د تلافی په توګه د حسین د وینو بدله اخلو ، او هر هغه څوک به قتل کړو کوم چې د حسین رضی اللہ عنہ په شهادت کې د ذرې په اندازه برخه اخیستې وي .

مختار ابن عبید د مخکې څخه د خپل مختلفو فلانو په ذریعہ پر عراق باندي د قبضې کولو هڅه کول او د دغه مقصد لپاره د قاتلان حسین خلاف د خلکو جذبات را پارولو سره هغوی را جمع کول ، ځکه هغه د توایین ډلې څخه د ګټې اخیستلو اراده وکړه او د ډلې خلکو او دهغوی پیروانو په جمع کولو سره یې ورته وویل چې ستاسو مشر سلیمان خو د کم همت سړی دی د

جنگ خنجه خان ساتي، نو امام مهدي محمد بن الحنفیه چي د حضرت امام حسين عليه السلام وروړدی، زه خپل نائب جوړولو سره را استولی يم چي تاسو خلک زما په لاس باندي بيعت وکړئ او د حسين د ويني د بدلې اخيستلو لپاره زما تر بيرغ لاندي راجمع سئ، نو د کوفې هغه ټولو خلکو چي شيعان حسين ورته ويل کېده، ورته وويل چي د مختار په لاس بيعت کول شروع کړی هغه وخت پر عراق باندي د حضرت عبدالله ابن زبير عليه السلام قبضه وه او په کوفه کي هغه له عبدالله ابن زبير له خوا والي وو هغه ته چي د مختار د کارنامو او د هغه د حقيقي ارادو علم وسو نو هغه د مختار په ټولو سره په بند کي بندي کړ مگر د توايين ډلي مشر سليمان ابن صرد په هر حال په خپل جنگي تياريو کي مصروف وو، هغه د اووه لس زره لښکر سره د ابن زياد پر خلاف د جنگ کولو لپاره ولاړی چي په کربلا کي د حضرت امام حسين عليه السلام د شهيد کولو د کاروايو ټولو ذمه دار وو، او د مروان ابن حکم له خوا په موصل کي د والي په حيثيت ټاکل سوی وو، بيا په عين الورده حای کي د عبدالله ابن زياد د فوج سره د هغه مقابلې وسوه او تر څو ورځو جنگ کولو وروسته خپله سليمان ابن صرد او د توايين ډلي ټول لوی لوی مشران ووژل سول. په لښکر کي چي کوم خلک پاته سول هغوی په تېښته سره کوفې ته راغلل، په کوفه کي مختار د بنديخانې څخه هغه خلکو ته د همدردۍ پيغام را واستوی او ډاډ يې ورکړ چي تاسو خلک غم مه کوئ که زه ژوندی پاته سوم نو د حسين عليه السلام د وينو سره به ستاسو د مقتولينو د ويني بدلې هم ضرور واخلم، ددې څخه وروسته هغه په يو طريقه د جيل څخه يو خط د حضرت عبدالله ابن عمر عليه السلام په نامه مدينې ته را واستوی چي په هغه کي دا درخواست وو چي عبدالله ابن يزيد د کوفې والي ته په سفارش کولو سره ما د بنديخانې څخه خلاص کړي، نو حضرت عبدالله ابن عمر عليه السلام د کوفې والي ته د سفارش خط وليکی او والي د هغه د سفارش په تکریم کي مختار په دې شرط ايله کړ چي هغه به په کوفه کي هيڅ بې امني نه خپروي او په خپل کور کي به ناست وي، دغه مکار د بنديخانې څخه د راوتلو وروسته کوفې والا ته په خاصه توگه شيعان حسين ته دا ظاهره کړه چي دا زما روحاني طاقت او کرامت وو چي هغه د بنديخانې دروازې خلاص کړې او زه راووتلم، بلي خوا ته په يو وجه حضرت عبدالله ابن زبير عليه السلام، عبدالله ابن يزيد د کوفې د واليتوب څخه بر طرف کړ او د هغه پر حای يې عبدالله ابن مطيع وټاکي، مختار هغه عزل او نصب هم خپل کرامت ظاهر کړ او د پخواني حاکم د کوفې د تللو څخه وروسته د ټولو پابنديو په ماتولو سره په ازاده توگه په خپل کاروايو کي مصروف سو هغه دمکر او فريب په ذريعه پر کوفه والا باندي د خپل روحاني بزرگۍ او کرامت داسي اوازه خپره کړه چي خلک د هغه مړېد کېدل

پېل کړل او د هغه ډلي حيرانونکي پرمختگ وکړ، د ښار د هغه ډلي پرمختگ او د هغه د فلانو د تحريک څخه چي والي خبر سو او د دارالامارة (د ولايت مقام) څخه د هغه خلاف د کاروايي کولو تياري هم وسول مگر وخت تېر سو و او مختار په ډېره چالاکي سره د والي څخه وژغورل سو او په پټېدو سره يې خپل ډله په فوج بدله کړه، او پر کوفې باندي د قبضې کولو د منصوبې په تکميل کي بوخت سو، بلي خوا ته هغه محمد بن الحنفیه په پوره توگه په واک کي کړی وو، کله چي مختار د کوفې ځيني نور بااثره حضرات د قاتلان حسين خلاف را پارولو لپاره د خپل ځان سره يو ځای کول وغوښتل او د محمد بن الحنفیه د نيابت د عوه يې وکړه او هغه خلکو يو څو کسان د دغه دعوي د تصديق لپاره محمد بن الحنفیه ته واستول نو هغه وويل: هو مختار ته د حسين د ويني د بدلي اخيستنې موږ اجازه ورکړې ده، دغه تصديق مختار ته لوی طاقت ورکړ، په پای کي يوه ورځ د شپې په تياره کي د خپل ډلي د کسانو سره مسلح خروج اختيار کړ او د کوفې کوڅه په کوڅه کي جنگ پېل سو، د سختي مقابلې څخه وروسته حکومتي فوج ماته وخوړل او عبدالله ابن مطيع د کوفې والي په دارالامارة کي محصور سو، او بيا درې ورځي وروسته هغه په يو ذريعه د دارالامارة څخه په پټه تللو کي کامياب سو،

مختار پر حکومتي ځايو او بيت المال باندي قبضه وکړه او د کوفې د خلکو څخه يې د محمد بن الحنفیه په نامه بيعت اخيستل پېل کړل او پر ټول ښار باندي د هغه واک قائم سو، څو ورځي وروسته د کوفې خلک د مختار خلاف سول مگر مختار په ډېره چالاکي سره پر هغوی واک ترلاسه کړ او په ټول ښار کي يې قتل عام وکړ او د کوفې هيڅ کور داسي پاته نه سو چي په هغه کي يو يا دوه کسان قتل سوي نه وي هغه د قاتلان حسين څخه هم بدله واخيستل او چا چي د کربلا په ميدان کي برخه اخيستې وه په هغوی کي يې د هريوه سر د بدن څخه جلا کړ، يوې خواته هغه پر کوفه باندي د واک ترلاسه کولو وروسته پر نورو سيمو باندي د قبضې کولو په کار بوخت وو او بلي خواته د حضرت علي عليه السلام د خوف په راپورته کولو سره د خلکو د خپل غير معمولي روحاني طاقتونو معتقد جوړولو کي لگېدلي وه او په کرار کراره د نبوت دعوي ته ورسېدل، کله چي حضرت عبدالله ابن زبير رضي الله عنه ته معلومه سوه چي مختار نه يوازي دا چي په کوفه کي قتل عام کوي او پر اهل کوفه باندي ظلم کوي بلکه د نورو سيمو په قبضه کولو کي هم بوخت دی، بلکه دا مشوره يې کړې ده چي ماته جبرائيل امين وايي او د الله تعالی له خوا وحي راوړي او زه د نبی په توگه را استول سو يم، نو هغه دده په بېخ ايستلو کي زنده کول مناسب ونه گڼل او خپل ورور مصعب ابن زبير رضي الله عنه يې د بصري والي وټاکي او د مختار د سر قلم کول يې

هغه ته حواله ڪرل، نو حضرت معصب د خپل فوج په راوستلو سره ڪوفې ته ولاړ، بلي خوا ته مختار ته چي ددغه فوج علم وسو نو هغه هم خپل لښکر د ڪوفې څخه را وايست، د دواړو لښکرو په منځ کي مدارا نامي کلي ته نژدې مقابلو وسوه، ښه په زور سره جگړه وسوه، په پای کي مختار ماته وخوړل او ڪوفې ته وتښتېدی او په دار الاماره کي قلعه بند ڪړل سو، حضرت معصب ابن زبير رضي الله عنه ڪوفې ته په رسېدو سره دار الاماره محاصره ڪړ، مختار د سامان د کمۍ په وجه مجبوره سو او دقلعې دروازه يې خلاصه ڪړه او آخري مقابلو يې وکړه مگر ژر قتل ڪړل سو او همدارنگه د ڪوفې دغه فتنه ختمه سوه.

### د مروان قصه

په حديث کي دا فرمايل سوي دي چي ددې څخه وروسته به خلک د داسي سړي پر بيعت اتفاق وکړي چي د پښتۍ د هلو وکۍ سربېره د تشي په ډول به وي، نو حضرت شاه صاحب ددې مصداق مروان ابن حکم گرځولی دی، د مروان ابن حکم د خلافت قصه که څه هم د مختار د فتنې څخه مخکي وه او کله چي د عبدالله ابن زبير رضي الله عنه فوج هغه په ڪوفه کي په وژلو سره د هغه د فتنې بېخ وايست نو هغه وخت مروان ابن حکم مړ سوی وو او د بنو اميه د خلافت جانشين عبدالملک ابن مروان ټاکل سوی وو، مگر که څه هم ددغه لفظي تقديم او تاخير سره يوازي په نظر کولو سره نفس حقيقت ته وکتل سي نو د حضرت شاه صاحب بيان سوی مصداق منلو کي څه ځنډ نسته، دا مروان ابن حکم وو چي هغه د معاويه ابن يزيد ابن معاويه د مرګ څخه وروسته پر ټوله اسلامي نړۍ باندي د حضرت عبدالله ابن زبير رضي الله عنه قائم سوی خلافت چيلنج ڪړ او د مختلفو سازشونو په ذريعه په دمشق کي پر خپل خلافت باندي د بيعت کولو لپاره خلک مجبور ڪړل، نو د بنو اميه څخه پرته د شام نور قبائل بنو کلب، عنان، طی او داسي نور د هغه خلافت باندي اتفاق وکړ او بيا د هغه وخت څخه د انتشار او فتنې لړۍ پېل سوه، چي هغه اسلام او مسلمانانو ته سخت تاوان ورسوی او ملي طاقت يې دومره منتشر ڪړ چي تر ډېره وخته پوري مسلمانان په خپلو کي په جنگ وه، او کوم قوت چي د دښمنان دين پر خلاف استعمالېدی هغه په مختلفو سيمو کي د خپل مسلمان ورور لپاره استعمالېدی،

مروان ابن حکم د عيار او چالاک کېدو سربېره د قوت فيصله، بصيرت او تدبير، استقلال او استحکام په ډول هغه اوصاف نه درلودل کوم چي د هيواد د سياسي استحکام لپاره ضروري دي، ددې ټولو لوی مثال دادی چي په کومه زمانه کي د معاويه ابن يزيد د وفات څخه وروسته

په دمشق کي د انتخاب خليفه په اړه اختلاف او په شام کي د بنو اميه مرسته کونکو هغه طاقتور او مقتدر قبائل بنو کلب او بنو قيد په منځ کي رقابتونه ظاهرېدل پيل سول نو مروان ددې په لېدو سره نه يوازې عراق بلکه د شام هم يوه لويه برخه چې د حضرت عبدالله ابن زبير خلافت يې منلې وو، اراده يې کړې وه چې د مشق څخه په روانېدو سره د حضرت عبدالله ابن زبير رضي الله عنه په خدمت کي حاضر سي او د هغه په لاس په بيعت کولو سره د هغه د خلافت وفادار سي بلکه هغه د سفر سامان هم سم کړی وو، مگر په دغه دوران کي عبدالله ابن زيار د مشق ته راغلی، کله چې هغه ته د مروان د دغه ارادې خبر ورسو نو هغه مروان له دغه ارادې څخه منع کړ او په دې يې پوه کړ چې هغه د خلافت د اميدار په حيثيت بيعت اخيستل پيل کړل نو د مروان خلافت په اصل کي د عبدالله ابن زيار د هڅو نتيجه ده که چيري په مروان کي مستقل مزاجي، درايې پختيا او تدبر وای نو هغه به په هيڅ قيمت د ابن زيار رايه منلې نه وای او په خپله اراده کي به پوخ پاته سوی وای او د حضرت عبدالله ابن زبير رضي الله عنه په خدمت کي به حاضر سوی وای او دهغه په وجه چې کومي فتنې پيدا سوي او ټول ملت چې په تاوان او ضرر کي اخته سو د هغه نوبت به نه راتلی.

### د دهيماء فتنه

د دهيماء د فتنې په اړه د حضرت شاه صاحب وينا ده چې د دغه فتنې په ذريعه رسول الله ﷺ د ترکو د دغه قبضې او واک وړاند وینه و فرمايل چې هغه اسلامي ښارونه برباد کړل او مسلمانانو ته يې سخت تباهي او تاوان ورسوی نو هغه وخت چا چې د ترکو حمايت وکړ او دهغوئ مرسته کونکي سول هغوئ د منافقانو په ډله کي و شمېرل سول او دا د اوومي پېړۍ د منځ واقع ده کله چې د خلافت عباسيه آخري پيروان مستعصم بالله بن مستنصر بالله د بغداد پر تخت باندي واکمن وو، دی ډېر بې همته، بې حوصلې او غير مدبر خليفه وو، هغه خپل وزير وزير مؤيد الدين علقمي جوړ کړی وو چې ډېر متعصب او بد باطن شيعه وو، پر علمي عهده باندي په فائز کېدو سره د خپلي عياري او چالاکۍ خليفه عضو معطل کولو سره خپله د سپين او تور مالک سوی وو د هغه د شروع څخه دا خواهش وو چې په څه طريقه د عباسيانو نوم او نښان ختم کړي او په بغداد کي د علويانو خلافت قائم کړل سي، د دغه خواهش د پوره کولو لپاره هغه يو غير ملکي طاقت يعني تاتاريانو سره لار جوړه کړه او د چنگيز خان لمسي هلاکو خان ته يې دعوت ورکړ چې ته خپل فوج راوړه او پر بغداد باندي حمله وکړه، زه به په ډېره اساني سره تا ته د بغداد خلافت او د هغه تر واک لاندي نوري سيمي په واک کي درکړم،

هلاکو خان په پېل کي د هغه دعوت په قبلولو کي تامل وکړ، ځکه چي هغه د اهل بغداد د مېراني او خلافت د هيبت څخه مرعوب وو مگر کله چي علقي په مختلفو حيلو او فلانونو په ذريعه د بغداد د فوج ډېره لويه برخه د ليري ليري برخو او ښارو کي منتشر کړل او د پاته فوجيانو په ذريعه په ښار کي ځيني اقداماتو کولو سره د لوټ مار بازار گرم کړ چي په هغه سره سخت انتشار خپور سو او هلاکو خان ته معلومه سوه چي دخلافت طاقت ډېر کمزور سو دی او د خليفه فوج د لوی حملې زغملو وړ نه دی، نو هلاکو خان د هغه د دعوت په قبلولو کي څه خنډ محسوس نه کړ، علقي يو بل چال اختيار کړ هغه د بغداد د شيعه گانو له خوا هلاکو خان ته په زيات شمېر کي پر بغداد باندي د حملې کولو دعوت باندي مشتمل خطونه واستول چي په هغه کي د اليکلي وه چي زموږ بزرگانو وړاند وينه کړې وه او موږ ته يې خبر راکړی وو چي په فلاني کال کي به فلانی تاتاري سردار پر بغداد او عراق باندي قبضه وکړي او زموږ يقين دی چي هغه فاتح سردار ته يې، دې خبري د هلاکو ارادې ته نور تحريک ورکړ، بلي خوا د هلاکو خان په دربار کي يو شيعه نصر الدين طوسي د مخکي څخه موجود وو او د علقي په ډول هم د عباسيانو د خلافت ختمولو پسي لگېدلی وو هغه هم د مختلفو ترغيباتو او حرص په ذريعه د هلاکو خان ارادې ته تقويت ورسوی.

هلاکو خان اول خو زبردست فوج بغداد ته واستوی چي د هغه مقابله د خليفه د کمزوري فوج سره وسوه او په پېل کي دغه فوج ته کاميابي هم حاصله سوه، مگر په پای کي يې ماته وخوړل، او د تاتاريانو هره اوله دسته کاميابه سوه، بيا د هلاکو خان يو ډېر لوی فوج پر بغداد باندي حمله وکړه او ښار يې محاصره کړ، د ښار خلکو د هغه مقابله وکړه او تر پنځوس ورځو پوري تاتاريان يې ښار ته د ننه نه پرېښودل مگر د بغداد شيعه گانو يوازي دا چي په پټه توگه هلاکو خان د ځان لپاره د امن او تحفظ ضمانت تر لاسه کړی وو بلکه د ښار حالالت او فوجي اطلاعات يې هم هلاکو خان ته رسول، بيا علقي يو بل سازش وکړ هغه خليفه ته وويل چي ما ستا لپاره د امن او تحفظ ضمانت حاصل کړی دی تاسو هلاکو خان ته ورسئ هغه به ستاسو سره په ډېر عزت مخامخ سي او په مفاهمت کولو سره به تاسو ته د بغداد او عراق حکمراني پرېږدي، خليفه د علقي په دوکه کي په راتللو سره د خپل زوی سره د ښار څخه په وتلو د هلاکو خان لښکر ته ورسیدی، هلاکو خان د خليفه په لېدو سره وويل تاسو خپل آراکين سلطنت او د ښار علماء او فقهاء هم دلته راوغواړئ نو خليفه هم ټولو ته حکم واستوی او هلته يې راوغوښتل، کله چي ټول خلک راغلل نو هلاکو خان د خليفه په مخکي هغه ټول په يو يو کولو سره قتل کړل،



ددې څخه وروسته هلاکو خان خليفه ته وويل چي ته ښار ته پيغام واستوه چي د ښار خلک وسله کښيږدي او د باندې ووي، خليفه دا پيغام هم ښار ته واستوی او د ښار خلک د باندې راووتل او تاتاريانو د هغوی قتلول پېل کړل، د ښار ټول خلک د لکونو په شمېر شهيدان کړل سو. د باندې خندق د هغوی په مړو ډک سو او بيا دومره وينه وبېدل چي د هغه د کثرت څخه د درياء دجلي اوبه سرې سوې، تاتاري خلک په ښار کي ننوتل، ښځي او کوچنيانو پر سرو باندې قرآن کريم اخيستی راووتل مگر د تاتاريانو د توري څخه هيڅوک خلاص نه سو او هغه ظالمانو بغداد او د هغه شاوخوا کي خلک قتل کړل د بغداد په ښار کي يوازي څو خلک وه چي په څاهانو او نورو پټو ځايو کي پټ سوي وه، او پاته هيڅ ژوندی شی يې نه پرېښود، په راتلونکي ورځ يعني نهم صفر ۵۶هـ کال کي هلاکو خان د خليفه مستعصم سره په بغداد کي داخل سو او د خلافت ماڼۍ ته په رسېدو سره يې د خليفه څخه د ټولو خزانو کيليانې واخيستلې، څومره خزانې چي وې هغه يې تر لاسه کړلې، بيا خليفه نظر بند کړل سو او تر ډېره وخته پوري وساتل سو، ددې څخه وروسته هلاکو خان د خليفه مستعصم د مستقبل په اړه د خپلو اراکينو سره مشوره وکړه نو ټولو رايه ورکړه چي بايد ووژل سي مگر بد بخت علقي او طوسي وويل چي نه توره دده په وينو رنگول نه دي پکار بلکه دی په نمدۀ کي په نغښتلو سره په لغتو وهل پکار دي نو دا کار علقي ته حواله کړل سو او هغه خپل بادار مستعصم بالله په نمدۀ کي په نغښتلو سره او پر يوې سټني باندې په تړلو سره دومره په لغتو ووهی چي د خليفه ساه وختل او بيا د هغه مړی پر مخکۀ اچولو سره د تاتاري سپاريانو په پښو سره مېده کړ او په دې لېدو سره خوشحاله کېدل چي زه د علويانو بدل اخلم، خلاصه دا چي د بدنصيبه خليفه مړی ته کفن او قبر هم په برخه نه سو او همدارنگه د عباسيه کورنۍ د خلافت خاتمه وسوه، ددې څخه وروسته هلاکو خان شاهي کتابخانه هم نه پرېښودل په هغه کي بې شمېره کتابونه ذخيره وه هغه ټول کتابونه يې د دجلي سند ته وغورځول چي په هغه سره په سند کي يو بند غوندي جوړ سو او کرار کرار هغه ټول اوبو ويول، د دجلي اوبه د بغداد او شاوخوا سيمو په وينو سرې سولې، ټول شاهي محلو نه يې وران کړل، مؤرخينو ليکلي دي چي هغه وخت د هلاکو خان د فوج په لاس چي په بغداد او شاوخوا سيمو کي کوم قتل عام وسو د هغه په نتيجه کي يو کروړ شپږ لکه مسلمانان قتل سول. غرض دا چي هغه عظيم الشان او هيبت ناكي بربادۍ چي د هغه مثال په تاريخ کي نسي لېدل کيدای او پر مسلمانان باندې يو داسي مصيبت راغلی وو چي خلکو د قيامت صغری په نامه سره تعبير کړی دی. ددغه ستري پېښي تر ټولو عبرتناک اړخ دادی چي علقي د

کوم علوي خلافت د قيام او د خپلي حکمرانۍ د خواهش لپاره د عظيم الشان تباہۍ او بربادۍ اسباب پيدا کړه او ټولي اسلامي نړۍ ته د سخت تاوان رسولو سبب سو هغه ته هيڅ په لاس نه ورغلل، هلاکو خان د هاشمي يا علوي خليفه کولو پر ځای خپل سړی په عراق کي حاکم کړ، عقمي ډېر چالونه و چلول، هلاکو خان ته يې ډېرې زارۍ وکړې مگر هلاکو خان داسي چغه کړ لکه څرنګه چي سپی چغه کيږي، ترڅو ورځو پوري عقمي به د غلامانو په ډول تاتاريانو ته خپلۍ سمولې په پای کي د خپل منافقت او غدارۍ په عبرتناک حشر لېدو سره په ناکامۍ او نااميدۍ ډېر ژر مړ سو، ددغه پېښي څخه وروسته بغداد دار الخلافه نه سو او د خليفه مستعصم بالله څخه وروسته تر درو کالو پوري داسي وخت تېر سو چي په هغه کي د دنيا هيڅوک خليفه نه وو.

### د نبوي زمانې وروسته په عربو کي دراتلونکو فتنو پيشگويي

﴿۵۱﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرِّ قَدْ أَقْتَرَبَ أَفْلَحَ مَنْ كَفَّ يَدَهُ. رواه ابوداؤد.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: د عربو بد نصيبي ده چي فتنه نژدې راغلل، په فتنه کي به هغه سړی کامياب وي چي خپل لاس بند کړي. ابوداؤد

**تخريج:** سنن ابی داود ۴۴۹۸۴، رقم: ۴۲۴۹.

**تشریح:** طيبي رحمته الله عليه وايي: رسول الله صلى الله عليه وسلم ددغه ارشاد په ذريعه د عربو هغه فتنې ته اشاره وفرمايل چي د حضرت عثمان غني رضي الله عنه په خلافت کي پېښه سوه او هغه د مسلمانانو د منځني انتشار، خروج او بغاوت په صورت کي نه يوازي حضرت عثمان غني رضي الله عنه پر شهادت باندي مجبور کړ بلکه دا لړۍ وروسته د حضرت علي او حضرت امير معاويه د جگړې په صورت کي تر ډېرو ورځو پوري جاري وه، او مسلمانانو ته ډېر زيات تاوان پېښ سو، مگر دملا علي قاري رحمته الله عليه وينا ده چي د رسول الله صلى الله عليه وسلم ددغه ارشاد مصداق د حضرت امام حسين رضي الله عنه خلاف ديزيد ابن معاويه هغه کاروايي ده چي د هغه په تيجه کي امام عالي مقام د کربلا په ميدان کي شهيد سو، د معنی په اعتبار دغه قول زيات صحيح دی او حديث ته نژدې دی، ځکه چي د حضرت امام حسين رضي الله عنه د شهادت پېښه يوه داسي فتنه وه چي دهغه په خرابۍ کي عرب او عجم هيچا ته هم شک او شبه نسته.

### د فتنو او فساد څخه ځان ساتونکی کس نیک بخت دی

﴿۵۱۷۲﴾: وَعَنِ الْبُقَدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ السَّعِيدَ لَمَنْ جُنِبَ الْفِتْنُ إِنَّ السَّعِيدَ لَمَنْ جُنِبَ الْفِتْنُ إِنَّ السَّعِيدَ لَمَنْ جُنِبَ الْفِتْنُ وَلَمَنْ ابْتُلِيَ فَصَبَرَ فَوَاهَا. رواه أبو داود.

د حضرت مقدار بن اسود رضي الله عنه څخه روایت دی چې ما د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه دا واوریدل چې هغه سړی بختور دی چې د فتنو څخه لیري وساتل سو، هغه سړی بختور دی چې د فتنو څخه لیري وساتل سو هغه سړی بختور دی چې د فتنو څخه لیري وساتل سو، او څوک چې په ازموینه کي و اچول سو او هغه صبر وکړ نو هغه ډېر ښه کار وکړ. ابو داود.

**تخریج:** سنن ابی داود ۴۶۰۱۴، رقم: ۴۲۶۳.

**د لغاتو حل:** فواها: المعنی هنا التلف. (افسوس)

**تشریح:** د (واها) معنی د افسوس ده، او کله دغه لفظ د خوښۍ ظاهرولو لپاره هم استعمالیږي، که چیري دلته دغه لفظ د افسوس په معنی کي واخیستل سي نو ویل کیږي چې د فواها لفظ د مخکنۍ جملې یعنی لمن ابتلی فصبر څخه پیل دی او د یو داسي جملې سره تعلق لري چې که څه هم په لفظو کي مذکور نه دی مگر د هغه مفهوم مراد اخیستل سوی دی نو په هغه صورت کي به ټول عبارت داسي وي چې د افسوس وړ دی هغه سړی چې د فتنو څخه خوندي نه سو او په فتنو کي صبر او ضبط اختیار نه کړي، همدارنگه په مخکنۍ جملې (لمن ابتلی فصبر) کي د لام لفظ مفتوح گرځول کیږي او که چیري دلته د واها معنی د خوښۍ د اظهار وي نو په هغه صورت کي به واها د یو بیلي جملې د مفهوم لپاره نه وي بلکه دا به د مخکنۍ جملې (لمن ابتلی فصبر) سره یو ځای گڼل کیږي، او دهغه جملې معنی به داسي وي چې د فتنو څخه خوندي کېدل او صبر اختیارول څومره ښه او د خوښۍ شی دی، ځینو محدثینو چې دلته په لمن ابتلی فصبر کي د لمن لام په زبر لیکلی دی او هغه ته یې د فواها متعلق ویلي دي نو ددې څخه دا ثابتیږي چې دلته د فواها لفظ د خوښۍ د اظهار په معنی کي استعمال سوی دی.

**یو څو پېشگوياني**

﴿۵۱۷۳﴾: وَعَنْ ثَوْبَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا وَضَعَ السَّيْفُ

د حضرت ثوبان رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چې زما په امت کي

فِي أُمَّتِي لَمْ يُرْفَعْ عَنْهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَلْحَقَ قَبَائِلُ

توره وچليږي نو تر قيامته پوري به ددې لړۍ جاري وي او تر هغه وخته پوري به قيامت نه قائميږي ترڅو پوري چې زما د امت ځيني قبائل به

مِنْ أُمَّتِي بِالْمُشْرِكِينَ وَحَتَّى تَعْبُدَ قَبَائِلُ مِنْ أُمَّتِي الْأَوْثَانَ وَإِنَّهُ سَيَكُونُ فِي

د مشرکانو سره يو ځای سي او د بتانو عبادت به پيل کړي ، زما په امت کي به ژر

أُمَّتِي كَذَّابُونَ ثَلَاثُونَ كُلُّهُمْ يَزْعُمُ أَنَّهُ نَبِيٌّ وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدِي

د يرش درواغجن نيان پيدا سي او په هغوی کي به هريو سړی دا خيال لري چې هغه د الله ﷻ نبي دي او حال دادی چې زه خاتم النبيين يم زما څخه وروسته به هيڅوک نبي نه وي

وَلَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي عَلَى الْحَقِّ قَالَ ابْنُ عِيسَى ظَاهِرِينَ ثُمَّ اتَّفَقَا لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللَّهِ. رواه ابوداؤد والترمذي.

او زما په امت کي به هميشه يو ډله پر حق وي او پر دښمنانو به غالب وي کوم خلک چې ددغه ډلي مخالفت کوي هغوی ته به هيڅ تاوان نسي رسولای تردې چې د الله ﷻ حکم راسي (يعني قيامت راسي) يا هغه وخت راسي چې اسلام پر ټولو غالب سي . ابوداؤد او ترمذي .

**تخريج :** سنن ابی داود ۴۵۱۱۴ ، رقم : ۴۲۵۲ .

**تشریح :** د حديث د اولي برخي مطلب دادی که چيري يو وار د ځينو مسلمانانو په وجه زما په امت کي د قتل او قتال سياست ته د عمل او دخل موقع حاصله سوه نو بيا به د مسلمانانو د يو بل خلاف د تشدد او د طاقت دغه لړۍ پيل سي چې تر قيامته پوري به ختم نسي او تل به زما د امت خلک په څه ناڅه صورت کي د خپلو صفونو پر خلاف جنگ کوي نو د رسول الله ﷺ دا فرمايل بالکل صحيح ثابت سول او د حضرت معاويه رضي الله عنه د زمانې څخه د مسلمانانو چې کومه جگړه پيل سوې ده د هغه لړۍ تر اوسه پوري جاري ده .

تر څو چې زما د امت ځيني ډلي د مشرکينو سره يو ځای نسي : د رسول الله ﷺ ددغه وړاند وینه يو څه خو د رسول الله ﷺ د وفات څخه وروسته څرگنده سوه ، کله چې د حضرت ابوبکر

صديق ﷺ د ابتدائي زماني په خلافت کي دعربو څو قبائل د منافقينو په فريب کي په راتلو سره په ارتداد اخته سوه او د کفر او شرک د طاقتونو سره يو ځای سول، مگر د حضرت ابوبکر صديق ﷺ فراست او پوهي او فيصلي د هغه مرتدينو بېخ وايستی .

تر څو چي زما په امت کي ځيني قبائل د بتانو عبادت پيل کړي: دلته د بتانو عبادت که په حقيقي معنی کي مراد دي نو ويل کيږي چي کيدای سي په راتلونکي زمانه کي داسي وخت هم راسي، چي د مسلمانو څه طبقې د ايمان او اسلام د دعوي درلودلو سر بېره په حقيقت کي د بتانو عبادت پيل کړي هسي خو په اوسنۍ زمانه کي هم داسي مسلمانانو وجود په هر حال تر لاسه کيږي چي قبر پرستي وغيره صورت کي خپل تندۍ د غير الله په مخکي پر سجده اېږدي او که چيري دا وويل سي چي په دغه جمله کي د بتانو د عبادت خبره پر خپل حقيقي معنی باندې محمول نه ده بلکه ددې څخه مجازي او معنوي صورت مراد دی نو بيا ددې محمول ډېر صورتونه کېدای سي چي په هره زمانه کي تر لاسه کيږي په هغه کي يو صورت د مال او دولت وغيره تر لاسه کول د خپل ژوند اصلي مقصد او دخپل امېدونو مقصد جوړوي، په دغه صورت کي ددغه ارشاد يو محمول هغه خلک دي چي دهغوئ په اړه فرمايل سوي دي: (تعس عبدالدينار و عبدالدرهم): د درهم او دينار غلام دي هلاک سي.

د خاتم لفظ د تاء په زېر او زور دواړو سره راځي او د انا خاتم النبيين جمله د نحوي قاعدې په اعتبار حال واقع سوې ده يعني د لانيې بعدي جمله د خپل لومړنۍ جملې يعني انا خاتم النبيين د تفسير او وضاحت په توگه ده.

تر دې چي د الله ﷻ حکم راسي: دلته د الله ﷻ د حکم څخه قيامت مراد دی يا د دين داسي تسلط مراد دی چي د مخکي پر مخ د کفر هيڅ نوم او نښان پاته نسي او حتی ياتي .. الخ دغه جمله د لاتزال سره متعلق ده.

﴿۵۱۴﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

د حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل:

تَدُورُ رَحَى الْإِسْلَامِ لِحُخْسٍ وَثَلَاثِينَ أَوْ سِتٍّ وَثَلَاثِينَ أَوْ سَبْعٍ وَثَلَاثِينَ فَإِنْ

د اسلام ژرنده به پنځه ډېرش يا شپږ ډېرش يا اووه ډېرش کاله چليږي بيا که خلک هلاک سي (يعني اختلاف وکړي) نو هغوئ به د هغوئ پر لاروي کوم چي

يَهْلِكُوا فَسَبِيلُ مَنْ هَلَكَ وَإِنْ يَقُمْ لَهُمْ دِينُهُمْ يَقُمْ لَهُمْ سَبْعِينَ عَامًا قَالَ  
قُلْتُ أَمَّا بَقِيٌّ أَوْ مِمَّا مَضَى قَالَ مِمَّا مَضَى . رواه ابو داود .

هلاک سول او که د هغوی دین باقی پاته سی نو بیا ددی لری به تر اویا کالو پوري وي ، ما  
وویل : دا اویا کاله به ددی کلونو څخه وروسته وي چي د هغې ذکر و سوي ددی سره ، رسول  
الله ﷺ و فرمایل : کومه زمانه چي تیره سوه د هغې څخه وروسته به وي (یعني د اسلام څخه  
وروسته) . ابو داود .

**تخریج :** سنن ابی داود ۴۵۳/۴ ، رقم : ۴۲۵۴ .

**تشریح :** د اسلام ژرنده به گرځي : د رسول الله ﷺ مطلب دا وو چي هغه زمانه چي په هغه کي به  
د دین نظام مستحکم وي د شرعي احکامو حکمراني به وي ، د مسلمانانو ټول ديني او دنياوي  
معاملات به د قرآن او سنت مطابق چلیږي او د دین او آخرت ژوند به د فتنې او فساد څخه  
خوندي او مامون وي ، پر ۳۵ يا ۳۶ يا ۳۷ کالو به مشتمل وي ، او د دغه زمانې ابتداء د هجرت  
د کال څخه ده ، چي د اسلامي ملي او سياسي ظهور او دملکي فتوحاتو لړۍ به د هجرت د کال  
څخه پیل کیږي نو په دې کي هیڅ شک نسته چي د حضرت عثمان غني رضی الله عنه د شهادت پېښه د  
اسلامي تاریخ هغه لومړنۍ فتنه ده چي په هغه کي د مسلمانانو ديني او ملي ژوند ته سخت  
تاوان ورسیدی او د اسلام سياسي طاقت د انتشار په وجه ډېر کمزور سو ، دغه فتنه په ۳۵ هـ کال  
کي ظاهره سوه ، ددې څخه وروسته په ۳۶ هـ کال کي جنگ جمل او په ۳۷ هـ کال کي د جنگ  
صفین فتنې پېښي سوې چي د مسلمانانو ديني او ملي نظام او سياسي استحکام یې هلاک کړ  
او د هغه ډېر بد نتائج راووتل .

خرگنده دي وي چي په (لخمس وثلثین او ست وثلثین او سبع وثلثین) دلته د او حرف د  
تنويع لپاره يا د بل په معنی کي دی .

د ۳۵ يا ۳۶ يا ۳۷ کلو د تعیین په اړه یو وضاحت خو هغه وو چي مخکي ذکر سو یعنی که  
چیري ابتداء د هجرت د کال څخه و شمېرل سي او انتهاء د حضرت عثمان رضی الله عنه شهادت او بیا  
جنگ جمل او جنگ صفین وگرځول سي نو په ترتیب سره د ۳۵ ، ۳۶ او ۳۷ واقعات دي ، مگر  
په دې اړه یو احتمال دا هم بیانېږي چي رسول الله ﷺ دغه کلام په هغه کال فرمایلی وو کله چي د  
رسول الله ﷺ د ژوند مبارک څو کاله پاته وه او که دا څو کلونه د خلفاء اربعه د خلافت سره یو

حای کړل سي نو ددغه ټولو مجموعي وخت هغومره کلو باندي مشتمل دی کوم چي رسول الله ﷺ په دغه ارشاد کي ظاهر کړ ، يعني ددغه قول مطابق د ۳۵، ۳۶ او ۳۷ کلو ابتدائي کال خو به هغه ګرځول کيږي چي په هغه کي رسول الله ﷺ دغه حديث ارشاد وفرمايه او ددغه کلونو اخري کال به د حضرت علي رضی الله عنه د خلافت اخري کال وګرځول سي نو ددين د نظم د استقرار او تکميل څخه که چيري دا مراد واخيستل سي چي په دغه ذکر سوو کلو کي به دين په پوره توګه محفوظ او مامون وي چي د بدعت او د فکر و جمال لغزش به نه وي او د هيواد او ملت هيڅ کار به د شارع د حکم خلاف نه وي نو بيا د ذکر سوو کلونو د تعين په اړه دا وضاحت مناسب دی ،

او که د دين د استقرار او تکميل څخه مراد دا واخيستل سي چي دملک او ملت انتظام به د فتنې او فساد څخه پاک وي ، د خلافت مسئله به په ښه چلن او اتفاق او اتحاد سره فيصله کيږي او د مسلمانانو په منځ کي به هيڅ اختلاف او عناد نه وي نو بيا به د مذکوره کلو په تعين کي هغه وضاحت مناسب وي چي مخکي نقل سوی دی ، يو بل احتمال هم بيانېږي چي د ذکر سوو کلونو ابتداء د هغه څخه کيږي کله چي پر رسول الله ﷺ باندي دوحی نازلېدو لړۍ پيل سوې وه يعني د نبوت په اول کال ، په دغه صورت کي د ۳۵ کلو د وخت اختتام د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت په اختتام کيږي ، دا احتمال په دې اعتبار قياس ته نژدې معلومېږي چي رسول الله ﷺ څخه وروسته د دين او ايمان سلامتيا، سنت اتباع، جماعتي اتحاد او تفاق د مسلمانانو په منځ کي محبت او د دين او ملت د اخلاقي او سياسي استحکام په کومه زمانه کي چي ښه وو هغه د حضرت ابوبکر او حضرت عمر رضي الله عنهما د خلافت زمانه ده، د حضرت عمر رضی الله عنه څخه وروسته د حضرت عثمان رضی الله عنه په خلافت کي يو دوه کاله وروسته چي کوم صورت حال پيدا سو او د دين او ملت د نظم او استحکام خلاف چي کومي پېښي څرګندي سوې هغه ددغه فتنو باعث جوړ سو .

بيا که خلک هلاک سي... الخ: مطلب دادی چي په ذکر سوو کلونو کي د دين او ملت اخلاق او سياسي نظام کي د استحکام او استقرار څخه وروسته که خلک د خپل ديني او ملي معاملاتو د اختلاف ښکار سي د دين او آخرت په چارو کي سستي ، کوتاهي او ګناه کول پيل کړي نو پوه سئ چي هغوی پر هغه خطرناکه لار باندي روان سوي دي پر کومو باندي په تللو سره چي د تېرو امتو خلک د تباھۍ او بربادۍ ښکار سوي وه، نو د تېرو امتو خلک ځکه تباھ او برباد سول چي هغوی کړتيا اختيار کړې وه د حق څخه ليري سوي وه ، شرعي احکام او خپل ملي معاملاتو کي د اختلاف او انتشار ښکار سوي وه ، پر خپل دين باندي په عمل کولو او د خپل

پیغمبر د تعلیماتو په منلو کي یې سستي او بې پرواهي اختیار کړې وه او د گناه او معصیت څخه یې پرهیز نه کوی، څرگنده دي وي چي کوم شيان د انسان دهلاکت او تباهی سبب جوړېږي او د هغه په اختیارولو سره انسان په هلاکت کي لویږي دلته هغه اسباب په هلاکت سره تعبیر سوي دي .

او که دهغوئ د دین نظام کامل او برقرار پاته سو ... الخ: مطلب دادی که چیري مسلمانانو د مخکي په ډول د خپل امیر او خلیفه پر اطاعت او فرمانبرداری باندې قائم وي ، احکام شریعت او دیني نظام برقرار وساتي او د هغه پر اتباع کولو باندې عامل وي او د ملي اتحاد او اتفاق په ذریعه د اسلام شوکت لوړ کړي نو د هغوئ د دیني او ملي ، سیاسي استحکام او برقراری لړۍ به تر اويا کالو پوري جاري وي .

اوس دا سوال پیدا کیږي چي د اوويا کالو د تحدید څخه مراد څه دی؟ نو ددې حقیقي مفهوم په وضاحت سره نسته ، بیا هم دا ویل کیدای سي چي د دیني او ملي نظام ، اخلاق او سیاسي استحکام په اړه چي کومه خبره مخکي سوې ده که هغه تر ۳۵ کاله یا ۳۶ یا ۳۷ کالو پوري قائم وي نو په دې اعتبار سره دا خبره ویل سوې ده چي د مسلمانانو ملي او ملکي چارو او سیاسي معاملاتو به د راتلونکي زمانې په نسبت په اوويا کالو کي زیات ښه وي ،

په هر حال ددغه حدیث په تشریح کي شارحینو ډېر زیات بحث کړی دی او اوږدې خبري یې لیکلي دي ، مگر د قابل اعتماد مختار مذهب او عقیدې سره سم د حدیث د الفاظو په رعایت کولو سره په لنډه توګه چي کومه تشریح تر لاسه کیږي هغه دلته نقل سوې ده چي انشاء الله تعالی کافي به وي ، مگر که چیري په اختصار سره د حضرت شاه ولي الله دهلوي رحمته الله علیه هغه منقولات او فرمودات هم بیان کړل سي چي ددغه حدیث د تشریح تعلق لري نو د حدیث فرمودات او د هغه د مصداق څه نور وضاحت به وسي ، نو د شاه صاحب مطابق د حدیث خلاصه او مصداق داسي څرګندیږي چي رسول الله ﷺ دا و فرمایل چي دهجرت د زمانې څخه وروسته د اسلام پرمختګ او د مسلمانانو په حالاتو کي چي کوم استحکام پیدا سوی دی هغه به تر ۳۵ او یا ۳۶ کلو پوري همداسي چلیږي ، او ټول دیني او ملي معاملات به په ښه ډول فیصله کیږي ، بیا د اسلام په دائره کي که څه اضطراب واقع سي او د انتشار په وجه د مسلمانانو دیني او ملي معاملاتو کي خرابي پیدا سي نو ددغه خرابۍ پیل د ۳۵ هـ کال څخه وسوه چي د حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت پېښه رامنځته سوه ، بیا په ۳۶ هـ کال کي نوره خرابي واقع سي .

کله چي دام المؤمنین بي بي عائشې رضی الله عنها او حضرت علي رضی الله عنه په منځ کي جګړه وسوه او هغه



ته جنگ جمل ويل کيڙي، او ددې څخه وروسته په ۳۷ هـ کال کي حالات د واک څخه ووتل، اسلام او مسلمانانو ته سخت تاوان ورسيدی کله چي د حضرت علي او حضرت امير معاويه رضي الله عنهما په منځ کي ډېر سخت جنگ (د صفين جنگ) وسو، ددې څخه وروسته رسول الله ﷺ دې ته اشاره وفرمايل چي د مسلمانانو په ديني او ملي نظام کي ددغه خرابۍ واقع کېدو څخه وروسته او د باغيانو په غالب کېدو سره او د خليفه حق د مغلوبيت په وجه که خلک د ديني او ملي نظام تباہ کولو والا هغه اعمال او اطوار اختيار کړي او هلاک سي نو هغوی به پر هغه لار باندي د تللو په وجه هلاک سي پر کومه لار چي د تېرو امتو خلک تللي او تباہ سوي دي، نو د حضرت علي رضي الله عنه د شهادت څخه وروسته داسي وسوه چي حضرت امام حسين رضي الله عنه ته په ډېره مجبوري سره د خپل خلافت څخه ليري کېدل پرېوتل او څرنگه چي هغه ته مغلوب کېدل پرېوتل چي دهغه نتايج په وړاندي راتلو سره د انتشار او اقتدار لپاره د يو بل خلاف د قتل او قتال په صورت کي ظاهر سول او که د خليفه برحق اقتدار او تسلط قائم پاته سوی وای او باغيانو ته د غالب راتلو موقع نه وای تر لاسه سوې نو د مسلمانانو ديني او ملي نظام به د راتلونکو زمانو په نسبت په ډېره بڼه طريقه چلیدی او دغه نظام به تر او ويا کالو پوري قائم وای.

### د حضرت عثمان رضي الله عنه شهادت

د حديث په تشریح کي د درو داسي واقعاتو ذکر راغلی دی چي په اسلامي تاريخ کي ډېر روح لري او په خفه کونکي پايلو سره يادېږي، او هغه ته رسول الله ﷺ د مخکي څخه اشارې وفرمايل، دغه درې پېښي د حضرت عثمان رضي الله عنه شهادت، د جمل جنگ، او د صفين جنگ ضروري معلومېږي چي درې سره واقعاتو باندي په لنډه توگه رڼا اچول کيږي، تر ټولو مخکي د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت واقعه او د هغه حالات بيانېږي.

حضرت عثمان غني رضي الله عنه د اسلام دريم خليفه او د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه څخه وروسته د مسلمانانو امير او حکمران وټاکل سو، د حضرت عمر رضي الله عنه د خلافت تر وخت پوري د مسلمانانو عام ديني او سياسي چاري د يو مستحکم خلافت لاندي په ډېره بڼه طريقه چلېدلې او هغه عواملو او اسبابو ته د سرپورته کېدو موقع تر لاسه نه سوه چي د خلافت استحکام او ملي نظام د څه فتنې باعث سي، د حضرت عثمان رضي الله عنه د خلافت په لومړنۍ نيمه برخه کي هم هغه طريقه استواره وه مگر د هغه څخه وروسته ځيني داسي اندروني عوامل او اسباب پيدا سول او په هغه سره ځيني داسي بيروني فلانونه هم په حرکت کي راغلل چي په هغه سره د حضرت عثمان

ﷺ د خلافت استحکام په لړزه سو او دملک او ملت ديني او سياسي معاملاتو باندې د حضرت عثمان رضي الله واک کمزوری سو .

څرنگه چې د حضرت عثمان رضي الله بهي شمېره صفتونه وه نو په هغوی کي يو وصف د حلم او معافۍ او په خاصه توګه د خپلو قريبانو د ښه چلن جذبه هم وه ، هغه په اخلاص سره خپل قريبان پر عهد او منصب باندې فائز کړه چې هغوی يې د هغه عهدې لپاره واقعتاً او دياتاً اهل او مناسب ګڼل او هغوی په ذاتي توګه ډېر شتمن وو ځکه د خپل مال او دولت په ذريعه د خپلوانو قريبانو خبريې اخيستی او دهغوي مالي مرسته به يې کول ، بلي خوا د مسلمانانو په ذهني او فکري حالاتو کي هم د زمانې تغيرات او پراخو احوالو کي د عام ګډون په اثراتو سره تر ډېره حده تبديلي راغلې وه نو په ځينو مسلمانانو کي او په خاصه توګه په هغه مسلمانانو کي چې نوي په اسلام کي داخل سوي وه او د پخوانۍ قبائلي او علاقائي عصبیت د گرفت څخه په پوره توګه ازاد سوي نه وه ، دا شکونه پيدا کېدل پېل سول چې امير المؤمنين د خپل خلافت په ذريعه د خپل قبيلې او خاندان خلکو ته ګټه رسوي ، که څه هم داسي خلک تر اوسه ډېر کم وه او په عامو خلکو کي د حضرت عثمان رضي الله له خوا بدګماني او شکايت نه وو پيدا سوی مګر هغه وخت عبدالله ابن سبا د خپل مکر او سازش جال خپرول پېل کړل ، عبدالله ابن سبا د صنعاء د ښار اوسيدونکی يو يهودي وو هغه د حضرت عثمان رضي الله په خلافت کي په دې لېدو سره چې مسلمانان د دنيا تر ټولو لوی فاتح قوم جوړ سوی دی او دغه قوم ته ډېر زيات مال تر لاسه سوی دی ، عبدالله ابن سبا مدينې ته راغلی او په ظاهره په مسلمان کېدو سره اوسېدی ، د هغه اصل مقصد محض د دولت او عزت تر لاسه کول نه وو بلكه هغه په خپل ذهن کي د مسلمانانو د طاقت کمزوری کول او د اسلام شان او شوکت ختمولو سازش هم په زړه کي وو ، هغه په مدينه کي د خپلو سازشونو په پوره کولو کي بوخت سو ، هلته چې کاميابي تر لاسه نسوه نو بصري ته ورسیدی ، په بصره کي هغه په مختلف مکر او فريب په ذريعه خلک خپل هم خيال جوړ کړه او د ډول ډول بدو عقېدو تبليغ يې پېل کړه ، کله چې د بصري والي ته د هغه د حالاتو او د هغه د اصل حقيقت علم وسو نو هغه چې پلټنه وکړه نو د هغه ځايه څخه د خپلو حاميانو د يو ډلي په پرېښودو سره کوفې ته راغلی چې هلته د مخکي څخه يو ډله د حضرت عثمان رضي الله او د هغوی د عاملانو خلاف وو ، دلته عبدالله ابن سبا ته د خپل سازش خپرولو زياته موقع تر لاسه سوه هغه يوې خوا ته د اسلام سره مخالفت وو او بلي خوا ته هغه د حضرت عثمان رضي الله سره ذاتي عداوت او عناد هم درلودی او د هغه څخه د بدلي اخيستلو خواهش يې درلودی .

خو ورځي وروسته هغه کوفه هم پرېښودل او بيا دمشق ته ولاړی، په دمشق کي د هغه چال زيات کامياب نه سو او بيا مصر ته ورسېدی او هلته يې په زياته هوښياري او اطاعت سره کار پېل کړی او د يو منظم جماعت تنظيم يې وکړ، هغه اهل بيت او حضرت علي عليه السلام سره د تعلق دعوی هم کول نو د دغه فريب په ذريعه په مصر کي هغه ته کاميابي تر لاسه سوه او خلک د هغه تابع کېدل پېل سول، دلته په ناسته سره هغه د اسلامي سلطنت هغه ټولو علائقو سره رابطه قائمه کړه چيري چي هغه تللی وو او دخپل حاميانو ډله يې پرې ايښې وه، د خپلو هغه حاميانو په ذريعه يوې خوا ته هغه مختلف سيمو څخه اهل مدينې ته دا شکايتونه ورسول چي د عثمان عليه السلام عامل او والي د خپلو سيمو پر خلکو باندي سخت ظلم کوي، بلي خوا ته هغه په عامو مسلمانانو کي د حضرت عثمان عليه السلام پر خلاف د ناراضگۍ او شکونو صورت حال پيدا کړ، کله چي حضرت عثمان عليه السلام په دې خبر سو نو هغه صورت حال ته توجه وکړه او خپل عاملين او مشران يې په جمع کولو سره مشوره ورسره وکړه چي کوم کسان د دغه انتشار کولو ذمه دار دي هغوی دي پيدا سي او قتل دي سي، او د مجرمانو سره دي هيڅ رعايت نه کيږي، مگر حضرت عثمان عليه السلام دخپل مروت او حلم په وجه دا مشوره قبوله نه کړه او دا يې وفرمايل چي زه د قرآن او حديث د حکم مطابق هيڅوک تر هغه وخته پوري وژلای نسيم ترڅو چي هغه په ډاگه مرتد نسي، او د هغه جرم ثابت نسي، غرض دا چي د معمولي تدبيرونو څخه پرته د فلانونو خلاف څه سخته کاروايي ونه سوه چي په هغه سره د هغوی حوصلې نورې پورته سوې او د هغوی ډېر زور په خپل تخريبي کارو کي مصروف وو، او په زياتو سيمو کي په خاصه توگه په مصر کي د شور کونکو ډلي تيارې سوې چي هغوی ته پر مدينه باندي د حملې کولو او د حضرت عثمان عليه السلام د قتلولو تربيت ورکړل سو.

بلي خوا ته د عبدالله ابن سبا خلکو د مختلفو سيمو د واليانو او کارکونکو پر خلاف چي کومي فرضي شکايتونه اهل مدينې ته استول، اهل مدينه هغه په صحيح گڼلو سره د حضرت عثمان عليه السلام د هغه والي او عاملانو معزول کولو مطالبه کول مگر حضرت عثمان عليه السلام ته د پلټني او تحقيق څخه معلومېده چي ټول شکايتونه فرضي دي ځکه هغه د واليانو او عاملانو پر خلاف هيڅ کاروايي ونه کړل، ددې نتيجه دا سوه چي خپله په مدينه کي د حضرت عثمان عليه السلام د هغه د حکومت د بدگمانو او شکايتو يوه فضاء جوړه سوه او ځای پر ځای په خليفه پسي خبري کېدل پېل سول، دا هغه زمانه وه چي د عبدالله ابن سبا ايجنتان ټولو اسلامي هيوادو او ټولو ښارو ته رسيدلی وو او د هغه د حاميانو ډلي هر ځای پيدا سوي وې کله چي هغه ولېدل چي د

هغه فلان آخري مرحلو ته رسيدلى دى او په ټولو سيمو کي دخلافت عثمانیه د بدگمانيو او شکايتونو جال خپور سوى دى او هر ځای د هغه د حاميانو زيات شمېر سوى دى نو هغه دهرې سيمي څخه دخپل مسلح کسانو لوى شمېر د کوچنيو کوچنيو ډلو په شکل په پټه مډنې ته را واستوى او بيا څو ورځي وروسته مدينې والا ولېدل چي دباغيانو يو لويه ډله د نعره تکبير په ويلو سره په مدينه کي داخل سوي دي .

عبداللہ ابن سبا د حضرت علي عليه السلام د ميني او د هغه دخليفه جوړېدو په دعوه کولو سره چي کوم خلک چاپېره کړي وه په هغوى کي يې د حضرت علي عليه السلام يو جعلي خط هم خپور کړى وو چي په هغه کي د باغيانو د حمايت اعلان وو نو باغيانو مدينې ته په رسېدو سره چي حضرت علي عليه السلام ته يې د مرستي خواست وکړ نو هغه ددې خبري څخه بالکل انکار وکړ چي ما ستاسو د حمايت کولو اظهار کړى دى او وه يې فرمايل چي ما هيڅکله تاسو ته خط نه دى ليکلى، حضرت علي عليه السلام د کودتاه کونکو د هغه سازشونو څخه دليري کولو ډېر هڅه وکړه، نورو صحابه کرامو هم د معاملې سمولو هڅه وکړه، حضرت عثمان عليه السلام د کودتاه کونکو په مطالبه د مصر والي هم معزول کړ مگر د اصل تحريک مقصد محض شور کول او بغاوت خپرول وو، ځکه د کودتاه کونکو مشرانو د صورت حال پر معمول باندي راوستلو او د شور کمولو تدبيرونه ناکام سول، حضرت عثمان عليه السلام د مدينې منورې په کوڅو کي د کودتاه کونکو په زيات لېدو سره د مختلفو ښارو واليانو ته خطونه واستول او مرسته يې وغوښتل، او هغوى د ښارو څخه سرکاري فوجونه د کودتاه کونکو د خاتمې لپاره روان کړل مگر هغه کودتاه کونکو د هغه فوج د راتلو څخه مخکي د حضرت عثمان عليه السلام د سراى محاصره وکړه .

دلته دا څرگندول ډېر ضروري دي چي په دغه صورت حال کي لوى دخل د مروان ابن حکم هم وو چي د حضرت عثمان عليه السلام د اکا زوى او دهغه وزير وو، هغه د حضرت عثمان عليه السلام د حلم او بردبارۍ څخه په ناجائزه گټه تر لاسه کولو دخپل بداخلاقي، جعل سازۍ او د عوامو د مخالف اقداماتو په ذريعه عامو مسلمانانو او په خاصه توگه اهل مدينه ډېر زيات په غصه کړي وه، اهل مدينه ددغه موقع څخه دومره فائده تر لاسه کول غوښتل چي د مروان خلاف هغوى هم د کودتاه کونکو سره شريک سول، مگر دهغوى مطالبه يوازي د مروان د عهدې څخه په معزول کولو سره اهل مدينې ته د هغه د حواله کولو وه، او که چيري حضرت عثمان عليه السلام دا مطالبه منلې وای نو کېدای سي کودتاه کونکو ته په خپل اصل مقصد کي زياته کاميابي نه وای سوي ځکه چي بيا به د مدينې خلکو د کودتاه کونکو حمايت پرې ايښى وای او دهغوى مقابلې به يې

کړې وای مگر د حضرت عثمان رضی الله عنه مروت دا ونه زغمل چې هغه مروان اهل مدینې ته په حواله کولو سره د هغوی په لاس د هغه د وژني ننداره وويني، په هر حال کودتاه کونکو زیات شور را پورته کړ تر دې چې د هغوی سرای ته د اوبو ورتللو څخه هم پابندي ولگول سول او کله چې حضرت علي رضی الله عنه او نورو جلیل القدر صحابه کرامو ته معلومه سوه چې اوس کودتاه کونکي د حضرت عثمان رضی الله عنه د سرای دروازې په ماتولو سره د هغه قتلول غواړي نو هغوی ټولو خپل زامن په ډېره مېړانه سره د کودتاه کونکو په مقابل کولو سره د حضرت عثمان رضی الله عنه ساتنه وکړه او په دروازې باندي ودرېدل، ځیني کسانو د هغه د سرای د بام څخه څارنه کول پېل کړه، کودتاه کونکو په دې فکر سره چې د دباندې څخه د سرکاري فوځونو د راتګ څخه مخکې ډېر ژر په یو طریق سره د حضرت عثمان رضی الله عنه کار تمامول پکار دي، دا چال یې وچلولی چې په پټه توګه د یو همسایه په سرای کې ورننوتل او پر دېوال باندي په اوښتلو سره د حضرت عثمان رضی الله عنه په سرای کې داخل سول هغه وخت چې د حضرت عثمان رضی الله عنه کوم ساتونکي وه په هغوی کې ځیني بام ته په ختلو سره د باغیانو د کوبښ او نقل و حرکت څارنه یې کول او ځیني پر دروازه ولاړه، په سرای کې یوازي حضرت عثمان رضی الله عنه وو او د هغه زوجه محترمه یې بي نائله، کودتاه کونکو په ننوتلو سره پر حضرت عثمان رضی الله عنه توره وچلول چې هغه وخت د قرآن کریم کې په تلاوت کې بوخت وو، د هغه بي بي سمدستي په وړاندي کېدو سره توره یې په لاس منع کړه چې دهغې ګوتي پرې سوې، بیا یې دوهم وار پر ورکړ چې په هغه سره حضرت عثمان رضی الله عنه شهید سو، یو کودتاه کونکي په وړاندي کېدو سره په پښو ووهی چې په هغه سهر د حضرت پښتۍ ماتي سوې بیا ټول کودتاه کونکي د یو سترې غونډې په ډول په سرا یګي دننه حمله وکړه او دکور ټول سامان یې لوټ کړ او ډېره بربادي یې وکړه، دغه المناکه واقع د ذي الحجې پر ۱۸، ۳۵ هـ د جمعې په ورځ رامنځته سوه، تر درو ورځو پوري د حضرت عثمان رضی الله عنه مړی بې ګور او کفن پروت وو، پر ټول ښار باندي د کودتاه کونکو واک وو، په پای کې ځینو حضراتو په هڅه کولو سره تر درو ورځو وروسته د بشپړې د حضرت عثمان رضی الله عنه مړی مبارک بېله غسل ورکولو په جامو کې ښخ کړ، د جنازې لمونځ حضرت جبير ابن مطعم رضی الله عنه ادا کړ او د حضرت عثمان رضی الله عنه ددغه مظلومانه شهادت په ذریعه د هغه د خلافت دور ختم سو او بدبخته یهودیانو ته د یو تباه کونکي سازش د کامیاب کېدو موقع تر لاسه سوه.

## جنگ جمل

د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت څخه وروسته په مدينه کي د قاتلين عثمان رضي الله عنه او کودتاه کونکو دور وو، ځکه هغوی تر ټولو مخکي اهل مدينه په اخطار ورکولو سره د انتخاب خليفه پر کار باندي اماده کړه، عبدالله ابن سبا په خپل ټول سازش او تحريک کي د حضرت علي رضي الله عنه نوم پورته کړی وو او د هغه د خلافت قائمولو په نامه يې خلک پر ځان راټول کړي وه ځکه په قدرتي توگه سره د کودتاه کونکو زيات شمېر د حضرت علي رضي الله عنه د خليفه کېدو حامی وه، که څه هم حضرت علي رضي الله عنه د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت څخه مخکي هم باغيانو ته دخپل تعلق انکار کړی وو او دهغوی د مرستي خواست يې په لغته وهلی وو مگر کله چي کودتاه کونکو هغه ته اصرار وکړ، بلي خوا ته اهل مدينه هم په کثرت رايه سره په خپل اړه ولېدل نو هغه د خلافت بار سنبالولو لپاره تيار سو، بيا هم چي خلک به د بيعت لپاره د هغه په خدمت کي حاضر سول نو هغه به صفا ورته ويل چي تر څو اصحاب بدر ما خليفه ونه مني نو زه بيعت نه اخلم، ددې په اورېدو سره هغه خلکو تر څو چي ممکن وه د اصحاب بدر په جمع کولو سره د حضرت علي رضي الله عنه په خدمت کي راوستل او همدارنگه د هغوی په لاس د خلافت بيعت وسو، د خليفه کېدو څخه وروسته حضرت علي رضي الله عنه ته چي تر ټولو مخکي د کومي مطالبې مخ وو هغه د حضرت عثمان رضي الله عنه قصاص وو، هغه د حضرت عثمان رضي الله عنه د زوجې محترمي څخه د قاتلانو په اړه پوښتنه وکړه نو هغې يوازي د دوو کسانو حليه (شکل) وښودې، مگر د هغوی نومونه يې ونه ښودل، ظاهره ده چي حضرت علي رضي الله عنه بېله تشخيص او ثبوت تر لاسه کېدو پرته قاتلين عثمان ته څرنگه سزا ورکولای سوه ځکه د قصاص مطالبې په منلو کي خنډ پيدا سو، کله چي خلکو په خاصه توگه حضرت طلحه رضي الله عنه او حضرت زبير رضي الله عنه، حضرت علي رضي الله عنه ته پر دغه مطالبه اصرار وکړ نو حضرت علي رضي الله عنه وويل: زه به د قاتلين عثمان څخه خامخا قصاص اخلم او د حضرت عثمان رضي الله عنه په اړه به پوره انصاف کوم، مگر تر اوسه پوري د کودتاه کونکو زور دی او بلي خوا ته د خلافت زور په پوره توگه مستحکم سوی نه دی ځکه نو في الحال زه په دې اړه هيڅ نسیم کولای د اطمینان او استحکام تر لاسه کېدو وروسته تر ټولو مخکي به دغه معاملې ته توجه کوم، بس د همدغه ځای څخه د حضرت علي رضي الله عنه پر خلاف د بدگمانۍ فضاء پيدا کېدل پېل سول، مسلمانانو په خاصه توگه بنو اميه ته يقين وسو چي د حضرت عثمان رضي الله عنه د قتل بدله نسي اخيستلای او قاتلان عثمان په خوند سره گرځي، بلي خوا ته سبايانو ددې بيړي څخه چي

حضرت علي عليه السلام د قتل عثمان په اړه موږ ته سزا را نه کړي په خپل سازش کي ولگېدل او هڅه کول يې پېل کړل چي خلافت ته استحکام نصيب نسي او ټول مسلمانان د يو بل خلاف په بدگماني او عداوت کي اخته سي .

ام المؤمنين بي بي عائشه عليه السلام د حج لپاره مکې تشریف وړی وو، د هغه ځای څخه مدینې ته په بېرته راتللو سره يې د حضرت عثمان عليه السلام د شهادت واقعې واورېدل او بېرته مکې ته راغلل، هغې ته د حضرت علي عليه السلام د خلافت خبر هم ورسو، او دا هم ورته معلومه سوه چي حضرت علي عليه السلام قاتلان عثمان ته په سزا ورکولو کي تامل کوي نو کله چي هغه مکې ته راغلل او خلکو ته د هغې د ستنېدو حال معلوم سونو هغوی راغلل او د دې د سپړلۍ چاپېره جمع سول، هغې د مجمع په مخکي په تقرير کولو سره اعلان وکړ چي زه به خپله د حضرت عثمان عليه السلام بدله اخلم، د بني امیه ټول خلک او د مکې عثمانی والي د هغې د حمایت اعلان وکړ، حضرت طلحه او حضرت زبیر د مدینې څخه مکې ته راغلل نو هغوی دواړه هم د بي بي عائشه عليه السلام سره سول، څه وخت په تیاري کولو کي ولگېدل او بیا بي بي عائشه عليه السلام د خپل ټولو حامیانو سره بصرې ته روانه سوه چي د هغه ځای څخه د ښه مرستي په اخیستلو پر مخ ولاړه سي، په لاره کي ځيني خلک د هغې څخه جلا هم سول، خپله بي بي عائشه عليه السلام پر یو ځای باندي دا اراده وکړه چي د خپل ارادې څخه په منع کېدو سره بېرته ولاړه سي مگر د مسلمانانو پر جمع کېدو باندي چي د سازشیانو کوم خلک ټاکلي وه هغوی داسي حالات پیدا کړه چي کاروان بیا پر مخ ولاړ سي، بصرې ته په نژدې رسېدو سره ام المؤمنين پړاو واچوی، که څه هم د بصرې امیر د هغې د مرستي څخه انکار وکړ مگر عامو خلکو د هغې حمایت وکړ او د هغې په لښکر کي شامل سول. بي بي عائشه عليه السلام د خپل لښکر سره امر بد ته را ورسېدل، د دې څخه وروسته د بصرې امیر هم د خپل لښکر سره هلته راغلی او دواړه لښکر یو بل ته مخامخ سول د دواړو په منځ کي جنگ ورسو او د بصرې فوج په ماته خورلو سره وتښتېدی .

ام المؤمنين عليه السلام پر بصرې باندي قبضه وکړه. کله چي حضرت علي عليه السلام ته دا حال معلوم سو نو د یو لوی لښکر سره بصرې ته روان سو، بلي خوا ته پوهانو او د بصیرت خاوندانو د ام المؤمنين او حضرت علي په منځ کي د صلح کولو هڅه پېل کړل، د ام المؤمنين او حضرت علي دواړو زړونه پاک وه او دواړه پر خپل منځي جگړې باندي سخت خفه وه، ځکه کله چي صلح کونکو د دواړو پر خلاف د بدگمانۍ لیري کولو سره د صلح میدان هموار کړ او صلح کول یقیني سول نو په دغه وخت کي عبدالله ابن سبا چي د حضرت علي عليه السلام په لښکر کي موجود وو

د خپل پخواني يهودي سازش سره سم متحرک سو او په کومه ورځ چي پر صلح نامې باندي امضاء کېدونکې وه د هغه ورځي په سهار د سپين والي د ښکاره کېدو څخه مخکي لښکر ناڅاپه د ام المؤمنين پر لښکر حمله وکړه او همدارنگه دواړه فوځونه په دغه بدگمانۍ کي په لوېدو سره چي مخالف فريق د صلح کوشش ته په لغته ورکولو سره د جنگ اراده کړې ده، دواړي خواوي په جنگ سوې مگر د دواړو خواوو څخه جذبات را پورته سوي وو ځکه د جنگ په ميدان کي د هغوی راتگ د دواړو خواوو څخه د جنگ شعلو گرمولو زيات سبب جوړ سو، سخت جنگ و سو او د جنگ ټول زور د بي بي عائشې رضي الله عنها د اوبښ شاوخوا وو، په دغه مناسبت دغه جنگ د جنگ جمل يعني د اوبښ د جنگ په نامه يادېږي، د سازشيانو سازش به خلک گرمول او د مسلمانانو توري به دخپلو وړونو غاري پرېکولې، بي بي عائشې رضي الله عنها د جنگ بندولو يو بل کوښښ هم وکړ مگر د عبدالله ابن سبا د خلکو په وجه هغه کوښښ هم ناکام سو، د ام المؤمنين اوبښ د جنگ او قتل مرکز جوړ سو وو، د څلورو خواوو څخه د بي بي عائشې رضي الله عنها پر کجاوه باندي د غشو باران وو، اهل بصري په پوره قربانۍ سره هغه غشو ته ځانونه ورکړل او د اوبښ شاوخوا د مرو انبار ولگېدی، په پای کي د حضرت علي رضي الله عنه لښکريو زور داره حمله وکړه او يو سړي په موقع تر لاسه کولو سره د بي بي عائشې رضي الله عنها د اوبښ پښې په توره ووهلې او په چغه وهلو سره اوبښ پر سينه کښېناست، د اوبښ په را لوېدو سره اهل بصره منتشر سول او جنگ ختم سو.

په دغه جنگ کي د بي بي عائشې رضي الله عنها له خوا د جنگ کونکو شمېر دېرش زره وو چي په هغوی کي نهه زره د جنگ په ميدان کي په کار راغلل، ددې څخه وروسته په راتلونکي ورځ حضرت علي رضي الله عنه په بصره کي داخل سو، د ښار ټولو خلکو د هغه په لاس بيعت وکړ او وروسته حضرت علي رضي الله عنه د ام المؤمنين رضي الله عنها په پوره ادب او احترام کولو سره د بصري څخه روانه کړه او د دواړو ډلو په منځ کي صلح وسوه، دغه پېښه د ۳۶ هـ کال په منځ کي پېښه سوه او دا د يهوديانو د سازش دوهمه حمله وه چي په هغه سره اهل اسلام ته سخت تاوان ورسېدی.

### جنگ صفين

حضرت امير معاويه رضي الله عنه د حضرت عثمان رضي الله عنه له خوا د شام هيواد والي ټاکل سو وو، نوموړی د حضرت عثمان رضي الله عنه سره کورنۍ او قرابتي تعلق هم درلود، کله چي حضرت علي رضي الله عنه د نورو هيوادونو او ښارو د خلافت عثماني ټاکل سوي واليان او عاملان برطرف کړل او خپل



معتمد خلک یی د هغوی پر خای کنبښنول نو د حضرت امیر معاویه د برطرفۍ فرمان هم صادر سو او د هغه د عهدې سنبالولو لپاره یی سهل ابن حنیف واستوی مگر ابن حنیف د لاري څخه راستون سو او هغه د حضرت امیر معاویه رضی الله عنه څخه د شام د والي توب په سنبالولو کي ناکام پاته سو، همدارنگه دا خبره رامنځته سوه چي حضرت معاویه د حضرت علي رضی الله عنه خلافت تسلیم نه کړ او هغه د بنو امیه د معتمد کېدو په حیثیت سره د خون عثمان د قصاص پر مسئله باندي په ډېره تېنگه د حضرت علي رضی الله عنه مخالف وو، په دغه وخت کي بیا یهودیانو د سبایانو په صورت کي د سازش جال خپور کړ او د حضرت علي رضی الله عنه او حضرت معاویه رضی الله عنه په منځ کي د اختلاف په پراختیا کي بوخت سول تر دې چي حضرت علي د حضرت معاویه خلاف د شام پر هیواد باندي د لښکر کشۍ اراده وکړه مگر په منځ کي د جنگ جمل واقع پېښه سوه، د دغه جنگ څخه د فارغه کېدو وروسته د حضرت علي رضی الله عنه په مخکي تر ټولو لوی کار د شام هیواد په واک کي کول او د امیر معاویه څخه بیعت اخیستل وو، نو هغه کوفه خپل دار الخلافه جوړ کړ او دغه مسئلې ته متوجه سو، او شام ته یی د لښکر کشۍ کار پېل کړ، بلي خواته امیر معاویه ته دا معلومه سوه نو هغه د مقابلې لپاره تیار سو، د کوفې څخه د حضرت علي رضی الله عنه لښکر روان سو او د فرات پر سند باندي په پوري وتلو سره هغه خواته یی پړاو واچوی، بلي خواته د دمشق څخه د حضرت معاویه رضی الله عنه فوځ راووتی او د حضرت علي رضی الله عنه د لښکر د مقابلې لپاره روان سو مخکي د دواړو لښکرو د مقدمه الجیش په منځ کي مقابله وسوه ددې څخه وروسته دواړه فوځونه د جنگ مېدان ته په رسېدو سره د یو بل خلاف کمر بسته سول، حضرت علي رضی الله عنه دخپل فوځ کمان کوی او حضرت امیر معاویه دخپل فوج سپه سالار وو، بیا ځینو حضراتو د صلح هڅه پېل کړل مگر د سازشیانو جال دواړو خواوو ته خپور سوی وو ځکه دا کوښښ ناکام سو، ددې څخه وروسته مجبورا جنگ پېل سو، تقریبا تر یوه میاشت پوري د جنگ رخ انفرادي وو او د باقاعده جنگ څخه ډډه کېدل، ددې څخه وروسته تر یوې میاشتي پوري انفرادي جنگ هم معطل سو او په دغه وخت کي د صلح هڅي بیا پېل سوې مگر د صلح دغه دوهم کوښښ هم ناکام سو، په پای کي د صفر په اوله نېټه په ۳۷ هـ کي جنگ شروع سو او تر یوې اونۍ زیات ډېر سخت جنگ و سو.

د حضرت علي رضی الله عنه د فوج پله درنه وه او د جنگ په اخري ورځ هغه مرحله هم راغلې وه چي حضرت امیر معاویه په پوره توگه ماته خوړلې وه مگر په خاص وخت کي د امیر معاویه خاص مشیر د حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه حکمت عملي سمدستي جنگ بندي وکړه، ددې څخه

وروسته دواړو ډلو دا فيصله وکړه چې د حکم ثالث په ذریعه د قرآن کریم په رڼا کې صلح وکړل سي، د امیر معاویه رضی الله عنه له خوا حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه او د حضرت علي رضی الله عنه له خوا ابو موسی اشعري رضی الله عنه پر ثالث جوړولو باندې اتفاق وسو، که څه هم د هغه د ځینو اسبابو او عواملو په وجه د هغه تفصیل ډېر اوږد دی، دغه صلح کامیابه نه سوه او د حضرت علي او امیر معاویه په منځ کې د دغه اختلاف لړۍ ختمه نه سوه مگر دا خطرناک جنگ چې د جنگ صفین په نامه مشهور سو د زیاتې تباهی او وینې بهېدو څخه پرته بندي سي دغه جنگ مسلمانانو ته ډېر تاوان ورسوی او د اسلام شان او شوکت یې ډېر مجروح کړ. ویل کیږي چې د دغه جگړې په دوران کې په مجموعي توګه اوویا زره مسلمانان د جنگ په میدان کې بوخت وه.

### الفصل الثالث (دریم فصل)

یوه واقعہ او یوه پیشگوئي

﴿۵۱۷۵﴾: عَنْ أَبِي وَقْدٍ اللَّيْثِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا خَرَجَ

د حضرت ابی واقد لیثي رضی الله عنه څخه روایت دی چې کله رسول الله صلی الله علیه و آله د حنین غزا ته تشریف یووړ

إِلَى غَزْوَةِ حُنَيْنٍ مَرَّ بِشَجَرَةٍ لِلْمُشْرِكِينَ كَانُوا يُعَلِّقُونَ عَلَيْهَا أَسْلِحَتَهُمْ

نو د مشرکانو پر یو درخته تیر سو چې په هغې کې به مشرکانو خپل وسله زړول او د هغې نوم

يُقَالُ لَهَا ذَاتُ أَنْوَاطٍ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ اجْعَلْ لَنَا ذَاتَ أَنْوَاطٍ كَمَا لَهُمْ ذَاتُ

(ذات انواط) وو، ځیني خلکو (چې نوی نوی یې اسلام راوړی وو) عرض وکړه چې د الله رسول!

زموږ لپاره هم یو ذات انواط وټاکئ لکه څرنګه چې د مشرکانو ذات انواط دی،

أَنْوَاطٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبْحَانَ اللَّهِ هَذَا كَمَا قَالَ قَوْمُ

رسول الله صلی الله علیه و آله و فرمایل: سبحان الله دا خواتسو داسې سوال وکړ لکه څرنګه چې د موسی علیه

مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ وَالَّذِي لَفْسِي بِيَدِهِ لَتَرْكَبَنَّ سُنَّةَ مَنْ

كَانَ قَبْلَكُمْ. رواه الترمذي.

السلام قوم د هغه څخه کړی وو دوی ویلي وه زموږ لپاره معبود مقرر کړه لکه دوی لره چې معبودان وي، په هغه ذات دي مي قسم وي چې د هغه په لاس کي زما ساه ده البته تاسو به د هغه خلکو پر لار ځی کوم چې ستاسو څخه مخکي وه. ترمذي.

**تخریج:** سنن الترمذي ۴۱۲۱۴، رقم: ۲۱۸۰.

**تشریح:** انواط د نوط جمع ده چې مصدر دی او معنی یې د زړولو ده، پر هغه درختي باندي وسله زړول کېدل ځکه د هغه نوم ذات انواط سو، او دا نوم د هغه خاص درختي وو،

چې ستاسو څخه مخکي تېر سوی دی: ددې څخه مراد د تېرو امتونو خلک یعنې یهود او نصاری و غیره مراد دي، د حدیث د دغه جملې په ذریعه رسول الله ﷺ د هغه خلکو په اړه د ناراضۍ او بې اطمینانۍ اظهار وکړ، که چیري تاسو خلک داسي خبري او کارونه کوئ نو څه عجیبه خبره نه ده چې د گمراهۍ او حد څخه په وړاندي کېدو سره پر هغه لار باندي ولاړ سي کوم چې تېرو امتونو اختیار کړې وه، اود الله ﷻ غضب و هلي بندگان گرځول سوي وه.

### د یو څو فتنو ذکر

﴿۵۱۷۶﴾: وَعَنِ بْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ الْأُولَىٰ يَعْني مَقْتَلَ عُثْمَانَ

د حضرت بن مسیب رضی الله عنه څخه روایت دی چې لومړنۍ فتنه واقع سوه، یعنې د حضرت عثمان

فَلَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ بَدْرٍ أَحَدًا ثُمَّ وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ الثَّانِيَّةُ يَعْني الْحَرَّةَ فَلَمْ

رضی الله عنه قتل، نو په جنگ بدر کي ګل وون کونکي صحابه کرامو کي هیڅوک پاته نه سو، بیا دویمه فتنه واقع سوه یعنې د حره واقعه،

تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ الْخُدَيْبِيَّةِ أَحَدًا ثُمَّ وَقَعَتِ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفَعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاحٌ. رواه البخاري.

په دې کي د هغه صحابه کرامو څخه هیڅوک پاته نه سو کوم چې په حدیبیه کي شریک سوي وه، بیا دریمه فتنه واقع سوه او پورته نه سول تر څو پوري چې په خلکو کي قوت وو (یعنې په هغه کي د صحابه کرامو او تابعینو طاقت ختم سو او په هغوی کي یو سړی هم پاته نه سو). بخاري.

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۸۱۱۱۳-۸۲، رقم: ۷۱۲۱.

**د لغاتو حل:** طباح: ای احد. هیڅوک.

**تشریح:** د (يعني) لفظ د هغه راوي دي چا چي دا روايت د حضرت ابن مسيب رضي الله عنه څخه نقل کړی دی، يعني هغه راوي ددغه لفظ په ذريعه وضاحت وکړ چي حضرت ابن مسيب رضي الله عنه د کومي فتنې ذکر وکړ د هغه څخه مراد کومه فتنه وه، (فلم يبق... الخ) دغه الفاظ د ابن مسيب دی چي د هغه څخه مراد دادی چي اصحاب بدر د هغه وخت څخه په حق رسيدلي وه کله چي د اولي فتنې يعني ۳۵هـ کال کي د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت دردناکه پېښه سوې وه، او بيا په ۳۶هـ کي دوهمه فتنه يعني د حره د جنگ واقعه پېښه سوه نو تر هغه وخت پوري هيڅ بدري صحابي پاته نه وو، نو د ذکر سوي الفاظو مراد دانه دی چي اصحاب بدر د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت په فتنه کي وژل سوي وه، ددغه وضاحت څخه وروسته جمله هم پر دغه الفاظو باندې منطبق کول پکار دي او خلاصه دا چي د بدر په غزا کي د شرکت په برکت الله تعالی بدري صحابه کرام خوندي وساتل او هغوی بيا د فتنې مخ ونه لېدی، په اصحاب بدر کي تر ټولو په پای کي چي کوم صحابي وفات سوی دی هغه حضرت سعد ابن ابی وقاص رضي الله عنه دی چي د حره د واقعي څخه څو کاله مخکي وفات سوی وو.

حره د مدينې شاوخوا سيمو ته وايي چي دهغه مځکه سخته ډبرينه او توره وه، يزيد ابن معاويه له خوا چي کوم لښکر پر مدينې باندي حمله کړې وه د هغه جنگ پيل ددغه ځای څخه سوی وو، ددغه واقعي تفصيل په تېرو صفحو کي بيان سوی دی.

د طباخ معنی د ټينگوالي، قوت او چاغوالي دي، او کله دغه لفظ پر خپل برعکس معنی کي هم استعمالېږي د مثال په توگه ويل کيږي چي د فلاني سړي طباخ نسته يعني دهغه عقل نسته، په هغه کي خیر نسته، د حديث د آخري جملې څخه مراد دادی چي کله هغه فتنه ظاهره سوه نو هغه وخت په خلکو کي يعني په تابعينو کي صحابي پاته نه وو، په ځينو حاشيو کي ليکلي دي چي ابن مسيب رضي الله عنه کومي دريمي فتنې ته اشاره وکړه د هغه څخه د ابن حمزه خارجي فتنه خروج مراد دي چي د مروان ابن محمد ابن مروان ابن الحکم په زمانه کي پېښه سوې وه، کرمانی ليکلي دي چي ددغه فتنې څخه مراد د حضرت عبدالله ابن زبير رضي الله عنه او د اهل مکه خلاف د حجاج ابن يوسف هغه جنگ مراد دی چي د عبدالملک ابن مروان په زمانه کي په ۷۴هـ کي سوی وو، او د هغه په نتيجه کي د کعبې شريفې تخریب هم سوی وو، مگر دا مراد په هغه صورت کي صحيح کېدای نسي کله چي د حديث د آخري جملې مطابق دا وويل سي چي ددغه فتنې پر وخت په دنيا کي هيڅ صحابي موجود نه وو ځکه چي د حجاج بن يوسف د جنگ په وخت کي صحابه کرامو ډېر موجود وه، ځکه نو اول مراد صحيح دی.

## بَابُ الْمَلَا حِم (دوژلو بیان)

ملاحم د ملحمة جمع ده چي معنی يې د سخت جنگ ده، او د اصل په اعتبار دغه لفظ د لحم څخه وتلی دی چي د غوښو معنی يې ده او دلحمة څخه مشتق دی چي د جامې په معنی کي استعمالیږي او که چيري ماده اشتقاق يې لحم وگرځول سي نو د قتل او قتال يا ځای د قتال څخه په ملحمة سره تعبیر په دې سبب وي چي قتل او قتال يا د جنگ په میدان کي د مقتولین د غوښو ټوټې معلومیږي او که چيري دا ومنل سي چي د ملحمة لفظ د لحمة څخه اخیستل سوی دی نو بیا به دا ویل کیږي چي په یو جنگ کي خلک په خپلو کي داسي موبنتي وي لکه څرنګه چي جامه په بدن پوري موبنتې وي ځکه قتل او قتال په ملحمة سره تعبیر کیږي، مګر اوله خبره مناسب ده او د ملحمة لفظ د جنگ او لوی پېښي په معنی کي هم استعمالیږي او په صراح کي لیکلي دي چي دملحمة معنی د فتنې او لوی جګړې ده.

څرګنده دي وي چي په دغه باب کي د هغه جګړو ذکر دی چي د هغه تعلق په خاصه توګه د یو خاص ډلو سره او خاصو ځایو سره وي ځکه چي د هغه جګړو د یادوني لپاره دغه بېل باب قائم سوی دی او په باب الفتن کي د هغو یادونه نه ده سوې ځکه چي په باب الفتن کي د قتل او قتال په لحاظ چي کوم ذکر سوی دی هغه په عامه توګه دی او په اجمال سره دی.

## الْفَضْلُ الْأَوَّلُ (لومړی فصل)

یو څو هغه شیان د کومو چي د قیامت څخه مخکي واقع کېدل ضروري دي

﴿٥١٤٤﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَقُومُ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : نه به قائمیږي

السَّاعَةُ حَتَّى تَقْتُلَ فِئَتَانِ عَظِيمَتَانِ تَكُونُ بَيْنَهُمَا مَقْتَلَةٌ عَظِيمَةٌ دَعَوْتُهُمَا

قیامت تر هغه وخته پوري تر څو چي دوی لوی ډلې په خپل منځ جګړه ونه کړي، ددغه ډلو په منځ کي به سخته جګړه وي او د دواړو به یوه دعوا وي (یعني دواړي ډلې به مسلماني وي)

وَاحِدَةٌ وَحَتَّى يُبْعَثَ دَجَالُونَ كَذَّابُونَ قَرِيبٌ مِنْ ثَلَاثِينَ كُلُّهُمْ يَزْعُمُ أَنَّهُ

او قیامت به تر هغه وخته پوري نه قائمیږي تر څو پوري چي دجالان فسادي او چم بازه خلک

پیدانسی چي پر الله ﷻ او رسول ﷺ باندي درواغ وایي د دوی شمیر به د دیر شو نژدې وي

رَسُولُ اللَّهِ وَحَتَّى يُقْبَضَ الْعِلْمُ وَتَكْثُرَ الزَّلَازِلُ وَيَتَقَارَبَ الزَّمَانُ وَتَظْهَرَ

په هغوی کي به د هریوه دا خیال وي چي هغه د الله رسول دی، او قیامت به تر هغه وخته پوري نه قائمېږي تر څو پوري چي علم پورته نه سي، ډیري زلزلې رانه سي او تر څو پوري چي زمانه نژدې رانه سي (یعني برکت د زمانې به ولاړ سي د خلکو عمر ونه به کم سي) او تر څو پوري چي

الْفِتْنُ وَيَكْثُرَ الْهَرْجُ وَهُوَ الْقَتْلُ وَحَتَّى يَكْثُرَ فِيكُمْ الْمَالُ فَيَفِيضَ حَتَّى يُهِمَّ

فتنې ظاهري نه سي او تر څو پوري چي هرج یعني قتل واقع نه سي او تر څو پوري چي مال او دولت دومره زیات نه سي چي مال والا به د خیرات اخیستونکی په لټولو کي پریشانه سي

رَبِّ الْمَالِ مَنْ يَقْبَلُ صَدَقَتَهُ وَحَتَّى يَعْرِضَهُ فَيَقُولَ الَّذِي يَعْرِضُهُ عَلَيْهِ لَا

او کوم سړي ته چي صدقه ورکوي هغه به ورته وایي چي ماته ددې حاجت او ضرورت نسته (د امام مهدي په زمانه کي به د خلکو سره دومره مال وي چي هیڅ محتاج به پاته نه سي چي د بل چا څخه زکوة قبول کړي)،

أَرْبَ لِي بِهِ وَحَتَّى يَتَطَاوَلَ النَّاسُ فِي الْبُنْيَانِ وَحَتَّى يَمُرَّ الرَّجُلُ بِقَبْرِ الرَّجُلِ

او قیامت به تر هغه وخته پوري نه راځي تر څو پوري چي خلک په اوږده او پراخ عمارتونو فخر ونه کړي، او تر څو پوري چي یو سړی د یو قبر سره په تیریدو سره دا ووايي چي

فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي مَكَانَهُ وَحَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا فَإِذَا طَلَعَتْ وَرَأَاهَا

کاش! زه دده پر ځای وای، او تر څو پوري چي لمر د مغرب څخه راونه خيژي او خلک یې

النَّاسُ يَعْنِي آمَنُوا أَجْمَعُونَ فَذَلِكَ حِينَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ

وويني نو ټول به ایمان راوړي خو دا به هغه وخت وي چي د چا ایمان راوړل به گټه نه ورکوي تر

آمَنْتُ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا، وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ نَشَرَ

څو پوري چي هغه مخکي ایمان نه وي راوړی او نه به یو نیک کار کول گټور وي تر څو پوري

چي دوراندي څخه يې يونيک کار نه وي کړی او البته قیامت به په داسي حال کي قائم سي چي

الرَّجُلَانِ تَوْبَهُمَا بَيْنَهُمَا فَلَا يَتَّبَاعِيَعَانِهِ وَلَا يَطْوِيَانِهِ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ

دوو کسانو به درانيولو او خرڅولو لپاره جامه خلاصه کړې وي او هغوی به نه خرڅه کړې وي  
او نه به يې رانغبتې وي چي قیامت به راسي، البته په داسي حال کي به قیامت قائم سي چي يو

انْصَرَفَ الرَّجُلُ بِلَبَنِ لِقَحْتِهِ فَلَا يَطْعُمُهُ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَهُوَ يُلِيْطُ حَوْضَهُ

سړی به دخپلي او بني شيدې لويشلې وي او هغه به يې څښلي نه وي چي په دغه وخت کي به  
قیامت راسي او البته په داسي حال کي به قیامت راسي چي يو سړی به دخپل حوض جوړونه

فَلَا يَسْقِي فِيهِ وَلَتَقُومَنَّ السَّاعَةُ وَقَدْ رَفَعَ أَكْلَتَهُ إِلَى فِيهِ فَلَا يَطْعُمُهَا.

متفق عليه .

کوي چي په هغه کي په خپلو حيواناتو باندې اوبه وڅښي او هغه به لا اوبه ورکړي نه وي چي په  
دغه وخت کي به قیامت راسي او په داسي حال کي به قیامت قائم سي چي يو سړی به خولې ته  
گوله پورته کړې وي او هغه به ونه خوري سي چي قیامت به راسي. بخاري او مسلم.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۸۱/۱۳، رقم: ۷۱۲۱، و مسلم ۱۳۷/۱، رقم: ۲۴۸-۱۵۷.

**د لغاتو حل:** لقحته: ای ناقة ذات لبن. (شېدې کوونکې اوبه). يلبط: ای يطين ويصلح. (سمونه)

**تشریح:** او د دواړو به يوه دعوه وي: مطلب دادی چي په خپلو کي د جگړه کونکو ډلو به د دين  
دعوه وي او د هغه دواړو ډلو خلک به مسلمانان وي، يا دا چي دواړي ډلي به مسلمانان وي او  
پر حق به دعوه کوي او په هغوی کي هره ډله به دا گمان او عقیده لري چي د دين او دیانت په  
اعتبار بالکل پر صحيح لار دي.

علماء و ليکلي دي چي په دغه ارشاد کي د کومو دوو ډلو ذکر سوی دی د هغوی څخه  
د حضرت علي او حضرت امير معاويه رضي الله عنهما پيروي او ملگري مراد دي لکه څرنگه  
چي حضرت علي عليه السلام د امير معاويه عليه السلام د خلکو په اړه فرمايلي وه چي (اخواننا بغوا علينا) هغه  
هغوی زموږ وروڼه دي چي زموږ پر خلاف بغاوت کوي، همدارنگه په يوه روايت کي دا هم نقل  
سوي دي چي په هغه زمانه کي د حضرت علي عليه السلام د لښکريو سړي د حضرت معاويه عليه السلام د  
لښکريو سړي بندي کړ او د حضرت علي عليه السلام په خدمت کي يې حاضر کړ، يو بل سړي د هغه په

بندي لېدلو سره د هغه پر حال افسوس وکړ او وه يې ويل چې زه ښه پوهېږم چې دا مسلمان دی ،  
 حضرت علي عليه السلام چې دا واورېدل نو په ناخوښي سره يې وفرمايل : دا څه وايي دا سپی خواوس  
 هم مسلمان دی ، نو دغه حديث د خوارجو قول باطل ثابتوي چې وايي د دواړو ډلو يعني  
 حضرت علي او حضرت معاويه رضي الله عنهما د ډلو ملگري کافران دي ، همدارنگه ددغه  
 حديث په ذريعه د روافضو دا قول هم باطلېږي چې وايي د حضرت علي عليه السلام مخالفين کافران  
 دي ، د هغوی شمېر به دېرشو ته نژدې وي : همدارنگه په يو حديث کي تېر سوي دي چې د  
 هغوی شمېر به دېرش وي او دلته د هغوی شمېر دېرشو ته نژدې فرمايل سوی دی نو کيدای سي  
 چې وروسته کوم حديث تېر سوي دی هغه دلته د نقل کونکي حديث څخه وروسته وي ، يعني په  
 دې اړه چې مخکي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته کومه وحي راغلې وه او هغه ته د اجمال او ابهام په توگه  
 کومه خبره معلومه سوي وه هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم بيان کړل چې د هغوی شمېر به دېرشو ته نژدې  
 وي مگر بيا وروسته د دوهمي وحي په ذريعه دا شمېر مقيد او متعين کړل سو نو ددغه وحي د  
 راتلو څخه وروسته چې کوم حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم بيان کړ په هغه کي يې وفرمايل چې د هغوی  
 شمېر به دېرش وي ، همدارنگه د دېرشو شمېر والا دغه حديث د هغه روايت خلاف نه دی چې  
 هغه طبراني د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما څخه نقل کړی دی چې : ( لا تقوم الساعة حتى يخرج سبعون  
 کذابا ) ، ځکه چې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د روايت مقصد محض د هغه درواغجنانو کثرت  
 ظاهرول دي او د هغوی يو خاص شمېر يې نه دی بيان کړی يا دا چې د اوو يا څخه دېرش به هغه  
 وي چې د نبوت دعوه وکړي او پاته به درواغجن هم وي چې د نبوت دعوه نه کوي او يو احتمال  
 دا هم دی چې د اوو يا شمېر د هغه دېرش څخه پرته دی او همدارنگه د ټولو مجموعي شمېر سل دی .  
 تر څو چې علم پورته نه کړل سي : دلته د علم څخه مراد هغه خاص علم دی چې په شريعت  
 کي گټه ورکونکی علم ورته ويل کيږي او هغه د قرآن او حديث او د هغه د متعلقاتو علم دی او  
 هغه ته د دين علم هم ويل کيدای او د علم د پورته کېدو څخه مراد د اهل سنت والجماعت د  
 علماؤ د دنيا څخه رخصت کېدل دي کله چې علم حامل او علم رسونکي په دنيا څخه پورته کړل  
 سي نو علم به هم له دنيا څخه پورته کړل سي نو د آخري زمانې د ښو څخه يوه ښه دا هم ده چې  
 هغه وخت به مخلص او باعمله او حقيقي علماء رخصت سي او په دنيا کي به د جاهل او بې علم  
 خلکو زياتوب سي ځکه ويل سوي دي چې د عالم مرگ د عالم مرگ دی .

تر څو چې زلزلې ډېرې نسي : دلته د زلزلو څخه مراد يا خو واقعي زلزلې دي چې د مځکي  
 بنورېدل او زلزلې به ډېرې سي ، يا دلته د زلزلو لغوي معنی مراد ده چې ډول ډول آفتونه او



بلاوي به نازل سي او نوي نوي پېښي به دانسان مال او ځان ته تاوان رسوي ،  
 ترڅو چي زمانه نژدې نسي : ددې څخه د حضرت امام مهدي مبارکي زمانې ته اشاره کول  
 مقصد دي هغه وخت به ټول د مځکي مخ د امن ، او خوشحالي فضاء جوړه سي او د خلکو ژوند  
 به په ډېر اطمینان او سکون سره تیريږي ځکه د وخت رفتار به تېز معلومېږي او د مصیبت او  
 سختۍ زمانه چي هر څومره مختصره وي مگر ډېره اوږده به معلومېږي لکه د عیش او آرام  
 زمانه چي څومره اوږده وي بیا هم ډېره لنډه معلومېږي .  
 ويکثر الهرج وهو القتل : دلته د (هو القتل) الفاظ د راوي دي چي د هغه په ذریعه د هرج  
 وضاحت سوی دی چي ددغه لفظ څخه مراد د قتل او قتال واقع کېدل دي چي دفتنوپه سبب په  
 وجود کي رائجي .

حتی یهم رب المال : په دې اړه څو قولونه دي یو خو دا چي دغه لفظ د یاء په پېښ او دهاء  
 په زېر سره ویل کیږي او رب د یهم د مفعول کېدو په وجه منصوب وگرځول سي ، په دغه صورت  
 کي د یهم فاعل به فقدان وي ، او من یقبل الصدقت مضاف محذوف دی ، دغه قول زیات  
 مشهور دی او ددې مطابق معنی به دا وي چي هغه وخت کله چي زمانه نژدې سي د خلکو سره  
 به د مال او دولت زیاتوب سي چي د صدقې او خیرات مال اخیستونکی به نه وي چي د هغه سړي  
 پیدا کول به سخت وي چي د صدقې او خیرات مال قبول کړي ، یعنی یو شتمن او مالدار سړی به  
 په فقیر پسي گرځي چي هغه ته د صدقې او خیرات مال ورکړي مگر په ټولنه کي به داسي خلک  
 ډېر کم وي تردې چي د هغه کس پیدا کول به ډېر سخت او د پرېشانی کار وي چي د صدقې او  
 خیرات مال قبول کړي یعنی شتمن سړی به په فقیر او مسکین پسي گرځي ددې لپاره چي د  
 صدقې او خیرات مال هغه ته ورکړي مگر په ټولنه کي د مسکینانو او اړو کسانو د کمی په وجه  
 به په ډېر مشکل سره هغه ته فقیر او مسکین ترلاسه سي ، دوهم قول دادی چي (یهم) د هم څخه  
 او په معنی د قصد او ارادې دی د یاء په زور او دهاء په پېښ سره وویل سي او رب مرفوع  
 وگرځول سي نو په دغه صورت کي به د رب المال د یهم فاعل وي او من یقبل د هغه مفعول ،  
 همدارنگه د عبارت معنی به دا وي چي هغه وخت چي د قیامت زمانه نژدې سي ستاسو به مال  
 او دولت دومره زیات سي تردې چي یو شتمن به په یو داسي سړي پسي گرځي چي هغه ته د  
 صدقې او خیرات مال ورکړي .

او دریم قول دادی چي د یهم لفظ فعل متعدي وي چي د هغه معنی د غمجن کېدو ده ، په  
 دغه صورت کي به د یهم لفظ د یاء په زور سره او دهاء په پېښ سره ویل کیږي او رب به منصوب

گرځول کيږي، همدارنگه د هغه عبارت معنی به دا وي چي يو داسي فقير او مفلس پيدا کول چي د صدقې او خيرات مال قبول کړي شتمن سړی به په غم کي اخته کړي .  
ترڅو چي د مانيو په جوړولو فخر شروع نه سي: يعني خلک به محض د هستوگني د اړتيا لپاره يا د يونيک مقصد لپاره لوی لوی ماني جوړوي بلکه هغه لوی لوی ماني به محض دخپل شان او شوکت د اظهار او فخر لپاره وي، تر دې چي هغوی به د دغه مقصد پوره کولو لپاره د مسجدو او هديرود وړانولو څخه هم پرهنز نه کوي او د هغه پر ځای به د عيش او عشرت، سير او تفريح مرکرونه او باغونه جوړوي .

او کله چي يو سړي پر قبر باندي تيريږي: مطلب دادی چي يا خو په ديني معاملاتو کي د غم او کثرت په وجه يا د آفاتو د زياتوب په وجه د قبرو په لېدو سره حساس زړونه او پر آخرت باندي يقين لرونکي خلک دا ويل پېل کړي چي کاش موږ په دنيا کي نه وای او په دغه قبرو کي پراته وای چي موږ دغه آفتونه او مصيبتونه نه وای لېدلي .

ترڅو چي لمر د لويديځ د خوا څخه را ونه خيژي: د دغه جملې وضاحت به په باب علامات بين يدي الساعة کي راسي، دلته يوازي دا بنودل کافي دي چي په کومه ورځ لمر د لوېديځ څخه راوخيژي په هغه ورځ به د توبې دروازه بنده سي، د دې څخه وروسته به د چا توبه نه قبلېږي لکه څرنگه چي په خپله په حديث کي فرمايل سوي دي .

او دهغوی ايمان راوړل به گټه نه ورکوي: ځيني حضراتو د دغه عبارت مفهوم دا بيان کړی دی چي کله لمر د لوېديځ څخه راوخيژي نو هغه وخت به د توبې دروازه بنده سي نو هغه وخت يا د هغه وخت څخه وروسته به د چا ايمان راوړل چي تر دې مخکي يې ايمان نه وي راوړی او د يو چا نيکي کول چي تر مخه يې نيکي نه وې کړې هيڅ گټه نه کوي .

څرگنده دي وي چي دلته د نيکۍ څخه مراد توبه ده يعني څرنگه چي په هغه ورځ د هغه سړي ايمان گټه نه ورکوي همدارنگه په هغه ورځ به د هغه د گناهو څخه توبه کول هم گټه نه ورکوي، د دې څخه معلومه سوه چي په (او کسبت في ايمانها خيرا) کي د او لفظ د تنويع لپاره دی چي د هغه مطلب دادی چي رسول الله ﷺ لکه چي دا وفرمايل چي په هغه ورځ به نه د شرک څخه توبه کول په کار راځي او نه به د گناهو څخه توبه کول گټه کوي .

چي دوو کسانو به خپله جامه خلاصه کړې وي: دلته د دواړو خوا ته د جامو خلاصولو اضافت په دې اعتبار دی چي په هغوی کي به يو سړی (پلورونکی) د هغه جامې مالک وي او هغه دوهم سړي چي (رانيونکی دی) هغه به د هغه جامې رانيونکي وي نو په دې اعتبار د جامې

اضافت هغه ته هم سوی دی .

د حدیث د اخري برخي خلاصه داده چي قیامت به ناڅاپه راځي ، ټول خلک به په خپلو کارو کي بوخت وي چي ناڅاپه به د قیامت په پنجه کي راځي سي ، چا ته به دومره مهلت نه وي چي هغه د خوړلو لپاره گوله په لاس کي پورته کړي وي هغه خولې ته یوسي ، څرگنده دي وي چي د قیامت ناڅاپه راتلو څخه مراد مخکي د شپیلې ناڅاپه پوکل دي چي په هغه اواز سره به ټول خلک مړه سي مگر مخکي به د قیامت ټولي نښي وويني .

### د حینو قومو د جنگ پیشگوئي

﴿۵۱/۸﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعْرُ وَحَتَّى تُقَاتِلُوا التُّرِكَ صِغَارَ الْأَعْيُنِ حُمْرَ الْوُجُوهِ ذُلْفَ الْأُنُوفِ كَأَنَّ وُجُوهُهُمْ الْمَجَانُ الْمُطْرَقَةُ. متفق عليه .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمایي : قیامت به تر هغو پوري نه راځي ترڅو پوري چي تاسو د هغه قوم سره جگړه ونه کړئ چي د هغوی خپلۍ به د ورینستانو لرونکو پوست څخه وي او ترڅو پوري چي تاسو د هغه ترکو سره ونه جنگیږي چي د هغوی سترگي به کوچنۍ کوچنۍ ، سره مخونه او پیتی پزي وي ، گویا د هغوی مخونه به د غبرگو پوستو د ډال په ډول وي . بخاري او مسلم .

**تخریج :** صحیح البخاري (فتح الباري) : ۱۰۴/۶ ، رقم : ۲۹۲۸ ، و مسلم ۲۲۳۳/۴ ، رقم : ۶۲ - ۲۹۱۲ .

### د لغاتو حل : المِجَانُ : الترس . (سپر)

**تشریح :** د ترکو څخه مراد هغه خلک دي چي د هغوي نسب د یافث بن نوح څخه را روان دی ، د دغه خلکو د مورث اعلی نوم ترک وو ځکه نو د هغه ټول قوم ته ترک ویل کیږي ، دا هغه قوم دی چي هغوي ته مگولین یا تاتاري هم ویل کیږي .

مِجَان : په اصل کي د مجن جمع ده چي معنی یې د سپر ده ، د دغه قوم د خلکو مخونو ته د سپر سره تشبیه په دې اعتبار ورکړل سوې ده چي د هغوی مخونه پلن وي او د هغوی مخونه په گولایي سره خپاره او د غوښو څخه ډک وي ، مگر د هغوی د مخونو گولایي او د غوښو څخه په ډکېدو سره د سپر سره تشبیه ورکړل سوه چي د پوست څخه جوړ سوی وي .

﴿۵۱۷۹﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل: قيامت به تر هغه وخته پوري نه راځي

حَتَّى تُقَاتِلُوا خُوزًا وَكَرْمَانَ مِنَ الْأَعَاجِمِ حُمْرَ الْأُجُوهِ فُطَسَ الْأَنْوَفُ صِغَارُ

تر څو پوري چې تاسو د خوز او کرمان سره ونه جنگيږي چې د عجميانو څخه دى، او د هغوئ مخونه به سره وي چیت پزي کوچنى

الْأَعْيُنِ وَجُوهُهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ نِعَالُهُمُ الشَّعْرُ. رواه البخاري و في

رواية له عن عمرو بن تغلب عراض الوجوه.

سترگي مخونه به يې غبرگ ډالونه وي د هغوئ ټپلى به وينستان لرونکي وي.. بخاري او د بخاري په يوبل روايت کي د عمرو بن تغلب دا الفاظ دي چې د هغوئ مخونه به پلن وي.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۶۰۴۱۶، رقم: ۳۵۹۰.

**د لغاتو حل:** خوزا: اى الجبل من الناس واسم لجميع بلاد خوزستان.

**تشریح:** خوز د هغه قوم نوم دی کوم چې په خوزستان کي اوسيږي، او کرمان د يو مشهور ښار نوم دی چې په ايران کي واقع دی.

**د يهوديانو سره د فيصله کونکي جنگ پيشگوئي**

﴿۵۱۸۰﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُومُ

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله ﷺ وفرمايل: قيامت به تر هغه وخته

السَّاعَةُ حَتَّى يُقَاتِلَ الْمُسْلِمُونَ الْيَهُودَ فَيَقْتُلُهُمُ الْمُسْلِمُونَ حَتَّى يَخْتَبِئَ

پوري نه راځي تر څو پوري چې مسلمانان به د يهودو سره جنگ ونه کړي، مسلمانان يهود ووژني تردې چې

الْيَهُودِيُّ مِنْ وَرَاءِ الْحَجَرِ وَالشَّجَرِ فَيَقُولُ الْحَجَرُ أَوْ الشَّجَرُ يَا مُسْلِمُ يَا

د ډبري لاندي يا د درختي شا ته به (يهودي) پتيرې او ډبره او درخته به دا وايي اي مسلمانان!

عَبْدَ اللَّهِ هَذَا يَهُودِيٌّ خَلْفِي فَتَعَالَ فَاَقْتُلْهُ إِلَّا الْغَرْقَدَ فَإِنَّهُ مِنْ شَجَرِ  
الْيَهُودِ . رواه مسلم .

اي د الله بنده! دې خوا ته راسه زما په خوا کي يهودي پټ سوی دی او قتل يې کړه خو غرقد  
درخته (به داسي نه وايي) ځکه چي دا د يهوديانو درخته ده . مسلم .

تفريغ : صحيح مسلم ۲۲۳۹/۴، رقم: ۸۲-۲۹۲۲.

تفريغ : غرقد د يوې درختي نوم دی چي اغزي لرونکې ده، د مدينې د هديرې نوم جنت البقيع  
اصل نوم نوم بقیع الغرقد ځکه دی چي چيري هديره ده مخکي دا د غرقد خطه وه، خلاصه دا چي  
کله مسلمانان د يهوديانو خلاف فيصله کونکي جنگ کوي او پر هغوی غلبه تر لاسه کوي نو  
هغه وخت به يو يو يهودي د درختو او ډبرو لاندي پتيرې چي د مسلمانانو د وهلو څخه وساتل  
سي مگر د کومي ډبري او درختي لاندي چي پټ سي هغه به په چغه مسلمان ته وايي چي راسه  
او زما تر شا يهودي پټ سوی دی، مگر هغه وخت به غرقد يو داسي درخته وي چي دنورو  
درختو پر خلاف خپل شا ته پټ يهودي به نه ظاهروي بلکه هغوی ته به پناه ورکړي او  
مسلمانانو ته به دهغه معلومات نه ښيي .

پاته سوه دا خبره چي دنورو درختو پر خلاف د غرقد رويه داسي ولي ده ؟ نو کېدای سي  
چي د غرقد د يهوديانو سره يو خاص نسبت او تعلق وي چي دهغه حقيقت الله ﷻ او دهغه  
رسول ته معلوم دی . ځينو حضراتو ليکلي دي چي په دغه حديث کي د يهوديانو د عبرتناک  
حشر چي کومه وړاند وينه ذکر سوې ده، په اخره زمانه کي به د دجال ظاهريدو څخه وروسته دا  
وړاند وينه پوره سي، هغه وخت به يهوديان د دجال د تابع او فرمانبردار کېدو په حيثيت او د  
هغه په مرسته د مسلمانانو پر خلاف جنگ کوي وروسته به مسلمانان د الله ﷻ په مرسته  
ديهوديانو فتنه د تل لپاره ختم کړي .

د يو قحطاني کس په باره کي پيشگوئي

﴿۵۱۸﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ  
حَتَّى يَخْرُجَ رَجُلٌ مِنْ قَحْطَانَ يَسُوقُ النَّاسَ بِعَصَاهُ . متفق عليه .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ وفرمايل : قيامت به تر هغه وخته پوري نه راځي ترڅو پوري چې قحطان څخه يو سړى پيدا نه سي چې په خپل لکړي سره به خلک پر يو طرف بيايي، بخاري او مسلم .

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۵۴۵۱۶، رقم: ۳۵۱۷، و مسلم ۲۲۳۲۱۴، رقم: ۶۰ - ۲۹۱۰.

**تشریح:** قحطان هغه قوم ته وايي چې په هغه زمانه کې د يمن څخه تر عمان پوري اباد وه، دغه قوم په اصل کې د ارفخشه بن سام بن نوح د اولاد څخه د هغه بڼاخ نسل دی چې دهغوئ مورث قحطان وو، نو د دغه نسل خلکو ته قحطان ويل کېږي، د يمن خلک د دغه نسل سره تعلق لري . چې خلک به په لکه شپي: ددې څخه مراد هغه سړي مکمل تسلط او اقتدار دی چې خلک به د هغه اطاعت او پیروي کوي او هغه به په اتفاق سره خپل سردار گڼي او هغه سړی به د جابرانه تسلط او تسخير په ذریعه هغه خلک داسي په واک کې کړي چې هيڅوک به د هغه د اطاعت څخه د گړځېدو همت نسي کولای، او يو احتمال دادی چې دلته د شړلو څخه مراد په حقيقي توگه شړل دي يعنې پر کومو خلکو چې غلبه تر لاسه کوي هغه به د خپل لکړي په ذریعه داسي شپي لکه څرنګه چې څاروي شړل کېږي، ځيني حضرات وايي چې په دغه حديث کې د کوم قحطاني سړي ذکر سوی دی هغه کېدای سي هغه سړی وي چې په راتلونکي حديث کې د جهجاه په نامه يادېږي .

﴿۵۱۸۲﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَذْهَبُ الْأَيَّامُ

وَاللَّيَالِي مَعَتَى يَمْلِكُ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ الْجَهْجَاهُ، وَفِي رَوَايَةٍ حَتَّى يَمْلِكُ رَجُلٌ مِنَ

الْمَوَالِي يُقَالُ لَهُ الْجَهْجَاهُ . رواه مسلم .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ وفرمايل : شپه او ورځ (يعني زمانه) به نه تيرېږي ترڅو پوري چې پاچا به سي يو سړی چې د هغه نوم به جهجاه وي، او په يوه روايت کې داسي دي تر هغو چې پاچا به سي يو سړی چې د غلامانو څخه به وي او جهجاه به ورته ويل کېږي . مسلم .

**تخريج:** صحيح مسلم: ۲۲۳۲۱۴، رقم: ۶۱ - ۲۹۱۱.

**تشریح:** موالې د مولی جمع ده چې معنی يې د غلام ده، لفظ د جهجان په ځينو نسخو کې په دوو هاوو سره منقول دی او په ځينو نسخو کې د آخري هاء څخه پرته جهجا منقول دی .

## د کسری د خزانی په باره کي پیشگوئي

﴿۵۱۸۳﴾: وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَتَفْتَحَنَّ عِصَابَةُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ كَنْزُ آلِ كِسْرَى الَّذِي فِي الْأَبْيَضِ . رواه مسلم .

د حضرت جابر بن سمرة رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څخه دا اوریدلي دي چې د مسلمانانو یو ډله به د کسری (د ایران پاچا) خزانه فتح کړي چې سپین محل کي به وي . مسلم .

**تخریج:** صحیح مسلم ۲۲۳۷/۴، رقم: ۷۸-۲۹۱۹.

**تشریح:** په آل کسری کي د آل لفظ زائد دی یا ددغه لفظ څخه د کسری کورنۍ او رعیت مراد دی، لفظ د کسری په اصل کي د خسرو معرب دی چې په هغه زمانه کي د فارس (ایران) د پاچا لقب خسرو خاقان، د مصر د پاچا لقب فرعون، د یمن د پاچا لقب قیل او د حبش د پاچا لقب نجاشي وو .

ابیض په اصل کي د یو محل نوم دی چې په مدائن کي واقع دی او هغه ته به اهل فارس سفید کوشک وایه، ددغه ښار د مسلمانانو کېدو څخه وروسته ددغه محل پر ځای مسجد جوړ کړل سو چې اوس هم موجود دی او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د کسری د خزانی تر لاسه کولو لپاره چې کومه وړاند وینه فرمایلي وه هغه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د خلافت په زمانه کي پوره سوه او فاتح مسلمانانو هغه خزانه ښکاره کړه .

## د روم او فارس د فتح پیشگوئي

﴿۵۱۸۴﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلَاكَ كِسْرَى لَا يَكُونُ كِسْرَى بَعْدَهُ وَقَيْصَرٌ لِيَهْلِكَنَّ ثُمَّ لَا يَكُونُ قَيْصَرٌ بَعْدَهُ وَلَتَقْسَمَنَّ كُنُوزُهُمَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَسَيَّ الْحَرْبِ خَدَعَةٌ . متفق عليه .

د حضرت ابو هريرة رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل: کسری به هلاک سي او د هغه څخه وروسته به هيڅ کسری پاته نه سي او البته قيصر (د روم پاچا) به هلاک سي او بيا به هيڅ قيصر نه وي او ددغه دواړو پاچاهانو خزاني به د الله جل جلاله په لار کي وويشل سي او رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د جنگ نوم دوکه او چم

ایبسی دی . بخاري او مسلم .

**تخریج:** صحیح البخاري (فتح الباري): ۱۵۷۶، رقم: ۳۰۲۷، و مسلم ۲۲۳۷۴، رقم: ۷۶-۲۹۱۸.

**تشریح:** کسری هلاک سو: دغه جمله خبریه ده ددې څخه دا مفهوم مراد دی چې ډېر ژر به د کسری هیواد تباہ او برباد سي . ددې خبري ادا کولو لپاره د ماضي صیغه په دې اعتبار استعمال سوې ده چې ددې خبري واقع کېدل یو یقیني امر دی یا د ماضي صیغه استعمالول د دعاء او نېک فالۍ په توګه وو،

بل کسری به نه وي: یعنی د رسول الله ﷺ په زمانه کي چې کوم کسری وو د هغه په اړه رسول الله ﷺ دا و فرمایل چې بس دا آخري کسری دی او د هغه څخه وروسته به بل کسری نه وي. څرګنده دي وي چې رسول الله ﷺ دا خبره هغه وخت و فرمایل کله چې رسول الله ﷺ ته دا خبره معلومه سوه چې رسول الله ﷺ پر دعوت اسلام باندي مشتمل خپل مکتوب د یو کسری قاصد په ذریعه استولی وو، هغه کسری د کبر له موخي په څیرلو سره رېزه رېزه کړ.

و سمي الحرب خدعة: او رسول الله ﷺ د جنگ نوم دوکه او فریب کښېښود، دغه جمله پر قال رسول الله . الخ، باندي عطف ده یعنی راوي د رسول الله ﷺ ارشاد نقل کولو څخه وروسته دا وویل چې د سمي الحرب خدعة خلاصه داده چې رسول الله ﷺ دا زیری بیان کړ چې مسلمانانو ته به د قیصر او کسری پر هیوادو فتح تر لاسه سي او هغوی ته به د هغوی اموال او جائیداد او خزانو باندي قبضه تر لاسه سي نو د ټولو په ذهن کي دا خبره راغلې وي چې دغه شیان بېله جنگ څخه نه تر لاسه کېږي او جنگ یو داسي شی دی چې د دوکې او فریب محتاج دی ځکه رسول الله ﷺ خپل صحابه کرام خبردار کړل چې د جنگ په اړه په دغه وهم کي مه لویږئ چې جنگي تاکتیک او فریب، خیانت او بد خیالتي د ډول څخه دي بلکه دا حقیقت په ذهن کي ساتل چې د دښمنانو سره د جنگ په صورت کي د حکمت عملي په توګه داسي فریب او حیلې اختیارول ضروري وي چې په جنگ کولو او طاقت او مرسته تر لاسه کولو کي لوی دخل لري د مثال په توګه پر دښمن باندي د رعب اچولو لپاره دا ضروري وي چې د هغه پر ذهن باندي خپل طاقت د زیاتوب او د اسلحې د زیاتوب رعب واچوي،

د دغه مقصد لپاره فرضي کاروايي او درواغ رېښتیا بیانونو مرسته اخیستل کېږي، یا د جنگ په میدان کي د دښمن په سترګو کي د خاورو اچولو لپاره د جنگ د میدان څخه لیري او وروسته کېدل چې دښمن دا وګڼي چې مقابل د جنگ تاب نه درلودو په وجه د میدان په پرېښودو سره تېښتېدلی دی او کله چې دښمن په دغه غلط فهمۍ کي سي نو د یوې خوا څخه پر هغه حمله



کول او همدارنگه نوري ډېري کارواياني داسي حيلې دي چي دهغو د جنگي حکمت عملي په توگه اختيارولو اجازه ده مگر څرگنده دي وي چي د عهد ماتولو په هيڅ حالت کي اجازه نسته، کله چي عهد او قول وکړل سي نو په هغه عمل په هر صورت ضروري دي، او د معاهدې ماتول هيڅکله صحيح نه دي.

لفظ دخدعه که څه هم د ځا په پېښ سره نقل سوی دی او په زور سره هم، همدارنگه د دال په جزم او پېښ سره هم نقل کيږي او په زور سره هم، مگر دغه لفظ د ځا په زور او دال په جزم سره زيات فصیح دی.

﴿۵۱۸۵﴾: وَعَنْ نَافِعِ بْنِ عُثْبَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَغْزُونَ جَزِيرَةَ الْعَرَبِ فَيَفْتَحُهَا اللَّهُ ثُمَّ فَارِسَ فَيَفْتَحُهَا اللَّهُ ثُمَّ تَغْزُونَ الرُّومَ فَيَفْتَحُهَا اللَّهُ ثُمَّ تَغْزُونَ الدَّجَالَ فَيَفْتَحُهَا اللَّهُ. رواه مسلم.

د حضرت نافع بن عثبه رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: زما څخه وروسته به تاسو د جزيره عرب سره غزا کوئ او الله تعالی به هغه ستاسو په لاس فتح کړي بيا به تاسو د فارس سره غزا کوئ او الله تعالی به پر هغو هم فتح درکړي بيا به تاسو د روم سره جنگيږي پر هغو به هم الله تعالی فتح درکړي بيا به تاسو د دجال سره غزا کوئ او بيا به پر هغه هم تاسو ته الله تعالی فتح درکړي. مسلم.

تخريج: صحيح مسلم: ۲۲۲۵۱۴، رقم: ۳۸-۲۹۰۰.

تشریح: د عربي نړۍ هغه خطه چي هغه په جزیره العرب سره تعبیر کيږي د پخوانيو جغرافيه پوهانو مطابق نجد او حجاز (همدارنگه د دوو مقدسو ښارو لکه مکه او مدينې)، یمامه، یمن او عروض باندي مشتمل دي، ددغه خطې په جنوب کي بحر عرب، په مشرق کي خليج عربي او خليج عمان، په مغرب کي بحر احمر دی، ددې په شمال کي درياء فرات بهيږي، ددغه خطې د هغه شمالي خشکۍ سر تر ډېره حده پوري پرېکوي او په دې وجه دغه خطې ته مجازا جزیره العرب ويل کيږي کله په اصل کي دغه خطه په جزيره نماء عرب سره نومول کيږي، هغه اهل عرب جزيره نما ته هم توسعا جزيره وايي.

د جزيره عرب سره جنگ کيږي: مطلب دادی چي دا وخت زما په ژوند کي د جزيره العرب کومي سيمي چي د اسلام د رڼا څخه محرومي سوي دي زما څخه وروسته دهغوئ تياره هم

ختمیږي، ځیني سیمي به د تبلیغ په ذریعه د کفر د تیارو څخه ووځي او پاته سیمو سره به تاسو جنگ کوئ، او د الله تعالی د مرستې او نصرت په ذریعه به فتح تر لاسه کوئ، همدارنگه هر څلور خواته به د اسلام بهرغ لور وي او په ټوله جزیره عرب کې به یو کافر هم پاته نسي.

د دجال سره به جنگ کوئ: مطلب دادی چې دجال کوم وخت ظاهر سي نو په خپل طلسماتي طاقت او مکر و فریب په ذریعه به لوی شور جوړ سي او پر ځینو هیوادو به واک تر لاسه کړي مگر کله چې تاسو دهغه مقابله ته راووځئ نو الله تعالی به هغه مقهور مغلوب کړي او کوم هیواد او سیمه چې دهغه په قبضه کې راغلي وي هغه به بېرته ستاسو په واک او قبضه کې راسي همدارنگه به دجال د حضرت عیسی علیه السلام په لاس مړ سي چې د مسلمانانو لپاره به د اسمان څخه راکښته سي. څرگنده دي چې په دغه ارشاد کې د رسول الله ﷺ خطاب صحابه کرامو ته دی مگر اصل مخاطب ټول امت دی.

### هغه شپږ شیان چې د قیامت څخه مخکې واقع کېدل یې ضروري دي

﴿۵۱۸۲﴾: وَعَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي

د حضرت عوف بن مالک رضی الله عنه څخه روایت دی چې زه د تبوک په غزا کې د رسول الله ﷺ په

غَزْوَةِ تَبُوكَ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ مِنْ أَدَمٍ فَقَالَ اْعْدُدْ سِتًّا بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مَوْتِي ثُمَّ

خدمت کې حاضر سوم، هغه وخت رسول الله ﷺ د پوست په خیمه کې وو، رسول الله ﷺ

و فرمایل: د قیامت مخکې تاسو شپږ شیان وشمیرئ: (۱) لومړی زما مرګ (۲) بیا

فَتْحُ بَيْتِ الْمَقْدِسِ ثُمَّ مَوْتَانِ يَأْخُذُ فِيكُمْ كَقُعَاصِ الْغَنَمِ ثُمَّ اسْتِفَاضَةُ

بیت المقدس فتح کول (۳) بیا عامه وبا چې په تاسو کې به د پسونو د ناروغۍ په ډول خپره سي

الْبَالِ حَتَّى يُعْطَى الرَّجُلُ مِائَةَ دِينَارٍ فَيُظْلَمُ سَاحِظًا ثُمَّ فِتْنَةٌ لَا يَبْقَى بَيْتٌ

(۴) بیا د مال دوامره زیاتوالی که یو سړی ته سل دیناره ورکړل سي نو هغه به یې سپک گڼي او

پر هغه به ناراضه وي (۵) بیا د فتنې ظاهریدل چې

مِنْ الْعَرَبِ إِلَّا دَخَلَتْهُ ثُمَّ هُدْنَةٌ تَكُونُ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ بَنِي الْأَصْفَرِ فَيَغْدِرُونَ

د هغه څخه به د عربو هیڅ یو کور پاته نه سي (۶) بیا صلح چې ستاسو او د بني الاصر تر مینځ

به وي، بيا به روميان خيانت (غدر) وکړي

فَيَأْتُونَكُمْ تَحْتَ ثَمَانِينَ غَايَةً تَحْتَ كُلِّ غَايَةٍ اثْنَا عَشَرَ أَلْفًا. رواه البخاري.

او ستاسو په مقابله کي به د اتيا بيرغو لاندې راسي چي په هغه کي به تر هر بيرغو لاندې دوولس زره کسان وي. بخاري.

**تخريج:** صحيح البخاري (فتح الباري): ۲۷۷/۶، رقم: ۳۱۷۶.

**د لغاتو حل:** مَوْتَان: اى وباء. (وباء). قُلْعَص الغنم: هو داء ياخذ الغنم فلا يلبثها ان تموت. بني الاصفه: هم الروم (روميان). غَايَةً: اى رايه. (رايه او نظر).

**تشرېح:** په بيت المقدس کي د مقدس لفظ د ميم په زور، د قاف په جزم او دال په زهر سره د مجلس وزن دی مگر د مشکوٰۃ په يوه نسخه کي دغه لفظ د ميم په پېښ، د قاف په زور او د دال په تشديد سره د معظم پر وزن منقول دی.

قعاص د څارويو يوې ناروغې ته وايي چي په عامه توگه د څارويو په سينه کي وي او هغه سمدستي هلاکوي، رسول الله ﷺ چي دلته د کومي عامي وباء وړاند وينه وفرمايل او هغه ته د څارويو ناروغي يعني قعاص سره تشبېه ورکړل ددې څخه مراد د طاعون هغه وباء ده چي د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت په زمانه کي پيدا سوه او د هغه په وجه په درو ورځو کي اوويا زره کسان هلاک سول، هغه وخت به د مسلمانانو فوجي مرکز په عمواس کي وې چي بيت المقدس ته نژدې واقع يو ځای دی، په دغه مناسبت سره هغه وباء ته طاعون عمواس ويل کيږي، دا اول طاعون دی چي د اسلام په زمانه کي راغلی او د هغه په وجه دومره سخت ځاني تاوان وسو.

بين الاصفه روميانو ته ويل کيږي ځکه چي دغه خلکو د کوم نسل سره تعلق درلودی نو هغوی د مورث اعلى روم بن عيص بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم، رنگ ژړ او سپين ته مائل وو او دغه بدني رنگ په ټول کي ترلاسه کيږي.

غَايَةً: هغه نښي يا بېرغ ته وايي چي دلنښکر د مشر سره وي او په ځينو روايتو کي دغه لفظ د ياء پر ځای په ب سره يعني غابه منقول دی چي معنى يې د ځنگل ده، په دغه صورت کي به ويل کيږي چي د نښو او بېرغو د زياتوب په وجه هغه لنښکر ته د درختو سره تشبېه ورکړل سوي ده او دلنښکر پر شمېر د ذکر کولو مقصد دلنښکر زياتوب بيانول دی.

### دروميانو سره د جنگ او د دجال د قتل پيشگوئي

﴿۵۱۸۷﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دئ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: د قيامت تر راتگ مخکي

حَتَّى يَنْزِلَ الرُّومُ بِالْأَعْمَاقِ أَوْ بِدَابِقٍ فَيَخْرُجُ إِلَيْهِمْ جَيْشٌ مِنَ الْمَدِينَةِ مِنْ

به روميان مقام اعماق يا ابق ته راسي او د هغو مقابلې ته به د مدينې يو لښکر ولاړ سي چې په

خِيَارِ أَهْلِ الْأَرْضِ يَوْمَئِذٍ فَإِذَا تَصَافَوْا قَالَتِ الرُّومُ خَلُّوا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الَّذِينَ سَبَّوْا

هغه کي به د هغه وخت ښه خلک وي هر کله چې هغوی د جنگ لپاره صف بندي وکړي نو

روميان به هغوی ته وايي موږ د هغه خلکو سره جنگ کوو چې زموږ خلک يې بنديان کړي دي

مِنَّا نُقَاتِلُهُمْ فَيَقُولُ الْمُسْلِمُونَ لَا وَاللَّهِ لَا نُخَلِّي بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ إِخْوَانِنَا فَيُقَاتِلُونَهُمْ

ستاسو سره جنگ نه کوو هغه خلک زموږ مقابلې ته راوليږئ، مسلمانان به په جواب کي ورته

وايي قسم په خداي موږ داسي نه کوو موږ خپل هغه مسلمانان وروڼه ستاسو مقابلې ته نه

فَيَنْهَزِمُ ثُلُثٌ لَا يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ أَبَدًا وَيُقْتَلُ ثُلُثُهُمْ أَفْضَلُ الشُّهَدَاءِ عِنْدَ اللَّهِ

رايږو بيا به مسلمانان د روميانو سره په جنگ سي او په هغوی کي به دريمه برخه مسلمانان د

روميانو څخه وتښتي، الله تعالى به د هغه تښتېدونکو مسلمانانو توبه هيڅکله قبوله نه کړي او

دريمه برخه مسلمانان به شهيدان سي او د الله تعالى په نيز به دا غوره شهيدان وي

وَيَفْتَتِحُ الثُّلُثُ لَا يُفْتَنُونَ أَبَدًا فَيَفْتَتِحُونَ قُسْطَنْطِينَ فَبَيْنَمَا هُمْ يَقْتَسِمُونَ

او فتحه به ورکړي دريمي برخي ته د دوی چې الله تعالی به يې هيڅکله په فتنه کي اخته نه کړي

بيا به مسلمانان قسطنطينيه فتح کړي او ددې څخه وروسته چې مال غنيمت ويشي

الْغَنَائِمَ قَدْ عَلَّقُوا سُيُوفَهُمْ بِالزَّيْتُونِ إِذْ صَاحَ فِيهِمُ الشَّيْطَانُ إِنَّ الْمَسِيحَ قَدْ

نو خپلي توري د زيتون پر درخته وزروي نو شيطان به د هغوی په منځ کي دا اعلان وکړي چې

خَلَفَكُمْ فِي أَهْلِيكُمْ فَيَخْرُجُونَ وَذَلِكَ بَاطِلٌ فَإِذَا جَاءُوا الشَّامَ خَرَجَ فَبَيْنَمَا هُمْ

ستاسو په نه شتون کي مسيح د جال ستاسو کورونو ته ورسيدی، ددې اوریدو سره به مسلمانان

د قسطنطنیه څخه ووځي او دا خبره به درواغ وي، د قسطنطنیه څخه چي ووځي او مسلمانان شام ته ورسېږي نو د جال به خروج وکړي

يُعِدُّونَ لِلْقِتَالِ يُسَوُّونَ الصُّفُوفَ إِذْ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَيَنْزِلُ عَيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ

مسلمانان به د هغه سره د جنگ لپاره تيار سي او خپل صفونه به سم کړي، چي د لمانځه وخت به راسي او حضرت عيسى عليه السلام به د اسمان څخه را کښته سي

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَّهُمْ فَإِذَا رَأَاهُ عَدُوُّ اللَّهِ ذَابَ كَمَا يَذُوبُ الْمِلْحُ فِي الْمَاءِ فَلَوْ

او مسلمانانو ته به لمونځ ورکړي بيا چي د الله تعالى د بنمن د جال حضرت عيسى عليه السلام وويني نو د جال به داسي ويلي سي لکه څرنگه چي مالګه په اوبو کي ويلي کيږي که

تَرَكَهُ لَأَنْذَابَ حَتَّى يَهْلِكَ وَلَكِنْ يَقْتُلُهُ اللَّهُ بِيَدِهِ فَيُرِيهِمْ دَمَهُ فِي حَرْبَتِهِ . رواه

مسلم .

حضرت عيسى عليه السلام هغه د لږ وخت لپاره نور پريږدي او قتل يې نه کړي نو هغه به ټول ويلي سي او په خپله به مړ سي مګر الله تعالى به يې د حضرت عيسى عليه السلام په لاس قتل کړي، بيا به حضرت عيسى عليه السلام د خپلي نيزې وينه ټولو مسلمانانو ته وښيي . مسلم .

**تخريج:** صحيح مسلم: ۲۲۲۱/۴، رقم: ۲۴-۲۸۹۷.

**د لغاتو حل:** دابق: اسم موضع في المدينة. (په مدينه کي د يو ځای نوم). المسيح: الدجال.

**تشریح:** اعماق د مدينې په شاوخوا کي د يو ځای نوم وو، همدارنگه وابق د مدينې د يو بازار نوم وو مګر يو قول چي زيات صحيح معلومېږي دادی چي په دغه حديث کي د مدينې څخه مراد د حلب ښار دی، د شام په هيواد کي واقع دی او اعماق او وابق د حلب او انطاکیه په منځ کي د دوو ځايو نومونه دي نو په کتاب ازهار کي دا وضاحت سوی دی چي د مدينې څخه مدينه النبي مراد اخيستل صحيح نه دي ځکه چي په حديث کي د کومي زمانې د واقع کېدو په اړه وړاند وينه سوې ده هغه وخت به مدينه منوره د يو ډول تخريب کارۍ يا د يو اسلام د بنمن د حملې څخه بالکل محفوظ او مامون وي، ځينو حضراتو دا صحيح ويلي دي چي د مدينې څخه مراد دمشق دی (چي الله تعالى به هغوی هيڅکله معاف نه کړي) ددې څخه دې ته اشاره کول مقصد دي چي د هغه خلکو مرګ به د کفر په حالت کي وي او هغوی به هيڅکله د عذاب څخه

خلاصون تر لاسه نه کړي ، (هغه مسلمانان به الله تعالی هېڅکله په فتنه کې اخته نه کړي) ددې مطلب دادی چې هغه مسلمانان به په کوم ایماني استقلال او عزیمت او اسلامي شجاعت ثبوت ورکړي د هغه انعام به هغوی ته دا ورکول کېږي چې الله تعالی به هغوی هېڅکله په یو آفت او مصیبت کې اخته نه کړي او نه به د ځان او مال د آزمائش سره مخامخ سي چې الله تعالی به هغه مسلمانان هېڅکله هم په غریبي کې اخته نه کړي ، نو دا ددې خبرې زیری دی چې د هغه خلکو خاتمه به په خیر وي ، د قسطنطیه په اړه زیات مشهور او صحیح قول دادی چې په اصل کې دغه لفظ قسطنطینیة دی مگر ځینو حضراتو قسطنطینیة ته زیات صحیح ویلي دي ، د مشکوة په اکثر و نسخو کې دغه لفظ داسې دی او په ځینو کې تر ټولو لوی ښارو کې یو لوی ښار ویل سوي دي ، دغه ښار قسطنطین پاچا ته منسوب دی چې هغه په ۳۳۰ کال کې آباد کړی وو او ددغه سلطنت پایتخت یې جوړ کړی وو او دغه ښار ته چې انباء فاسفورس په غاړه واقع دی استنبول ویل کېږي او د ترکی هیواد یو ښار دی ، ترمذی وضاحت کړی دی چې دغه ښار د صحابه کرامو په زمانه کې فتح سوی وو او د تاریخي روایاتو مطابق په دوهم ځل دا ښار په ۱۴۵۳ عیسوي کال کې د عثماني ترکو په ذریعه فتح سو ، تر اوسه پوري پر دغه ښار د مسلمانانو قبضه ده مگر ددغه حدیث څخه دا معلومېږي چې دغه ښار به یو وار د مسلمانانو د لاس څخه وځي او بیا به په آخري زمانه کې کله چې قیامت نژدې سي مسلمانان به دا فتح کړي او په هغه زمانه کې به د جال ظهور وي .

فاذا جاء الشام: کله چې مسلمانان شام ته ورسېږي ، دلته د شام څخه مراد قدس دی چې هغه ته بیت المقدس ویل کېږي نو په ځینو روایتو کې ددې تصریح هم سته او هغه وخت به بیت المقدس د شام په شاوخوا کې وي اوس دا په فلسطین کې دی چې یو ځانگړی هېواد دی .

او د مسلمانانو امامت به کوي: مطلب دادی چې هغه وخت به لمونځ تیار وي ځکه حضرت عیسی عليه السلام به ټولو مسلمانانو ته لمونځ ورکړي او په هغه مسلمانانو کې به امام مهدي عليه السلام هم وي مگر په یوه روایت کې دادی چې هغه وخت به عیسی عليه السلام د امامت لپاره امام مهدي مخکې کړي او هغه ته به ووايي چې ددغه لمانځه اقامت ستا د امامت لپاره سوی دی ځکه ته لمونځ ورکړه ، په دغه خبره سره به د حضرت عیسی عليه السلام مقصد دې ته اشاره کول وي چې ته اوس د مسلمانانو امیر او امام یې ځکه نو ما ته ستا پیروي کول پکار دي نه دا چې ته به زما اتباع کوي او په ځانگړې توگه د امام او امیر جوړېدو لپاره نه یم را استول سوی بلکه زما راتلل یوازي ستا د مرستي او تائید لپاره دي نو حضرت مهدي عليه السلام به د هغه لمانځه امامت وکړي

مگر د هغه څخه وروسته امامت به حضرت عیسیٰ عليه السلام کوي، په دغه صورت کي به ویل کيږي چي په حدیث کي دا فرمایل سوي دي چي (فامهم) او د مسلمانانو امامت به کوي، نو دا تغلیبا ارشاد فرمایل سوی دی یعنی وروسته به حضرت عیسیٰ عليه السلام هغوی ته لمونځ ورکوي نو په دې اعتبار سره د هغه د لمانځه په اړه هم وویل چي هغه د مسلمانانو امامت کوي یا دا چي امامت به کوي ددې مجازي معنی مراد ده یعنی حضرت عیسیٰ عليه السلام به هغه وخت د مسلمانانو امام (حضرت مهدي) ته د امامت لپاره ووايي.

﴿۵۱۸۸﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ إِنَّ السَّاعَةَ لَا تَقُومُ حَتَّى يُقْسَمَ

د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي قیامت تر هغه وخته نه راځي تر هغو چي

مِيرَاثٌ وَلَا يُفْرَحَ بِغَنِيمَةٍ ثُمَّ قَالَ عَدُوٌّ يَجْمَعُونَ لِأَهْلِ الشَّامِ وَيَجْمَعُ لَهُمْ

میراث ویشل کيږي، مسلمانان به د غنیمت د مال سره خوشحاله نه وي، ددې وروسته ابن مسعود رضي الله عنه ددې حقیقت شرح وکړه او وه یې ویل: د شام والا سره د جنگ لپاره به کافران لښکر

أَهْلُ الْإِسْلَامِ يَعْنِي الرُّومَ فَيَشْتَرِطُ الْمُسْلِمُونَ شُرْطَةً لِلْمَوْتِ لَا تَرْجَعُ إِلَّا

جمع کړي (یعني رومیان) بیا به مسلمانان یو ډله وټاکي د رومیانو د مقابلې لپاره نو مسلمانان به راټول کړي داسي ډله چي تر هغو به د جنگ څخه نه راگرزي

غَالِبَةٌ فَيَقْتَتِلُونَ حَتَّى يَحْجُزَ بَيْنَهُمُ اللَّيْلُ فَيَفِيءُ هَوْلَاءُ وَهَوْلَاءُ كُلُّ غَيْرٍ

چي غلبه تر لاسه کړي او د مرګ تر وخته پوري و جنگيږي یا به مړه کيږي یا به غازي کيږي، بیا به دواړې ډلې پریو بل حمله وکړي تر دې چي پردواړو لښکرونو به شپه راسي او دواړي ډلې به خپل خپل ځایو ته ولاړي سي او هیچا ته به فتح تر لاسه نه سي

غَالِبٍ وَتَفْنَى الشُّرْطَةُ ثُمَّ يَشْتَرِطُ الْمُسْلِمُونَ شُرْطَةً لِلْمَوْتِ لَا تَرْجَعُ إِلَّا

مگر د مسلمانانو هغه ډله چي مخکي لېږل سوی وه هغه به فنا سي بیا (په دویمه ورځ د مسلمانانو یو بله ډله به په دغه شرط سره) مخکي ورو لېږل سي او دواړي ډلې به د یو بل سره

غَالِبَةٌ فَيَقْتَتِلُونَ حَتَّى يَحْجُزَ بَيْنَهُمُ اللَّيْلُ فَيَفِيءُ هَوْلَاءُ وَهَوْلَاءُ كُلُّ غَيْرٍ

مقابلہ وکړي تردې چې شپه به په منځ کي حائله سي او دواړي ډلي به ولاړي سي په هغو کي به هيڅوک کامياب نه وي

غَالِبٍ وَتَفْنَى الشُّرْطَةُ ثُمَّ يَشْرُطُهُ الْمُسْلِمُونَ شُرْطَةً لِلْمَوْتِ لَا تَرْجِعُ إِلَّا

خود مسلمانانو دغه ډله به هم فنا سي (په دريمه ورځ) بيا به د مسلمانانو يو ډله مخکي وليږل

غَالِبَةً فَيَقْتَتِلُونَ حَتَّى يُبْسُوا فَيَفِيءُ هَوْلًا وَهَوْلًا كُلُّ غَيْرٍ غَالِبٍ وَتَفْنَى

سي او دواړي ډلي به په جنگ سي تردې چې مابنم به سي او دواړي ډلي به ولاړي سي چې په هغو کي به هيچا ته فتح تر لاسه نه سي او د مسلمانانو هغه ډله به فنا سي

الشُّرْطَةُ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الرَّابِعِ نَهَدَ إِلَيْهِمْ بَقِيَّةُ أَهْلِ الْإِسْلَامِ فَيَجْعَلُ اللَّهُ

چې مخکي ليږل سوې وه هغه به ، په څلورمه ورځ به د مسلمانانو پاته فوځ د جنگ لپاره تيار سي او الله تعالی به هغو ته پر کفارو فتح ورکړي

الدُّبْرَةَ عَلَيْهِمْ فَيَقْتُلُونَ مَقْتَلَةً إِمَّا قَالَ لَا يُرَى مِثْلَهَا وَإِمَّا قَالَ لَمْ يَرِ مِثْلَهَا

دا جنگ به سخت وي ، مسلمانان به ښه په نره جنگ وکړي او داسي به و جنگيږي چې تر اوسه پوري به يې داسي جنگ نه وي ليدلی

حَتَّى إِنَّ الطَّائِرَ لَيَمُرُّ بِجَنَابَتِهِمْ فَمَا يُخْلِفُهُمْ حَتَّى يَخِرَّ مَيِّتًا فَيَتَعَادُ بَنُو

تر دې که يو مرغه د لښکر د شاوخوا څخه تيريدل و غواړي نو هغه به لښکر وروسته پرې نه ښودلای سي يعنې د لښکر څخه به مخکي تللای نه سي چې پر مخکې به مړ راوغورځي بيا به

الْأَبِ كَانُوا مِائَةً فَلَا يَجِدُونَهُ بَقِيٍّ مِنْهُمْ إِلَّا الرَّجُلُ الْوَاحِدُ فَبِأَيِّ غَنِيمَةٍ

د يوه پلار زامن حساب سي چې په حساب سل نفره به وي په هغو کي به يوازې يو نفر ژوندی پاته وي ، بيا به په کوم غنيمت سره هغو

يُفْرَحُ أَوْ أَيْ مِيرَاثٍ يُقَاسَمُ فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ سَبِعُوا بِبَاسٍ هُوَ أَكْبَرُ مِنْ

خوشحاله سي يا کوم ميراث به په هغو کي تقسيم کړل سي (يعنې کوم ځای چې د مړو دومره



شمير وي هلته به د غنيمت مال سره او د ميراث تقسيم سره چاته خوشحالي تر لاسه سي)  
مسلمانان به په داسي حال کي وي چي هغوی ته به د يو سخت جنگ خبر راسي چي د دغه جنگ

ذَلِكَ فَجَاءَهُمُ الصَّرِيحُ إِنَّ الدَّجَالَ قَدْ خَلَفَهُمْ فِي دَرَارِيهِمْ فَيَزْفُضُونَ مَا

څخه به هم زيات سخت وي بيا به مسلمانان دا اواز واورې چي د جال د هغوی په نه شتون کي د  
هغوی اهل او عيال ته را رسيدلی دی، ددې خبر په اوریدو سره به هغوی هر څه وغورځوي او

فِي أَيْدِيهِمْ وَيُقْبِلُونَ فَيُبْعَثُونَ عَشْرَةَ فَوَارِسَ طَلِيعَةً قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

د د جال په لور به متوجه سي او لس سپاره به مخکي وليږي چي هغوی د دښمن حال معلوم کړي،

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَأَعْرِفُ أَسْمَاءَهُمْ وَأَسْمَاءَ آبَائِهِمْ وَالْأَوَانَ خِيُولَهُمْ هُمْ

رسول الله ﷺ و فرمايل: مسلمانان چي کوم سپاره مخکي وليږي د هغوی او د هغوی د پلرونو  
نومونه هم ماته معلوم دي او د هغوی د آسونو رنگ هم،

خَيْرُ فَوَارِسَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ يَوْمَئِذٍ أَوْ مِنْ خَيْرِ فَوَارِسَ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ

يَوْمَئِذٍ. رواه مسلم.

هغوی به غوره سپاره وي يا هغه وخت به د مخکي پر مخ د غوره سپارو څخه وي. مسلم.

**تخريج:** صحيح مسلم: ۲۲۲۳/۴، رقم: ۳۷-۲۸۹۹.

**د لغاتو حل:** يتشرط: اي يهيئون ويعبدون. الدبرة: اي الهزيمة.

**تشریح:** شرطه د فوخ هغه زړه وري ډلي ته وايي چي د لښکر مخته وي او خپل ځانونه د

قربانو لپاره د جنگ په ميدان کي تر ټولو مخکي کړي، د يتشرط لفظ ددې څخه مشتق دی  
چي د باب تفعل څخه دی او دغه لفظ باب افتعال څخه هم نقل سوی دی، په هر حال دغه جمله  
(لا ترجع الا غالبه) په اصل کي د شرط للموت صفت دی مطلب دا چي د مسلمانانو لښکر کومه

زړه وره ډله مخکي استوي هغوی ته به هدايت کوي چي هغوی په هيڅ حال کي هم د دښمن  
د مقابلې څخه ونه تښتي بلکه په سخت حال کي هم تېنگ درېږي تر دې چي د دښمن په فناء کولو  
سره کامياب راستانه سي او يا د خپلي قضاء غېږ ته ورسئ.

فيجعل الله الدبرة عليهم: دلته د دبر لفظ دا د بار اسم دی، په ځينو روايتو کي دغه لفظ د

اڀر هم منقول دی مگر د معنی په اعتبار په دواړو کي فرق نسته ځکه چي د دواړو معنی د ماتي ده. فباي غنیمه: دلته د فاء حرف تفریعه یا فیصحه دی او طیبی لیکلي دي چي دغه جمله په نحوي ترکیب سره جزاء ده د شرط محذوف چي مخکي هم په مبهمه توگه وفرمایل چي قیامت به تر هغه وخته پوري نه قائمیږي تر څو چي د میراث وېش کېدل موقوف نسي او مسلمانان د غنیمت مال ته خوشحاله کېدل پرېږدي، ددې څخه وروسته ددغه جملې وضاحت مخکي عبارت (عدو یجمعون... الخ) د بنمن یعنی کافر به د اهل اسلام سره د جنگ لپاره د فوج او طاقت جمع کولو په ذریعه او ددې وضاحت مذکوره صفت یعنی ډېر خوفناک جنگ کېدو او په هغه کي د دومره ځاني تاوان کېدو سره دا مقید کړ چي میراث به ځکه نه ویشل کیږي او مسلمانانو ته به د غنیمت په مال ځکه خوشحالي نه کیږي چي چیري ډېر ځاني تاوان سوی وي او ډېر خلک وژل سوي وي نو هلته ویشل چیري او خوشحالي چیري ده. د طلیعه لفظ د کریمه پر وزن دی او ددې معنی د هغه سړي ده چي هغه د بنمن خبر راوړلو لپاره مخکي واستول سي نو د هغه لس سپارو څخه د فوج د جاسوسانو هغه ډله مراد ده چي د بنمن حالت، قوت او شمېر معلومولو لپاره د بنمن خواته استول کیږي.

د رسول الله ﷺ دغه ارشاد چي زه د هغوی او د هغوی د پلرونو نمونه پیژنم، دا د اعجاز نبوت دلیل دی یعنی دا د رسول الله ﷺ معجزه ده چي په سوونو کلو وروسته واقع کېدونکي یو واقعي سره متعلق کسانو نمونه او د هغوی د پلرونو نمونه او د هغوی د اسونو رنگونه هم پیژني او دا خبره ددې دلیل هم دی چي د الله تعالی علم د هر شي پر کلیات او جزئیات باندي محیط دی او هغه چي د کوم شي په اړه څومره مناسب وگڼل هغومره علم یې خپل رسول ته ورکړ.

### د جنگ څخه پرته د یو ښار د فتح کېدو پشکوئي

﴿۵۱۸۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَلْ سَمِعْتُمْ

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: ایا تاسو اورېدلی دی

بِمَدِينَةٍ جَانِبٍ مِنْهَا فِي الْبَرِّ وَجَانِبٍ مِنْهَا فِي الْبَحْرِ قَالُوا نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ

نوم د یو ښار چي د هغه یو طرف په وچه کي او یو طرف په دریاب کي وي صحابه کرامو عرض

وکړ: هو، رسول الله ﷺ اوریدلی مودی،

قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَغْزَوْهَا سَبْعُونَ أَلْفًا مِنْ بَنِي إِسْحَاقَ فَإِذَا جَاءُوهَا

رسول الله ﷺ و فرمايل: د قيامت ٲخه مخکي به د حضرت اسحاق عليه السلام د اولاد او يا زره کسان د دغه ښار د خلکو سره جنگ وکړي

نَزَلُوا فَلَمْ يُقَاتِلُوا بِسِلَاحٍ وَلَمْ يَزْمُوا بِسَهْمٍ قَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ

هر کله چي د حضرت اسحاق عليه السلام اولاد دغه ښار ته راسي نو د دې په شاوخوا کي به قيامت قائم سي او هغوی به په وسلو سره جنگ نه کوي او نه به پر ښاريانو غشي او روي هغوی يوازي لا اله الا الله والله اکبر وايي

فَيَسْقُطُ أَحَدُ جَانِبَيْهَا قَالَ ثَوْرٌ بْنُ يَزِيدٍ الرَّاوي لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ الَّذِي فِي

او د ښار د يوې خوا د يوال به ونړيږي ، ثور بن يزيد راوي وايي زما خيال دی چي ابو هريرة رضي الله عنه داهم ښودلی وه چي

الْبَحْرِ ثُمَّ يَقُولُوا الثَّانِيَةَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ فَيَسْقُطُ جَانِبُهَا الْآخَرُ ثُمَّ

د درياب خوا ته د يوال به ونړيږي بيا به دويم وار لا اله الا الله والله اکبر وايي او د ښار دويم ديوال به ونړيږي بيا به

يَقُولُوا الثَّالِثَةَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ فَيَفْرَجُ لَهُمْ فَيَدْخُلُوهَا فَيَغْنَمُوا

په دريم وار لا اله الا الله والله اکبر وايي او د ښار لار به خلاصه سي او هغوی به په ښار کي داخل سي او په ښار کي چي څه وي هغه به غنيمت کړي

فَبَيْنَمَا هُمْ يَقْتَسِمُونَ الْمَغَانِمَ إِذْ جَاءَهُمُ الصَّرِيخُ فَقَالَ إِنَّ الدَّجَالَ قَدْ خَرَجَ فَيَتَرَكُونَ كُلَّ شَيْءٍ وَيَرْجِعُونَ . رواه مسلم .

بيا چي هغوی د غنيمت مال ويشي نو يو نارې وهونکی به راسي او وايي به چي د جال راوتلی دی نو هغوی به هر شی پرېږدي او د دجال په لور به متوجه سي . مسلم . (د دې حديث ٲخه معلومه سوه چي د دښمن سره د جنگ کولو لپاره لا اله الا الله والله اکبر ويل هم غوره وسله ده) .

تفريغ: صحيح مسلم: ۲۲۳۸/۴، رقم: ۷۸-۲۹۲۰.

تشریح: رسول الله ﷺ چي په دغه ارشاد کي د کوم ښار ذکر کړی دی د هغه په اړه د يو شارح دا

وینا ده چي هغه ښار په روم کي واقع دی او ځینو حضراتو ویلي دي چي په ظاهره دا معلومیري چي د هغه ښار څخه قسطنطینه مراد دی چي د هغه د مسلمانانو په ذریعه فتح کېدل د قیامت د ښو څخه یوه ښه ده مگر احتمال دی چي هغه ښار د قسطنطنیه څخه پرته د بل ښار نوم دی، ځکه د قسطنطینیه فتح کېدل به د جنگ په ذریعه وي حال دا چي د ذکر سوي ښار د فتح ظاهري سبب یوازي د تهلیل او تکبیر نعره ښودل سوې ده.

د حضرت اسحاق عليه السلام د اولاد څخه مراد د شام خلک دي چي دهغوئ نسب د حضرت ابراهيم عليه السلام د دوهم زوی حضرت اسحاق عليه السلام څخه پېل کیږي او هغه خلک به مسلمانان وي، په دې اړه یو احتمال دادی چي د هغه په فتح کونکو خلکو کي د حضرت اسحاق عليه السلام د اولاده څخه پرته د حضرت اسماعیل عليه السلام د اولاد خلک هم وي چي د حجاز او سیدونکي به وي، دهغوئ څخه پرته نور مسلمانان به هم شامل وي په دغه صورت کي به ویل کیږي چي د حضرت اسحاق عليه السلام د اولاد ذکر د اختصار لپاره پر نورو خلکو باندې د فوقیت ورکولو په وجه دی او دریم احتمال دادی چي د دغه ښار فتح کونکي خلک به یوازي د حضرت اسحاق عليه السلام د اولاد څخه وي. د وسلې په ذریعه به جنگ نه وي ددې څخه وروسته بیا دغه ارشاد چي نه به د هغوئ خواته غشي غورځي، د تعمیم څخه وروسته د تخصیص ذکر په توګه دی چي د هغه مقصد د وسلې د نه استعمالولو تاکید دی.

## الفصل الثانی (دوهم فصل)

د قیامت د نژدې کېدو هغه پېښي چي یو په بل پسې به ظاهر یري

﴿۵۱۹۰﴾: عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ  
عُمَرَانُ بَيْتِ الْمَقْدِسِ خَرَابٌ يَثْرِبُ وَخَرَابٌ يَثْرِبُ خُرُوجُ الْمَلْحَمَةِ وَخُرُوجُ  
الْمَلْحَمَةِ وَفَتْحُ قُسْطَنْطِينِيَّةٍ وَخُرُوجُ الدَّجَالِ. رواه ابو داؤد

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و فرمای: د بیت المقدس آبادي به د مدینې د خرابۍ او تباهي باعث سي او د مدینې خرابي به د فتنې او جنگ عظیم د پیداکیدو او په واقع کي د راتلو سبب وي او د فتنې ظهور به د قسطنطینیه د فتح سبب وي او د قسطنطینیه فتح به د دجال د راتلو سبب وي. ابو داؤد.

تخریج: سنن ابی داود ۴۸۲/۴، رقم: ۴۲۹۴.

**تشریح:** د بیت المقدس ابادي د مدينې منورې د تخريب سبب په دې اعتبار گرځول سوی دی چې بیت المقدس او د هغه په سیمو کې به د غیر مسلمانانو غلبه سي او هغوی به پر واکمن سي کله چې دغه د بنمنان پر بیت المقدس باندي خپاره سي نو د هغوی نظرونه به پر مدينه ولويږي او د دغه پاک ښار د تخريب منصوبه به جوړه کړي چې د هغه په وجه به د مدينې منورې ټول خلک د خپل ښار څخه په وتلو سره د هغه د بنمنانو سره په جنگ کې بوخت سي، دلته په حديث کې د مدينې منورې ذکر د هغه په پخواني نامه يثرب سره سوی دی څرگنده دي وي چې يثرب په اصل کې د ثرب څخه مشتق دی چې د هغه معنی د هلاکت ده يا دا چې يثرب د مدينې يو کلی وو چې يثرب نامي سړي اباد کړی وو د هغه نوم به د ټول ښار لپاره استعمالېدی نو د رسول الله ﷺ د مکې څخه مدينې ته هجرت کولو پوري دغه ښار ته يثرب ويل کېدل، د هجرت څخه وروسته رسول الله ﷺ د دغه ښار نوم بدل کړ او دې ته مدينه الرسول ښار ويل پيل سول، دغه معنی د المدينه څخه هم ادا کېږي نو په عامه توگه دغه ښار المدينه ځکه ويل کېږي، دلته يو سوال کېږي چې مدينې ته د يثرب ويلو څخه منع فرمايل سوې ده نو بيا په دغه حديث کې خپله رسول الله ﷺ يثرب نوم ولي استعمال کړ؟ ددې جواب دادی چې په دغه حديث کې مدينې ته يثرب ويل د يثرب ويلو د منع څخه د مخکې خبره ده، د حديث خلاصه داده چې د کومو حوادثو او پېښو ذکر سوی دی هغه ټول د ذکر سوي ترتيب مطابق د قيامت نژدې به واقع کېږي او په هغه کې د هريوه واقع کېدل به د دوهم د واقع کېدو علامه وي که څه هم د هغه واقع کېدل په تاخير سره وي.

طبيبي رحمه الله ويلي دي که چيري دا سوال پيدا سي چې دغه حديث خو د فتح قسطنطنيه او د دجال د ظاهرېدو علامه گرځول سوې ده حال دا چې مخکې کوم حديث تېر سوی دی په هغه کې دا فرمايل سوي دي چې د مسلمانانو په منځ کې به شيطان ناڅاپه اعلان وکړي چې ستاسو په نه شتون کې دجال ستاسو کورونو ته رسيدلی دی او کله چې مسلمان دغه اعلان واورې او د دجال په لټه کې ووځي نو معلومه به سي چې هغه يو درواغ اعلان وو نو د دواړو حديثو په منځ کې تضاد ولي دی؟ ددې جواب دادی چې په دغه حديث کې د رسول الله ﷺ مقصد محض د قسطنطنيه فتح د دجال د راوتلو علامه گرځول دي کله چې قسطنطنيه فتح سي نو پوه سئ چې اوس به د دجال خروج وي د دجال خروج به څرنگه وي او مسلمانانو ته به د هغه په اړه څرنگه معلومه سي، په هر حال د اول حديث څخه دا هم ثابتېږي چې د دجال خروج به د قسطنطنيه د فتح

څخه وروسته وي، نو په حقيقت کي ددغه دواړو حديثو په منع کي هيڅ تضاد نسته، ددې څخه پرته د شيطان د هغه درواغ اعلان تعلق به د دجال د خروج سره هيڅ نه وي بلکه هغه خو به هسي د درواغو اعلان ددې لپاره کوي چي مسلمانان په پريشاني او بې اطمیناني کي اخته کړي او هغوی د غنیمت د مال ویشلو څخه منع سي.

### د جنگ عظيم، فتح قسطنطنيه او د دجال د خروج پيشگوئي

﴿۵۱۹۱﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَلْحَمَةُ الْعُظْمَى

وَفَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ وَخُرُوجُ الدَّجَالِ فِي سَبْعَةِ أَشْهُرٍ. رواه الترمذي وابدواؤد

د معاذ بن جبل رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د جنگ عظيم واقع کيدل د قسطنطنيه فتح کيدل او د دجال راوتل دا ټول به په اووه مياشتي کي وي. ترمذي او ابدواؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود ۴۸۲۱۴، رقم: ۴۲۹۵، و الترمذي ۴۴۲۱۴، رقم: ۲۲۳۸.

**تشریح:** د جنگ عظيم څخه مراد د ځينو په نزد هغه جنگ دی چي دهغه په اړه فرمايل سوي دي چي د جنگ په پای کي به خلک د خپلو قريبانو د ځاني تاوان معلومات وکړي چي په سلو کي به يو ژوندي پاته سوي وي او پاته به مړه سوي وي مگر صحيح قول دادی چي د هغه جنگ څخه مراد هغه ښار فتح ده چي دهغه په اړه فرمايل سوي دي چي هغوی به د اسماء الهي په برکت يعني د تهليل او تکبير د نعرې په ذريعه فتح کړي او د قتل و قتال نوبت نه راسي لکه څرنگه چي د حضرت ابوهريره رضي الله عنه په روايت کي تېر سول.

د ذکر سوو درو شيانو د واقع کېدو په اړه چي د اووه مياشتو وخت فرمايل سوي دی هغه د دوو ښارو او فتنه د جال ته د مسلمانانو د متوجه کېدو په اعتبار فرمايل سوي دي او کوم چي ددغه دواړو ښارو د فتح کېدو اعتبار دی نو ذکر سوي جنگ عظيم او د قسطنطنيه فتح کېدل يو په بل پسې پرته له ځنډ څخه کيږي او ددغه دواړو وروسته به د دجال خروج کيږي.

﴿۵۱۹۲﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُسْرِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

بَيْنَ الْمَلْحَمَةِ وَفَتْحِ الْمَدِينَةِ سِتُّ سِنِينَ وَيَخْرُجُ الْمَسِيحُ الدَّجَالُ فِي

السَّابِعَةِ. رواه ابدواؤد وقال هذا اصح.

د حضرت عبداللہ بن بسر رضی اللہ عنہ څخه روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل : جنگ عظيم او د مدينې د فتح په منع کي به د شپږو کالو فاصله وي او په اووم کال به د جال راووي. ابوداؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود ۴۸۳۱۴، رقم: ۴۲۹۶.

**تشریح:** د دغه حديث څخه څرگندېږي چي جنگ عظيم، فتح قسطنطنيه او د جال خروج درې سره واقعات به په اووه کاله کي دننه وي، حال دا چي په اول حديث کي دغه وخت اووه مياشتي بيان سوی دی په دې اعتبار سره د دواړو حديثو په منع کي سخت اختلاف دی نو دا خبره بايد په ذهن کي وساتل سي چي تعارض بالکل ثابت دی چي په يوه حديث کي په وضاحت سره د اووه کاله وخت بيان سوی دی او په بل حديث کي د اووه مياشتو وخت بيان سوی دی، د دواړو حديثو په مفهوم کي مطابقت پيدا کول ممکن نه دي، په دغه صورت کي علماؤ ته بله طريقه نسته چي د دغه دواړو حديثو حيثيت مخته په اېښودو سره هغه حديث راجح وگرځول سي کوم چي زيات صحيح دی، علماؤ او محدثينو ليکلي دي چي په اول حديث کي کلام سوی دی ځکه چي د هغه ځيني راويان د فن حديث په اصطلاح کي مجروح او مطعون دي او دغه دوهم حديث بالکل صحيح دی لکه څرنگه چي خپله امام ابوداؤد وضاحت کړی دی، نو خلاصه دا سوه چي د ذکر سوو درو واقعاتو واقع کېدلو درمياني وخت د اووه مياشتي پر ځای اووه کاله صحيح دی.

﴿۵۱۹۳﴾: وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ يُوشِكُ الْمُسْلِمُونَ أَنْ يُحَاصِرُوا إِلَى الْمَدِينَةِ حَتَّى يَكُونَ أَبْعَدَ مَسَاجِلِهِمْ سَلَا حِ وَسَلَا حِ قَرِيبٌ مِنْ خَيْبَرَ. رواه ابوداؤد.

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه روايت دئ ډير ژر په مدينه کي به د مسلمانانو محاصره وکړل سي تر دې چي د هغوی آخر حد به سلاح وي (سلاح خيبر ته نژدې يو ځای دی). ابوداؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود ۴۴۹۱۴، رقم: ۴۲۵۰.

**د لغاتو حل:** مسالحم: جمع المسلح: القوم الذين يحفظون الثغور من العدو. سلاح: اسم موضع اسفل خيبر (د خيبر لاندي يوه سيمه).

**تشریح:** د سلاح لفظ د سين په زېر سره دی مگر له دې کبله چي دغه لفظ اسم مؤخر دی او د دې خبر البعد دی نو دا د سين په پېښ سره هم نقل کيدای سي، د دې څخه پرته په يوه نسخه کي دغه لفظ په دوه زوره او په يوه نسخه کي د حاء په زور سره منقول دی، په هر حال دا د يو ځای نوم دی چي د خيبر سره دی او خيبر د مدينې منورې څخه تقريبا پر شپېته مېله فاصله باندي دی.

د حديث مطلب يا خو دادی چي کله په آخره زمانه کي د مسلمانانو د کمزوری او انتشار وخت وي نو د دين د دښمنانو حوصلې به دومره زیاتي سي چي هغوی به د مدينې منورې د محاصره کولو او د هغه ځای د مسلمانانو نیولو هڅه کوي او دهغوي اقتدار به تر خیبر پوري راسي يا دا چي هغه وخت کله چي مسلمانان د دښمنانو د قبضې او تسلط څخه د وتلو لپاره د خپلو هیوادو او ښارو څخه په تېښته مدينې منورې ته راسي نو د مدينې او سلاح په منځ کي به جمع سي ، يا دا چي هغه وخت به د نړۍ د شاوخوا څخه د تېښتېدونکو مسلمانانو څخه ځيني مدينې ته راسي او ځيني به هغه وي چي د دغه مقدس ځای د ساتني لپاره د هغه شاوخوا خزې جوړي کړي او په هغه خزو کي به مقابلې کوي نو په خزو کي چي تر ټولو ليري کومه خزې ده هغه به د سلاح په ځای کي وي ، دغه معنی د حديث د آخري الفاظو په مناسب زیاته صحیح ده.

### د مسلمانانو او عيسايانو په باره کي پيشگويي

﴿۵۱۹۲﴾: وَعَنْ ذِي مَخْبَرٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ

د حضرت ذی مخبر رضی الله عنه څخه روایت دی چي ما د رسول الله صلی الله علیه و آله څخه اوریدلي دي چي اې

سَتَصَالِحُونَ الرُّومَ صُلْحًا أَمِنًا فَتَغْزُونَ أَنْتُمْ وَهُمْ عَدُوًّا مِنْ وَرَائِكُمْ

مسلمانانو! تاسو به ډیر ژر د روم سره د امن صلح وکړئ بیا تاسي او روميان به په خپل منځ کي یو ځای سئ او یو بل دښمن سره به مقابلې سئ

فَتَنْصَرُونَ وَتَغْنَمُونَ وَتَسْلَمُونَ ثُمَّ تَرْجِعُونَ حَتَّى تَنْزِلُوا بِرَجْ ذِي تُلُولٍ

تاسو ته به مرسته درکړل سي تاسو به غنیمت حاصل کړئ او سلامت به اوسئ بیا به تاسو ټول راوگرزئ او یو داسي ځای کي به قیام وکړئ چي شین او اباد به وي او کوم ځای چي غونډی

فَيَرْفَعُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ النَّصْرَانِيَّةِ الصَّلِيبَ فَيَقُولُ غَلَبَ الصَّلِيبُ فَيَغْضَبُ

وي هلته به د نصرانیانو څخه یو سړی صلیب واخلي وه به درېږي او وایي به صلیب فتح حاصله کړه پر دې خبره به یو مسلمان غضبناک سي

رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَيَدُقُّهُ فَعِنْدَ ذَلِكَ تَغْدِرُ الرُّومُ وَتَجْمَعُ لِلْمَلْحَمَةِ وَزَادَ

او صلیب به مات کړي دغه وخت به روميان وعده ماته کړي او د جنگ لپاره به لښکر جمع کړي



او ڄيئي رايانو په دغه حديث کي دا الفاظ زيات بيان کړي دي

بعضهم فيثور المسلمون إلى أسلحتهم فيقتتلون فيكرم الله تلك  
العصابة بالشهادة. رواه ابوداؤد.

چي مسلمانان به خپلو وسلو ته ور وځغلي او د نصرانيانو سره به وجنگيږي نو الله تعالى به د  
مسلمانانو دغه ډلي ته د شهادت بزرگي ورکړي. ابوداؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود: ۴۸۱۱۴، رقم: ۴۲۹۲.

### د حبشيانو په باره کي يو لارښوونه

﴿۵۱۹۵﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ  
اتْرُكُوا الْحَبْشَةَ مَا تَرَكُوكُمْ فَإِنَّهُ لَا يَسْتَخْرِجُ كَنْزَ الْكَعْبَةِ إِلَّا ذُو  
السُّوَيْقَتَيْنِ مِنَ الْحَبْشَةِ. رواه ابوداؤد.

د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه څخه روايت دئ چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: تاسو حبشيان  
پرېږدئ او د هغوی سره هيڅ ډول جگړه مه کوئ ترڅو پوري چي هغوی تاسو ته څه نه وايي او په  
تاسو کار نه لري ځکه چي په راتلونکې زمانه کي به د کعبې خزانه يو حبشي راو کاږي چي د هغه  
پنډۍ به کوچنۍ کوچنۍ وي. ابوداؤد

**تخريج:** سنن ابی داود: ۴۹۰۱۴، رقم: ۴۳۰۹.

**تشریح:** د حديث په پای کي چي کومي خبري ته اشاره سوې ده د هغې تعلق د آخرې زمانې سره  
دی کله چي قيامت بالکل نژدې وي، هغه وخت به اهل حبشه ته غلبه حاصله وي او د هغوی پاچا  
به د خپل لښکر سره پر کعبه شريفه باندي حمله وکړي او کعبه الله به ورانه کړي او د هغه خزانه به  
راو کاږي کومه چي د کعبې شريفې لاندي دفن ده، په حديث کي چي د کعبې د خزانه د را  
ايستونکي حبشي ذکر سوی دی د هغه څخه يا خو د حبشې پاچا مراد دی يا ټول لښکر مراد دی  
او د خزانه څخه مراد هغه ټوله خزانه ده چي په کعبه شريفه کي لاندي ښخ ده او ځينو حضراتو  
ويلي دي چي د خزانه څخه مراد هغه مال او اسباب دي چي د نذر په توگه هلته راځي او د کعبې  
شريفې خادم يې جمع کوي.

خرگنده دي وي دلته چي فرمايل سوي دي چي يو حبشي به د كعبې شريفي خزانه  
 راو كاري دا په يو بل روايت كي داسي فرمايل سوي دي چي يو حبشي به كعبه شريفه تباه او  
 برباد كړي نو دا خبره په قرآن كريم كي د الله ﷻ د ارشاد (حرما امنا) خلاص نه ده ځكه چي د  
 حبشيانو په ذريعه د كعبې شريفي تخریب او تباهي دغه واقعه به د قيامت نژدې وي كله چي د  
 مخكي پر مخ هيڅوك لاله الا الله ويونكي پاته نسي او آما معنى داده چي كعبه شريفه به تر  
 قيامته پوري په امن كي وي ، كله چي د مخكي پر مخ باندي هيڅوك لاله الا الله ويونكي پاته  
 نسي او قيامت راسي نو بيا به بل كوم شى پاته كيږي چي كعبه دي هم پاته سي ، هسي هم دا  
 خبره پر ځاى صحيح ده مگر ځينو حضراتو يو بل ځاى وضاحت كړى دى او دې ته يې زيات  
 صحيح ويلي چي الله تعالى كعبه شريفه امن والا گرځولې ده نو ددې د غالب احوال په اعتبار  
 يې گرځولې ده يعنې د كعبې شريفي اصل حقيقت دادى چي هغه به د تل لپاره د هر ډول تخریب  
 او چټلي څخه خوندي وي مگر كله نا كله داسي هم كيداى سي چي يو داسي سخته واقعه پېښه  
 سي چي په هغه سره داسي پېښه وسي ، او كعبې شريفي په تاريخ كي داسي پېښي مخكي هم  
 سوي دي چي هغې ته تاوان رسول سوى دى لكه د حضرت ابن زبير رضي الله عنه په زمانه كي د  
 عبدالملك ابن مروان د خلافت له خوا د اهل مكې پر خلاف د حجاج بن يوسف د حملې په وخت  
 كي د كعبې شريفي سخت تخریب و سوي او د قرامطه پېښه چي په هغه كي كعبې شريفي ته تاوان  
 ورسيدى نو كه چيري په راتلونكې زمانه كي هم د كعبې شريفي د تخریب واقعه پېښه سي نو  
 هغه واقعه به د حرما امنا خلاف نه وي يا دا هم ويل كيداى سي چي د حرم امن گرځولو څخه مراد  
 دادى چي الله تعالى اهل مكه ته حكم وركړ چي كوم څوك دغه مقدس ښار او حرم ته ورسې زه  
 به هغه ته امن او عافيت وركوم او دلته د چا سره تعرض هم مه كوى نو منقول دي چي كله  
 د زنديقانو ډله د قرامطه مشر فساد او تباهي وكړي او د خلكو قتل او د ښار لوټ كولو څخه  
 فارغ سي نو يوه ورځ به يو سړى ووايي چي د الله ﷻ دغه فرمان چيري دى چي (ومن دخله كان  
 آمنا) ، په دغه وخت كي به الله ﷻ يو سړى ته د جواب وركولو توفيق وركړي او هغه به ووايي  
 چي د قرآن كريم ددغه ارشاد دا مطلب نه دى چي يو څوك هيڅكله هم د كعبې شريفي په  
 وړانولو كي كاميا به كيداى نسي بلكه ددغه فرمان مراد دا حكم وركول دى چي كوم څوك په  
 حرم كي داخل سو نو هغه ته به امن او عافيت وركوم او په دې كي د لوټ مار او ظلم په ذريعه د  
 چا سره تعرض مه كوى.

﴿۵۱۹۶﴾: وَعَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ دَعُوا الْحَبَشَةَ مَا وَدَعُوكُمْ وَاتْرُكُوا التُّرُكَ مَا تَرَكُوكُمْ. رواه ابوداؤد

د رسول الله ﷺ د يو صحابي څخه روايت دی چې هغه وايي حبشيان پرېږدئ تر څو پوري چې هغوی تاسو ته څه ونه وايي او ترکان هم پرېږدي تر څو پوري چې هغوی ستاسو سره کار ونه لري. ابوداؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود: ۴۸۵۴، رقم: ۴۲۰۲.

**تشریح:** دلته يو سوال پيدا کيږي چې په قرآن کریم کي دا حکم ورکړل سوی دی چې (قاتلوا المشرکین كافة) يعني ټول مشرکین ووژئ هر ځای چې وي، نو په دغه حکم کي عموم دی چې د حبشيانو او ترکيانو په اړه رسول الله ﷺ دا ولي فرمايلي دي چې هغوی پر خپل حال پرېږدئ يعني پر هغوی حمله مه کوئ او دهغوی پر هیوادو او ښارو باندي دحملې کولو څخه ډډه وکړئ، نو ددې جواب دادی چې د حبشيانو او ترکيانو معامله ددغه عمومي حکم څخه خارج او خاص ده ځکه چې د جغرافيايي حالت په اعتبار دغه دواړه هیوادونه د هغه زمانې د اسلامي طاقت د مرکز څخه ډیري ليري واقع وه او د اسلامي چاوڼۍ او د هغه هیوادو په منځ کي د دښتو يو داسي سخته لړۍ حائله وه چې هغه په عام حالاتو کي هم پرېکول د چا لپاره ممکن نه وو، نو رسول الله ﷺ په دې وجه مسلمانانو ته حکم ورکړ چې ددغه دواړو هیوادو پر خلاف هېڅ کار وایي مه کوئ او ددغه خلکو سره تر هغه وخته پوري تعرض نه کيږي کله چې هغوی خپله پر تاسو حمله ونه کړي که هغوی ستا پر خلاف جارحیت وکړي او د خپل فوځي قوت په جمع کولو سره د مسلمانانو پر ښارو باندي حمله وکړي نو په دغه صورت کي دهغوی خلاف جنگ کول او د هغوی سره جگړه کول فرض دي، یا دا خبره هم کیدای سي چې رسول الله ﷺ دا حکم ورکړی وي چې هغه د اسلام د ابتدائي زمانې واقعه ده کله چې د اسلام او مسلمانانو سره دومره طاقت او سامان نه وو چې د دومره ليري علاقه سره جگړه وکړي نو وروسته چې ذکر سوی آیت نازل سو او اسلام ته طاقت تر لاسه سونو د رسول الله ﷺ دا حکم منسوخ وگرځول سو.

**د ترکيانو په اړه يو پيشگويي**

﴿۵۱۹۷﴾: وَعَنْ بُرَيْدَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَدِيثٍ يُقَاتِلُكُمْ

د حضرت بريدۀ رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ ددغه حديث په لړۍ کي چې د هغه پيل

قَوْمٌ صَغَارُ الْأَعْيُنِ يُعْنِي التُّرْكُ قَالَ تَسُوقُونَهُمْ ثَلَاثَ مَرَارٍ حَتَّى تُلْحِقُوهُمْ

دادی چي ستاسو سره به کوچنی سترگو والایو قوم جنگیزي (يعني ترک) وې فرمايل: چي تاسو به هغوی درې واره وتبستوی تردې چي تاسو به هغوی

بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ فَأَمَّا فِي السِّيَاقَةِ الْأُولَى فَيَنْجُو مَنْ هَرَبَ مِنْهُمْ وَأَمَّا فِي

جزیره عرب ته ورسوی، په لومړي وار هغوی ته ماته ورکولو سره به په تبسته کي هغه خلک نجات ترلاسه کوي کوم چي وتبستي او

الثَّانِيَةِ فَيَنْجُو بَعْضٌ وَيَهْلِكُ بَعْضٌ وَأَمَّا فِي الثَّالِثَةِ فَيُضْطَلَمُونَ أَوْ كَمَا قَالَ.

رواه ابوداؤد

په دويم وار ماته ورکولو کي به د هغوی ځيني خلک ووژل سي او ځيني به خلاصون ترلاسه کړي او په دريم وار ماته کي به د هغوی خاتمه وسي. ابوداؤد.

**تخريج:** سنن ابی داود: ۴۸۷/۴، رقم: ۴۳۰۵.

**د لغاتو حل:** يضطلمون: ای یحصدون بالسيف. (په توره رېږل)

**تشریح:** د (يعني الترك) الفاظ د راوي دي که هغه صحابي وي يا تابعي وي، يعني يا خو خپله حضرت پريده ﷺ يا د هغه څخه روايت کونکي تابعي د (قوم صغار الاعين) په اړه د الترك وضاحت وکړ چي د دغه قوم څخه مراد ترکیان دي.

جزیره العرب: لکه څرنګه چي مخکي ښودل سوي دي چي د هغه وخت په جغرافيايي نقشه کي د حجاز، یمامه او یمن سیمو ته جزیره العرب په دې اعتبار ویل کېدل چي هغه تقریباً د څلورو خواوو څخه اوبو راګیر کړې وه، د دغه سیمو په جنوب کي بحر عرب، په ختیځ کي خلیج عربي او خلیج عمان، په لويديځ کي بحر احمر او د هغه په شمال کي د فرات سند دی.

او کما قال: یا ددې په مثليې وفرمايل، دغه جمله د حديث بيانولو څخه وروسته په هغه صورت کي ويل کيږي کله چي حديث بيانونکی دا گمان کوي چي د حديث معنی په پوره توګه همدا سي ده مګر د حديث اصل الفاظ ماته یاد نه دي، يعني دغه جمله د حديث د راوي پر احتیاط باندي دلالت کوي.

## د بصرې په اړه پيشگوياي

﴿۵۱۹۸﴾: وَعَنْ أَبِي بَكْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَنْزِلُ أَنْاسٌ

د حضرت ابوبکره رضي الله عنه څخه روايت دى چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : زما د امت خلك به يوې

مِنْ أُمَّتِي بِغَائِطٍ يُسَبُّونَهُ الْبَصْرَةَ عِنْدَ نَهْرٍ يُقَالُ لَهُ دِجْلَةٌ يَكُونُ عَلَيْهِ جِسْرٌ

کبستي مخکي ته ورسېږي چي د هغې نوم به بصره کبسيږدي هغه بحر د دجلې سره نژدې واقع دى  
پر دغه درياب به پل وي ،

يَكْثُرُ أَهْلُهَا وَيَكُونُ مِنْ أَمْصَارِ الْمُسْلِمِينَ وَإِذَا كَانَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ جَاءَ بَنُو

د بنار (بصرې) د اوسيدونکو به لوى شمير وي او دا بنار به د مسلمانانو د بنارونو څخه وي هر  
کله چي آخري زمانه سي

قَنْطُورَاءَ عَرَاضُ الْوُجُوهِ صَغَارُ الْأَعْيُنِ حَتَّى يَنْزِلُوا عَلَى شَطِّ النَّهْرِ فَيَتَفَرَّقُوا

نود قنطور اولاد به دغه بنار اولاد سره د جنگ لپاره راسي د هغوئ مخونه به پلن او سترگي به  
يې کوچنۍ وي دا خلك به د درياب پر غاړي تم سي

أَهْلُهَا ثَلَاثَ فِرْقٍ فِرْقَةٌ يَأْخُذُونَ فِي أَذْنَابِ الْبَقَرِ وَالْبَرِيَّةِ وَهَلَكُوا وَفِرْقَةٌ

د بنار خلك به په دروډلو كي وويشل سي ، يوه ډله به د غوايانو لكۍ ټينگي ونيسي او ځنگل  
ته به ولاړ سي دا ډله به هلاک سي او يوه ډله به

يَأْخُذُونَ لِأَنْفُسِهِمْ وَهَلَكُوا وَفِرْقَةٌ يَجْعَلُونَ ذَرَارِيَّهُمْ خَلْفَ ظُهُورِهِمْ

وَيُقَاتِلُونَهُمْ وَهُمْ الشُّهَدَاءُ. رواه ابوداؤد

امن طلب کړي دا ډله به هم هلاک سي او يوه ډله به خپل کورنۍ او اولاد تر شا پريږدي او د  
کفارو سره به وجنگيږي نو دوى به شهيدان سي . ابوداؤد .

تفريخ : سنن ابی داود : ۴۸۷۴ ، رقم : ۴۳۰۶ .

د لغاتو حل : قنطورا : اسم ابی الترك (د ترکیانو د پلار نوم) . تميم وتذيل : لان اخذ اذنان البقر لایكون  
غالبا الا فی البرية الخارجة عن المدينة التي يعبر عنها بالبحرية .

**تشریح:** بصره: د باء په زبر او زور دواړو سره او د صاد په جزم سره دی، او دغه لفظ د صاد په زبر او زور سره هم منقول دي، دجله: د دال په زبر او زور دواړو سره دی، ددې سیمې مشهور سند دی چې دهغه پر غاړه مشهور بنار بغداد واقع دی.

حلبی په حاشیه شفاء کې لیکلي دي چې د بصرې لفظ د باء په زور، زبر او پېنس درې سره دی او دا هغه بنار دی چې د حضرت عمر رضی الله عنه د خلافت په زمانه کې عتبه ابن غزو ان اباد کړی وو او په دغه بنار کې هیڅکله بت پرستي نه ده سوې.

### په حدیث کې د بصرې څخه مراد بغداد دی

په حدیث کې چې د کومې پېښې وړاند وینه سوې ده په هغه کې صریحا بصره ذکر سوې ده مگر علماؤ لیکلي دي چې ددې څخه بغداد مراد دی او د بغداد مراد اخیستلو دلیل دادی چې د دجلې د سند گزرگاه بصره نه دی بلکه بغداد دی او ددغه سند لاندې چې کوم پل ذکر سوی دی هغه هم په بغداد کې دی، ددې څخه علماؤ د بغداد بنار د رسول الله ﷺ په زمانه کې داسې بنار نه وو لکه څرنګه چې اوس دی بلکه په هغه زمانه کې په دغه ځای کې ډیر کلي او سیمې وې چې د بصرې په شاوخوا کې شمېرل کېدې، او دهغوئ نسبت بصرې ته کېدې، رسول الله ﷺ د معجزې په توګه ددغه صحرايي سیمو په بنار بدلېدو وړاند وینه وفرمایل، او د مستقبل په صیغه یې دا وفرمایل چې هغه به په اسلامي بنارو کې یو لوی بنار وي او پر ډېره ابادي به مشتمل وي، دا خبره محض د تاویل د درجې څخه نه ده بلکه ددې تر شا تاریخي دلیل هم دی، په تاریخ کې دانسته چې ترکیانو پر بصره باندي حمله کړې ده او دهغوئ او مسلمانانو په منځ کې د وژنې هغه صورت پېښ سوی دی چې هغه ته رسول الله ﷺ په حدیث کې ارشاد وفرمایه، مگر پر بغداد باندي د ترکیانو (تاتاریانو) حمله سوې ده چې د آخري عباسي خلیفه مستعصم بالله د زمانې واقع ده چې دهغې تفصیل د تاریخ د کتابو څخه په اخیستلو سره موږ د مظاهر حق په آخري جلد کې هم بیان کړي دی، نو څرګنده سوه چې په حدیث کې د بصره ذکر محض په دې سبب دی چې د بغداد په نسبت بصره زیات پخوانی بنار دی او هغه کلي او ځایونه چیرې چې بغداد جوړ سو او دغه عظیم بنار جوړ سو بصرې ته منسوب دی او دا هغه بصره ده چې وروسته هم د بغداد بنار څخه دباندې د یو کوچني ابادۍ په صورت کې وو او د بنار د هغه خوا دروازې ته ددغه قوم په مناسبت سره باب البصره ویل کیږي، نو رسول الله ﷺ د بغداد د ذکر لپاره ددغه بنار جزوي نوم ذکر کولو باندي اکتفاء وکړه یا دا چې دلته اصل مراد خو د بغداد

البصره دی مگر د مضاف په حذف کولو سره یوازې د بصرې پر ذکر باندې اکتفاء وسوه لکه څرنگه چې د قرآن کریم دغه آیت (واستل القرية) کې الله تعالی یوازې د قریه ذکر کړی دی حال دا چې ددې څخه مراد اهل قریه دی.

په دغه صورت کې به د حدیث د اولي برخې خلاصه دا وي چې زما په امت کې به ځیني خلک د دجلې د سند پر غاړه پړاو واچوي او هغه ځای به خپل مرکزي ښار جوړ کړي تر دې چې هغه کوچنی ځای به په داسې ښار بدل سي چې د هغه شمېر به د مسلمانانو د لویو لویو ښارو او اسلامي مراکزو کې کیږي، او دا هغه ښار دی چې بغداد ورته ویل کیږي، دلته باید دا خبره په ذهن کې وي چې په تاریخ کې بغداد ته کوم عظیم او اهمیت حاصل سو او هغه څومره عظیم ښار سو د هغه و طرفته د اشاره کولو لپاره رسول الله ﷺ د امصار لفظ استعمال کړ، امصار په اصل کې دمصر جمع ده او لوی ښار ته وایي او تر دې لاندې په ترتیب سره مدینه، بلده او قریه ورته وایي، د قنطورا څخه مراد د ترک قوم دی، د دغه قوم وارث اعلی قنطورا وو ځکه ټول ترک قوم د قنطورا په اولاد سره تعبیر کیږي.

او دوهمه برخه چې د خپلو ځانو لپاره امان طلب کوي، په دې اړه دا ویل کیږي چې د دغه وړاند ویني مصداق خلیفه مستعصم بالله او دهغه حوالي وه لکه څرنگه چې د مظاهر حق په مخکنی جلد کې تفصیل تهر سوی دی چې کله هلاکو خان د خپل بې امان فوج سره پر بغداد حمله وکړه نو خلیفه مستعصم بالله د خپل لواحقینو سره د هلاکو خان په خدمت کې په حاضرېدو سره دخپل ځان او د ښار د خلکو د امان طلب وکړ مگر هیچا ته امان تر لاسه نه سو او د خلیفه سره ټول هلاک او تباه سول او د هلاکو خان فوځیانو د یوه یوه کس په نیولو سره ووژل.

یو شارح لیکلي دي که چیرې دا خبره صحیح وي چې رسول الله ﷺ په دغه حدیث کې د بصرې د ذکر څخه بغداد مراد اخیستی دی ځکه چې په هغه زمانه کې موجود بغداد د بصرې په شاوخوا کلیو کې یو کلی وو او رسول الله ﷺ پر جزوي نوم باندې د ټول قوم په اطلاق سره گویا د بغداد البصره ذکر پر ځای یوازې د بصرې پر ذکر اکتفاء وکړه نو په دغه صورت کې ویل کیدای سي چې د رسول الله ﷺ دغه وړاند وینه پوره سوې ده چې د رسول الله ﷺ د فرمایلو مطابق مسلمانانو د دجلې د سند پر غاړه بغداد ښار اباد کړ او هغه ته یې پرمختګ ورکړ، هغه د مسلمانانو د یو لوی مرکزي ښار په جوړولو سره بیا ترکو پر هغه حمله وکړه او د هغه په نتیجه کې د اهل ښار تقریبا ټوله برخه د ترکو په لاس ووژل سول او که چیرې دا وویل سي چې په دغه حدیث کې د بصرې څخه مراد بغداد نه دی بلکه اوسنی د بصرې ښار مراد دی نو بیا به دا ویل

کيڙي چي د رسول الله ﷺ ذکر سوې وړاند وينه تر اوسه پوره سوې نه ده او کېدای سي چي په راتلونکې زمانه کي د دغه ښار مسلمانان د ذکر سوي وړاندي ويني سره سم د يو دښمن د حملې ښکار سي ځکه کوم چي د تېري زمانې تعلق دی نو د تاريخ څخه دا ثابته نه ده چي پر بصره باندي د اسلام دښمن حمله کړې ده او د هغه ځای مسلمانانو ته يې تاوان رسولی دی لکه څرنگه چي په حديث کي راغلي دي .

په هغوی کي به اکثره ووژل سي چي د شهادت مرتبې ته به ورسېږي يعني د دغه ښار د مسلمانانو دريمه برخه به پر هغه خلکو باندي مشتمل وي چي غازيان في سبيل الله به وي او د هغه سخت طوفان د مقابلې کولو لپاره به په ډېره مېړانه سره ميدان ته راسي او مخکي تر دې چي پر دښمن باندي حاوي او غالب سي د هغه سره په جنگېدو سره به د الله ﷻ په لار کي خپل سر ورکړي نو هغه خلک به شهيدان وي او د پوره شهادت مرتبه به تر لاسه کړي هغوی چي کوم لږ پاته سي د هغوی شمېر به ډېر کم وي ، دلته يو بل شارح ويلي دي چي دغه حديث د رسول الله ﷺ د معجزاتو څخه يوه معجزه ده ځکه هر څه داسي واقع سول څرنگه چي رسول الله ﷺ فرمايلي وه لکه چي رسول الله ﷺ د ترکو د حملې وړاند وينه کړې ده هغه د صفر په مياشت ۶۵۶ هـ کي حرف په حرف پوره سوه ، هغه وخت د تاتاري ترکو د هلاکو خان په مشرۍ کي بغداد چي څرنگه تباه سو د مسلمانانو چي څومره خلک په بې دردی سره شهيدان سول ، د ښار محلو نه او سرايونه تر دې چي کتاب خانې او علمي مرکونه و سوځل سول او د هغه د اور شعلو ټوله اسلامي نړۍ متاثره او کمزورې کړه نو هغه يوه داسي سانحه ده چي د هغه تفصيل بيانولو څخه ژبه او قلم قاصر دي .

### د بصرې په اړه يو پشکوئي

﴿۵۱۹۹﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا أَنَسُ إِنَّ النَّاسَ

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : اې انس ! خلک به ښارونه اباد

يُصَيِّرُونَ أَصْصَارًا وَإِنَّ مَصْرًا مِنْهَا يُقَالُ لَهُ الْبَصْرَةُ فَإِنْ أَنْتَ مَرَرْتَ بِهَا أَوْ

کړي په هغو کي به يو ښار وي چي هغه ته به بصره ويل کيږي که ته د دې ښار سره نژدې تير سي

دَخَلْتَهَا فَإِيَّاكَ وَسَبَاحَهَا وَكَلَاءَهَا وَنَخِيلَهَا وَسُوقَهَا وَبَابُ أَمْرَائِهَا وَعَلَيْكَ



يا په ښار کي داخل سې نو هغه ځايونو ته مه ورځه د کوم ځای مخکې چې ښوره ده د هغه د خرماوو څخه ځان وساته او د هغه ځايونو د پاچاهانو او اميرانو دروازو ته مه ورځه ،

بِضَوَاحِيهَا فَإِنَّهُ يَكُونُ بِهَا خُسْفٌ وَقَذْفٌ وَرَجْفٌ وَقَوْمٌ يَبِيتُونَ يُصْبِحُونَ  
قِرْدَةً وَخَنَازِيرَ . رواه ابو داؤد .

د ښار پر غاړه اوسه يا دباندې تم سه چې بصري ته نژدې يو ځای دی ، (خو دغه ځايونو ته د ورتلو څخه ته منع کړل سوی يې) په دغه مخکې کې به ژوندی ورننه ایستل سې پر دې به ډبري واورېږي او سختي زلزلې به پر راسي او يو قوم به وي چې په مابنم کې به ښه معلومېږي او سهار ته به بيزوگان او خنزيران ځيني جوړ سي . ابو داؤد .

**تخريج :** سنن ابی داؤد : ۴۸۸۱۴ ، رقم : ۴۳۰۷ .

**د لغاتو حل :** سباخ : ای ارض ذات ملح . (مالکینه مخکې) . رجف : ای زلزله شديدة (سخته زلزله) .

**تشریح :** سباخ د سبخه جمع ده چې معنی يې د هغه مخکې ده چې ښرنه وي ، ویل کېږي چې سباخ د بصري د هغه علاقې نوم هم دی چیري چې مخکې ښرنه ده ، همدارنگه د کلاء په اړه ویل کېږي چې دا هم د بصري د ځينو ځايو نوم دی .

ضواحي د ضاحیه جمع ده چې معنی يې د ښار د غاړې ده ، او د ښار د نواحي کلی دی ، ضاحیه البصره د بصري د يوه کلي نوم هم دی او ځينو حضراتو ویلي دي چې د ضواحي څخه مراد د بصري غرونه دي ، رسول الله ﷺ حضرت انس رضی الله عنه ته د بصري په نواحي کې د اوسېدو حکم ورکړی وو ، دا په اصل کې د بېلوالي او کونج اختیارولو حکم دی .

د هغوئ شکلونه به د بيزوگانو او خنزيرانو په ډول وي : يعنې هغه قوم به د الله تعالی د نافرمانۍ ، سرکښۍ او گمراهۍ په وجه په هغه عذاب کې اخته کېږي ، ددغه قوم چې کوم خلق زلمي وي هغوئ به د بيزوگانو په صورت کې وي او کوم چې سپين ږيري وي هغوئ به د خنزيرانو په صورت کې سي ، ددغه حديث څخه دا معلومېږي چې د مسخ او خسف عذاب په دغه امت کې هم جائز الوقوع دی ځکه که چیري داسي عذاب واقع کېدل غیر ممکن وای نو د هغه څخه د بهرولو او د هغه د واقع کېدو د ځايو څخه د تللو منع به بالکل بې گټې وي او په دې کې شک نسته چې په احاديثو کې دغه ډول عذاب د قدریه ډلې په اړه منقول دی او له دې کبله ځينو شارحينو ویلي دي چې په حديثو کې دې ته اشاره ده چې ذکر سوي ځايونه به د فرقه

قدریه خلکو مسکن وي ځکه چې په دغه امت کي پر خلکو باندي کوم مسخ او خسف نازلېږي هغوی به په اصل کي تقدير الهي درواغ گڼونکي وي .

د کلاء لفظ د کاف په زور او د لام په شد او مد سره هم منقول دی او څرنگه چې مخکي وښودل سول چې دا په بصره کي د یو ځای نوم دی، یو شارح ویلي دي چې ددې څخه مراد د بصرې د ساحلې سیمې هغه ځای دی چیري چې کښتۍ درېږي، ځینو حضراتو ویلي دي چې د کلاء څخه مراد د بصرې هغه سیمه ده چیري چې د څارویو څړځایونه وي، ددې تائید ددې خبري څخه کیږي چې په ځینو نسخو کي دغه لفظ د لام د شد او مد څخه پرته منقول دی چې دهغه معنی د وښو او شنګیاوو ده، یو شارح لیکلي دي چې په دغه ځایو کي د مسخ او خسف نازلېدو وجه کېدای سي د هغه ځای د خلکو خباثت او سرکښي وي، همدارنگه دهغه ځای د خرماوو څخه د لیري اوسېدو مقصد د هغه ځای د خرماوو باغو ته د تللو څخه منع کول وي ځکه چې کېدای سي د هغه باغو ماحول او دهغه اثرات دین، ایمان او عزت ته د تاوان رسولو بېره وي او د هغه بازار د دیني احکامو څخه د غفلت او بې پرواهي په وجه بې ایمانه او دهغه ځای د شتمنو او حاکمانو په دروازو د ظلم او نا انصافی د چلن په وجه د هغه څخه د لیري کېدو حکم ورکړل سو .

څرگنده دي وي چې د مشکوة په اصل نسخه کي د رواه څخه وروسته خالي ځای دی، مطلب دادی چې د مشکوة مؤلف ته ددغه حدیث د صحیح ماخذ علم نه وي مگر جزري ددغه حدیث ماخذ په الفاظو سره نقل کړی دی (رواه ابوداؤد من طریق لم یجزم بها الراوي بل قال لا اعلم الا عن موسى ابن انس عن انس بن مالک) يعني دغه روایت ابوداؤد په داسي سند سره نقل کړی دی چې د هغه د یوه راوي په اړه هغه د بې یقینۍ اظهار کړی دی بلکه هغه راوي ته په اشاره کولو سره چې په هغه سند کي داخل دی ویلي دي چې زه دغه راوي نه پېژنم، مگر هغه ددغه حدیث د راوي موسی ابن انس ذکر کړی دی چې هغه د حضرت انس ابن مالک څخه نقل کړی دی نو د حدیث ماخذ ددغه راوي داسي بیانول پر ابهام او اشتباه باندي دلالت کوي، موسی ابن مالک انصاري د بصرې قاضي او د تابعینو څخه دی .

**د بصرې د یو کلي د یو مسجد فضیلت**

﴿۵۲۰۰﴾: وَعَنْ صَالِحِ ابْنِ دُرْهِمٍ يَقُولُ انْطَلَقْنَا حَاجِّينَ فَإِذَا رَجُلٌ فَقَالَ لَنَا

د حضرت صالح بن درهم رضی الله عنه څخه روایت دی چې موږ (د بصرې څخه مکې ته) د حج لپاره

ولارو (کله چي مکي ته ورسيدو) نو موديو سړي وليدي (يعني ابوهريره) هغه زموږ څخه

إِلَىٰ جَنْبِكُمْ قَرِيَّةٌ يُقَالُ لَهَا الْأُبْلَةُ قُلْنَا نَعَمْ قَالَ مَنْ يَضْمَنُ لِي مِنْكُمْ أَنْ

پوښتنه وکړه ايا ستاسو د بناريوې خواته د آبله په نامه يو ځای سته، موږ ورته وويل هو سته، هغه وويل په تاسو کي څوک ددې خبري ذمه اخلي چي زما لپاره

يُضَلِّي لِي فِي مَسْجِدِ الْعَشَارِ رَكْعَتَيْنِ أَوْ أَرْبَعًا وَيَقُولَ هَذِهِ لِأَبِي هُرَيْرَةَ

په آبله مسجد العشار کي دوه يا څلور رکعت له مونږ وکړي، او دا ووايي چي ددې لمونځ ثواب دي ابوهريره ته ورسېږي

سَمِعْتُ خَلِيلِي أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ

ما د خپل ملگري حضرت ابو القاسم څخه اورېدلي دي چي الله تعالی به د قيامت په ورځ د

يَبْعَثُ مِنْ مَسْجِدِ الْعَشَارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُهَدَاءَ لَا يَقُومُ مَعَ شُهَدَاءِ بَدْرٍ

مسجد العشار څخه شهيدان پورته کوي، او د بدر د شهيدانو سره به ددغه شهيدانو څخه پرته

غَيْرُهُمْ. رواه ابوداؤد وقال هذا المسجد ما يلي النهر، وسنذكر حديث

أبي الدرداء أن فسطاط المسلمين في باب ذكر اليمن والشام أن شاء الله تعالى

نور هيڅوک نه وي. ابوداؤد، راوي وايي په آبله کي دا مسجد په دريا فرات کي نژدې واقع دی او انشاء الله ډير ژر د يمن او شام د ذکر په بيان کي به په ابوداؤد حديث ان قسطاط المسلمين الخ بيان کړل سي.

**تخريج:** سنن ابی داود ۴۸۹۱۴، رقم: ۴۳۰۸.

**تشریح:** آبله د يو مشهور کلي نوم دی چي بصري ته نژدې واقع دی، عشار د يو مسجد نوم دی چي په آبله کي واقع دی، د برکت او سعادت تر لاسه کولو لپاره خلک دغه مسجد ته د لمانځه کولو لپاره راځي.

د مسجد عشار شهداء په اړه دا وضاحت نه کيږي چي ددغه شهيدانو تعلق د تېرو امثو د خلکو سره دی يا ددغه امت د خلکو سره دی، په هر حال ددغه حديث څخه د هغه شهيدانو د

عظمت او فضيلت اظهار کيږي چي هغوی د بدر د شهيدانو هم پله او هم مرتبه دي نو معلومه سوه چي هغه مسجده دومره فضيلت او شرف لري چي په هغه کي لمونځ کول يقينا ډېر لوی فضيلت او ډېر لوی ثواب لري، ددغه حديث څخه دا هم ثابتيږي چي په فضيلت لرونکو ځايو کي لمونځ کول او عبادت کول ډېر زيات فضيلت او سعادت لري.

او همدارنگه دا هم ثابتيږي چي د بدل عبادت (لکه لمونځ، روژه) ثواب چاته بخښل جائز دي که هغه د ژوندي لپاره وي يا د مړه لپاره وي او د هغه ثواب هغه ته رسيږي، دا کثرو علماؤ دا مذهب دی، او مالي عبادات لکه صدقه، خيرات او داسي نورو ثواب بخښل د ټولو علماؤ په نزد جائز دی.

### الفصل الثالث (دریم فصل)

حضرت عمر رضي الله عنه د فتنود دروازي په خلاصېدو کي تر ټولو لوی خنډ وو

﴿۵۲۰۱﴾: عَنْ شَقِيقٍ عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ كُنَّا عِنْدَ عُمَرَ فَقَالَ أَيُّكُمْ يَحْفَظُ

حضرت شقيق رضي الله عنه د حضرت حذيفه رضي الله عنه څخه روايت کوي چي موږ د حضرت عمر رضي الله عنه سره ناست وو، هغه زموږ څخه پوښتنه وکړه په تاسو کي چاته

حَدِيثَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْفِتْنَةِ أَنَا حَفِظَ كَمَا قَالَ قَالَ

د فتنې په اړه د رسول الله صلى الله عليه وسلم حديث ياد دی؟ حذيفه وايي ما وويل: ما ته ياد دی بالکل حرف په حرف لکه څرنگه چي رسول الله صلى الله عليه وسلم بيان فرمايلي دی، حضرت عمر رضي الله عنه وويل:

هَاتِ إِنَّكَ لَجَرِيءٌ وَكَيْفَ قَالَ قَالَ قُلْتُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

بيان يې کړه ته (د حديث په روايت کي) دلاوره او زړه وريږي او څه چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي

وَسَلَّمَ يَقُولُ فِتْنَةُ الرَّجُلِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَنَفْسِهِ وَوَلَدِهِ وَجَارِهِ يُكْفِرُهَا

دي هغه او د فتنې کيفيت بيان کړه، حذيفه رضي الله عنه وايي ما عرض وکړ ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه دا اوريدلي دي چي د سړي فتنه د هغه اهل او عيال کي ده د هغه په مال کي ده د هغه په ځان کي ده د هغه په اولاد کي ده او د هغه په همسايه کي ده

الصِّيَامُ وَالصَّلَاةُ وَالصَّدَقَةُ وَالْأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ فَقَالَ

او دافتنه روژه، لمونځ، صدقه، امر بالمعروف او نهی عن المنکر لیری کوي، حضرت عمر

عُمَرُ لَيْسَ هَذَا أَرِيدُ إِنَّمَا أَرِيدُ الَّتِي تَمُوجُ كَمَوْجِ الْبَحْرِ قَالَ قُلْتُ مَا لَكَ وَلَهَا

ﷺ و فرمايل زه دهغي فتنې په اړه پوښتنه نه کوم زما مقصد دهغه فتنې پوښتل دي چي د درياب د څپو په ډول به څپې وهي، حذيفه وايي ما وويل: اي امير المؤمنين! دهغه فتنو سره ستاسو څه تعلق دی

يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ بَيْنَكَ وَبَيْنَهَا بَابًا مُغْلَقًا قَالَ أَفِيُكْسِرُ الْبَابَ أَوْ يُفْتَحُ

ستاسو او دهغه فتنو په منځ کي خويوه دروازه حائله ده، حضرت عمر ﷺ پوښتنه وکړه هغه دروازه به ماته کړل سي يا فتح کړل سي،

قَالَ قُلْتُ لَا بَلْ يُكْسِرُ قَالَ ذَلِكَ أُخْرَى أَنْ لَا يُغْلَقَ أَبَدًا قَالَ فَقُلْنَا لِحُذَيْفَةَ

حذيفه وايي ما عرض وکړ (خلاصه به نسي) بلکه ماته به کړل سي، حضرت عمر ﷺ و فرمايل: دا دروازه مناسب خودادی چي هيڅکله بنده نه کړل سي، د شقيق راوي بيان دی موږ د حذيفه څخه پوښتنه وکړه

هَلْ كَانَ عُمَرُ يَعْلَمُ مِنَ الْبَابِ قَالَ نَعَمْ كَمَا يَعْلَمُ أَنَّ دُونَ غَدِ اللَّيْلَةِ إِنِّي

ايا حضرت عمر ﷺ ددې دروازې څخه خبر وو، حذيفه وويل هو په دې خبره پوهيدی لکه څرنگه چي هر سړی دا خبره پيژني چي د سبا ورځي څخه مخکي به شپه راځي،

حَدَّثَنِي حَدِيثًا لَيْسَ بِالْأَغْلِيظِ قَالَ فَهَبْنَا أَنْ نَسْأَلَ حُذَيْفَةَ مِنَ الْبَابِ

فَقُلْنَا لِمَسْرُوقٍ سَلُهُ فَسَأَلَهُ فَقَالَ عُمَرُ. متفق عليه

ما حضرت عمر ﷺ ته هغه حديث بيان کړ چي په هغه کي غلطي نسته، د شقيق راوي بيان دی چي ددغه دروازې په اړه زه د حذيفه څخه د پوښتني کولو څخه بيريدم ځکه ما مسروق ته وويل چي ته پوښتنه ځيني وکړه هغه پوښتنه وکړه نو حذيفه ﷺ ورته وويل هغه دروازه حضرت عمر ﷺ دی. بخاري او مسلم

**د لغاتو حل:** ټهېنا: ای فحشينا (موږ وپېرېدو).

**تشرېح:** ته د حديث په روايت كولو كي ډېر زړه وريې: د حضرت حذيفه رضي الله عنه په اړه د حضرت عمر رضي الله عنه دغه جمله د هغه څخه دناراضي احتمال هم لري او د هغه د تحسين احتمال هم لري، يعني يو احتمال خو دادی چي حضرت حذيفه رضي الله عنه د نورو صحابه كرامو په شتون كي دا دعوه كړې وه چي زه د رسول الله صلي الله عليه وسلم حديث بعينه ياد لرم، په دې اړه زما حافظه ډېره قوي او د باور وړ ده ځكه حضرت عمر رضي الله عنه ته د هغه خبره ناخوښه سوه نو هغه ددغه ناخوښۍ ظاهرولو لپاره وفرمايل چي ته خو عجيبه زړور يې، تا ته دداسي خبري كولو جرئت څرنگه وسو چي نه يې زه پېژنم او نه دلته موجود نور صحابه كرام يې د پېژندو دعوه كوي، كه چيري تا ته پر خپله حافظه باندي دومره ناز وي نو واوړه چي رسول الله صلي الله عليه وسلم څه فرمايلي وه، دا اول احتمال وو، دوهم احتمال دادی چي حضرت عمر رضي الله عنه ددغه جملې په ذريعه د حضرت حذيفه رضي الله عنه تحسين او تائيد كړی وي يعني هغه دا وفرمايل چي زه ستا ددعوې تصديق كوم ځكه چي زه ښه پوهېږم چي تا به د رسول الله صلي الله عليه وسلم څخه په دغه امت كي د پيدا كېدونكو فتنو او ظاهرېدونكو خرابيو په اړه په ډېر جرئت سره سوالونه كول، نو تا ته به يقيناً د فتنو په اړه د رسول الله صلي الله عليه وسلم د ارشاد اتو زيات علم وي او په دې اړه حديث به په پوره توگه درته ياد وي موږ ته هغه حديث واوړوه چي رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمايلي وو.

د سړي فتنه دهغه په اهل او عيال كي ده... الخ: مطلب دادی چي الله تعالى انسان پيدا كړ او د هغه تعلق يې د مختلفو شيانو لكه اهل و عيال، مال او دولت سره قائم كړ بيا هغه ته يې د هغه شيانو حقوق ور وپېژندل او دهغه حقوقو ادا كولو ذمه دار يې وگرځوی او په يو ډول ازمائش كي يې واچوی، مگر د انسان غفلت او ناپوهي ده چي هغه د خپلي ذمه داری د رعايت خيال نه ساتي او كوم حقوقو چي پر هغه عائد سوي دي د هغه په ادا كولو كي کوتاهي كوي، د دې سره اړوند شيانو په اړه چي الله تعالى هغه ته كوم حكم وركړی دی د هغه خلاف ورزي كوي او د هغه شيانو په وجه نه يوازي د گناه او منع كارو خيال پر خپل سر اخلي بلكه خپل ځان په مشقت او تكليف كي اخته كوي نو په دغه صورت كي د انسان لپاره ضروري ده چي د هغه حقوقو په ادا كولو كومه کوتاهي د هغه څخه كيږي د هغه د كفارې لپاره دي ښك كار لكه لمونځ، روژه، صدقه، او داسي نور كوي، ځكه چي الله تعالى فرمايلي دي (ان الحسنات يذهبن السيئات) بېله شكه نيكي بدۍ رږوي.

زما مدعی ددغه فتنې څخه نه وه: یعني حضرت عمر رضی الله عنه چې دخلکو څخه پوښتنه وکړه چې په تاسو کې کوم چاته د فتنو په اړه د رسول الله صلی الله علیه و آله حدیث یاد دی نو د هغه ددغه پوښتنه کولو دوه مفهوم کېدای سي، یو خو دا چې د فتنې څخه د هغه مراد هغه امتحان وو چې په هغه کې انسان د اولاد او مال په اړه اخته سوی دی لکه څرنګه چې په قرآن کریم کې فرمایل سوي دي: (ولنبلونکم بشئ من الخوف والجوع... الخ)، او دوهم دا چې د فتنې څخه د هغه مراد د قتل او قتال او انتشار وي، د حضرت عمر رضی الله عنه د سوال تعلق ددغه دوهم مفهوم سره وو، یعني هغه د هغه حدیث په اړه پوښتنه کړې وه چې په هغه کې رسول الله صلی الله علیه و آله د قتل او قتال د فتنو او فساد ذکر کړی وو، مګر حضرت حذیفه رضی الله عنه دا وګڼل چې حضرت عمر رضی الله عنه د اول مفهوم سره اړوند حدیث په اړه پوښتنه کوي او ځکه د هغه مطابق حدیث یې بیان کړ، حضرت عمر رضی الله عنه و فرمایل زما د پوښتني مدعی فتنه نه ده زما مراد د هغه فتنې په اړه د رسول الله صلی الله علیه و آله حدیث اورېدل دی چې د قتل او قتال او په خپلو کې د یو بل خلاف د جګړې په صورت کې پر دغه امت باندي د توري وریځي په صورت کې راځي، او دهغه خراب اثرات مسلمانان په سخت مصیبت کې اخته کوي.

ستاسو او د هغه فتنو په منځ کې یوه بنده دروازه ده: د بندي دروازې څخه مراد د حضرت عمر رضی الله عنه وجود ته اشاره کول وو، لکه څرنګه چې د حدیث د آخري الفاظو څخه وضاحت هم کېږي نو د حضرت حذیفه رضی الله عنه د جواب مطلب دا وو چې تاسو د کومې فتنې په اړه پوښتنه کوئ هغه ليري ده ځکه چې تر څو پوري په دغه امت کې ستا وجود وي هغه فتنه لار نسي تر لاسه کولای مګر کله چې تاسو ددغه دنیا څخه ولاړ سئ نو هغه فتنه به راسي او په امت کې به لار تر لاسه کړي، هغه دروازه به ماته کړل سي یا خلاصه کړل سي: یعني هغه دروازه به دومره سخته او ټینګه وي چې بېله ماتولو به نه خلاصیږي یا به دومره سپکه وي چې په اساني سره به خلاصه سي، څرګنده دي وي چې د یوې دروازې ماتولو او د هغه په خلاصولو کې فرق وي.

یوه دروازه خو هغه وي چې د هغه د ماتولو څخه پرته د تګ راتګ لار جوړول ممکن نه وي او کله چې هغه دروازه ماته سي نو بیا د هغه بندول ممکن نه وي، ددې پر خلاف کومه دروازه چې خلاصه سي نو دهغې بندول ممکن وي، دلته بنده دروازه د تمثیل په توګه بیان سوې ده او د هغه مقصد دا تشبیه ورکول دي چې د مثال په توګه که چیري دوه کورونه وي چې د هغو په منځ کې یو دېوال وي او په هغه دېوال کې یوه بنده دروازه وي نو د هغه دېوال د یوې خوا کور د فتنې او فساد مسکن دی او د بلې خوا په کور کې د امن او عافیت هستوګنه ده او د هغه بندي

دروازې په وجه فتنه او فساد ته هیڅ لار نه ترلاسه کیږي چي د هغه امن او عافیت کور ته ورسې  
یا د هغه کور امن او سکون خراب کړي نو د حضرت عمر رضی الله عنه ژوند فتنو منع کونکي بندي  
دروازې په مثل سو او د هغه مرگ د هغه فتنو د دروازې خلاصولو په ډول سو، همدارنگه د هغه  
دروازې ماتولو ته د هغه په قتل سره او د هغه دروازې خلاصولو ته د هغه په قدرتي مرگ سره  
تشبیه ورکړل سوه.

### د قسطنطنیې فتح کېدل د قیامت د نژدې کېدو نښه ده

﴿۵۲۰۲﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ فَتَحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةُ مَعَ قِيَامِ السَّاعَةِ . رواه

الترمذي وقال هذا حديث غريب .

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چي قسطنطنیه به د قیامت سره نژدې فتح سي ، ترمذي  
ویلي دي دا حدیث غریب دی .

تخریج : سنن الترمذي ۴۴۲۱۴ ، رقم : ۲۲۳۹ .

=====



